3 1761 06209509 6

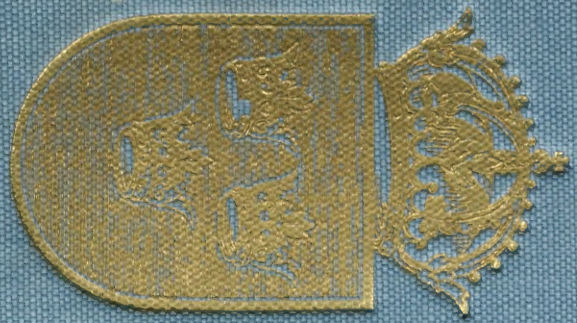

SVERIGES HISTORIA

TILL VÅRA DAGAR

UNDER MEDVERKAN AV

O. Montelius, S. Tunberg, G. Carlsson, Salomon Kraft,
Emil Hildebrand, G. Wittrock, G. Jacobson,
G. R. Fåhræus, L. Stavenow, Sam. Clason,
Carl Hallendorff, S. J. Boëthius,
Karl Hildebrand, Fr. Böök,
A. Romdahl och S. E. Bring

utgiven av

EMIL HILDEBRAND och
LUDVIG STAVENOW

Femtonde Delen

KÄLLOR OCH LITTERATUR-
FÖRTECKNING

REGISTER
till del I—XIV

STOCKHOLM

P. A. Norstedt & Söners
Förlag

SVERIGES HISTORIA

TILL VÅRA DAGAR

Femtonde Delen

KÄLLOR OCH LITTERATUR-FÖRTECKNING

av

S. E. Bring

REGISTER

till del I—XIV

STOCKHOLM

P. A. Norstedt & Söners
Förlag

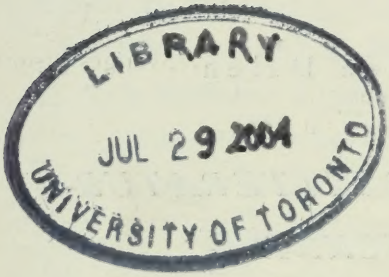

STOCKHOLM 1945
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
231192

FÖRORD.

Föreliggande handbok åsyftar att utgöra ett hjälpmedel vid studiet av Sveriges historia. Dess första avdelning innehåller upplysningar om litteratur rörande historievetenskapen i allmänhet, de historiska hjälpvetenskaperna och de bibliografiska hjälpmedel, som kunna vara till gagn vid studiet av Sveriges historia. I sammanhang härmed ha lämnats relativt fylliga uppgifter om de arkiv, bibliotek och enskilda handskriftssamlingar, som inrymma historiskt material, med särskilt avseende fäst på de tryckta förteckningar, som kunna underlätta deras utnyttjande, samt slutligen korta översikter dels över det svenska urkundsmaterialets publicering, dels över den svenska historiska vetenskapens utveckling. Handbokens andra avdelning inrymmer en redogörelse för de betydelsefullaste tryckta källorna och den viktigaste litteraturen till Sveriges historia, uppdelade efter tidsperioder och därinom i samhörande grupper.

Närmast har handboken tillkommit på initiativ av Stockholms högskolas rektor, professor Sven Tunberg. Den är i första hand avsedd att användas vid undervisningen i historia vid våra universitet och högskolor. Det är emellertid min förhoppning, att handboken kan bli till nytta även för andra, som intressera sig för vårt lands historia och önska upplysningar om till det historiska studiet hörande hjälpmedel, källor och litteratur.

Till vänner och kolleger — ingen nämnd och ingen glömd — vilka genomläst korrekturet, i sin helhet eller delar därav, och därvid givit mig många goda råd och anvisningar, ber jag härmed att få framföra mitt varma och hjärtliga tack.

Uppsala den 1 september 1934.

Samuel E. Bring.

INNEHÅLLSÖVERSIKT.

Sid-

I. HISTORIEVETENSKAPEN OCH DESS METOD 1
Historia och kulturhistoria (s. 2). Historia och ekonomisk historia (s. 4). Läroböcker i historisk metod (s. 6).

II. HISTORISKA HJÄLPVETENSKAPER 9

1. Kronologi 10
Allmänna handböcker (s. 10). Hjälpmedel i svensk kronologi (s. 11).

2. Paleografi 13
Allmänna handböcker, skriftprov och lexika över förkortningar (s. 14). Hjälpmedel i svensk paleografi (s. 16). Ordböcker (s. 17). Chifferskrift (s. 18).

3. Diplomatik 19
Allmänna handböcker (s. 19).

4. Sfragistik 21
Allmänna handböcker (s. 21). Sigillavbildningar (s. 22).

5. Heraldik 23
Skrifter om riksvapnet, landskaps- och stadsvapen (s. 23). Läroböcker i svensk heraldik (s. 24). Vapenböcker (s. 25).

6. Numismatik 26
Allmänna handböcker (s. 26). Förteckningar över svenska mynt och minnespenningar (s. 27). Skrifter om myntvärden (s. 29).

7. Genealogi 30
Allmänna handböcker (s. 30). Skrifter i svensk medeltidsgenealogi (s. 31). Ättartavlor och släktkalendrar (s. 32). Biografiska uppslagsböcker (s. 33).

8. Politisk geografi med kartografi 34
Svenska uppslagsverk (s. 34). Ortnamnsforskning (s. 36). Kartor (s. 37).

Sid.

III. BIBLIOGRAFISKA HJÄLPMEDEL 38

Svenska historiska bibliografier (s. 39). Bibliografier över historien näraliggande vetenskaper (s. 43). Allmänna svenska bibliografier (s. 46). Danska och norska historiska bibliografier (s. 48). Bibliografier över allmän historia (s. 49). Bibliografier till tysk (s. 51), fransk (s. 52), engelsk (s. 52) och österuropeisk (s. 53) historia. Viktigare tryckta bibliotekskataloger (s. 54).

IV. ARKIV, BIBLIOTEK OCH ENSKILDA HANDSKRIFTSSAMLINGAR 56

1. Arkiv 57

1. Riksarkivet 58

Riksarkivets historia (s. 58). Riksarkivets lokaler (s. 65). Principer för ordningsarbetet (s. 66). Samlingar: pergamentsbrev (s. 68), riksregistratur (s. 69), rådsprotokoll (s. 70), riksdagsakter (s. 71), originaltraktater (s. 72), ministeriella handlingar (s. 72), andra allmänna samlingar (s. 73). Enskilda samlingar: Adler Salvius' papper (s. 75), Bergshammararkivet (s. 75), Dahlbergs arkiv (s. 76), De la Gardieska samlingen (s. 76), Gadebuschska samlingen (s. 76), Hammersamlingen (s. 77), Hartmansdorffska samlingen (s. 77), Löwenhjelms papper (s. 77), Momma-Reenstiernska papperen (s. 77), Oxenstiernska samlingen (s. 78), Reuterholmska samlingen (s. 78), Schirrenska samlingen (s. 78), Skogmanska samlingen (s. 79), Skoklostersamlingen (s. 79), Stegeborgssamlingen (s. 79), Säfstaholmssamlingen (s. 80), Tureholmssamlingen (s. 80), Vellingkska samlingarna (s. 80), Wiksamlingen (s. 81).

2. Kammararkivet 81

Kammararkivets historia (s. 81). Dess bestånd (s. 83). Sandbergska samlingen (s. 85).

3. Övriga arkiv 86

Landsarkiv (s. 86). Stockholms stadsarkiv (s. 89). Krigsarkivet (s. 91). Flottans arkiv (s. 91). Slottsarkivet (s. 92). Nordiska museets arkiv (s. 93).

2. Bibliotek 94

1. Kungl. Biblioteket 94

Handskriftsavdelningen (s. 95). Engeströmska samlingen (s. 96). Rålambska handskriftssamlingen (s. 97). Planschsamlingen (s. 98).

Sid.

2. Uppsala universitetsbibliotek 99
Allmänna handskriftssamlingen (s. 99). Gustavianska papperen (s. 101). Palmskioldska samlingen (s. 101). Nordinska samlingen (s. 102). Westinska samlingen (s. 103).

3. Lunds universitetsbibliotek 104
De la Gardieska arkivet (s. 104). Övriga handskrifter (s. 105).

4. Övriga bibliotek 106
Stifts- och landsbiblioteket i Linköping (s. 106). Kalmar stifts- och läroverksbibliotek (s. 107). Karlstads stifts- och läroverksbibliotek (s. 108). Skara stifts- och läroverksbibliotek (s. 108). Strängnäs stifts- och läroverksbibliotek (s. 109). Västerås stifts- och läroverksbibliotek (s. 109). Växjö stifts- och läroverksbibliotek (s. 110). Göteborgs stadsbibliotek (s. 110). Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens bibliotek (s. 110). Vetenskapsakademiens bibliotek (s. 111). Jämtlands bibliotek (s. 111).

3. Enskilda handskriftssamlingar 111
Ericsberg (s. 113). Esplunda (s. 114). Kulla-Gunnarstorp (s. 115). Sjöholm (s. 115). Tosterup (s. 116). Trolleholm (s. 116). Trolle-Ljungby (s. 116). Andra enskilda samlingar (s. 117). Bruks- och egendomsarkiv (s. 118).

4. Utländska arkiv och bibliotek 118
Redogörelser för arkiv i Danmark (s. 119), Finland (s. 120), Östersjöprovinserna (s. 120), Ryssland och Polen (s. 121), Tyskland och Österrike (s. 122), England (s. 123), Frankrike (s. 123) och Italien (s. 124). Bibliotekskataloger (s. 125).

V. PUBLICERINGEN AV HISTORISKT KÄLLMATERIAL 127
Urkundspublicering under 1600- och början av 1700-talet av J. Messenius (s. 128), J. Hadorph (s. 128), J. Schefferus (s. 130), C. Örnhiälm (s. 130), J. och J. F. Peringskiöld (s. 130), E. Benzelius (s. 131) och J. Schmedeman (s. 132). Urkundspublikationer under 1700-talet med praktiskt-administrativt syfte (s. 133). Urkundspublikationer under 1700-talet med historiskt-vetenskapligt syfte av A. A. v. Stiernman (s. 135), S. LagerBring (s. 136), B. Bergius (s. 136), C. C. Gjörwell (s. 137), S. Loenbom (s. 139) och andra (s. 140). Publicering av historiskt källmaterial i disputationer (s. 141). Urkundspublikationer kring sekelskiftet 1800 (s. 143). För-

Sid.

arbeten till ett »opus diplomaticum Sueciae» (s. 145). Scriptores rerum Svecicarum (s. 146). Diplomatarium Suecanum (s. 147). Urkundspublikationer av Riksarkivet (s. 148) och andra institutioner (s. 150). Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia (s. 154). Historiska föreningar (s. 156). Enskild urkundsutgivning under 1800-talet (s. 158). Principer för urkundsutgivning (s. 161).

VI. HISTORIOGRAFI 162

Arbeten i svensk och utländsk historiografi (s. 162). Prosaiska krönikan (s. 164). Ericus Olai (s. 165). Johannes och Olaus Magnus (s. 165). Olaus Petri (s. 168). J. Messenius (s. 170). Politiska stridsskrifter (s. 172). Regentmonografier och krönikor från 1500- och 1600-talen (s. 174). Aeg. Girs och P. Petrejus (s. 175). Antikvitetskollegiet och Antikvitetsarkivet (s. 176). J. Bureus (s. 177). G. Stiernhielm (s. 178). O. Verelius (s. 178). O. Rudbeck och hans efterföljare (s. 179). J. Loccenius (s. 182). J. Stiernhöök (s. 183). T. Westenhielm och J. Werwing (s. 183). Rikshistoriografer (s. 184). B. Ph. v. Chemnitz (s. 185). A. J. Messenius (s. 186). J. Widekindi (s. 186). S. Pufendorf (s. 187). G. Adlerfelt och J. Nordberg (s. 189). J. Wilde (s. 192). O. v. Dalin (s. 192). S. LagerBring (s. 194). J. Hallenberg (s. 196). A. af Botin (s. 198). A. Schönberg (s. 199). J. F. Neikter (s. 200). O. Celsius (s. 200). C. F. Rühs (s. 201). E. G. Geijer (s. 203). A. M. Strinnholm (s. 204). A. Fryxell (s. 205). H. Reuterdahl (s. 206). Historieforskare under senare delen av 1800-talet (s. 207). Memoarer (s. 210).

SVENSK HISTORISK BIBLIOGRAFI.

I. FORNTIDEN 215

Källor: Arkeologi, ortnamnsforskning, folkloristik (s. 215). Hällristningar (s. 217). Runor (s. 218). Pavebullor (s. 223). Notiser hos utländska författare (s. 224). Rimbertus (s. 226). Adam av Bremen (s. 227). Beowulf (s. 229). Vikingatågen (s. 231). Roskildekrönikan (s. 233). Saxo Grammaticus (s. 233). Ynglingatal (s. 234). Norsk-isländska sagor (s. 235). Västgötalagens gränsläggningsuppteckning (s. 237).

Litteratur: Allmänna bearbetningar, svenska, norska och danska (s. 238). Svea rikes tillkomst (s. 241). Vissa landsdelars ställning (s. 243). Ynglingaätten (s. 244). Vikingatagen at väster (s. 246). Vikingafärder i österled (s. 248).

Sid.

Birka och Sigtuna (s. 250). Specialarbeten rörande forntidens historia och kyrkohistoria (s. 251).

II. MEDELTIDEN 253

Källor: Allmänna urkundssamlingar (s. 253). Kopieböcker (s. 256). Stadsböcker (s. 257). Jordeböcker (s. 257). Räkenskaps- och ämbetsböcker (s. 258). Landskapslagar (s. 258). Stadslagar (s. 264). Gårdsrätter (s. 265). Skraordningar och gillestadgar (s. 265). Rikslagar (s. 266). Annaler (s. 267). Diarier (s. 268). Kalendarier (s. 269). Nekrologier (s. 269). Legender (s. 270). Helgonbiografier (s. 273). Konungalängder, lagmansförteckningar och biskopslängder (s. 273). Erikskrönikan (s. 275). Karlskrönikan (s. 277). Sturekrönikorna (s. 279). Samtida berättelser om enstaka händelser (s. 280). Birgittas revelationer (s. 280). Historiska visor (s. 283). Norska och danska urkundssamlingar (s. 284). Hanseatiska, baltiska och påvliga urkundspublikationer (s. 286). Universitetsmatriklar (s. 288). Isländska sagor (s. 289). Danska, tyska och baltiska traditionskällor (s. 290).

Litteratur: Allmänna bearbetningar, svenska, danska och norska (s. 292). Kalmarunionen (s. 296). Unionsbrevets karaktär och unionsbeslutets fakticitet (s. 297). Stockholms blodbad (s. 301). Hansan (s. 305). Yttre politik före 1450 (s. 306). Engelbrekt (s. 308). Inre och yttre historia 1450–1520 (s. 309). Eriksgatan (s. 310). Rådets uppkomst och ställning (s. 311). Riksdagens uppkomst (s. 312). Förvaltning, rättskipning, skatteväsende, rättshistoria (s. 313). Stadshistoria (s. 314). Ekonomisk historia (s. 315). Kyrkohistoria (s. 316). Kulturhistoria (s. 319).

III. VASATIDEN 321

Källor: Allmänna urkundssamlingar (s. 321). Diplomatiska akter och relationer (s. 325). Handlingar till statsförfattningens och statsförvaltningens historia (s. 327). Utländska urkundspublikationer (s. 329). Traditionskällor till Gustav I:s (s. 332), Eriks XIV:s (s. 333), nordiska sjuårskrigets (s. 334), Johan III:s (s. 334), Sigismunds och Karl IX:s historia (s. 335). Utländska traditionskällor (s. 337). Reseskildringar (s. 339). Politiska stridsskrifter (s. 340). Kyrkopolitiska stridsskrifter (s. 343).

Litteratur: Allmänna bearbetningar (s. 344). Vasatidens författnings- och förvaltningshistoria (s. 345). Ekonomisk historia (s. 346). Utrikespolitik (s. 347). Kyrkohistoria (s. 347). Vasatiden i danska och norska bearbet-

Sid.

ningar (s. 348). Gustav Vasas födelse och äventyr i Dalarne (s. 349). Konungaval och förhållande till Stures släkten (s. 350). Västerås riksdag och reformationens genomförande (s. 351). Upprorsrörelser (s. 352). Inrepolitiska frågor (s. 352). Utrikespolitik (s. 353). Gustav I:s personlighet (s. 355). Olika uppfattningar om Erik XIV (s. 356). Nordiska sjuårskriget (s. 357). Förhållandet till Livland (s. 358). Inre historia (s. 359). Sturemorden. Erik XIV:s fängelse och död (s. 360). Johan III:s utrikespolitik (s. 362). Förhållandet till Polen, Danmark och Ryssland (s. 363). Johan III och hertig Karl (s. 364). Liturgiska striden (s. 365). Striden mellan Sigismund och hertig Karl (s. 366). Utrikespolitik under Sigismunds och Karl IX:s regeringstid (s. 367). Inre historia under Sigismunds och Karl IX:s tid (s. 369). Uppsala möte (s. 370).

IV. STORHETSTIDEN 371

Källor: Allmänna svenska och utländska urkundssamlingar (s. 371). Urkundssamlingar till Gustav II Adolfs och Kristinas historia (s. 373). Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling (s. 374). Brevsamlingar och diplomatiska akter (s. 375). Urkunder rörande Sveriges deltagande i trettioåriga kriget (s. 377). Urkunder och ministerrelationer till drottning Kristinas historia (s. 378). Urkundssamlingar och urkunder till Karl X Gustavs historia (s. 381). Urkundspublikationer och brevsamlingar till Karl XI:s historia (s. 383). Allmänna urkundssamlingar till Karl XII:s historia (s. 385). Urkundspublikationer rörande utrikespolitiken (s. 386). Brevsamlingar (s. 388). Ryska aktpublikationer (s. 390). Traditionskällor till Gustav II Adolfs och Kristinas historia (s. 390). Memoarer och dagböcker till Karl X Gustavs historia (s. 393). Anteckningar och dagböcker till Karl XI:s historia (s. 394). Dagböcker rörande Karl XII:s krig i Polen och Ryssland (s. 396). Anteckningar rörande Bendertiden (s. 400). Dagböcker av krigsfångar i Ryssland (s. 401). Dagböcker från krigsåren efter 1709 (s. 402). Resebeskrivningar och samtida skildringar (s. 403).

Litteratur: Allmänna svenska, danska och norska bearbetningar rörande storhetstiden (s. 406). Inre historia (s. 407). Ekonomisk historia (s. 408). Författnings- och förvaltningshistoria (s. 409). Riksdagens historia (s. 411). Kyrkans historia (s. 412). Provinserna på andra sidan Östersjön (s. 413). Allmänna bearbetningar om Gustav II Adolfs tid (s. 414). Inre historia (s. 417). Allmänna arbeten om trettioåriga

Sid.

kriget (s. 419). Utrikespolitiken före ingripandet i trettioåriga kriget (s. 420). Gustav II Adolfs mål och planer (s. 423). Krigsrörelserna under Gustav II Adolfs ledning (s. 425). Wallensteinfrågan (s. 427). Krigsoperationerna efter Gustav II Adolfs död (s. 428). Utrikespolitiken under drottning Kristina (s. 429). Danska kriget (s. 432). Inre historia under drottning Kristina (s. 433). Drottningens personlighet (s. 434). Karl X Gustavs polska krig (s. 436). Utrikespolitiken (s. 437). Kriget med Danmark (s. 439). Inre historia (s. 441). Förmyndarstyrelsen (s. 441). Reduktionen (s. 442). Inre historia under Karl XI (s. 443). Utrikespolitiken under förmyndarstyrelsen (s. 445). Krigen i Tyskland och Skåne (s. 446). Utrikespolitik under Karl XI:s senare regeringsår (s. 448). Olika uppfattningar om Karl XII (s. 449). Allmänna bearbetningar (s. 451). Nordiska krigets förhistoria (s. 454). Utrikespolitiken till 1709 (s. 455). Krigshändelserna 1700—1709 (s. 457). Vistelsen i Turkiet (s. 460). Utrikespolitiken efter 1709 (s. 461). Krigsrörelserna efter 1709 (s. 464). Karl XII:s död (s. 467). Inre tillståndet (s. 468). Krigsfångarna (s. 470). Arbeten i rysk och polsk historia (s. 471).

V. FRIHETSTIDEN 473

Källor: Riksdagshandlingar (s. 473). Traktatsamlingar (s. 476). Rådsprotokoll (s. 476). Årstrycket (s. 477). Allmänna urkundssamlingar (s. 478). Brevsamlingar (s. 480). Memoarer (s. 482). Dagböcker och journaler rörande riksdagarna och ryska kriget (s. 488). Tidningar och stridsskrifter (s. 489). Utländska aktpublikationer (s. 491).

Litteratur: Allmänna bearbetningar (s. 492). Utrikespolitiken (s. 495). Tronföljarfrågan 1743 (s. 497). Författningen (s. 497). Riksdagen (s. 499). Privilegiestrider (s. 502). Konungens maktbefogenheter (s. 503). Förvaltningen och rättskipningen (s. 503). Biografier (s. 505). Den ekonomiska utvecklingen (s. 507). Krigsväsendet (s. 511). Kyrkans historia (s. 511). Kulturlivet (s. 512). Arbeten i utländsk historia (s. 513).

VI. GUSTAVIANSKA TIDEN 516

Källor: Riksdagshandlingar (s. 516). Rådsprotokoll (s. 517). Krigsbulletiner (s. 517). Rättegångshandlingar (s. 518). Aktsamlingar (s. 519). Urkundspublikation i samband med skildringar (s. 521). Författningsförslag (s. 525). Gustav III:s brev (s. 525). Gustav IV Adolfs brev (s. 527). Enskilda personers brev (s. 528). Memoarer från Gustav

Sid.

III:s tid (s. 531). Berättelser och minnen från kriget med Ryssland (s. 536). Memoarer från Gustav III:s och Gustav IV Adolfs tid (s. 537). Memoarer från Gustav IV Adolfs tid (s. 544). Journaler och dagboksanteckningar från finska kriget (s. 545). Berättelser om revolutionen och Gustav IV Adolfs fångenskap (s. 546). Tidningar (s. 547). Utländska källor (s. 548).

Litteratur: Olika uppfattningar om Gustav III (s. 553). Förmyndarstyrelsen för Gustav IV Adolf (s. 555). Olika uppfattningar om Gustav IV Adolf (s. 556). Revolutionen 1809 och konungaparet efter avsättningen (s. 558). Gustav III:s utrikespolitik före ryska kriget (s. 559). Kriget med Ryssland (s. 561). Gustav III:s utrikespolitik efter kriget (s. 563). Förmyndarstyrelsens utrikespolitik (s. 564). Gustav IV Adolfs utrikespolitik (s. 565). Krigen i Tyskland och Finland (s. 568). Statsförfattning och statsförvaltning under gustavianska tiden (s. 570). Riksdagen (s. 571). Ekonomisk historia (s. 574). Statsfinanser (s. 574). Biografier (s. 575). Allmänt om gustavianska tiden (s. 576). Arbeten i utländsk historia (s. 578).

VII. TIDEN EFTER 1809 580

Källor: Riksdagshandlingar (s. 580). Handlingar till regeringsformens historia (s. 582). Handlingar till representationsförändringens historia (s. 583). Andra källor till vår inre historia (s. 584). Samlingar av handlingar till Karl XIV Johans historia (s. 586). Tronföljarvalen (s. 587). Utrikespolitiken efter 1809 (s. 589). Kriget mot Frankrike (s. 591). Urkundssamlingar rörande unionens tillkomst (s. 592). Akter rörande novembertraktaten och danska fragan (s. 594). Utrikespolitiska akter fran senare tid (s. 596). Brevsamlingar till Karl Johanstiden (s. 597). Brevsamlingar från 1800-talets mitt (s. 600). Memoarer fran 1800-talets förra hälft (s. 601). Memoarer från 1800-talets senare hälft och 1900-talet (s. 612). Norska memoarer till unionens historia (s. 616). Tidningar och urklippssamlingar (s. 620).

Litteratur: Allmänna arbeten i svensk och utländsk historia efter 1809 (s. 621). Krigen mot Ryssland och Danmark och frederna (s. 623). Utrikespolitiken efter Karl Johans val till tronföljare (s. 624). Karl Johan i Tyskland (s. 626). De avgörande striderna mot Napoleon (s. 627). Kongressen i Wien (s. 628). Novembertraktaten (s. 629). Skandinavismen (s. 630). Utrikespolitik under senare ar (s. 632). Unionens

Sid.

tillkomst (s. 633). Unionsförfattningen (s. 634). Unionsförvecklingar och unionsupplösning (s. 635). Adlersparres ställning till revolutionen och tronföljarvalet (s. 636). Karl Augusts död och nytt tronföljarval (s. 637). Karl Johans historia före valet (s. 638). Sammanfattande framställningar om Karl XIV Johans regering (s. 639). Övriga regenter av Bernadottedynastien (s. 640). Grundlagarnas tillkomst (s. 641). Departementalstyrelsens införande (s. 642). Statsrådens ansvarighet (s. 643). Konungens maktbefogenheter (s. 644). Riksdagen till 1866 (s. 645). Representationsreformen (s. 647). Rösträttens utsträckning (s. 649). Partiväsendet (s. 649). Riksdagen efter 1866 (s. 650). Stats- och kommunalförvaltning (s. 653). Landsting och hushållningssällskap (s. 655). Jordbruket (s. 656). Banker och försäkringsbolag (s. 657). Statshushållning (s. 658). Kommunikationsväsen (s. 659). Näringsfriheten (s. 661). Industrien (s. 661). Fackföreningar och arbetsgivareföreningar (s. 663). Kyrkans historia (s. 665). Biografier (s. 666).

TILLÄGG 668

REGISTER 671

PERSONREGISTER TILL DELARNA I—XIV 781

RÄTTELSER 904

ANVÄNDA FÖRKORTNINGAR.

AAA = Acta academiae Aboensis. Humaniora.
AASF = Annales academiae scientiarum Fennicae.
ANF = Arkiv för nordisk filologi.
ANO = Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie och dess fortsättning Aarböger for nordisk Oldkyndighed og Historie.
APP = Arkiv för psykologi och pedagogik.
APS = Acta philologica Scandinavica.
ATS = Antikvarisk tidskrift för Sverige.
AZ = Archivalische Zeitschrift.
AÖG = Archiv für österreichische Geschichte.
BGBF = Bidrag till kännedomen om Göteborgs och Bohusläns fornminnen.
BM = Baltische Monatsschrift.
BSM = Bidrag till Sveriges medeltidshistoria tillegnade C. G. Malmström.
BSÄK = Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria.
DD = Diplomatarium Dalecarlicum.
DGA = De la Gardieska archivet.
DHT = (Dansk) Historisk Tidsskrift.
DI = Diplomatarium Islandicum.
DM = Danske Magazin.
DMT = (Dansk) Militært Tidsskrift.
DN = Diplomatarium Norvegicum.
DNS = Det Nya Sverige.
DS = Diplomatarium Suecanum.
ET = Ekonomisk tidskrift.
Fat. = Fataburen (f. o. m. 1931: Nordiska Museets och Skansens årsbok Fataburen).
FBPG = Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte.
FHF = Föreningen Heimdals folkskrifter.
FHS = Föreningen Heimdals småskrifter.

FHT — Historisk tidskrift för Finland.
FMT — Finsk militär tidskrift.
Fornv. — Fornvännen.
FT — Finsk tidskrift.
GBFT — Göteborgs och Bohuslens fornminnesförenings tidskrift.
GHÅ — Göteborgs högskolas årsskrift.
GVVH — Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhetssamhälles handlingar.
HA — Historiallinen Aikakauskirja.
HArk. — Historiallinen Arkisto.
HB — Historiskt bibliotek.
HBA — Handlingar ur v. Brinkman'ska arkivet.
HCHHÅ — Hyltén-Cavallius-föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård. Årsbok.
HFÅ — Hallands fornminnesförenings årsskrift.
HG — Hansische Geschichtsblätter.
HH — Historiska handlingar.
HHA — Handlingar rör. Sveriges äldre, nyare och nyaste historia, utg. av Adlersparre.
HS — Historiske Samlinger, udg. af Den norske historiske Kildeskriftskommission.
HSCGM — Historiska studier. Festskrift till C. G. Malmström.
HSH — Handlingar rörande Skandinaviens historia.
HSHF — Handlingar till Sveriges historia, utg. af Fryxell.
HSHH — Historiska studier tillägnade H. Hjärne.
HSLS — Historiska studier tillägnade L. Stavenow.
HT — Historisk tidskrift.
HTS — Historisk tidskrift för Skåneland.
HUMGS — Historiska uppsatser tillegnade M. G. Schybergson.
HUSH — Handlingar til uplysning af svenska historien, utg. af Fant.
HV — Historische Vierteljahrsschrift.
HVLÅ — K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund. Årsberättelse.
HZ — Historische Zeitschrift.
JA — Jernkontorets annaler.
JBA — Jämtlands biblioteks årsskrift.
JFT — Jämtlands fornminnesförenings tidskrift.
KB — Kungl. Biblioteket.
KBH — Kungl. Bibliotekets handlingar.
KFÅ — Karolinska förbundets årsbok.
KJFH — Karl Johans-förbundets handlingar.
KKD — Karolinska krigares dagböcker.
KrA — Krigsarkivet.
KVH — Krigsvetenskapsakademiens handlingar.
KVT — Krigsvetenskapsakademiens tidskrift.

KÅ = Kyrkohistorisk årsskrift.
LBH = Linköpings biblioteks handlingar.
LUÅ = Lunds universitets årsskrift.
LVAL = Lefnadsteckningar öfver Kongl. Svenska Vetenskaps Akademiens efter år 1854 aflidne ledamöter.
MDF = Meddelanden från Dalarnas fornminnesförening.
MDR = Meddelelser fra det danske Rigsarkiv.
MfK = Meddelelser fra Krigsarkiverne, udg. af Generalstaben.
MFSFF = Meddelanden från föreningen för Stockholms fasta försvar.
MGKA = Meddelanden fran Generalstabens krigshistoriska avdelning.
MHD = Monumenta Historica Danica.
MHF = Med hammare och fackla.
MKA = Meddelanden från Kongl. Krigsarkivet.
MKF = Meddelanden fran Kalmar läns fornminnesförening.
MNM = Meddelanden från Nordiska Museet.
MNS = Meddelanden från Nordiska seminariet.
MNSF = Meddelanden fran Norra Smålands fornminnesförening.
MRA = Meddelanden från Riksarkivet.
MRÄ = Meddelanden från Riksheraldikerämbetet.
NDM = Nye Danske Magazin.
NHT = (Norsk) Historisk Tidsskrift.
NJA = Nytt juridiskt arkiv.
NMT = Ny militär tidskrift.
NoB = Namn och bygd.
NoK = Natur och kultur.
NSvT = Ny svensk tidskrift.
NT = Nordisk tidskrift utgiven av Letterstedtska föreningen.
NTBB = Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen.
NTF = Nordisk tidskrift för fotografi.
NTP = Nordisk tidskrift för politik, ekonomi och litteratur.
NTS = Norsk tidsskrift for sprogvidenskab.
NUT = Nordisk universitets-tidskrift.
OoB = Ord och Bild.
PHT = Personhistorisk tidskrift.
PJ = Preussische Jahrbücher.
PPS = Publikationen aus den preussischen Staatsarchiven.
PVFGH = Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs högskola.
RA = Riksarkivet.
SAH = Svenska Akademiens Handlingar.
Saml. = Samlaren.
SASA = Stockholms stads arkivnämnd och stadsarkiv. Årsberättelse.

SB = Sörmlandsbygden.
SBL = Svenskt biografiskt lexikon, utg. av B. Boëthius.
Sc. = Scandia.
SD = Svenskt diplomatarium från och med år 1401.
SFS = Skrifter utg. av Fahlbeckska stiftelsen.
SFSS = Samlingar utgivna av Svenska fornskriftssällskapet.
SFT = Svenska fornminnesföreningens tidskrift.
SHT = Svensk humanistisk tidskrift.
SHVU = Skrifter utg. av Humanistiska vetenskapssamfundet, Uppsala.
SL = Svenska Landsmål.
SLT = Svensk literatur-tidskrift.
SM = Svensk månadsskrift.
SMHD = Scriptores minores historiae Danicae, ed. Gertz.
SMT = Svensk militär tidskrift.
SNF = Studier i nordisk filologi, utg. genom H. Pipping.
SOU = Statens offentliga utredningar.
SRA = Svenska riksdagsakter.
SRD = Scriptores rerum Danicarum.
SRP = Scriptores rerum Polonicarum.
SRS = Scriptores rerum Svecicarum.
SS = Skånska samlingar.
SSEÅ = Samfundet S:t Eriks årsbok.
SSFU = Skrifter utg. av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala.
SSGL = Samling af Sveriges gamla lagar.
SSHFB = Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning.
SSLF = Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland.
SSLHAF = Samlingar utgifna för de skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.
SSR = Skrifter utg. av Riksarkivet.
SST = Svenska stadsförbundets tidskrift.
SSUF = Språkvetenskapliga sällskapets i Uppsala förhandlingar.
ST = Sveriges traktater.
StvT = Statsvetenskaplig tidskrift.
SvJT = Svensk juristtidning.
SVS = Studentföreningen Verdandis småskrifter.
SVSL = Skrifter utg. av Vetenskaps-societeten i Lund.
SvT = Svensk tidskrift.
TL = Tidskrift för litteratur.
TSF = Tidskrift för det svenska folkbildningsarbetet.
TT = Tidskrift för teologi.
UFT = Upplands fornminnesförenings tidskrift.
UUM = Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift 1621—1921.

UUÅ = Uppsala universitets årsskrift.
VAÅ = Vetenskapsakademiens årsbok.
VFT = Västergötlands fornminnesförenings tidskrift.
VFÅ = Västmanlands fornminnesförenings årsskrift.
VHAAH = Vitterhetsakademiens handlingar.
VHAAM = Vitterhetsakademiens månadsblad.
VSD = Vitae sanctorum Danorum, ed. Gertz.
VSLÅ = Vetenskapssocietetens i Lund årsbok.
ÅÅA = Årsskrift utg. av Åbo akademi.
ÖFVSF = Översikt av Finska Vetenskap-Societetens förhandlingar.

I.

HISTORIEVETENSKAPEN OCH DESS METOD.

Ordet historia är av grekiskt ursprung och betyder egentligen undersökning eller utforskning. Genom latinet har det inkommit i de flesta nyare språk och är numera liktydigt med berättelse eller beskrivning. Som vetenskaplig fackterm betecknar ordet dels vad som skett, dels framställningen härom, dels slutligen den vetenskap, som har till uppgift att ur källmaterialet förvärva kunskap om det skedda samt framställa och förklara detsamma. Det egendomliga inträffar här, att både själva vetenskapen och dess föremål betecknas med ett och samma namn.

Allt efter den indelningsgrund som väljes kan historien i dess vidsträcktare bemärkelse indelas i en mångfald olika slag, såsom t. ex. universalhistoria, folk- eller nationalhistoria, lokalhistoria, kyrkohistoria, konsthistoria, politisk historia, författnings- och förvaltningshistoria. Härom ger L. Stavenow i artikeln *Historia* i band 11 (1909) av andra upplagan av Nordisk familjebok en analyserande framställning, vilken bör särskilt rekommenderas. Där behandlas också den allmänt vedertagna historiska periodindelningen, den egentliga historievetenskapens egen historia, varjämte några antydningar givas om den historiska arbetsmetoden.

Historia i vidsträckt mening är en ytterst omfattande disciplin. Den som sysselsätter sig därmed måste behärska eller vara inne i en mängd andra vetenskaper, vilkas arbetsmetoder och resultat han ständigt måste begagna och utnyttja. Denna oerhörda omfattning har emellertid medfört en begränsning av ämnet. Med historia i inskränkt bemärkelse förstod man förr vanligen endast den politiska historien, detta på grund av den historiska veten-

skapens faktiska utveckling och den centrala plats i folkens öden, som statslivet med dess olika yttringar alltid intagit. I äldre historiska arbeten ägnades uppmärksamheten därför uteslutande eller så gott som uteslutande åt de stora stats- och krigsaktionerna, och de enskilda framstående personligheterna ställdes i förgrunden. Den historiska forskningen måste dock med nödvändighet taga den största hänsyn till de många discipliner, som med den politiska historien hänga nära samman, såsom religions- och kyrkohistoria, näringarnas, litteraturens, vetenskapernas och konstens historia m. fl. Den modernare och mera universella uppfattningen av historiens väsende tar därför ett folks hela kulturtillstånd till utgångspunkt och mål, liksom den ägnar samma intresse åt de ekonomiska och kulturella förhållandena som åt de diplomatiska förhandlingarna och krigsrörelserna. För att förstå de statliga och politiska företeelserna fordras med nödvändighet ett djupare inträngande i samhällsförhållandena och hela den sammanhängande kulturutvecklingen. Man kan sålunda lämpligen definiera begreppet historia i inskränkt mening i enlighet med Erslevs uppfattning såsom ett studium av livet i stat och samhälle.

Frågan om kulturhistoriens och den ekonomiska historiens ställning inom historievetenskapen var för några årtionden tillbaka synnerligen brännande. I Skandinavien var det särskilt de båda forskarna Hans Hildebrand och F. Troels-Lund, vilka omkring 1880 framträdde som kulturhistoriens målsmän och påyrkade dennas likställighet med den politiska historien. De först utkomna häftena av de båda författarnas arbeten: *Sveriges medeltid* och *Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16:e Aarhundrede,* underkastades en vidräkning i *NT,* 1881, s. 569—578, under rubriken *Kulturhistoria.* Den icke namngivne granskaren gick här skarpt till rätta med den enligt hans åsikt ensidiga och förvända uppskattningen av den s. k. kulturhistorien. Hildebrand motiverade och utvecklade närmare sin ståndpunkt och uppfattning i uppsatsen *Historia och kulturhistoria,* tryckt i *HT,* 1882, s. 1—28. Troels-Lund tog sedermera till orda i skriften *Om Kulturhistorie* (1894), sedan han direkt angripits av den tyske historikern Dietrich Schäfer.

En klargörande utredning av begreppen politisk historia och kulturhistoria samt dessas ställning till varandra har framlagts av L. Stavenow i *HT*, 1895, s. 415—430, under titeln *Om förhållandet mellan politisk historia och kulturhistoria.*

Betydligt skarpare blev striden om kulturhistorien bland de tyska forskarna, där de flesta mera kända historikerna på 1880- och 1890-talen drogos in i en livligt uppmärksammad polemik. Den mest pronoucerade ställningen intogs av Karl Lamprecht, som i sina båda stora arbeten *Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter* (1886) och *Deutsche Geschichte* (1891—1909) lade huvudvikten på de olika kulturtillstånden i deras inbördes sammanhang, särskilt de ekonomiska och »socialpsykiska» elementen, vilka han sökte sammanfatta under vissa, för en hel kulturperiod karakteristiska begrepp. När denna »wirtschaftliche Geschichtsschreibung» utsattes för åtskilliga skarpa angrepp, utvecklade Lamprecht sina åsikter i den lilla programskriften *Alte und neue Richtungen in der Geschichtswissenschaft* (1896), där han i flera viktiga punkter utdömde »de gamla riktningarna» inom historieskrivningen såsom föråldrade och hävdade nya moderna grundsatser. En redogörelse för denna fejd kring Lamprechts idéer, vilka otvivelaktigt givit många värdefulla impulser åt den nutida historieskrivningen, ger N. Edén i de båda uppsatserna *Ett nytt program för den historiska vetenskapen* (*HT*, 1896, s. 321—331) och *Frågan om en ny historisk metod* (*HT*, 1900, s. 205—248). I båda dessa återfinnes även en utförlig bibliografisk förteckning över de polemiska inläggen från de båda motsatta lägren. Den senaste redogörelsen för den Lamprechtska striden torde vara F. Seiferts *Der Streit um Karl Lamprechts Geschichtsphilosophie* (1925). Denna lämnar också en bibliografisk förteckning över Lamprechts metodologiska skrifter och de mot honom riktade kritikerna. I en programmatisk studie *Aufgaben der Kulturgeschichte,* tryckt i författarens Wege der Kulturgeschichte (1930), s. 7—77, har den holländske kulturhistorikern J. Huizinga ingående analyserat den moderna kulturforskningens allmänna principer och uppgifter, vilka enligt denne forskares uppfattning bestå »im Bestimmen der besonderen Formen des historischen Lebens».

Under de sist förflutna årtiondena har också en särskild sida av historien blivit föremål för en livlig debatt. Genom den tyska s. k. historiska skolan inom nationalekonomien hava de sociala och ekonomiska faktorernas inflytande på folkens utveckling blivit mer och mer uppmärksammade. De ivrigaste anhängarna och efterföljarna vilja t. o. m. låta den ekonomiska historien alldeles uppsluka den politiska. För denna s. k. materialistiska historieuppfattning är mänsklighetens liv huvudsakligen bestämt av de materiella produktionsmedlen och deras utveckling. En sådan till ytterlighet gående riktning har proklamerats av Karl Marx samt uttolkats och bearbetats av hans efterföljare. Härom ger G. Hirdman närmare upplysningar i den lilla skriften *Den materialistiska historieuppfattningen. En diskussion kring Karl Marx' ekonomiska samhällssyn* (1932; *SVS*, nr 337). Den materialistiska historieuppfattningen, som framför allt anammats av socialdemokraterna, har energiskt tillbakavisats av nationalekonomer och historiker. Den ekonomiska historien bör emellertid av alla forskare ägnas ett ingående studium, emedan den utgör en del av både nationalekonomens och historikerns vetenskap, eller, såsom en svensk forskare formulerat problemställningen, den ekonomiska historien bör snarare vara en föreningslänk mellan nationalekonomien och den egentliga historien. Följande arbeten och uppsatser giva en god inblick i de här endast antydda viktiga stridsfrågorna: K. Hildebrand, *Nationalekonomisk historieskrifning* (*HT*, 1897, s. 171—208); E. Heckscher, *Ekonomisk historia* (*HT*, 1904, s. 167—198); E. Wigforss, *Materialistisk historieuppfattning och klasskamp* (1908); E. Heckscher, *Historia och ekonomi* (förf:s Ekonomi och historia (1922), s. 1—50); E. Sommarin, *Historia och ekonomi* (Tiden, 1923, s. 21—31) samt E. Heckscher, *Den ekonomiska historiens aspekter* (*HT*, 1930, s. 1—85), i vilken senare uppsats författaren med utgångspunkt från några anförda arbeten i ekonomisk historia ger en framställning »av vad den ekonomiska historien egentligen är». Nyare tyska bidrag till belysning av den omdebatterade frågan äro t. ex. H. Wendorf, *Dialektik und materialistische Geschichtsauffassung* (*HV*, 1922—23, s. 139—175) och E. Brandenburg, *Die materialistische Geschichtsauffassung*

(1920). I den sistnämnda skriften klarlägger författaren kort och skarpt de avgörande och viktiga ledtrådarna, belyser dem kritiskt och ger talrika bibliografiska hänvisningar till den nyaste litteraturen i ämnet. En kritisk granskning av den historieuppfattning, enligt vilken samhällets struktur är enbart bestämd av ekonomiska förhållanden, lämnar J. Davidsohn i arbetet *Ökonomisk Historieopfattelse* (1931).

Liksom fallet är med kulturhistorien och den ekonomisk-sociala historien, hava även andra delar av den historiska vetenskapen såsom författnings- och förvaltningshistorien, den diplomatiska historien, krigshistorien m. fl., under olika tider med styrka framhävts och dyrkats av särskilda skolor eller riktningar. Det är dock en synnerligen maktpåliggande uppgift för historikern att vid den syntetiska framställningen av ett folks historia försöka något så när jämnt avväga de särskilda utvecklingsmomenten, trots de svårigheter som därmed äro förknippade. Ty hur nyttigt för själva forskningsresultatet ett grundligt inträngande i en viss del av den historiska utvecklingen än må vara, bör dock varje historiker sträva efter att göra rättvisa åt alla synpunkter.

En synnerligen betydelsefull, ja rent av avgörande roll i historievetenskapen spelar själva undersökningsmetoden. Dess ovedersägligen viktigaste del är källkritiken eller fastställandet av de olika källornas karaktär och värde såväl i och för sig som i förhållande till varandra samt den riktiga tolkningen av deras innehåll. Trots att historien har uråldriga anor, är den historiska källkritiken en mycket sen vetenskapens landvinning, som först gjordes under 1800-talet, ehuru impulser därtill kunna spåras redan under de närmast föregående århundradena. Som den moderna historiska kritikens grundläggare anses B. G. Niebuhr genom de föreläsningar över Roms historia, som han höll vid Berlins nygrundade universitet och av vilka två band 1811—13 utgåvos under titeln *Römische Geschichte*. För den källkritik, som där insattes, förändrades alldeles bilden av Roms äldsta historia, och de grundsatser som Niebuhr förfäktade, blevo sedermera grundläggande för kommande historiker. Det mest karak-

teristiska för hans uppfattning var hans starka betonande av skillnaden mellan själva källan och de händelser och förhållanden, som den behandlar. Även den minsta detalj i berättelsen kan vara påverkad, misstydd eller omformad efter berättarens personliga ställning till det av honom relaterade. Niebuhrs verk fullföljdes och utvecklades av Leopold von Ranke, Tysklands, för att ej säga världens förnämste historiker. Av hans rika och epokbildande produktion bör i detta sammanhang särskilt erinras om hans *Zur Kritik neuerer Geschichtschreiber* (1824), bilaga till hans Geschichten der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1514. Genom Rankes kritiska analys vunnos högst betydande resultat. Ej ens en fullt samtida tradition kunde utan ingående granskning godtagas. Det stod hädanefter fullt klart, att det var på de egentliga kvarlevorna från äldre tiders eget liv, på brev, dokument m. m., som den historiska framställningen framför allt måste grundas.

På den grund, som Niebuhr och Ranke lagt, har sedermera den historiska vetenskapen byggt vidare. Den kritisk-metodologiska undersökningen har numera i praktiken nått en hög grad av fulländning. Den historiska metodläran, d. v. s. en systematisk framställning av den historiska forskningens förutsättningar och tillvägagående, dess beskaffenhet och gränser, har också under den allra senaste tiden varit ett flitigt odlat fält och föremål för många forskares intressen. Den klassiska hand- och läroboken i hithörande frågor förblir E. Bernheims *Lehrbuch der historischen Methode und der Geschichtsphilosophie,* som uppnått flera upplagor, den senaste 1908, omtryckt 1914, och som vid varje nyedition underkastats en genomgående omarbetning. Huvudinnehållet i denna synnerligen utförliga framställning har Bernheim i förkortad form framlagt i ett populärt och för icke fackmän avsett arbete med titel *Einleitung in die Geschichtswissenschaft* (4:e omarb. uppl. 1926).

Bernheim lämnar i sin stora lärobok en uttömmande och med rikliga litteraturanvisningar försedd framställning icke blott av allmänt historisk-kritiska grundfrågor utan även av historievetenskapens väsen och slutmål. Med särskild styrka betonar han, huru den vetenskapliga helhetsuppfattningen beror på en

mängd till synes oviktiga detaljer och på dessas tolkning i enlighet med den kritiska forskningens lagar. Efter J. G. Droysens *Grundriss der Historik* (1882) och Bernheims lärobok brukar man numera allmänt inom den historiska vetenskapen särskilja tvenne olika slag av källor: *bevarade rester eller kvarlevor* samt *traditioner eller berättelser*. Med de förra menas sådana källor, som äro direkta relikter av den gångna tidens liv och som sålunda en gång ingått i det historiska händelseförloppet, såsom t. ex. fornlämningar och fornsaker av allehanda slag, urkunder, brev och akter. Traditionskällor åter äro sådana källor, som för eftervärlden vilja förtälja något om en svunnen tid, såsom krönikor, kronologier, memoarer, historiska författares arbeten. Mot denna indelning har K. Erslev gjort invändningar i sin översiktliga och synnerligen läsvärda lärobok i den historiska metoden med titel *Historisk Kritik. Den historiske Undersögelse fremstillet i sine Grundlinier* (1911; ny uppl. 1926). Han framhåller bl. a., att samma källa på en gång kan vara både kvarleva och tradition. Indelningsgrunden ligger icke i källornas natur, utan det är historikern som än begagnar en källa som kvarleva, än som tradition, och i enlighet härmed går Erslev in för en tredelning av källorna, vilken dock i allmänhet icke accepterats av historieforskarna. Till denna Erslevs källkritiska undersökning ansluter sig hans uppsats om *Historieskrivning. Grundlinier til nogle Kapitler af Historiens Theori*, utgiven som program vid Köpenhamns universitets högtidsfest den 3 juni 1911.

Förutom de redan nämnda finnes en mängd andra handböcker i historisk metod, vilka dock icke, åtminstone i begreppens och utredningens pregnans, kunna mäta sig med den store läromästaren Bernheims grundläggande arbete. Av dessa skola här några av de mera kända och uppmärksammade omnämnas. Den engelske historikern Edward Freeman diskuterar i *The methods of historical study* (1886) icke metodlärans stora problem utan vill närmast giva nybörjaren i det historiska facket några orienterande upplysningar om källorna. De båda franska historikerna Ch.-V. Langlois och Ch. Seignobos hava i förening utarbetat en *Introduction aux études historiques* (1898). Denna

är dock icke direkt en lärobok utan en kortfattad översikt, beräknad för en bredare läsekrets men utmärkande sig genom sin klarhet och spiritualitet i framställningssättet. A. Meisters *Grundzüge der historischen Methode* (3:e Aufl. 1923), ingående i Grundriss der Geschichtswissenschaft, Bd 1: Abt. 6, och den amerikanske professorn F. M. Flings *The writing of history. An introduction to historical method* (1920) ansluta sig i det stora hela till Bernheim. H. Pauls *Aufgabe und Methode der Geschichtswissenschaften* (1920) samt K. Brandis *Einführung in die Geschichtswissenschaft und ihre Probleme* (1922) äro betydligt mindre och mera populära. A. Feder, lärare vid jesuiternas teologiska läroanstalt i Valkenburg, ger i sin *Lehrbuch der geschichtlichen Methode,* vilken 1924 utkom i en tredje omarbetad upplaga, en sammanträngd framställning av Bernheims lärosatser men med en avsevärd utvidgning och tillökning i fråga om kyrkohistorien. På grund av författarens strängt klerikala historieuppfattning leda hans åsikter dock ofta till ensidigheter. Däremot kan W. Bauers *Einführung in das Studium der Geschichte* (1921; 2:e verbess. Aufl. 1928) rekommenderas som en lämplig handledning i historievetenskapens principer och metod. Särskilt äro de kapitel, som innehålla historieforskningens uppgifter, speciella arbetssätt och källorna, synnerligen läsvärda på grund av författarens kloka och måttfulla åsikter. Arbetet är för övrigt försett med rikhaltiga bibliografiska anvisningar. J. Huizinga företräder en mot Bernheim och Bauer något avvikande mening, vilken han framlagt i uppsatsen *Über eine Definition des Begriffs Geschichte,* tryckt i författarens Wege der Kulturgeschichte (1930), s. 78—88.

II.

HISTORISKA HJÄLPVETENSKAPER.

Med historiska hjälpvetenskaper förstår man de vetenskapsgrenar, som den historiska forskningen helt eller delvis begagnar för att ernå en riktig uppfattning om en källas tillkomsttid, värde, innehåll och betydelse eller, för att använda Bernheims ord, »hjälpa till att utfylla den historiska vetenskapens metodiska uppgifter». I vidsträckt mening kunna så gott som alla andra vetenskaper tjäna som historiens hjälpvetenskaper. I slutet av 1700-talet betraktades också t. ex. av Gabriel Mably i hans arbete *De l'étude de l'histoire* (1778) icke blott naturrätten och den offentliga rätten utan även de sociala och politiska vetenskaperna såsom i första hand hörande till hjälpvetenskaperna och oumbärliga vid historikerns forskningsarbete. Men ju mer den vetenskapliga forskningen utvecklats och specialiserats, ju flera vetenskapsgrenar fått karaktären av självständigt arbetande vetenskaper såsom t. ex. arkeologi, statistik m. fl., desto mer har begreppet historiska hjälpvetenskaper inskränkts. Dock hava de forskare, som behandlat hithörande problem, ännu icke blivit fullt eniga om vilka discipliner som skola hänföras till de historiska hjälpvetenskaperna, och ämnets omfattning har därför ännu icke kunnat fastslås. Men mer och mer tenderar uppfattningen att dit räkna vissa vetenskaper, vilka mer än andra komma till användning vid historikerns förberedande forskningsarbete. Dessa vetenskaper äro kronologi, paleografi, diplomatik, sfragistik, heraldik, numismatik, genealogi med biografiska hjälpmedel samt politisk geografi med kartografi.

1. KRONOLOGI.

Kronologi är ett grekiskt ord, sammansatt av *chrónos* = tid och *lógos* = lära, och betyder i översättning läran om tiden. Det är dock icke med det abstrakta begreppet tid, som kronologien sysselsätter sig, utan med tideräkningen. Ur denna synpunkt plägar man vanligen indela kronologien i en mera astronomisk och en mera historisk del, vilka dock ofta gripa in i varandra. Den förra behandlar kronologiens matematiska och astronomiska grunder samt dagarnas, månadernas och årens längd, den senare, som för historikern är den viktigaste, redogör för tideräkningen, sådan den faktiskt utvecklat sig på olika tider och blivit ordnad av olika folk. En grundläggande och uttömmande framställning, försedd med rika bibliografiska anvisningar, av hela det omfattande tideräkningsproblemet lämnar F. K. Ginzel i sin *Handbuch der mathematischen und technischen Chronologie,* som i tre stora band utkom under åren 1906—14. På grundval av detta arbete har norrmannen J. F. Schröter utarbetat sin två delar omfattande *Haandbog i kronologi* (1923—26), vilken kan betraktas som en sammanfattning av Ginzels stora utredning. Då dessa båda arbeten äro synnerligen vidlyftiga, kan man, enär historikern i regel endast behöver en orienterande överblick i ämnet, rekommendera J. Steenstrups *Tidsregning,* vars andra upplaga utkom 1922 och som ger en »kort översikt över kronologien till vägledning vid historiskt studium». Med stark begränsning av ämnet redogör författaren för det sätt, på vilket de viktigaste folkslagen i världshistorien beräknat tiden, ordnat sin kalender och sökt angiva år och tidpunkter, samt för sådana tideräkningar, som trängt mera allmänt igenom. Huvudsakligen den matematisk-astronomiska sidan av dateringsproblemet behandlar N. Beckman i arbetet *Tideräkning och historia. En orientering för historiker och amatörastronomer* (1924).

För den medeltida kronologien är sammanhanget mellan kalender och kult av grundläggande betydelse. Liksom hela människolivet under medeltiden rättar och reglerar sig efter kult-

formerna, sätta åskådningarna och kyrkans praktiska behov då sin prägel på årets indelning samt ge namn åt dagarna. Medeltida urkunders datering skedde således i regel medelst angivande av ett visst helgons eller en viss högtids dag. Men denna namngivning och tidsbestämning äro i de skrivna urkunderna icke över allt densamma utan utvecklas olika i olika länder, ja till och med inom näraliggande områden. Därför blir den medeltida kronologien ganska invecklad och fordrar av forskaren särskild uppmärksamhet och omsorg. Tack vare utmärkta hjälpredor och uppslagsverk torde det numera i allmänhet icke erbjuda några större vanskligheter att bestämma dateringen för en medeltida handling. En klar och koncis framställning av den medeltida kronologien lämnar Franz Rühl i sin *Chronologie des Mittelalters und der Neuzeit* (1897). Huvudverket är och förblir dock H. Grotefends *Handbuch* (1872), vilken i utvidgad form utkom 1891—98 i två band under titeln *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit.* I detta stora arbete, försett med utförliga tabeller och en förteckning över katolska helgon, ägnar författaren ett litet parti åt Skandinavien. En mera lätthanterlig och praktiskt användbar sammanfattning av det omfattande materialet är Grotefends *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit,* vars femte upplaga utkom 1922. I vissa fall kan även A. Cappellis *Cronologia e calendario perpetuo* (1906) komma till användning.

Ännu saknas en fullständig, efter svenska medeltida bruk avpassad kronologisk handbok, grundad på förhållandena inom Sveriges kyrka. Men åtskilliga bidrag till en sådan hava framför allt under de sistförflutna åren sett dagen, av vilka följande kunna förtjäna nämnas. Erik Brate har i uppsatsen *Nordens äldre tidräkning* (1908), även utgiven som bilaga till årsredogörelsen för Södermalms högre allmänna läroverk, lämnat en orienterande essay över den svenska medeltida tideräkningen. Tabeller och register över helgondagarna samt andra dagars och tiders namn under medeltiden hava publicerats av P. A. Granberg i *Nordiskt kalendarium för medel-åldern* (1818), även tryckt som bilaga till *HSH,* Bd 6, och av J. G. Liljegren i *Anteckningar rörande medeltidens tideräkning,* tryckt som in-

ledning till andra bandet av *DS*. Trots sin ålder äro ännu båda användbara och i några fall de enda, där vissa uppgifter återfinnas. A. Neovius' arbete *Chronographia Scandinaviae* (1906), publicerat som nr 4 av Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar, berör framför allt förhållandena i det svenska ärkestiftet. En speciell men icke oviktig fråga vid datumbestämning av några urkunder från vår äldre medeltid behandlar K. G. Westman i uppsatsen *Tiden för årsskiftet i svenska urkunder från slutet af 1200-talet och början af 1300-talet,* tryckt i *HT,* 1904, s. 146—153. Som bihang till supplementet (1919) till Fornsvensk bibliografi har R. Geete meddelat ett *Kalendarium Svecicum* eller *Normalkalendarium för Sveriges medeltid,* sammanhämtat ur samtliga våra tryckta kalendarier från medeltidens slut, då de rituella bruken och helgonlängderna vunnit mera stadga. Rättelser och tillägg till här nämnda kalendarier finnas i A. Malins avhandling *Der Heiligenkalender Finnlands, seine Zusammensetzung und Entwicklung* (1925), även utgiven som nr 20 av Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar.

Den genom en påvlig bulla 1582 påbjudna gregorianska kalendern eller nya stilen infördes under de närmast följande åren i flera av Europas stater men icke i Sverige. Där hade man dock genom borttagande av skottdagen 1700 under åren 1700—1712 en egen kalender, skild både från den gregorianska och den julianska eller gamla stilen. Denna, den s. k. svenska stilen, som var 10 dagar efter den nya men en dag före den gamla stilen, behandlas av E. Hildebrand i uppsatsen *Den svenska tidräkningen 1700—1712* (1882), tryckt i årsredogörelsen för Högre reallärоverket i Stockholm, och av A. Lindhagen i *Der schwedische Kalender seit dem Jahre 1700* (1909), införd som nr 18 av band 5 av Arkiv för matematik, astronomi och fysik. Den sistnämnde författaren har också redogjort för den nya stilens införande i vårt land från och med år 1753 i uppsatsen *Den nya stilens införande i Sverige* (*HT,* 1922, s. 318—322).

Till sist bör här ej lämnas oanmärkt den nytta en historiker kan ha av våra almanackor för att fastställa en datering, så att den blir exakt; den hittills äldsta kända och bevarade är från

1585. En historik över almanackan och dess utveckling från astrologisk rådgivare till svensk kalender har N. Lithberg lämnat i arbetet *Almanackan* (1933; Svenska humanistiska förbundets skriftserie). Runstaven, den under medeltiden i Skandinavien använda beständiga kalendern, har samme forskare behandlat i uppsatserna *Runstavens uppkomst* (*Fat.*, 1921, s. 1—27) och *Runstaven, en ursvensk rådgivare åt Sveriges bönder* (*Fat.*, 1932, s. 117—138). En bibliografi över våra almanackor föreligger i den av G. E. Klemming och G. Eneström utgivna förteckningen *Sveriges kalendariska literatur*, 1—2 (1878—79).

2. PALEOGRAFI.

Paleografi, av de grekiska orden *palaiós* = forntida och *gráfein* = skriva, är vetenskapen om den vanligen på papyrus, pergament eller papper anbragta forntida skriften och har till mål att tyda och tolka densamma. Men därvid tages även hänsyn till skrivmaterialet, under olika tider brukliga skrivsätt, bokstavsformer, förkortningar och i övrigt allt, som kan bidraga till att belysa och förklara skriftdokumentens tillkomst, att klarlägga handskrifternas öden, utmönstra i texten senare gjorda rättelser och tillägg m. m. Epigrafiken däremot sysselsätter sig med tolkningen av de i sten inhuggna eller i metall präglade skrivteckenen.

I regel ligger epigrafiken utanför en svensk historikers arbetsområde, såvida man ej dit vill hänföra kunskapen om våra runor. Litteraturen om dem blir dock av lämplighetsskäl behandlad i sammanhang med vår forntidshistoria. Icke heller plägar en svensk historiker syssla med den grekiska paleografien; vanligen blir det endast den latinska och nordiska skriften, som han under sitt forskningsarbete har anledning att undersöka och vilkas särdrag och egendomligheter han också därför måste lära sig.

Utvecklingen av den latinska skriften är genom den moderna paleografien i allt väsentligt klarlagd. Litteraturen i ämnet är också synnerligen rik, och det finnes en mångfald utmärkta

arbeten, vilka man kan begagna för att skaffa sig de behövliga teoretiska insikterna. En kort men klar och lärorik framställning av de olika stilriktningarna inom den medeltida latinska skriften från dess ursprung fram till den senmedeltida gotiska minuskeln, kursiven och humaniststilen lämnar Axel Nelson i *Medeltidens latinska bok och skrift,* offentliggjord i första bandet, s. 17—74, av den svenska editionen av Svend Dahls Bibliotekshandbok (1924). Försedd med en utförlig litteraturförteckning kan denna uppsats rekommenderas såsom en grundläggande vägledning i ämnet för medeltidshistorikern. Utförligare handledningar i den latinska paleografien giva t. ex. följande arbeten: W. Wattenbach, *Anleitung zur lateinischen Palaeographie* (1886); B. Bretholz, *Lateinische Paläographie* (1912), ingående som band 1: 1 i den av Meister redigerade Grundriss der Geschichtswissenschaft; E. M. Thompson, *An introduction to Greek and Latin Palaeography* (1912); L. Schiaparelli, *La scrittura latina nell'età romana* (1921); E. A. Lowe, *Codices latini antiquiores. A palaeographical guide to latin manuscripts prior to the ninth century,* P. 1 (1933) och framför allt M. Prou, *Manuel de paléographie latine et française,* vars fjärde omarbetade upplaga utkom 1924. Det sistnämnda arbetet innehåller även en *Dictionnaire des abréviations* och åtföljes av ett album med skriftprov under titeln *Recueil de facsimilés d'écritures du 5:e au 17:e siècle.* En grundlig framställning av allt, som hör till medeltidens skrift i avseende på material, behandlingssätt, skrivare, skrivareskolor m. m., ger W. Wattenbach i *Das Schriftwesen im Mittelalter* (1896). Ett betydligt mindre omfångsrikt arbete, avsett som en första orientering för ickefackmannen, är A. Bauckners *Einführung in das mittelalterliche Schrifttum* (1923), vilket även behandlar själva skriften och de medeltida urkundsformerna. I arbetet *Geschichte der abendländischen Schreibschriftformen* (1928) undersöker H. Delitsch närmare själva bokstävernas utveckling från äldsta tid till nutid.

En synnerligen viktig roll för inhämtande av förmågan att i rent yttre måtto kunna tyda skriften spelar tillgången på goda avbildningar av handskrifter, såvida icke tillfälle gives att an-

vända dessa i original. Text- och skriftprov för självstudium, i vilka urkunderna så vitt möjligt återgivits i naturlig storlek, äro nästan viktigare än hand- och läroböcker i ämnet. Genom den moderna fotografiska reproduktionstekniken har det blivit möjligt att framställa synnerligen välgjorda faksimil av lämpliga handskrifter. Dessa skriftprov med därtill hörande transkriptioner utgöra det bästa medlet att förvärva den nödiga paleografiska insikten. Förutom Prous ovan anförda *Recueil* kunna här nämnas: W. Arndt, *Schrifttafeln zur Erlernung der lateinischen Paläographie*, vars fjärde upplaga, ombesörjd av M. Tangl, utkom 1904—29, och A. Chrousts stort anlagda men ännu ej slutförda *Monumenta palaeographica. Denkmäler der Schreibkunst des Mittelalters*. Av detta arbete, som genom ett urval av karakteristiska skriftprov är avsett att ge en bild av utvecklingen av den latinska skriften förnämligast i Tyskland, ha hittills två serier fullständigt utkommit, under det att en tredje är under utgivning. Vidare kunna rekommenderas lämpliga delar av den av J. Lietzmann redigerade serien *Tabulae in usum scholarum* (1910—30). I första häftet, omfattande medeltiden, av de av E. Hildebrand och H. Wieselgren utgivna *Svenska skriftprof från Erik den heliges tid till Gustaf III:s* äro också intagna några latinska i Sverige och av svenskar utförda prov på medeltida texter.

Karakteristiska för den medeltida latinska stilen äro de ofta förekommande förkortningarna, vilka tillgrepos av skrivaren för att spara tid och material. Härvid utbildades tämligen snart ett system, som i allmänhet tillämpades med sträng följdriktighet och efter bestämda grunder. Till hjälp vid dechiffreringen och upplösningen av dessa förkortningstecken har man numera utmärkta hjälpredor såsom Prous nämnda *Dictionnaire des abréviations;* L. A. Chassants *Dictionnaire des abréviations latines et françaises* (1884); Ch. T. Martins *The record interpreter. A collection of abbreviations, Latin words and names used in English historical manuscripts and records* (1910) samt A. Cappellis *Lexicon abbreviaturarum. Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, vars andra utökade upplaga utgavs 1912. En ny tysk edition av originalupplagan utkom

1928 med undertiteln *Wörterbuch lateinischer und italienischer Abkürzungen.*

I vårt land har det paleografiska studiet hittills varit ytterst ringa, om man undantar de undersökningar, som ägnats enstaka urkunder i och för deras edering. Först helt nyligen har den nordiska och speciellt svenska skriften underkastats en grundlig och vetenskaplig behandling. J. Bröndum-Nielsen har undersökt *Den nordiska — västnordiska och danska — skriften* och Sam Jansson *Svenskt skrivskick under medeltiden och fram till våra dagar,* båda uppsatserna tryckta i första delen av den svenska editionen av Svend Dahls Bibliotekshandbok (1924), s. 75—106 och 107—126. Mera orienterande och populära äro G. Kallstenius' *Grundlinjer till svensk paleografi för sommarkurser i Härnösand* (1914), innehållande avbildningar av bokstäver, förkortningar, ligaturer och medeltidsbrev, samt O. von Friesens *Skriften,* tryckt i Flodströms Sverges folk (1918), s. 222—236. För att vinna en första färdighet i läsning av svenska handskrifter från olika tider kunna med fördel anlitas befintliga skriftprov med därtill hörande transkriberingar. M. Weibull utgav 1891 *Handskrift-prof 1500—1800* (ny uppl. 1905) och E. Hildebrand m. fl. i tvenne häften *Svenska skriftprof från Erik den heliges tid till Gustaf III:s* (1894—1900). I Danmark har av Kommissionen for det Arnamagnæanske legat utgivits i två band *Palæografisk Atlas* (1903—05), vartill kommer en på Carlsbergsfondens bekostnad tryckt ny serie av *Palæografisk Atlas* (1907).

Även det material, på vilket skriften är anbragt, kan understundom vara forskaren till hjälp vid dateringen av ett odaterat aktstycke. Till viktigare handlingar användes under hela medeltiden så gott som uteslutande pergament men vid sidan därav även papper. De äldsta bevarade i Sverige på papper skrivna dokumenten härröra från år 1345. Det medeltida papperet var importerat, ty så vitt hittills framdragna källor ge vid handen, tillverkades intet papper i Sverige förrän på 1540-talet. I Tyskland funnos däremot papperskvarnar redan i början av 1300-talet och i Spanien mer än ett århundrade tidigare. Vid tillverkningen försågs oftast papperet med ett vattenmärke, en figur eller några

bokstäver, vilka betecknade platsen där papperet gjorts eller ägaren till papperskvarnen. Tack vare dessa märken kan understundom papperets ungefärliga tillkomsttid eller en urkunds ursprungsort bestämmas, när man känner på vilken tid eller av vem märket använts. För de stora kulturländerna får man upplysningar härom i sådana arbeten som F. DEL MARMOL, *Dictionnaire des filigranes* (1900) och C. M. BRIQUET, *Les filigranes* (1907, nytryck 1923). En del svenska vattenmärken äro avbildade och beskrivna av S. AMBROSIANI i *Papperstillverkningen i Sverige intill 1800-talets mitt* (1923), tryckt i första delen av Svenska pappersbruksföreningens festskrift Molae chartariae Suecanae.

Själva texten i en medeltidsurkund eller ett annat aktstycke kan understundom bereda forskaren en del svårigheter. Är den avfattad på latin och om vanliga lexika icke äro tillräckliga, kunna behövliga ordförklaringar säkerligen finnas hos CH. DU CANGES *Glossarium mediae et infimae latinitatis,* vars senaste upplaga utkom i 10 delar under åren 1883—87, eller AEG. FORCELLINIS *Lexicon totius latinitatis* (1864—1926). Ett lexikon, utarbetat efter och på grundval av Finlands och Sveriges latinska medeltidsurkunder, är M. HAMMARSTRÖM, *Glossarium till Finlands och Sveriges latinska medeltidsurkunder* (1926; Finska historiska samfundet, Handböcker, 1). Även det av E. NEUMAN under åren 1918—20 utgivna *Latinskt-svenskt glossarium efter Cod. Ups. C 20* (*SFSS*, 45) kan i många fall giva god ledning och hjälp vid översättningen. För identifiering av de under medeltiden begagnade latinska ortnamnen har man en utmärkt hjälpreda i J. G. T. GRAESSE, *Orbis latinus oder Verzeichnis der wichtigsten lateinischen Orts- und Ländernamen,* vars andra av F. BENEDICT omarbetade upplaga utkom 1909, samt i G. A. SAALFELDS *Deutsch-lateinisches Handbüchlein der Eigennamen* (1885).

Vid tydningen av ovanliga ord i svensk medeltidstext har man att tillgå K. F. SÖDERWALLS utmärkta *Ordbok öfver svenska medeltidsspråket* (1884—1918; *SFSS*, 27). Ett supplement härtill började utgivas 1925; av detta ha hittills trenne häften utkommit, omfattande *A* till *Del.* För senare tid kunna F. A. DAHL-

GRENS *Glossarium öfver föråldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska språket* (1914—16); A. F. DALINS *Ordbok öfver svenska språket* (1850—53) och J. E. RIETZ *Svenskt dialektlexikon* (1867) lämna många värdefulla upplysningar. Den av Svenska akademien sedan 1893 utgivna *Ordbok över svenska språket* innehåller även förklaringar på ordens skiftande betydelse under olika tider. Även de båda arbetena: O. KALKAR, *Ordbog til det ældre danske Sprog*, Bd 1—5 (1881—1918), och K. SCHILLER und A. LÜBBEN, *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*, Bd 1—6 (1875—81), kunna vara forskaren till hjälp vid tolkningen av mera ovanliga ord.

Ehuru icke direkt hörande till paleografien, torde dock i detta sammanhang några ord böra nämnas om chifferskriften, i vilken ett tecken — vanligen en eller flera siffror — utmärker antingen en viss bokstav, stavelse eller också ett helt ord. Chifferskriften tog större fart i slutet av 1400-talet genom införande av ständiga beskickningar, som regeringarna höllo i främmande länder. Härom lämnar A. MEISTER närmare upplysningar i sitt arbete *Die Anfänge der modernen diplomatischen Geheimschrift* (1902). Oftast blevo dessa hemliga meddelanden dechiffrerade vid mottagandet, men det kan också hända, att forskaren anträffar brev, i vilka chiffren icke är upplöst. I sådant fall måste han försöka taga reda på den nyckel, som hör till ifrågavarande chiffer. I Riksarkivet förvaras en samling nycklar till hemliga skrivsystem, använda av svenska diplomater vid deras brevväxling med hemmavarande myndigheter. Om nyckeln ej kan anträffas, är upplösningen en mycket svår och mödosam uppgift, som emellertid underlättas av de anvisningar, vilka R. TORPADIE givit i uppsatsen *Några ord om chifferskrift* (*HT*, 1888, s. 376—383). Nämnas bör också, att vid utskrivningen av några äldre rådsprotokoll använts stenografi. Dessa behandlas av SAM. CLASON i uppsatsen *Stenografiska rådsprotokoll från 1600-talet* (*MRA*, N. F., Ser. 1: Bd 3 (1913), s. 348—354).

Det kan också inträffa, att forskaren stöter på handlingar, vilkas skrift genom yttre åverkan såsom vattenskador eller dy-

likt är helt eller delvis utplånad. För att återställa densamma använde man förr olika kemiska metoder. Under senare tid har fotografering anlitats som hjälpmedel efter en av Th. Svedberg och I. Nordlund utexperimenterad metod, som beskrives i uppsatsen *Om synliggörande av utplanad skrift* (*MRA*, N. F., Ser. 1: Bd 4 (1916), s. 357—367; Bd 5 (1920), s. 157—161).

3. DIPLOMATIK.

Diplomatik (av grekiska ordet *diploma* = urkund) kan närmast återges med diplomvetenskap eller urkundslära. Förr var ämnets omfattning betydligt vidare, då man framför allt i äldre handböcker därunder inbegrep allt, som hörde till studiet och bedömandet av själva urkunden, såsom dess yttre form, dess språk, uppställning, underskrift, datering och sigill, men är numera betydligt inskränktare, sedan paleografien, kronologien och sfragistiken avsöndrats såsom särskilda hjälpvetenskaper. Den egentliga diplomatiken, som dock alltjämt har flerfaldiga beröringspunkter med paleografien, har närmast till uppgift en kritisk undersökning av diplomets beståndsdelar och form, underskrift, besegling och giltighet, över huvud allt, som på något sätt berör och belyser förfaringssättet vid urkunders utfärdande och efter vilka regler dessas äkthet eller oäkthet kan prövas. Diplomatikens mål blir således i korthet uttryckt en kritisk prövning, läsning och tolkning av diplomerna.

Vid inhämtande av urkundslärans principer böra nyare handböcker alltid begagnas, emedan de äldre inskränka sig till en teoretiserande framställning. Förutom de redan nämnda handledningarna i paleografi, vilka också behandla diplomatiken, bör framför allt nämnas H. Bresslaus *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien*, vilken 1912 började utgivas i ny upplaga, som först 1931 avslutats. Detta arbete är dock huvudsakligen avsett för specialister och lärde; på grund av sin vidlyftighet är det icke lämpat till lärobok. Samma är förhållandet med A. De Boüards *Manuel de diplomatique française et pontificale* (1929), av vilken blott en del med titeln Diplo-

matique générale jämte ett album med planscher utkommit. I stället kunna rekommenderas de mera kortfattade framställningar, som lämnas av A. Giry i *Manuel de diplomatique* (2:a uppl. 1925); R. Thommen und L. Schmitz-Kallenberg i *Urkundenlehre* (1913) och R. Heuberger i *Allgemeine Urkundenlehre für Deutschland und Italien* (1921), de båda sistnämnda ingående i den av A. Meister utgivna serien Grundriss der Geschichtswissenschaft. En liten god och lättläst översikt är F. Philippis *Einführung in die Urkundenlehre des deutschen Mittelalters* (1920). I sin *Urkundenlehre. Katechismus der Diplomatik, Paläographie, Chronologie und Sphragistisk* (2:a förb. uppl. 1893) framlägger F. Leist visserligen inga självständiga synpunkter, men arbetet är en nyttig och praktisk uppslagsbok i hithörande frågor. En synnerligen kortfattad men dock användbar resumé av urkundsläran ger J. Steenstrup i *Nogle Hovedtræk af Skriftarternes Historie og Diplomatiken* (1915), i vilket arbete författaren även behandlar de övriga historiska hjälpvetenskaperna.

De relativt fåtaliga svenska medeltidsurkunderna hava ännu ej underkastats någon modern systematisk-vetenskaplig undersökning enligt urkundslärans nyaste principer. Det enda hithörande arbetet torde vara fornforskaren L. F. Rääfs inträdestal i Vitterhetsakademien med titel *Anteckningar öfver beskaffenheten af Sveriges offentliga handlingar under medeltiden* (*VHAAH*, D. 15 (1839), s. 1—102). Ehuru i vissa avseenden föråldrade, äro dock dessa anteckningar ur många synpunkter synnerligen värdefulla. Författaren undersöker där diplomernas material, språket och skriften, stilen, texten, dess delar, däri förekommande namn och titlar, tids- och ortsbestämning, sigillering m. m. I och för utgivning eller av andra orsaker har man företagit komparativa detaljprövningar av enskilda diplom. Som exempel på de metoder, som härvid kommit till användning, kan anföras diskussionen om Kalmarunionsbrevet och »kättardomen» vid Stockholms blodbad. Den hithörande litteraturen kommer att bli omnämnd längre fram i detta arbete.

De ovannämnda arbetena i urkundsprövning innehålla även upplysningar om de stora urkundsförfalskningar, som under år-

hundradenas lopp förekommit och uppdagats, från medeltiden ända in i våra dagar. Också vårt land kan uppvisa en urkundsförfalskare i den större stilen, nämligen hovpredikanten och kyrkoherden Nils Rabenius. Hans många skickligt utförda falsarier har N. Ahnlund undersökt och avslöjat i arbetet *Nils Rabenius (1648—1717). Studier i svensk historiografi* (1927).

4. SFRAGISTIK.

Sfragistik (av grekiska ordet *sfragis* = sigill) är läran om sigill, varmed förstås avtryck av stämplar, som hava för en person eller ett samfund karakteristiska kännemärken och som äro påtryckta eller vidhängda en handling till besegling eller bekräftelse av dess trovärdighet. I äldre medeltida brev och diplomer förekomma jämte namnunderskrifter även sigill, vilka fästas på själva handlingarna. Under 1100-talet undanträngdes namnunderskrifterna av sigillen, som intrycktes i vax eller någon gång i bly och vanligen fästes vid själva handlingen förmedelst pergamentsremsor eller knippen av trådar i en eller flera färger. Sigilleringen är av avgörande betydelse för en medeltida handlings rättsgiltighet och äkthet. Med 1500-talets ingång började namnunderskrifter åter komma i bruk, och ett sigill påtrycktes oftast endast urkunder av mera officiell karaktär.

Sfragistiken har sålunda huvudsakligen betydelse för medeltidsforskaren och utgjorde som redan nämnts förr en del av diplomatiken. De redan anförda hand- och läroböckerna i paleografi och urkundslära behandla också i regel sigilleringens teoretiska och praktiska grunder; dessa kunna och böra därför i första hand studeras. Det bästa och mest omfattande arbete, som uteslutande behandlar läran om sigilleringen, är W. Ewalds *Siegelkunde* (1914), som ingår i fjärde avdelningen av Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte. För en historiker äro emellertid systematiskt ordnade sigillavbildningar av större praktisk betydelse än insikt i själva sigilleringens teori. Bildserierna med förklaringar och tydningar av omskrifterna giva honom nämligen möjlighet att med lätthet identifiera de vid

handlingarna fästade sigillen, om de bevarats, och därur draga sina slutsatser. Här nedan upptagas endast för de skandinaviska länderna och Finland utgivna sigillografiska arbeten; för andra länder hänvisas till litteraturförteckningarna i E. Bernheim, *Lehrbuch der historischen Methode* (1914), s. 306—307, och W. Bauer, *Einführung in das Studium der Geschichte* (1921), s. 223—224. Ordnade i tre serier, omfattande kungliga och furstliga personer, andliga personer och myndigheter samt frälsemän, andra förnäma enskilda personer och världsliga myndigheter, har B. E. Hildebrand utgivit *Svenska sigiller från medeltiden* (1862—67), ett arbete som dock endast omfattar tiden till 1350. De finska sigillen har R. Hausen samlat och utgivit under titeln *Finlands medeltidssigill* (1900). För Danmarks vidkommande har H. Petersen ederat *Danske kongelige Sigiller samt sönderjydske Hertugers og andre til Danmark knyttede Fyrsters Sigiller 1085—1559* (1917), *Danske gejstlige Sigiller fra Middelalderen* (1886) och *Danske adelige Sigiller fra det 13 og 14 Aarhundrede* (1897), vilket senare arbete fortsättes av A. Thiset, *Danske adelige Sigiller fra det 15, 16 og 17 Aarhundrede* (1898—1905). I Norge gjorde riksarkivarien H. J. Huitfeldt-Kaas stora samlingar till en beskrivning av norska sigill, av vilka han själv utgav några häften under titeln *Norske sigiller fra Middelalderen* (1899—1902), omfattande norska privatsigill intill år 1400. På grundval av hans teckningar har Chr. Brinchmann fortsatt utgivningen med *Kongelige og fyrstelige Segl* (1924).

För metoder, som med fördel och effektivitet kunna användas vid avgjutningen av sigill, vilken understundom är nödvändig för en riktig tydning av kännemärkena och omskriften, redogör H. Fleetwood i uppsatserna *Afgjutning af medeltida sigill* (*NTBB*, 1916, s. 228—234) och *Moulage et conservation des sceaux du moyen age* (*MRA*, N. F., Ser. 1: Bd 6 (1924), s. 425—435).

5. HERALDIK.

Ordet heraldik är härlett från det medeltidslatinska *heráldus* : härold och betyder egentligen vetenskap för härolder. Härolden var den konungens eller adelsmannens tjänare, som ordnade riddarspelen och fungerade som utropare vid dessa; i samband härmed hade han till uppgift att granska riddarnas sköldemärken, döma i vapentvister riddarna emellan samt godkänna eller förkasta nya vapen. Heraldiken som historisk hjälpvetenskap innefattar läran om de heraldiska vapnens sammansättning och reglerna för deras användning.

Den heraldiska vetenskapen har redan tidigt bearbetats i vårt land såväl teoretiskt som genom utgivning av vapenböcker. På grund av de långvariga tvisterna med Danmark om »tre kronor» är det framför allt den del därav, som rör det svenska riks- eller konungavapnet, vilken fångat forskarnas intresse. Förutom åtskilliga äldre, mindre betydande uppsatser och avhandlingar, vilka äro förtecknade av Warmholtz i *Bibliotheca historica Sveo-Gothica* under nr 6870—6889, kunna här särskilt nämnas följande arbeten, som behandla det svenska riksvapnet och dess uppkomst: J. Scheffer[us], *De antiqvis verisqve regni Sveciae insignibus* (1678); C. H. Uggla, *Afhandling om Svea rikes urgamla wapn de tre kronor* (1760); H. Hildebrand, *Det svenska rikswapnet* (1884), utgörande första avdelningen av hans Heraldiska studier och utgiven som del 7: 1 av *ATS*; H. Fleetwood, *Sveriges kungavapen under medeltiden* (Meddelanden från Svenska heraldiska föreningen, 1917); H. Toll, *De äldsta svenska konungavapenbilderna och tre-kronor-vapnet* (1919) samt H. Fleetwood, *Magnus Ladulås' krona* (*HT*, 1922, s. 201—213).

De svenska landskapsvapnen torde i allmänhet hava tillkommit under 1500-talets förra hälft, ehuru några kunna ledas tillbaka till medeltiden. Vapnens uppkomst och historia hava skildrats av H. Hildebrand i uppsatsen *Landskapens vapen* (1887), utgörande andra avdelningen av hans ovannämnda Heraldiska studier och utgiven som del 9: 1 av *ATS*. Deras utseende har

fastställts genom kungl. brev av den 18 januari 1884 och 20 februari 1885. Heraldiskt framställda genom färglagda plancher utgåvos de 1885 av C. A. KLINGSPOR under titeln *Sveriges riks- och landskapsvapen jämte Stockholms stads vapen.* Mot dessa avbildningar riktade L. F. LÄFFLER några anmärkningar i *De svenska landskapsvapnen i nyare framställningar* (*PHT*, 1909, s. 93—98). Förslag till fastställelse av länsvapnen är framlagt och en revidering av landskapsvapnen är planerad.

De äldsta svenska stadsvapnen leda sin upprinnelse från 1200-talet. Åtskilliga städer förde redan under denna tid sigill med i huvudsak samma utseende som nu, ehuru de först senare ombildades till verkliga vapen i heraldisk mening. Numera fastställes ett stadsvapens utseende först sedan det granskats och godkänts av riksheraldikern. Uppgifter om de olika städernas vapen återfinnas i resp. stadshistorier eller i särskilda uppsatser, offentliggjorda i de olika fornminnesföreningarnas publikationer eller annorstädes, vilka alla äro förtecknade i SETTERWALLS bibliografier. I Svenska Kalendern för 1933 äro de svenska städernas vapen avbildade i färger efter vederbörlig granskning av riksheraldikern.

Den rent teoretiska sidan av heraldiken behandlades redan vid mitten av 1700-talet av den nämnde C. H. UGGLA i *Inledning til heraldiken* (1746). Ett annat arbete av samma art är B. SCHLEGELS och C. A. KLINGSPORS *Svensk heraldik* (1874). Den senare har också utgivit en mindre *Handbok i praktisk wapenkonst* (1887). Dessa arbeten äro dock numera sällsynta och svåråtkomliga. De hava fått en fullgod ersättning i H. FLEETWOODS *Handbok i svensk heraldik* (1917), som i lexikalisk form förklarar inom heraldiken förekommande uttryck och termer samt ger anvisningar rörande vapnens framställning och användning. För ett djupare inträngande i den heraldiska vetenskapen torde det vara nödvändigt att gå till den utländska facklitteraturen. En utmärkt grundläggande handbok är D. L. GALBREATH, *Handbüchlein der Heraldik* (1930). Det mest betydande arbetet är G. A. SEYLER, *Geschichte der Heraldik* (1885), utgivet som inledningsband till Siebmachers Grosses und allgemeines Wappenbuch.

Bruket av släktvapen förekommer i Sverige i början av 1200-talet och blir snart allmännare. Hade de å hjälm och sköld anbragta vapnen fram till slutet av medeltiden sin stora praktiska betydelse, blevo de sedermera endast enkla ägorättsmärken, som gärna följde de olika konststilarnas utveckling. De svenska adliga vapnens utseende känner man tack vare de många goda vapenböcker som vi äga. Äldst är den av H. Keyser 1650 utgivna *Sweriges rijkes ridderskaps och adels wapenbook*, vilken under 1700-talet följdes av flera liknande: 1734 och 1743 den s. k. Kjellbergska vapenboken, utgiven av C. L. von Schantz, 1745 den av D. G. Cedercrona utgivna, som följande år utkom i en ny upplaga, 1764 en på bekostnad av P. Carlskiöld, 1781 en samt 1830 ytterligare en. År 1859 påbörjade A. W. Stiernstedt en ny edition i färgtryck av *Sveriges ridderskaps och adels wapenbok*, vilken 1879 avslutades av C. A. Klingspor. Denne senare fullbordade 1890 en ny, dock icke kolorerad upplaga härav, vilken emellertid är fullständigare, ty den upptar även ointroducerade ätters vapen. J. Klebergs *Heraldiskt lexikon över å svenska Riddarhuset introducerade ätter* (1919) är en utmärkt examinationsbok, varigenom ett svenskt adligt vapen, vars ägare ej är känd, utan större svårighet kan bestämmas. Till de svenska vapenböckerna kunna även räknas den av Klingspor utgivna *Baltisches Wappenbuch* (1882) och G. Granfelts *Finlands ridderskaps och adels vapenbok* (1889). De danska vapnen har H. Storck avbildat i *Dansk Vaabenbog* (1910).

I Sverige förekomma även åtskilliga borgerliga eller rättare sagt icke adliga vapen, av vilka de flesta uppträda i en form och med ett utseende, som påminna om de adliga. Dessa icke adliga vapen behandla G. Elgenstierna i uppsatsen *Om borgerliga släktvapens förekomst i Sverige* (*PHT*, 1914, s. 32—35) och A. Berghman i uppsatsen *Borgerliga släktvapen* (*MRÄ*, 1934, s. 23—34).

En svensk historiker kan också någon gång för sina forskningar behöva anlita utländska heraldiska uppslagsverk. Det största och mest omfattande är Siebmachers *Grosses und allgemeines Wappenbuch*, vars första upplaga utkom redan i början av 1600-talet och som sedermera upplevt ett stort antal nya, för

varje gång utvidgade editioner. Den senaste började utgivas 1854 och är ännu ej avslutad. Andra arbeten av liknande art äro t. ex. J. B. Rietstaps *Armorial général, précédé d'un dictionnaire des termes du blason* (1884—87), till vilket supplementband sedan 1904 äro under utgivning, Th. De Renesses 7 band omfattande *Dictionnaire des figures héraldiques* (1892—1903) samt A. C. Fox-Davies, *Armorial families. A directory of gentlemen of coat-armour,* 6:th ed. (1910).

6. NUMISMATIK.

Numismatik, av grekiska ordet *nómisma* = mynt, betyder myntkunskap eller bättre: kännedom om mynt. Därunder inbegripes närmast bestämningen av ett mynts tillkomsttid och präglingsort, i de fall då dessa icke äro å myntet angivna, samt en undersökning av dess skrot och korn och realvärde eller köpkraft i förhållande till det åsatta värdet. Särskilt för äldre perioder är myntkännedom en icke oviktig historisk hjälpvetenskap, genom vilken värdefulla resultat kunna utvinnas för kännedomen om en mängd särskilt ekonomiska förhållanden. Numismatikens allmänna drag från äldsta tider intill nutiden samt myntens bruk och betydelse framläggas i en kortfattad men grundligt orienterande framställning med titel *Grundriss der Münzkunde* (Aus Natur und Geisteswelt, Bd 91 och 657). Dess ena avdelning, *Die Münze nach Wesen, Gebrauch und Bedeutung* (1918), är författad av A. Luschin von Ebengreuth, den andra, *Die Münze in ihrer geschichtlichen Entwickelung von Altertum bis zur Gegenwart* (1920), av H. Buchenau. Ett betydligt större och mera vetenskapligt arbete om mynten, tillika försett med rika litteraturanvisningar, är den förstnämnde författarens *Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der neueren Zeit.* 2:te stark verm. Aufl. (1926; Handbuch der mittelalterlichen und der neueren Geschichte, Abt. 4: 5). Till numismatiken räknas också kännedomen om brakteater (ensidiga myntliknande prydnader) samt medaljer.

Den svenska myntkunskapens grundläggare är Elias Bren-

NER, vilkens berömda *Thesaurus nummorum Sueo-Gothicorum* utkom 1691 efter en betydligt mindre plan än författaren ursprungligen tänkt sig. De förarbeten, som han gjorde för en ny edition, hann han icke före sin bortgång slutföra. Hans mantel upptogs emellertid av NILS KEDER, även han en av våra främsta myntkännare, som 1731 utgav Thesaurus i en ny, betydligt utvidgad upplaga och som också lämnade flera värdefulla bidrag till förklaringen av våra mynt. En i samma ämne synnerligen produktiv författare var CARL REINHOLD BERCH, som riktade vår numismatiska litteratur med en mängd värdefulla, kritiska uppsatser och arbeten, vilka finnas förtecknade i *SBL*, Bd 3, s. 316—318. Bland dessa böra särskilt nämnas *Tal om svenska myntets ålder*, vilket hölls vid presidiets nedläggande i Vetenskapsakademien den 11 aug. 1753, *Beskrifning öfwer swenska mynt och kongl. skåde-penningar* (1773), till vilken F. SILFVERSTOLPE 1812 utgav *Supplement och fortsättning*, samt *Namnkunniga svenska herrars och fruers skåde-penningar* (1777—81). Detta senare arbetes största betydelse ligger måhända däri, att Berch för att bestämma medaljers storlek uppgjorde en skala, upptagande 26 olika storlekar, vilken skala allt sedan dess blivit följd och ännu åberopas i offentliga handlingar. Hans insatser på numismatikens och hävdaforskningens områden har H. SCHÜCK skildrat i arbetet *Ett porträtt från frihetstiden. Carl Reinhold Berch* (1923). Berchs kataloger hava dock icke samma betydelse som förut, sedan B. E. HILDEBRAND på grundval av vida rikligare samlingar och med större sakkunskap utarbetat sina båda stora förteckningar *Minnespenningar öfver enskilda svenska män och qvinnor* (1860) och *Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar, praktmynt och belöningsmedaljer* (1874—75), utgörande som det sagts en fortgående kommentar till fäderneslandets politiska och kulturella historia. Den förstnämnda förteckningen har numera ersatts av en annan med samma titel, påbörjad av B. E. HYCKERT samt fortsatt av V. E. LILIENBERG. Den är liksom Hildebrands ordnad kronologiskt efter personernas dödsår samt publicerad i två delar under åren 1905—15 med därtill hörande planscher som band 17 av *NM*. En ny följd av denna förteckning, uppgjord av A. WAHLSTEDT, ut-

kom 1925 som band 24 av *NM*. I detta sammanhang kan också nämnas M. HALLBERGS *Minnespenningar öfver enskilda personer, födda eller verksamma i Finland*, 1—2 (1906—23; *SSLF*, 74 och 168). Ett tillägg till Hildebrands Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar utgör C. A. OSSBAHRS arbete *Mynt och medaljer, slagna för främmande makter i anledning av krig mot Sverige* (1927), och ett komplement till Hallbergs Minnespenningar är H. J. BOSTRÖM, *Suomen muistorahat. 1. Henkilömitalit ja -plaketit* [Personmedaljer och -plaketter] (1932).

De medeltida svenska mynten hava blivit underkastade en grundlig vetenskaplig behandling särskilt av B. E. HILDEBRAND och HANS HILDEBRAND. Förutom i arbetet *Upplysningar till Sveriges mynthistoria* (1831—32) undersökte den förre med anledning av ett betydande fynd mynten från tiden omkring 1230 i uppsatsen *Nya bidrag till Sveriges mynthistoria under medeltiden*, tryckt i *VHAAM*, 1879, s. 180—185, vilken utgör en fortsättning på *Konung Johan Sverkerssons mynt*, publicerad i *VHAAM*, 1875, s. 181—185. Den senare har likaledes med grundlig kännedom om tiden behandlat hela medeltidens myntförhållanden i verket *Sveriges mynt under medeltiden* (1887), utgörande ett avsnitt i separattryck av samme författares *Sveriges medeltid*. Hildebrand har vidare kritiskt undersökt *Nordens äldsta mynt*, offentliggjord i *VHAAM*, 1885, s. 122—134, ett ämne, vartill E. V. LILIENBERG även lämnat bidrag i uppsatsen *Olof Skötkonungs mynt* (*NM*, 19 (1910), s. 51—57), liksom också L. F. LÄFFLER i uppsatsen *Ortnamnsforskningen och några Olof-Skötkonungs-mynt* (*NoB*, 1918, s. 129—155). Hildebrands redogörelse för *Den svenska medeltidens brakteater*, utgörande nr 4 av del 9 (1905) av *ATS*, blev aldrig fullbordad. Från en annan sida angrep A. W. STIERNSTEDT det här omhandlade problemet genom sina undersökningar *Om myntorter, myntmästare och myntordningar i det nuvarande Sverige*, vilka publicerades i *NM*, 1 (1874), s. 1—67; 2 (1875), s. 1—30. Ett nyare arbete av samma slag är K. A. WALLROTHS, *Svenska myntverk genom tiderna* (1926; separattryck ur myntdirektörens berättelse). En historisk redogörelse för våra banksedlar har O. MONTELIUS lämnat i det posthuma arbetet *Mynt och sedlar*, in-

gående i femte delen (1931) av minnesskriften *Sveriges riksbank 1668—1918—1924*.

Även åt de olika regenternas mynt hava många undersökningar ägnats. Av dessa må här särskilt nämnas J. Hallenbergs trots sin ålder ännu användbara *Historisk afhandling om mynt och warors wärde i Sverige under konung Gustaf den I:s regering* (1798); H. Hildebrands *Stormynten i Sverige 1512—1535*, tryckt i *VHAAM*, 1888, s. 13—35, 145—158; T. G. Appelgrens *Gustav Vasas mynt* (1933); A. Levins *Beskrifning af Johan III:s mynt* (*NM*, 11, 1887) samt O. Hallborgs och R. Hartmans *Utkast till beskrifning öfver Gustaf II Adolfs och Christinas kopparmynt* (*NM*, 8, 1883). Rikliga bidrag till den svenska numismatiken innehålla för övrigt de av olika forskare uppgjorda katalogerna över offentliga och enskilda myntsamlingar, såsom t. ex. B. E. Hildebrands och H. Hildebrands *Samlingen af svenska mynt i riksbankens myntkabinett* (1889) och T. G. Appelgrens *Förteckning öfver Antellska myntsamlingens i Helsingfors svenska mynt* (1906—08), omfattande medeltidsmynt, Gustav I:s och Erik XIV:s samt hertigarna Johans och Karls mynt. En god hjälpreda vid studiet av vår mynthistoria är A. W. Stiernstedts *Förteckning öfver tryckta författningar, myntordningar, bref, resolutioner och stadganden m. m. rörande det svenska myntväsendet* (*NM*, 3 (1876), s. 1—85).

Gäller det åter att undersöka den köpkraft, som det svenska myntet haft under gångna tider, eller ange det dåtida värdet i nuvarande svenskt mynt, har forskaren en god hjälp och ledning av följande arbeten och uppsatser: E. V. Lilienberg, *Om svenska mynt och myntvärden* (*NM*, 18 (1908), s. 1—34); K. A. Wallroth, *Sveriges mynt 1449—1917. Bidrag till en svensk mynthistoria*, utgörande band 22 av *NM*, där författaren för vissa bestämda tidsperioder fr. o. m. 1449 beräknat det dåtida värdet av Sveriges mynt uti svenska nutida kronor; K. A. Wallroth, *Sveriges mynt 1732—1921. Myntets köpkraft* (Kungl. Mynt- och Justeringsverket. Årsberättelse, 1921, s. 93—95), där Wallroth i tabellform och diagram efter anförda grunder och prisindextal angivit kronans köpkraft för varje år från

1732 till 1922, samt S. Hedar, *Varupris och myntvärden under 1600-talet* (*MRA*, 1927, s. 234).

7. GENEALOGI.

Genealogi — ordet sammansatt av de grekiska orden *geneá* = släkt och *lógos* = lära eller undersökning — är läran om släkternas ursprung och utbredning samt de enskilda individernas härstamning och inbördes släktförhållanden. Av åtskilliga forskare betraktas genealogien som en fullt självständig och fristående vetenskap och har till och med blivit kallad historiens moder, därför att den är äldre än historien. Den genealogiska forskningen fullföljer flera syften. Genom den kunna vinnas många resultat, som hava stor betydelse i praktiskt-juridiskt, antropologiskt och rasbiologiskt hänseende, men dessa genealogiens uppgifter måste här lämnas å sido. Såsom historisk hjälpvetenskap har genealogien huvudsakligen till mål att åstadkomma klara och tillförlitliga härstamningstabeller, s. k. stamträd och antavlor, genom vilka säkra upplysningar kunna vinnas om enskilda personers levnads- och släktförhållanden. Ordet genealogi betecknar därför ofta också den över en viss släkt uppgjorda stamtavlan.

Särskilt i Tyskland har den mera teoretiska sidan av genealogien, som framlägger släktlärans grundsatser och de metoder, efter vilka den arbetar, under den senare tiden flitigt odlats. Genom sin *Lehrbuch der gesammten wissenschaftlichen Genealogie* (1898) höjde Ottokar Lorenz genealogien till en mera vetenskaplig disciplin. Hans något utrerade åsikter ha emellertid mötts av en ganska kraftig opposition från flera håll, varom t. ex. vittnar A. Hofmeisters uppsats *Genealogie und Familienforschung als Hilfswissenschaft der Geschichte* (*HV*, 1912, s. 457—492). En mera moderat uppfattning företräder O. Forst-Battaglia, vilkens arbete *Genealogie* (1913), ingående som R. 1: Abt. 4 a i Meisters Grundriss der Geschichtswissenschaft, särskilt bör användas på grund av de synnerligen rikliga litteraturhänvisningarna. Svenska arbeten av likartat innehåll som

de båda nämnda äro J. Wretmans *Kort handbok i svensk släktforskning* (1916), i vilken författaren vill lämna »ett utkast till släktvetenskapens metodik», samt densammes *Släktvetenskapen med hänsyn till svensk forskning* (1924), utgörande en ny, utvidgad upplaga av det tidigare arbetet. Några kortfattade råd vid upprättandet av genealogiska tabeller med därtill hörande exempel ger Ella Heckscher i arbetet *Familjetabeller och antavla* (1924; Släktboken, 1). En värdefull handbok i släktforskning, som har stort intresse även för svenska genealoger, är P. Hennings' arbete *Slægtsforskning* (1933), vilket efter författarens död översetts och utvidgats av K. Hatt och A. Fabritius.

Som vårt lands förste genealog kan med allt skäl anses Gustav Vasas sekreterare Rasmus Ludvigsson, vilkens många släktutredningar vila i Riksarkivet och bibliotekens handskriftsamlingar. Hans ofta gissningsvis uppgjorda genealogier och anteckningar om våra medeltidssläkter hava sedermera kritiklöst upptagits av andra genealoger. H. Rosmans doktorsavhandling *Rasmus Ludvigsson som genealog* (1897) belyser utförligt dennes insatser på det genealogiska området. Ända sedan Rasmus Ludvigssons dagar har mycket arbete ägnats åt utredningen av våra medeltidssläkter, och en mångfald släktböcker och tabeller över enskilda släkter hava blivit uppgjorda, av vilka det övervägande antalet äldre stannat i handskrift. En översikt över dessa släktutredningar fram till 1700-talets början ger K. H. Karlsson i uppsatsen *Om medeltidsgenealogierna* (*PHT*, 1910, s. 1—15). De äro också förtecknade av Warmholtz under nr 6988—7056. Det är dock först under de senaste decennierna, som våra medeltidssläkter underkastats en kritisk granskning och bearbetning. Bland dem som ägnat sig åt detta forskningsgebiet kunna särskilt nämnas G. Djurklou, K. H. Karlsson och C. Annerstedt. Karlssons i ett flertal olika publikationer spridda genealogiska bidrag till våra frälsesläkters äldre historia äro förtecknade av C. M. Stenbock i *PHT*, 1909, s. 77—80. Bland Djurklous arbeten förtjäna att framhållas: *Bidrag till svenska frälsets historia under medeltiden* (*HB*, D. 5 (1879), s. 1—18); *Arfstvisten mellan Nils Nilssons till Traneberg och*

fru Ingegerds till Öja afkomlingar (*HT*, 1890, s. 1—22) samt *Svenska släkter med sparren öfver ett blad till sköldemärke* (*HT*, 1891, s. 137—184). Annerstedts omfattande otryckta samlingar till *Svenska medeltidens frälsesläkter* förvaras i Uppsala universitetsbibliotek under signum X 58. Mönstergill är även G. Carlssons undersökning *Till de medeltida Stureätternas genealogi* (*PHT*, 1920, s. 89—106).

Bland tryckta släktböcker över adliga ätter intages främsta rummet obestridligen av det stora verket *Den introducerade svenska adelns ättartavlor*, utgivna av G. Elgenstierna, av vilket sedan 1925 sju band utkommit. Huvudsakligen är detta baserat på det välkända arbetet G. Anrep, *Svenska adelns ättartaflor* (1858—64; register 1888) med dess fortsättning av F. U. Wrangel och O. Bergström, *Svenska adelns ättartaflor ifrån år 1857* (1894—1900). Väsentliga partier åter äro nybearbetade, det gäller särskilt de medeltida genealogierna, vilka underkastats en grundlig revidering. Sedan 1854 utkommer (årligen sedan 1898) *Sveriges ridderskaps och adels kalender*. Under åren 1899—1906 utgav K. K:son Leijonhufvud *Svensk adelskalender*, fortsatt av C. M. Stenbocks *Ny svensk adelskalender för år 1910*. Även över adlade men ej introducerade ätter föreligga ättartavlor, vilka utgivits av B. Schlegel och C. A. Klingspor under titeln *Den med sköldebref förlänade men ej å riddarhuset introducerade svenska adelns ättar-taflor* (1875). Åren 1886 och 1899 utgav C. H. Tersmeden *Kalender öfver i Sverige lefvande ointroducerad adel*. Sedan 1912 utkommer med vissa års mellanrum den av T. E. von Gerber redigerade *Sveriges ointroducerade adels kalender*. Av släktböcker, i vilka borgerliga släkter behandlas, må här endast erinras om V. Örnbergs 14 band omfattande *Svensk slägt-kalender* och *Svenska ättartal* (1884—1908); G. Anreps *Svenska slägtboken*, Bd 1—3 (1871—75); K. A. K:son Leijonhufvuds *Ny svensk släktbok* (1901—06) samt G. Elgenstiernas *Svenska släktkalendern*, av vilken åren 1911—29 utkommit 10 årgångar.

Genealogier och mera omfattande släktutredningar äger vår litteratur i ganska stor omfattning, ty intresset för denna forskningsart har på sista tiden ökats mer och mer. Att här för-

teckna vare sig alla eller ett lämpligt urval av dessa släktundersökningar, utförda av mer eller mindre tränade forskare, skulle föra alldeles för långt. I stället måste hänvisas till befintliga bibliografier, först och främst J. A. Almquists *Svensk genealogisk litteratur* (1905), och, där den slutar, till Setterwalls historiska bibliografier.

Till genealogien må även räknas biografiska hjälpmedel. Härmed menas då sådana uppslagsböcker, i vilka historikern och den intresserade forskaren med lätthet kunna erhålla behövliga upplysningar om en persons födelse- och dödsår och andra levnadsomständigheter. Till denna kategori höra först och främst alla biografiska lexika såsom *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*, utgivet av F. V. Palmblad, P. Wieselgren m. fl. under åren 1835—57 i 23 band med ett supplement; en ny följd i 10 band utkom under åren 1857—1907 med titel *Svenskt biografiskt lexikon;* H. Hofberg, *Svenskt biografiskt handlexikon* (1906) samt det av B. Boëthius redigerade *Svenskt biografiskt lexikon*, av vilket arbete 10 band, behandlande Abelin till De la Gardie, utkommo under åren 1917—31. Under biografiska hjälpmedel inbegripas ävenledes alla sådana arbeten, i vilka utförliga personuppgifter samlats efter bestämda synpunkter, antingen efter yrken och stånd eller efter andra grunder. Vidare räknas hit alla sorters matriklar och kalendrar med mera begränsade biografiska uppgifter. Litteraturen på området är synnerligen rik, och utan ingående kännedom om den är det förenat med en viss svårighet att få reda på vilka dylika arbeten existera och var man lättast skall få tag i de sökta uppgifterna. En stor lättnad beredes därför alla genom den av S. Ågren utarbetade bibliografiska förteckningen *Svensk biografisk uppslagslitteratur* (1929; Svenska bibliotekariesamfundets skriftserie, 11), i vilken det rika materialet ordnats efter praktiska grunder.

8. POLITISK GEOGRAFI MED KARTOGRAFI.

Geografien — av grekiska orden *gä* = jord och *grafein* = skriva — var ursprungligen så nära förbunden med historien, att de tillsammans utgjorde en oskiljbar enhet. Sedan Alexander von Humboldts dagar har dock geografien mer och mer separerat sig från historien och övergått till en fullt självständig vetenskap. Denna frigörelse sammanhänger närmast med naturvetenskapernas utveckling, och geografien uppfattas också av många forskare såsom en rent naturvetenskaplig disciplin. Men en sådan genomgripande förändring av ämnets innebörd försiggick dock icke utan protester, och i slutet av 1800-talet fördes i Tyskland, den moderna geografiens hemland, en litterär fejd om geografiens begrepp och mål. De flesta enades slutligen om den uppfattning, som proklamerats och förfäktats av Karl Ritter: geografien är vetenskapen om jorden och om det inbördes förhållandet mellan jorden och dess invånare. Under den senare synpunkten hör den politiska geografien eller den historiska, såsom den ock av några kallas. En bättre benämning åtminstone från svensk synpunkt vore kanske historisk topografi. Betraktad som historisk hjälpvetenskap sysselsätter sig den politiska geografien med de enskilda landområdenas tillstånd i sammanhang med den historiska utvecklingen och de historiska händelserna.

Bland svenska arbeten av denna art, vilka historikern i första hand använder, är *Sverige. Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning,* påbörjat 1904 under redaktion av K. Ahlenius och slutfört 1924 under ledning av O. Sjögren. Sedan 1929 är en ny upplaga härav under utgivning under redaktion av den sistnämnde och under titeln *Sverige. Geografisk beskrivning.* Ett annat uppslagsverk av likartad beskaffenhet, fastän uppställt i ortalfabetisk följd, är *Historiskt-geografiskt och statistiskt lexikon öfver Sverige* (1859—69) i 9 delar. Detta verk innehåller betydligt utförligare historiska uppgifter än det förstnämnda och är trots sin relativa ålder särdeles tillförlitligt. Av betydligt mindre omfattning och i saknad av historiker är C. M. Rosenbergs *Geografiskt-statistiskt handlexikon öfver Sverige*

(1882—83). År 1932 började ett nytt geografiskt uppslagsverk utgivas av Generalstabens litografiska anstalt under titeln *Svenska orter*. Det innehåller kartblad över vårt land med tillhörande kompletterande beskrivningar och uppgifter. Även ett sådant arbete som *Svenska slott och herresäten vid 1900-talets början* (1908—24), varav en tredje serie började utgivas 1931, där huvudvikten dock lagts på konst- och kulturhistorien, lämnar historisk-geografiska exposéer av värde. Vid identifiering av ortnamn är *Post- och telegrafortförteckning* (1909 med supplement 1920) oumbärlig. Den omfattar en praktiskt taget fullständig förteckning över alla i vårt land nu förekommande ortnamn.

I viss mån kan inledningskapitlet till Geijers storslagna *Svea rikes häfder* (1825) sägas höra till det slags arbeten, som här avses, liksom ock vissa delar av R. Kjelléns *Inledning till Sveriges geografi* (1900; Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs högskola, 13), där en del geografiska verk karakteriseras. Ett betydligt viktigare bidrag till vår historisk-geografiska litteratur lämnar C. G. Styffe i *Skandinavien under unionstiden* (1867; 2:a uppl. 1880), av vilket en tredje betydligt reviderad upplaga utkom 1911. Ehuru vissa i denna förekommande namnförklaringar och uppgifter böra användas med försiktighet och helst konfronteras med vetenskapens nyare rön, är arbetet av bestående värde. Andra verk med historiskt-geografiskt innehåll, fastän ägnade åt speciella perioder, äro Sven Lönborgs akademiska avhandling *Adam af Bremen och hans skildring af Nordeuropas länder och folk* (1897) samt K. Ahlenius' studier i geografiens historia under titel *Olaus Magnus och hans framställning af Nordens geografi* (1895). En direkt fortsättning på detta senare arbete utgör samme författares *Till kännedomen om Skandinaviens geografi och kartografi under 1500-talets senare hälft* (1900; *SHVU*, Bd 6: 5). För senare tider är den historisk-topografiska litteraturen mycket rikhaltig. Det finnes en mängfald både äldre och yngre värdefulla landskaps-, stifts-, läns-, härads-, stads- och ortsbeskrivningar, vilka historikern kan behöva använda vid sina forskningar men som här icke kunna uppräknas eller specificeras. I stället måste hän-

visas till de å sid. 45—46 förtecknade topografiska bibliografierna. Som exempel på vilken vikt och betydelse den lokalhistoriska forskningen kan hava, behöver blott anföras det under utgivning varande verket Bjärka-Säby i monografier. I de delar, som behandla *Bjärka-Säby* och dess ägare, har H. Rosman givit utförliga skildringar av män, som intagit en framskjuten plats i vårt politiska liv, bl. a. av medeltidsmagnaten Bo Jonsson Grip, den nyaste och utförligaste biografi över honom, vår litteratur äger.

Visserligen hör icke den nu moderna ortnamnsforskningen till den politiska geografien utan till språkvetenskapen, efter vars metoder och lagar den arbetar, men de resultat, till vilka denna vetenskap kommer, hava en mycket stor betydelse för den, som sysslar med historiskt-topografiskt författarskap, enkannerligen av lokalhistorisk karaktär. Genom ortnamnen kunna nämligen upplysningar vinnas om bl. a. bebyggelsens utbredning, kultförhållanden, odlingen av vissa kulturväxter m. m. Att närmare ingå på den hithörande litteraturen torde icke vara behövligt och lämpligt. Det kan vara tillräckligt att påpeka dess tillvaro och exempelvis nämna sådana uppsatser som K. H. Karlssons *Några bidrag till Sveriges uppodlingshistoria hemtade från ortnamnsforskningens område* (*SFT*, Bd 10 (1900), s. 38—54) och J. Sahlgrens *Svenska ortnamn och svensk bebyggelsehistoria* (*NoB*, 1919, s. 81—108); H. Lindroths arbete *Våra ortnamn och vad de lära oss* (1931; *NoK*, 25) samt J. Sahlgrens skrift *Vad våra ortnamn berätta* (1932; *SVS*, nr 351). Andra likartade uppsatser äro publicerade i ortnamnsforskningens speciella organ *NoB*. Förglömmas bör ej heller ett sådant standardverk som det av svenska ortnamnskommittén utgivna arbetet *Sveriges ortnamn*, av vilket mellan åren 1906—33 utkommit 20 band, omfattande *Ortnamnen i Älvsborgs län*. Av den av ortnamnskommittén 1922 påbörjade serien *Ortnamnen i Värmlands län* ha hittills 6 häften utkommit. År 1928 begynte Svenska ortnamnsarkivet (Uppsala) sin verksamhet. Dess uppgift är att skapa en topografiskt ordnad serie av äldre och yngre namnformer med belägg i den hithörande litteraturen. Av Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs

högskola ha tre band utgivits av *Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län* (1923—32). För övrigt finnas goda bibliografier över ortnamnslitteraturen, såsom V. Gödels på uppdrag av ortnamnskommittén utarbetade *Svenska ortnamn* (1904) och O. Lundbergs *Nordisk ortnamnslitteratur* för åren 1913—19, vilka senare förteckningar äro tryckta i *NoB* för åren 1915 till 1920. *Schwedische Ortsnamenforschung* (Zeitschrift für Ortsnamenforschung, Bd 8 (1932), s. 61—76, 162—175; även utg. separat) av I. Modéer innehåller förutom rika bibliografiska anvisningar även en redogörelse för den svenska ortnamnsforskningens historia, resultat och organisation.

I intimt sammanhang med den politiska geografien står kartografien — första sammansättningsledet är det latinska *charta* = blad, papper; ordets betydelse kan närmast återges med vetenskapen om kartor. Här gäller det dock icke läran om kartors ritning och mångfaldigande utan helt enkelt kartorna såsom ett hjälpmedel för den historiska forskningen.

En framställning av den äldre svenska kartografiens historia från omkring år 1600, då vårt lands kartläggning kan sägas hava tagit sin början, fram till 1800-talets mitt lämnar Sven Lönborg i *Sveriges karta* (1903). En orienterande översikt över nyare svenska kartverk finnes i den av Generalstabens litografiska anstalt 1926 utgivna lilla skriften *Våra kartor*. Bland dessa kartverk kunna såsom för historikern viktigast nämnas den välbekanta, endast i blad publicerade *Generalstabens karta öfver Sverige* och de kanske mindre kända *ekonomiska kartorna* med tillhörande beskrivningar, utgivna dels häradsvis, dels bladvis. För forskningsändamål äro de tryckta kartorna ofta otillräckliga. En historiker måste därför icke så sällan anlita otryckt kartmaterial i stor utsträckning. Den betydligaste samling otryckta svenska kartor av alla slag finnes i Lantmäteristyrelsens arkiv. (Se härom uppsatsen *Lantmäteriets kartografiska verksamhet* av E. Peterson-Berger, tryckt i första delen (1928) av *Svenska lantmäteriet 1628—1928*, s. 257—297.) Även de olika länens lantmäterikontor äga i regel stora kartsamlingar. Historiska kartor finnas framför allt i Krigsarkivet men även i Riksarkivet och de större biblioteken.

III.

BIBLIOGRAFISKA HJÄLPMEDEL.

Bibliografi betyder bokbeskrivning — ordet kommer nämligen av grekiskans *biblíon* (bok) och *gráfein* (skriva) — och är liktydigt med en bokförteckning, där titlarna äro samlade och ordnade under bestämda synpunkter och efter de olika behov, som förteckningen är avsedd att fylla. Bibliografierna äro därför av mångfaldiga slag såsom universella, omfattande alla länders och tiders litteratur, nationella, inbegripande alla inom eller om ett visst land utgivna arbeten, systematiskt-vetenskapliga, vilka upptaga de till en viss vetenskap hörande skrifter, samt mera speciella bibliografier, i vilka förtecknas tidskrifter, sällskapspublikationer, anonyma eller pseudonyma alster m. fl. För en historiker liksom för varje annan vetenskapsman är det av stor vikt att hava tillgång till goda bibliografier, som för forskaren äro ett oumbärligt hjälpmedel för att kunna leta sig fram i den ofta svåröverskådliga, rikt flödande litterära produktionen. Mycken tid och många kanske ofta resultatlösa efterforskningar inbesparas genom en grundlig kännedom om de bibliografiska hjälpmedel, som höra till forskarens eget ämne och näraliggande vetenskapsgrenar. Bibliografiernas betydelse för forskningens underlättande ökas också, i samma mån som den vetenskapliga produktionen tillväxer i omfattning. En förteckning över vårt lands bibliografiska litteratur före 1910 har man i det av J. A. Almquist utgivna arbetet *Sveriges bibliografiska litteratur* (1904—12), vilket från och med 1919 fortsättes av de årliga förteckningarna över *Nordisk bibliografisk litteratur,* vilka offentliggöras i *NTBB.*

Forskaren i vårt lands hävder bör i främsta rummet anlita be-

fintliga speciellt historiska bibliografier, varmed vårt land snart är ganska väl försett. Frånsett en nu till synes förlorad *Förteckning uppå dhe böcker och materier, som anga svenska historien, lagar och antiqviteterne* (1672), är vår äldsta historiska bibliografi den av Antikvitetskollegium genom J. Hadorph i tvenne olika upplagor åren 1679 och 1690 utgivna katalogen över de arbeten i svenska historien och antikviteterna, vilka antingen fullbordats under Karl XI:s regeringstid, voro färdiga att tryckas eller under arbete i kollegiet vid tiden för katalogens tryckning. Men dessa förteckningar hava nu mera ett historiskt-bibliografiskt än ett praktiskt intresse. Ty de uppgifter som de meddela återfinnas så gott som alla i C. G. Warmholtz' *Bibliotheca historica Suco-Gothica*. Detta monumentala verk utkom under åren 1782—1817 i 15 delar, de 8 sista tack vare enskilda mecenaters understöd. För detsamma hade Warmholtz med brinnande forskarnit samlat uppgifter om alla tryckta arbeten och handskrifter, som beröra Sveriges politiska, kyrko-, lärdoms-, rätts- och naturalhistoria, topografi m. m. Nyttan av hans uppoffrande samlargärning ligger icke enbart i de från en mångfald håll sammanförda bok- och uppsatstitlarna utan kanske allra mest i de historiska och kritiska anmärkningar, vilka åtfölja de flesta titelkopiorna. Hans bibliografiska förteckning är därför av bestående värde för forskaren, och ingen vetenskapsgren i vårt land äger dess motsvarighet. Varje band åtföljes av ett ganska utförligt register. Ett generalregister till alla delarna, användbart men långt ifrån fyllande nutidens fordringar, utgavs 1889 av Aksel Andersson.

Warmholtz' Bibliotheca historica omfattar den historiska litteraturen fram emot 1780-talet och intill den tiden kända historiska manuskript. Någon fortsättning på resultatet av hans lärda samlarverksamhet har aldrig kommit, och på grund av materialets omfattning torde knappast någon kunna gå i land med en likartad uppgift. Däremot har en sida av Warmholtz' bibliografiska gärning upptagits av K. Setterwall, som, fortsättande C. Silfverstolpes exempel, samlat och förtecknat den historiska litteraturen samt i Historisk tidskrift publicerat bibliografier över varje års historiska litteratur. Dessa utgöra grundva-

len för hans båda arbeten: *Svensk historisk bibliografi 1875—1900* (1907) och *Svensk historisk bibliografi 1901—1920* (1923), vilka äro oumbärliga hjälpmedel för historikern. Setterwall utgav t. o. m. 1929 såsom bilagor till Historisk tidskrift systematiskt ordnade förteckningar över varje års historiska produktion, förmedelst vilka forskaren och den historiskt intresserade kan erhålla en snabb orientering i de allra nyaste arbetena av vikt för vår historia. Efter Setterwalls frånfälle redigeras dessa årsbibliografier fr. o. m. 1930 av P. Elfstrand. Setterwall har också utarbetat en bibliografi över den tryckta historiska litteraturen från 1770-talet och fram till 1875. Vid hans död förelåg den i utarbetat manuskript, vilket f. n. revideras av S. Ågren och snarligen kommer att befordras till trycket.

Av historiska specialbibliografier må först nämnas G. E. Klemmings kronologiskt uppställda *Samtida skrifter rörande Sveriges förhållanden till främmande magter* (1881—83) och *Kongl. Bibliotekets samling af samtida berättelser om Sveriges krig* (1888—91). Till dessa båda utgav C. Snoilsky 1892 ett gemensamt supplement med titeln *Samtida skrifter rörande Sveriges förhållanden till främmande makter och samtida berättelser om Sveriges krig.* Förtecknandet har sedermera fortsatts av J. A. Almquist, som utarbetat ett andra supplement till de båda serierna och publicerat dem under titlarna: *Samtida skrifter rörande Sveriges förhållanden till främmande makter* (1901) och *Samtida berättelser om Sveriges krig* (1902). Samtliga dessa här nämnda förteckningar ingå i *KBH* men äro även utgivna i separattryck. Ett ytterligare supplement efter något ändrade principer har sammanställts av A. Jörgensen och tryckts i Helsingfors 1918 med titeln *Samtida skrifter rörande Sveriges förhållande till främmande makter och Sveriges krig.* Till denna kategori av historiska specialbibliografier kan också räknas E. M. Fants *Kronologiskt register öfver tryckta handlingar i svenska historien*, utgivet 1816—18 i fem avdelningar såsom bilagor till *HSH*. Det innehåller förteckning över alla tryckta handlingar till och med 1430 och är det enda från trycket utgångna bibliografiska hjälpmedlet av detta slag som finnes och ännu trots sin ålder användbart. I manuskript föreligga däremot flera liknan-

de förteckningar såsom fortsättningen fram till 1770 av Fants ovannämnda register, befintligt i Uppsala universitetsbibliotek under signum U 257e, ett efter samma plan av C. Silfverstolpe uppgjort register t. o. m. år 1718, förvarat i Riksarkivet, samt O. A. Knös' i Skara läroverksbibliotek befintliga *Repertorium diplomaticum*, innehållande förteckning på diplom och tryckta handlingar för åren 1521—1784. Fullständigast av alla åtminstone för tiden efter 1520 torde emellertid vara det av C. G. Nordin påbörjade och sedermera av C. G. Styffe och C. Annerstedt fortsatta, i Universitetsbiblioteket i Uppsala (signum N 485) förvarade *Directorium chronologico-diplomaticum Sveciæ*. I dettas sex band hava registrerats brev och andra urkunder, vilka utgivits av trycket, under det år, dit de efter tiden och innehållet höra, med angivande av den publikation, där de ingå.

Av delvis annan art än de här nämnda registren är det av G. Rudbeck såsom gradualavhandling utgivna arbetet *Skrifter till Sveriges historia tryckta före år 1600* (1919). Detta arbete omfattar tvenne huvudavdelningar. I den ena förtecknas i kronologisk följd före 1600 tryckta handlingar, som hänföra sig till en viss tidpunkt, icke blott tillfällighetstryck med praktiskt syfte, utan även spridda urkunder, som in extenso eller i referat äro intagna i den före år 1600 tryckta litteraturen. Den andra avdelningen, ordnad alfabetiskt efter författare eller huvudord, upptager den egentliga historieskrivningens alster under den nämnda tidsperioden. (Jfr härmed G. Carlssons recension i *NTBB*, 1920, s. 41—54.)

Vår bibliografiska litteratur äger icke någon fullständig eller slutförd regentbibliografi, d. v. s. en förteckning över alla de arbeten och uppsatser, som hänföra sig till en viss bestämd tidsepok eller en konungs regeringstid. Men däremot ha ansatser gjorts till dylika. S. E. Bring har utgivit en *Karl XII:s bibliografi för åren 1901—1910* (*KFÅ*, 1911, s. 300—362). Denna suppleras i viss mån av densammes *Bidrag till en Magnus Stenbocks-bibliografi*, vilken är offentliggjord i Magnus Stenbock. Minnesskrift på 200-årsdagen af slaget vid Helsingborg (1910), s. 97—146. Av enahanda art äro tvenne förefintliga bidrag till en bibliografi över Karl XIV Johans tidevarv. G.

Swederus har publicerat en *Förteckning på källskrifter, användbara för konung Carl XIV:s historia* (*KJFH*, 1874—75, s. 89—105), och C. Annerstedt har publicerat en *Förteckning öfver skrifter rörande Karl XIV Johan, utkomna mellan åren 1880—1893* (*KJFH*, 1885—93, s. 8—12).

Undantagandes Warmholtz' Bibliotheca historica innehålla de hittills nämnda bibliografiska hjälpmedlen icke några redogörelser för innehållet i och ej heller några värdeomdömen om de förtecknade skrifterna. Sådana bibliografier, i vilka materialet kritiskt värdesättes och där denna synpunkt är huvudsaken, pläga i fackspråket vanligen benämnas resonerande bibliografier. Att dylika äro av synnerlig vikt och betydelse såsom en vägledning för omdömet om skrifternas halt, behöver näppeligen här närmare framhävas. För innehållet i de viktigaste alstren av den sedan 1878 utkomna svenska historiska litteraturen har en redogörelse med kritisk värdesättning lämnats i varje årgång, av *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft*, utgiven av Historische Gesellschaft i Berlin. I denna hava svenska vetenskapsmän medverkat, bl. a. C. Annerstedt, H. Hjärne, J. A. Almquist, T. Höjer, och givit värdefulla analyser av den årligen utgivna historiska produktionen; den historiska litteraturen för år 1913 är den sista, som på detta sätt behandlats. En översikt över det historiska forskningsresultatet under åren närmast före 1920, utarbetad av flera fackmän, har offentliggjorts under titeln *Svensk historieforskning* i den av Folkuniversitetsföreningen utgivna årsboken Vetenskaplig forskning för 1920, s. 10—78. Nämnas böra även de recensioner och kortare anmälningar över arbeten i svensk historia, vilka äro införda i *PHT* och *HT*. De i *HT* anmälda eller omnämnda skrifterna äro förtecknade i de fem, tio år vardera omfattande innehållsöversikterna till tidskriften. Den under åren 1884—1902 utkomna litteraturen, omfattande historia och näraliggande ämnen, har L. Maury analyserat i den franska tidskriften Revue historique, T. 84 (1904), s. 110—134. Det här publicerade partiet behandlar dock endast litteraturen t. o. m. storhetstiden, och någon fortsättning följde icke.

Ett utmärkt bibliografiskt hjälpmedel vid studiet av och orien-

tering i de officiella förordningarna och kungörelserna har den intresserade i den av J. P. Höppener i kronologisk ordning uppgjorda *Förteckning uppå alla kongl. placater, förordningar, påbud, resolutioner, privilegier, manifester, fredsfördrager . . ., som ifrån 1522 til och med år 1750 på kongl. befallning af trycket serskilt utgångne äro* (1754). Där denna slutar, får man begagna de årliga, i tidsföljd uppställda förteckningarna eller också de efter ämnesord utarbetade registren. Sådana finnas flera, omfattande längre eller kortare perioder, t. ex. av P. Hedengran (1729), A. J. Raab (1745—47), J. G. Branting (1827—31) samt det bästa och mest användbara av dem alla N. Quiding, *Svenskt allmänt författningsregister för tiden från år 1522 till och med år 1862* (1865). Även de mera speciella och efter särskilda synpunkter sammanställda förteckningarna av kungl. förordningar kunna vara forskaren till hjälp, såsom V. Ekstrand, *Förteckning öfver landtmäteri-författningar 1628—1904* (1905), utgörande andra delen av hans Samlingar i landtmäteri. En fortsättning härpå utgör den av Sällskapet för utgivande av lantmäteriets historia utarbetade *Förteckning över lantmäteriförfattningar m. m. 1905—1922* (1923). I detta sammanhang kan också nämnas K. K:son Leijonhufvud, *Förteckning på kungl. förordningar m. fl. publikationer rörande yppighet och överflöd under tiden 1664—frihetstidens slut* (*Fat.*, 1919, s. 72—79).

Officiella kommittébetänkanden äro förtecknade av E. Thyselius i hans båda arbeten *Förteckning öfver komitébetänkanden 1809—1894* (1896) och *Förteckning öfver kommittébetänkanden 1895—1903* (1904), i vilka återfinnas små kortfattade historiker över varje kommitté, dess sammansättning, arbete m. m. Någon likartad bibliografi över kommittébetänkanden efter 1903 finnes icke, men däremot har genom Kungl. Bibliotekets försorg utgivits en katalog, tryckt på s. k. cards, över kommittébetänkanden, lagförslag m. m. för åren 1904—1922, vilken i de större offentliga biblioteken är tillgänglig för forskaren. Av kommittéer och sakkunniga avgivna betänkanden, lagförslag, utlåtanden m. m. ävensom andra publikationer, varom Kungl. Maj:t särskilt förordnar, äro fr. o. m. april 1922 sammanförda under den gemensamma benämningen *Statens of-*

fentliga utredningar. Å omslaget till varje i denna serie ingående publikation är tryckt en systematisk förteckning över samtliga under året utgivna utredningar.

Förutom de redan ovan nämnda historiska fackbibliografierna finnas emellertid en mängd andra bibliografiska hjälpmedel, vilka en historiker ofta behöver anlita och därför bör känna till. Att uppräkna dem alla är här icke möjligt, och fördenskull skola blott några av de allra viktigaste framhävas och framför allt de, som ligga det historiska forskningsgebitet närmast. Framför andra må nämnas R. GEETE, *Fornsvensk bibliografi. Förteckning öfver Sveriges medeltida bokskatt på modersmålet* (1903), till vilken ett supplement för åren 1901—17 utkom 1919. Denna bibliografi är uppdelad i tvenne huvudgrupper: fornsvenska texter och litterära hjälpmedel. Den förstnämnda omfattar litterära texter, lagar, rätter, stadgar, diplom, brev, testamenten o. d., med angivande av befintliga handskrifter och med hänvisning till editioner. I avdelningen litterära hjälpmedel hava sammanställts de viktigaste arbeten och uppsatser, som kunna vara till gagn för studiet av den svenska medeltidens litteratur, historia och kultur med särskilt avseende fäst vid dess sammanhang med den bevarade fornsvenska litteraturen.

Svensk kyrkohistorisk litteratur för åren 1898—1914 är förtecknad av C. GRÖNBLAD och K. SETTERWALL. Dessa bibliografier, omfattande vissa årsperioder, äro publicerade i *KÅ,* 1900, 1903, 1908, 1912 och 1915. Alltsedan 1880 ingår i varje årgång av *Saml.* en *Svensk litteraturhistorisk bibliografi,* som även upptager skrifter i lärdoms- och (till 1918) kulturhistoria. En sammanfattning av dessa bibliografier för åren 1900—1930 förberedes till tryckning. Materialet, omfattande även lärdoms-, universitets- och skolhistoria, är f. n. tillgängligt i Uppsala universitetsbiblioteks läsesal. Vår genealogiska litteratur till 1905 är samlad av J. A. ALMQUIST och, som ovan nämnts, utgiven under titeln *Svensk genealogisk litteratur* (1905; Skrifter och handlingar, utg. genom Svenska autografsällskapet, 7). Förteckningar över släktmonografier och annan genealogisk litteratur för åren 1905—1922 äro tryckta som bilagor till J. WRETMANS ovan (s. 31) anförda arbete *Släktvetenskapen med hänsyn*

till svensk forskning (1924). Till denna grupp av bibliografier hör också den redan nämnda av S. Ågren utarbetade förteckningen över *Svensk biografisk uppslagslitteratur* (1929).

Den topografiska litteraturen är, såsom på annat ställe framhävts, av vikt för den historiska forskningen, framför allt den gren som sysslar med de lokalhistoriska problemen. Det har länge varit ett önskemål att få en utförlig översikt eller en bibliografisk förteckning över den hithörande särdeles rikhaltiga litterära produktionen. Men ingen har ännu vågat sig på denna omfattande uppgift. Ett icke oviktigt bidrag till en dylik bibliografi föreligger emellertid i C. F. E. Brandberg, *Svensk topografisk litteratur i Trolleholms bibliotek* (1905), ingående i det historiskt-biografiska samlingsverket Ex bibliotheca Trolleholmiae. Ett annat dylikt hjälpmedel har den intresserade i den av antikvariat-bokhandeln Björck & Börjesson 1924 utgivna katalogen nr 190 *Svensk topografi*. I Setterwalls historiska bibliografier liksom i Warmholtz' Bibliotheca historica äro också topografiska skrifter medtagna. Dessutom finnas några särskilda förteckningar över den ett visst område eller en viss ort berörande litteraturen såsom W. Molér, *Bidrag till en gotländsk bibliografi* (ny omarb. uppl. 1914); S. Aberstén, *Bibliographia Gothoburgensis. Systematisk förteckning över skrifter rörande Göteborg, utkomna t. o. m. 1920* (1922—25); S. Aberstén och C. A. Tiselius, *Göteborgs och Bohus län i litteratur, karta och bild* (1924; *GBFT*, Bd 2: Bihang); C. J. E. Hasselberg, *Bibliografiska anteckningar rörande Jämtland och Härjedalen* (1920); O. Cappelin, *Hvar finnes Skåne beskrifvet?* (1909); O. Cappelin, *Anteckningar till en småländsk bibliografi* (*HCHHA*, 1926, s. 1—122) samt L. Bygdén, *Förteckning å tryckta och otryckta källor till landskapet Uplands och Stockholms stads historiskt-topografiska beskrifning* (1892). Förglömmas böra ej heller de resonerande översikter över orts- och landskapslitteratur, vilka under några år av åtskilliga forskare publicerats i Biblioteksbladet och här upptagas i ortalfabetisk följd: S. Aberstén, *Litteratur om Bohuslän*, 1917, s. 53—59; B. Möller, *Litteratur om Halland*, 1916, s. 109—112; G. Carlquist, *Lundalitteratur*, 1919, s. 16—23; H. Hjelmquist, *Smålandslitteratur*, 1, 1917, s. 76—

92; M. Essén, *Sörmlandslitteratur,* 1918, s. 116—122; K. Mellander, *Västgötalitteratur,* 1921, s. 201—218; E. Lewenhaupt, *Litteratur om Örebro län,* 1919, s. 106—119, samt H. Lundgren, *Litteratur om Östergötland,* 1917, s. 111—120. De till de olika landskapen knutna fornminnes- och kulturhistoriska tidskrifterna innehålla ävenledes, särskilt under senare år, resonerande redogörelser eller förteckningar över nyutkommen topografisk litteratur. En förteckning av större omfång över litteratur rörande Södermanland har M. Essén uppgjort och publicerat under titeln *Sörmlandslitteratur* (*SB,* 1932, s. 136—140; 1933, s. 159—170).

Även våra mera allmänt lagda bibliografier måste en historiker ofta begagna, särskilt när det gäller uppsökandet av den mellan 1780 och 1875 tryckta litteraturen. Av dessa bibliografiska hjälpmedel må särskilt nämnas H. Linnströms med stor omsorg utarbetade *Svenskt boklexikon åren 1830—1865* (1867—84) med dess fortsättningar i *Svensk bokkatalog* fram till nuvarande tid och Linnströms föregångare, vilka under olika namn med vissa luckor utgåvos sedan 1801; de äro förtecknade i Almquists redan anförda arbete om vår bibliografiska litteratur. Även ett sådant samlingsverk som A. A. von Stiernmans stort anlagda *Bibliotheca Suiogothica* kan lämna värdefulla upplysningar. Av detsamma befordrades emellertid 1731 endast den del till trycket, som omfattar litteraturen mellan åren 1600—1632. Det övriga stannade i handskrift och förvaras nu i Uppsala universitetsbibliotek under signum U 199—208. En stor del av de vetenskapliga forskningsresultaten hava nedlagts i akademiska avhandlingar. Fullständiga bibliografier över denna rika och värdefulla litteratur föreligga ända från den tid, då de första dissertationerna ventilerades, d. v. s. 1500-talets slut, fram till 1910. Denna ståtliga svit inledes av J. H. Lidéns *Catalogus disputationum in academiis et gymnasiis Sveciæ* (1778—80), i vilken författaren förtecknar avhandlingarna fram till 1777. Därpå följa G. Marklins båda fortsättningar *Catalogus disputationum in academiis Scandinaviæ et Finlandiæ Lidenianus continuatus* (1820) samt *Catalogus disputationum in academiis Sveciæ et Fenniæ habitarum Lidenianus iterum continuatus*

(1856). Dessa upptaga dissertationer ventilerade vid universiteten mellan åren 1778—1810 samt 1820—55. Serien avslutas av A. G. S. Josephsons *Afhandlingar och program utgifna vid svenska och finska akademier och skolor under åren 1855—1890* (1891—93) och A. Nelsons *Akademiska afhandlingar vid Sveriges universitet och högskolor läsåren 1890/91—1909/10* (1911). De båda sist nämnda förteckningarna innehålla även systematiska eller efter vetenskaperna ordnade avdelningar, under det att dylika saknas i de övriga. Nämnas kunna också de bibliografiska arbetena: E. Meyer, *Program, utgifna vid Upsala universitet 1599—1700* (1905) och *Program utgifna vid Upsala universitet 1701—1854* (1908) samt P. Sjöbeck, *Program utgifna vid Lunds universitet 1667—1867* (1912—15).

Över vårt lands tidningar och tidskrifter föreligger en utförlig, efter tryckorten kronologiskt uppställd förteckning i B. Lundstedts trenne band starka *Sveriges periodiska litteratur* (1895—1902). De införda noterna och tilläggen giva upplysning om utgivare, medarbetare och mycket annat av värde för forskaren.

För att kunna riktigt bedöma och kritiskt värdesätta en skrift som källa för historiska upplysningar, är det nödvändigt att känna de tidsomständigheter och förhållanden, under vilka den kommit till, samt framför allt säkert veta, vem dess upphovsman är. Men ett stort antal historiskt-litterära alster sakna alla uppgifter om författaren eller meddela blott antydningar om hans namn. Understundom återfinnes auktorn under en fingerad eller till och med falsk beteckning. Anledningen till att en författare föredrager att dölja sig under anonymitetens eller pseudonymitetens slöja är ofta att söka i skriftens egen karaktär eller författarens personliga ställning. Framför allt är det arbeten med polemisk läggning och tendentiöst syfte, vilka pläga sakna författarbeteckning. En utmärkt bibliografisk förteckning över uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen föreligger i L. Bygdéns tvenne band omfattande *Svenskt anonym- och pseudonymlexikon* (1898—1915). Även de av F. Braune samlade *Anteckningar om abbreviations-signaturer i svensk literatur* (1893) kunna härvidlag giva värdefulla upplysningar.

För historikern är det emellertid icke nog att hava kännedom om de hjälpmedel, som finnas över den svenska historiska litteraturen. Hans ämnesval för honom mången gång i intim kontakt med grannstaternas och de stora kulturländernas historia. Han måste därför känna till åtminstone de mest använda utländska historiska bibliografierna.

Vårt grannland Danmark har i B. Erichsens og A. Krarups *Dansk historisk Bibliografi* en utförlig, systematiskt uppställd förteckning över skrifter till dansk historia intill slutet av år 1912, med undantag för de självständiga verk, som utkommit före år 1831. Dess första band, utgivet av trycket 1918—21, omfattar icke blott politisk historia i egentlig mening utan även alla sidor av det sociala, ekonomiska och kulturella livets historia. I det tredje bandet (1917) är den biografiska litteraturen förteckнad; det andra bandet (1925—27) innehåller förteckning över topografiska skrifter, litteratur rörande Sönderjylland och Holstein, tillägg och rättelser till alla tre delarna samt författar- och titelregister till de två första banden. Där Erichsens och Krarups bibliografi slutar, får den intresserade använda de i *DHT* ingående årsbibliografierna. Fr. o. m. 1916 äro dylika utgivna även över norsk historisk litteratur och tryckta som bilagor till *NHT*. Däremot finnes icke någon sammanfattande förteckning över skrifter i norsk historia, men bristen ersättes i viss mån av den ovannämnda danska bibliografien för tiden före 1814 och efter den tiden av Setterwalls svenska förteckningar. Till en viss grad kan det av den norska historiska föreningen utgivna arbetet *Norsk historisk videnskab i femti år 1869—1919* (1920) ersätta en norsk historisk bibliografi. Setterwalls bibliografier upptaga även de viktigaste finländska historiska arbetena och uppsatserna, även sådana som äro författade på finska språket.

Utrymmet förbjuder att gå närmare in på de utomnordiska ländernas bibliografier över den historiska litteraturen, vilka äro både talrika och av utmärkt beskaffenhet. Här kan det därför endast bli fråga om att nämna de allra viktigaste och mest kända hjälpmedlen, dem historikern i första hand bör anlita vid sina efterforskningar efter källor och litteratur till det ämne han behandlar.

Som en utmärkt vägledande orientering i befintliga historiska bibliografier kan särskilt rekommenderas CH. V. LANGLOIS' *Manuel de bibliographie historique* (1901—04). Detta arbete innehåller icke blott en historiskt analyserande sammanställning av de viktigaste allmänna och historiska bibliografierna utan också en huvudsakligen till 1800-talet koncentrerad översikt över de historiska studierna, deras framsteg och utveckling i de olika länderna. Över de viktigaste källorna och bearbetningarna till hela världshistorien, häri inbegripet de historiska hjälpvetenskaperna, finnas utmärkta vägledningar, såsom P. HERRE, *Quellenkunde zur Weltgeschichte* (1910) samt den betydligt större, av W. H. ALLISON och andra utgivna *A guide to historical literature* (1931), med värdeomdömen och korta resuméer över innehållet i de anförda skrifterna. Utförliga bibliografiska uppgifter till varje behandlat avsnitt innehålla också de tre stora samlingsverken *The Cambridge medieval history*, *The Cambridge modern history* samt den av LAVISSE & RAMBAUD utgivna *Histoire générale du 4:e siècle à nos jours*, de båda förstnämnda i slutet av varje band, det senare efter varje kapitel. Det bästa hjälpmedlet för att få kännedom om de nyare resultaten av den historiska forskningen äro de årliga resonerande förteckningarna, vilka för åren 1878—1913 publicerats i de redan nämnda *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft*. I viss mån återuppstodo de några år efter världskrigets slut under titeln *Jahresberichte der deutschen Geschichte* (se härom s. 51) men utan anspråk på internationalitet och begränsade till den tyska historien. Jahresberichte der Geschichtswissenschaft ha emellertid fått en ersättare i den av Internationella kommittén för de historiska vetenskaperna utgivna *International bibliography of historical sciences*. Denna tidskrifts program är emellertid högst väsentligt inskränkt, ty i den förtecknas huvudsakligen endast sådana skrifter, som ha avseende på staters och folks förhållanden till varandra. Av denna publikation ha hittills utkommit fyra band, innehållande litteraturen för åren 1926—1929. Det kan i detta sammanhang förtjäna påpekas, att historikern har ett utmärkt men ofta försummat svenskt bibliografiskt hjälpmedel i den av Kungl. Biblioteket i Stockholm sedan 1886 utgivna *Accessionskatalogen*.

I denna finnes förtecknad all den utländska litteratur, som för varje år inköpts av något av de större biblioteken i vårt land. I dess avdelning historia, vilken är uppdelad i forntiden, medeltiden och nyare tiden samt efter länder, kan den intresserade finna titlarna på de allra nyaste och viktigaste arbetena inom den allmänna historien.

Av de många bibliografiska uppslagsverken över källor och litteratur till den äldsta och medeltida historien kunna framhävas C. Wachsmuth, *Einleitung in das Studium der alten Geschichte* (1895), omfattande källor och bearbetningar till alla antika kulturfolks historia fram till år 375 e. Kr. Källor och litteratur till medeltidens historia äro förtecknade i L. J. Paetow, *A guide to the study of Medieval history* (rev. ed. 1931) samt i A. Potthast, *Bibliotheca historica medii aevi. Wegweiser durch die Geschichtswerke des europäischen Mittelalters von 375 bis 1500* (1862 och supplement 1868; ny förbättrad uppl. 1896). Detta senare arbete innehåller först och främst en alfabetiskt ordnad förteckning över de viktigaste källsamlingarna med angivande av innehållet i vissa mera omfångsrika verk, vidare uppräkning av källskrifter i alfabetisk ordning med förteckning på handskrifter, editioner och följdskrifter till varje anförd källskrift. Under rubriken »Vita» har Potthast dessutom anfört alla de skrifter, som röra ett helgons liv. Litteratur över medeltida personer och orter har U. Chevalier förtecknat i sitt fyra stora band omfattande *Répertoire des sources historiques du moyen âge;* detta arbete är därför uppdelat i två huvudavdelningar: *Bio-bibliographie* (1905—07) och *Topo-bibliographie* (1894—1903). I sitt tvenne band starka arbete *Wegweiser durch die Literatur der Urkundensammlungen* (1885—86) har H. Oesterley tagit till sin uppgift att giva historieforskaren möjligheter till en snabb och uttömmande orientering i samlingarna av tryckta och otryckta urkunder till medeltidens historia. Förteckningen är indelad efter länder och inom dessa ordnad alfabetisk efter städer, kloster o. s. v.

Bland bibliografier över särskilda, avgränsade tidsepoker må framför allt nämnas F. M. Kircheisens stort anlagda men ännu ej fullbordade *Bibliographie des Napoleonischen Zeitalters* (1908

—121, vilket arbete utgör en grundlig omarbetning och utvidgning av samme författares *Bibliographie Napoleons* (1902). En bibliografisk förteckning över en speciell gren av den historiska vetenskapen men med stor allmän räckvidd är J. Pohler, *Bibliotheca historico-militaris*, utgiven i fyra stora volymer under åren 1887—99. Denna innehåller en systematisk översikt över urkunder och bearbetningar på alla språk, vilka tjäna till belysning av krigshistorien och krigsvetenskapen, samt omfattar tiden 1450-talet fram till 1880. Den av L. von Scharfenort utarbetade *Quellenkunde der Kriegswissenschaft* (1910) innehåller en i fyra större grupper fördelad förteckning över den militära bok- och tidskriftslitteraturen för åren 1740—1910.

Av utländska nationella historiska bibliografier stå de tyska, såväl de hela riket som de särskilda delstaterna omfattande, i främsta rummet genom sin talrikhet, gedigenhet och genomförda systematisering. Ett sådant historiskt-bibliografiskt standardverk som Dahlmann-Waitz' *Quellenkunde der deutschen Geschichte* kan intet annat land uppvisa. Dess senaste upplaga, den nionde, utkom 1931—32. Det synnerligen rikhaltiga materialet, både källor och bearbetningar, är uppdelat efter ämnen och bestämda tidsepoker. Ett betydligt mindre arbete av ungefär samma art men värdefullt genom sina korta kritiska resuméer av innehållet i de anförda skrifterna är V. Loewe, *Bücherkunde der deutschen Geschichte* (1913), som dock blott behandlar den nyare tyska historiska litteraturen. I samband härmed kan också nämnas R. Charmatz, *Wegweiser durch die Literatur der österreichischen Geschichte* (1912), H. Barth, *Bibliographie der Schweizer Geschichte* (1914—15), som går fram till 1912 och fortsättes av den årligen utkommande *Bibliographie der Schweizergeschichte*. Utmärkta tyska historiska årsbibliografier finnas också, i vilka den nyare litteraturen för varje år förtecknas. *Bibliographie zur deutschen Geschichte* medföljde som bilaga den historiska tidskriften Historische Vierteljahrschrift. Dessa bibliografier omfatta åren 1898—1927 men upphörde med sistnämnda år. En resonerande är *Jahresberichte der deutschen Geschichte*, som utkom under åren 1920—26. I denna redogöres för på tyska författade arbeten och uppsatser rörande

Tysklands och i någon ringa mån även angränsande staters historia, vilka publicerats under åren 1918—24. Dessa båda publikationer ha emellertid ersatts av den ännu utkommande *Jahresberichte für deutsche Geschichte,* i vilken endast upptagas de historiska alster, som röra Tyskland. Första årgången, omfattande litteraturen för år 1925, utkom 1927. Över de tyska medeltida historiska källorna finnas flera förteckningar; de bästa torde vara W. Wattenbach, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts* (senaste upplagor av år 1893 och 1904) samt dess fortsättning O. Lorenz, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter seit der Mitte des 13. Jahrhunderts* (senaste uppl. av år 1886—87). — Bland bibliografier över litteratur hörande till de särskilda delstaternas historia kunna här anföras: V. Loewe, *Bibliographie der hannoverschen und braunschweigischen Geschichte* (1908); K. Kletke, *Quellenkunde der Geschichte des preussischen Staates* (1858—61); R. Bemmann, *Bibliographie der sächsischen Geschichte* (1918—32) samt W. Heyd, *Bibliographie der württembergischen Geschichte* (1895—1929).

Källor och litteratur till Frankrikes historia får den intresserade söka i flera olika publikationer, såsom G. Monod, *Bibliographie de l'histoire de France* (1888), som med Dahlmann-Waitz till förebild behandlar tiden fram till 1789; E. Saulnier et A. Martin, *Bibliographie des travaux publiés de 1866 à 1897 sur l'histoire de la France de 1500 à 1789,* av vilket arbete hittills endast ett första band (1927—32) utkommit; P. Caron, *Manuel pratique pour l'étude de la révolution française* (1912) samt densammes *Bibliographie des travaux publiés de 1866 à 1897 sur l'histoire de la France depuis 1789* (1907—12). Det av A. Molinier startade och av andra fortsatta serieverket *Les sources de l'histoire de France depuis les origines jusqu'en 1815* (1901—24) når med sitt senast utkomna band fram till 1700-talets början. För Belgiens historia och Nederländernas fram till 1598 kan med fördel användas H. Pirenne, *Bibliographie de l'histoire de Belgique* (1931).

För Englands äldsta historia fram till 1400-talets slut har historikern ett utmärkt bibliografiskt hjälpmedel i C. Gross,

The sources and literature of English history from the earliest times to about 1485, vars andra omarbetade och utvidgade upplaga utkom 1915. En fortsättning på denna äro C. READ, *Bibliography of British history. Tudor period, 1485—1603* (1933) och G. DAVIES, *Bibliography of British history. Stuart period, 1603—1714* (1928). För tiden efter 1714 har man ingen annan sammanfattande bibliografi att tillgå än den av S. R. GARDINER and J. B. MULLINGER utgivna *Introduction to the study of English history* (1903). Dess andra avdelning innehåller en kort förteckning över gamla och nya källor till Englands historia med därtill hörande bearbetningar, åtföljd av goda bibliografiska annotationer. Bibliografiska översikter över den till ämnet hörande litteraturen finnas i varje band av samlingsverket *The political history of England in 12 volumes* (1905—07) ed. by W. HUNT and R. L. POOLE.

Av särskild vikt för historikern äro de bibliografiska hjälpmedlen till Österuropas historia. Den polska historiska litteraturen är förtecknad av L. FINKEL i arbetet *Bibliografia historyi polskiej* (1891—1914). Fr. o. m. årgången 1902 innehåller den historiska tidskriften Kwartalnik historyczny förteckningar över den årliga historiska produktionen. För orientering i den ryska historiska litteraturen kan man använda N. K. BESTUŽEV RJUMIN, *Quellen und Literatur zur russischen Geschichte von der ältesten Zeiten bis 1825*, som av T. Schiemann utgivits i tysk översättning 1876. En förteckning över arbeten och uppsatser i rysk historia under åren 1800—1854 har V. I. MEŽOV uppgjort och publicerat under titeln *Russkaja istoričeskaja bibliografija* (1892—93). En fortsättning på detta arbete utgör den periodiska publikationen *Russkaja istoričeskaja bibliografija* (1861—90), i vilken den historiska litteraturen för åren 1855—1876 är förtecknad. Dessutom föreligger en brett anlagd historiografi av S. V. IKONNIKOV under titeln *Opyt russkoj istoriografii*, som i två stora band utkom under åren 1891—1908. Förutom en framställning av historiens metod, de historiska hjälpvetenskaperna samt den ryska historieskrivningens historia innehåller arbetet detaljerade redogörelser för de ryska arkivens och bibliotekens historiska handskriftsbestånd, vidare en redogörelse för de hi-

storiska arbeten, som särskilt grunda sig på resp. arkivs och biblioteks samlingar, samt för lärda sällskaps verksamhet för befordrande av den ryska historieforskningen och historieskrivningen. Författaren behandlar även de gamla krönikorna, helgonlegenderna och dylika källor samt deras värde och utnyttjande för rysk historieskrivning. Fastän arbetet icke har karaktären av en systematisk historisk bibliografi, ger det dock en stor mängd hänvisningar till ryska historiska verk och uppsatser. För de senaste årens ryska historievetenskap har man en redogörelse i arbetet *Die Geschichtswissenschaft in Sowjet-Russland 1917—27* (1928). Utmärkta bibliografier över ny rysk historia finnas i Zeitschrift für osteuropäische Geschichte.

De baltiska staternas historiska litteratur finnes samlad hos E. Winkelmann, *Bibliotheca Livoniae historica* (1878), som även innehåller källor och litteratur till Estlands och Kurlands historia. Förteckningar över arbeten och uppsatser till den livländska historien under åren 1883—1913 äro publicerade i den årligen utgivna *Livländische Geschichtsliteratur*. Den historiska litteraturen berörande Estland efter 1876, där Winkelmann slutar, ha E. Blumfeldt & N. Loone samlat och publicerat under titeln *Bibliotheca Estoniae historica 1877—1927* (1933; Academicae societatis historicae scripta, 8, Estonia), av vilket arbete hittills endast ett första häfte utkommit.

Understundom måste historikern, för att kunna konstatera befintligheten av ett visst arbete eller verifiera dess tryckår och tryckort, anlita andra bibliografiska hjälpmedel än de historiska. Många dylika stå honom därvid till buds, framför allt de s. k. nationalbibliografierna, d. v. s. bokförteckningar av ena eller andra slaget, i vilka den inom ett land under ett år eller en viss bestämd tidsperiod utkomna litteraturen är upptagen. Lättare att komma till rätta med äro emellertid de till trycket befordrade stora bibliotekskatalogerna. Av dessa är det i synnerhet trenne, som härvidlag komma i betraktande, först och främst *Catalogue of the printed books in the Library of the British Museum* (1881—1900) med därtill hörande *Supplement* (1900—05). I denna väldiga katalog på inalles 92 stora volymer äro upptagna alla av

British Museum t. o. m. år 1899 förvärvade skrifter. Av katalogen är sedan 1931 en ny upplaga under utgivning, i vilken det äldre bokbeståndet och den under åren 1900—1930 inkomna accessionen äro förtecknade. Den andra av de stora bokkatalogerna är *Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque nationale*. Denna, som började tryckas 1897 och i vilken endast de med författarnamn försedda arbetena upptagas, har hittills med sina 119 volymer hunnit ett stycke in på bokstaven M. Den tredje stora bibliotekskatalogen, som förmodligen, när den blir färdig, också blir den största, är *Gesamtkatalog der preussischen Bibliotheken*. I denna, som började utkomma 1931, är det bokbestånd förtecknat, som finnes i 17 av de största tyska biblioteken, däribland Preussische Staatsbibliothek och Bayerische Staatsbibliothek, samt i Nationalbibliothek i Wien. — Vid uppsökandet av uppsatser och liknande mindre bidrag har man ett utmärkt hjälpmedel i *Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur*, som i sin ena avdelning upptar på andra språk än tyska publicerade tidskriftsuppsatser.

IV.

ARKIV, BIBLIOTEK OCH ENSKILDA HANDSKRIFTSSAMLINGAR.

Den historiska vetenskapens första uppgift är att samla det källmaterial, som erfordras för utredningen av det spörsmål det gäller eller för belysningen av det problem, som skall tillrättaläggas. I äldre tider förorsakade själva materialsamlandet den historiske forskaren avsevärt större svårigheter, då källorna, ehuru långt ringare till antalet än nu, voro betydligt mera kringspridda och ej på långt när så lättillgängliga. Det arbete, som i våra dagar måste föregå varje historisk undersökning, har emellertid i hög grad underlättats, ty det nuvarande källmaterialet är, fastän det i tidernas lopp svällt ut och blivit mera omfattande, i regel tillfinnandes i våra arkiv och bibliotek. En ytterligare förmån har den nutida historikern därigenom, att betydande delar av det källmaterial, som den historiska vetenskapen rör sig med, gjorts och fortfarande göres tillgängligt genom befordran till trycket. Genom talrika bibliografier kan man också lättare och bekvämare överblicka och behärska det överväldigande materialet och det ständigt svällande historiska stoffet.

En historikers arbete för insamlandet av det material han behöver för sin utredning eller undersökning underlättas i hög grad genom möjligheten att få till ett arkiv eller större offentligt bibliotek låna arkivalier från andra motsvarande institutioner. En dylik utlåning är inom vissa gränser medgiven enligt instruktionen för Riksarkivet och landsarkiven. Även de bibliotek,

som äga handskrifter, tillämpa denna princip och tillmötesgå forskaren så långt det är möjligt.

Förmedelst avskrifter av och excerpter ur akter och handlingar samlar i regel forskaren det erforderliga materialet, innan bearbetningen börjar. För att vinna tid kan han emellertid begagna sig av andra, moderna metoder och ersätta avskrifterna med fotografiska reproduktioner. Riksarkivet och våra större offentliga bibliotek äga numera s. k. fotostater, genom vilka kopior av handlingar för billigt pris kunna erhållas. Under de senaste åren ha konstruerats flera automatiska, lättskötta apparater för fotografisk kopiering av dokument, kartor, bilder m. m. En dylik apparat har utexperimenterats av arkitekt T. Sellman, vilken han närmare beskrivit i uppsatsen *En ny automatisk metod för fotografisk reproduktion* (*NTF*, 1932, s. 147—152, 160). En annan princip har professor A. Odencrants lagt till grund för den kamera han konstruerat för fotografering av handskrifter och om vilken han lämnat några upplysningar under titeln *Fotografiska arbetsmetoder i den krigshistoriska forskningen* (*NMT*, 1929, s. 189—190). Att närmare gå in på de här endast antydda fotografiska metoderna torde icke vara lämpligt. Varje forskare, som satt sig en större uppgift före, gör säkerligen klokt i att lära sig använda kameran för samlandet av det material han behöver.

För en historiker är det nödvändigt att, innan han börjar sitt egentliga forskningsarbete, något känna till de platser, där det historiska materialet förvaras. Arkiv och bibliotek äro, såsom den svenske hävdatecknaren Jakob Wilde en gång yttrade, »historiens fatebur». Vi skola därför i detta kapitel giva en kort orientering över de arkiv och bibliotek, som bjuda historikern det största utbytet.

1. ARKIV.

Med arkiv (grek. *archéion*, eg. överhetsbyggnad, rådhus) förstår man numera dels en samling av urkunder, brev och handlingar, dels en särskild byggnad eller ett för ändamålet inrett rum, där dylika papper förvaras, dels ett ämbetsverk, som vår-

dar och förvaltar sådana samlingar. Arkiv i den förstnämnda meningen uppstodo i Sverige, liksom i de stora kulturländerna, sannolikt tidigast vid klostren eller i samband med de kyrkliga inrättningarna. För dessa institutioner, som i olikhet mot den världsliga makten ej kunde förlita sig på det bart huggande svärdets beviskraft, var det nödvändigt att samla och väl skydda sina gåvo-, faste-, skifte- och domsbrev, sina privilegier, påve- och konungaurkunder. För att säkrare bevara de viktigaste aktstyckena och i händelse av förstörelse ändå hava deras text i behåll tillgrep man särskilt vid domkyrkorna den utvägen, att man lät avkopiera handlingarna i stora pergamentsvolymer eller s. k. register. En dylik bok erhöll oftast namnet registratur, kopiebok eller avskriftsbok.

Några mera betydande rester från våra äldsta kyrkliga arkiv hava icke blivit bevarade, men däremot finnas kvar flera kopieböcker från domkyrkorna i Uppsala, Linköping, Åbo samt (utom det dåtida Sverige) Lund. Bland dessa register, vilka för historieforskningen äro av synnerlig vikt, då originaldokumenten i de flesta fall gått förlorade, märkes särskilt Registrum ecclesiae Upsaliensis, förvarat i Riksarkivet.

1. RIKSARKIVET.

Ett riksarkiv i betydelsen av en särskild institution med uppgift att vårda och förvara rikets handlingar erhöll vårt land först under Gustav II Adolfs regering. Men långt dessförinnan hade ett kungligt arkiv funnits, som stod under uppsikt av konungens kansler. Så snart man började skriftligen uppsätta handlingar eller utfärda akter, vilket i vårt land anses hava skett mot slutet av 1100-talet, blev det också nödvändigt att bevara desamma. På så sätt lades grunden till ett rikets arkiv. Om dettas öden fram till början av 1300-talet känner man emellertid ingenting. Då konung Birger Magnusson tog sin tillflykt till den danske konungen, skall han hava medtagit åtskilliga svenska handlingar.

Under Magnus Erikssons tid började man av skäl, som redan ovan anförts, införa viktiga regeringsakter såsom rådsbeslut,

överenskommelser, utgående brev m. m. i en kopiebok, som benämndes registrum regni eller riksens register. Detta förvarades tillsammans med riksens handlingar under senare medeltiden hos biskopen i Strängnäs, som då var ett slags rikskansler. Därifrån bortfördes det jämte en mängd svenska handlingar under unionsoroligheterna av Kristian II till Danmark. Vid konungens flykt i april 1523 medtogs registrum regni till Nederländerna. Efter 1530 har man förlorat alla spår av detsamma, oaktat många och ivriga efterforskningar anställts. Utförligare upplysningar härom lämnar E. Hildebrand i *Anteckningar om Registrum Regni eller Sveriges äldsta Riksregistratur* (*MRA*, Bd 1:2 (1878), s. 45—54). Däremot upptäckte man i slutet av 1820-talet i Bayern en stor del av Kristian II:s huvudsakligen under landsflykten samlade arkiv. Efter åtskilliga förhandlingar återställdes arkivet till Norden, men på grund av särskilda förhållanden stannade huvudparten i Norge, och endast en ringa del kom till Sverige. Närmare uppgifter härom erhållas i R. M. Bowallius, *Bidrag till historien om K. Christiern II:s archiv och dess delning mellan Sverige, Norge och Danmark* (*MRA*, Bd 1:3 (1879), s. 21—66); H. J. Huitfeldt-Kaas, *Några ord om den s. k. Münchensamlingen* (*HT*, 1892, s. 362—365) samt V. A. Secher, *Opdagelsen og Erhvervelsen af Kong Kristiern II:s Arkiv fra hans Ophold i Nederlandene 1523—31* (*MDR*, Bd 1 (1906—18), s. 335—383).

Största delen av riksföreståndarna Svante Nilssons och Sten Sture d. y:s koncept och till dem ingångna skrivelser hava ända till helt nyligen förvarats i det danska riksarkivet i Köpenhamn. Genom det utbyte av arkivalier, som i februari 1929 efter långvariga och ingående förhandlingar bragtes till stånd mellan Sverige och Danmark, återbördades till vårt riksarkiv detta Sturearkiv jämte andra i dansk ägo befintliga, för svensk forskning värdefulla akter och handskrifter. I gengäld avstod Sverige några ur dansk synpunkt betydelsefulla codices, ett antal pergaments- och pappersbrev, åtskilliga handlingar samt den del av Kristian II:s arkiv, som vid den ovannämnda fördelningen kom på Sveriges lott. Närmare upplysningar om innebörden i det gjorda utbytet och Sturearkivets öden lämna följande uppsatser:

H. Brulin, *Utbyte av arkivalier mellan Sverige och Danmark* (*HT*, 1929, s. 82—84); L. M. Bååth, *Anteckningar om det s. k. Sturearkivet* (*MRA*, 1929, s. 165—170) och O. Wieselgren, *Arkiv- och handskriftsbyte mellan Sverige och Danmark* (*NTBB*, 1929, s. 222—223).

I början av Gustav Vasas regering flyttades, vad som då återstod av riksens handlingar, från Strängnäs till Stockholm, där en eldsvåda i slottet ytterligare decimerade beståndet. Efter reformationen erhöllo dock de överblivna arkivalierna en betydande tillökning genom de indragna kyrko- och klosterarkiven. Under statsverksamhetens och förvaltningens fortgång uppväxte i kansliet nya serier av arkivalier, för vilkas förvarande, ordnande och framtagande erfordrades särskilda krafter. Bestämmelser utfärdades också då och då under 1500-talet, ehuru de oftast stannade på papperet, att någon högre ämbetsman skulle hava överinseende över kansliets handlingar. Särskilda uppdrag gåvos ävenledes åt sekreterarna eller andra personer att vårda och ordna »alla riksens bref, rådslag och tractater». Såsom den mest verksamme i sistnämnda hänseende framstår de förste Vasakonungarnas skrivare och sekreterare Rasmus Ludvigsson. De handlingar, som han närmast omhänderhade, kallades sedermera »riksens gamla archivum». Ävenledes började man skilja mellan det nya eller dagliga kansliet och det gamla, som inrymde arkivet.

I slutet av 1500-talet försummades rikets arkivalier alldeles. De »ligga och fördärfvas af stoft och mask», då »ingen viss förordnad är, som därmed hafver inseende», heter det. Till stor del berodde detta faktum därpå, att själva regeringsmakten icke hade något stadigvarande säte och att handlingarna fördes från den ena platsen till den andra för att slutligen ofta stanna hos enskilda sekreterare. Trots de försök som Karl IX gjorde att genom »en riksens öfverste secretarius» eller andra särskilt tillsatta kanslitjänstemän bringa riksens kansli och dess handlingar »uti god ordning och skick», lyckades han aldrig bliva herre över den rådande oordningen. Det blev förbehållet Gustav II Adolfs regering att även på detta liksom på så många andra områden verka nydanande och nyskapande.

Redan i Axel Oxenstiernas arbetsordning för kansliet av år 1612 kan man spåra grunddragen till den sakernas nyordning, som först blev verklighet genom den av rikskanslern utarbetade och utfärdade kansliordningen av den 10 okt. 1618. Därigenom lades den egentliga grunden till ett riksarkiv med särskild uppgift att förvara rikets handlingar; i och med dettas tillkomst tager också i vårt land den ordentliga arkivvården sin begynnelse. Det bestämdes nämligen bl. a., att en av sekreterarna i kansliet skulle uteslutande ägna sig åt vården av riksens archivum, och till sin hjälp erhöll han några skrivare. Genom de närmast följande årens kansliordningar ökades personalens antal. Särskilt bör nämnas tillsättningen av en »custos archivi» (överuppsyningsman över arkivet), som togs bland de högre tjänstemännen inom kansliet och blev en mellanhand mellan rikskanslern och arkivsekreteraren. Under 1700-talet ersattes custos archivi av hovkanslern, vilken sålunda inom kansliet, dit arkivet ända fram på 1800-talet hörde, var dess närmaste chef.

Den organisation, till vilken Axel Oxenstierna lade den säkra och fasta grunden, blev beståndande i över tvenne århundraden. Huru »riksens archivum» under denna långa tidrymd utvecklades, huru ordningsarbetet därinom fortskred, vilka personliga krafter därvid voro verksamma, vilka öden handlingarna under freds- och ofredsåren gingo till mötes, om allt detta ges en uttömmande framställning i S. Bergh, *Svenska Riksarkivet 1618—1837* (1916; även i *MRA*, N. F., Ser. 2: 5), fortsatt av samme författares posthumt utgivna *Svenska Riksarkivet 1837—1846* (1927; även i *MRA*, N. F., Ser. 2: 7). En sammanfattande redogörelse för vårt riksarkivs och hela vårt arkivväsendes utveckling har H. Brulin lämnat i uppsatsen *Das schwedische Archivwesen* (*AZ*, Bd 38 (1929), s. 151—177).

Att närmare följa arkivets utveckling kan här ej komma i fråga. Endast vid några punkter skola vi dröja ett ögonblick.

Arkivsekreterareposten besattes 1618 med Peder Månsson Utter, som redan under Rasmus Ludvigssons tid haft anställning i kansliet och biträtt honom vid arbetet inom arkivet. Han kan således med fullt skäl kallas vår »förste riksarkivarie». Denna benämning på chefen för arkivet infördes dock icke förr

än 1835. Utter uppgjorde ett stort program för arkivets ordnande, vilket också genomfördes, ehuru det dröjde flera årtionden, innan arbetet fullbordades. Bland hans närmaste efterträdare må särskilt nämnas Erik Larsson Runell, adlad 1681 med namnet Palmskiöld. »I frukterna af hans verksamhet, i hans förteckningar och de afskrifter han lät besörja ega våra dagars forskare en, om också ofullständig, ersättning för de förluster som drabbade Riksarkivet genom den stora slottsbranden 1697.» Genom 1626 års kansliordning blev det bestämt, att arkivet skulle förvaras i Stockholm och att ett par valv i slottet skulle upplåtas åt detsamma. Då det gamla slottet Tre Kronor den 7 maj 1697 härjades av en eldsvåda, förstördes också arkivets lokaler av elden. Ungefär en tredjedel av arkivbeståndet lyckades man rädda, men den övervägande delen blev lågornas rov, däribland delar av det latinska och tyska registraturet för åren 1522—1648, massor av medeltidshandlingar rörande Sveriges utländska förhållanden, större delen av kungliga koncept före 1645, så gott som alla statsrättsliga handlingar, riksdagsbeslut, traktater med främmande makter m. m. före Johan III:s tid samt en stor del likartade handlingar fram till 1600-talets mitt.

Genom slottsbranden bragtes de överblivna handlingarna i fullständig oordning, synnerligast som de måste inrymmas i tvenne privata hus. En ny olycka tillstötte också efter några få år. Efter Östersjöprovinsernas förlust (1710) trängde ryssarna allt längre fram i Finland, och faran för ett angrepp på Stockholm syntes allt mera överhängande. Därför påyrkade den dåvarande arkivsekreteraren Elias Palmskiöld flera gånger arkivets förflyttning till en säkrare förvaringsort. I juni 1713 fördes de dyrbaraste och viktigaste arkivalierna, nedpackade i kistor, på båt till Örebro. Under färden dit blev fartyget utsatt för ett missöde och hade så när gått till botten. Den olyckan avvärjdes, men handlingarna voro mycket skadade av vatten vid framkomsten till Örebro. I dess slott funno de en ny fristad, tills de på Karl XII:s befallning i juni 1716 återfördes till Stockholm. När den nya slottsbyggnaden blev färdig, fick Riksarkivet sig anvisat ämbetslokaler åt Lejonbacken till. Inflytt-

ningen dit ägde rum 1756, men först i september 1768 voro alla arkivalier överförda till slottet. Bland arkivets chefer under 1700-talet framstår särskilt den kände urkundsutgivaren A. A. von Stiernman, som dock ej förmådde bemästra den uppkomna oordningen, vilken länge verkade hämmande på arbetet inom arkivet.

I äldre tider var Riksarkivet huvudsakligen arkivdepå, d. v. s. förvaringsrum för de officiella handlingar, som dit avlämnades. Visserligen var arkivet tillgängligt för de officiella historieskrivarna (historiograferna) och de enskilda personer, som begagnade dess handlingar för vetenskapliga ändamål. Men det spelade ingen vidare roll som förmedlare av historiskt källmaterial. Under 1800-talet inträdde härutinnan en avsevärd ändring, som även sammanhänger med historieforskningens utveckling och dess strävan att i första hand uppsöka och anlita de primära källorna. Hans Järta, den insiktsfulle initiativtagaren till Riksarkivets reorganisation, arbetade under sin chefstid (1837—44) bl. a. på att göra detsamma till »en historisk institution med bibehållande av dess administrativa uppgifter, en centralanstalt för den historiska forskningen». Det var också under hans tid, som betydelsefulla organisatoriska åtgärder och uppläggandet inom arkivet av särskilda serier vidtogos för vinnande av detta mål. Ett ytterligare steg i denna riktning togs 1859, då ledningen av de historiska källpublikationer, till vilkas utgivande riksdagen sedan 1853 beviljat medel, lades i riksarkivariens hand. Alla de historiska urkundsserier, som sedan dess sett dagen i Riksarkivets namn, få vi tillfälle att i det följande beröra.

Ända till 1840 stod arkivet under hovkanslerns överinseende. Det fortfor att räknas till Kungl. Maj:ts kansli till 1877; från och med följande år organiserades det såsom ett fullt självständigt ämbetsverk med riksarkivarien som närmaste chef. Sin första särskilda instruktion erhöll det 1874. Denna omarbetades emellertid 1877, och den på denna vilande organisationen ägde bestånd till och med 1909.

Från och med tiden kring sekelskiftet träder Riksarkivet under ledning av Emil Hildebrand in i en ny utvecklingsperiod, då moderna arkivtekniska principer tillämpas och organisatoriska ny-

daningar komma till stånd. Av denna utveckling kunna här endast några huvudpunkter antydas. Genom det 1897 fattade beslutet om inrättande av landsarkiv (se närmare härom s. 86) lades efter hand det lokala arkivväsendet under Riksarkivets ledning. I en år 1900 utfärdad arkivstadga lämnades föreskrifter för vård och förtecknande av de flesta statsmyndigheters arkiv. Efter särskilt uppdrag verkställdes genom Riksarkivet under åren 1901—1902 en undersökning av de i huvudstaden befintliga ämbetsverkens arkiv rörande deras beskaffenhet, omfång och vård, varom närmare upplysningar erhållas i *Undersökningen af de centrala ämbetsverkens arkiv 1901—1902* (*MRA*, N. F., Ser. 1: Bd 1 (1906), s. 93—178). I följd av denna undersökning överfördes till Riksarkivet betydande delar av flera centrala myndigheters arkiv. I oktober 1906 utfärdades en förordning angående Riksarkivets inspektion av vissa offentliga arkiv. Genom dessa åtgärder blev Riksarkivet den centrala myndigheten för det offentliga arkivväsendet i vårt land, och i samband därmed erhöll arkivet sin däremot svarande organisation. Enligt beslut av 1921 års riksdag övertog Riksarkivet fr. o. m. följande år vården av Kammararkivet (se närmare härom s. 81). Nya grundregler för ordningsarbetena inom arkivet ha därjämte fastställts, och den s. k. proveniensprincipen (se s. 66) har därvid konsekvent tillämpats.

Riksarkivets organisation kodifierades genom den nu gällande instruktionen, utfärdad den 8 september 1924, samtidigt som en del andra arkivförfattningar, däribland en ny arkivstadga, promulgerades. Enligt denna instruktion har Riksarkivet till uppgift att vara centralmyndighet för det offentliga arkivväsendet och anstalt för främjande av historisk forskning, dels ock arkivdepå för de handlingar från Kungl. Maj:ts kansli samt från andra arkivaliesamlingar, som äro eller varda till Riksarkivet överlämnade. I anslutning till dessa uppgifter för arkivets verksamhet är arbetet inom detsamma fördelat på tvenne byråer, vardera med ett arkivråd som chef. Den första byrån handlägger ärenden rörande Riksarkivet såsom anstalt för främjande av historisk forskning och arkivdepå, den andra övriga ärenden.

Riksarkivets chefer efter Hans Järta hava varit: J. J. Nord-

ström (1846—74), R. M. Bowallius (1874—82), C. G. Malmström (1882—87), C. T. Odhner (1887—1901), E. Hildebrand (1901—16), Sam Clason (1916—25) och Helge Almquist från 1926.

I Kungliga slottet var Riksarkivet inrymt till 1846, då plats för detsamma förhyrdes i huset nr 2 vid Skeppsbron. Därifrån överflyttades det 1865 till gamla Stenbockska palatset på Riddarholmen vid Birgerjarlstorg, vilket helt och hållet togs i anspråk för arkivets samlingar. Sedan även detta visat sig vara för litet, beviljade riksdagen medel för en till- och ombyggnad, som 1891 kunde tagas i bruk. (Se härom C. T. Odhner, *Den nya Riksarkivbyggnaden* i *MRA*, Bd 3 (1891), s. 457—483.) I nybyggnaden, med fasad åt Riddarholmskanalen och med adressnummer Arkivgatan 3, är bl. a. inredd en expedition och en större forskarsal med nödigt handbibliotek. En ytterligare nybyggnad för Riksarkivet har under de senaste åren flera gånger varit på tal men har ännu ej kunnat realiseras. På grund av det trängande lokalbehovet ha emellertid förvaringsplatser för delar av arkivalierna måst anskaffas på annat håll. I förutvarande straffängelset i Stockholm med adress Östermalmsgatan 26 är sedan 1924 plats, jämte expedition och en mindre forskarsal, beredd för huvudparten av Riksarkivets »fjärde sektion», inrymmande arkiven från centrala ämbetsverk och besläktade myndigheter, i den mån sådana blivit till Riksarkivet överlämnade. Till Östermalmsavdelningen äro sålunda överflyttade arkiv — häri inbegripet med dessa förut införlivade arkiv — från Bergskollegium, Flottan, Kammarrätten, Kommerskollegium, Medicinalstyrelsen, Riksgäldskontoret, Statskontoret, Svea hovrätt, Krigshovrätten, Bränneri- m. fl. direktioner, Landshjälps- och manufakturkontoret, Upphandlingsdeputationen, Kontributionsränterierna, Växelkontoret, Konvojkommissariatet, Karantänskommissionerna, Bergslagstingen, Allmänna barnhuset, Evangeliska sällskapet, Svenska bibelsällskapet, Patriotiska sällskapet m. fl. Till denna Riksarkivets fjärde sektion höra även kristidskommissionernas arkiv, för vilka särskilda lokaler äro upplåtna. — Vid forskningar i Bergskollegii ovannämnda arkiv bör icke för-

glömmas det berömda »*Harmens register*», utarbetat av aktuarien LARS HARMENS, vilket jämte fortsättningar utgör en utomordentlig hjälpreda vid undersökningar rörande särskilt brukens historia och utfärdade bergverksprivilegier.

Lade man förr samman de i ett arkiv befintliga eller dit överlämnade handlingarna efter ämne eller kanske stundom utan någon plan, hava däremot numera nya grundsatser vid ordningsarbetet gjort sig gällande och fullständigt slagit igenom. Man sammanhåller som ett organiskt helt de handlingar, som uppstått eller samlats på grund av en viss persons eller myndighets funktioner. Det sålunda uppkomna arkivet återger vederbörandes verksamhet under dess framväxt i tiden. Hava några partier eller handlingar kommit i oordning, blivit skilda från varandra och råkat på villovägar, söker man återförena dem med det arkiv, där de höra hemma. Denna princip kallas vanligen proveniens- eller ursprungsprincipen. Om dess uppkomst och närmare innebörd ges en redogörelse i E. HILDEBRAND, *Om den s. k. ursprungsprincipens tillämpning vid ordnande af offentliga arkiv* (*MRA*, N. F., Ser. 1: Bd 1 (1906), s. 85—92). Andra översikter av liknande art äro: V. A. SECHER, *Om Proveniens-(Hjemmehörs-)Princippet som Ordningsregel i de danske Statsarkiver og om andre der gældende Ordningsregler* (*MDR*, Bd 1 (1906—18), s. 191—240); C. G. WEIBULL, *Arkivordningsprinciper. Historisk återblick och nyorientering* (*Sc.*, 1930, s. 52—77).

Kärnan i Riksarkivet utgöres av handlingar från Kungl. Maj:ts kansli, innefattande också det gamla kanslikollegiet med dess chef kanslipresidenten, hovkansleren, justitierevisionen o. s. v. De viktigaste av dessa handlingar utgöras av riksregistraturet, koncept till kungl. brev, protokoll i statsrådet (enligt § 2 i tryckfrihetsförordningen äro dessa jämte vissa andra i denna § nämnda protokoll och handlingar först tillgängliga efter 50 år), till statsdepartementen inkomna handlingar såväl från myndigheter som enskilda, alla justitiehandlingar m. m Ur forskningssynpunkt bör särskilt framhävas, att till Kungl. Maj:t före 1840 inkomna handlingar ligga på det ämbetsverks arkiv, som sist har

yttrat sig i frågan. Handlingar hörande till ett Kungl. Maj:ts beslut efter 1840 ligga däremot på det datum, då Kungl. Maj:ts beslut i frågan fattades. Alla från ministrarna i utlandet inkomna skrivelser, vilka äro yngre än 1880, finnas i Utrikesdepartementets eget arkiv. Där ligga även förvarade traktater, ingångna med främmande makter efter 1880, under det att alla tidigare finnas i Riksarkivet. Detta mottager även upplösta eller upphörda ämbetsverks eller andra myndigheters arkiv, kommissioners och kommittéers handlingar, liksom ock Riksarkivet numera hyser de äldre delarna av åtskilliga ännu bestående centrala ämbetsverks arkiv, såsom Svea hovrätts, Statskontorets, Kommerskollegiums, Medicinalstyrelsens, Riksgäldskontorets, Flottans m. fl. Till Riksarkivet hava från riksdagen överlämnats alla äldre, egentliga riksdagshandlingar, utskottshandlingar från ståndsriksdagarna, de ofrälse ståndens arkiv, kamrarnas och de flesta utskottens arkiv fram till 1900. Riksdagsbesluten sändas efter hand till Riksarkivet. Såväl för ordinarie som extra ordinarie accessioner lämna riksarkivariens årsberättelser, fr. o. m. 1875 tryckta i *MRA*, upplysningar.

För en forskare, som är obekant med eller mindre van vid att arbeta i Riksarkivet, är det oftast förenat med svårighet och ett kanske ej så sällan lönlöst arbete att få tag i den eller de eftersökta handlingarna och att i övrigt komma till rätta med det kolossala material, som under århundradens lopp samlats och ännu samlas där. Någon tryckt handledning eller översikt över de olika avdelningarna och samlingarna samt deras huvudinnehåll existerar icke. Någon liten ledning kan man få av J. A. Posse, *Anteckningar om Riks-Archivets bestämmelse och archivhandlingarnas fördelning* (*MRA*, Bd 1:1 (1877), s. 30—45). Denna redogörelse är i mycket föråldrad. Den bästa sammanfattande redogörelsen för Riksarkivets och Kammararkivets innehåll har E. Nygren lämnat i Minerva-Handbücher, Abt. 2. Die Archive, Bd 1 (1932), s. 482—490. Över Riksarkivets samlingar har emellertid numera upplagts en på kort utskriven orienteringskatalog med alfabetiskt register, uppställd i expeditionen. Som bihang härtill har utarbetats ett särskilt alfabetiskt kort-

register över Riksarkivets aktuella förteckningar och promemorior över samlingar. Närmare anvisningar rörande deras plan och användning äro bifogade desamma.

Förtrogenhet med arkivets bestånd kan näppeligen vinnas av någon utomstående allra minst på teoretisk väg, och ofta måste därför den sökande anlita den sakkunniga hjälp, som de i Riksarkivet anställda tjänstemännen vid anfordran beredvilligt lämna. Men i många fall kan forskaren reda sig ganska långt på egen hand med tillhjälp av de tryckta och otryckta förteckningarna. Till ledning för den mindre tränade eller alldeles ovane forskaren lämnas här nedan en redogörelse för tryckta förteckningar över Riksarkivets viktigare samlingar. Den som vill vinna största möjliga utbyte av ett forskningsbesök i vår hävdagömma, torde göra klokt i att på förhand göra sig väl förtrogen med dessa, så att han utan tidsödande förarbeten åtminstone på dessa avdelningar lätt kan finna vad han söker.

Den största svenska samlingen av på pergament skrivna brev förvaras i Riksarkivet. Antalet uppgår f. n. till över 13,000, ett ringa antal i jämförelse med de stora kulturländernas, där man räknar dylika urkunder i hundratusental. Över de i Riksarkivet förvarade pergamentsbreven från åren 1351—1400 finnes en i kronologisk följd ordnad tryckt förteckning, vilken även anger varje brevs innehåll. Den är uppgjord av N. A. Kullberg och publicerad under titeln *Svenska Riks-Archivets pergamentsbref från och med år 1351*, 1—3 (1866—72). Den tredje delen innehåller orts-, person- och vapenregister. Den Kullbergska förteckningen kompletteras av L. M. V. Örnberg, *Svenska Riksarchivets pappershandlingar 1351—1400* (1887; även i *MRA*, Bd 3 (1891), s. 87—124). En lappkatalog, med angivande av innehållet, över pergaments- och pappersbrev efter 1421, då det tryckta diplomatariet slutar, är tillgänglig i Riksarkivets expedition.

Det har redan i det föregående framhållits, hur ett registratur uppstår, vad det innehåller och varför det så benämnes. I enlighet med det sagda är riksregistraturet den i tidsföljd ordnade samlingen kopior av skrivelser, som expedierats genom Kungl. Maj:ts kansli. Registraturet är sålunda den officiella huvud-

källan för kännedomen om regeringens åtgöranden och innehåller därför ett synnerligen rikt och omväxlande material. De i detta införda handlingarna äro dock endast avskrifter, vadan de i viktigare fall böra kontrolleras mot koncepterna. Vårt riksregistratur, i den historiska litteraturen vanligen förkortningsvis betecknat med bokstäverna *RR*, går tillbaka till 1523 och ända fram till våra dagar. Under den äldre tiden infördes avskrifterna av de på latin och tyska avfattade breven, vilka merendels rörde utrikes angelägenheter, i ett särskilt registratur. Detta utrikesregistratur, som fördes för sig t. o. m. 1648, gick till största delen förlorat i slottsbranden 1697. För tiden 1684—1809 har även förts ett speciellt utrikesregistratur, men sedan 1720 hava brev av politisk betydelse icke införts i detta utan endast förvarats i koncept. Från år 1688 existerar ävenledes ett särskilt registratur i justitieärenden, och under 1700-talet, då olika expeditioner inrättades, följde så ytterligare uppdelningar. Efter departementalstyrelsens införande 1840 har vart och ett statsdepartement, utom Utrikesdepartementet, sitt särskilda registratur. Alla dessa olika serier av riksregistraturet äro närmare angivna i *Förteckning öfver samlingen af riksregistratur i Kongl. Riks-Archivet* (*MRA*, Bd 1 : 1 (1877), s. 61—72). Denna förteckning är numera föråldrad och har ersatts av handskrivna förteckningar. I samband med registraturet bör även framhållas tillvaron av olika slags diarier, d. v. s. kortfattade, samtidigt med ärendenas handläggning successivt upprättade förteckningar över inkommande och utgående skrivelser. Diarierna och registraturet komplettera varandra, varför de förstnämnda icke vid forskningarna böra förbises. En synnerligen god orientering över diariernas uppkomst, utveckling och innehåll jämte översikt över de olika serierna ger S. Bergh i *Kungliga kanslicts i Riksarkivet förvarade diarier* (*MRA*, N. F., Ser. 1 : Bd 2 (1910), s. 436—467). Observeras böra de handskrivna alfabetiska register över adressater till kungl. brev i riksregistraturet intill frihetstidens början, vilka register vanligen gå under namn av diarier men icke ha diariekaraktär.

Av riksregistraturet började Riksarkivet redan 1861 från trycket utgiva konung Gustav den förstes registratur, vilket nu

föreligger komplett färdigtryckt i 29 delar. (Se närmare härom s. 149.)

Samlingen av riksrådets protokoll börjar med år 1621, om man undantager tvenne enstaka rådsprotokoll från 1617. (Se om dessa A. B. Carlsson, *De äldsta kända rådsprotokollen* i *HT*, 1910, s. 203—210.) Men även från tiden före 1620-talet finnas protokoll eller därmed jämförliga handlingar, som härröra från överläggningar mellan konungen och tillkallade stormän. Vid dylika sammanträden lät konungen avlämna skriftliga förslag, och dessa besvarades också skriftligen av rådet i s. k. rådslag. I *MRA* äro tryckta register över dylika i Riksarkivet befintliga rådslag från Gustav Vasas till och med Karl XI:s tid (1526—1688). Band 1:2 (1878), s. 55—84, innehåller ett register över rådslag från Gustav I:s tid, som är upprättat av F. A. Dahlgren. Detta är emellertid nu föråldrat och ersättes av E. Hildebrands översikt i *Svenska riksdagsakter*, D. 1:1 (1887), s. 787—808. Denna upptar dock endast en förteckning över de rådslag för åren 1540—60, som ej blivit i sin helhet avtryckta bland riksdagsakterna. Rådslagen för den följande tiden äro förtecknade av E. W. Bergman och förteckningarna tryckta i följande delar av *MRA:*

Register öfver rådslag i konung Erik XIV:s tid, Bd 1:4 (1880), s. 49—70;

Register öfver rådslag i konung Johan III:s tid, Bd 2:5 (1881), s. 89—130;

Register öfver rådslag i konung Sigismunds och hertig Carls tid 1593—1597, Bd 2:6 (1882), s. 155—186;

Register öfver rådslag i konung Carl IX:s tid 1602—1610, Bd 2:7 (1883), s. 17—56;

Register öfver rådslag i konung Gustaf II Adolfs tid 1612—1632, Bd 2:9 (1885), s. 249—294;

Register öfver rådslag i drottning Christinas och konung Carl X Gustafs tid 1633—1660, Bd 3 (1891), s. 49—70;

Register öfver rådslag i konung Carl XI:s tid 1660—1688, Bd 3 (1891), s. 167—182.

Från och med 1621, då konung Gustav II Adolf började sitt livländska fälttåg och hans frånvaro nödvändiggjorde en interims-

regering, blev emellertid rådet eller i alla fall dess flertal bundet vid en regelbunden verksamhet i huvudstaden. I instruktionen för detsamma bestämdes bl. a., att vid sammanträdena skulle hållas »ett riktigt protokoll och registratur uppå hvad som delibererat, beslutet och befallat varder». Därmed var grunden lagd för de historiskt synnerligen viktiga rådsprotokollen. Huru dessa uppstått och redigerats från första början till 1800-talets mitt, vad de innehålla och vilka olika serier, som under århundradenas lopp bildats, därom ges en uttömmande framställning i S. Bergh, *Rådsprotokoll och därmed jämförliga i Riksarkivet förvarade protokoll* (*MRA*, N. F, Ser. 1: Bd 3 (1913), s. 278—354). Häri ingår även som bihang, s. 348—354, en redogörelse av S. Clason för *Stenografiska rådsprotokoll från 1600-talet.* Vid vissa tillfällen, då bevarandet av tystheten var särskilt angelägen, höllos hemliga eller sekreta rådssammanträden. Protokollen fördes då icke av de vanliga protokollssekreterarna utan av andra, högre eller mera betrodda män. En *Förteckning öfver hemliga råds-, konselj- och statsrådsprotokoll 1725—1813* är upprättad av Th. Westrin och publicerad i *MRA*, Bd 5 (1901), s. 17—88. En kortare översikt, endast upptagande de olika serierna av rådsprotokoll i kronologisk följd, är tryckt i *MRA*, Bd 1:4 (1880), s. 71—84, under titeln *Förteckning öfver samlingen af rådsprotokoll i Kongl. Riks-Archivet*, en förteckning, som numera i väsentliga stycken är föråldrad. År 1878 började Riksarkivet från trycket utgiva svenska riksrådets protokoll, varom närmare uppgifter lämnas å s. 149.

Över riksdagsakter och andra handlingar, som röra statsförfattningens historia, äro flera förteckningar upprättade och till trycket befordrade. Av dessa böra nämnas: *Förteckning på ståndernas beslut och afgifna försäkringar, hvilka i original förvaras i Kongl. Riks-Archivet* (*MRA*, Bd 2:7 (1883), s. 57—92), omfattande åren 1544—1882, samt *Förteckning på statsrättsliga handlingar, hvilka i original förvaras i Riksarkivet* (*MRA*, Bd 3, (1891), s. 441—455), omfattande åren 1569—1872, uppgjord av J. A. Posse och R. M. Bowallius samt reviderad av Th. Westrin. Till denna grupp av handlingar kunna också föras de urkunder, som röra Sveriges konungahus. En förteckning över

dessa för åren 1562—1872, uppgjord av Th. Westrin, är publicerad i *MRA*, Bd 4 (1897), s. 445—474. Av riksdagsakterna hava genom Riksarkivets försorg vissa delar befordrats till trycket, såsom på annat ställe (s. 150) utförligare omnämnes.

Till Riksarkivets stora traktatsamling höra icke blott överenskommelser med främmande makter i egentlig bemärkelse, såsom freds- och stillestånds fördrag, förbund, handelsfördrag, postkonventioner m. m., utan även deklarationer, försäkringar och andra liknande handlingar. Över dessa — traktater ingångna efter 1880 förvaras som nämnts i Utrikesdepartementets arkiv — finnes en av B. Taube och S. Bergh upprättad *Förteckning öfver samlingen af originaltraktater i Svenska Riksarkivet* (*MRA*, Bd 4 (1897), s. 99—154, omfattande Danmark, Ryssland och Polen; s. 171—257, omfattande Tyskland; s. 271—334, omfattande Holland, England, Frankrike, Spanien, Portugal, Italien, Turkiet, Marocko och Nordamerikas Förenta stater). År 1877 började Utrikesdepartementet till trycket befordra Sveriges traktater med främmande makter och andra dithörande handlingar, varom närmare upplysningar lämnas å s. 150.

I nära samband med Riksarkivets samling av traktater stå de omfattande avdelningar, som innehålla ministeriella handlingar, även kallad diplomatica-samlingen. Här förvaras först och främst de brev och skrivelser, som svenska ministrar i utlandet hemsänt till kansliet. Själva beskickningsarkiven äro intill 1813 placerade på beskickningscheferna men därefter såsom särskilda enheter för sig. Vidare finnas i diplomatica-samlingen främmande sändebuds memorial och noter till svenska regeringen, utländska regenters och statsöverhuvudens brev till svenska konungar samt, inom avdelningarna Danica och Muscovitica, även gränsläggningshandlingar. Denna avdelning är uppdelad efter land; över en var dylik territoriell samling är en förteckning uppgjord, de flesta av B. Taube och Th. Westrin, vilka äro publicerade i *MRA*. Av särtryck med genomgående paginering hava bildats sammanhängande, mera lätthanterliga exemplar, vilka äro tillgängliga i Riksarkivets expedition och forskarsal. I *MRA* äro följande förteckningar över ministeriella handlingar publicerade:

Allmänna fredskongresser, Bd 5 (1901), s. 321—324.

Americana, Bd 5 (1901), s. 318.
Anglica, Bd 5 (1901), s. 289—314.
Brandenburgico-Borussica, Bd 2:7 (1883), s. 93—102.
Danica, Bd 1:2 (1878), s. 85—95; ny omarb. uppl. Bd 5 (1901), s. 325—342.
Gallica, Bd 3 (1891), s. 125—144.
Germanica, Bd 2:8 (1884), s. 135—218 med särskilt topografiskt register.
Helvetica, Bd 5 (1901), s. 316—317.
Hispanica, Bd 3 (1891), s. 243—250.
Hollandica, Bd 4 (1897), s. 371—394.
Italica, Bd 3 (1891), s. 237—242.
Livonica, N. F., Ser. 1: Bd 1: 1—2 (1902), Bilaga.
Maroccana, Bd 3 (1891), s. 421.
Muscovitica, Bd 1:3 (1879), s. 68—80 med bihang *Cosaccia*, Bd 3 (1891), s. 422.
Persica, Bd 5 (1901), s. 319—320.
Polonica, Bd 2:6 (1882), s. 187—196.
Portugallica, Bd 3 (1891), s. 251—254.
Scotica, Bd 5 (1901), s. 315.
Turcica med bihang: *Transsylvanica, Moldavo-Valachica, Tatarica, Tripolitana, Tunisica, Algerica*, Bd 3 (1891), s. 411—420.

Ett kortregister över brevskrivare i diplomatica-samlingen är upprättat och bör av forskaren icke förbises.

Bland övriga tryckta förteckningar över särskilda avdelningar, serier eller i Riksarkivet förvarade akter av enhetligt slag kunna här förtjäna nämnas följande: P. Sondén, *Förteckning öfver bref till konung Gustaf II Adolf i riksarkivet* (*MRA*, Bd 4 (1897), s. 21—77); P. Sondén, *Förteckning öfver bref till konung Karl X Gustaf i Riksarkivet* (*MRA*, Bd 5 (1901), s. 105—184); P. Sondén, *Förteckning öfver rikskanslern Axel Oxenstiernas skrifvelser till regeringen och rådet nov. 1632—juni 1636 med tillhörande bilagor* (*MRA*, Bd 3 (1891), s. 306—345, 377—410). I detta sammanhang bör vidare påpekas befintligheten av de resonerande innehållsredogörelserna för *Det så kallade finanskontoret eller finansdepartementet 1787—1793*

(*MRA*, N. F., Ser. 1: Bd 1 (1906), s. 312—319) av S. Clason och *Riksarkivets Livonica-serie under 1600- och 1700-talen* (*MRA*, N. F., Ser. 1: Bd 6 (1924), s. 161—186) av B. Boëthius.

Flera av de centrala verken hava, som ovan framhållits, överlämnat till Riksarkivet större eller mindre delar av sina arkiv, över vilka utförliga handskrivna förteckningar äro upprättade. Så har Svea hovrätt 1892 överlåtit för att med Riksarkivets samlingar införlivas hela den äldre delen av sitt arkiv (t. o. m. 1735), protokoll och domböcker samt de dit insända s. k. renoverade domböckerna, d. v. s. avskrifter av dithörande underrätters (häradsrätters, rådsturätters o. s. v.) domstolsprotokoll. Sedermera har även en hel del andra akter dit överflyttats på samma villkor eller som deposition. Härom finnas närmare uppgifter i E. Malmsten, *Anteckningar om Svea hofrätts arkiv* (*MRA*, N. F., Ser 1: Bd 4 (1916), s. 113—144), åtföljd av en arkivförteckning i sammandrag. Ävenledes har Kommerskollegium i början av 1900-talet överlämnat alla arkivalier, som äro äldre än 1850 och även några yngre, till Riksarkivet, och dit överlät samma ämbetsverk år 1907 det arkiv, som det 1857 upplösta Bergskollegiet lämnat efter sig. Förteckningar i sammandrag över dessa båda betydande arkiv åtfölja de arbeten över de båda ämbetsverkens organisation och personal, vilka utarbetats av J. A. Almquist. *Kommerskollegium och Riksens ständers manufakturkontor samt konsulsstaten* (1912—15; även i *MRA*, N. F., Ser. 2: Bd 4) och *Bergskollegium och bergslagsstaterna 1637—1857* (1909; även i *MRA*, N. F., Ser. 2: Bd 3). Till Kommerskollegiums arkiv äro numera överflyttade en del handlingar rörande hantverkerierna och hantverksskråna, vilka förut varit inrangerade i samlingen »städers akter» (se härom B. Boëthius, *Samlingen af handlingar rörande skrån och hantverkerier 1717—18 i Kommerskollegiets arkiv* (*MRA*, N. F., Ser. 1: Bd 4 (1916), s. 335—356).

*

Riksarkivet är emellertid icke enbart förvaringsplatsen för officiella akter. I arkivet ha också under årens lopp samlats enskilda mäns efterlämnade papper, vare sig de dit överlämnats

såsom gåva eller deposition eller förvärvats genom köp. Dessa brev och handlingar utgöra ett viktigt komplement till de officiella dokumenten.

Mångfaldiga äro de gamla familjearkiv eller delar därav, som numera äro för forskningen bevarade i Riksarkivet. Över dem äro utförliga innehållsförteckningar upprättade. Till forskarens hjälp står också ett kortregister över brevskrivare i enskilda samlingar med hänvisning till specialförteckningarna. En handskriven förteckning i kronologisk följd över till Riksarkivet inkomna extra ordinarie accessioner (med alfabetiskt register) inbegriper även den redogörelse för de viktigaste under åren 1620—1830 genom köp, gåva eller på annat sätt förvärvade enskilda arkiv och andra familjepapper, som finnes i S. Bergh, *Svenska Riksarkivet 1618—1837*, s. 374—387. (Jfr härmed J. A. Almquist, *Sveriges bibliografiska litteratur*, D. 2, s. 87—88.) Senare gjorda förvärv omnämnas i riksarkivariens årsberättelser, tryckta i *MRA*. Här nedan anföras dessutom, i alfabetisk följd efter ägaren eller stället, efter vilket samlingen blivit uppkallad, särskilt tryckta redogörelser för enskildas i Riksarkivet förvarade släktpapper.

Adler-Salvius' papper.

Åtskilliga brev och handlingar, som en gång tillhört statsmannen Johan Adler-Salvius, hava på olika vägar kommit till Riksarkivet. För deras öden och fördelning på andra samlingar redogör B. Boëthius i uppsatsen *Johan Adler-Salvius' papper i Riksarkivet* (*MRA*, N. F., Ser. 1: Bd 4 (1916), s. 98—112).

Bergshammararkivet.

Det på godset Bergshammar i Södermanland förr förvarade släkten Sacks utomordentligt värdefulla gårds- och familjearkiv med brev och handlingar från medlemmar av släkterna Lillie, Sparre, Bielke, Stenbock, Bååt, Cruus, Lilliehöök och Horn, förvärvades 1930 av Riksarkivet genom en enskild mecenat. Om arkivets beståndsdelar lämnar riksarkivarien några upplysningar i sin årsberättelse för 1930 (*MRA*, 1930, s. 13—15). En äldre förteckning över manuskripten (*HSH*, D. 7 (1819), Bihang, s.

20—46) upptager blott ett alfabetiskt rubrikregister till en del av handskrifterna. Fullständigare och tillförlitligare är den av J. A. Lagermark upprättade *Förteckning på handskriftsamlingen å Bergshammar* (1885; även som bilaga till *HT*, 1885).

Dahlbergs arkiv.

De handlingar av offentlig karaktär, som generalguvernören Erik Dahlberg mottog i sin egenskap av ämbetsman, jämte koncepter till sina officiella skrivelser, behandlade han på samma sätt som sina egna papper. Stora delar av det av honom hopbragta arkivet hava vid olika tillfällen och på skilda sätt förvärvats av Riksarkivet, varom I. Simonsson ger en uttömmande skildring i uppsatsen *Erik Dahlbergs arkiv* (*MRA*, N. F., Ser. I: Bd 6 (1924), s. 272—323). Denna åtföljes av en förteckning över till Dahlberg inkomna brev och skrivelser.

De la Gardieska samlingen.

Genom reduktionen kommo betydande delar av rikskansleren Magnus Gabriel De la Gardies papper i statens ägo. Över samlingen, som förvarades i Kammarkollegium och först 1853 överflyttades till Riksarkivet, har E. W. Bergman upprättat en *Förteckning öfver rikskansleren grefve M. G. De la Gardies i riksarkivet befintliga brefvexling och öfriga handlingar* (*MRA*, Bd 3 (1891), s. 183—236). Sedan samlingen i vissa avseenden omordnats, har den tryckta förteckningen icke samma betydelse som förut. Forskaren bör därför i första hand anlita den nya handskrivna lappkatalogen över De la Gardies brevväxling. Av De la Gardieska arkivet finnas andra partier i Lunds universitetsbibliotek och i Estland (se härom s. 104—105).

Gadebuschska samlingen.

Den av professorn vid universitetet i Greifswald Th. H. Gadebusch bildade samlingen av tryckt och otryckt material till kännedomen om Pommerns öden och politiska byggnad har H. Brulin beskrivit i uppsatsen *Gadebuschska samlingen i Riksarkivet* (*NTBB*, 1916, s. 40—51).

Hammersamlingen.

För de av den bekante samlaren, juveleraren Christian Hammer hopbragta, delvis på auktioner av Riksarkivet under åren 1913—19 inköpta arkivalierna och deras fördelning på olika statsinstitutioner, främst Riksarkivet, redogör E. Naumann i sina anteckningar om *Hammersamlingen* (*MRA*, N. F., Ser. 1: Bd 7 (1927), s. 97—132).

Hartmansdorffska samlingen.

En översikt över innehållet i de brevkoncept, dagboksanteckningar, vetenskapliga arbeten, emottagna brev samt handlingar och anteckningar av olika slag, vilka hovkanslern och presidenten August von Hartmansdorff efterlämnade och vilka några år efter hans död kommo till Riksarkivet, har H. Brulin lämnat i uppsatsen *Hartmansdorffska samlingen* (*MRA*, N. F., Ser. 1: Bd 2 (1910), s. 337—356).

Löwenhjelms papper.

I det lilla meddelandet *Excellensen grefve Gustaf Löwenhjelms papper* (*HT*, 1905, s. 237—238) har E. Hildebrand givit en kort redogörelse för innehållet i de handlingar, huvudsakligen från åren 1812—16, vilka härröra från greve G. Löwenhjelm, under en mansålder representant för vårt land i Frankrike.

Momma-Reenstiernska papperen.

De brev och handlingar, som härröra från de i Sverige vid mitten av 1600-talet verksamma bröderna Momma (adlade Reenstierna), hamnade 1698 i Kammararkivet, varifrån en stor del senare överlämnades till Riksarkivet. För innehållet ger H. Rosman en kort exposé i uppsatsen *Ett återfunnet privatarkiv* (*PHT*, 1898—99, s. 215—218), varmed kan jämföras den på dessa papper grundade historiken av P. Sondén, *Bröderna Momma-Reenstierna. Ett bidrag till den svenska handelns och industriens historia på 1600-talet* (*HT*, 1911, s. 143—180).

Oxenstiernska samlingen.

Då Tidösamlingen år 1848 av svenska staten inlöstes och överlämnades till Riksarkivet, bestod den förutom av pergamentsbrev dels av några större eller mindre samlingar familjepapper, som genom släktskap eller på annat sätt samlats av olika innehavare av Tidö egendom i Västmanland, dels av handlingar, som av tillfälliga orsaker kommit att hamna där. Bland släktpapperen intogo den Oxenstiernska familjens det i alla avseenden främsta rummet. Men dessutom voro även andra släkter representerade såsom Bielke, Bååt, De la Gardie, de Mornay, Grip, Horn, Leijonhufvud, Lilliehöök, Natt och Dag, Ribbing, Ryning, Posse, Sparre, Trolle m. fl. En historik över samlingen av C. G. Styffe återfinnes i förordet till *Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling,* Afd. 1: Bd 1 (1888). En summarisk katalog över samlingen i det skick, vari den befann sig före överlämnandet, är uppgjord av F. Ridderstolpe och tryckt i *HSH,* D. 9 (1821), Bihang, s. 33—46. Från Tidösamlingen har under 1880-talet avskilts en del handlingar för att komplettera vissa andra av Riksarkivets serier, men å andra sidan har den också ökats med delar av rikskanslerns förut i arkivet befintliga papper. Numera utgöra alla Oxenstiernska papper i Riksarkivet en enda samling, den Oxenstiernska samlingen, vilken är uppdelad i fyra grupper efter de olika släktgrenarna. Närmare uppgifter härom återfinnas i P. Sondén, *Rikskansleren Axel Oxenstiernas brefväxling och öfriga i Riksarkivet förvarade handlingar* (1907; även i *MRA,* N. F., Ser. 2: Bd 2).

Reuterholmska samlingen.

För en av Utrikesdepartementet till Riksarkivet överlämnad och en annan där förut befintlig samling papper, härrörande från den verklige ledaren av förmyndarregeringen för Gustav IV Adolf, Gustaf Adolf Reuterholm, lämnar H. Olsson en redogörelse i uppsatsen *Reuterholmska manuskriptsamlingarnas öden* (*MRA,* 1926, s. 130—164).

Schirrenska samlingarna.

I Riksarkivet är deponerad den av den livländske forskaren Carl Schirren under en lång följd av år sammanbragta stora ex-

cerpt- och avskriftssamlingen till Nordens, Östersjöländernas och enkannerligen till det stora nordiska krigets historia. En vägledande redogörelse för samlingens innehåll är uppgjord och publicerad av A. Stille under titeln *De Schirrenska samlingarna till det stora nordiska krigets historia* (*KFA*, 1910, s. 327—341).

Skogmanska samlingen.

Denna samling härrör från presidenten C. D. Skogman och hans son, kommendörkaptenen C. J. A. Skogman. För innehållet i dessa papper ger S. Landahl upplysningar i uppsatsen *Skogmanska samlingen* (*MRA*, 1932, s. 125—129).

Skoklostersamlingen.

I Braheska arkivet på Skokloster, sedan 1892 deponerat i Riksarkivet, ingå som beståndsdelar dels det forna Salstaarkivet, dels en del släktpapper från Rydboholm, dels handlingar rörande ätterna Brahe, Wrangel, Bielke, Horn, Hjelmborg, Sparre, Königsmarck och Vellingk, kyrkoherden Rabenius' samlingar och en mängd riksdagshandlingar från frihetstiden. Över samlingen upprättades 1824 en katalog av J. H. Schröder, *Catalog öfver manuscripterna, pergamentstrycken och andra typographiska rariteter i grefliga Braheska bibliotheket på Skokloster* (1825); även som bihang till *HSH*, D. 12 (1825) — 15 (1830). Över pergamentsbreven är uppgjord en särskild katalog av O. R. Bellander, omfattande åren 1372—1681 och tryckt i *HSH*, D. 17 (1832), Bihang, s. 117—138.

Stegeborgssamlingen.

Denna innehåller pfalzgreven Johan Kasimirs, hertig Adolf Johans och arvprinsen Karl Gustavs arkiv. För samlingens innehåll lämnar P. Sondén i följande fyra uppsatser en ingående redogörelse: *Riksarkivets Stegeborgssamling* (*MRA*, N. F., Ser. 1: Bd 5 (1920), s. 83—95); *Förteckning över pfalzgreven Johan Casimirs och hans gemals arkiv i Stegeborgssamlingen* (*MRA*, N. F., Ser. 1: Bd 5 (1920), s. 103—156); *Förteckning över arvprinsen Carl Gustavs arkiv i Stegeborgssamlingen* (*MRA*,

N. F., Ser. 1: Bd 5 (1920), s. 264—388) samt *Förteckning över hertig Adolf Johans arkiv i Stegeborgssamlingen samt i samlingen Generalguvernörshandlingar* (*MRA*, N. F., Ser. 1: Bd 5 (1920), s. 517—599). De i samlingen ingående pergamentsbreven äro förtecknade av B. Boëthius i *Förteckning över pergamentsbrev i Stegeborgssamlingen* (*MRA*, N. F., Ser. 1: Bd 5 (1920), s. 96—102).

Säfstaholmssamlingen.

Förutom manuskript av skilda slag innehåller denna samling en stor mängd arkivhandlingar, som härröra från den grevliga släkten Bonde och med denna befryndade familjer. Med samlingen, som 1911 deponerades i Riksarkivet, är numera införlivat det arkiv, som en gång förvarats på Hörningsholm, bestående dels av pergamentsbrev, dels av Ribbingska handskrifter. En *Förteckning öfver pappershandskrifterna på Säfstaholm*, upprättad av H. Forssell, är publicerad som bilaga till *HH*, D. 7 (1870). Pergamentsbreven äro förtecknade av G. A. Sparre i *Förteckning å pergaments-handlingar i Säfstaholms arkiv* (*HSH*, D. 36 (1855), Bilaga, och *HH*, D. 4 (1864), s. 337—351).

Tureholmssamlingen.

Denna överlämnades 1878 till Riksarkivet av greve A. G. Bielke. Till densamma har sedermera förts en del Bielkeska handlingar från Kammararkivet, under det att åtskilliga papper rörande familjerna Sture, Horn, Tott, Banér, Oxenstierna, von Düben och Brahe, vilka ursprungligen tillhörde Tureholmsarkivet, avskilts därifrån och införlivats med andra samlingar i arkivet. En *Förteckning öfver Bielkeska arkivet på Thureholm* är upprättad av A. G. Oxenstierna och tryckt i *HH*, D. 1 (1861), s. 383—400.

Tidösamlingen, se Oxenstiernska samlingen.

Vellingkska samlingarna.

För de i Riksarkivet befintliga olika delarna av generalguvernören Mauritz Vellingks arkiv, huvudsakligen från åren 1710

– 21, redogör L. M. Baath i uppsatsen *De Vellingkska samlingarna* (*MKA*, N. F., Ser. 1: Bd 1 (1906), s. 381—399).

Wiksamlingen.

Denna består, förutom av pergamentsbrev, av tvenne huvuddelar: en äldre från Hörningsholm och en yngre från Wik, med papper från medlemmar av släkterna Banér, Bielke, Grip, von Essen, Horn, von Liewen och Sture. Förr förvarad på Wiks slott i Uppland deponerades den 1916 i och överlämnades 1924 till Riksarkivet. En förteckning över densamma, *Förteckning öfver handskrift-samlingen på Wiks sätesgård i Upland*, är uppgjord av A. G. Oxenstierna och tryckt i *HH*, D. 4 (1864), s. 353—400.

2. KAMMARARKIVET.

Då Kammararkivet, som inom Riksarkivet bildar en särskild sektion, är vårt rikaste och värdefullaste arkiv näst Riksarkivet, torde det vara motiverat att här ägna det särskild uppmärksamhet.

Kammaren, ett äldre namn på Kammarkollegium, sträcker sannolikt sina anor tillbaka till mitten av 1500-talet. Kammaren handlade ärenden rörande skatter, uppbörd och redovisning, utövade kontroll över fogdarna, granskade deras medelsförvaltning, handlade senare även frågor rörande handel, bergsbruk och tullar samt utövade tillsynen över kronans gods. Denna ställning som medelpunkten för vården om rikets drätsel, näringarna och den fasta egendomen bibehöll kammaren in på 1630-talet. Därefter avskildes så småningom det ena verksamhetsområdet efter det andra, för vilka nya ämbetsverk inrättades, en utbrytning, som successivt fortsatt ända in i våra dagar. Jämväl efter Kammarrättens inrättande 1695 fortsatte Kammarkollegium länge att utöva inseende över statens räkenskaper, och fastän kollegiet upphört med denna verksamhet, inlevereras de av Kammarrätten, numera Riksräkenskapsverket, granskade räkenskaperna alltjämt till Kammararkivet. Visssa av dessa räkenskaper, nämligen de från centrala verk och andra

myndigheter i Stockholm, hava sedan 1800-talets senare årtionden i stor utsträckning återställts till dessa verk eller överlämnats till andra institutioner. Kammararkivets bestånd utgöres därför till största delen av reviderade räkenskaper från rikets övriga delar samt äldre centrala räkenskaper. Största utrymmet kräva länsräkenskaperna.

Redan i det första utkastet från 1541 till bestämmelser för kammaren framhäves vikten och nödvändigheten att väl förvara kronans kamerala handlingar, men Kammararkivet som särskild institution framträder ej förrän i samband med centralförvaltningens organisation under Gustav II Adolfs regering. Arkivet organiserades av Bengt Ingolfsson, som var »inspector archivi» 1618—1654. Denna titel bar arkivets föreståndare till 1839, efter vilken tid arkivet sköttes av en kamrerare samt från 1879 av en särskild arkivarie. Redan på 1870-talet uppstod frågan om en bättre vård av Kammararkivets rika skatter genom dessas förflyttning till och förening med Riksarkivet. Men det framlagda förslaget härom mötte starkt motstånd, liksom senare framförda liknande krav från den arkivtekniska vetenskapens målsmän. Efter verkställd utredning beslöt emellertid 1921 års riksdag, att Kammararkivet från och med 1922 skulle förenas med Riksarkivet. Beträffande fördelningen av arkivalierna mellan Kammarkollegiet och Kammararkivet träffades en särskild överenskommelse. Denna innebar bl. a., att i Kammarkollegiets ämbetslokaler skulle tillsvidare förvaras Kammararkivets koncept och diarier från och med år 1730 jämte därtill hörande generalregister, vissa för kollegiets ämbetsverksamhet ofta behövliga jordeböcker från huvudsakligen 1700-talet, de s. k. generaljordeböckerna och vissa andra handlingar. Vidare överflyttades till kollegiets ämbetslokaler i Kammararkivet befintliga handlingar, tillhörande något av kollegiets i slutet av 1600-talet inrättade tre provinskontor, ävensom advokatfiskalskontoret. I Kammararkivet förvaras däremot enligt överenskommelsen samtliga Kammarkollegii diarier, protokoll, koncept, registratur och inkomna, nyssnämnda kontor icke tillhöriga brev och suppliker för tiden t. o. m. år 1699. År 1700 blir sålunda i stort sett gränsåret för dylika handlingar, tillhörande den kame-

rala centralförvaltningen, med undantag för räkenskaperna, i enlighet med vad ovan anförts. Den gjorda fördelningen bör forskaren hålla i minnet och noga skilja Kammararkivet från Kammarkollegiets eget arkiv.

Kammararkivet är sedan början av 1800-talet inrymt i huset Birgerjarlstorg 13. En arbetssal med expedition och nödigt handbibliotek står där till forskarens förfogande. På grund av bristande utrymme har under senare år en betydande del arkivalier måst placeras på annat håll. Till det gamla riksbankshuset (Österlånggatan 53) äro bl. a. överflyttade serien av reviderade länsräkenskaper fr. o. m. 1820-talet. Kammarkollegiet har sina ämbetslokaler i det gamla Kungshuset, Birgerjarlstorg 16, där dess eget arkiv även är inhyst.

De skiftande öden, som Kammararkivet under de gångna århundradena undergått, hava skildrats av S. Clason och E. Naumann i *Anteckningar rörande Kammararkivets historia och nuvarande innehåll*, vilka äro tryckta i det av särskilt tillkallade sakkunniga i juni 1919 avlämnade Betänkande rörande frågan om ordnande av de under Kammarkollegium lydande arkivens ställning inom det offentliga arkivväsendet (1919), s. 104—153. Bidrag till dess historia har också S. Hedar lämnat i de båda uppsatserna *Kammararkivet, slottsbranden och lokalerna i amiralshuset* (*MRA*, 1930, s. 208—213) och *Stölder i Kammararkivet 1781—1782* (*MRA*, 1930, s. 213—215). Bidrag till arkivaliernas historia ger ävenledes den av I. Collijn avgivna *Redogörelse för på uppdrag av Kungl. Maj:t i Kammararkivet och Riksarkivet verkställd undersökning angående äldre arkivalieomslag* (1914; även i *KBH*, 34).

Kammararkivet inrymmer ett oerhört rikt och till stor del outnyttjat material för studiet av Sveriges inre historia, enkannerligen den ekonomiska och förvaltningshistoriska utvecklingen särskilt under 1500- och 1600-talen. Den viktigaste delen utgöres av de lokala räkenskaperna från 1530-talet fram till nutiden. Hit höra de s. k. landskapshandlingarna, vilka omfatta ej blott räkenskaper (de finska överlämnade till Finlands statsarkiv, de baltiska finnas kvar) från fögderierna med redogö-

relser för jordbeskattningen och tionden, utan även räkenskaper från gårds- och fiskefogdar, fogdar för de reducerade kyrkogodsen, landbofogdar för arv och egna godsen, ävensom räkenskaper för bergverk, städer, kyrkor, skolor, barnhus och hospital. Om dessa senare föreligger en utredning med bifogad arkivförteckning av S. Hedar under titeln *Ecklesiastika räkenskaper i Kammararkivet* (*MRA*, N. F., Ser. 1: Bd 7 (1927), s. 201—274). En förteckning över räkenskaperna för förbrutna gods åtföljer den av T. Berg verkställda utredningen *De särskilda fögderierna för förbrutna gods under Karl IX:s och Gustav II Adolfs regeringar* (*MRA*, 1927, s. 118—225). Till landskapshandlingarna sluta sig frälse- och rusttjänstlängder, särskilda räkenskaper för större gärder och bevillningar, såsom t. ex. boskaps- och kvarntullslängder samt räkenskaperna för Älvsborgs lösen, d. v. s. de summor, som Sverige enligt fredsfördragen i Stettin 1570 och Knäred 1613 hade att erlägga till Danmark för att återvinna den av danskarna erövrade fästningen. Huvudsakligen på de längder, som upprättades för Älvsborgs lösen 1570, har H. Forssell grundat sitt arbete *Sverige 1571* (1872—83). Den av I. Simonsson utarbetade uppsatsen *Älvsborgs lösen 1613* (*MRA*, N. F., Ser. 1: Bd 7 (1927), s. 448—466) åtföljes av en förteckning på Älvsborgs lösens handlingar och räkenskaper. (Andra arbeten om Älvsborgs lösen 1613, se s. 418.) Från 1620-talet sammanfattades de lokala räkenskaperna i landsböcker med verifikationer, däribland jordeböcker och mantalslängder.

En annan större grupp arkivalier i Kammararkivet utgöres av räntekammarböckerna, i obruten följd från 1530 till nutiden. Nämnas böra också rikshuvudböckerna från 1600-talet. Räkenskaper för hovet och hären — större delen av dessa ha numera överlämnats till resp. Slottsarkivet och Krigsarkivet — flottan, varuhusen, tullen, myntet, de utländska provinserna och ämbetsverken ha efter verkställd granskning samlats i Kammararkivet. Framhållas böra också reduktionsmyndigheternas arkiv och handlingarna från avräknings-, donations-, köpegods- och byteskontoren, vilka efter reduktionsmyndigheternas och likvidationskommissionens upplösning övertogo dessas uppgifter. Be-

träffande den senare kommissionen, se den av A. Munthe verkställda utredningen *Likvidationskommissionen* (*MRA*, 1931, s. 83—116). Även ledes förvaras i Kammararkivet en del av Hedvig Eleonoras livgedingsarkiv samt åtskilliga enskilda personers arkiv, vilka i samband med reduktions- och likvidationsåtgärder blivit indragna. Jämför härmed uppsatsen av S. Hedar, *Gabriel Gabrielsson Oxenstiernas arkiv* (*MRA*, 1928, s. 154—155), vilket finnes i Kammarkollegiet. Rika upplysningar om den inre historien erbjuda samlingen skrivelser till Kammarkollegium från centralförvaltningen och provinserna (»orterna») samt vissa upplagda ämnesserier.

Förutom ovannämnda arbeten med åtföljande arkivförteckningar böra i detta sammanhang särskilt nämnas tvenne av J. A. Almquist författade grundläggande verk, vilka framför allt redovisa i Kammararkivet befintligt material, nämligen *Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630 med särskild hänsyn till den kamerala indelningen*, D. 1—4 (1917—23; även i *MRA*, N. F., Ser. 2: Bd 6) och *Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden med särskild hänsyn till proveniens och säteribildning* (1931; *SSR*, 1), av vilket den hittills utkomna första delen behandlar Stockholms och Uppsala län. Andra arbeten, som bygga på material i Kammararkivet och därför i hög grad belysa dettas innehåll, äro H. Forssells å s. 328 nämnda skrifter samt vidare J. Sandström, *Studier rörande Dalarnes administrativa indelning 1539—1650* (*MRA*, N. F., Ser. 1: Bd 3 (1913), s. 108—150 med en översikt över delar av fogderäkenskaperna för Dalarne i serien Västmanlands handlingar, och J. A. Almquist, *Fögderiindelningen i Sverige 1540—1628 och Kammararkivets landskapshandlingar* (Bibliografiska undersökningar tillägnade Claes Annerstedt (1914), s. 11—49), vilken uppsats innehåller programmet för det ovannämnda stora arbetet.

En ganska egenartad avdelning inom Kammararkivet utgör den Sandbergska samlingen, vilken ofta anlitas av forskare. Den är bildad av Carl Sandberg, vilken från 1839 till 1876 såsom kamrerare i arkivkontoret var Kammararkivets föreståndare, och består av anteckningar, avskrifter av och ut-

drag ur handlingar rörande Sveriges kamerala och finansiella förhållanden sedan äldsta tider. Den av honom skapade samlingen inrymmer även en hel mängd originalakter ända från 1500-talet. Samlingen, som genom särskilda riksdagsbeslut inlöstes av staten för en ganska avsevärd summa, är uppdelad och ordnad i vissa ämnesgrupper. Till densamma finnes en »slagordskatalog», utan vilkens hjälp man näppeligen kan hava större nytta av samlingen. Men då det ofta berott på godtycke, under vilket uppslagsord innehållet i en viss akt rubricerats, vilket dessutom kan beröra mer än ett ämne, måste forskaren för säkerhets skull genomgå alla näraliggande uppslagsord, under vilka han kan hoppas finna vad han söker.

3. ÖVRIGA ARKIV.

Genom motioner vid 1888 års riksdag drogs frågan om inrättandet av landsarkiv fram i den offentliga diskussionen. Det organisationsförslag, som i följd därav framlades av dåvarande riksarkivarien Odhner, antogs i princip av riksdagen 1897. På hösten 1899 trädde landsarkivet i Vadstena i verksamhet, med lokaler på Vadstena slott. Dess distrikt omfattar Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs och Kalmar län. Under år 1903 tillkommo landsarkivet i Uppsala för Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Örebro, Västmanlands och Kopparbergs län samt landsarkivet i Lund för Malmöhus, Kristianstads, Blekinge och Hallands län. Det förra erhöll lokaler i Uppsala slotts södra flygel; för det senare uppfördes en särskild byggnad i stadens östra del. En arkivdepå för Gotlands län upprättades i Visby från 1905; för detsamma inreddes det s. k. kronomagasinet. För Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs och Värmlands län kom ett landsarkiv i Göteborg från 1911 till stånd i en för ändamålet nyuppförd byggnad vid Geijersgatan. På hösten 1930 började ett länsarkiv i Östersund för Jämtlands län sin verksamhet, sedan en för detsamma och länslantmäterikontoret avsedd byggnad i kvarteret Arkivet i stadens norra del blivit färdig. Beslut har dessutom fattats av riksdagen 1928 om inrättandet av ett landsarkiv i Härnösand för de norrländska länen

(utom Jämtlands), och under år 1934 har en nybyggnad för detsamma påbörjats. Stadsarkivet i Stockholm (se närmare härom s. 80) har ävenledes ett landsarkivs ställning.

Landsarkiven stå under uppsikt och ledning av Riksarkivet samt hava som chef en landsarkivarie, länsarkivet i Östersund en länsarkivarie och arkivdepån i Visby en föreståndare. Nu gällande instruktion för landsarkiven är utfärdad den 8 september 1924 och för länsarkivet i Östersund den 16 maj 1929.

Landsarkiven hava till närmaste uppgift att, vart och ett för sitt distrikt, mottaga arkivhandlingar från ämbets- och tjänstearkiv, så ock från kommuner, korporationer, anstalter, enskilda personer och inrättningar, ävensom att ordna dessa handlingar för att vid förefallande behov hålla dem tillgängliga. Arkivaliebeståndet i ett landsarkiv består författningsenligt i handlingar från länsstyrelser, landsfogdar, häradsskrivare, landsfiskaler, lagmans- och häradsrätter, fångvårdsanstalter, kontraktsprostar, lots- och fyrstaten, tullstaten, skogsstaten och domänintendenter samt, i den mån handlingarna icke äro av övervägande kommunal karaktär, från stads- (rådhus-) och kyrkoarkiv. Beträffande de olika beståndsdelarna i kyrkoarkiven och dessas historiska utveckling hänvisas till E. Nygren, *Våra kyrkoarkiv* (*TSF*, 1922, s. 15—36). Andra myndigheter och institutioner såsom universitet, domkapitel, allmänna läroverk, bergmästarämbeten och offentliga sjukvårdsanstalter äga rättighet att, om de vilja och disponibelt utrymme förefinnes, till resp. landsarkiv överlämna sina äldre arkivalier och skola göra det i den omfattning, Kungl. Maj:t bestämmer, därest arkivalierna ej på tillfredsställande sätt vårdas. I följd av det nämnda medgivandet ha t. ex. Lunds domkapitel deponerat sina arkivalier i Lunds landsarkiv och Uppsala domkapitel sina i Uppsala landsarkiv. De av ifrågavarande myndigheter, som själva önska vårda sina arkiv, äro dock underkastade riksarkivariens inspektion. Även kommuner, korporationer, enskilda inrättningar och personer kunna få till ett landsarkiv i mån av utrymme överlämna eller där deponera sina handlingar. Angående innehållet i de kommunala arkiven lämnar H. Brulin närmare upplysningar i sin redogörelse för *De kommunala arkivaliernas vård* (Redogörelse för

förhandlingarna vid landskommunernas förbunds kongress 1926 (1927), s. 48—58). Råd och anvisningar för de kommunala arkivens vård ha numera utarbetats av Riksarkivet och offentliggjorts (Svensk författningssamling, 1933: 483). Närmare belysas och utvecklas här berörda förhållanden i en skrift av B. Lindén om *Kommunala arkiv och deras vård* (1933). Som en allmän princip för det lagstadgade överlämnandet gäller, att i regel endast sådana handlingar infordras, som äro äldre än hundra år.

Landsarkivorganisationens fullständiga genomförande har emellertid i viss mån förhindrats av det motstånd, som rests av några lokala myndigheter mot skyldigheten att insända sina arkivalier. Några städer hava framställt yrkanden att få behålla sina arkiv, och dessa hava tidigare tillmötesgåtts, så snart garantier lämnats för tillfredsställande lokaler och vård. Likaledes hava ett sextiotal församlingar fått behålla sina arkiv, när de anskaffat godkända lokaler och förbundit sig att tillfredsställande sörja för deras vård. Dylika dispenser ha efter 1916 icke mera beviljats.

Det forskningsmaterial, som våra landsarkiv inrymma, har till huvudsaklig del betydelse för dithörande landskaps historia, såväl den ekonomiska som den lokal- och personhistoriska. Men det faller av sig självt, att man bland deras skatter kan finna mycket, som har betydelse för hela vårt lands allmänna historia. Det arbete, som hittills utförts inom och av landsarkiven, har gällt deras inre organisation, uppläggandet av nödiga kataloger, förtecknandet av deras olika serier. Forskaren får därför, då tryckta kataloger så gott som saknas, i första hand anlita dessa handskrivna förteckningar. Några få tryckta förteckningar föreligga emellertid, vilka kunna vara till ledning och hjälp. L. Weibull har utgivit en *Vägledande förteckning vid person- och släktforskning i landsarkivet i Lund* (1916). S. Engström har ingående behandlat *Häradsrättsarkivalier från Kopparbergs län i Uppsala landsarkiv* (*MRA*, 1928, s. 113—144) med åtföljande arkivförteckning i sammandrag. För en i landsarkivet i Göteborg deponerad samling har H. Almquist redogjort i uppsatsen *Den Voigt—Braun-Johanska samlingen* (*MRA*, 1932, s. 62

—111). I sistnämnda landsarkiv befintliga arkivalier, som äro av särskild vikt och betydelse för vissa hembygdshistoriska studier, äro förtecknade i uppsatserna: G. Clemensson och L. Ljungberg, *Dalslandsarkivalier i Göteborgs landsarkiv* (1933; Dalia, nr 5) samt K. Mellander, *Arkivhandlingar för Göteborgs och Bohus län i landsarkivet i Göteborg* (*GBFT*, 1926, s. 35—54). För de till länsarkivet i Östersund inkomna tjänstearkiven redogör K. Mellander i uppsatsen *Länsarkivets i Östersund samlingar år 1931* (Jämten, 1931, s. 103—109).

I november 1902 ingick riksarkivarien till Kungl. Maj:t med en hemställan om åtgärders vidtagande för att få Stockholms stads arkivväsende ordnat på ett sådant sätt, att dess organisation så vitt möjligt bleve avpassad efter landsarkivorganisationen och kunde infogas som ett led i densamma. Förslaget gick ut på att överståthållarämbetets, magistratens, de kommunala myndigheternas och de kyrkliga församlingarnas äldre arkivalier skulle förenas i ett gemensamt arkiv, som till Riksarkivet skulle intaga samma ställning som de tre landsarkiven. Inom stadsfullmäktige väcktes motion med likartat syfte, utredningar verkställdes, ritningar och kostnadsförslag uppgjordes. Närmare uppgifter härom erhållas i det av B. Boëthius och H. G. F. Sundberg avgivna *Betänkande angående ordnande av Stockholms arkivväsen* (Stadskollegiets utlåtanden och memorial, 1928, Bihang: nr 5). Först 1929 fastställdes av Kungl. Maj:t instruktion för Stockholms stads arkivnämnd och stadsarkiv, vilket senare erhöll landsarkivs kompetens och blev lokal myndighet för statliga och kommunala lokalarkiv i huvudstaden. Följande år bildades så Stockholms stadsarkiv huvudsakligen av de båda förut befintliga Stockholms rådhusarkiv och Stockholms stads arkiv och bibliotek. Någon byggnad för stadsarkivet har ännu ej kommit till stånd, men frågan därom står på dagordningen. De båda förut befintliga arkiven ha sina förutvarande lokaler kvar: Stockholms rådhusarkiv i tornet till Rådhuset vid Scheelegatan och Stockholms stads arkiv och bibliotek på Riddarholmen, Birgerjarlstorg 12. På båda ställena finnas expeditioner och forskarsal med nödigt handbibliotek.

Byggnadsnämndens och stadsingenjörskontorets arkiv förvaras i det nya stadshuset vid Hantverkargatan. Upplysningar om arkivförhållandena i Stockholm före den genomförda nyorganisationen lämna, förutom det ovan anförda betänkandet, de båda arbetena: *Stockholms rådhus och råd,* D. 1 (1915) och N. Östman, *Lambertska arfvet. Stockholms rådhusarkiv och Westinska samlingen i Uppsala universitetsbibliotek* (1917).

Arkivaliebeståndet i stadsarkivets avdelning i Rådhuset utgöres framför allt av borgmästare och råds protokoll eller tänkeböcker från år 1474 och fram till 1660, jämte äldre räkenskaper till 1636, samt sviterna av de olika magistrats- och rådhusrättsprotokollen, som fortsätta tänkeböckerna, och mycket omfattande aktserier. Till magistratens och rådhusrättens arkiv höra även de förvaltande kollegiernas arkiv och förmyndarkammarens arkiv med den mäktiga sviten av bouppteckningar. Vidare märkas kämnärsrätternas och vissa specialrätters arkiv, överståthållarämbetets kanslis och dess avdelnings för polisärenden arkiv, politi- och brandkommissionens arkiv, Stockholms stads konsistoriums, hovkonsistoriets och de olika församlingarnas arkiv, fattigvårdsarkiven samt ett växande antal skolarkiv. En summarisk översikt över Stockholms stads *Kyrkoarkiv* är offentliggjord i *SASÅ,* 1931, s. 32. Stadsarkivets pergamentsbrev äro förtecknade med angivande av innehållet av S. Bergh under titeln *Pergamentsbref från medeltiden i Stockholms rådhusarkiv* (*MRA,* Bd 3 (1891), s. 295—305). I avdelningen på Riddarholmen äro bl. a. uppställda drätselkommissionens och drätselnämndens arkiv jämte stadens huvudböcker och räkenskaper, polisens arkiv och ett flertal kommunala verks och inrättningars arkiv, såsom stadens äldstes, bemedlingskommissionens, inkvarteringskommissionens, börs-, bro- och hamnbyggnadsdirektionens arkiv samt vidare överståthållarämbetets för uppbördsärenden och uppbördsverkets arkiv med mantals- och taxeringslängder. En vägledande utredning om dessa senare har N. Staf lämnat i uppsatsen *Mantals- och taxeringslängder i stadsarkivet* (*SASÅ,* 1933, s. 7—16).

*

Krigsarkivet grundlades redan 1805, men först från och med 1873 kan man egentligen anse, att Krigsarkivet bildats. Det står under närmaste ledning av avdelningschefen vid Generalstabens krigshistoriska avdelning och skötes av en krigsarkivarie. Arkivet är inrymt i Generalstabens nya byggnad vid Östermalmsgatan, med adressnummer 87, där också en forskarsal står till förfogande. Krigsarkivets historia och tillkomst har skildrats av G. Kleen i uppsatsen *Anteckningar om svenska krigsarkivet* (*KVT*, 1880, s. 225—246) och i *1930 års arkivsakkunnigas betänkande rörande Krigsarkivets omorganisation*, vilket endast föreligger i maskinskrift.

I Krigsarkivet hava så småningom samlats det gamla krigskollegiets arkiv samt handlingar rörande de svenska, finska och tyska regementena. Där finnas också åtskilliga rullor, utskrivningslängder, militära rapporter, förslag, reglementen och ansökningar, militära räkenskaper och fältkanslihandlingar. Dit ha också numera överförts det på historiska kartor rika fortifikationsarkivet, generaladjutantens arkiv, lantförsvarets kommandoexpeditions arkiv och arméförvaltningens arkiv fram till 1901. Från Riksarkivet, Kammararkivet, Kungl. Biblioteket samt andra institutioner och myndigheter hava överlämnats äldre militära handlingar, och även enskilda personer hava riktat arkivet med gåvor av familjepapper, vilka äro av vikt för vår äldre och nyare krigshistoria. En förteckning över dylika accessioner av skilda slag lämnas i *HT*, 1882, s. 67—70, under titeln *Det svenska Krigsarkivet*. Av dessa kunna här nämnas fältmarskalken M. A. von Ungern-Sternbergs, fältmarskalken J. A. Sandels', generallöjtnanten G. W. Tibells, generalen G. C. von Döbelns (se härom *Döbelnska samlingen* i *MKA*, 3 (1923), s. 19—63), excellensen J. H. Tawasts samt B. Cederström d. ä:s och d. y:s efterlämnade papper. Förglömmas bör ej heller, att Krigsarkivet äger en synnerligen betydande samling av olika slags handritade och tryckta kartor (omkring 65,000 blad), berörande såväl Sverige som dess forna provinser. Av den förra gruppen märkas stads- och fästningsplaner, krigsplaner, landskapskartor, vägkartor, gränskartor m. m.

Av flottans arkiv ha viktigare delar såsom Amirali-

tetskollegiets arkiv till 1791 samt flottans övriga överstyrelsers arkiv i senare tid, skeppsgårdshandlingarna m. m. överlämnats till Riksarkivet. En kort redogörelse för de olika arkiv, som ingått i flottans arkiv, varifrån de kommit och när de dit överlämnats, har A. Zettersten offentliggjort i uppsatsen *Flottans arkiv på Skeppsholmen* (*HT*, 1886, s. 227—234). En grundligare utredning har verkställts av S. Bergh, tryckt under titeln *Utredning angående flottans stations i Stockholm arkiv* (*MRA*, N. F., Ser. 1: Bd 4 (1916), s. 229—242). Genom de successiva överflyttningarna till Riksarkivet är det på Skeppsholmen förvarade arkivet numera begränsat till att vara depå dels för Stockholmsstationens och dess föregångares arkiv, dels för flottans nyare reviderade räkenskaper samt äldre dylika, i den mån plats för dem ej kunnat beredas i Riksarkivet. För flottans avdelning i Karlskrona finnes även ett särskilt arkiv. Upplysningar om dess innehåll lämnas av S. Bergh, *Berättelse angående flottans stations i Karlskrona arkiv* (*MRA*, N. F., Ser. 1: Bd 2 (1910), s. 409—420). Därifrån ha emellertid också till Riksarkivet överflyttats vissa överstyrelsers arkiv och amiralitetskollegii kontors arkiv, så att arkivet i Karlskrona numera också utgör ett avgränsat stationsarkiv.

Många av statens verk och inrättningar vårda allt fortfarande själva sina arkivalier, såsom t. ex. Göta hovrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge, universiteten och högskolorna, lantmäterikontoren. Bland befintliga centralarkiv, hörande till den centrala förvaltningen i huvudstaden, kunna såsom ur olika synpunkter betydelsefulla för en forskare framhållas Lantmäteristyrelsens samling av kartor (jfr härom uppsatsen *Lantmäteristyrelsens arkiv* av S. Hedar, tryckt i andra delen (1928) av festskriften *Svenska lantmäteriet 1628—1928*, s. 383—528), Byggnadsstyrelsens (tidigare Överintendentsämbetets) arkiv med byggnadsritningar, Statistiska centralbyråns, Riksbankens samt Ridderskapets och adelns arkiv på Riddarhuset. En summarisk redogörelse för detta senare är uppgjord av S. Clason och tryckt under titeln *Förteckning öfver ridderskapets och adelns riksdagsarkiv* (1908).

Slottsarkivet, upprättat 1893 och inrymt i valv under

Kungl. Slottets nordvästra flygel, innehåller arkivalier rörande slottet och hovet. Där förvaras sålunda handlingar från riksmarskalksämbetet, hovförvaltningen, husgerådskammaren, slottsbyggnadskontoret, övre och nedre borgrätterna samt från Drottningholms, Haga, Ulriksdals, Strömsholms och Gripsholms slott. Huvudsakligen från Kammararkivet hava också dit överlämnats handlingar rörande hovhållningen från Vasatiden intill våra dagar. Bredvid Slottsarkivet förvaras även H. Maj:t Konungens eget arkiv, det Bernadotteska familjearkivet, vilket vårdas av riksarkivarien personligen; det är icke offentligen tillgängligt. Tillstånd att begagna delar av dess bestånd har dock givits at forskare efter Konungens avgörande i varje särskilt fall.

Nordiska Museet äger ett icke obetydligt arkiv med huvudsakligen person- och kulturhistoriskt innehåll. Särskilt anmärkningsvärd är den stora samlingen av skråhandlingar, vilken till stor del skapats genom att till museet överlämnats de gamla ämbets- och gesällådornas handlingar. En förteckning över dessa är uppgjord av G. Upmark i *Meddelanden om skråafdelningens i Nordiska Museet arkiv* (*MNM*, 1901, s. 256—306). Museets pergamentsbrev äro med angivande av innehållet förtecknade av J. A. Almquist, *Nordiska Museets pergamentsbref från tiden före år 1600* (*MNM*, 1902, s. 147—183). I Nordiska Museet förvaras även en del privatarkiv, bland vilka kunna nämnas generalmajoren och riksdagsmannen J. A. Hazelius' och hans sons, Artur Hazelius', efterlämnade papper.

Till sist bör i detta sammanhang framhållas, att även våra museer, såväl de stora statliga som de enskilda mindre (landskaps-, läns- och ortsmuseerna), vid sidan av sina samlingar av fornminnen och fornsaker, äga arkiv för bevarande av otryckt material, som belyser resp. museums verksamhet. Dessa museer och samlingar äro förtecknade i första delen (s. 222—372) av det *Betänkande med förslag till lag angående kulturminnesvård samt organisation av kulturminnesvården*, vilket 1922 avgavs av en därtill förordnad kommitté.

2. BIBLIOTEK.

Redan under den äldre medeltiden uppstodo i vårt land bibliotek vid domkyrkorna och klostren. Äldst torde biblioteket vid Lunds domkyrka vara med anor från 1000-talet, varom L. Weibull lämnar närmare uppgifter i arbetet *Bibliotek och arkiv i Skåne under medeltiden* (1901). Från den senare medeltiden omtalas åtminstone tvenne större bibliotek i det egentliga Sverige: Vadstena klosters bibliotek och franciskanerklostrets på Gråmunkeholmen i Stockholm bibliotek. Över våra medeltidsbibliotek, äldre enskilda och större offentliga bibliotek har O. Walde lämnat en utförlig historik i arbetet *De svenska bibliotekens historia,* ingående i andra delen (1931, s. 37—252) av den svenska editionen av Svend Dahls bibliotekshandbok. I denna är även förtecknad den resp. bibliotek berörande litteraturen. En kortare vägledning över våra bibliotek har utarbetats av E. Sundström och offentliggjorts under titeln *Svenska bibliotek* (1924; Sveriges allmänna biblioteksförenings handböcker, 3).

Våra större offentliga bibliotek innehålla icke blott tryckta böcker utan även skrivna urkunder, handlingar, brev m. m. Bland dessa bibliotekens otryckta skatter finnes en mängd viktiga källor till vår historia. En historiker måste därför känna till och utnyttja delar av de i våra offentliga och enskilda bibliotek förvarade handskriftssamlingarna. Helt naturligt kunna emellertid här endast de allra största och viktigaste bli berörda; för de övriga hänvisas till nyssnämnda arbeten.

1. KUNGL. BIBLIOTEKET.

Som grundläggare av Kungl. Biblioteket räknas drottning Kristina. Dels genom stora inköp i utlandet av böcker och handskrifter, dels genom de litterära krigsbyten, som hemfördes under trettioåriga kriget, åstadkom drottningen ett omfattande och värdefullt bibliotek. Vid sin tronavsägelse förde hon med sig till Rom de största dyrbarheterna, särskilt i fråga om klassiska handskrifter, och även på andra sätt reducerades avsevärt hennes

boksamling. Vad som blev kvar i Stockholm, utökades genom byten tagna under Karl X Gustavs polska och danska krig samt genom inköp av även enskilda personers samlingar av böcker och handskrifter. I kansliförordningen av sept. 1661 stadgades skyldigheten för boktryckarna att av allt som trycktes avlämna två exemplar, varav ett skulle tillfalla Kungl. Biblioteket, en bestämmelse, som flera gånger förnyats och utvidgats, så att även universitetsbiblioteken i Uppsala och Lund erhålla vartdera ett av de fyra s. k. arkivexemplaren.

Vid slottsbranden 1697 gick största delen av Kungl. Biblioteket förlorad, och resterna blevo husvilla. Först 1768 kunde biblioteket föras över från sina tillfälliga lokaler till Kungl. Slottet, där det förvarades till hösten 1877, då det inflyttade i den nuvarande byggnaden i Humlegården. Under 1700-talet tillväxte Kungl. Biblioteket relativt sakta, och vid början av 1800-talet torde bokbeståndet icke hava uppgått till mer än omkr. 30,000 volymer. Därefter gick ökningen så mycket hastigare, och numera uppskattas volymantalet till inemot 600,000, därav nära 12,000 handskrifter. Den mest fullständiga samling av i Sverige tryckta eller Sverige berörande skrifter finnes i Kungl. Biblioteket. Särskilt den av överbibliotekarien G. E. Klemming skapade samlingen, omfattande svenska skrifter före 1700, är enastående i sitt slag.

Över Kungl. Bibliotekets handskrifter finnes en ganska utförlig förteckning, skriven på lösa folioblad, förvarade i kartonger. För vinnande av större tillgänglighet har numera en katalog över handskriftssamlingen på s. k. cards börjat uppläggas och fasta signa ha införts. Varje avdelning har signerats med en bokstav i alfabetet och varje handskrift därinom med ett nummer. För en historiker torde följande avdelningar vara de viktigaste: D, omfattande svensk och utländsk historia samt historiska hjälpvetenskaper; F, inrymmande betydande delar av det gamla Antikvitetsarkivets samlingar (se härom närmare s. 177); H = Genealogi; I = Biografi; Ep. = Brevsamlingen; M = Geografi och resor.

Kungl. Bibliotekets handskriftsavdelning inrymmer en stor rikedom på viktiga källor till vår historia. Där finnas, för att

endast nämna några exempel, manuskript och andra handlingar, som härröra från eller samlats av sådana män som hävdatecknarna Johannes Messenius, Johannes Loccenius, Olof Verelius, Claudius Örnhiälm, Johan Hadorph, Johannes Terserus, Johannes Widekindi, Anders Rhyzelius, Johan Arckenholtz, Magnus von Celse, Gustaf Benzelstierna, Bernhard von Beskow, Anders Fryxell, politikerna Carl Gustaf Tessin, Elis Schröderheim, M. Rosenblad, riksståthållarna i Norge Hans Henrik von Essen, Johan August Sandels, Carl Mörner, Baltzar Bogislaus von Platen, samlarna och lärdomshistorikerna Nils Reinhold Brocman, Daniel Tilas, Daniel Georg Nescher, Carl Gustaf Warmholtz, Carl Christopher Gjörwell, Per Johan Höppener, Olof Andersson Knös.

Bland tryckta förteckningar över delar av Kungl. Bibliotekets handskrifter kunna här följande förtjäna att framhållas. Biblioteket innehåller vår största samling av fornsvenska handskrifter och en synnerligen betydande samling fornnorska och fornisländska handskrifter. Över de sistnämnda har V. Gödel uppgjort och publicerat en *Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter* (1897—1900). Omfattande och värdefull är också bibliotekets samling av svenskars brev. Över dessa har E. Tegnér under titeln *Kongl. Bibliotekets samling af svenska brefvexlingar* (1880) utgivit en kronologiskt ordnad översikt med utförligt register, där han redogjort för varje samlings karaktär och även angivit de viktigaste brevavsändarna i varje samling. Efter 1880 gjorda viktigare förvärv äro införda i ett exemplar av förteckningen, som förvaras i bibliotekets expedition.

Av fristående samlingar inom Kungl. Bibliotekets handskriftssamling är den Engeströmska samlingen (*ES*) den största. Den har sitt namn efter utrikesstatsministern Lars von Engeström och innehåller rester av arkiv, tillhörande flera olika personer under 1600-talet såsom ärkebiskop Jakob Lenæus, riksrådet Matthias Biörenclou, kanslirådet Johan Paulin Olivekrans m. fl. Genom arv kommo dessa slutligen i statssekreteraren Mattias Benzelstiernas ägo. Genom testamentariskt förordnande 1790 överlät denne lärde samlare, som även förvärvat sin far-

broders, censor librorum Gustaf Benzelstiernas dyrbara samlingar av böcker och handskrifter, under fideikommissrätt sina hopbragta skatter åt systersonen Lars von Engeström. Av honom utökades de ytterligare, bl. a. med delar av broderns, kanslirådet Jakob von Engeströms, samlingar samt med en stor mängd papper, som tillhört det Ekebladska familjearkivet. Lars von Engeströms egen betydande brevsamling, viktig för kännedomen om Sveriges yttre och inre politik kring sekelskiftet 1800, införlivades också med den Engeströmska samlingen. Kammarherre L. S. E. von Engeström, en sonson till utrikesstatsministern, begärde och erhöll av Högsta domstolen rättighet att avhända sig densamma, och 1864 överlämnades den Engeströmska bok- och handskriftssamlingen som gåva till Kungl. Biblioteket. Om dennas innehåll erhållas upplysningar i arbetet *Handlingar ur Hans Excellence . . . L. v. Engeströms bibliothek,* av vilka fyra häften, delvis redigerade av P. A. Wallmark, utkommo under åren 1809—24. Det fjärde häftet innehåller en förteckning över handskriftssamlingen och en redogörelse för dess tillkomst av L. von Engeström. Ett femte häfte av handlingarna publicerades först 1865 av S. E. Hallencreutz. Av J. G. Liljegren utgavs dessutom en av honom utarbetad *Förteckning öfver en samling af permbref uti . . . Lars von Engeströms bibliothek* (1819). Dessa pergamentsbrev äro numera, liksom några med Riksarkivets serier sammanhörande delar, överlämnade till denna institution. Över den Engeströmska samlingen påbörjades en utredande historik av S. Hildebrand, *Några anteckningar om det von Engeströmska biblioteket* (*NTBB,* 1919, s. 80—102). Denna uppsats behandlar huvudsakligen bibliotekets yttre historia, under det att den för en historiker viktiga fortsättningen rörande handskriftssamlingens proveniens och innehåll genom författarens frånfälle icke blev fullföljd.

Den Rålambska handskriftssamlingen har till allra största delen skapats av landshövdingen och presidenten Gustaf Claesson Rålamb, en intresserad boksamlare, som tillika framträtt som historisk författare. Tvenne gånger fick han se sina samlingar härjas av eldsvåda, men de förnämsta dyrbarheterna i tryck och handskrift blevo räddade. I någon mån ut-

ökades hans samlingar av sonsonen, ryttmästaren A. S. Rålamb. De förvarades först på Högsjö i Södermanland, men flyttades av den sistnämnde till Strö i Skåne för att av en annan arvtagare föras till Sundby i Uppland. I augusti 1886 skänktes samlingen till Kungl. Biblioteket av friherre Erik Axel Rålamb. Några år förut hade dennes äldre broder dit förärat den av presidenten Rålamb bildade dyrbara samlingen av tryckta svenska böcker. Över den Rålambska handskriftssamlingen finnes en tryckt katalog (*HSH*, D. 8 (1820), Bihang, s. 1—39), visserligen otillfredsställande men dock i någon mån vägledande. De viktigare historiska manuskripten behandlas utförligare av H. Wieselgren i uppsatsen *Rålambska handskriftsamlingen på Kongl. Biblioteket* (*HT*, 1887, s. 81—88). Det förtjänar att särskilt framhävas, att enligt donationsbrevets bestämmelse får samlingen endast begagnas inom Kungl. Biblioteket, vadan lån ur densamma till andra bibliotek icke beviljas.

I Kungl. Biblioteket finnes en särskild avdelning för kartor, planscher och porträtt, för vilken C. Björkbom närmare redogör i *Kungliga Bibliotekets planschsamling* (1933; Bidrag till Kungl. Bibliotekets historia, 3). Kartorna, fördelade på en svensk och en utländsk grupp, uppgå för vardera gruppen till c. 10,000 blad. Porträttsamlingen innehåller omkr. 110,000 porträtt, den övervägande delen svenska. Samlingen av topografiska och historiska planscher samt kopparstick är också betydande, sammanlagt inemot 25,000 nummer. Över de svenska historiska planscherna har C. Snoilsky utgivit en förteckning med beskrivande text under titeln *Svenska historiska planscher* (1893—96).

I detta sammanhang kan förtjäna påpekas tillvaron av Svenska porträttarkivet, ett på enskild väg åstadkommet inventarium över svenska porträtt. I stort sett är i detta hela vår lands bestånd av målade, tecknade och skulpterade porträtt från tiden 1500—1850 vetenskapligt beskrivet och fotograferat. Samlingarna, som omfatta omkr. 40,000 beskrivningar samt omkr. 20,000 fotografiska avbildningar jämte därtill hörande register, skänktes 1932 av stiftelsen Svenska porträttarkivet till Nationalmuseum. En tryckt index beräknas utkomma 1934.

2. UPPSALA UNIVERSITETSBIBLIOTEK.

Den 13 april 1620 bestämde Gustav II Adolf, att hans i Gråmunkeklostret i Stockholm förvarade boksamling skulle överlämnas till Uppsala universitet. Denna utgjordes av resterna av de förnämsta svenska medeltidsbiblioteken, konung Sigismunds bibliotek, vilket Karl IX beslagtagit, och Hogenskild Bielkes välförsedda, av Karl IX beslagtagna bibliotek. Donationen bekräftades den 7 juli följande år, och sannolikt på hösten s. å. befunno sig böckerna i Uppsala. Därmed var grunden lagd till ett universitetets bibliotek. Detta fick redan under de närmast följande åren en oerhörd tillökning genom de väldiga bokskatter, som under de tyska och polska krigen togos som byte i främmande land och till stor del hamnade i Uppsala. Under 1700-talet och början av 1800-talet tillväxte Universitetsbiblioteket relativt sakta; den snabbare ökningen kom först under senare delen av 1800-talet och har därefter fortgått i allt raskare tempo. Genom stora donationer, köp och under de senaste decennierna genom omfattande bytesförbindelser med utländska vetenskapliga institutioner och lärda samfund har biblioteket blivit landets största icke blott i fråga om det faktiska bokbeståndet utan även i fråga om dettas mångsidighet för olika tidsåldrar. Bokbeståndet uppskattas nu till ungefär 700,000 band böcker, förutom broschyrer, småtryck och dissertationer.

Universitetsbibliotekets synnerligen värdefulla handskriftsavdelning beräknas innehålla i runt tal 18,000 volymer. Dessa äro efter ämnet uppdelade i vissa större avdelningar förutom några speciella samlingar, vilka såsom särskilda enheter sammanhållas utanför den systematiska grupperingen. Varje avdelning betecknas med en bokstav och varje volym inom denna med resp. avdelningsbokstav samt en siffra. Några tryckta kataloger finnas icke med undantag för de fornisländska och fornnorska samt de orientaliska handskrifterna, över vilka utförliga förteckningar äro befordrade till trycket. För närmare orientering i det rika materialet får forskaren använda de handskrivna bandkatalogerna över resp. avdelning. En specialindex på lösa katalogblad över de viktigaste facken, med större utförlighet för bl. a.

avdelningarna svensk historia och biografi, kan vid forskningar vara till mycken nytta och underlätta arbetet.

En historiker söker i första hand sitt material inom någon av följande avdelningar: C = Medeltidscodices; E = Sveriges historia till 1697; F = Sveriges historia från 1697; G = Brev; H = Allmän och utländsk historia; S = Svensk topografi; U = Undervisning, bibliografi och studentnationernas arkiv (med undantag av Västmanland-Dalas) m. m.; X = Svensk genealogi och biografi. Avdelningen G omfattar bibliotekets stora bestånd av brevsamlingar. En kort översikt över dessa och andra i biblioteket befintliga samlingar av brev har E. Lewenhaupt gjort i uppsatsen *Uppsala universitetsbiblioteks brefsamlingar* (Bibliografiska undersökningar tillägnade Claes Annerstedt (1914), s. 195—207). För den omfångsrika samlingen brev till medlemmar av familjen Alströmer har C. A. Brolén redogjort i skriften *Om Alströmerska brefsamlingen i Upsala universitets bibliotek* (1917). Över alla bibliotekets brev är en fullständig katalog upplagd med avsändaren som upplagsord. Den är f. n. tillgänglig i bibliotekets läsesal, och förberedelser äro gjorda för dess befordran till trycket. Bibliotekets pergamentsbrev äro med angivande av innehållet förtecknade på cards i en särskild katalog.

Att inom den allmänna handskriftsavdelningen särskilt framhålla vissa partier eller särskilda manuskript är här icke möjligt. I denna stora rikedom av brev och handlingar finnas synnerligen viktiga arkivaliska källor till alla skeden i vår historia, vilka ingen forskare bör förbise. Här möta överallt namn som burits av personer, vilka spelat en framträdande roll inom vårt politiska liv eller varit de ledande inom vår andliga odling. I äldre historisk litteratur får man esomoftast se citerade sådana samlingar som den d'Albedyhllska, Cederhielmska, Celsius'ska, Cronstedtska, Fantska, Flemingska, Gyllenborgska, Hallenbergska (se om denna A. B. Carlsson, *Jonas Hallenbergs anteckningar och samlingar till Gustaf II Adolfs historia i UUM* (1921), s. 498—525); vidare den Oxenstiernska, Stjerneldska (en *Förteckning på . . . A. L. Stiernelds permbrefssamling,* omfattande tiden 1330—1696, är tryckt i *HSH,* D. 17 (1832), Bihang, s. 139—160);

samt den Rosenhaneska. En av S. Rosenhane före överlämnandet till biblioteket uppgjord summarisk *Förteckning på friherrliga Rosenhanska manuskripterna ... på Torps herregård i Södermanland* är tryckt i *HSH*, D. 7 (1819), Bihang, s. 1—19. En utförlig redogörelse för innehållet i de Rosenhaneska papperen har E. Lewenhaupt lämnat i uppsatsen *Rosenhaneska handskriftssamlingen i Uppsala universitetsbibliotek* (*UUM* (1921), s. 292—316). Dessa här ovan nämnda samlingar och donationer voro förr förvarade som slutna enheter inom handskriftsavdelningen; tyvärr äro de numera upplösta och deras innehåll har inrangerats på olika specialavdelningar.

En särställning inom avdelningen F intaga de Gustavianska papperen, vilka Gustav III genom testamentariskt förordnande 1778 skänkte till Universitetsbiblioteket med föreskrift, att de skulle öppnas först femtio år efter hans död. Då samlingen i enlighet härmed blev för forskningen tillgänglig i mars 1842, befanns den innehålla synnerligen viktiga bidrag till Sveriges historia under Gustav III:s regering, såsom konungens egna uppsatser och vittra skrifter, hans dagbok och utkast till 1772 års regeringsform, till honom ingångna brev, vidare riksdagshandlingar, skrivelser och memorial från ämbetsverk och enskilda ämbetsmän, rapporter och depescher från svenska beskickningar i utlandet, handlingar rörande krigen och försvarsväsendet m. m. Av kammarherren N. Tersmeden skänktes 1842 till biblioteket en samling handskrifter, som tillhört landshövding Nils von Rosenstein, Gustav IV Adolfs lärare, och vilka även beröra den gustavianska tiden. Dessa införlivades med de gustavianska papperen. Över dem är en särskild handskriven katalog i två folioband upprättad. En översikt över deras innehåll lämnar E. G. Geijer i arbetet *Konung Gustaf III:s efterlemnade och femtio år efter hans död öppnade papper*, D. 1—3 (1843—45; ny uppl. 1876), i vilket en hel del utdrag äro avtryckta.

Av fristående samlingar inom handskriftsavdelningen märkes först och främst den Palmskiöldska, betecknad med förkortningen Palmsk. Denna härrör från den ovan nämnde sekreteraren i Riksarkivet Elias Palmskiöld, som redan på 1680-talet,

då han studerade i Uppsala eller tjänstgjorde i Riksarkivet, började samla notiser till en topografisk beskrivning över Sverige, ämnad som text till Dahlbergs Suecia antiqua et hodierna. Ehuru detta mål aldrig förverkligades, fortsatte han likväl att med oavlåtlig flit göra anteckningar ur tryckta och otryckta källor, samla originalakter, avskrifter och tryck rörande allt, som har sammanhang med Sveriges historia. Mycket avkopierade han själv men anlitade i synnerhet efter 1702 avskrivare. Ofta äro de orginalhandlingar, efter vilka Palmskiöld gjorde sina anteckningar eller avskrifter, numera förlorade, varigenom hans samling får ett ytterligare ökat värde som forskningskälla. På hösten 1724 inköptes hans samlingar för 3,000 d. kmt av Uppsala universitet genom ett energiskt bedrivande av bibliotekets förutvarande chef, Erik Benzelius. En del av Palmskiölds avskrifter stannade kvar i Riksarkivet, och några av hans bibliografiska anteckningar hamnade hos den redan nämnde samlaren Gustaf Rålamb och kommo med dennes donation till Kungl. Biblioteket. Över den Palmskiöldska handskriftssamlingen föreligger en uttömmande historik av S. Bergh i uppsatsen *Elias Palmskiöld och hans samlingar* (*NTBB*, 1915, s. 81—104) samt en utförlig handskriven katalog i tvenne folioband.

Den största av de enskilda samlingarna i Universitetsbiblioteket är den N o r d i n s k a, betecknad med bokstaven N, vilken inrymmer över 2,000 band. Förtjänsten att hava skapat den tillkommer den från slutet av Gustav III:s regering bekante lektorn och sedermera biskopen i Härnösand Carl Gustaf Nordin. Redan under sin tjänstgöring som docent vid Uppsala universitet på 1770-talet började han göra samlingar för en edition av Sveriges äldre historiska källor. Detta arbete, ett »corpus diplomaticum», fick han aldrig se tryckt, men hans förarbeten ha legat till grund för det senare utgivna verket Scriptores rerum Suecicarum. Vid sidan av denna uppgift fortsatte Nordin sin samlarverksamhet, vilken inriktades icke blott på historiska manuskript utan även på andra litteraturgrenar, fastän den förstnämnda synpunkten förblev den övervägande. Efter Nordins död erbjödos hans samlingar åt Uppsala universitet, och genom Karl XIV Johans frikostiga mellankomst kunde de förvärvas för

3,000 rdr bko och överlämnas till biblioteket. I samlingen ingå bl. a. handskrifter, som tillhört notarien E. Ekholm, samlaren S. L. Gahm Persson, kammarrådet C. H. Wattrang, kyrkoherden Jakob Troilius samt det Gyldenstolpe-Ehrensteenska arkivet. Över innehållet ger en ganska detaljerad handskriven katalog i tre folio- och tre kvartband nödiga upplysningar. För samlingens tillkomst redogör S. Ågren i uppsatsen *Om Nordinska handskriftssamlingen i Uppsala universitetsbibliotek* (*UUM* (1921), s. 468—497).

Den Westinska samlingen, betecknad med bokstaven W, har hopbragts av garvaren i Stockholm Jakob Westin. Ekonomiskt oberoende som han var, kunde han tillfredsställa sitt levande bibliofila intresse, och under årens lopp samlade han ett bibliotek, som uppgick till omkr. 30,000 band. Som sitt mål satte han att huvudsakligen förvärva sådana alster, som i någon mån »kunde upplysa Sveriges hävder, dess land och folk, dess forna och nuvarande utveckling». Samma princip tillämpade han för den manuskriptsamling han upplade. Inom den äro de flesta vetenskaper representerade, men historia, topografi och biografi utgöra huvudparten. Genom påpasslighet räddade han från arkiven utgallrade och bortkomna handlingar, vilka eljest sannolikt gått förlorade. Sin bok- och handskriftssamling jämte en stor kollektion av kartor och planscher skänkte han åt Uppsala universitet vid dess jubelfest 1877, och efter hans död överlämnades den år 1881 till Universitetsbiblioteket. För samlingens tillkomst redogör A. Grape i uppsatsen *Om Jacob Westin och hans samlingar* (*SHVU*, Bd 26: Högtidssammankomsten den 13 oktober 1930 (1931), s. 8—26). Upplysningar om vissa delar i densamma erhållas hos N. Östman, *Lambertska arfvet. Stockholms rådhusarkiv och Westinska samlingen* (1917). De viktigaste litteraturhistoriska manuskripten behandlar E. Lewenhaupt i uppsatsen *Några anteckningar om den Westinska handskriftsamlingen i Upsala universitetsbibliotek* (*Saml.*, 1882, s. 5—16), under det att E. Meyer i uppsatsen *Några anteckningar om Westinska samlingarna å Uppsala universitetsbibliotek* (*SSEÅ*, 1907, s. 87—100) huvudsakligen uppehåller sig vid böckerna, kartorna och planscherna. Handskrifter, som röra Upplands och Stockholms

stads historia, äro förtecknade i Bygdéns ovan (s. 45) nämnda förteckning.

I Universitetsbiblioteket finnes ävenledes en mycket stor och dyrbar samling planscher, kartor och porträtt, vilka tillsammans utgöra en särskild avdelning.

3. LUNDS UNIVERSITETSBIBLIOTEK.

Det från medeltiden härrörande bibliotek, som förvarades vid domkyrkan i Lund, övergick efter universitetets upprättande i den nya högskolans ägo och blev därigenom grundstommen för det nuvarande Universitetsbiblioteket. Till detta skänkte Karl XI 1683 sin lärares, riksrådet Edmund Gripenhielms stora och värdefulla bibliotek, vilket den kunglige lärjungen inköpt. En avsevärd tillökning erhöll biblioteket 1690 genom testamente av professor Christopher Rostius, institutionens förste chef. Genom inköp, donationer och byten har biblioteket under de gångna århundradena så tillvuxit, att dess storlek nu uppskattas till över 400,000 volymer. Handskriftssamlingen omfattar över 8,000 band och kapslar.

Bland handskrifterna intager det De la Gardieska arkivet en synnerligen framträdande plats. Utgörande återstoden av det stora släktarkiv, som samlats på det gamla herresätet Sjöö i Uppland, innehåller samlingen till sin huvudsakliga del släktpapper från familjen De la Gardie och med den befryndade ätter såsom Boije, Ekeblad, Forbus, Horn, Kruse, Lillie, Stenbock och Wrede. Släktpapperen överflyttades på 1820-talet till gården Löberöd i Skåne, där de ordnades och utökades av greve Jacob Pontusson De la Gardie. Med Löberödsarkivet införlivades bl. a. godsarkiven på Vittskövle och Maltesholm, innehållande brev och handlingar rörande medlemmar av släkterna Barnekow, Ramel, Königsmarck och Ascheberg. Huvudparten av den stora samlingen skänktes 1848 till Universitetsbiblioteket och återstoden 1892. En historik över De la Gardieska arkivets tillkomst och huvudsakliga beståndsdelar ger E. Tegnér i skriften *De la Gardieska samlingen i Lund och på Löberöd* (1894; *VHAAH*, D. 32 : 1). En stor mängd handlingar

offentliggjordes in extenso eller i utdrag, ofta onöjaktiga, av P. Wieselgren under åren 1831—44 i arbetet *DelaGardiska archivet eller handlingar ur grefl. DelaGardiska biblioteket på Löberöd*, omfattande inalles 20 delar med kronologiska och alfabetiska register i delarna 5, 12 och 20. — Delar av de familjepapper, som tillhört den De la Gardieska ättens båda äldsta svenska medlemmar, fördes av en släktmedlem vid slutet av 1700-talet från Sjöö till Östersjöprovinserna. Om deras vidare öden erhållas upplysningar i J. Lossius, *Die Urkunden der Grafen de Lagardie in der Universitätsbibliothek zu Dorpat* (1882) och B. Cordt, *Zur Geschichte des Adelsgeschlechts und Familienarchivs der Grafen De la Gardie* (Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat, 1892, s. 34—46). En del av dessa papper, som hamnat på Hapsal i Estland, inköptes av biblioteket 1932.

Bland bibliotekets övriga handskrifter, som ha historiskt intresse, må här framhållas följande: professor Sven LagerBrings efterlämnade manuskript; jämför härmed S. E. Bring, *Förteckning öfver Sven LagerBrings tryckta arbeten och manuskript* (1907; även i *LUA*, N. F., Avd. 1, Bd 3: nr 1); excellensen J. C. Tolls papper; excellensen Henning Hamiltons papper (urval meddelade i den av G. Carlquist utgivna samlingen *Ur Henning Hamiltons brefsamling*, D. 1—2 (1914); statsministern Arvid Posses papper (se härom G. Carlquist, *Arvid Posses efterlämnade papper* i *HT*, 1919, s. 106—108); ärkebiskop Henrik Reuterdahls papper (se härom G. Carlquist, *Ärkebiskop H. Reuterdahls efterlämnade papper* i *NTBB*, 1920, s. 202—204); efterlämnade papper av Georg Adlersparre, Jakob Cederström, biskop Paul Genberg, Per Nilsson i Espö, biskop J. H. Thomander samt Collectio Rönbeckiana, innehållande kyrkoherden Carl Rönbecks samlingar till Skånes äldre historia och topografi. Ur lärdomshistorisk synpunkt böra särskilt framhållas biskop C. A. Agardhs och professor Sven Nilssons omfattande brevsamlingar.

Över bibliotekets handskrifter finnes en påbörjad, tryckt äldre förteckning av P. Wieselgren, *Catalogus manuscriptorum bibliothecae academiae Lundensis*, P. 1—2 (1830). Den behand-

lar emellertid icke de historiska handskrifterna. För ett rationellt utnyttjande av dessa torde det vara bäst att anlita de i bibliotekets katalogrum befintliga handskrivna lappkatalogerna jämte den nya brevkatalogen samt, vad De la Gardieska samlingen beträffar, specialkatalogen över avdelningarna Historiska handlingar, Släktarkiven och Topographica. Över avdelningen biographica minora i De la Gardieska arkivet har en särskild lappkatalog börjat uppläggas, ett arbete, som även kommer att utsträckas till övriga delar. Även den Tollska samlingen är förtecknad i en specialkatalog.

4. ÖVRIGA BIBLIOTEK.

Av övriga offentliga bibliotek i vårt land, som inrymma historiskt handskriftsmaterial av större värde, skola här beröras de viktigaste av våra stifts- och läroverksbibliotek samt några andra, särskilt vissa specialbibliotek. I övrigt hänvisas till de i början av denna avdelning nämnda bibliotekshistorikerna av Walde och Sundström.

Det nuvarande Stifts- och landsbiblioteket i Linköping har utvecklats i den gamla minnesrika domkyrkans hägn. Genom ett riksdagsbeslut 1926 sammanslogs det gamla stiftsbiblioteket med stadens moderna folkbibliotek till ett stifts- och landsbibliotek, vilket övertog de båda förutvarande bibliotekens funktioner, till vilka lades en del nya uppgifter. I samband med en tillbyggnad till det gamla konsistoriehuset, där biblioteket varit inrymt sedan 1875, inreddes i detta en särskild forskarsal och en handskriftssal. I stiftsbibliotekets historia intager den lärde biskopen Eric Benzelius en särställning. Hans stora och värdefulla boksamling inköptes 1757. Med denna följde åtskilliga handskrifter. Återstoden av hans litterära kvarlåtenskap, huvudsakligen hans efterlämnade avskrifts- och materialsamlingar i svenska historien samt hans ytterst värdefulla och omfattande brevsamlingar, skänktes 1789 till stiftsbiblioteket av hans son C. J. Benzelius. Handskriftsbeståndet uppgår numera till 2,300 volymer. En nyordning av detsamma gjordes på 1870-talet av E. Tegnér, som därvid införde fasta

signa och upprättade en särskild handskriftskatalog. De avdelningar inom handskriftssamlingen, som närmast intressera en historiker, äro B = Biografi och genealogi; Br = Brev; G = Geografi och resor samt H = Historia.

Över handskrifterna i det forna stiftsbiblioteket finnas för några utförliga, för andra summariska förteckningar i de av J. A. Lindblom utgivna *Linköpings bibliotheks handlingar*, D. 1—2 (1793—95), i vilka även avtryckts en hel del brev och handlingar. För innehållet i några handskriftsvolymer har J. I. Hähl redogjort i *Förteckning på Linköpings gymnasii bibliotheks handskrifter* (*HSH*, D. 25 (1842): Bihang och 26 (1843): Bihang). Eric Benzelius' manuskript- och brevsamling är förtecknad av J. H. Lidén i *Repertorium Benzelianum* (1791), innehållande beskrivning på de skänkta handskriftsvolymerna jämte registrering av breven. Den mellan Eric Benzelius och hans broder Gustaf Benzelstierna förda brevväxlingen är av trycket utgiven av samme Lidén under titeln *Brefwäxling imellan ärke-biskop Eric Benzelius den yngre och dess broder, censor librorum Gustaf Benzelstierna* (1791). Bland övriga samlingar av historiskt intresse må särskilt framhållas kanslirådet E. von Rolands papper, för vilka S. Tunberg redogjort i uppsatsen *Ur Eric von Rolands litterära kvarlåtenskap* (*KFÅ*, 1917, s. 213—234); biskop A. O. Rhyzelius' manuskript (förteckning häröver i Linköpings stifts tidningar, 1784: nr 3); de Lewenhauptska samlingarna, innehållande huvudsakligen brev och rapporter till generalguvernören Adam Ludvig Lewenhaupt under krigsåren 1700—08 samt greve Falkenbergs donation av medeltida pergaments- och pappersbrev från åren 1366—1477, vilka förtecknats av C. M. Stenbock under titeln *Förteckning över pergaments- och pappersdokument, som av greve Henric Falkenberg donerats till Stiftsbiblioteket* (*LBH*, N.S., Bd 1 (1920), s. 25—31).

Kalmar stifts- och läroverksbibliotek beräknas innehålla omkr. 260 handskrifter. De, som äro av historiskt intresse, ha beskrivits i *Förteckning på manuscripter tjenande till upplysning i sv. historien, hvilka förvaras på Kongl. gymnasii-bibliotheket i Calmar* (*HSH*, D. 9 (1821): Bihang, s. 18—21). De äro ävenledes förtecknade i den av J. G. Melén

uppgjorda *Förteckning öfver Kalmar h. elementarläroverks boksamling* (1876), s. 209—221. Bland manuskripten märkas särskilt tre folioband Analecta Gothlandensia, innehållande samlingar till Gotlands historia av biskop Göran Wallin d. y., till biblioteket skänkta av Wallins son, biskop M. G. Wallenstråle, samt två handskriftsband, vilka ursprungligen tillhört den danske boksamlaren Stephanus Johannis Stephanius, med för Danmarks äldre historia viktiga avskrifter. Dessa senare och Analecta Gothlandensia äro numera deponerade i Kungl. Biblioteket.

Karlstads stifts- och läroverksbibliotek äger över 250 volymer handskrifter. En ytterst summarisk förteckning över dessa är uppgjord av S. U. Sundelius, *Förteckning på de i Carlstads gymnasii bibliothek befintliga manuskript* (*HSH*, D. 9 (1821): Bihang, s. 28). Till Värmlands historia innehålla A. O. Rhyzelius' Wermelandia ecclesiastica & literata, E. Fernows Archivum Wermelandicum och kamreraren Fredrik Fryxells olika samlingar rika bidrag. Över dessa senare och Fryxells samtidigt med handskrifterna överlämnade nära nog fullständiga samling av allt, som av värmlänningar utgivits av trycket intill början av 1790-talet, är av N. Lindahl uppgjord en *Katalog över Fryxellska samlingen i Karlstads stifts- och läroverksbibliotek* (1930). En del av Fryxells samlingar finnas i Kristinehamns högre allmänna läroverks bibliotek, där också några andra manuskript av topografiskt-historiskt intresse förvaras, vilka förtecknats av H. Lagergren i uppsatsen *Lignellska manuskriptsamlingarna i Kristinehamns realskolas bibliotek* (*HT*, 1917, s. 303—307). Till Karlstads stifts- och läroverksbibliotek har numera överlämnats det förut på egendomen Lång förvarade familjearkivet, inrymmande bl. a. Löwenhielmska papper.

I Skara stifts- och läroverksbibliotek finnas omkr. 800 handskrifter. En förteckning över de historiska manuskripten har W. Luth publicerat under titeln *Förteckning på de historiska manuskript, som finnas i Kongl. gymnasii-bibliotheket i Skara* (*HSH*, D. 9 (1821): Bihang, s. 3—17). En registrering av bibliotekets pärmbrev och äldre handlingar påbörjades av K. Torin under titeln *Förteckning på Skara h. ele-*

mentarläroverks och Westergötlands fornminnesförenings permebref och öfriga äldre handlingar (*VFT*, II. 1 (1869), s. 51—56), men fullföljdes icke. Den publicerade delen av förteckningen omfattar åren 1350—1598.

Bibliotekets handskriftssamling har sin största betydelse för Västergötlands historia, topografi, biografi och lärdomshistoria. De viktigaste samlingarna i detta avseende äro de, som härröra från prosten Harald Ullenius, adjunkten Olof Andersson Knös, kyrkoherden Olof Sundholm och lektor J. P. Carlmark.

Strängnäs stifts- och läroverksbibliotek anses innehålla omkr. 1,100 handskrifter, därav 700 förvarade i kartonger. Särskilt anmärkningsvärda äro dess många pärmbrev, icke mindre än ett 60-tal från medeltiden. De från åren 1328—1522 äro registrerade av W. Tham i *Förteckning på pergamentsbref, som finnas i Strengnäs gymnasii-bibliothek* (*HSH*, D. 28 (1847), s. 376—404). Dess äldre handskrifter (för åren 1328—1568) äro förtecknade av V. Örnberg i *Förteckning på äldre handskrifter i Strängnäs läroverksbibliotek* (*BSÄK*, 7 (1889), s. 111—151). Bland bibliotekets handskrifter i övrigt må särskilt framhållas biskop O. Wallqvists samlingar i 5 foliovolymer.

Handskriftssamlingen i Västerås stifts- och läroverksbibliotek omfattar omkr. 370 band. Över densamma finnas tvenne förteckningar offentliggjorda: R. Scheringson, *Förteckning på handskrifter, som röra Skandinaviens historia, förvarade på Kongl. gymnasii-bibliotheket i Westerås* (*HSH*, D. 9 (1821): Bihang, s. 22—27) och W. Molér, *Förteckning på handskrifter i Westerås allm. läroverks bibliotek* (1882). Bland bibliotekets handskrifter böra särskilt framhållas Abraham Hülphers' genealogiska, topografiska och historiska samlingar. Till de genealogiska delarna har W. Molér utarbetat ett *Namnregister till Hülpherska genealogierna i Vesteras allm. läroverks bibliotek* (1902; bilaga till läroverkets årsredogörelse 1901/02). Av övriga handskrifter kunna förtjäna nämnas: Codex Sernskiöldianus av Olavus Petris svenska krönika, Jöran Nordbergs egenhändiga manuskript till första delen av Karl XII:s historia, bankokommissarien F. Silfverstolpes historiska sam-

lingar samt D. Herweghs och J. F. Muncktells samlingar till Västerås stifts historia.

Växjö stifts- och läroverksbibliotek innehåller 700 volymer handskrifter. Över en del av dessa finnes en *Förteckning på en del manuscripter, som förvaras på Kongl. gymnasii bibliotheket i Wexiö* (*HSH*, D. 8 (1920), Bihang, s. 59—75). Bland bibliotekets handskrifter torde de viktigaste vara kammarskrivaren S. Gahm Perssons Archivum Smolandicum, bestående av 12 kvartvolymer avskrifter av handlingar till Smålands historia, domkyrkosysslomannen J. Forsanders samlingar till stiftets herdaminne och till provinsens topografi och historia, tillsammans utgörande 25 kvartband, samt det Stiernclo-Lillienbergska arkivet från Toftnäs, innehållande en stor mängd värdefulla brev och handlingar från 1600- och 1700-talen.

*

Göteborgs stadsbibliotek bildades 1890 genom en sammanslagning av Göteborgs musei bibliotek och Göteborgs högskolas boksamling. Dess bokbestånd beräknas uppgå till omkr. 300,000 band. De viktigaste av bibliotekets handskrifter, särskilt de som ha betydelse för Göteborgs stads historia, äro förtecknade i S. Aberstén, *Bibliographia Gothoburgensis* (1922), s. 357—360. Ur historisk synpunkt äro följande samlingar särskilt anmärkningsvärda: Aschebergska papperen, om vilka H. Hjärne publicerat några anteckningar under titeln *Ur de Aschebergska papperen* (*BGBF*, Bd 2 (1879—83), s. 99—116); Wilhelm Bergs efterlämnade manuskript; S. A. Hedlunds brevsamling; P. Wieselgrens papper samt åtskilliga skråhandlingar.

Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens bibliotek är ett specialbibliotek för förhistorisk och medeltida arkeologi samt numismatik. Dess storlek beräknas f. n. till omkr. 60,000 band med ett synnerligen värdefullt bestånd av arkeologiska, historiska och lokalhistoriska tidskrifter. I bibliotekets handskriftssamling finnas »flera värdefulla samlingar i arkeologisk topografi, numismatik, historia, biografi och folklore. Häribland förtjäna nämnas C. G. Brunius' särskilt för Skånes vidkommande viktiga samlingar om kyrkor, hällristningar m. m.;

Richard Dybecks fornminnes- och folkloristiska samlingar; N. J. Ekdahls samlingar rörande Norrlands äldre historia; Olof Hermelins samlingar om Södermanland; Ihrfors' anteckningar om Upplands, Västmanlands, Östergötlands etc. äldre kyrkohistoria; Liljegrens, Brates m. fl:s runsamlingar och P. A. Säves samlingar om Gotland. Även kan framhållas B. E. Hildebrands alfabetiskt ordnade brevväxling med svenska och utländska lärde.»

Antikvariskt-topografiska arkivet är grundat av riksantikvarien Hans Hildebrand. Det förvaras tillsammans med Vitterhetsakademiens bibliotek och innehåller en efter landskap, härad, socknar och gårdar ordnad samling uppgifter om fasta fornlämningar, fynd, kyrkor och restaureringar. Till arkivet hör, förutom en omfattande samling fotografier av fornlämningar och fornsaker, ett större antal reseberättelser och arbeten i manuskript, avlämnade av akademiens stipendiater och andra forskare.

Vetenskapsakademiens bibliotek, sedan 1914 inrymt i akademiens nybyggnad vid Frescati, innehåller huvudsakligen arbeten i matematik och naturvetenskap. Det äger också en stor handskriftssamling, som dock till avsevärd del består av svenska naturforskares skrifter och brev. Viktig för historikern är den Bergianska avskriftssamlingen, bildad av den som urkundsutgivare kände Bengt Bergius. Den omfattar 20 digra kvartband med avskrifter av brev och andra handlingar huvudsakligen från 1600- och 1700-talen; enligt bestämmelser i donationsbrevet får den ej utlånas.

I Jämtlands bibliotek i Östersund förvaras bland andra handskrifter även Georg Adlersparres efterlämnade brevsamling och andra hans papper. För innehållet i en del av dessa, med utdrag ur beståndet, redogör C. V. Jacobowsky i uppsatsen *Adlersparreska portföljen n:o 1* (*JBÅ* (1933), s. 25—37).

3. ENSKILDA HANDSKRIFTSSAMLINGAR.

I vårt land ha funnits och finnas ännu många enskilda handskriftssamlingar, som innehålla ovärderliga källor till vår historia. Det är framför allt de gamla adelsgodsen, som ännu kunna

bjuda forskaren skatter, dem han fåfängt söker på annat håll och vilka för hans arbete kunna vara av avgörande betydelse. Huvudsakligen är det släktarkiv, som ännu bevaras på våra herrgårdar. Bland dem dölja sig ofta, har det sagts, än någon av våra stora konungars förtroliga brevväxling med en högt betrodd statsman eller krigare, än en partiledares hemliga anteckningar, än åter ett sändebuds berättelser om viktiga underhandlingar i utlandet. Väl hava många dylika värdefulla enskilda arkiv under gångna århundraden genom pietetslöshet eller okunnighet blivit skingrade, sålda som makulatur eller på annat sätt försvunnit. Den ofta citerade berättelsen om den besökande, som vid avfärden från Tidö fann sin vägkost inslagen i ett originalbrev ifrån Gustav II Adolf till Axel Oxenstierna, är måhända blott en anekdot utan reellt underlag, men den målar i alla fall förträffligt, hur litet aktade dylika historiska dokument understundom varit. Men det måste också betonas, huru andra ägare med omsorg och sakkunskap vårdat från fädren ärvda familjepapper och med ekonomiska uppoffringar räddat undan brev och manuskript, som eljest sannolikt varit hemfallna åt förstörelsen.

Många enskilda handskriftssamlingar hava redan blivit nämnda i det föregående, enär de antingen skänkts till, deponerats eller genom köp funnit en fristad i någon offentlig institution. Här behöver blott erinras om samlingarna från Tidö, Skokloster och Sävstaholm, vilka nu befinna sig i Riksarkivet, de Rosenhaneska och Gyllenborgska i Uppsala universitetsbibliotek, de Engeströmska och Rålambska i Kungl. Biblioteket samt De la Gardieska arkivet i Lunds universitetsbibliotek. Allt fortfarande överlämnas värdefulla enskilda släktpapper och liknande handlingar till våra arkiv och bibliotek, framför allt till Riksarkivet; uppgifter om dylika gåvor och depositioner till den sistnämnda institutionen lämnas i Riksarkivets årsberättelser. Dessa i Riksarkivet befintliga enskilda arkiv eller dit hänförda samlingar äro, som redan ovan (s. 75) nämnts, registrerade i en särskild lappkatalog, varjämte utförliga förteckningar över dem upprättats.

För en forskare är det icke alltid så lätt att få reda på, vilka

brev och handlingar finnas i våra enskilda handskriftssamlingar. Genom förfrågningar på ort och ställe kan man kanske leta sig fram till målet. Ofta kan därvid den enskildes spårsinne och goda tur föra honom på rätt spår. Åtskilliga hjälpmedel finnas emellertid, vilka i hög grad kunna underlätta sökandet. Sedan sommaren 1929 göras genom Riksarkivet i samverkan med Nordiska museet systematiska undersökningar av våra herrgårdsarkiv. Resultatet härav införes i Riksarkivets lappkatalog över i enskild ägo befintliga släkt- och godsarkiv. Av förste bibliotekarien O. Walde har även upplagts en lappkatalog över gods- och släktarkiv samt enskilda personers samlingar av brev och papper, vare sig de äro tillfinnandes i en offentlig institution eller i enskild ägo. Denna katalog, som f. n. är tillgänglig i Uppsala universitetsbibliotek, är baserad på en systematisk genomgång av våra biblioteks handskriftskataloger och på excerpering av viss hithörande litteratur, varjämte bibliotekarien Walde haft tillfälle att vid undersökningar av en del privata bibliotek skaffa sig uppgifter om deras handskriftsbestånd. Enstaka värdefulla notiser om enskilda brev- och handskriftssamlingar meddelar också C. M. Carlander i sitt stora arbete *Svenska bibliotek och ex-libris*, vilket 1904 utkom i en andra, omarbetad och tillökad upplaga.

I regel möter det ej någon svårighet att genom förmedling av något arkiv eller offentligt bibliotek få inom dessas skyddande murar till begagnande låna brev och manuskript från våra enskilda handskriftssamlingar. Med storartad generositet låta ägarna till våra herrgårds- och släktarkiv forskaren taga del av och utnyttja deras rika innehåll.

Här nedan lämnas några kortfattade notiser om de förnämsta av våra enskilda handskriftssamlingar.

Ericsberg.

Vårt lands måhända största enskilda arkiv finnes på fideikommissegendomen Ericsberg i Södermanland och tillhör förste hovjägmästaren, friherre C. G. Bonde. Detta är icke ett arv, som hopat sig under flera generationer; det är, liksom det stora och

på bibliografiska rariteter rikt försedda biblioteket, en frukt av överstekammarherren, friherre Carl Jedvard Bondes (d. 1895) samlarintresse och uppoffrande ansträngningar. Bland de större skatter, som denne lyckades rädda åt forskningen, märkes först och främst det gamla Stenbockska arkivet på Torsjö i Skåne. En del notiser om detta samt avtryck av några brev och handlingar ur detsamma meddelar V. F. Palmblad i uppsatsen *Ur och om Stenbockska archivet på Thorsjö* (Läsning för bildning och nöje, Årg. 2 (1848), s. 175—192, 207—209). Det Stenbockska arkivet innehåller viktiga bidrag till vår storhetstids historia, däribland Gustaf Otto och Magnus Stenbocks samt en del av Bengt Oxenstiernas papper, men också till Gustav III:s tidevarv genom de brevväxlingar, som härröra från överstekammarjunkaren M. Stenbock, Gustaf Adolf Reuterholm och prinsessan Sofia Albertina. En annan viktig del av Ericsbergsarkivet utgöres av de papper, som tillhört greve Mikael Anckarsvärd, familjen Horn af Åminne (en redogörelse för dessa lämnar E. Hildebrand i uppsatsen *Två privata handskriftssamlingar,* tryckt i *HT,* 1905, s. 116—117) samt de handlingar, som förskriva sig från Crusenstolpes samlingar, däribland Tessinska och Sparreska papper från Åkerö. Den omfångsrikaste och under de senaste åren mest uppmärksammade handskriften på Ericsberg är säkerligen Hedvig Elisabeth Charlottas dagboksanteckningar för åren 1775—1817, av vilka hittills sex delar utgivits av trycket, samt andra papper, som tillhört henne. Dagboken är nu i sin helhet deponerad i Riksarkivet. I arkivet märkas vidare minnesanteckningar från Gustav III:s tid av Fredrik Sparre (numera deponerade i Riksarkivet), M. Anckarsvärd, C. G. Sinclair, de Bondeska familjepapperen samt den i sitt slag synnerligen betydande autografsamlingen. Notiser om arkivet på Ericsberg meddelar C. T. Odhner i sin *Minnesruna över Carl Jedvard Bonde* (*HT,* 1895, s. 442—443).

Esplunda.

Handskriftssamlingen å Esplunda i Närke, tillhörig landshövdingen greve Axel Mörner, innehåller jämte Mörnerska papper åtskilliga brevsamlingar, som härröra från medlemmar av

släkterna Skytte — Skyttearkivet är numera deponerat i Riksarkivet — Gyllenstierna, Wrangel, Franc och Silfversparre. Förutom dessa samlingar inrymmer arkivet såväl handlingar från medeltiden och 1600- och 1700-talen som journaler, dagböcker och andra dokument. En av V. Koërsner uppgjord *Förteckning på handskriftssamlingen a Espelunda* (1882) medföljde som bilaga till *HT*, 1882.

Kulla-Gunnarstorp.

På det invid Hälsingborg belägna Kulla-Gunnarstorp har numera en stor del av det gamla Brokindsarkivet funnit en fristad, under det att åtskilliga handlingar rörande gården Brokind och Falkenbergska släkten inköpts av Riksarkivet. Medan arkivet ännu befann sig på Brokind, offentliggjordes av J. Hellstenius en *Förteckning öfver handskriftsamlingen på Brokind* (*HH*, D. 3 (1863), s. 383—434). Som oskingrat innehöll det bl. a. rester av Stakeättens gamla arkiv samt brev och handlingar, härrörande från medlemmar av släkterna Scheffer, Tessin och Falkenberg. (Se härom inledningen (s. XIV—XVII) till G. Carlquists avhandling 1920 om *Carl Fredrik Scheffer och Sveriges politiska förbindelser med Danmark åren 1752—1765.*) I arkivet på Kulla-Gunnarstorp har under senare år samlats en icke obetydlig mängd andra kallor till Sveriges historia, däribland en större samling privatbrev från Baltzar Bogislaus von Platen.

Sjöholm.

I arkivet på Sjöholm, beläget vid sjön Näsnaren nära Katrineholm och grundat av överkammarherren, greve Adam Lewenhaupt (d. 1895), finnas, förutom en särskild Lewenhauptsamling, åtskilliga dagböcker, brev och handlingar, härstammande från släkterna Ehrenstéen, Gyldenstolpe och von Höpken, vilka en gång tillhört den Stierneldska samlingen på Forsby. Från Fogelvik förskriver sig en mindre Possesamling. Vidare märkas brev till riksrådet Otto Fleming, landshövdingen J. M. af Nordin m. fl. Uppgifter om arkivets tillkomst och innehåll återfinnas i förordet till det av nuvarande ägaren, överstekammarjunkaren greve Adam Lewenhaupt utgivna arbetet *Lewen-*

hauptska arkivet på Sjöholm. Bref och handlingar (1919), av vilket hittills en första del utkommit.

Tosterup.

På Tosterups gamla herresäte, beläget strax nordväst om Ystad, finnas rika arkivaliska källor till Sveriges historia framför allt under senare delen av 1700-talet och början av 1800-talet, av vilka dock betydande delar f. n. äro deponerade i Riksarkivet, såsom Ehrensvärdska familjepapperen och handlingar angående flottan under 1788—90 års krig. Till Tosterupsarkivet höra brev och handlingar, som härröra från bl. a. generalmajoren Johan Sparre, generalamiralen Carl August Ehrensvärd, fältmarskalken Augustin Ehrensvärd och generallöjtnanten Isak Lars Silfversparre. Notiser om handskriftssamlingen på Tosterup meddelar J. Hellstenius i uppsatsen *Om och ur Sveriges privat-archiver* (*NUT*, Årg. 10: 4 (1866), s. 49—71), där även brev ur Tosterupsarkivet äro avtryckta.

Trolleholm.

Huvudsakligen genom greve Carl Johan Trolle-Bondes (d. 1912) storartade samlarverksamhet har på fideikommissegendomen Trolleholm i Malmöhus län bildats en omfångsrik handskriftssamling. Den inrymmer även rester av gamla släktarkiv, såsom Banérska arkivet på Sjöö i Uppland (se härom E. Hildebrand, *Två privata handskriftssamlingar,* tryckt i *HT,* 1905, s. 118, och förteckning över arkivet i *Ex bibliotheca Trolleholmiae,* D. 2: 2 (1906), s. 1—8); Soopska arkivet på Stora Bjurum (förteckning i nyssnämnda publikation, D. 1: 9 (1901), s. 3—20) samt papper rörande släkten von Lantingshausen (jfr samma publikation, D. 2: 4, 1909). I Ex bibliotheca Trolleholmiae äro även avtryckta brev och handlingar ur handskriftssamlingen på Trolleholm.

Trolle-Ljungby.

Handskriftssamlingen på Trolle-Ljungby i Kristianstads län är med all säkerhet det mest betydande av de skånska privatarkiven. Av dess rika skatter har dock blott en ringa del hittills

blivit grundligt undersökt. Kortfattade upplysningar om de många olika »cahierernas» innehåll lämnar G. Andersson i förordet till de av honom utgivna *Handlingar ur v. Brinkman'ska archivet på Trolle-Ljungby*, D. 1—2 (1859—65), vilka innehålla avtryck av en mängd äldre och nyare där förvarade handlingar. Av de på Trolle-Ljungby befintliga samlingarna kunna särskilt nämnas H. G. Trolle-Wachtmeisters efterlämnade papper.

De ovannämnda äro de största och av forskarna mest anlitade privatarkiven. Vårt land äger dessutom en mängd mindre enskilda handskriftssamlingar, av vilka här ytterligare kunna nämnas de på: Almare-Stäket i Uppland (papper härrörande från generaladjutanten och envoyén M. F. F. Björnstjerna, hans söner generalen och riksdagsmannen C. M. Björnstjerna och utrikesministern O. M. Björnstjerna); Biby i Södermanland (Celsingska papper); Dylta i Närke (Feifska papper); Hedensberg i Västmanland (den stora samlingen Ekebladska papper är överlämnad till Riksarkivet); Jordberga i Skåne (redogörelse för innehållet lämnar E. Tegnér i uppsatsen *Friherre Erik Matthias von Nolckens efterlemnade papper*, tryckt i *HT*, 1881, s. 117—122); Kavlås i Västergötland (von Essenska papper); Krapperup i Skåne (förteckning över handlingar från åren 1352—1512 av P. Wieselgren är under titeln *Chronologiskt register på Gyllenstjernska archivet för medeltiden, förvaradt på Krapperup*, tryckt i *HSH*, D. 17 (1832): Bilaga, s. 200—208); Mariedal i Skaraborgs län (Sparreska papper); Margretelund i Stockholms län (G. F. Åkerhielms papper); Ovesholm i Skåne (bl. a. handlingar, som under den danska tiden samlats hos medlemmar av släkterna Urup och Ulfelt); Skenäs i Södermanland (bröderna Nils Fredrik och Carl Otto Palmstiernas arkiv samt överceremonimästaren Carl Fredrik Palmstiernas arkiv som kabinettssekreterare); Stavsund vid Mälaren (Lovisa Ulrikas och Fersenska papper samt en betydande autografsamling); Stensnäs i Kalmar län (Stackelbergska familjearkivet); Sövdeborg i Skåne (Aschebergska, Meijerfeldtska och Piperska papper); Vernberg i Uppland (Oxenstiernska papper); Älvsjö i Brännkyrka socken (G. La-

gerbielkes samling) samt å Ökna i Södermanland (C. A. och G. Löwenhielms papper, se härom H. Brulin, *C. A. Löwenhielm om Karl Johan,* tryckt i *HT,* 1927, s. 416—439).

Enkannerligen för vår ekonomiska historia kunna en del bruks- och egendomsarkiv vara av synnerligen stor betydelse. Helt naturligt hava i dessa arkiv i första hand samlats material, som berör brukets, gårdens eller den närmaste bygdens förflutna öden. Bland dessa torde Stora Kopparbergs Bergslags arkiv i Falun vara icke blott det till omfånget största utan även till sitt innehåll viktigaste, på grund av den ställning som bergslaget intog i äldre tider. Huru detta under tidernas lopp vårdats och bevarats, klargöres av A. Silow i uppsatsen *Den äldre arkivvården vid Stora Kopparberget* (En bergsbok till Carl Sahlin (1921), s. 226—240). Även arkivet på Leufsta bruk i Uppland innehåller ytterst betydelsefulla källor för kännedom om Louis De Geers och andra släktmedlemmars ekonomiska insatser och verksamhet. En kortare redogörelse för de två stora De Geersarkiven på ättens huvudegendomar Finspång och Leufsta finnes i *SBL,* Bd 10 (1931), s. 456. De Geerska arkivet på Leufsta är numera deponerat i Riksarkivet.

För de viktigaste av våra bruksarkiv och deras handskriftsbestånd redogör E. Heckscher i uppsatsen *En undersökning av svenska privata affärsarkiv* (*MRA,* 1931, s. 117—137).

Det kan till sist förtjäna påpekas, att våra politiska partier även hava egna arkiv, i vilka samlas brev och handlingar rörande resp. partis politiska verksamhet och insats.

4. UTLÄNDSKA ARKIV OCH BIBLIOTEK.

Esomoftast nödgas forskaren på grund av ämnesval komplettera sitt material i utländska arkiv och bibliotek. En orientering förmedelst befintlig litteratur i den främmande institution, som därvid kan komma i fråga, är utan tvivel nyttig och kan i viss mån underlätta arbetet. En förträfflig översikt över viktigare arkiv ingår under titeln *Die Archive* i andra avdelnin-

gen av Minerva-Handbücher. Den upptar, i ortalfabetisk följd för varje behandlat land, en redogörelse för det viktigaste beståndet i varje arkiv och den resp. arkiv berörande litteraturen, tillika med en kort historik och tiderna för öppethållandet. Den första delen, omfattande arkiven i Tyska riket, Danmark, Estland, Finland, Lettland, Litauen, Luxemburg, Holland, Norge, Österrike, Sverige och Schweiz, utkom 1932 under redaktion av P. Wentzcke och G. Lüdtke. I de följande banden skola behandlas övriga länders arkiv, uppdelade i geografiskt bestämda grupper. Intill dess fortsättningen utkommit, kan forskaren för de europeiska arkiv, som icke äro upptagna i den nyssnämnda första delen, hava nytta av en annan likartad, fastän ej så utförlig, förteckning med titel *Die unter fachmännischer bezw. eigener Leitung stehenden historischen Archive Europas*, offentliggjord i Archivalischer Almanach, Jahrg. 3 (1910—11), s. 1—450. Den forskare, som ämnar besöka något utländskt arkiv, gör säkerligen klokt i att dessförinnan rådfråga ett i Riksarkivet förvarat kortregister över där befintliga förteckningar, reseberättelser, avskriftssamlingar etc., avseende handlingar rörande Sverige i utländska arkiv. Registret, som är upplagt alfabetiskt efter länder och orter, lämnar upplysningar om undersökningar i främmande arkiv, gjorda av arkivets tjänstemän.

För en del utländska arkiv finnas särskilda tryckta redogörelser och kataloger; även en del undersökningar rörande befintligheten av »Svecana» i några arkiv äro befordrade till trycket. De viktigaste av dessa arbeten skola här nedan bli behandlade.

En orienterande översikt av det danska riksarkivet i Köpenhamn lämnar K. Erslev i skriften *Rigsarkivet og Hjælpemidlerne til dets Benyttelse* (1923). Med hänvisning till den tidigare arkivlitteraturen beskriver författaren arkivets olika beståndsdelar med koncentrerade uppgifter om deras karaktär och innehåll samt huru de äro ordnade. I ett annat arbete, *Privatarkiver fra det 19. Aarhundrade, beroende i Rigsarkivet* (1923; Vejledende Arkivregistraturer, 4), förtecknar Erslev de i det danska riksarkivet förvarade privatarkiven med angivande av deras tillgänglighet. Ett tillägg upptager privatinstitutioners arkiv, däribland en del politiska, vetenskapliga o. a. sammanslut-

ningars. En samlad översikt över Danmarks hela arkivväsen, dess historia, organisation och verksamhet, har A. Linvald givit i arbetet *Dansk Arkivvæsen* (1933), utgörande en direkt översättning av hans uppsats *Das Archivwesen Dänemarks* (*AZ*, Bd 41 (1932), s. 238—281). En ingående redogörelse för de stora danska arkiven från personhistorisk synpunkt, *Arkiverne og deres slægthistoriske Indhold*, har H. Hatt meddelat i det redan (s. 31) nämnda arbetet av P. Hennings, *Slægtsforskning* (1933), s. 68—175.

Över Finlands statsarkiv i Helsingfors föreligger en äldre översikt, utarbetad av R. Hausen och publicerad under titeln *Öfversigt af Finlands statsarkivs uppkomst, tillvext och närvarande organisation* (1883). För en ny och mera omfattande redogörelse ha vidlyftiga förberedelser gjorts, men ännu har denna ej utkommit av trycket. En kort orientering över Finlands arkivväsen i allmänhet har K. Blomstedt meddelat i uppsatsen *Arkivväsendet i Finland* (*MRA*, 1927, s. 226—232).

Fylliga upplysningar om arkiven i Östersjöprovinserna erhållas i de tre forsknings- och reseberättelserna: P. Sondén, *Några anteckningar från Östersjöprovinsernas arkiv* (*HT*, 1888, s. 357—367); J. A. Almquist, *Berättelse om en forskningsresa till Östersjöprovinserna* (*MRA*, N. F., Bd 1 (1906), s. 19—38) samt *Generalstabens arkivforskningar i Estland och Lettland sommaren 1922* (*MKA*, 3 (1923), s. 3—18). En mera ingående redogörelse för arkiven i Estland, åtföljd av rika bibliografiska anvisningar till befintlig arkivlitteratur, lämnar O. Liiv i uppsatsen *Das Archivwesen in Estland* (*AZ*, Bd 40 (1931), s. 235—250), varmed kan jämföras samme författares *Das staatliche Archivwesen in Estland bis zur Gründung des Staatszentralarchives* (Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft, 1931, s. 176—201) och hans (därsammastädes, 1931, s. 126—157) publicerade meddelande *Über die Archive und deren Benutzung in Estland zur schwedischen Zeit.* Goda översiktsförteckningar över centralarkivets innehåll ingå i arbetet *Bericht über die Tätigkeit des Estnischen Zentralarchivs 1921—1932* (1932; Publikationen des Estnischen Staatlichen Zentralarchivs, 2).

Över Revals stadsarkiv, vars avdelning »Suecica» innehåller

ett synnerligen rikhaltigt material angående stadens förhållande till Sverige, kan forskaren få en god översikt med ledning av G. von Hansen, *Katalog des Revaler Stadtarchivs* (1924—26). Om arkiven i det nuvarande Lettland har A. von Feuereisen en del uppgifter i uppsatsen *Über das baltische Archivwesen* (Arbeiten des ersten baltischen Historikertages zu Riga 1908 (1909), s. 249—273). Av stort intresse ur speciell svensk synpunkt är — förutom stadsarkivet i Riga — det livländska generalguvernementsarkivet. En redogörelse för huvudinnehållet i detsamma finnes i den av F. Bienemann utgivna *Katalog des schwedischen Generalgouverneur-Archivs zu Riga* (1908), vilken kompletteras av de båda uppsatserna R. Winkler, *Über das schwedische Gouvernementsarchiv in Reval* (Arbeiten des ersten baltischen Historikertages zu Riga 1908 (1909), s. 300—302) och F. Bienemann, *Über das »Schwedische Archiv» in Riga* (*BM*, Bd 62 (1906), s. 207—222). Av den sistnämnda har J. A. Almquist lämnat ett kortfattat referat under titeln *»Det svenska arkivet» i Riga* (*HT*, 1907, s. 108—111). En del av det nyssnämnda generalguvernörsarkivet befinner sig numera i det nyupprättade centralarkivet i Dorpat, en annan i Bibliothek der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde i Riga, varom R. Liljedahl lämnar upplysningar i sin uppsats *Einige Bemerkungen über das Archivmaterial zur »Skytte-Zeit» in der Geschichte Livlands* (Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft, 1929, s. 1—18). Denna innehåller för övrigt rikhaltiga uppgifter om svenskt urkundsmaterial i livländska arkiv.

Beträffande arkiven i Ryssland hänvisas till Ikonnikovs ovan (s. 53) nämnda stora arbete om den ryska historiografien. För arkiven i den nuvarande sovjetrepubliken lämnar H. O. Meisner en utförlig redogörelse i uppsatsen *Über das Archivwesen der russischen Sowjet-Republik* (*AZ*, Bd 38 (1929), s. 178—196). Till forskarens tjänst skall här ävenledes påpekas det arbete, som av en svensk kommission i samverkan med danskar och norrmän sedan 1928 bedrivits i centralarkivet i Moskva, avseende utforskandet och reproducerandet av ryskt källmaterial till de tre nordiska ländernas historia. Genom dessa undersökningar har Riksarkivet f. n. fotografiska reproduktioner (films, som kunna

fotografiskt förstoras eller utan sådan förstoring projicieras i ljusbild) av korrespondensen mellan ryska regeringen och dess representanter i Stockholm åren 1762—1765 och åren 1809—1864 samt med ryska legationen i Köpenhamn från en del år under tiden 1759—1796. Vidare ha fotograferats handlingar rörande kongressen på Åland 1717 och 1718 samt handlingar rörande lappmarksfrågan 1822—1861. — Över arkiven i det gamla Polen, d. v. s. för tiden fram till 1795, har J. Sieminski utarbetat en *Guide des archives de Pologne* (1933), åtföljd av en särskild avdelning, där den tryckta litteraturen om arkiven sammanförts.

Arkiven i Tyskland och Österrike äro utförligt behandlade i ovannämnda avdelning av Minerva-Handbücher, varför det icke torde vara behövligt att närmare ingå på dem. Påpekas bör emellertid, att V. Loewe offentliggjort en historisk-organisatorisk redogörelse för det tyska arkivväsendet under titeln *Das deutsche Archivwesen* (1921) och att H. Brulin på likartat sätt behandlat *Arkivväsendet i Bayern* (*MRA*, 1928, s. 145—151). Utförliga redogörelser för arkivväsendet i ett flertal tyska stater och större tyska städer äro offentliggjorda i *AZ*, en tidskrift, som för övrigt innehåller viktiga uppsatser rörande arkivförhållandena i övriga europeiska länder. I serien *Mitteilungen der preussischen Archivverwaltung*, H. 1—23 (1900—13), ingå likaledes åtskilliga resonerande översikter över stadsarkiv i Preussen.

I några av de tyska Östersjöstädernas arkiv och bibliotek, vilkas arkivaliebestånd är av betydelse för svensk historia, ha svenska forskare gjort undersökningar angående befintligheten av Suecana och därvid gjort rika fynd. Resultatet av sina efterforskningar i Danzigs och Thorns stadsarkiv har E. Wrangel meddelat i uppsatsen *Arkivaliska anteckningar från Danzig och Thorn* (*HT*, 1900, s. 370—381). I skriften *Handlingar och brev i Danzigs arkiv till Sveriges medeltidshistoria* (1923) har G. Ericsson förtecknat ej mindre än 525 urkunder, skrivelser och brev från tiden 1346 till 1522 med angivande av innehållet och den publikation, där några av aktstyckena äro tryckta. Rådsbibliotekets i Stralsund handskriftssamling har H. Wieselgren genomgått och i uppsatsen *Anteckningar om Rådsbiblioteket i*

Stralsund (*HT*, 1885, s. 252—254) antecknat en hel del brev och andra handlingar av vikt för Sveriges historia under 1000-talet och början av 1700-talet. I detta sammanhang kan också nämnas, att C. J. R. Burenstam utgivit en *Förteckning på handskrifter rörande Sveriges historia, befintliga i kejserliga »Haus-, Hof- und Staats»-archivet i Wien* (1871), vilken omfattar åren 1551—1673.

Det arkiv i England, som motsvarar vårt riksarkiv, bär namnet Public Record Office. En vägledande redogörelse för innehållet har M. S. Giuseppi utgivit under titeln *A guide to the manuscripts preserved in the Public Record Office* (1923—24). I den ena av dessa båda delar behandlas »legal records», i den andra »State Papers and records of public departments». Den bästa och lättast tillgängliga tryckta förteckningen över de av Public Record Office eller under dess auspicier utgivna olika serierna av handlingar finnes i J. Minto, *Reference books* (1929), s. 251—256. För att göra serien av State Papers lättare tillgänglig har genom arkivets försorg sedan 1856 utgivits s. k. *Calendars*, närmast innehållsförteckningar med noggranna och utförliga register. Med ledning av dessa fram till 1887 har K. Setterwall förtecknat de handlingar, som röra Sverige, i skriften *Förteckning öfver Acta Svecica i Calendars of State Papers* (1889; även som bilaga till *HT*, 1889). Setterwall har ävenledes utgivit en *Förteckning öfver Acta Svecica i »A collection of the State Papers of John Thurloe»* (1890; även som bilaga till *HT*, 1890). Under år 1869 tillsattes »The historical manuscripts commission» med närmaste uppgift att låta undersöka befintligheten av otryckta handlingar i enskilda personers och institutioners ägo. Som appendix till sina Reports har kommissionen publicerat en stor mängd enskilda brevsamlingar och familjepapper, av vilka många äro av särskilt intresse även för svensk historia. Med längre mellanrum låter kommissionen trycka förteckningar över de utgivna serierna, genom vilka forskaren lättast erhåller uppgift om dessa svåråtkomliga urkundspublikationer.

Arkiven i Frankrike, såväl i Paris som i de olika departementen, äro utförligt behandlade av C. V. Langlois och H. Stein i arbetet *Les archives de l'histoire de France* (1891; Ma-

nuels de bibliographie historique, 1). Där erhållas upplysningar om beståndet, organisationen och den till varje arkiv hörande litteraturen. Den sedan 1886 genom Ministère de l'instruction publique utgivna periodiska publikationen *Annuaire des bibliothèques et des archives* innehåller likartade uppgifter. Den senaste årgången utkom 1927. Under titeln *Studier öfver arkivväsendet i utlandet* (1902; även i *MRA*, N. F., 2) har S. Clason offentliggjort ganska utförliga anteckningar huvudsakligen om arkiven i Frankrike men också om arkiven i Belgien, Holland och Preussen. I arbetet *Franske arkivstudier. Optegnelser fra Paris' centralarkiver* (1929; även som Skrifter, utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, 2. Hist.-fil. Kl., 1929: nr 4) har O. A. Johnsen bl. a. förtecknat i Archives nationales, Archives des affaires etrangères och Bibliothèque nationale befintliga handlingar, som röra de nordiska ländernas historia, men även sådana, som enbart ha intresse för Sverige. I junihäftet 1887 av ryska undervisningsministeriets Journal har G. Forstén infört en berättelse om sina i arkiven i Paris, Bruxelles, Köpenhamn och Stockholm anställda forskningar rörande den nordiska historien under 16:e och 17:e århundradet. De handlingar i de två förstnämnda arkiven, som röra Sverige, äro refererade i *HT*, 1887, s. 293—294. I detta sammanhang förtjänar också påpekas, att C. J. R. Burenstam av trycket utgivit ett antal *Handskrifter i nederländska och belgiska med flere archiver* (1885), omfattande åren 1567—1830.

Sedan början av 1890-talet ha med vissa avbrott av svenska forskare systematiska undersökningar för utforskande av källor till Sveriges historia med offentligt understöd företagits i Vatikanens arkiv i Rom. För de först gjorda efterforskningarna efter Suecana i påvearkivet, vilka resulterade i en stor mängd nu i Riksarkivet befintliga avskrifter, excerpter och anteckningar, har K. H. Karlsson redogjort i reseberättelsen *Forskningar i Vatikanens arkiv och därmed sammanhängande arbeten 1894—1900* (*MRA*, Bd 5 (1901), s. 343—357). Efter 1900 fullföljdes undersökningarna några år av danska forskare, som till det svenska riksarkivet överlämnade avskrifter av handlingar av intresse för svensk historia. Ett intimare samarbete in-

leddes 1920 med från Norge och Danmark utsända forskare, vilket sedermera fortsattes och varom A. Krarup lämnar närmare upplysningar i uppsatsen *Nordiske Vatikanundersögelser* (*DHT*, R. 9: Bd 3 (1925), s. 192—204). Från svensk sida ha dessa arkivforskningar, vid vilka fotografering av det anträffade materialet använts, närmast avsett en planerad edition av Acta pontificum Suecica. En volym härav med titeln *Acta cameralia*, under redaktion av L. M. Bååth, torde snart vara att förvänta. De sedan 1920 bedrivna Vatikanundersökningarna hava utförts av tjänstemän i Riksarkivet, och om dessas fortgång erhållas upplysningar i Riksarkivets årsberättelser.

Under de senare årtiondena hava på enskilt initiativ forskare i italienska arkiv och bibliotek anställt efterforskningar efter svenskt-historiskt urkundsmaterial och offentliggjort redogörelser för vad de funnit. E. Tegnér har utgivit en förteckning över *Handskrifna Suecana i italienska arkiv och bibliotek efter 1523* (1892; även som bilaga till *HT*, 1892). K. I. Karttunen har förtecknat *Les Suecana de la »Biblioteca Casanatense» à Rome* (1911; *AASF*, Ser. B., T. 2: nr 9), varmed kan jämföras samme författares uppsats *Sananen Ruotsia koskevista asiakirjoista Italian arkistoissa ja kirjastoissa* [Litet om handskrifter rör. Sverige i italienska arkiv och bibliotek] (*HA*, 1910, s. 184—190). Resultatet av undersökningarna i statsarkivet i Florens har E. Nygren meddelat i uppsatsen *Paradiso-klostrets arkiv* (*MRA*, 1928, s. 151—154).

Ovan ha nämnts en del tryckta förteckningar över Suecana i utländska bibliotek. Det behöver ju knappast påpekas, att de stora utländska biblioteken, likaväl som mången gång de små, i sina handskriftssamlingar dölja värdefulla bidrag till vår historia, fastän de icke systematiskt undersökts ur speciellt svensk synpunkt. För en forskare ligger svårigheten däri att få tag på detta material. Om en forskare ämnar undersöka handskriftsbestandet i ett visst bestämt bibliotek, kan han hava stor nytta av befintliga tryckta bibliotekskataloger, men att här anföra alla dylika skulle föra alldeles för långt. Endast som exempel kunna här nämnas sådana handskriftskataloger som E. Gigas, *Katalog over det store kongelige Bibliotheks Haandskrifter vedrörende*

Norden, særlig Danmark, Bd 1—3 (1903—15) eller H. Omont, *Catalogue des manuscrits Danois, Islandais, Norvégiens et Suédois de la Bibliothèque Nationale de Paris* (1887). För att få reda på vilka kataloger av dylikt slag finnas tryckta, kan forskaren rådfråga den av universitetsbiblioteket i Göttingen utgivna *Göttinger Handkatalog* (1929), där (s. 22—55) en förteckning är införd över de viktigaste tryckta handskriftskatalogerna.

V.

PUBLICERINGEN AV HISTORISKT KÄLLMATERIAL.

I närmast föregående kapitel har redogjorts för de arkiv och bibliotek, där de viktigaste arkivaliska källorna för vår historia äro att söka. En historiker behöver dock icke alltid arbeta med det material, som där förvaras. Han kan, då undersökningen är mindre omfattande, inskränka sig till tryckta urkunder och texter. I varje fall bereda dessa senare forskaren en betydlig lättnad, då han genom dem får en bekvämare tillgång till det material han behöver. Det arkivaliska stoffet har under århundradens lopp svällt ut betydligt, men urkundspublikationerna hava också å andra sidan avsevärt ökats, varigenom historikerns arbete underlättas. Den historiska vetenskapen är också i våra dagar ivrigt sysselsatt att med tryckpressarnas hjälp draga fram i ljuset historiska texter och urkunder av allehanda slag, ett ederingsarbete, som försiggår med statligt understöd eller på utgivarens egen bekostnad.

Det är denna, i historiskt-vetenskapligt syfte gjorda urkundspublicering vi här skola något skärskåda i fråga om dess uppkomst, utveckling och fortgång intill våra dagar. Denna översikt måste dock huvudsakligen taga sikte på de viktigaste resultat som nåtts och förbigå en mängd andra omständigheter, som med urkundspubliceringen ha sammanhang. Dessa allmännare synpunkter hava närmare framhävts av E. Hildebrand i uppsatsen *Svenska publikationer af historiska handlingar* (*HT*, 1886, s. 317—367), till vilken den intresserade hänvisas.

Publicering av urkunder i historiskt-vetenskapligt syfte börjar i vårt land först på 1600-talet. Enstaka författare, såsom Ericus

Olai, Johannes Magnus och Olaus Petri, hade väl tidigare in extenso tryckt viktiga handlingar, men detta skedde icke i den mening, som ovan angivits, utan urkunderna ingingo som en integrerande del i deras framställning. Vår förste utgivare av för hävdaforskningen betydelsefulla källskrifter är Johannes Messenius, som under åren 1615—16 offentliggjorde en stor del av vår äldre historiska litteratur. Början gjordes med Adams av Bremen *Chorographia Scandinaviae* (1615), därpå kommo i rask följd Ericus Olai *Historia Svecorum Gothorumque* (1615), prosaiska krönikan och lilla rimkrönikan (1615), början av stora rimkrönikan (1616) samt några andra vid sidan om historien liggande arbeten. Dessa editioner äro att betrakta som förarbeten till hans stora livsverk, *Scondia illustrata,* och låta oss förstå, att Messenius redan då hade en, om än kanske ännu oklar uppfattning av nödvändigheten att kritiskt sovra materialet, vilket därför först borde framläggas.

Den första publiceringen av egentliga urkunder i särskilda samlingar står i samband med det systematiska organiserandet av de historiska forskningarna i vårt land. I den instruktion för Antikvitetskollegiet, som utfärdades 1667, ligger nämligen uppslaget till publikationen av historiska aktstycken och även det program, som en lång tid framåt följdes.

Den drivande kraften inom kollegiet blev akademisekreteraren J. Hadorph, den mest utpräglade representanten för den praktiskt nyktra strömningen inom stormaktstidens historiska vetenskap. Genom sin mäktige gynnares, rikskansleren Magnus Gabriel De la Gardies inflytande erhöll han av förmyndarregeringen och Karl XI den ena inbringande befattningen efter den andra, varigenom han sattes i stånd att odelat kunna ägna sig åt sin uppgift, och ända till sin död 1693 sysslade han med utgivande av historiska urkunder, vilkas värde för den historiska vetenskapen först han till fullo insett.

Bland Hadorphs arbeten av detta slag — hans övriga omfattande författarskap lämnas här å sido — må först nämnas *Alexandri Magni historia på swenska rijm* (1672). Genom riksdrotsen Bo Jonssons åtgärd hade den medeltida dikten om konung Alexander överflyttats från latin, och till denna svenska

edition fogade Hadorph vid dess tryckning åtskilliga urkunder, huvudsakligen från konung Albrekts av Mecklenburg tid. Under åren 1674—70 utgav han *Twa gambla swenske rijm-krönikor . . . Item en stoor deel aff the gamble konungars . . . förlijkningar, förreeningar . . .* Andra delen av denna nya upplaga av rimkrönikan upptages av en samling »kungliga och furstliga förlikningar, föreningar, försäkringar, dagtingan, förbund, förskrivningar och lejdebrev» från tiden 1308 till 1523. Denna urkundssamling är icke blott den första svenska, utan tillika den första, som utgivits på offentlig bekostnad. Därpå följde 1695 *Sanct Olaffs saga på swenske rim*, med bilagor av fördrag och viktigare statshandlingar från den senare medeltiden. Hadorph utgav vidare för första gången åtskilliga av de gamla lagarna, såsom Dalalagen, Skånelagen, Gotlandslagen, Visby stadsrätt, Visby sjörätt samt framför allt *Biärköa rätten* (1687). Den senare åtföljes av en del stadgar från åren 1280 till 1514 rörande rättskipning, lagtolkning och allmän hushållning. Dessa utgöra endast ett brottstycke av ett stort anlagt urkundsverk, som av Hadorph hopbragts och vilket förelåg i tryckfärdigt skick 1680. Enligt planen innehöll detsamma icke blott riksdagsbeslut, regeringsformer, arvföreningar och andra statsakter, såsom furstarnas och ståndens privilegier, utan även stadgar och förordningar rörande religion, rättskipning, krigsväsende, handel, tull, mynt- och bankväsende m. m. Utgivandet inhiberades emellertid på grund av vederbörandes fruktan att publicera sådana handlingar, som rörde tvisterna mellan konung och folk.

Hadorphs utgivareskap lider visserligen av stora brister, då han likaväl som sin samtid saknade allt sinne för nödvändigheten att med diplomatisk noggrannhet avtrycka äldre texter. Dessa äro därför långt ifrån exakt återgivna; tvärtom förekomma ofta svåra och meningen störande felaktigheter, vilka härröra antingen från rena felläsningar eller bero på ett godtyckligt införande av andra ordformer och uttryck än de i texten förekommande. Men för eftervärlden har Hadorphs utgivarverksamhet varit av den största betydelse, då en stor del av de av honom efter original i Riksarkivet publicerade handlingarna sedermera förstördes vid slottsbranden 1697.

En annan av Antikvitetskollegiets medlemmar, J. Schefferus, ägnade sitt intresse åt den svenska medeltidslitteraturen. Han utgav bl. a. en ny upplaga av konungastyrelsen under titeln *Kununga ok höfdinga styrilse* (1669), vilken anses betydligt bättre än de båda av Bureus och Stiernhielm ombesörjda editionerna, vidare *Breve chronicon de archiepiscopis et sacerdotibus caeteris ecclesiae Upsaliensis* (1673), en i Registrum Upsaliense intagen viktig krönika, samt Israel Erlandi *De vita et miraculis sancti Erici Sueciae regis* (1675). De till texten fogade anmärkningarna röja både kritisk skärpa och en omfattande kännedom om medeltiden.

Den av Antikvitetskollegiet bedrivna verksamheten bar även andra frukter av den art, som här är i fråga. De till kollegiet från Riksarkivet överlämnade gamla medeltidshandlingarna ordnades av Hadorph, som också därav gjorde avskrifter. De medeltida pärmebrev, som voro av kyrklig natur, omhändertogos i kollegiet av en av dess assessorer, rikshistoriografen C. Arrhenius, adlad Örnhiälm. Denne upplade härav flera serier, såsom ett bullarium eller en samling av påvebullor rörande Sverige samt en annan samling av då kända kyrko- och klosterbrev. Dessa blevo aldrig befordrade till trycket, men hava dock varit av ovärderligt gagn för den historiska forskningen. Örnhiälm utvecklade även en omfattande författarverksamhet. Som utgivare däremot visade han ej samma produktivitet. Ihågkommas må emellertid hans edition av Rimbertus, *S. Anscharii vita* (1677), jämte en gammal svensk översättning. Till denna levnadsteckning över »Nordens apostel» har utgivaren fogat Corbey-munken Gualdos latinska versifierade parafras av Rimberts verk och P. Lambeccius' noter till detta senare.

Hadorphs efterträdare som sekreterare i Antikvitetsarkivet, J. Peringer, adlad Peringskiöld, fortsatte den av företrädaren inaugurerade verksamheten och lämnade efter sig omfattande avskriftssamlingar. En stor del av dessa förtärdes av lågorna vid den ödesdigra slottsbranden, men ännu finnas kvar av hans hand outgivna ett Bullarium romanum, ett Opus diplomaticum m. fl. samlingar avskrifter av testamenten och donationsbrev. Peringskiöld utgav även från trycket åtskilliga isländska sagor,

däribland den första fullständiga editionen av *Heimskringla* (1697), vidare J. Messenius' *Scondia illustrata*, Vol. 1—2 (1700—05), de s. k. *Monumenta Uplandica*, 1—2 (1710—19), där en hel del dokument inne i texten äro avtryckta, samt Anna Fickesdotter Bylous *Chronicon genealogicum* (1718). Detta arbetes författarinna var abbedissa i Vadstena kloster, där hon dog 1519; hennes opus innehåller en utförlig berättelse över samtida släktförhållanden, vilka i vissa delar underkastats en kritisk granskning av utgivaren.

I detta sammanhang kan även erinras om Peringskiölds son och efterträdare i Antikvitetsarkivet J. F. Peringskiöld, som till svenska överflyttade ett parti av Adams av Bremen arbete om det hamburg-bremiska ärkestiftet, utgivet under titeln *Beskrifning om Sverige, Danmark och Norige* (1718), och Jordanes' goterhistoria med titeln *Beskrifning om Göthernas uhrsprung och bedrifter* (1719). Peringskiöld d. y. utgav även åtskilliga isländska sagor.

Det exempel med urkunders samlande och publicerande, som givits av Antikvitetskollegiets och Antikvitetsarkivets tjänstemän, upptogs och fullföljdes av enskilda personer och forskare, främst av den lärde och mångsidigt bildade Erik Benzelius d. y. Bland hans många publikationer av historiska källskrifter kunna förtjäna framhållas följande. År 1708 utgav han ett omtryck av Johannes Vastovius' i Köln 1623 utkomna men redan på Benzelii tid sällsynta arbete *Vitis Aquilonia sive vitae sanctorum regni Sveo-Gothici*, innehållande svenska helgons levernesbeskrivningar och baserat på ganska ingående forskningar. År 1709 började han i disputationsform publicera, med inledning, noter och register, en serie medeltidskällor till vår kyrkohistoria, såsom helgonbiografier, kronologier, biskopskrönikor m. m., sammanförda under den gemensamma titeln *Monumenta historica veterа ecclesiae Sveogothicae*. Med svensk översättning och förklarande noter framlades av honom 1710 Vadstenaabbedissan Margareta Clausdotters *Chronicon de Sancta Birgitta*. Därpå följde editionen av det gamla Vadstenaklostrets minnesbok, *Diarium Vazstenense* (1721), till vilken fogades som bilagor några brev rörande klostret, hämtade ur en av dess forna biblio-

teks gamla codices. Diariet omtrycktes sedermera i *SRS*, T. 1: 1 (1818), s. 99—229, och efter denna edition utgavs detsamma 1918 i svensk översättning under titeln *Vadstena klosters minnesbok* (ang. översättningen jfr *NTBB*, 1920, s. 55—61). Förglömmas bör ej heller, att Benzelius 1710 stiftade vårt första lärda sällskap, Collegium curiosorum, vilket 1719 återupplivades under namn av Societas literaria. I dess tidskrift, *Acta literaria Sueciae*, vilken ännu fortlever fastän under annat namn, meddelade han även flera urkunder och förebådade därigenom i viss mån 1700-talets senare verksamhet på detta område. Ävenledes utgav Benzelius den av ärkebiskop H. Spegel hopförda samlingen av kyrkohistoriska urkunder från nionde till början av sjuttonde århundradet under titeln *Skriftelige bewis hörande til swenska kyrckio-historien* (1716), vilka kunna betraktas som ett supplement till Spegels två band omfattande arbete *Then swenska kyrkiohistorian* (1707—08).

Som urkundsutgivare äger Benzelius ett avgjort företräde framför andra samtida och även några senare editorer. Noggrannhet och kritisk skärpa utmärka alla hans urkundspublikationer, liksom hela hans historiska skriftställarverksamhet karakteriseras av en kritisk universell läggning. Han uppgjorde även plan för tvenne stora urkundsverk, ett Bullarium och ett Corpus scriptorum historiae Suio-Gothicae, till vilkas utförande dock tid och medel fattades honom. Benzelius' initiativrika och storartade insats i vår andliga kultur har utförligt skildrats av H. Forssell i arbetet *Minne af erkebiskopen, doktor Erik Benzelius den yngre* (*SAH* ifrån år 1796, D. 58 (1883), s. 113—476).

Något tidigare än Benzelius framträdde postdirektören J. Schmedeman som urkundsutgivare; hans editionsverksamhet hade dock ett mera praktiskt-juridiskt syftemål. Den viktigaste av de av honom redigerade författningssamlingarna är det s. k. Schmedemans justitieverk eller med fullständig titel *Kongl. stadgar, förordningar, bref och resolutioner ifran åhr 1528 in til 1701 angående justitiae- och executions-ährender* (1706). Av likartat innehåll är samlingen *Kongl. stadgar, förordningar, bref och resolutioner angående 1. Executions wärcket ... 2. Duäller och slagzmåhl ... 3. Öfwerwåld ... 4. Straff uti hwarje-*

handa criminalsaker och mahl (1703), omfattande tiden 1664—1703. Av stort historiskt intresse äro de av honom ederade *Kongelige och andra wederbörandes förordningar angaende postwäsendet* (1707) för tiden 1630—1707.

Med frihetstiden, den moderna svenska historieskrivningens genombrottstid, tager utgivandet av historiskt källmaterial ett synnerligen kraftigt uppsving. Ehuru den rent yttre tekniken i många fall förbättras och större omsorg nedlägges på utredigeringen, kan det ej förbises, att åtskilliga av frihetstidens urkundsutgivare ännu saknade den nödvändiga historiska kritiken. Men oavsett dessa brister, som först långt in på 1800-talet blevo bortarbetade, hava alla de många 1700-talseditorerna gjort den historiska vetenskapen verkliga tjänster, som vi icke böra glömma. Framför allt hava de vidmakthållit, befordrat och ökat det historiska intresset samt genom sin verksamhet i många fall räddat historiska handlingar undan förstörelse.

Urkundsutgivandet följer under denna tid tvenne olika linjer, allt efter som det dominerande intresset är mera historiskt-vetenskapligt eller mera praktiskt-administrativt. Då förvaltningen efter det nya statsskickets införande blev mera omfattande, behövde man lättillgängliga samlingar av offentliga handlingar, varur man kunde få upplysningar om prejudikat från föregående tider. Helt naturligt är det publikationerna av det förra slaget, som en historiker i främsta rummet måste känna till, men han kan å andra sidan icke förbise de senare, vilka han tvärtom mången gång behöver anlita. Vi skola därför något dröja även vid de sistnämnda. I regel trycktes de på officiell begäran och med understöd från det allmänna, under det att utgivarna av de historiskt-vetenskapliga urkundssamlingarna i de allra flesta fall voro sina egna förläggare och för tryckningskostnadernas täckande måste hoppas på och lita till den bildade allmänhetens köplust.

Närmast på grund av städernas vid 1727 års riksdag framförda besvär utgav sekreteraren i Riksarkivet A. A. von Stiernman den redan av Hadorph påtänkta samlingen av riksdagsbeslut, regeringsformer och resolutioner på allmänna besvär. Arbetet utkom under titeln *Alla riksdagars och mötens besluth samt arfföreningar, regements-former, försäkringar och*

bewillningar, som på allmenna riksdagar och möten ifrån år 1521 intil år 1727 giorde, stadgade och bewiljade äro, D. 1—3 (1728—33). Ehuru så på titelbladet angives, stannar samlingen icke vid år 1727 utan sträcker sig till och med riksdagen 1731. Ett bihang till densamma, med tillägg för åren 1529—1698, trycktes 1743 och ett register 1820, utarbetat av C. U. Leyonmarck. Likaledes på borgerskapets begäran tillkom Stiernmans välbekanta *Samling utaf kongl. bref, stadgar och förordningar etc. angående Sweriges rikes commerce, politie och oeconomie uti gemen ifrån åhr 1523 in til närwarande tid,* D. 1—6 (1747—75). De två sista delarna, omfattande åren 1689—1718 jämte register, utkommo efter utgivarens död. På offentligt uppdrag utgav Stiernman även *Samling utaf ... kongliga stadgar, bref och förordningar angående religion* (1744) för åren 1563—1741.

Av likartad beskaffenhet äro kanslirådet R. G. Modées *Utdrag utur alle ifrån den 7 decemb. 1718 utkomne publique handlingar, placater, förordningar, resolutioner och publicationer ...,* D. 1—15 (1742—1829), omfattande tiden 1718—1794 och utgörande en god källa vid sidan av årstrycket. Ett alfabetiskt register till de fyra första delarna utkom 1754. Efter Modées död utgavs av hans änka hans samling av allianstraktater för åren 1718—1751 under titeln *Utdrag af de emellan Hans Konglige Majestät och Cronan Swerige å ena och utrikes magter å andra sidan sedan 1718 slutna alliancetraktater och afhandlingar* (1761).

Tjänstemannen i krigskollegium S. L. Gahm Persson gjorde sig ett känt namn genom de samlingar och avskrifter av historiska handlingar, mest av personhistoriskt, bibliografiskt och topografiskt innehåll, vilka han hopbragte och som efter hans död delvis inlöstes för Uppsala universitetsbiblioteks räkning. Från trycket utgav han den ännu värdefulla samlingen *Kongl. stadgar, förordningar, bref och resolutioner angående Swea rikes landtmilice til häst och fot,* D. 1—4 (1762—1814), omfattande tiden 1680—1718. Arbetet blev aldrig fullbordat; för de två första delarna hugnades utgivaren av rikets ständer med en liten pension. Ävenledes må ihågkommas, att Bergskollegium på särskild kungl. befallning framlade för offentligheten samlingsverket *Kongl. stadgar, förordningar, privilegier och resolutioner angående ju-*

stitien och hushållningen vid bergwerken och bruken (1736), för tiden 1347 till och med 1735, vilket sedermera följdes av andra fortsättningar t. o. m. 1836. Även flera mera speciella lag- och förordningssamlingar sägo dagen under 1700-talets senare hälft och framför allt under 1800-talets förra del såsom S. Wilskman, *Swea rikes ecclesiastiqve werk i alphabetisk ordning*, D. 1—2 (1781—82), E. Drangels *Lag-samling* (1798), J. A. Flintbergs *Lagfarenhets-bibliothek*, D. 1—6 (1796—1807), och G. M. Danckwardts *Sammandrag af gällande författningar rörande handtwerkerier och manufacturer samt in- och utrikes handel och sjöfart* (1823).

Det andra slaget av urkundsutgivande, där det historiskt-vetenskapliga syftet visserligen var övervägande men där ofta kultur- och personhistoriska hänsyn spelade in, inledes i viss mån av den redan nämnde Stiernman. För historien och dess olika grenar visade denne redan tidigt ett synnerligen livligt intresse, varom hans många biografiska och bibliografiska arbeten bära vittne. Stiernman har även utgivit flera äldre författares arbeten och försett dem med biografiska, historiska och genealogiska anmärkningar. I sin edition av biskopen Peder Svarts *Historia om de forna Westerås stifts biskopar* (1744) har han på grund av sin mindre kritiska läggning icke ingått på en prövning av biskopskrönikans äkthet, trots att dess uppenbara felaktigheter borde väckt hans misstänksamhet. En senare granskning har också med lätthet kunnat frånkänna Peder Svart författarskapet. (Se härom E. Hildebrand, *Om äktheten af den Peder Svart tillskrifna biskopskrönikan för Westerås stift*, tryckt i *HT*, 1881, s. 274—283, N. Ahnlund, *Nils Rabenius* (1927), s. 53—79, och S. Bolin, *Några anteckningar om Västerås biskopskrönika och biskopslängd*, tryckt i *PHT*, 1931, s. 188—193.)

Av större värde för den historiska forskningen äro emellertid den flitige Stiernmans senare editioner: *Konung Johan den III:des chrönika ... sammanfattad fordom af* Aegidius Girs (1745); *Historia liturgica eller En kort beskrifning om den förändring i religion, som uti ... Johan den III:s tid här i Sweerige ... förehades, opsatt år 1638 af* Laurentio Raimundio (1745); *Konung Sigismunds och konung Carl den IX:des histo-*

rier ... sammanskrefna af JONAS WERWING, D. 1—2 (1746—47) samt *Konung Erics den XIV:des historia ... sammanskrefwen af* ERIC JÖRANSSON TEGEL (1751). Till Werwings och Tegels arbeten har utgivaren dessutom fogat åtskilliga handlingar in extenso till belysning av den tid, varom resp. verk rör sig.

Den förste, som under frihetstiden återupptog publiceringen av historiska handlingar i egentlig mening — härvid bortses från CHR. NETTELBLADTS *Schwedische Bibliothec* (1728—36), som innehåller översättningar till tyska av en del äldre handlingar rörande svenska historien — var Lundaprofessorn SVEN LAGER BRING. Som lärare i den von Fersenska familjen i Stockholm på 1730-talet fick han tillfälle att anställa ingående forskningar i Riksarkivet och huvudstadens övriga privata handskriftssamlingar. Härunder riktades hans blick på källorna och deras betydelse för historieskrivningen; han började mer och mer inse nödvändigheten att först fastställa deras karaktär och inbördes värde. Vid sidan av sitt epokgörande historiska författarskap utgav LagerBring av trycket tvenne urkundssamlingar. Den ena, *Monumenta Scanensia*, publicerad i disputationsform under åren 1744—51, innehåller åtskilliga aktstycken till Skånes historia. I den andra, *Samling af åtskilliga handlingar och påminnelser, som förmodeligen kunna gifwa lius i swänska historien*, D. 1—3 (1749—58), avtrycktes förutom en hel del smärre historiska uppsatser även handlingar av allmänt intresse.

Det uppslag LagerBring givit upptogs och fortsattes av hans båda lärjungar B. BERGIUS och C. CHR. GJÖRWELL. Den förre var några år docent i historia vid det sydsvenska universitetet men slutade sina dagar som bankokommissarie i Stockholm. Han samlade stora massor avskrifter av brev och handlingar till Sveriges politiska och lärdomshistoria, till vilka material även överlämnades av hans många vänner och andra av frihetstidens stora samlare. Vad han lämnade efter sig, finnes numera i Vetenskapsakademiens bibliotek (se s. 111). Bergius hade t. o. m. för avsikt att bilda en historisk akademi, men då detta misslyckades, nöjde han sig med att få till stånd en anspråkslösare sammanslutning av historiskt intresserade personer (se härom H. HERNLUND, *En undertryckt historisk akademi*, *HT*, 1885,

s. 97—103). Av denna, där Bergius var den drivande kraften, utgavs under åren 1753—54 *Nytt förråd af äldre och nyare handlingar rörande nordiska historien*, innehållande aktstycken från 1500- och 1600-talen med lärda och skarpsinnigt kritiska inledningar. Då utgivningen på grund av oenighet inom sällskapet upphörde — endast fyra fullständiga avdelningar utkommo, av den femte trycktes dock tvenne ark — fortsatte Bergius på egen hand med *Sma-saker til nöje och tidsfördrif*, D. 1—8 (1756—57), och *Allahanda*, D. 1—3 (1757—58), där bland verser och strögods även förekommer en och annan historisk handling. Efter dessa båda samlingar följde *Konung Carl IX:des rim-chrönika samt Konung Gustaf Adolphs påbegynte chrönika, egenhändigt af högbemälte konungar författade* (1759). Bland bilagorna till denna edition meddelade Bergius nära ett hundratal brev och handlingar från slutet av 1500-talet och början av 1600-talet, av vilka numera åtskilliga äro försvunna. Beträffande Bergius och hans verksamhet hänvisas till E. Naumanns biografi över Bergius (*SBL*, Bd 3 (1922), s. 559—565).

Gjörwell, åt vilken Thorild givit hedersnamnet »de lärda mödors patriark», bevarade under hela sin levnad ett aldrig slocknande intresse för historien och dess källor. Liksom sin lärare tröttnade han aldrig att framhäva nödvändigheten att ständigt gå tillbaka till själva primärkällorna. Trots alla missräkningar, som mötte honom på ämbetsmannabanan, och alla ekonomiska svårigheter, som han måste genomgå, utvecklade han en rastlös verksamhet både som förläggare av egna och andras arbeten och utgivare av urkundspublikationer, litterära och lärda tidskrifter, tidningar m. m. Ända från 1754 till 1810 avlöste under växlande namn den ena publikationen den andra. Av dessa äro en del samlingsverk, som enbart inrymma historiska handlingar och historiskt-biografiska arbeten; det stora flertalet tjänade dock andra ändamål, framför allt litterära, men här och där finnas också i dessa inströdda enstaka historiska urkunder. Ehuru Gjörwell icke ägde den kritiska blick, som numera erfordras för edering av historiska källor, hava hans verk ännu värde på grund av de principer han tillämpade vid handlingarnas utgivande. Men han bör kanske framför allt ihågkommas därför,

att han genom sin omfattande insats verkat eggande på det historiska intresset och den historiska vetenskapen.

Även för en tämligen tränad historiker möter det ganska stora svårigheter att komma till rätta med den rikt flödande ström av publikationer, som utgått från Gjörwells hand. Det har bland historici länge varit ett önskemål att erhålla en efter moderna principer uppgjord förteckning över dessa, häri inbegripet även andra liknande samlingsverk från 1700- och 1800-talen. Denna borde innehålla såväl en fullständig bibliografi över alla de olika skrifterna som en systematisk sammanställning av alla de däri publicerade handlingarna. Någon hjälp för en genomgång av de Gjörwellska arbetena kan forskaren hava av Gjörwells egen *Förteckning på de af trycket utkomne arbeten* (1806, 2:a uppl.), vilken upptar de verk, som han intill 1806 författat, utgivit eller förlagt. Här nedan upptagas i kronologisk följd endast de ur historisk synpunkt viktigaste samlingarna, där urkunder av vikt för vår historia äro inryckta.

Stockholms historiska bibliotek, 1—3 (1755);
Den swänska Mercurius (med växlande namn) (1755—65);
Det swenska biblioteket, D. 1—5 (1757—61);
Förråd eller samling af åtskilliga historiska, moraliska och andra ämnen, D. 1—3 (1759—60);
Svea rikes krönika för år 1761—1762 (1761—63);
Nya svenska biblioteket, Bd 1—2 (1762—63);
Svenska magazinet (1766—69);
Kongl. Bibliotekets tidningar om lärda saker (1767—78);
Kongl. Bibliotekets handlingar, Bd 1: 1—2 (1768—69);
Tidningar om lärda saker, D. 1—2 (1768—71);
Svenska anecdoter, D. 1—4 (1768—69);
Almänna magazinet, Bd 1 (1770—71);
Handlingar i swenska historien, 1—2 (1770);
Samlaren, 1—9 (1773—78);
Den historiske och politiske Mercurius, D. 1—7 (1774—78);
Nya lärda tidningar (1774—75);
Stockholms lärda tidningar (1776—80);
Collectio Gjörwelliana, D. 1: 1—3 (1777—79);
Thesaurus Sveo-Gothicus (1781);

Anmärkningar i swenska historien, samlade af Ett sälskap, Bd 1 (1782—86);

Handlingar uti swenska historien, utgifne utur Upsala Sälskapets bibliotek (1786);

Svenska archivum, Bd 1—2 (1790—93);

Svenska adressen, Bd 1 (1795—97);

Anteckningar, Saml. 1—7 (1797—98);

Brefväxling, Bd 1—6 (1798—1808).

Bland Gjörwells övriga urkundseditioner må framhållas hans samling av *Bref från Swea-rikes canceller grefve Axel Oxenstierna til grefve Johan Oxenstierna aren 1642—1649*, Bd 1 (1810—15), vilket arbete Gjörwell ansåg som ett av sina förnämsta men vars fullbordan han icke fick uppleva. Det sista partiet utgavs några år efter hans död på bekostnad av statsministern för utrikes ärenden Lars von Engeström.

Vid sidan av Gjörwell framträdde under 1700-talets senare del även andra utgivare av historiskt källmaterial, vilka dock ej i produktionens omfattning kunna upptaga tävlan med »frihetstidens store publicist». Av dessa är otvivelaktigt den förnämste magister S. Loenbom, vilken slutade sina dagar som lönlös amanuens hos rikshistoriografen. Trots ogynnsamma yttre omständigheter var han en synnerligen flitig forskare, som efterlämnat många förtjänstfulla skrifter och urkundspublikationer.

Dessa senare äro följande:

Handlingar til konung Carl XI:tes historia, Saml. 1—15 (1763—74);

Svenska archivum, T. 1—3 (1766—72);

Historiska märkwärdigheter, D. 1—4 (1767—68);

Upplysningar i swenska historien, D. 1—4 (1768—71);

Anecdoter om namnkunniga och märkwärdiga swenska män, Bd 1—3 (1770—75);

Historiskt archivum, St. 1—6 (1774—76).

Dessa samlingar, av vilka några utkommo i nya och förbättrade upplagor under utgivarens livstid, innehålla i regel handlingar från 1500- och 1600-talen samt de första årtiondena av 1700-talet. Materialet till desamma hämtade Loenbom till stor del från nu skingrade herrgardsarkiv och enskilda personers

manuskript- och brevsamlingar, vilka ställdes till hans förfogande. Åtskilliga av de i dessa förvarade handlingarna skulle måhända nu varit förlorade, om de icke genom Loenboms ingripande räddats undan »eld och förstöring» samt bevarats för forskningen. Härutinnan ligger en av utgivarens stora förtjänster om den historiska vetenskapen.

Av långt mindre betydelse som urkundsutgivare är notarien vid Stockholms bokauktionskammare E. Ekholm. Han deltog med iver i tidens litterära och vetenskapliga fejder samt utgav ej mindre än sex tidskrifter och dessutom några andra arbeten. I historiskt avseende äro de viktigaste: *Den swenska fatburen,* 1—9 (1767—70), med en mängd mindre handlingar här och var inströdda utan plan och ordning; *Kritiska ok historiska handlingar rörande svenska historien ok språket,* Saml. 1—3 (1760), samt *Swenska kyrko-handlingar,* Saml. 1 (1770).

Både urkunder och av utgivaren författade uppsatser utgöra innehållet i den av assessorn i Antikvitetsarkivet N. Wessman utgivna samlingen *Äldre och nyare skånska handlingar,* 1—2 (1755). Det av historikern och politikern J. Arckenholtz utgivna verket *Memoires concernant Christine, reine de Suède* (1751—60) inrymmer likaledes i sina fyra kvartband en mycket stor mängd i texten inryckta brev och handlingar. Arbetet utgör ännu i dag en av huvudkällorna för drottning Kristinas historia just på grund av det rika urkundsmaterial, som där meddelas. Åtskilliga dokument äro även avtryckta i det av M. Swederus utgivna *Stockholms magazin* (1780—81), som för övrigt innehåller avhandlingar och recensioner.

Det bör heller icke förglömmas, att i den tidens lärda tidningar och journaler, såsom Salvius' *Lärda tidningar,* och i de samtida vetenskapliga akademiernas handlingar äro införda enstaka urkunder och brev av historiskt intresse. Även i de egentliga tidningarna avtrycktes fram till 1800-talets början esomoftast historiska aktstycken. Man finner dylika framför allt i *Tidningar utgifne af ett sällskap i Åbo; Tidningar i Upsala* med dess olika fortsättningar; *Götheborgska magazinet; Nyköpings weckoblad; Norrköpings weko-tidningar* samt i flera av huvudstadens tidningar, som ännu icke helt och hållet fått karaktären

av rena nyhetsblad. Det material, som här döljer sig, är mycket svåråtkomligt, och det torde mera bero på en tillfällighet, om det blir funnet av forskaren, såvida han ej vill underkasta dessa tidningar en systematisk genomgång. Åtskilligt av detta material blir emellertid förtecknat i den av Setterwall utarbetade bibliografien för åren 1770—1875 (se s. 40), vilken snart kommer att föreligga i tryck.

En annan för oss mera ovanlig form för urkundspublicering var den akademiska disputationens. Som känt är, var dissertationen en av de få möjligheter, som förr stodo professorerna vid universiteten till buds att få sina arbeten befordrade till trycket. Man är också van att anse den på titelbladet namngivne praeses som författare till varje dissertation före 1855, såvida icke respondens uttryckligen är angiven som auktor. I många fall torde dock en dylik akademisk avhandling hava för sin tillkomst att tacka ett samarbete mellan praeses och respondens, i det att den senare varit behjälplig med materialsamlandet eller efter lärarens närmare anvisning utfört en del av det mera manuella arbetet.

Publicering av historiska urkunder i denna form inaugurerades av Erik Benzelius och vann en storartad efterföljd. Otaliga enstaka handlingar trycktes på detta sättet antingen som bevis för en i dissertationen framlagd sats, som stoff för några kommentarier, som rena bihang till densamma eller slutligen utan vidare blott för sin egen skull. Det är naturligt endast den sistnämnda formen, som vi här något kunna sysselsätta oss med. Kvantitativt är resultatet av denna publikationsmetod synnerligen betydande men kvalitativt av mindre värde, då eftervärlden icke på långt när haft motsvarande nytta av dessa akademiska dissertationer, där »den historiska lärdomen och de historiska aktstyckena arkvis utminuterades, insvepta i det akademiska latinets ordrika svada». Ofta saknas också en ledande princip i publiceringen, och handlingarna följa ofta efter varandra utan sammanhang eller utan kronologisk ordning.

Benzelius' och LagerBrings samlingar av detta slag äro redan nämnda. Ytterligare några av de större och mera kända dissertationssamlingarna fram till 1855, då denna form för urkundspu-

blicering genom ändringar i det akademiska examensväsendet upphörde, skola här påpekas. Uppsalaprofessorn, sedermera biskopen i Lund O. Celsius d. y. utgav under åren 1750—53 sina *Monumenta politico ecclesiastica,* innehållande handlingar från åren 1435—1703 och hämtade från den Palmskiöldska samlingen i Uppsala universitetsbibliotek, vilkens innehåll först därigenom blev allmännare bekant inom den lärda världen. Den som bibliognost och lärdomshistoriker kände O. Knös publicerade åren 1787—96, då han var adjunkt i historia vid universitetet i Uppsala, en samling *Analecta epistolarum in primis historiam et res litterarias Sveciae illustrantium.* Innehållet är här synnerligen växlande och rör huvudsakligen lärdoms- och litteraturhistorien. E. M. Fant, som i ett otal akademiska dissertationer kommenterade en mångfald enstaka historiska urkunder, förenade en större mängd dylika under den gemensamma titeln *Observationes selectae historiam Svecanam illustrantes* (1785—1805). Den skytteanske professorn J. F. Neikter började år 1800 presidera för en *Collectio monumentorum historiam Svecanam illustrantium.* Denna serie avbröts vid utgivarens död 1803 men fortsattes 1808 av efterträdaren O. Kolmodin samt avslutades först 1829. Dess viktigaste innehåll utgöres av handlingar från den Vellingk-Cederhielmska rättegången.

Vid Åbo universitet ederade H. G. Porthan, den förste som mera målmedvetet arbetade för Finlands historia, i 56 disputationer under åren 1784—1800 P. Juustens biskopskrönika från 1500-talets senare hälft under titeln *Chronicon episcoporum Finlandensium, annotationibus et apparatu monumentorum illustratum.* I denna edition utvecklade Porthan hela sin historiska lärdom och meddelade i noter en mängd för Finlands historia viktiga urkunder, varigenom denna disputationsserie blev en huvudkälla för Finlands äldre historia, framför allt den kyrkliga. Sedermera utgav han även i disputationsform ett tillägg till Celses bullarium under titeln *Ad recensionem Bullarii Romano-Svcogothici a nobil. a Celse editam accessio* (1796—1801) (jfr nedan s. 144) samt en samling av de viktigaste urkunderna rörande Finlands medeltidshistoria *Sylloge monumentorum ad illustrandam historiam Fennicam pertinentium* (1802—04).

Bland övriga under 1800-talet i disputationer utgivna urkundssamlingar må här vidare nämnas följande: E. G. Geijers *Acta et litterae ad historiam Suecanam* (1817—26), innehållande strödda handlingar till Karl XII:s historia; J. H. Schröders *Monumenta diplomatica Svecana nunc primum in lucem edita atque animadversionibus historicis illustrata* (1820—22), med akter från åren 1441—1502; E. S. Brings *Autentiska bref och handlingar hörande till drottning Christinas historia* (1828—32); H. Reuterdahls edition av svenska medeltida synodalhandlingar under titeln *Apparatus ad historiam Sveo-Gothicam Celsiani sectio secunda* (1839—42); C. G. Malmströms *Handlingar rörande C. O. Lagercrantz och finska kriget 1741 och 1742* (1854) samt densammes *Handlingar rörande Sveriges historia under åren 1713—1720* (1854).

Vända vi oss åter till de egentliga urkundspublikationerna kring sekelskiftet 1800, var Gjörwell alltfort den mest verksamme på området, men även hans intresse började mattas, då han icke längre hos allmänheten fann samma resonans som förut. Nya män trädde visserligen fram på arenan, men de utvecklade icke på långt när en sådan verksamhet, att den kan jämföras med det närmast föregående tidsskedets. Men de av dem utgivna publikationerna äro i allmänhet lagda efter en bestämd plan och mera systematiskt uppställda. Därigenom hava de ett avgjort företräde framför de föregående och hava också därför i högre grad främjat den historiska vetenskapen.

Den sedan som rikshistoriograf och riksantikvarie verksamme hävdatecknaren J. Hallenberg utgav i samband med sina forskningar för Gustav II Adolfs historia en liten samling *Handlingar till konung Gustaf II Adolfs historia* (1784), av vilka dock endast en samling utkom. En annan av de vid denna tid mera framträdande historici, lektorn C. G. Nordin, publicerade anonymt tvenne häften *Handlingar til uplysning af svenska krigs-historien* (1787—88). Ungefär samtidigt utkommo *Handlingar til uplysning af svenska historien*, St. 1—4 (1789—1802), utgivna av E. M. Fant, som även 1814 påbörjade en ny serie under namn av *Samlingar i svenska historien*, vars fortsättning dock aldrig följde. Mot slutet av seklet framträdde bröderna

Adlersparre som urkundsutgivare. Den äldre, arkivsekreteraren Carl Adlersparre, utgav under åren 1793—1822 fem band *Historiska samlingar*. Dessa äro förträffligt redigerade och i editionshänseende överlägsna flertalet äldre publikationer av liknande slag samt försedda med värdefulla noter. Den litterärt och historiskt intresserade yngre brodern, revolutionshjälten Georg Adlersparre, som redigerade den bekanta tidskriften Läsning i blandade ämnen (1797—1801), nedlade frukten av sitt samlarnit i tvenne värdefulla aktpublikationer: *Krigssamlingar*, D. 1—4 (1794—98), och *Handlingar rörande Sveriges äldre, nyare och nyaste historia samt historiska personer, utgifna af ett sällskap*, D. 1—9 (1830—33). I den senare äro bl. a. offentliggjorda åtskilliga brev och handlingar rörande 1809 års personer och händelser, däribland Adlersparres egen berättelse om revolutionens utbrott i Värmland 1809. Publikationen väckte på sin tid stort uppseende och gav anledning till en vidlyftig polemik samt ett åtal, enär Adlersparre där intagit diplomatiska akter, statsrådsprotokoll m. m., vilkas offentliggörande stred mot gällande tryckfrihetsförordning. I detta sammanhang kan också erinras om det av F. V. von Ehrenheim utgivna arbetet *Tessin och Tessiniana* (1819), innehållande utdrag ur Carl Gustaf Tessins dagbok.

På kyrkohistoriens område sågo kring sekelskiftet 1800 flera värdefulla aktsamlingar dagen: *Ecclesiastique samlingar*, utgiven i 8 flockar under åren 1788—95 av biskop O. Wallquist, fortsatt av N. Törnells *Ecclesiastike handlingar* (1803) och F. Öhrströmers *Ecclesiastike samlingar*, H. 1—3 (1806—13), samt *Skrifter och handlingar til uplysning i swenska kyrko- och reformations historien*, D. 1—5 (1790—91), av biskop U. von Troil, en samling, som ännu bibehåller sitt värde, trots att urkunderna lämna åtskilligt övrigt att önska i fråga om kritisk noggrannhet. Till kyrkohistorien kan räknas rikshistoriografen M. von Celses *Apparatus ad historiam Sveo-Gothicam* (1782), vanligen kallad »Celses bullarium». Arbetet består av mer eller mindre kortfattade regestanteckningar av innehållet i påvebullor rörande Sverige. Detta har sedermera fortsatts, såsom redan nämnts, av Porthan och Reuterdahl samt av Schröder, vil-

ken senare 1854 utgav *Ad bullarium Romano-Svogothicum a Magno von Celse et Porthan editum accessio nova* (1854). Hit kan även räknas H. Reuterdahls edition av *Statuta synodalia veteris ecclesiae Svogothicae* (1841).

Publiceringen av källmaterial under 19:e århundradet karakteriseras framför allt därav, att man söker få till stånd föreningar eller andra sammanslutningar såsom fasta medelpunkter för befordrande av de historiska intressena och utgivningen av historiska handlingar. Därifrån ledes man så småningom över att anförtro en stor del av verksamheten åt offentliga institutioner, som för arbetet erhålla statligt understöd. Vid sidan härav arbeta allt fortfarande enskilda personer med historiska källpublikationer men i mindre omfattning. Först mot århundradets slut tager denna verksamhet åter fart, varvid material även hämtas från utländska arkiv. En del av det enskilda intresset inriktas på de äldsta skriftliga källorna, och åt detta vilja vi först ägna vår uppmärksamhet.

Ända från senare hälften av 1600-talet hade man strävat efter att åstadkomma ett »opus diplomaticum», omfattande alla medeltidsurkunder. För några hägrade förhoppningen att med en sådan samling även kunna förena alla »scriptores rerum Svecicarum medii aevi», d. v. s. medeltida historiska författares arbeten samt krönikor och anteckningar. Dessa strävanden hade sin naturliga medelpunkt i Antikvitetskollegiet och dess arvtagare. Det har redan framhållits, hur i Antikvitetsarkivet samlades många och omfångsrika volymer med avskrifter av medeltida urkunder, härrörande från Örnhiälm, Peringskiöld och Hadorph. Även assessorn Nils Brocman påbörjade ett »Opus diplomaticum Sueciae», som han aldrig hann fullborda. Men arkivets verksamhet upphörde så småningom, och strävan efter framtidsmålet övertogs av det enskilda initiativet.

Redan Erik Benzelius hade uppgjort planer för ett »Corpus scriptorum historiae Suio-Gothicae», men han hann aldrig vidtaga några åtgärder för deras realiserande. Vid mitten av 1700-talet väcktes frågan till liv igen av riksrådet Gustaf Bonde. På hans förslag fick Bengt Bergius av kanslikollegium i juni 1758

i uppdrag »att eftersöka och hopsamla alla publika diplomata, patenter, akter, dokumenter och handlingar», vilka vid tryckningen skulle fördelas i vissa serier och inom dessa ordnas kronologiskt. Bergius skall en tid hava arbetat härpå, men resultatet är okänt. Betydelsen för svensk historisk forskning av ett svenskt diplomatarium var dock alltför påtaglig, för att tanken skulle kunna dö bort. Efter några år väcktes den till liv igen av Gjörwell, måhända efter påstötning av LagerBring, som ansåg det rent av »vanhederligt» för landet att icke äga ett corpus diplomaticum. I Stockholms lärda tidningar framlade 1778 E. M. Fant en stort tilltagen plan för utgivandet av källskrifter till Sveriges historia, omfattande icke endast ett diplomatarium utan även en samling av den svenska medeltidens historiska anteckningar och krönikor. Fant och framför allt Gjörwell nedlade ett intresserat och osjälviskt arbete på att skaffa medel till företaget och vinna högtstående personer som gynnare och beskyddare av detsamma. Deras bemödanden kröntes slutligen med framgång, och 1781 uppdrogs utförandet åt dåvarande lektorn C. G. Nordin, den sedermera bekante »riksprosten». I tio år arbetade denne på ett corpus diplomaticum; enligt hans plan skulle samlingen bestå av två huvudavdelningar, den ena av författare, den andra av egentliga diplomer, vilka efter innehållet skulle uppdelas i olika underavdelningar. När Gustav III, företagets höge beskyddare, rycktes bort, måste Nordin upphöra med sitt arbete och återvända till sitt lektorat i Härnösand.

Efter Nordins död inköptes hans rika handskriftssamling jämte förarbetena till det stora verket och överlämnades till Universitetsbiblioteket i Uppsala (se s. 102). Med utnyttjande av Nordins avskrifter redigerade hans ungdomsvän professor E. M. Fant första delen av *Scriptores rerum Svecicarum medii aevi* (*SRS*), vilken utkom 1818. Tio år senare utgåvo Geijer och Schröder, av vilka den senare var den egentlige utgivaren, den andra delen. Den tredje och sista utkom först under åren 1871—76, redigerad av C. Annerstedt. Som namnet angiver, innehåller samlingen krönikor, kronologier, årsböcker, levnadsteckningar samt andra historiska skrifter från medeltiden rörande Sveriges historia. De två första banden, som utkommo, in-

nan ännu den moderna forskningens kritiska principer kommit till användning, lämna mycket övrigt att önska i avseende på redaktion och kritik.

Den andra delen av Nordins stora plan eller utgivandet av de svenska medeltidsurkunderna började realiseras i slutet av 1820-talet. Av dessa befann sig flertalet efter Antikvitetsarkivets upplösning på den tiden ännu i Kungl. biblioteket. På initiativ av dess chef, bibliotekarien P. A. Wallmark, fick docenten, sedermera riksarkivarien J. G. Liljegren i uppdrag att avskriva de där illa förvarade och för förstöring utsatta pärmebreven. Därunder vaknade hos honom lusten att från trycket utgiva en fullständig, kronologiskt ordnad samling av dessa viktiga källor för vår historia, vår odling och vårt språk. Tack vare frikostigt understöd av en enskild mecenat kunde han år 1829 utgiva första bandet av *Diplomatarium Suecanum* (*DS*). Vid andra delens utarbetande hade Liljegren som medhjälpare B. E. Hildebrand, vilken efter hans död fortsatte utgivningen t. o. m. femte bandet, varefter densamma överflyttades till Riksarkivet. Denna serie av diplomatariet har sedermera fortsatts av E. Hildebrand, som utgivit ett, och av S. Tunberg, som utgivit tre häften av sjätte delen, varigenom diplomatariet förts fram t. o. m. år 1355. Till första delen utgav Liljegren ett supplement under titeln *Monumenta runica. Runurkunder* (1834). Till de två första delarna, som omfatta åren 817—1310, har K. H. Karlsson utarbetat ett *Ort-, person- och sakregister* (1910). Anmärkas bör, att S. Olsson Nordberg uppgjort en lista på rättelser till första och andra delen av *DS*, vilka äro tryckta i hans arbete *Fornsvenskan i vara latinska originaldiplom före 1300*, 2 (1932), s. 54—64. Även ledes kan erinras om de å s. 68 nämnda förteckningarna av Kullberg och Örnberg över Riksarkivets pergamentsbrev och pappershandlingar för åren 1351—1400.

En ny följd av diplomatariet, *Svenskt diplomatarium från och med år 1401* (*SD*), påbörjades 1875 av C. Silfverstolpe, som redigerade trenne band, omfattande åren 1401—1420. Den tredje delen innehåller, s. 627—718, ett av H. Rosman utarbetat *Register* (ort-, person- och sak-). Till denna serie hör som fjärde

del ett *Supplement till åren 1401—1420*, utgivet av K. H. Karlsson, av vilket tvenne häften, omfattande åren 1401—1407, utkommit.

För att utfylla bristen på ett diplomatarium för åren 1421—1520 ha under professor Tunbergs ledning omfattande förberedelser vidtagits för utgivande i regestform, d. v. s. korta innehållsredogörelser, av brev och urkunder till Sveriges historia för tiden 1421—1520. Av detta arbete torde inom en nära framtid en del, omfattande åren 1434—1441, vara att förvänta.

Även flera arbeten av samma slag som Svenskt diplomatarium men av mera begränsat omfång, t. ex. rörande ett landskap eller en viss ort, ha under senare decennier sett dagen. En urkundssamling rörande Dalarne, *Diplomatarium Dalekarlicum*, Bd 1—3 (1842—53), jämte supplement och kronologiskt register, utgavs av C. G. Kröningssvärd och J. H. Lidén. År 1900 började L. Weibull offentliggöra *Diplomatarium dioecesis Lundensis* eller *Lunds ärkestifts urkundsbok*, varav hittills utkommit Bd 3—6: 1, omfattande åren 1421—okt. 1508. Av samma hand föreligger också ett *Diplomatarium civitatis Malmogiensis* eller *Malmö stads urkundsbok* (1901—17), varav första häftet innehåller privilegiebrev för tiden 1353—1656. Under titeln *Norrköpings medeltid. Ett diplomatarium Norcopense* (1918) har A. Nordén samlat och från trycket utgivit alla bevarade medeltidsbrev rörande staden Norrköping med Ö. Eneby, S. Johannis samt Borg och Löts socknar från tiden 1181—1521.

Betydelsefull och givande för den historiska forskningen är den publicering av historiskt källmaterial, som under 1800- och 1900-talen ombesörjts av Riksarkivet. Redan i Gjörwells rörliga själ föddes tanken, att »riksens häfdagömma» även borde vara medelpunkten för de historiska urkundspublikationerna. Under sin korta chefstid arbetade Hans Järta för målet att göra Riksarkivet till en centralanstalt för den historiska forskningen, som också borde gå i spetsen för urkundsutgivningen. Först vid 1853—54 års riksdag begärde och erhöll Kungl. Maj:t av rikets ständer ett statsanslag för utgivande av handskrifter rörande Sveriges historia. Detta förnyades även för några av de

följande åren, och f. o. m. 1881 har riksdagen årligen ställt medel till förfogande. För den historiska forskningens skull kunde man önska, att dessa anslag varit ännu större. Till en början disponerade Kungl. Maj:t själv, vad riksdagen beviljat, men överlämnade 1859 ledningen av de historiska text- och urkundspublikationerna åt Riksarkivet.

Det första resultatet av denna urkundsutgivning på statlig bekostnad blev första bandet av *Arkiv till upplysning af svenska krigens och krigsinrättningarnes historia* (1854). Tredje och sista bandet utkom 1861. Verket, av betydelse icke blott för den svenska utan även den europeiska historien, innehåller handlingar för åren 1630—1632. Under åren 1855—59 utgavs vad som vid slottsbranden 1697 räddats undan av rikshistoriografen B. von Chemnitz' otryckta *Der königlich schwedische in Teutschland geführte Krieg*, nämligen första boken av tredje delen (juni—december 1636) och hela fjärde delen (1641—1646). Det var ett anbud om tryckning av detta arbete, varom framställning gjorts av preussiska vetenskapsakademien, som närmast föranledde propositionen till riksdagen 1853—54 om statsmedel för historisk urkundsutgivning. Förmedelst detta anslag utgavs även en ny upplaga av Olai Petri *Svenska krönika* (1860), liksom också den Kullbergska förteckningen över arkivets pergamentsbrev.

Genom en av Kungl. Maj:t år 1859 fastställd plan blev Riksarkivets utgivning av historiska urkunder närmare bestämd och inriktad på vissa huvuduppgifter. I följd därav började 1861 genom arkivets försorg den stora serien *Handlingar rörande Sveriges historia* utkomma, som fortsatts in i våra dagar och ännu ej avslutats. Av dess olika, nedan nämnda serier äro följande delar publicerade, nämligen

Ser. 1. *Konung Gustaf I:s registratur*. 1—20 (1861—1916), innehållande registraturet för åren 1521—1560.

2: 1. *Lagförslag i Carl den niondes tid* (1864).

2: 2. *Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686*. Avd. 1—3 (1872—1920).

3. *Svenska riksrådets protokoll*. 1—17 (1878—1920).

innehållande riksrådets protokoll för åren 1621—1657.

En annan för den historiska forskningen synnerligen viktig aktpublikation igångsattes av Riksarkivet 1887, då första delen av *Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar, som höra till statsförfattningens historia,* befordrades till trycket. Dess första serie, omfattande tidevarvet 1521—1718, är numera uppdelad i tvenne avdelningar. Den första innehåller i de hittills utgivna fyra delarna riksdagsakter för tiden 1521—maj 1598. Av den andra avdelningen, avsedd för tiden från 1611, har ett första band utkommit, omfattande åren 1611—1616. Den andra serien av Svenska riksdagsakter, omspännande tidevarket 1719—1800, innehåller rikets ständers och sekreta utskotts skrivelser till Kungl. Majt. Utgivningen härav har fortskridit så långt, att skrivelserna för åren 1719—1734 äro tryckta i de hittills utkomna tre delarna.

Riksarkivet är emellertid icke den enda statsinstitution, som offentliggjort historiska urkunder i vetenskapligt syfte. Även några andra arbeta för samma mål, fastän i mindre omfattning. Genom Utrikesdepartementets försorg har sedan 1877 befordrats till trycket det viktiga verket *Sveriges traktater med främmande magter jämte andra dit hörande handlingar.* Av detta omfatta delarna 1—6: 1 åren 822—1648, åttonde delen åren 1723—1771, vartill sluta sig särskilt utgivna *Gränskartor 1752—1766 och 1810* (1917), samt delarna 10—15 åren 1815—1905 $^{26}/_{10}$. De senare föreligga också under titeln *Sveriges och Norges traktater med främmande magter.* Den fortsatta utgivningen av detta stora arbete är numera överflyttad till Riksarkivet. Som en direkt fortsättning på Sveriges traktater kan man betrakta den sedan 1912 årligen i ett flertal fria häften utkommande serien *Sveriges överenskommelser med främmande makter,* som utgives av Utrikesdepartementet.

Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien, som har historien till ett av sina arbetsfält, har på de senare åren deltagit i utgivningen av historiskt källmaterial. Med understöd från en av dess fonder och enskilda mecenater utgives sedan 1888 på akademiens föranstaltande *Rikskanslerен Axel Oxenstiernas*

skrifter och brefvexling, ett verk, som är uppdelat i två avdelningar, den ena avsedd för rikskanslerens egna brev och skrifter, den andra för till honom inkomna brev och skrivelser (se härom närmare s. 374).

Till här avhandlade källpublikationer höra i viss mån även de svenska riksståndens äldre protokoll, framför allt ridderskapets och adelns. Uppslaget till publiceringen av denna korporations riksdagsprotokoll gavs vid riksdagen 1853—54 genom en motion på riddarhuset. I följd av denna beviljades ett mindre anslag av ståndet, vilket sedermera fortsatts av riddarhusdirektionen. Förmedelst detta hava följande delar utgivits av *Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll*. Av den äldre serien, omfattande tiden 1627—1714, föreligga alla protokollen fullständigt utgivna i sjutton delar. De tre första, för åren 1627—1644, äro utgivna i en ny och förbättrad upplaga. Till denna serie finnes ett av S. Bergh utarbetat *Register* (1910), varav hittills endast personregistret tryckts. Av den senare serien, som omfattar tiden från och med 1719, hava nitton delar utkommit. Den sist utkomna (1923) volymen innehåller protokollen för riksdagen 1755—56 till och med den 20 november 1755. Ett *Personregister* till de aderton första delarna har uppgjorts av E. Naumann och efter hans död befordrats till trycket (1929). — Ehuru utgivningen skett genom privat initiativ, kan dock i detta sammanhang erinras om att delar av prästeståndets äldre protokoll och andra därtill hörande handlingar från 1500-talets början fram till 1830-talet offentliggjorts i de båda arbetena *Bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnes historia ur prestestandets archiv*, H. 1—3 (1835), utg. av S. P. Bexell, A. Ahlqvist och A. Lignell, samt *Riksdags-historiska anteckningar* (1839), utg. av Bexell, det senare innehållande bidrag till riksdagarna under åren 1755—1778. Beträffande den också av enskild person påbörjade editionen av prästeståndets protokoll under frihetstiden se s. 475, och de genom Stadshistoriska institutets försorg publicerade borgarståndets riksdagsprotokoll före frihetstiden se s. 371.

Innan vi lämna de källpublikationer, som ombesörjts mer eller mindre på officiell bekostnad, skola vi till sist med några ord

beröra den utgivning av offentliga akter genom det allmännas egen försorg, som icke gjorts i historiskt-vetenskapligt syfte. Det officiella trycket utgör i många fall en viktig källa för det historiska forskningsarbetet, varför en historiker icke kan eller bör förbise detsamma.

Redan under de första decennierna av 1500-talet började den svenska regeringen anlita tryckpressen för offentliggörandet av akter rörande rikets politiska förhållanden i syfte att inför utländskt forum försvara de åtgärder, som lett till upprättande av ett självständigt svenskt rike. Den äldsta från den svenska statsmakten utgångna, till trycket befordrade akt är, såvitt man hittills vet, det manifest, författat, antagligen på uppdrag av Gustav Vasa, av tysken G. von Eisenhoven, vilket i början av år 1523 utgavs mot Kristian II under titeln *Von der graiisamen tyrannischen Mysschanndelungen so Künig Christiern ... im Reich zu Sweden begangen hat.* Efter denna stridsskrift mot Kristian II följde ett numera ej bevarat patent angående Berend von Melens förrädiska uppförande mot Gustav Vasa. (Se härom G. Carlsson, *En stridsskrift af Berend von Melen mot Gustaf Vasa*, tryckt i *NTBB*, 1918, s. 1—44.) Sedermera begagnade konungen flitigt tryckpressen för att göra sina förordningar och påbud kända inom landet av dem det vederbörde. Exemplet, en gång givet, utvidgades småningom allt mer och mer; snart befordrades också viktigare statshandlingar, överenskommelser och fredsfördrag till trycket.

Med 1600-talets ingång tillkom den stora grupp skrifter, som man plägar sammanfatta under den vedertagna benämningen »Samtida skrifter om Sveriges förhållande till främmande makter» och »Samtidiga berättelser om Sveriges krig», d. v. s. officiella memorial, noter, instruktioner, proklamationer, stridsskrifter, liksom ock berättelser och relationer om utkämpade strider och vunna drabbningar. (Förteckningar häröver, se s. 40.) Dessa för varje år tryckta handlingar, till vilka längre fram kommo alla förordningar och kungörelser, sammanfattas vanligen under det kollektiva namnet årstrycket. Detta fortlevde ända in på 19:e århundradet och upphörde först med år 1833. Vid sidan härav hade emellertid 1825 börjat utgivas *Svensk författnings-*

samling, och i denna har alltifrån dess början t. o. m. 1911 jämte författningar, kungörelser, kungl. brev m. m. rörande den inre styrelsen även publicerats traktater och konventioner med främmande makter. F. o. m. 1912 överfördes dessa senare till en särskild periodisk publikation, den redan nämnda Sveriges överenskommelser med främmande makter, liksom samtidigt av utrymmesskäl ur författningssamlingen uteslötos åtskilliga grupper, som regelbundet offentliggöras i andra specialsamlingar, t. ex. fångvårds-, skogs- och medicinalförfattningar. Förteckningar över årstrycket och andra hjälpredor för dess begagnande äro anförda å s. 43. Nämnas bör också, att varje årgång av Svensk författningssamling innehåller ett alfabetiskt och ett kronologiskt register. Dessutom föreligga allmänna sakregister för perioderna 1825—74, 1875—94, 1895—1904 och 1905—19.

Till det officiella trycket höra även riksdagshandlingarna, särskilt efter 1809. Redan vid frihetstidens början befordrades enstaka riksdagsakter till trycket, och vid mitten av 1700-talet hade denna form för offentliggörande fått en ganska vidsträckt användning. Framför allt var det enskilda riksdagsmäns memorial eller vad nu kallas motioner, kungliga propositioner, protokoll från ständen och utskotten, utlåtanden från utskotten m. m., som av en eller annan anledning separat trycktes. År 1755 utkom den första riksdagstidningen, vilken fortlevde ett gott stycke in på 1800-talet, innehållande även avtryck in extenso av riksdagshandlingar. Vid riksdagen 1780 beslöto alla ständen utom prästerna att låta trycka sina protokoll, och dylika utkommo för denna och följande riksdagar t. o. m. 1800. Först för tiden efter 1809 föreligga emellertid alla till riksdagens verksamhet hörande handlingar i tryck. Om dessa och de därtill hörande registren lämnas utförligare uppgifter i sista kapitlet av detta arbete.

Det i början av 1800-talet nyvaknade intresset för vårt fosterlands historia och minnen ledde till stiftande av ett sällskap för utgivande av historiska handskrifter. Av överkammarherren friherre A. L. Stierneld och några andra för historien intresserade samlare och mecenater bildades 1815 en kommitté och insamlades en fond för att bekosta utgivningen av dittills

otryckta handlingar angående Skandinaviens historia. Kommittén förändrades 1817 till ett samfund, och dess stadgar erhöllo 1821 kungl. stadfästelse. Sedan dess är samfundets namn *Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia.* Redan 1816 utkom första bandet av dess publikationsserie *Handlingar rörande Skandinaviens historia* (*HSH*). Den ena volymen följde raskt på den andra, och 1860 hade 40 delar utkommit. Ett register till dessa, utarbetat av J. A. Hammarström och V. Granlund, trycktes 1865. Från och med 1861 utgivas samfundets publikationer under titeln *Historiska handlingar* (*HH*), i vilken serie man nu nått fram till del 29. Ett utförligt register till de 20 första delarna framlades 1919 av E. Naumann. Samfundets öden och betydelsefulla verksamhet under de gångna hundra åren ha skildrats av S. Bergh i arbetet *Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia under första århundradet af dess tillvaro* (1917; *HH*, D. 25: Bihang).

I samfundets båda nämnda serier ingå en mängd viktiga handlingar från olika tider till Sveriges inre och yttre historia, varom de tryckta registren och den anförda historiken ge närmare upplysning. För den äldsta seriens vidkommande äro bidragen införda ofta utan sammanhang inbördes. Strödda handlingar eller relationer från olika perioder meddelas »för omväxlings skull», liksom fallet var under 1700-talet, i varje band, och mera sällan förekomma några längre serier. Det kan ej heller förnekas, att de tidigare delarna av *HSH* lämna ganska mycket övrigt att önska även i fråga om själva publiceringen, i det att den önskvärda diplomatiska noggrannheten icke iakttagits. Men i samma mån som en strängare historisk metod gjorde sig gällande, förbättrades avtrycken, de meddelade handlingarna grupperades kring en bestämd uppgift eller också offentliggjordes mera sammanhängande sviter eller historiska skrifter av större eller mindre omfång.

Genom samfundets försorg hava av C. G. Styffe utgivits: *Samling af instructioner för högre och lägre tjenstemän vid landt-regeringen i Sverige och Finnland* (1852) samt *Samling af instructioner rörande den civila förvaltningen i Sverige och*

Finnland, 1 (1850). Likaledes har samfundet föranstaltat en utgåva av *Stockholms stadsböcker från äldre tid*, av vilken hittills följande serier och delar utkommit:

Ser. 1. Jordeböcker.
- D. 1. *Stockholms stads jordebok 1420—1474*, utg. af H. Hildebrand (1876).
- D. 2. *Stockholms stads jordebok 1474—1498*, utg. af H. Hildebrand och afslutad af L. M. Bååth (1899, 1914).

Ser. 2. Tänkeböcker.
- D. 1. *Stockholms stads tänkeböcker 1474—1483 samt burspråk*, utg. af E. Hildebrand (1917).
- D. 2. *Stockholms stads tänkeböcker 1483—1492*, utg. af G. Carlsson. H. 1—3 (ej avslutad) (1921—33).
- D. 3. *Stockholms stads tänkeböcker 1492—1500*, utg. af J. A. Almquist (1930).
- D. 4. *Stockholms stads tänkeböcker 1504—1514*, utg. af J. A. Almquist (1931).
- D. 5. *Stockholms stads tänkeböcker 1514—1520*, utg. af J. A. Almquist (1933) (se även s. 322).

Ser. 3. Räkenskaper.
- D. 1. *Stockholms stads skottebok 1460—1468 samt strödda räkenskaper från 1430-talet och från åren 1460—1473*, utg. af J. A. Almquist (1926).
- D. 2. *Stockholms stads skottebok 1501—1510*, utg. af H. Hildebrand och afslutad af L. M. Bååth (1889, 1915).

Ser. 4. Matriklar m. m.
- D. 1. *Stockholms stads ämbetsbok 1419—1544*, utg. af J. A. Almquist (1927).

Jämte Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia sysslar även *Svenska fornskriftsällskapet* i visst avseende med en likartad uppgift. Stiftat i december 1843, har det till närmaste ändamål att i tryck utgiva Sveriges bokskatt äldre än 17:e århundradet. Sedan 1844 utkomma re-

gelbundet *Samlingar utgifna af Svenska fornskriftsällskapet* (*SFSS*). Ehuru de här publicerade skrifterna närmast tjäna ett språkvetenskapligt syfte, är det uppenbart, att de icke kunna förbises av den historiker, som vill tränga djupare in i vår äldre tids liv och tankevärld. Även av K. Humanistiska vetenskapssamfundet i Uppsala och Vetenskapssocieteten i Lund ha historiska urkunder befordrats till trycket.

Förutom de nyssnämnda sällskapen finnas i vårt land många andra föreningar, i vilkas skriftserier esomoftast publiceras historiska handlingar och dokument, och vilka själva utgiva källskrifter eller med ekonomiskt understöd befordra dylikas tryckning. I första hand komma härvid i betraktande de sammanslutningar, som arbeta med enbart historiska uppgifter på sitt program. Deras organ innehålla väl huvudsakligen fackliga uppsatser men meddela också en och annan gång enstaka historiska urkunder, kortare samlingar av dylika, enstaka brev eller brevsviter. Av dessa historiska föreningar är den viktigaste *Svenska historiska föreningen*, stiftad i maj 1880 med uppgift att utgöra en föreningspunkt för de historiska studiernas idkare och vänner samt att genom skrifters utgivande och samlande av handlingar, som upplysa den svenska historien, främja den fosterländska hävdaforskningen och utbreda intresset för densamma. Sedan 1881 utgives av föreningen *Historisk tidskrift* (*HT*), som nu upplever sin 54:e årgång. Till densamma finnas för varje decennium tryckta systematiska innehållsöversikter. Ehuru icke någon förening står bakom, må i detta sammanhang erinras om en annan viktig historisk tidskrift *Scandia* (*Sc.*), som sedan 1928 utgives av L. Weibull. *Karolinska förbundet* bildades i april 1910 för att genom befrämjande av vetenskaplig forskning fördjupa och vidga kännedomen om det karolinska tidevarvet, företrädesvis Karl XII:s tid, samt att inom svenska folket väcka ett livligare intresse för detta skede. Dess organ är *Karolinska förbundets årsbok* (*KFÅ*), vilken utkommer sedan 1910. Redan i mars 1851 konstituerades *Karl Johans-förbundet* i syfte att hålla i vördnad och tacksamt erkännande minnet av Karl XIV Johan. Det vill verka för denna uppgift genom att med stöd av sina fonder belöna förtjänstfulla

arbeten över Nordens historia och utdela understöd åt därav förtjänte män, som önska för samma ändamål göra forskningsresor. Sedan 1801 utgivas med några års mellanrum *Karl Johans-förbundets handlingar* (*KJFH*).

Vid sidan av de historiska föreningarna hava nära nog i varje landskap bildats fornminnesföreningar, fornminnessällskap o. d., med ändamål att uppsöka, samla, beskriva och bevara inom orten befintliga fornlämningar. Deras uppgifter äro visserligen mera av arkeologisk än historisk art, men det är naturligt, att dessa sammanslutningar även hava tillgodosett den historiska forskningen genom att framdraga och bringa till offentlig kännedom handlingar av vikt för fäderneslandets eller enskilda orters historia. Det kan ej här komma i fråga att närmare gå in på dessa föreningar och deras verksamhet i här åsyftade art, lika litet som det är lämpligt att redogöra för de sammanslutningar, vilkas syftemål ligga något på sidan om det rent historiska gebitet (t. ex. Kyrkohistoriska föreningen, Personhistoriska samfundet, Samfundet Sankt Erik, Föreningen för svensk kulturhistoria m. fl.). För kännedomen om alla dessa föreningars tillkomsttid, syftemål och av dem utgivna publikationer hänvisas till följande arbeten: S. Bergh, *Om historiska föreningar i landsorten* (*HT*, 1885, s. 161—168); S. Ambrosiani, *Förteckning över fornminnes- och kulturhistoriska föreningar i Sverige* (1918; Föreningen för svensk kulturhistoria. Broschyrer, 2) samt S. E. Bring, *Våra akademier, lärda samfund och vetenskapliga sällskap* (Svenska kalendern, 1922, s. 230—258). Blott för en enda av dessa fornminnesföreningar skall här uppmärksamhet påkallas, emedan den i sin verksamhet haft en övervägande historisk inriktning. I januari 1865 stiftades en förening, som senare erhöll namnet *De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening*. Den har till mål att väcka och underhålla intresset för dessa landskaps förflutna genom utgivandet av arbeten och handlingar, äldre och nyare, vilka kunna tjäna att belysa dess historia och arkeologi. Till de trenne äldre skriftserierna *Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning* (*SSHFB*) (1868—73); *Samlingar utgifna för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening*

(*SSLHAF*) (1874—80) samt *Skånska samlingar* (*SS*) (1891—95) finnes en av C. G. Weibull utarbetad systematisk innehållsförteckning. Föreningens organ var under åren 1903—1923 *Historisk tidskrift för Skåneland* (*HTS*).

Även om de aktpublikationer, som utgivits med offentligt understöd eller genom enskilda sammanslutningars försorg, äro de för forskningen mest givande, har dock av enskilda personer under senare delen av 1800-talet och fram till våra dagar publicerats historiskt urkundsmaterial, som är synnerligen betydelsefullt. Dessa på enskilt initiativ tillkomna samlingar och urkundseditioner bliva behandlade längre fram på den avdelning, dit de efter sitt innehåll höra. Det kan därför ej komma i fråga att här uppräkna dem. Endast några få viktigare aktpublikationer skola här omnämnas för att exemplifiera det sätt, på vilket utgivarna behandlat och samlat sitt material och i vilken avsikt de använt det.

Ett stort framsteg med avseende på utgivningssätt och ederingsprinciper betecknar det väldiga verket *Samling af Sveriges gamla lagar* (*SSGL*), Bd 1—13 (1827—77). De två första banden utgåvos av H. S. Collin och C. J. Schlyter gemensamt, de elva sista av Schlyter ensam. Den textkritik, som Schlyter här inaugurerade, var epokgörande, och den noggrannhet och korrekthet, med vilken lagtexterna utgåvos, torde näppeligen ha blivit överträffade.

Som ett slags föregångare till Riksarkivets officiella publikationer kan man betrakta de källsamlingar, som utgivits av P. E. Thyselius. Hans *Handlingar rörande svenska kyrkans och läroverkens historia*, H. 1—2 (1839—41), innehålla rika bidrag till belysning av kyrkans och läroverkens ställning i synnerhet för Gustav II Adolfs tidevarv. Ännu viktigare äro hans båda andra aktsamlingar *Handlingar rörande Sveriges inre förhållanden under konung Gustaf I*, Bd 1—2 (1841—45), och *Bidrag till svenska kyrkans och läroverkens historia* (1848). Thyselius' editioner beteckna ett stort framsteg i den historiska urkundspubliceringen, i det han för första gången systematiskt anlitade de rika och förut outnyttjade skatter, som finnas i riksregistraturet.

Ett annat slag av källpublikationer äro de, till vilka materialet uteslutande hämtats ur privata handskriftssamlingar eller så gott som uteslutande ur utländska arkiv. Som exempel på det förra slaget kunna anföras de redan nämnda samlingarna *DelaGardiska arkivet* (s. 105) och *Handlingar ur v. Brinkman'ska archivet på Trolle-Ljungby* (s. 117). Av andra liknande publikationer kunna framhållas F. A. von Fersens *Historiska skrifter*, D. 1—8 (1867—72), utgivna efter i arkivet på Stavsund befintliga manuskript, samt den redan nämnda (s. 115) samlingen *Leijonhauptska arkivet på Sjöholm*. Ur utländska arkiv hava flera forskare hemfört synnerligen givande bidrag till vår historia. A. Fryxell gjorde på 1830-talet en längre utrikes forskningsresa, och resultatet föreligger i *Handlingar rörande Sveriges historia ur utrikes arkiver*, D. 1—4 (1836—43). Under 1850- och 60-talen företog C. G. Styffe flera färder till arkiven i Köpenhamn och på södra Östersjökusten, varunder han samlade material till sina fem band omfattande *Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver* (1859—84), vilken aktsamling och de därtill fogade historiska undersökningarna blivit grundläggande för studiet av den senare medeltidens historia. Som svensk minister vid flera utländska hov hade C. J. R. Bureństam rika tillfällen att i främmande arkiv göra forskningar och samlingar, vilka satte frukt i flera publikationer, bland vilka här särskilt bör framhållas *Documents recueillis de différentes archives* (1888), innehållande handlingar till Sveriges historia för åren 1548—1836. På 1880-talet gjorde H. Hjärne flera forskningsresor till Ryssland och Polen, vilka bl. a. resulterade i utgivandet av *De äldsta svensk-ryska legationsakterna* (1884).

Omnämnas bör också, att många forskare såsom appendix till sina historiska arbeten eller uppsatser bruka foga ett eller annat aktstycke in extenso, på vilket de särskilt vilja stödja sin framställning och vilket också ofta kan tjäna till att närmare belysa en eller annan i avhandlingen berörd särskilt viktig fråga. Stundom äro dessa aktstycken talrikare och tryckas då såsom särskilda bihang. Som exempel på detta senare slag av urkundspublicering kan framhållas C. Annerstedt, *Upsala Universitets historia*, D. 1—3: 1—2 (1877—

1914), vilket arbete åtföljes av fem volymer handlingar och urkunder.

En annan art av enskild källpublicering framträder ganska starkt under 1800-talet och finner en del anhängare. För dessa editorer var icke det historiskt-vetenskapliga syftet det drivande motivet, utan det historiska urkundsmaterialet utnyttjades tendentiöst för litterära, publicistiska eller persiflerande ändamål. M. J. Crusenstolpe är den, som inaugurerat denna riktning och som även med största framgång odlat densamma. I flera av hans arbeten t. ex. *Skildringar ur det inre av dagens historia* (1834); *Morianen* (1840—44); *Carl Johan och svenskarne* (1845—46); *Huset Tessin under enväldet och frihetstiden* (1847—50), vilka karakteriserats som en hybridform av roman och historia, utnyttjade han fördomsfritt manuskriptsamlingar han kommit över och kompletterade deras innehåll försåtligt med egna fantasier. Även C. J. Ridderstad skattade delvis fastän ej på långt när så utrerat åt denna genre, under det att A. Ahnfelt i samlingsverket *Ur svenska hofvets och aristokratiens lif*, D. 1—7 (1880—83), alltför mycket offrade åt det pikanta och offentliggjorde memoarer och brev, som för alltid borde hava stannat i de privata arkiv, därifrån de framdragits, eller åtminstone utgivits med större urskillning.

Memoarutgivandet är för övrigt särskilt karakteristiskt för de sista årtiondena under 1800-talet och början av 1900-talet. Flera framstående historici och forskare hava ägnat sina krafter åt denna gren av urkundspublicering. Då dessa memoarer och brev komma att behandlas i det följande i resp. kapitel, dit de efter sin natur höra, nämna vi här endast som exempel de två stora samlingarna: *Svenska memoarer och bref*, utg. av H. Schück och O. Levertin, samt *Karolinska krigares dagböcker*, utg. av A. Quennerstedt. Men det må här betonas, huru dylika memoarers värde som historiskt källmaterial måste underkastas en sträng granskning av historikern före användandet, då de icke så sällan äro nedskrivna i advokatoriskt syfte eller icke så sällan med en bestämd tendens.

*

För en urkunds eller en handskrifts återgivande i tryck finnas i vårt land inga bestämda eller fastslagna regler, utan varje modernt skolad utgivare följer de normer, som han efter vetenskaplig prövning av den föreliggande texten anser vara mest lämpliga och bäst överensstämmande med handskriftens karaktär och syftemålet med editionen. Här är heller icke platsen att till diskussion upptaga de principer, som kunna eller böra följas. Vi hänvisa i stället till den utredande uppsatsen av E. Hildebrand, *Om äldre handskrifters återgifvande i tryck* (*HT*, D. 5 (1879), s. 19—48), och den polemik som i följd därav uppstod mellan denne och arkivarien V. Granlund (tryckt sammastädes som bilaga och i D. 6 (1879), s. 629—630; jfr också C. Annerstedt, i *NT*, 1878, s. 482—485). Vidare bör uppmärksammas den vid svenska filolog- och historikermötet i Göteborg 1912 förda diskussionen, inledd av S. Bergh och V. Secher, *Om publikationen af historiska urkunder* (Förhandlingar vid svenska filolog- och historikermötet 1912 (1913), s. 169—183). Lärorika principer för utgivningsarbete lämnar också G. Waitz i uppsatsen *Wie soll man Urkunden ediren?* (*HZ*, Bd 4 (1860), s. 438—448). Som allmän regel torde man, utan att behöva ingå på detaljer, kunna fastslå, att en rigorös stränghet eller t. o. m. en för långt driven noggrannhet är att föredraga framför lättvindighet vid textbehandlingen.

För en historiker är det också synnerligen viktigt, att textediționen förses med en vägledande inledning, behandlande urkundens eller handskriftens allmänna karaktär, dess tillkomsttid, författaren och hans ställning samt allt vad därmed hörer samman. Är det fråga om ett memoarverk eller en större samling brev, är det utgivarens skyldighet att förse editionen med nödiga register, varigenom arbetets användbarhet avsevärt ökas.

VI.

HISTORIOGRAFI.

I intimt sammanhang med publiceringen av historiskt källmaterial står den svenska historiska vetenskapens utveckling eller dess egen historia. Någon sammanhängande framställning av den svenska historiografien existerar icke, men många värdefulla bidrag till densamma finner forskaren i de båda stora litteraturhistorierna: Schück & Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, D. 1—7 (1926—32; 3:e fullst. omarb. uppl. av H. Schück), och *Svenska litteraturens historia*, utg. av O. Sylwan, D. 1—3 (ny omarb. uppl. 1929). Den äldsta historieskrivningen i Norden, dess metodik och källvärde, har S. Bolin utförligt behandlat i arbetet *Om Nordens äldsta historieforskning* (1931; *LUÅ*, N. F., Avd. 1, Bd 27: nr 3). Huvudpunkterna i vårt lands moderna hävdateckning har L. Stavenow analyserat i essayen *Den moderna vetenskapens genombrott i svensk historieskrifning* (1913; *GHÅ*, Bd 19: 4; 2:a uppl. 1928). En sida i den svenska historieforskningen, historiefilosofien, tillika med frågorna om urvalsprincipen och normerna för det historiska bedömandet, har den danske forskaren K. Schmidt-Phiseldeck tagit till sin uppgift att klarlägga i arbetet *Svensk Historietænkning. De historiske Problemers Behandling i Sverige og Finland kritisk fremstillet* (1932; Studier vedrörende de historiske Problemer, 2). Ett trots sin ålder i vissa avseenden ännu värdefullt bidrag till den svenska historiografien är H. Reuterdahls *Öfversigt af den behandling, som det hedniska Sveriges historia erhållit före medlet af 17:e århundradet* (*VHAAH*, D. 15 (1839), s. 158—257). Förutom dessa nämnda arbeten föreligga några andra uppsatser, som belysa särskilda frågor i den svenska

historiografien och vilka bliva citerade i samband med det eller de arbeten, till vilka de närmast höra.

Den svenska historiska vetenskapens egen historia bör dock ej studeras isolerad utan i samband med den historiska utvecklingen i grannländerna och de stora kulturländerna. En med bibliografiska upplysningar rikt försedd framställning av den europeiska historieskrivningens historia från humanismen fram till våra dagar har E. Fueter lämnat i arbetet *Geschichte der neueren Historiographie* (1911, omtryckt 1925; Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte, Abt. 1: 1), varav en fransk edition utkom 1914 med titeln *Histoire de l'historiographie moderne*. I detta berör författaren de historiska teoriernas och den historiska metodens historia, i den mån dessa haft inflytande på historiografiens utveckling. Även den grekisk-romerska och den medeltida historiografien behandlas i B. Croces kortfattade och mera filosofiskt lagda undersökningar, vilka sammanförts av E. Pizzo i översättning från italienskan under titeln *Zur Theorie und Geschichte der Historiographie* (1915). På grundval av denna edition utgavo H. Feist och R. Peters en tredje upplaga härav med titeln *Theorie und Geschichte der Historiographie und Betrachtungen zur Philosophie der Politik* (1930; Gesammelte philosophische Schriften in deutscher Übertragung, B. 1: 4). En utmärkt översikt över historieforskningens framsteg och historieskrivningens resultat under det senast förflutna århundradet från Niebuhr fram till våra dagar ger den engelske historikern G. P. Gooch i verket *History and historians in the nineteenth century* (1913). De viktigaste namnen och data inom 1800-talets historiografi, åtföljda av kortare, allmänfattligt hållna reflexioner och jämförande papekanden, har J. Steenstrup samlat i arbetet *Historieskrivningen under det nittonde århundradet* (1922; Det nittonde århundradet, under red. av Aage Friis). Den tyska historieskrivningen under 1800-talet har G. von Below behandlat i arbetet *Die deutsche Geschichtsschreibung von den Befreiungskriegen bis zu unsern Tagen* (1924; Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte, Abt. 1: 2). Av alldeles särskild betydelse vid studiet av den svenska historiografien bör det arbete vara, som Ellen Jörgen-

SEN utgivit, *Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800* (1931), i vilket författarinnan ägnat den svenska historieskrivningen och lärdomshistorien en särskild uppmärksamhet.

Det är här icke meningen att försöka åstadkomma en sammanhängande, fullständig framställning av den svenska historiska vetenskapens utveckling. Avsikten är fastmer blott att till historikerns tjänst framhäva de viktigaste arbeten, som den svenska hävdateckningen frambragt, samt att anföra de skrifter och uppsatser, vilka avhandla eller beröra författarna och deras verk, vilka sistnämnda även bli föremål för en kortfattad analys. Därjämte komma de framsteg att antydas, som granskningen och värdesättningen av källmaterialet samt själva bedömandet av det historiska händelseförloppet gjort från den tid, då en nationell historieskrivning kan sägas ha börjat, och fram till mitten av 1800-talet. Åt kompostionen och den rent yttre formen i de betydelsefullaste historieverken skall också någon uppmärksamhet ägnas.

Frånsett Erikskrönikan och dess olika fortsättningar, vilka snarast äro att betrakta som historiska epos, är den s. k. *prosaiska krönikan* vår första svenska rikshistoria i egentlig mening. Författaren har sannolikt tillhört Gråmunkeklostret på nuv. Riddarholmen i Stockholm. Säkerligen på uppdrag av Karl Knutsson har han mellan åren 1450—1457 nedskrivit sina kronologiskt ordnade notiser om de svenska konungarna från de äldsta kända till och med Karl Knutsson. Från historisk synpunkt har krönikan föga värde, då vi hava tillgång till samtliga dess källor. Den äger emellertid sitt intresse ej blott som det äldsta försöket till en svensk historia utan även emedan den tydligen utgått ur den nationella stämning, som i vårt land uppstod efter Engelbrekts befrielsekrig. Den prosaiska krönikan, jämte den s. k. lilla krönikan, utgavs, som redan nämnts, av MESSENIUS under titeln *Två små gamble Sweriges och Göthes chrönikor* (1615) och har sedermera flera gånger omtryckts. Den bästa editionen har offentliggjorts i *Småstycken på forn svenska* (*SFSS*), Ser. I (1868—81), s. 217—296, av G. E. KLEM-

MING, som även meddelat den okände krönikörens huvudsakliga källor.

Vår förste namngivne historieskrivare är ERICUS OLAI. Efter studier vid utländska universitet och i Siena förvärvad teologie doktorsgrad (jfr G. CARLSSON, *Ericus Olais utrikesstudier*, *K.A.* 1917, s. 353—355), verkade han till sin död 1486 som föreläsare i teologi vid det 1477 grundade universitetet i Uppsala och blev den nya högskolans förste teologie professor. Omkring år 1470 avslutade han sitt på uppmaning av Karl Knutsson och ärkebiskop Jöns Bengtsson författade historiska verk, vanligen kallat *Chronica regni Gothorum*, som sträcker sig från den äldsta tiden till 1464. Under titeln *Historia Svecorum Gothorumque* utgavs det 1615 av MESSENIUS, varpå 1654 kom en ny upplaga av J. LOCCENIUS. Den senaste editionen är tryckt i *SRS*, Vol. 2:1 (1828), s. 1—166. En svensk översättning av translator regius J. SYLVIUS, betitlad *The swenskes och göthers historia*, utkom av trycket 1678. Ericus Olais arbete betecknar det första försöket att giva en genomförd pragmatisk framställning av Sveriges öden med uppspårande av det historiska sammanhanget och de handlande personernas bevekelsegrunder. Om sin egen samtids händelser visar sig Ericus Olai vara ganska väl underrättad, och därför har den sista avdelningen i hans historia, som vilar på egna iakttagelser och andras meddelanden, ett ej obetydligt källvärde. För den äldre och äldsta tiden har han icke alldeles utan kritik använt väsentligen samma källmaterial som sin närmaste föregångare, författaren till den prosaiska krönikan.

Representerar Ericus Olai ännu den kyrkligt-medeltida uppfattningen av en gången tids händelser, äro däremot bröderna JOHANNES och OLAUS MAGNUS helt genomträngda av renässansens och humanismens anda. Den förre studerade bl. a. vid universiteten i Louvain och Köln, innan han som Sten Sture befullmäktigade sändebud reste till Rom. I Perugia förvärvade han senare teologie magistergraden. Till Sverige återvände Johannes Magnus såsom påvlig legat 1523 och valdes samma år till ärkebiskop i Uppsala. Till en början stod han på mycket god fot med Gustav Vasa, ett förhållande, som, fastän så småningom grumlat, till en viss grad ännu fortfor, då den utvalde ärkebi-

skopen på hösten 1526 av konungen anförtroddes viktiga diplomatiska uppdrag till Danzig och Polen (se härom G. Carlsson, *Johannes Magnus och Gustav Vasas polska frieri*, tryckt i *KÅ*, 1922, s. 1—76). Men händelser inträffade snart, som ledde till en fullständig brytning dem emellan. Johannes Magnus kom aldrig tillbaka till Sverige. Han kvarstannade några år i Danzig men flyttade därefter definitivt till Rom, där han slutade sina dagar.

Redan före sin avresa från Sverige 1526 hade Johannes Magnus börjat samla material till ett historiskt arbete om Sverige, och han fortsatte sedan dessa sina forskningar, vilka resulterade i en svensk rikshistoria och en krönika om Uppsala ärkestift. Det senare verket förelåg färdigt 1536, då författaren ännu vistades i Danzig, men befordrades först 1557 i Rom till trycket genom broderns försorg. I *Historia metropolitanae ecclesiae Upsaliensis* har Johannes Magnus meddelat flera viktiga dokument efter samtida original. Denna hans kyrkohistoria skulle dock haft större värde, om ej arbetet framträtt med en så tydlig tendens, åsyftande att framhålla den katolska kyrkans välsignelsebringande verksamhet, varigenom de uppsaliensiska biskoparnas och ärkebiskoparnas betydelse avsiktligt överdrivits. En kritisk undersökning av författarens källor ger B. Swartling i uppsatsen *Johannes Magnus' Historia metropolitanae ecclesiae Upsaliensis* (*HSIH* (1908), s. 107—124). Johannes Magnus' andra arbete, *Historia de omnibus Gothorum Sveonumque regibus*, utgavs i Rom 1554 likaledes av brodern. Ett flertal olika upplagor sågo under den följande tiden dagen, varigenom arbetet erhöll en synnerligen stor spridning även utomlands och i hög grad påverkade den lärda världens uppfattning om vår fornhistoria. Även flera översättningar till svenska utfördes, men endast E. Schroderus' befordrades till trycket under titeln *Swea och Götha crönika* (1620).

Fylld av en glödande kärlek till fosterlandet, för vilken hävdatecknarens sanningskärlek alltför ofta fick träda tillbaka, ville Johannes Magnus inför »utlandet uppvisa, att Sverige, 'folkens modersköte', var uråldrigare och härligare än varje annat rike». Han ville hävda svenskarnas härstamning från Gog och Magog;

med tillhjälp av en frodig fantasi fabricerade han en oavbruten och sammanhängande konungalängd från århundradet närmast efter syndafloden fram till hans egen tid. Det är denna av honom skapade konungarad, som åt vår historia givit åtta konungar med namnet Erik före Erik den helige och sex med namnet Karl före Karl Sverkersson. Vid bedömandet av den landsflyktige ärkebiskopens kritiklösa rikshistoria må emellertid ihågkommas, att han är en renässansens och humanismens man, som med sin historieskrivning närmast åsyftade en hyllning i högstämda ordalag åt fosterlandet. För krönikans tillkomst och författarens närmaste förebilder redogör G. Löw i arbetet *Sveriges forntid i svensk historieskrivning*, 1 (1908), s. 50—60, vilket för övrigt i sina båda delar innesluter en mängfald bidrag till den svenska historieskrivningens egen historia. Jfr också V. Söderberg, *Det Hemming Gadh tillskrivna talet mot danskarna* (1888) (1908), s. 645—674).

Ett snarlikt syfte hade brodern Olaus Magnus med sitt för vår tid vida viktigare verk *Historia de gentibus septentrionalibus* (1555). Detta, som har till syftemål att uppvisa Nordens härlighet och företräde framför andra länder, är närmast en etnografisk beskrivning över vårt land, en kulturhistoria, ursprungligen avsedd att utgöra en kommentar till hans »Carta marina» över Norden. Sina kunskaper om det nordligaste Norden hade Olaus Magnus inhämtat under en resa till Norrland, Lappmarken och Norge, vilken han 1518 företog tillsammans med den påvlige avlatshandlaren Arcimboldus. Hans arbete är en ovärderlig och hart när outtömlig fyndgruva för forskningen om den fornsvenska kulturen. Att även han skattat åt tidens kritiklösa godtrogenhet och blandat ihop fantasi och verklighet, rykten och sanningslösa berättelser är ostridigt.

Liksom den äldre brodern var även Olaus Magnus en av sin tids lärdaste svenskar, med honom delade han också olyckan att under större delen av sin levnad nödgas tillbringa sitt liv fjärran från det fosterland, som han älskade så högt. Av Gustav Vasa skickades Olaus Magnus 1524 till Rom för att utverka påvens stadfästelse å broderns val till ärkebiskop och nyttjades av konungen under de följande åren i flera diplomatiska värv. Efter av-

resan stannade han ständigt utomlands och blev efter broderns död av påven 1544 utnämnd till ärkebiskop i Uppsala. I Rom, där han avled, trycktes 1555 hans stora skildring över Norden, vilken sedermera upplevt ett flertal editioner och översättningar till italienska, franska, tyska, holländska och engelska. Först 1909 började genom Michaelisgillets försorg en svensk översättning, *Historia om de nordiska folken*, utgivas, av vilken fyra delar (1909—25) hittills utkommit; en femte del, avsedd att innehålla kommentar och register, är under utarbetande.

Litteraturen om Olaus Magnus är ganska rik. För verkets allmänna innehåll redogör H. Hildebrand i uppsatsen *Olaus Magni och hans historia* (*HT*, 1884, s. 307—342), under det att K. Ahlenius ägnat ett ingående studium åt de geografiska spörsmålen i avhandlingen *Olaus Magnus och hans framställning af Nordens geografi* (1895). Rika bidrag till förståelsen av Olaus Magnus' liv och hans verk ha lämnats av J. Martin i uppsatsen *Deux confesseurs de la foi au XVI:e siècle: Joannes et Olaus Magnus, archevèques d'Upsal* (L'université catholique, T. 58 (1908), s. 353—376, 596—607; 59 (1908), s. 194—230) och av I. Collijn i skriften *Olaus Magnus. Ett försök till karakteristik och några önskemål* (1910; Michaelisgillets tillfälliga publikationer, 2). Andra av Michaelisgillets tillfälliga publikationer innehålla även brev och handlingar, som belysa hans levnad. Urkunder av liknande art hava offentliggjorts av H. Hjärne i *HH*, D. 12: nr 2 (1893), under titeln *Bidrag till Olai Magni historia*. Olaus' och hans broder Johannes' brev äro samlade och med förklaringar utgivna av G. Buschbell under titeln *Briefe von Johannes und Olaus Magnus, den letzten katholischen Bischöfen von Upsala* (1932; *HH*, D. 28: 3). En skildring av den landsflyktige ärkebiskopens liv har framlagts av H. Hildebrand i *Minne af Olaus Magni* (*SAH* ifrån år 1886, D. 12 (1898), s. 93—280).

Ur historiografisk synpunkt är avståndet stort emellan Johannes Magnus' patriotiska dikt i rikshistoriens prosaiska form och den sanningssökande Olaus Petris pragmatiska *Svenska krönika*, ehuru de båda författarna levde och verkade under samma tid — den svenske reformatorn dog 1552, endast några år efter den landsflyktige ärkebiskopen. För Olaus Petri var sanningen

och dess utforskande historieskrivarens främsta uppgift. Med sin nyktra kritik och sin nästan moderna uppfattning om källornas värde kom han till en enkel och sund åskådning om svenska folkets äldre historia. Ty, säger han, »våra krönikor innehålla ganska liten rättelse, huru här i riket hafver tillstatt förrän kristendomen hit kom». »Frånvaron i hufvudsak af tendens och den medvetna sträfvan till sanningens klarläggande är otvifvelaktigt en af Olaus Petris förnämsta förtjänster såsom historieskrifvare, hvarigenom han höjer sig öfver samtida och efterföljande svenska historiker ända till LagerBring. Renast framträder denna sträfvan vid unionstidens behandling, som därför är det främsta partiet af krönikan, under det att den tidigare hälften genom de talrika moraliserande och undervisande reflexionerna ofta af en naiv och något kälkborgerlig art verkar mindre såsom en historisk skildring än som en lärobok i moral och politik» (Stavenow). Olaus Petris krönika, som skildrar svenska folkets öden från äldsta tid till 1520, är i tvenne avseenden banbrytande: dels kritiseras källorna, dels utforskas händelsernas inre sammanhang och inlägges i framställningen en verklig historisk åskådning. Därtill kommer, att hans verk är skrivet på svenska — undantagandes den prosaiska krönikan, hade de närmast föregående historierna varit avfattade på latin — samt i en enkel och folklig stil och med en mönstergill behandling av modersmålet.

Arbetet, som under 1500-talet spriddes i en mängd avskrifter, trycktes icke förrän 1818 i *SRS*, T. 1:2, s. 216—348. Av G. E. Klemming utgavs 1860 en ny, ännu användbar upplaga. Den senaste editionen av J. Sahlgren föreligger i Olaus Petris *Samlade skrifter*, D. 4 (1917), s. 1*—IX*, 1—298. Tidpunkten och sättet för krönikans tillkomst har närmare utretts av L. Sjödin i uppsatsen *Tillkomsten av Olaus Petri krönika* (*HT*, 1921, s. 48—68), under det att L. Stavenow behandlat *Olaus Petri såsom historieskrifvare* (*GHA*, Bd 4:3, Festskrift tillägnad Oscar Ekman (1898), s. 195—221). Brottstycken av en historisk uppsats av mäster Olofs egen hand har G. Carlsson offentliggjort under titeln *En historisk uppsats av Olavus Petri från 1530-talets början* (*HT*, 1925, s. 49—59).

Även reformatorns broder, ärkebiskopen Laurentius Petri, författade en *Svensk krönika*, som finnes tryckt i *SRS*, T. 2:2 (1828), s. 3—160. Tillkommen på befallning av Gustav Vasa, som hoppades att arbetet mera än broderns skulle motsvara konungens uppfattning om den närmast föregående tidens händelser, saknar densamma varje självständigt värde. Just det, som var det förtjänstfulla hos Olaus Petri, är här utmönstrat, och det han förkastat är intaget.

Något avgörande inflytande på den följande historieskrivningen utövade icke Olaus Petris idéer. Det blev i stället Johannes Magnus och hans uppfattning av vår fornhistoria, som vart den bestämmande för de flesta av reformations- och stormaktstidens hävdatecknare. I den närmast följande, till trycket befordrade rikshistorien, författad av ärkebiskopen Laurentius Paulinus Gothus, *Historiae arctoae libri tres* (1636), återkomma obeskurna och t. o. m. tillökade han fantastiska fabler. Detta beroende framträder även, fastän i långt mindre grad, hos den som historisk forskare betydande och som författare synnerligen produktive Messenius. Denne, som i utländska jesuitseminarier och under resor på kontinenten förvärvat sig en grundlig humanistisk bildning, försökte först sin lycka hos konung Sigismund i Polen genom ett genealogiskt-historiskt arbete, *Genealogia Sigismundi* (1608). Då detta ej lyckades, övergick han till Karl IX, hos vilken han 1609 anställdes som litterär medhjälpare efter avsvärjande av hela sitt föregående livs grundsatser. Som den svenske konungens handgångne man författade Messenius åtskilliga politiska stridsskrifter mot Sigismund och papisterna samt några historiska småskrifter. Bland dessa senare må särskilt framhållas *Chronicon episcoporum per Sveciam, Gothiam et Finlandiam* (1611), det första försöket till en allmän svensk kyrkohistoria, *Sveopentaprotopolis* (1611; svensk edition 1612), en beskrivning på Sveriges fem äldsta städer, *Theatrum nobilitatis Svecanae* (1616), den första samlingen av svenska adelns ättartavlor. Jämsides med detta historiska författarskap verkade Messenius även som flitig utgivare av andras arbeten, av vilka några redan nämnts i det föregående, samt såsom professor i Uppsala, där hans undervisning väckte allmän uppmärksamhet,

kanske mest genom de dramer med ämnen ur Sveriges historia, vilka han lät sina lärjungar utföra. I Uppsala råkade han emellertid i tvist med sina kolleger, särskilt Johannes Rudbeckius. Återkallad till Stockholm, inlät han sig i förbindelser med de polska jesuiterna, vilket förorsakade hans deportation till Kajaneborgs fästning i Finland. Ur detta hårda fängelse lösgavs han först 1635 och avled året därpå i Uleaborg. (Se härom närmare N. Ahnlund, *Från Messenii sista dagar*, tryckt i förf:s *Kring Gustav Adolf* (1930), s. 195—204.)

Under sin fångenskap utarbetade Messenius sin stora rikshistoria *Scondia illustrata*, vilken först av Peringskiöld d. ä. 1700—05 befordrades till trycket. Hela Nordens, under senare tider företrädesvis Sveriges, världsliga och kyrkliga historia från syndafloden intill 1611 behandlas här i åtta böcker. Till dessa kommo andra böcker, som behandlade speciella delar av ämnet. En fortsättning, omspännande tiden 1611—1616, var planerad men blev aldrig fullbordad. Scondia illustrata är otvivelaktigt ett i vissa avseenden högst betydande arbete. För sagotiden följer författaren okritiskt Johannes Magnus. Framställningen av de äldsta tiderna, vilken är torr och osammanhängande, saknar därför allt värde. Men för den senare medeltiden och framför allt 1500-talet är Messenius' historia en källa av rang, icke blott till den politiska utan även till den kyrkliga och religiösa historien, för vilken han gjort ytterst omfattande studier. Han sysselsätter sig utförligt med de olika klosterstiftelserna, ordnarna, reformationen, liturgistriden, lämnar värdefulla notiser om litteraturen, uppmärksammar undervisningsväsendet och lagarna. Sin framställning stöder han på akter, brev, testamenten, synodalbeslut m. m.; för Vasatiden bygger han väsentligen på riksregistraturet. Han har ej sällan haft tillgång till källor, vilka nu ej längre äro bevarade. Huru Messenius använt andra källor, visar S. Schartau i uppsatsen *Johannes Messenius och Saxo* (*HT*, 1923, s. 163—169).

Messenius är, som H. Schück framhållit i sin levnadsteckning över honom under titeln *Messenius. Några blad ur Vasatidens kulturhistoria* (1920; även i *SAH* ifrån år 1880, D. 31 (1920), s. 67—386), vår förste vetenskaplige hävdatecknare. Först

med honom blir »svensk historieskrivning en verklig vetenskap med en egen självständig uppgift». Framför allt skiljer sig Messenius i hög grad från föregångarna genom sina omfattande förarbeten och forskningar. Till redan av andra nyttjat material lägger han liksom Olaus Petri, fastän mer än denne, samtida historiska urkunder. Han försöker också att opartiskt skildra händelserna såsom dessa efter de bästa källskrifternas vittnesbörd tilldragit sig. Detta gäller särskilt behandlingen av de religiösa striderna, ett drag, som sammanhänger med hans egen något vacklande religiösa övertygelse.

Jämsides med denna historieskrivning gick under 1500-talet och början av 1600-talet dels ett politiskt skriftställeri, dels författandet av monografier över de olika regenterna. De politiska pamfletterna, vare sig på vers eller prosa, hava i regel ingen större betydelse från historisk-vetenskaplig synpunkt, men äro så mycket mer karakteristiska för den tid, då de kommo till. Avsikten med dem var att giva de egna landsmännen en vägledning för bedömande av de politiska händelserna, inför samtid och eftervärld förhärliga regenterna och deras politik samt att inför utlandet försvara denna och framställa motståndarnas åtgärder i den sämsta dager.

Redan Gustav Vasa hade en hög uppskattning av den politiska stridsskriftens betydelse (jfr ovan s. 152). Bland senare på hans befallning utgivna skrifter är den mest bekanta *Een liten crönike och skemtigh för the danske* eller som titeln lyder i andra editionen *Sanferdige suar på någhre stycker vthi then danske crönicke* (1558). Både samtiden och eftervärlden ha ansett, att Gustav Vasa själv författat detta rimmade svar på den danska rimkrönikan, vari unionsstriderna framställas från dansk synpunkt. Det torde emellertid numera vara fastslaget, att Peder Swart är dess upphovsman, även om konungen med honom samverkat angående det faktiska innehållet och meddelat honom upplysningar. (Se härom A. Nelson, *Peder Swarts gensvar 1558. Ett bidrag till kännedomen om 1500-talets svenska politiska litteratur* (*UUM*, 1921), s. 139—166.)

Också under Erik XIV:s och Johan III:s regeringstid sågo flera historisk-politiska stridsskrifter dagen. Striden mellan

Sigismund och Karl IX framkallade en hel störtflod av dylika skrifter. Några av dem äro av ej ringa värde såsom historiska källor, då de antingen innehålla urkunder i avtryck eller utgöra statsrättsliga avhandlingar i tidens stil, andra åter äro rena nidskrifter, fulla av rasande angrepp och nedriga invektiv. Som exempel på det senare slaget behöva endast nämnas *Conscientia Caroli*, vars författare är okänd, liksom platsen och tiden för dess tryckning, samt *Hertigh Carls slaktarebenck* (1617), troligen författad av Gregorius Borastus på föranstaltande av Jöran Knutsson Posse. Se närmare härom T. Bergs efterskrift till det 1915 utgivna nytrycket av Slaktarebänken. Av de mera värdefulla stridsskrifterna förtjäna anföras *Ausa Caroli*, författad av Rostockprofessorn C. Sturcius på uppdrag av konung Sigismund och tryckt i Danzig 1598, samt *Fulkommelige skäl och rättmätige orsaker, så och sanfärdige berättelser, hwarföre samptlige Sweriges rijkes ständer hafwe medh all fogh och rätt afsagdt konung Sigismundum.* Denna viktiga statsskrift, författad av hovkansleren N. Chesnecopherus, befordrades 1607 till trycket. Då Karl IX var missbelåten med arbetet, omarbetade han det själv och lät 1609 trycka den nya skriften under en något förändrad titel. Enär det var av vikt att få den känd i utlandet, fick Messenius konungens uppdrag att överflytta skriften till den tidens diplomatiska språk. Redan 1610 förelåg den latinska översättningen tryckt och färdig under titeln *Exegesis historica.* Trots den misstro, varmed Messenius omfattades av de styrande, blev det han, som, på grund av sin språkkunskap och sin därtill lämpade penna, huvudsakligen användes för dylikt skriftställeri. Bland hans många stridsskrifter torde de för den tiden mest typiska vara: *Sententia ordinum* (1610), innehållande en översättning till latin av domarna över de i Linköping avrättade radsherrarna och Hogenskild Bielke 1605, samt *Retorsio imposturarum* (1612; svensk edition samma år med titeln *Sanfärdigt och rättmätigt gensvar*), en motskrift mot den av den danske historikern Hans Svaning 1560 utgivna vederläggningen av Johannes Magnus' historia och särskilt de däri anförda talen av Hemming Gadh gentemot danskarna. Sedan Messenius försvunnit från skådeplatsen, fanns ingen som kunde upptaga hans man-

tel. Förhållandena ändrade sig också snart, och dylika stridsskrifter blevo mindre behövliga.

Av regentmonografier, tillkomna under 1500-talet och den närmaste tiden därefter, märkes först och främst Peder Swarts *Gustaf I:s krönika,* offentliggjord för första gången 1870 av G. E. Klemming och i ny utgåva med inledning och ordförklaringar, ombesörjd 1912 av N. Edén. Liksom Gustav Vasa med politiska stridsskrifter vände sig mot sina motståndare, hade han även omsorg om att hans egen regeringstid på lämpligt sätt förtaldes för allmänheten. Swart utarbetade sannolikt sin krönika omedelbart efter Gustav Vasas död, men detta utesluter icke, att denna i sin grundåskådning är inspirerad av konungen, från vilken även åtskilliga faktiska meddelanden torde härröra. Swarts levnadsteckning, som går till och med år 1533, fortsattes av Rasmus Ludvigsson med kronologiska anteckningar, tryckta av J. A. Almquist under titeln *Rasmus Ludvigssons krönika om k. Gustaf I* (*HH,* D. 20 (1904), s. 1—120), samt av konungens egen systerson Per Brahe. På grundval av anteckningar och familjeminnen skapade han en krönika, om vilken det sagts, att den »är den enda verkligt litterära prosa, som såg dagen i vårt land under hela reformationstidevarvet». Brahes *Fortsättning af Peder Svarts krönika* utgavs av O. Ahnfelt 1896—97 (*LUA,* Bd 34, Avd. I: nr 1). Huvudsakligen på Peder Swart och hans fortsättningar grundade Göran Perssons son, E. G. Tegel, sitt arbete om konung Gustav Vasas regeringstid. Tegel användes av hertig Karl för åtskilliga uppdrag. Bl. a. deltog han i beskickningen till Kristian IV:s kröning 1596 och medförde vid hemkomsten Arild Huitfeldts historia över Kristian III. Hertigen befallde honom att vederlägga denna genom att utarbeta en krönika om Gustav Vasa. Härmed gavs uppslaget till Tegels historisktvetenskapliga författarskap, som resulterade i *Then stoormechtighe, höghborne furstes och christelighe herres her Gustaffs fordom Sweriges . . . konungs historia,* vilken trycktes först 1622, samt *Konung Erics den XIV:des historia,* vilken förelåg färdig 1612 men, som redan nämnts (s. 136), offentliggjordes först 1751. I litterärt och vetenskapligt hänseende äro dessa verk, som skola hava granskats och korrigerats av konung Karl IX själv, svaga

produkter; deras enda värde ligger i de numera delvis förlorade riksdagsbeslut, konungabrev och dylika viktiga handlingar, vilka Tegel in extenso eller i utdrag intagit i sina arbeten. För närmare kännedom om krönikorna om Gustav Vasa hänvisas till den av H. Wieselgren författade uppsatsen *Krönikorna om Gustaf Vasa* (*HT*, 1890, s. 41—60).

Samtida med Tegel äro Aegidius Girs och Petrus Petrejus. Den förre var anställd i rikets arkiv som »riksens historicus», och enligt egen uppgift skall han hava fått i uppdrag att skriva Vasaättens historia. Frukterna av hans arbete på detta område blevo *Kon. Gustaffs den I och kon. Erichs den XIV chrönikor*, vilka efter granskning i kansliet av sekreteraren Johan Bergenhielm trycktes först 1670, samt *Konung Johan den IIIdes chrönika*, utgiven först 1745 (se s. 135). Den sistnämnda torde vara den värdefullaste, då den vilar på ganska grundliga forskningar och behandlar konungen och hans insats med lidelsefrihet. En säregen ställning intager Petrejus, vilken som kanslitjänsteman upprepade gånger användes i beskickningar till Ryssland i början av 1600-talet och därvid förvärvade en ingående kännedom om ryska förhållanden. Se härom S. Clason, *Förhallandet till Polen och Petrus Petrejus' sändning till Danzig 1615* (*HT*, 1900, s. 177—194). På grundval av studier i tidigare Rysslandsskildringar och egna erfarenheter författade han tvenne arbeten över Ryssland, vilka äga ett icke obetydligt intresse. Det viktigaste, *Regni Muschovitici sciographia, thet är: Een wiss och egenteligh beskriffning om Rydzland* (1615; tysk övers. 1620), utgör en omfattande skildring av Ryssland i historiskt, topografiskt, kyrkligt och socialt avseende. Däremot är hans *Een kort och nyttigh chrönica om allo Sweerikis och Göthis konungar*, ehuru den utkom i tre upplagor, 1611, 1614 och 1650, så gott som värdelös, emedan Petrejus huvudsakligen stöder sig på Johannes Magnus.

Under stormaktstidevarvet dominera inom det vetenskapliga arbetet språk-, forn- och historieforskningen, just de områden, där man trodde sig kunna ernå de resultat, som mest motsvarade den nationella ärelystnaden. För forskarna på dessa fält hägrade den lockande uppgiften att kunna kasta ytterligare glans över

fosterlandet genom att för samtid och eftervärld uppvisa, att det svenska folket ägde en urgammal storhet och kultur. Jämsides med denna nationellt patriotiska, delvis starkt chauvinistiska och fantastiska riktning går emellertid en annan mera nyktert verklighetstrogen, som med förakt för det nationella övermodet anlägger en delvis annan synpunkt på problemen och försöker använda en kritisk forskningsmetod. Denna strömning var dock på grund av sin läggning mindre guterad, men även den hade anhängare, som i uppslag och forskningslust icke stodo långt tillbaka för motståndarna.

Språk- och fornforskningen omhuldades, som nämnts, alldeles särskilt under stormaktstiden och fingo sin medelpunkt och sitt egentliga hemvist i Antikvitetskollegiet. Redan innan dettas tillkomst hade ett betydande arbete inom dessa områden nedlagts av särskilt förordnade antikvarier, såsom Johannes Bureus, Martin Aschaneus och Johan Henriksson Axehjälm, vilka hade till uppgift att draga kring i riket för att avrita runstenar, uppsöka, anteckna och samla alla gamla dokument, handlingar och skrifter, som kunde lända fäderneslandet till berömmelse. Större omfattning fick denna fornforskning först på 1660-talet, sedan den för all kultur nitiske rikskansleren Magnus Gabriel De la Gardie börjat intressera sig för densamma. På hans förslag inrättades i slutet av år 1666 ett särskilt Antikvitetskollegium med en president, sex assessorer och en del andra tjänstemän. I november följande år erhöll det nya ämbetsverket sin instruktion. Dess medlemmar skulle bl. a. utarbeta en svensk ordbok, utge isländska sagor, bearbeta våra äldsta lagar, insamla och avbilda våra runstenar, verkställa arkeologiska grävningar, utgiva våra sigill och mynt, ägna sina arbeten åt källorna till Sveriges äldre historia samt åt kyrkohistorien och genealogien. Till en början utvecklade kollegiet en synnerligen livlig verksamhet, vilken vi få tillfälle att i det följande beröra. Det hade först sitt säte i Uppsala, men flyttades 1690 till Stockholm. På grund av en stark förminskning i dess anslag ombildades det 1692 till ett antikvitetsarkiv, som ställdes direkt under Kanslikollegium vid sidan av Kungl. Biblioteket och Riksarkivet, med en sekreterare som chef och avsevärd inskränkning i tjänstepersonalen. På 1720-talet

började det förut livliga och mångsidiga arbetet att starkt avtyna, och vissa av arkivets verksamhetsgrenar dömmade snart alldeles bort. Formellt bestod Antikvitetsarkivet till 1789, då dess uppgifter överflyttades till den samma år inrättade Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien. Några år förut (1780) hade dess böcker och manuskript fördelats mellan Kungl. Biblioteket och Riksarkivet. Till denna senare institution avlämnades jorde- och domböcker, genealogiska samlingar, äldre kopior av gamla brev samt dessutom en del historiska samlingar. Alla övriga handskrifter, såsom de svenska medeltidshandskrifterna, de isländska sagorna och lagcodices, större delen av de av arkivets tjänstemän under skilda tider sammanbragta samlingar, såsom t. ex. Stiernhielms handskrifter, Burei, Aschanei, Hadorphs, Verelii och Peringskiölds samlingar jämte arkivets bokförråd tillföllo Kungl. Biblioteket. Härtill kom den stora samlingen pergamentsbrev, som i senare tid överlämnats till Riksarkivet. I den gjorda fördelningen ha sedermera vid flera tillfällen ändringar vidtagits, bl. a. befinna sig numera Hadorphs, Örnhiälms och Peringskiölds avskrifter av medeltida permebrev i Riksarkivet. En synnerligen utförlig framställning av Antikvitetskollegiets historia har framlagts av H. Schück i arbetet *Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien* (1932—33), vars hittills utkomna trenne band behandla kollegiets historia fram till 1692. Jfr också V. Gödel, *Riksantikvariecämbetet* (1930; även i *VHAAH*, D. 41:1).

Banbrytande inom språk- och fornforskningen blev den lärde Johannes Bureus, vilken liksom så många andra av tidens rikast begåvade män utvecklade en mångsidig verksamhet. Genom sina undersökningar av runorna lade han grunden till runforskningen, liksom han ock gav uppslaget till den följande tidens studium av antikviteterna. Han uppspårade manuskriptet till och utgav, närmast i språkvetenskapligt syfte, *En nyttigh bok om konnunga styrilse och höfdinga* (1634). Den handskrift, som låg till grund för editionen, är numera försvunnen. Burei strävanden fullföljdes med iver under den följande tiden av hans många lärjungar. Av dessa måste här förbigås representanterna för den speciella språkforskningen. Det bör ej förgätas, att G. Stiernhielm, An-

tikvitetskollegiets förste president, vid flera tillfällen, t. ex. genom sin utgåva av *Wäst-Götha laghbook* (1663) samt sin *Anticluverius,* utgiven av Hadorph 1685, tangerade historiens gebiet. I det sistnämnda arbetet sökte Stiernhielm visa, att goterna utvandrat från Sverige och ej från Preussen, som den tyske geografen Philippus Cluverius ville göra gällande. Frågan om goternas härstamning spelade en stor roll i den äldre historieskrivningen. Åt denna »göticism» har vår förste professor i lärdomshistoria, J. Nordström, ägnat ingående och grundliga forskningar, vilkas resultat snart torde vara att förvänta. Grundtankarna i sin uppfattning om den götiska romantiken har han framlagt i uppsatserna *Götisk historieromantik och stormaktstidens anda* (Dagens Nyheter för den 23, 26 och 27 maj 1931) och *De yverbornes ö. Bidrag till Atlanticans förhistoria* (Rudbecksstudier (1930), s. 259—337). Jfr också Schücks senast nämnda arbete, D. 1 (1932) s. 5 o. ff.

Mest kända bland Antikvitetskollegiets ledamöter äro Verelius och Schefferus. Olof Verelius blev efter återkomsten från utrikes resor räntmästare vid Uppsala universitet och tillträdde 1662 en för honom särskilt inrättad professur i svenska antikviteter. Några år senare utnämndes han därjämte till riksantikvarie och var även under sina sista levnadsår universitetsbibliotekarie. Strax efter hemkomsten utarbetade han sina *Epitomarum historiae Svio-Gothicae libri quatuor,* tryckta först 1730. Under sin verksamhet som professor i antikviteterna sysslade han särskilt med de först då framdragna isländska sagorna och utgav bl. a., med svensk parallellöversättning, *Gothrici et Rolfi, Westrogothiae regum, historia* (1664), den äldsta edition över huvud av någon isländsk saga, samt den vida märkligare *Hervarar saga* (1672) med svensk parallellöversättning och anmärkningar (jfr nedan). Genom sin yverborna svenskhet gick Verelius på det historiska området till överdrift, och han råkade härvid in i en ryktbar litterär strid med den nyktrare riktningens främste målsman Schefferus. Denna tvist har utförligt skildrats av C. Annerstedt i uppsatsen *Schefferus och Verelius, En litterär fejd i sjuttonde seklet* (Ur några antecknares samlingar (1891), s. 117—150).

Verelius' motståndare, JOHANNES SCHEFFERUS, kallades 1648 till professor skytteanus i Uppsala och utövade som sådan en livlig verksamhet på vältalighetens område, i det att han utgav en del klassiska författare med textkritiska anmärkningar. Han har blivit kallad »Sveriges förste vetenskaplige språkforskare av högre rang». Ehuru främling vände Schefferus sig snart till studiet av svensk litteratur och historia. En del medeltidshandlingar utgåvos av honom, liksom ock en svensk historia under titeln *Memorabilium Suticae gentis exemplorum liber singularis* (1671), vilken av N. HUFVEDSON DAL överflyttades till svenska under titeln *Svenska folkets äro-minne* (1733). Schefferus upptog även studiet av lokalhistorien, och i detta hänseende är han banbrytare genom sitt betydande arbete *Upsalia antiqua* (1666). Det är huvudsakligen här, som han genom sin kritiska framställning riktar ett kraftigt angrepp mot den av Johannes Magnus lanserade och av hans efterföljare använda historiska metoden. Äldre beskrivningar och muntliga meddelanden utgöra källorna till hans andra topografiska verk *Lapponia* (1673), vilket utkommit i tysk, engelsk, holländsk och fransk men ännu icke i svensk översättning. Efter Schefferus' död utgavs hans *Suecia literata* (1680), vår första vetenskapligt lagda bibliografi. En mera populär levnadsteckning över honom, *Johannes Schefferus. En storman från 1600-talets Uppsala* (1918), har utgivits av HENRIKA SCHEFFER.

Den patriotisk-fantastiska riktning inom hävdaforskningen, som Verelius närmare utformat och lanserat, fick sin mest betydande representant i OLOF RUDBECK, stormaktstidens centrala kulturpersonlighet. Son av den bekante Västeråsbiskopen Johannes Rudbeckius gjorde Olof Rudbeck redan som ung student i Uppsala en epokgörande medicinsk upptäckt och blev efter en givande studieresa till Holland lärare i den medicinska fakulteten. Även om botaniken och dess studium har han inlagt en ovanskligt förtjänst och var i detta avseende en värdig föregångare till Linné. Hans rika gåvor och mångfrestande snille drogo honom över till en mängd praktisk-tekniska uppgifter, och han fann även inom universitetets styrelse och förvaltning ett rikt och tacksamt fält för sin rastlösa verksamhet. Mot slutet av sin levnad

fick han ett nytt intresse i fornforskningen, och med sin storvulna och storsvenska läggning anslöt han sig helt till sin kollega Verelius' läror och drev dem till deras yttersta konsekvenser. Då Verelius förberedde sin edition av Hervararsagan, bad han Rudbeck göra en karta till densamma, och därmed kom denne in på de antikvariska forskningarna. Kartan blev aldrig färdig, men ett annat resultat visade sig 1679, då första delen av *Atland eller Manheim,* på svenska men med latinsk parallelltext, utkom; andra delen lämnade pressen 1689 och tredje delen 1698. Fjärde delen var under tryckning, då den stora branden i maj 1702 avbröt densamma och förstörde upplagan, så att endast trenne fullständiga exemplar (52 ark) och några inkompletta bevarats till vår tid.

Genom Atlantican ville Rudbeck uppvisa, att svenskarna ej blott hade den äldsta och härligaste fornhistoria utan även att all kultur haft sitt urhem i Sverige, därifrån den senare spritt sig till den övriga världen. Såsom en konsekvens härav ser han i alla de idealländer (såsom de Elyseiska fälten, Hesperidernas trädgårdar), varom den antika litteraturen talar, sitt eget varmt älskade fosterland. Antikens och Eddans myter, berättelserna om forntida folkslag, folkvandringstidens öden, gammal tidräkning, allt finner sin förklaring i de fornskandinaviska förhållandena. Om dessa teoriers riktighet var Rudbeck fullt och fast övertygad, liksom om »oangripligheten av den bevisföring han med väldig lärdom och än väldigare uppfinningsförmåga byggt». För närmare kännedom om innebörden i dessa djärva spekulationer hänvisas till de i början av detta kapitel nämnda litteraturhistorierna. En ännu trots sin ålder användbar biografi över Rudbeck är det av P. D. A. Atterbom författade *Minne af . . . Olof Rudbeck den äldre* (1849; även i *SAH* från år 1796, D. 23 (1850), s. 311—580; D. 24 (1851), s. 1—125). Av nyare arbeten om Rudbeck torde det bästa vara inledningen till de av C. Annerstedt utgivna *Bref af Olof Rudbeck d. ä. rörande Upsala universitet* (1893—1905), varmed kan jämföras den teckning av honom, som samme författare har lämnat i andra delen av *Upsala universitets historia* och i skriften *Olof Rudbeck den äldre* (1905; *FHF,* 85). Bidrag till förståelse av hans insats

ingå i den med anledning av 300-årsjubileet utgivna festskriften *Rudbecksstudier* (1930). Om Atlantican har G. E. Klemming publicerat några *Anteckningar om Rudbecks Atland* (1863). Rudbecks egna arbeten jämte skrifter om honom äro förteckнade av J. Rudbeck i *Bibliotheca Rudbeckiana* (1918), s. 188—266.

Atlantican, denna »fantastiska arkeologiska roman», som den kallats, hälsades med förtjusning av det samtida Sverige. Att den mera kritiska riktningen inom historieforskningen insåg det ohållbara i Rudbecks bevis och ogillade hans fantasterier, kom dock klart till synes. Och trots den allmänna anslutningen gick den kommande tidens historieskrivning andra vägar. Endast några få, jämförelsevis obetydliga lärjungar, som redan förlorat Rudbecks helhetssyn och i jämförelse med hans storslagna ande verkade dilettanter, följde efter i mästarens fotspår. Bland dessa hans anhängare och eftersägare kunna nämnas Uppsalaprofessorn och juristen C. Lundius, som i sitt arbete *Zamolxis primus Getarum legislator* (1687) på äkta rudbeckianskt maner försökte vindicera urgamla anor åt den svenska rätten, samt riksrådet G. Bonde, som författade flera skrifter, däribland *Förteckning på svenska konungar*, nedskriven omkring 1733 och i något omarbetad form såsom *Ättartahl på swenska konungar och drottningar* intagen i Björners nedannämnda Nordiska kämpa dater, och *Om de fordna konungar, jarlar och regenter, som ... hafwa regerat i Göta-riken* (1758). Som författare är Bonde mera känd genom sina skildringar av den tidigare frihetstidens politiska historia, till vilka vi återkomma i annat sammanhang. Hans författarskap har analyserats av L. Stavenow i uppsatsen *Riksrådet grefve Gustaf Bonde såsom statsman och författare* (*HT*, 1899, s. 1—40). Assessorn i Antikvitetsarkivet E. J. Björner offentliggjorde flera arbeten i Rudbecks anda, såsom *Nordiska kämpa dater* (1737), vilken blev särskilt utsatt för Dalins begabberi, *Sveа rikens hävda ålder* (1748) m. fl. Den siste verklige rudbeckianen och den som drev lärofaderns åsikter till rena löjligheter var prosten J. Göransson. I *De genealogia regum Svioniae* (1746) låter han de första svenska konungarna härstamma från Jupiter och Saturnus; i *Sveа rikes konungars*

historia ok ättartal ifrån 2200 år före Christus intil 1749 (1749) försöker han bevisa, att Eddan är skriven på Moses tid och fanns inristad på mässingstavlor i Sverige 300 år före Trojas anläggning. Större nytta och glädje än av dessa fantasifoster har forskningen haft av hans *Bautil, det är: alle Svea ok Götha rikens runstenar* (1750), som innehåller avbildningar av runstenar, av vilka många numera äro förlorade.

Bland stormaktstidevarvets historieskrivare inom Antikvitetskollegiet stanna vi först vid Johannes Loccenius. Till börden holsteinare kallades han 1625 på föranstaltande av Johan Skytte att bekläda en professur i historia, vilken han snart utbytte mot en lärostol i juridiska fakulteten. I juli 1648 utnämndes han till universitetets bibliotekarie, och denna befattning bibehöll han till sin död. Utrustad med kritisk blick, skarpsinne och ovanlig lärdom, arbetade Loccenius på historiens, fornforskningens, den klassiska filologiens och rättsvetenskapens vidsträckta områden. Loccenius är också den förste, som lagt de gamla landskapslagarna till grundval och utgångspunkt för forskningar i medeltidens historia. Hans första historiska verk, *Antiquitatum Sveo-Gothicarum . . . libri tres,* tryckt 1647 och sedan utgivet i ytterligare trenne upplagor förutom en svensk översättning av den redan nämnde Dal under titeln *Swenske och göthiske gamle handlingar* (1728), är en förtjänstfull svensk kultur- och samhällshistoria. I ännu bättre dager framstår hans *Rerum Svecicarum historia* (1654), där Loccenius med klar blick för den historiska kritikens fordringar icke blott använder det primära urkundsmaterialet utan även försöker sovra dess vittnesbörd. Detta verk underkastade han en, för den äldsta tiden dock misslyckad, omarbetning och gav det tillika en fortsättning fram till Karl X Gustavs död i de nya upplagor, som utkommo 1662 och 1676.

I opposition mot den fantastiska uppfattningen ställde sig också C. Örnhiälm, vars stora samlingar av medeltidshandlingar i och för en bearbetning av vår kyrkas historia äro på annat ställe omtalta. Av trycket utgav han endast *Historiae Sveonum Gothorumque ecclesiasticae libri quatuor priores* (1689), som behandlar tiden från kristendomens införande till Sverker Karls-

sons regering. Detta arbete har betecknats som »ett allvarligt försök att grunda framställningen endast på diplom och samtida relationer». Något sådant kan icke sägas om hans båda närmsta föregångare P. Bång, *Priscorum Sveo-Gothorum ecclesia* (1675) och J. Baazius, *Inventarium ecclesiae Sveo-Gothorum* (1642). Det sistnämnda arbetets källvärde har undersökts av E. Hildebrand i uppsatsen *Ett bidrag till frågan om Joh. Baazius som kyrkohistoriker* (*HT*, 1899, s. 153—158).

Till den nyktra och mera sansade riktningen inom historieskrivningen hörde också professorn i Åbo och ledamoten av lagkommissionen Johan Stiernhöök, den »svenska lagfarenhetens fader». I sitt berömda verk *De jure Sveonum et Gothorum vetusto* (1672) har han med lärdom och skarpsinne givit en skildring »av rättstillståndet i Sverige från äldsta tider och bortrensat en mängd av de fabler, varmed man dittills utsmyckat Sveriges fornålder». Hans övriga arbeten i form av disputationer och orationer falla inom juridikens område.

Av Antikvitetskollegium planerades även i enlighet med den instruktion, som kollegiet fått sig förelagd, en rikshistoria i form av regentmonografier, varvid man anknöt till redan förut av Girs och Tegel gjorda försök. Uppdraget att skriva Gustav I:s och Erik XIV:s historia anförtroddes åt Tobias Westenhielm och Sigismunds och Karl IX:s åt Jonas Werwing, båda assessorer i kollegiet, under det att Gustav II Adolfs historia lämnades åt rikshistoriografen Johannes Widekindi. För Johan III:s tid hade Girs' krönika redan 1669 blivit godkänd, ehuru den först såg dagens ljus fram på 1740-talet. Westenhielm sammanskrev ett vidlyftigt arbete om Gustav Vasas levnad och regering, vilket 1690 förelåg färdigt. Dess tryckning påbjöds emellertid först 1712. Endast några provark synas hava utkommit, innan själva tryckningen 1715 inhiberades på grund av brist på medel. Ett renskrivet manuskript med egenhändiga anteckningar av författaren, omfattande inledning och sex böcker, jämte en omfangsrik konceptvolym för åren 1520—1551, förvaras i Universitetsbiblioteket i Uppsala. Däremot är det osäkert, huruvida Westenhielm någonsin fullbordat Erik XIV:s historia. Werwings historia om Sigismunds och Karl IX:s tid anmäldes såsom färdig i

Antikvitetskollegiet i januari 1694. Kort därefter gjorde författaren en ansökan om dess befordran till trycket, vilken sedermera förnyades två gånger av hans änka. Men någon utgivning kom ej till stånd, förrän Stiernman 1746—47 (se s. 135) efter erhållet tillstånd tryckte det Werwingska manuskriptet i den utformning det fått efter en av censor librorum Örnhiälm på 1690-talet företagen granskning. Werwings arbete åtnjöt både hos samtid och en senare eftervärld ett oförtjänt anseende som både självständigt och synnerligen trovärdigt. Den historiska kritiken har emellertid påvisat, att Werwing för tiden 1592—1594 blott med ytterst få ändringar avskrivit Arnold Johan Messenius' historia (se nedan) och för den följande perioden med några få tillökningar och utsmyckningar översatt Johannes Messenius' motsvarande parti i dennes Scondia illustrata. För detta plagiat redogör närmare V. Söderberg i sin undersökning om *Historieskrifvaren Arnold Johan Messenius* (1902), s. 91—97.

Med Widekindis arbete om Gustav II Adolfs regering komma vi in på en annan grupp av historiska forskare, som under stormaktstiden spelat en stor roll för den historiska vetenskapens utveckling, nämligen rikshistoriograferna. Officiella historieskrivare hade förekommit redan på 1500-talet (Peder Swart), och även senare författade flera av de historiska forskarna, såsom Tegel, Werwing, Jöran Nordberg, sina arbeten på offentligt uppdrag eller med understöd av allmänna medel. Med rikshistoriograf förstås emellertid vanligen en tjänsteman i kansliet, uppförd på dettas stat med särskild lön för den författarverksamhet, som ålåg honom. Detta ämbetes innehavare kallades än historiograf, än kunglig historiograf och rikshistoriograf. Särskilt under 1600-talet voro flera personer samtidigt historiografer, och åtskilliga av dem innehade på samma gång andra befattningar. Rikshistoriografämbetet existerade från 1600-talets förra hälft in på 1800-talet. Dess siste innehavare var Jonas Hallenberg, efter vars död (1834) sysslan indrogs. Utförligare uppgifter om dessa officiella historieskrivare finnas i Berghs s. 61 anförda historik över det svenska riksarkivet, s. 416—422.

Den förste, som bar titeln »historicus regni», var holländaren

Daniel Heinsius, som därtill utnämndes 1618. Denne har, såvitt man vet, aldrig varit i Sverige eller utgivit något i svensk historia, ehuru han haft planer på en skildring av Sveriges förhållande till Ryssland. Flera av hans efterträdare hava spelat en lika underordnad roll för vår historia, under det andra huvudsakligen sysslade med vid sidan liggande uppgifter, såsom med den tilltänkta texten till Sueciaverket.

Den förste rikshistoriografen av rang var Bogislaus Philip von Chemnitz, vilken 1630 tog anställning i den svenska krigshären men efter några år lämnade denna för att ägna sig åt politiskt och historiskt författarskap i svensk tjänst. På hösten 1642 erhöll han av Axel Oxenstierna uppdraget att skildra Sveriges deltagande i det trettioåriga kriget och utnämndes tvenne år senare till rikshistoriograf. Av hans stora samtidshistoriska arbete *Der königlich schwedische in Teutschland geführte Krieg* utkom första delen, behandlande tiden till Gustav Adolfs död, på tyska och latin år 1648. Andra delen, omfattande perioden 1633—juni 1636, trycktes endast på tyska 1653. Sannolikt har von Chemnitz hunnit föra fram sin skildring ända till krigets slut. Därom har man dock inga säkra underrättelser, då hans manuskript till fortsättningen till stor del gick förlorat vid slottsbranden 1697. Vad som räddades undan lågorna, framställningen av Banérs fälttåg juni—dec. 1636 och Torstenssons fälttåg 1641—1646, utgavs först på 1850-talet (se s. 149). Med rätta skattas detta von Chemnitz' arbete, med undantag av första delen, som grundar sig förnämligast på tryckta samtida arbeten, synnerligen högt på grund av den utförlighet och omsorgsfullhet, varmed han använt de primära källorna i det svenska riksarkivet, till vilket han genom rikskansleren erhöll fri och öppen tillgång. Framför allt utnyttjade han därvid, oftast ordagrant och endast med ytterst liten förändring, till svenska regeringen inkomna brev och krigsrelationer. Han följde så noga sina källor, »att hela arbetets karaktär blir en på ett skickligt och överskadligt sätt sammanfogad mosaik av historiska aktstycken». Då denna krigskorrespondens från Kristinas förmyndarregering så gott som fullständigt gick förlorad i slottsbranden, har Chemnitz' monumentala verk varit och är ännu, trots sina oriktigheter och

sakliga misstag, av utomordentlig vikt för den historiska forskningen. En vetenskaplig undersökning av arbetets värde såsom historisk källa har företagits av Frieda Gallati i avhandlingen »*Der königlich schwedische in Teutschland geführte Krieg*» *des Bogislav Philipp von Chemnitz und seine Quellen* (1902).

Samtidigt med von Chemnitz var Arnold Johan Messenius några få år rikshistoriograf. Son till Johannes Messenius drogs han tidigt in i de papistiska stämplingarna mot Sverige och blev i juli 1624 dömd till döden som förrädare. (Se härom V. Söderberg, *Högförräderimålet mot Arnold Johan Messenius*, i *HT*, 1901, s. 1—24.) Benådad och frigiven ur fängelset, anställdes han 1642 som avlönad historiograf med uppgift att författa en officiell historia om Sigismunds och Karls IX:s regeringstid. Resultatet härav blev hans ofullbordade *Historia begripandes orsakerna til den oenighet, som warit hafwer emellan Herr Sigismund... och Herr Carl... den nijonde,* vilken behandlar åren 1592—1594 och 1596—1600. Den blev visserligen aldrig tryckt under författarens namn, men det förstnämnda partiet inflickade, som nämnts, Werwing i sin framställning av denna stormiga brytningstid inom Vasahuset. En grundlig källkritisk undersökning av Messenius' arbete har utförts av V. Söderberg i avhandlingen *Historieskrifvaren Arnold Johan Messenius* (1902). Denna ger vid handen, att Messenius gjort ett aktningsvärt försök att bygga sin framställning på primärmaterialet och tillgodogöra sig dettas innehåll. I regel inför han icke akterna i sin helhet i texten men återger i flera fall urkunderna i referat. Då dessa äro tillförlitligt gjorda och en del av det urkundsmaterial, som stod honom till buds och vilket han även hämtat ur privatarkiv, numera gått förlorat, har Messenius' framställning för vår tids forskning ett särskilt värde.

Av de närmast följande rikshistoriograferna kan nämnas J. H. Boeclerus, som författade ett arbete, *Historia belli Danici* (1676), om det svensk-danska kriget 1643—1645. Ligger dettas så gott som enda förtjänst i den eleganta latinska stilen, kan ett likartat omdöme icke tillämpas på Widekindis båda arbeten: *Thet swenska i Ryssland tijo åhrs krijgz-historie* (1671; latinsk

upplaga 1672) samt *Then fordom stormächtigaste ... Gustaff Adolphs den andres och störes ... historia och lefwernes beskrifning* (1691). Båda äro skrivna »med en tung och ohyfsad penna». Även ur innehållssynpunkt hava grava anmärkningar riktats mot Widekindis framställningar, framför allt mot det sistnämnda verket. Av detta blev endast den första delen, omfattande tiden till konungens kröning 1617, färdigtryckt efter författarens död. Då den ansågs innehålla »åtskilliga mäkta otjenliga passager», blev hela upplagan indragen. En planerad omtryckning av de »farliga» arken ledde till en omfattande granskning, utförd av Örnhiälm, Palmskiöld m. fl. Men denna resulterade i uppvisande av så många felaktigheter, att planen måste uppgivas. Trots detta är dock Widekindis arbete i vissa delar en viktig källa till Gustav Adolfs historia, då åtskilliga av honom begagnade urkunder ej mera finnas till.

Den ryktbaraste av de officiella historiograferna under stormaktstiden var Samuel Pufendorf. Född i Sachsen 1632, hamnade han efter skiftande öden såsom professor i natur- och folkrätt vid universitetet i Heidelberg. Därifrån utsände han sitt i Genève 1667 under författarpseudonymen Severinus de Monzambano tryckta arbete *De statu imperii Germanici*, i vilket han med hänsynslös konsekvens blottade den tyska riksförfattningens många brister. Samma år detta utkom, kallades Pufendorf av svenska regeringen till professor vid Lunds nygrundade universitet och utgav där sina ypperliga folkrättsliga arbeten. När universitetets verksamhet avstannade under kriget mot Danmark, begav sig Pufendorf till Stockholm, där han erhöll flera inbringande tjänster och i augusti 1677 utnämndes till rikshistoriograf. Det första resultatet av hans hävdaforskning blev en redogörelse för Sveriges förbindelser med Frankrike, *Dissertatio de foederibus inter Sueciam et Galliam*, fullbordad 1680 men tryckt först 1708 i Haag. Huvuduppgiften för Pufendorf som officiell historiograf blev att ge en framställning av Karl X Gustavs korta men skickelsedigra regering. Han fann emellertid snart, att han ej kunde skildra stormaktstidens fulländning utan en föregången redogörelse för dess grundläggning. Manuskriptet till *Commentariorum de rebus Suecicis libri XXVI*, behandlande tiden från

Gustav Adolfs landstigning i Tyskland till drottning Kristinas tronavsägelse, förelåg färdigt 1683 men befordrades ej till trycket förrän 1686; en tysk översättning utkom 1688. Något nytt utöver Chemnitz' redan anförda verk ger knappast detta. Sina forskningar till Karl X Gustavs historia påbörjade Pufendorf genast vid tillträdet av befattningen som rikshistoriograf och slutförde dem 1686. På grund av hans snart därefter företagna flyttning till Berlin, dit han kallats för att skriva den store kurfurstens historia (den utkom 1695 med titeln *De rebus gestis Friderici Wilhelmi*), och arbetets granskning i Kanslikollegium blev det ej förrän 1694 fråga om dess tryckning. I Nürnberg utkom 1696 Pufendorfs huvudverk *De rebus a Carolo Gustavo, Sueciae rege, gestis commentariorum libri septem;* följande år utkommo en fransk och en tysk översättning, under åren 1913—15 en svensk översättning, den senare verkställd av A. Hillman (jfr recensionen i *HT,* 1914, Övers. o. gr., s. 46—48). Värdet av detta »den svenska stormaktstidens klassiska historiska verk» förhöjes genom Erik Dahlbergs i koppar stuckna ritningar till Karl Gustavs fältslag och krigsföretag. Förutom dessa nu nämnda verk medhann Pufendorf under sin Stockholmstid även åtskilliga andra, bland vilka särskilt må nämnas hans *Einleitung zur Historie der vornehmsten Reiche und Staaten in Europa* (1682). I detta arbete, som översattes till flera språk, bl. a. till svenska av P. Brask redan 1680, och upplevde många utökade och förbättrade upplagor, gav Pufendorf en för sin tid ypperlig framställning av de europeiska staternas historia och författningar, vilken länge gällde som en oöverträffad lärobok. Einleitung zur Historie följdes 1686 av en andra del under titeln *Continuirte Einleitung zu der Historie der vornehmsten Reiche und Staaten von Europa, worinnen des Königreichs Schweden Geschichte und ... Kriege beschrieben werden.* Denna överflyttades till svenska av P. Brask och utkom 1688 under titeln *Inledning till swänska historien.* En omarbetad och tillökad edition utgavs 1738—43 av rikshistoriografen J. Wilde och hans son A. Wilde.

Pufendorfs arbeten, framför allt Karl X Gustavshistorien, beteckna otvivelaktigt höjdpunkten inom historieforskningen under

storhetstidevarvet. Hans framställning, som präglas av stor formell skicklighet och mycket politiskt omdöme, vilar på offentliga handlingar och andra samtida källor, vilka han bättre än sina föregångare inom den svenska hävdaforskningen förstod att bearbeta och sammansmälta. Men trots detta har han aldrig lyckats att helt göra sig till herre över materialet. De offentliga handlingar, som han haft för ögonen, har han med noggrannhet och vederhäftighet refererat och i kronologisk följd inflickat i sin framställning. Någon självständig historisk uppfattning finner man däremot ej hos Pufendorf. För all historieskrivning under det 17:e århundradet är det starka statsintresset ett utmärkande drag. Pufendorf lade också huvudvikten på alla »Staats- und Hauptactionen» och uppfattade först och främst sitt uppdrag som avseende att framställa konungens krig och diplomatiska underhandlingar. Det inre tillståndet, statsförfattningens utveckling, näringar, vetenskap och konst, om allt detta saknas så gott som alla uppgifter hos Pufendorf. — Om hans levnadsöden och hans arbeten erhållas upplysningar hos O. Malmström, *Samuel Pufendorf och hans arbeten i Sveriges historia* (1899), samt hos J. G. Droysen, *Zur Kritik Pufendorfs* (tryckt i förf:s Abhandlungen zur neueren Geschichte (1876), s. 307—386).

Som en fortsättning på Chemnitz' och Pufendorfs stort anlagda krigsskildringar kan man anse de arbeten om Karl XII:s fälttåg, som hava Gustaf Adlerfelt och Jöran Nordberg till upphovsmän. Ingen av dem bar titeln rikshistoriograf, men de intogo likväl en sådan ställning, att de kunna inrangeras bland de officiella historiograferna. Adlerfelt åtföljde Karl XII:s fältarmé fram till Poltava, där han stupade. Under fälttåget fick han del av de »pertinente journaler» och »utförlige relationer», som konungen ålade alla sina generaler och överstar att uppsätta över förefallande händelser och insända till fältkansliet. På dessa och egna journalanteckningar grundade Adlerfelt en skildring av krigshändelserna fram till december 1709, vilken följande år utkom under titeln *Warhafftер Entwurff der Krieges-Thaten Carls XII, Königes von Schweden.* Sedermera översattes detta arbete till franska av Adlerfelts son, vilken samtidigt utökade framställningen med in extenso avtryckta tjänste-

rapporter. Dessutom utarbetade han översiktliga framställningar av vissa partier på grundval av i faderns samlingar befintligt material och tillade som avslutning av andra avgivna eller uppsatta berättelser om slaget vid Poltava och Karl XII:s färd till Turkiet. På så sätt tillkom Adlerfelts högt skattade *Histoire militaire de Charles XII, roi de Suede* (1740). Originalupplagan utkom i fyra delar i Amsterdam 1740. Följande år trycktes i Paris en något förändrad edition i tre delar. Av Histoire militaire föreligga två olika engelska översättningar (1740 och 1742) samt en tysk (1740—42). För Adlerfelts författarskap redogöres i inledningen till den svenska editionen av Warhaffter Entwurff, vilken 1919 utgavs under titeln *Karl XII:s krigsföretag 1700—1706* av S. E. Bring.

Som Karl XII:s fältpräst och hovpredikant under en stor del av krigsåren hade också Jöran Nordberg tillfälle att på nära håll följa händelserna. Då han grep sig an med uppgiften att skildra sin herres och konungs öden, fick han på officiell väg all nödig tillgång till de i riksens arkiv förvarade handlingar, som angingo rikets krig och politik. Hans i tvenne digra folioband publicerade *Konung Carl den XII:tes historia* (1740), varav en fransk, något förkortad översättning trycktes 1742—48 och en med aktstycken utvidgad tysk 1745—51, tillkom också på de maktägande ständernas tillskyndan. Arbetet erhöll dock aldrig den officiella hallstämpel, som författaren önskat, ity att det icke blev tryckt på statens bekostnad och icke heller underkastat en politisk censurering. Härom finnas utförliga uppgifter hos C. Hallendorff, *Bidrag till frågan om publicerandet af Nordbergs Konung Carl XII:s historia* (1899; Studier öfver den äldre Karl XII:s historiografien, 1).

Ur metodens och kompositionens synpunkt skilja sig Adlerfelt och Nordberg icke i nämnvärd grad från de närmast föregående historieskrivarna. Dock torde man hos dessa båda samtida skildrare av Karl XII:s krigståg, framför allt hos Adlerfelt, kunna spåra ett mera allvarligt försök att genomarbeta och sammansmälta det förhandenvarande aktmaterialet. I stort sett äro deras arbeten av samma karaktär som föregångarnas under 1600-talet. Historia i modern mening kunna de icke kallas, sna-

rare då krönikor i den meningen, att författarna endast återge de yttre händelserna utan att söka efter det inre sammanhanget mellan dessa och de på djupet verkande krafterna. Men då de delvis vila på primärmaterial och även meddela urkunder, journaler, rapporter m. m., äga både Adlerfelts och Nordbergs skrifter ett högt värde som historiska källor.

När Nordbergs Karl XII:s historia såg dagens ljus, hade emellertid redan en mera kritisk riktning inom den svenska historieskrivningen börjat göra sig gällande i bestämd motsats till äldre tiders antikvariska, osystematiska samlande. Det är under frihetstiden, som vårt land får en nationell historieskrivning i modern mening. Det kritiska genombrottet står i närmaste sammanhang med framträdandet av de nya åskådningar, som pläga sammanfattas under namnet upplysningen eller rationalismen, vars yppersta representanter visserligen voro att söka bland naturvetenskapsmännen, men som dock hade trogna anhängare bland den historiska forskningens främsta män. Upplysningstidens historiska kritik »var närmast en allmän förnuftsgranskning, som rensade bort allt, som tedde sig såsom orimligt, mytiskt och legendariskt, eller omtolkade detsamma efter rationalistisk uppfattning. Därmed bortföllo över allt de fabelaktiga forntidsberättelser, varmed varje folks patriotiska historieskrivning sedan renässansens dagar utsmyckat dess äldsta historia, och därmed utsöndrades även en del av de sägner, underverk och motsägelser, varmed den egentliga historien var belamrad.» Framför allt var det Voltaires impulser, som i upplysningstidens historieskrivning åstadkommo de viktigaste framstegen: »en vidgad blick för hävdateckningens föremål och uppgifter, ett skärpt aktgivande på de inre sammanhangens betydelse, en större realism i uppfattningen av historien och en starkare känsla av plikten till nationell och politisk oväld».

Den mera djupgående och kritiska riktningen i den svenska historieskrivningen kan i viss mån sägas hava blivit grundlagd redan av Erik Benzelius genom hans urkundspublikationer, i vilka han med filologiskt och historiskt skarpsinne begynte ett röjningsarbete bland de traditionella berättelserna, dock mindre genom direkt kritik än genom att med tystnad förbiga vad som

dittills gällt som historisk sanning. Denna vägröjande verksamhet fortsattes av J. Wilde, som utnämndes till rikshistoriograf 1719 efter att förut några år hava varit professor i Pernau och Greifswald. Ett honom givet uppdrag att skriva Karl XI:s och Karl XII:s historia fullföljdes ej. I stället ägnade han sig åt svenska statsförfattningens och rättens studium, inom vilka områden han åstadkom arbeten av bestående värde. Hans förnämsta verk är *Sueciae historia pragmatica, quae vulgo jus publicum dicitur* (1731), vars censurering väckte en viss uppmärksamhet och avskräckte Wilde att till trycket befordra fortsättningen, som behandlade några av statsrättens särskilda grenar, under det att Historia pragmatica endast omfattar statsrättens allmänna del. Huru Kanslikollegium för att undgå ansvar och efterräkningar försökte komma ifrån granskningen och skjuta den över på ständerna, skildrar K. Nordlund i uppsatsen *Om censureringen af Jacob Vildes »Historia pragmatica»* (*HT*, 1902, s. 263—292). Delar av Historia pragmatica utgåvos i mer eller mindre omarbetade svenska översättningar. Särskilt bör framhållas den av rikshistoriografens son ombesörjda editionen av *Swenska statsförfattningars eller almänneliga rätts historie* (1749) med vidlyftiga anmärkningar och ett särskilt bihang: *Om nordiska historiens pålitelighet och tideräknings grund.* Ehuru Wilde ej helt kunde frigöra sig från de spekulationer rörande nationens äldsta öden, som gått i arv från föregående tid, reducerade han Johannes Magnus' konungalängder och protesterade mot rudbeckianernas fantasterier.

Kan man redan hos Wilde konstatera starka intryck av de nya vindar, som börjat blåsa, gjorde sig den upplyst-rationalistiska åskådningen ännu mera gällande hos skalden och hävdatecknaren Olof von Dalin, även om denne i sitt historiska författarskap icke helt kunde göra sig oberoende av den föregående tidens uppfattning av vår äldre historia. Till rikshistoriograf efter Wilde utnämndes han 1755. På grund av sina bekanta »kalottpredikningar» och av andra orsaker förvisades han året därpå från hovet, där han som informator för prins Gustav, genom sin skaldegåva och sina sällskapstalanger, blivit persona grata, framför allt hos Lovisa Ulrika. Sedan förvisningen upp-

hävts och han fått återvända, blev han i mars 1763 hovkansler men avled redan i augusti samma år.

I ett par mindre, kritiska arbeten *Wisdoms-prof eller Herr Arngrim Berserks förträffelige tankar öfwer et fynd i jorden* (1739) och *Tal om Sverige i sitt ämne och Sverige i sin upodling* (1749), hållet vid presidiets nedläggande i Vetenskapsakademien, framlade han grundlinjerna i sitt historiska program rörande den äldsta tiden. I dessa skrifter riktade han med satirens och gyckletś bitande vapen en skarp kritik mot rudbeckianernas tro på Sveriges stolta förhistoriska ställning. I stället för deras lösa hypoteser fordrade Dalin bindande bevisning. Och när denna brast och den närmast angripne — det var Björner, som upptog den kastade handsken och i flera skrifter trädde fram till försvar för Rudbecks åsikter — icke kunde prestera andra bevis »för hwad som händt i et obekant Atland» än Orfeus, Homerus och Plato, då kunde också Dalin triumferande förklara: »Förnuftet i wår tid uppehåller sig icke wid käringsagor och gissningar. Jättar, troll och widskepelser finna bland oss hwarken rum eller wördnad», ord, där den moderna historiska forskningens princip är klart formulerad.

Ännu skarpare bryter Dalin staven över rudbeckianismen i första delen av *Swea rikes historia ifrån des begynnelse til wara tider*. Detta verk påbörjades på rikets ständers begäran, långt innan författaren beklätts med historiografvärdigheten. Första delen, omfattande »hedniska tiden», utkom 1747; den tredje och sista, som omspänner tiden från Gustav Vasa till och med Karl IX, trycktes under åren 1760 till 1762. En tysk översättning utgavs 1756—63 och en rysk i början av 1800-talet. I första delen av sitt arbete kom Dalin till den slutsatsen, att Sverige var bebyggt först några hundra år före Kristi födelse, och eliminerade sålunda bort den period, vilken den rudbeckska skolan ansåg såsom den ärorikaste. Men å andra sidan gick Dalin ej fri från upplysningstidens kritiska brister. Dessa framträda skarpast i andra delen, den »påfviska tiden», där han efter Voltaires föredöme lika överlägset föraktfullt behandlar kristendomen som hedendomen, vilka i hans ögon äro endast olika nyanser av grov

vidskepelse. Nationella fördomar prägla ock stundom hans skildringar, och skarpa anmärkningar riktades även mot honom för bristande insikter i historiens juridiska och kamerala element av en annan av upplysningstidens hävdatecknare, A. af Botin, i skriften *Anmärkningar vid ... Olof v. Dalins Svea rikes historia* (1771). Dessa brister ha dock, yttrar M. Lamm i sitt stora arbete om *Olof Dalin* (1908), »föga att betyda mot de ovärderliga förtjänsterna i hans verk, dess idérikedom, dess klarhet och öfverskådlighet och framför allt dess medryckande, lifliga framställningssätt». Genom honom blev också för första gången den svenska historien en nationens egendom, och han flyttade den, såsom Fryxell träffande anmärkt, »från bokhyllorna ned i svenskarnes hjärtan». Som sin närmaste förebild både i framställningssätt och stil hade Dalin fransmannen Charles Rollin, under det att han vid materialets gruppering och i uppställningen närmast följde en annan fransk historiker, Gabriel Daniel. Liksom den förre ser Dalin historiens lärdomar i de moraliska betraktelser, vartill den inbjuder, och han anknyter esomoftast dessa till dagens aktuella frågor. »De strödde politiske och moraliske erindringar, som här och där finnas inblandade, göra henne pragmatisk», säger en senare hävdatecknare om Svea rikes historia. Och pragmatisk kan man kalla den, därför att dess författare ärligt söker »finna orsakerna till de historiska händelserna och motiven till de uppträdande personernas gärningar».

Jämte Dalin är Sven LagerBring den egentlige banbrytaren för den moderna kritiska hävdaforskningen i vårt land. Genom sina redan omnämnda urkundspublikationer har han lagt en fast grund till den vetenskapliga källkritiken och uppdragit skillnaden mellan primära och sekundära källor. Urkundseditioner och talrika dissertationer i historia och näraliggande ämnen voro endast förberedelser för hans *Swea rikes historia ifrån de äldsta tider til de närwarande*. Första delen utkom 1769 och fjärde 1783—86. Början till femte delen, som var avsedd att sträcka sig från 1457 till 1521, blev 1786 avlämnad till förläggaren. Vid LagerBrings död i december 1787 voro härav tryckta endast fyra ark, omfattande tiden 1457—1460. Fortsättningen fram till år 1464 offentliggjordes av L. Weibull i Sven LagerBring,

Skrifter och bref (1907), s. 25—62. Förutom Svea rikes historia utgav LagerBring även en kortare sammanfattning av vårt lands öden i *Sammandrag af Svea rikes historia*, Bd 1—6 (1778—80), som slutar med Gustav III:s revolution. I avsevärt omarbetad form upplevde sammandraget ett flertal upplagor. I detta ingår som första del en för sin tid överlägsen skildring av den svenska statens organisation och förvaltning, dess folkmängdsförhållanden, jordbruk, industri m. m., varigenom samtiden fick en välbehövlig handbok i svensk statskunskap. — Förutom Stavenow i anförda (s. 162) essay har A. Stille i ett tal, hållet vid Lunds universitets minnesfest den 6 mars 1907 och tryckt med titeln *Sven LagerBring* (1908; *LUÅ*, N. F., Avd. 1, Bd 3: nr 2), analyserat och framhållit LagerBrings stora förtjänster såsom historisk forskare och författare.

LagerBrings kritiska gärning inriktades i främsta rummet på medeltiden. I fråga om noggrannhet, granskning och värdesättning av källmaterialet står han långt över Dalin, liksom ingen annan tidigare historiker överträffat honom i kritisk skärpa och klarsynt forskarblick. I hela sitt historiskt-vetenskapliga arbete skiljer han sig från sina samtida, och man kan hos honom spåra drag, som först det nittonde seklets historiska vetenskap kunnat helt utbilda. I källkritiken ligger LagerBrings styrka och största förtjänst. I företalet till andra delen av Svea rikes historia har han underkastat de äldre historiska källorna, både svenska och utländska, en ingående värdesättning. Ständigt inskärpte han kravet på en historiker att alltid uppsöka och själv granska primärmaterialet. Han litade icke till andras bearbetningar. »Ty det är ej nog, at en annan ny författare sagt det tilförne. I synnerhet bör man taga sig til wara, at man intet antager en äldres gissning för en otwifwelaktig sanning: en lös mening eller en origtig upgift kan ej genom tiden förwandlas til en oemotsägelig sanning.» En annan huvudprincip, som LagerBring uppställde och efter måttet av sina krafter fullföljde, var sanningskravet. Sanningen är, säger han, »den förnämsta egenskapen af en historia», och på ett annat ställe »Sanningen är dock den högsta lag, som förpliktar en historieskrifware, och det är wäl en nog mager syssla at ljuga för sitt fosterland». Denna av honom proklame-

rade sats var för den tiden ett storartat framsteg och kom »såsom en väldig protest mot den patriotiska ofördragsamhet och de politiska syften, som historieskrifningen dittills varit underkastad». Dock har LagerBring lika litet som senare forskare kunnat helt genomföra denna princip. Hans historieskrivning är på sina ställen långt ifrån tendensfri. Mot honom har bl. a. riktats den anmärkningen, att han är den förste, som givit upphov till det s. k. aristokratfördömandet i vår historia, detta i motsats till Dalin, som i sin hävdateckning var starkt adelsvänlig. I sin allmänna historiska uppfattning har LagerBring tagit starka intryck av Voltaire, vilket framträder särskilt i »själva grupperingen av skildringen, i växlingen av ut- och inrikespolitikens, det biografiska stoffets och kulturhistoriens olikt skikt». Som historisk berättare var LagerBring måhända underlägsen Dalin. Man kan dock ej undgå att beundra hans från all förkonstling fria och stundom drastiskt kärva stil. Den verkar, har det sagts, välgörande personlig och rakt på sak; det finnes hos honom uttryck och vändningar, där djupa tankar på ett mästerligt sätt klätts i en knapp och koncis form.

Beträffande den äldsta tiden var LagerBring mindre kritisk och anslöt sig i det stora hela närmast till Dalin. Liksom denne fasthöll han vid den fornjoterska ätten, därvid stödjande sig på de isländska sagorna. I motsats härtill hävdade LagerBrings store samtida, språkforskaren Johan Ihre, en annan mening. I sitt *Bref till... Sven Lagerbring rörande then isländska Edda* (1772) gav han uppslaget till en granskning av de isländska sagornas historiska tillförlitlighet och visade bl. a., att Snorres Edda endast var ett slags handbok i poetik för isländska skalder. En skarp, av personlig ovilja buren kritik mot LagerBrings författarskap riktade hans lärjunge J. Hallenberg i det två delar omfattande arbetet *Anmärkningar öfver första delen af Sven Lagerbrings Svea rikes historia* (1819—22). Dessa anmärkningar vittna visserligen om författarens skarpsinne och lärdom, men göra alls icke full rättvisa åt LagerBrings förtjänster och de forskningsresultat, som denne utvunnit ur det svårbearbetade materialet.

Den nyssnämnde Jonas Hallenberg blev docent i historia vid

Uppsala universitetet 1776, men bosatte sig på hösten 1779 i Stockholm, där han som tjänsteman i åtskilliga verk samtidigt kunde ägna sig åt historiska forskningar. Till rikshistoriograf, »mer en hederstitel än en tryggad utkomst», och med närmaste uppgift att fortsätta, där Dalin slutat, utnämndes han 1784. Det första resultatet av Hallenbergs historiska forskningar blev *Nya allmänna historien ifrån början af sextonde århundradet* (1782—85) i trenne delar. Med den engelske historikern William Robertson som närmaste förebild ger Hallenberg här inledningsvis en kort essay av medeltiden, »ursprunget och grunden till de fleste ännu i Europa brukelige lagar, inrättningar och sedvänjor». Mot denna bakgrund skildrar han den allmänna historien fram till året 1542. I denna framställning av det europeiska händelseförloppet intaga de partier, som ägnats åt de nordiska länderna, en särskilt anmärkningsvärd plats, och författaren har för dem i stor utsträckning anlitat dittills otryckt material i Riksarkivet. Inom den svenska historiska litteraturen är detta Hallenbergs ungdomsverk det första i sitt slag, då ingen före honom försökt sig på en skildring av de internationella händelsernas sammanhang. Geijer har om detta arbete betygat, att det är förträffligt. Här framträder också hans »karaktärsfullt enkla, nyktra och osmyckade» stil, som ej var »utan bredd och vidlyftighet men ej heller utan pregnans och kraft, episkt flytande och lämpad efter den detaljrika framställningen».

Nya allmänna historien blev aldrig fortsatt, därför att Hallenberg kallades till en annan uppgift genom sin utnämning till rikshistoriograf. Med iver ägnade han sig därefter åt forskningar och studier till Gustav Adolfs historia och framlade efter några år inför offentligheten *Svea rikes historia under konung Gustaf Adolf den stores regering*, Bd 1—5 (1790—96), som slutar med år 1626. Hallenbergs Gustav Adolfs historia har betecknats såsom det yppersta arbete i Sveriges nyare historia, som 1700-talets svenska historieskrivning åstadkommit. De brister, som man funnit vidlåda hans framställning, röja sig mest i kompositionen och oförmågan att utsöndra en mängd oviktiga detaljer. Därjämte har han ej nog starkt betonat sammanhanget mellan Sveriges historia och den allmänna, ehuru hans skild-

ring just rör sig på den tid, då den svenska politiken tangerade och alltmera ingick i den allmän-europeiska. Vid inträdet i Vitterhetsakademien höll han ett programmatiskt tal, tryckt med titeln *Undersökning huruvida forntidens historiske arbeten kunna nu förtiden tjäna häfdeteknare till eftersyn* (*VHAAH*, D. 2 (1791), s. 417—590). I denna undersökning formulerar han de principer, som böra vara de ledande för en historieskrivare, och vilka han också tillämpade i sitt historiska författarskap. I anslutning till LagerBrings kriticism framhåller han, att »sanningen, hvilken utgör sjelfva väsendet och själen i historien, är hvad en häfdetecknare bör skrifva». Han inskärper nödvändigheten att väga och pröva källorna och att belägga uppgifterna genom tillfyllestgörande citat. Ty hävdatecknaren skall, yttrar han, »noga tilkännagifva, hvarifrån och med hvad omständigheter, han dem ärhållit, samt tydligen skilja sina egna meningar från andras». — Hallenbergs stora betydelse för den svenska historieskrivningens utveckling har utförligt belysts av N. Ahnlund i uppsatsen *Historieskrivaren Jonas Hallenberg* (*SvT*, 1923, s. 107—123), vilken även utgivits i separattryck med tillagda kritiska anmärkningar, samt av K. Kumlien i uppsatsen *Till kännedomen om Jonas Hallenbergs liv och historieforskning* (*HT*, 1934, s. 40—47).

Dalins, LagerBrings och Hallenbergs arbeten beteckna höjdpunkten i upplysningstidens svenska historieskrivning. Ur historiografisk synpunkt äro några av de övriga historiska författarna av intresse, därför att de utvecklat och särskilt framhållit vissa sidor i den rationalistiska historieuppfattningen. Anders af Botin, assessor i Antikvitetsarkivet och slutligen kammarråd, sysslade till en början huvudsakligen med kamerala forskningar och skänkte med sin *Beskrifning om swenska hemman och jordagods* (1755—56) vår litteratur en värdefull och ännu användbar redogörelse för den svenska jordens kamerala beskaffenhet. I ett par senare skrifter, särskilt *Jämförelse imellan mynts och varors värden i Sverige uti särskildta tidehvarf* (1771), ett tal, som hölls vid presidiets nedläggande i Vetenskapsakademien, fortsatte han sina studier i det svenska finansväsendet. Kameral- och drätselverket var ett före Botin obearbetat fält. Att denne

vände sin håg dit, beror delvis på en från fädren nedärvd böjelse — både fadern och farfadern voro kronofogdar — men också säkerligen på inflytandet från Voltaire. Under åren 1757—64 utkommo i sex s. k. tidevarv, skildrande Sveriges öden till 1520, Botins *Utkast till svenska folkets historia*. En fortsättning, som även skulle innefatta en skildring av Sveriges historia »efter den återvundna friheten», d. v. s. hans egen samtid, var planerad men följde aldrig. De fyra första tidevarven utgåvos i en omarbetad form under titeln *Svenska folkets historia*, Bd 1—2 (1789—92). Botin är en utpräglad pragmatisk historiker, som ständigt söker ådagalägga händelsernas orsaker och följder. Skarpsinnigt och bestämt skildrar han de olika tidevarvens skaplynnen. Som en äkta upplysningstidens man uttalar han sig med bitterhet om den katolska religionen, då svenska folket var »förfört av Roms falska konstbloss». Hans stil skattades högt av samtiden. Den är vårdad men icke sällan sökt, särskilt genom de ofta förekommande antiteserna.

Som publicist och riksdagsman spelade Anders Schönberg en icke obetydlig roll, särskilt vid ständermötena under frihetstidens sista årtionden, såsom författare till memorial, inlagor och flygskrifter. Utnämnd till rikshistoriograf 1762, tog han till sin huvudsakliga uppgift att utforska den svenska statsrättens historia. Av hans *Samling af historiska bref om det svenska regerings-sättet i äldre och nyare tider* utkommo andra och tredje flockarna (breven 13—22) 1777—78. Tryckningen av fortsättningen (breven 23—32) måste »avbrytas på grund av konungens missnöje med de frisinnade åsikter, som däri framträdde». Först 1849—51 offentliggjordes av A. J. Arwidsson efter den tryckta editionen och Schönbergs originalmanuskript hela hans verk under titeln *Historiska bref om det svenska regeringssättet i äldre och nyare tider*. Som en inledning till verket hade Schönberg författat en utredning om frihetstidens statsskick och tillkomsten av 1772 års författning (breven 1—12), men manuskriptet till densamma har först i våra dagar återfunnits (se härom P. Sundelin, *Nytt parti av Schönbergs »Historiska bref om det svenska regeringssättet» återfunnet* i *HT*, 1929, s. 326—328). Schönbergs arbete är byggt på grundliga forsknin-

gar i den svenska statsrätten och har blivit berömt för den klara överblicken i framställningen, den spekulativa läggningen och den manligt eleganta stilen. I sin historiska grunduppfattning och statsrättsliga åskådning är han starkt påverkad av Voltaire och kanske ännu mera av Montesquieu. Avsikten med hans verk var, har det sagts, att »framhålla förträffligheten av 1772 års regeringsform samt huru dess konstitutionella grundtankar i själva verket överensstämde med äldre svensk statsrätt».

Den mångsidige skytteanske professorn J. F. Neikter ägnade sin historiska forskning företrädesvis åt de ämnen, som på den tiden inbegrepos under »människans historia». Sin utgångspunkt har denna mera filosofisk-historiska riktning i Montesquieu, och den odlades flitigt av den engelska historieskrivningen. Neikters viktigaste arbete inom denna då moderna vetenskap är hans i disputationsform utgivna, aldrig avslutade *De efficacia climatum ad variam gentium indolem, praecipue ingenia et mores* (1777—97), där han behandlade klimatläran och med stor lärdom sökte påvisa klimatets olika inverkan på folkens seder och anlag. Neikter sysslade även i sina otaliga akademiska avhandlingar med geografisk-historiska problem och frågor rörande Nordens kulturhistoria. Till denna kategori hör också finnen H. G. Porthan, vars viktiga urkundseditioner redan äro omnämnda på annat ställe. Neikters och Porthans insatser har A. Blanck utförligt belyst i *Den nordiska renässansen i sjuttonhundratalets litteratur* (1911), s. 243—290, en avhandling, som för övrigt innehåller en skiss över den genetiska historieskrivningens uppkomst och strödda bidrag till svensk historiografi.

Idkade Botin, Schönberg och Neikter den lärda historieskrivningen, intager Uppsalaprofessorn, sedermera biskopen i Lund Olof Celsius en särskild plats som representant för den mera populära än strängt vetenskapliga riktningen inom upplysningstidens svenska historieforskning. Som vältalare i den akademiska stilen, skald, politiker, lärdomshistoriker, urkundsutgivare och hävdatecknare har hans namn gått till eftervärlden. Av hans historiska arbeten är *Konung Gustaf den förstes historia*, D. 1—2 (1746—53), det mest betydande. Det upplevde två nya upplagor och utkom även i en tysk översättning (1753). År 1774 utgav han

Konung Erik den fjortondes historia och 1705 en utökad och förbättrad upplaga av densamma. Originaleditionen överflyttades till franska och tyska 1777. Dessa arbeten om de första Vasakonungarna äro svaga forskningsprodukter men äro skrivna med en medryckande och målande stil, varför de också blivit de av samtiden mest lästa bland 1700-talets historiska verk. Celsius har också efterlämnat en icke fullbordad och icke heller tryckt Johan III:s historia. Hans på uppdrag av ständerna tillkomna kyrkohistoria vilar på särskilt grundliga forskningar. Av *Sveea rikes kyrko-historia* utkom 1767 första bandet, vilket går fram till 867. En omarbetad upplaga (till år 1000) utgavs 1785 och fortsättningen 1792 under titeln *Den svenska kyrko-historien ifrån år 1000 til 1022*.

Djupare forskning i otryckt källmaterial utmärker visserligen icke det arbete i svensk historia, som har den flitige och rastlöst arbetande C. F. Rühs till författare, men han har däremot synnerligen grundligt utnyttjat alla då tryckta urkunder, krönikor och lagar samt den förhandenvarande historiska litteraturen. Rühs var professor i historia i Greifswald och från 1810 vid Berlins nygrundade universitet, sedan den svenska delen av Pommern ockuperats av fientliga trupper. Hans *Geschichte Schwedens*, Th. 1—5 (1803—14), som går till och med Karl XII:s död och utkom i svensk översättning under åren 1823—25, intar en bemärkt plats på gränsen mellan det adertonde århundradets rationalism och den inbrytande romantisk-idealistiska världsåskådningen. Rühs' författarskap utmärkes av ett skarpt kritiskt drag, som särskilt kommer till synes i behandlingen av fornhistorien. Han är ytterst skeptisk mot de isländska sagornas värde som källor för vår kunskap om den äldsta tiden, och flera dylika, som av föregående forskare godtagits, utmönstras av honom alldeles. En mera historisk och opartisk uppfattning har han av medeltiden och delar icke den rationalistiska upplysningstidens förakt för medeltidskyrkan. Rühs' svenska historia, som kritiskt värdesatts av L. Stavenow i uppsatsen *Friedrich Rühs' betydelse för svensk historieskrifning* (*NT*, 1918, s. 315—328), har sin förnämsta betydelse däri, att den utgör en sammanfattning av den dåtida forskningens

resultat. För de perioder, där han icke har några svenska föregångare, är han den förste som samlar, sovrar och kritiskt bearbetar materialet, vilket framför allt gäller tiden 1626—1718.

Den nyaste tidens historieskrivning går helt i Erik Gustaf Geijers tecken. Hans betydelse för den historiska forskningens utveckling i vårt land sammanhänger med den totala omdaning, som den historiska uppfattningen undergick i slutet av 1700- och början av 1800-talet. Upplysningstidens hävdaforskning saknade, såsom Stavenow utvecklat, »sinne för föregående tiders säregna åskådningssätt, förutsättningar och behov och bedömde även de förflutna tillstånden efter de moderna upplysta idealen. Därav dess oförmåga att förstå den medeltida kulturen med dess hierarkiska och asketiska kyrkoideal och dess feodala samhällsliv. Den var abstrakt och universell i sin uppfattning och saknade blick för de nationella egendomligheterna liksom djupare förståelse av den mänskliga individens själsliv. Den var innerst materialistisk och kunde ej se utanför eller genom de historiska fakta till den inre meningen med vad som sker eller kombinera dessa fakta från synpunkten av en utveckling och ett mål.» Den nya historiska uppfattning, som åstadkom en reaktion mot denna åskådning och gav den djupare och förädlad innebörd i det historiska betraktelsesättet, utgick från den på upplysningstiden följande kulturströmning, som bär namnet romantiken, och från den s. k. historiska skolan. Denna senare uppstod närmast i England under slutet av 1700-talet och utbildades vidare i Tyskland, där den fick sina förnämsta representanter i K. von Savigny, K. F. Eichhorn, B. G. Niebuhr och L. Ranke. De bärande idéerna och grundtankarna i den nya strömning som bröt fram ha av Stavenow utförligt analyserats. De kunna i korthet sammanfattas under trenne huvudsynpunkter: uppfattningen av folken eller nationerna som andliga organismer, vilka utveckla sig efter egna inre lagar och genom anpassning till faktiska livsbehov; proklameringen av ändamålet såsom en inneboende och reglerande kraft i utvecklingen, där skeendet har sin nödvändiga och logiska förutsättning i ett föregående; utbildningen av nationalitetsbegreppet, varigenom

skildringen av de särskilda folkens egenart och kynnen får större vikt och betydelse. Denna totala omvärdering av historiens värde och uppgift, av den historiska utvecklingens mål och av det historiska objektet är romantikens stora insats i den historiska vetenskapens utveckling. Det är denna nya uppfattning, som i Geijer får en av sina kanske förnämsta och genialaste utlokare och förkunnare, och som genom honom åstadkommer den moderna vetenskapens genombrott i svensk historieskrivning.

Geijers verksamhet som historieskrivare infaller huvudsakligen mellan åren 1817, då han utnämndes till professor vid Uppsala universitet, och det s. k. avfallet 1838. Redan 1811 hade han i uppsatsen *Om historien och dess förhållande till religion, saga och mythologi* (Iduna, H. 2 (1811), s. 26—90) antydningsvis framställt vissa programmatiska satser, i vilka han proklamerar historieskrivningen som ett mellanting mellan vetenskap och konst. År 1825 utkom första delen av *Svea rikes häfder*. Med mästerlig klarhet och kraft ger Geijer här en skildring av Sveriges land, den svenska naturen och det svenska folklynnet, varpå följer en utförlig framställning av den nordiska fornhistorien, dess källor och karaktär, dess folk och religiösa föreställningar, dess konungalängd. Arbetet slutar just där »historien i norden löser sig ur sagans älskande armar». Någon fortsättning på Svea rikes häfder följde aldrig. Men Geijer hade redan före detta verks utgivande gjort början till ett mindre arbete i svenska historien. Hans föresats fick en yttre eggelse i uppdraget att för det av de båda tyska historikerna Heeren och Ukert grundade samlingsverket Geschichte der europäischen Staaten författa Sveriges historia i trenne band. Frukten härav blev *Svenska folkets historia* (1832—36), som i trenne delar går från äldsta tid till och med drottning Kristinas regering. Vår senare historia har Geijer behandlat endast mera flyktigt och i förbigående. Frihetstiden berör han i den koncentrerade *Teckning af Sveriges tillstånd och af de förnämsta handlande personer under tiden från konung Carl XII:s död till konung Gustaf III:s anträde af regeringen* (1838) och den gustavianska tiden i den redan (s. 101) omnämnda editionen av Gustav III:s efterlämnade papper.

»Det historiska intresset är intresset för det mänskliga i händelser och handlingar.» Dessa Geijers ord i en föreläsning över historiens nytta ange ett av de mest framträdande dragen i hans historieskrivning. Att förstå människornas genomlevda öden och de ledande personligheterna under framfarna tider satte han som en ständig ledstjärna. »Karaktär, seder, lagar, samhällsförhållanden, allt även det minsta drag i bilden av ett mänskligt tillstånd» var för honom viktigt. I de mänskliga handlingarnas och företeelsernas skiftande mångfald sökte han framför allt det inre, klargörande sammanhanget till den historiska utvecklingen. Med tänkarens skarpblick uppfattade Geijer svenska folkets öden under synpunkten av ett »individuellt utpräglat levande folkväsens historiska liv», men på samma gång släppte han aldrig ur sikte de »universella företeelser, som influerat på det svenska folkets utveckling». Som ett annat viktigt drag i hans historieskrivning kan framhållas hans kritiska skärpa i förening med utpräglat verklighetssinne och vida vyer, vilket allt satte honom i stånd att med urskillning avsöndra det tillfälliga från det väsentliga. Med rätta har hans stilkonst prisats, även om den understundom är något kärvt korthuggen.

Litteraturen om Geijer är synnerligen rik och finnes förtecknad i femte delen (s. 657—658) av Schück & Warburgs flera gånger citerade svenska litteraturhistoria. Förutom av Stavenows redan nämnda essay över den moderna vetenskapens genombrott i svensk historieskrivning torde en historiker vid studiet av Geijers liv och insats som historieskrivare ha mest gagn av följande arbeten: L. M. Bååth, *Häfdatecknaren Erik Gustaf Geijer* (*OoB*, 1904, s. 129—146); Hilma Borelius, *Erik Gustaf Geijer åren före »affallet»* (1909); G. Rexius, *Geijers »affall»* (1915; *UUÅ*) samt J. Landquist, *Erik Gustav Geijer. Hans levnad och verk* (1924). Landquist har också redigerat den senaste upplagan av Geijers samlade skrifter.

Samtida med Geijer är Anders Magnus Strinnholm. Som delägare i ett nybildat tryckeribolag utgav han under åren 1815—16 sex häften av *Klio. Historisk månadsskrift*, vår första egentliga historiska tidskrift, där dock bidragen till svensk historia äro i avsevärd minoritet. Under stora försakelser och umbä-

randen ägnade han sig därefter åt historiska forskningar. År 1819 började *Svenska folkets historia under konungarne af Vasa ätten* utkomma, vilket arbete av brist på uppmuntran 1823 avstannade med tredje delen, som går till 1544. Ett av 1828—30 års riksdag beviljat och sedermera förhöjt anslag satte honom i stånd att fortsätta sina historisk-vetenskapliga arbeten, och 1834 kunde första bandet av *Svenska folkets historia från äldsta till närwarande tider* lämna tryckpressen. Av detta verk utkom 1854 femte och sista delen, slutande med omvälvningen 1319. På sin ålderdoms dagar utgav han *Sveriges historia i sammandrag* (1857—60), som han dock ej hann framföra längre än till Gustav Vasas död. Av Strinnholms arbeten är Svenska folkets historia från äldsta till närwarande tider det förnämsta. Det är i vissa avseenden ännu vårt huvudverk för kännedomen om den historiska tiden fram till 1319, försett som det är med noggranna källhänvisningar till varje anförd uppgift. Författarens styrka ligger i hans grundliga förtrogenhet med källorna, hans förmåga att med ett flärdlöst men stundom brett framställningssätt framlägga händelsernas inre sammanhang. En förteckning över Strinnholms övriga arbeten, mest översättningar och bearbetningar av verk i utländsk historia, åtföljer den av A. Fryxell författade biografien *Anders Magnus Strinnholm* (*LVAL*, Bd 1 (1869—73), s. 297—307), vilken också innehåller bidrag till belysning av Strinnholms ställning inom den svenska historiografien. Angående hans mera populära arbeten om Magnus Stenbock se S. E. Bring, *Strinnholms båda arbeten om Magnus Stenbock* (*NTBB*, 1934, s. 40—44).

Tvenne år innan Geijers Svea rikes hävder såg dagen började Anders Fryxell publiceringen av sina välbekanta *Berättelser ur svenska historien* (1823—79), vars 46:e del, omfattande slutet av frihetstiden, utkom 1879. En av Fryxells största förtjänster som historieskrivare är den mästerliga berättartalang, som framför allt kommer till synes i de första delarna av berättelserna. Det är också Fryxell, som väckt och underhållit ett allmännare historiskt intresse i vårt land samt gjort vårt folks historia älskad bland bredare lager. I hans glänsande framställning hade dock inbillningskraften långt större spelrum än historisk lärdom och

vaken källkritik. För tiden in på 1500-talet stödde han sig endast på tryckta arbeten men gjorde för senare perioder ganska vidlyftiga, ehuru osystematiska forskningar. Åsidosättande de officiella handlingarna, begagnade han hellre utländska diplomaters rapporter och enskildas memoarer, vilka han mera sällan kritiskt granskade utan ofta blint trodde på. I hans framställning började mer och mer vissa bestämda tendenser göra sig gällande, vilka han envist fasthöll och fullföljde. Hans höga uppskattning av adelsståndets ingripande i Sveriges utveckling och en undervärdering av konunga- och folkmaktens betydelse för densamma invecklade honom i en polemik på 1840-talet med Geijer, i vilken även andra författare deltogo. Efter Fryxells stridsskrifter mot Geijer *Om aristokratfördömandet i svenska historien* (1845—50) bär denna strid sitt namn. Innebörden i denna av samtid och eftervärld uppmärksammade litterära fejd har klarlagts av B. Boëthius i uppsatsen *Striden mellan Geijer och Fryxell om aristokratfördömandet i Sveriges historia* (*SvT*, 1923, s. 332—343).

För studiet av Fryxells personlighet och berättelsernas tillkomst är hans självbiografiska utkast *Min historias historia*, nedskriven 1854, försedd med senare tillägg och tryckt 1884, av stort värde. Hans insats som hävdatecknare har belysts av H. Forssell i dennes *Inträdes-tal i Svenska akademien* över företrädaren (*SAH* ifrån år 1796, D. 57 (1882), s. 195—232) samt av L. M. Bååth i uppsatsen *Anders Fryxell* (*OoB*, 1902, s. 225—241).

Ett större kyrkohistoriskt arbete, vilket är av vikt även för Sveriges politiska historia, utkom under 1800-talets förra hälft, nämligen *Svenska kyrkans historia*, Bd 1—4 (1838—66), författat av ärkebiskopen H. Reuterdahl. Detta verk, som behandlar tiden till 1533, är grundläggande för vår kännedom om den svenska kyrkans äldsta historia. En förteckning över hans övriga arbeten åtföljer den minnesteckning, som A. N. Sundberg författat över *Henrik Reuterdahl* (*LVAL*, Bd 2 (1878—85), s. 227—299). Reuterdahls forskargärning har sedermera fortsatts av L. A. Anjou och T. Norlin, vilka skildrat reformationstiden och det närmast därpå följande århundradet.

Det lyckades ej Fryxell att, såsom han hoppades, reformera den svenska historieskrivningen och anvisa den ledstjärna, som de kommande historikerna skulle följa. De flesta av de historiska forskarna och författarna under 1800-talets senare hälft och fram till den dag, som inne är, kunna betecknas såsom Geijers lärjungar. Genom gediga och grundliga forskningar i såväl svenska som utländska arkiv och bibliotek, genom skärpt granskning och kritik av det begagnade källmaterialet samt genom opartisk värdesättning av personer och förhållanden hava dessa höjt den svenska hävdaforskningen till verkligt modern vetenskap. De flesta av de verk, som skapats av de historiker, som levat och verkat i vårt land efter 1800-talets mitt, bliva nämnda i de följande kapitlen. Här skola därför endast anföras de uppsatser och skrifter, som lämna upplysning om deras liv och framhäva deras betydelse för den historiska forskningen.

Professorn och statsrådet F. F. Carlson ägnade huvudsakligen sina krafter åt utforskandet av vår historia under konungarna av pfalziska huset. Hans insats som hävdatecknare har C. T. Odhner belyst i minnesteckningen *Fredrik Ferdinand Carlson såsom häfdatecknare* (*LUAL*, Bd 4: 3 (1903), s. 83—111). En ganska utförlig biografi över honom med titel *Fredrik Ferdinand Carlson*, författad av L. Stavenow, är tryckt i *SBL*, Bd 7 (1927), s. 527—548, och åtföljes av en fullständig förteckning på alla Carlsons skrifter.

En framstående kännare av frihetstiden var C. G. Malmström, först professor, sedermera statsråd och riksarkivarie. Hans liv har H. Schück skildrat i sitt *Inträdes-tal i Svenska akademien* över företrädaren (*SAH* ifrån år 1886, D. 25 (1914), s. 111—149). Hans betydelse för den svenska hävdaforskningens utveckling har L. Stavenow analyserat i nekrologen *Carl Gustaf Malmström* (*HT*, 1912, s. 217—221).

Den gustavianska tidens historia har grundligt utforskats av professorn och riksarkivarien C. T. Odhner. Om hans verksamhet ger E. A. Karlfeldt utskilliga upplysningar i sitt *Inträdes-tal i Svenska akademien* över företrädaren (*SAH* ifrån år 1886, D. 19 (1906), s. 13—48), under det att E. Hildebrand

i sin minnesteckning över *Clas Theodor Odhner* (*LVAL,* Bd 5 (1915—20), s. 587—615) närmare behandlat hans insats i svensk historieforskning och meddelat en förteckning över hans produktion.

Åt medeltiden ägnade sig huvudsakligen universitetsbibliotekarien C. G. Styffe. Hans levnad och forskargärning har tecknats av E. Hildebrand i biografien *Carl Gustaf Styffe* (*VAÅ,* 1910, s. 289—317), vilken åtföljes av en bibliografi över hans skrifter. De medeltida kulturhistoriska problemen voro i alldeles särskild grad föremål för riksantikvarien H. Hildebrands studium. Hans gärning har tecknats av A. Kock i biografien *Hans Hildebrand* (*VAÅ,* 1917, s. 273—298), åtföljd av en förteckning på de viktigaste av hans skrifter.

På den inre historiens område voro de arbeten banbrytande, som hade till författare docenten, sedermera statsrådet och presidenten H. Forssell. Över honom har C. Bildt ristat en minnesruna i det *Inträdes-tal i Svenska akademien* (*SAH* ifrån år 1886, D. 16 (1902), s. 305—387), som han höll över sin närmaste företrädare i akademien. En kortare nekrolog med titeln *Hans Forssell* har E. Hildebrand offentliggjort i *HT,* 1901, s. 235—237. Med de historien näraliggande statsrättsliga problemen sysslade framför allt professor O. Alin. En förteckning på hans skrifter har O. Varenius bifogat sina minnesord över *Oscar Alin* (1901). Jfr härmed nekrologen av E. Hildebrand (*HT,* 1901, s. 87—89).

Professor M. Weibull arbetade företrädesvis med problem inom 1600-talets politiska historia. En kortare nekrolog över honom av E. Hildebrand är tryckt i *HT,* 1902, s. 159—160. Som kulturhistoriker och författare av värdefulla biografier har universitetsbibliotekarien E. Tegnér gjort sig särskilt känd. En utförlig minnesteckning över honom, åtföljd av en bibliografisk förteckning över hans skrifter, har författats av E. W. Dahlgren. Under titeln *Elof Kristofer Tegnér* är den tryckt i *LVAL,* Bd 4: 5 (1912), s. 1—54.

Riksarkivarien E. Hildebrands betydelsefulla insats på det historiska forskningsgebietet, där han arbetade som lärare, arkivman, författare och utgivare av urkunder och Historisk Tid-

skrift, har i kortare nekrologer belysts av L. Stavenow (*HT*, 1919, s. 49—54), S. Clason (*NTBB*, 1919, s. 234—242) och B. Boëthius (*PHT*, 1918—1919, s. 105—107).

Som historisk författare och universitetslärare har H. Hjärne satt sin egenartade personlighets prägel på den historiska forskningen årtiondena närmast före och efter sekelskiftet 1900. För närmare kännedom om hans betydelsefulla insats hänvisas till följande uppsatser: C. Hallendorff, *Harald Hjärne och den karolinska forskningen* (*KFÅ*, 1922, s. 1—19); E. Heckscher, *Harald Hjärne* (*SvT*, 1922, s. 1—11); N. Herlitz, *Harald Hjärne och Sveriges historia* (*NT*, 1922, s. 91—105); G. Jacobson, *Harald Hjärne* (1922; De största märkesmännen, 13) och L. Stavenow, *Harald Hjärne* (*HT*, 1922, s. 69—75). En systematisk förteckning över Hjärnes intill maj 1908 utgivna skrifter har uppgjorts av A. Grape och publicerats under titeln *Bidrag till en Hjärne-bibliografi* (*HSHH* (1908), s. 1—xxiv). En edition av Hjärnes *Samlade skrifter* är sedan 1932 under utgivning.

En allsidig översikt över den svenska historiska vetenskapens utveckling under det senast förflutna halvseklet har L. Stavenow givit i det tal, som han höll vid Svenska historiska föreningens årsmöte i mars 1931 med anledning av Historisk Tidskrifts femtioåriga tillvaro. I något utvidgad form är det offentliggjort under titeln *Historisk Tidskrift och den historiska vetenskapen i vårt land under ett halvt sekel* (*HT*, 1931, s. 1—37). Här träder oss till mötes generation efter generation av svenska historiker från 1880-talets början och fram till våra dagar, här karakteriseras den insats, som dessa forskare gjort och den betydelse de haft för den historiska vetenskapens utveckling. Samtidigt poängterar och framhäver författaren sambandet mellan denna utveckling och den svenska historiska forskningens organ, de båda tidskrifterna Historisk Tidskrift och Scandia.

Med anledning av dess femtioåriga tillvaro utgav redaktören för den franska historiska tidskriften Revue historique ett större arbete med titeln *Histoire et historiens depuis cinquante ans* (1927—28; Bibliothèque de la Revue historique), innehållande

en skildring av de historiska framstegen och resultaten av det historiska arbetet i skilda länder under åren 1876—1926. Redogörelsen för Sverige, ingående i första delen, s. 371—395, är utarbetad av S. E. Bring och G. Wittrock, där den förre behandlat *L'organisation des recherches historiques* och den senare *Les travaux d'érudition.*

*

Till den svenska historiografien höra också de samtida skildringar, som pläga sammanfattas under benämningen memoarer. Dit räknas dagböcker, självbiografier samt uppteckningar om händelser och förhållanden, vilka nedskrivaren själv iakttagit och varit med om eller vilka kommit till hans kännedom genom andras muntliga eller skriftliga förmedling. För den historiska forskningen ha memoarerna ofta ett stort värde, då de meddela händelser och belysande drag, som icke stå till buds annorstädes ifrån. Memoarerna måste emellertid underkastas en mycket skarp historisk kritik, då de icke så sällan hava ett subjektivt och tendentiöst syfte. Då de därjämte ofta äro nedskrivna långt efter de skildrade händelserna, förekomma i dem minnesfel, varför alla sak- och tidsuppgifter måste noggrant kontrolleras. Dessa brister motvägas emellertid av förtjänster. I memoarerna avspeglas tilldragelserna vida mer levande, än om vi blott skåda dem i de offentliga handlingarnas färglösa ljus. Dessutom lära vi i memoarlitteraturen känna tidens liv mera intimt; kunskapen härom är en nödvändig förutsättning för historikern att kunna rätt förstå och bedöma de inre och yttre politiska händelserna. Ett memoarverk är även ofta värdefullt genom den belysning det ger över sin författares karaktär, hans syften och synpunkter. Memoarlitteraturens värde som historisk källa utvecklas utförligare i uppsatsen *Memoarkritikens psykologiska problem* (*APP*, 1923, s. 71—112) av G. Andrén.

Den egentliga memoarlitteraturen börjar i vårt land med 1700-talet. Men redan långt dessförinnan finnas samtidiga anteckningar, som till sin natur höra till denna kategori, bortsett från äldre annalistiska och krönikeartade uppteckningar. De tidigast nedskrivna uppteckningar, som kunna rubriceras

som memoarer i mera modern mening, torde vara de som härröra från Carl Carlsson Gyllenhielm. De äro offentliggjorda under titeln *Egenhändiga anteckningar rörande tiden 1597—1601* (*HH*, D. 20 (1905), s. 258—395). Deras källvärde har analyserats av H. Almquist i uppsatsen *Bidrag till kritiken av Karl Karlsson Gyllenhielms memoarer* (*SHT*, 1917, s. 289—295). Från 1600-talet föreligga åtskilliga almanacksanteckningar och dagböcker, vilka otvivelaktigt kunna räknas till memoarlitteraturen. Dit höra också de många minnen, journaler och dagböcker från Karl XII:s tid, i vilka karolinerna skildra sitt deltagande i krigstågen eller fångenskapen. Under frihetstiden och dess intrigfyllda riksdagar tager memoarskrivandet större fart och når under den gustavianska perioden sin egentliga blomstring och fortsätter långt in på 1800-talet. Att här med författarnamn och titlar exemplifiera detta memoarskrivande torde icke vara behövligt. De mest kända och av forskare oftast anlitade memoarerna bliva nämnda i de följande kapitlen bland källorna till de olika periodernas historia.

SVENSK HISTORISK BIBLIOGRAFI

I.

FORNTIDEN.

Forntiden i vår historia överspänner en lång tidrymd. Dess början — om man kan tala om en sådan — förlorar sig i sagans skymning, under det att dess slut enligt gängse uppfattning bör förläggas till 1000-talets mitt. Denna period i svensk historia kallades fordom ofta den hedniska eller förkristna tiden, och därmed är dess naturliga slutpunkt angiven: kristendomens införande, som till tiden ungefär sammanfaller med den gamla svenska konungaättens utslocknande och en helt ny orientering i rikets utrikespolitik.

Med de längst tillbaka liggande skedena i vårt lands historia, från den tid, då de väldiga ismassorna höllo på ett smälta undan, och till dess den första bebyggelsen tog sin början, sysselsätter sig geologien; den hithörande litteraturen måste vi i detta sammanhang lämna alldeles å sido. För den närmast följande tiden, från bebyggelsens början fram till den tid, för vilken historiskt material i vanlig mening föreligger, är historikern likaledes hänvisad till en annan vetenskap, arkeologien eller fornkunskapen. Någon gränslinje mellan forntiden i vår historia och den därpå följande historiska tiden kan icke uppdragas, ty de båda perioderna gripa ständigt och jämt in i varandra. Vår äldsta historia måste därför huvudsakligen studeras med ledning av de från resp. epoker härrörande resterna av mänsklig odling, vanligen sammanfattade under benämningen fornsaker och fasta fornlämningar; det är med detta material, som den jämförande arkeologien arbetar. Som självständig forskningsgren har denna relativt unga vetenskap utbildats framför allt i Skandinavien. I den nordiska fornkunskapen framträder en verkligt vetenskap-

lig metod och ett vetenskapligt system först fram på 1820- och 1830-talen, då danska och svenska arkeologer började uppställa och utveckla det s. k. treperiodsystemet (stenåldern, bronsåldern och järnåldern) och sedermera tillämpa detsamma vid ordnandet av större fornsakssamlingar. Systemets uppkomst har utretts i en uppsats av L. Weibull, *Det arkeologiska treperiodsystemet* (*HTS*, Bd 5 (1914—23), s. 247—266). Under det senast förflutna halvseklet har den arkeologiska vetenskapen starkt utvecklats och gått från seger till seger. Till denna framgång hava särskilt svenska och danska arkeologer medverkat. Det torde i detta sammanhang vara tillräckligt att erinra om den insats, som Hans Hildebrand, Oscar Montelius och Sophus Müller gjort för klarläggande av vår äldsta fornhistoria. En förteckning över Montelius' arbeten, *Bibliographia Monteliana*, är uppgjord av G. Ekholm och publicerad i *VHAAH* (1922; Bd 34:2).

I Montelius' spår hava sedermera följt en stor skara arkeologer, som med rika initiativ utvecklat och med stor framgång fört vidare det verk, som han påbörjat. Deras arbete har framför allt ägnats åt utforskningen av våra förhistoriska gravfält och boplatser, och deras utgrävningar, som pågått och pågå i olika landskap, ha tillfört våra museer en mängd nya och kompletterande fornsaksföremål, som ytterligare belysa denna periods kultur. Genom bearbetning av det samlade materialet har en rik litteratur uppstått, i och genom vilken arkeologerna kunnat sprida nytt och klarare ljus över kulturperioder, som ligga mycket långt tillbaka i tiden. Det är icke möjligt att här behandla den hithörande litteraturen; i stället hänvisas till följande bibliografier och arbeten. På uppdrag av Svenska fornminnesföreningen utarbetade O. Montelius till arkeologiska kongressen i Stockholm 1874 en fullständig förteckning på svensk arkeologisk litteratur, som tryckts under åren 1801—1874, och som publicerades under titeln *Bibliographie de l'archéologie préhistorique de la Suède pendant le 19:e siècle* (1875). Förteckningen är sedan fortsatt i föreningens tidskrift för åren 1875—81. I sitt arbete *Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden* (3:e omarb. uppl. 1934) har O. Almgren förtecknat (s. 186—208)

tryckt och otryckt litteratur om våra fornlämningar och även givit en kort översikt av fornforskningens historia. Det bör också framhållas, att en del av denna litteratur finnes anförd under resp. avdelningar i den skildring av Sveriges historia under forntiden av O. Montelius, som utgör första bandet av *Sveriges historia till våra dagar*.

Även andra vetenskaper deltaga i arbetet på utforskningen av vår fornhistoria. Ortnamnsforskningens betydelse har redan (s. 36) framhållits. Här bör därför endast påpekas, att ortnamnsforskningen är av särskild vikt för vår fornhistoria, emedan den arbetar med ett material, som för oss mycket långt tillbaka i tiden. Ty en hel mängd namn äro med all säkerhet givna redan i hednisk tid, om också meningarna om åldern för övrigt kunna vara mycket delade hos språk- och fornforskarna. Vid tolkningen av dessa namn har historikern att lita till språkvetenskapens hjälp och kan på denna väg ofta erhålla från historisk synpunkt synnerligen värdefulla resultat. Ett material, i viss mån besläktat med det föregående, är det folkloristiska, omfattande seder, bruk, ceremonier o. d., vilka ehuru merendels uppteckнade i senare tider på ett underbart sätt bibehållit sin kärna oförändrad och därför lämna ett studieobjekt av mycket ålderdomlig karaktär. Historikern bör med uppmärksamhet följa denna vetenskapsgrens verksamhet och vid behov tillgodogöra sig dess resultat. (Jämför härmed uppsatserna *Folktraditionen som historisk källa* (*HT*, 1926, s. 342—363) av N. Ahnlund och *Om traditionsspridning* (*Sc.*, 1932, s. 321—344) av C. W. v. Sydow.

Vid studiet av vår fornhistoria äro hällristningar och runor av vikt. Sedan mitten av 1800-talet ha forskarna särskilt livligt intresserat sig för hällristningarna och sökt bestämma deras ålder samt tolka och tyda dem. I fråga om tillkomsttiden är man numera allmänt överens om att huvudmassan tillhör bronsåldern, en åsikt, som närmare utformats och klarlagts av bl. a. B. E. Hildebrand i uppsatsen *Till hvilken tid och hvilket folk böra de svenska hällristningarne hänföras?* (*ATS*, D. 2 (1869), s. 417—432), av O. Montelius i föredraget *Sur les sculptures de rochers de la Suède*, offentliggjort i antropologisk-arkeologiska kongressens förhandlingar i Stockholm, 1874: 1, s. 453—474,

samt av E. Ekhoff i undersökningen av *Hällristningar på Kinnekulle* (*SFT*, Bd 8 (1891—93), s. 102—126). Inom den svenska hällristningsforskningen var man förr av den uppfattningen, att hällristningarna utgjorde avbildningar av eller »illustrationer» till märkvärdiga händelser och ryktbara stordåd i den avlägset liggande forntiden. Numera har en annan åsikt vunnit insteg, som förfäktats av några svenska och norska forskare, framför allt av G. Ekholm. Genom att studera hällristningarna i deras relation till vårt arkeologiska material, såväl de lösa fynden som de fasta fornminnena, har han kommit till det resultat, att den överväldigande majoriteten bland hällristningarnas figurer äro kultbilder, och att den kult, för vilken de äro uttryck, är dödskulten. Denna uppfattning har han framlagt i ett flertal uppsatser, bland vilka här följande kunna nämnas: *Upplands hällristningar. 1. Hällristningarnas innebörd* (*UFT*, Bd 7 (1913—17), s. 169—182), *De skandinaviska hällristningarna och deras betydelse* (Ymer, 1916, s. 275—308), *Hällristningsproblemet* och *Om hällristningarnas kronologi och betydelse* (*Fornv.*, 1922, s. 213—229 och 239—259), utgörande genmäle på de invändningar, som riktats mot hans teorier. Till Ekholm ansluter sig A. Nordén i uppsatsen *Hällristningarnas kronologi och betydelse* (Ymer, 1917, s. 57—83), som även söker nyckeln till dessa bildframställningar i dödskulten. En något annan uppfattning av hällristningarnas innebörd och betydelse har framlagts av O. Almgren framför allt i hans båda arbeten: *Hällristningar och kultbruk. Bidrag till belysning av de nordiska bronsåldersristningarnas innebörd* (1926—27), utgörande band 35 av *VHAAH*, och *Nordische Felszeichnungen als religiöse Urkunden* (1934), vilket senare utgör en översättning av det förra med en del ändringar och tillägg. Enligt Almgrens åsikt böra hällristningarna anknytas till den allmänna alstringsreligionen, då de innebära ett magiskt befordrande av det mänskliga livet.

Redan vid mitten av tredje århundradet e. Kr. hade kännedomen om runorna nått Norden. Det äldsta runalfabetet består av 24 tecken (de samgermanska eller urnordiska runorna), och av inskrifter med detta alfabet känna vi något över 100 stycken i

Skandinavien från tiden omkr. 200—800. De allra flesta av dessa inskrifter äro dock utan direkt historisk betydelse. Vid tiden omkr. 800 uppträder det s. k. yngre runalfabetet med 16 typer, och runristningarna tillväxa därefter både i antal och betydelse. Bevarade inskrifter med de yngre runorna uppgå i vårt land till ett antal av långt över 2,000, och huvudmassan av dessa utgöres av minnesinskrifter över avlidna. Viktigast av alla är Rökstenen i Östergötland, tillika den längsta, kända runinskrift i världen.

Frågan om den äldre eller samgermanska runskriftens uppkomst och ursprung har under de senaste decennierna varit ett av forskarna mycket omdebatterat spörsmål. För de teorier, som framställts för dess lösning, kan här ej uttömmande redogöras. Klargörande historiker och översikter över runfrågans olika faser finnas i de båda uppsatserna: J. Sverdrup, *Det nye problem om runeskriftens oprinnelse* (*NT*, 1928, s. 424—435) och T. E. Karsten, *Runskriftens vägar till Norden* (*FT*, T. 111 (1931), s. 139—150). Blott ett försök skall göras att i korthet sammanfatta de olika resultat, till vilka forskarna kommit, med angivande av de skrifter, där de framställt sina teorier. Bortsett från mindre skiljaktigheter, kunna dessa senare behandlas under följande fyra huvudsynpunkter.

Enligt några runologers mening utgöra runorna en ombildning av det latinska alfabetet, vilken har verkställts under den första romerska kejsartiden av någon german vid romerska rikets gränser, sannolikt hos gallerna i norra Italien. Denna asikt har framlagts av L. Wimmer i uppsatsen *Runeskriftens Oprindelse og Udvikling i Norden* (*ANO*, 1874, s. 1—270) och vidare utvecklats av författaren i den tyska översättningen av samma uppsats, *Die Runenschrift* (1887). Till denna teori har H. Pedersen anslutit sig och närmare angivit skälen härför i uppsatsen *Runernes oprindelse* (*ANO*, 1923, s. 37—82). Till skillnad från Wimmer förlägger han runradens uppkomst till tiden omkr. år 100 e. Kr. och antyder, att den kan ha uppstått hos ett västgermanskt folk vid nedre Rhen.

O. von Friesen gör gällande, att runskriften skapats av goterna i Svarta havsområdet senast i förra hälften av 200-talet

e. Kr. företrädesvis på grundval av den grekiska kursivskriften. Närmast är runraden framvuxen ur ett praktiskt behov, då den var avsedd att tjäna som ett meddelelsemedel för dagliga livet. Sannolikt ha skrifttecknen överförts till den germanska världen av en got, »som lärt sig tala och med vardagslivets bokstavstyper hjälpligt skriva grekiska och latin och så, med stöd av dessa färdigheter, av grekiska och latinska tecken sammansatt en skrift för sitt modersmål, gotiskan». Denna sin teori har von Friesen framlagt i arbetet *Om runskriftens härkomst* (1904; även i *UUÅ*, 1906). Sedermera har von Friesen närmare utvecklat och försvarat sin teori i arbetena *Runorna i Sverige*, vars tredje, omarb. och utvidg. upplaga utkom 1928 (Föreningen Urds skriftserie, 4), *De senast framställda meningarna i frågan om runornas härkomst* (*ANF*, Bd 47 (1931), s. 80—133) och *Runorna* (1933; Nordisk kultur, 6).

Andra forskare däremot hålla före, att runorna ej ha sina närmaste förebilder i den latinska och grekiska skriften utan i ett av de många norditaliska alfabeten, nämligen i ett keltisk-latinskt alfabet, som var byggt på ett äldre nordetruskiskt och vid vår tideräknings början begagnades i de östra alpdistrikten av där bosatta stammar. Runskriftens ursprungliga hemland är således att söka i gränstrakterna mellan den germanska och romanska världen, vid Rhens och Donaus övre lopp, där kelterna under den romerska järnåldern dominerade. Där kommo germanska stammar i intim kontakt med på en gång romersk och keltisk kultur, och därifrån spred sig runkunskapen till goterna och de nordiska folken. Denna åsikt har framställts av den norske keltologen C. J. S. Marstrander i undersökningen *Om runerne og runenavnenes oprindelse* (*NTS*, Bd 1 (1928), s. 85—188). Till Marstranders mening har M. Hammarström anslutit sig i uppsatsen *Om runskriftens härkomst* (*SNF*, Bd 20 (1930), s. 1—67; *SSLF*).

Sedan länge har det varit känt, att runorna använts för magiska ändamål. En undersökning av denna runalfabetets magiska karaktär har M. Olsen gjort i den lilla skriften *Om troldruner* (1917; Fordomtima, 2). Spörsmålet har sedermera på ett självständigt och originellt sätt fullföljts av S. Agrell i

ett flertal arbeten, såsom *Runornas talmystik och dess antika förebild* (1927; *SVSL*, 6), *Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen* (1928; *SVSL*, 10), *Rökstenens chiffergåtor och andra runologiska problem* (*HVLÅ*, 1929—30, s. 25—144), *Die spätantike Alphabetmystik und die Runenreihe* (*HVLÅ*, 1931—32, s. 155—210) och *Senantik mysteriereligion och nordisk runmagi* (1931). I dessa har Agrell undersökt förhållandet mellan senantik bokstavsmystik och de urnordiska runinskrifternas talförhållanden och kommit till det resultat, att runorna ha sin upprinnelse i en magisk-mystisk talmystik och bokstavsmagi, som hämtats från den persiska Mithraslärans mysterier, och som germanska krigare vid slutet av andra århundradet e. Kr. lärde känna som legosoldater i romerska härar eller i romarnas härläger.

Någon fullständig samling av de svenska runinskrifterna föreligger icke. För den historiska vetenskapen skulle det vara av särskild vikt och betydelse att få en samlad edition av alla runskrifter, som innehålla historiskt material. (Jfr O. von Friesen, *Historiska runinskrifter* (*Fornv.*, 1909, s. 57—85; 1911, s. 105—125), där särskilt de s. k. Englandsstenarna behandlas, som vittna om svenskarnas deltagande i Englandstågen.) Den historiska forskningen har dock att tillgå både äldre och nyare samlingar av runinskrifter, som äro av stor nytta. Äldst är det av J. Göransson utgivna runverket *Bautil* (se s. 182). En ny samling, kallad *Run-urkunder*, utgavs av J. G. Liljegren 1834 som tillägg till första delen av *DS* och innehåller en fullständig samling av vad som uti tryck eller handskrift på hans tid fanns tillgängligt utav runristningar. Nämnas böra också R. Dybecks båda arbeten *Svenska run-urkunder* (1855—59), som innehåller nyfunna runinskrifter huvudsakligen i Uppland och Södermanland, och *Sveriges runurkunder* (1860—76), som åsyftar att vara en fullständig samling av bevarade runristningar i Uppland. Båda dessa verk utgöra — ehuru i stora delar föråldrade, då dels en massa nya runinskrifter under senare tider påträffats, dels språkvetenskapens framsteg möjliggjort bättre och riktigare tolkningar av de förut kända inskrifterna — ännu oumbärliga hjälpmedel för historikern. Under de senaste år-

tiondena har emellertid med anslag av Vitterhetsakademien ett stort serieverk, *Sveriges runinskrifter,* börjat utgivas, som landskapsvis skall omfatta alla svenska runinskrifter, vare sig de ännu finnas kvar eller äro helt eller delvis förstörda. Av detta har hittills utkommit 1. *Ölands runinskrifter* av S. Söderberg och E. Brate (1900—06); 2. *Östergötlands runinskrifter* av E. Brate (1911—18); 3. *Södermanlands runinskrifter* av E. Brate och E. Wessén, H. 1—3 (1924—33). På enskilt initiativ hava dessutom de viktigaste runstenarna i vissa landskap undersökts och tolkats av forskare. Bland dylika undersökningar kunna exempelvis nämnas: *Upplands runstenar* av O. von Friesen, ingående i samlingsverket Uppland, Bd 2 (1908), s. 449—504, och samme forskares sammanfattande översikt över *Upplands runstenar* (1913); *Bohusläns runinskrifter* av S. Boije, publicerade i *BGBF,* 1884, s. 258—288; *Vestergötlands runinskrifter,* samlade av K. Torin och utgivna (1871—93) som bilaga till *VFT,* samt *Gutniska urkunder: Guta lag, Guta saga och Gotlands runinskrifter* (1859) av C. Säve. Förglömmas bör ej heller, att runinskrifterna i Skåne, Halland och Blekinge äro avbildade, undersökta och tolkade i det monumentala verket *De danske Runemindesmærker,* 1—4 (1895—1908), av L. Wimmer. Över enskilda viktigare runstenar föreligga även betydelsefulla utredningar och tolkningar, såsom exempelvis över *Rökstenen. Runstenen vid Röks kyrka, Lysings härad, Östergötland. Läst och tydd* (1920) av O. von Friesen, vilket arbete även innehåller en kort översikt över äldre tolkningar av denna märkliga inskrift.

En alldeles särskild ställning bland runinskrifter i främmande land intager Pireuslejonets runinskrift. Vid hamnen i Pireus stod fordom ett marmorlejon, som av venetianarna under kriget mot turkarna 1687 togs som byte och uppställdes vid arsenalen i Venedig. I slutet av 1700-talet upptäckte den svenske diplomaten J. D. Åkerblad, att runor funnos ristade på lejonets sidor. Senast har denna runinskrift undersökts, tolkats och kommenterats av E. Brate i uppsatsen *Pireus-lejonets runinskrift,* offentliggjord i *ATS,* D. 20: 3 (1914). Denne forskare anser, att runorna inhuggits mellan 1060—1075, sannolikt av en man

från Uppland, och att inskriften bär vittne om de livliga förbindelserna mellan Sverige och de av svenskar grundade rikena i Ryssland.

De inhemska källorna till vår fornhistoria — hällristningarna och runorna — giva oss endast få historiska upplysningar om denna långt tillbaka liggande tid. Lyckligtvis saknas icke möjligheter att på andra vägar och genom andra medel få någon kännedom om de politiska händelser, som i äldsta tider utspelats i Norden och vårt land, och om då rådande samhällsförhållanden. Hos några utländska författare och i några i främmande land tillkomna urkunder finnas åtskilliga uppgifter, som sammanställda dels med det resultat, som vunnits genom den arkeologiska vetenskapen, dels med varandra, giva oss värdefulla upplysningar till vårt lands äldsta politiska och kulturella historia.

Det utländska urkundsmaterialet utgöres huvudsakligen av påvebullor rörande missionen och kristendomens utbredande i Norden. Dessa påvebrev, av vilka de äldsta härröra från 800-talets början, äro ställda till ärkebiskoparna av Hamburg-Bremen; de skandinaviska länderna lydde under Hamburgs, sedermera Bremens, ärkestift ända till 1104. Åtskilliga äro tryckta i första delen av *DS*, några av dem med större noggrannhet och omsorg i första delen av *ST*. (Härmed bör jämföras Ph. Jaffé, *Regesta pontificum Romanorum ab condita ecclesia ad annum p. Chr. n. 1198*, vars andra upplaga utkom 1885—88 i tvenne delar.) Dessa urkunder rörande ärkestiftet Hamburg kunna dock icke utan vidare godtagas och användas. Den historiska kritiken har sedan åtskilliga år tillbaka uppvisat, att flera av dem äro skickligt gjorda förfalskningar. Ända sedan J. M. Lappenberg i *Hamburgisches Urkundenbuch* (1842) för första gången meddelade en fullständig samling av de bevarade aktstyckena, har genom senare undersökningar materialet kritiskt sovrats, varigenom flera av dessa påvebullor utrensats såsom falska. En orientering med rika litteraturanvisningar i hithörande problems behandling inom den moderna vetenskapliga historieforskningen fram till vårt sekels början har H. Holmquist lämnat i uppsatsen *De äldsta urkunderna rörande ärke-*

stiftet Hamburg-Bremen och den nordiska missionen (*KÅ*, 1908, s. 241—283). Sedan dess ha ytterligare arbeten i samma fråga sett dagen, bland vilka här särskilt må framhållas F. Curschmann, *Die älteren Papsturkunden des Erzbistums Hamburg* (1909). Genom en skarpsinnig diplomvetenskaplig analys har denne forskare bl. a. kunnat fastställa förfalskningarnas tillkomsttid, själva sättet för deras utförande, de urkunder, som för dem bilda underlaget, och även lyckats ur de bevarade förfalskningarna rekonstruera numera förlorade äkta urkunder. Å andra sidan saknas icke forskare, vilka draga i härnad för även de mest misstänkta urkundernas äkthet, såsom den lärde jesuiten W. M. Peitz i arbetet *Untersuchungen zu Urkundenfälschungen des Mittelalters* (1919), vars första del behandlar *Die Hamburger Fälschungen.* Peitz' teori och den argumentering, på vilken han stöder sig, har på goda grunder underkänts av A. Brackmann i uppsatsen *Die neuesten Forschungen zur älteren Hamburger Geschichte* (Zeitschrift des Vereins für hamburgische Geschichte, Bd 24 (1921), s. 60—85).

Det utländska traditionsmaterialet är något mera givande för vår fornhistoria. Bortse vi från enstaka, något dunkla och svårtolkade notiser hos den forngrekiske forskningsresanden Pyteas från Marseille, vilkens skildring av färden till västra och nordvästra Europa gått förlorad och numera endast är känd genom korta utdrag eller referat hos andra författare (jfr J. V. Svensson, *Pytheas' bärnstensö*, tryckt i *NoB*, 1922, s. 71—85), notiser hos den romerske geografen Pomponius Mela och den romerske naturhistorikern Plinius (jfr J. V. Svensson, *Plinius den äldres uppgifter om Norden. Bidrag till tolkningen av Naturalis Historia 4: 96—97*, tryckt i *NoB*, 1921, s. 59—99), är den romerske historieskrivaren Tacitus den förste författare, hos vilken vi möta några säkra uppgifter om Norden och vårt folk. Hans arbete, vanligen kallat *Germania* och författat år 98 e. Kr., behandlar germanernas allmänt kulturella och politiska förhållanden men ger också i en speciell del intressanta och av den nutida forskningen i väsentlig mån bekräftade upplysningar om de olika stammarna, däribland »Suiones». Av denna viktiga källskrift föreligga en mångfald editioner på originalspråket och även

översättningar till svenska. Bland de förstnämnda kunna särskilt framhållas: TACITUS, *De Germania*. Erklärt von A. GUDEMANN (1916; Sammlung griechischer und lateinischer Schriftsteller mit deutschen Anmerkungen), och TACITUS, *Libri qui supersunt*. Rec. C. HALM, P. 2 (5:e uppl. 1914; Bibliotheca Teubneriana). De nyaste och bästa översättningarna till svenska torde vara de som verkställts av N. E. HAMMARSTEDT, *Germanerna* (1921; 2:a bearb. uppl.) och P. PERSSON *Tacitus mindre skrifter. Dialogus de oratoribus ... Germania* (1929). Av arbeten, som kritiskt behandla och belysa Tacitus och hans utsagor om förhållandena i vårt land, må här nämnas: E. NORDEN, *Die germanische Urgeschichte in Tacitus Germania* (1922) samt P. PERSSON, *Kritisch-exegetische Bemerkungen zu den kleinen Schriften des Tacitus* (1927; *SHVU*, Bd 24:4).

Även den alexandrinske astronomen och geografen Ptolemaios, som levde under förra halvdelen av det andra århundradet e. Kr., omnämner ön Skandia samt en hel del där boende folkstammar. Ett försök till tolkning av de hos honom förekommande namnen har gjorts av J. V. SVENSSON i uppsatsen *Ptolemaeus' redogörelse för folken på ön Skandia* (*NoB*, 1919, s. 1—16), av E. WADSTEIN, *Die nordischen Völkernamen bei Ptolemaios* (*GH.I*, Bd 31, 2:3 (1925), s. 189—200) och av K. MALONE, *Ptolemy's Skandia* (The American journal of philology, 1924, s. 362—370). Betydligt rikare och värdefullare äro de uppgifter, som förekomma hos den gotiske historieskrivaren JORDANES och den grekiske juristen och historieförfattaren PROKOPIOS, vilka båda levde och verkade vid mitten av 500-talet. Den förres skrift om goterna, *De origine actibusque Getarum*, vanligen kallat *Getica* (den bästa editionen av TH. MOMMSEN 1882 i Monumenta Germaniae historica. Auctores antiquissimi. T. 5:1), bygger enligt egen uppgift huvudsakligen på Cassiodorus' förlorade stora arbete om goternas historia. Vid beskrivningen av ön »Skandza» uppräknar Jordanes en mängd folk, som där bo, och ger samtidigt en kort karakteristik av en del av dem. Några av dessa folknamn kunna med lätthet identifieras, andra åter, som till ytterlighet blivit förvanskade, hava varit föremål för många diskutabla tydningsförsök. Bland de många utläggningar och

studier, som ägnats dessa folknamn, må följande nämnas: L. F. Läffler, *Om de östskandinaviska folknamnen hos Jordanes* (1894; *SL*, 13:9); T. v. Grienberger, *Die nordischen Völker bei Jordanes* (Zeitschrift für deutsches Altertum und Literatur, Bd 46 (1902), s. 128—168; 47 (1903), s. 272—276); S. Bugge, *Om nordiske Folkenavne hos Jordanes* (*Fornv.*, 1907, s. 98—101), till vilken uppsats Läffler fogat vissa *Anmärkningar* (därsammastädes, s. 102—112); J. V. Svensson, *De sydsvenska folknamnen hos Jordanes* (Bilaga till Årsredogörelse för Karlstads högre allmänna läroverk 1913—14); E. Wadstein, *Jordanes' Vagi fluvius och Vaxholm* (*NoB*, 1917, s. 15—18); E. Hjärne, *Vagi fluvius och Vatá. En historisk ortnamnsstudie* (*NoB*, 1917, s. 53—89); J. V. Svensson, *De nordiska folknamnen hos Jordanes* (*NoB*, 1917, s. 109—157); J. V. Svensson, *Jordanes' liothida* (*NoB*, 1925, s. 25—29); L. Weibull, *Jordanes' framställning av Scandza och dess folk* (*VSLÅ*, 1925, s. 39—69). Prokopios åter, som var sekreterare och rådgivare åt den östromerske härföraren Belisarius på dennes krigståg mot perser, vandaler och östgoter, skildrar dessa strider fram till år 554. En edition av Prokopios' verk på grekiska, ombesörjd 1905—13 av J. Haury, ingår i serien Bibliotheca Teubneriana. En tysk översättning av hans skildring av kriget mot goterna föreligger under titeln *Der Gothenkrieg* (1885; Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit, L. 76). Hos Prokopios finnes en framställning av herulerna och deras vandring till Norden samt deras förbindelser med Nordens folk. I sammanhang därmed lämnar Prokopios, som sannolikt haft tillförlitliga sagesmän, en hel del upplysningar om förhållandena i Norden. En kritisk granskning av herulerfrågan lämnar O. von Friesen i arbetet *Rö-stenen i Bohuslän och runorna i Norden under folkvandringstiden* (1924; även i *UUÅ*) samt i uppsatsen *Herulernas bosättning i Skandinavien*, vilken är tryckt i Studier tillegnade Esaias Tegnér (1918), s. 484—495.

Viktiga källskrifter till vår äldsta historia äro Ansgarius' levnad och Adams av Bremen kyrkohistoria. Rimbertus, Ansgarius' efterträdare som ärkebiskop och sannolikt också hans följeslagare på andra resan till Sverige, skrev årtiondet närmast efter

Ansgarius' död en levnadsteckning över sin lärare. Denna är närmast en uppbyggelseskrift men innehåller dessutom en rikedom av faktiska upplysningar om svenska samhällsförhållanden, om religionen, statsförfattningen, handeln o. s. v. jämte några notiser om de politiska tilldragelserna och namn på åtskilliga svenska konungar. Levnadsteckningen har utgivits av G. Waitz under titeln *Vita Anskarii* (1884; Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum). En översättning av originaltexten till svenska av G. Rudberg utkom 1906 (ny uppl. 1930) med titeln *Rimbert, Ansgars levnad*. Till översättningen, försedd med textkritiska anmärkningar, har N. Ahnlund fogat en historisk inledning och en exposé över den historiska situation, med vilken levnadsteckningen står i samband. En skildring av Ansgarius' betydelse har W. Lüdtke givit i uppsatsen *Die Verehrung des hl. Anschars* (Schriften des Vereins für schleswig-holsteinische Kirchengeschichte, R. 2, Bd 8 (1927—28), s. 123—162, ett häfte, som för övrigt innehåller flera bidrag till belysning av Ansgarius' levnad och verksamhet). I skriften *Norden och Ansgar* (1930; S:t Ansgarius. Hans värld och verk, 1) har S. Lindqvist behandlat förbindelserna mellan Norden och Europa före Ansgarius' tid, Sverige och de övriga nordiska statsbildningarna vid begynnelsen av hans verksamhet samt hans missionering i Sverige och Danmark. Från katolsk synpunkt har Ansgarius' missionsverksamhet skildrats av P. Oppenheim i arbetet *Der heilige Ansgar und die Anfänge des Christentums in den nordischen Ländern* (1931).

Adam av Bremen, föreståndare för klosterskolan i Bremen, författade på 1070-talet en kyrkohistoria över ärkestiftet Hamburg-Bremen, i vilken ett ganska brett utrymme är ägnat at skildringen av de nordiska folken, som vid denna tid lydde under Hamburgs ärkebiskopsstol. Författaren hade visserligen icke, såvitt man vet, besökt Sverige, men han hade en god hemulsman i den danske konungen Sven Estridsson, hos vilken han länge uppehållit sig och som också en tid vistats i Sverige. Huvudvikten är lagd på en skildring av den kristna missionen i Norden, men den fjärde av de fyra böcker, i vilka arbetet är uppdelat, innehåller en geografisk beskrivning av de nordiska

länderna, i vilken mäster Adam även belyser de politiska och allmänt kulturella förhållandena i Norden. En utmärkt textedition med inledning och kommentar, *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum (Hamburgische Kirchengeschichte)*, är ombesörjd av B. Schmeidler, av vilken edition en tredje upplaga utkom 1917 i serien Scriptores rerum germanicarum in usum scholarum. Kritiska undersökningar av det värdefulla material, som mäster Adam lämnar, har gjorts av: S. E. Lönborg, *Adam af Bremen och hans skildring af Nordeuropas länder och folk* (1897); A. A. Björnbo, *Adam af Bremens Nordenopfattelse* (*ANO*, 1909, s. 120—244) samt B. Schmeidler, *Hamburg-Bremen und Nordost-Europa vom 9. bis 11. Jahrh. Kritische Untersuchungen zur Hamburgischen Kirchengeschichte des Adam von Bremen* (1918), det sistnämnda arbetet närmast att betrakta som en följdskrift till Schmeidlers nyss anförda textedition. En granskning av Schmeidlers båda verk har gjorts av G. Carlsson i uppsatsen *Bernhard Schmeidlers Adamsforskningar* (*KÅ*, 1923, s. 407—417), i vilken författaren kunnat göra åtskilliga värdefulla rättelser och supplerande tillägg till den tyske forskarens resultat. Viktiga källkritiska undersökningar av mäster Adams text, vilka även lämna ytterligare bidrag till Nordens historia under 900- och 1000-talen, ha framlagts i uppsatserna: E. Wessén, *Några anmärkningar till Adams av Bremen framställning av Norden och uppsvearnas hedendom* (i förf:s *Studier till Sveriges hedna mytologi och fornhistoria* (1924; även i *UUÅ*), s. 131—198); J. Steenstrup, *Nogle Undersögelser til Belysning af Teksten i Adam af Bremens Værk* (*DHT*, R. 9: Bd 6 (1929), s. 343—363); A. Otto, *Beiträge zur Textgeschichte des Adam von Bremen* (Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichte, Bd 49 (1932), s. 10—55); S. Bolin, *C-varianterna av mäster Adams text* (*VSLÅ*, 1930, s. 91—103) och *När avslutade mäster Adam Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum?* (*VSLÅ*, 1931, s. 3—15); L. Weibull, *Geo-etnografiska inskott och tankelinjer hos Adam av Bremen* (*Sc.*, 1931, s. 210—223) och S. Bolin, *Kring mäster Adams text* (*Sc.*, 1932, s. 205—250). De av mäster Adam lämnade uppgifterna om templet i Gamla Uppsala ha närmare under-

sökts av S. Lindqvist i uppsatsen *Hednatemplet i Uppsala* (*Fornv.*, 1923, s. 90—118).

Enstaka notiser, som belysa vår äldsta historia, finnas i några tyska krönikor, bland vilka kunna nämnas *Annales Einhardi*, *Annales Bertiniani*, *Annales Colbazenses* och den av biskopen i Merseburg, Thietmar, författade *Chronicon*, som innehåller en skildring av Tysklands historia under åren 918—1018. För kännedom om editioner av dessa verk och litteratur rörande desamma torde det vara tillfyllest att hänvisa till Dahlmann-Waitz' ovan (s. 51) nämnda Quellenkunde. Från 1100-talets början — således närmast till följande avdelning i detta arbete — härrör en förteckning över den katolska kyrkans provinser. Den del därav, som rör Norden, har S. Tunberg avtryckt och kommenterat i uppsatsen *En romersk källa om Norden vid 1100-talets början* med *Efterskrift* (*SSUF*, 1910—1912, s. 14—34, 96—98; även i *UUÅ*, 1913).

Bland angelsachsiska källor till vår fornhistoria märkes framför allt det fornengelska eposet Beowulf, som fått sitt namn efter dess huvudperson. Dikten antages allmänt vara författad i förra hälften av 700-talet och återgår på götiska och danska sagor och dikter från folkvandringstiden. »Huvudinnehållet utgöres av ett par fantastiska hjältesagor. Men vid sidan därav förekomma skildringar av händelser och förhållanden hos de nordiska folken vid 500-talets början; dessa vila tydligen på en historisk tradition, som härstammar från diktens ursprungliga hemland i Skandinavien. Då denna tradition är äldre och ursprungligare än den, som bevarats i inhemska nordiska källor, måste Beowulfs betydelse för nordisk fornhistoria skattas synnerligen högt», yttrar en känd forskare, som senast sysslat med dessa problem. Texten till denna viktiga källskrift, vars enda kända handskrift anses härröra från 900-talet, föreligger i flera olika editioner, bland vilka de nyaste och bästa torde vara: *Beowulf nebst den kleineren Denkmälern der Heldensage*, hrsg. von F. Holthausen, Bd 1—2 (6:e verbess. Aufl. 1929; Alt- und mittelenglische Texte, Bd 3); *Beowulf with the Finnsburg fragment*, ed. by A. J. Wyatt. New ed. rev. by R. W. Chambers (1920), och *Beowulf and the fight at Finnsburg*, ed. with introduction

by F. Klaeber (1922). En översättning till svenska av dikten med titeln *Beowulf. En fornengelsk hjältedikt* har verkställts av R. Wickberg (1914; Askerbergs populärvetenskapliga bibliotek, 5), och en del av densamma har översatts av E. Björkman i Världslitteraturen i urval och öfversättning, Ser. 2 (1902), s. 461—501.

En mångfald för Nordens historia viktiga problem äro förbundna med Beowulfskvädet. Ett stort antal forskare, både in- och utländska, hava också ägnat dem djupgående och grundliga undersökningar, och en synnerligen riklig litteratur om Beowulf har under årens lopp uppstått. Litteraturen för åren 1815—1910 finnes förtecknad i den översättning till modern engelska *Beowulf. A translation into modern English prose*, by J. R. C. Hall, som i sin andra upplaga utkom 1911. Intet av de med dikten förbundna problemen har dock varit föremål för en långvarigare och segslitnare diskussion än frågan, varest de i dikten nämnda geaternas folk och rike äro att söka. I anslutning till äldre forskare sökte P. Fahlbeck visa i uppsatsen *Beovulfskvädet såsom källa för nordisk fornhistoria* (*ATS*, D. 8: 2 (1884); jfr också hans inträdestal i Vitterhetsakademien 1913, med samma titel tryckt i *VHAAH*, D. 33: 3, 1924), att geatas avsågo jutarna eller befolkningen på Jylland och icke götarna i södra Sverige. Till Fahlbecks åsikt hava bl. a. följande forskare anslutit sig: S. Bugge, *Studien über das Beowulfepos* (Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, Bd 12 (1887), s. 1—112, 360—375); G. Schütte, *The Geats of Beowulf* (The Journal of English and German philology, Vol. 11 (1912), s. 574—602); C. Kier, *Beowulf. Et Bidrag til Nordens Oldhistorie* (1915); H. V. Clausen, *Kong Hugleik* (Danske Studier, 1918, s. 137—149) och C. Weibull, *Om det svenska och danska rikets uppkomst* (*HTS*, Bd 7 (1917—21), s. 301—360). Den motsatta ståndpunkten, att geatas betecknar götarna i Sverige, har hävdats av en hel rad vetenskapsmän, bland vilka här endast några få kunna nämnas: R. C. Boer, *Die Beowulfsage* (*ANF*, N. F., Bd 15 (1903), s. 19—88); H. Schück, *Folknamnet Geatas i den fornengelska dikten Beowulf* (1907; även i *UUÅ*); H. Schück, *Studier i Beowulfsagan* (1909; även i *UUÅ*); K.

Stjerna, *Essays on questions connected with the old English poem of Beowulf*. Transl. and ed. by J. R. C. Hall (1912), innehållande en samlad edition i engelsk översättning av en hel del av Stjernas uppsatser rörande folkvandringstidens arkeologi i anslutning till Beowulf, publicerade i olika svenska facktidskrifter; E. Björkman, *Beowulf och Sveriges historia* (*NT*, 1917, s. 161—179); E. Björkman, *Studien über die Eigennamen im Beowulf* (1920; Studien zur englischen Philologie, Bd 58); R. W. Chambers, *Beowulf. An introduction to the study of the poem* (1921; rev. ed. 1932) samt E. Wessén, *De nordiska folkstammarna i Beowulf* (1927; *VHAAH*, D. 36: 2). Det sistnämnda arbetet torde hava fört den segslitna frågan om geatasfolkets identifiering ett gott stycke närmare den definitiva lösningen.

Ytterligare en angelsachsisk källa till vår fornhistoria bör framhållas, ehuru icke på långt när så viktig som Beowulf, nämligen de s. k. Ottars och Wulfstans reseberättelser, fogade till den av den engelske konungen Alfred den store verkställda översättningen till engelska av Orosius i början av 700-talet på latin avfattade världshistoria. Den norske stormannen Ottar skildrar en upptäcktsfärd norrut längs Norges kuster, engelsmannen Wulfstan beskriver en resa från Hedeby (Slesvig) till trakterna kring Weichselmynningen. I H. Sweets edition av *King Alfred's Orosius* (1883), ingående som 79 i Early English Text Society's publikationer, äro dessa reseberättelser offentliggjorda. Kritiskt har Wulfstans reseberättelse och dess uppgifter behandlats av A. Stille i uppsatsen *Till frågan om Blekings förbindelse med Sverige i äldre tid* (*SS*, 1893, 3: 2, s. 19—24).

I detta sammanhang kan det vara skäl att något beröra de källor, som ge upplysning om de skandinaviska folkens härfärder och plundringståg över haven åt väster och öster under 800- och 900-talen samt under första delen av 1000-talet. I vikingatågen åt väster deltogo huvudsakligen danskar och norrmän och relativt få svenskar; samtliga blevo av de västerut boende folken kallade nordmän. Vikingatågen utgöra visserligen icke någon integrerande del av Sveriges historia, men hava haft den största betydelse för vår folkstams utveckling. De viktigaste källorna till vikingatågen utgöras av talrika frankiska, iriska och angel-

sachsiska krönikor och annaler, vilka i regel äro samtida med de omtalade tilldragelserna. Att redogöra för alla dessa skulle taga utrymmet alldeles för mycket i anspråk; det torde vara tillräckligt att hänvisa till ERICHSEN og KRARUPS *Dansk historisk bibliografi*, Bd 1, s. 44—54, och J. STEENSTRUPS arbete *Normannerne* (1876—82), där författaren framför allt i första delen, s. 1—48, lämnar utförliga upplysningar om och en historisk-kritisk redogörelse för det dittills kända källmaterialet. En likartad granskning av hithörande källor förekommer också i L. WEIBULLS uppsats *Rollo och Gånge-Rolf. En sägenhistorisk undersökning* (*HTS*, Bd 4 (1910—13), s. 205—221). Utdrag, jämte översättning och kommentar, ur iriska och gaeliska källor om vikingarna och vikingatågen har R. T. CHRISTIANSEN samlat i arbetet *The vikings and the viking wars in the Irish and Gaelic tradition* (1931; Skrifter utg. av Det norske videnskaps-akademi i Oslo. 2. Hist.-filos. Klasse, 1930, Bd 1:1).

I vikingatågen österut deltogo så gott som uteslutande svenskar. Om färderna i Österväg giva våra runstenar åtskilliga upplysningar, som utförligt kunna suppleras av utländska litterära källor. Det första vittnesbördet om det svenska framträngandet i öster, som till tiden kan fullt säkert dateras, förekommer i de redan nämnda Annales Bertiniani (under år 839). Svenskarna i Ryssland omnämnas emellertid även i samtida grekiska källor. Av dessa ger C. DE BOOR i uppsatsen *Der Angriff der Rhos auf Bysanz* (Byzantinische Zeitschrift, 1895, s. 445—466) en klargörande utredning på grundval av flera grekiska författares uppgifter. Den märkligaste och oftast citerade bland dessa källskrifter är ett av kejsar KONSTANTIN VII författat arbete (utgivet i Corpus scriptorum historiae Byzantinae, 1829—30). Här förekommer bl. a. den intressanta redogörelsen för svenskarnas färd utför Dnjepr och de svenska namnen å forsarna i floden. Rus-folket beröres också i arabiska källor. Främst märkes den relation om Österuropa, som är känd under IBN DASTA'S namn, publicerad av M. J. DE GOEJE i Bibliotheca geographorum Arabicorum, P. 7 (1892) (sammandrag härav på tyska i H. VÁMBÉRY, *Der Ursprung der Magyaren* (1882), s. 115—125). Av vikt är ävenledes den arabiske geografen IBN

Fadlåns berättelse om sin beskickning till bulgarerna i Volga trakterna. De båda arabiska författarnas uppgifter hava kritiskt granskats och behandlats av bl. a. C. M. Fraehn i arbetet *Ibn-Foszlan's und anderer Araber Berichte über die Russen älterer Zeit* (1823) och av J. Kolmodin i uppsatsen *De forn svenska Volga-färderna* (*HSIHF* (1908), s. 1—24). Den viktigaste källan för kännedomen om det ryska rikets grundande av svenska vikingar är *Nestorskrönikan*. Denna har förut allmänt tillskrivits den under slutet av 1000-talet levande munken Nestor från Petjerska klostret i Kiev. Den nyare forskningen har emellertid ådagalagt, att Nestor ej kan vara krönikans författare. Dess upphovsman är ännu okänd, och sannolikt är krönikan ett samlingsverk, härrörande från flera olika författare. En översättning av Nestorskrönikan till svenska från fornryskan har verkställts 1919 av A. Norrback, som även försett editionen med en inledning. Kärnan i krönikans uppgifter: att ryska riket grundlagts vid mitten av 800-talet av svenskar, har genom nyare forskningsresultat bekräftats och till full evidens fastslagits. Den hithörande litteraturen blir nedan behandlad i ett sammanhang.

Bland danska källor till vår fornhistoria må först nämnas den s. k. *Roskildekrönikan*, författad omkr. 1140 av en klerk i Roskilde. Perioden fram till Sven Estridssons tid är närmast ett utdrag av Adams av Bremen verk, men därefter blir den okände författaren självständigare. Krönikan är senast offentliggjord under titeln *Chronicon Roskildense* (*SMHD*, Vol. I (1917—18), s. 3—33). Några av dess uppgifter ha kritiskt granskats av S. Larsen i uppsatsen *Et Par Bemærkninger til Roskildekrøniken* (*ANO*, 1901, s. 307—313) och av L. Weibull i uppsatsen *Nekrologierna från Lund, Roskildekrönikan och Saxo* (*Sc.*, 1928, s. 84—112). Sverige och svenska förhållanden beröras på några ställen i Svend Aagesens kortfattade danska historia, nedskriven kort efter 1185. Under titeln *Brevis historia regum Dacie* är den tryckt i *SMHD*, Vol. I (1917—18), s. 95—141.

Betydligt viktigare för vår äldsta historia är det verk, som härrör från »den danska historieskrivningens fader», Saxo Grammaticus. Hans *Gesta Danorum*, vars avfattningstid ligger mellan 1185—1219, behandlar Danmarks historia från äldsta tid till

1185. Den senaste editionen av Saxo har ombesörjts av J. Olrik & H. Raeder under titeln *Saxonis Gesta Danorum*, Vol. 1 (1931). Av Saxos verk finnes numera icke någon fullständig handskrift i behåll. Ett i Angers på 1870-talet funnet fragment, som man förut ansett härröra från Saxo själv, har vid närmare undersökning befunnits härstamma från senare tid. Se härom närmare H. Brix, *Om Angersfragmentet af Saxo* (*ANO*, 1927, s. 191—218); S. Larsen, *Saxo Grammaticus, hans Værk og Person* (*ANO*, 1925, s. 1—286) och *Saxoproblemer* (*ANO*, 1927, s. 277—312) samt V. Madsen, *Et Saxoproblem* (1930). Litteraturen om Saxo är synnerligen rik. De arbeten och uppsatser, som utkommit före 1913, äro förtecknade i första delen (nr 274—327) av Erichsen og Krarup, *Dansk historisk Bibliografi*. Av litteratur, utkommen efter 1912, kan förutom nyssnämnda uppsatser framhållas A. Stilles inträdestal i Vitterhetsakademien *Saxos skånska stridsskildringar* (1922; *VHAAH*, D. 34: 3). Den grundligaste undersökningen av Saxos verk har gjorts av C. Weibull i avhandlingen *Saxo. Kritiska undersökningar i Danmarks historia från Sven Estridsens död till Knut VI* (1915; även i *HTS*, Bd 6 (1915—16), s. 1—286) samt i samme författares båda uppsatser *Saxostudier* (*HTS*, Bd 7 (1917—21), s. 71—120) och *Saxoforskning. En stridsskrift* (*HTS*, Bd 7 (1917—21), s. 181—241). Den senare utgör ett svar på den kritik, som riktats mot Weibulls uppfattning av K. Fabricius i uppsatsen *Saxos Valdemarskrönike og hans Danesaga* (*DHT*, R. 8: Bd 6 (1915—17), s. 285—386). En sammanfattning av de hittills framkomna olika åsikterna om Saxos verk och hans källor finnes i inledningen till Olriks och Raeders ovannämnda textedition. Den förre har sedermera i uppsatsen *Studier over Sakses historiske Kilder* (*DHT*, R. 10: Bd 2 (1932—33), s. 149—289) tagit upp till förnyad omprövning de problem, som äro förbundna med Saxos historiska källor.

Av den norsk-isländska litteraturen bör i detta sammanhang omnämnas den s. k. skaldepoesien, varmed förstås kväden av i huvudsak mera konstlad form och merendels tillskrivna en bestämd, namngiven författare. I denna möta ofta anspelningar på eller upplysningar om svenska förhållanden. En samlad över-

sikt över skaldepoesien får den intresserade bäst och lättast i första delen av Schücks flera gånger citerade *Illustrerad svensk litteraturhistoria* och i F. Jónsson, *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie*, Bd 1 (1920). Samtliga skaldekväden äro med kritisk apparat offentliggjorda av F. Jónsson i arbetet *Den norsk-islandske Skjaldedigtning* (1908–15) och översatta till svenska av A. Åkerblom under titeln *Norröna dikter*, 1–2 (1916). Viktigast av dessa kväden är den genealogiska dikten *Ynglingatal*, den förnämsta källan för Sveriges och Norges allra äldsta, förkristna historia. Dikten tillskrives vanligen den norske skalden Tjodolf av Hvin. Till ära för fylkeskonungen Ragnvald diktade han ett kväde, i vilket han uppräknar tjugunio av Ragnvalds förfäder och anger deras dödssätt och begravningsplats. Vi möta här hela den traditionella Ynglingaätten — delvis samma konungalängd som i den engelska dikten Beowulf — vilken skall ha överflyttat från Sverige till Norge. Ynglingatal har varit mycket omstritt som historisk källa. Under det att en äldre åskådning kritiklöst accepterade dess uppgifter i varje punkt, har en senare tid gått till motsatt ytterlighet och frånkänt kvädet allt historiskt värde. Ingendera av dessa åsikter har kunnat bestå inför nyare forskningar, vilka gjort sannolikt, att kvädet jämte värdelösa ting inrymmer mycken sann tradition — »kanhända mera än man hittills anat», yttrar en svensk forskare, som ingående sysslat med dessa problem. Om diktens ålder, författare, hemort och ursprungliga utseende äro meningarna ännu ganska delade. Litteraturen om Ynglingatal är synnerligen rik. Allt, som därom skrivits intill 1914, är förtecknat av A. Grape i bibliografien *Litteraturen rörande Ynglingatal* (*MNS*, 3 (1914), s. 49—103; även i *UU*, 1914). Därsammastädes (s. 1—48) ingår även en av A. Grape och B. Nerman redigerad edition av Ynglingatals text med tillhörande kritisk apparat och paleografisk kommentar. En annan text, åtföljd av översättning och kommentar, har utgivits av A. Noreen (*VHAAH*, D. 28 (1925), s. 193—254).

För vår fornhistoria är även den norsk-isländska sagohistorien av stor vikt; den inrymmer berättelser av såväl verkligt som diktat innehåll. Bland de isländska sagoskrivarna intar prästen Are

Frode en särställning. Han skrev bl. a. på 1120-talet ett arbete, *Íslendingabók* (edition 1887 av F. Jónsson), som behandlar Islands äldsta historia från äldsta tid till 1120. Däri skildras konungarnas i Norge och Danmark levnadslopp. Are författade också ett annat, nu förlorat och sannolikt vida utförligare verk om de norska konungarna. Ett kort utdrag av detta finnes möjligen bevarat i den latinska krönika, som går under namnet *Historia Norwegiae* (tryckt i Monumenta historica Norvegiae (1880), s. 69—124). Sedermera uppstod den ena historiska sagan efter den andra, framför allt norska konungasagor. Dessa och den muntligt fortlevande traditionen blevo källor till den fornnordiska litteraturens främsta och mest berömda historiska arbete, Snorre Sturlassons norska konungasagor. Hans stora verk, *Heimskringla,* så kallat efter dess inledningsord och författat under 1200-talets förra hälft, börjar med en framställning av Ynglingasagan, varvid Snorre citerar Ynglingatal såsom källa för sin berättelse, och fortsätter fram till 1177. Att Snorres verk upphör med sistnämnda år beror därpå, att konung Sverres saga redan då var författad (edition av G. Indrebö, 1920). I Snorres verk möta vi gång efter annan Sverige och svenskarna, då vårt land redan från äldsta tid hade livlig beröring med Norge. Heimskringla måste emellertid, liksom den övriga norsk-isländska sagolitteraturen, såsom källa behandlas med stor kritik. Dock får, såsom en forskare på området yttrat, denna skepsis ej drivas alltför långt, och man får ej a priori utgå ifrån, att alla dess uppgifter från äldre tid äro falska. Den bästa editionen av Snorres Heimskringla är utan tvivel F. Jónssons. Försedd med kritisk apparat utkom den i fyra delar under åren 1893—1901 och ingår som band 23 i Samfundets til udgivelse af gammel nordisk literatur skriftserie. Heimskringla föreligger numera också i en förstklassig svensk översättning, verkställd av E. Olson och utgiven i tre band under titeln *Norges konungasagor* (1919—26). För litteraturen om Heimskringla hänvisas till Grapes ovan (s. 235) nämnda bibliografi över Ynglingatal, med vilket Heimskringla som nämnts nära sammanhänger, och nedan anförda arbeten.

En stor del av den norsk-isländska litteraturen efter Snorre

utgöres av mytiska och romantiska sagor, vilka vanligen i litteraturen sammanfattas under benämningen *fornaldarsagor*. Beträffande dessa torde det vara tillfyllest att hänvisa till B. Nermans akademiska avhandling *Studier över Svarges hedna litteratur* (1913), där författaren vill göra gällande, att några av dessa sagor eller det i sagorna invävda motivet till sitt ursprung äro svenska. Av dessa fornaldarsagor skall här endast nämnas *Hervararsagan*, utgiven under titeln *Heidriks saga* av J. Helgason (1924; Samfundet til udgivelse af gammel nordisk literatur, 48). Sagans uppgifter och betydelse har H. Schück behandlat i inbjudningsskriften *Studier i Hervararsagan* (1918; *UU.*). I Hervararsagan ingår en längd över Sveriges konungar fram till 1118, vilken H. Schück i det 1910 utgivna programmet *Sveriges förkristna konungalängd* (1910; *UU.*) anser ursprungligen härstamma från den ovannämnde isländaren Are Frode och utgöra en bevarad rest av en större, självständig krönika. Denna åsikt godtages icke av L. Weibull i arbetet *Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000* (1911, s. 171—177), där denne vill leda i bevis, att den till Hervararsagan fogade svenska konungalängden har tillkommit ungefär samtidigt med själva krönikan eller under senare halvdelen av 1200-talet.

Som en avslutning på den här gjorda exposén över källor till vår fornhistoria torde det vara lämpligt att något dröja vid den s. k. gränstraktaten mellan Sverige och Danmark, vilken ingår i den äldre Västgötalagen. Denna gränsläggningsuppteckning, avtryckt i t. ex. *ST*, D. 1 (1877), s. 45—56, anser L. Weibull i nyssnämnda arbete, s. 67—76, härröra från en på 900-talet företagen gränsläggning, som resulterade i denna urkund. Häremot gör Schück i det 1914 utgivna programmet *Den äldsta kristna konungalängden i Sverige* (även i *UU.*) gällande, att anteckningen, som sannolikt härrör från 1200-talets början, icke utgör en verklig urkund utan blott återger en mer eller mindre trovärdig tradition om en gränsläggning, som någon gång ägt rum mellan Sverige och Danmark. L. Weibulls åsikt har ytterligare utvecklats av C. Weibull i uppsatsen *Den äldsta gränsläggningen mellan Sverige och Danmark* (*HTS*, Bd 7 (1917—

21), s. 1—18). Denne forskare anser, att gränsläggningsuppteckningen är att betrakta som en avskrift av en med den avhandlade händelsen samtida urkundsartad uppteckning och att gränsläggningen ägt rum vid mitten av 1000-talet. »Till åldern är den den älsta bevarade nordiska, sannolikt svenska uppteckning av rättslig natur», »motsvarar till fullo en senare tids urkund och hör därför också ur historisk synpunkt hemma som älsta urkund i en svensk urkundssamling».

*

Större, kritiska och sammanfattande framställningar av Sveriges fornhistoria, som taga tillbörlig hänsyn både till de resultat, som vunnits genom de nyare arkeologiska undersökningarna samt bearbetningen av de funna fornsakerna, och det förhandenvarande historiska källmaterialet, saknar vår litteratur. Ganska brett lagda skildringar av »den hedniska tiden» i vår historia ingå visserligen som en första del i de i ett föregående avsnitt nämnda historiska framställningar, som författats av våra äldre historici, såsom Dalin, LagerBring, Geijer, Strinnholm, Fryxell, m. fl. Dessa bearbetningar äro numera i hög grad föråldrade, särskilt med tanke på den arkeologiska vetenskapens framsteg sedan dessa arbeten sågo dagen. Likväl böra de icke alldeles bortglömmas och förbises vid ett närmare studium av vår fornhistoria. Först med Oscar Montelius' framställning av *Forntiden,* såväl i den äldre som framför allt i den sista upplagan (1919) av det stora samlingsverket *Sveriges historia till våra dagar,* har vår historiska litteratur erhållit ett arbete om den äldsta tiden, vilket kan sägas motsvara moderna fordringar. Särskilt äro här de arkeologiska partierna av stort värde, då de uppbyggts på en synnerligen intim kännedom om det samlade materialet. En mera populär form har Montelius givit åt sin uppfattning om vår forntid i arbetet *Om lifvet i Sverige under hednatiden,* vars tredje upplaga utkom 1905. En något utökad översättning till tyska av Montelius' framställning av forntiden i Sveriges historia (1903 års upplaga) utkom 1906 i Leipzig under titeln *Kulturgeschichte Schwedens von den ältesten Zeiten bis zum elften Jahrhundert nach Christus.*

En skildring av vår fornhistoria har givits av H. Schück i första bandet av samlingsverket *Svenska folkets historia* (1914), där författaren tecknar de olika kulturstadier, som vårt folk genomgått, och ställer vårt lands öden och dess politiska och kulturella läge i intimt samband med den omgivande världens. Genom en noggrann tolkning av fornfynden, sammanställda med litterära källor, har O. Almgren i sin lilla populära bok *Svenska folkets äldsta öden* (1920; Fordomtima, 3) på ett levande sätt klarlagt icke blott de allmänna dragen av kulturutvecklingen i vår forntid utan också vårt lands och dess folks politiska öden under de förhistoriska årtusendena.

I huvudsak hysa de här nämnda forskarna en ganska likartad åsikt om vår fornhistoria och de olika kulturperiodernas allmänna karaktär och innebörd. En från vedertagen mening avvikande uppfattning gör C. Weibull gällande i arbetet *Sveriges och Danmarks äldsta historia* (1922). I detta lämnar han en översikt av vårt lands och Danmarks forntid ända fram till historiens gryning och betonar starkt de »sydskandinaviska» områdenas ledande ställning under stenåldern i jämförelse med de gammalsvenska landskapen och förnekar, att någon bronsålder, i den mening ordet hittills fattats, existerat i Norden. Orsakerna till den politiska tyngdpunktens förskjutning till landskapen norr om Mälaren och det svenska rikets uppkomst, som framgick ur dessa landskaps ledarställning, finner Weibull icke i krigiska erövringar och bedrifter utan i vissa omvälvningar på råvarumarknaden, i det att invånarna i Mälarlandskapen, framför allt Uppland, lärt sig bearbeta de inhemska järntillgångarna. Hans åsikter ha bemötts av G. Ekholm i uppsatsen *Det nyaste bidraget till vår fornhistoria* (*Fornv.*, 1923, s. 60—80), vilken framkallade ett svar från den angripnes sida i skriften *Sveriges bebyggelse. Bronsalderns karaktär* (1923). Härpå följde ett genmäle av Ekholm under titeln *Aktuella sten- och bronsåldersfrågor* (1924), ett ytterligare inlägg av Weibull i skriften *Historisk sakkunskap* (1925) och en slutreplik av Ekholm under titeln *Arkeologisk sakkunskap* (1925). Mot Weibulls åsikter ha även andra forskare ställt sig avvisande. En kort redogörelse för skälen till deras ståndpunktstagande ger A. Nordén i uppsatsen

Förhistoriskt järn. Några studier till vår äldsta järnbearbetnings problem (*JA*, 1926, s. 265—281), i vilken författaren även bidrager med nya fakta, som tala emot Weibulls uppfattning om järnets dominerande betydelse vid det svenska rikets tillkomst.

På tal om moderna sammanfattande översikter av vår fornhistoria böra även de framställningar omnämnas, som behandla våra grannländers historia under samma avlägset liggande tid. Under vissa perioder voro nämligen förbindelserna mellan de nordiska länderna synnerligen livliga, och det bör ju också ihågkommas, att stora och viktiga delar av det nuvarande Sverige då lågo under danskt och norskt välde, varför historiska framställningar över dessa senare riken icke böra förbises vid studiet av vår fornhistoria. I samlingsverket *Danmarks Riges Historie* har *Oldtiden og den ældre Middelalderen* (1899) författats av J. Steenstrup, och i det första bandet av det likartade arbetet *Det danske Folks Historie. Skrevet af danske Historikere* hava J. Brönsted, V. la Cour och J. Steenstrup skildrat *Det danske Folk i Oldtiden* (1927). I *Norges historie, fremstillet for det norske folk,* har A. Bugge behandlat tiden fram till mitten av 1000-talet i tvenne avdelningar: *Tidsrummet indtil ca. 800* (1912) och *Tidsrummet ca. 800—1030* (1910). Det första bandet av samlingsverket *Det norske folks liv og historie gjennem tidene* med titeln *Fra oldtiden til omkring 1000 e. Kr.* (1930) har till författare H. Shetelig. Ävenledes bör man icke försumma att taga kännedom om E. Arups *Danmarks Historie* (1925), vars första del behandlar tiden till 1282. I detta framlägger författaren en mångfald nya åsikter på så gott som alla områden, men i detsamma är också »den skarpa skillnaden mellan vad som är någorlunda historiskt bevisbart och vad som blott är hypotes ofta utplånad».

Under de senaste decennierna hava ett stort antal undersökningar rörande särskilda detaljer i den svenska fornhistorien sett dagen. Några av dessa specialarbeten hava redan blivit nämnda i redogörelsen för källorna till vår fornhistoria, men det bör observeras, att åtskilliga av dessa arbeten behandla, ehuru de blivit nämnda i samband med en viss källa, icke enbart denna, utan även upptaga till diskussion en hel mängd andra,

näraliggande problem. Framför allt är det några spörsmål eller rättare komplex av spörsmål i vår fornhistoria, vilka särskilt varit föremål för arkeologernas, filologernas och historikernas intressen, såsom det svenska rikets uppkomst och tillblivelse, Ynglingaättens och dess konungars historicitet, vikingatågen samt de första svenska stadssamhällenas tillkomst.

Sättet på vilket Svea rike kom till, de olika faktorer, som därvid medverkade, och tiden när det skedde, äro frågor, som i hög grad lockat till undersökningar och givit anledning till olika förklaringar av denna utvecklingsprocess. I skarp opposition mot en äldre tids åsikt om svearna och götarna som tvenne skilda stammar framställer P. Fahlbeck i uppsatsen *Den s. k. striden mellan svear och götar, dess karaktär och verkliga orsaker* (*HT* 1884, s. 105—154) bygderna i Uppland såsom götarnas kolonier. Genom materiell överlägsenhet blev det uppländska nybygget rikets politiska medelpunkt. En motsatt uppfattning hävdades av K. Stjerna i ett flertal olika uppsatser med huvudsakligen arkeologiskt innehåll och framför allt i uppsatsen *Svear och götar under folkvandringstiden* (*SFT*, Bd 12 (1905), s. 339—360). I denna har han »dragit upp konturerna till ett halft årtusendes historia» och på arkeologiska grunder och med stöd av den engelska dikten Beowulf uppvisat, att de talrikare och fattigare folkstammarna i landskapen norr om Vänern—Mälaren, framför allt i Uppland, d. v. s. svearna, omkr. år 500 ryckt mot söder och erövrat de sydligare landskapen, där götarna bodde, vilka landsdelars befolkning genom utvandringar var fåtaligare men också betydligt rikare på guld än svearna.

Till Stjernas uppfattning ansluta sig i stort sett de flesta forskarna, såsom O. von Friesen i den lilla skriften *Om det svenska rikets uppkomst* (1915; *STS*, 200), i vilken författaren huvudsakligen på språkliga grunder förklarar uppkomsten av den svenska statsorganisationen. Även H. Schück anser, såväl i den lilla broschyren *Hur gammalt är Sveriges rike?* (1917) som i andra arbeten, att svearna med vapenmakt utvecklat sitt välde och även tvingat götarna därin, men att dessa händelser ligga så långt tillbaka i tiden, att vi därom icke hava några säkra underrättelser. I uppsatsen *Till Svearikets äldsta*

historia (*Fornv.*, 1920, s. 146—166) håller S. Tunberg före, att Svearike lyckades tack vare sin slagfärdiga militärorganisation med sig införliva icke blott de egentliga Götalandskapen utan även Blekinge, Öland och Gotland samt att denna erövring var slutförd under 500-talet. Den yttre expansionen måste ha motsvarats av ett inre organisationsarbete, vars främsta resultat är den sjömilitära organisation, som vi känna från landskapslagarna och som har sina rötter i ett tidigare ledungsväsende. I ett större arbete *Det svenska rikets uppkomst* (1925; Föreningen för svensk kulturhistoria, Böcker, nr 6) har B. Nerman sammanfattat sina forskningar rörande vår äldsta historia och skildrat förutsättningarna för det svenska rikets uppkomst och själva händelseförloppet. Nerman baserar sina resultat främst på de litterära källorna, framför allt Beowulf, vilka han kompletterar med arkeologiskt material. Han anser, att det svenska riket stått färdigbildat på 700-talet. Till Stjernas framställning av det svenska rikets uppkomst har G. Ekholm fogat några kompletterande anmärkningar i uppsatsen *Till vår fornhistoria* (*HT*, 1926, s. 305—341). Denne forskare anser för sin del, att i Uppland vid århundradena närmast efter vår tideräknings början funnits en välmående, starkt organiserad och på jordbruket som det huvudsakligaste näringsfånget vilande stat, som på grund av vissa politisk-religiösa förhållanden blev centrum i ett kultförbund, vilket måhända under trycket av striderna med grannarna i söder sammansvetsades till ett rike. Den mest verkande faktorn härvidlag var emellertid enligt Ekholms åsikt det högt ansedda, starkt sakralt betonade konungadöme, som representerades av Ynglingaätten. När det svenska riket tillkommit, vilket måste fattas som en under århundraden fortgående historisk process, låter sig nu till tiden ej bestämmas. Orsaken till Sveaväldets uppkomst söker J. Sahlgren uti uppsatsen *Sveaväldets uppkomst* (*NoB*, 1931, s. 131—143) i landhöjningen, »som på kort tid mångdubblade svearnas boskapshjordar», och i det förhållandet, att »Uppsalaslätten troligen var den största sammanhängande landvinning, som under den äldre järnåldern gjordes i Mälardalen.»

En mot Stjernas och andras uppfattning avvikande mening

om de skilda landskapens och smårikenas förening till ett politiskt helt under en gemensam konung har framlagts av C. Weibull i det ovan (s. 239) anförda arbetet samt i uppsatsen *Om det svenska och danska rikets uppkomst* (*HTS*, Bd 7 (1917—21), s. 301—360). I den senare söker Weibull, med utgångspunkt i en identifikation av Beowulfskvädets geatas med jutarna, leda i bevis, att det svenska rikets uppkomst varken tillhör 500-talet eller förlorar sig i sagornas dunkel; det har uppstått först under vikingatiden. Dess krigs- och handelsfärder »ha förenat olika bygders befolkning till gemensamma uppgifter; de ha fört dem i närmare beröring med varandra, stärkt känslan av samhörighet och för enskilda hövdingar öppnat möjligheter att skapa en mäktig ställning». Svearna ha grundat ett välde, »som med Birka som centrum omfattat landskapen vid Sveriges Östersjökust och de små och stora öarna utanför denna. Vid tiden omkring år 1000 har svearnas konung också blivit götarnas.»

I nära samband med striden mellan svear och götar står enligt några forskares mening sannolikt Bråvallaslaget. Förr hänfördes detta till sägnens område, men numera torde det få anses fastslaget, att berättelsen härom vilar på historisk grund och att slaget utkämpats vid mitten av 700-talet på slättlandet vid Bråviken. Hithörande frågor ha behandlats av T. Hederström i det posthumt utgivna arbetet *Fornsagor och Eddakväden i geografisk belysning med inledande namnundersökningar*, D. 1—3 (1917—27), och av A. Nordén, förutom i några arbeten med huvudsakligen arkeologiskt innehåll, i de tre skrifterna: *Om Bråvalla slag och andra sagominnen från Norrköping* (1916), *Några bidrag till Bråvallaslagets bygdegeografi* (1918) och *Saga och sägen i Bråbygden* (1922).

I uppsatsen *Götalands politiske stilling fra 950 til 1050* (*NHT*, R. 5: Bd 6 (1927), s. 535—572) gör B. Guðmundsson gällande, att vid mitten och under senare halvdelen av 900-talet tillhörde Götaland den danske konungen och att gränsen mellan det svenska och danska väldet gick längs skogsbältet Tiveden—Kolmården. Efter Erik Segersälls erövring av nästan hela södra Sverige och Danmark stannade vid den slutliga freden före år 1000 Västergötland i den danske konungens besittning, under det att

den svenske konungen behöll Östergötland och södra Sverige öster om Helgeån. Med undantag för åren 1015—1018 och några år omkr. 1025 förblev Västergötland en dansk provins till 1051. Med utgångspunkt från uppgifter i Gutasagan har B. Nerman i arbetet *En utvandring från Gotland och öns införlivande med sveaväldet* (1923; *VHAAH*, D. 34:4) gjort gällande, att Gotland vid tiden omkr. år 550 införlivats med Sveaväldet genom en erövring. I motsats härtill har S. Lindqvist i uppsatsen *Forntida riksbyggare* (Arkeologiska studier tillägnade H. K. H. Kronprins Gustaf Adolf (1932), s. 70—78) framställt den teorien, att gutarna genom en fredlig överenskommelse kommit under svearnas välde. Jämtlands ställning till Sverige och Norge i äldre tid har E. Bull behandlat i arbetet *Jemtland og Norge* (1927).

Som redan ovan (s. 235) antytts, har under de senaste åren en genomgripande förändring inträtt i uppfattningen om Sveriges äldsta konungaätt. För några decennier tillbaka ställde sig forskarna allmänt ytterst kritiska till Ynglingatal och de norska konungasagorna som källor och ansågo deras uppgifter om Ynglingaätten som historiskt otillförlitliga och oriktiga. Numera är emellertid den kritiska forskningen benägen att tillmäta dessa källor avsevärt större värde och betrakta dem som betydande historiska urkunder. Framför allt är man i stort sett ense om att anse de flesta av Ynglingaättens konungar som verkliga historiska personligheter och dess konungalängd som kronologiskt riktigt angiven. Tack vare den arkeologiska vetenskapens storartade landvinningar har det varit möjligt att nå fram till dessa resultat. En stor mängd arbeten och uppsatser om den intressanta frågan om Sveriges äldsta konungaätt ha under de senaste åren sett dagen. Att här lämna en redogörelse för hela den hithörande litteraturen kan ej komma i fråga. Blott vid några skrifter, med huvudsakligen historiskt innehåll, skola vi dröja. Men det må med skärpa betonas, att den, som vill helt och fullt tränga in i ynglingasagans många problem, icke får underlåta att taga kännedom om den arkeologiska vetenskapens resultat.

Åt Ynglingaätten och dess konungarad har B. Nerman ägnat ett stort antal undersökningar, såsom *Vilka konungar ligga i*

Uppsala högar.' (1913), i vilken skrift han kommer till den slutsats, att i Uppsala jordats konungarna Aun, Egil och Adils, vidare skriften *Svärges äldsta konungalängder som källa för svensk historia* (1914), uppsatserna *Ynglingasagan i arkeologisk belysning* (*Fornv.*, 1917, s. 226—261), *Ottar Vendelkraka och Ottarshögen i Vendel* (*UFT*, Bd 7 (1913—17), s. 309—334) samt *Kungshögarna på Adelsö och Sveriges äldsta konungalängder* (*Fornv.*, 1918, s. 65—77). En sammanfattande redogörelse för några av dessa utredningar har O. Montelius lämnat i uppsatsen *Ynglingaätten* (*NT*, 1918, s. 213—238). I denna fastslår han, att de nyaste vetenskapliga undersökningarna ådalagt »riktigheten av traditionen ej endast i avseende på ynglingasagans senare mera historiska del utan även om dess äldsta mera mytiska tid». I ytterligare ett par uppsatser av Nerman, såsom *Den svenska Ynglingaättens gravar* (Rig, 1919, s. 47—62), *Kung Agne och hans död på Agnefit* (*Fornv.*, 1919, s. 143—169) och *Hur länge har Ynglingaätten regerat i Sverige?* (Rig, 1920, s. 101—106), har denne bl. a. hävdat, att Ynglingaätten regerat i vårt land sedan år 400 e. Kr. och att en gren av den gamla ätten, som vid början av vikingatiden satte sig i besittning av Sveriges tron, innehade den till hedendomens slut.

Även andra forskare ha lämnat värdefulla bidrag till lösningen av de problem, som äro förbundna med ynglingasagan, såsom S. Lindqvist i de båda uppsatserna: *Snorres uppgifter om hednatidens gravskick och gravar* (*Fornv.*, 1920, s. 56—105) och *Ynglingaättens gravskick* (Därsammastädes, 1921, s. 83—194). I uppsatsen *Ottarshögen i Vendel* (*Fornv.*, 1917, s. 127—143) gör Lindqvist gällande, att folktraditionen i bygden bevarat rätta namnet på den, till vars minne den mäktiga vården rests, och att konung Ottar Vendelkråka där ligger jordad. H. Jungner har i uppsatsen *Uppsala- och Vendel-konungarnas mytiska ättefäder* (*Fornv.*, 1919, s. 79—102) kommit till det resultat, att ett försök från någon prästkonungs sida att återtaga den gamla politiska makten slutade med en katastrof, som bragte om livet den gamla Ynglingaättens sista medlemmar. *Den historiska kärnan i ynglingasagans svenska kungakrönika* (*NT*, 1932, s. 89—107) är titeln på S. Lindqvists senast publicerade bidrag till

Ynglingaättens historia. I denna uppsats håller författaren före, att bakom Ynglingatal ligger ett tidigare, rimligtvis svenskt Ynglingakväde och att den kärna av historiskt innehåll, som ynglingasagan och de andra krönikorna om den fornsvenska konungaätten hava, reduceras till en namnrad, en del mycket kortfattade antydningar om krigiska förvecklingar, en del uppgifter om dödssätt och ortangivelser samt bidrag till de olika personernas karakteristik.

Det viktigaste arbetet till vikingatågens historia är det redan nämnda verket *Normannerne* (1876—82) av J. Steenstrup. I dess fyra delar sysslar författaren uteslutande med färderna åt väster och behandlar ingående orsakerna till vikingatågen och tillståndet i vikingarnas hemland, vikingafärderna till England, Skottland, Irland, Frankrike, Spanien, Afrika och Italien, de av vikingarna i väster upprättade rikena, särskilt de danska och norska på de brittiska öarna, och den i en del av England gällande Danelagen. I en undersökning med titeln *Kritiske Bidrag til Vikingetidens Historie* (1878) har G. Storm belyst vissa viktigare frågor i vikingatågens historia, framför allt frågan om Ragnar Lodbrok och Gånge Rolf. På Steenstrups banbrytande arbete bygga huvudsakligen andra forskare, som sysslat med vikingatågen. I sin mera populära essaysamling *Vikingerne*, 1—2 (1904—06), har A. Bugge huvudsakligen behandlat vikingatidens kulturella förhållanden. I arbetet *Vesterlandenes indflydelse paa Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre kultur, levesæt og samfundsforhold* (Skrifter udg. af Videnskabs-Selskabet i Kristiania. 2. Hist.-fil. Kl., 1904: nr 1) har Bugge utförligt skildrat de materiella och kulturella påverkningar, som Norden och i synnerhet Norge mottagit från de brittiska öarna och det frankiska riket. En översiktlig skildring av vikingafärderna i västerled och i österväg har R. Nordenstreng givit i arbetet *Vikingafärderna*, vars andra upplaga utkom 1926. I detta ägnar författaren några kapitel åt vikingarnas skepp, vapen och utrustning samt vikingahärarnas krigskonst och stridssätt. En mera kult- och kulturhistorisk synpunkt på vikingafärderna anlägger också A. Olrik i sitt arbete *Nordisk Aandsliv i Vikingetid og tidlig Middelalder* (1907), av vilket en efter författarens död av H. Ellekilde

genomsedd svensk edition utkom 1926 under titeln *De nordiska folken under vikingatiden och den äldsta medeltiden* (Kulturhistoriskt bibliotek). En sammanhängande, utmärkt översikt över vikingatågen västerut och österut har den engelske arkeologen T. D. KENDRICK lämnat i arbetet *A history of the vikings* (1930), vilket åtföljes av en bibliografi över den nyare, hithörande litteraturen.

Vikingatågen åt väster utgingo, såsom redan ovan påpekats, huvudsakligen från Danmark och Norge men räknade även deltagare från de landsdelar, som hörde till det svenska riket. I uppsatsen *Sverige och vikingafärderna västerut*, publicerad i *ATS*, D. 21: nr 2 (1924), har O. MONTELIUS samlat de runinskrifter, som bevara minnet av de män, som kämpat och fallit »i västerviking», framför allt i England. Dessa runstenar finnas icke blott i de västra delarna av vårt land, varifrån det var naturligare att segla västerut än österut, utan även i de landskap, som vetta åt Östersjön. I arbetet *Norden och Västeuropa i gammal tid* (1925; Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs högskola, N. F., nr 22) har E. WADSTEIN sammanfattat sina förut på spridda håll offentliggjorda undersökningar rörande förbindelserna mellan friserna och de nordiska folken före och under vikingatiden, med stark betoning av det frisiska inflytandet på kulturutvecklingen i Norden. Några av Wadsteins teorier blevo, innan de i något modifierad form framlades i detta arbete, föremål för en kritisk granskning av E. WESSÉN i uppsatsen *Birca och bjärkörätt* (*NoB*, 1923, s. 135—178). Huru det av en svensk dynasti inom Danmark grundade riket gick under, har LIS JACOBSEN på grundval av skriftliga uppteckningar och bevarade runinskrifter skildrat i den kritiska och grundliga undersökningen *Svenskevældets Fald* (1929). Undersökningens resultat är, att konung Gorm på 930-talet gjort slut på det svenska väldet. Mot hennes åsikt i fråga om det svenska väldets varaktighet har S. LINDQVIST gjort åtskilliga invändningar i uppsatsen *Hedebyväldets varaktighet* (*NoB*, 1929, s. 1—22). Han hävdar, att först Sven Tveskägg på 990-talet gjorde ända på det svenska väldet. I uppsatsen *Svenskväldets fall* (*USL*, 1932, s. 49—69) vill S. BOLIN göra troligt, att slutpunkten för det

svenska väldet bör sättas till 934, då dess konung måste ge sig under tyskt övervälde.

Den nyare litteraturen om svenskarnas vikingafärder åt öster och det ryska rikets grundläggning är synnerligen rikhaltig. Den som skarpsinnigast, huvudsakligen på språkvetenskapliga grunder, hävdat varägernas svenska ursprung är den danske forskaren V. Thomsen. Genom noggranna och systematiska undersökningar av skandinavers, slavers och finnars äldsta förbindelser har han icke blott bekräftat äldre forskares resultat, att det ryska riket ursprungligen varit en svensk skapelse, utan även lämnat en klar inblick i frågan, huru denna uppkommit och i vilken omfattning det svenska inflytandet gjort sig gällande. I trenne föreläsningar vid Oxfords universitet framlade han sina grundläggande åsikter i varägerfrågan, offentliggjorda under titeln *The relations between ancient Russia and Scandinavia and the origin of the Russian state* (1877). I svensk översättning av S. Söderberg och med tillägg av H. Hildebrand utkom detta arbete med titeln *Ryska rikets grundläggning genom skandinaverna* (1882; Ur vår tids forskning, nr 30). I en anmälan i *HT*, 1883, s. 323—354, kallad *Bidrag till varägerfrågan*, av detta Thomsens arbete och ett mindre inlägg av ryssen W. von Gutzeit, *Warägen und Warangen* (1882), kunde N. Höjer från historisk synpunkt framlägga flera värdefulla och supplerande upplysningar och tillägg. De språkliga anmärkningar till Thomsens utläggningar, som Höjer samtidigt gjorde, framkallade från den angripnes sida ett genmäle och ett svar från Höjer, vilka som bilagor åtföljde årgångarna 1883 och 1884 av *HT*. Med åtskilliga tillägg utkom Thomsens arbete på danska med titeln *Det russiske Riges Grundlæggelse ved Nordboerne samt Bemærkninger til Varægerspörsmålet* (förf:s Samlede Afhandlinger, Bd 1 (1919), s. 231—444). Å andra sidan har tillförlitligheten och betydelsen av den äldsta ryska krönikans berättelse om det ryska rikets ursprung energiskt bestritts av flera forskare, framför allt ryska. I äldre tid äro S. Gedeonov och D. Ilovajskij representanter för denna riktning inom den ryska historieskrivningen. En redogörelse för och en kritik av innehållet i deras på ryska avfattade arbeten har H. Hjärne meddelat

i uppsatsen »*Antinormannismen*» *i den ryska historieforskningen* (*HT*, D. 6 (1879), s. XXVII—LI).

Av de allra nyaste arbeten, som avhandla frågan om ryska rikets ursprung, kan nämnas T. J. Arnes akademiska avhandling *La Suède et l'Orient* (1914), i vilken författaren grundat sin framställning huvudsakligen på arkeologiskt material. I mera populär form har varägerfrågan behandlats av samme forskare i trenne smärre uppsatser, ingående i hans arbete *Det stora Svitjod* (1917). Språkliga och litteraturhistoriska bidrag till frågans belysning ha lämnats av R. Ekblom i uppsatsen *Rus et-Varęg — dans les noms de lieux de la région de Novgorod* (1915; Archives d'études orientales, Vol. 11) och av den polskdanske vetenskapsmannen S. Rożniecki i skriften *Varægiske Minder i den russiske Heltedigtning* (1914). Mera allsidigt har problemet skärskådats av G. Laehr i arbetet *Die Anfänge des russischen Reiches* (1930; Historische Studien, Hrsg. von E. Ebering, 189). Bidrag, som ytterligare utvidgat vår kunskap om svenskarnas insats vid det ryska rikets grundande, hava givits av W. J. Raudonikas, *Die Normannen der Wikingerzeit und das Ladogagebiet* (1930; *VHAAH*, Bd 40: 3), av J. Sahlgren i uppsatsen *Vikingar i österled. Något om Dnjeperforsarnas svenska namn* (*NoB*, 1930, s. 135—148) och av A. Pogodin i uppsatsen *Der Bericht der russischen Chronik über die Gründung des russischen Staates* (Zeitschrift für osteuropäische Geschichte, Bd 5 (1931), s. 194—214). Brottstycken ur ett större opublicerat arbete om ryska rikets ursprung har V. A. Mošin offentliggjort under titlarna *Načalo Rusi. Normany v vostočnoj Evrope* [Rysslands uppkomst. Normannerna i Österuropa] (Byzantinoslavica, Vol. 3 (1931), s. 33—58, 285—307) och *Varjago-russkij vopros* [Varjagisk-ryska frågan] (Slavia, Bd 10 (1931), s. 109—136, 343—379, 501—537). Författaren kan visserligen icke förneka svenskarnas andel vid den ryska statens uppkomst, men han försöker på allt sätt bagatellisera det skandinaviska kulturella inflytandet under 800-talet. En kort exposé över de under de senaste åren offentliggjorda arbetena angående den ryska statens uppkomst har M. Korduba lämnat i uppsatsen *Najnowsze teorje o początkach Rusi* (Przegląd historyczny, 1932, s. 58—74).

av vilken en sammanfattning på tyska under titeln *Die neuesten Theorien über die Anfänge der Ruś* är tryckt i Zeitschrift für osteuropäische Geschichte, Bd 7 (1933), s. 581—582.

De skandinavisk-baltiska förbindelserna mellan åren 400—1060 har B. Nerman under beaktande av såväl direkt historiska som arkeologiska källor närmare undersökt i arbetet *Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit* (1929; *VHAAH*, D. 40: 1). Huvudsakligen på grundval av språkligt material har M. Vasmer i uppsatsen *Wikingerspuren bei den Westslaven* (Zeitschrift für osteuropäische Geschichte, Bd 6 (1932), s. 1—16) följt de spår, som finnas efter vikingar och deras framträngande i nuvarande östra Tyskland och Polen.

Ännu ett eller annat årtusende, innan det ryska riket grundades av svenskar under vikingatiden, hade från det nuvarande Sverige en utvandring ägt rum till Ryssland. Kännedom härom har vunnits genom den finske arkeologen A. M. Tallgrens forskningar, vilkas resultat han offentliggjort i ett flertal publikationer; en sammanfattning förefinnes i följande uppsatser: A. M. Tallgren, *Sveriges förbindelser med Ryssland under bronsåldern* (*FT*, T. 80 (1916), s. 362—374); G. Ekholm, *Sveriges äldsta förbindelser med Österuropa enligt forskningens senaste resultat* (*OoB*, 1917, s. 129—136) och B. Nerman, *En svensk bosättning i östra Ryssland omkring år 1000 före Kristus* (Rig, 1918, s. 193—196).

Åtminstone tvenne städer, Birka och Sigtuna, leda sitt ursprung från tiden före år 1000. Om Birkas uppkomst, grundläggning och äldsta öden har K. Stjerna i uppsatsen *Lund och Birka* (*HTS*, Bd 3 (1908—09), s. 171—225) med stor skarpsinnighet förfäktat den teorien, att staden icke är av svenskt ursprung utan ett frisiskt handelsfaktori. Häremot har H. Schück i inbjudningsskriften *Birka* (1910; *UUÅ*) opponerat sig och gjort gällande, att staden är en skapelse av våra egna förfäder och vuxit fram ur den marknadsplats, som sedan hedenhös fanns på Björkön. Hans skäl hava i stort sett accepterats och från språklig synpunkt förts vidare av andra forskare, såsom E. Wessén i uppsatsen *Till Birca-frågan* (*NoB*, 1925, s. 39—60), och från

arkeologiska utgångspunkter av S. Lindqvist i trenne uppsatser i *Fornv.* för 1926, nämligen *Hedeby och Birka*, s. 1—26, *Slesvig och Birka*, s. 245—265, samt *Birkamynten*, s. 307—334. Till Sigtunas äldsta historia har O. von Friesen lämnat belysande bidrag i de båda uppsatserna *Ur Sigtunas äldsta historia* (*UFT*, Bd 6 (1910—12), s. 11—19) och *Om staden Sigtunas ålder och uppkomst* (*UFT*, Bd 9 (1922—24), s. 33—63). Det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta historia ha underkastats en grundlig, vetenskapligt kritisk undersökning i A. Schücks akademiska avhandling *Studier rörande det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling* (1926).

Av specialarbeten rörande vår fornhistoria, som icke kunnat direkt inrangeras under någon av de ovan nämnda huvudsynpunkterna, kunna följande förtjäna att särskilt framhållas. Under titeln *Studier till Sveriges hedna mytologi och fornhistoria* (1924; *UUÅ*) har E. Wessén sammanfört fyra för vår fornhistoria viktiga bidrag med språkvetenskapligt och historiskt-religionsvetenskapligt innehåll. Bl. a. söker han i uppsatsen Göter och goter leda i bevis, att götarna betecknade själva moderstammen, från vilken goterna en gång avsöndrat sig. I arbetet *Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000* (1911) har L. Weibull ägnat några mindre partier åt svensk historia och med kritisk skärpa bl. a. behandlat den svenska konungalängden under 900-talet, slaget vid Fyrisvallarna och de båda runstenar, som allmänt anses syfta på detsamma. Delvis på samma område rör sig C. Weibull i arbetet *Sverige och dess nordiska grannmakter under den tidigare medeltiden* (1921), där författaren icke avser att lämna en sammanhängande framställning av Nordens äldre historia utan fastmer en serie källkritiska undersökningar. I sin akademiska avhandling *Studier rörande Skandinaviens äldsta politiska indelning* (1911) har S. Tunberg upptagit till behandling ett förut mycket omdebatterat ämne, häradets och hundarets upphov samt dess tidigaste utveckling, och sökt visa, att den äldsta nordiska härads- och hundaresindelningen var en indelning närmast för judiciella och därmed samhörande uppgifter.

Den svenska kyrkans historia under forntiden har i ett sam-

manhang skildrats av H. Wijkmark i arbetet *Svensk kyrkohistoria* (1928—31), vilket är försett med källkritiska anmärkningar och litteraturanvisningar. De två hittills utkomna delarna omfatta tiden t. o. m. Ansgarius. Ett annat nytt arbete av samma art är Toni Schmids *Sveriges kristnande. Från verklighet till dikt* (1934). Den första kyrkliga organisationen inom mellersta Sverige behandlar S. Lindqvist i avhandlingen *Den helige Eskils biskopsdöme* (1915; även i *ATS*, D. 22: nr 1), i vilken tyngdpunkten av skildringen, som huvudsakligen är baserad på arkeologiskt och runologiskt material, är förlagd till brytningstiden mellan hedendomen och kristendomen.

II.

MEDELTIDEN.

Även för medeltiden, d. v. s. tidsperioden från mitten av 1000-talet fram till det nationella svenska konungadömets skapande av Gustav Vasa, är det inhemska källmaterialet i stort sett ganska obetydligt. För den svenska medeltidshistorien är denna brist så mycket mer kännbar, som de utländska källorna icke heller hava mycket att förtälja om det medeltida Sverige. Först fram mot periodens slut börja de inhemska likaväl som de utländska källorna flyta mera rikligt. Man måste med beklagande konstatera, att genom vanvård, olyckshändelser och tidens tand atskilligt inhemskt källmaterial gått förlorat. Framför allt har Stockholms slotts brand 1697 gjort stora luckor i det medeltida källmaterialet — delvis kunna dessa dock utfyllas tack vare förut tagna avskrifter.

Av det bevarade inhemska källmaterialet äro urkunderna, varmed framför allt förstås i viss bestämd form uppsatta aktstycken med rättslig verkan, de viktigaste och de övervägande. Härunder inbegripas t. ex. fastebrev, gåvobrev, bytesbrev, testamenten, dombrev, fördrag, överenskommelser, förordningar m. m. Däremot äro de för kännedomen om de handlande personernas motiv så ytterst viktiga privatbreven mycket sällsynta och förefinnas först från detta skedes slut. Som den äldsta kända, i Sverige utfärdade offentliga urkund, numera förlorad, anses ett av biskop Brask omnämnt fundationsbrev för Alvastra kloster från år 1142 eller 1143 av konung Sverker d. ä. Den äldsta bevarade, i Sverige uppsatta urkund är ett brev från mitten av 1160-talet, utfärdat av ärkebiskop Stefan och gällande en jordtvist. Vårt äldsta bevarade konungabrev är utfärdat av konung

Knut Eriksson år 1191 och ställt till Viby-Julita kloster. (Se härom B. Gezelius, *Sverges äldsta daterade konungabref, BSM* (1902), 4.) Från samme konungs tid skall också härröra vårt äldsta fördrag med någon utländsk makt, nämligen ett fördrag ingånget med Henrik Lejonet. Detta fördrag är dock ej längre bevarat. Den äldsta bevarade i Sverige uppsatta fördragsurkund är ett fördrag mellan Birger Jarl och staden Lübeck år 1251. De medeltida urkunderna äro i regel skrivna på pergament; det äldsta bevarade i Sverige på papper skrivna dokumentet härrör från år 1345 eller något av de närmast följande åren.

Samtliga urkunder, brev och dokument, för så vitt de vid tidpunkten för tryckningen voro kända, hava utgivits t. o. m. år 1355 i den äldre serien av *DS* och för åren 1401—1420 i den senare serien av *SD* (se närmare härom s. 147). För tiden 1356—1400 är forskaren huvudsakligen hänvisad till korta, innehållet angivande förteckningar eller s. k. regester över Riksarkivets pergamentsbrev och pappershandlingar (se ovan s. 68). Saknaden av ett diplomatarium för stora delar av medeltiden ersättes tillsvidare till någon del av sådana publikationer, i vilka medeltida urkunder samlats och offentliggjorts för speciella syften. Hit höra i främsta rummet de tre första banden av *ST*, innehållande förutom egentliga fördrag och överenskommelser även bekräftelsebrev, privilegier, bullor m. m., samt C. G. Styffes *Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver* (1859—84), vars trenne första delar innehålla urkundsmaterial för tiden 1314—1471, hämtat huvudsakligen från de forna hansestädernas, tyska ordens och de mecklenburgska hertigarnas arkiv, under det att i de två sista delarna inrymts akter från Sturearkivet (se s. 59) och andra handlingar rörande Sturetiden; till varje del har dessutom Styffe fogat en historisk inledning till den period av svenska historien, som handlingarna avse. Styffe har också under titeln *Bidrag till den katolska hierarkiens historia i Sverige 1463—1515* (1879; *HH*, D. 8: nr 1) samlat åtskilliga handlingar, såsom valkapitulationer, fullmakter, besvärsskrivelser, bannlysningsbullor m. m., till belysning av den svenska kyrkopolitiken och dess strävanden under tidsperioden 1451—1515. Några dokument från unionstidens senaste år ha sammanförts

och med en inledning 1931 utgivits av S. Tunberg under titeln *Handlingar till Sten Sture d. y:s historia 1515—1518* (*HH*, D. 28: nr 2). Denna samling innehåller följande aktstycken: *Berättelse av de vendiska städernas sändebud rörande förhandlingarna i Köpenhamn 1515; Handlingar rörande Gustav Trolles ärkebiskopsval och striden mellan honom och Jöns Mansson om domprosteriet i Linköping; Relation med bifogade akter rörande striden mellan Sten Sture d. y. och ärkebiskop Gustav Trolle 1515—1517; Urkunder rörande de svensk-danska fredsförhandlingarna augusti—september 1518.*

Till samma kategori som de ovannämnda höra även sådana arbeten som Hadorphs bihang till rimkrönikan (se s. 129), Celses *Bullarium* (se s. 144), Reuterdahls *Statuta synodalia* (se s. 145), *Synodalstatuter och andra kyrkorättsliga aktstycken från den svenska medeltidskyrkan*, utg. av J. Gummerus (1902), och *Akter rörande ärkebiskopsvalet i Uppsala 1432 samt striden därom mellan konung Erik och svenska kyrkan*, utg. av A. Lindblom (1903), de båda senare ingående i Skrifter utg. af Kyrkohistoriska föreningen, Ser. 2: 2 och 4: 2. Publikationer, som inrymma medeltida urkunder rörande vissa städer och landskap ha redan ovan berörts (se s. 148). Till de där omnämnda må här ytterligare fogas följande: *Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer*, utg. av N. Herlitz (1927), vars första del omfattar åren 1251—1523; *Forn-handlingar rörande Halland*, utg. av P. von Möller (*HFA*, 1868, Bilaga); *Fornhandlingar rörande Jämtlands län*, utg. av P. Olsson (*JFT*, Bd 1 (1889—95), s. 92—116; 2 (1897—1901), s. 116—138, 221—228); *Äldre handlingar rörande Västergötland*, medd. av C. J. Ljungström och F. Ödberg (*VFT*, 1869—99, passim) och *Permebref från Westmanland*, utg. af K. H. Karlsson (*VFA*, 3 (1884), s. 87—94). En ersättning för ett fullständigt svenskt diplomatarium erbjuda också de publikationer, i vilka medeltida urkunder rörande Finland samlats. Den viktigaste av dessa är det stora verket *Finlands medeltidsurkunder*, 1—7 (1910—33), utg. av R. Hausen, vars sist utkomna del omfattar åren 1509—1518. Av detta slags samlingsverk kunna vidare framhållas: *Nya källor till Finlands medeltidshistoria*, Saml. 1 (1857), utg. av E. Grön-

BLAD, innehållande urkunder för åren 1335—1524, och första delen (1881—83) av *Bidrag till Finlands historia*, utg. av R. HAUSEN, inrymmande handlingar huvudsakligen från 1400-talet.

En hel del medeltida urkunder hava bevarats till vår tid icke i original utan i avskrifter, införda i de medeltida registren eller de s. k. kopieböckerna. Dylika fördes icke blott i det kungliga kansliet utan även av andra offentliga institutioner samt av privatpersoner i högre ställning. Stor förlust har vållats den svenska historieforskningen därigenom, att riksens register gått förlorat (se härom s. 59). I detta voro viktigare statsakter införda. Som en fortsättning på detta registrum regni kunna räknas de båda riksföreståndarna Svante Stures och Sten Sture d. y:s kopieböcker, vilka äro tryckta, den förres i *HSH*, D. 19 (1834), s. 3—176 och D. 20 (1835), s. 3—296, under titeln *Herr Svante Stures acta och handlingar*, den senares i *HSH*, D. 24 (1840), s. 1—156, under titeln *Riksföreståndaren Sten Sture den yngres acta och handlingar*. Även av biskoparna upplades dylika kopieböcker. Bland bevarade sådana kunna nämnas ärkebiskop Jakob Ulfssons, offentliggjord i *HSH*, D. 18 (1833), s. 3—209, under titeln *Registratur å publique ärender, som blifvit förhandlade emellan riks-föreståndaren Sten Sture den äldre och ärkebiskopen Jacob Ulfsson*, samt biskopen i Åbo Magni Nicolai (Stjernkors) kopiebok, tryckt i *HSH*, D. 22 (1837), s. 1—59, under rubriken *Handlingar, upplysande Sveriges historia under riksföreståndaren Sten Sture den äldres tid*. I båda dessa kopieböcker ingå åtskilliga aktstycken, som avse Sten Sture d. ä:s historia, framför allt hans avsättning 1497 och orsakerna därtill. Vid domkyrkorna och klostren fördes likaledes kopieböcker, huvudsakligen innehållande avskrifter av privilegie- och gåvobrev. Bland bevarade dylika böra särskilt framhållas: Åbo domkyrkas kopiebok, inrymmande en betydlig samling svenska medeltidshandlingar och 1890 utgiven av Finlands statsarkiv genom R. HAUSEN under titeln *Registrum ecclesiae Aboensis eller Åbo domkyrkas Svartbok med tillägg ur Skoklosters codex Aboensis*, Registrum Upsalense, som upplades 1344, och Registrum Lincopense, båda i *RA* och delvis tryckta i *DS*, samt *Registrum Lundense*, av vilket, som å s. 148 nämnts, en stor del utgivits i

tryck under titeln *Diplomatarium dioecesis Lundensis*. Viktiga kopieböcker äga vi även från klostren i Vadstena, nu i *RA*, och i Nydala. Den senare kopieboken utgavs 1910 av A. A. Björnbo i fotolitografiskt avtryck efter originalhandskriften i Det Kgl. Bibliotek i Köpenhamn. Genom den 1929 träffade överenskommelsen (se s. 59) befinner sig handskriften numera i Kungl. Biblioteket i Stockholm.

Ett annat slag av medeltida urkunder än de här ovan behandlade utgöres av domböcker, jordeböcker, räkenskapsböcker och ämbetsböcker. Av denna grupp källor, som äro av särskilt värde för vår inre historia, finnes tyvärr ej synnerligen mycket bevarat.

I varje medeltida stad förefanns en tänkebok eller allmänt stadsprotokoll, en »liber memorialis», i vilken anteckningar om stadens viktigare angelägenheter infördes, huvudsakligen av judiciell och kameral men även av politisk natur. Dylika medeltida stadsböcker äga vi i behåll blott från Stockholm, Arboga, Jönköping och Kalmar. Viktigast äro Stockholms stads tänkeböcker, av vilka icke mindre än 11 böcker återfunnos 1902. För detta fynd, stadsböckernas innehåll och betydelse för den historiska forskningen ger S. Clason en redogörelse i uppsatsen *Stockholms återfunna stadsböcker från medeltiden* (*HT*, 1903, s. 25—60, 97—154). Tryckningen av stadsböckerna, värdefulla källor särskilt för Sten Sture d. y:s historia, har nu fortskridit till och med 1520 (se utförligare härom s. 155). *Jönköpings stads tänkebok* 1456—1548 utgavs åren 1910—19 av C. M. Kjellberg såsom bilaga till *MNSF*, under det att Arboga och Kalmar stadsböcker ännu ligga otryckta. Förutom dessa tänkeböcker finnas även några lagmansdomböcker från 1400-talet. Av dem är endast *Upplands lagmansdombok 1490—1494* publicerad, av K. H. Karlsson 1907 (*SFSS*, 39).

Ganska tidigt började jordeböcker upprättas av domkyrkor och kloster. En dylik jordförteckning över Uppsala domkyrkas gods finnes redan för år 1376. Domkyrkans jord- och räkenskapsböcker äro bevarade för några år under 1400-talet och för flera år under 1500-talets första decennier; de förvaras i *RA*. Av de jordeböcker, som förts i Vadstena kloster, har C. Silfver-

STOLPE 1897—98 befordrat till trycket *Vadstena klosters jordebok 1500* (*HH*, D. 16: nr 1), en publikation, som även innehåller utdrag ur klostrets äldre jordeböcker. Även andra medeltida jordeböcker förefinnas, härrörande från såväl institutioner och städer som enskilda jordägare. Största parten av dessa är dock ännu otryckt. Mest omfattande är *Stockholms stads jordebok*, som tar sin början 1420. Av densamma hava två delar publicerats, varom närmare upplysningar återfinnas å s. 155. Någon officiell statlig medeltida jordebok är icke i sin helhet bevarad. Däremot finnas fragment av den viktiga kamerala urkund, som vanligen går under namn av »Erik av Pommerns skattebok av år 1413». Ur en ännu vid mitten av 1600-talet befintlig men numera försvunnen avskrift gjorde på sin tid Johannes Bureus en del utdrag, vilka återfinnas i hans bekanta samlingsverk Sumlen. Dessa utdrag ur skatteboken hava i nästan fullständigt skick utgivits av R. HAUSEN i *Bidrag till Finlands historia*, Bd 1 (1881—83), s. 301—319, och av G. E KLEMMING i *SL*, Bihang 1: 2 (1886), s. 161—175. Ett kortare brottstycke, som undgått dessa forskares uppmärksamhet, offentliggjordes av S. TUNBERG under titeln *Erik af Pommerns jordebok af år 1413* (*HT*, 1916, s. 117). Vad skatteboken innehöll och omfattade, har N. AHNLUND velat närmare bestämma och fixera i undersökningen *Vad omfattade 1413 års skattebok?* (*HT*, 1921, s. 273—287).

Räkenskaper och ämbetsböcker äro ej heller rikt representerade i det medeltida urkundsmaterialet. Viktigast äro de till Stockholms stad knutna, vilka äro närmare angivna å s. 155. Även finnas en del handlingar av denna art i *RA*, huvudsakligen ännu otryckta. Några kyrkliga skattelängder från Strängnäs och Linköpings stift äro offentliggjorda i *SRS*, III: 2 (1871), s. 281—293. En *Skattelängd för östra Westmanland af år 1371* har befordrats till trycket av K. H. KARLSSON (*VFÅ*, 3 (1884), s. 47—86).

I det torftiga medeltida källmaterialet intaga våra äldsta landskapslagar ett framstående rum icke blott genom sitt relativt stora antal utan även och framför allt genom sin rättshistoriska, kulturhistoriska och politisk-historiska betydelse. Dessa lagar utgöra som bekant sammanfattning av de gamla sedvänjor och

rättsregler, som utbildats från släkte till släkte och godtagits vid tingen inom de olika landskapen. Upptecknade ha de blivit först under 1200- och 1300-talen. På många punkter bära de ännu spår av den formulering, som de erhållit genom lagmannens muntliga föredragning av de i minnet bevarade rättssedvänjorna. Samtliga nedannämnda lagar äro utgivna i det stora, å s. 158 närmare omtalta verket *SSGL*. Orienterande översikter över våra medeltida lagar lämna H. Hjärne i uppsatsen *Skandinavisk laghistoria* (*SvT*, 1876, s. 178—288) och K. G. Westman i arbetet *De svenska rättskällornas historia* (1912). Ur språklig och historisk synpunkt ha våra medeltidslagar behandlats av R. Pipping i skriften *Strödda anteckningar till de fornsvenska lagarna* (1931; *AAA*, 7: 2) och ur stilistisk-rytmisk synpunkt av A. Ahlström i avhandlingen *Våra medeltidslagar* (1912). Anförda i alfabetisk följd äro våra landskapslagar följande:

Dalalagen, från första hälften av 1300-talet (*SSGL*, 5). Kristnu- och edsöresbalkarna hava av A. Bratt utgivits i gammal och ny språkdräkt under titeln *Dalalagen i gammal språkdräkt och i ny* (1918; *MDF*, 6), ett arbete, som inledningsvis behandlar Dalalagens ställning. Under äldre tider har Dalalagen antagits gälla endast Dalarne, men ansågs vid mitten av 1800-talet vara en lag för Dalarne och Västmanland, varför den även kallats Äldre Västmannalagen. Den förra åsikten är numera allmänt vedertagen och fastslagen genom de undersökningar och utredningar, som gjorts av K. H. Karlsson, *Äldre Västmannalag eller Dalalag?* (*HT*, 1889, s. 45—48); H. Schück, *Bidrag till frågan om Dalelagen* (*SSUF*, 1888—1891, s. 41—51; även i *UUÅ*, 1890) och P. Girgensohn, *Om förhållandet mellan de s. k. Västmannalagarna* (*HSHH* (1908), s. 30—58).

Gotlandslagen eller »Guta lagh», från slutet av 1200-talet. Förutom Schlyters edition (*SSGL*, 7) föreligger en nyare (1905—07) av H. Pipping, *Guta lag och Guta saga jämte ordbok* (Samfundet til udgivelse af gammel nordisk literatur, 33). En äldre redaktion än den nu befintliga torde hava funnits, vilken legat till grund för en dansk och en på 1400-talet verkställd tysk översättning. Lagen, som i motsats till övriga landskapslagar ej är uppdelad i balkar, skiljer sig även i andra avseenden från

de övriga landskapslagarna, vilket torde sammanhänga med Gotlands avskilda läge. Den gällde på ön ända till 1645.

Hälsingelagen, avfattad i början av 1300-talet (*SSGL*, 6), är starkt påverkad av Upplandslagen. Den gällde för hela det bebyggda Norrland, och även i urkunder från Finland åberopas »hälsingerätten». Utförliga kommentarer till lagen hava lämnats av H. Hjärne, *Helsingelif under helsingelag* (1893; ny upplaga 1901, *FHF*, nr 68) och J. Kjellström, *Hälsingelagen tolkad* (1909).

Närkeslagen är förlorad men omtalas i en av konung Magnus Ladulås år 1283 utfärdad urkund. Enligt uppgift i en av konung Magnus Eriksson för Närke år 1330 utgiven stadga skall lagen hava blivit stadfäst av konung Magnus Ladulås, vilket antages ha skett mellan 1285 och 1290. Se utförligare härom K. F. Södervall, *Medeltida rättsuttryck från Värmland, Närke och Småland* (1906), vilken skrift utkom som program till filosofie doktorspromotionen i Lund i maj 1906.

Skånelagen. Då den rätt, som gällde i Skåne, är närbesläktad med de svenska landskapslagarnas, medtages lagen av denna anledning här. Lagen föreligger i tvenne redaktioner, en dansk och en latinsk, båda tillkomna sannolikt mellan åren 1202 och 1216. Den senare är en bearbetning av skånsk rätt, författad av ärkebiskopen Andreas Sunesson. Förutom Schlyters edition (*SSGL*, 9) finnes en nyare av J. Brøndum-Nielsen, ingående i första bandet av *Danmarks gamle Landskabslove* (1920—33). Lagen har i korthet behandlats av E. Kock i uppsatsen *Om Skånelagen*, publicerad i Skåne. Årsbok, 1924, s. 135—141.

Smålandslagen är till större delen förlorad. Den omnämnes i ett köpebrev av år 1299 och gällde i Tiohärads eller Värends lagsaga, vilken omfattade Värend, Finveden och Njudungen, således sydvästra delen av nuvarande Småland. En handskrift av lagen omtalas i urkund från år 1340 och skall ha funnits ännu på 1630-talet (jfr Södervalls ovan anförda skrift). Till våra dagar har endast dess kyrkobalk bevarats (*SSGL*, 6). Denna föreligger i nysvensk översättning med en kort inledning av A. Bratt, *Tolkning av Smålandslagens kristnubalk* (*KÅ*, 1905, s. 149—164).

Södermannalagen, utarbetad på av konungen lämnat uppdrag

av lagmannen Lars Ulfsson och i lagsagan besutne rådsherrar samt i augusti 1327 stadfäst av konungen med undantag av två kapitel i det uppgjorda förslaget, varom enighet icke uppnåtts på tinget. Efter en handskrift i Kungl. Biblioteket i Stockholm har lagen utgivits av SCHLYTER (*SSGL*, 4) och efter en annan handskrift i Det Kgl. Bibliotek i Köpenhamn 1904 av K. H. KARLSSON (*SFSS*, 37). Lagen, som i stor utsträckning återgår på Upplandslagen, är bevarad endast i en avfattning och icke, såsom man tidigare ansett, i två redaktioner. Denna senare fråga har utförligt behandlats av: C. J. SCHLYTER, *Om en föregifven ännu i behåll varande äldre redaktion af Södermannalagen* (1881; *LU.I*, T. 17); C. M. KJELLBERG, *Södermannalagen och dess konungabalk* (*HT*, 1898, s. 295—318); L. M. BÅATH, *Till frågan om en eller tvenne redaktioner af Södermannalagen* (*HT*, 1903, s. 172–183) och K. G. WESTMAN, *Södermannalagens avfattning* (Nordiska studier, tillegnade A. Noreen (1904), s. 80–114).

Upplandslagen, utarbetad på uppdrag av kungamakten av Tiundalands lagman, Birger Persson till Finsta, Birgittas fader, jämte en nämnd från de tre folklanden. Den erhöll kunglig stadfästelse den 2 januari 1296. Stort inflytande vid lagens tillkomst och dess avfattning har med säkerhet utövats av den i kanonisk rätt förfarne domprosten Andreas And, som var medlem av lagnämnden. Lagen anses utgöra en reviderad redaktion av gamla stadganden och bestämmelser såsom »Viger Spas flockar». Av lagens balkar är konungabalken den viktigaste såsom ett förarbete till landslagens konungabalk, och dess kyrkobalk är av särskild betydelse, då densamma användes även under landslagens tid. Efter den av Schlyter gjorda editionen (*SSGL*, 3) upptäcktes 1867 en ny handskrift från 1300-talet, som 1902 utgavs av O. von FRIESEN under titeln *Upplandslagen efter Ängsöhandskriften* (*SFSS*, 35). En i arkivet på Esplunda befintlig handskrift har av S. HENNING befordrats till trycket under titeln *Upplandslagen enligt codex Esplunda* (*SFSS*, II. 1909), av vilken edition hittills ett häfte (1933) utkommit. I nysvensk översättning och med förklarande anmärkningar har Upplandslagen utgivits av Å. HOLMBÄCK och E. WESSÉN i arbetet *Svenska land-*

skapslagar, tolkade och förklarade för nutidens svenskar, Ser. I (1933).

En numera förlorad *Värmlandslag* åberopas i ett diplom, som föres till åren 1281—92, samt i andra medeltida dombrev. Enligt uppgift skall en handskrift av densamma ha funnits på 1600-talet. (Se K. F. Södervalls ovannämnda skrift *Medeltida rättsuttryck från Värmland, Närke och Småland.*)

Västgötalagen, som gällde i Västergötland, Dalsland samt Mo härad av Småland, föreligger i olika redaktioner.

1) *Äldre Västgötalagen,* sannolikt upptecknad i början av 1200-talet av lagman Eskil, Birger Jarls äldste bror, som var lagman i Västergötland under åren 1219—1225. Denna uppteckning gjordes med ledning av äldre stadgar, som enligt traditionen skulle härröra från den hedniske lagmannen Lumber och av vilka ett lagstadgande bevarats till vår tid, känt under namnet *Hednalagen* (jfr L. F. Läffler, *Om den fornsvenska hednalagen* (*VHAAM,* Årg. 8 (1879), s 100—140). Av den första avfattningen av Västgötarätten hava tvenne blad blivit bevarade, funna i pärmarna till norska fogderäkenskaper från Telemarken och 1862 överlämnade till Kungl. Biblioteket. Dessa båda blad, som utgöra vår äldsta kända handskrift på fornsvenska, utgåvos 1904 av O. von Friesen med titeln *Vår älsta handskrift på fornsvänska* (*SHVU,* Bd 9: 3). Den av lagman Eskil gjorda redaktionen försågs sedermera med en del ändringar och tillägg, och i denna form föreligger den äldre Västgötalagen i en handskrift från 1280-talet. Den äldre Västgötalagen är den äldsta av våra landskapslagar och står i det hela på ett mycket ålderdomligt stadium. Förutom Schlyters edition (*SSGL,* 1, s. 3—74) finnas flera utmärkta upplagor såsom *Äldre Västgötalagen. Normaliserad text,* utg. af E. Schwartz och A. Noreen (1876); *Äldre Västgötalagen. Normaliserad text jämte noter och anmärkningar till de studerandes tjänst,* utg. af H. Vendell (1897); *Äldre Västgötalagen i diplomatariskt avtryck och normaliserad text jämte inledning och kommentar,* utg. af B. Sjöros (1919; *SSLF,* 144). I fotografiskt facsimile har lagen 1888—89 utgivits av A. Börtzell och H. Wieselgren under titeln *Wæsgötæ laghbok.* Översättningar till nysvenska hava verkställts

av I. Otman i avhandlingen *Äldre Västgötalagen öfversatt och förklarad* (1883) och N. Beckman, *Äldre Västgötalagen. Översatt och förklarad* (1924), ingående i serien Västergötland. Bidrag till landskapets kulturhistoria och naturbeskrivning, ser. B, 3.

2) *Yngre Västgötalagen*, avfattad sannolikt i slutet av 1200-talet på grundval av den äldre Västgötalagen. Av densamma finnes ingen fullständig handskrift men ett tiotal större eller mindre fragment (*SSGL*, 1, s. 77—253).

3) *Västgötalagens tillägg* utgöras bl. a. av en del anteckningar i handskriften till den äldre Västgötalagen, införda dels å bladens brädder, dels å tillfogade blad. Dessa anteckningar bestå av nyare lagstadganden, till en del hämtade ur den yngre Västgötalagen, samt av längder över svenska konungar, biskopar och lagmän i Västergötland.

Den litteratur, som under årens lopp uppstått med anknytning till Västgötalagen, är synnerligen rik men helt naturligt till sin huvudsakliga del inriktad på de med lagen sammanhörande juridiska och språkvetenskapliga frågorna. Bland undersökningar av historiskt innehåll torde, förutom de nyssnämnda skrifterna, följande vara de viktigaste: N. Beckman, *Studier till Västgötalagarnas historia* (*ANF*, Bd 28 (1912), s. 54—98, 140—167; 30 (1914), s. 1—16; 32 (1916), s. 49—71); N. Beckman, *Ur vår äldsta bok* (1912); H. Schück, *Den äldsta kristna konungalängden i Sverige* (1914; även i *UUÅ*); N. Beckman, *Sveriges äldsta kristna konungalängd* (*PHT*, 1914, s. 1—11); N. Beckman, *Antikritiska anmärkningar till Äldre Västgötalagen* (*ANF*, Bd 37 (1921), s. 135—160); B. Sjöros, *Ytterligare om Äldre Västgötalagen. Ett genmäle* (*ANF*, Bd 38 (1922), s. 162—175) samt T. Wennström, *Studier över böter och myntvärden i Västgötalagarna* (1931; *SVSL*, 13). (Jfr för övrigt s. 311 och där anförd litteratur rörande konungavalet.)

Västmannalagen, förr kallad Yngre Västmannalagen i motsats till den ovannämnda Äldre Västmannalagen eller Dalalagen, härrör från 1300-talets förra del (*SSGL*, 5) och är starkt påverkad av Upplandslagen. Jfr under Dalalagen anförda skrift av Girgensohn, *Om förhållandet mellan de s. k. Västmannalagarna.*

Östgötalagen torde hava förelegat upptecknad redan i mitten av 1200-talet. Den nu befintliga avfattningen anses härstamma från tiden 1286—1303, även om den enda kända fullständiga handskriften tillhör mitten av 1300-talet. Lagen, som utmärker sig för sin väl genomförda systematisering och förträffliga form, gällde för hela Östergötland, den del av Småland, som icke tillhörde Tiohärads lagsaga, samt Öland. Förutom i Schlyters edition (*SSGL, 2*) har lagen 1895 utgivits av A. O. Freudenthal, *Östgötalagen med förklaringar* (*SSLF, 29*) samt 1898 i fotolitografisk reproduktion av A. Börtzell, *Östgöta laghbok*. En del till lagen hörande fragment från 1300-talet hava med inledning 1911 offentliggjorts av E. Olson under titeln *Östgötalagens 1300-tals fragment* (*SFSS, 41*). I nysvensk översättning och med förklarande anmärkningar har Östgötalagen utgivits av Å. Holmbäck och E. Wessén i arbetet *Svenska landskapslagar, tolkade och förklarade för nutidens svenskar,* Ser. 1 (1933).

Redan tidigt uppstodo även i Sverige särskilda rättssedvänjor för de småningom framväxande städerna. Rättsreglerna i den ena staden kunde väsentligt skilja sig från dem, som tillämpades i andra, beroende på inverkan av olika landskapslagar. Den äldsta benämningen på den svenska stadsrätten var Bjärköarätt. Beträffande detta ords härledning har E. Wadstein i uppsatsen *Birka och bjärköarätt* (*NoB,* 1914, s. 92—97) och arbetet *Norden och Västeuropa i gammal tid* (1925) gjort gällande, att en medelnederländsk rättsterm berek (= jurisdiktion) givit upphov till de nordiska rättsuttrycken birk och bjärköarätt, ävensom till stadsnamnet Birka. Ordet skulle således ursprungligen betyda »rätt gällande inom områden med särskild jurisdiktion». Häremot har E. Wessén i uppsatsen *Birca och björkörätt* (*NoB,* 1923, s. 135—178) på goda grunder hävdat, att Björkö endast är ett vanligt vegetationsnamn, bildat på analogt sätt som de angränsande mälaröarnas, t. ex. Alsnö och Ekerö. Då på Björkö en handelsort uppstod, i vilken ett slags primitiv stadsrätt gällde, kallades denna lag »Bjaerköaraetter», d. v. s. Björkös rätt, och den infördes sedermera även i andra städer. Av svenska stadslagar, på vilka f. ö. tysk stadsrätt utövat ett starkt inflytande, äro

endast tvenne i sin helhet bevarade, nämligen *Stockholms* och *Visby*, samt därjämte rester av *Söderköpings*. Den stockholmska stadslagen, *Björköarätten*, är avfattad omkring år 1300. Den begagnades även i Lödöse och säkerligen också i några andra städer. Den enda kända handskriften (*SSGL*, 6) är avpassad för Lödöse. Visby stadslag (*SSGL*, 8) härrör från omkr. år 1350. Över dennas innehåll och ställning ger F. Frensdorff, *Das Stadtrecht von Wisby* (*HG*, 1916, I—85), en orienterande översikt. Någon handskrift till Söderköpingsrätten är icke i behåll, men ännu på 1600-talet fanns en kodex, som av språket att döma torde ha härrört från tiden före 1350. Ur denna hava åtskilliga excerpter gjorts, på grund av vilka en del av lagtexten kunnat rekonstrueras av G. E. Klemming, varefter den utgivits av Schlyter (*SSGL*, 11, inledningen). Jfr härmed G. E. Klemming, *Upplysningar och anmärkningar om ... Söderköpings-rätten* (*VHAAH*, D. 25 (1867) s. 261—280).

Gardsrätterna gällde för konungens och stormännens borgar och gårdar samt senare även för deras krigsfolk. De innehöllo företrädesvis disciplinära bestämmelser men också fastställda straff för allmänna förbrytelser. Den äldsta torde hava tillkommit under konung Magnus Ladulås' tid, ehuru den tidigast kända är utfärdad av konung Magnus Eriksson, troligen 1319, och sedermera med vederbörliga förändringar bekräftad av hans efterträdare. Gårdsrätterna äro publicerade av G. E. Klemming bland *Småstycken på forn svenska*, Ser. I (1868—81), vilka äro utgivna som bilagor till Svenska Fornskriftsällskapets årsberättelser. Jfr härmed K. Maurer, *Das älteste Hofrecht des Nordens* (1877), s. 31—87.

Till sist böra i detta sammanhang omnämnas våra medeltida *skråordningar* och *gillesstadgar*, ehuru de icke direkt höra till lagarna. De förra äro 1856 ederade av G. E. Klemming (*SSFS*, 13) och några av de senare, även av Klemming, i samlingen *Småstycken på forn svenska*. Utförligare litteraturanvisningar om dessa skråordningar och gillesstadgar ger R. Geete i *Fornsvensk bibliografi*, 1903, s. 172—177, och 1919, s. 65—66.

Vid mitten av 1300-talet avlöstes landskapslagarna av rikslagarna, vilka framgingo som ett resultat av rikslagstiftningens

seger över den landskapliga lagstiftningen, en utveckling, som pågått sedan 1200-talets början.

Magnus Erikssons landslag utarbetades under åren 1340—1347 av en av konungen tillsatt nämnd av tre lagmän på grundval av landskapslagar och särskilda stadgar samt framför allt med Upplandslagen och Östgötalagen såsom de närmaste förebilderna. I början av år 1347 var nämnden samlad i Örebro, dit fem kaniker från olika stift kallats att som sakkunniga biträda vid kyrkobalkens utformning. Där vägrade dessa att vidare medverka vid lagstiftningsarbetet och nedlade en protest mot varje försök att minska kyrkans friheter. Av denna anledning kom landslagen att sakna kyrkobalk, varför Upplandslagens kyrkobalk i stället ofta åberopades under senare medeltiden. Fullt färdig blev lagen mellan åren 1347—1352; tidpunkten kan ej närmare bestämmas. Avsikten var synbarligen, att förslaget under den följande tiden skulle godkännas av de särskilda landstingen och sedermera stadfästas av konungen. Det senare skedde aldrig, varom uppsatsen *När antogs k. Magnus Erikssons landslag?* (*VHAAM*, Årg. 3 (1874), s. 88—92) av H. Hildebrand ger närmare upplysningar. Landstingens bekräftelse erhöll landslagen under senare halvdelen av 1300-talet, i Västergötland t. ex. först efter 1389. Förutom i Schlyters edition (*SSGL*, 10) har landslagen utgivits, ehuru endast i utdrag, med inledning, anmärkningar och glossar 1909 (3:e uppl. 1927) av E. Olson.

Kristofers landslag (*SSGL*, 12) är närmast en bearbetning eller en ny redaktion av Magnus Erikssons landslag, försedd med stadfästelse av konung Kristofer, daterad den 2 maj 1442. Stadfästelsens äkthet har dock blivit bestridd, bl. a. av H. Hjärne, *Om förhållandet emellan landslagens båda redaktioner* (1884; *UUÅ*). Mot dennes slutsatser ha invändningar gjorts av K. H. Karlsson, *Förhållandet mellan landslagens båda redaktioner* (*HT*, 1884, s. 273—278). Lagen undanträngde endast långsamt Magnus Erikssons landslag och först in på 1500-talet synes den mera allmänt hava tillämpats. År 1608 lät Karl IX från trycket utgiva Kristofers landslag, försedd med kunglig stadfästelse, varigenom denna redaktion av landslagarna blev den enda gil-

tiga. Den var sedermera obestritt gällande, ända tills 1734 års lag kom till. En edition med förklarande anmärkningar av P. Abrahamsson utkom 1726.

Stadslagen, gällande för alla Sveriges städer, föreläg utarbetad ungefär samtidigt med den allmänna landslagen eller någon gång mellan åren 1349 och 1357 (*SSGL*, 12). Den är uppbyggd på den gamla Bjärköarätten, Magnus Erikssons landslag och rättssedvänjorna i städerna. Den stadfästes först av konung Gustav II Adolf 1618 och utgavs på hans befallning av trycket. En edition med förklarande anmärkningar utgavs 1730 av I. Arnell. Liksom landslagen hade stadslagen laga kraft till 1736, då den ersattes av Sveriges rikes lag.

Jämte urkunderna och lagarna står en annan viktig grupp källor till medeltidsforskarens förfogande, dem man vanligen brukar beteckna med namnet traditionskällor eller berättande källor. Hithörande källors värde som grundval för historisk framställning är ju något olika och måste i varje särskilt fall prövas och underkastas en ingående kritisk granskning före användningen. Då det övriga svenska medeltida källmaterialet är ganska inskränkt, kan det historiska sammanhanget utfyllas och suppleras endast tack vare traditionskällorna, som för vissa skeden äro det enda tillgängliga inhemska studiematerialet.

Bland traditionskällorna, av vilka de flesta äro tryckta i *SRS*, märkes först den ganska talrika gruppen annaler och diarier, kalendarier och nekrologier. Med *annaler* förstår man i årsföljd uppställda anteckningar. Dylika förekommo redan under antiken och återupptogos sedan under 700-talet i det frankiska riket, där annaler fördes vid furstarnas hov, vid biskopssätena men framför allt i klostren. Anteckningarna gällde i första rummet de tilldragelser, som hade betydelse för vederbörande upptecknare eller den institution han tillhörde, men dessutom även händelser av större och mera allmänt intresse. Med kristendomen infördes annalskrivandet i Norden och först i Danmark, där de äldsta annalerna tillkommo på 1100-talet. De svenska annalerna äro mer än ett århundrade yngre och bygga för äldre tid på de danska, vilka man avskrev och utvidgade med tillägg om inhemska tilldragelser. En summarisk översikt av de svenska

medeltidsannalerna och deras karaktär har lämnats av I. Andersson i avhandlingen *Källstudier till Sveriges historia 1230—1436* (1928), s. 20—24. En mera utförlig analys av annalerna, »deras källstoff, deras bruk av detta och deras komposition» har 1931 framlagts av S. Bolin i den omfattande undersökningen *Om Nordens äldsta historieforskning*, s. 201 ff. (se s. 162).

Äldst bland dessa annaler är den s. k. *Chronologia vetus* (*SRS*, I: 1 (1818), s. 47—50), omfattande åren 916—1263 och nedskriven strax efter 1263. Strängt taget är denna ett danskt annalverk, som endast utökats med några få svenska uppgifter. Samma är förhållandet med *Annales Sigtunenses* (*SRS*, III: 1 (1871), s. 1—7) för åren 1208—1288, troligen avfattade ej långt efter 1286 i Sigtuna dominikanerkloster. Handskriften, från början av 1300-talet, påträffades 1867 på Ängsö slott. De första annalerna av rent svensk karaktär äro *Annales Upsalienses* (*SRS*, I: 1, s. 83—88), även kallade *Incerti scriptoris Sueci chronicon rerum Sueogothicarum*. Omfattande åren 1160—1320, anses de härstamma från Uppsala och vara författade i början av 1300-talet. Se om dessa annaler E. Nygren, *Vadstena klosters tänkebok och annalhandskriften C 92* (*HSLS* (1924), s. 59—66). Förutom dessa nämnda finnas åtskilliga annaler från 1400-talet såsom *Visbyannalerna* (*SRS*, I: 1, s. 39—47) för åren 815—1412, *Gråbrödraannalerna* (*SRS*, I: 1 s. 61—66) för åren 880—1430 och *Annales Holmienses* (*SRS*, III: 1, s. 26—29) för åren 1457—1463.

Till annalerna sluta sig *diarierna* eller dagböckerna. Bland dessa intager *Diarium Vastenense* eller med en modernare term *Vadstena klosters tänkebok* den främsta platsen såväl genom sitt omfång som framför allt genom sina rikhaltiga uppgifter. Diariet, som omfattar åren 1344—1545, behandlar huvudsakligen händelser i samband med Vadstena klosters historia men inrymmer också många anteckningar om allmänna tilldragelser i riket, varför detsamma är av största betydelse för Sveriges senare medeltidshistoria. Editioner av Diarium Vastenense tillika med en i senare tid verkställd översättning till svenska äro anförda å s. 131. Värdefulla upplysningar om den i Uppsala universi-

tetsbibliotek förvarade handskriften ges i nyss anförda uppsats av NYGREN.

Närbesläktade med diarierna äro *kalendarier* och *nekrologier*. Med de förra avses »almanackor», vanligen upptagande helgonens namn och stånd, ordnade efter den romerska kalendern samt försedda med astronomiska (söndagsbokstäver m. m.) och astrologiska uppgifter. I dessa infördes ofta vid de olika helgondagarna och de kyrkliga festerna anteckningar om märkliga händelser, särskilt de, som berörde eller sammanhängde med de kyrkor och kloster, där kalendariet förvarades och nyttjades. En hel del kalendarier infördes direkt till Sverige från utlandet, under äldre kristen tid från England, såsom I. COLLIJN uppvisat i *Redogörelse för på uppdrag af Kungl. Maj:t i Kammararkivet och Riksarkivet verkställd undersökning angående äldre arkivalieomslag* (1914, s. 39—53; även i *KBH*, 34:4), men sedermera också från andra länder. Huvudsakligen på grundval av några av Kammararkivets pergamentsfragment har TORE SCHMID kritiskt behandlat *De medeltida kalendarierna från Skara* (*Sc.*, 1928, s. 281—291). Det äldsta kalendariet med historiska anteckningar, som vi hittills känna, är det s. k. *Vallentunakalendariet* (*SRS*, III: 1 (1871), s. 8; även utgivet 1907 av O. JANSE i fotolitografiskt avtryck, *Kalendarium Vallentunense*). Kalendariet är närmast att anse som en förteckning över helgondagarna. Använt i Vallentuna kyrka på 1200-talet, härstammar det från 1198 och innehåller några från sagda år till medeltidens slut härrörande kortare anteckningar. Om detta ärkestiftets äldsta kalendarium har N. BECKMAN i uppsatsen *Ärkestiftets äldsta kalendarium* (*KA*, 1912, s. 83—98) lämnat åtskilliga värdefulla upplysningar. Det från den politiska historiens synpunkt viktigaste kalendariet är Stockholmsminoriternas, tryckt i *SRS*, I: 1 (1818), s. 67—82, under titeln *Diarium fratrum minorum Stockholmensium ab anno 1008 ad annum 1502*.

Nekrologier åter kallas de i stift, kyrkor eller kloster förda förteckningarna över de personers dödsdagar, vilkas åminnelse man ville hedra genom att innesluta dem i den offentliga förbönen. Såsom exempel kan anföras *Necrologium Lincopense* (*LBH*, D. 1 (1793) s. 92—98), vilket börjar 1391 och slu-

tar 1525. Det innehåller åtskilliga biskopars, kanikers och andra till stiftet hörande personers dödsår. I allmänhet äro de svenska nekrologierna av mindre historisk vikt. Ett nekrologium av verklig betydelse, speciellt för det lundensiska ärkestiftet, är *Necrologium Lundense*, »det äldsta i Norden avfattade handskrivna dokument, vars original bevarats» och vars tillkomst når ned i början av 1100-talet. Se om detta L. Weibulls inledning till hans edition av *Necrologium Lundense. Lunds domkyrkas nekrologium* (1923) och hans uppsats *Nekrologierna från Lund, Roskildekrönikan och Saxo* (*Sc.*, 1928, s. 84—112). Nämnas bör också ett från johanniterklostret i Eskilstuna stammande nekrologium, med inledning och notiser om de i nekrologiet nämnda personerna utgivet av I. Collijn under titeln *Ett nekrologium från johanniterklostret i Eskilstuna* (*NTBB*, 1929, s. 1—21).

Till traditionskällorna hör vidare en annan grupp medeltida källmaterial, nämligen *legender* och *helgonbiografier*. Med legend menades ursprungligen berättelser om eller ur ett helgons eller en martyrs liv, vilka auktoriserades av kyrkan i ändamål att uppläsas vid gudstjänsterna på helgonens och martyrernas åminnelsedagar. Sedermera blev legend även benämningen på en helgonhistoria, som icke hade en liknande officiell karaktär, eller också namnet på varje enskild berättelse ur en legendsamling. De medeltida legenderna hopfördes i stora samlingsverk, av vilka den mest bekanta är den av dominikanermunken J. De Voragine på 1200-talet utgivna *Legenda aurea*. Den fullständigaste legendsamlingen är *Acta sanctorum*, som började utkomma redan år 1734 och vars utgivande i våra dagar återupptagits. Legenderna äro synnerligen vanskliga att använda som historiska källor, ty de måste först rensas från allt, som står i samband med den traditionella avfattningen av dylika verk med deras speciellt uppbyggliga syfte.

Den sannolikt äldsta svenska legenden är *Sigfridslegenden* (*SRS*, II: 1 (1828), s. 344—376; delvis utg. av G. Stephens i *Ett forn-svenskt legendarium* i *SFSS*, 7: 2 (1858), s. 839—855). Bidrag till en kritisk värdesättning av legenden som historisk källa och en undersökning av det traditionsstoff, som den inne-

håller, och den miljö, till vilken den är förlagd, lämnar Toni Schmid i avhandlingen *Den helige Sigfrid*, I (1931) (en andra ännu icke utkommen del skall omfatta en kritisk edition av Sigfridsofficierna med legenden, skriftprov och undersökningar rörande kulten och vissa utländska källor).

Den historiskt viktigaste men också mest omstridda av alla våra många legender är *Erikslegenden*, som av somliga antages vara författad mellan åren 1270 och 1281 och av andra anses icke kunna vara äldre än från början av 1300-talet. Texten föreligger i olika redaktioner, som flera gånger utgivits i tryck, bl. a. i *HSH*, 6 (1818), s. 1—55; *SRS*, II: 1 (1828), s. 270—330, samt delvis i *SFSS*, 7: 2 (1858), s. 881—888 och 7: 3 (1865—74), s. 343—385. Erikslegenden har hittills i allmänhet varit huvudkällan för Erik den heliges historia, och på den vilar den traditionella uppfattningen om konung Erik och hans gärning. Under senare år har dock legendens historiska värde blivit ytterst omstritt. I en uppmärksammad uppsats, *Erik den helige. En sagohistorisk studie* (1898; *LUÅ*, Bd 34, Afd. 1: nr 2 = Meddelanden från det litteraturhistoriska seminariet i Lund, 4), sökte K. Stjerna uppvisa, att legenden såsom historisk källa vore nära nog värdelös och att så gott som alla dess uppgifter vore falska. Hans på djärva hypoteser rika bidrag framkallade C. M. Kjellberg, som i uppsatsen *Erik den helige i historien och legenden* (*FT*, T. 45 (1898), s. 317—339) ställde sig i stark opposition mot Stjernas åsikter och hävdade legendens historiska värde. En livlig polemik uppstod, som särskilt rörde sig om Erikslegendens trovärdighet och sannolikheten av konungens kristna nit och hans korståg till Finland. På Kjellbergs genmäle svarade Stjerna med uppsatsen *Påfvebrefvet om S. Eriks korståg* (*HT*, 1899, s. 237—239), varpå följde ett genmäle av Kjellberg och en slutreplik av Stjerna, båda tryckta som bilagor till *HT*, 1899, resp. 1900. Sedan denna strid avblåsts, förfäktade L. Weibull i uppsatsen *Erik den helige* (*ANO*, 1917, s. 99—130) den meningen, att legenden sådan den bevarats kan ur historisk synpunkt ej tillerkännas vitsord, då den både med avseende på innehållet och framställningssättet är ett konglomerat av från olika håll hop-

plockade gängse motiv. Även flera andra författare hava yttrat sig i stridsfrågan men i åtskilliga punkter mer eller mindre deciderat ställt sig på Kjellbergs ståndpunkt, såsom O. Janse, *De nyaste åsikterna om Erik den helige* (*HT*, 1898, s. 319—328); O. Ahnfelt, *Ännu ett bidrag till tolkningen af »påfvebrefvet om Sankt Eriks korståg»* (*HT*, 1901, s. 144—146); K. B. Westman, *Den svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidevarv till Innocentius III:s* (1915), s. 67—100; H. Schück, *S. Erik och hans reliker* (förf:s *Från det forna Upsala* (1917), s. 1—29); K. Grotenfelt, *Erik den helige och hans korståg till Finland* (*FHT*, 1920, s. 111—125); H. Toll, *Erik den heliges korståg till Finland* (*FHT*, 1926, s. 79—87). Jfr härmed de båda finska arbetena: J. Jaakkola, *Pyhän Eerikin pyhimystraditsionin, kultin ja legendan synty* [*Erik den heliges förklarande för helgon, kultens och legendens uppkomst*] (1921; även i Historiallisia tutkimuksia, 4: 1 (1922) med tillagd resumé på tyska) och A. Korhonen, *N. s. ensimäinen ristirekti Suomeen Ruotsin edellytysten kannalta katsottuna* [*Det s. k. första korståget till Finland, sett ur synpunkten av dess svenska förutsättningar*] (*HA*, 1926, s. 85—125).

Av övriga legender må här särskilt nämnas *Henrikslegenden* (*SRS*, II: 1 (1828), s. 331—343), vilken handlar om den engelskfödde Uppsalabiskopen Henrik, sedermera Finlands apostel och nationalhelgon. Under titeln *De S. Henrico episcopo et martyre. Die mittelalterliche Literatur über den Apostel Finnlands*, av vilket arbete en första del åberopats men synbarligen ännu ej utlämnats, har A. Maliniemi för avsikt att samla och kommentera alla de texter, som ansluta sig till det finska nationalhelgonet Henriks kult under medeltiden. Av J. Rinnes arbete *Pyhä Henrik, piispa ja marttyyri* [Den helige Henrik, biskop och martyr] (1932; Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar, 12) har J. Gallén gjort en sammanfattning på svenska i *FHT*, 1932, s. 195—205. Enligt referatet utgör arbetet icke blott »en monografi över biskop Henrik, det vidgar sig till en arkeologisk-historisk undersökning av korstågstidens förhållanden, ett kult- och kulturhistoriskt längdsnitt» genom hela medeltiden.

Andra legender med historiskt inslag äro t. ex. *Eskilslegenden*

(*SRS*, II: 1 (1828), s. 389—403), *Botvidslegenden* (*SRS*, II: 1, s. 377—382) och *Davidslegenden* (*SRS*, II: 1, s. 405—412). Det bör emellertid om dessa och andra liknande legender framhållas, att deras tillkomsttid och källvärde ännu icke äro underkastade någon kritisk granskning och värdesättning och att deras uppgifter därför böra användas med den största och yttersta försiktighet.

Under senare delen av medeltiden tillkommo åtskilliga legender, som nära nog fingo karaktären av verkliga levernesbeskrivningar. Som exempel på dylika kunna anföras *Vita S. Birgittae* (*SRS*, III: 2 (1871), s. 185—206), författad kort efter Birgittas död av hennes båda biktfäder Petrus, confessor i Vadstena, och Petrus, prior i Alvastra; *Vita Katerinae* (*SRS*, III: 2, s. 244—263), en biografi över Birgittas dotter Katarina, vilken utkom i tryck redan 1487 i Stockholm och länge ansetts vara den första i Sverige tryckta bok; *Vita S. Brynolphi* (*SRS*, III: 2, s. 138—185), en biografi över biskopen i Skara Brynolf Algotsson, död 1317, en av den svenska medeltidens namnkunnigaste prelater. Sistnämnda levernebeskrivning, författad av en kommission av en norsk och två svenska biskopar i och för avgörande av frågan om biskopens kanonisation, utgavs från trycket i Lübeck 1492 men är numera känd endast i tvenne, dock icke alldeles kompletta exemplar. Till samma kategori som de ovannämnda »vitae» höra också de officiella aktstycken och berättelser, som sammanhänga med de undersökningar, vilka påvarna Gregorius XI och Urban VI påbjödo i och för Birgittas helgonförklaring, och med den därpå följande kanonisationsprocessen. Dessa handlingar förvaras i en handskrift i Kungl. Biblioteket, av vilken en faesimileupplaga utgavs 1920 av I. Collijn under titeln *Acta et processus canonizationis Sanctae Birgittae*. Av samme forskare har sedermera utgivits en textkritisk edition, *Acta et processus canonizacionis beate Birgitte* (1924—31; *SVSS*, Ser. 2. Latinska skrifter, Bd 1).

En tredje grupp bland de medeltida traditionskällorna utgöres av *konungalängder* och *lagmansförteckningar, biskopslängder och biskopskrönikor*. Den äldsta svenska konungalängden torde vara den, som är intagen i Äldre Västgötalagen och

anses härröra från mitten av 1200-talet. Återgivande den specifikt svenska traditionen går den tillbaka till Olof Skötkonung och slutar med Erik Eriksson. Texten till densamma är flera gånger tryckt, t. ex. i *SRS*, I: 1 (1818), s. 7—13, *SSGL*, 1 (1827), s. 298—304, där också en gammal latinsk översättning är återgiven som parallelltext, och i *HSH*, 17 (1832), s. 19—22. En annan konungalängd från ungefär samma tid som den ovannämnda är tryckt i *SRS*, I: 1, s. 16—17. Förutom i de ovan (s. 237) nämnda arbetena behandlas Västgötalagens konungalängd och övriga svenska medeltida konungalängder utförligt av Bolin i hans flera gånger anförda arbete *Om Nordens äldsta historieforskning*. Jfr också S. Kraft, *Står Erikskrönikan i direkt litterärt samband med den västgötska konungalängden?* (*HT*, 1930, s. 482—488 och där anförd speciallitteratur).

En längd över lagmän i Västergötland (*SSGL*, I (1827), s. 295—297) är fogad till Äldre Västgötalagen. Den är av intresse och bygger i många punkter på en god och pålitlig tradition. Över de olika stiftens biskopar finnas flera längder, som genom införda notiser icke så sällan svällt ut till krönikor över stiften och deras ledande män. De äldsta anses vara *Chronicon vetus episcoporum Wexionensium* (*SRS*, III, 2 (1871), s. 129—131) (jämför härmed Toni Schmids båda uppsatser *Växjö stifts tillkomst och älsta förhållanden* (*Sc.*, 1929, s. 275—281) och *Växjö stifts biskopar intill år 1287*, tryckt i *PHT*, 1931, s. 177—187), och *Chronicon vetus episcoporum Scarensium* (*SRS*, III: 2, s. 112—115); den senare är fogad som tillägg till Västgötalagens äldre redaktion. Av dessa båda »krönikor» finnas även senare redaktioner. För Linköpings stift finnes en namnlängd på biskoparna (*SRS*, III: 2, s. 102—103) och en versifierad krönika på svenska, författad omkring 1523, troligen av någon andlig i biskop Brasks omgivning. Denna senare trycktes 1523 på det av biskop Brask i Söderköping anlagda tryckeriet, men av denna edition är icke något exemplar bevarat till vår tid. Efter en avskrift av den förlorade, tryckta upplagan är krönikan omtryckt i *SRS*, III: 2, s. 103—112 och *SFSS*, 25 (1882), s. 485—510; den senare editionen innehåller tillika varianter från yngre avskrifter. För Uppsala stift finnas i behåll tvenne biskopskrönikor från

1300- och 1400-talen (*SKS*, III: 2, s. 97—98 och 99—102). Beträffande Västerås biskopskrönika, som förr ansetts vara äkta och stamma från medeltiden men numera uppvisats vara ett falsifikat, se ovan s. 135.

Med biskopskrönikorna äro vi inne på den stora grupp av medeltida traditionskällor, som kunna sammanfattas under den gemensamma benämningen *rikskrönikor* och *samtida historiska berättelser* om enstaka händelser. Med krönikorna, vilka äro en direkt utveckling av annalerna, nådde den medeltida historieskrivningen sin högsta form. De svenska medeltida krönikorna äro avfattade dels på vers, dels på prosa. De förstnämnda äro i regel de äldsta och behandla vanligen endast kortare perioder i vår historia, under det att de senare äro yngre och i allmänhet omfatta Sveriges hela historia från äldsta tid. De svenska rimkrönikorna ha i en samlad edition, *Svenska medeltidens rim-krönikor* (*SFSS*, 17), utgivits av G. E. Klemming; i första delen (s. 273—282, 419—443) av tredje upplagan av sin flera gånger anförda svenska litteraturhistoria har H. Schück lämnat en analyserande översikt över krönikorna, deras innehåll, ställning och tillkomsttid. Bland rimkrönikorna är *Erikskrönikan* eller *Gamla krönikan* den äldsta och betydelsefullaste. Den är avfattad på knittelvers av en person, som tillhört hertig Eriks hov, och behandlar tiden 1229—1319. Sitt största värde äger helt naturligt krönikan för den tid, med vilken författaren var samtidig. Texten, som icke blivit bevarad i någon handskrift äldre än från år 1457, är efter den bästa handskriften utgiven av G. E. Klemming (*SFSS*, 17: 1 (1865), s. 1—170) och ånyo 1924 av R. Pipping (*SFSS*, 47) med angivande av olika textvarianter och med tillägg ur andra handskrifter. Erikskrönikans tillkomst, datering och allmänna tendens ha under senaste åren varit föremål för en synnerligen livlig vetenskaplig diskussion. I anmärkningarna till den nyss nämnda editionen antog Klemming, att krönikan författats 1320. Till nära nog samma slutsats, eller närmare bestämt till något av åren 1320 eller 1321, kommo G. von der Ropp, *Zur deutsch skandinavischen Geschichte des XIV. Jahrhunderts* (1876) och G. Cederschiöld, *Om Erikskrönikan, ett historiskt epos från folkungatiden* (1880). Populärt veten-

skapliga föreläsningar vid Göteborgs högskola, 11). Båda ansågo också, att krönikan författats i olika repriser, men ha en från varandra avvikande mening angående dessa partiers tillkomsttid. Huvudsakligen på språkliga grunder sökte A. Nordfelt i uppsatsen *Erikskrönikans ålder och tillkomst. Några synpunkter* (*Saml.*, 1921, s. 1—41) reducera skälen för den traditionella dateringen och flytta tiden för författandet fram till år 1355. I fråga om motiveringen för krönikans tillkomst ansluter sig Nordfelt till den vedertagna åsikten om krönikan som ett slags försvarsskrift för Magnus Erikssons upphöjelse på tronen. Häremot har G. Bolin, *Till dateringen av Erikskrönikan* (*HT*, 1927, s. 288—309) velat göra gällande, att krönikan tillkommit som en hyllning till Magnus Eriksson vid hans myndighetsförklaring och sålunda skrivits omkring 1330, samt att den, såvida man kan däri inlägga en bestämd tendens, »ger uttryck för det aristokratiska partiet med dess förkärlek för valmonarkien och dess hat mot de utländska gunstlingarna inom hovkretsarna». R. Pipping ansluter sig i arbetet *Kommentar till Erikskrönikan* (1926; *SSLF*, 187) till den traditionella dateringen utan att dock acceptera de äldre uppfattningarna om den ordning, i vilken de olika partierna av krönikan författats. I avhandlingen *Källstudier till Sveriges historia 1230—1436* (1928), s. 6—107, har I. Andersson gjort en kritisk undersökning av de skriftliga och muntliga källor, som krönikans författare haft till sitt förfogande. Genom en ingående jämförelse med bevarade svenska annalverk kommer han till det resultat, att »Erikskrönikan är en källa av allt annat än homogen och enhetlig art» samt att dess uppgifter därför äro av i hög grad växlande värde. Krönikören har från »välunderrättade samtida källor med traditionsstoff, någon gång av sinsemellan och mot den litterära källan stridande tendens», hämtat sitt stoff och därav med glänsande formell skicklighet sökt åstadkomma en framställning av den tid han behandlar. »På de punkter, där krönikan skiljer sig från annalerna, har den föranletts därtill av den utpräglade tendens att förhärliga några av sina hjältar, som utmärker den; annalerna återge de ursprungliga uppgifterna på ett pålitligare sätt.» Beträffande avfattningstiden konstaterar Andersson endast:

krönikan är skriven efter 1320, med full säkerhet före 1355 och med rätt stor visshet före 1330-talets mitt. I sitt flera gånger citerade arbete *Om Nordens äldsta historieforskning*, s. 245—338, har S. Bolin upptagit till utförlig kritisk granskning och källanalysering Erikskrönikans ställning till annalerna intill 1266, till Visbykrönikan och till annalnotiserna 1290—1319. Av de resultat, vartill författaren i sin omfattande undersökning kommit, ger han en sammanfattning, utmynnande i satsen: »Så ha annaler influerat Erikskrönikan men också Erikskrönikan influerat annaler. Tager man hänsyn till de ytterligt komplicerade förhållandena, som vi mött i medeltidens historieforskning ifrån dess första början, ligger häri intet egendomligt.» I fråga om tiden för Erikskrönikans tillkomst accepterar Bolin I. Anderssons ovan anförda tidsbestämning. De åsikter, som de två sist nämnda författarna framlagt, ha kritiskt granskats av S. Kraft i uppsatsen *Erikskrönikans källor* (*HT*, 1932, s. 1—80). Denna är omtryckt i författarens arbete *Kring Erikskrönikan* (1932), vilket även innehåller två andra uppsatser av Kraft, förut publicerade i *HT*, nämligen *Star Erikskrönikan i direkt litterärt samband med den västgötska konungalängden?* och »*Burgo, Smalands konung*». *Erikskrönikan och Chronologia anonymi*.

Karlskrönikan eller *Nya krönikan* omfattar tiden 1389—1452 (*SFSS*, 17:2 (1866), s. 1—330). Enligt hittills vedertagen uppfattning, sådan den framställts av von der Ropp i hans ovannämnda undersökning *Zur deutsch-skandinavischen Geschichte*, s. 128—143, har Karlskrönikan uppstått genom sammanslagning av tvenne olika krönikor: en äldre, *Engelbrektskrönikan*, i sin ursprungliga form nu till stor del förlorad, vilken i folklig anda behandlat tiden 1389 till 1436, och en yngre, som i Karl Knutsson-vänligt syfte skildrar Sveriges öden 1436—1452, den egentliga Karlskrönikan. Engelbrektspartiets ursprunglige författare är med all sannolikhet en person, som stått den store frihetshjälten nära under hans korta men bragdrika bana. Det är författaren till den egentliga Karlskrönikan, som sammanarbetat de båda krönikorna till en och därmed samtidigt underkastat Engelbrektskrönikan omarbetningar och revisioner i syfte att avlägsna för Engelbrekt förmanliga utsagor och starkare fram-

häva den roll, som Karl Knutsson spelar i händelseförloppet. Den sista av dessa omarbetningar har företagits icke långt efter oktober 1452, då krönikan i sin helhet slutförts. I anslutning härtill har H. Schück, *Engelbrekt* (1916), s. 218—219, framställt den hypotesen, att den av biskop Thomas författade s. k. Engelbrektsvisan, sådan vi nu känna den, endast utgör fragmenter av en större dikt, vilken utgjort förlaga för och blivit omstuvad till den nuvarande Engelbrektskrönikan. Häremot har E. Hjärne i uppsatsen *Biskop Thomas' av Strängnäs visa om striden för Sveriges frihet* (*FHT*, 1919, s. 96—134) på både inre och yttre grunder uppvisat, att krönikans författare icke kunnat bygga sin framställning av Engelbrektsstriden på detta biskop Thomas' kväde. Mot den gängse uppfattningen, sådan denna formulerats av von der Ropp, har I. Andersson i sin flera gånger anförda avhandling *Källstudier till Sveriges historia*, s. 259—301, genom en analys av krönikan och dess beståndsdelar sökt uppvisa, att någon självständig Engelbrektskrönika icke kan ur Karlskrönikan utskiljas, lika litet som någon ursprunglig Engelbrektsvisa kan påvisas. Det är ett enhetligt verk och måste som sådant bedömas. Karlskrönikan är i sin helhet inspirerad av Karl Knutsson och är att betrakta som ett led i hans verksamhet för det nationella konungadömet. Som källor har krönikören använt annaler och diplom, samtida dokument, statshandlingar, såväl ingående brev som koncept i stor utsträckning, och traditionsmaterial av delvis dunkel proveniens. Slutligen har E. Neuman på diplomvetenskaplig och språklig väg gjort en undersökning av *Karlskrönikans proveniens och sanningsvärde* (*Saml.*, 1927, s. 103—182), vari han uppvisat, att tre av skrivarna i krönikans sista del (parti 3) utskrivit åtskilliga diplom för konungens räkning och således varit anställda i det kungliga kansliet. Då en av dessa skrivare gjort rättelser i de andras manuskript både i krönikan och ett av diplomen, antager Neuman, att denne skrivare (huvudredaktören) varit identisk med konungens kansler Bengt. I fortsättningen av samma undersökning (*Saml.*, 1931, s. 97—190) har Neuman klarlagt, att Engelbrektskrönikan författats kort efter Engelbrekts död (1436—1438) av rikets och rådets skrivare, den tyskfödde Johan Fredebern, troligen på uppdrag av

riksrådet och i varje fall klerkerna inom detsamma. I en tredje fortsättning (*Saml.*, 1934, s. 113—218) har Neuman bevisat parti 2 av krönikan vara författat åren 1439—1440 av den man, som då efterträtt Fredebern som riksrådets mångårige tillfälligt anställde sekreterare. Neuman har vidare till följd av en grundligare undersökning av förhållandena i det kungliga kansliet måst övergiva sin förra hypotes om författaren till parti 3 av krönikan och söker nu visa, att åtskilligt talar för Johannes Magnus' uppgift, att en Laurentius Arosiensis (bördig från västra Västmanland) skulle ha författat denna krönikedel. Om Fredebern har K. Kumlien i uppsatsen *Till frågan om »Engelbrektskrönikans» författare* (*PHT*, 1932, s. 78—96) lämnat åtskilliga supplerande uppgifter.

Till Karlskrönikan hör även[ledes] den s. k. *Förbindelsedikten* (*SFSS*, 17:1 (1865), s. 171—192), som behandlar Magnus Erikssons och Albrekts regeringstid. Den tillkom först efter Karlskrönikan, och genom densamma förbands Karlskrönikan med Erikskrönikan till ett helt. Förbindelsediktens källor, tendens och värde för den historiska forskningen utredas närmare av I. Andersson i hans ovannämnda avhandling, s. 174—212.

Erikskrönikan, Karlskrönikan och de nedannämnda Sturekrönikorna sammanfattades vanligen förr i tiden under den gemensamma benämningen *Stora rimkrönikan* i motsats till *Lilla rimkrönikan*. Denna senare är en omarbetning av Prosaiska krönikan och omfattar tiden från sagotiden till och med konung Kristofer av Bayern. Den är avfattad i dialogform, ett uppslag, som anses härröra från de tyska s. k. dödsdanserna. Sannolikt har den författats på 1450-talet av någon i Karl Knutssons omgivning. Krönikan fortsattes sedermera ända till Gustav Vasas tid och föreligger i flera olika versioner och bearbetningar. En äldre och en yngre redaktion äro tryckta i *SFSS*, 17:1 (1865), s. 215—231, resp. s. 254—288. Som historisk källa är denna krönika av ringa värde.

Sturekrönikorna (*SFSS*, 17:3 (1868), s. 1—144), som utgöra en fortsättning på Karlskrönikan, behandla tiden 1455—1496. De anses härröra från minst två efter varandra verksamma författare och ha sannolikt tillkommit i Stockholm. De äro skrivna

under den tid de skildra, slutpartiet (tiden efter 1487) dock troligen något efter 1496. Sturekrönikans förra del (tiden 1452—1487) har E. Lönnroth behandlat i uppsatsen *Sturekrönikan 1452—1487* (*Sc.*, 1933, s. 173—192). Till Sturekrönikorna hänföres vanligen även den del av den yngsta, på rimmad vers skrivna medeltidskrönika, som behandlar åren 1452—1520 (*SFSS*, 17:3 (1868), s. 145—236). Denna krönika anses vara redigerad i Östergötland på 1520-talet. För de källor, som krönikören använt, har G. Landberg redogjort i uppsatsen *Om källorna till vår yngsta rimmade rikskrönika 1452—1520* (*Saml.*, 1926, s. 133—149).

En krönikorna närstående grupp av de medeltida traditionskällorna är den, som kan sammanfattas under benämningen samtida historiska berättelser om enstaka händelser. I regel äro dessa nedskrivna av personer, som själva deltagit i de händelser som skildras, och i något bestämt syfte eller med någon oftast genomskinlig tendens. De kunna dock vara av värde för utrönande av de rådande politiska åsikterna och stämningarna inom de om makten kämpande partierna. Bland dessa berättelser kunna följande förtjäna att här nämnas:

1) *Libellus de Magno Erici rege* (*SRS* (1871), III:1, s. 12—16), en smädeskrift mot konung Magnus Eriksson, som författats under konungens fångenskap 1365—1371. I uppsatsen *En pamflett mot Magnus Eriksson i dess idépolitiska och litterära miljö* (*HT*, 1927, s. 1—27) gör S. Kraft gällande, att denna smädeskrift utgör en Birgitta-revelation, som i sin föreliggande gestalt är ett verk av Petrus av Alvastra, Birgittas biktfader. Till en något annan uppfattning om skriftens karaktär kommer I. Andersson i sin avhandling *Källstudier till Sveriges historia*, s. 151—173, där han närmare undersökt dess källor och de i densamma meddelade uppgifternas historiska värde. Han anser sig nämligen endast kunna fastslå, att Libellus skrivits under partiellt inflytande av Birgittas revelationer.

2) Birgittas *Revelationes*. Dessa revelationes eller uppenbarelser trycktes första gången i Lübeck 1492 av Bartholomæus Ghotan på föranstaltande av klostret i Vadstena. Sedermera hava många upplagor av Birgittas skrifter sett dagen — vare

sig dessa ursprungligen haft uppenbarelsens form eller ej — av vilka Rom-upplagan av 1628 anses vara den bästa. En edition, omfattande allt som av skrifterna föreligger på svenska, utgavs 1857—84 av G. E. Klemming (*SFSS*, 14:1—5). Uppenbarelserna innehålla åtskilliga, ehuru tendentiösa och svårtydda anspelningar på samtida händelser och förhållanden. En tolkning och förklaring av dessa gavs redan under medeltiden i *Commentarii historici super nonnullis revelationibus S. Birgittae de rege Magno Erici et successoribus ejus* (*SRS*, III:1, s. 16—29), vilka kommentarer anses vara skrivna i slutet av 1300-talet av en klerk från Linköping. Litteraturen om Birgitta och hennes uppenbarelser, huru dessa uppstått och kunna tolkas, är synnerligen rik och kan här icke närmare specificeras. I stället hänvisas till följande bibliografier: G. E. Klemming, *Birgitta-litteratur* (1883), utgiven som bilaga till *KBH*, 6; I. Collijn, *Handskrifter, urkunder och böcker rörande Birgitta och Vadstena*, tryckt i Birgittautställningen 1918, s. 121—174, och Geete, *Fornsvensk bibliografi*. Bland de där omnämnda skrifterna böra ur historisk synpunkt särskilt framhållas: H. Schück, *Några anmärkningar om Birgittas revelationer* (1901; *VHAH*, D. 33:1); T. Höjer, *Studier i Vadstena klosters och birgittinordens historia* (1905); R. Steffen, *Den heliga Birgittas uppenbarelser i urval och öfversättning* (1909); K. B. Westman, *Birgitta-studier*, 1 (1911; även i *UUÅ*); I. Andersson, *Källstudier till Sveriges historia* (1928), s. 108—150; I. Collijn, *Birgittinska gestalter* (1929) samt S. Kraft, *Textstudier till Birgittas revelationer* (1929); jämför N. Beckmans recension av detta arbete i *Sc.*, 1930, s. 300—308, författarens svar och recensentens replik i *Sc.*, 1931, s. 146—154.)

3) *Berättelse om Käplingemorden 1389.* Denna utgavs först av E. Benzelius efter en handskrift från 1300-talet i hans *Monumenta historica veteris ecclesiae Sveo-Gothicae* (1709—10), s. 62—68, och försågs där av utgivaren med titeln *Omständelig berättelse, huru the swenske af tyskarna blefwo i Stockholm förrodhne oc brände, åhr 1389. På samma tijd scrifwen.* Skriften, sannolikt författad av en svensk i Stockholm, är sedermera efter samma handskrift omtryckt i *SRS*, 1:2 (1818), s. 212—215.

4) *Danske kong Christierns handel* (*HSH*, 5 (1818), s. 3—17) är en smädeskrift mot Kristian I, bevarad i en handskrift från slutet av 1400-talet eller början av 1500-talet. Den är sannolikt författad av en stockholmare, ty den innehåller ett starkt klander av konungen för hans gynnande av tyskarna i Stockholm.

5) *Expeditio Danica adversus Holmiam anno 1518* (*SRS*, III: 1 (1871), s. 29—32), en på plattyska av en i Stockholm boende tysk avfattad berättelse om konung Kristian II:s anfall mot Stockholm på sommaren 1518, som slutade med nederlaget vid Brännkyrka. Berättelsen anses vara den bästa och pålitligaste skildringen som finnes av detta krigståg.

6) *Proelia inter Suecos et Danos annis 1452—1524* (*SRS*, III: 1 (1871), s. 33—34), en förteckning över fältslag mellan svenskar och danskar, nedskriven delvis av biskop Hans Brasks sekreterare Spegelberg, troligen efter diktamen av biskopen.

7) *Berättelse om förspelet till Stockholms blodbad 1520*, uppsatt på begäran av Gustav Vasa före den 6 juni 1523 av domprosten Jöran Turesson Tre Rosor, skolastikern Peder Galle och kantorn Erik Geting, vilka alla tre voro närvarande i Stockholm den 7 och 8 november. Berättelsen är flera gånger tryckt: efter en avskrift, befintlig i Uppsala universitetsbibliotek, i *HSH*, 2 (1816), s. 1—12, efter samma avskrift med rättelser av Hogenskild Bielke i *SRS*, III: 1 (1871), s. 68—70, samt av L. Weibull i *Sc.*, 1928, s. 17—21. Efter en samtida handskrift i *RA*, vilken karakteriserats som ett originalkoncept, har berättelsen utgivits av E. Hildebrand i *HT*, 1918, s. 118—122.

I sammanhang med denna de tre Uppsalakanikernas berättelse torde det vara lämpligt att även anföra några andra källor till blodbladets historia. Vid sidan av den ovannämnda berättelsen står den s. k. *kättareförklaringen* eller *sententian* såsom den förnämsta källan. Den föreligger i urkundsform, utskriven på pergament med en del vidhängande sigill, och förvaras i danska Riksarkivet; i den är även intagen en avskrift av Gustaf Trolles klagoskrift. Kättareförklaringen är senast utgiven av E. Hildebrand i *HT*, 1918, s. 122—128, och av L. Weibull i *Sc.*, 1928, s. 9—12. Utom dessa två källor finnas andra, bland vilka särskilt böra uppmärksammas tvenne från Kristian II:s kansli ut-

gångna relationer: en proklamation, utfärdad den 9 november 1520, till trenne härad i Västergötland, avtryckt av L. Weibull i *Sc.*, 1928, s. 13—14, efter en utgåva av Hadorph i hans edition av rimkrönikan, samt en relation till påven, ingående i en klagoskrift mot den påvlige legaten Arcimboldus och uppsatt i slutet av år 1520 eller början av 1521; den är tryckt i Acta pontificum Danica, Bd 6 (1915), s. 333—337. Den litteratur, i vilken dessa källor värdesättas, blir anförd längre fram i detta kapitel.

Bland de medeltida traditionskällorna må till sist framhållas våra *historiska visor*, av vilka endast ett fåtal mera betydande blivit bevarade till vår tid. De äro samlade och 1853 utgivna i första delen av G. O. Hyltén-Cavallius och G. Stephens, *Sveriges historiska och politiska visor*, samt 1881—82 av G. E. Klemming, *Svenska medeltidsdikter och rim* (*SFSS*, 25, s. 175—518). Förutom i sin litteraturhistoria har H. Schück i uppsatsen *Våra äldsta historiska folkvisor* (*HT*, 1891, s. 281—318) behandlat och analyserat folkvisorna med historiskt innehåll. Dessa beröras också flerstädes av S. Ek i hans arbete *Studier till den svenska folkvisans historia* (1931; *GHA*, Bd 37: 1), varmed dock bör jämföras den kritik, som A. Blanck framfört i Sakkunnigutlåtanden rör. sökandena till professuren i litteraturhistoria med poetik vid Göteborgs Högskola (1932), s. 70—97, och C. Weibull i uppsatsen *Folkviseforskning*, (*Sc.*, 1932, s. 81—102). De historiska visor, som ha brudrov inom Folkungaätten som motiv, ha närmare undersökts av O. Klockhoff, i uppsatsen *Folkvisorna om »brudrov» inom Folkungaätten* (*Saml.*, 1929, s. 137—177). Av de för den historiska forskningen mest användbara folkvisorna kunna här nämnas Visan om Tord Bondes mord 1450, vilkens ställning och innebörd behandlats av S. Ek i uppsatsen *Visan om Tord Bondes mord*, tryckt i Minnesskrift, utg. av Filologiska samfundet i Göteborg (1920), s. 33—41 (*GHA*, Bd 26: 2), Eriksvisan, som undersökts av E. Nyléx i uppsatsen *Eriksvisan* (Studier tillägnade O. Sylwan (1924), s. 33—48). Visan om slaget vid Brunkeberg med dess starka nationella hänförelse, samt de av biskop Thomas författade visorna om Engelbrekt och Sveriges frihet samt om Trohetén (se om dessa E.

Hjärnes förut citerade uppsats *Biskop Thomas' av Strängnäs visa om striden för Sveriges frihet* (*FHT*, 1919, s. 96—134); L. Sjödin, *Biskop Thomas' fosterlands- och frihetskärlek i belysning av hans liv och diktning* (*HT*, 1925, s. 197—254); E. Lönnroth, *Biskop Thomas' Frihetsvisa* (*Sc.*, 1931, s. 30—54) och K. Kumlien, *Karl Knutsson och Sveriges unionsparti under våren och sommaren 1439*, tryckt i *HT*, 1930, s. 488—507).

De inhemska källorna till vår medeltidshistoria kunna i många fall suppleras och utfyllas genom utländskt källmaterial, både urkunder och traditionskällor. Det ingår i den för *DS*, *SRS* och *ST* uppgjorda planen att i dessa verk samla även alla utländska källor av betydelse för svensk historia, och i dessa publikationer återfinnes därför utländskt källmaterial, i den mån det för utgivarna varit känt. Men forskaren kan icke nöja sig med att endast anlita dessa urkundsverk för att få kännedom om utländskt källmaterial, som berör Sverige. Sedan de ovannämnda urkundssamlingarna utkommo, hava många nya urkunder dragits fram i ljuset och åtskilliga äldre akter utkommit i bättre och pålitligare avtryck. Och för vissa perioder finnes ännu icke ett svenskt diplomatarium, såsom redan framhållits. Av dessa och andra skäl är det nödigt, att forskaren i vår medeltidshistoria ständigt och jämt uppsöker utländska urkundssamlingar, framför allt för de länder och stater, med vilka vårt land under denna tidsperiod stod i en närmare beröring.

Norge är förmånligare och bättre ställt än Sverige så till vida, som det har nästan hela sitt medeltida diplommaterial samlat och utgivit i *DN*, som sträcker sig fram till slutet av 1500-talet. Av detta har, sedan det 1847 började utgivas av C. Lange och C. R. Unger, hittills utkommit 19 »Samlinger». I *DN* äro handlingarna icke avtryckta i strängt kronologisk följd såsom i *DS* utan uppdelade i grupper. De speciellt isländska diplomen äro samlade i *DI* (även med titeln *Íslenzkt fornbréfasafn*), av vilket sedan 1857 12 band utgivits. Av verket *Norges gamle Love indtil 1387* äro fem band under åren 1846—95 utgivna. En ny serie, omfattande tiden 1388—1604, påbörjades 1904, med en betydligt vidare ram än den äldre serien. Av denna

svit har hittills utgivits tvenne band, varigenom arbetet förts fram till 1482. Av V. Finsen utgavs i översättning i fyra delar *Grágás. Islændernes Lovbog i Fristatens Tid* (1852—83).

I Danmark har man tillsvidare uppgivit tanken på ett fullständigt diplomatarium. Urkunder och brev föreligga därför spridda i en mängfald publikationer, flera av mera speciellt innehåll. Bland de viktigaste av dessa kunna här nämnas: *Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearchiv, indeholdende Bidrag til dansk Historie af utrykte Kilder*, udg. af C. F. Wegener och A. D. Jörgensen, Bd 1—7 (1852—83); *Diplomatarium Christierni I. Samling af Aktstykker, Diplomer og Breve*, udg. af C. F. Wegener (1850); *Kjöbenhavns Diplomatarium. Samling af Dokumenter, Breve og andre Kilder til Oplysning om Kjöbenhavns ældre Forhold för 1728*, udg. af O. Nielsen, Bd 1—8 med register (1872—87); *Testamenter fra Danmarks Middelalder indtil 1450*, udg. af K. Erslev (1901); *Bullarium Danicum. Pavelige Aktstykker vedrörende Danmark 1198—1316* (1931—32), udg. af A. Krarup; *Acta pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrörende Danmark 1316—1536*, udg. af L. Moltesen, A. Krarup og J. Lindbæk, Bd 1—6 (1904—15), samt *Missiver fra Kongerne Christiern I:s og Hans' Tid*, udg. ved W. Christensen, Bd 1—2 (1912—14). För att emellertid få en lättillgänglig översikt över det medeltida källmaterialet har man redan tidigt i Danmark tillgripit den utvägen att i stället för ett fullständigt diplomatarium utgiva regestförteckningar. Dylika äro t. ex. *Regesta diplomatica historiae Danicae*, som i sju delar utkommo under åren 1847—1907 och innehålla en kronologisk förteckning över dittills tryckta diplomer och andra brev, som giva upplysning om dansk historia fram till 1660, samt *Repertorium diplomaticum regni Danici mediaevalis*, udg. ved K. Erslev, vilket, publicerat i fyra band under åren 1894—1912, innehåller en förteckning över Danmarks brev från medeltiden jämte utdrag av otryckta fram till år 1450. Av detta Repertorium har en ny serie börjat utgivas av W. Christensen, av vilken hittills sex band föreligga, omfattande åren 1451—1510. Även de danska lagarna har man numera börjat samla i en edition, motsvarande den svenska. Av *Danmarks gamle*

Landskapslove med Kirkelovene, vilka sedan 1920 utgivas under redaktion av J. Brøndum-Nielsen och S. Aakjær, ha hittills utkommit tvenne band, omfattande *Jyske Lov* och *Skånske Lov*. I detta sammanhang kan också erinras om den utgåva i två band (1895—1904) av *Danmarks Gilde- og Lavsskraer fra Middelalderen*, som ombesörjts av C. Nyrop. Angående övriga källor till Danmarks medeltidshistoria hänvisas till den bibliografiska översikten *Kilderne til Danmarks Historie i Middelalderen* (1892) av K. Erslev.

Av alldeles särskild betydelse för Sveriges medeltidshistoria äro de hanseatiska urkundspublikationerna samt de diplomsamlingar och källverk, som hänföra sig till de gamla staterna kring Östersjön. Både med hansan och med Mecklenburg, Pommern, Preussen och det livländska ordenslandet stod Sverige under medeltiden i en mycket livlig förbindelse, och i dessa länders och statsbildningars urkundssamlingar äro värdefulla upplysningar att hämta för Sveriges medeltidshistoria. Som exempel härpå torde det vara nog att hänvisa till den *Berättelse om den lybeckska beskickningen i Sverige hösten 1509*, som utgivits av L. Sjödin i *HH*, Bd 26: 3 (1924), s. 1—42, den äldsta hittills kända berättelse om en lübecksk beskickning till Sverige. Genom denna får man en inblick i den situation och de händelser, som ledde till en ändring i Lübecks dittills förda politik mot Sverige. Vad så först de hanseatiska källorna beträffar, föreligga de i stor utsträckning tryckta i följande urkundspublikationer: *Hansisches Urkundenbuch und Urkundenverzeichnis bis zum Jahre 1370* (1830); *Hansisches Urkundenbuch*, bearb. von K. Höhlbaum, K. Kunze und W. Stein, varav hittills under åren 1876—1916 utkommit elva band, genom vilka arbetet förts fram till år 1500; *Die Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256—1430*, bearb. von K. Koppman, Bd 1—8 (1870—97); *Hanserecesse von 1431 bis 1476*, bearb. von G. von der Ropp, Bd 1—7 (1876—92); *Hanserecesse von 1477—1530*, bearb. von D. Schäfer, Bd 1—9 (1881—1913); *Hamburgisches Urkundenbuch*, vars första band utgavs av J. M. Lappenberg 1842; sedermera har ett andra band (1911—33) utkommit, vars tredje häfte går fram till 1330; *Urkundenbuch der Stadt Lübeck*, T. 1—11 (1843—1905),

som går fram till 1470; ett *Wort- und Sachregister* (1932) till dessa band har utarbetats av F. Techen; *Bremisches Urkundenbuch*, hrsg. von R. Ehmck und W. von Bippen, Bd 1—5 (1863—1902), som går fram till 1433. I sammanhang med dessa hansans och hansestädernas urkundssamlingar kan det vara skäl att erinra om den av holländaren H. A. Pollman 1917 utgivna samlingen *Bronnen tot de geschiedenis van den Oostzeehandel* (1917; Rijks geschiedkundige publicatiën, 35—39), vars första band innehåller handlingar för åren 1122—1499.

Av urkundssamlingar från stater kring Östersjön kan det vara tillräckligt att nämna följande: *Mecklenburgisches Urkundenbuch*, Bd 1—24 (1863—1913), som når fram till år 1400; *Pommersches Urkundenbuch*, Bd 1—6 (1868—1907), som går fram till 1325; *Codex diplomaticus Prussicus*, Vol. 1—6 (1830—61), som går fram till år 1404; *Preussisches Urkundenbuch*, Bd 1—2: 1 (1882—1932), som innehåller urkunder till belysning av den tyska ordensstatens bildande för åren 1140—1324; *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des deutschen Ordens*, inrymmande i fem band (1874—80) handlingar för tiden 1233—1525; *Acten der Ständetage Preussens königlichen Antheils*, av vilket arbete endast utkommit ett band (1888—96) med handlingar för åren 1466—1479.

Urkunder och handlingar till de baltiska staternas medeltidshistoria finnas i *Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch nebst Regesten*, som under åren 1853—1910 utgivits i tvenne serier, av vilka den ena i 12 band omfattar urkunder fram till år 1472, den andra i 3 band urkunder för åren 1494—1510, samt *Akten und Rezesse der livländischen Ständetage*, varav hittills 2 band utkommit, innehållande handlingar för åren 1304—1458, 1494—1535. Urkundssamlingar från övriga nordtyska och näraliggande stater äro förtecknade i Dahlmann-Waitz, *Quellenkunde der deutschen Geschichte* (1931), s. 78—88, till vilket arbete hänvisas även för den litteratur, som sammanhänger med här förtecknade urkundspublikationer.

Urkundsmaterialet rörande Sveriges förbindelser med den påvliga kurian är ävenledes en synnerligen viktig källa för Sveriges medeltidshistoria. En del hithörande urkunder äro tryckta

i resp. delar av *DS* och *SD* och dessutom registrerade i Celses Bullarium (se s. 144). Under de senaste decennierna har emellertid detta material högst väsentligt ökats, sedan det påvliga arkivet i Vatikanen 1881 öppnades för forskare från hela världen, och massor av för Sveriges historia viktiga urkunder hava sedan dess dragits fram i ljuset. För de forskningar, som från svensk sida under senare år bedrivits i Vatikanarkivet, och de förarbeten, som gjorts för att åstadkomma en samling *Acta pontificum Suecica*, har ovan (s. 124—125) redogjorts. Intill dess en dylik publikation föreligger, kan forskaren hava mycket gagn av de allmänna regestförteckningar över påvebrev, som redan förefinnas i tryck, såsom Ph. Jaffé, *Regesta pontificum Romanorum ab condita ecclesia ad annum p. Chr. n. 1198*, T. 1—2 (2:o uppl. 1885—88), och dess fortsättning A. Potthast, *Regesta pontificum Romanorum . . . ab a. 1198 ad a. 1304*, Vol 1—2 (1874—75). Ävenledes kunna de svenska medeltidsforskarnas arbeten underlättas genom den av P. A. Munch gjorda editionen av *Pavelige Nuntiers Regnskabs- og Dagböger, förte under Tiende-Opkrævningen i Norden 1282—1334* (1864) samt de under senare år utgivna brev, patent och skrivelser från åtskilliga påvars regeringstid, vilka äro offentliggjorda i serien Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome. Dessa urkunds- och regestpublikationer taga sin början med påven Honorius III (1216—1227). Upplysningar om äldre påvliga urkundssamlingar erhållas bäst i H. Oesterley, *Wegweiser durch die Literatur der Urkundensammlungen*, Th. 2 (1886), s. 236—257.

I samband med redogörelsen för det utländska urkundsmaterialet till Sveriges medeltidshistoria bör också framhållas, att de medeltida *universitetsmatriklarna* lämna viktiga personhistoriska upplysningar om svenskar, som under 1300- och 1400-talen studerat vid utländska universitet såsom Leipzig, Rostock, Greifswald, Köln, Paris m. fl. Under det att den äldsta matrikeln för Uppsala universitet är förkommen, äro de flesta utländska medeltida studentförteckningarna i behåll och också delvis utgivna. En förteckning över av trycket utgivna universitetsmatriklar, universitetshistorier och andra liknande källor finnes införd i E. Heydenreich, *Handbuch der praktischen Genealogie*, Bd 1

(1913), s. 84—90, varmed kan jämföras W. Falckenheiner, *Universitäts Matrikeln* (1928), innehållande uppgifter om tryckta och otryckta studentmatriklar för alla tyska och övriga viktigare europeiska universitet. En förteckning över svenska studenter, som enligt tryckta matriklar studerat vid utländska universitet före 1701, har upprättats av F. de Bruin och föreligger i en 1926 duplicerad maskinskrift under titeln *Svenska studenter*. Med denna bör jämföras samme författares *Alfabetisk förteckning öfver svenska studenter vid in- och utländska universitet i gamla tider*, tryckt i hans *Holmiana et alia*. Bd 3 (1923), s. 1—309.

De utländska traditionskällor, ur vilka upplysningar och uppgifter om Sverige och medeltida svenska förhållanden kunna erhållas, äro ganska talrika, men om dem måste vi fatta oss mycket kort och nöja oss med några allmänt hållna antydningar och anvisningar.

För den tidigare medeltiden äro de redan i föregående avsnitt nämnda norsk-isländska sagorna av vikt; särskilt *Heimskringla* får för senare tid ökad betydelse i källhänseende. Under 1200-talet upphör den gamla sagoskrivningen. Den siste författaren på området är Sturla Thordsson, som skrev *Håkon den gamles saga* och *Magnus Lagaböters saga*, av vilken senare endast några fragment återstå. Det finnes en mängfald sagor, vilka äro dels separat utgivna, dels publicerade i samlingsverk såsom t. ex. *Fornmanna Sögur*, *Islenzkar Fornsögur*, *Altnordische Saga-Bibliothek*, och av det danska *Samfundet til udgivelse af gammel nordisk literatur*. Intill 1908 äro alla dessa editioner bibliografiskt förtecknade av H. Hermannsson i *Bibliography of the Icelandic sagas and minor tales* (1908; Islandica, 1). Sagolitteraturen behandlas utförligt av F. Jónsson i andra upplagan av *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie*. Bd 2 (1921—23), s. 190—877. För den senare medeltiden finnas åtskilliga norska och isländska annaler och andra likartade källor, som också innehålla uppgifter av intresse för Sverige. De äro offentliggjorda av G. Storm i de båda arbetena: *Monumenta historica Norvegiae. Latinske Kildeskrifter til Norges Historie i Middelalderen* (1880) och *Islandske Annaler indtil 1578* (1888).

Av danska traditionskällor innehåller Saxos redan förut nämnda *Gesta Danorum* för 1100-talet värdefulla upplysningar för Sveriges medeltidshistoria. Det har också redan framhållits, hurusom den danska annalskrivningen varit mönster och legat till grund för den svenska. De danska annalerna och krönikorna äro samlade i det av J. Langebek grundade verket *SRD*, vars första del utkom 1772 och sista eller nionde 1878. Det mesta av det material som rör Sverige är avtryckt i *SRS*, III: 1 (1871), s. 88—154. Sedan *SRD* avslutades, ha emellertid åtskilliga av de där avtryckta källorna utgivits i nyare och bättre editioner. Danska »Aarböger» från medeltiden ha offentliggjorts av Ellen Jörgensen under titeln *Annales Danici medii aevi* (1920), helgonlegender av M. C. Gertz under titeln *Vitae sanctorum Danorum* (1908—12) och andra traditionskällor av samme forskare under titeln *Scriptores minores historiae Danicae medii aevi*, Vol. 1—2 (1917—22). Medeltida konungalistor, krönikor och »Aarböger», som icke intagits i *SRD*, då de voro skrivna på danska, hava utgivits av M. Lorenzen under titeln *Gammeldanske Kröniker* (1887—1913). Till detta arbete har Ellen Jörgensen 1930 fogat en förklarande inledning och ett supplement under titeln *Middelalderlig historisk Litteratur paa Modersmaalet*. De båda sistnämnda arbetena ingå i den skriftserie, som utges av Samfundet til udgivelse af gammel nordisk literatur (18 och 55). För den litteratur, som berör de danska annalerna och krönikorna, hänvisas till B. Erichsen og A. Krarup, *Dansk historisk Bibliografi*, Bd 1, s. 17—26.

Tyska annaler och krönikor av allehanda slag inrymma också helt naturligt många värdefulla upplysningar om svenska förhållanden. Hithörande källställen äro så gott som fullständigt samlade och tryckta i *SRS*, III: 1 (1871), s. 155—323. De lübeckska krönikorna stå i en klass för sig. Äldst av de lübeckska krönikeskrivarna är Detmar. Hans *Lübecker Chronik*, utgiven 1884 av K. Koppmann och ingående i den stora serien Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert, går från 1105 till 1395 och är av särskild vikt för konung Albrekts tid. Detmars arbete upptogs sedermera av H. Korner, en dominkanermunk, som levde i förra hälften av 1400-talet.

Hans *Chronica novella*, utgiven 1895 av J. Schwalm, går fram till år 1435 och behandlar Albrekts inkallelse till Sverige. Bland övriga krönikeskrivare kunna nämnas Reimar Kock och Albertus Krantzius. Den förre utarbetade vid mitten av 1500-talet en krönika, för vars olika partier, delvis tryckta och delvis otryckta, Annerstedt redogör i *SRS*. III: 1, s. 230—241. Verket omfattar tiden 980—1549 och ger särskilt för 1500-talet värdefulla notiser till vår historia. Den senare, en lärd kanik, från 1508 staden Hamburgs syndikus och ofta anlitad i diplomatiska uppdrag såväl av hansan som de danska konungarna, har efterlämnat flera historiska arbeten, bl. a. en *Chronica regnorum aquilonarium Daniae, Svetiae, Norvagiae*, vilken 1546 utkom av trycket; året förut hade den utgivits i tysk översättning under titeln *Dennmärckische, swedische und norwägische Chronica* (1545). Krantzius' arbete, som i den latinska versionen utkommit i ett flertal upplagor, har övat stort inflytande på senare historieskrivning. För äldre tider äro Krantzius' uppgifter av mindre värde, men i fråga om de händelser, med vilka krönikans författare var samtidig, äro de ganska pålitliga.

Bland de tyska traditionskällorna intar *Libellus Magnipolensis* en särställning. Den föreligger tryckt i *SRS*. III: 1 (1871), s. 192—199, och även i flera andra publikationer såsom t. ex. Mecklenburgisches Urkundenbuch, Bd 22 (1907), s. 448—458. Libellus Magnipolensis är en från mecklenburgskt håll utgången politisk stridsskrift, som tillkom under förra hälften av året 1394 och ger en vidlyftig, sammanhängande skildring av konung Albrekts inkallelse, hans regeringstid och hans fördrivande. Stridsskriftens värde ur historisk-kritisk synpunkt har undersökts av I. Andersson i hans avhandling *Källstudier till Sveriges historia 1230—1436* (1928), s. 213—258.

Skildringar eller strödda uppgifter om Sverige och svenska förhållanden finnas även att hämta i åtskilliga andra utländska krönikor, av vilka följande kunna förtjäna att nämnas. Danzigerborgaren B. Stegemann samlade med stor flit spridda bidrag till sin tids historia. Bland dessa finnes även en skildring av striderna mellan Sverige och Danmark 1518—1523, tryckt i Scriptores rerum Prussicarum, 5 (1874), s. 517—528, och även

i *SRS*, III: 1, (1871), s. 310—314. Denna skildring innehåller bl. a. även en redogörelse för Stockholms blodbad, uppsatt av ett åsyna vittne till händelsen. I HENRICUS LETTUS' livländska krönika, författad åren 1226—1227, ingår en berättelse om esternas härjningar i Sverige och konung Johan Sverkerssons härnadståg till Estland 1220. I översättning och med förklaringar utgavs Lettus' arbete 1867 under titeln *Livländische Chronik*. De ställen, som avhandla Sverige, äro avtryckta i *SRS*, III: 1 (1871), s. 315—317. Den polske historieskrivaren JAN DLUGOSZ (JOANNES DLUGOSSIUS), en kanonikus i Krakau, som av den polske konungen Kasimir IV nyttjades i en mängd diplomatiska uppdrag, har efterlämnat ett omfattande arbete *Historia polonica*, författat mellan åren 1455—1480 och i fullständigt skick i 12 böcker publicerat i Leipzig 1711—12. Det sista partiet vilar på Dlugosz' egna iakttagelser och upplevelser. Där omtalas också konung Karl Knutssons vistelse i Danzig (och Putzig) 1457—1464 och hans förbindelser med konung Kasimir. Till sist bör också anmärkas, att ett ej ringa antal ryska krönikor finnas, vilka dock äro svårtillgängliga och därför ej kunnat som sig bör utnyttjas av historieforskningen. Numera äro de partier, som beröra Sverige och Finland, samlade och utgivna med svensk parallelltext av HAUSEN i *Finlands medeltidsurkunder*. Jfr också M. AKIANDER, *Utdrag av ryska annaler* i tidskriften Suomi, 1848, s. 1—284, samt J. J. MIKKOLA, *Venäläisistä kronikoista pohjoismaiden keskiajan historian lähteinä* [De ryska krönikorna såsom källor för de nordiska ländernas historia under medeltiden] (*HA*, 1928, s. 181—189).

*

Äldre framställningar av den svenska medeltidens historia äro anförda i det kapitel, där den svenska historiografien behandlas. I dessa bearbetningar kan den tanken sägas vara ledande och förhärskande: att nedsätta den katolska kyrkan, dess åskådningar och uppfattningar, samt förhåna danskarna. Denna tendens återfinnes i pregnant och utstuderad form hos DALIN i hans *Svea rikes historia*. Icke ens LAGERBRING, den främste medel-

tidsforskaren före 1800-talets mitt och den kritiska historieforskningens grundläggare, har i *Sveа rikes historia* helt kunnat frigöra sig från antiklerikalism och danskhat. Ett framsteg i uppfattning av medeltiden betecknar Rühs' *Geschichte Schwedens*, och med Geijers *Svenska folkets historia* och Strinnholms *Svenska folkets historia från äldsta till närvarande tider* har historieforskningen definitivt övervunnit partiskheten mot den »påviska tiden» och frigjort sig från ensidigt patriotiska uppfattningar.

En sammanfattande, fullt modern och kritiskt vetenskaplig framställning av Sveriges medeltid ingår som del 2 och 3 i samlingsverket *Sveriges historia till våra dagar*. Den *Äldre medeltiden*, d. v. s. tiden fram till 1389, vilken del utkom 1929, har till författare S. Tunberg. Huvudvikten har denne forskare lagt på den politiska historien; han upptar också till diskussion de viktigare källkritiska problem, som stå i sammanhang med de skildrade händelserna. Den *Senare medeltiden*, omfattande tiden 1389—1520 behandlas i samma serieverk av Gotfrid Carlsson. I den äldre upplagan av Sveriges historia hade H. Hildebrand givit en skildring av *Medeltiden* (1905), vilken dock led av påtagliga brister och långt ifrån motsvarade nutida fordringar. En modern, mera kortfattad behandling av medeltiden finnes i första bandet av *Svenska folkets historia*, där H. Schück skildrat *Forntiden och den äldre medeltiden* (1914) samt *Folkungatiden och unionstiden* (1915). I detta sammanhang bör också framhävas Styffes flera gånger nämnda *Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver* (1859—84), ett arbete, som egentligen är en urkundspublikation, men där utgivaren såsom inledning till de meddelade aktstyckena genom en noggrann analys av dessas innehåll försökt fastställa det faktiska händelseförloppet och dymedelst lämnat en kortare skildring av vårt lands historia från 1300-talets början fram till Svante Nilssons död. En kortare översikt över vår medeltidshistoria har G. Carlsson lämnat under titeln *De skandinaviska länderna under senare medeltiden* (Världshistorien, skildrad i dess kulturhistoriska sammanhang, utg. av H. Almgren, 3 (1932), s. 683—735). Även ledes kan i detta sammanhang nämnas C. Grim-

BERGS välbekanta *Svenska folkets underbara öden*, D. 1 (1913), jämte därtill hörande supplement (1932).

Från finländsk synpunkt har M. G. SCHYBERGSON i första delen av sin *Finlands historia* (2:a omarb. uppl. 1903) givit en bild av det finska samhällsarbetets utveckling under medeltiden och en redogörelse för de politiska händelser, som haft bestämmande inflytande på gången av Finlands öden. I första delen av *Finlands hävder* (1929), med underrubriken *Hur Finland blev till*, har E. HORNBORG framför allt uppehållit sig vid rikets tillblivelse, territoriets fortgående avrundning i krig och fred, stammarnas sammanväxt och kulturens långvariga brytning mot primitiva krafter.

Då de nordiska rikena under medeltiden kommo i en allt livligare beröring med varandra och under en relativt lång period voro förenade under en gemensam konung, är det helt naturligt, att vår medeltidshistoria blivit intimt förbunden med Danmarks och Norges. Vid ett närmare studium av vår medeltid måste därför historikern även sätta sig in i, hur förhållandena gestaltade sig i våra grannländer. Härvid böra även tvenne äldre danska historieverk uppmärksammas. ARILD HUITFELDT, en av Danmarks främste ädlingar, riksråd och rikskansler, utgav under åren 1595—1604 en dansk historia i tio band, vilka sedermera (1650—52) trycktes under den gemensamma titeln *Danmarks Riges Historie*. Framställningen, som når fram till 1559, innehåller här och där inskjutna aktstycken, vilka författaren genom sin ställning i kansliet fått del av och av vilka flera nu icke längre äro för handen. I sitt arbete kommer Huitfeldt ständigt in på Sveriges historia, varvid han i sin allmänna uppfattning är starkt unionsvänlig. Några av hans källor behandlas av K. ERSLEV i uppsatsen *Erik Plovpennings Strid med Abel. Studier over ægte og uægte Kilder til Danmarks Historie* (*DHT*, R. 6: Bd 2 (1889—90), s. 359—442) och av E. ARUP i uppsatsen *En tabt Kilde hos Huitfeldt* (*DHT*, R. 8: Bd 1 (1907—08), s. 383—394). I L. HOLBERGS *Dannemarks Riges Historie*, som i tre band utkom under åren 1732—35, vilar framställningen på grundliga studier och sunt omdöme. Även Holberg tar unionen och unionspartiet i varmt försvar men är för övrigt ganska ob-

jektiv i sin framställning av svenska förhållanden och svensk politik.

Nyare översiktliga framställningar av Danmarks och Norges historia ingå i de samlingsverk, som motsvara Sveriges historia till våra dagar och Svenska folkets historia. I *Danmarks Riges Historie* har *Den senere Middelalder* (1898—1905) behandlats av K. Erslev och fortsättningen, *Tidsrummet 1481—1536* (1906), av A. Heise. (Om den tidigare medeltiden se s. 240.) I det andra likartade samlingsverket, *Det danske Folks Historie*, har den del, som omhandlar *Det danske Folk i den ældre Middelalder* (1927), författats av J. Steenstrup och J. Olrik, under det att fortsättningen, *Det danske Folk i den yngre Middelalder* (1928), skrivits av J. Olrik och C. P. O. Christiansen. Även ledes må ihågkommas det redan nämnda arbetet *Danmarks Historie* av E. Arup. Dess andra del (1932) går från 1282 till 1625. Från olika synpunkter har denna värdesatts och granskats av C. Weibull i *Sc.*, 1933, s. 116—124, och av K. Fabricius i *DHT*, R. 10: Bd 2 (1933), s. 323—369.

I *Norges Historie* är medeltiden delad på fyra band, vilka utkommo under åren 1915—17. E. Hertzberg och A. Bugge äro författare till *Tidsrummet 1030—1103*, A. Bugge till *Tidsrummet 1103—1319*, A. Taranger till *Tidsrummet 1319—1442* och *Tidsrummet 1443—1537*. I serieverket *Det norske folks liv og historie gjennem tidene* har E. Bull behandlat tiden 1000—1280 under titeln *Fra omkring 1000 til 1280* (1931) och S. Hasund *Tidsrummet 1280 til omkr. 1500* (1934). Ehuru betydligt äldre än dessa moderna översikter bör här omnämnas P. A. Munchs *Det norske Folks Historie*, som utkom i åtta band under åren 1852—63 och för fram Norges äldsta historia till Kalmarunionens upprättande. Detta verk är synnerligen detaljrikt och vilar på djupgående forskningar, varför det är av stort värde.

Av de olika perioderna i medeltidens historia har unionstiden i alldeles särskild grad dragit till sig forskarnas intresse. Både svenska och danska historici ha ät denna tid ägnat ingående forskningar och givit oss grundliga skildringar av den nordiska unionen, dess uppkomst, utveckling och upplösning. För en äldre

tids uppfattning, som starkt påverkades av skandinavistiska tankar och stämningar, stod Kalmarunionen som slutresultatet av långt tillbaka i tiden verkande kulturella och politiska faktorer, av vilka drottning Margareta förstod att med sin överlägsna politiska skicklighet begagna sig. Denna mera ideella uppfattning av Kalmarunionen har emellertid fått vika för en mera realistisk, vilken med stor lärdom framlagts och lanserats av K. Erslev i hans båda arbeten: *Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse* (1882) och *Erik af Pommern, hans Kamp for Sönderjylland og Kalmarunionens Oplösning* (1901). Enligt Erslevs åsikt, som numera torde få anses vara förhärskande inom den historiska vetenskapen, har man med orätt trott sig finna en djup folklig grundval för unionen. Ty en sådan måste bäras upp av stora gemensamma intressen, och dylika funnos icke i Norden. Kalmarunionen framkallades av »en tillfällig politisk situation mera än av starka strömningar i de nordiska folkens liv». Drottning Margaretas huvudsyfte var aldrig att göra de nordiska rikena likställiga eller föra dem närmare varandra, utan hon har redan från början i Danmark sett huvudlandet inom unionen. När därför konung Erik, fullföljande Margaretas verk efter hennes principer, såg alla sina stolta planer och förhoppningar gå i kvav och slutligen blev avsatt, betydde detta »långt mera än ett personskifte, ty med honom föll den nästan enväldiga konungamakt, som Valdemar och Margareta skapat och Erik sedermera levat på». Bidrag till förståelse av de viktiga händelser, som föregingo unionens tillkomst, ha lämnats av I. Andersson i uppsatsen »*Folkresningen*» *i Sverige 1371. En studie till Kalmarunionens svensk-norska förutsättningar* (*Sc.*, 1929, s. 31—53) och av G. Carlsson, *Förhistorien till 1396 års svenska konungaval* (*HSLS* (1924), s. 47—58).

Den närmast efter unionens tillblivelse följande tiden i dess historia har skildrats av C. Paludan-Müller i *De förste Konger af den Oldenborgske Slægt* (1874), omfattande åren från 1448 fram till 1536. Författaren har själv betecknat sitt verk som »Omrids og Tanker til Forstaaelse af Danmarks Historie i Overgangen fra Middelalderen til den nyere Tid». De sista åren av unionstiden ha utförligt behandlats av C. F. Allen i

hans stora, fem band omfattande arbete *De tre nordiske Rigers Historie 1497—1536* (1804—72), som dock är ofullbordat, då Allen, innan han dog, icke hann föra framställningen längre än till 1527. Med en uttömmande kännedom om hela källmaterialet och i en klar och glänsande stil har författaren skildrat Sveriges och Norges historia lika fylligt som Danmarks under de år, då unionen gick mot sin definitiva upplösning. Det svenska bondeståndets sega och uthålliga frihetskamp fann också hos honom den mest sympatiska värdesättning. För Allen blev Kristian II medelpunkten i skildringen, och liksom Paludan-Müller har han med stor skicklighet försökt försvara konungen mot de hårda domar, som fällts över honom. Även ledes bör särskilt i Allens arbete framhållas den fyllda och noggranna skildringen av dåtidens kulturförhållanden. Huru förhållandena gestaltade sig mellan vårt land och Norge från 1389 till unionens upplösning har A. Åkerblom klarlagt i avhandlingen *Sveriges förhållande till Norge under medeltidsunionen* (1888).

Även en del detaljer i unionens historia ha blivit mycket omstridda. Detta gäller framför allt det Margaretadagen (13 eller 20 juli) 1397 daterade unionsbrevet. Om denna urkunds karaktär hava olika åsikter under årens lopp framlagts. Under äldre tider såg man i unionsbrevet från Kalmar det pregnanta uttrycket för drottning Margaretas innersta tankar och planer; det var med ett ord hennes nordiska program, som där sattes på papperet. Man betraktade då unionsbrevet som en i sig själv bindande, fullgiltig unionsakt. Först mot slutet av 1700-talet blev dokumentet föremål för en närmare granskning, då C. F. Gjörgii i en serie avhandlingar *Historia foederum, praecipue recentiorum, Sveciam inter & Daniam*, P. 1—9 (1758—76), frankände det samma rättsgiltighet. Den som emellertid först underkastade unionsakten en grundlig och ingående analysering och värdesättning var C. Paludan-Müller i avhandlingen *Observationes criticae de foedere inter Daniam, Sveciam et Norvegiam, auspiciis Margaretae reginae icto* (1840). För honom stod det klart, att unionsbrevet blott var ett vittnesbörd, utfärdat av några trovärdiga män, rörande de villkor för en nordisk förening, om vilka man blivit enig på mötet i Kalmar. Dokumentet är icke

en verklig unionsakt, utfärdad av de tre nordiska rikenas därtill berättigade myndigheter, men väl ett steg mot en dylik. Till nära nog samma slutsats kom Erslev i sitt nyssnämnda arbete *Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse,* där han formulerade sin uppfattning således: Unionsbrevet från Kalmarmötet kan aldrig vara en juridiskt bindande statsakt. Det är något mera än ett utkast men långt ifrån en i laga former antagen grundlag. Det kan närmast jämföras med en förbunds- eller fredstraktat, varom man blivit enig utan att den ratificerats av parterna. Ungefär samtidigt med Erslev hade den svenske forskaren O. S. Rydberg underkastat unionsbrevet en närmare kritisk granskning i och för dess publicering i andra delen av *ST,* där brevet med utförliga kommentarer är återgivet jämte tvenne fotolitografiska reproduktioner. De resultat, till vilka Rydberg kom, utvecklade han i sitt inträdestal i Vitterhetsakademien i maj 1883, vilket dock ej trycktes förr än 1886 under titeln *Om det från unionsmötet i Kalmar år 1397 bevarade dokumentet rörande de nordiska rikenas förening* (*VHAAH,* D. 31: 1). Rydberg, som lyckats identifiera de på brevet kvarsittande sigillresterna och fastställa, vilka personer som beseglat detsamma, anser, att den ofullständiga sigilleringen icke kan vara en fullgiltig bekräftelse av unionsdokumentet, vilket därigenom visar sig vara »så långt ifrån ett vittnesbörd om vad man på mötet i Kalmar överenskommit, att det tvärtom är ett avgörande bevis på att man där icke lyckades komma till enighet». Hade däremot beseglingen varit fullständig, skulle akten varit vida mer än ett vittnesbörd av trovärdiga män, och den skulle i så fall varit »unionens verkliga fundamentalakt» eller »det officiella dokumentet för mötets i Kalmar beslut i unionsfrågan». Att Norges råd var så fåtaligt representerat vid mötet och att inga norrmän tryckt sina sigill på brevet, anser Rydberg vittna om ett ingrott motstånd från deras sida mot den gemensamma kröningen av konung Erik i Kalmar och mot drottning Margaretas unionsplaner överhuvud. När Rydbergs åsikter förelågo i tryck i *ST,* blevo de på flera punkter utsatta för en kritik av E. Hildebrand i en recension i *HT,* 1884, s. XXV—XXVIII, och av K. H. Karlsson i uppsatsen *De senaste åsig-*

terna om unionstraktaten i Kalmar (*NT*, 1884, s. 265—274), vilken kritik Rydberg utförligt bemötte i ett tillägg till det 1880 publicerade inträdestalet. Den mest ingående kritiken kom emellertid från Erslev i uppsatsen *Unionsbrevet fra Kalmarmødet 1397* (*AN0*, 1880, s. 101—148), där han ytterligare utlade och motiverade sin ståndpunkt, samtidigt som han skarpt och grundligt upptog till bemötande Rydbergs huvudsatser, såväl med avseende på unionsbrevets karaktär som dess sigillering och orsaken, varför Kalmarmötet slutade utan något definitivt resultat. Erslev fann denna senare ligga hos drottning Margareta själv och den politik, som hon förut följt och även efter mötet intog. Att dokumentet icke blev utfärdat i rättsgiltig form, berodde därpå, att drottningen icke önskade det. I sitt svar, offentliggjort i *HT*, 1890, s. 313—339, under titeln *Ett inlägg i frågan om unionsdokumentet af år 1397*, måste Rydberg i en viktig punkt medgiva riktigheten av de framförda argumenten men vidhöll i huvudsak sin intagna ståndpunkt. Sedan Erslev riktat några öppna frågor till Rydberg och denne besvarat dem — både frågorna och svaren äro publicerade som bilaga till *HT*, 1891 — sammanfattade Erslev än en gång sina synpunkter i *Fortsatte Bemærkninger om Unionsbrevet fra Kalmarmødet 1397* (*AN0*, 1891, s. 346—370), varmed polemiken upphörde.

Under de senast förflutna åren ha unionsbeslutets fakticitet och rättsgiltighet underkastats förnyad prövning och granskning, som väl tillfört den historiska forskningen nya landvinningar men icke medfört någon lösning av de omdebatterade problemen. Tvärtom stå de åsikter, som nu senast förfäktats, i en skarp inbördes motsats till varandra. I uppsatsen *Unionsmötet i Kalmar 1397* (*Sc.*, 1930, s. 185—222) har L. Weibull undersökt hyllningsaktens och unionsbrevets dokumentariska karaktär. Han kommer därvid till det resultat, att unionsbrevet är en urkund, härrörande från en konfederation, som bildats av den evärdliga unionens anhängare, men som stannat i minoritet under mötesförhandlingarna. Beslutet om en union har förolyckats redan den 17 juni, flera veckor innan det blev tal om det bevarade konceptets besegling. Unionsbrevet är »ett fördrag mellan å ena sidan konungamakten, representerad av konungen och drott-

ningen, å den andra de under ett samlade tre nordiska rikenas rådgivare och män. Konceptet innehåller det exemplar av fördraget, som skulle utställas av de senare. Den rent preliminära handlingen har emellertid aldrig renskrivits och överförts på pergament. Den har i stället själv beseglats». De tio som beseglat hava gjort det icke i egenskap av befullmäktigade ombud. »De utgöras av personer tillhörande endast två av de tre rikenas rådgivare och män». Även G. Carlsson har underkastat själva unionsdokumentet en ingående granskning i uppsatsen *Kalmarunionen. Till frågan om rättsgiltigheten av 1397 års unionsavtal* (*HT*, 1930, s. 405—481). För honom står det klart, att »den enighet kring brevets unionsbestämmelser, som av aktstycket självt omvittnas, varit ett faktum och på Kalmarmötet in i det sista vidblivits mellan vederbörande parter». Stadgandet om de sex bekräftelsebrev, som skulle utfärdas, medförde, att »en formlig unionstraktat icke kom till stånd på kröningsmötet, men grundade skäl saknas för en åsikt, som innebär ett förnekande av att mötesdeltagarna, när de åtskildes, endräkteligen varit beslutna att såvitt på dem berodde verka för utfärdandet av de tillämnade urkunderna och därmed för unionsavtalets promulgerande på traktatmässigt sätt». Carlsson har även närmare undersökt, huru samtiden och den nära därpå följande tiden uppfattade avtalets rättskraft och däri funnit bärande stöd för sin åsikt, att unionsbrevet är uttrycket för ett enigt beslut. I uppsatsen *1397 års unionsbrev och dess rättsgiltighet* (*Sc.*, 1931, s. 115—142) har Weibull i polemik mot Carlsson ytterligare utvecklat sin ståndpunkt, varpå Carlsson svarat med uppsatsen *1397 års mötesbeslut om Nordens evärdliga förening* (*HT*, 1931, s. 205—223). I denna har Carlsson närmare preciserat sin ståndpunkt sålunda: beslutet har föregått brevets besegling och tillkommit i solenna muntliga former, troligen genom edsavläggelse; härigenom har det kunnat förbli rättsgiltigt, trots att de sex bekräftelsebreven aldrig utfärdades. Härpå replikerade Weibull med uppsatsen »*Sancte Trinitatis söndag nu var*» (*Sc.*, 1931, s. 291—294). En i vissa avseenden medlande ståndpunkt mellan dessa båda forskares åsikter har intagits av J. Sandström i uppsatsen *Vad beslöt Kalmarmötet*

1307.' (*HT*, 1931, s. 58—77). I undersökningen *Till den språkliga tolkningen av unionsbrevet från 1307 års Kalmarmöte* (*APS*, Bd 7 (1933), s. 280—310) har C. Larsson i fråga om innebörden i orden »wpa sanete Trinitatis sondach nw war» på språkliga grunder godtagit Carlssons tolkning och tillbakavisat Weibulls påstående, att brevets ursprungliga datum varit den 17 juni. Han har också kommit till det resultat, att urkunden föreligger i en minst sagt ovardad form, ett faktum, som icke synes kunna förenas med teorien om en rättsligt bindande evärdlig förening. I den akademiska avhandlingen *Sverige och Kalmarunionen 1307—1457* (1934) har E. Lönnroth i viss mån anslutit sig till Weibulls åsikt samt satt som sin uppgift att analysera »kampen mellan konungen och ett riksråd, som formellt representerade både aristokrati och folk», och att undersöka det svenska konungadömet och dess roll i Nordens historia. Lönnroth har för övrigt i sin avhandling velat starkt framhålla, hurusom innebörden i Nordens sennedeltida historia närmast är en kamp mellan konungamakt och aristokrati.

Liksom meningarna starkt divergera om unionens tillblivelse, kunna de problem, som anknyta till unionens slutakt — Stockholms blodbad och dess förhistoria — knappast sägas vara lösta, beroende på källornas fragmentariska och motsägelsefulla karaktär och möjligheten av deras olika värdesättning. Allt efter som den ena eller den andra av de ovan (s. 282) nämnda huvudkällorna skjutits fram i förgrunden, har resultatet blivit olika, när man sökt rekonstruera händelseförloppet, karakterisera domen och dess rättsverkningar, klarlägga de bärande motiven eller utmäta den ene eller den andre medagerandes större eller mindre delaktighet och skuld i det skräckinjagande blodsdramat. För några av de mest uppmärksammade inläggen i dessa omdebatterade spörsmål skall här lämnas en kortfattad redogörelse. Den danske forskaren C. Paludan-Müller, *De første Konger af den Oldenborgske Slægt* (1874), s. 350—379, är den förste, som underkastat de sparsamma källorna en ingående kritisk prövning och värdesättning. För honom äro kattareförklaringen, Gustaf Trolles klagoskrift och Uppsalakanikernas relation trenne i stort sett likvärdiga historiska berättelser, av vilka den

sistnämnda förtjänar mest tilltro, emedan den tillkommit vid en tidpunkt, då dess författare hade frihet och möjlighet att säga, vad de ville och visste vara sant. Med relationen såsom huvudkälla blir Paludan-Müllers framställning den, att ärkebiskop Trolle från början endast åsyftat att erhålla skadeersättning och att anklagelsen för kätteri restes mitt under förhandlingarnas gång och först sedan sammansvärjelsebrevet om Stäkets nedrivande 1517 dragits fram, vilket gav frågan en helt ny vändning. Av dessa premisser följer, att blodbadet icke är resultatet av en på förhand uppgjord plan eller mogen överläggning. »Tanken därpå är blott några timmar äldre än själva utförandet.» Det hela har tillkommit mera på en slump och är att betrakta som ett överilningens verk. Den egentlige tillskyndaren av ohyggligheterna är närmast Didrik Slagheck, som har större skuld i det skedda än konungen. När K. Erslev i uppsatsen *Det stockholmske Blodbads Forhistorie og C. Paludan-Müllers Opfattelse deraf* (*DHT*, R. 6: Bd 3 (1891—92), s. 127—166), några årtionden senare tog upp problemet, gjorde han efter moderna källkritiska principer en värdering av källorna. Han ställde kättareförklaringen eller sententian i en klass för sig såsom ett ännu bevarat moment av själva händelseförloppet, under det att relationen endast blev en berättelse om vad som förekommit. Den senares uppgifter prövades så på aktstycket. Med denna utgångspunkt kom Erslev till den uppfattning, att ärkebiskop Trolle den ödesdigra novemberdagen yrkade icke blott skadeersättning och arrestering av de anklagade utan även straff på dem som uppenbara kättare, varvid framdragandet av sammansvärjelsebrevet från 1517 kom som ett bestyrkande moment. Straffets art har Trolle ingenstädes angivit, men då det gäller Sten Sture och hans anhängare, är det sannolikt, att den hämndgirige ärkebiskopen hade dödsstraffet i tankarna. Han har därvid handlat efter avtal och i fullt samförstånd med konungen, och denne har haft samma mål som ärkebiskopen. Till blodbadet som det utfördes har Trolle knappast skulden, men han har givit en förevändning till detsamma. När domen fick en avsevärt större räckvidd och antalet offer blev större än anklagelseakten gav anledning till, är detta ett resultat av konung

Kristians överläggningar med sina närmaste rådgivare. Men, avslutar Erslev sin undersökning, ingen torde kunna avgöra, om det är onda rådgivares inflytelser, som har verkat mest, eller konung Kristians egen lidelsefulla och hänsynslösa karaktär. Denna Erslevs uppfattning har accepterats av flertalet svenska historici såsom E. Hildebrand i uppsatsen *Dokumenten till Stockholms blodbads förhistoria* (*HT*, 1918, s. 116—128), där denne låter de återgivna dokumenten åtföljas av en del anmärkningar. I uppsatsen *Stockholms blodbad. Några synpunkter och reflexioner* (*HT*, 1920, s. 123—144) ansluter sig G. Carlsson till Erslev i uppfattningen om den roll, som 1517 års brev haft för blodbadets utbrott, under det att han närmar sig Paludan-Müller i värdesättningen av de i första rummet ifrågakommande källorna. Enligt Carlsson avsåg blodbadet att vara ett dråpslag mot Sturepartiet, men det har icke anstiftats av Gustaf Trolle, vilken sannolikt endast åsyftat att tilltvinga sig och kyrkan en betydande ekonomisk gottgörelse och därigenom utarma sina vederdelomän. Men när det kom till handling, har konungen trängt ärkebiskopen åt sidan och med Didrik Slagheck som ett villigt redskap utnyttjat situationen för sina egna syften. I en mycket uppmärksammad uppsats, *Stockholms blodbad* (*Sc.*, 1928, s. 1—83), har L. Weibull underkastat de fåtaliga källorna en förnyad prövning. Enligt hans mening är kättareförklaringen eller sententian en första rangs källa, mot vilkens trovärdighet intet finnes att invända, under det att de övriga källorna icke kunna tillmätas något vitsord i de stycken, där de avvika från denna. Framför allt gäller detta Uppsalakanikernas relation, som är en ren försvarsskrift. Ut från detta resonemang gör så Weibull gällande, att Gustaf Trolle redan från början framburit beskyllningen för uppenbart kätteri. Men det brast i motiveringen; den felande grunden åstadkoms genom sammansvärjelsebrevets framläggande, och därigenom blevo brottet och dess fakticitet klarlagda. Själva domen fälldes av en regelrätt sammansatt andlig domstol. Dess domslut löd på uppenbart kätteri, dock utan angivande av straffet, vilket överlämnades åt den världsliga makten att utmäta och exekvera. I anslutning till klagoskriften och domens innehåll samt med stöd av kejsar-

rätten har konungen fastställt det borgerliga straffet, dödsstraffet, vilket han också låtit verkställa och tillämpa även på flera andra än de dömda. Det hela är sålunda en regelrätt förd och lika regelrätt avslutad kätteriprocess, för vilken skulden helt och hållet påvilar Gustaf Trolle och de svenska prelaterna, under det att den svage och osjälvständige konungen låtit behärska sig av sin omgivning, främst av Gustaf Trolle. Weibulls från övriga historicis skarpt avvikande åsikter ha icke blivit oemotsagda. I anslutning till Erslevs och Carlssons uppfattningar har G. Landberg i uppsatsen *Stockholms blodbad* (*NT*, 1928, s. 265—279) gjort några allmänna erinringar, under det att J. Sandström i *Kättardomen vid Stockholms blodbad* (*HT*, 1928, s. 33—42) tagit upp till diskussion några källkritiska problem. På grund av kättareförklaringens eller sententians ofullständiga sigillering och andra omständigheter anser Sandström, att densamma är, om icke en urkundsförfalskning, så dock tillkommen efter blodbadet för att få till stånd en motivering för avrättningarna. Dess källvärde är fördenskull betydligt mindre än Uppsalakanikernas relations och konung Kristians proklamations den 9 november 1520, vilka, så långt utrönas kan, äro trovärdiga. I den lilla skriften *Kring Stockholms blodbad* (1928), utgörande ett särtryck ur *SvT* med tillagda anmärkningar, har N. Ahnlund givit en kort analysering av »stridsfrågans läge och vandringsgång» och dragit fram några belysande moment utan att taga ställning till problemets enskildheter. I *Några bidrag till Stockholms blodbads historia* (*HT*, 1929, s. 395—416) har Sandström ytterligare utvecklat sin ståndpunkt. Slutligen har K. Erslev åter tagit till orda och i uppsatsen *Det stockholmske Blodbad* (*DHT*, R. 9: Bd 6 (1929), s. 249—263) förklarat, att han med anledning av de nya, framkomna åsikterna icke haft orsak att ändra den uppfattning, som han framlade för 40 år sedan. Detta uttalande föranledde Weibull att i polemik mot Erslev ånyo underkasta problemen en granskning i uppsatsen *Kristian Erslev och Stockholms blodbad* (*Sc.*, 1930, s. 117—139). En kortare orienterande sammanfattning av de olika åsikter, som framställts såsom förklaring till Kristian II:s förhållande till Stockholms blodbad, finnes hos N. Ahnlund, *Kristiern II i svensk och dansk historieskrivning* (*NT*,

1930, s. 513—527; omtr. i förf:s *Från medeltid och Vasatid* (1933), s. 128—148).

Åt hansan och dess förhållande till Norden under medeltiden och ett stycke in på 1500-talet ha många forskare ägnat djupgående forskningar, vilka resulterat i ett stort antal arbeten av betydande värde. Bland översiktliga framställningar över hanseförbundet och dess skandinaviska politik kunna följande arbeten förtjäna att nämnas: T. Lindner, *Die deutsche Hanse; ihre Geschichte und Bedeutung*, vars fjärde upplaga utkom 1911; D. Schäfer, *Die Hanse und ihre Handelspolitik* (1885) och *Die deutsche Hanse* (1914; Monographien zur Weltgeschichte, 19); E. Daenell, *Die Blütezeit der deutschen Hanse*, Bd 1—2 (1905—06), i vilket arbete framför allt perioden 1356—1478 ingående behandlas; J. von Gierke, *Die deutsche Hanse* (1918) samt E. G. Nash, *Hansan. Dess historia och romantik* (1930). Av verk, som beröra kortare eller längre perioder i hansans förhållande till Norden och särskilt Sverige, torde de viktigaste vara följande: D. Schäfer, *Die Hansestädte und König Waldemar von Dänemark. Hansische Geschichte bis 1376* (1879); K. G. A. Grandinson, *Studier i hanseatisk-svensk historia* (1884—85), varav första delen omfattar tiden till 1332 och den andra åren 1332—1365; E. Daenell, *Die Kölner Konföderation vom Jahre 1367 und die schonischen Pfundschaften* (1894) och *Geschichte der deutschen Hanse in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts* (1897); P. Girgensohn, *Die skandinavische Politik der Hansa 1375—95* (1898; även i *UUÅ*, 1899); W. Christensen, *Unionskongerne og Hansestæderne 1439—1466* (1895); W. Stein, *Zur Geschichte der Deutschen in Stockholm im Mittelalter* (*HG*, 1904—05, s. 81—106); vidare C. Weibull, *Lübeck och Skånemarknaden. Studier i Lübecks pundtullsböcker och pundtullskvitton 1368—1369 och 1398—1400* (1922; *SFS*, 21); S. Tunberg, *Visby—Lübeck. Ett bidrag till de svensk-tyska handelsförbindelsernas äldsta historia* (*HSLS* (1924), s. 21—30); W. Koppe, *Lübeck-Stockholmer Handelsgeschichte im 14. Jahrhundert* (1933; Abhandlungen zur Handels- und Seegeschichte, Bd 2) och *Lübeck und Lödöse im 14. Jahrhundert* (1934; *GVH*, F. 5, Ser. A, Bd 4; nr 1). Det må till sist betonas, att i den nyss-

nämnda, av Verein für hansische Geschichte sedan 1871 utgivna tidskriften Hansische Geschichtsblätter finnas en mängd strödda bidrag, som behandla hansan i dess förhållande till Norden.

Bland arbeten, som behandla ämnen med huvudsakligen politiskt innehåll eller kortare avsnitt eller enstaka viktigare händelser eller mera framträdande personligheter i vår medeltidshistoria, anföras här de betydelsefullaste i tidsföljd. En teori angående motiven till Nyköpings gästabud, innebärande, att hertig Valdemar lovat konung Birger att försöka locka hertig Erik i fördärvet men själv också blivit bedragen av konungen, framlägger R. Pipping i uppsatsen *Nyköpings gästabud* (*FHT*, 1924, s. 99—113). För den politiska situationen i Sverige och Norge vid konung Birgers flykt och Håkan V:s död redogör S. Clason i uppsatsen *Unionstraktaten i Oslo 1319* (*HT*, 1889, s. 53—66). Med avseende på innebörden i den överenskommelse, som i juni 1319 avslöts mellan ombud för de både rikena, kommer författaren till det resultat, att den endast avsåg att gälla förhållandena under konung Magnus Erikssons omyndighetstid och således icke kan anses såsom någon verklig unionstraktat. Föreningen mellan Sverige och Norge har på nytt upptagits till skärskådan av G. Carlsson i uppsatsen *Den svensk-norska unionen under Magnus Eriksson* (*HVLÅ*, 1927—1928, s. 225—282). Enligt denne forskares uppfattning framkallades unionens upplösning icke, såsom man hittills allmänt antagit, av de norska stormännen på grund av något missnöje med unionen utan av unionskonungen själv, som av dynastiska motiv och av önskan att förekomma slitningar inom sin familj icke önskade dess fortvaro. I uppsatsen *K. Magnus Eriksson och Skåne* (*HT*, 1882, s. 183—210, 321—348) skildrar H. Hildebrand, huru de skånska landskapen, undantagandes två härader, Blekinge, Lister och ön Ven 1332 gåvo sig under Sverige, huru föreningen mellan dem och Sverige förnyades 1340, huru Valdemar Atterdag några år därefter formligen överlämnade de skånska landskapen och Halland åt Magnus Eriksson och huru han under åren 1359—60 åter satte sig i besittning av dem dels genom våld, dels genom list och underhandlingar. Över det gåtfulla förloppet vid Skånes återgång till Danmark sprides nytt ljus av H. Berg i upp-

satsen *Den rostockska sändebudsberättelsen om Valdemar Atterdags förhandlingar med Magnus Eriksson* (SA., 1930, s. 106—116). Åt den svenska expansionen åt öster under Magnus Erikssons orosfyllda tid ägnar G. von Rauch en undersökning i *Sveriges livländska politik under konung Magnus II Eriksson 1319—1362* (*HT*, 1928, s. 117—151). Delvis samma problem behandlar J. Jaakkola i sitt stora arbete *Kaningas Maunu Eerikinpojan unionipolitiikasta ynnä sen aikaisista pohjoismais saksalais-balttilais-venäläisistä suhteista vuoteen 1348* [Konung Magnus Erikssons unionspolitik och de samtidiga förhållandena i Norden, Tyskland, de baltiska länderna och Ryssland till år 1348] (1928; Historiallisia tutkimuksia, 10. Julkaissut Suomen historiallinen seura). Ett utdrag på tyska av författaren och en resumé på svenska med åtföljande kritik i *FHT*, 1929, s. 179—190, av E. Anthoni göra innehållet i någon mån förståeligt för dem, som ej behärska finska språket. Jaakkola understryker starkt, att »Finlands och Baltikums öden alltför mycket blivit skrivna ur de västliga och östliga erövrarfolkens synpunkter, medan betydande kulturfaktorer, som framträtt bland de underkuvade folken, underskattats eller helt förglömts, varför författaren vill uppdraga dessa hittills av forskningen alltför mycket negligerade faktorer».

I sitt stora arbete *Valdemar Atterdag og hans Kongegjerning* (1880) skildrar den danske forskaren C. E. F. Reinhardt synnerligen ingående de politiska förhållandena i Norden från 1320 till 1375 och särskilt de diplomatiska och krigiska förvecklingarna mellan Danmark och Sverige. I en omfattande undersökning, publicerad i Jahrbücher des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde, Jahrg. 78 (1913), s. 1—300, under titeln *Die äussere Politik Albrechts II. von Mecklenburg*, följer W. Strecker hertigens nordiska politik i alla dess olika skiftningar, vilken 1364 ledde till det resultat, att hans son valdes till Sveriges konung. Nya bidrag till konung Albrekts historia innehålla F. Oelgartes avhandling *Die Herrschaft der Mecklenburger in Schweden* (1902) samt uppsatserna *Landsförvisningen av de svenska oppositionsledarna 1362—63* (*HT*, 1929, s. 310—326) av S. Enström och *Konung Albrekt av*

Mecklenburg och nuntien Guido de Cruce (*HSLS* (1924), s. 31—46) av Y. Brilioth. En av den svenska aristokratiens mest framträdande personligheter under 1300-talets senare hälft, riksdrotsen Bo Jonsson Grip, har utförligt och efter moderna kritiska synpunkter skildrats i första bandet av *Bjärka-Säby och dess ägare* (1923), författat av H. Rosman. Då Bo Jonsson var den egentlige skaparen av Bjärka-Säbygodset, har helt naturligt i denna biografi huvudvikten lagts på hans jordpolitik, hans enorma egendomsaffärer och övriga finansiella transaktioner, vilka alla gingo ut på att »samla väldiga komplex av privatbesittningar på strategiskt välbelägna orter och med en ekonomiskt fördelaktig driftskoncentration som mål». Men de politiska synpunkterna äro därför icke försummade, utan författaren kan lämna många värdefulla och belysande bidrag till en rättvisare förståelse av riksdrotsens märkliga personlighet. (Jämför härmed S. Engströms recension i *HT*, 1925, s. 289—295.)

Den svenska allmogens korta men resultatrika frihetskamp under Engelbrekts kraftfulla ledning har funnit många skildrare, bl. a. A. Lundegård i arbetet *Om Engelbrekt, Erik Puke och Karl Knutsson, som blef kung* (1913), där författaren i en något enkel och populär form varmt försvarar den svenske frihetshjälten och hans medhjälpare gentemot det aristokratiska ränksmideriet, representerat av Karl Knutsson, vidare H. Schück i monografien *Engelbrekt* (1915; även i *SAH* ifrån år 1886, D. 26 (1915) s. 49—276, under en något förändrad titel), en framställning, rik på nya och vida synpunkter, J. Paul i *Engelbrecht Engelbrechtsson und sein Kampf gegen die Kalmarer Union* (1921; Nordische Studien, 1) samt G. Carlsson, *Engelbrekt som helgon* (*KÅ*, 1920—21, s. 236—243). Förutom de i samband med Karlskrönikan (s. 277) och biskop Thomas' visor (s. 284) nämnda arbetena har tiden närmast efter Engelbrekt behandlats av K. Kumlien i avhandlingen *Karl Knutssons politiska verksamhet 1434—1448* (1933). Huvudsakligen på grundval av befintliga diplom har han lämnat en ingående skildring av vår historia från Engelbrekts uppträdande fram till Karl Knutssons val till konung. I särskilda kapitel behandlas Karl Knutssons ungdom, hans ställning till den av Engelbrekt ledda nationella

rörelsen, hans val till riksföreståndare och hans verksamhet under åren 1438—1441. Särskilt dröjer författaren vid konung Kristofers regering, emedan den bildar bakgrunden till händelserna 1448 och utgör en av förutsättningarna för Karl Knutssons nationella konungadöme.

Ett viktigt bidrag, närmast till vår inrepolitiska historia under tiden närmast efter 1400-talets mitt, utgör A. Skoglunds akademiska avhandling *De yngre Axelssönernas förbindelser med Sverige 1441—1487* (1903). Huvudändamålet för författarinnan har varit att teckna och utreda den svenska politiken under dessa år med de inflytelserika och högtuppsatta Axelssönerna som medelpunkt, vilka uppträdde än som unionens förkämpar i förbund med danskarna, än som dess motståndare i spetsen för den unionsfientliga och nationella riktningen i Sverige, än som självständiga furstar och herrar på Gotland. Som ett supplement till denna avhandling kan man betrakta K. Fabricius' uppsats *En nordisk lensmands liv i det 15:de århundrede* (*HT*, 1904, s. 199—254, 273—300), där skildringens huvudperson är den mest framträdande Tottska släktmedlemmen Ivar Axelsson Tott. Med begagnande av tillgängligt källmaterial har författaren icke blott kunnat närmare belysa den politisk-diplomatiska sidan av hans verksamhet utan framför allt kunnat giva en redogörelse för den kulturmiljö, i vilken Ivar Axelsson levde och verkade.

Den långa och skiftande striden mellan Sten Sture och konung Hans har skildrats av E. G. Palmén i skriften *Sten Stures strid med konung Hans* (1883), som dock icke ger några nya bidrag till frågans belysning utan endast en kritisk översikt av den omfattande litteraturen i ämnet. Ett mindre bidrag till Sturetidens historia utgör G. Carlssons uppsats *Sverige och Lybeck år 1509* (*HT*, 1914, s. 149—160), där författaren redogör för de yttre förhållandena närmast före och efter den vanärande freden i Köpenhamn i aug. 1509, vilka slutligen förde Sverige helt över på Lübecks sida i striden mot konung Hans.

I den rasande strid mellan det aristokratiska unionspartiet och den av riksföreståndarna ledda demokratisk-nationella riktningen, vilken fyller de sista decennierna av den svenska medeltidshistorien, är det trenne kyrkans representanter, som i särskild

grad framträda och göra sig bemärkta, nämligen ärkebiskop Jakob Ulfsson, ärkebiskop Gustaf Trolle och biskop Hemming Gadh. Den förstnämndes liv har mera kortfattat skildrats av A. N. Sundberg i inbjudningsskriften *Jacob Ulfsson, Svea rikes ärkebiskop 1470—1515* (1877; även i *UUÅ*). För den på urladdningar rika tvisten med Gustaf Trolle, ledande till hans avsättning 1517, vilken i viss mån utgör förspelet till Stockholms blodbad, redogör K. Ahlenius i uppsatsen *Sten Sture d. y. och Gustaf Trolle 1514—1517* (*HT*, 1897, s. 301—330). Linköpingsbiskopen Hemming Gadhs levnadsbana, hans originella och svårtydda personlighet, har gjorts till föremål för en ingående biografisk studie av G. Carlsson i hans akademiska avhandling *Hemming Gadh. En statsman och prelat från Sturetiden* (1915). Men denna avhandling utgör icke blott en uttömmande skildring av hans bana som statsman och folkledare utan vidgar sig i flera avseenden till en dokumenterad framställning av hela vårt lands politiska historia under unionens sista år. Samme forskare har också i uppsatsen *Sten Sture d. y. En karaktärsstudie* (*Sc.*, 1929, s. 107—133) underkastat Sten Sture d. y:s statsmannaegenskaper en förnyad värdesättning. Sten Sture framstår här som en betydande, hänsynslöst kraftig statsman och som en representant för renässansfurstarnas »monarkiska radikalism», såsom det svenska rådsväldets besegrare och som Gustav Vasas store föregångare.

En sammanhängande framställning av den svenska statsförfattningen under medeltiden föreligger i E. Hildebrands grundläggande arbete *Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar* (1896), med en översikt över författningsutvecklingen och på samma gång en handbok med utförliga käll- och litteraturanvisningar i ämnet. Mera sammanfattande är N. Herlitz' *Grunddragen av det svenska statsskickets historia* (1928). Av bidrag, som avhandla enskilda sidor och spridda uppgifter i den medeltida statsförfattningen, torde de i det följande anförda vara de viktigaste. Frågan om tolkningen av Västgötalagens stadgande om konungaval och innebörden av den efter valet företagna Eriksgatan ha framkallat

en synnerligen rik litteratur, där de olika förklaringsmöjligheterna ingående debatteras. Dessa skrifter anföras här i kronologisk följd efter tryckåret: K. Key Åkerg, *Om konunga- och tronföljdsval ur svensk historisk och statsrättslig synpunkt* (1888); R. Kjellén, *Om Eriksgatan. Kritiska studier i gammalsvensk statsrätt* (1889), varmed torde jämföras kritiken av E. Hildebrand i *HT*, 1890. Öfvers. o. gr., s. 7—12; K. Key Åkerg, *Ytterligare några ord om Eriksgatan* (*HT*, 1890, s. 364—368); A. Kock, *Västgötalagens stadgande om konungaval i Sverige* (*HT*, 1896, s. 192—194); E. Wadstein, *Tvenne frågor ur den fornsvenska statsrätten* (*HT*, 1899, s. 109—124); S. Ambrosiani, *Om konungavalet i Sverige under den äldre medeltiden* (*HT*, 1899, s. 199—212); H. Lindroth, *Eriksgata* (*HT*, 1912, s. 125—130); H. Schück, *Medeltidens svenska konungaval* (*HT*, 1913, s. 257—292); E. Wadstein, *Eriksgata* (*HT*, 1914, s. 38—42); O. Söderqvist, *Ägde uppsvearne enligt landskapslagarna rätt att ensamma taga och vräka konung?* (*HT*, 1915, s. 1—22); R. Pipping, *Västgötalagens stadgande om svearna och konungavalet* (*HT*, 1917, s. 199—204); G. Bomgren, *Om konungavalet enligt medeltidslagarna* (*StvT*, 1926, s. 347—392); G. Ekholm, *Till vår fornhistoria* (*HT*, 1926, s. 305—341), vars tvenne sista avdelningar behandla det fornsvenska konungadömet och Eriksgatan, samt E. Wadstein, *Eriksgata. Ett beriktigande* (*HT*, 1927, s. 59—60). Den konungen under medeltiden tillkommande domsrätten, som från 1200-talets mitt mer och mer befästes, i samma mån som konungens makt och myndighet växte, har behandlats av F. Ödberg i tvenne olika arbeten: *Om den svenske konungens domsrätt före Svea hofrätts inrättande år 1614*, 1—2 (1875), avseende tiden fram till 1389, och *Om svenske konungens domsrätt*, 1 (*HB*, D. 4 (1878), s. 187—226), vilket senare arbete aldrig blev fullbordat utan slutar 1386. Samma ämne upptogs 1890 till förnyad behandling av K. H. Karlsson i avhandlingen *Den svenske konungens domsrätt och formerna för dess utöfning under medeltiden* (1890), där utredningen går fram till år 1470.

Historien om det svenska rådets uppkomst, utveckling och ställning till konungamakten under medeltiden har i tvenne smär-

re skrifter bearbetats av O. Alin: *Bidrag till svenska rådets historia under medeltiden* (1872; även i *UUÅ*) och *Om svenska rådets sammansättning under medeltiden* (1877; även i *UUÅ*). Alins åsikt om denna sida i vårt äldre statsskick var länge den förhärskande: rådet hade sitt ursprung i den urgamla seden, att konungen vid viktigare ärendens avgörande rådförde sig med rikets erfarnaste och förståndigaste män, tagna antingen från hans dagliga omgivning, hans hird, eller ur de olika landskapens stormannakretsar och den högre hierarkien; med tiden kommo de som konungen vanligen tog till råds att anses som hans egentliga rådgivare, och så småningom uppstod en sluten krets, vars medlemmar buro namnet »konungens råd». Rådets utbildning till en stående institution var enligt Alin genomförd före 1200-talets slut. För en ny teori gjorde sig K. G. Westman till talesman i avhandlingen *Svenska rådets historia till år 1306* (1904). För att kunna ställa in den uppväxande rådsinstitutionen i sitt historiska sammanhang följer författaren hela den svenska stormansklassens framträdande och ingripande i riksstyrelsen och kommer därunder till det resultat, att rådet till en början icke var något annat än en förmyndarestyrelse, vars medlemmar icke togos ur konungens hird utan utgjordes av honom närstående stormän. Även sedermera utvecklades rådet ytterligare i samband med nya förmyndarestyrelser, genom vilka ledande landskapsstormän fingo sin strävan uppfylld att ernå inflytande på riksstyrelsen. Mot de slutsatser, vartill Westman kommit, ha åtskilliga invändningar gjorts av S. Tunberg i uppsatsen *Några anmärkningar till svenska riksrådets äldsta historia* (*HT*, 1917, s. 151—168). Samme författare har också utrett och klarlagt *Det världsliga frälsets uppkomst i Sverige* (*HSHH* (1908), s. 25—38) samt *Det andliga frälsets införande i Sverige* (*HT*, 1917, s. 65—87).

Bidrag till de intressanta frågorna om den svenska riksdagens uppkomst och förhållande till andra representativa former under medeltiden framlägga O. Wingqvist i uppsatsen *Om den svenska riksdagens uppkomst och utbildning* (*TL*, 1852, s. 385—417) och i arbetet *Om svenska representationen i äldre tider* (1863) och E. Hildebrand i uppsatsen *Riksdagar och ständermöten*

i Sverige under medeltidens sista århundrade (1435—1520) (HT, 1893, s. 282—300). Den senare har antecknat alla kända möten, angivit källorna för vår kunskap om dem och redogjort för deras benämningar, sammansättning och föremålen för deras verksamhet. Då Engelbrekts riksmöte i Arboga 1435 räknas som den första riksdagen i vår historia, kommer riksdagens femhundraårsjubileum att infalla 1935. Med anledning därav beslöt 1929 års riksdag att hugfästa minnet genom en historisk och statsvetenskaplig framställning av *Sveriges riksdag*. Av detta arbete utkom första bandet 1931, avseende *Den svenska riksdagens uppkomst och utveckling intill medeltidens slut* och författat av S. Tunberg. Här behandlas den svenska riksdagens allmän-europeiska förutsättningar, svensk folkrepresentation före riksdagens framträdande, den svenska riksdagens begynnelse 1434—1441, dess brytningsskede 1441—1470, riksmöten under Sturarna samt riksdagens sammansättning och verksamhet.

För studiet av den borgerliga förvaltningen, rättskipningen, försvars-, finans- och skatteväsendet under medeltiden finnas åtskilliga arbeten, i synnerhet äldre. Av nyare skrifter med förvaltningshistoriskt inslag böra särskilt framhållas: C. G. Malmström, *Om centralisation, embetsmän och län i Sverige under medeltiden* (*TL*, 1851, s. 257—310); S. Tunberg, *Studier rörande Skandinaviens äldsta politiska indelning* (1911); C. G. Styffe, *Skandinavien under unionstiden. Med särskildt afseende på Sverige och dess förvaltning åren 1319 till 1521* (3:e uppl. 1911) och samme författares förut citerade *Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver* samt W. Christensen, *Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede* (1903).

Av arbeten, som behandla det medeltida skatteväsendet och närstående frågor, kunna följande nämnas: K. Ersley, *Valdemararernes storhetstid* (1898); K. Fabricius, *Gotländske forhold under Iver Akselsön Tot* (1905; *ATS*, D. 17: 5); C. W. Ramstedt, *Om krigs- och skatteväsendet i Svealandens lagar* (1875); J. Sandström, *De stående skatterna i Svealand under medeltiden* (*HT*, 1913, s. 1—22) och *Markland och hördsrätt. Till frågan om marklandsuppskattningens uppkomst i Svea landskapen* (1927; bilaga till *UFT*); H. Schück, *Upsala öd* (1914; även i *UUÅ*

progr.); C. G. Styffe, *Framställning af de så kallade grundregalernas uppkomst och tillämpning i Sverige intill slutet af 16:de årh., med anledning af den uppdiktade berättelsen om ett riksdagsbeslut på Helgeandsholmen år 1282* (*VHAAH*, D. 24 (1864), s. 229—331), samt K. G. Westman, *Kungsådran i den svenska rätten under medeltiden* (1927; *UUÅ*, progr.).

Till rättshistoriens område höra framför allt följande: K. v. Amira, *Grundriss des germanischen Rechts* (3:e verb. u. erweit. Aufl. 1913); N. Beckman, *Våra medeltida domarregler* (*ANF*, N. F., Bd 30 (1918), s. 156—166); H. Hjärne, *Om den fornsvenska nämnden enligt landskaps-, stads- och landslagarne* (1872; *UUÅ*); H. F. Linder, *De svenska lagmännens ställning till konung och folk till och med år 1347* (1875); K. G. Westman, *Den svenska nämnden, dess uppkomst och utveckling*, H. 1 (1912), och *Konung och landskapliga myndigheter i den äldsta svenska rättegången* (*HSHH* (1908), s. 785—811); Å. Holmbäck, *Ätten och arvet enligt Sveriges medelstidslagar* (1919); S. Henning, *Träldomens försvinnande och de svenska landskapslagarna* (*HT*, 1930, s. 86—95).

Det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta historia har, såsom redan i föregående kapitel framhållits, utretts av A. Schück i hans där citerade doktorsavhandling. Förutom detta arbete, som går fram till 1350, kunna ytterligare nämnas C. T. Odhners båda, visserligen föråldrade men ännu i många stycken värdefulla avhandlingar: *Bidrag till svenska städernas och borgareståndets historia före 1633* (1860) och *Bidrag till svenska stadsförfattningens historia* (1861). För övrigt hänvisas till den utförliga litteraturförteckning, som ingår i Schücks avhandling, där litteraturen rörande de svenska städerna under medeltiden är samlad. Särskilt bör i detta sammanhang uppmärksammas frågan om Stockholms uppkomst och de många teorier, som därom framställts av forskarna. Dessa ha utförligt granskats av G. Bolin i avhandlingen *Stockholms uppkomst* (1933). I dessa studier och undersökningar till Stockholms förhistoria har författaren särskilt tagit upp till behandling förhållandet mellan städerna Birka och Sigtuna, den senares tillbakagång samt Mälardalens politiska och kommersiella betydelse och i samband

därmed det stockholmska stadssamhällets grundläggning. Den kulturpåverkan, som det medeltida Stockholm i rikt mått mottog från tyskt håll, har N. Ahnlund närmare granskat i uppsatsen *Svenskt och tyskt i Stockholms äldre historia* (*HT*, 1929, s. 1—34; omtryckt med tillägg i förf:s *Från medeltid och Vasatid* (1933), s. 7—33).

Den svenska medeltidens ekonomiska historia har först sent börjat uppmärksammas, och många hithörande frågor ha ännu icke alls tagits under behandling. Forskarna på området ha huvudsakligen sysslat med de problem, som höra samman med den i Bergslagen och Dalarne bedrivna bruks- och gruvrörelsen. E. Sommarin har i sin doktorsavhandling framlagt *Bidrag till kännedom om arbetareförhållanden vid svenska bergverk och bruk i äldre tid till omkring år 1720* (1908). I det planerade samlingsverket *Stora Kopparbergets historia*, som är avsett att ur olika synpunkter behandla Kopparbergets och Falu gruvas historia från äldsta tider till våra dagar, har första delen, *Förberedande undersökningar* (1922), författats av S. Tunberg. Han har där upptagit till diskussion några för det svenska bergsbrukets historia grundläggande problem, framför allt de, som anknyta till bergsbrukets uppkomst och förhållandet mellan Bergslagen och Dalarne. I arbetet ingår också en orienterande översikt över den litteratur, som i något avseende berör Stora Kopparbergs bergslag. I den omfångsrika akademiska avhandlingen *Stora Kopparberget under medeltiden och Gustav Vasa* (1932) har T. Söderberg fullföljt den av Tunberg påbörjade historiken över Stora Kopparberg från tiden för gruvhanteringens uppkomst t. o. m. Gustav Vasas tid. Hos Söderberg ligger framställningens tyngdpunkt i ämnets ekonomiska och därmed intimt förknippade tekniska sida. Han har bl. a. uppdragit konturerna av Kopparbergets utveckling till 1500-talets mitt, behandlat tekniken, driftsorganisationens och produktionens utveckling, Kopparbergets förvaltning och korporativa självstyrelse, gruvsamhällets historia, arbetarförhållanden och merkantila förhållanden. Söderberg har också i uppsatsen *Åtvidaberg under medeltiden* (*MHF*, 1932, s. 169—215) behandlat den medeltida gruvdriften och koppargruvorna i Åtvidaberg. — I den utredande lilla

uppsatsen, *Bidrag till frågan om tullförhållandena under 1300- och 1400-talen* (*HT*, 1931, s. 418—443), har W. Smith undersökt frågan om erläggandet av tull eller växel i stället för tull, d. v. s. inbetalning av silver till myntet mot erhållande, efter visst avdrag, av motsvarande belopp i landets mynt. Till den ekonomiska historien kunna i viss mån också räknas arbetena *Bidrag till frågan om äganderätten till prestgårdarne i Sverige under medeltiden* (1915) av C. G. Norrmann-Lundberg, i vars första hälft behandlas uppkomsten och tillökningen av prästgårdarna under medeltiden, och *Den kyrkliga jordens rättsliga ställning i Sverige* (1920) av E. Schalling, i vilken förra hälften är ägnad medeltiden.

Den medeltida kyrkohistorien har varit ett av forskarna under de senaste decennierna flitigt odlat fält, där nya och givande skördar kunnat vinnas genom ett förnyat, intensivt studium av det befintliga källmaterialet. Trots dessa nya resultat bibehålla alltjämt så relativt gamla arbeten som H. Reuterdahls *Svenska kyrkans historia* (1838—66) och A. D. Jörgensens *Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling* (1874—78) sitt värde, framför allt det förstnämnda genom sin kritiska läggning och de viktiga källuppgifter, som det meddelar. Bland nyare specialundersökningar må framhållas K. B. Westmans skrifter i föreliggande ämne, nämligen *Kyrkan och Sveriges folk under medeltiden* (1912), en kortare analys, ingående som nr 21 i Sveriges kristliga studentrörelses skriftserie, och *Den svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidevarv till Innocentius III:s* (1915), ett omfångsrikt arbete, där författaren djupt tränger in i den kyrkliga utvecklingen från 1100-talets början till ett stycke in på 1200-talet och tecknar denna mot bakgrunden av de kyrkopolitiska strömningar, som representeras av de stora personligheterna: den helige Bernhard av Clairvaux, kejsar Fredrik Barbarossa och påven Innocentius III. Bland Westmans övriga arbeten kunna i detta sammanhang också nämnas hans *Birgitta-studier* (1911), där Birgittas och birgittinerklostrets i Vadstena betydelse för svenskt fromhetsliv skildras. Av Westmans *Reformationens genombrottsår i Sverige* (1918) faller visserligen huvudparten under ett senare tidsskede, men i

den ganska vidlyftiga inledningen ger författaren som bakgrund en fyllig, konkret och grundligt orienterande överblick över den svenska kyrkans liv under medeltiden och de andliga och kulturella, likaväl som de världsliga och politiska faktorer, som gåvo åt den svenska reformationen dess egenartade förlopp. Y. Brilioth har riktat den svenska kyrkohistoriska litteraturen med trenne större arbeten, förutom några smärre uppsatser, nämligen *Stat och kyrka i det medeltida Sverige* (*U.U.Å.* 1925, s. 69—81), en kortare orienterande översikt, *Den påfliga beskattningen af Sverige intill den stora schismen* (1915), där författaren ger en uttömmande skildring av det skattesystem och de kamerala principer, med vilka den påvliga uppbördsverksamheten arbetade i Sverige, samt *Svensk kyrka, kungadöme och påvemakt 1363—1414* (1925; även i *UU.Å.*), i vilket Brilioth efter en överblick över kyrkans ställning under folkungatiden, den svenska medeltidskyrkans blomstringstid, uppvisar, huru kyrkan under ledning av ärkebiskop Birger Gregersson med stöd av framstående biskopar och i nära anslutning till Vadstenakretsarna utökade sin andliga och världsliga maktställning, och huru drottning Margareta i sin kyrkopolitik eftersträvade att stärka sin makt- och härskarställning under hänsynstagande till den svenska kyrkans män och genom en närmare anslutning till påvestolen. Skattskyldigheten under denna, Peterspenningen och dess uppbärande — samma ämnen som Brilioth i hans ovannämnda doktorsavhandling — har P. O. von Törne för Finlands vidkommande 1911 upptagit till behandling i utredningen *Om Finlands skattskyldighet till påfvedömet under medeltiden* (*H.Årk.* 22, 2: 3). En vidlyftig monografisk framställning har G. A. Donner i den akademiska avhandlingen *Kardinal Wilhelm von Sabina. Bischof von Modena 1222—1234. Päpstlicher Legat in den nordischen Ländern* (1929; även i Societas scientiarum Fennica. Commentationes humanarum litterarum, II, 5) ägnat åt kardinalbiskopen Vilhelm av Sabina, som framför allt såsom legat i Baltikum och de nordiska länderna under en lång följd av år med lysande framgång verkade i kurians tjänst. På hösten 1247 anlände han till Sverige, och på hans föranstaltande och under hans presidium hölls bl. a. det bekanta kyrkomötet i Skän-

ninge 1248. Donners framställning av legatens verksamhet i vårt land har i vissa punkter kritiserats av C.-F. Corin i *HT*, 1931, s. 497—508. Vilhelms av Sabina verksamhet i Sverige före mötet i Skänninge har dessutom behandlats av L. M. Bååth i uppsatsen *Vilhelms af Sabina svenska legation före Skenninge möte* (*BSM* (1902), 9).

Av övriga medeltida kyrkohistoriska arbeten och bidrag av särskild betydelse må här framhävas: Toni Schmid, *Sveriges kristnande* (1934) och *Eskil, Botvid och David. Tre svenska helgon* (*Sc.*, 1931, s. 102—114); K. V. Lundqvist, *Bidrag till kännedomen om de svenska domkapitlen under medeltiden, jämförda med motsvarande institutioner i utlandet* (1897); K. A. Fryxell, *Om svenska biskopsval under medeltiden* (1900); S. Ambrosiani, *Studier öfver den svenska kyrkans organisation och författning vid 1100-talets midt* (*KÅ*, 1902, s. 19—68); L. M. Bååth, *Bidrag till den kanoniska rättens historia i Sverige* (1905); B. Lesch, *En svensk kätteriprocess i början av 1300-talet* (*FHT*, 1926, s. 55—78); T. Höjer, *Studier i Vadstena klosters och Birgittinordens historia intill midten af 1400-talet* (1905); N. Söderlind, *Striden om Uppsala ärkebiskopsstol åren 1432—1435* (*KÅ*, 1932, s. 1—104); E. Hildebrand, *Den svenska kolonien i Rom under medeltiden* (*HT*, 1882, s. 211—260); C. Silfverstolpe, *Förhandlingarna rörande Katarina Ulfsdotters kanonisation* (*HB*, D. 2 (1876), s. 1—19); L. Weibull, *Den skånska kyrkans älsta historia* (*HTS*, Bd 5 (1914—23), s. 109—246) samt flera monografier rörande speciellt skånska kyrkoproblem av L. Weibull i nyss anförda tidskrift; vidare *Bidrag till Sveriges medeltidshistoria, tillegnade C. G. Malmström* (1902), i vilket arbete de flesta bidragen avse ämnen ur den medeltida kyrkohistorien, såsom H. Hjärne, *Kyrkliga inflytelser inom Sverges äldre statsrätt*, S. Samuelsson, *Dateringen af påfvebrefven om Nicolaus' af Albano legation*, G. Hazelius, *Sverker Karlssons bref om kyrkofrälset*, R. Edgren, *Innocentius III och Sverges inbördes strider*, S. Ambrosiani, *Anledningen till biskop Bengts af Skara Romfärd 1220—21*, A. Falk, *Gregorius IX och Sverge*, vidare H. Brulin, *Några feldaterade påfvebref i Svenskt Diplomatarium*, O. Janse, *Up-*

sala ärkesätes flyttning. C. Grönblad, *Ett nyfunnet svenskt synodalstatut.* T. Höjer, *Bonifacius VIII och Sverige.* A. Lindblom, *En omtvistad biskopsstol i Sverige under kyrkoschismen.* V. Söderberg, *Nicolaus Ragvaldi och Vaselkonciliet.* Vid studiet av den medeltida kyrkohistorien bör den intresserade icke förbise våra grannländers litteratur på området. Av de många betydande bearbetningar, som sett dagen i Danmark och Norge under de senaste decennierna, kunna här endast nämnas några få, vilka hava särskild betydelse för Sveriges kyrkohistoria, nämligen L. J. Moltesen, *De avignonske pavers forhold til Danmark* (1896); J. Lindbæk, *Pavernes Forhold til Danmark under Kongerne Kristiern I og Hans* (1907); Ellen Jörgensen, *Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidligste Udvikling* (Det k. danske Videnskabernes Selskabs Skrifter, Hist.-fil. Afd., R. 7: Bd I (1909), s. 121—243) och *Helgendyrkelse i Danmark. Studier over Kirkekultur og kirkeligt Liv fra det 11:te Aarhundredes Midte til Reformationen* (1909) samt E. Bull, *Folk og kirke i Middelalderen* (1912).

Den svenska medeltidens rent kulturhistoriska sidor ha behandlats av H. Hildebrand, som i det monumentala, tre stora delar omfattande men ofullbordade verket *Sveriges medeltid* (1879—1903) under mångårigt strävsamt arbete samlat och bearbetat ett överväldigande källmaterial till vår medeltida odling. I ett stort antal specialuppsatser hade han tidigare publicerat resultatet av sina forskningar, vilka sedermera inarbetades i det nyssnämnda huvudverket. Ett samlingsverk av nästan likartat innehåll som Hildebrands men berörande Finland utgavs 1908 av P. Nordmann och M. G. Schybergson under titeln *Finlands kulturhistoria. Medeltiden*, till vilket ett flertal forskare lämnat bidrag. Till kulturhistoriens område hör vidare G. Hazelius, *Om handtverksämbetena under medeltiden. En inledning till skråväsendets historia i Sverige* (1906: Bidrag till vår odlings häfder, nr 9). Även ledes bör i detta sammanhang erinras om att den medeltida litteraturen behandlats av H. Schück i *Svensk literaturhistoria*, Bd I (1890), och i det redan förut citerade arbetet Schück & Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, samt av V. Gödel i *Sveriges medeltidslitteratur* (1916). Till

lärdomshistorien hör i speciell mening första delen av C. Annerstedts *Upsala Universitets historia* (1877) — jämför härmed A. Nelson, *Om Uppsala Universitet under medeltiden* (i Symbola litteraria. Hyllningsskrift till Uppsala Universitet vid jubelfesten 1927, s. 1—46) samt H. Schück, *Svenska Pariserstudier under medeltiden* (*KÅ*, 1900, s. 9—78 och 1902, s. 118—177). Slutligen bör det icke förglömmas, att vår medeltida boktryckerihistoria klarlagts av I. Collijn i en mängd bidrag. En sammanfattning av de rika resultat, vartill Collijn genom sina forskningar kommit, föreligger i uppsatsen *Översikt av det svenska boktryckets historia 1483—1700*, ingående i första bandet av den svenska editionen av Svend Dahls bibliotekshandbok (1924), s. 183—272.

III.

VASATIDEN.

Med Vasatiden (1521—1611), den svenska statens och det svenska konungadömets slutgiltiga grundläggningstid, börja inhemska urkunder och andra källor till vår historia flyta mera rikligt. Större delen av detta material vilar ännu otryckt i våra offentliga och enskilda arkiv och måste där uppsökas av forskaren. Åtskilligt därav har dock gjorts mera lättillgängligt genom publicering, och icke så få urkundspublikationer till denna epoks historia, omfattande såväl hela Vasatiden som längre eller kortare avsnitt av densamma, finnas, vilka äro av stort och oskattbart värde för forskaren. Den mest betydande av dessa torde otvivelaktigt vara den genom Riksarkivet utgivna editionen av *Konung Gustaf I:s registratur* (se härom s. 149), innehållande brev, vilka Gustav Vasa såsom Sveriges konung utfärdade under åren 1521—1560. De äro avtryckta antingen efter avskrifter i *R.A* eller efter original, som blivit bevarade i inhemska eller utländska arkiv. I denna publikation hava såsom bihang även införts en del viktiga brev till Gustav Vasa. Ett värdefullt komplement till Gustaf Vasas registratur utgör biskop Brasks politiska korrespondens, där både den kyrkopolitiska och den världsliga politikens brännande frågor avhandlas. Breven äro huvudsakligen bevarade i en kopiebok i *R.A*, delvis också i Linköpings stiftsbibliotek. De viktigaste av dem äro offentliggjorda i *LBH*, D. 1 (1793), s. 141—207; 2 (1795), s. 178—224, samt i *HSH*, D. 13 (1828), s. 17—134; 14 (1828), s. 25—95; 15 (1830), s. 4—50; 16 (1831), s. 7—127; 17 (1832), s. 67—224; 18 (1833), s. 211—345. En annan urkundspublikation, ur vilken värdefulla uppgifter till de första åren av Gustav Vasas re-

gering kunna hämtas, är *Stockholms stads tänkebok 1524—29,* utgiven av N. Sjöberg såsom bilaga till *SSEÅ* för åren 1908—15. En ny edition härav, utförd med större omsorg och noggrannhet, har 1928 börjat utkomma, ombesörjd av L. Larsson och utgörande vol. 11 av *SVSL.* Av densamma föreligga hittills två häften. Jämför också N. Östman, *De förlorade tänkeböckerna 1530—1538* (*SSEÅ,* 1931, s. 181—209).

För tiden efter Gustav Vasa är riksregistraturet icke tryckt, men många konungabrev och andra handlingar till den följande periodens historia finnas tillgängliga i olika publikationer, av vilka de viktigaste här nedan anföras: *Konung Johan III:s bygnads- och befästningsföretag. Bref ur Riks-Registraturet 1568—1592,* meddelade av V. Granlund och tryckta i *HB,* D. 1 (1875), s. 185—284; 2 (1876), s. 21—254, vilka giva en god föreställning om den verkliga vidden och beskaffenheten av den utomordentliga verksamhet, som konungen utvecklade på detta för Sveriges kulturhistoria viktiga område; *Handlingar rörande söndringen mellan hertig Carl och rådsherrarne 1594—1600,* vilka av E. W. Bergman hopförts ur riksregistraturet och en av Hogenskild Bielke gjord samling samt av Bergman befordrats till trycket i *HB,* D. 2 (1876), s. 255—354, närmast för att belysa förhållandet mellan hertigen och rådet under dessa brytningsår; vidare publikationer till Finlands historia såsom Grönblads *Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd i slutet af 16:de och början af 17:de århundradet* (1843—56), vars första del behandlar Klubbekriget och den andra tiden närmast före denna tilldragelse, Arwidssons *Handlingar till upplysning af Finlands häfder* (1846—58), viktiga för 1500-talets historia, Waaranens *Samling af urkunder rörande Finlands historia,* D. 1—4 (1863—74), med handlingar för 1600—1614, samt Hausens *Bidrag till Finlands historia,* vars trenne sist utgivna delar (3—5) inrymma urkunder till 1500-talets historia. Även i de samlingar av handlingar, som utgivits i det speciella syftet att belysa den svenska kyrko- och skolhistorien, finnas åtskilliga brev och urkunder till Vasatidens historia, om också de flesta av dessa höra till 1600-talet. Av dylika samlingar torde här böra framhållas: von Troils *Skrifter och handlingar til uplysning i swenska kyrko*

och reformationshistorien, THYSELIUS' *Handlingar rörande svenska kyrkans och läroverkens historia*, densammes *Bidrag till svenska kyrkans och läroverkens historia*, O. ALNELLS *Bidrag till svenska kyrkans historia i sextonde århundradet*, vars trenne partier ingå i *LUA* för åren 1803—04, 1805 och 1809, H. LUNDSTRÖMS *Handlingar angående Karl IX:s räfst med professorerna i Uppsala med anledning af deras bref till konung Sigismund år 1598* (*KA*, 1909, Medd. och aktst., s. 85—120), J. TENGSTRÖMS *Handlingar till upplysning i Finlands kyrko-historie* (1821—25) samt K. G. LEINBERGS *Handlingar rörande finska kyrkan och presterskapet* (1892—1907). Det bör också påpekas, att i de olika delarna av *HSH* ingå större samlingar av urkunder och enskilda brev; bland de förra kunna nämnas: *Handlingar angående tvisten om Finnmarken vid Vesterhafvet, i slutet af 16:de och början af 17:de århundradet samt beträffande Lappmarkens inre tillstånd under samma tid* (*HSH*, D. 39 (1858), s. 98—272), vilka omfatta tiden 1563—1610; *Handlingar rörande kon. Erik XIV:s frieri i England*, D. 25 (1842), s. 1—10; *Handlingar rörande Sture-mordet*, D. 4 (1817), s. 55—232, vilka hopställts av de mördades anhöriga; *Protokoll vid ransakningen på riksdagen i Linköping år 1600 öfver åtskilliga för otrohet anklagade herrar och män*, D. 19 (1834), s. 193—378. En summarisk översikt över båda grupperna får man i den kronologiska avdelningen av Hammarströms och Granlunds register till *HSH*, där handlingarna äro förtecknade i tidsföljd för varje regent. Förglömmas bör ej heller, att STIERNMAN och BERGIUS i sina resp. editioner av *Konung Sigismunds och konung Carl IX:des historier* och *Konung Carl den IX:des rim-chrönika* meddelat en mängd urkunder och andra samtida källor till Vasatidens historia.

Av diplomatiska akter, som för denna tid med dess mera utvecklade utrikespolitik högst väsentligt ökas, hava viktiga grupper befordrats till trycket. Den ojämförligt viktigaste är utan tvivel det stora verket *Sveriges traktater med främmande makter*, vars fjärde och femte delar innehålla överenskommelser och konventioner, som höra till Vasatiden. I *ST* äro även intagna protokoll, noter, memorial och andra till upplysning av huvud-

akten tjänande handlingar samt. in extenso eller i utdrag. traktater emellan främmande makter, vilka i en eller flera delar ha avseende på Sverige. I intimt samband med traktater stå sändebudsrapporter från såväl svenska diplomater i utlandet som utländska sändebud i Sverige. Den äldsta bevarade redogörelse av detta slag är den som OLAUS MAGNUS i oktober 1527 hemsände över sina underhandlingar åren 1526—27 med Nederländerna och vilken är tryckt i *HSH*, D. 1 (1816), s. 1—26, under titeln *Berättelse till k. Gustaf I om sin beskickning till regentinnan Margareta af Nederland*. De äldsta bevarade urkunderna till historien om Sveriges månghundraåriga ryska förbindelser äro 1884 utgivna av H. HJÄRNE i arbetet *De äldsta svensk-ryska legationsakterna*. Dessa, som hämtats ur både svenska och ryska arkiv, beröra närmast början och slutet av Gustav Vasas regering och de då pågående underhandlingarna. Den beskickning, som Erik XIV 1566 avfärdade till Ryssland för att tillförsäkra sig tsarens stöd i de krig han förde och för att träffa en uppgörelse om Livland, uppsatte härom en berättelse, vilken E. HILDEBRAND offentliggjort i *HT*, 1887, s. 325—341, under titeln *En svensk beskickning till Ryssland under Erik XIV:s regering*. Ett rikt material av urkunder och dokument, som beröra och klarlägga de diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Ryssland på Erik XIV:s och Johan III:s tid under åren 1556—1586, äro på ryska publicerade 1910 av V. V. MAJKOV i 129:e delen av det ryska historiska sällskapets tidskrift Sbornik Imp. russkago istoričeskago obščestva under titeln *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva s Švedskim gosudarstvom*. HJÄRNE har ävenledes i *HB*, D. 7 (1880), s. 531—554, under titeln *Ur brefvexlingen emellan konung Johan III och tsar Ivan Vasilievitj* utgivit åtskilliga brev, som åren 1568—1573 växlades mellan Johan III och den ryske tsaren. Viktiga urkunder till Sveriges utrikespolitik, grupperade kring mötet i Reval 1589, Sigismunds båda resor till Sverige 1593—1594 och 1598 samt den polska legationen 1599, hava ur huvudsakligen tyska arkiv offentliggjorts av H. ALMQUIST i arbetet *Handlingar rörande mötet i Reval, konung Sigismunds resor till Sverige och polska legationen 1599* (1910; *HH*, D. 23). För kännedomen om

de diplomatiska förbindelserna mellan konung Sigismund och hertig Karl är det samtida tryckt även av stor betydelse, framför allt CHESNECOPHERUS' *Exegesis historica* (se härom närmare s. 173).

Av utländska diplomaters relationer och rapporter över deras beskickningar till Sverige föreligga åtskilliga värdefulla i tryck. Som representanter för staden Lübeck anlände de båda rådsherrarna BERND BOMHOUWER och HERMANN PLÖNNIES på hösten 1522 till Sverige, där de nära ett år bevakade sin hemstads intressen i den pågående svenska frihetskampen. Deras brev och rapporter över de iakttagelser de därunder gjorde äro publicerade i åttonde delen av *Hanserecesse von 1477–1530* (1910). En till deras politiska korrespondens hörande sändebudsberättelse, vilken med i dagboksform förda anteckningar utförligt skildrar Gustav Vasas val till Sveriges konung och redogör för den dåvarande politiska ställningen men icke ingår i det nyssnämnda samlingsverket, har 1923 befordrats till trycket av S. TUNBERG under titeln *Berättelse om den lybeckska beskickningen i Sverige sommaren 1523* (*HH*, D. 26: 2). I en annan likartad relation, *Berättelse om den lybeckska beskickningen i Sverige sommaren och hösten 1541*, utgiven jämte därtill hörande bilagor av L. SJÖDIN i *HH*, D. 26: 3 (1924), s. 43—209, redogöres för de långvariga förhandlingarna i Kalmar under sommaren och hösten 1541, vilka resulterade i en definitiv brytning mellan de ledande hansestäderna och Gustav Vasa.

Ur politisk synpunkt värdefulla äro de rapporter och berättelser, som härröra från den franske diplomaten CHARLES DE DANÇAY. Denne var fransk resident i Köpenhamn från mitten av 1500-talet till sin död 1589, besökte trenne ganger Sverige och var ivrigt verksam under de nordiska förvecklingarna med särskilt syfte att medla fred i det nordiska sjuårskriget. Vid hans död kvarstannade två av hans kopieböcker i Norden, av vilka den ena, förvarad i danska riksarkivet, utgavs av C. F. BRICKA 1901 under titeln *Indberetninger fra Charles de Dançay til det franske Hof om Forholdene i Norden 1567–1573* och den andra, som finnes i Kungl. Biblioteket i Stockholm, är tryckt i *HSH*, D. 11 (1824), s. 1—347, under titeln *Correspondance de Charles*

Dantzai, ministre de France à la cour de Dannemark, innehållande hans berättelser för åren 1575—1586. En annan liknande källa utgöres av de depescher, som det spanska sändebudet, kapten Francisco de Eraso, avgav till Filip II under åren 1578—1579 och vilka i översättning och delvis i utdrag meddelats av E. Hildebrand i uppsatsen *Johan III och Filip II* (*HT*, 1886, s. 1—50). Eraso ankom till Sverige i början av juni 1578 på grund av Johan III:s uttalade önskan att med den spanske konungen ingå ett närmare förbund mot de upproriska Nederländerna, som dock aldrig kom till stånd. För att försöka ernå en uppgörelse och modus vivendi med Johan III angående Polens och Sveriges intressen i Estland och Livland kom den polske köksmästaren, kammarherren Dominico Alamanni till Sverige 1582. Från denna hans beskickning föreligga flera olika berättelser. Under titeln *Legatio domini Alemani, magistri culinae sacrae regiae maiestatis, quam habuit apud regem Sueciae* har K. I. Karttunen i *AASF*, Ser. B, T. 2: nr 8 (1910), tryckt en på latin och polska avfattad relation, sannolikt uppsatt av Alamanni själv, efter en i stadsarkivet i Nürnberg anträffad originalutskrift. Andra akter och berättelser rörande samma beskickning, särskilt en på polska avfattad relation, i vilken Alamanni redogör förgången av sin beskickning till Sverige, citeras och kommenteras av H. Almquist i uppsatsen *Johan III och Stefan Batori år 1582* (*HT*, 1909, s. 69—123). Olikheterna mellan de båda relationerna belysas av K. I. Karttunen i arbetet *La légation de Domenico Alamanni en Suède l'an 1582* (1911; *AASF*, Ser. B, T. 2: nr 7). Åtskilliga handlingar och akter rörande en år 1596 avsänd beskickning till Sverige från Polen, sammanförda under namnet *Akta poselstwa do Szwecyi*, äro tryckta i *SRP*, T. 20 (1907), s. 185—240. Några av de rapporter, som Germanico Malaspina hemsände till Vatikanen, då han åtföljde konung Sigismund under dennes besök i Sverige, äro avtryckta som bilagor till första delen av S. Tunbergs arbete *Sigismund och Sverige 1597—1598* (1917).

Till belysning av Johan III:s och hans efterträdares intima förbindelser med vissa katolska makter och påvestolen föreligger åtskilligt tryckt urkundsmaterial. Till sitt arbete *Schweden*

und seine Stellung zum heiligen Stuhl unter Johann III, Sigismund III und Karl IX (1838—39) har A. Theiner fogat ett stort antal dokument, brev och skrivelser, till största delen hämtade ur Vatikanens och jesuitordens arkiv, vilka fylla andra delen av nyssnämnda verk. I och för ett stort planerat arbete, avsett att behandla påvestolens förhållande till Sverige från Johan III:s trontillträde och fram till 30-åriga krigets utbrott, har H. Biaudet publicerat tvenne volymer aktstycken rörande dessa förbindelser, huvudsakligen hämtade ur påvearkivet och andra utländska arkiv. Det ena, med titel *Le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du 16:e siècle*, utkom 1900 i Paris och innehåller referat av och utdrag ur handlingar för tiden 1570—1576, det andra, *Documents concernant les relations entre le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du 16:e siècle* (1912), ingående som nr 4 i serien Documenta historica quibus res nationum septentrionalium illustrantur, inrymmer handlingar för åren 1576—1577, huvudsakligen rörande Pontus De la Gardies beskickning till Rom, vilken bl. a. avsåg underhandling om villkoren för den svenska kyrkans återförening med den katolska. Denna beskickning gav anledning till att jesuitordens sekreterare Antonio Possevino sändes till Stockholm, dit han anlände i december 1577 och stannade till maj följande år; i juli 1579 anträdde han en andra resa till Sverige. Från hans vistelse i huvudstaden föreligga tvenne olika redogörelser. Den första är på italienska avtryckt i Theiners ovannämnda arbete, s. 257—266. Den andra är på latin publicerad i samma arbete, s. 278—287, och 1876 i Florens på italienska under titeln *Relazione sul regno di Suezia*. Av denna senare relation har H. Biaudet anträffat en ny version, som efter hans död utgivits (i *AASF*, Ser. B, T. 25:3 (1931) s. 29—49) i uppsatsen *Une nouvelle version de la seconde relation de Antonio Possevino sur la Suède et la Finlande*.

För kännedomen om Vasatidens statsförfattnings- och statsförvaltningshistoria äro *Svenska riksdagsakter* den viktigaste urkundspublikationen. Där kan man följa konungarnas förhandlingar med rikets ständer och delvis även med rådet från 1521 till och med år 1616; dock äro hithörande handlingar för tiden

maj 1598—1610 ännu icke publicerade. I riksdagsakterna ingå »riksdagars och allmänna mötens beslut (däremot ej protokoll) samt de statsrättsliga urkunder, som till dem anknyta, ävensom andra handlingar, som lämna bidrag till deras historia. Så snart verkliga rådsmöten hållits och allmänna ärenden på dem behandlats, äro även dessa medtagna». De yttranden i viktigare frågor, som avgåvos av för ändamålet tillkallade rådsherrar, de s. k. rådsslagen, äro, som redan framhållits, särskilt förtecknade och register däröver till forskarnas tjänst av trycket utgivna (se s. 70). En förteckning över till kansliet under en del av året 1566 inkomna skrivelser, *Kongl. kansliets diarium öfver ingångna skrifvelser 1566* (jan.—juni, nov.—dec.), utg. 1878 av C. Silfverstolpe (*HH*, D. 8: 2), lämnar korta referat över skrivelsernas innehåll. En viktig källa för kännedomen om konung Erik XIV:s regeringssystem och räfster är *Konung Erik XIV:s nämnds dombok*, 1884 utgiven av Silfverstolpe i *HH*, D. 13: 1. I detta sammanhang kan nämnas Eric Sparres samtida skrift *Pro lege, rege et grege*, utgiven av J. E. Almquist 1924 i *HH*, D. 27: 1, s. 19—92, i vilken Sparre utvecklar sina statsrättsliga teorier och försvarar de idéer, som kommit till uttryck i 1582 års stadga om kunglig och furstlig rättighet.

För Sveriges inre historia är det betydelsefullt, att statliga räkenskaper från denna tid regelbundet börjat föras och även i stor utsträckning blivit till våra dagar bevarade i Kammararkivets rika samlingar, fastän icke mycket därav publicerats. De viktigaste publikationerna torde vara följande, som utgivits av Hans Forssell, *Undervisning om rikets ränta 1530—1533*, tryckt i *HH*, D. 11: 1 (1879), innehållande huvudsakligen ett sammandrag av bruttouppbörden i orterna, d. v. s. varje landsdels skattebelopp, och i några fall upplysningar om beskattningsgrunderna, samt *Rikshufvudboken för 1573 jämte sammandrag af rikshufvudboken för 1582* (1883; *HH*, D. 12: 1), det första försöket från statens sida att åstadkomma ett fullständigt bokslut över de statliga inkomsterna och utgifterna, ett försök, som sannolikt framkallades av de stora finansiella svårigheter, i vilka statsverket befann sig efter det nordiska sjuårskriget och under Johan III:s slösaktiga hushållning. Även Forssells övriga arbe-

ten: *Sveriges inre historia från Gustaf den förste med särskildt afseende på förvaltning och ekonomi*, D. 1—2 (1806—75), *Sverige 1571. Försök till en administrativ-statistisk beskrifning* (1872—83) och *Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i sextonde seklet* (1884; *VHAH*, D. 29), innehålla såsom bilagor betydelsefullt aktmaterial samt dokument i avtryck, vilka äro avfattade för att tjäna som grundval för en beskattning. Vid studiet av Sveriges inre historia under Vasatiden bör heller icke förglömmas en sådan urkundspublikation som *Handlingar till belysande af Finlands kamerala förhållanden på 1500-talet*, vilken i 7 häften utkom under åren 1892—1908. Den av N. Edling ederade *Upplands lagmansdombok 1578—79* (1929) ger upplysningar om konungsräfstens och lagmanstingens organisation samt glimtar ur det dåtida kulturtillståndet. De av samme forskare utgivna *Uppländska konungsdomar från Vasatiden intill Svea hovrätts inrättande* (1933) meddela handlingar från tredje och högsta instansen, utfärdade i Uppland under tiden 1521—1614. Andra delen av arbetet *Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer*, utgiven 1932 av E. Nygren, innehåller urkunder rörande de svenska städerna under Gustav Vasas tid och återspeglar betydelsefulla skeden i städernas och rättsutvecklingens historia.

Bland utländska urkundspublikationer, ur vilka material till Vasatidens historia kan hämtas, märkes först och främst *Danmark-Norges Traktater 1523—1750 med dertil hörende Aktstykker*, utg. av L. Laursen, vars tre första band omfatta tiden 1523—1625, vidare de redan i föregående avdelning nämnda *Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearchiv; Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Förstes Historie*, utg. av C. F. Allen (1854), samt *Aktstykker til Nordens Historie i Grevefeidens Tid*, utg. av C. Paludan-Müller i trenne samlingar åren 1851—53. Även för denna period finnas danska regestförteckningar, genom vilka man kan erhålla en lättillgänglig översikt över hithörande källmaterial, såsom *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold*, utg. av C. F. Bricka och L. Laursen, vars tretton första band

omfatta åren 1551—1615, *Regesta diplomatica historiae Danicae,* andra bandet, och andra bandet av samma publikations andra serie, med kronologiska förteckningar över de för tiden 1537—1631, 1537—1660 tryckta diplomer och brev med kort angivande av innehållet, *De ældste danske Archivregistraturer,* Bd 1—5 (1854—1910), *Kong Frederik den Førstes danske Registranter,* utg. 1878—79 av K. Erslev och W. Mollerup, samt samma forskares *Danske Kancelliregistranter 1535—1550* (1881—82). Även sådana källpublikationer böra nämnas som P. F. Suhms *Samlinger til den danske Historie* (1779—81) och *Nye Samlinger til den danske Historie* (1792—95). I detta sammanhang bör även framhållas, att det norska *DN* inrymmer brev och urkunder från 1500-talet samt att svensken N. J. Ekdahl ur Kristian II:s arkiv under titeln *Christiern II:s arkiv,* D. 1—4 (1835—42), offentliggjort synnerligen viktiga handlingar rörande Severin Norby och de under hans ledning stående krigsföretagen mot Sverige.

Den hanseatiska politiken, som ännu ett gott stycke in på 1500-talet är av vital betydelse för vårt land, belyses av de på annat ställe utförligare omnämnda *Hanserecesse,* vilkas utgivning dock ej förts längre fram än till 1530. För den följande tiden finnas emellertid viktiga regestpublikationer, som i viss mån utgöra en ersättning för de in extenso utgivna recesserna, nämligen *Kölner Inventar* (1896—1903) för åren 1531—1591, bearbetat av K. Höhlbaum, och *Danziger Inventar 1531—1591* (1913), bearbetat av P. Simson, båda ingående i serien Inventare hansischer Archive des 16. Jahrhunderts. Dessa innehålla uppgifter om och utdrag ur alla viktigare akter och dokument samt noggranna redogörelser för innehållet i sådana »hanseatische Berichte, Protokollen und Recessen, die in das innere Gefüge der bestehenden hansischen Welt einen tieferen Einblick gewähren». Av likartat slag äro de av R. Häpke bearbetade *Niederländische Akten und Urkunden zur Geschichte der Hanse und zur deutschen Seegeschichte* (1913—23), vilka i två band summariskt angiva innehållet i nederländsk-hanseatiska urkunder för åren 1531—1669.

För den tid, då det svenska väldet fick fast fot på andra si-

dan Östersjön, föreligga åtskilliga viktiga urkundspublikationer, utgivna av livländska och estländska forskare. Huvudsakligen ur svenska och danska arkiv har C. Schirren samlat och i ett flertal volymer offentliggjort *Quellen zur Geschichte des Untergangs livländischer Selbständigkeit* (1861–81) och *Neue Quellen zur Geschichte des Untergangs livländischer Selbständigkeit* (1883–85), utgörande de 11 första banden i den nya serien av Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Churlands. F. Bienemann har i fem band publicerat *Briefe und Urkunden zur Geschichte Livlands in den Jahren 1558–1562* (1865–76). G. von Hansens *Publikation aus dem Revaler Rathsarchiv* (Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands, Bd 3 (1887), s. 113–176, 349–391) och F. Bienemann Jun., *Zur Geschichte der livländischen Ritter- und Landschaft 1600–1602* (Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands, Bd 17 (1900), s. 463–600) innehålla en stor mängd brev från Erik XIV och Karl IX samt andra urkunder till belysning av den svensk-baltiska politiken under Vasatiden. Viktiga urkunder rörande den baltiska frågan för tiden 1557–1638 innehåller även den av G. A. Forstén utgivna ryska aktpublikationen *Akty i pis'ma k istorii baltijskago voprosa v 16 i 17 stolètijach* [Handlingar och brev hörande till baltiska frågans historia under 16:e och 17:e århundradet] (1889).

Andra större och mera kända utländska urkundspublikationer, ur vilka forskaren i Vasatidens historia kan hämta material, äro t. ex. E. Joachims *Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen Albrecht von Brandenburg* (1892–95), ingående som del 50, 58 och 61 i den stora tyska urkundsserien *PPS* och behandlande tiden 1510–1525, vidare den stora polska *Acta Tomiciana* (1852–1915), inrymmande statshandlingar, brev, m. m. för tiden 1507–1531, och den engelska *Calendars of State Papers* (se härom s. 123).

Bland traditionskällorna till Vasatidens historia stanna vi först vid den ganska betydande gruppen krönikor och anteckningar.

De viktigaste krönikorna om Gustav I, Peder Swarts, Rasmus Ludvigssons och Per Brahes, äro redan ovan (s. 174) behand-

lade. Till där anförda uppgifter kan läggas, att en bearbetning av början av Peder Swarts krönika har gjorts av sekreteraren M. Helsing, som i december 1561 erhöll Erik XIV:s uppdrag att efter konungens anvisningar överse Peder Swarts text. Denna bearbetning innehåller åtskilliga självständiga tillägg och ändringar, härrörande från muntliga meddelanden av Gustav Vasas då ännu levande samtida. Ett parti av Helsings omarbetning, inrymmande Gustav Vasas ungdomshistoria, är bevarat och har till stor del tryckts av N. Edén i uppsatsen *Mårten Helsings bearbetning af Peder Swarts berättelse om Gustaf Vasas ungdom* (*HT*, 1914, s. 245—257).

Bland anteckningar och smärre berättelser, som meddela upplysningar till Gustav Vasas historia, av vilka dock flera äro av mindre värde, kunna nämnas: Clement Rentzells *Berättelse hörande till konung Gustaf I:s historia*, omfattande åren 1521—1535 och tryckt i *HSH*, D. 2 (1816), s. 13—54, samt konungens trognaste anhängare och medhjälpare, riksmarsken Lars Siggessons *Anteckningar för åren 1520—1553*, offentliggjorda av Peringskiöld i hans utgåva av Anna Fickesdotter Bylous *Chronicon genealogicum* (1718), s. 24—50 (jfr härmed uppsatsen *Ur Lars Siggessons anteckningsbok* av K. B. Westman i *KÅ*, 1917, s. 364—368). Om konungens sista stunder och död finnas även särskilda berättelser. Tvenne anonyma sådana äro publicerade av J. A. Almquist i *HH*, D. 20 (1904—05); den längre av dem (s. 121—153) är med all säkerhet författad av den samtida kyrkoherden i Stockholms Storkyrka, magister Hans, den kortare (s. 154—157) är möjligen uppsatt av Sven Elofsson, sekreterare hos Gustav Vasa och hans söner. Slutligen bör även annoteras, att vid konungens begravning Peder Swart höll en likpredikan, som av trycket utgavs först 1620 under titeln *Åhrapredikning öffwer ... H. Göstafs ... christelige lijk*.

För såväl Gustav Vasas som hans söners regeringstid finnas ävenledes en hel rad upptecknings och berättelser, av vilka några här kunna förtjäna att anföras. Sten Leijonhufvud, Gustav Vasas svåger och dödad vid Erik XIV:s fängslande 1568, har nedskrivit en del historiska *Anteckningar för åren 1518—1566*, utgivna av J. A. Almquist i *HH*, D. 20 (1905), s. 158—

163. Därsammastädes, s. 164—215, äro också meddelade *Anteckningar från åren 1560—81 ur Hogenskild Bjelkes samlingar och med egenhändiga rättelser af hans hand*, vilka utgöra en del av en längre krönika, som börjar redan med åren 1215, samt, å s. 216—222, *Anteckningar från åren 1501—1502* av kyrkoherden i Bringetofta Nicolaus Andreae. Större utbyte än de ovan nämnda giva emellertid Sven Elofssons *Paralipomena eller bijhandlingar ... till konung Göstafs, K. Eriks och K. Johans regementes handlingar* (*HSH*, D. 12 (1825), s. 91—230). De innehålla anteckningar om de politiska händelser, i vilka Elofsson mer eller mindre nära tagit del — han var sekreterare hos Vasakonungarna och deltog i flera diplomatiska beskickningar — samt göra ett trovärdigt intryck. I Paralipomena återfinnes bl. a. Gustav Vasas av historiska författare ofta anförda sista tal till ständerna.

För kännedomen om Erik XIV:s regering må, förutom redan ovan anförda krönikor och berättelser, i första hand nämnas konungens egna dagboksanteckningar, *Erik XIV:s almanacks-anteckningar, hans dagböcker, ritningar och musiknoter*, i urval utg. av C. M. Stenbock (1912; även ingående som del 6 i Skrifter utg. av Personhistoriska samfundet), vilka lämna en stor mängd kronologiskt pålitliga notiser och dessutom äro av psykologiskt intresse. Den förut nämnde Rasmus Ludvigsson har författat en torr annalistisk, i det stora hela värdelös krönika om Erik XIV, vilken dock är av en viss betydelse för belysning av sjökrigshändelserna, emedan författaren synes ha haft nära förbindelser med Jakob Bagge. Denna hans *Crönica* är tryckt i *HSH*, D. 12 (1825), s. 247—298. Upplysningar om originalmanuskriptet till densamma lämnar O. Palme i uppsatsen *Originalmanuskriptet till Rasmus Ludvigssons krönika om Erik XIV* (*HT*, 1908, s. 107—108). Anteckningar om Erik XIV:s liv hava gjorts av hans hovpredikant, kyrkoherden i Stigtomta M. Petri, vilka äro offentliggjorda i *HSH*, D. 21 (1836), s. 15—30, under titeln *Konung Erik XIV:s krönika*. Omkring 1605 författade konungens och sedermera hertig Karls sekreterare Daniel Hansson Hund en vidlyftig *Konung Erik XIV:s krönika på rim eller uti en visa*, vilken 1847 utgavs av F. A. Dahlgren i *SFSS*, D. 8.

I tämligen innehållslösa strofer skildrar denna nidvisa icke utan en viss känsla för sanningen Erik XIV:s »regemente och handel». En *Tysk relation om händelserna i Stockholm 3 juni—13 okt. 1568* har H. Almquist meddelat under titeln *Från Erik XIV:s sista regeringstid* (*PHT*, 1911, s. 288—294). Berättelsen, tydligen härrörande från ett samtida ögonvittne till händelserna, innehåller en mängd uppgifter och målande detaljer, som icke finnas på annat håll.

Det nordiska sjuårskriget behandlas i åtskilliga samtida skrifter, bland vilka följande särskilt böra framhållas: M. Helsing, *Vera et brevis eorum narratio, quae tam in pacificatione, quam terrestri bello, inter Suecos et Danos tractata et gesta sunt* (1565); *Een kort historia om then feigdh, som ... Erick then 14 ... fört hafver* (*LBH*, D. 1 (1793), s. 47—61); *Dagbog over Daniel Rantzovs Vinterfelttog i Sverig fra 20:e Okt. 1567 til 14:e Febr. 1568* (*MHD*, R. 2: 1 (1884), s. 1—350); *Efterretninger fra Sverig under den nordiske Syvaarskrig 1563—70 tillige med enkelte andre Bidrag til Krigens Historie*, medd. av H. Rördam (*MHD*, R. 2: 1 (1884), s. 701—780), samt *Den nordiske Syvaarskrigs Historie, som det synes, sammenskreven 1570 af Mester Jon Tursen efter samtidige Optegnelser af Axel Gyldenstjerne* (*MHD*, 2 (1875), s. 199—538), vilken vanligen citeras under Gyldenstjernes namn. Åtskilliga små redogörelser för och mindre uppteckningar om Sturemorden i Uppsala föreligga också, utgivna av S. Loenbom i första delen av Uplysningar i swenska historien (1768), såsom *Utförlig berättelse om herr grefwe Svante Stures, herr Abraham Ifvarssons och herr Dionysii fängelse och mördande på Upsala slott, s. 5—29; En minnes-skrift, som är skrifwen efter fru Märtha* [*Leyonhufvuds*] *egen hand*, s. 30—35; *Drabantens Håkan Pedersson Lencks böneskrift wid ransakningen öfwer Sturarnes mord*, s. 35—38; *Anders Simonssons berättelse om mordet på Sturarna*, s. 85—101. Åtskilliga *Handlingar rörande konung Erik XIV:s frierier* äro samlade i *HSHF*, D. 2 (1836), s. 1—92.

Åtskilliga krönikor, som även behandla Johan III:s regering, hava redan blivit anförda i det föregående. Förutom dessa förtjäna följande att nämnas: *Dagbok öfver Revals belägring*, tryckt

i *HSH*, D. 36 (1855), s. 146—156, *Acta ecclesiastica apud Suecos tempore Johannis 3 regis Suetiae, Holmiae inchoata anno Christi 1573*, meddelade av J. A. Almquist i *HH*, D. 20, s. 223—235, och innehållande en från antiliturgiskt håll uppsatt redogörelse för de kyrkliga tvisterna under åren 1573—1579, den i samma publikation (s. 236—244) återgivna, från kurbrandenburgske gesanten G. Eckhardt härrörande *Skrifvelse till kanslären Kristian Distelmeyer, dat. den 2 nov. 1589, angående konungamötet i Reval*, samt Leksandskyrkoherden E. Terserus' *Fragmentum historiae Johannis III*, tryckt i Nettelbladts *Schwedische Bibliotec*, St. 4 (1730), s. 179—216.

Från den upprörda tiden i slutet av 1500-talet och början av 1600-talet föreligger en stor mängd historiska uppteckningar och berättelser, av vilka endast de mest omfattande och viktigaste här kunna anföras. För övrigt hänvisas till den redogörelse för och kritiska granskning av de många samtida berättelserna om striderna mellan konung Sigismund och Karl IX, vilken S. Tunberg lämnat i exkurserna till andra delen av sitt arbete *Sigismund och Sverige 1597—1598* (1918), s. 191—222.

Först bör då nämnas, att Karl IX själv uppträtt som historisk författare. På knagglig knittelvers har han skildrat sina öden från födelsen till sitt andra giftermål 1592; denna *Rim-Chrönika* befordrades 1759 till trycket av B. Bergius. Karl IX har också gjort kalendariska anteckningar för en del år, av stort värde därför att de giva kronologiska hållpunkter för fixerandet av händelsernas riktiga tidpunkt. Dessa äro 1903 utgivna av A. Lewenhaupt under titeln *Calendaria Caroli IX*. Det kan i detta sammanhang förtjäna nämnas, att Karl IX även gjort utdrag ur och anteckningar till Laurentius Petris svenska krönika till och med konung Kristian II. Dessa anteckningar äro publicerade av S. Clason i uppsatsen *Historiska betraktelser af Karl IX* (*HT*, 1906, s. 127—152). Även Gustav II Adolf har gjort ett försök i historieskrivningens konst, i det han påbörjat en skildring av sin faders regering, vilken sannolikt var avsedd såsom en inledning till en historia över hans egen. Den når fram till Arboga riksdag och är utgiven av B. Bergius 1759 efter Karl IX:s rimkrönika under titeln *Konung Gustaf Adolphs egenhändigt up-*

satte historia angående Caroli IX regements tid, sedermera omtryckt av Styffe i *Konung Gustaf II Adolfs skrifter* (1861), s. 69—90.

Bland de berättelser, som i huvudsak behandla krigsrörelserna, stå i främsta rummet Carl Carlsson Gyllenhjelms *Egenhändiga anteckningar rörande tiden 1597—1601,* publicerade av J. A. Almquist i *HH,* D. 20 (1905), s. 258—395. Uppsatta på 1640-talet skildra dessa krönikeartade uppteckningar målande och i det stora hela trovärdigt konung Sigismunds ankomst, Stångebroslaget samt krigsrörelserna i Livland och avslutas med en skildring av författarens öden i fångenskapen (se s. 211). Som bihang till Gyllenhjelms anteckningar, liksom dessa avsedda att tjäna som material för en Karl IX:s historia, kan man betrakta greve Johans av Nassau på tyska avfattade *Relation angående kriget i Livland 1601—1602,* tryckt av J. A. Almquist i *HH,* D. 20, s. 396—438. Därsammastädes, s. 244—256, är även offentliggjord Jöran Jakobsson Silfverpatrons *Berättelse om konung Sigismunds ankomst till Sverige 1598, om hertig Karls resa till Finland samma år samt om liffländska, danska, ryska och polska kriget 1600—26.* Den redan nämnde Leksandsprosten Terserus har även författat en liten redogörelse *Om näftåget 1598,* vilken delvis är avtryckt i den under J. Ihres presidium 1743 ventilerade avhandlingen *De tumultu Dalekarlicorum, vulgo Naeftoget dicto.* För andra, särskilt utländska, traditionskällor till ryska kriget ger H. Almquist i inledningen till sin avhandling *Sverge och Ryssland 1595—1611* (1907) en upplysande historisk-kritisk översikt.

Till Kalmarkrigets historia föreligga, huvudsakligen från dansk sida, åtskilliga samlingar av brev, urkunder, förordningar, relationer och berättelser, liksom ock dagböcker och journaler, uppsatta av enskilda personer. De viktigaste av dessa äro följande: *Breve vedrörende Kalmarkrigen 1611, skrevne af Statholder Brejde Ranzov til Kantsler Christian Friis til Borreby* (Aarsberetninger fra det k. Geheimearchiv, D. 6 (1876—82), s. 199—225); *Bidrag til Historien af Christian IV:s Krig med Sverige i Aarene 1611 og 1612* (Saml. til det norske Folks Sprog og Hist., Bd 3 (1835), s. 219—260); *Nye Bidrag til Kalmar-Krigens Historie*

(Norske Samlinger, Bd 1 (1852), s. 362—383; 2 (1858), s. 41—80, 273—310); Aegidii Lauritzens *Samlede Efterretninger om Krigen med Sverige i Aarene 1611 og 1612* (*NDM*, Bd 2 (1806), s. 9—56); *To Dagböger fra Kalmarkrigenes Tid 1611—12* (Historiske Samlinger og Studier vedrörende danske Forhold og Personligheder, Bd 1 (1891), s. 289—319), vilkas författare äro Eske Brock och Christen Friis till Kragerup och *Journal über alles das jenige, so sich in dem so genannten Calmarschen Kriege zugetragen* (*MHD*, R. 2: Bd 2 (1887), s. 671—762).

Av övriga samtida berättelser och anteckningar till Sigismunds och Karl IX:s historia må nämnas A. Brahes *Tidebok*, senast (1920—21) utgiven av C. M. Stenbock och R. Stenböck, vilken lämnar kortfattade meddelanden för åren 1594—1629, som även belysa tidens anda och seder. Författaren begav sig 1598 till konung Sigismund i Polen men försonade sig efter slaget vid Stångebro med hertigen. Hans äldre broder, Sigismunds handgångne man E. Brahe, har efterlämnat med chiffer dag för dag gjorda kalenderanteckningar, vilka visserligen huvudsakligen beröra honom själv och hans liv och leverne men i enstaka fall belysa viktigare historiska händelser. De äro delvis återgivna, behandlade och kommenterade av S. Tunberg i uppsatsen *Riksrådet Erik Brahes chifferkalendarium* (*PHT*, 1918—19, s. 37—65; 1922, s. 31—38). Även E. Sparres anteckningar, meddelade i *PHT*, 1922, s. 23—30, av O. Walde under titeln *Några kalenderanteckningar av Erik Sparre*, kunna i detta sammanhang vara förtjänta av ett omnämnande. Större vikt för den historiska forskningen äga de i form av en daglok gjorda anteckningar, vilka publicerats i *HSH*, D. 1 (1816), s. 47—64, under titeln *Acta ecclesiastica et politica apud Succos anno 1594* (omtryckta i *SRA*, D. 3: 1). Där behandlas företrädesvis de händelser, som föregingo konung Sigismunds kröning och själva kröningsakten i Uppsala domkyrka. Av likartad beskaffenhet är den s. k. *Knut Perssons krönika angående hertig Carls regering*, tryckt i *HSH*, D. 10 (1822), s. 6—74, vilken behandlar förvecklingarna under åren 1595—1598.

Till traditionskällorna för Vasatidens historia böra också räknas några utländska författare, som behandla Sverige och sven-

ska förhållanden. Belgaren Jakob Typotius kom genom förmedling av Pontus De la Gardie 1578 till Sverige, där han blev sekreterare och ett slags litterärt biträde hos Johan III. Till dennes begravning i Uppsala 1594 författade han ett latinskt lovtal *Regis Johannis III ... laudatio funebris* (1594) samt höll vid Sigismunds kröning ett hyllningstal till konungen, som trycktes s. å. Vårt land lämnade Typotius 1597 och begav sig då till Prag. På begäran av spanska sändebudet hos kejsar Rudolf uppsatte han där 1600 en berättelse, *Notae de regno Sueciae,* vilken trycktes 1605 och följande år utkom i en ny upplaga under den sedermera vanligen citerade titeln *Relatio historica de regno Sueciae et bellis civilibus atque externis* (1606). Typotius var en ganska opartisk iakttagare av inbördesstriderna, och hans arbete är därför av icke ringa betydelse för Johan III:s och Sigismunds historia; det börjar redan med år 1521 men är för Gustav Vasas och Erik XIV:s tid mycket kortfattat. Innerst sympatiserade Typotius med Sigismund, men behandlade händelserna så lidelsefritt, att Karl IX lät Andreas Bureus 1608 översätta verket till svenska, en översättning, som hittills förblivit otryckt. David Chytraeus, tysk teolog och professor i Rostock, deltog i den liturgiska striden i Sverige med en skrift mot Possevino, *Responsio ad Antonii Possevini et Mylonii cuiusdam criminationes* (1583). Det för oss betydelsefullaste av hans arbeten är dock *Chronicon Saxoniae et vicini orbis arctoi,* i vars tvenne första delar, tryckta 1590, lämnas en utförlig skildring av de nordiska ländernas historia under åren 1500—1549. Sedermera utkommo under åren 1594—99 ytterligare tre delar, i vilka skildringen fortsättes fram till 1599. Dessa fortsättningar äro av särskilt värde, emedan de efter allt att döma meddela pålitliga underrättelser, dem Chytraeus erhållit av svenska studenter i Rostock; även ledes mottog han av Johan III:s sekreterare Johan Mattsson och Olof Sverkersson material, vilket han inarbetade i sin framställning, vilken dessutom granskades av Erik Sparre, som också lämnade bidrag till tryckningen.

Bland andra utländska krönikor av samma slag som Typotius' och Chytraeus' kunna nämnas Rasmus Laetus' 1573 tryckta och på latinsk vers avfattade *Rerum Danicarum libri undecim,*

Huitfeldts redan nämnda *Danmarks Riges Krønike*, Balthasar Russows *Chronica der Provintz Lyfflandt*, tryckt 1578 i Rostock och skildrande det svenska väldets grundläggning i Östersjöprovinserna till och med Revals belägring 1577 — i en senare tredje upplaga är skildringen förd fram till 1583 — Salomon Henxings *Lief- und Kurländische Chronica*, tryckt i Rostock 1590 och med tyngdpunkten förlagd till skildringen av åren 1554—1578, och Lorentz Möllers *Septentrionalische Historien*, vars andra edition utgavs 1595 och behandlar tiden 1570 till 1593. De tre sistnämnda baltiska krönikorna och några andra liknande mindre hava blivit föremål för en kritisk granskning av R. Liljedahl i uppsatsen *Östersjöprovinsernas svenska tid i den tyskbaltiska historieskrivningen* (*HT*, 1929, s. 197—220). Vidare kunna framhållas de av J. Wielewicki gjorda uppteckningarna för åren 1579—1608, publicerade i *SRP*, T. 7 (1881) och 10 (1886), under titeln *Historici diarii domus professae Societatis Jesu Cracoviensis*. Åtskilliga andra samtida krönikor och berättelser, i vilka Sverige och dess förhållanden under detta tidsskede behandlas eller beröras, finnas förtecknade i G. Rudbeck, *Skrifter till Sveriges historia tryckta före år 1600* (1919).

Från Vasatiden finnas några reseskildringar, som kunna vara förtjänta av ett omnämnande. Till Erik XIV:s kröning, vilken firades med en för vårt land enastående glans och prakt, hade bl. a. inbjudits fem pommerska hertigar. De läto sig emellertid representeras av ståthållaren i stiftet Camin, Henrik Norman, i spetsen för en talrik ambassad, i vilken även befann sig en sekreterare vid namn S. Fischer. Över färden till Sverige och vistelsen här har denne uppsatt en berättelse, som i utdrag och översättning publicerats av E. Hildebrand i *HT*, 1885, s. 259—296, under titeln *Henrik Normans resa till Erik XIV:s kröning 1561*. Bland andra resenärer kan framhållas Samuel Kiechel, vilken som turist under åren 1585—1589 besökte åtskilliga länder och även Sverige. Han förde härunder en dagbok, som 1866 utgavs under titeln *Die Reisen des Samuel Kiechels*, utgörande band 86 av Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart. Den del av resebeskrivningen, som behandlar Sverige, är översatt till svenska av B. Schlegel och tryckt i *HT*, 1892, s. 331—354, un-

der titeln *Samuel Kiechels resa i Sverige 1586.* Översättningen har sedermera (1897) försetts med en inledning av K. Hildebrand och ånyo utgivits (*FHF*, 44). Ärkehertig Maximilians sändebud till ryske tsaren, Erik Lassota von Steblau, tillfångatogs av svenskarna och kvarhölls i svensk fångenskap under några år i början av 1590-talet. Han förde därunder en dagbok, som blivit bevarad och 1866 in extenso befordrades till trycket under titeln *Tagebuch des Erich Lassota von Steblau.* Utdrag i översättning förefinnas i R. Bergström, *Erik Lassota von Steblaus äfventyr och resor i Sverige 1590* (författarens *Svenska bilder* (1882), s. 1—21); jfr härmed de båda uppsatserna: N. Östman, *Några anteckningar till Erik Lassotas von Steblau meddelanden om Stockholm 1590—1593* (*SSEÅ*, 1907, s. 43—51) och A. Hahr, *Ur en schlesisk adelsmans dagbok i Sverige på 1590-talet* (*OoB*, 1908, s. 193—203). Mikael Heberer var preceptor för den unge svensken Erik Bielke under dennes studier i Heidelberg åren omkring 1580 och upplevde därefter, driven av sin obetvingliga reslust, en rad spännande äventyr i Orienten. Som kansliregistrator hos kurfursten av Pfalz ledsagade han dennes representant, Henrik von Schwerin, till hertig Karls bröllop i Stockholm med Kristina av Holstein. Om denna färd berättar han utförligt och upplysande i den 1610 utgivna volymen *Aegyptiaca servitus.* Vad han här meddelar om Sverige har använts och kommenterats av R. Björkman, *En resa i Småland 1592* (1905) och N. Ahnlund, *Hertig Karls andra äktenskapshandel,* tryckt i författarens arbete *Storhetstidens gryning* (1918), s. 1—37.

En betydande grupp bland traditionskällorna utgöres av tryckta politiska stridsskrifter. Dessa kunna ofta vara av värde som historisk källa, framför allt de, till vilka fogats handlingar in extenso eller i utdrag som bevismaterial. Under Vasatiden äro de politiska stridsskrifterna synnerligen talrika. Ovan (s. 152) har redan påvisats, huru Gustav Vasa började använda sig av detta medel för att inför samtiden försvara sina åtgärder. Till där anförda politiska skrifter kunna som exempel ytterligare nämnas hans 1545 utsända manifest, *Rechtmessige, gegrundtvheste, nodtwendige und christenliche Erkle-*

rung, Furgebung und Entschuldigung (ny förändrad upplaga 1546), i vilket konungen inför utlandet och svenska folket bemöter de falska beskyllningar, som hans fiender, särskilt i Tyskland, utspritt mot honom, samt *Der Konigreiche zu Schweden Redte ... genötdrangte Declaration unnd Erklerung* (1547). Denna senare, som 1598 utgavs på svenska under titeln *Acta och handlinger, som sigh uthi ... Gustafs tijdh ... tildragit och förlopet haffue*, innehåller en av rådet och ständerna på riksdagen i Strängnäs 1547 avgiven förklaring, varför konung Kristian avsatts, och en protest mot de av honom och hans arvingar framställda anspråken. Den sista och kanske viktigaste av Gustav Vasas stridsskrifter är biskop SWARTS' *Genswar* mot den danska rimkrönikans framställning om unionsstriderna (se härom s. 172).

Det nordiska sjuårskriget gav anledning till en hel mängd politiska strids- och smädeskrifter samt nidvisor. En stor del av dem äro försvunna, och de, som finnas kvar, äro i stort sett icke av den art, att de lämna något vidare användbart historiskt stoff. Sedermera kom Erik XIV:s avsättning och därmed nödvändigheten att inför den allmänna opinionen klarlägga orsakerna till denna uppseendeväckande handling. Detta skedde genom konung Johans 1569 utgivna skrift *Sann och rettmätig orsaak*, där skälen till avsättningen framläggas, vilka utgöra en sammanfattning av ett på riksdagen i Stockholm fattat beslut. En anonym *Berättelse om Erik XIV:s besvärliga regemente* har E. HILDEBRAND meddelat i *HT*, 1888, s. 267—274, en stridsskrift, uppsatt före januari 1569 och avsedd att lämna bidrag till en karaktärsteckning av den olycklige konungen och en skildring av de dåliga egenskaper, som störtat honom i fördärvet. En ny anledning till stridsskriftslitteraturens uppblomstring blev den liturgiska striden. Men de politisk-polemiska skrifter, vilka tillkommo som ett utflöde av denna, hava knappast något värde som historiska traditionskällor och behöva därför heller icke här närmare beröras. Av ojämförligt större vikt äro de många stridsskrifter, som framkommo med anledning av den spännande kampen mellan konung Sigismund och hertig Karl, vilka båda flitigt anlitade tryckpressen för att påverka opinionen och vinna anhängare.

Till konung Sigismunds första besök i Sverige hänför sig skriften *Acta coronationis. Konung Sigismundi... krönings handling* (1594), vilken bl. a. innehåller Sigismunds konungaförsäkran och kröningsed samt hertigens, ständernas, rådets och adelns trohetseder till konungen. När Sigismund återvänt till sitt polska rike och förhållandena i Sverige icke utvecklade sig i den riktning, som han hoppats och tänkt, sände han på sommaren 1596 en beskickning till Sverige. En redogörelse för den underhandling, som denna förde med hertigen och rådet, och de därunder växlade noterna lät hertigen 1596 befordra till trycket under titeln *Mandata ... Sigismundi ... ad illustrissimum principem, dominum Carolum.* Då Sigismund år 1598 beredde sig till sitt anfall på Sverige, avsände han Samuel Laski för att till hertig Karl framföra sina klagomål och därjämte underrätta sig om stämningen i Sverige. Den skriftväxling, som därunder fördes mellan dessa båda, lät hertigen sammanfatta och 1598 trycka under titeln *Werbung und Beuehl.* I maj samma år återkom Laski till Sverige i spetsen för en officiell beskickning med uppgift att bl. a. söka förmå hertigen att avsäga sig regeringen. Det stora antal skrifter, som då växlades mellan hertigen och Laski, lät den förre befordra till trycket under titeln *Eigentlicher Bericht* (1598). Beskickningen ledde icke till något resultat; i stället urladdade sig åskvädret, slutande med Stångebroslaget och konung Sigismunds flyktliknande avresa till Polen. De förhandlingar, som föregingo dessa händelser, belysas av en samling aktstycken *Abschrifft der Missiven und Brife,* vilken utkom 1599 på föranstaltande av hertigen. I skriften *Discurs und Verlauff der itzigen schwedischen Sachen* (1599), tillkommen på hertigens tillskyndan, skildras de viktigaste händelserna från Sigismunds kröning 1594 fram till Kalmars erövring 1599. En stridsskrift av mera allmänt innehåll och riktad mot konungarna av Vasahuset har L. Sjödin tryckt och kommenterat i uppsatsen *En pamflett av år 1592 mot Vasahuset* (*HT,* 1930, s. 329—361). Sjödin har också visat, att dess författare med all sannolikhet är greve Axel Leijonhufvud. För de viktigaste av de efter 1600 utkomna stridsskrifterna och pamfletterna, såsom *Conscientia Caroli, Hertigh Carls slaktarebenck, Exegesis historica* m. fl., har ovan

(s. 173) redogjorts. Förglömmas bör ej, att alla stridsskrifter, manifest och förordningar, som utkommit av trycket före 1600, äro förtecknade och närmare beskrivna i RUDBECKS flera gånger nämnda arbete *Skrifter till Sveriges historia* samt av I. COLLIJN i *Sveriges bibliografi intill år 1600*, Bd 2—3 (1927—33).

Några kyrkopolitiska stridsskrifter, som tillkommo i samband med striden mellan den gamla medeltidskyrkan och förkämparna för den nya lutherska tron, böra här även få ett omnämnande. Den lärde danske karmelitermunken PAULUS HELIAE (Povl Helgesen) var en avgjord motståndare till reformationen. Han författade bl. a. ett sändebrev mot Luther, som i handskrift spriddes i vårt land. OLAUS PETRI fann sig därför föranlåten att i mars 1527 låta trycka och utsända en motskrift, *Swar uppa itt ochristelighit sendebreff*, den första och skarpaste av hans polemiska skrifter. I denna gendriver han punkt för punkt Helgesens påståenden och tager Luther i försvar. Efter ett år utkom en ny försvarsskrift av Olaus Petri mot Helgesen. Denne hade nämligen fått i sina händer de svar, som Peder Galle och Olaus Petri var och en i sin stad givit på de 10 frågor, Gustav Vasa utsänt till lärde män i riket med anledning av den oro, som framkommit vid den nya läroförkunnelsen. Dessa gåvo Helgesen anledning att tillställa Gustav Vasa ett nytt sändebrev med varning mot lutherdomen och skarpa anfall på dess förfäktare. Sedermera fogade han därtill några frågor till konungen, »i vilka det katolska partiets harm och förbittring över riksdagsbeslutet i Västerås taga sig tydligt uttryck». Både sändebrevet och frågorna äro tryckta i Helgesens skrift *Nogre christelige suar till the spörsmaall* (1528). Som svar på denna sammanskrev Olaus Petri och lät i maj 1528 trycka ett försvar för Västeråsbesluten under titeln *Itt fögho sendebreff til Paulum Helie aff carmeliters orden i Danmarck*. (Jfr härmed H. SCHÜCK, *Striden mellan Olavus Petri samt Peder Galle och Paulus Heliae*, tryckt i *Saml.*, 1886, s. 49—70.) I samband med den katoliserande reaktion, som framträdde under Johan III:s regering, utgav Katarina Jagellonicas hovpredikant JOHANNES HERBESTUS en eller ett par stridsskrifter, som nu anses vara förlorade. På dessa svarade

ärkebiskopen Laurentius Petri med skriften *Refutatio erroris Herbesti,* vilken trycktes i Hamburg 1588.

*

På gränsen mellan källor och historiska bearbetningar stå de konunga- och rikskrönikor, vilka tillkommit under förra hälften av 1600-talet. Hit höra sådana arbeten som Tegels båda, av Karl IX granskade och genomsedda verk om Gustav Vasa och Erik XIV, Johannes Messenius' stort anlagda *Scondia illustrata,* behandlande Nordens historia fram till 1611, hans olycklige sons, Arnold Johan Messenius, ofullbordade och ännu ej tryckta redogörelse för konflikten mellan hertig Karl och Sigismund, Girs krönikor om de tre första Vasakonungarna samt vår förste kyrkohistoriker Baazius' stapplande försök till en historik över vår kyrkas historia från Magog fram till 1640. Dessa och andra liknande arbeten över Vasatiden och dess konungar hava redan blivit behandlade i kapitlet historiografi, varför vi här lämna dem åsido. Av samma skäl kunna vi ej här gå in på de äldre bearbetningar av Vasatidens historia eller delar därav, vilka härröra från Dalin, Celsius, Rühs, Strinnholm, Geijer, Fryxell och andra.

Bland moderna historiska översikter över Vasatiden märkas först och främst E. Hildebrands på grundliga och djupgående källforskningar stödda, ännu oöverträffade skildringar: *Gustav Vasa* (1920) och *Gustav Vasas söner* (1921), den senare efter författarens död reviderad av S. Tunberg, vilka ingå som band 4 och 5 i serieverket *Sveriges historia till våra dagar.* I detta sammanhang kan det vara lämpligt att påpeka den analys av *Gustav Vasas kungagärning och dess historiska förutsättningar* (*OoB,* 1923, s. 289—303), som gjorts av G. Carlsson, och den mera sammanfattande, populära framställningen av hela hans regeringstid, som framlagts av G. Jacobson i arbetet *Gustav Vasa* (1923), ingående som nr 15 i serien De största märkesmännen. Rik på nya och värdefulla synpunkter på problemen under Vasatiden är H. Almquists teckning av *Reformationstidens och stormaktstidens förra skede* (1922), som utgör andra bandets första avdelning i den av Gleerupska förlaget utgivna

Svenska folkets historia. Under titeln *Det svenska stormaktsväldets uppkomst* har L. Stavenow såsom inbjudningsskrift (1918; *UUÅ*) till den högtidlighet, varmed Uppsala universitet i nov. 1918 firade 200-årsdagen av Karl XII:s död, utgivit en konturteckning av huvudmomenten och de ledande politiska idéerna i utvecklingen, dröjande vid de olika politiska, religiösa, militära, geografiska och ekonomiska faktorer, som utgjorde förutsättningen för det svenska stormaktsväldets uppkomst och fullandning från 1561 års fördrag med staden Reval fram till frederna 1660. Glömmas bör ej heller Schücks teckning av reformationstiden i tredje upplagan av Schück och Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria* (1927). Finlands historia har behandlats av M. G. Schybergson i första delen av arbetet *Finlands historia* (1903) och av E. Hornborg i andra delen av *Finlands häfder* (1930), som omfattar tiden fram till 1697.

Vasatidens författningshistoria har behandlats av Hildebrand och Herlitz i deras i föregående kapitel nämnda, sammanfattande arbeten, av H. Hjärne i skriften *Sveriges statsskick under reformationstiden (1520—1611). Grundlinjer till föreläsningar* (1893) samt av F. Lagerroth i första avdelningen av *Frihetstidens författning* (1915). Reformationstidens statsrättsliga idéer hava undersökts och utretts av K. Nordlund i avhandlingen *Den svenska reformationstidens allmänna statsrättsliga idéer i deras samband med den politiska utvecklingen* (1900) samt av E. Hjärne i arbetet *Från Vasatiden till Frihetstiden* (1929). En sammanhängande skildring av den svenska administrationens utveckling under denna tid fram till reorganisationen 1634 har lämnats av N. Edén i de tre specialundersökningarna: *Om centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden (1523—1594)* (1899), fortsatt av *Den svenska riksstyrelsens reorganisation (1594—1602)* (*HT*, 1901, s. 171—226) samt avslutad av *Den svenska centralregeringens utveckling till kollegial organisation i början af sjuttonde århundradet (1602—1634)* (1902; *SHVU*, Bd 8: 2). *Om hertigdömenas statsrättsliga ställning till kronan i Sverige 1556—1622* (1895) har K. G. Lundqvist gjort en mindre utredning, och G. Forsgrén har i avhandlingen *Bidrag till svenska gref- och friherreskapens historia* (1885) framlagt re-

sultaten av sina forskningar rörande de svenska grev- och friherreskapens historia under Erik XIV:s och Johan III:s tid.

Åt den lokala administrationen, inom vilken Gustav Vasas nydaningsarbete gjorde sig kraftigt gällande, har J. A. Almquist ägnat djupgående undersökningar i det monumentala, fyra delar omfattande verket *Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630 med särskild hänsyn till den kamerala indelningen* (1917—23; även i *MRA*, N. F., ser. 2: Bd 6). Till den inre historien höra också P. Sörensson, *Adelns rusttjänst och adelsfanans organisation 1521—1680* (*HT*, 1922, s. 105—151, 214—244), vars tvenne första avdelningar omfatta Vasatiden, och A. Zettersten, *Svenska flottans historia åren 1522—1634* (1890), varmed bör jämföras A. Hammarskjöld, *Svenska flottan under Vasakonungarne* (*HT*, 1891, s. 319—354). Även bör uppmärksammas första delen av G. Ungers *Illustrerad svensk sjökrigshistoria* (1909), som omfattar tiden fram till 1680. Första delen av G. Petris *Kungl. Första livgrenadjärregementets historia* (1926), som avhandlar Östgötafänikorna till och med år 1618, innehåller icke blott en djupgående, modern redogörelse för den militär-organisatoriska utvecklingen, i vilken författaren låter regementets egen historia avspegla sig, utan också en koncentrerad skildring av alla de krig, som vårt land hade att utkämpa under Vasatiden.

Värdefulla bidrag till vårt lands ekonomiska historia under samma tid hava lämnats av Forssell i hans trenne redan nämnda (s. 329) arbeten *Sveriges inre historia från Gustaf den förste, Sverige 1571* och *Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i sextonde seklet*. På den väg Forssell banat har E. G. Huss fortsatt med den på statistisk-ekonomisk forskning vilande gradualavhandlingen *Undersökning öfver folkmängd, åkerbruk och boskapsskötsel i landskapet Västerbotten 1540—1571* (1902). E. F. Heckscher har i en större uppsats utrett *Det äldre Vasakonungadömets ekonomiska politik och idéer* (*HSLS* (1924), s. 67—117), H. Gaessner har i arbetet *Schwedens Volkswirtschaft unter Gustav Vasa* (1929; Studien zur Geschichte der Wirtschaft und Geisteskultur, 7) undersökt »produktionen och dess betydelse för staten», och J. Isaksson har lämnat *Bidrag till*

frågan om tiondeuppbörden i Finland under äldre tid (*HT*, 1925, s. 105—123). I den akademiska avhandlingen *Studier rörande Finlands handel under tidrymden 1570—1699* (1807) har T. S. Dillner lämnat en framställning av utrikeshandelns beskattning 1570—1605, särskilt uppehållande sig vid in- och utförseltullen, accisen och växeln.

Bland arbeten, som avhandla vårt lands utrikespolitik under Vasatiden, kunna anföras: N. Enewald, *Sverige och Finnmarken. Svensk Finnmarkspolitik under äldre tid och den svensk-norska gränsläggningen 1751* (1920), med tyngdpunkten förlagd till 1500-talet, varmed kan jämföras O. A. Johnsen, *Finnmarkens politiske historie, aktmessig fremstillet* (Skrifter utg. av Videnskabsselskabet i Kristiania; 2. Hist.-fil. Kl., 1922: nr 3); C. Sprinchorn, *Om Sveriges politiska förbindelser med Frankrike före Gustaf II Adolfs tid* (*HB*, D. 7 (1880), s. 1—40) och den sammes *Om Sveriges förbindelser med Nederländerna från äldsta tider till år 1614* (*HT*, 1885, s. 105—160); A. Szelągowski, *Der Kampf um die Ostsee* (1916); K. Waliszewski, *Les origines de la Russie moderne* (1904—06), vars första del behandlar Ivan IV:s tid 1530—1584 och den senare den revolutionära krisen 1584—1614 och J. Paul, *Lübeck und die Wasa im 16. Jahrhundert. Beiträge zur Geschichte des Unterganges hanseatischer Herrschaft in Schweden* (1920; Veröffentlichungen zur Geschichte der Freien und Hansestadt Lübeck, Bd 5:1). I uppsatsen *Brott mot folkrätten under 1500-talets svenska diplomati* (*HT*, 1903, s. 318—352) redogör G. Julin för överfallet och bortförandet från staden Worms av en svensk beskickning till kejsar Karl V år 1545, fängslandet i Köpenhamn av Erik XIV:s legater till Hessen kort före nordiska sjuårskrigets utbrott 1563 och för det öde, som drabbade de till Ivan IV år 1560 avfärdade sändebud, vilka först efter tre års lidanden återkommo till fäderneslandet.

Översikter över kyrkans historia under Vasatiden lämna, förutom Reuterdahls fjärde band av *Svenska kyrkans historia*, dels L. A. Anjous båda arbeten *Svenska kyrkoreformationens historia* (1850—51), som går fram till Uppsala möte, och *Svenska kyrkans historia ifrån Upsala möte år 1593 till slutet af sjut-*

tonde århundradet (1886), som behandlar tiden fram till jubelfesten 1693, dels T. NORLINS *Svenska kyrkans historia efter reformationen* (1864—71), vilket arbete börjar med den katolska reaktionen under konung Sigismund och slutar vid mitten av 1600-talet, samt C. A. CORNELIUS, *Svenska kyrkans historia efter reformationen* (1887), vars första band behandlar tiden till 1693. Dessa nämnda arbeten, som ännu äro användbara, ha emellertid numera ersatts av ett nytt. År 1933 startades ett stort kyrkohistoriskt samlingsverk under titeln *Svenska kyrkans historia,* avsett att giva en på vetenskaplig forskning grundad, för allmänheten tillgänglig framställning av svenska kyrkans historia från Ansgar fram till nutiden. Tredje bandet av detta verk, *Reformationstidevarvet 1521—1611* (1933—34) har till författare H. HOLMQUIST. Nyare specialarbeten, av vilka några behandla icke blott Vasatiden utan även delar av Storhetstiden, äga vi i K. A. APPELBERGS *Bidrag till belysande af kyrkans rättsliga ställning i Sverige och Finland från reformationen intill kyrkolagen 1686* (1900), O. HOLMDAHLS *Studier öfver prästeståndets kyrkopolitik under den tidigare frihetstiden* (1912), i vars första avdelning författaren analyserar huvuddragen i den kyrkorättsliga utvecklingen från 1527, samt H. HOLMQUISTS *De svenska domkapitlens förvandling till lärarekapitel 1571—1687. Ett bidrag till kyrkoorganisationens och kyrkolagstiftningens historia i Sverige* (1908; även i *UUÅ).*

För Vasatidens historia är också mycket att hämta ur de danska och norska verk, som motsvara Sveriges historia intill våra dagar och Svenska folkets historia. I *Danmarks Riges Historie* har tiden *1536—1588* (Bd 3: 2) skildrats av V. MOLLERUP och tiden *1588—1699* (Bd 4) av J. A. FRIDERICIA. Fjärde bandet av *Det danske Folks Historie* med titel *Det danske Folk under Kampen mellem Kongemagt og Adelsvælde* har skrivits av H. LUND, P. ENGELSTOFFT och M. MACKEPRANG. Andra delen (1932) av E. ARUPS *Danmarks historie* går fram till 1625. Även kan nämnas D. SCHÄFER, *Geschichte von Dänemark* (Geschichte der europäischen Staaten, hrsg. von Heeren und Ukert), vars fjärde och femte band omfatta tiden 1523—1559 och 1560—1648. I *Norges Historie* har *Tidsrummet 1537—1588* (Bd 4: 1) teck-

nats av Y. Nielsen och *Tidsrummet 1513—1660* (Bd 4: 2) av densamme. Ett kulturhistoriskt arbete, vartill svensk historieskrivning saknar motstycke, är F. Troels-Lund, *Dagligt liv i Norden i det sekstende Aarhundrade*, vars första edition utkom i 14 band under åren 1879—1901 och som sedermera upplevat flera nya, även illustrerade upplagor. Författaren ger i detta fyllliga upplysningar, »hur man i de nordiska länderna levde i helg och söcken, i stad och på land, i högre och lägre stånd, hur man åt och drack, hur man arbetade och gifte sig, hur man dog och begrovs». Av den senaste, illustrerade danska upplagan under redaktion av K. Fabricius är sedan 1932 en svensk edition under utgivning, försedd med ytterligare utökat illustrationsmaterial, belysande särskilt svenska förhållanden. Av denna ha hittills delarna 7 och 8 utkommit, vilka behandla »årets fester» samt »födelse och dop».

Här nedan upptagas i tidsföljd, i anslutning till de problem de behandla, åtskilliga bearbetningar, som falla under de olika Vasakonungarnas regeringstid. Rörande tiden och platsen för Gustav Vasas födelse råda ännu meningsskiljaktigheter mellan forskarna, och frågan kan knappast sägas vara definitivt löst. Enligt E. Hildebrands uppfattning, framlagd bl. a. i bidragen *När föddes Gustaf Vasa?* (*HT*, 1895, s. 343—345), *Ännu en gång om Gustaf Vasas födelseår* (*HT*, 1895, s. 436—437) och *Gustaf Vasa-minnet* (*HT*, 1896, s. 194—196), föddes Gustav Vasa på Lindholmens gård i Uppland den 12 maj 1496 eller möjligen den 3 maj 1497. I flera tidningsuppsatser har C. M. Kjellberg (Fyris, 1895, nr 131; 1896, nr 11 och 46) gjort gällande, att Gustavs födelse inträffade den 28 maj 1495. Gent emot dessa meningar har N. Edén i uppsatsen *Gustav Vasas födelseår och födelseort* (*HT*, 1914, s. 225—244) förfäktat den uppfattningen, att han troligen föddes den 12 maj 1496 och, efter de äldsta, trovärdigaste berättelserna, på fädernegården Rydboholm. I tidningsuppsatsen *Lindholmen eller Rydboholm?* (Svenska Dagbladet, 1915, nr 157) har Kjellberg hävdat, att inga bärande skäl föreligga att frånga den gamla uppgiften om Lindholmens gård som Gustav Vasas födelseort.

Berättelserna om Gustav Vasas första framträdande, i allmän-

het uppteckнade långt efter de händelser som skildras, hava kritiskt granskats och undersökts av S. SAMUELSSON i de båda uppsatserna *Om traditionen som källa för Gustaf Vasas äfventyr i Dalarna* (*HSHH* (1908), s. 125—138) och *Källorna för Gustaf Vasas äfventyr i Dalarna* (1910; *FHS*, nr 10). Ytterligare bidrag till denna frågas utredning och belysning finnas i: J. SANDSTRÖM, *Gustaf Vasas äfventyr i Dalarne. En ny relation af Folkernius om vistelsen i Svärdsjö* (*HT*, 1909, s. 167—168), S. SAMUELSSON, *Gustaf Vasa i Svärdsjö 1520* (*HT*, 1910, s 39—51), P. O. VON TÖRNE, *Gustaf Vasas äfventyr i Dalarne i kritisk belysning* (*FT*, T. 74 (1913), s. 446—458), N. AHNLUND, *Vasaäventyren*, utgörande ett kapitel i författarens arbete *Svensk sägen och hävd* (1928), s. 188—202, GERDA BOËTHIUS, *De bevarade minnesmärkena från Gustav Vasas äventyr i Dalarne* (*SvT*, 1924, s. 542—557) och densammas *Gustav Vasa i Svärdsjö 1520* (K. LINGE, *Svärdsjö socken* (1929), s. 366—384).

Befrielsekriget under dess senare skede koncentrerades kring Stockholms belägring. C. HALLENDORFF har sammanställt de samtida berättelserna härom i uppsatsen *Stockholms belägring och dagtingan* (Kung Gösta. Ett bildverk för Sveriges folk (1923), s. 5—16). Själva belägringen och försvaret hava skildrats av E. ZEEH, *Stockholms sista befrielse från utländskt herravälde* (*MFSFF*, 27 (1923), s. 9—25) och av C.-F. CORIN, *Kampen om Stockholm 1521—1523* (*SSEÅ*, 1928, s. 120—180). Några dagar innan huvudstaden kapitulerade, valdes Gustav Vasa i Strängnäs till Sveriges konung, vilken senare händelse skildrats av S. TUNBERG i *Gustaf Vasas konungaval år 1523* (1923), huvudsakligen på grundval av den redan nämnda nyfunna relationen av de båda vid konungavalet närvarande lübeckarna Bernd Bomhouwer och Hermann Plönnies.

I fråga om Gustav Vasas förhållande till Stures släkten före hans val till konung har G. CARLSSON i uppsatsen *Gustav Eriksson i Rydboholm. Till 400-årsminnet av Gustav Vasas befrielseverk* (*SvT*, 1921, s. 465—480) framställt honom såsom Sturefamiljens naturlige företrädare i landet, som kämpade för en restauration av dess välde och som endast genom inflytelser och påtryckningar utifrån förmåtts antaga konungakronan. Mot

denna uppfattning har A. Etzler, *Gustav Vasas förhållande till Stureslägten före hans val till konung* (*HT*, 1924, s. 380—396) framställt några anmärkningar, vilka föranledde Carlsson att närmare utveckla och precisera sin ståndpunkt i uppsatsen *Gustav Vasa och Sturehuset* (*HT*, 1925, s. 255—279), vilken framkallade en replik av Etzler, *Gustav Vasa och Sturehuset* (*HT*, 1926, s. 51—61).

Den väldiga politiska och kyrkliga omvälvning, vars ursprung var händelserna på riksdagen i Västerås 1527, kan ännu ej sägas vara fullt klarlagd till sitt förlopp och sin innebörd. Oenighet bland forskarna råder icke blott om själva gången av riksdagens förhandlingar och därmed sammanhängande omständigheter utan även rörande riksdagens faktiska resultat och de beslut, som fattades på mötet. Enligt den uppfattning, som H. Hjärne framställt i *Reformationsriksdagen i Västerås* (1893; Svenska spörsmål, 7), omtryckt i förf:s *Ur det förgångna* (1912), s. 1—87, var adeln det stånd, som i sitt svar gick konungen mest till mötes, under det att de tre lägre ständen ivrigast försvarade kyrkan och den bestående ordningen. S. Tunberg, *Västerås riksdag 1527. Några kritiska anmärkningar* (1913; *UUÅ*, 1915) bestrider denna Hjärnes huvudtes och anser, att det var en minoritet av adeln jämte de tre lägre ständen, som stödde konungen i hans planer och strävanden mot den övriga adeln. I en omfattande undersökning, *Västerås möte 1527. Ett fyrahundraårsminne* (*HT*, 1927, s. 101—174; 1928, s. 221—321), har L. Sjödin gått närmare in på frågan om Gustav Vasas kyrkopolitiska syften, riksdagens yttre förlopp, de olika ståndens svar på konungens förslag, disputationen mellan Peder Galle och Olaus Petri, recessens och ordinantians innehåll. Sjödin har härvid kunnat framlägga många nya rön och kommit till resultat, som i flera punkter avvika från föregående forskares åsikter.

Reformationens genomförande samt hela den kyrkliga omdaningen under Gustav Vasas regering har av många forskare ägnats ingående studier och analyser, av vilka följande kunna förtjäna att nämnas: O. Ahnfelt, *Utvecklingen af svenska kyrkans ordning under Gustaf den förstes regering* (*TT*, 1893,

s. 1—81, 141—221, 271—375, 482—490), J. Martin, *Gustave Vasa et la réforme en Suède. Essai historique* (1906), där reformationen är sedd från katolsk synpunkt, E. Linderholm, *Gustav Vasa och reformationen i Sverige* (1917; *FHF*, N. S., 1), K. B. Westman, *Reformationens genombrottsår i Sverige* (1918), H. Holmquist, *Den svenska reformationens begynnelse 1523—1531* (1923), med många käll- och litteraturanvisningar, samt E. Hildebrand, *Omhvälfningen inom svenska kyrkan åren 1539 och 1540* (*HT*, 1886, s. 240—250). Någon genomförd större monografisk skildring av reformatorn Olaus Petri verksamhet och insats föreligger icke, men viktiga bidrag till en dylik finnas i H. Schück, *Olavus Petri* (1928; De största märkesmännen, 1); R. Holm, *Olavus Petri* (1917); J. E. Berggren, *Olaus Petris reformatoriska grundtankar* (1898; *UUÅ*, 1899) och Å. Holmbäck, *Våra domarregler*, tryckt i Festskrift tillägnad A. Hägerström (1928), s. 265—279.

Till de upprorsrörelser, som skakade det svenska konungadömet under Gustav Vasas första regeringstid, anknyta några arbeten och uppsatser. I *Gustav Vasa och Nils Dacke* har F. Månsson i tvenne delar (1928—30) på grundvalen av ett rikt historiskt material i romanform skildrat »bondeklassens undergång och herrgårdens födelse». En biografi över *Nils Dacke* har A. Wejde lämnat i *SBL*, Bd 9 (1931), s. 519—529. Den sammandrabbning, i vilken Dackes här skingrades och han själv sårades, anser A. Stille, enligt den uppfattning han framlagt i uppsatsen *Dackefejden och det s. k. slaget vid Åsunden* (*HT*, 1907, s. 67—91), böra benämnas slaget vid sjön Hjorten, icke såsom hävdvunnet slaget vid sjön Åsunden. Bidrag till de s. k. första och andra dalupprorens historia lämnar E. Bull i sitt arbete om *Vincens Lunge* (1917; Nordmænd, 2), det norska riksrådet på Bergenhus, som beskyddade Peder Sunnanväder och Daljunkaren. Den resning mot konungen, som började i april 1529 i norra och västra Småland och som vanligen går under benämningen Västgötaherrarnas uppror, har skildrats av J. G. Ahlqvist i avhandlingen *Om oroligheterna i Småland och Vestergötland år 1529* (1863).

En statsrättslig principfråga har I. Andersson upptagit till

behandling i uppsatsen *Förebilden för Gustav Vasas arvförening* (*Sc.*, 1931, s. 224—233), där han skärskådar de förebilder som följts för den på riksdagen i Västerås 1544 antagna arvföreningen och för fram tanken, att arvföreningens detaljbestämmelser influerats från franskt håll. Samma fråga har tagits upp till förnyad behandling av K.-G. Hildebrand i uppsatsen *Gustav Vasas arvförening* (*HT*, 1934, s. 129—166). I denna har författaren analyserat arvföreningen själv och dess medeltida bakgrund och förutsättningar.

Bidrag till förvaltningshistorien lämnar H. Forssell i sin gradualavhandling *Bidrag till historien om Sveriges förvaltning under Gustaf den förste* (1866). Huru under Gustav Vasas tid justitie-, ekonomi-, ecklesiastik-, finans- och kameralförvaltningen upprättades och ordnades, huvudsakligen i Småland, har G. Berg undersökt i avhandlingen *Bidrag till den inre statsförvaltningens historia under Gustaf den förste hufvudsakligen i afseende på Småland* (1893). Speciellt ekonomiska frågor och problem ha behandlats av A. Johansson, *Penningväsendet under Gustav Vasas regering* (*HT*, 1926, s. 209—254), en orientering i ett viktigt skede av det svenska penningväsendets historia, liksom i en icke mindre viktig del av Gustav Vasas ekonomiska politik, vidare av E. F. Heckscher, *Gustav Vasas myntpolitik* (*HT*, 1926, s. 370—375) och W. Smith, *Tullen efter Strängnäsprivilegiernas upphävande. Gustav Vasas första tulltaxa* (*HT*, 1929, s. 66—72).

Utrikespolitiken under större delen av Gustav Vasas regering bestämdes i främsta rummet av förhållandet till Danmark och Lübeck, de båda farligaste medtävlarna vid Östersjöbäckenet; först under det sista decenniet riktade konungen blickarna mera åt öster och de problem, som där började upprullas. En orienterande utrikespolitisk översikt över förhållandet till Danmark, Lübeck, Nederländerna, de tyska furstarna, England, Frankrike och Ryssland under Gustav Vasas hela regering, sett i samband med handelspolitiken, lämnar A. Falk i avhandlingen *Gustaf Vasas utrikespolitik med afseende på handeln* (1907). Bland arbeten, som utförligare behandla speciella utrikespolitiska frågor, må här nämnas följande. För tvisten med

Danmark om Gotland redogör W. Kruse i *Lübeck und der Streit um Gotland 1523—1526* (*HG*, 1913, s. 337—416; 1914, s. 463—478; 1915, s. 229—262). Den berörs även av E. Joachim i tredje delen av hans redan nämnda arbete *Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen Albrecht von Brandenburg*, vilket innehåller icke blott aktstycken utan även till lika stor del en resonerande framställning av dessa årens händelser. Gustav Vasas frieri till den polska konungadottern Hedvig, ett led i den orientering åt Polen, som för konungen framstod som ett medel för riket att komma ut ur sin utrikespolitiska isolering och vinna ökad trygghet åt öster, behandlar G. Carlsson i uppsatsen *Johannes Magnus och Gustav Vasas polska frieri. En utrikespolitisk episod i den svenska reformationstidens historia* (*KÅ*, 1922, s. 1—76). Av liknande skäl sökte Gustav Vasa anslutning till den tyska furstevärlden, bl. a. det schmalkaldiska förbundet, anknytningar, som ledde till utrikespolitiska förvecklingar, vilka utförligt skildrats och utretts av G. Carlsson, *Wulf Gyler i svensk tjänst. Ett bidrag till belysning av Gustav Vasas utrikespolitik decenniet före grevefejden* (*HT*, 1922, s. 277—315; 1923, s. 33—70; 1924, s. 117—186) och av E. Hildebrand, *Gustaf Vasa och Berend von Melen* (*HT*, 1901, s. 245—316), vilken senare uppsats även behandlar von Melens förhållande till Kristian II och grevefejden.

Med gemensamma krafter lyckades Gustav Vasa och den danske konungen Fredrik I 1532 förhindra den avsatte Kristian II:s sista försök att åter sätta sig i besittning av sitt forna rike, händelser, som skildrats av A. Heise i *Kristiern den anden i Norge og hans Fængsling* (1877). Detta samgående ledde några år senare till ett närmare förbund mellan Gustav Vasa och Kristian III för att bekämpa Lübeck och det system av bundsförvanter inom Östersjövärlden, som ställt sig på stadens sida. Grevefejden, som den gemensamma aktionen vanligen benämnes, har behandlats i ett stort antal arbeten, bland vilka de viktigaste, förutom de i föregående kapitel nämnda av Allen, *De tre nordiske Rigers Historie* och Paludan-Müller, *De første Konger af den Oldenborgske Slægt*, torde vara följande:

C. Paludan-Müller, *Grevens Feide*, D. 1—2 (1853–54); R. Häpke, *Die Regierung Karls V. und der europäische Norden* (1914), ingående som band 3 i serien Veröffentlichungen zur Geschichte der Freien und Hansestadt Lübeck; R. Häpke, *Der Untergang der hansischen Vormachtstellung in der Ostsee 1531—1544* (*HG*, 1912, s. 85—119); H. Handelmann, *Die letzten Zeiten hansischer Übermacht im Skandinavischen Norden* (1853) och G. Waitz, *Lübeck unter Jürgen Wullenwever und die europäische Politik*, Bd 1–3 (1855–56). Några år efter grevefejdens avslutande möttes de båda konungarna i Brömsebro, där en förbundsakt avslöts på sommaren 1541, behandlad av O. Söderqvist i uppsatsen *Brömsebrotraktaten 1541 och den yngre oldenburgska ättens anspråk på Sverige* (*HSHH* (1908), s. 139—160). Sveriges och Danmarks inbördes förhållande efter detta förbund, »en sista utlöpare av den nordiska unionen», fram till Gustav Vasas död, då förbundet förlorat nästan all praktisk betydelse, är föremål för en uttömmande framställning av G. Landberg i den akademiska avhandlingen *De nordiska rikena under Brömsebroförbundet* (1925). Förhållandet till Danmark berör Landberg även i uppsatsen *Sveriges första ständiga beskickningar i utlandet* (*NT*, 1926, s. 410—421), i vilken han särskilt dröjer vid Dionysius Beurreus' beskickning till England 1557, under det att *Svenska underhandlingar med Ryssland 1537* (1893) ägnats en liten studie av T. Andersson, och *Underhandlingar mellan Sverige och Livland 1554—1560* (1860) skärskådats i en avhandling av J. R. Pallin.

Bidrag till en teckning av Gustav Vasas personlighet lämnar E. Hildebrand i de båda uppsatserna *Från Gustaf Vasas sista tider* (*HT*, 1899, s. 283–306) och *Gustaf Vasas sista tal till ständerna* (*HT*, 1899, s. 220–229) samt G. Upmark i sin studie över *Gustaf Vasas porträtt* (*OoB*, 1894, s. 7–22). En teckning av Gustav Vasas hovstat och en redogörelse för hovets personal med uppgifter om dess verksamhet och dess uppträdande vid högtidliga tillfällen ger G. Upmark i avhandlingen *Om Gustaf Vasas hov* (1912). Åt en av konungens äldsta tjänare, Eskil Mikaelis, har G. Carlsson ägnat en biografisk skildring

i uppsatsen *Gustaf Vasas äldste tjänare* (*PHT*, 1918—19, s. 1—19).

Erik XIV:s konungagärning har av samtid och eftervärld långt fram under 1800-talet, med ett och annat undantag, bedömts hårt, särskilt med hänsyn till hans senare vansinnesperiod, och betraktats som helt och hållet präglad av hans misstänksamhet, nyckfullhet, grymhet och andra liknande dåliga egenskaper. Under de senaste decennierna har emellertid denna traditionella uppfattning i flera avseenden korrigerats, och nyare forskningar ha ställt konungen och hans regering i ett annat och bättre ljus. Den tyske historikern F. Arnheim har i uppsatsen *König Erich XIV von Schweden als Politiker* (*HZ*, Bd 64 (1890), s. 430—475) framhållit, att man icke, trots de politiska fel och missgrepp, vilka Erik XIV begick under sina sista regeringsår, bör glömma, att det var han, »der dem Namen Schwedens überall in Europa Furcht und Achtung erzwang und den Grundstein zu der Macht und der Weltpolitik seines Vaterlandes legte». Blott till en ringa del hava hans nyckfullhet och sinnesförvirring förorsakat hans slutliga misslyckande. Detta berodde framför allt därpå, »dass die von ihm ausgestreute Saat noch zu unreif, der Boden für seine kühnen, umfassenden Pläne noch nicht geebnet gewesen». I andra arbeten av Stille, Generalstaben och Elander, vilka komma att nämnas i annat sammanhang, ha konungens positiva insatser och förtjänster på olika områden kunnat påvisas, såsom hans betydelse som fältherre, militär organisator och sträng övervakare över adel och fogdar. I en intressant studie över *Erik XIV och Machiavelli* (*Sc.*, 1931, s. 1—29) har I. Andersson ställt några »av Erik XIV:s regeringsåtgärder och några av dem, som väckt samtidens och eftervärldens största indignation, i ljuset av tidens dominerande kodifiering av den bästa politiska praxis». »Sedd på detta sätt blir Erik XIV varken tyrann, vettvilling eller martyr. Han blir en furste, delande sin tids allmäneuropeiska politiska principer och tillämpande dem i det samhälle, han regerade. Det var ett samhälle av den struktur, att de där voro omöjliga att genomföra.»

Bland de något äldre bearbetningar rörande nordiska sjuårs-

kriget, som ännu med fördel kunna användas, må här först nämnas F. Westling, *Det nordiska sjuårskrigets historia*, 1—2 (*HB*, Bd 6 (1879), s. 421—604; Bd 7 (1880), s. 41—112), ett arbete, vilande på en grundlig och samvetsgrann undersökning av källorna, av vilket första delen även utgavs som akademisk avhandling. Vidare W. Mollerup, *Bidrag til den nordiske Syvaarskrigs Historie* (*DHT*, R. 5: Bd 2 (1880—81), s. 568—634), som särskilt behandlar de svenska sändebudens fängsling i Köpenhamn i februari 1563 och fångutväxlingen, O. Vaupells i mera populär form avfattade *Den nordiske Syvaarskrig 1563—1570* (1891), F. Ödberg, *Om k. Erik XIV:s förhållande till fogdarne och allmogen i Västergötland krigsåren 1565—1566* (*VFT*, H. 10 (1899), s. 40—80) och A. Moltke, *Daniel Rantzaus Tog til Östergötland 1567—68* (1891). Framför allt krigshändelserna till sjöss och den svenska flottans insats men även några krigståg till lands skildrar A. Munthe i biografien över *Klas Kristersson Horn* (1902; Svenska sjöhjältar, 4). Av nyare bidrag till sjuårskrigets historia bör i första rummet framhållas arbetet *De ledande idéerna i krigföringen i Norden 1563—1570* (1918; *LUÅ*, N. F., Avd. 1, Bd 14: nr 11) av A. Stille. Någon uttömmande framställning av krigets historia avser ej författaren med sitt arbete. Han vill påvisa de ledande idéerna »sådana dessa, betingade av den politiska och militära situationens krav och av de handlande personernas läggning, te sig i sammanhanget mellan rörelser och fakta». Det resultat, till vilket Stille genom sin analys av konungens gärning utifrån denna själv kommer till, innebär en vittgående omvärdering av Erik XIV:s verksamhet som överste krigsherre. Det med skisser, planer, värdefulla tabeller och handlingar försedda arbetet *Axtorna. En studie i organisation och taktik* (*MKA*, 4 (1926), s. 1—128), utgivet av Generalstabens krigshistoriska avdelning, innehåller en rekonstruktion av slagets gång och dessutom en väl genomarbetad framställning av den svenska härens utveckling före kriget samt Erik XIV:s taktik och härorganisation. I *Erik XIV och ödeläggelsen av Ronneby 1564* (*Sc.*, 1929, s. 54—64) påvisar A. Vejde, att ödeläggelsen icke var framsprungen av konungens grymma och omänskliga natur utan att reella handels-

politiska motiv förestavade hans handlingssätt. Andra mindre betydande träffningar under kriget skildrar A. Wattrang i *Striderna vid Nyköping 1568* (*HT*, 1930, s. 95—100) och *Striden vid Hölö den 29 augusti 1568* (*HT*, 1926 s. 255—258). Åtskilliga Östersjöstaters förhållande till vårt land under sjuårskriget beröres i följande arbeten: P. Hasse, *Die Seerüstungen Lübecks im Kriege gegen Schweden 1563—1570* (Mitteilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde, 1903, s. 42—67); P. G. Schwarz, *Die Haltung Danzigs im nordischen Kriege 1563—1570 mit besonderer Berücksichtigung der Beziehungen zu Schweden* (Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins, 1907, s. 1—99) och O. Blümcke, *Pommern während des nordischen siebenjährigen Krieges* (1890), vilket senare arbete även behandlar fredsverket i Stettin. Åt detta har F. Girardet ägnat en särskild avhandling *Der Stettiner Friede. Ein Beitrag zur Geschichte der baltischen Frage* (1888).

Det svenska väldets expansion över betydande områden söder om Finska viken samt därav följande diplomatiska och krigiska förvecklingar klarläggas i arbeten av C. Annerstedt, *Grundläggningen af svenska väldet i Livland 1558—1563 samt deraf alstrade strider inom Vasahuset* (1868; även i *UUÅ*); T. Annerstedt, *Svenska väldet i Livland 1564—1570* (1877); A. Dreyer, *Die lübisch-livländischen Beziehungen zur Zeit des Unterganges livländischer Selbständigkeit 1551—1563* (1912; Veröffentlichungen zur Geschichte der Freien und Hansestadt Lübeck, Bd 1: H. 2); E. Seraphim, *Der Feldoberst Klaus Kursell und seine Zeit* (1897, utgörande första bandet av Bibliothek livländischer Geschichte) samt F. Ödberg, *Om Klas Kursell, k. Erik XIV:s och Johan III:s krigsöfverste i Livland* (1899). Vårt lands utrikespolitiska förhållande till Ryssland och Polen under Erik XIV:s tid behandlas av H. Hjärne, *Svensk-ryska förhandlingar 1564—72. Erik XIV:s ryska förbundsplaner* (1897; *SHVU*, Bd 5: 15), där författaren utreder förhandlingarnas innebörd och förlopp, vilka resulterade i en på full likställighet grundad förbundstraktat emellan de båda rikenas härskare, vidare av H. Almquist, *Ryssland och Sverige på Erik XIV:s och Johan III:s tid* (*SHT*, 1917, sp. 7—10)

och H. Hjärne, *Till belysning af Polens nordiska politik närmast före kongressen i Stettin 1570* (1884). I arbetet *Commendones legation till Danmark och Sverige 1561* (*ÖFVSF*, 47 (1904—05): nr 18) redogör H. Biaudet på grundval av material i Vatikanska arkivet för den påvlige legatens Commendones uppdrag att förmå Nordtysklands till största delen protestantiska furstar och prelater, liksom konungarna av Sverige och Danmark, att infinna sig till ett beramat ekumeniskt koncilium. Erik XIV:s diplomatiska underhandlingar med Kristina av Lothringen, vilka voro förbundna med ett ifrågasatt giftermål mellan den svenske konungen och furstinnans dotter Renata, har I. Andersson skildrat i uppsatsen *Erik XIV och Lothringen* (*Sc.*, 1933, s. 23—62). Förhandlingarna om ett giftermål mellan Erik och drottning Elisabet av England har senast R. Elander utförligt behandlat i arbetet *Herr Sten. Studier i Erik XIV:s historia* (1932).

Till vårt lands inre historia under Erik XIV föreligga flera viktiga bidrag. En monografisk framställning av de av konungen sammankallade riksdagarna har utarbetats av A. Nilsson, *Den svenska riksdagen under Erik XIV:s regering* (1880). Den överdomstol, som enligt konungens mening var behövlig för samhällsordningens upprätthållande och fått namn av konungens nämnd, samt den verksamhet den utövat har skildrats av C. Silfverstolpe i arbetet *Om Jöran Persson och konungens nämnd* (*HT*, 1881, s. 303—396). Nämndens ursprung har klarlagts av E. Hildebrand, *Om ursprunget till k. Erik XIV:s nämnd* (*HT*, 1894, s. 350—356). Ur kyrkohistorisk synpunkt har H. Holmquist behandlat Erik XIV:s tid och i uppsatsen *Svenska kyrkan under Erik XIV* (*Sc.*, 1930, s. 274—299) gjort ett försök till en omvärdering av den traditionella uppfattningen. Han anser, att detta skede i vår kyrkas historia »innebär den fulla utformningen av reformatorernas egenartade nordisk-svenska kyrkotyp; det betecknar ock början till dennas förträngning genom Sveriges begynnande inpressning i den kontinentala religiösa brottningen mellan nya anderiktningar».

Karin Månsdotters levnadsöden har A. G. Ahlqvist skildrat i monografien *Karin Månsdotter* (1874). Bidrag till belysning

av hennes levnad före kröningen har N. Ahnlund lämnat i uppsatsen *Karin Månsdotter* (tryckt i författarens *Oljoberget och Ladugårdsgärde* (1924), s. 211—236). *Om prinsessan Cecilia Wasa, markgrefvinna av Baden-Rodemachern,* har F. Ödberg 1896 publicerat några anteckningar, som ej utgöra en fullständig biografi men meddela spridda drag ur 1500-talets kulturliv, grupperade omkring prinsessan Cecilias person.

Erik XIV:s sista regeringsår, Sturemorden, avsättningen, fängelsetiden och hans död ha helt naturligt i särskild grad fångat forskarnas intresse. Dessa händelser och problem, vilka intimt hänga samman med konungen och hans regering och uppfattningen därav, hava debatterats i flera av de ovan nämnda arbetena. Bland framlagda specialutredningar och försök till förklaring av de gåtfulla händelserna i hans liv torde de viktigaste vara följande. W. E. Svedelius ger i *Minne af riksmarsken grefve Svante Sture* (*SAH* från år 1796, D. 51 (1876), s. 59—384), en genomförd teckning av hela Erik XIV:s tid, då »rikets konung var bliven en för den allmänna säkerheten farlig person», men lägger huvudvikten på Sturemedlemmarnas insats och deras tragiska öden. Själva förloppet av händelserna i Uppsala under majdagarna 1568 har utförligt skildrats av A. G. Ahlqvist i uppsatsen *Om Sturemorden* (*HB,* Bd 4 (1878), s. 135—186), under det att R. Elander i flera kritiska undersökningar närmast sökt klarlägga orsakerna till morden, vilka enligt hans åsikt voro en utlösning av den spänning och tvekamp mellan konungen och högadeln, som bottnade i frågan om konungens giftermål. De uppsatser och arbeten, där Elander hävdat denna uppfattning, äro: *Nils Sture och Västgöta-räfsten* (*HSLS* (1924), s. 118—151), *Jöran Persson och Genewitzbrevet* (*HT,* 1926, s. 61—69), *Sturemordens gåta. En granskning av urkunderna* (1928), *Om förhållandet mellan Gustav Vasa och hans son Erik under förra hälften av år 1560* (*HT,* 1930, s. 171—196), *Sturemorden. Ett försök till gåtans lösning* (*HT,* 1933, s. 193—215) samt *Stämplingar mot Erik XIV* (1934). I det ovannämnda arbetet *Herr Sten* ger Elander en sammanfattning av några av sina specialstudier och behandlar, förutom giftermålsprojektet med drottning Elisabet av England,

den opposition och den omstörtningspolitik, som med Sten Eriksson Leijonhufvud som ledare och främste man fördes mot konungen. I en historisk-psykiatrisk studie *Erik XIV. Hans sinnessjukdom* (1920) har V. Wigert följt den röda tråden i konungens patologiska utveckling, klarlagt sjukdomsförloppet på grundval av en noggrant genomarbetad läkardiagnos och därvid kommit till det resultat, att Erik XIV:s sinnessjukdom hade en utpräglat paranoid karaktär. Det efter Sturemorden följande upproret, som ledde till konungens avsättning, har skildrats av T. Annerstedt i den historiska studien *Kesningen 1568* (1880).

I skriften *Konung Erik XIV:s fängelse och död* (1868) gjorde A. G. Ahlqvist gällande, att Erik XIV mördats genom gift på befallning av Johan III. Denna åsikt föranledde H. Forssell att i en recension av Ahlqvists arbete med titeln *Har konung Erik XIV dött af förgift?* (*SLT*, 1869, s. 25—41) undersöka, huruvida den gamla från Messenius stammande berättelsen om konungens död kunde anses äga historisk grund. Forssell gjorde härvid gällande, att uppgiften såsom obestyrkt och »varande en romantisk sägen» borde strykas ur svenska historien. Mot detta påstående uppträdde Ahlqvist med ett genmäle *Bidrag till svar på frågan: Har kon. Erik XIV dött af förgift?* (*SLT*, 1869, Tillägg nr 1 till H. 4), av Forsell försett med några polemiska noter och dessutom åtföljt av ett särskilt svar, varpå Ahlqvist svarade med skriften *Ännu några ord om konung Erik XIV:s död* (1869). Till försvar för Ahlqvist uppträdde E. von Qvanten, som dolde sig under pseudonymen Spectator, med en skarpsinnig artikel *Om Erik XIV:s dödssätt* (Framtiden, 1869, s. 747—770). Några år därefter utgav Ahlqvist i samma fråga en ny skrift, *Nya bidrag till svar på frågan: Har Erik XIV dött af förgift?* (1873). Han sammanfattade sedan resultaten av sina forskningar och den strid, som därom blivit förd, i ett nytt arbete *Konung Erik XIV:s sista lefnadsår (1568—1577)* (1878). I detta lämnar han nya bidrag till kännedomen om den olycklige Vasakonungens historia, särskilt rörande de dittills föga kända tilldragelserna närmast före och efter hans tillfångatagande. Frågan om Erik XIV:s dödssätt togs emellertid efter någon tid

åter upp till diskussion. Från rättsmedicinsk synpunkt gjordes av A. J. Amnéus ett inlägg i uppsatsen *Blef Erik XIV på Johan III:s befallning mördad med gift?* (Eira, 1880, s. 417—431), där han kom till det resultatet, att konungen dog en naturlig död. Ahlqvist gendrev i Eira (1880, s. 539—543) de skäl, varpå Amnéus grundat sin framställning, varpå denne svarade med en replik (därsammastädes, s. 631—633). Numera torde intet tvivel råda därom, att Ahlqvist i sina forskningar kommit sanningen närmast.

Utrikespolitiken under Johan III:s regering, förhållandet till Polen och Ryssland samt därav följande krigiska förvecklingar, konungens ställning till sin broder hertig Karl och den liturgiska striden äro frågor, vilka i särskild grad blivit föremål för vetenskaplig behandling och kritisk forskning. I en akademisk avhandling med titel *Johan III och Europas katolska makter 1568—1580. Studier i 1500-talets politiska historia* (1898) har K. Hildebrand redogjort för Johan III:s underhandlingar med de makter, som gjorde sig till förkämpar för den katolska reaktionens idéer, d. v. s. Spanien och spanska regeringen i Nederländerna, påven, kejsaren och Polen. Som inledning ger han en bild av den katolska reaktionen och av den europeiska politikens grunddrag under 1500-talets senare hälft. Avhandlingen innehåller också en orienterande översikt över arkivmaterialet och den litteratur, som berör Europas politiska och kyrkliga utveckling under denna tid. Huvudsakligen på grundval av material i påvearkivet, vilket samtidigt, som ovan (s. 327) nämnts, publicerats, har den finske forskaren H. Biauder framlagt en undersökning av den svenska politiken under åren 1570—1576 i arbetet *Le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du 16:e siècle. Études politiques*, 1 (1907). Ett samme forskares posthumt utgivna arbete *Un diplomate tridentin du 16:e siècle, Olivero di Arco* (*AASF*, Ser. B, T. 25: nr 3 (1931) s. 5—27) behandlar den italienske greven Olivero di Arcos verksamhet som Johan III:s diplomatiske agent under några år. Jesuiten Antonio Possevinos underhandlingar med Johan III i egenskap av kejserligt sändebud och påvlig legat

samt hans fredsmedlande verksamhet och missionspropaganda i östra Europa behandlar Luisi Karttunen i avhandlingen *Antonio Possevino, un diplomate pontifical au 16:e siècle* (1908). Possevinos diplomatiska skicklighet att åstadkomma fred mellan Polen och Ryssland 1582 belyser K. Hildebrand i uppsatsen *Sveriges ställning till Antonio Possevinos fredsmedling mellan Polen och Ryssland 1581—1582* (*HSCGM*, 1897).

Johan III:s upprepade försök att för sin son förvärva den polska konungakronan och de i följd därav livliga diplomatiska förbindelserna mellan vårt land och Polen äro föremål för undersökningar och utredningar i följande arbeten: F. Öberg, *Om Anders Lorichs, k. Johan III:s ständige legat i Polen, och hans tid (1569—84). Bidrag till svenska diplomatiens och den katolska reaktionens historia* (1893); K. I. Karttunen, *Die Königswahl in Polen 1575* (1915; även i *AASF*, Ser. B, T. 12: nr 4); K. I. Karttunen, *Jean III et Stefan Batory. Études sur les relations politiques entre la Suède et la Pologne de 1576 à 1583* (1911; även i *AASF*; Ser. B, T. 5: nr 1). Sigismunds kandidatur i Polen och påven Sixtus V:s ställning till densamma skildrar H. Biaudet i de båda arbetena *Les origines de la candidature de Sigismond Vasa au trône de Pologne en 1587* (1911: *AASF*, Ser. B, T. 2: nr 10) och *Sixte-Quint et la candidature de Sigismond de Suède au trône de Pologne en 1587* (1910; även i *AASF*, Ser. B, T. 2: nr 3). För Sigismunds slutliga val redogör H. Almquist i *Den politiska krisen och konungavalet i Polen år 1587* (1916; *GHÅ*, Bd 20: 2), ett arbete, grundat på ett mycket omfattande såväl tryckt som otryckt källmaterial; dess huvudparti utgöres av framställningen av konvokations- och valriksdagarna. De bestämmelser, genom vilka Sveriges intressen skulle vederbörligen tillgodoses under unionen med Polen, återfinnas i de s. k. Kalmare stadgar. Detta aktstyckes innehåll och betydelse har närmare utlagts av E. Hildebrand i uppsatsen *Om Kalmare-stadgar eller det »latinska brefvet» 1587* (*HSCGM*, 1897). — De diplomatiska förbindelserna med Danmark under åren 1571—1588 har F. Westling närmare analyserat i uppsatsen *Sveriges förhållande till Danmark från freden i Stettin till Fredrik II:s död* (*HT*, 1919, s. 55—102, 123—154).

Det långvariga kriget mellan Sverige och Ryssland från 1570 fram till freden i Teusina är behandlat av A. Ahlén i *Bidrag till det ryska rikets historia under konung Johan III:s regering*, 1—2 (1869—73), och med synnerligen stor utförlighet av W. Tawaststjerna, *Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota* [Det 25-åriga nordiska kriget], av vilket första delen, omfattande åren 1570—90, utkom 1918—20, och den andra delen, omfattande åren 1590—95 och freden i Teusina, utgavs 1929; båda delarna ingå i serien Historiallisia tutkimuksia, 1 och 11. Denna rikt dokumenterade skildring, försedd med kartor och bilagor, är avfattad på finska, men utredningens gång och dess resultat kan av den, som ej är mäktig språket, tillgodogöras genom ett referat på tyska, som åtföljde första delen, och en sammanfattning av innehållet av den andra, vilken är införd i *FHT*, 1929, s. 136—138. En episod från kriget i Estland, Revals belägring 1577, skildras av G. von Hansen, *Die Belagerung Revals 1577* (Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands, Bd 3 (1887), s. 330—348), och bidrag till samma krigs historia lämnas även av F. Ödberg i uppsatsen *Om konung Johan III:s förföljelse mot ståthållaren Karl Henriksson Horn och hans bröder 1590—1592* (*HFT*, Bd 2: H. 4—5 (1904), s. 1—59).

Förhållandet mellan konungen och hans broder har O. Söderqvist skildrat i den akademiska avhandlingen *Johan III och hertig Karl 1568—1575* (1898), fortsatt av samme författares *Studier rörande förhållandet mellan Johan III och hertig Karl 1576—1582* (*HT*, 1903, s. 197—240; 1904, s. 1—30, 83—112). Här redogöres för huru samarbetet dem emellan gestaltade sig, huru motsatsen i lynnen, hertigens självrådighet och konungens avundsjuka om makten förde till konflikter och stridigheter av skilda slag samt huru hertigen genom sin ställning och sina personliga egenskaper fick en sådan betydelse, att händelserna nästan lika mycket knyta sig till hans person som till konungens. Förhållandet mellan konungen och hertigen beröres ävenledes i F. Westlings avhandling *Hertig Karls furstendöme under åren 1568—1592* (1883), men huvudvikten är här lagd på, huru styrelsen och förvaltningen av hertigdömet voro ordnade och inrättade, samt på en skildring av den materiella odlingen och

den andliga kulturen. Det missnöje, som tämligen snart förspordes med konung Johans regering, och de sammansvärjningar, som därav blevo en följd, ha av F. Öberg behandlats i arbetet *Om stämplingarna mot konung Johan III åren 1572—1575* (1897) och av A. G. Ahlqvist i arbetet *Om aristokratiens förhållande till konungamakten under Johan den tredjes regering* (1864—66; även i *UU*.). För den inre historien under Johan III:s regering hänvisas till de ovan nämnda arbetena (s. 346), framför allt till H. Forssells *Sverige 1571* (1883).

De kyrkliga förhållandena under Johan III:s regering, särskilt den liturgiska striden, ha utförligt skildrats av J. A. Hammargren i avhandlingen *Om den liturgiska striden under konung Johan III* (1898). Försöken att genomföra en kyrklig reaktion och konungens liturgiska reformsträvanden understöddes som känt är i hög grad av Laurentius Norvegus. För dennes insats därvid redogör A. Brandrud i arbetet *Klosterlasse. Et bidrag til den jesuitiske propagandas historie i Norden* (1895). Med denna levnadsteckning bör jämföras jesuiten A. Pergers *Jesuiterpateren Laurits Nielssen, saakaldt »Klosterlasse»* (1896), i vilket arbete författaren tagit till uppgift att försöka vederlägga, vad som synes honom oriktigt hos Brandrud. En påbörjad levnadsteckning över Klosterlasse, med ett stort antal brev och handlingar huvudsakligen från 1570- och 1580-talen såsom bilagor, författad av H. Biaudet, har efter dennes bortgång utgivits under titeln *Fragments d'une monographie de Laurentius Nicolai Norvegus, dit »Kloster-Lasse», suivis de pièces justificatives* (*AASF*, Ser. B, T. 25: 3 (1931), s. 51—191). Den av konungen grundade nya undervisningsanstalten, där Klosterlasse under flera år bedrev sin verksamhet, har skildrats av G. Bolin i uppsatsen *Johan III:s högskola å Gråmunkeholmen* (*SSEÅ*, 1912, s. 1—62; 1918, s. 1—59). Huru förhållandena gestaltade sig i ett stift under den kyrkliga oredan har K. Hennings uppvisat i arbetet *Strengnäs stift under den liturgiska striden till Upsala möte 1593* (1893).

Den intensiva och spännande kampen mellan hertig Karl och Sigismund, som i många avseenden blev avgörande för vårt lands

framtid, har i särskilt hög grad tilldragit sig forskarnas intressen. Grundläggande för vår uppfattning om förhållandet mellan konungen, hertigen och den svenska högadeln äro de undersökningar, som S. J. Boëthius publicerat under titlarna *Om den svenska högadeln under konung Sigismunds regering* (1877; även i *HB*, Bd 4 (1878), s. 1—134) samt *Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596* (*HT*, 1884, s. 15—90; 1885, s. 21—96; 1886, s. 51—82, 97—122). Boëthius skildrar händelserna fram till den tid, då det kom till en verklig brytning mellan hertigen och högadelns främsta representanter. Sedermera ha svenska och finska forskare fortsatt, där han slutade. År 1906 utgav A. Jonsson sin avhandling *Hertig Karl och Sigismund 1597—1598* (även i *GVVH*, F. 4, Bd 9: 1), där han lämnat många nya bidrag till tidens historia. Huvudsakligen på grundval av den påvlige nuntien Malaspinas i påvliga arkivet och i Biblioteca Vallicelliana förvarade korrespondens har J. A. Pärnänen lämnat en ingående redogörelse för *Sigismond Vasa et la succession au trône de Suède 1592—1594* (1912). Denna avhandling går emellertid ej längre än till Sigismunds ankomst till Sverige i oktober 1593. Fortsättningen publicerades senare under titeln *Le premier séjour de Sigismond Vasa en Suède 1593—1594* (1933; *AASF*, Ser. B, T. 28: 3). I arbetet *Bidrag till kännedomen om striden mellan konung Sigismund och hertig Karl 1598—1599* (1916; *GHÅ*, Bd 20: 3) behandlar H. Almquist dels det tyska medlingsförslaget i striden 1598, dels staden Danzigs ställning och Sigismunds rustningar mot Sverige 1599. Med utnyttjande av ett vidlyftigt material har S. Tunberg ingående skildrat tiden intill Sigismunds flykt ur Sverige 1598 i det två delar omfattande verket *Sigismund och Sverige 1597—1598* (1917—18; Arbeten utg. med understöd av V. Ekmans universitetsfond, 18 och 23). I den förra delen äro Sigismunds första resa till Sverige och Samuel Laskis beskickningar föremål för undersökningen, i den senare Sigismunds andra resa. En direkt fortsättning på Tunbergs arbete utgör avhandlingen *Sverige och Sigismund 1598—1600* (1930) av D. Toijer, i vilken förf. redogör för händelserna efter Sigismunds flykt 1598 fram till Estlands besittningstagande 1600 och särskilt dröjer

vid bl. a. striden om Kalmar och Karls slutuppgörelse med sina finska motståndare. Viktiga bidrag till dessa skickelsedigra års historia lämna även H. Hjärne, *Sigismunds svenska resor* (1884) och E. Hildebrand, *Brytningen i Sveriges historia 1594* (*HT*, 1894, s. 227—246).

Sveriges utrikespolitiska ställning under Sigismunds och Karl IX:s regeringstid beröres helt naturligt i flera av de ovannämnda arbetena med ämne från brytningsåren 1594—1600. Dessutom klarläggas vårt lands diplomatiska förbindelser med främmande makter i ett flertal bearbetningar, av vilka de viktigaste torde vara följande. Uppsatsen *Henrik IV i sitt förhållande till Polen och Sverige* (*HT*, 1911, s. 181—198) av H. Almquist innehåller en kritisk granskning av W. Sobieski, *Henryk IV wobec Polski i Szwecyi 1602—1610* (1907) [Henrik IV i sitt förhållande till Polen och Sverige 1602—10], ett huvudsakligen på franskt källmaterial vilande arbete, som behandlar den »franska medlingen mellan de båda Vasagrenarna» och frågan om den franske konungen Henrik IV:s s. k. stora plan. I *Bidrag till historien om Sigismunds förhållande till det habsburgska huset 1589—1604* (*HT*, 1883, s. 241—278) redogör H. Hjärne för de politiska förbindelserna i slutet av 1500- och början av 1600-talet mellan de österuropeiska staterna och habsburgska huset, vars vittomfattande planer utövade ett betydande inflytande på händelsernas utveckling, även om desamma ej ledde till de närmast åsyftade resultaten. Många bidrag till den österrikisk-nordiska politiken under kejsar Rudolf II:s regering 1576—1612 ger J. Hirn i arbetet *Die Renuntiation des Deutschmeisters Maximilian auf Polen und die damit zusammenhängenden Pläne* (1893: Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, Erg.-bd 4, s. 248—296). Sveriges förbindelser med Ryssland och de underhandlingar, som ledde till stillestånds-fördraget i Teusina, skildrar B. Cordt i *Die Verhandlungen des Waffenstillstandes von Teusina 1595* (Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat, Bd 16 (1892), s. 73—156). I sin doktorsavhandling *Sverige och Ryssland 1595—1611* (1907), som även innehåller en utförlig kritisk granskning och värdesättning av hithörande arkiv- och källmaterial, har H. Almquist

behandlat fredsslutet i Teusina, fredens upprivande, tvisten om Estland, förbundet med Polen, de ryska gränslandens erövring och den stora dynastiska planen, slutande med det svenska väldets befästande i det novgorodska Ryssland vid tiden för Karl IX:s död. En fortsättning på detta arbete utgör i viss mån samme forskares uppsats *Tsarvalet år 1613. Karl Filip och Mikael Romanov* (*HSHH* (1908), s. 197—224). En sammanfattning på tyska av de svensk-ryska förvecklingarna bör även uppmärksammas, nämligen *Russland zwischen zwei Dynastien (1598—1613)* (1933; Studien zur osteuropäischen Geschichte, N. F., 1), författad av Hedwig Fleischhacker.

Föremål för de svensk-danska förhandlingarna under Karl IX:s tid var särskilt lappmarks- eller finnmarksfrågan, som undersökts av K. Pira, *Svensk-danska förhandlingar 1593—1600* (1895) och av S. Ingman, *Kaarlo IX:nen Jäämerenpolitiikka* [Karl IX:s ishavspolitik], av vilket arbete början utgavs som akademisk avhandling 1894 och vars fortsättning tryckts i *H. Ark.*, 14 (1896), s. 161—277. Sveriges förbindelser med Nederländerna under åren 1592—1609 har skildrats av J. K. J. de Jonge i uppsatsen *Inlichtingen omtrent de staatkundige betrekkingen tuschen Nederland en Zweden in de jaren 1592—1609* (De vrije fries, D. 7 (1856), s. 205—256).

Förutom Petris arbete om *Kungl. Första livgrenadjärregementets historia,* vilket är omnämnt i annat sammanhang, finnas en del mindre bearbetningar till vår krigshistoria under Karl IX. Det uppror, som mot slutet av 1596 och i början av 1597 ägde rum i Finland och vanligen benämnes Klubbekriget, är behandlat av G. Z. Yrjö-Koskinen i *Klubbekriget samt Finlands sociala tillstånd vid slutet af sextonde århundradet* (1864—65; rev. finsk ed. 1877). Orsakerna till dess utbrott har N. Ahnlund utrett i uppsatsen *Ur Klubbekrigets förhistoria* (*FHT*, 1930, s. 1—22; omtryckt i förf:s *Från medeltid och Vasatid* (1933), s. 149—173). Händelserna under tvenne år av kriget i Livland ha skildrats av C. Rogberg, *Konung Carl den niondes fälttåg i Lifland år 1600 och förberedelserna dertill* (1859) och av G. Tranér, *Konung Carl IX:s fälttåg i Livland år 1601* (1872). Den senare har även behandlat de följande årens krig i Livland

under titeln *Konung Carl IX:s krig i Livland åren 1602—1605* (1876). De viktigaste arbetena om Kalmarkriget torde vara A. [Larsen] Liljefalk, *Kampen om Kalmar 1611* (1884) och den sammes *Kalmarkrigen. Ett Bidrag til de nordiske Rigers Krigshistorie* (1889), F. Baehrendtz, *Striden om Kalmar år 1611* (*MKF*, 3 (1902), s. 66—103) och A. Stille, *Gustaf II Adolfs lifsfara vid Vittsjö den 11 februari 1612* (Skrifter tillägnade P. Eklund (1911), s. 703—717). Fredsslutet har behandlats av L. Stavenow i skriften *Freden i Knäred år 1613* (1913; även i *GVH*, F. 4, Bd 14—15).

Av arbeten, som beröra vårt lands inre historia under Sigismunds och framför allt Karl IX:s tid, kan först nämnas S. Berghs avhandling *Karl IX och den svenska adeln 1607—1609* (1882), i vilken författaren satt som sitt huvudmål att giva en framställning av de underhandlingar, som 1607—1609 fördes angående de adliga privilegiernas stadfästelse och förbättring. *Riksdagen i Stockholm 1602* (1883) har G. O. Berg behandlat. Mera givande är N. F. Lilliestråle, *Riksdagarna 1609 och 1610* (1888). Riksdagens nyorganisation under 1590-talets brytningstid samt den fortsatta utvecklingen har N. Ahnlund skildrat i arbetet *Ståndsriksdagens utdaning 1592—1672* (1933), utgörande tredje bandet i första avdelningen av det under utgivning varande stora verket *Sveriges riksdag*. Ahnlund har även utförligt redovisat för hithörande tryckta och otryckta källor samt befintlig litteratur. För tillkomsten av och innehållet i Karl IX:s testamente redogör E. Hildebrand i uppsatsen *Karl IX:s testamente och tronskiftet 1611* (*HT*, 1895, s. 1—38). I sin gradualavhandling *Johan Skytte, hans ungdom och verksamhet under Karl IX:s regering* (1920), vilken bygger på synnerligen grundliga primärforskningar, ger T. Berg icke blott en skildring av Skyttes tidigare levnadsöden utan också värdefulla tillskott till vår politiska och kulturella historia under samma tid. Berg har också lämnat ett givande bidrag till vår ekonomiska historia under Karl IX:s regering i uppsatsen *De särskilda fögderierna för förbrutna gods under Karl IX:s och Gustav Adolfs regeringar* (*MRA*, 1927, s. 118—224), d. v. s. fögderier för sådana arve-

gods, som indragits till kronan på grund av något ägarens brott, vanligen högförräderi.

Ur kyrkohistorisk synpunkt är Uppsala möte den händelse från konung Sigismunds regering, som mest dragit till sig forskarintresset. Från Karl IX:s tid är det konungens religiösa ståndpunkt, hans försök att införa en ny kyrkohandbok och hans strider med de ledande kyrkopolitici, som i särskild grad fångat uppmärksamheten. I *Undersökningar till Uppsala mötes historia* (*HT*, 1893, s. 89—122) har K. Hildebrand närmare analyserat källorna till mötets historia och de aktstycken, som under detsamma kommo till. Själva mötesbeslutet den 20 mars 1593 har E. Hildebrand 1893 utgivit i facsimiltryck. Till firande av mötets 300-årsminne utkommo åtskilliga översiktliga framställningar, av vilka här endast behöva nämnas H. Hjärne, *Upsala möte* (*OoB*, 1893, s. 370—378; omtryckt i förf:s *Svenskt och främmande* (1908), s 16—34) och A. N. Sundbergs som program utgivna *Om den svenska kyrkoreformationen och Upsala möte 1593* (1893; *UUÅ*). Över ordföranden vid mötet, sedermera domprosten i Uppsala, Nicolaus Olai Botniensis föreligger en utförlig biografi av A. M. Magnusson i avhandlingen *Nicolaus Olai Botniensis* (1898). En närmare undersökning av konungens kyrkliga åskådning har gjorts av H. Block i gradualavhandlingen *Karl IX som teolog och religiös personlighet* (1918), och de häftiga tvisterna mellan konungen och hans kyrklige motståndare, främst ärkebiskopen Olaus Martini, har skildrats av C. Annerstedt i en minnesteckning över *Olaus Martini* (1904; även i *SAH* ifrån år 1886, D. 18 (1904), s. 49—286).

IV.

STORHETSTIDEN.

De viktigaste allmänna urkundssamlingarna till storhetstidens historia (1611—1718) äro de stora moderna officiella källpublikationerna. Vid sidan av riksregistraturet, som ännu är otryckt och som på grund av sitt väldiga omfång sannolikt alltid kommer att så förbli, äro *Svenska riksrådets protokoll* en källa av enastående vikt och betydelse. Av denna urkundsedition ha hittills utkommit 17 band, omfattande tiden 1621—1657, med person- och ortsregister i varje del. Några äldre, senare observerade rådsprotokoll, sannolikt härrörande från år 1617, har A. B. Carlsson offentliggjort i *HT*, 1910, s. 203—210, under titeln *De äldsta kända rådsprotokollen*. Utgivningen av *Svenska riksdagsakter* har nått fram till år 1616 (se s. 150). För den följande tiden är forskaren hänvisad till Stiernman, *Alla riksdagars och mötens besluth*, vilken samling till en del kan suppleras av adelsprotokollen. För tiden 1627—1714 äro *Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll* fullständigt utgivna i 17 band jämte ett till denna svit hörande personregister (se härom s. 151). Delar av prästeståndets protokoll från storhetstiden med därtill hörande handlingar äro publicerade i det ovan (s. 151) nämnda arbetet *Bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnes historia*. Samtliga borgarståndets protokoll, för så vitt de finnas bevarade, från riksdagar och provinsmöten under åren 1654—1714 äro av Stadshistoriska institutet offentliggjorda genom N. Ahnlund under titeln *Borgarståndets riksdagsprotokoll före frihetstiden* (1933). Som bilagor äro avtryckta förteckningar över städernas fullmäktige vid riksdagar och möten 1527—1714, rang- och arbetsordningar 1617—1710 och förteckningar över ståndets de-

puterade i utskott vid riksdagarna 1595—1714. Av verket *Sveriges traktater* innehålla femte och sjätte delarna överenskommelser och konventioner, som vårt land ingått med främmande makter från 1611 fram till 1649. Längre har ej publiceringen fortskridit sedan 1915, då första häftet av sjätte bandet, omfattande åren 1646—1648, utkom. Genom Riksarkivets försorg hava även alla *Kyrkoordningar och förslag därtill före 1686* fullständigt utgivits i trenne band. Handlingarna rörande 1643 och 1665 års lagkommissioner hava utgivits i arbetet *Åtgärder för lagförbättring 1633—65* (1878) och några lagförslag av Johan Stiernhöök och Olof Bärling av J. E. Almquist under titeln *Förarbeten till Sveriges rikes lag 1666—1686* (1933; *UUÅ*). Av de på offentligt uppdrag av W. Sjögren ederade *Förarbetena till Sveriges rikes lag 1686—1736* (1900—09) innehålla delarna 1—3 lagkommissionens protokoll för åren 1686—1735, delarna 4—5 de av lagkommissionen under åren 1686—1718 utarbetade förslagen.

Bland andra urkundssamlingar, av vikt vid studiet av storhetstidens historia, kunna framhållas de av E. Hildebrand utgivna *Sveriges regeringsformer 1634—1809 samt konungaförsäkringar 1611—1800* (1891), Styffes ovan (s. 154) nämnda *Samling af instructioner,* Schmedemans, Stiernmans och Gahm Perssons praktisk-juridiska samlingsverk (se s. 132—134), Loenboms historiska källsamlingar (se s. 139), Adlersparres publikationer (se s. 144) och Fryxells *Handlingar* (se s. 159) m. fl. Strödda urkunder och handlingar äro dessutom publicerade i de stora samlingarna *DGA, HSH* och *HH.* Viktiga bidrag till Finlands historia under storhetstiden finnas i de båda av K. K. Tigerstedt utgivna samlingarna *Handlingar rörande Finlands historia kring medlet af 17:de århundradet* (1849—50) och *Bref från generalguvernörer och landshöfdingar i Finland förnämligast under drottning Kristinas tid* (1869).

Av de i föregående kapitel nämnda viktigare utländska publikationer, som innehålla urkunder till belysning av vår storhetstid eller eljest kunna vara till nytta vid studiet av denna epoks historia, må här först erinras om *Danmarks og Norges traktater 1523—1750,* i vars fjärde till nionde band äro tryckta överens-

kommelser, ingångna mellan åren 1620—1693, med tillhörande aktstycken. Vidare böra nämnas *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold*, av vilken serie trettonde till sjuttonde delarna omfatta tiden 1608—1632, det av norska riksarkivet utgivna verket *Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner* (1896—1931), för tiden från 1642 till 1660, *Norske Rigs-registranter* (1861—91), där delarna 4—12 innehålla handlingar och brev i utdrag för åren 1603—1660, samt *Regesta diplomatica historiae Danicae*, som i sina båda serier innehåller en kronologisk förteckning över tryckta handlingar och brev till upplysning av Danmarks historia fram till 1660. Beträffande engelska urkundspublikationer och förteckningar däröver hänvisas till s. 123. I detta sammanhang böra också påpekas de båda väldiga tyska och ryska urkundspublikationerna: *Publikationen aus den preussischen Staatsarchiven* (1878—1931) och *Sbornik Imp. russkago istoričeskago obščestva* [Samling av urkunder utg. av Ryska historiska sällskapet] (1867—1916), den förra omfattande nära 100 band, den senare 148 volymer. Några häri ingående, för vårt lands historia särskilt betydelsefulla samlingar av urkunder och handlingar komma att nämnas i det följande.

Bland speciella urkundssamlingar, som äro av vikt för Gustav II Adolfs och Kristinas historia, stanna vi först vid dem som avse Gustav II Adolfs egna skrifter. Konungens egenhändiga brev, hans tal och propositioner till ständerna, av honom uppsatta instruktioner och utarbetade avhandlingar, bland vilka senare särskilt märkas hans krigsfolksordning, skriften om krigsmäns plikter och inledningen till hans egen historia, har C. G. Styffe samlat och utgivit i volymen *Konung Gustaf II Adolfs skrifter* (1861). Ur denna har C. Hallendorff för sin upplaga av *Tal och skrifter av konung Gustav II Adolf* (1915) hämtat det mesta av sitt material; dock ha här medtagits en del brev till Axel Oxenstierna. Utgivaren har även försett varje särskild text med en inledning, innehållande uppgift om fyndort, redogörelse för den situation, under vilken handlingen tillkommit, samt med förklarande anmärkningar. *Gustaf II Adolfs bref till Ebba Brahe* utgåvos 1901 med en inledning av P. Sox-

DÉN och ånyo 1915 av C. M. STENBOCK, *Ett 300-årigt Vasaminne. Brefväxlingen mellan Gustaf II Adolf och Ebba Brahe*, en publikation, som även innehåller det enda kända svarsbrevet från Ebba Brahe. Åtskilliga historiografiska upplysningar om korrespondensen mellan Gustav II Adolf och hans ungdoms älskade meddelar C. M. STENBOCK i uppsatsen *Till brefväxlingen mellan Gustaf Adolf och Ebba Brahe* (*PHT*, 1914, s. 104—115).

Brev till de evangeliska furstarna i Tyskland från Gustav Adolf, vilka dock mera ha karaktären av officiella skrivelser, och andra liknande handlingar ha av den tyske historikern G. DROYSEN sammanförts i arbetet *Schriftstücke von Gustaf Adolf, zumeist an evangelische Fürsten Deutschlands* (1877). Konungens brev till en av hans mera bekanta fältherrar, generalmajoren Dodo von Knyphausen, äro utgivna av H. O. FEITH under titeln *Lettres de Gustave Adolphe, roi de Suède, adressées à son général Dodo von In- und Kniphausen en 1630, 1631 et 1632* (1860). En del handlingar ur svenska arkiv, såväl Gustav Adolfs brev som andra aktstycken rörande tiden 1625—1634, offentliggjordes 1790 i Paris av P. H. DE GRIMOARD i samlingen *Lettres et mémoires de Gustave-Adolfe, de ses ministres et de ses généraux sur les guerres des suédois en Pologne et en Allemagne* (1790).

En aktsamling, av utomordentlig betydelse för vår historia under perioden 1611—1654, är den ännu ej avslutade, av Vitterhetsakademien sedan 1888 utgivna publikationen *Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling*. Den utkommer i tvenne serier, av vilka den första omfattar Axel Oxenstiernas egna skrifter och brev, den andra de skrivelser, som han mottagit. Av den förra serien ha hittills utkommit sju band, av den senare tolv band. I den förra gruppen äro publicerade Axel Oxenstiernas brev 1606—1632 och i dess första band hans historiska och politiska skrifter, vilka helt naturligt ha ett alldeles särskilt intresse. Här återfinnas således bl. a. Axel Oxenstiernas anteckningar om riksdagen 1605, hans uppteckningar rörande Gustav II Adolfs uppstigande på tronen, rörande fredsunderhandlingen med Danmark 1613, Gustav Adolfs giftermål

1620, krigshändelserna i Livland och Kurland 1622—1625 samt i Preussen 1627. Oxenstierna har även författat en del stridsskrifter mot konung Sigismund och de polska anspråken samt påbörjat en skildring av Gustav Adolfs liv och bedrifter, vilken ger värdefulla upplysningar om prinsens uppfostran. Bland Oxenstiernas statsrättsliga skrifter märkas främst hans förslag till 1634 års regeringsform samt dessutom en del stadgar, förordningar och utredningar i frågor, som röra militärväsendet och finansförvaltningen. Den andra serien av Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling inrymmer som nämnts brev till honom. Fullständigt utgivna äro bl. a. breven från Gustav Adolf, från fältherrarna Jakob De la Gardie, Johan Banér, hertig Bernhard av Weimar, lantgreven Vilhelm av Hessen-Kassel, Gustaf Horn, Lennart Torstensson, Carl Gustaf Wrangel, Herman Wrangel m. fl., från statsmän och andra såsom Hugo Grotius, Gabriel Gustafsson Oxenstierna, Per Brahe, Carl Carlsson Gyllenhjelm, Johan Skytte, pfalzgreven Johan Kasimir, Carl Bonde och Louis De Geer m. fl. De tvenne senast utkomna delarna innehålla brev angående bergverk, handel och finanser samt brev från andlige och lärde.

Av andra brevsamlingar till denna tids historia kunna förtjäna att anföras *Hugo Grotii bref till svenska konungahuset och andra svenskar* (1892; *HH*, D. 13: nr 2), innehållande brev från den tid (1634—1645), då Grotius var svensk legat vid franska hovet, till drottning Kristina, pfalzgrevarna Johan Kasimir och Karl Gustav, till J. Skytte, J. Ramsay, J. Adler Salvius, S. Rosenhane, M. G. De la Gardie och andra. Grotius' brev till J. Oxenstierna och Adler Salvius äro särskilt publicerade i samlingen *Ad Joh. Oxenstiernam et J. Adl. Salvium . . . epistolae ineditae* (1829). På grund av det speciella intresse Per Brahes gärning har för Finland har K. K. Tigerstedt ombesörjt en upplaga av hans brev med titeln *Ur Per Brahes brefvexling* (1880—88), vilken i kronologisk följd meddelar brev från och till honom under åren 1632—1678. Per Brahes egna brev, liksom också brev till honom under åren 1639—1662, vilka han skrivit och emottagit i sin egenskap av kansler för universitetet i Åbo, äro utgivna av C. M. Schybergson under titeln *Per Bra-*

hes brevväxling rörande Åbo akademi, 1—2 (1922—32; *SSLF,* 164 och 230). Några spridda brev finnas även i J. HALLENBERGS ofullbordade *Handlingar till konung Gustaf II Adolfs historia* (1784), vilka dessutom innehålla en del aktstycken, belysande vårt lands både inre och yttre historia under tiden 1611—1625. En mängd brev ur riksregistraturet rörande Finland äro samlade i de av J. E. WAARANEN utgivna *Handlingar upplysande Finlands historia under Gustaf II Adolfs tid* (1874—78), vilka gå fram till 1618.

Viktiga upplysningar om tillståndet i landet lämna de av landshövdingar och generalguvernörer avlämnade rapporter, vilka publicerats under titeln *Landshöfdinge-berättelser från 17:de århundradet* (*HSH,* D. 31 (1850), s. 1—531). En synnerligen viktig källa för vår ekonomiska historia äro Louis De Geers brev och skrifter, avhandlande hans affärsförhållanden. Dessa äro samlade och utgivna av E. W. DAHLGREN i arbetet *Louis De Geers brev och affärshandlingar 1614—1652* (1934; *HH,* D. 29).

En aktsamling av särskilt intresse för den diplomatiska historien är den edition, som S. R. GARDINER 1875 utgav av *Letters relating to the mission of Sir Thomas Roe to Gustavus Adolphus 1629—30* (Publications of the Camden Society, N. S., Vol. 14), där man återfinner Roes korrespondens rörande hans plan att åvägabringa samverkan mellan Bethlen Gábor och Gustav Adolf samt hans medling vid avslutandet av stilleståndet mellan Sverige och Polen i Altmark. Av likartat innehåll är M. G. SCHYBERGSONS arbete *Sveriges och Hollands diplomatiska förbindelser 1621—1630, belysta genom aktstycken ur svenska riksarkivet* (1881; Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk, H. 36). En mängd viktiga handlingar äro där offentliggjorda rörande de långvariga underhandlingar med Nederländerna, som föregingo Gustav II Adolfs uppträdande på den tyska krigsskådeplatsen. Där ingår även en fullständig samling av den svenske ambassadören L. Camerarius' brev till Axel Oxenstierna. Den svenske residenten i Dresden Tungels koncept för 1631—1632, registratur och dagbok för år 1633 äro delvis i utdrag, delvis fullständigt publicerade av P. SONDÉN 1907

—09 under titeln *Svenske residenten Lars Nilsson Tungels efterlämnade papper* (*HH*, D. 22: nr 1—21).

Från dansk sida föreligga åtskilliga för Gustav II Adolfs och Kristinas historia betydelsefulla urkundspublikationer, såsom K. Ersley, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV:s Tid* (1883—90), vars trenne band innehålla handlingar för tiden 1588—1648; C. Molbech, *Kong Christian IV:s egenhændige Breve, Befalinger og Statsskrivelser til Rigsraadet* (1848), omfattande åren 1596—1631; C. F. Bricka og J. A. Fridericia, *Kong Christian IV:s egenhændige Breve*, Bd 1—7 (1887—91), för åren 1589—1648, samt J. A. Fridericia, *Breve fra Statsmænd i Danmark til den danske Resident i Stockholm, Peder Juel, fra Aarene 1648—1655* (*DM*, R. 5: Bd 2 (1889—92), s. 362—387). I detta sammanhang kan också nämnas den förste i Sverige fast ackrediterade danske diplomaten Peder Galts skrivelser från Stockholm, vilka 1920 offentliggjorts av N. Ahnlund under titeln *Peder Galts depescher 1622—1624* (*HH*, D. 26: nr 1).

Då det gäller att utreda och skildra Sveriges deltagande i trettioåriga kriget, bör i första hand rådfrågas den tre band omfattande urkundssamlingen *Arkiv till upplysning om svenska krigens och krigsinrättningarnes historia* (1854—61), innehållande icke blott krigshistoriska utan även ekonomiska och politiska handlingar rörande Sveriges deltagande i kriget i Tyskland under åren 1630—1632. I Riksarkivet finnes ett handskrivet person- och ortsregister, som underlättar arbetets användning. Av betydelse för kännedomen om de första krigsrörelserna, liksom om Pommerns ställning till den svenska invasionen, är det av M. Bär 1896 utgivna verket *Die Politik Pommerns während des dreissigjährigen Krieges* (*PPS*, Bd 64), av vilket den ena hälften utgöres av handlingar och den andra av en inledning till dessa. Utav det stort anlagda, av den bayerska vetenskapsakademiens historiska kommission år 1870 startade verket *Briefe und Akten zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges* ha hittills tretton band utkommit. Den första seriens elva delar behandla tiden 1598—1613, under det att den andra seriens två band innehålla handlingar till åren 1623—1625. Till belysning

av Sveriges förbindelser med Siebenbürgen finnas åtskilliga urkunder i det av den ungerska vetenskapsakademien genom A. Szilágyi utgivna *Actes et documents pour servir à l'histoire de l'alliance de George Rákóczy avec les français et les suédois dans la guerre de trente ans* (1874) och i samme författares arbete *Georg Rákóczy I. im dreissigjährigen Kriege 1630—1640. Mit Urkunden aus schwedischen und ungarischen Archiven* (1883).

Gustav Adolfs och den svenska regeringens förbindelser med Wallenstein hava blivit utförligt belysta i ett flertal viktiga urkundspublikationer, som delvis täcka och gripa in i varandra, varför det torde vara lämpligast att här i kronologisk följd förteckna dem alla: F. Förster, *Albrechts von Wallenstein, des Herzogs von Friedland und Mecklenburg, ungedruckte, eigenhändige, vertrauliche Briefe und amtliche Schreiben aus den Jahren 1627 bis 1634*, Th. 1—3 (1828—29); E. H. Zober, *Ungedruckte Briefe Albrechts von Wallenstein und Gustaf Adolfs des Grossen* (1830); H. Hallwich, *Wallensteins Ende. Ungedruckte Briefe und Acten*, Bd 1—2 (1879); H. Hallwich, *Wallenstein und Arnim im Frühjahre 1632* (Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen, Jahrg. 17 (1879), s. 145—186); E. Hildebrand, *Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden. Aktenstücke aus dem schwedischen Reichsarchiv zu Stockholm* (1885); A. Gaedeke, *Wallensteins Verhandlungen mit den Schweden und Sachsen 1631—1634. Mit Akten und Urkunden aus dem K. Sächsischen Hauptstaatsarchiv zu Dresden* (1885); G. Irmer, *Die Verhandlungen Schwedens und seiner Verbündeten mit Wallenstein und dem Kaiser von 1631 bis 1634*, Bd 1—2 (1888—89; *PPS*, Bd 35 och 39); H. Hallwich, *Fünf Bücher Geschichte Wallensteins*, Bd 1—3 (1910), vars tredje band innehåller handlingar, samt H. Hallwich, *Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins 1630—1634*, Bd 1—4 (1912; Fontes rerum Austriacarum. Abt. 2, Diplomataria et acta, Bd 63—66).

Den ojämförligt viktigaste urkundspublikationen till drottning Kristinas historia både före och efter tronavsägelsen är ännu alltjämt, trots sin ålder och den något diffusa redigeringsmetoden, det av hessiska hovrådet J. Arckenholtz utgivna verket

Memoires concernant Christine, reine de Suède, pour servir d'éclaircissement à l'histoire de son regne et principalement de sa vie privée, som med fyra stora kvartband utkom i Amsterdam under åren 1751—60. Det översattes omedelbart fullständigt till tyska och delvis till engelska, varjämte ett svenskt sammandrag med några tillägg, *Drottning Christinas arbeten och märkvärdigheter*, D. 1—2, utgavs 1760 av C. C. Gjörwell. Arckenholtz' Memoires innehålla över 1,000 av drottningen skrivna brev och ett mycket stort antal brev till henne, förutom en hel mängd andra urkunder, samt dessutom av henne författade skrifter, bland vilka märkas dels den självbiografiska uppteckningen *La vie de la reine Christine, dediée à Dieu* (T. 3, s. 1—69), som dock blott behandlar hennes barndom, dels hennes samling av sentenser och maximer. Brev från drottningen finnas dessutom i en del andra publikationer, vilka äro förtecknade i S. Leijonhufvud och S. Brithelli, *Kvinnan inom svenska litteraturen* (1893), s. 52—56. Det bör dock påpekas, att en stor del brev, som äro tryckta särskilt i äldre verk, äro till ytterlighet förvanskade och därför icke kunna användas för forskningsändamål. Vad som finnes bevarat av drottningens enskilda korrespondens med hennes förtrogne, kardinal Azzolino, har C. Bildt för första gången offentliggjort i arbetet *Christine de Suède et le cardinal Azzolino. Lettres inédites* (1899), som inrymmer brev från Kristina under åren 1666—1668 men inga från kardinalen, vars alla svarsbrev sannolikt blivit förstörda. Drottningens sentenssamling har med en inledning befordrats till trycket av Bildt med titeln *Pensées de Christine, reine de Suède* (1906). En svensk översättning av Anders Sääfström med vissa uteslutningar utkom 1756 under titeln *Drottning Christinae moraliska tankar.*

För drottning Kristinas och hennes regerings historia äro de utländska ministerrelationerna från Stockholm en mycket betydelsefull källa. Av dessa sändebudsberättelser hava några befordrats till trycket och äro således för forskaren lättillgängliga. De rapporter, som härröra från den framstående och skicklige franske diplomaten Pierre Chanut, resident och ambassadör i Stockholm under åren 1645—1653, äro obestridligen de vikti-

gaste, framför allt på den grund att den i vissa fall ofördelaktiga uppfattningen av drottningen långt fram i tiden baserats på de uppgifter, som finnas i det memoarverk, som går under hans namn. I Paris utgavs nämligen 1674 av P. Linages de Vauciennes i tre delar ett arbete med titeln *Mémoires de ce qui s'est passé en Suéde et aux provinces voisines depuis l'année 1645 jusques en l'année 1655... Tirez des depesches de monsieur Chanut,* vilket inom kort upplevde två nya upplagor och en tysk översättning. Av verkets första del utkom 1826 en svensk översättning *Anteckningar om det som tilldragit sig i Sverige ifrån år 1645 till år 1649, samlade ur franska ambassadörens i Sverige P. Chanuts brefvexling,* vilken tillika innehåller drottningens egenhändiga anmärkningar, som hon nedskrivit i ett exemplar av franska upplagan. Åt förhållandet mellan »Mémoires de Chanut» och Chanuts i Bibliothèque nationale förvarade originalrapporter hem till de överordnade i Paris har M. Weibull ägnat en grundlig men ofullbordad undersökning *Om »Mémoires de Chanut»* (*HT,* 1887, s. 49—80, 151—192; 1888, s. 1—28, 131—166). I denna har Weibull uppvisat, att endast förra hälften av memoarerna är byggd på Chanuts depescher och att till grund för den senare legat de rapporter, som härröra från Chanuts sekreterare och sedermera efterträdare i Stockholm, sieur de Picques. Chanut var en redlig och sanningskär rapportör, men detsamma kan icke sägas om Picques, vadan den del av memoarerna, som härrör från honom, har ringa källvärde. Av den danske ministern i Stockholm Peder Juels rapporter till Köpenhamn är blott en liten del bevarad, vilken Fryxell offentliggjort i första delen av sina ovannämnda *Handlingar.* Däremot finnas i behåll Juels brev till den danske residenten Charisius i Haag. Dessa har C. Molbech utgivit under titeln *Bidrag til Dronning Christinas, det svenske Hofs og Corfitz Ulfeldts Historie i Aarene 1651—55 af Peder Juuls utrykte Breve til Charisius* (*DHT,* Bd 5 (1844), s. 269—408). I fjärde delen av *HSHF* äro offentliggjorda en del utdrag ur de depescher, som den holländske ministern vid det svenska hovet Conrad van Beuningen hemsände under åren 1652—1654. En källa, som lämnar en mycket god inblick i förhållandena och livet i Stock-

holm under decennierna närmast före och efter år 1650, äro de brev, som hovjunkaren hos drottningen Johan Ekeblad skrev hem till sin fader och vilka N. Sjöberg utgivit i två delar under titeln *Johan Ekeblads bref* (1911—15). I denna samling finnas även några brev från den tid, då Ekeblad vistades i London -- intressanta äro skildringarna från Cromwells hov — och från de år, då han deltog i Karl X Gustavs fälttåg. Jämför härmed recensionen i *HT*, 1912, Öfvers. o. granskn., s. 95—108.

Förutom de redan i början av detta kapitel (s. 371—372) anförda allmänna urkundssamlingarna finnas ytterligare några viktiga, som speciellt beröra tidsskedet 1654—1718. I den på initiativ och under ledning av professor G. Droysen 1864 startade stora serien *Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg* innehålla banden 8, 9, 14, 17, 18, 22 och 23 en mängd handlingar, i allmänhet icke tryckta in extenso utan i korthet refererade och sammandragna, framför allt rörande vårt lands förhållande till Brandenburg under Karl X Gustavs krig och därunder slutna fördrag och allianser, de därpå följande frederna, bremiska kriget och kriget i Tyskland 1674—1679. Bidrag av oskattbart värde för den politiska historien äro de franska och engelska publikationerna *Recueil des instructions, données aux ambassadeurs et ministres de France* och *British diplomatic instructions*, i vilka ingå de instruktioner, som givits och utfärdats för de till vårt land av resp. regeringar avfärdade ministrar och särskilda sändebud. I den förra har andra bandet med titeln *Suède* (1885), omfattande åren 1648—1790, utredigerats av A. Geffroy, i den senare har första delen *Sweden* (1922) för åren 1689—1727 utgivits av J. F. Chance. Båda utgivarna äro kännare av Sverige och svenska förhållanden. För ett närmare studium av det politiska och handelspolitiska förhållandet mellan Sverige och Nederländerna under här berörda tidsskede finnas även några betydelsefulla urkundspublikationer, framför allt den stora samlingen *Brieven, geschreven ende gewisselt tusschen den Heer Johan de Witt . . . ende de gevolmaghtigden van den staedt der Vereenighde Nederlanden*. Denna, som utkom i Haag under åren 1723—25 i sju stora kvartvolymer och 1735 i Amsterdam i

en förkortad, fem små band omfattande upplaga med fransk text, inrymmer brev och andra handlingar, växlade under tiden 1653—1669 mellan rådspensionären Johan de Witt och de nederländska sändebuden i Frankrike, England, Sverige, Danmark och Polen, framför allt för bevakande av de holländska handelsintressena. Johan de Witts brev under åren 1650—1672 äro utgivna under titeln *Brieven van Johan de Witt* (1906—13) och brev till honom för tiden 1648—1672 med titeln *Brieven aan Johan de Witt* (1919—22). De båda sistnämnda samlingarna ingå i tredje serien av den stora publikationen Werken, uitg. door het Historisch Genootschap te Utrecht, nr 18, 25, 31, 33 och (den senare) 42, 44.

Bland samlingar av tryckta urkunder till Karl X Gustavs historia innehåller det av A. F. Pribram 1887 utgivna arbetet *Die Berichte des kaiserlichen Gesandten Franz von Lisola aus den Jahren 1655—1660* (*AÖG*, Bd 70) rapporter till den kejserliga regeringen angående Lisolas underhandlingar vid de svenska, brandenburgska och polska hoven under åren 1655—1660 och hans energiska verksamhet i antisvenskt intresse. Samma tid avhandlas i de av A. Levinson 1906 utgivna *Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni über den ersten nordischen Krieg aus den Jahren 1655—1658* (*AÖG*, Bd 95, s. 1—144). Det material, som Levinson här meddelar i utdrag, utgöres av den påvlige nuntien i Warschau Vidonis rapporter till kardinalsekreteraren Rospigliosi och kardinal Chigi. Ett särskilt värde såsom historisk källa få dessa depescher på den grund, att Vidoni ständigt uppehöll sig i den svenske konungens närhet, liksom hans ställning som den romerska kyrkans representant gav honom det första rummet i Johan Kasimirs förtroende. Under titeln *Zur Geschichte der hohenzollerischen Souveränität in Preussen* (1906) har greve A. von Schlippenbach ur familjearkivet i Arendsee meddelat åtskilliga brev, växlade mellan Karl X Gustav och hans gesant Chr. K. von Schlippenbach rörande de svensk-brandenburgiska förhandlingarna under åren 1654—1657, och försett aktstyckena med sammanbindande och förklarande text, vilken senare dock icke motsvarar den moderna vetenskapens krav. *Brandenburgarnes instruktioner vid underhandlin-*

gen i Stettin juli 1655 har G. Wittrock meddelat (*KFA*, 1923, s. 203—214). Åtskilligt värdefullt material särskilt till de sista årens krigshändelser, då svenskarna fördrevos från Holstein, Slesvig och Jylland, förefinnes i den samling brev till överbefälhavaren för den kejserliga armé, som understödde Danmark i kampen mot Sverige, fältmarskalken Montecuccoli, vilka A. F. Fuchs offentliggjort under titeln *Briefe an den Feldmarschall Raimund Grafen Montecuccoli. Beiträge zur Geschichte des nordischen Krieges in den Jahren 1659—1660* (1910). Instruktioner, protokoll, memorial, brev, överenskommelser, fredsförslag m. m., som röra förberedelserna till och själva freden i Roskilde, har C. G. Weibull samlat i uppsatsen *Freden i Roskilde. Aktstycken och framställning* (*HTS*, Bd 3 (1908—09), s. 1—170). Handlingar, belysande Skånes historia efter Roskildefreden, har L. Weibull offentliggjort ur Skånska kommissionens och Taubenfelts brev till Kungl. Maj:t under titeln *Efter Roskilde fred* (*HTS*, Bd 1 (1903), s. 175—253).

Bland Karl XI:s egna skrifter märkas först hans anteckningar, gjorda i åtskilliga almanackor och innehållande en mängd faktiska uppgifter särskilt om vissa händelser i konungens eget liv men mera sällan reflexioner eller uttryck för hans personliga känslor. Dessa annotationer, i kronologiskt avseende av vikt, då genom dem fasta dateringar kunna ernås, utgåvos 1808 av C. G. Nordin under titeln *Konung Carl XI:tes dagbok* och ånyo 1918 av S. Hildebrand i den betydligt bättre editionen *Karl XI:s almanacksanteckningar*. Av Karl XI:s brev hava de, som han under åren 1676—1697 skrivit till sin mångbetrodde tjänare Nils Bielke, 1900 offentliggjorts av O. Malmström i samlingen *Karl XI:s bref till Nils Bielke* (*HH*, D. 18: nr 2). Genom dessa brev får man en djupare inblick i konungens ställning till denne sin trogne medhjälpare och i de många viktiga uppdrag, som denne fick sig anförtrodda.

En för Karl XI:s historia synnerligen givande urkundspublikation är den av Loenbom i femton häften utgivna sviten *Handlingar til konung Carl XI:tes historia* (1763—74), närmast innehållande bidrag till vår inre historia men även en del brev rörande Sveriges förhållande till andra makter. I femtonde »sam-

lingen» är infört ett kronologiskt register över de i arbetet meddelade handlingarna. Akter angående riksdagen i Stockholm 1682, såsom Kungl. Maj:ts propositioner, ståndens svar, protokollsutdrag, förslag m. m., äro avtryckta som bilagor till den dagbok, som vid riksdagen fördes av prosten och kyrkoherden i Kuddby Erik Svensson Duraeus och som jämte en annan kortare dagbok från samma riksdag av biskopen i Linköping Magnus Pontinus offentliggjorts av J. H. Lidén i *Handlingar om riksdagen 1682* (1788). Genom den av G. Wittrock publicerade samlingen *Valda bref till M. G. de la Gardie från fränder och vänner 1656—1678* (*HT*, 1913, s. 293—326) belyses närmare de la Gardies ställning till de mera spännande spörsmålen under vissa skeden av hans offentliga bana efter Karl X:s tronbestigning och framför allt under förmyndareregeringen för Karl XI.

Bland brevsamlingar, som äro av vikt för denna tids diplomatiska historia, kunna nämnas E. Gallois' fem band omfattande *Lettres inédites de Feuquières* (1845—46). Där återfinnas, särskilt i band 2—4, depescher och andra dokument från den tid, då Feuquières som fransk ambassadör i Stockholm (1672—1682) utvecklade en rastlös verksamhet och icke försmådde att därvid begagna även sådana medel, »som lågo utom det offentliga intressets område». Hans kollega d'Avaux' rapporter från slutet av Karl XI:s och början av Karl XII:s regering, vilka äro en huvudkälla för kännedomen om de dåvarande diplomatiska underhandlingarnas gång, hava offentliggjorts av J. A. Wijnne i *Negociations de monsieur le comte D'Avaux, ambassadeur extraordinaire à la cour de Suède, pendant les années 1693, 1697, 1698*, T. 1—3 (1882—83). Åtskilligt material rörande vårt lands förhållande till Danmark under åren 1671—1699 får man i de brev, instruktioner och utdrag ur rådsprotokollen, vilka av danska forskare hämtats ur det svenska riksarkivets samlingar och av trycket utgivits under titeln *Bidrag til Danmarks Historie under Christian V* (Danske Samlinger for Historie og Topografie, R. 2: Bd 3 (1873—74), s. 308—364; 5 (1876—77), s. 76—187, 289—349; 6 (1877—79), s. 42—86). J. Mankell har sammanställt och offentliggjort *Handlingar rörande sommar-*

fälttaget i Brandenburg 1675 och striden vid Fehrbellin (*HH*, D. 3 (1877), s. 237—395).

Av urkundssamlingar till Karl XII:s historia må först nämnas E. Carlsons edition av *Konung Karl XII:s egenhändiga bref* (1893), i vilken även äro avtryckta åtskilliga kanslikoncepter med rättelser av Karl XII:s hand, hans anteckningar i befästningskonst under uppväxtåren, utdrag ur kronprins Karls och hans informator Nordenhielms anteckningar och konungens utkast till en »anthropologia physica». Sedan Carlsons upplaga utkom, hava ytterligare några Karl XII:s egenhändiga brev dragits fram i ljuset och befordrats till trycket i flera olika tidskrifter.

Den till omfånget ojämförligt största och ur innehållssynpunkt en av de mera betydande aktpublikationerna till Karl XII:s historia är den av A. Quennerstedt i tolv band utgivna serien *Karolinska krigares dagböcker* (*KKD*). Som av titeln framgår, är huvudvikten lagd på publiceringen av dagböcker, journaler och självbiografiska anteckningar. De viktigare av dem skola bli behandlade i annat sammanhang. I de senare delarna av verket äro emellertid införda åtskilliga handlingar såsom brev, inlagor, rapporter och skrivelser. Bland brevsamlingarna böra här särskilt framhållas *Sekreteraren vid Carl XII:s fältkansli Josias Cederhielms bref till sin broder Germund* för åren 1700—1701 samt 1706, tryckta i del 8, s. 137—257, för tiden 1707—1722 i del 6, s. 1—297, vilka äro av vikt och intresse för krigsrörelserna i Polen och de därmed samtidiga diplomatiska underhandlingarna, för tåget mot Ryssland och de karolinska krigarnas öden och behandling under den ryska fångenskapen. (Jfr också G. Carlquist, *Om och ur Josias Cederhjelms papper* (*KFÅ*, 1915, s. 66—126), där några brev från och till Cederhjelm äro avtryckta och en förteckning publicerad över brev till C., förvarade i Statsarkivet i Helsingfors.) I de två sista delarna av dagböckerna äro intagna tremne omfattande brevsamlingar, vilka utgöra en god källa för kännedomen om kriget i Polen och vilka komplettera varandra, nämligen *Bref och skrifvelser från C. G. Rehnsköld till konung Carl XII 1703—1707* (*KKD*, 11, s. 1—121), *Generalmajoren Ernst Detlof v. Krassows bref till*

konung Carl XII 1706—1707 (*KKD*, 11, s. 171—215) och *Bref och skrifvelser till Carl XII från Magnus Stenbock 1702—1705* (*KKD*, 12, s. 123—280). Några krigshistoriska detaljer innehålla visserligen icke *Öfverstelöjtnanten vid Smålands kavalleri Jon Stålhammars bref till sin fru Sofia Drake 1700—1708* (*KKD*, 7, s. 1—192), men de äro av värde, då de lämna en intim kännedom om personliga stämningar inom den karolinska armén. Det bör heller icke förglömmas, att i olika årgångar av Karolinska förbundets årsbok äro tryckta brev, skrivelser, rapporter och liknande handlingar med både krigshistoriskt och diplomatiskt innehåll.

Bland andra större urkundssamlingar är särskilt viktig *Bref-vexling mellan Carl XII och rådet* under den långa tid, då konungen var frånvarande från sitt rike. Den ger huvudsakligen upplysningar om tillståndet inom landet och vad där sig tilldrog samt om Karl XII:s ställning till de inrepolitiska frågorna. Brevväxlingen är utgiven i följande delar av *HH* — årtalet inom parentes efter delbeteckningen anger de år, som den i resp. del införda brevväxlingen omfattar — 1 (1700—01), 2 (1701—02), 3 (1703—05), 4 (1706—09), 5 (1710), 7 (1711), 9 (1711—12), 10 (1712), 11 (1713), 14 (1714) och 15 (1715). De av G. Floderus i fyra band utgivna *Handlingar hörande till konung Carl XII:s historia* (1819—26) innehålla dagböcker, relationer, marschruter för armén, brev, skrivelser m. m. såväl rörande krigshändelserna som inre förhållanden. I de av C. G. Malmström redigerade *Handlingar rörande Sveriges historia under åren 1713—1720* (1854) upptages huvudparten av utdrag ur den franske residenten de Campredons brev och depescher hem till Paris rörande svenska förhållanden. Innehållet i de av E. G. Geijer i disputationsform utgivna *Acta et litterae ad historiam Succanam* (1817—26) utgöres huvudsakligen av brev, utdrag ur rådsprotokollen, handlingar rörande Ulrika Eleonoras giftermål, brev från Ulrika Eleonora till Karl XII, en del skrivelser från Görtz m. m.

Bland urkundssamlingar av betydelse för studiet av utrikespolitiken under Karl XII:s regering avse de av C. Hallendorff, huvudsakligen efter original i statsarkivet i Dresden,

1908 utgivna *Handlingar angående konung August den starkes utrikespolitik före hans afsättning år 1704* (*HH*, D. 19: nr 2) att belysa tillkomsten av det stora förbundet mot Sverige och speciellt konung Augusts insats vid förbundets bildande samt att lämna bidrag till utredningen av de ledande tankarna i konung Augusts yttre politik åren 1701—1704. Viktig för kännedomen om det diplomatiska intrigspelet under dessa år är också den av Bernoulli i Berlin 1792 utgivna samlingen *Joh. Reinhold von Patkuls Berichte an das zaarische Cabinet in Moscau von seinen Gesandtschafts-Posten bey August II., Könige von Polen*, vilkens första del inrymmer Patkuls rapporter för åren 1703 till mitten av mars 1705 — de två andra delarna innehålla en biografi över Patkul. Fortsättningen av Patkuls despecher ligger outgiven i utrikesministeriets arkiv i Moskva, men det viktigaste av deras innehåll har N. Herlitz meddelat i uppsatsen *Patkuls sista diplomatiska fälttåg (1705)* (*KFÅ*, 1921, s. 83—155). Jfr också N. Herlitz, *Patkul mot Karl XII 1703—1705* (*KFÅ*, 1915, s. 178—197), där ytterligare några aktstycken härrörande från Patkul äro avtryckta. De skrivelser från den engelske kaptenen James Jefferyes, vilka E. Carlson i urval efter original i Public Record Office i London 1807 offentliggjort under titeln *Kapten Jefferyes bref till engelska regeringen från Bender och Adrianopel 1711—1714, från Stralsund 1714—15* (*HH*, D. 16: nr 2), röra närmast den för Sveriges tyska provinser planerade neutraliteten, den engelska handeln på Östersjön och Karls planer efter återkomsten till Stralsund. Synnerligen viktiga upplysningar om Karl XII:s politik under vistelsen i Turkiet lämna även de brev, som det holsteinska sändebudet F. E. von Fabrice under tiden maj 1710 till november 1714 skickade hem till administratorn Kristian August och de båda ministrarna Görtz och Reventlow. Breven utgåvos i Hamburg 1760 under titeln *Anecdotes du sejour du Roi de Suède à Bender, ou Lettres de Mr le Baron de Fabrice pour servir d'eclaircissement à l'histoire de Charles XII.* De översattes omedelbart till engelska, tyska och holländska samt på 1820-talet till svenska, publicerades i den senare översättningen i Floderus' ovannämnda *Handlingar*, D. 2, s. 229—308;

3, s. 3—97; 4, s. 3—204. De brev, som Görtz skrev i fängelset i Arnhem, sedan han på engelska regeringens föranstaltande fängslats, därför att han påstods hava inlett stämplingar i avsikt att störta den regerande engelska dynastien och uppsätta den stuartske pretendenten på tronen, har T. WESTRIN med en analyserande inledning meddelat, *Friherre Georg Heinrich von Görtz' bref ur fängelset i Arnhem 1717* (*HT*, 1898, s. 89—174; jfr härmed den av Westrin i samma publikation, s. 276—286, meddelade *Redogörelse af baron Georg Heinrich von Görtz rörande hans förhållande till jakobiterna 1716—1717*). Det kan tilläggas, att de skrivelser, som växlats mellan Görtz, den svenske ministern Carl Gyllenborg, Eric Sparre och andra i ovan antydda syfte, uppsnappats av den engelska regeringen och av den i agitationssyfte utgivits i en mångfald samtida tryck samt även översatts till franska, tyska och holländska. I det av F. C. VON MOSER författade arbetet *Rettung der Ehre und Unschuld des ... Georg Heinrichs, Freyherrn von Schlitz, genannt von Goerz* (1776) äro som bilagor avtryckta en del brev från och till Görtz, utlåtanden av och fullmakter för honom m. m.

Av andra brevsamlingar till Karl XII:s historia kunna här följande förtjäna att nämnas. De av C. VON ROSEN utgivna *Bref från Olof Hermelin till Samuel Barck 1702—1709* (1913) lämna intressanta detaljer om militära och utrikespolitiska ärenden, om vilka senare brevskrivaren ganska ofta hade en mot den högsta ledningen avvikande mening, men även i hög grad om befordringsfrågor, i vilka Hermelin tog livlig del. Några luckor i dessa brev utfyllas av de skrivelser, som N. HERLITZ meddelat i uppsatsen *Svenska papper på villospår* (*KFÅ*, 1914, s. 125—148). Barcks svarsbrev, *Bref från Samuel Bark till Olof Hermelin 1702—1708* (1914—15), i två delar utgivna av C. VON ROSEN, återge de hemmavarandes uppfattning av de krigiska och diplomatiska förvecklingarna, framför allt inom kansliet och detsamma närstående kretsar. Även i dessa brev beröras i stor utsträckning befordringsärenden, vilka Barck förde vidare i och för slutligt avgörande, icke underlåtande att därvid framhålla de gåvor, som den lycksökande kunde erbjuda för vinnande av det åtrådda målet. Intressanta inblickar i de

befordrings- och giftermålsintriger, som omgavo Karl XII i lägret vid Altranstädt, men föga nytt för den politiska historien giva de brev från Nils Reuterholm, som Lydia Wahlström offentliggjort under titeln *Nils Reuterholm till Jakob Cronstedt (1706—1707)* (*PHT*, 1908, s. 129—191). I brevväxlingen mellan *Magnus Stenbock och Eva Oxenstierna*, D. 1—2 (1913—14), utgiven av C. M. Stenbock, beröras här och var krigspolitiken och krigshistoriska detaljer, men samlingen har sitt största värde genom den inblick den ger i den frejdade karolinens personliga uppfattning och känslovärld och fullständigar därigenom bilden av den store fältmarskalken. En stor mängd brev från och till Stenbock äro avtryckta i den brett anlagda biografien över Stenbock av S. Loenbom, *Kongl. rådets och fält-marskalkens, herr grefwe Magni Stenbocks lefwerne* (1757—65), liksom i den av den danske historiografen C. H. Amthor författade försvarsskriften *Anzeige der höchst-rechtmässigen Ursachen* (1716) med anledning av de framkomna anklagelserna mot den danska regeringen för rättsvidrig behandling av Stenbock under fångenskapen i Köpenhamn. *Magnus Stenbocks brev 1712—1713 till generalkrigskommissarien Peter Malmberg* hava befordrats till trycket av E. Naumann (*KFA*, 1923, s. 243—268). Åtskilliga skildringar av viktigare krigsföretag, nedskrivna under händelsernas omedelbara intryck, förekomma i de brev, som översten Carl Magnus Posse hemsände under fälttågen i Polen och Ryssland under åren 1700—1708 och vilka E. Hildebrand meddelat under titeln *Ur frih. Carl Magnus Posses korrespondens* (*HT*, 1882, s. 81—94, 159—171). Av de brev, varmed statssekreteraren Casten Feif från Bender uppvaktade och gladde sina hemmavarande förmän och vänner, äro åtskilliga befordrade till trycket. Hans brev till kongl. rådet Nicodemus Tessin (*HBA*, D. 1 (1859), s. 133—240) avhandla förutom politiska frågor framför allt Karl XII:s planer på Stockholms förskönande, hans brev till Christopher Polhem (*KFA*, 1911, s. 233—256) ådagalägga Karl XII:s intresse för de uppfinningar av Polhem, som kunde utnyttjas för fälthärens räkning, hans brev till kanslipresidenten Arvid Horn (meddelade av M. Bohnstedt i *PHT*, 1921, s. 93—132, under

titeln *Från Bendertiden*) redogöra huvudsakligen för besättandet av ledigblivna tjänster men också för den omdaning av kansliet och andra regeringsorgan, som Karl XII vid denna tid påbörjade.

Belysande för de karolinska fångarnas ställning och behandling i Ryssland äro i särskilt hög grad *Carl Pipers och Carl Gustaf Rehnschiölds koncept till utgående skrifvelser under deras fångenskap i Ryssland 1709—1715* (*HH*, D. 21: nr 2), vilka 1911 utgivits av P. Sörensson. Dessa skrivelser komplettera den dagbok, som Piper förde under fångenskapen och vilken blir omnämnd i samband med andra karolinska dagböcker. Åtskilliga brev från fångna karoliner äro införda i det arbete, som den i svensk tjänst stående kaptenen C. F. von Wreech 1725 utgav i Sorau under titeln *Wahrhaffte und umständliche Historie von denen schwedischen Gefangenen in Russland und Siberien*. Till denna kategori kan också hänföras den samling av *Några bref från meniga soldater och vederlikar i Karl XII:s här* (*KFÅ*, 1914, s. 208—237), vilka offentliggjorts av E. Ingers och ge upplysning om, hur männen i ledet betraktade krigarlivet. Understundom förtälja de ock om brevskrivarnas egna upplevelser.

Till Karl XII:s historia finnas också en hel mängd äldre och nyare ryska aktpublikationer, av vilka endast några få av de viktigaste och senast utgivna här kunna anföras. *Pis'ma i bumagi imperatora Petra Velikago* [Kejsar Peter den stores brev och papper] (1887—1918) innehålla i sina sju delar brev och andra handlingar av tsar Peter för tiden 1688 till juni 1708. I *Perepiska i bumagi grafa Borisa Petroviča Šeremeteva* (1878) äro samlade Sjeremetjevs brev och andra från honom härrörande handlingar för tiden 1704—1722. De utgöra tom 25 av den stora, förut omnämnda serien Sbornik imperatorskago russkago istoričeskago obščestva. I dess 39:e och 50:e band äro offentliggjorda det engelska sändebudet vid ryska hovet Charles Whitworths depescher hem till regeringen i London. Samlingen *Severnaja vojna* [Nordiska kriget] (1892—93) består av två delar med dokument, den första för tiden 1705—1708, inrymmande bl. a. tsar Peters brev till Mensjikov, den

andra brev och handlingar rörande kriget i Ingermanland och Finland 1708—1714. *Archiv knjazja T. A. Kurakina* [Furst T. A. Kurakins familjearkiv] (1890—99) innehåller i sina åtta delar brev och skrivelser, däribland ett stort antal från tsar Peter, från och till B. I. Kurakin, som var ryskt sändebud vid flera västeuropeiska hov, samt dennes anteckningar om kriget mot Sverige från åren 1701—1710. I det av A. K. Baiov och N. L. Junakov redigerade, fyra delar omfattande arbetet *Trudy imperatorskago russkago voenno-istoričeskago obščestva* [Kejserliga ryska krigshistoriska sällskapets arbeten] (1909) äro införda brev, skrivelser, order och handlingar för tiden juli 1708—juli 1709 med därtill hörande kommentarer och redogörelser för den ryska fälthärens operationer. En del av dessa äro översatta till svenska och under titeln *Valda handlingar rörande fälttåget i Ryssland juli—oktober 1708* tryckta som bilaga till *KFA*, 1932—33. En mycket imponerande rysk urkundssamling till det nordiska krigets historia är det fyra stora delar omfattande verket *Materialy dlja istorii Gangutskoj operacii* [Material till historien om operationerna vid Hangöudd] (1914—18), i vilket samlats brev, rapporter, journaler m. m. rörande sjöslaget vid Hangöudd i juli 1714 och de ryska förberedelserna till detsamma. Aktsamlingens betydande omfång och det arbete, som nedlagts på densamma, är i sin mån ett vältaligt vittnesbörd om den vikt och betydelse, som den ryska historieforskningen tillmäter segern över Nils Ehrenschölds lilla skärgårdsflottilj.

Bland traditionskällorna till storhetstidens historia stanna vi först vid dem, som pläga sammanfattas under benämningen dagböcker, memoaranteckningar och resejournaler. I samband med de egentliga urkunderna hava redan anförts de minnesanteckningar och egna skrifter, som härröra från Gustav II Adolf, drottning Kristina och Axel Oxenstierna. Riksrådet A. Brahes *Tidebok* är också omnämnd i ett föregående kapitel; den slutar, som redan där påpekats, 1629. Har denna senare mera kulturhistoriskt intresse, ger *Johan Hands dagbok under k. Gustaf II Adolfs resa till Tyskland 1620* (1879; *HHT*, D. 8: nr 3) upplysningar av värde för kännedom om konungens resa till branden-

burgska hovet. Författaren, en dotterson till Erik XIV på sidolinjen, var på 1620-talet anställd vid hovet och åtnjöt särskild vänskap och välvilja av Gustav Adolf. En viktig händelse i historien om förhållandet mellan Sverige och Danmark under början av trettioåriga kriget belyses i *Riksrådet Gabriel Gustafsson Oxenstiernas berättelse om mötet mellan k. Gustaf II Adolf och k. Kristian IV i prestgården Ulfsbäck i Markaryds socken februari 1629* (1881; *HH*, D. 8: nr 4). De båda sistnämnda källornas innehåll analyseras närmare av E. Hildebrand i uppsatsen *Nya bidrag till Gustaf II Adolfs historia* (*HT*, 1882, s. 277—294). Till belysning av några omdebatterade moment och tilldragelser under slaget vid Lützen har G. Wittrock i *HT*, 1932, s. 299—309, meddelat *Fyra relationer om slaget vid Lützen*. En förstahandsskildring från Kristinatidens Stockholm med många givande upplysningar utgör borgaren och handelsmannen H. Campenhausens *Dagbok 1641—1653*, utgiven av G. Carlquist i *PHT*, 1923, s. 1—35. En dagbok, som icke bör glömmas bort vid studiet av denna tids historia, är *Per Brahes tänkebok*, utgiven av D. Krutmejer 1806, vilken går fram till år 1655. Från den av tidens sociala oro präglade kröningsriksdagen i Stockholm 1650 föreligger en personligt hållen skildring med upplysande detaljer, förd dag för dag av medlemmen i prästeståndet, kyrkoherden i Hassle i Skaraborgs län Jonas Petri, offentliggjord under titeln *Dagbok, förd vid 1650 års riksdag i Stockholm* (*HSH*, D. 22 (1837), s. 60—298). Som bilagor till densamma äro bl. a. avtryckta K. Maj:ts propositioner, riksdagsbesvär och andra handlingar.

Tvenne värdefulla reseskildringar från denna tid böra också ihågkommas. Den franske juristen Charles Ogier åtföljde som sekreterare d'Avaux' beskickning till de nordiska länderna 1634—1635. Över resan författade han en relation på latin, som hans broder 1656 utgav i Paris under titeln *Caroli Ogerii Ephemerides sive iter Danicum, Suecicum, Polonicum*. Den del av detta arbete, som berör Sverige, har S. Hallberg överflyttat till svenska och publicerat under titeln *Från Sveriges storhetstid* (1914). Ur denna livfulla skildring är mycket att hämta framför allt av kulturhistoriskt innehåll, särskilt från författarens långa vistelse

i Stockholm, men också från de olika platser inom landet, som han besökte. Mera av värde för den politiska historien finnes i den engelske diplomaten WHITELOCKES dagbok. Den utkom 1772 med titeln *A journal of the Swedish ambassy in the years 1653 and 1654* och utgavs 1777 i svensk översättning: *Bulstr. Whitlockes Dagbok öfver dess ambassade til Sverige åren 1653 och 1654*. Författaren till dagboken sändes 1653 i en särskild beskickning till vårt land och lyckades här avsluta en traktat mellan Sverige och England; om de underhandlingar, som föregingo denna, meddelar han åtskilliga detaljer. Dagboken innehåller dessutom en mängfald intressanta redogörelser och observationer, bl. a. från riksdagen i Uppsala 1654, då drottning Kristina nedlade sin krona.

Bland dagböcker och liknande traditionskällor till Karl X Gustavs historia märkas de viktiga memoarer, som härröra från den franske ambassadören HUGUES DE TERLON och vilka 1681 utgåvos i Paris under titeln *Memoires du chevalier de Terlon pour rendre compte au roy de ses négociations depuis l'année 1650 jusqu'en 1661*, T. 1—2. (Jfr härmed de tre depescher från Terlon till Mazarin, som L. WEIBULL offentliggjort i uppsatsen *Från Kiel till København i augusti 1658* (*Sc.*, 1920, s. 285—313).) Terlon åtföljde Karl X Gustav vid tåget över Bälten, undertecknade som medlare Roskildefreden, deltog i förhandlingarna rörande fredsvillkorens verkställighet och arbetade efter det nya fredsbrottet ivrigt på att åstadkomma en uppgörelse mellan Sverige och Danmark. Från den engelske diplomaten vid det danska hovet, Sir P. MEADOWE, som även deltog som medlare i fredsförhandlingarna i Roskilde och sedermera ackrediterades som Englands sändebud hos den svenske konungen, föreligga tvenne redogörelser för de politiska förhandlingarna och ställningen i Norden 1658—1659, nämligen *A narrative of the principal actions occuring in the wars betwixt Sweden and Denmark before and after the Roschild treaty* (1677) och *Redogörelse för den politiska ställningen i Norden under åren 1658—1659*, vilken senare A. HJELMERUS översatt till svenska och befordrat till trycket under titeln *En engelsk diplomat om politiken i Norden* (1890). Betydelsefullt material till den svensk-danska sjökrigshistorien

1658—1660 lämna de av G. L. Grove utgivna *Journalen van de admiralen von Wassenaer-Obdam (1658/59) en de Ruyter (1659/60)* (1907; Werken uitg. van het Historisch Genootschap te Utrecht, Ser. 3: 23). I den förra journalen skildrar amiralen J. Wassenaer den holländska flottans färd till Danmarks undsättning och kampen i Öresund. Den senare journalen, amiral M. de Ruyters nästan samtida skeppsdagbok, ger värdefulla upplysningar till förståelsen av de operationer, som föregingo svenskarnas nederlag vid Nyborg. *De svenska härarnas marschruter under Karl X Gustavs fälttåg,* uppgjorda efter Erik Dahlbergs diarium av Generalstabens krigshistoriska avdelning och tryckta i *MKA,* 3 (1923), s. 65—158, utgöra en fast grundval för studiet av Karl X Gustavs fälttåg och förloppet av de svenska härarnas rörelser i Polen och Danmark. Av intresse för denna tid är också M. von Fölckersahmbs *Relation über seine Sendung nach Stockholm im Sommer 1655,* utgiven 1906 av H. Diederichs. Författaren till relationen skickades 1655 av hertigen av Kurland till Stockholm för att av den svenske konungen utverka neutralitet i det förestående svensk-polska kriget.

Av stor betydelse för Karl X:s och Karl XI:s historia är *Erik Dahlberghs dagbok 1625—1699,* utgiven 1912 av H. Lundström — en äldre edition av år 1823 är ofullständig och delvis otillförlitlig. Bortsett från skildringen av ungdomsåren är det framför allt Dahlbergs anteckningar från Karl X:s polska och danska krig, som äro av intresse, men också hans noggranna och detaljerade redogörelser för de många resor, som han å dragande kall och ämbetets vägnar efter 1660 företog till det dåvarande svenska väldets olika delar. En huvudkälla för att lära känna de ledande personligheterna under Karl XI:s tid utgöra C. Bondes *Anecdoter uti Sweriges historia ifrån konung Eric den 14:s tid in til år 1675,* tryckta i andra delen av det av C. Trolle-Bonde utgivna arbetet *Kongliga rådet och ambassadören grefwe Carl Bonde* (1900), s. 1—207. Frånser man en kortfattad inledning med Gustav Vasas regering som utgångspunkt, faller anekdoternas tyngdpunkt på tiden 1660—1675; särskilt utförligt behandlas åren 1672—1675. I det stora hela äro anekdoterna ganska tillförlitliga men med många oriktigheter i detaljerna. Dessutom bör

det hållas i minnet, att de äro nedskrivna från en starkt aristokratisk ståndpunkt och att Bonde tillhörde en slakt, som på det kännbaraste drabbats av reduktionen. Även den danske *Generallieutenant Jörgen Fjelkes Selvbiografi*, utgiven av L. A. Fridericia 1890, bör i detta sammanhang ihågkommas, då den lämnar många bidrag till historien om Karl X Gustavs och Karl XI:s danska krig. Från riksdagen 1660 föreligger en dagbok av J. Terserus, tryckt av S. Loenbom under titeln *Relation om herredags handlingarna i Stockholm ifrån den 21 sept. 1660* i Historiska märkwärdigheter, D. 2 (1767), s. 3—32, 82—88, D. 3 (1767), s. 36—75. I andra delen av samma arbete (s. 33—72) är även avtryckt *En kort relation om herredags acterne i Stockholm a:o 1664.*

Förutom de på annat ställe omnämnda *Karl XI:s almanacksanteckningar* och de likaledes förut omnämnda två dagböckerna från riksdagen 1682, som nedskrivits av E. Duraeus och M. Pontinus, finnas ytterligare några samtida uppteckningar av vikt för Karl XI:s historia. Fältmarskalken Rutger von Aschenberg efterlämnade ett översiktligt sammandrag av sitt liv under titeln *Journal von meinen gantzen Lebenss Lauf*, förvarad i Göteborgs högre latinläroverks bibliotek. Skildringen av Aschebergs deltagande i Karl XI:s danska krig utgör journalens tyngdpunkt, men ganska utförligt beröras också hans öden under Karl X Gustavs polska och danska krig. Stora partier av det tyska originalmanuskriptet har S. LagerBring försvenskat och med tillägg av vissa exkurser och miljöskildringar låtit ordagrant inflyta i sin 1751 utgivna biografi *Kongl. rådets, general guvernörens och fält-marskalkens gref Rutger von Aschebergs lefverne.* Ett till svenska översatt fragment, omfattande tiden 8 juni till 30 oktober 1678, av en annan redaktion av Aschebergs dag för dag förda egenhändiga dagbok har G. Carlquist meddelat under titeln *Rutger von Aschebergs dagbok* (*KFA.* 1918, s. 1—45). Det skånska kriget beröres även i *Öfverste Nils Skyttes dagboksanteckningar* (*SS.*, 1892, 2:1, s. 1—30; 1901 anyo utg. av O. Bergström) och betydligt utförligare i J. J. Winslows *Dagbok öfver kriget 1676—1679*, utg. av M. Weibull (*SSLHF.*, 1 (1874), s. 72—194; 2 (1874), s. 9—47). Den skånskfödde

prästen Sthen Jacobsen deltog visserligen ej personligen i kriget men var åsyna vittne till dess händelser och förde därunder en dagbok, som han utökat med andra personers utsagor, så att hans *Den nordiske Kriigs Krönicke* (1897) blir en verklig krigskrönika. Av de memoaranteckningar, som gå under namnet »Clodts journal» eller »Clodts dagbok», har M. Weibull under titeln *Johan Adolph Clodts anteckningar* (*HT*, 1883, s. 203—224, 279—322) meddelat vad som rör kriget i Skåne.

Bland uppteckningar av utländska resenärer från denna tid bör särskilt framhållas den skildring av vårt land från 1670-talets början, som härrör från den florentinske skriftställaren och diplomaten Lorenzo Magalotti. Av dennes ministerrelation, *Relazione del regno di Svezia del 1674*, förvarad i statsarkivet i Florens, återgav E. Tegnér huvudinnehållet i uppsatsen *Tvenne italienska resande i Sverige på Karl den elftes tid* (Ymer, 1890, s. 1—52); omtr. i förf:s *Svenska bilder från 1600-talet* (1896), s. 169—265). I denna ingår även en redogörelse för markisen Alessandro Bichis berättelse om Sverige 1696 och en del upplysningar ur Magalottis brev från Sverige till storhertigliga statskansliet i Florens. En översättning av det italienska originalmanuskriptet, som till stor del är utarbetat av annan person efter Magalottis anteckningar, har C. M. Stenbock offentliggjort under titeln *Sverige under år 1674* (1912). Till denna edition äro fogade de 23 bilder över klädedräkter, olika bostadstyper, seder och bruk m. m., vilka i akvarell äro bilagda Magalottis relation.

Under de senaste decennierna har studiet av Karl XII:s historia på det livligaste fångat forskarnas intresse, och som en följd därav har en stor mängd dagböcker, journaler, memoarer, tjänsteförteckningar och andra liknande uppteckningar dragits fram i ljuset och genom publicering gjorts lätt tillgängliga för forskningen. Dessa memoarverk hava offentliggjorts som självständiga arbeten eller i tidskrifter och serieverk, framför allt i *HH*, *KFÅ* och *KKD*; i det sista bandet av detta senare verk har utgivaren infört en förteckning över de i de olika volymerna ingående skrifterna. Det kan här icke komma i fråga att redogöra för eller ens nämna alla dessa många karolinska

dagböcker, som under årens lopp utgivits av trycket. Endast vid de allra viktigaste och de för olika skeden i Karl XII:s historia mest belysande skola vi stanna ett ögonblick.

Betydelsefulla men också mycket omstridda äro Axel Gyllenkrooks och Adam Ludvig Lewenhaupts memoarverk. Den förre hade som generalkvartermästare, vartill han utnämndes 1706, till uppgift att sörja för truppernas förplägnad och underhåll under det ryska fälttåget. Efter Poltavanederlaget följde han med konungen till Bender, blev i september 1709 av ryssarna tillfångatagen vid Czernowitz och återkom hem först 1722. Under fångenskapen i Moskva nedskrev han 1711 tvenne berättelser om tåget mot Ryssland och slaget vid Poltava, vilka år 1800 utgåvos av E. M. Fant under titeln *General-lieutenantens och landshöfdingens baron Axel Gyllenkroks berättelse om Hans Majestäts, Konung Carl XII:s uppbrott utur Saxen samt hvad under hans fälttog till Pultava, jämväl hvad i dess belägring och dercfter uti Pultava bataille förefallit* (*HUSH*, D. 3). Jämte några relationer från polska kriget äro de båda berättelserna omtryckta av N. Sjöberg i arbetet *Axel Gyllenkrooks relationer från Karl XII:s krig* (1913). Denna edition liksom Fants motsvarar ingalunda fordringarna på modern textkritik. I sina berättelser framställer sig Gyllenkrook som målsman för en annan fälttågsplan än den, som konungen fullföljde, varigenom han vill fritaga sig från allt ansvar för den olyckliga utgången. Denna tendens har A. Stille i sitt arbete *Carl XII:s fälttagsplaner 1707—1709* (1908) påvisat och starkt understrukit gentemot den uppfattning, för vilken Gyllenkrooks berättelser varit den viktigaste källan. Som representant för den äldre åskådningen om Karl XII:s stora tåg mot Ryssland framträdde E. Carlson och sökte i en recension av Stilles arbete (*HT*, 1908, Öfvers. o. granskn., s. 66—84) försvara Gyllenkrooks ställning som vittne i målet, varpå Stille än en gång tog till orda i den kritiskt lagda granskningen *Metod och kritik vid Karl XII:s forskningen* (*HT*, 1908, s. 225—249).

Adam Ludvig Lewenhaupt förde från och med 1703 på eget ansvar befälet i Kurland, erhöll 1708 Karl XII:s befallning att förena sig med huvudhären men led under utförande av

denna order nederlaget vid Ljesna. Som kommenderande general efter konungens flykt till Turkiet såg han sig nödsakad att underteckna kapitulationen vid Perevolotjna, där han blev fången. Han dog i Moskva 1719. Då Lewenhaupt utsattes för klander, att han ej vidtagit några kraftåtgärder för att rädda fälthären, författade han under fångenskapen, sannolikt omkring år 1711, till självförsvar en skrift över hela sin krigföring och speciellt om olyckorna under ryska fälttåget, i vilken han ville påvisa, att ansvaret för misslyckandet ej kunde falla på honom. Denna utgavs delvis 1757 av Lewenhaupts måg C. G. Boije under den långrandiga titeln *Enwäldets skadeliga påfölgder och aggets bittra frugter, tydeligen afskildrade uti then berättelse, som... Adam Ludwic Leyonhufwud uti thes fångenskap i Ryssland sammanfattat...* Slutet av Lewenhaupts redogörelse, som Boije ej medtagit, trycktes av Quennerstedt i *KKD*, D. 2, s. 217—304, däribland de relationer till Lewenhaupt, som avgivits av C. Roos, L. M. Tisensten, J. von Öller och A. Ramsvärd. Värdet av Lewenhaupts berättelse, som på grund av sin starkt subjektiva karaktär måste användas med mycken försiktighet, har närmare analyserats av C. Hallendorff i arbetet *Karl XII och Lewenhaupt år 1708* (1902; även i *UUÅ*), i vilket han inledningsvis granskat även andra liknande källor till 1708 års krigshistoria. Denna värdesättning gav anledning till en kritik från E. Carlson i en recension av Hallendorffs arbete (*HT*, 1902, Öfvers. o. granskn., s. 42—50) samt ett genmäle av Hallendorff och ett svar härpå av Carlson, vilka båda senare medföljde fjärde häftet av *HT* för 1902.

Till de polska och ryska krigen anknyta även andra viktiga dagböcker. Främst bland dem står *Generalen, friherre Carl Gustaf Rehnsköld anteckningar och dagböcker* (*KKD*, D. 9, s. 1—196). Av de där publicerade är den första en för tiden maj 1701—maj 1702 efter de skildrade händelserna gjord sammanfattning, troligen vilande på samtidigt förda primäranteckningar. De båda andra äro i dagboksform förda annotationer från den tid, då Rehnsköld hade självständigt befäl över avdelade större truppstyrkor, nämligen dec. 1702—okt. 1704, juli 1705—aug. 1706. Tack vare dessa dagböcker och hans i annat sammanhang

omnämnda brev till Karl XII kan forskaren få en god inblick i syftet med den Rehnsköldska arméns rörelser vid varje särskilt tillfälle, vare sig ändamålet med dess förflyttning och förläggning var rent militärt eller kombinerat militäriskt-politiskt, samt hur de mångskiftande uppgifterna löstes. Av samma typ som Rehnskölds är *Öfversten, friherre C. M. Posses dagbok 1707—1709* (*KKD*, D. 1, s. 285—350). Författaren var överste och chef för Livgardet; tack vare denna sin ställning hade han möjligheter som få att följa och bedöma sammanhanget i vad som skedde. Det är dock närmast regementet och dess ställning inom armén, som dagboken vill bevara åt eftervärlden. Någon gång sväller skildringen ut till större bredd, i synnerhet när det blir fråga om viktigare aktioner, vari regementet tagit del. Anteckningarna äro tillkomna i omedelbart sammanhang med händelserna och präglas av stor objektivitet och tillförlitlighet i sakuppgifter.

Av en annan karaktär än de båda ovannämnda dagböckerna är *Generalmajoren, friherre Alexander Hummerhielms dagbok 1707—1708* (*KKD*, D. 10, s. 1—156). Den har ej någon krigshistorisk eller politisk betydelse utan är närmast av regements- och kulturhistoriskt intresse. Dagboken ger säkra och minutiösa uppgifter om alla de utrustningspersedlar, som behövdes för ett karolinskt kavalleriregemente, och lämnar också en god inblick i de plikter, som åvilade en dåtida regementschef och hur de fylldes av en samvetsgrann och nitisk truppledare. Hela Karl XII:s-tiden omspänner den av A. Lewenhaupt 1912 utgivna *Leonhard Kaggs dagbok 1698—1722* (*HH*, D. 24). Dess uppgifter vila på dag för dag förda anteckningar, vilka efter författarens hemkomst ur fångenskapen erhöllo den utformning, i vilken de nu föreligga. Som officer vid Livgardet och Östgöta kavalleriregemente under polska och ryska krigen följde han fälthären, och de skildringar, han som ögonvittne ger av en mängd händelser, hava visat sig synnerligen korrekta och riktiga. Efter tillfångatagandet vistades han i Tobolsk; under fångenskapen har han samvetsgrant antecknat allt av vikt, som tilldrog sig, och även förstått att från andra håll skaffa sig underrättelser, varför hans dagbok för fångenskapstiden är synnerligen givande. Från offi-

cerare vid den Lewenhauptska armén härröra tvenne dagböcker: *Löjtnanten Fr. Chr. von Weihes dagbok 1708—1712* (1902; *HH*, D. 19: nr 1), utgiven av E. Carlson, och *Fänrik Robert Petrés dagbok 1702—1709* (*KKD*, D. 1, s. 1—284). Båda memoarerna äro tillkomna under författarnas ryska fångenskap; därifrån har den förre många upplysande bidrag att lämna. Weihes uppgifter från åren 1707—1709 äro ganska talrika och vittna om god iakttagelseförmåga, ehuru hans ställning som subaltern icke tillät honom att närmare överblicka tilldragelserna. I Petrés dagbok står författaren i mittpunkten. Det är sina egna öden han efteråt velat skildra. Likväl innehåller dagboken mycket värdefullt material, särskilt för kännedomen om det ryska fälttåget och Poltavas belägring. I den anonyma berättelse rörande det ryska fälttåget fram till kapitulationen vid Perevolotjna, som C. Hallendorff offentliggjort under titeln *Karl XII i Ukraina. En karolins berättelse* (1915) och som sannolikt härrör från överstelöjtnanten Petter Schönström, återfinnas värdefulla uppgifter om fälttåget, vilka dock i vissa fall avvika från upplysningar i andra källor.

Det viktigaste bidraget i dagboksform för den turkiska tiden i Karl XII:s historia äro de anteckningar, som i kansliet gjordes huvudsakligen av kanslisekreteraren J. H. von Kochen och vilka med tillhörande bilagor publicerats av Quennerstedt under titeln *Kansli-dagbok från Turkiet, till största delen förd af J. H. von Kochen 1709—1714* (*KKD*, D. 4, s. 1—313). Denna är av stor vikt för en närmare kännedom om det faktiska förloppet av de starkt växlande händelserna och bestämmandet av data för dessa. På samma gång ger den också en åskådlig bild av den intensiva verksamhet, som konungen bedrev för att samla alla maktfaktorer till aktion mot ryssarna och deras anhängare. I *J. B. Savarys relation om Karl XII:s vistelse i Turkiet*, utg. af G. Carlquist (*KFA*, 1913, s. 223—307), skildras händelserna med både bredd och detaljrikedom. *Andre legationspredikanten vid svenska beskickningen i Konstantinopel Sven Agrells dagbok 1707—1713* (*KKD*, D. 5, s. 1—368) berör delvis politiken, men det är naturligt, att förf. som ung legationspastor ej kan meddela viktiga upplysningar om de underhandlingar,

som bedrevos i Konstantinopel. Ur kulturhistorisk synpunkt har dagboken sitt största värde genom sina intressanta och roande skildringar av livet bland turkarna. Under loppet av år 1710 erhöll överstelöjtnanten SVEN LAGERBERG Karl XII:s befallning att hos tatarkanen Devlet Geraj bevaka Sveriges intressen och även att söka förmå honom till en defensivallians emot Ryssland. Lagerberg åtföljde kanen dels på hans vinterfälttåg mot ryssarna, dels på marschen till Prut, där han var åsyna vittne till tsarens kringränsande och räddning undan en hotande fångenskap. Om dessa uppdrag och händelser berättar han utförligt i den dagbok, som 1806 utgavs under titeln *Sven Lagerbergs dagbok under vistelsen hos tartar-chan Dowlet-Gherey 1710—1711*, till vilken även äro fogade några instruktioner för honom samt ett antal brev från och till honom. Om händelserna vid Prut handlar också den sachsiske generalen L. N. VON HALLARTS *Dagbok* för tiden den 1 juni—den 15 aug. 1711, tryckt i *KKD*, D. 9, s. 215—248. De underbara öden och de svåra strapatser, som en del av de i Polen efter Karl XII:s avmarsch till Ryssland kvarvarande trupperna måste underga, när de efter Poltavaslaget genom Polen, Galizien och Siebenbürgen sökte sig ned till Bender, skildras utförligt i löjtnant *E. H. Weismantells dagbok 1709—1714* (*HH*, D. 28: nr 1), utgiven 1928 av S. E. BRING.

Icke så få av de karolinska krigare, vilka måste utstå en långvarig fångenskap i Ryssland och Sibirien, hava efterlämnat uppteckningar och dagböcker, som bevarats till våra dagar och befordrats till trycket. Genom dessa erhållas detaljuppgifter om fångarnas dagliga liv, sysselsättning och sinnesstämning, deras förbindelser med hemlandet och sinsemellan, deras flyktförsök och mången gång underbara räddning, deras oerhörda lidanden och besvärligheter samt den ryska omgivningens kulturtillstånd. Några av dessa dagböcker, som även omfatta fångenskapstiden, äro redan nämnda i det föregående, varför här ytterligare endast några få skola framhållas, vilka i ena eller andra avseendet äro belysande. *Grefve Carl Pipers dagbok, hållen under hans fångenskap i Ryssland 1709—1714* (1906; *HH*, D. 21: nr 1), vittnar om den trägna omsorg, som den främste bland fångarna

lade i dagen för att lätta och lindra sina landsmäns öden under de svåra fångenskapsåren. *Anders Pihlströms dagbok 1708—1723* (1903; *HH*, D. 18: nr 4) lämnar intressanta, ofta på ett naivt trohjärtat sätt, upplysningar om åtskilliga av de sibiriska folkstammarna, deras levnadssätt och religion, varjämte dagboken åtföljes av viktiga förteckningar över svenska fångar i Ryssland. Utdraget ur fänriken G. A. Pipers *Minnen från Karl XII:s ryska fälttåg och sin ryska fångenskap* (1902; För skola och hem, 22) är belysande för fångarnas begränsade utkomstmöjligheter. Löjtnanten C. von Roland beskriver livligt och underhållande i sina *Minnen från fångenskapen i Ryssland och Karl XII:s krig* (1914), huru prisgivna de svenska fångarna voro åt de underordnade ryska provinsämbetsmännens dumma och illvilliga nyckfullhet, men också huru han själv genom fyndighet och oförskämdhet lyckades reda sig ur de farliga situationer, vari hans förakt för fångvaktarnas förordningar ofta bragte honom, och hur han till sist kunde befria sig ur fångenskapen och efter en äventyrlig flykt över Archangelsk åter inställa sig i Stralsund hos sin överste krigsherre.

Från de Stenbockska fälttågen i Skåne och Tyskland finnas även en del dagböcker, journaler och berättelser, av vilka de betydelsefullaste torde vara följande. *Dagbok under fälttåget i Skåne 1709—1710* (*KKD*, D. 10, s. 157—191), förd av dåvarande generaladjutanten vid skånska armén P. Stjerncrantz, skildrar fälttåget i Skåne under Magnus Stenbocks överbefäl. Den åtföljes av en kort journal över flottexpeditionen på hösten 1711, vilken avsåg att överföra förstärkningar till det av fienden inneslutna Stralsund. Stenbock har också själv redogjort för fälttåget i Skåne och slaget vid Hälsingborg i flera relationer och brev, av vilka tvenne äro utgivna av E. Carlson under titeln *Magnus Stenbock om fälttåget i Skåne 1709—1710 och slaget vid Helsingborg* (*HT*, 1890, s. 61—73), en annan, inlämnad i rådet och sedermera översänd till konungen, är refererad av Loenbom i hans ovan citerade biografi över fältmarskalken. Vidare märkas Stenbocks många redogörelser för fälttåget i Tyskland och kapitulationen i Tönningen. I fransk översättning äro de tidigare av dessa berättelser sammanförda i verket *Memoires*

concernant monsieur le comte de Stenbock, utgivet i Frankfurt am Main 1745 av J. C. Nemeitz. De olika berättelsernas förhållande till varandra har C. Annerstedt utrett i den kritiska studien *Mémoires de Stenbock* (*Saml.*, 1900, s. 1—21), där han också angivit, varest de svenska originalen äro tryckta.

Bland dagböcker och berättelser, som avhandla det norska fälttåget och därunder timade händelser, kan nämnas *Generalmajoren, friherre Carl v. Leutrums journal från fälttåget i Norge 1718* (*KKD*, D. 12, s. 409—421). Om Karl XII:s död föreligga trenne skildringar, härrörande från åsyna vittnen. Den ena finnes i ett brev från den franske översten P. Maigret till den svenske residenten Gedda i Paris, den andra är uppsatt av översten B. V. Carlberg och av honom kallad *Sanfärdig berättelse af några få omständigheter . . .*, den tredje är anonym. Alla tre äro senast utgivna av S. E. Bring i uppsatsen *Bidrag till frågan om Karl XII:s död* (*KFÅ*, 1920, s. 196—255) och av L. Weibull som bilagor till hans uppsats *Carl XII:s död* (*Sc.*, 1929, s. 249—274). Carlbergs *Berättelse om svenska arméens återtåg utur Norrige efter konung Carl XII:s död* (*HSH*, D. 2 (1816), s. 133—152) bör i detta sammanhang också ihågkommas.

En källa av stor vikt för kännedomen om vårt land under de sista krigsåren före Nystadsfreden äro de uppteckningar, som härröra från den franskfödde men i England hemmahörande resenären och turisten Aubry De la Motraye. Under sina färder i Orienten vistades han i flera repriser i den turkiska huvudstaden och uppehöll sig även en lång tid i det svenska lägret i Bender, vilket han lämnade samtidigt med Karl XII. Både där och i Konstantinopel skaffade han sig goda förbindelser. På hösten 1715 begav sig De la Motraye till Sverige. Vistelsen i vårt land kom att räcka mer än fem år, varunder han gjorde en forskningsresa till Lappland, sammanträffade med Karl XII i Norge och var närvarande vid Görtz' avrättning. I slutet av år 1720 lämnade han Sverige, och tre år senare utkom i London hans stora resebeskrivning *Travels through Europe, Asia and into parts of Africa*, i två foliovolymer, till vilka äro som bilagor fogade brev och handlingar, av vilka flertalet röra svenska förhållanden. Av denna resebeskrivning ha de partier, som anga

Sverige och Karl XII, översatts till svenska och med kommentarer befordrats till trycket under titeln *Seigneur A. de la Motrayes resor 1711—1725* (1918).

Anecdota Benzeliana. Erik Benzelius d. y:s anteckningar i svensk historia, senast utgivna av H. LUNDGREN 1914, innehålla åtskilliga anteckningar av Eric Benzelius, framför allt till de sista åren av Karl XII:s regering. I dessa redogöres, ofta efter sagesmäns uppgifter, för samtida händelser och företeelser på den inre och yttre politikens område. Angående anekdoternas källvärde har E. HJÄRNE i uppsatsen *Erik Benzelius d. y. och hans sagesmän. Några annotationer till Anecdota Benzeliana* (Symbola litteraria. Hyllningsskrift till Uppsala Universitet (1927), s. 149—185) påvisat, att de förut underskattade anekdoterna innehålla historiskt värdefullt material.

På gränsen mellan källor och bearbetningar står en del äldre, med de skildrade händelserna nära nog samtida historiska skildringar av LOCCENIUS, WIDEKINDI, CHEMNITZ, PUFENDORF, ADLERFELT och NORDBERG. Då de redan i ett föregående kapitel blivit karakteriserade, torde det icke vara nödigt att här dröja vid dem. Däremot måste något beröras skriften *Les anecdotes de Suede ou l'histoire secrete des changements arrivez dans la Suede sous le regne de Charles XI.* Den är författad mot slutet av 1600-talet och trycktes första gången under stor hemlighetsfullhet sannolikt i Ulm 1716, blev efteråt upplagd i många upplagor och 1761 översatt till svenska, fastän ej av trycket utgiven förr än 1822. Skriften skildrar i en elakt satirisk ton Sveriges historia under Karl XI och särskilt striden mellan konungen och adeln, vilken ledde till reduktionen, samt andas stor hätskhet mot Karl XI och Johan Gyllenstierna. Förr ansågs Samuel Pufendorf vara författaren eller hans broder Esaias eller den franske legationssekreteraren La Piquetiere, varom följande uppsatser giva närmare upplysning: B. VON BESKOW, *Försök att besvara frågan, huruvida Samuel von Pufendorf må anses vara författare till den omtvistade skriften »Les anecdotes de Suède»* (*VHAAH*, D. 22 (1861), s. 129—150); C. EICHHORN, *Skriften Les anecdotes de Suède och dess verklige författare,*

först tryckt i *NUT*, 1862, och sedan i omarbetad form i förf:s Svenska studier (1869), s. 140—177; B. von Beskow, *Anmärkningar vid . . . en uppsats* (*NUT*, 1866, s. 72—86); G. H. Stråle, *Om Les anecdotes de Suède* (*HT*, 1887, s. 103—150). Med anledning av en gammal anteckning i ett exemplar av skriften, befintligt i Universitetsbiblioteket i Helsingfors, framkastade G. Schauman i uppsatsen *En hypotes om författareskapet till Les Anecdotes de Suede* (*HT*, 1902, s. 128—138) den förmodan, att författaren möjligen vore Johan Paulin Olivekrans, generalguvernör över drottning Kristinas underhållsländer. Denna hypotes har sedermera mycket starkt bekräftats genom O. Palmes undersökning »*Les anecdotes de Suede*» *och dess författare* (*HSHH* (1908), s. 419—442). I den skarpsinniga analysen *Bidrag till problemet Anecdotes de Suède* (*HT*, 1923, s. 1—32) går även N. Ahnlund in för Olivekrans' författarskap och framkastar några intressanta uppslag rörande skriftens publicering, vilka synas leda fram till Samuel Pufendorf.

Ett äldre arbete av enastående slag är Voltaires *Histoire de Charles XII*, vars värde ligger mera på det litterära än på det historiskt-vetenskapliga området och där man finner den bild av Karl XII, som samtiden accepterat. Originalupplagan trycktes i Rouen och utkom i Basel 1731. Redan under författarens livstid upplevde verket ett flertal nya, reviderade och utvidgade editioner. Paris-upplagan 1751 anses innehålla den definitiva utformningen, och sedermera ha nya upplagor ständigt och jämt sett dagen. En mycket användbar utgavs 1881 av A. Geffroy med kritiska noter. Voltaires historia om Karl XII har blivit överflyttad till så gott som alla europeiska och även några andra språk. Två svenska översättningar utkommo 1918, den ena försedd med en historisk-litterär inledning av C. Hallendorff. Om Voltaires källor och hans arbetes allmänna inställning erhållas upplysningar i A. Geffroy, *Le Charles XII de Voltaire et le Charles XII de l'histoire* (Revue des deux mondes, 1869, nov.—dec., s. 360—390), O. Hage, *Über die Glaubwürdigkeit Voltaire's in seinem Charles XII* (1875) och J. Vising, *Voltaires Histoire de Charles XII* (*NT*, 1930, s. 541—555).

Bland bearbetningar, som omspänna hela eller större delar av vår storhetstid, må först erinras om några äldre, redan omnämnda och behandlade i annat sammanhang i detta arbete, såsom RÜHS, *Sveа rikes historia*, FRYXELL, *Berättelser ur svenska historien* och GEIJER, *Svenska folkets historia*, vilket senare arbete dock ej går längre fram än till drottning Kristinas tronavsägelse 1654 och fortsättes av F. F. CARLSON, *Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset*, varom mera längre fram. Av modernare översikter böra i främsta rummet framhållas de sammanfattande framställningar, som ingå i samlingsverket *Sveriges historia till våra dagar*. Dess sjätte band, omfattande *Gustav II Adolf*, har författats av G. WITTROCK. I sjunde delen har *Kristina* skildrats av E. HILDEBRAND, en framställning, som efter förf:s död reviderats av G. JACOBSON, samt *Karl X Gustav* av den sistnämnde. Det åttonde bandet, inrymmande *Karl XI och Karl XII*, har till författare R. FÅHRÆUS. I Svenska folkets historia har *Stormaktstidens förra skede* fram till 1654 tecknats av H. ALMQUIST. Av fortsättningen, som anförtrotts åt S. BONNESEN, ha hittills endast några häften utkommit, genom vilka skildringen föres fram till början av år 1658. Den redan anförda konturteckning av huvudmomenten och de ledande politiska idéerna, som STAVENOW givit i *Det svenska stormaktsväldets uppkomst*, hör också till de översikter, varom här är fråga. Om GRIMBERGS *Svenska folkets underbara öden* bör också erinras, synnerligast som hans framställning av vår storhetstid anses vara det bästa provet på författarens berättarkonst.

I de danska och norska arbeten, som närmast motsvara de ovannämnda svenska samlingsverken, har fjärde bandet av *Danmarks Riges Historie*, omfattande tiden *1588—1699*, författats av J. A. FRIDERICIA och första avdelningen av femte bandet, vilken avhandlar Fredrik IV:s regering *1699—1730*, av E. HOLM. Av *Det danske Folks Historie* har fjärde bandet med titel *Det Danske Folk under Kampen mellem Kongemagt og Adelsvælde* skrivits av H. LUND, P. ENGELSTOFT och M. MACKEPRANG samt femte bandet med titel *Det danske Folk under den ældre Enevælde 1648—1766* av K. FABRICIUS, H. JENSEN och T. A.

MÜLLER. Av *Norges Historie* har *Tidsrummet 1588—1660* (Bd 4:2) till författare Y. NIELSEN och *Tidsrummet 1660—1740* (Bd 5:1) till författare O. A. JOHNSEN. Det femte bandet: *Tidsrummet 1640 til omkr. 1720* av *Det norske folks liv og historie gjennem tidene* har skildrats av S. STEEN. Finlands historia under 1500- och 1600-talen har E. HORNBORG med starkt personliga synpunkter skildrat i andra delen av sitt verk *Finlands härder*, vilken del bär undertiteln *Stormakten Sverige-Finland. Tiden 1523—1697* (1930).

Bland bearbetningar, som ha vår inre historia under stormaktstiden till föremål, må först nämnas ALMQUISTS redan citerade arbete om *Den civila lokalförvaltningen i Sverige*, vilket dock ej går längre än till 1630. En fortsättning på detta utgör samme författares stort anlagda verk *Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden med särskild hänsyn till proveniens och säteribildning* (1931; även i *SSR*, 1), av vilket den hittills utkomna första delen i två band behandlar Stockholms och Uppsala län. Här skildras av Almquist den kamerala administrationens växlingar och de abalienationer, vilka försatte delar av den svenska jorden i en särställning, mer eller mindre närmande sig till skattefrihet. Ett arbete av nästan liknande art är S. CLASONS avhandling *Till reduktionens förhistoria. Gods- och ränteafsöndringarna och de förbudna orterna* (1895), vars huvudsyfte är en historisk undersökning av abalienationerna såsom en av de förnämsta orsakerna till det finansiella betryck, varur reduktionen och det karolinska enväldet framväxte. Att klarlägga innebörden i adelns ekonomiska privilegier har H. SWENNE satt som sin uppgift i den akademiska avhandlingen *Svenska adelns ekonomiska privilegier 1612—1651 med särskild hänsyn till Älvsborgs län* (1933). Han har där ingående redogjort för de friheter, som adelns gårdar, bönder och tjänare åtnjöto i kraft av 1612, 1617 och 1644 års privilegier i fråga om skatter och övriga besvär, vilka åvilade skatte- och kronohemman. En klargörande översikt över vårt äldre skatteväsen ger A. THOMSON i avhandlingen *Grundskatterna i den politiska diskussionen 1809—1866* (1923). De ekonomiska problemen skärskådas från en annan sida av F. LAGERROTH i arbetet *Statsreglering och finans-*

förvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång (1928; *SFS*, 11). I detta vill författaren visa, huru det offentliga och privata statshushållet med växlande lycka rivaliserade med varandra uti de konstitutionella principstriderna men dock alltid nödgades komplettera varandra vid den faktiska statsregleringen.

Uppkomsten av vår första bank, riksbanken, och dess utveckling under storhetstiden har S. Brisman klarlagt i *Den Palmstruchska banken och riksens ständers bank under den karolinska tiden* (1918), utgörande första delen av *Sveriges riksbank 1668—1918*. I den två band omfattande monografien *Louis De Geer 1587—1652. Hans lif och verk* (1923) har E. Dahlgren skildrat Louis De Geers insats i vår historia som köpman och banbrytare för svensk järnhantering och bruksdrift och hans mångsidiga ingripande i andra grenar av vårt ekonomiska liv. I uppsatsen *Bröderna Momma-Reenstierna. Ett bidrag till den svenska handelns och industriens historia på 1600-talet* (*HT*, 1911, s. 143—180) har P. Sondén redogjort för det ekonomiska pioniärarbete, som de båda bröderna Willem och Abraham Momma utförde, särskilt i Västmanland men även i andra delar av vårt land, från 1640 ett stycke in på 1670-talet. I avhandlingen *Historisk framställning af den svensk-finska handelslagstiftningen från Gustaf Vasas regering till 1766* (1876) uppehåller sig E. G. Palmén huvudsakligen vid det handelspolitiska systemet under stormaktstiden, stapelstädernas rättigheter, det bottniska handelstvånget m. m. Delvis samma ämne har H. Sundberg upptagit till behandling i den juridiska doktorsavhandlingen *Den svenska stapelstadsrätten. En undersökning av institutets utveckling och nuvarande innehåll* (1927). Dess värde ur historisk synpunkt ligger främst i den utredning, som han lämnar av stapelstadsrättens uppkomst och utveckling samt de med stapelstadsrätten förbundna skyldigheterna. Bland de många städer, som kommo till under storhetstiden, intar Göteborg främsta rummet. Dess grundläggning och utveckling till 1680 har H. Almquist skildrat i första delen av arbetet *Göteborgs historia* (1929). Bland andra monografier över städer, vilkas uppkomst kan ledas till-

baka till storhetstiden, må särskilt framhållas N. Ahnlund, *Sundsvalls historia*, D. 1—2 (1921; tredje delen, av S. Humble, behandlar tiden 1803—1862). Den moderna stadshistoriska litteraturen är av stor vikt för vår inre historia under storhetstiden. En mängd värdefulla stadsbeskrivningar ha under de senaste decennierna sett dagen, på vilka vi här icke kunna ingå. I stället hänvisas till de översikter över nyutkommen stadshistorisk litteratur, vilka äro publicerade i de senare årgångarna av *SST*. Även ledes må i detta sammanhang framhållas den rika finländska stadshistoriska forskningen, som ägnat synnerligen stor uppmärksamhet åt städernas näringsliv och deras förhållande till landsbygden.

Den krigsorganisatoriska utvecklingen fram till 1679, bottnande i Gustav II Adolfs indelning av det inhemska fotfolket i ständiga truppförband, har, med särskilt avseende på Östgöta regemente till fot, G. Petri skildrat i andra delen av *Kungl. första livgrenadjärregementets historia* (1928). Här lämnas också en sammanfattande framställning av vår krigshistoria under sagda tid. Korta översikter över de olika truppförbandens historia, lantförsvars- och sjöförsvarsväsendets utveckling, flottans insatser i Sveriges krig, flottans skeppsvarv och örlogsstationer finnas i de två senare banden av verket *Sveriges försvar*, D. 1—3 (1927—28). I det två band omfattande arbetet *Sjömaktens inflytande på vår historia* (1921—22; Marinlitteraturföreningen, 24 och 25), med huvudvikten lagd på storhetstiden, har A. Munthe lämnat en översikt av den svenska sjökrigshistorien från äldsta tider fram till 1700, med särskild uppgift att försöka påvisa, vad flottan under skilda tider betytt för vårt land. I en tredje del med samma titel (1929; Marinlitteraturföreningen, 32) har G. Unger behandlat tiden 1700—1927.

Författnings- och förvaltningshistorien under stormaktstiden har behandlats av Hildebrand och Herlitz i deras redan förut flera gånger nämnda sammanfattande arbeten samt av A. B. Carlsson i den historiska översikten *Den svenska centralförvaltningen 1521—1809* (1913), vars tyngdpunkt faller på skildringen av 1600-talet. I detta sammanhang kan också framhållas det redan å annat ställe (s. 199) närmare berörda arbetet *Historiska bref*

om det svenska regeringssättet av A. Schönberg. I dess två sista delar behandlas författningsutvecklingen under storhetstiden, vilken skildras i nära förening med den politiska historien. Schönbergs framställning av författningshistorien, särskilt under den karolinska tiden, präglas, som en forskare karakteriserat den, »av verklig blick för enväldets innebörd och utveckling». De statsrättsliga idéerna och teorierna, deras utveckling och betydelse för statslivet ha från olika synpunkter belysts och klarlagts av E. Hjärne och Lagerroth i deras i föregående kapitel citerade utredningar. Även S. Clason har lämnat bidrag härtill i uppsatsen *Studier i 1600-talets svenska statsrätt. Johannes Loccenius och hans lära om rikets fundamentallagar* (*StvT*, 1901, s. 109—128, 176—197), där han påvisat, huru Loccenius' lära infört grundlagsbegreppet i Sveriges offentliga rätt, och R. Kjellén i arbetet *Riksrättsinstitutets utbildning i Sveriges historia* (1895; *SHVU*, Bd. 4: 1). *Den svenska centralregeringens utveckling till kollegial organisation* under åren 1602—1634 har, såsom nämnts i föregående kapitel (s. 345), utretts av Edén i arbetet med nyss anförda titel. Av de för riksstyrelsens utövning tillskapade centrala förvaltningsorganen eller kollegierna hava fyra blivit föremål för uttömmande framställningar, varvid särskild hänsyn tagits till deras tillkomst, organisation och äldsta utveckling. *Krigskollegii historia. 1. 1630—1697* (1930) har skildrats av B. Steckzén, *Bergskollegium och bergslagsstaterna 1637—1857* (1909; även i *MRA*, N. F., II: 3) av J. A. Almquist, som även är författare till arbetet *Kommerskollegium och riksens ständers manufakturkontor samt konsulstaten* (1912—15; även i *MRA*, N. F., 4). I arbetet *Kungl. Statskontoret 1680—1930* (1930) av L. M. Bååth och A. Munthe har den förre skildrat uppkomsttiden, tidsskedet 1680—1720 och statskontorets verksamhet fram till våra dagar. Åt två av de centrala kollegierna — kanslikollegium och hovrätten — har Hj. Haralds ägnat tvenne studier: *Kansliet — anima regni* (*StvT*, 1928, s. 234—258, 300—323) och *Konungsdom och konungsnämnd. En studie i Gustav Adolfs regeringssätt* (*HT*, 1927, s. 28—46), i vilka dessa kollegiers ställning och betydelse inom riksstyrelsen diskuteras. Till den lokala förvaltningens historia höra R. Gull-

STRANDS akademiska avhandling *Bidrag till den svenska socken-självstyrelsens historia under 1600-talet* (1923) och C. T. ODHNERS utredning *Om de svenska städernas kommunala utveckling under sjuttonde århundradet* (*NUT*, 1867, s. 650—683).

Av det stort anlagda verket om Sveriges riksdag, vars utgivande 1926 års riksdag beslöt för att hugfästa femhundraårsminnet av riksdagens tillvaro, föreligga två delar, som behandla storhetstiden. I närmast föregående kapitel har i korthet omnämnts N. AHNLUNDS stora arbete *Ståndsriksdagens utdaning 1592—1672* (1933; *Sveriges riksdag*, Avd. 1: Bd 3). De partier av detta verk, som falla under storhetstiden, äro ägnade åt riksdagens organisation under Gustav II Adolfs och Axel Oxenstiernas ledning fram till den stora ståndsstriden vid 1000-talets mitt och åt »parlamentariska begynnelser» under Karl XI:s minderårighet. En systematisk redogörelse för periodens riksdagsskick, för valen till de olika ständen, deras inre organisation och sätt att fungera samt riksdagens gemensamma verksamhet avslutar arbetet. I fjärde bandet av förra avdelningen av *Sveriges riksdag* har S. GRAUERS under titeln *Den svenska riksdagen under den karolinska tiden* (1932) behandlat riksdagens konstitutionella utveckling 1672—1714 och riksdagsskicket under samma tid. Hans undersökning har där »inriktats på de händelser och företeelser, vilka hava direkt betydelse för maktförskjutningen mellan regering och riksdag, samt förhållandet mellan ständen inbördes, i den mån detta inverkade på den allmänna konstitutionella omdaningen». En del äldre mindre bearbetningar, omfattande kortare eller längre perioder av den svenska riksdagens historia — bortsett från de monografier över enstaka riksmöten, som bliva omnämnda längre fram — böra ihågkommas, trots att några av dem genom det stora verket över den svenska riksdagen icke längre ha samma betydelse som förut. De viktigaste av dessa bearbetningar rörande riksdagen och dess arbetsformer äro följande: K. V. BECKMAN, *Bidrag till svenska riksdagens historia 1650—1680* (1880) och densammes *Bidrag till utskottsmötenas historia* (1887); W. CARLGREN, *Riksdagsutskott före 1680 med särskild hänsyn till sekreta utskottet* (1909); N. VON STEYERN, *Bidrag till svenska riksdagens historia 1600—1650* (1863);

W. Tham, *Bidrag till svenska riksdagarnes och regeringsformernas historia,* D. 1—2 (1845—48), och S. Clason, *Om uppkomsten af bestämda perioder för den svenska riksdagens sammanträde* (*HT,* 1892, s. 147—157). Värdefulla upplysningar om rikets främsta stånd och dess ledare vid ståndsöverläggningarna finnas i C. Hallendorffs bidrag *Lantmarskalken som riddarhusets främste representant,* vilket är tryckt i arbetet *Sveriges riddarhus* (1926), s. 197—298.

För närmare kännedom om kyrkans historia under stormaktstiden hänvisas till de sammanfattande framställningar och speciella arbeten, upptagna i föregående kapitel å s. 348, vilka även behandla hela eller större perioder av här ifrågavarande tid. I arbetet *Negotiations about church unity 1628—1634. John Durie, Gustavus Adolphus, Axel Oxenstierna* (1932; även i *UUÅ*) har G. Westin givit en fyllig framställning av kyrkliga enhetssträvanden under 1600-talets förra hälft. Några monografier över de mera framträdande representanterna för den kyrkliga utvecklingen, undervisningen och kyrkopolitiken under stormaktstiden böra i detta sammanhang framhållas, såsom H. Holmquist, *D. Johannes Matthiae Gothus och hans plats i Sveriges kyrkliga utveckling. Studie- och läraretiden 1592—1643* (1903); R. Holm, *Joannes Elai Terserus. Hans insats i samtidens kyrkliga, vetenskapliga och politiska lif,* 1 (1906), och R. Hall, *Johannes Rudbeckius (Ner.). En historisk-pedagogisk studie,* 1 (1911). I detta sammanhang kunna också påpekas några andra skrifter om Joh. Rudbeckius, vilka utgivits av Hall, såsom t. ex. hans arbete om *Den kyrkliga folkuppfostran i Johannes Rudbeckius stift* (1919) och hans edition av tidsbelysande partier ur Rudbeckius domkapitels- och visitationsprotokoll för åren 1619—1646, vilka utgivits under titeln *Kyrkliga och kulturella interiörer från storhetstidens upprykningsarbete,* 1—2 (1915—17). Den lärda undervisningens och den vetenskapliga forskningens ställning, såsom den framträdde vid vårt första och största universitet, har Annerstedt med åskådlig bredd och målande detaljer framställt i de tre första banden av *Upsala Universitets historia.* Lunds universitets tillkomst och utveckling har M. Weibull behandlat i första delen av *Lunds Universitets historia 1668—1868* (1868).

Grundläggningen av universitetet i Dorpat och dess öden under den svenska tiden har J. Bergman skildrat i arbetet *Universitetet i Dorpat under svenska tiden. Gustav II Adolfs sista kulturskapelse* (1932).

Några arbeten rörande de erövrade provinserna på andra sidan Östersjön och moderlandets ställning till dem torde lämpligast här behandlas i ett sammanhang. Uti avhandlingen *Bidrag till kännedom om Ingermanlands historia och förvaltning* (1898) har C. Öhlander redogjort för den svenska regeringens åtgärder under åren 1617—1645 för landets uppodling, provinsens försvarsväsen, skatter, handel och näringar, lagskipning, städernas tillstånd, skolväsendet och kyrkliga förhållanden. Samme författare har också i avhandlingen *Om den svenska kyrkoreformationen uti Ingermanland* (1900) skildrat de under åren 1617—1704 gjorda försöken att höja folket genom att på ryska och finska predika lutherska läran och utgiva andliga skrifter. Uti uppsatsen *Bidrag till Ingermanlands historia under 1600-talet* (Svio-Estonica. Årsbok, utg. av Svensk-estniska samfundet vid Tartu universitet, 1934, s. 68—87) har H. Sepp lagt huvudvikten på en skildring av militärvägar och kolonisation.

I den omfångsrika akademiska avhandlingen *Svensk förvaltning i Livland 1617—1634* (1933) har R. Liljedahl tagit upp till ingående behandling de nyvunna områdenas organisation och infogande i det svenska väldet. Han har däri utförligt belyst Johan Skyttes verksamhet som generalguvernör. I uppsatsen *Bidrag till Livlands historia under Karl XI:s regering* (*HT*, 1888, s. 231—266) har A. Hammarskjöld skildrat det arbete, som Johan Jakob Hastfer nedlade som generalguvernör i Livland. J. Vasar har lämnat en kort redogörelse för Karl XI:s jordelagstiftning i uppsatsen *Om Karl XI:s bondereformer i Livland* (Svio-Estonica. Årsbok, 1934, s. 88—94). (Ang. samme författares arbete om reduktionens genomförande i Livland, se s. 443.) Fredrik Westling har behandlat kyrkligt-kulturella frågor rörande Estland och Livland i ett flertal uppsatser, bland vilka här förtjäna framhållas: *Bidrag till Livlands kyrkohistoria 1621—1656* (*KA*, 1900, s. 107—139). *Bidrag till*

Livlands kyrkohistoria 1656—1710 (*K.Å*, 1901, s. 43—107), *Meddelanden om kyrkoförfattningen i Estland under det svenska väldets tid* (1896; Redogörelse för Sundsvalls högre allmänna läroverk 1896—1897, Bilaga). En bibliografisk redogörelse med angivande av innehållet i de under senare åren från estnisk sida publicerade bidragen till Estlands historia under svensktiden har E. Blumfeldt lämnat i uppsatsen *Den svenska tiden i estnisk historieforskning* (Svio-Estonica. Årsbok, 1934, s. 124—138).

Besittningstagandet och den genom westfaliska freden stipulerade överlåtelsen till Sverige av Pommern och Bremen-Verden har närmare behandlats av tvenne forskare. E. A. Zetterqvist har i avhandlingen *Grundläggningen af det svenska väldet i hertigdömena Bremen och Verden* (1891) ingående redogjort för den militära och diplomatiska ockupationen av de dåvarande biskopsdömena Bremen och Verden samt grundläggningen av den svenska styrelsen i de nya provinserna. I *Bidrag till svenska Pommerns historia 1630—1653* (1892) har O. Malmström behandlat de pommerska ständernas uppträdande mot svenskarna efter traktaten i Stettin 1630 och den svensk-pommerska styrelsens första arbete och verksamhet. En fortsättning härpå utgör samme författares skrift *Bidrag till svenska Pommerns historia 1653—1660* (1894; Redogörelse för Hälsingborgs högre allmänna läroverk 1893—1894, Bilaga). E. Wendt har i avhandlingen *Det svenska licentväsendet i Preussen 1627—1635* (1933; även i *UU.Å*) klargjort, »hur de preussiska sjötullarna, sedan Gustav II Adolf gjort Preussen till huvudkrigsskådeplats, kommo i svensk ägo och hur sedan det svenska licentväsendet i Preussen organiserades och fungerade, vad det inbragte och de förvecklingar det förorsakade med utlandet, icke blott vid förhandlingarna i Altmark-Tiegenhof och i Stuhmsdorf utan under hela tiden av dess tillvaro».

Förutom Rühs', Geijers och Fryxells redan nämnda översikter må av äldre, ännu användbara sammanfattande vetenskapliga framställningar över Gustav II Adolfs regeringstid och deltagande i trettioåriga kriget nämnas J. Hallenberg, *Svea*

rikes historia under konung Gustaf Adolf den stores regering, Bd 1—5 (1790—96), ett grundligt, på både svenskt och utländskt källmaterial vilande kritiskt och pålitligt arbete, som dock ej går längre än till 1626. Detta Hallenbergs arbete har Geijer karakteriserat som »ett mästerverk av grundlig, samvetsfull forskning, av enkel, tydlig och fullständig framställning, så att man ej hör författaren utan händelserna själva tala». A. Cronholms vidlyftiga, sex band omfattande verk *Sveriges historia under Gustaf II Adolphs regering* (1857—72) innehåller en stor mängd värdefulla fakta men lider brist på kritik och reda i uppställningen. I M. Weibulls översiktliga framställning *Gustaf II Adolf* (*Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar*, D. 4, 1881; ny uppl., översedd av L. Weibull i *Sveriges historia intill tjugonde seklet*, D. 5 (1906), finner man »vida synpunkter och en verkningsfull retorik». G. Droysen, *Gustaf Adolf*, Th. 1—2 (1869—70), utgör ett tyskt försök att framställa Gustav II Adolf ur världshistorisk synpunkt, där författaren skildrar konungen uteslutande som den store erövraren, vilken efter sitt uppställda mål oavlåtligt verkade för uppbyggandet av ett svenskt Östersjövälde.

Av moderna framställningar bör i första hand framhållas G. Wittrocks *Gustav II Adolf* (*Sveriges historia till våra dagar*, D. 6, 1927), även utgiven i tysk översättning med käll- och litteraturanvisningar. I detta verk ger författaren en sammanfattning av de senaste forskningsresultaten beträffande diplomatiens och vapenskiftenas händelserika förlopp och beträffande den inre styrelsen och den andliga odlingen. Från tysk sida har nyligen J. Paul i det tre band omfattande arbetet *Gustaf Adolf* (1927—32) gjort ett, trots författarens förstående syn på Gustav Adolfs-problemen, ej fullt lyckat försök att ge en sammanhängande bild av Gustav Adolfs tid med en bred skildring i första bandet av Sveriges uppstigande till stormakt. Framhållas bör också O. Westphal, *Gustav Adolf und die Grundlagen der schwedischen Macht* (1932). Av kortare studier över Gustav Adolf och hans betydelse må särskilt nämnas L. Stavenow, *Gustaf II Adolf, hans personlighet och hans betydelse* (1894; *FHF*, 16—17) samt H. Hjärne, *Gustaf Adolf, protestantismens*

förkämpe (1901; omtr. i förf:s *Samlade skrifter*, D. 2 (1932), s. 7—106). I denna senare översikt framhåller Hjärne, hurusom kriget i Ryssland i början av 1600-talet är en följd av kampen mellan Sigismund och hertig Karl och hurusom Gustav Adolfs tyska krig är att anse som en direkt fortsättning på striden i Polen mot Sigismund.

Till det i början av november 1932 firade 300-årsminnet av slaget vid Lützen och Gustav II Adolfs död utkom en stor mängd arbeten och uppsatser i tidskrifter och tidningar, innehållande nya och värdefulla bidrag till Gustav Adolfs historia, av vilka här några skola beröras. Det inom Generalstabens krigshistoriska avdelning utarbetade verket *Gustaf II Adolf. Minnesskrift på 300-årsdagen av slaget vid Lützen* (1932) avser att »mot bakgrunden av rikets resurser och det utrikespolitiska läget giva en i möjligaste mån vetenskapligt korrekt framställning av Gustaf II Adolfs fältherregärning», varvid vederbörande författare ägnat ej blott militära spörsmål utan även övriga sidor av tidens samhälleliga liv ett grundligt studium. I N. Ahnlunds *Gustav Adolf den store* (1932) finner den intresserade icke en genomförd teckning av konungen och hela hans regeringstid, men väl en grundligare syntetisk framställning av några väsentliga och viktigare områden. Särskilt har Gustav II Adolfs storslagna personlighet, liksom Sveriges rikes ständer, deras betydelse och insats, i Ahnlunds förtjänstfulla arbete gjorts till föremål för en ingående analys. Av mindre, delvis populära sammanfattningar kunna särskilt framhållas E. Hornborg, *Konung Gustav II Adolf* (1932) och W. Kotzde, *Von Riga bis Lützen. Der Weg Gustav Adolfs* (1932). Bland de många till och i samband med Gustav Adolfs-jubileet i tidskrifter och tidningar publicerade uppsatserna kunna här nämnas: B. C:son Barkman, *Gustav II Adolfs militära gärning i den krigsvetenskapliga litteraturens belysning* (*HT*, 1932, s. 265—298); B. Boëthius, *Till Gustav II Adolfs minne* (*IIT*, 1932, s. 249—264); J. Nordström, *Tal vid Gustav Adolfsfesten i rikssalen på Upsala slott den 5 nov. 1932* (*NT*, 1932, s. 469—477); C. Weibull, *Gustaf II Adolf* (*Sc.*, 1933, s. 1—22); S. Tunberg, *Gustav Adolfs kungakrona* (*OoB*, 1932, s. 513—522) samt J. Nordström, *Lejonet från*

Norden (Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, 1932: $^{11}/_{11}$; omtr., i *Saml.*, 1934, s. 1—66, med tillägg av kalluppdysningar), varmed kan jämföras G. Rein, *Populära föreställningar om Gustaf II Adolf i trettioåriga krigets flygskriftslitteratur* (*HUMGS* (1911), s. 161—177), N. Ahnlund, *Der Löwe aus der Mitternacht* (i förf:s *Stormaktstidens gryning* (1918), s. 168—187) och B. Vitson Lundqvist, *Gustaf II Adolf och folkfantasien* (*NMT*, 1932, s. 300—305). Av Ny militär tidskrift och Tidskrift i sjöväsendet utgavos särskilda jubileumsnummer. I det förra ingå bl. a. följande uppsatser: O. Norman, *Övergången av Donau och Lech;* G. Jörlin, *Lützenoperationen* och B. Berendt, *Männen vid Lützen.* Den senare tidskriftens särskilda jubileumshäfte innehåller: R. Essén, *Sjömaktens och sjöfartens roll i Gustaf II Adolfs Sverige;* G. Hafström, *Flottans återuppbyggande under Gustaf Adolfs regering;* E. Wendt, *Svenska örlogsflottan och handelsbeskattningen i Preussen under åren 1627—29* och G. Wahlström, *Gustaf Adolf som befälhavare. En militärpsykologisk studie.* Till jubileet utgavs även ett minnesalbum under titeln *Minnesalbum över Gustav II Adolf till 300-årsdagen av hans död vid Lützen* (1932) med text av G. Jacobson och R. Cederström. En kronologiskt ordnad förteckning över samtida Gustav Adolfs porträtt med utförlig beskrivning och utmärkta reproduktioner föreligger i S. Strömboms stora arbete *Iconographia Gustavi Adolphi* (1932). I detta sammanhang bör erinras om den i Nordiska museets hall anordnade Gustav Adolfs-utställningen, över vilken en av A. Stavenow och A. Schück redigerad *Katalog över Gustav II Adolfs utställningen i Nordiska museets hall* (1932) föreligger, innehållande en förteckning, med utmärkta avbildningar, över de utställda föremålen. I Uppsala universitetsbibliotek förvaras numera en av O. Planer hopbragt samling, bestående av brev, samtida flygblad, porträtt, medaljer m. m., över vilken den förre ägaren uppgjort en tryckt förteckning, *Verzeichnis der Gustav Adolf Sammlung mit besonderer Rücksicht auf die Schlacht am 6/16 November 1632* (1916).

Till den inre historien under Gustav II Adolfs tid höra sådana skrifter som E. Hildebrand, *Karl IX:s testamente och tron-*

skiftet 1611 (*HT*, 1895, s. 1—38) och C. A. Hessler, *Gustaf II Adolfs konungaförsäkran* (*Sc.*, 1932, s. 167—204), i vilka uppsatser konungaförsäkrans tillkomst och statsrättsliga innebörd skärskådas från olika synpunkter, vidare N. Edén, *Gustaf Adolfs riksdagsordning* (1902) med redogörelse för tillkomsten och innehållet i vår första riksdagsordning av år 1617; B. Boëthius, *Svenska riddarhusets förutsättningar och tillkomst* (*Sveriges riddarhus* (1926), s. 31—84), ett arbete, där författaren ingående diskuterar de främmande inflytelser, som spelat en avgörande roll vid det svenska riddarhusets upprättande, och redogör för händelseförloppet vid riddarhusets tillkomst, samt C. Öhlander, *Bidrag till de adliga privilegiernas historia 1611—1626* (1903). I uppsatsen *Gustaf Adolfs planer på landtregeringens organisation 1623—1624* (*HSHH* (1908) s. 225—258) skildrar K. A. Edin det storartade organisationsarbete i och för lantregeringens omskapning, som mitt under krigsbullret utmärkte Gustav II Adolfs regering. Den ekonomiska innebörden av och de svårigheter och bekymmer, som erläggandet av Älvsborgs lösen 1613 medförde, har E. F. Heckscher påvisat i uppsatsen *Ett svenskt krigsskadestånd för 300 år sedan* (*ET*, 1933, s. 1—43) och G. Lindstén i uppsatsen *När Elfsborgs lösen betalades* (*HSLS* (1924), s. 152—168), under det att I. Simonsson i studien *Älvsborgs lösen 1613* (*MRA*, N. F., Ser. 1, Bd 7 (1927), s. 448—466) lagt huvudvikten på en utredning av den lokala uppbörden av den tryckande kontributionen. En annan sida av vårt lands ekonomiska historia under denna tid behandlar G. Wittrock i *Svenska handelskompaniet och kopparhandeln under Gustaf II Adolf* (1919), i vilket arbete författaren redogör för de av handelskompaniet och kopparhandeln härflytande statsinkomsterna i deras sammanhang med rikspolitiken. Den av Gustav II Adolf genomförda omorganisationen av det svenska infanteriet har G. B. C:son Barkman ägnat en grundläggande och systematiskt genomförd utredning mot bakgrunden av kontinental organisation i arbetet *Gustaf II Adolfs regementsorganisation vid det inhemska infanteriet* (1931; *MIGKA*, 1). För att vinna en grund för ett bedömande av den militära kraftutvecklingen under det betydelsefulla skedet i vår historia,

varunder Sverige genom sina vapen tillkämpade sig en stormakts ställning, har Generalstabens krigshistoriska avdelning påbörjat en undersökning av vårt lands folkmängd i början av 1600-talet. Av denna undersökning har hittills utkommit *Finlands folkmängd och bebyggelse i början av 1600-talet* (1931; *MGK.I*, 2), utarbetad av S. Sundqvist. Jämför härmed recensionen i *HTF*, 1932, s. 26—29 av E. Hornborg, som anser de använda beräkningsgrunderna diskutabla.

Innan vi övergå till den speciella Gustav Adolfs-litteraturen — den som behandlar förspelet till och underhandlingarna före konungens ingripande i det tyska kriget, de motiv, som därvid voro de avgörande, de mål som konungen därigenom ville vinna, samt de korta fälttågen i Tyskland — torde det vara skäl att anföra några av de vanligaste och mest använda utländska översiktsarbetena över trettioåriga kriget. Av dessa torde de oftast begagnade vara följande: S. Gardiner, *The thirty years' war* (1874), ingående i serien Epochs of modern history; A. Gindely, *Geschichte des dreissigjährigen Krieges*, Bd 1—4 (1869—80); O. Klopp, *Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. 2:te Ausgabe des Werkes Tilly im dreissigjährigen Kriege*, Bd 1—3 (1891—96); M. Ritter, *Geschichte des dreissigjährigen Krieges* (1908), utgörande tredje delen av hans *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des dreissigjährigen Krieges*; H. Reade, *Sidelights on the thirty years war*, Vol. 1—3 (1924), och G. Winter, *Geschichte des dreissigjährigen Krieges* (1893), ingående i den stora serien Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen. Kristian IV:s ingripande i det tyska kriget, hans fälttåg i nordvästra Tyskland och den därpå följande freden hava behandlats av J. O. Opel, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, Bd 1—3 (1872—94); A. Liljefalk, *Kejserkrigen. Et Bidrag til de nordiske Rigers Krigshistorie* (1901) och E. Wilmans, *Der Lübecker Friede 1629* (1904). I samband härmed kan förtjäna framhållas den intressanta undersökning, som N. Ahnlund gjort angående *Pater Lamormainis brev* (*HSLS* (1924), s. 169—198; omtryckt i förf:s *Kring Gustav Adolf* (1930), s. 111—142), en kejsar Ferdinands biktfader Lamormaini tillskriven men under-

stucken och sannolikt av den tyskfödde, i dansk tjänst stående agenten J. Steinberg författad och på sommaren 1628 vida spridd skrift, vars syfte skulle vara att förhindra den hotfulla möjligheten av kejsarens och Kristian IV:s förening.

Gustav Adolfs utrikespolitik under åren närmast före hans ingripande i kriget i Tyskland — litteraturen rörande de danska och ryska förvecklingarna är berörd i föregående kapitel — har undersökts och skildrats av åtskilliga forskare i ett flertal specialarbeten av stort värde. Den polska politiken under det första skedet av kriget mot Polen har G. Ericsson behandlat i doktorsavhandlingen *Gustav II Adolf och Sigismund 1621—1623* (1928), närmast utgörande ett bidrag till »utredning av det svenska Östersjöväldets utveckling under inflytande av tävlingskampen mellan Vasahusets bägge grenar». Över de förhandlingar under sensommaren 1629, som resulterade i ett stillestånds fördrag med Polen, har H. Brulin spritt ljus genom uppsatsen *Stilleståndet i Altmark 1629* (*HSHH* (1908), s. 259—310). Den svenska politiken gentemot Polen under de närmaste åren fram till fördraget i Stuhmsdorf har undersöks av C. Wejle i avhandlingen *Sveriges politik mot Polen 1630—1635* (1901). Förbindelserna mellan Sverige och den protestantiska huvudmakten i Europa, vars bifall och understöd det gällde att vinna i och för ett uppträdande mot den katolska reaktionen, har utretts av A. Rydfors i avhandlingen *De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1624—maj 1630* (1890). Det närmare förhållandet till den andra betydande protestantiska makten, Holland, har behandlats i tvenne arbeten: E. Wiese, *Die Politik der Niederländer während des Kalmarkrieges (1611—1613) und ihr Bündnis mit Schweden (1614) und den Hansestädten (1616)* (1903; Heidelberger Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte, H. 3) och M. G. Schybergson, *Sveriges och Hollands diplomatiska förbindelser 1621—1630* (1881), ett arbete, som på grund av de många i densamma intagna aktstyckena redan omnämnts i det föregående. En undersökning av Sveriges ställning till de protestantiska makterna, d. v. s. England, Holland och Danmark, under det första decenniet av Gustav II Adolfs regering har gjorts av B. Thyresson i doktorsavhandlingen *Sve-*

rige och det protestantiska Europa från Knäredfreden till Rigas erövring (1928). Förhållandet till Danmark åren närmast innan Kristian IV beslöt sig för att uppträda till protestantismens försvar har skildrats av M. Weibull i skriften *Gustaf II Adolf och Christian IV 1621—1625* (1894; *L.U.A.* Bd 31). De underhandlingar med Frankrike, som huvudsakligen bedrevos genom den franske diplomaten Hercules de Charnacé och slutligen resulterade i fördraget i Bärwalde, ha närmare behandlats av L. Weibull i den akademiska avhandlingen *De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike 1629—31* (1899; *L.U.A.* Bd 36, Afd. 1: nr 1) och i uppsatsen *Gustaf II Adolf och kardinal Richelieu* (*Sc.*, 1933, s. 83—102). Med det mera avsides liggande Siebenbürgen och dess furstar Bethlen Gábor och Georg I Rákóczy hade vårt land av särskilda orsaker livliga förbindelser ända från början av 1620-talet till trettioåriga krigets slut. De ha undersökts av C. Wibling, och resultatet föreligger i avhandlingen *Sveriges förhållande till Siebenbürgen 1623—1648* (1890). Även en ungersk forskare A. Szilágyi har ägnat dessa förbindelser uppmärksamhet och utgivit arbetet *Gabriel Bethlen und die schwedische Diplomatie* (1882), förutom de ovan (s. 378) nämnda urkundssamlingarna. De politiska närmanden, som under åren 1629—1632 inleddes och underhöllos mellan Gustav Adolf och republiken Venedig, har J. Bühring berört i arbetet *Venedig, Gustav Adolf und Rohan. Ein Beitrag zur allgemeinen politischen Geschichte im Zeitalter des dreissigjährigen Krieges* (1885; Hallesche Abhandlungen zur neueren Geschichte, H. 20). I *Eidgenössische Politik zur Zeit des dreissigjährigen Krieges* (Jahrbuch für schweizerische Geschichte, 1918 och 1919, Bilaga) har Frieda Gallati redogjort för vårt lands förbindelser med republiken Schweiz, företrädesvis under Gustav Adolfs senare regeringsår.

Flerstädes i de nyss anförda arbetena rörande Gustav Adolfs utrikespolitik beröras de planer, som konungen hyste, samt de diplomatiska åtgärder, som han i följd därav vidtog såsom förberedelser till ett direkt ingripande i den stora europeiska krisen och för vinnande av betryggande understöd vid planens realiserande. Men dessutom hava dessa frågor skärskådats både av

svenska och tyska forskare i speciella, däråt ägnade arbeten, liksom även framför allt tyska historici undersökt den kejserliga politikens strävan att vinna inflytande vid Östersjön och att samtidigt på allt sätt understödja polackerna i deras kamp mot svenskarna. De här antydda olika momenten i händelseutvecklingen behandlas i nedannämnda verk och uppsatser. Trots sin relativt höga ålder utgör ännu S. F. Hammarstrands *Försök till en historisk framställning af förhandlingarne om Sveriges deltagande i trettioåriga kriget* (1855—58) ett viktigt bidrag till lösning av problemen på grund av det värdefulla material det inrymmer. Sveriges ställning till den tyska frågan under 1620-talets förra hälft har ingående ventilerats i avhandlingen *Underhandlingarna om en evangelisk allians åren 1624—25* (1880) av M. G. Schybergson. De spansk-kejserliga förhoppningarna på ett Nord- och Östersjövälde, kejserliga sändebuds förhandlingar med hansestäderna, Wallensteins plan att bemäktiga sig hamnarna vid Östersjön och de habsburgska flottplanernas utveckling hava utretts i följande, på forskningar i tyska arkiv vilande och varandra kompletterande arbeten: K. Reichard, *Die maritime Politik der Habsburger im siebzehnten Jahrhundert* (1867); F. Mareš, *Die maritime Politik der Habsburger in den Jahren 1625—1628* (Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsf., 1880, s. 541—578; 1881, s. 49—82); A. Gindely, *Die maritimen Pläne der Habsburger und die Antheilnahme Kaisers Ferdinand II. am polnisch-schwedischen Kriege während der Jahre 1627—1629* (1891; Denkschriften der kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien, Pihl.-hist. Kl., Bd 39: nr 4); O. Schmitz, *Die maritime Politik der Habsburger in den Jahren 1625—1628* (1903). Sveriges ställning till Danzig under samma tid har undersökts av E. Leidig i uppsatsen *Die Beziehungen Gustav Adolfs zu Danzig* (Zeitschrift des westpreussischen Geschichtsvereins, 1885, s. 1—44), varmed kan jämföras H. Almquist, *Två uteblivna svenska fördragsratifikationer år 1630* (*Sc.*, 1928, s. 113—118). Gustav Adolfs försvarsförbund med Stralsund, den svenska hjälp och undsättning, som staden i följd därav fick mottaga, och dess vidare förbindelser med den svenske konungen ha utförligt skildrats av W. Carlsson i avhandlingen *Gustaf II Adolf*

och Stralsund 1628—juli 1630 (1912). I uppsatserna *Öfverläggningarna i riksrådet om tyska kriget 1628—1630* (*HT*, 1914, s. 108—123), *Gustaf II Adolf och tyska kriget 1629—25. Den preussiska diversionsplanen och den nordtyska fronten* (*HT*, 1917, s. 245—292), *Gustaf II Adolfs första preussiska fälttåg och den europeiska krisen 1629* (*HT*, 1918, s. 75—115) och i den akademiska avhandlingen *Gustaf Adolf inför tyska kriget* (1918) har N. Ahnlund grundligt och vidsynt tagit upp till behandling hela det invecklade komplex av frågor, som röra Sveriges ställning till den tyska frågan, skälen för Gustav Adolfs deltagande i kriget, de diplomatiska förhandlingar, som fördes, de konferenser, som höllos, och de fördrag, som ingingos före Gustav Adolfs landstigning på tysk botten.

Av äldre undersökningar rörande motiven till Gustav II Adolfs ingripande i det tyska kriget, vilka visserligen icke äro ett uttryck för den nuvarande forskningens ståndpunkt men ändock böra ihågkommas, må här framhållas följande arbeten: S. F. Hammarstrand, *Bidrag till historien om konung Gustaf II Adolfs deltagande i trettioåriga kriget* (1859), viktigt genom uppgifternas talrikhet och noggrannhet; J. Mankell, *Om orsakerna till Gustaf II Adolfs deltagande i trettioåriga kriget* (*HB*, D. 5 (1879), s. 405—489) och densammes *Om Gustaf II Adolfs politik* (1881), i vilka senare i full överensstämmelse med några ultrakatolska forskare framställes och försvaras den satsen, att Gustav Adolfs ingripande i Tysklands politiska förhållanden var fullkomligt omotiverat och att man i konungen endast har att se den store krigaren och erövraren, som av krigs- och ärelystnad uppoffrade sitt fattiga folks sista krafter, Tysklands välfärd och Europas fred. Denna uppfattning nagelfors skarpt av C. T. Odhner i uppsatsen *Om orsakerna till Gustaf II Adolfs deltagande i trettioåriga kriget* (*HB*, D. 6 (1879), s. 237—258), där bl. a. påvisades, att konungens bevekelsegrunder vore både politiska och religiösa, både nationella och allmänt mänskliga, motiv, som hos Gustav Adolf »voro sammangjutna i harmonisk enhet». Till en liknande slutsats kom M. G. Schybergson i uppsatsen *Var Gustaf Adolf en troshjelte eller en politiker?* (*FT*, T. 7 (1879), s. 169—181, 253—260), i vilken förf. även i

korthet analyserat den uppfattning av Gustav Adolfs-problemet, som de tyska forskarna G. Droysen och K. G. Helbig samt den engelske historikern S. Gardiner framlagt i sina arbeten om Gustav Adolf och det tyska kriget.

En principdiskussion rörande Gustav II Adolfs planer i Tyskland och de slutmål han tänkt sig som resultat av ett framgångsrikt ingripande i kriget upptogs av den tyske forskaren W. Struck i de båda skrifterna *Das Bündniss Wilhelms von Weimar mit Gustaf Adolf* (1895) och *Gustav Adolf und die schwedische Satisfaktion* (*HT*, 1899, s. 323—363, 463—516). I den senare har Struck gjort gällande, att Gustav Adolfs planer först så småningom utvecklats under händelsernas gång och att hans projekt att sammansluta de evangeliska riksständerna i Tyskland till ett för alltid bestående »corpus politicum» uppstod efter framgångarna 1631—1632. Uti arbetena *Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland und die Herzöge zu Braunschweig und Lüneburg* (1904; Quellen und Darstellungen zur Geschichte Niedersachsens, Bd 17), innehållande dels en analyserande och berättande skildring, dels en avdelning viktigare aktstycken, och *Die Allianzverhandlungen Gustav Adolfs mit Kurbrandenburg im Mai und Juni 1631* (*FBPG*, 1904, s. 341—382) har J. Kretzschmar gent emot Struck hävdat den uppfattningen, att Gustav Adolfs planer voro i sina huvuddrag bestämda redan vid tidpunkten för hans landstigning i Tyskland och att han under fälttåget sökt att i varje punkt genomföra dem. Till Strucks åsikt har B. Boëthius anslutit sig och med utförlig motivering ytterligare utvecklat densamma i uppsatsen *Nyare undersökningar rörande Gustaf II Adolfs planer i Tyskland* (*HT*, 1908, s. 67—104). Däremot har F. Bothe i arbetet *Gustav Adolfs und seines Kanzlers wirtschaftspolitische Absichten auf Deutschland* (1910; Frankfurter historische Forschungen, H. 4) i anknytning till Kretzschmars uppfattning sökt leda i bevis, att praktisk-ekonomisk hänsyn jämte religiösa och maktpolitiska motiv spelat den avgörande rollen såväl för Gustav Adolfs beslut att ingripa i kriget som för den senare svenska politiken. I uppsatserna *Salvius i den nedersaxiska kretsen maj—dec. 1631. Några bidrag till Gustaf II Adolfs politik* (*HT*, 1910, s. 155—202) och »*Norma futurarum*

actionum» (*HT*, 1911, s. 199—204) samt framför allt i den akademiska avhandlingen *Svenskarne i de nedersachsiska och westfaliska kustländerna juli 1630—november 1632. Till belysning af Gustaf II Adolfs tyska politik* (1912) har Boëthius i detalj följt och klarlagt Gustav Adolfs förhandlingar med enskilda protestantiska furstar och dymedelst kunnat rekonstruera hans politiska system och planer i deras särskilda utvecklingsfaser. Ytterligare bidrag till belysning av Gustav Adolfs politik och mål under kriget har Boëthius lämnat i uppsatserna *Filip Sadlers beskickning 1620—30* (*HT*, 1917, s. 204—227) och *Filip Reinhardt von Solms och Gustaf Adolf före Leipzigkonventet* (*HT*, 1917, s. 114—126). I en kortare exposé, *Gustaf II Adolfs protestantiska politik* (*SvT*, 1917, s. 415—430), har han även sammanfattat sina synpunkter på dessa problem i Gustav Adolfs-forskningen i anslutning till sin ovan antydda allmänna uppfattning.

Åt själva krigsrörelserna under Gustav Adolfs ledning har L. Tingsten ägnat tvenne studier: *Några data angående Gustav II Adolfs basering och operationsplaner i Tyskland 1630—1632* (*HT*, 1928, s. 322—337) och *Gustav II Adolfs politik och krigföring i Tyskland 1630—1632* (1927; Militärlitteraturföreningens förlag, 147), den senare även berörande de diplomatiska underhandlingarna, sedda i samband med krigsoperationerna. I uppsatsen *Ekonomi och krigföring under Gustaf II Adolfs tyska fälttåg 1630—1632* (*Sc.*, 1932, s. 295—320) har P. Sörensson påvisat, huru ekonomiska hänsyn spelade en stor, stundom en rent av utslagsgivande roll i de viktigare krigshändelserna och de mera avgörande besluten under Gustav Adolfs krigföring. Magdeburgs belägring, erövring och förstöring ha utförligast — från sett den samtida, från O. von Guericke härrörande men först 1860 publicerade källskriften *Geschichte der Belagerung, Eroberung und Zerstörung Magdeburgs* — behandlats av K. Wittich i arbetet *Magdeburg, Gustav Adolf und Tilly* (1874), vilket kompletteras av samme forskares *Dietrich von Falkenberg. Oberst und Hofmarschall Gustav Adolfs* (1892). Efter en mycket grundlig undersökning kommer denne till det resultat, att skulden för Magdeburgs brand bör läggas på Falkenberg och hans vänner. Däremot har H. Teitge i arbetet *Die Frage nach dem*

Urheber der Zerstörung Magdeburgs 1631 (1904; Hallesche Abhandlungen zur neueren Geschichte, H. 42) efter en kritisk prövning och värdesättning av källmaterialet kommit till det resultat, att varken Falkenberg eller borgarna avsiktligt förstört staden, att Pappenheim låtit antända några hus vid en av stadens portar och att elden genom de kejserliga soldaternas förvållande spritts i staden. En planmässig förstöring genom en av dessa parter kan ej med nuvarande aktmaterial fastställas; däremot torde olyckliga omständigheter såsom den plötsligt inträdande nordostvinden ha bidragit till Magdeburgs fullständiga förintelse.

Rörande de båda fältslagen vid Breitenfeld och Lützen föreligga åtskilliga specialundersökningar, som böra ihågkommas. En kritisk granskning av källorna till det förstnämnda slaget har verkställts av W. Opitz i arbetet *Die Schlacht bei Breitenfeld am 17. September 1631* (1892), där man också finner en metodisk redogörelse för slagets gång och olika skeden. Gustav Adolfs dispositioner efter det misslyckade anfallet på Wallensteins läger och de operationsvägar, som stodo konungen till buds, har G. Wittrock upptagit till granskning i uppsatsen *Gustaf Adolfs krigföring i Tyskland efter striderna vid Nürnberg 1632* (1927; *SHVU*, Bd 24: 13). Över slaget vid Lützen äro flera källkritiska studier offentliggjorda, såsom G. Droysen, *Die Schlacht bei Lützen 1632* (Forschungen zur deutschen Geschichte, Bd 5 (1865), s. 69—236); C. T. Odhner, *Några kritiska anmärkningar rörande slaget vid Lützen* (*HB*, D. 4 (1878), s. 379—399, 513—514; 6 (1879), s. 270—283); A. J. Amnéus, *Om Gustaf II Adolfs död* (*HB*, D. 6 (1879), s. 1—49); H. Diemar, *Untersuchungen über die Schlacht bei Lützen 16. November 1632* (1890); K. Deuticke, *Die Schlacht bei Lützen 1632* (1917), där förf. också tagit till uppgift att lägga fram en skildring av slagets gång och de händelser, som därunder inträffade. I uppsatsen *Zur Schlacht bei Lützen und zu Gustav Adolfs Tod* (Mitteilungen des österreichischen Instituts für Geschichtsforschung, Bd 41 (1926), s. 230—256) har H. von Srbik på grundval av ett nyfunnet dokument bl. a. velat visa, att sannolikt någon medlem av ätten Cratz von Scharffenstein avlossat det skott, som träffade konungen i armen, under det moment i slaget, då den av

konungen förda högra flygeln befann sig i strid med något av de österrikiska regementena i Wallensteins armé. Värdet och betydelsen för forskningen av dessa här nämnda skrifter har G. Wittrock närmare karakteriserat i uppsatsen *Die Schlacht bei Lützen 1632. Quellenkritische Bemerkungen* (*HZ*, Jahrg. 25 (1931), s. 45—55). Densamme har i uppsatsen *Gustav II Adolfs död enligt de litterära källorna* (*HT*, 1933, s. 161—178) undersökt »konungens personliga deltagande i slaget: tid och rum för hans uppträdande och de närmare omständigheterna vid hans fall».

Wallensteins personlighet har av eftervärlden blivit i hög grad omstridd, och en rik litteratur föreligger om Wallensteinsproblemet. Detta gäller såväl tiden för hans första generalat (1625—1630) som framför allt hans förhållande till kejsaren och förbindelser med svenskarna under den följande tiden (1631—1634). Förutom de i det föregående (s. 378) nämnda, omfattande och viktiga brev- och aktsamlingarna, av vilka de flesta även innehålla på det meddelade materialet byggda bearbetningar, torde följande arbeten vara de viktigaste — frånsett många smärre, spridda bidrag av Hallwich och Gindely, den förre i apologetisk, den senare i kritiskt nagelfarande riktning. Till den förra perioden av Wallensteins liv höra: A. Gindely, *Waldstein während seines ersten Generalats im Lichte der gleichzeitigen Quellen 1625—1630*, Bd 1—2 (1886), och A. Ernstberger, *Wallensteins Heeressabotage und die Breitenfelder Schlacht* (*HZ*, Bd 142 (1930), s. 41—72). Frågan om Wallensteins lojalitet mot kejsaren och hans förbindelser med svenskarna ha behandlats av: E. Schebek, *Die Lösung der Wallensteinfrage* (1881) och *Kinsky und Feuquières. Nachtrag zur »Lösung . . .»* (1882); E. Hildebrand, *Wallenstein och hans förbindelser med svenskarne* (*HT*, 1883, s. 369—456) med en ganska utförlig översikt över äldre åsikter i frågan; A. Gaedeke, *Die Ergebnisse der neuern Wallenstein-Forschung* (Historisches Taschenbuch, 1880, s. 1—120); K. Wittich, *Zur Geschichte Wallenstein's* (*HZ*, Bd 68 (1892), s. 211—274, 385—427; 69 (1892), s. 1—37) och *Wallenstein's Katastrophe* (*HZ*, Bd 72 (1894), s. 385—440; 73 (1894), s. 211—283); M. Ritter, *Der Untergang Wallensteins* (*HZ*,

Bd 97 (1906), s. 237—303); H. von Srbik, *Wallensteins Ende. Ursachen, Verlauf und Folgen der Katastrophe* (1920) och J. Pekař, *Valdštejn 1630—1634* (1933), för vars hittills utkomna första del förf. kunnat begagna nytt tjeckiskt material. Av sammanfattande levnadsteckningar över Wallenstein må särskilt nämnas L. von Ranke, *Geschichte Wallensteins,* vars originalupplaga utkom 1869 — svensk översättning av O. Alin 1870 — och som sedermera omtryckts flera gånger, bl. a. i Sämmtliche Werke, Bd 23. En av de nyaste biografierna över honom är M. von Boehns, *Wallenstein* (1926), ingående som nr 13 i serien Menschen, Völker, Zeiten. Den omfattande litteraturen över Wallenstein är förtecknad av G. Schmid, *Die Wallenstein-Literatur 1626—1878* (1878), som genom successivt utgivna fortsättningar och kompletteringar förts fram till 1911. Dessa tillägg äro publicerade antingen i eller som supplement till banden 21 (1883), 23 (1885), 34 (1896), 40 (1902), 49 (1911) av Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen. De viktigaste efter 1911 utkomna arbeten om Wallenstein äro upptagna i Dahlmann-Waitz, *Quellenkunde der deutschen Geschichte* (1931), s. 675—676.

Åt operationerna på de olika krigsskådeplatserna i Tyskland efter Gustav Adolfs död äro ävenledes ägnade en stor mängd arbeten och uppsatser. Krigföringen under de närmaste åren efter slaget vid Lützen har skildrats av L. Tingsten, *Huvuddragen av Sveriges politik och krigföring i Tyskland efter Gustav II Adolfs död till och med sommaren 1635* (1930; Militärlitteraturföreningens förlag, 157) och av K. Jacob, *Von Lützen nach Nördlingen. Ein Beitrag zur Geschichte des dreissigjährigen Kriegs in Süddeutschland in den Jahren 1633 und 1634* (1904). Det framför allt genom sina politiska följder olyckliga nederlaget vid Nördlingen har beskrivits av W. Struck, *Die Schlacht bei Nördlingen im Jahre 1634* (1893), med utförlig klassificering och värdesättning av källorna, och av E. Leo, *Die Schlacht bei Nördlingen im Jahre 1634* (1900; Hallesche Abhandlungen zur neueren Geschichte, H. 39). Rika bidrag till belysning av krigsrörelserna i Tyskland under 1630-talet finnas också i H. A. Karstens avhandling *Karl Gustav*

Wrangel, hans ungdomstid och första krigarbana 1613—1638 (1916). Krigståg, krigshändelser och fältslag under de närmaste åren efter slaget vid Nördlingen, då Johan Banér var svensk överbefälhavare, ha grundligt och metodiskt undersökts och utforskats av G. Björlin i den tre band omfattande biografien *Johan Baner* (1908—10), en skildring icke blott av Banérs liv utan ock av hans ledning av de honom anförtrodda arméerna, deras organisation och förvaltning. Hans strategiska och taktiska insats har skärskådats av E. Samuel, *Johann Baner als Ermattungsstratege in den Feldzügen 1634—1639* (1921); L. Tingsten, *Fältmarskalkarna Johan Banér och Lennart Torstensson såsom härförare* (1932; Militärlitteraturföreningens förlag, 164) och R. Schmidt, *Die Schlacht bei Wittstock* (1876; även i Hallesche Abhandlungen zur neueren Geschichte, 4). Över en av de med Banér samtida, mera framstående härförarna på den antikejserliga sidan, hertig Bernhard av Weimar, har G. Droysen författat en utförlig biografi i två band *Bernhard von Weimar* (1885). Åt det närmaste halvåret efter Banérs död, innan Torstensson tillträdde överbefälet, då en svår kris inträdde, under vilken de svenska befälhavarna lyckades tillkämpa sig en stor seger, har P. Sörensson ägnat studien *Krisen vid de svenska arméerna i Tyskland efter Banérs död (maj—november 1641)* (1931; Militärlitteraturföreningens förlag, 162), i vilken förf. »framför allt vill ge en skildring av de militära händelserna i deras betydelse för den allmänna politiska utvecklingen». Någon modern framställning av Torstenssons fälttåg föreligger icke, men viktiga bidrag härtill finner man i P. Gantzer, *Archivalische Quellen zu Torstenssons Einfall und Feldzug in Böhmen bis zur Schlacht bei Jankau 1645* (1904) och B. Dudík, *Schweden in Böhmen und Mähren 1640—1650* (1879). Det sista skedet av det trettioåriga kriget har behandlats av B. Steckzén, *Karl Gustaf Wrangels fälttåg 1640—1647 till och med fördraget i Ulm* (1920) och J. Samerau, *Der Feldzug der Schweden und Franzosen in Süddeutschland während des Jahres 1648*, T. 1 (1908).

I nära samband med krigsrörelserna stå de diplomatiska underhandlingar, som av svenska regeringen fördes med de tyska

furstarna. En framställning av dessa till år 1642 har A. Cronholm lämnat i det på uppgifter rika men genom sin diffusa framställning mindre lyckade arbetet *Trettioåriga kriget och underhandlingarna i Tyskland från Gustaf II Adolphs död till Westfaliska fredsslutet*, D. 1—2: 1 (1876—80). De viktiga förhandlingar, som Axel Oxenstierna inledde med de evangeliska kurfurstarna under de närmaste åren efter Gustav Adolfs bortgång, ha skildrats av G. Droysen, *Die evangelischen Kurfürsten und der Reichskanzler Oxenstiern nach Gustaf Adolfs Tod* (Zeitschrift für preussische Geschichte, Jahrg. 16 (1879), s. 607—673); W. Struck, *Johann Georg und Oxenstierna. Von dem Tode Gustav Adolfs (November 1632) bis zum Schluss des ersten Frankfurter Konvents (Herbst 1633)* (1899) och J. Kretzschmar, *Der Heilbronner Bund 1632—1635*, Bd 1—3 (1922). Om de försök, som gjordes att på diplomatisk väg isolera svenskarna i Tyskland och upplösa bestående förbindelser, vittnar den redogörelse för brevväxlingen mellan å ena sidan kejsaren och hans sändebud samt Stralsunds borgmästare och råd å den andra, av vilken W. Carlsson givit en resumé i uppsatsen *Stralsund och kejsaren 1636—1637* (*HT*, 1930, s. 196—211). För de långvariga förberedande fredsunderhandlingarna, själva fredsslutet och fredsfördragets territoriella bestämmelser, särskilt i de punkter, som rörde Sverige, har C. T. Odhner redogjort i arbetet *Sveriges deltagande i westfaliska fredskongressen och grundläggningen af det svenska väldet i Tyskland* (1875; även i *VHAAH*, D. 27, s. 37—370). Åtskilliga uppgifter om fredens verkställighet och ersättning åt de svenska trupperna får man i S. Adrian, *Underhandlingarna i Prag nov. 1648—febr. 1649 angående Westfaliska fredens verkställande* (1909; Inbjudningsskrift med anledning af invigningen af Malmö realskolas nya byggnad (1908), Bilaga) och T. Lorentzen, *Die schwedische Armee im dreissigjährigen Kriege und ihre Abdankung* (1894).

Förutom den redan nämnda litteraturen rörande de diplomatiska förhandlingarna med tyska furstar i samband med det pågående kriget ha Sveriges förbindelser med utländska makter under förmyndarregeringen och drottning Kristinas egen rege-

ring belysts i ett flertal avhandlingar och arbeten. Viktigast av dessa förhandlingar torde utan tvivel vara de, som fördes mellan Sverige och Frankrike. E. Fatk har i avhandlingen *Sverige och Frankrike från Gustaf II Adolfs död till upplösningen af det svensk-franska förbundet 1632—1634* (1911) lagt huvudvikten på en utredning av Frankrikes politik i det tyska rikets förvecklingar och dess försök att bland dettas stånder skapa ett mot kejsarmakten oppositionellt, av den franske monarken mer eller mindre beroende parti. Den lysande ambassad till Frankrike 1646, för vilken Magnus Gabriel De la Gardie stod i spetsen, har skildrats av A. Heimer i uppsatsen *Grefve Magnus Gabriel de la Gardies ambassad till Frankrike 1646* (1901; Redogörelse för Jönköpings Högre allmänna läroverk 1900—1901, Bilaga). Sveriges ställning till franska regeringen under fredsförhandlingarna i Osnabrück och Münster, på exekutionskongressen i Nürnberg och till de inre oroligheterna i Frankrike har utretts av G. Jacobson i den akademiska dissertationen *Sverige och Frankrike 1648—1652. Alliansens upplösning efter westfaliska freden* (1911). I fortsättningen *Sverige och Frankrike 1652—1654* (1911; *UUÅ*, 1912) fullföljer förf. sin undersökning av den på grund av de gemensamma intressenas upphörande fortgående upplösningen av den svensk-franska alliansen. I avhandlingen *De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1653—1654* (1893) har A. Heimer granskat de svensk-engelska underhandlingarna under trettioåriga krigets tid, vilka visserligen icke ledde till någon politisk allians men likväl fullständiga bilden av den allmänna politiska ställningen i Europa under denna viktiga tidrymd. Sveriges ställning till de federativa rörelserna i Tyskland, vilka med hänsyn till osäkerheten i de politiska förhållandena asyftade gemensamt skydd för den genom freden vunna friheten, har behandlats av H. Crohns uti arbetet *Sveriges politik i förhållande till de federativa rörelserna i Tyskland 1650—58*, 1—2 (1901). Vårt lands förhållande till Danmark under dessa decennier fram till år 1660 har J. Fridericia skildrat i de båda arbetena *Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Kjöbenhavn 1629—1660*, D. 1—2 (1876—81), och

Adelsvældens sidste Dage. Danmarks Historie fra Christian IV:s Död til Enevældens Indförelse (1648—1660) (1894). I dessa verk har förf. tecknat de europeiska makternas politik och särskilt Sveriges som bakgrund åt den bild han givit av Danmarks yttre historia. Huvuddragen i den konflikt, som närmast förde till kriget 1643—1645, har av P. A. Hammarström sammanförts i den lilla avhandlingen *Om freden vid Brömsebro 1645 samt Sveriges och Danmarks ömsesidiga politiska förhållanden under närmast föregående tid* (1873). Krigshändelserna till lands ha behandlats av V. Vessberg i *Bidrag till historien om Sveriges krig med Danmark 1643—1645*, 1—2 (1895—1900), omfattande en redogörelse för Gustaf Horns fälttåg och kriget i Skåne, samt av A. Stille i *Öfversikt af fälttåget i Skåne år 1644* (*KVT*, 1910, s. 561—578). Kriget till sjöss, som medförde viktigare avgöranden än till lands, har skildrats i de båda arbetena: G. W. Kernkamp, *De sleutels van de Sont. Het aandel van de Republiek in den Deensch-Zweedschen Oorlog van 1644—1645* (1890) och A. Munthe, *Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm, danska kriget 1643—1645*, D. 1—2 (1905—10), ingående som nr 5 i serien Svenska sjöhjältar. Sveriges och Danmarks inbördes förhållande under de närmaste åren efter freden i Brömsebro har Y. Lorents utrett i avhandlingen *Efter Brömsebrofreden. Svenska och danska förbindelser med Frankrike och Holland 1645—1649* (1916). Då den nya riktningen inom den danska politiken mest bestämdes av hänsynen till Holland, har Lorents ingående sysslat även med Sveriges ställning till Nederländerna och Frankrike under dessa år.

De olika kolonisationsföretag utom Europa, vilka den svenska regeringen enligt tidens ekonomiska program satte i gång under decennierna före 1650, äro beskrivna i följande arbeten: C. T. Odhner, *Kolonien Nya Sveriges grundläggning 1637—1642* (*HB*, D. 3 (1877), s. 197—235); C. K. S. Sprinchorn, *Kolonien Nya Sveriges historia* (1878; även i *HB*, D. 5 (1879), s. 165—266); A. Johnson, *The Swedish settlements on the Delaware. Their history and relation to the Indians, Dutch and English 1638—1664*, Vol. 1—2 (1911), och *Den första svenska*

kolonien i Amerika (1923) samt V. Granlund. *En svensk kolonii Afrika eller Svenska afrikanska kompaniets historia* (*HH*, D. 6 (1879), s. 285—420).

Vårt lands inre historia under drottning Kristinas förmyndareregering har i ett banbrytande, på detaljer synnerligen rikt arbete, *Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare* (1865), behandlats av C. T. Odhner. Per Brahes speciella förtjänst om förvaltningen i Finland under den tid, då han där var generalguvernör, har belysts av P. Nordmann i biografien *Per Brahe* (1904; *SSLF*, 60), vilken även innehåller en sammanfattning av Brahes levnadsöden och verksamhet i övrigt. Det motsatsförhållande, som förefanns mellan Johan Skytte och de båda dominerande medlemmarna av släkten Oxenstierna, Axel och hans broder Gabriel, har tecknats av P. Sondén i uppsatsen *Johan Skytte och Oxenstiernorna* (*HT*, 1900, s. 113—154). En intressant fråga i förmyndartidens och Kristinas historia är pfalzgreven Karl Gustavs förhållande till de maktägande. Mycket nytt i detta avseende ger avhandlingen *Karl X Gustaf före tronbestigningen. Pfalzgrefven intill tronföljarvalet 1649* (1913) av H. Rosengren. I avhandlingen *Ståndsstridens uppkomst. Ett bidrag till Sveriges inre politiska historia under drottning Kristina* (1915) har B. Lövgren dragit fram i ljuset och följt de personliga krafter utanför de ofrälse stånden, som genom sin agitatoriska verksamhet framkallade den vid riksdagen 1650 framträdande ståndsstriden. Ett mindre bidrag till historien om det utskottsmöte, som hölls 1651, och den året därpå sammanträdande riksdagen föreligger i avhandlingen *Utskottsmötet 1651 och riksdagen 1652* (1877) av J. E. Söderberg. Riksdagen i Uppsala 1654 och drottning Kristinas tronavsägelse ha skildrats av C. H. Gustafsson i avhandlingen *Bidrag till historien om drottning Kristinas afsägelse och riksdagen 1654* (1887).

I uppsatsen *Sverige och den första engelska navigationsakten* (*HSLS* (1924), s. 199—220) har S. Grauers undersökt de åtgärder, som från svensk sida vidtogos med anledning av den engelska navigationsakten 1651, och de verkningar, som den utövade på vår handel och sjöfart.

Både den historiska forskningen och den stora allmänhetens intresse ha i sällsynt hög grad fängslats av drottning Kristinas gåtfulla personlighet. Svenska historici ha framför allt ägnat hennes liv och förhållande efter tronavsägelsen ingående studier, under det att utländska skribenter försökt att i sammanfattande verk skildra hennes uppfostran, regering, övergång till katolicismen och vistelse i Rom. Bland dessa senare, i allmänhet mycket populära och ofta ytliga arbeten, som mera sällan taga hänsyn till svenskt källmaterial, kunna som exempel nämnas: F. W. Bain, *Christina, Queen of Sweden* (1890); I. A. Taylor, *Christina of Sweden* (1909; svensk översättning 1912); F. Gribble, *The court of Christina of Sweden and the later adventures of the queen in exile* (1913; sv. övers. 1914), och F. C. Mackenzie, *The sibyl of the North* (1931). Av äldre arbeten med vetenskaplig karaktär för studiet av drottning Kristinas historia må här framhållas L. von Ranke, *Digression über Königin Christine von Schweden* (Die römischen Päpste, Bd 3 (1836), s. 78—103) och W. H. Grauerts två band omfattande *Christina, Königinn von Schweden und ihr Hof* (1837—42). Det så gott som enda nyare verk om drottning Kristina är C. Weibulls *Drottning Christina. Studier och forskningar* (1931), av vilket ett parti, *Drottning Christinas övergång till katolicismen,* förut offentliggjorts i *Sc.*, 1928, s. 215—257. Byggt på ett omfattande källmaterial, söker detta ställa Kristinas uppfostran, förhållande till Karl Gustav, tronföljdsfrågan, övergången till katolicismen och tronavsägelsen i en ny belysning. Weibull ser i abdikationen den enkla konsekvensen av drottningens avfall från landets religion. Mot denna Weibulls uppfattning av orsakerna till drottningens avsägelse av kronan har N. Ahnlund ställt sig avvisande i uppsatsen *Drottning Kristinas tronavsägelse* (*PHT*, 1931, s. 196—214; omtryckt i förf:s *Från medeltid och vasatid* (1933), s. 197—219). Ahnlund anser religionsförändringen som ett sekundärt motiv till tronavsägelsen och finner sannolikheten tala för, att »vi i brytningen mellan Kristinas politiska begåvning och hennes osäkerhet om sin förmåga att fylla tronens plikter ha att söka den djupaste förklaringsgrunden till abdikationen». I uppsatsen *Dronning Christina* (*DHT*, R. 10:

Bd 2 (1932), s. 92—106) har dansken C. O. Bøggild Andersen samlat en del kritiska anmärkningar mot den uppfattning av Kristina-problemet, som Weibull hävdat.

Drottningens vistelse i Rom, den roll hon spelade i den katolska metropolens litterära värld och i den allmänna europeiska politiken ha från olika sidor och synpunkter behandlats främst av C. Bildt i ett flertal arbeten och uppsatser, bland vilka kunna framhållas: *Christine de Suède et le cardinal Azzolino* (1899), *Cristina di Svezia e Paolo Giordano II duca di Bracciano* (Archivio della R. Società romana di storia patria, 1900, s. 5—32) och *Christine de Suède et le conclave de Clément X (1669—1670)* (1906). Andra arbeten om Kristinas Romtid och därunder förefallande händelser äro t. ex. L. André, *La candidature de Christine de Suède au trone de Pologne* (Revue historique, T. 99 (1908), s. 209—243); A. Franklin, *Christine de Suède et l'assassinat de Monaldeschi au château de Fontainebleau d'après trois relations contemporaines* (1912); E. Tegnér, *La regina nomade* (i förf:s *Svenska bilder från sextonhundratalet* (1896), s. 119—167) och E. Meyer, *Om drottning Kristinas literära verksamhet i Italien* (*Saml.*, 1884, s. 65—114).

Med drottning Kristinas tronavsägelse slutar Geijers *Svenska folkets historia*. Där han lade ned pennan, tog hans lärjunge F. F. Carlson vid och skapade det monumentala, sju band omfattande verket *Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset* (1855—85), behandlande tiden 1654—1706. Arbetet har sedermera fortsatts av dennes son Ernst Carlson, som utarbetat en åttonde del (1910), vilken omspänner tiden från Karl XII:s vistelse i Sachsen till och med Hälsingborgssegern och riksmötet 1710. F. F. Carlsons framställning av de pfalziska konungarnas historia utmärker sig för sin briljanta och koncisa stil samt sina klara och eggande synpunkter. Författaren behandlar dock endast själva huvuddragen i utvecklingen, med huvudvikten lagd på det statligt-politiska livet, under det att den ekonomiska historien skjutits något åt sidan. Trots den stundom bristande detaljforskningen och de knapphändiga källcitaten har Carlsons arbete synnerligen stora för-

tjänster och är av mycket stort värde för studiet av de pfalziska konungarnas historia. Hans skildring av enväldets seger under Karl XI står enligt mångas mening ännu ouppnådd.

Någon modern allsidig sammanfattning av Karl X Gustavs regering, förutom den redan förut nämnda, som ingår i samlingsverket *Sveriges historia,* finnes knappast att rekommendera, ty G. Björlin, *Carl X Gustaf* (1889) är något föråldrad och av mera populär läggning. Forskningen rörande hans historia har också företrädesvis inriktats på de diplomatiska förhandlingar och de krigiska förvecklingar, som fyllde hans korta, stormiga regeringstid. En koncentrerad skildring av krigsrörelserna under åren 1655—1660, sedda mot bakgrunden av de diplomatiska förhandlingarna i allmänhet och den brandenburgska politiken i synnerhet, har framlagts av É. Haumant i *La guerre du Nord et la paix d'Oliva* (1893). Arbetet är av särskilt intresse för det nordiska krigets historia, då det återspeglar en fransk historikers uppfattning av ställningar och förhållanden i Norden, framför allt av den brandenburgske kurfursten Fredrik Vilhelm samt hans och hans rådgivares mål och strävanden. Utgångspunkten och förutsättningarna för den svenska politiken vid själva krigsutbrottet hava gjorts till föremål för en ingående kritisk analys av N. Edén i studien *Grunderna för Karl X Gustafs anfall på Polen* (*HT,* 1906, s. 5—45). I uppsatsen *Karl X Gustaf i Polen. Krigsmålet och allianserna* (*KFÅ,* 1920, s. 4—49) följer G. Wittrock skiftningarna i konungens polska politik, vilken till en början avsåg Östersjöväldets utbyggnad genom förvärv av Preussen och andra kustländer och slutligen förlorade sig i vittsvävande planer på Polens delning. Samme forskare har också i de tvenne studierna *Fördraget i Königsberg och dess förhistoria* (*KFÅ,* 1921, s. 1—55) och *Marienburg och Labiau* (*KFÅ,* 1922, s. 34—116) utförligt behandlat de med stor smidighet förda underhandlingarna med Brandenburg och de därav framkomna olika uppgörelserna och vad dessa inneburo. I en mindre essay med titeln *Der grosse Kurfürst und Karl X. von Schweden* (Hohenzollern-Jahrbuch, Jahrg. 18 (1914), s. 4—18) har R. Koser från preussisk synpunkt analyserat förhållandet mellan den

svenske konungen och kurfursten Fredrik Vilhelm. Själva krigshändelserna i Polen ha behandlats av bl. a. J. L. Carlbom i de båda arbetena: *Om Karl X Gustafs polska krig och öfvergången till det 2:dra Sundskriget* (1905) och *Tre dagars slaget vid Warschau den 18, 19 och 20 juli 1656 samt de föregående mindre fältslagen 1655 och 1656* (1906), båda försedda med planscher, kartor och bataljplaner. Även det av L. Kubala författade arbetet *Wojna szwecka w roku 1655 i 1656* (1913) kan i detta sammanhang nämnas. För en särskilt från polsk sida mycket uppmärksammad detalj under kriget, belägringen av klostret Częstochowa, har T. Westrin redogjort i uppsatsen *Om Częstochowa klosters belägring af Karl X Gustafs trupper 1655* (*HT*, 1904, s. 301—320).

Sveriges förhållande till andra makter före och under det polska kriget har behandlats i ett flertal arbeten och uppsatser både av svenska och utländska forskare. I anslutning till ett betänkande av Estlands guvernör Bengt Skytte, vilket även in extenso avtryckes, har A. B. Carlsson i uppsatsen *Sverige och den österuropeiska krisen 1656* (*HT*, 1912, s. 108—125) närmare redogjort för det moskovitiska väldets första halvt omedvetna framstöt västerut. J. E. Nordvall har i den akademiska avhandlingen *Svensk-ryska underhandlingar före freden i Kardis 1658—61* (1890) belyst Sveriges och Rysslands inbördes förhållande från stilleståndsfördraget i Valiesar fram till den slutliga freden. Brandenburgs förbindelser med tsarväldet ha tecknats av A. v. Hedenström i dissertationen *Die Beziehungen zwischen Russland und Brandenburg während des ersten nordischen Krieges 1655—1660* (1896). De i det stora hela ej särdeles betydande händelserna under kriget med Ryssland har M. Carlon skildrat i doktorsavhandlingen *Ryska kriget 1656—1658* (1903). Sveriges förhandlingar med kejsaren, dennes ställning till konflikten med Polen och svenska försök att anknyta nya eller uppliva gamla förbindelser med tyska furstar hava gjorts till föremål för följande undersökningar: N. Edén, *Schlippenbachs beskickning till Tyskland 1654—1655* (*HSHH* (1908), s. 311—352); A. Neuber, *Der schwedisch-polnische Krieg und die österreichische Politik 1655—1657* (1915); Prager

Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft, H. 17) och T. A. Säve, *Kejsarevalet i Frankfurt 1657—1658 och Sveriges underhandlingar derunder* (1869). Över den österrikiske diplomaten Franz von Lisola, som under det polska kriget med stor energi arbetade mot Sveriges intressen, har A. F. Pribram offentliggjort en utförlig monografi *Franz Paul Freiherr von Lisola 1613—1674 und die Politik seiner Zeit* (1894). Karl Gustavs förbindelser med den siebenbürgiske fursten Georg Rákóczy ha belysts av C. Wibling, *Carl X Gustaf och Georg Rakoczy II* (1891) och A. Szilágyi, *Siebenbürgen und der Krieg im Nordosten 1654* (Ungarische Revue, 1892, s. 624—643).

Av den holländska republikens ställning till Sverige under Karl X Gustavs första regeringstid fram till januari 1656 har W. J. Kolkert lämnat en brett hållen skildring *Nederland en het Zweedsche imperialisme* (1908), avsedd att utgöra inledning till ett större, planerat men ej utgivet, arbete. I avhandlingen *Bidrag till kännedomen om Sveriges och Nederländernas diplomatiska förbindelser under Karl X Gustafs regering* (1883) uppehåller sig Ellen Fries huvudsakligen vid den i Elbing 1656 avslutna traktaten och vid de tillägg till densamma av handelspolitisk natur, vilka holländarna sökte genomdriva och varom livliga och långvariga förhandlingar fördes, tills slutligen de s. k. elucidationerna till Elbingtraktaten ratificerades av de båda makterna. Englands politik och förhållandet mellan Sverige och det brittiska öriket under detta tidsskede behandlas i avhandlingarna: G. Jones, *The diplomatic relations between Cromwell and Charles X. Gustavus of Sweden* (1897) och J. L. Carlbom, *Sverige och England 1655—aug. 1657* (1900). I det senare redogör författaren närmare för de svenska gesanterna P. J. Coyets, Christer Bondes och Georg Fleetwoods beskickningar och förrättningar i London samt för den i juli 1656 ingångna traktaten. En del upplysningar om Frankrikes ställning och dess försök att medla i den nordiska konflikten lämnar A. Chéruel i arbetet *Le baron Charles d'Avaugour, ambassadeur de France en Suède 1654—57* (Revue d'histoire diplomatique, 1889, s. 523—534). Sveriges och Danmarks inbördes förhållande under åren närmast före det första danska kriget skildrar J. L.

Carlbom i skriften *Magnus Durcels negotiation i Köpenhamn 1655—1657* (1901).

Förutom i ovannämnda specialarbeten beröras de diplomatiska förhandlingarna och krigsrörelserna under Karl X Gustavs regering mer eller mindre i åtskilliga utländska översiktsverk, av vilka här endast några av de av forskarna oftast anlitade torde behöva anföras, nämligen Ch. H. Firth, *The last years of the Protectorate 1656—1658*, Vol. 1—2 (1909); M. Philippson, *Der grosse Kurfürst Friedrich Wilhelm von Brandenburg*, T. 1—3 (1897—1903); A. Waddington, *Le grand électeur Frédéric Guillaume de Brandebourg. Sa politique extérieure 1640—1688*, T. 1—2 (1905—08); B. Erdmansdörffer, *Deutsche Geschichte vom Westfälischen Frieden bis zum Regierungsantritt Friedrichs des Grossen*, Bd 1 (1892; Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen, hrsg. v. Oncken, III: 7) och A. Chéruel, *Histoire de France sous le ministère de Mazarin 1651—1661*, T. 1—3 (1882).

Den litteratur, som hänför sig till Karl X Gustavs krig med Danmark, är synnerligen rikhaltig. Av svenska forskare har J. L. Carlbom i det något diffusa arbetet *Karl X Gustav från Weichseln till Bält 1657. Taget över Bält och freden i Roskilde 1658* (1910) lämnat en teckning av Sverige och Danmark i deras inbördes förhållande till krigsutbrottet 1657, rustningarna i de båda länderna, krigsrörelserna, freden och de följande underhandlingarna intill det nya fredsbrottet i aug. 1658, varjämte han givit en vidlyftig tablå över hela den svenska krigsmakten till lands. Samme författares *Karl X Gustav, Bält och Roskilde* (1912) utgör endast en sammandragen och i vissa avseenden korrigerad ny upplaga av det förstnämnda arbetet. Fälttåget i Skåne har A. Stille behandlat i uppsatsen *Fälttåget i Skåne och Halland 1657* (*HTS*, Bd 2 (1904—08), s. 105—216), och för försvaret av det egentliga Sverige under konungens båda krig har C. Öhlander redogjort i arbetet *Det egentliga Sveriges försvar mot Danmark-Norge under Carl den X:s danska krig 1657—1660* (1904). Striden om Trondhjem och dess återerövring av en norsk här är skildrad i skriften *Kampen om Trondhjem 1657—1660* (1897) av Y. Nielsen. I den ovan (s.

383) nämnda publikationen av akter rörande fredsunderhandlingarna, vilken C. G. Weibull utgivit, kan den intresserade steg för steg följa de förhandlingar, som slutligen resulterade i Roskildefreden. Kriget och freden behandlas i korthet av C. Hallendorff i minnesskriften *Karl X Gustaf på Själland 1658* (1908).

Av danska forskare är det framför allt de båda militära krigshistorikerna K. C. Rockstroh och A. Liljefalk, som ägnat sig åt studiet av Karl X Gustavs danska krig. I ett stort antal uppsatser, företrädesvis publicerade i danska lokalhistoriska tidskrifter, hava de lämnat värdefulla bidrag till kännedomen om dessa för det danska väldet ödesdigra år. De viktigaste av dessa bidrag torde vara den förres *Indledningen til Krigen 1657 samt Krigsbegivenhederne i Elbegnene indtil Udgangen af September nævnte Aar* (*DHT*, R. 7: Bd 6 (1906), s. 366—512) och den senares *Frederiksoddes første Dage og Carl Gustafs Overgang over Lille Belt* (Vejle Amts Aarböger, 1907, s. 1—68). Övriga äro noga förtecknade i Erichsen og Krarup, *Dansk historisk Bibliografi*, Bd 1 (1918—21), s. 123—136.

Karl X Gustavs politik mellan de båda danska krigen och Sveriges ställning till de makter, som utan att höra till de direkt krigförande på ett verksamt sätt ingrepo i kriget, nämligen England, Frankrike och Nederländerna, har T. Gihl analyserat i avhandlingen *Sverige och västmakterna under Karl X Gustafs andra krig med Danmark* (1913). De motiv, som voro de bestämmande för konungen att bryta den ingångna freden, skärskådar L. Blomgren i uppsatsen *Ägde Karl X Gustaf rättmätiga och giltiga skäl för sitt fredsbrott 1658?* (1907; Redogörelse för Högre allmänna läroverket i Vänersborg, Bilaga). I polemik mot de synpunkter, som den danske forskaren Fridericia framlagt i arbetet *Adelsvældens sidste Dage* (1894), ger Blomgren det svaret på den uppställda frågan, att den svenske konungen hade rättmätiga skäl för sitt handlingssätt. Belägringen och den resultatlösa stormningen av Köpenhamn behandlas i de båda arbetena: S. A. Sörensen, *Kjöbenhavns Belejring og Fyens Gjenerobring. Skildringer fra Carl-Gustavs-Fejden 1658—59* (1896) och *Mindeskrift i Anledning af 250-Aarsdagen for Stormen paa*

Köbenhavn 10—11 Februar 1659 (1909). Det senare innehåller bidrag av ett tiotal danska historici rörande den danska huvudstadens försvar och dettas ledare samt undsättningen av den holländska flottan. Nederländarnas militäriska och diplomatiska uppträdande i kriget, som avgjorde utgången, behandlas utförligare i C. Ballhausen, *Der erste englisch-holländische Seekrieg 1652—1654 sowie der schwedisch-holländische Seekrieg 1658—1659* (1923). — För de viktigaste krigshändelserna i Sveriges tyska provinser under det andra danska kriget har H. Klaje redogjort i de båda arbetena *Der Feldzug der Kaiserlichen unter Souches nach Pommern im Jahre 1659* (1906) och *Des grossen Kurfürsten Stürme auf Greifswald im Jahre 1659* (Pommersche Jahrbücher, 1909, s. 75—148).

Vår inre historia under Karl X Gustav har blivit styvmoderligt behandlad; om den inre styrelsen under konungens långa frånvaro i kriget känner man egentligen föga. Av de få bearbetningar, som finnas rörande de inre förhållandena, kunna nämnas N. M. Börjesson, *Riksdagen i Stockholm 1655* (1891) och första delen av arbetet *Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige* (1906), i vilket K. Fabricius närmare redogjort för ställningen i Skåne och Halland åren närmast före och efter Roskildefreden. Till denna kategori av bearbetningar kunna i viss mån hänföras de båda biografierna: Ellen Fries, *Erik Oxenstierna* (1889) och A. Stille, *Schering Rosenhane som diplomat och ämbetsman* (1892; även i *LUÅ*, T. 28), även om författarna till stor del uppehålla sig vid de många viktiga diplomatiska värv, som anförtroddes åt Oxenstierna och Rosenhane. — Synnerligen värdefulla bidrag till Finlands inre historia under Karl X Gustavs tid lämnar K. E. F. Ignatius i arbetet *Finlands historia under Karl X Gustafs regering* (1865).

Huru styrelsen skulle ordnas under den unge Karl XI:s omyndighetstid i enlighet med bestämmelserna i faderns testamente, blev ej närmare avgjort vid februaririksdagen 1660 utan uppsköts till vidare prövning. På den i Stockholm under hösten samma år samlade riksdagen genomdrev adeln sina önskemål och i överensstämmelse med dem fastställdes den nya regerin-

gens sammansättning. De skiftande förhandlingarna, förknippade med mångahanda intriger, om tolkningen av Karl X:s testamente har G. Wittrock med utnyttjande av allt tillgängligt material utförligt framställt i avhandlingen *Carl X Gustafs testamente. Den politiska striden i Sverige 1660* (1908). De ledande inom förmyndarstyrelsen och deras ställning i stat och samhälle har W. Tham tagit upp till behandling i studien *Några ord om K. Carl XI:s förmyndare och deras samtid* (Frey, 1848, s. 513—530). Vid sidan av allianspolitiken utgjorde finansfrågorna de spörsmål, kring vilka den politiska striden inom förmyndarregeringen stod, och uppfattningen om hela dess inrikespolitik har väsentligen bestämts av omdömet om de företagna finanspolitiska åtgärderna. En grundlig utredning av den ekonomiska krisen under förmyndarstyrelsen, sedd i dess politiskhistoriska sammanhang, har G. Wittrock företagit i det två band omfattande arbetet *Karl XI:s förmyndares finanspolitik* (1914—17; *SHVU*, Bd 15:3 och 19:1). Första delen behandlar Gustaf Bondes finansförvaltning och brytningen under bremiska kriget 1661—1667, den andra går från blå boken till franska förbundet (1668—1672). I en förstudie till nyssnämnda stora arbete, *Bremiska hären och subsidiefrågan i Karl XI:s förmyndares utrikespolitik 1667—68* (*HT*, 1913, s. 23—41), har Wittrock påvisat, huru subsidierna från utländska makter icke spelat den avgörande roll för förmyndarnas finanspolitik, som man förut antagit.

En sammanfattande, ännu i vissa delar användbar äldre historik över reduktionen har W. E. Svedelius givit i arbetet *Om reduktionen af krono- och adeliga gods under K. Carl X Gustafs och K. Carl XI:s regering* (1851). Någon modern framställning över reduktionen i dess helhet finnes icke. Clasons och Almquists ovannämnda arbeten: *Till reduktionens förhistoria* och *Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden* utgöra dock synnerligen viktiga bidrag, då i dem lämnas redogörele för den tidigare utvecklingen och reduktionens förutsättningar. O. Varenius har i sitt två band omfattande arbete *Räfsten med Karl XI:s förmyndarstyrelse* (1901—03; *SHVU*, Bd 7:5, 8:5) skildrat reduktionens förhistoria och historia t. o. m. 1675. Den 1680

tillsatta kommissionen, som hade till uppgift att likvidera med kronans fordringsägare, och dess verksamhet ha beskrivits av A. Munthe i uppsatsen *Likvidationskommissionen* (*MK.I*, 1931, s. 83—116). Reduktionens genomförande i Livland och den därav härflytande konflikten mellan konungen och det livländska ridderskapet, ha utförligt skildrats av J. Vasar i arbetet *Die grosse livländische Güterreduktion. Die Entstehung des Konflikts zwischen Karl XI. und der livländischen Ritter- und Landschaft 1678—1684* (1930—31; även i Acta et commentationes Universitatis Tartuensis, B. Humaniora, 20: 2, 22: 2). Den med reduktionen nära sammanhängande frågan om enväldets införande har belysts av W. Carlgren i uppsatsen *Kungamakt, utskott och stand på 1680- och 90-talens riksdagar* (*HT*, 1921, s. 1—47, 169—215), i vilken författaren karakteriserar det karolinska enväldet »såsom en diktatur i och för lösning av de överhängande uppgifter, som råd och riksdag ej kunnat bemästra». I arbetet *Bidrag till kännedomen om det karolinska enväldets uppkomst* (1926; även i *GHA*, Bd 32: 2) undersöker S. Gräuers, i vad mån kännedom om det franska enväldet och dess utveckling kan ha förefunnits i Sverige under årtiondena närmast före 1680. Han kommer därvid till det resultatet, att en dylik kunskap utan tvivel varit för handen och därtill just hos de personer, som stått den unge konungen personligen nära.

Till riksdagarnas historia under Karl XI:s regering föreligga, förutom de å s. 411—412 nämnda mera betydelsefulla skrifterna, en rad avhandlingar och monografier, av vilka några dock numera äro utan större värde. De anföras här i kronologisk följd efter åren för riksdagarnas hållande: F. E. Fåhræus, *Om riksdagen i Upsala 1675* (1851); F. F. Carlson, *Om 1680 års riksdag* (1860; Inbjudningsskrift till philosophiae magisterpromotionen den 31 maj 1860); C. L. Rundbom, *Bidrag till historien om riksdagen år 1682* (1854); C. A. Titz, *Bidrag till historien om riksdagen år 1686* (1857); H. L. Schmidt, *Om riksdagen år 1689* (1857). I uppsatsen *Sveriges sista lantdagar och provinsmöten 1676—79* (*KFA*, 1930, s. 1—38) har S. Gräuers redogjort för den betydelsefulla insats i vårt lands historia, som de sista svenska landskapsmötena spelat. Ur samma synpunkt har C.

VON BONSDORFF skildrat några landskapsmöten i Finland under Karl XI:s tid i uppsatsen *Landskapsmöten i Finland på 1670-talet* (*HArk.*, 1891, s. 222—257). Samme författare har också i *De finska städernas representation intill frihetstiden* (*HArk.*, 1894, s. 1—79) upplyst om de finska städernas ombud vid de svenska riksdagarna, ombudens antal och utväljande, riksdagsarvodena, besvären samt meddelat en förteckning över herredagsmän från Finlands städer under åren 1531—1713.

De bearbetningar, som röra vår inre historia under Karl XI:s regering, äro heller icke många. FABRICIUS' arbete *Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige* är redan ovan omnämnt. I dess andra del skildras Skåne under åren 1660—1676 och de åtgärder, som under dessa år vidtogos för att knyta de »konkvesterade landskapen» närmare till det egentliga Sverige. Åt den viktiga kommission, som regeringen 1669 tillsatte för granskning av alla förvaltningsgrenar inom det skånska generalguvernementet i och för avhjälpande av rådande missförhållanden, hava ägnats tvenne akademiska avhandlingar: S. WÄGNER, *Skånska kommissionen af 1669—70. Ett bidrag till de skånska landskapens inre historia* (1886) och A. HALLENBERG, *Skånska kommissionen af år 1669—1670 och Skånelands kyrkliga förhållanden* (1907). Ett intressant bidrag till kännedomen om vår utrikeshandels och handelsflottas ståndpunkt och utveckling föreligger i uppsatsen *Ett blad ur den svenska handelsflottans historia 1660—1675* (*HT*, 1923, s. 205—281) av B. FAHLBORG. I avhandlingen *Karl XI:s indelningsverk för armén* (1922) har S. ÅGREN behandlat det egentliga indelningsverket och det ständiga knektehållet under åren 1679—1697 och därvid bl. a. skildrat indelningskommissionernas tillsättning och allmänna uppdrag, organisatoriska bestämmelser, indelningens verkställande och för verket utfärdade reglementen, det ständiga knektehållets antagande, kontraktsbestämmelserna, roteringens verkställande och bestämmelsernas kodifierande. Uti avhandlingen *Uppkomsten av Finlands militieboställen under indelningsverkets nyorganisation 1682—1700* (1933) har J. E. ROOS klarlagt gången av indelningsverkets genomförande i Finland och tillkomsten av bo-

ställsinstitutionen. Till denna kategori av bearbetningar rörande vår militära historia kan också räknas avhandlingen *Nils Bielke och det svenska kavalleriet 1674–1679* (1883) av P. Sondén, där författaren icke blott behandlar Bielkes reorganisation av Livregementet till häst och hans ledarskap för hela det inhemska kavalleriet utan även dettas insatser i det skånska kriget.

Ännu saknar vår historia moderna biografiska skildringar av de mera framstående män, som stodo vid konungens sida i kampen för statens väl eller på andra sätt spelade en framstående roll under förmyndarstyrelsen och Karl XI:s egen regeringstid. Viktiga bidrag till levnadsteckningar över några av de mera framträdande personligheterna finnas dock, av vilka här kunna nämnas: O. Malmströms trenne arbeten *Nils Bielke såsom generalguvernör i Pommern 1687–1697* (1896), *Nils Bielke och kriget mot turkarna 1684–1687* (1895) och *Högmålsprocessen mot Nils Bielke* (1899); O. Varenius, *Högförräderimålet mot Magnus Gabriel De la Gardie år 1675* (*HSCGM*, 1897); R. Fåhræus, *Johan Gyllenstiernas riksdagsmannabana. Studier i riddarhus- och rådsprotokollen* (*HT*, 1899, s. 307–324) samt E. Ingers, *Erik Lindschöld*, I (1908).

Den skiftande och osäkra utrikespolitiken under de första åren av Karl XI:s förmyndarstyrelse har grundligt och ingående skildrats och utretts av B. Fahlborg i den akademiska avhandlingen *Sveriges yttre politik 1660–1664* (1932), till vilken författaren som inledning fogat en konturteckning av den svenska stormaktens yttre struktur år 1660, d. v. s. en redogörelse för vårt lands ställning som territoriell, baltisk, tysk och europeisk stormakt, och för dess förhållande till resp. grannar vid den tid, då förmyndarstyrelsen stod i begrepp »att taga det sista avgörande steget ur kriget in i freden». Avhandlingen åtföljes av en synnerligen utförlig förteckning över äldre och nyare, svensk så väl som utländsk litteratur rörande händelserna under de år avhandlingen omspänner. Till belysning av förmyndarstyrelsens utrikespolitik under de närmast följande åren (1665–1672) föreligga några smärre bidrag, förutom J. E. Nordwalls skildring av förhållandet mellan *Sverige och Ryssland efter*

freden i Kardis (*HT*, 1890, s. 229—252; 1891, s. 93—136). Den föga ärorika kontroversen med Bremen har behandlats av K. G. Lundqvist i avhandlingen *Sveriges krig med staden Bremen och politik i samband därmed åren 1665—1666* (1893). Samme författare har också i trenne uppsatser redogjort för de fördrag, som den svenska regeringen avslöt med tvenne tyska furstar, och den neutralitetsförklaring, som utfärdades under kriget mellan England och Holland: *Sveriges förbund med Mecklenburg-Güstrow år 1666 och förhandlingarne därom* (1897); *Sveriges förbund med Kur-Sachsen år 1666* (*HSHH* (1908), s. 353—382) och *Sveriges neutralitetsförklaring år 1666 under kriget mellan England och Holland* (1899). Det på tillskyndan av Magnus Gabriel De la Gardie ingångna subsidiefördraget med Frankrike har skildrats av M. Weibull i avhandlingen *Sverges förbund med Frankrike 1672* (1865; även i *LUÅ*, 1864). Vårt lands förhållande till Frankrike och Danmark efter avslutandet av förbundet med Frankrike i april 1672, vilket framkallade en mängd politiska problem av stor betydelse, fram till utbrottet av kriget med Brandenburg i december 1674, har H. Bohrn utförligt skildrat och behandlat i avhandlingen *Sverige, Danmark och Frankrike... 1672—1674* (1933). De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Brandenburg under samma skede har T. Wolpers huvudsakligen efter tryckt aktmaterial belyst i dissertationen *Die politischen Beziehungen Brandenburgs zu Schweden in den Jahren 1672 bis 1675* (1912). Åt den utomordentliga holländska ambassad, som 1672 under ledning av Willem van Haren skickades till Stockholm för att motarbeta det franska inflytandet, har F. G. Slothouwer ägnat studien *De buitengewone ambassade naar het Zweedsche hof in den jare 1672* (Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde, R. 3: D. 6 (1892), s. 81—132).

Det krig i Tyskland, som Sverige 1675—1679 måste utkämpa till följd av förbundet med Frankrike 1672, har gjorts till föremål för en synnerligen grundlig undersökning av N. Wimarson i arbetet *Sveriges krig i Tyskland 1675—1679*, 1—3 (1897—1912), ett av de tillförlitligaste och bästa krigshistoriska verk, vår litteratur äger. Från tysk och speciellt preussisk sida ha en

mängd skrifter sett dagen, framför allt agnade åt slaget vid Fehrbellin och kurfursten Fredrik Wilhelms erövring av Pommern. För närmare kännedom om dessa må hänvisas till Setterwalls historiska bibliografier. Kriget med Danmark saknar däremot en uttömmande modern monografisk framställning. De bästa översikterna äro N. P. Jensen, *Den skaanske Krig 1675—79* (1900) och A. Stille, *Fälttågen i Skåne 1676—1679. Några reflexioner och synpunkter* (*HT*, 1901, s. 25—73). Slaget vid Lund har utförligt behandlats av L. Tingsten i uppsatsen *Slaget vid Lund den 4 december 1676* (*KFÅ*, 1920, s. 5—52) och vissa betydelsefulla skeden i drabbningen av A. Stille, *Kristian V i slaget vid Lund. En kritisk undersökning* (*HT*, 1898, s. 191—210); N. P. Jensen, *Christian V i Slaget ved Lund. En kritisk Undersögelse* (*DHT*, R. 7: Bd 2 (1899—1900), s. 1—45) och A. Stille, *Christian V i Slaget ved Lund. Nogle Bemærkninger som Svar til Hr Oberst N. P. Jensen* (därsammastädes, s. 559—570). Uti *SSHFB*, *SSLHAF* och *SS* har M. Weibull i anslutning till meddelade aktstycken lämnat flera mindre bidrag till snapphanarnas historia; deras organisation och militära betydelse ha klarlagts av P. Sörensson, *Friskyttarna (snapphanarna) under skånska kriget (1676—79). Deras organisation och militära betydelse* (*KFÅ*, 1916, s. 1—75). De bästa uppgifterna om den svenska flottans insats i kriget får man i andra delen av A. Zetterstens *Svenska flottans historia* (1903), varmed kan jämföras H. D. Lind, *Om Styrkeforholdet mellem den danske og den svenske Flaade i Slaget paa Kögebugt 1. Juli 1677* (*DHT*, R. 8: Bd 2 (1909—10), s. 281—303). För striderna på den svensk-norska gränsen, företrädesvis i Bohuslän, redogör J. Gjelsowsen i arbetet *Gyldenløvefejden 1675—1679* (Skrifter udg. af Videnskabs-Selskabet i Kristiania, 1906, 2. Hist.-fil. Kl., nr 6) och för *Striderna om Jämtland och Härjedalen 1676—1679* (1915) J. Bromé. För den fred, som utgjorde avslutningen på kriget, har M. Weibull redogjort i uppsatsen *Freden och förbundet i Lund 1679* (*NTF*, 1870, s. 509—618). Det inflytande, som hertigen av Holstein-Gottorp utövade på denna och övriga freder, har V. L. Nanneståd behandlat i uppsatsen *Hertugen af Gottorps Indflydelse paa Fredsforhandlingerne i*

Nimwegen, Fontainebleau og Lund (*DHT*, R. 5: Bd 4 (1883—84), s. 189—264).

Sveriges utrikespolitik under Karl XI:s senare regeringstid, särskilt de allra sista åren av hans levnad, är i motsats till den tidigare ganska utförligt behandlad, men även på detta område saknas en modern framställning, som spänner över hela eller större delar av tidsskedet. M. Höjer har gjort en kort *Öfversigt af Sveriges yttre politik under åren 1676—1680* (1875; även i *UUÅ*), i vilken han särskilt fäst sig vid Johan Gyllenstiernas insats i utrikespolitiken under dessa år. Bidrag till vårt lands diplomatiska historia och till kännedomen om den allmänna europeiska politikens utveckling under den tid, då grunden lades till en kraftigare opposition mot Frankrikes övermäktiga ställning, lämnar R. Fåhræus i avhandlingen *Om förändringen af Sveriges allianssystem åren 1680—1682 i dess sammanhang med de europeiska förvecklingarna* (1891). Som ett komplement till denna kan man anse samme författares skildring av förhållandet mellan *Sverige och Danmark 1680—1682. Ett bidrag till skandinavismens historia*, 1—2 (1897—98). Fåhræus har också i uppsatsen *Sverige och förbundet i Augsburg år 1686* (*HT*, 1896, s. 201—236), vilken samtidigt utgör en skarp kritik av R. Festers dissertation *Die Augsburger Allianz von 1686* (1893), med stöd särskilt av svenska källor, dem Fester förbisett, tecknat vårt lands ställning till förbundet i Augsburg i samband med Sveriges dåtida tyska politik. Den livliga politiska kamp, som i augusti 1686 uppblossade om det franska allianssystemets bestånd i norra Europa och slutligen löstes på Altonakongressen i juni 1689, har L. Stavenow behandlat i uppsatsen *Sveriges politik vid tiden för Altona-kongressen 1686—1689* (*HT*, 1895, s. 171—207, 261—320). De första ansatserna till en väpnad neutralitet i samförstånd med Danmark till skydd mot det överhandtagande kaperiet under sjömakternas krig med Ludvig XIV har utretts av J. C. W. Thyrén i arbetet *Den första väpnade neutraliteten. Svensk-danska förbunden 1690, 1691 och 1693 jämte en inledande öfversigt af Europas politiska ställning vid det stora krigets utbrott 1688—1689* (1885—86; *LUÅ*, T. 21 och 22). Det från brandenburgsk sida utgående försöket att med biläggande

av smärre tvistefrågor grunda ett varaktigt samförstånd mellan Sverige och Brandenburg har skildrats av G. Wittrock i uppsatsen *Nils Bielkes underhandling i Brandenburg 1696* (*KFA*, 1918, s. 49—105). För de förhandlingar med Frankrike å ena sidan och medlemmarna av 1689 års allians å den andra, vilka slutligen ledde till det resultatet, att Sverige utsågs till medlare på fredskongressen i Rijswijk, redogör A. Bratt i avhandlingen *Sveriges yttre politik under de preliminära förhandlingarna före freden i Rijswijk* (1905). Sveriges långvariga tvister med Holstein-Gottorp, vilka närmast bottnade i Altonafördragets otydliga bestämmelser, har E. Olmer klarlagt framför allt i arbetet *Konflikten mellan Danmark och Holstein-Gottorp 1695—1700. Med särskildt afseende fäst vid Sveriges förhållande till den samma*, *1—2*, tryckt i *GVH*, F. 4, 1:1 (1898); 4:4 (1902), vars andra del skildrar händelseförloppet fram till juni 1699.

Knappast någon period av vår historia har under de senaste decennierna blivit föremål för en så intensiv utforskning som Karl XII:s regering. Ett synnerligen stort antal bearbetningar — bortsett från den rika skörden av nya givande käll- och urkundspublikationer, varom redan ovan talats — har under de sista årtiondena sett dagen, och både in- och utländska forskare ha lämnat betydelsefulla bidrag till belysning av Karl XII:s tid. Förhållandet är huvudsakligen är tillskriva den åsiktsbrytning, vilken inträtt på detta område mellan de svenska historikerna, och den iver, varmed anhängarna av den ena eller andra åsikten om hithörande problem angripit motståndarna eller sökt försvara egna positioner. Av denna oerhört rika litteratur kunna här endast de allra viktigaste bidragen omnämnas.

Den Karl XII:s-beundran, som de nationella motgångarna vid 1800-talets början väckte till nytt liv och som uppammades av den götiska skolan — se härom närmare R. G:son Berg, *Karl XII:s-minnet och hundraårsfesten 1818* (*NT*, 1908, s. 127—140) — fortlevde med tynande låga ett stycke in på 1800-talets mitt. Vid den tiden gjorde sig emellertid Fryxell till tolk för en annan uppfattning i sin *Karl den tolftes historia* (1856—59) (= *Berättelser ur svenska historien*, D. 21—29).

Visserligen bedömer Fryxell rättvist Karl XII som människa och person, men han frånkänner honom all statsmannaförmåga liksom högre fältherreegenskaper; konungen bär enligt Fryxell ensam skulden till att vår stormaktsställning gick förlorad. Med skärpa opponerade sig B. von Beskow mot denna åsikt i skriften *Karl den tolfte i Alt-Ranstadt* (*SAH* ifrån år 1796, D. 40 (1866), s. 15—509), sedermera utgiven i en förändrad och omarbetad edition under titeln *Karl den tolfte. En minnesbild* (1868—69). Fryxell bemötte angreppet i förord och noter till den 1868 utgivna andra upplagan av Berättelsernas tjuguförsta del och utförligare i uppsatsen *Anmärkningar mot Bernhard von Beskows skrift: Karl XII i Alt-Ranstadt* (*HB*, D. 4 (1878), s. 227—290). Någon idépolitisk betydelse fick aldrig von Beskows rehabiliteringsförsök, ty Fryxells uppfattning blev snart nog allenarådande, framför allt sedan F. F. Carlson accepterat densamma i sjätte och sjunde delarna av *Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset* (1881—85). Till denna s. k. gamla skolans åsikter ha i våra dagar slutit sig åtskilliga historiska forskare och framför allt en del militärer, som skarpt anfallit konungen och försökt förringa hans personliga insatser. Bland Fryxells anhängare må först nämnas Ernst Carlson, som dock i sin fortsättning på faderns arbete företräder en mera moderat mening. Det var Ernst Carlson, som ensam tog upp stridshandsken, när Stille, såsom ovan nämnts, 1908 utgav sitt uppmärksammade verk *Carl XII:s fälttågsplaner,* och med talang skötte försvaret för den gamla skolan. Av andra, som i det stora hela mer eller mindre deciderat anslutit sig till de Fryxell-Carlsonska idéerna, kunna särskilt nämnas C. Annerstedt i *Fältmarskalken grefve Magnus Stenbock* (*SAH* ifrån år 1886, D. 20 (1906), s. 21—579); C. O. Nordensvan i arbetet *Karl XII. Synpunkter och betraktelser* (1918) samt A. Munthe i det tre stora band omfattande verket *Karl XII och den ryska sjömakten* (1924—27). I detta senare har författaren i flera av de omtvistade spörsmålen fört fram tungt vägande nya synpunkter och argument för sina åsikter. En kritisk granskning av arbetets första del har offentliggjorts av S. Backman under titeln »*Karl XII och den ryska sjömakten*» *av Arnold Munthe. Kritisk gransk-*

ning (*KFÅ*, 1927, s. 79—161). Bland dem, som drivit den gamla skolans åsikter till sin yttersta spets och i Karl XII endast se en oförvägen stridskämpe utan några som helst ledareegenskaper, behöva blott som exempel nämnas C. Adelsköld i *Karl den tolfte och svenskarne*, 1—2 (1902—03), och C. Bratt i *Karl XII som härförare* (1931).

Gentemot den Fryxell-Carlsonska uppfattningen har under de senaste decennierna rests en livlig opposition från anhängarna av den s. k. nya skolan, som i Karl XII se icke blott en betydande fältherre och strateg utan även en framstående statsman med klar blick för den politiska situationens krav och med vitt syftande och skarpsinnigt uttänkta planer. Uppslaget till denna nya riktning inom den karolinsk-historiska vetenskapen gav H. Hjärne i sin essay *Karl XII. En uppgift för svensk häfdaforskning* (Vintergatan, 1897, s. 1—40; omtr. i författarens *Svenskt och främmande* (1908), s. 107—146), där han bl. a. framhöll vikten av att se Karl XII i hans europeiska sammanhang och där han föreslog inrättandet av en historisk akademi med Karl XII:s-forskningen till speciell uppgift, »icke för någon enstaka bragdlysten forskare utan för en hel skola av noggranna arbetare och enkom utbildade specialister». Hjärne utförde sedermera närmare sina idéer och tankar i arbetet *Karl XII. Omstörtningen i Österuropa 1697—1703* (1902; omtryckt i förf:s *Samlade skrifter*, D. 1 (1932), s. 1—414), i vilket han med särskild styrka hävdade det riktiga i Karl XII:s åtgärd att efter Narvasegern vända sig mot konung August av Sachsen-Polen, emedan han var den mest betydande av de båda fienderna och den som i första hand borde betvingas. Det program, som Hjärne uppdrog, och de forskningsuppgifter, som han framhävde, hava sedermera fullföljts av honom själv och en hel rad av vetenskapsmän, bland vilka kunna nämnas A. Stille, C. Hallendorff, H. Brulin, N. Herlitz, P. Sörensson, S. Schartau, C. Bennedich, H. Uddgren m. fl. Atskilliga av dessa forskares skrifter, genom vilka Karl XII:s-problemet förts närmare en slutlig lösning, komma att bli nämnda i det följande i sitt kronologiska sammanhang, varför det torde vara överflödigt att här särskilt framhäva någon eller några.

Vid studiet av Karl XII:s historia bör emellertid icke förbises den insats i den karolinska forskningen, som gjorts av Carl Schirren, en av de främsta kännarna av det stora nordiska krigets tid, ehuru han icke lämnat efter sig någon större litterär produktion. Som professor i Riga och, efter förvisningen därifrån, i Kiel sysslade han först med de livländska lantdagarnas hållning under Karl XI:s reduktion och tog därefter upp till behandling frågan om Patkul och hans livsgärning. Under arbetet med utforskningen av den livländske oppositionsledarens roll vid bildandet av anfallsförbundet mot Sverige kommo Schirrens intressen snart att omspänna hela den österuropeiska frågan under åren 1697—1721. För detta ändamål bedrev han intensiva och vittomfattande forskningar i nästan alla Europas större arkiv och samlade därunder en oerhörd mängd avskrifter av snart sagt allt mera betydelsefullt källmaterial till det stora nordiska krigets historia. (Om dessa samlingar se s. 78.) Trots sin lärdom och sin ingående kännedom om Karl XII:s tid kom Schirren aldrig att bearbeta sina samlingar. De enda litterära resultaten äro en del recensioner i Göttingische gelehrte Anzeigen utav några arbeten rörande Karl XII:s tid, bl. a. första delen av Carlsons arbete om Karl XII. Dessa avhandlingslika recensioner ha efter Schirrens död samlats och utgivits under titeln *Zur Geschichte des nordischen Krieges* (1913). I den nyssnämnda anmälan, som i viss mån kan sägas hava banat väg för den metodiska utforskningen av Karl XII:s historia, ställde sig Schirren i bestämd opposition mot Fryxells och Carlsons uppfattning och påvisade bl. a., att deras domslut grundade sig på en allt annat än tillfredsställande utredning. Se härom utförligare C. Hallendorff, *Carl Schirren* (*KFÅ*, 1910, s. 319—326) och N. Herlitz, *Carl Schirren. Några ord om en baltisk historiker* (*SvT*, 1913, s. 457—464).

Av moderna vetenskapliga bearbetningar, som behandla Karl XII och hela hans regeringstid, kan i första hand rekommenderas den till 200-årsdagen av konungens död av S. E. Bring utgivna minnesskriften *Karl XII* (1918). I denna hava ett tiotal forskare medarbetat med självständiga uppsatser, vilka överspänna skilda, viktigare skeden av perioden 1697—1718 och som

tillsammantagna avse att ge en allsidig sammanfattning av de resultat, till vilka Karl XII:s forskningen kommit. Åtskilliga av dessa bidrag komma att åberopas i det följande på sina behöriga avdelningar. Av speciellt krigshistoriska verk rörande Karl XII:s tid är det tillbörligt att i första hand framhäva det av Generalstaben utgivna, av C. Bennedich författade, fyra stora kvartband jämte en portfölj kartor och bataljplaner omfattande monumentala verket *Karl XII på slagfältet* (1918—19), i vilket författaren tagit till sin uppgift att skildra Karl XII såsom slagtaktikens mästare och från denna synpunkt undersöka de särskilda viktigare fältslagens förlopp. Även om vissa partier av verket och åtskilliga av de framförda åsikterna äro och komma att bliva omstridda, torde ingen kunna förneka, att »här föreligger en med sällsynt konsekvens hävdad självständig uppfattning av Karl XII som härförare, samt att denna uppfattning dokumenterats genom ett med jätteflit hopsamlat samt noggrant sovrat bevismaterial», vilket också gjorts lätt tillgängligt för den intresserade genom rika källhänvisningar. På samma höga vetenskapliga nivå står också det av den danska generalstaben utgivna tiobandsverket *Bidrag till den store nordiske Krigs Historie* (1890—1934), vars främste medarbetare varit den nyligen avlidne generalmajor A. P. Tuxen. I detta har helt naturligt huvudvikten lagts på en skildring av de dansk-norska krigsrörelserna, och endast i förbigående ha händelserna i Ryssland-Polen kunnat beröras. I den nionde delen (1932) av verket behandlas Norges försvar 1717—1718, under det att de sju närmast föregående äro koncentrerade på det danska kriget 1709—1716; den första redogör för den svenska landstigningen på Själland och konflikten med hertigen av Holstein-Gottorp. En klargörande översikt av alla Karl XII:s fältåg lämnar den danske kaptenen C. von Sarauw i arbetet *Die Feldzüge Karl's XII.* (1881). Även Munthes och Nordensvans ovannämnda arbeten kunna inrangeras bland kategorien moderna vetenskapliga bearbetningar.

Av kortare exposéer över Karl XII och hans tid, vilka närmast ha formen av en karakteristik av konungen och hans insats i svensk politik, kunna nämnas de fyra minnestalen på 200-

årsdagen av hans död, nämligen H. Hjärne, *Karl XII från europeisk synpunkt* (*KFÅ*, 1919, s. 5—16); L. Stavenow, *Karl XII och det svenska stormaktsväldet* (*KFÅ*, 1919, s. 17—33); A. Stille, *Tvåhundraårsminnet av Karl XII:s död* (*KFÅ*, 1919, s. 34—47) och H. Almquist, *Karl XII* (*KFÅ*, 1919, s. 48—64). De synpunkter, som Hjärne framlagt i det förstnämnda talet, har han utvecklat i uppsatsen *Karl XII. Hans livsverk från riksförsvarets synpunkt* (*Karl XII*, utg. av Bring (1918), s. 1—40). Den karakteristik, som andas den mest oförställda beundran för konungen såsom en av historiens största gestalter, är P. Engdahls *Karl XII. En studie över hans personlighet* (*KFÅ*, 1930, s. 147—255). Populär — kanske alltför populär, då den i vissa stycken saknar nödig vederhäftighet — är den lilla studien av O. Kuylenstierna, *Karl XII. Hans öden och hans personlighet* (2:a omarb. uppl. 1925). Av betydligt större värde för den historiska forskningen är det motsvarande arbetet *Ur Carl XII:s lefnad*, 1—2 (1916), av A. Quennerstedt, vilande på en ingående kännedom om hela den rika karolinska litteraturen och fullt av originella tankar och uppslag.

På utredningen av den politiska konstellationen i Norden strax före sekelskiftet 1700 och tillkomsten av det stora anfallsförbundet mot Sverige ha särskilt E. Olmer och C. Hallendorff arbetat. Den förre har i uppsatsen *Sveriges förhållande till konungavalet i Polen 1697* (*HT*, 1900, s. 249—287) — jfr härmed P. Haake, *Die Wahl Augusts des Starken zum König von Polen* (*HV*, 1906, s. 31—84) — belyst vårt lands ställning till de faktorer och händelser, som i juni 1697 ledde till kurfurstens av Sachsen val till konung i Polen. De efter valet inledda förhandlingarna om ett förbund ha även skildrats av Olmer i arbetet *Alliansförhandlingen mellan Sverige och konung August 1697—1700* (1900; även i *GHÅ*, Bd 6: 2). Åt *Alliansen mellan Sverige och huset Lüneburg 1698* (*HT*, 1899, s. 41—70) har han ägnat en liten studie. Förutom i det ovannämnda arbetet har Olmer även behandlat konflikten med Holstein-Gottorp i uppsatsen *Kristian V:s öfverfall på Holstein-Gottorp vid Karl XI:s död* (*HT*, 1898, s. 1—48) och i uppsatsen *Om ryssfruktan i Sverige för 200 år sedan* (*HT*, 1903, s. 295—317) de farhågor, man i

Sverige och även utomlands hyste för ett tyskt anfall även närmast efter Karl XI:s död. En äldre, delvis ännu användbar sammanfattning av våra diplomatiska förbindelser under tiden 1697—1700 är C. F. I. Wahrenbergs *Bidrag till historien om Sveriges yttre politiska förhållanden från konung Carl XI:s död till freden i Traventhal* (1855). Sveriges ställning till de närmast liggande grannstaterna och deras inbördes förbindelser, d. v. s. frågan om det stora nordiska krigets förhistoria, dess orsaker och anfallsförbundets uppkomst har Hallendorff undersökt i avhandlingen *Bidrag till det stora nordiska krigets förhistoria* (1897) och i uppsatsen *De hemliga förbindelserna mellan Danmark och konung August maj—september 1699* (*HSCGM*, 1897). En klarläggande sammanfattning av krigets förhistoria har N. Herlitz lämnat i uppsatsen *Det stora nordiska krigets förhistoria och första år (1697—1700)* (*Karl XII*, utg. av Brinc (1918), s. 87—138). Nya synpunkter på frågan om orsakerna till Rysslands biträdande av alliansen mot Sverige har S. Svensson framlagt i uppsatsen *Czar Peters motiv för kriget mot Sverige. En problemställning* (*HT*, 1931, s. 446—462), där författaren framhåller, att betydelsefulla ekonomiska intressen legat bakom tsar Peters svenskfientliga politik.

Åt vårt lands utrikespolitik under det stora nordiska kriget fram till de avgörande händelserna 1700 ha ägnats åtskilliga undersökningar. Huvudsakligen med stöd av danska källor har A. Stille behandlat förhållandet till Danmark i de båda arbetena *Studier öfver Danmarks politik under Karl XII:s polska krig 1700—1707* (1889) och *Danmarks politik gent emot Sverige 1707—1709* (1898; *LUA*, Bd 34, Afd. 1: nr 3). Förbindelserna mellan Sverige och Preussen har E. Carlson belyst i avhandlingen *Sverige och Preussen 1701—1709* (*HH*, D. 7 (1886), s. 113—199), där huvudvikten lagts på de förhandlingar, som ledde till förbundet 1703, enligt vilket konung Fredrik fick sin nya konungavärdighet erkänd och Karl XII visshet om hans neutralitet under kriget i Polen. Uti avhandlingen *Sverige och Frankrike under nordiska kriget och spanska successionskrisen åren 1700—1701* (1905) har H. Brulin behandlat de underhandlingar, som under krigets allra första år fördes med Frankrike och

de övriga västeuropeiska makterna, sedda mot bakgrunden av den spanska successionsfrågan och dess dominerande inflytande på de europeiska makternas politik. Förhållandet till Polen och den polsk-sachsiske konung August har belysts av C. Hallendorff i de båda uppsatserna *Konung Augusts politik åren 1700—01* (1898; *SHVU*, Bd 6: 4) och *August den starke och Karl XII under nordiska krigets första skede* (*HT*, 1905, s. 51—76). N. Herlitz har i den akademiska avhandlingen *Från Thorn till Altranstädt. Studier över Carl XII:s politik 1703—1706*, I (1916), grundligt utrett Karl XII:s politik i Polen under åren 1703—1704 samt närmare skärskådat såväl det egendomliga läget i Österuropa som det nordiska krigets växelverkan med det spanska. Herlitz har också lämnat en klarläggande sammanfattning av den polska politiken under åren 1701—1707 under titeln *Karl XII:s polska politik 1701—1707* (*Karl XII*, utg. av Bring (1918), s. 139—212). En undersökning av den polsk-sachsiska politiken under de följande åren finner man i arbetet *Zur Geschichte der sächsischen Politik 1706—1709* (1878) av J. R. Danielson. Från polsk synpunkt har detta skede av de politiska mellanhavandena mellan Sverige och Polen analyserats av den polske historikern L. Konopczynski i ett 1924 utgivet arbete om Polens förhållande till Sverige 1660—1795, av vilket det parti, som rör nordiska kriget, överflyttats till svenska och offentliggjorts under titeln *Karl XII och Polen* (*KFÅ*, 1924, s. 54—126).

Den österrikiska politiken gentemot Sverige från det stora nordiska krigets utbrott till Karl XII:s infall i Sachsen, då förhållandet till kejsaren träder fram i första linjen och blir en fråga av vikt för hela Europas politiska liv, har H. Brulin i korthet skisserat i uppsatsen *Österrike och det stora nordiska kriget före Karl XII:s infall i Sachsen* (*HT*, 1909, s. 141—166, 197—242). Mot den här givna bakgrunden böra de svensk-österrikiska mellanhavandena ses, vilka slutligen resulterade i fördraget i Alt-Ranstadt 1707. De händelser, som utspelades, då Karl XII med sin segrande här stod mitt i Europa, och dessas inverkan på det spanska successionskriget, har E. Carlson skildrat i avhandlingen *Om Karl XII:s vistelse i Sachsen 1706—*

7 med särskild hänsyn till det nordiska krigets inverkan på spanska tronföljarstriden (1877). Själva det fördrag, som utjämnade de uppkomna motsatserna, har avenledes Carlson behandlat i uppsatsen *Karl XII och kejsaren 1707. Sveriges sista bragd som evangelisk stormakt* (*HT*, 1897, s. 75—96); denna är, med några förändringar och modifikationer i uttrycken, sedermera omtryckt i arbetet *Fördraget mellan Karl XII och kejsaren i Altranstädt 1707* (1907), till vilket författaren fogat en samling urkunder rörande fördraget och som även översatts till tyska. Mot den uppfattning, som Carlson här låtit komma till synes rörande vissa grundläggande synpunkter på konflikten och Karl XII:s sätt att lösa densamma, hava invändningar gjorts av S. Bring, *Fördraget i Altranstädt den 1 september 1707* (*K. I.* 1909, s. 1—22), och H. Brulin, *Altranstädt minnet* (*DNS*, 1907, s. 322—331). Från tysk sida har fördraget behandlats av E. von Friesen, *Die Lage in Sachsen während der schwedischen Invasion 1706 und 1707 und der Friede von Altranstädt* (1901; Mitteilungen des Vereins für Geschichte Dresdens, H. 15). Det sistnämnda arbetet kompletteras av A. Günther, *Das schwedische Heer in Sachsen 1706—1707* (Neues Archiv für sächsische Geschichte und Altertumskunde, Bd 25 (1904), s. 231—263), som redogör för den svenska härens styrka och förläggning, förplägnad och underhåll. Med stöd av franskt arkivmaterial har G. Syveton i arbetet *Louis XIV et Charles XII. Au camp d'Altrandstadt 1707* (1900) skärskådat innebörden i den franske gesanten Besenvals beskickning till Karl XII:s läger. Engelsmannen A. E. Stamp har skildrat Marlboroughs besök hos den svenske konungen och avsikten med detsamma i uppsatsen *The meeting of the duke of Marlborough and Charles XII. at Altranstadt, April 1707* (Transactions of the Royal Historical Society, N. S., Vol 12 (1898), s. 103—116).

De utförligaste framställningarna av krigshändelserna under skedet 1700—1709 får den intresserade i de (s. 450 och 453) omnämnda verken av Munthe samt av den svenska och danska generalstaben. Men dessutom finnas en stor mängd specialarbeten, i vilka särskilda fälttåg och fältslag skärskådas men av vilka här endast några kunna nämnas. I uppsatsen *Några de-*

taljer från arméns mobilisering och uppmarsch vid stora nordiska krigets utbrott (*KFÅ*, 1926, s. 75—146) har F. Wernstedt lämnat intressanta sammanställningar, utvisande, hur den svenska armén 1700 sattes på krigsfot och samlades på sina därtill bestämda platser. Helt nyligen (1930) har slaget vid Narva ingående behandlats av en estländsk historiker (H. Sepp, *Narva piiramine ja lahing a. 1700*), men tyvärr torde språket lägga hinder i vägen för detta arbetes fulla utnyttjande av svenska forskare. Det företag, som avsåg att avskära Ryssland från den ännu återstående handelsförbindelsen västerut över Archangelsk, enär den svenska flottan var herre i Östersjön, har E. Holmberg skildrat i uppsatsen *Sjöexpeditionen mot Arkangel 1701* (*KFÅ*, 1918, s. 106—142). Av specialbidrag till det polska krigets historia kunna förtjäna att framhållas F. R. Antoni, *Fälttåget i Polen 1703* (*KFÅ*, 1914, s. 53—124) och H. E. Uddgren, *De rysk-sachsiska fälttågsplanerna för 1705—1706 års fälttåg i Polen* (*KFÅ*, 1923, s. 49—86). Den sistnämnde har också gjort en sammanfattning av krigshändelserna 1701—1706 i uppsatsen *Fälttågen 1701—1706* (*Karl XII*, utg. av Bring (1918), s. 213—282). Slaget vid Klissov har behandlats av J. Mankell, *Slaget vid Kliszow den 9 juli 1702* (*KVT*, 1897, s. 411—432, 449—465), den stora segern vid Fraustadt av H. Zechlin, *Die Schlacht bei Fraustadt. Eine militärgeschichtliche Studie* (Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen, 1896, s. 1—52, 207—274) och av O. Haintz, *Der Cannae-Sieg des schwedischen Feldmarschalls Rehnschiöld bei Fraustadt 1706* (*PJ*, Bd 225 (1931), s. 38—58).

Av äldre framställningar av tåget mot Ryssland, återspeglande den gamla skolans åsikter, kunna framhållas F. F. Carlson, *Carl den tolftes tåg mot Ryssland* (*SAH* ifrån år 1796, D. 61 (1885), s. 319—396) och E. Carlson, *Karl XII:s ryska fälttågsplan 1707—1709, sedd i ljuset af nyare forskningar* (*NT*, 1889, s. 366—391). I A. E. Rappes uppsats *Karl XII:s plan för fälttåget mot Ryssland 1708 och 1709* (1892; även i *KVH*, 1892, s. 321—344) skymtar dock en ny mening om Karl XII:s planer, men denna nya uppfattning tog mandom först i Stilles utredning om *Carl XII:s fälttågsplaner 1707—1709*. För den

skarpa strid, som detta arbete framkallade mellan de båda skolorna, har redan ovan (s. 397) redogjorts. I uppsatsen *Tåget mot Ryssland 1707—1709* (*Karl XII*, utg. av Brisman (1918), s. 283—338) har Stille i sammanträngd form framlagt sina åsikter om Karl XII:s ryska operationer, slaget vid Poltava och kapitulationen vid Perevolotjna. Ett synnerligen viktigt bidrag till en riktig förståelse av fälttåget utgör C. Bennedichs utredning *Karl XII:s krigföring 1707—1709 och krigsskådeplatsens natur och kultur*, I (*KFA*, 1911, s. 1—122), där författaren bl. a. omsorgsfullt undersökt de för krigsrörelserna användbara vägarna på den polsk-ryska krigsteatern och andra militärgeografiska förhållanden. De polska stridskrafternas uppgift under anfallet mot Ryssland och orsakerna till den polska anfallsrörelsens misslyckande har N. Herlitz undersökt i uppsatsen *Den polska frågan 1708—1709. Till belysning af Karl XII:s ryska fälttåg* (*KFA*, 1914, s. 149—177). Slaget vid Holofzin har behandlats av J. Mankell, *Slaget vid Holowczyn den 4 juli 1708* (*KVT*, 1883, s. 587—615) och av M. K. Martjenko, vilkens uppsats om *Striden vid Holowczin* (*HT*, 1902, s. 99—127) efter det ryska originalet i Vojennij Sbornik för 1901 överflyttats till svenska av J. Petrelli. De viktigaste svenska bidragen till Poltavaslagets historia äro E. Carlson, *Slaget vid Poltava och dess krigshistoriska förutsättningar enligt samtida källor* (*HSCGM*, 1897) och C. Bennedich, *Om den svenska planläggningen af slaget vid Poltava och stridsledningen* (*KFA*, 1913, s. 1—58). Åt utredningen av slagets gång och betydelse ha ryska militärer och historici ägnat en mycket stor mängd undersökningar, grundade huvudsakligen på ryska källor; rörande dessa arbeten hänvisas till Setterwalls bibliografier, där de flesta äro förtecknade.

För grunddragen av krigshändelserna i och försvaret av Östersjöprovinserna redogör A. Wattrang i uppsatsen *Hvilka voro orsakerna till att tsar Peter under det stora nordiska kriget fick tillfälle att grundlägga och utveckla sin sjömakt i Finska viken?* (*HT*, 1920, s. 145—150). Mera detaljerade uppgifter om samma ämnen giva följande bidrag: O. Sjögren, *Försvarskriget i Livland 1701 och 1702* (1883) och *W. A. v. Schlippenbachs lif-*

ländska här (*HT*, 1896, s. 293—320) samt H. Uddgren, *Något om Karl XII:s ställning till kriget med Ryssland och försvaret af Östersjöprovinserna under åren 1702—1706* (*KFÅ*, 1910, s. 88—111). Tilldragelserna på den finsk-ingermanländska krigsskådeplatsen under åren 1707 och 1708 ha utförligt behandlats av F. Hjelmqvist i avhandlingen *Kriget i Finland och Ingermanland 1707 och 1708* (1909). Av två i den ryska tidskriften Vojennij Sbornik (okt. 1900 och sept. 1903) införda uppsatser rörande militära operationer i Ingermanland 1706—1708 och Viborgs belägring 1710 av Timtjenko Ruban och B. Adamovitj har J. Petrelli lämnat ett referat på svenska i uppsatsen *Striderna kring Finska viken 1706—1710* (*HT*, 1904, s. 113—145). För operationerna i Kurland och närliggande delar av Litauen under åren 1703—1704, då Lewenhaupt som självständig befälhavare ledde de där förlagda trupperna, har H. Uddgren ingående redogjort i första delen av sitt stora arbete *Karolinen Adam Ludvig Lewenhaupt, hans krigföring i Kurland och Litauen 1703—1708* (1919). Samme forskare har också i uppsatsen *Slaget vid Gemeuerthof* (*KFÅ*, 1913, s. 146—184) skildrat detta slag (juli 1705), där Lewenhaupt vann en överraskande seger över de vida överlägsna ryssarna. Den Lewenhauptska arméns uppgift under Karl XII:s anfall på Ryssland och dess marscher och strider under år 1708 ha, som ovan (s. 398) redan framhållits, tagits upp till behandling av Hallendorff i arbetet *Karl XII och Lewenhaupt år 1708* (1902; även i *UUÅ*).

Karl XII:s vistelse i Turkiet — jämte tåget mot Ryssland det mest omstridda problemet i Karl XII:s historia — har behandlats av A. Stille i uppsatsen *Karl XII och Porten 1709—1714* (*Karl XII*, utg. av Bring (1918), s. 339—412), där han framlagt resultatet av sina ej annorstädes publicerade forskningar i ett flertal utländska arkiv. Denna redogörelse är så gott som den enda användbara för kännedomen om den turkiska tiden, ty C. Linds avhandling *Carl XII i Turkiet* (1875) är i många stycken föråldrad. Två av de mera framträdande och mest uppmärksammade händelserna under konungens vistelse i Turkiet ha närmare beskrivits av A. Quennerstedt i de båda arbetena: *Vid Prut* (*KFÅ*, 1910, s. 166—204) och *Kalabaliken*

vid Bender (1910). Den bästa skildringen av Karl XII:s och hans truppers hemfärd från Turkiet torde vara A. Ballagis på ungerska 1922 utgivna arbete, av vilket en stor del i översättning publicerats under titeln *Zur Geschichte der Heimkehr Karls XII. und des schwedischen Heeres durch Ungarn* (*KFÅ*, 1931, s. 172—239; 1934, s. 144—187).

De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och de utländska makterna under senare delen av Karl XII:s regering hava gjorts till föremål för en mängfald undersökningar, vilka koncentrerats på de sista åren av konungens levnad, då det rastlösa diplomatiska intrigspelet sköttes med mästarehänder av en Görtz och hans gelikar och då den nordiska krisen stod i intim växelverkan med den allmänna europeiska politiken. De olika fredstrevare och de mera allvarligt menade fredsförslag, som framkommo och framlades efter Poltavaslaget, har F. F. Carlson behandlat i arbetet *Om fredsunderhandlingarne åren 1709—1718* (1857). En översiktlig redogörelse för de mångsidiga och skiftande diplomatiska förhandlingarna efter Karl XII:s hemkomst ger P. Sörensson i uppsatsen *Karl XII:s utrikespolitik efter hemkomsten från Turkiet* (*Karl XII*, utg. av Bring (1918), s. 413—472), där intresset samlar sig kring den av Görtz ledda aktionen att försöka spela ut de forna bundsförvanterna Georg av Hannover och tsar Peter av Ryssland mot varandra. Av vårt lands förhållande till de särskilda, närmast intresserade makterna ha förbindelserna med Preussen tecknats av B. G. Lundberg i avhandlingen *De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen från Poltavaslaget 1709 till fredsbrottet 1715* (1893), fortsatt av de båda uppsatserna *Den franske ambassadören Croissy såsom medlare mellan Karl XII och Fredrik Vilhelm I* (*KFÅ*, 1919, s. 172—206) och *Sverige och Preussen från krigsutbrottet 1715 till freden 1720*, 1—2 (1913—14; Örebro Högre allmänna läroverks årsredogörelse 1912—1913 och 1913—1914, Bilaga). Den livliga och initiativrika hessiska diplomatiens ställning till den svenska successionsfrågan har S. Jägerskiöld behandlat i uppsatsen *Den hessiska politiken och den svenska tronföljdsfrågan 1713—1715* (*KFÅ*, 1934, s. 111—143).

I det ofullbordade arbetet *Studier över August II:s utrikespolitik 1712—1715*, 1—2: 1 (1918—24), har S. Bonnesen tagit till uppgift att skildra konung Augusts utrikespolitik under de kritiska åren 1712 till 1715, d. v. s. den tidpunkt, då konung August synes träda tillbaka från den mera aktiva verksamheten i de nordiska allierades led. De hittills utkomna delarna föra framställningen fram till år 1714. Den utveckling i Sveriges förhållande till Hannover, som 1715 resulterade i denna makts övergång till Sveriges fiender, har tecknats av S. Schartau i avhandlingen *Förhållandet mellan Sverige och Hannover 1709—1715* (1905). Huvudsakligen på grundval av engelskt och hannoveranskt primärmaterial har den engelske forskaren J. F. Chance i ett flertal uppsatser, under åren 1901—09 publicerade i English Historical Review och sedan inarbetade i verket *George I and the Northern war. A study of British-Hanoverian policy in the North of Europe in the years 1709 to 1721* (1909), lämnat viktiga bidrag till det nordiska krigets diplomatiska historia och Englands ställning till det svenska Östersjöväldets fall. Kejsarens inställning till konflikten i Norden och de däri deltagande makterna efter Karl XII:s hemkomst från Turkiet har skildrats av P. Sörensson i uppsatsen *Kejsaren, Sverige och de nordiska allierade från Karl XII:s hemkomst från Turkiet till alliansen i Wien 1719* (*KFÅ*, 1926, s. 147—238; 1927, s. 172—247; 1928, s. 209—272; 1929, s. 196—252). Samme författare har också i det tre band omfattande arbetet *Sverige och Frankrike 1715—1718* (1909—1921) utförligt behandlat den svenska och franska politiken i deras inbördes förhållande, vilket också belyses av Sigrid Leijonhufvud i arbetet *Erik Sparre och Stina Lillie. Skildring efter bref från karolinska tiden* (1911).

Görtz' diplomatiska verksamhet och framför allt hans restitutionspolitik från Stenbocks kapitulation till Karl XII:s hemkomst, d. v. s. den gottorpska politikens förhållande till Sverige, den nordiska ligans makter samt Preussen, Hannover och kejsaren, har H. Almquist utförligt behandlat i arbetet *Holstein-Gottorp, Sverige och den nordiska ligan i den politiska krisen 1713—1714* (1918; *SHVU*, Bd 21: 1). Vissa speciella, hem-

liga underhandlingar som Görtz bedrev, och särskilda uppdrag, som han utförde, hava skildrats i följande uppsatser: H. Almquist, *Görtz' resa till Orienten år 1714* (*K.F.I.*, 1911, s. 206—232); B. G. Lundberg, *Görtz i närheten af Berlin september 1717* (*K.F.I.*, 1912, s. 217—249) och P. Sörensson, *Goertz och sachsarna i september 1717* (*K.F.I.*, 1922, s. 117—168). En blixtbelysning av den svensk-holsteinske diplomatens mångsidiga verksamhet lämnar också den franske historikern G. Syveton i essayen *L'erreur de Goertz* (Revue d'histoire diplomatique, 1895, s. 417—444; 1896, s. 45—55, 223—252, 509—530). Förutom i inledningen till de ovan s. 388 omnämnda Görtzska breven från fängelset i Arnhem har hans och den svenske envoyén Gyllenborgs fängslande på grund av deras föregivna förbindelser med jakobiterna skärskådats av W. H. de Beaufort i uppsatsen *De gevangenneming van den Zweedschen minister baron von Görtz te Arnhem in 1717* (Verslag van de allgemeene vergadering der leden van het Historisch Genootschap, gehouden te Utrecht op 20 april 1897, s. 9—48) och av T. Bussemaker, *De arrestatie van Gyllenborg en Görtz in 1717* (Tijdschrift voor geschiedenis, land- en volkenkunde, 1901, s. 65—85, 129—140, 193—218). Görtz' med djärv hänsynslöshet gjorda försök att utnyttja spänningen mellan den nordiska ligans många stridiga viljor för att nå en dräglig fred, framför allt med tsaren, och de underhandlingar härom, som Görtz förde med dennes ombud på Lövö i den åländska skärgården, har K. J. Hartman utförligt behandlat i det fem delar omfattande arbetet *Åländska kongressen och dess förhistoria* (1921—31; även i *A.I.I.*, 2: 3: 5; 4: 7; 8). Med stöd av ryskt material, som hittills varit outnyttjat av forskningen, har Hartman i de fyra första delarna redogjort för de fredsunderhandlingar med skilda makter, som föregingo Görtz' underhandlingar med tsaren, själva fredstraktatens tillkomst i juni—aug. 1718 och den därpå följande dragkampen mellan de holsteinsk-gottorpska och de hessiska intressena. Om denna utredning, där författaren sökt inställa kongressen i dess historiska miljö, har det med rätta sagts, att den är »den allsidigaste och grundligaste, som till dato lämnats rörande dessa invecklade förhållanden». I upp-

satsen *Om förhållandet mellan Karl XII och Görtz på utrikespolitikens område efter konungens hemkomst från Turkiet till hans död (1716—1718)* (*FHT*, 1929, s. 1—24, 57—76) förebådade Hartman en omvärdering av de många problem, som han berört i de dittills utkomna fyra delarna av sin historik över Ålandskongressen. Denna revision av sin uppfattning har han genomfört i femte delen, som bär undertiteln Minor och kontraminor. I allra största korthet torde man kunna sammanfatta Hartmans nya uppfattning således. En stor del av innehållet i Görtz' korrespondens är avsedd att vilseleda de oinvigda om de verkliga avsikterna, vilka i stället muntligen meddelades vederbörande genom pålitliga kurirer eller också framgingo genom en särskild överenskommen tolkning. Görtz hade i hela sin diplomatiska verksamhet konungens fulla stöd, och de meningsskiljaktigheter, som till synes förefunnos mellan konungen och hans förste minister, voro endast avsedda att beslöja de verkliga avsikterna. I belysning av denna camouflageteori ställer så Hartman in Karl XII:s och Görtz' politik, som enligt hans mening hela tiden hade sin spets riktad mot Danmark till förmån för Holstein-Gottorp, synpunkter, som han närmare utvecklat i uppsatsen *Karl XII och släktarvet* (1932). Kortare sammanfattningar av sina resultat lämnar Hartman i de tre uppsatserna: *Randanteckningar i anledning av Harald Hjärnes uppsats: »Karl XII, hans livsverk från riksförsvarets synpunkt»* (*SSLF*, 236. Hist. o. litt.-hist. studier, 9 (1933), s. 201—242) och *Karl XII och hans förnämsta tromän* (1933; *Härk.*, 40:6) och *Kring Karl XII:s-problemen i mina arbeten* (*KFÅ*, 1934, s. 5—70). Hartmans uppfattning, sådan den framträder framför allt i det förstnämnda stora arbetet, har av S. Jägerskiöld kritiskt granskats i uppsatsen *Kring K. J. Hartmans arbete: »Åländska kongressen och dess förhistoria»* (*KFÅ*, 1932—33, s. 127—176). Samtidigt framhåller Jägerskiöld, att Hartmans hypoteser vila på en bärande grund, då de innebära en kritisk inställning gentemot tillförlitligheten i den diplomatiska brevväxlingen.

Som redan ovan framhållits, har den danska generalstaben i sitt stora verk ägnat flera grundliga undersökningar åt krigsrörelserna efter 1709 i Skåne, Tyskland och Norge. Dessutom

hava de Stenbockska fälttågen och de viktigaste fältslagen därunder gjorts till föremål för en mängfald andra utredningar. A. Stille har behandlat *Kriget i Skåne 1709—1710* (1903; även i Militärlitteratur-föreningens förlag, 88), och i den till 200-årsdagen av slaget vid Hälsingborg utgivna minnesskriften *Magnus Stenbock* (1910) har Stille bidragit med en redogörelse för själva bataljen och H. Uddgren med en sammanfattande översikt över *Magnus Stenbock och hans insats i det stora nordiska kriget*. Den senare har också i samlingsverket *Karl XII*, utg. av Brinx (1918), s. 473—498, lämnat en skildring av *Magnus Stenbocks fälttåg*, vilka även utförligt beröras i Annerstedts ovannämnda stora monografi. Av andra bidrag till de Stenbockska fälttågens historia kunna här nämnas: Oscar II, *Några bidrag till Sveriges krigshistoria åren 1711, 1712 och 1713 af Oscar Fredrik* (1892), utgörande omtryck av en del uppsatser, som förut varit publicerade i *VHAA*; C. P. Paludan-Müller, *Omrids af Kong Frederik den Fjerdes Kamp med Grev Magnus Stenbock og Baron Görtz i Aarene 1712, 13 og 14* (*DHT*, R. 4: Bd 6 (1877—78), s. 9—114); E. Holm, *Studier til den store nordiske Krigs Historie* (*DHT*, R. 5: Bd 3 (1881—82), s. 1—160, 569—700). Krigsrörelserna i Pommern efter Karl XII:s hemkomst, vilka till sist resulterade i de allierades erövring av Stralsund, ha utretts av H. Voges i de båda arbetena *Beiträge zur Geschichte des Feldzuges von 1715* (Baltische Studien, N. F., Bd 7 (1903), s. 1—73; 8 (1904), s. 47—95; 9 (1905), s. 159—209) och *Die Belagerung von Stralsund im Jahre 1715* (1922). G. Unger har i arbetet *Karl XII och Östersjökriget 1715. En sjöhistorisk-strategisk studie* (1928; Marinlitteraturföreningen, 30) undersökt den svenska flottans insats i försvaret av den sista återstoden av det svenska Östersjöväldet. Tsar Peters och Fredrik IV:s misslyckade plan att 1716 göra en landstigning i Skåne för att tvinga Karl XII till fred har utretts av K. J. Hartman i avhandlingen *Tsar Peters underhandlingar 1716 om landgång i Skåne* (1887).

De försvarsanstalter, som vidtogos för det egentliga Sveriges skyddande mot de efter Poltavanederlaget anstormande fienderna, ha närmare undersökts av J. A. Lagermark i uppsatserna

Försvaret av det egentliga Sveriges Östersjökust 1709 (*KFÅ*, 1923, s. 87—119); *Försvaret av det egentliga Sveriges Östersjökust 1710* (*KFÅ*, 1924, s. 127—207), *Försvaret av det egentliga Sveriges Östersjökust, västra Sverige och Finland 1711* (*KFÅ*, 1928, s. 10—96) samt av G. Petri i uppsatsen *Försvaret mot öster 1714—18* (*KFÅ*, 1920, s. 129—152). Krigsrörelserna under de båda år, då erövringen av Finland genomfördes, har skildrats av H. Uddgren i de båda arbetena *Kriget i Finland år 1713* (1906) och *Kriget i Finland 1714* (1909), båda ingående i serien Militärlitteratur-föreningens förlag under nr 98 och 106. En orienterande översikt över de mer eller mindre sammanhängande krigsföretagen i västra Sverige ger J. A. Lagermark, *Krigshändelserna i västra Sverige och Norge 1709—1718* (*Karl XII*, utg. av Bring (1918), s. 607—652). Bland specialarbeten, som behandla de ofta dramatiskt spännande striderna på vår västra kust under Karl XII:s sista år, kunna nämnas: J. A. Lagermark, *Striderna vid vestkusten 1717 och 1718* (1887); O. Kuylenstierna, *Striderna vid Göta älfs mynning åren 1717 och 1719* (1899; Militärlitteratur-föreningens förlag, nr 77); P. G. Berggrén, *Karl XII:s galärtransport från Strömstad till Idefjorden och striderna därstädes år 1718* (*KFÅ*, 1920, s. 153—195) och A. Hammarskjöld, *Om Tordenskjold och svenskarna* (*HT*, 1890, s. 340—363; 1891, s. 1—72). Den senast utkomna biografien över Tordenskiold med vetenskaplig läggning — flera äldre dylika föreligga — är författad av norrmannen O. Bergersen och publicerad i två band under titeln *Viceadmiral Tordenskiold* (1925). Mot vissa av de här framförda åsikterna har A. Tuxen riktat en kritik, *Det nye norske Værk om Tordenskiold* (*DHT*, R. 9: Bd 5 (1927), s. 253—281), vilken föranledde ett *Gensvar* av författaren (*DHT*, R. 9: Bd 6 (1929), s. 116—132). Åt Karl XII:s båda sista fälttåg har J. A. Lagermark ägnat trenne undersökningar: *Karl XII:s krig i Norge 1716* (1883; även i *UUÅ*), *Rustningarna till Karl XII:s sista fälttåg* (*HT*, 1886, s. 263—316) och *Karl XII:s sista fälttåg* (*HT*, 1897, s. 275—300; 1898, s. 217—260). Den under generalmajor Armfelts ledning mot Trondhjem företagna diversionen och dess tragiska utgång har skildrats och klarlagts

i följande arbeten: J. A. Lagermark, *Armfeldts tåg mot Trond hjem 1718* (*HT*, 1889, s. 323—362); O. A. Överland, *Armfeldts tog nordenfjelds 1718* (*NHT*, R. 2: Bd 2 (1880), s. 193—259); F. Schenström, *Armfeltska karolinernas sista tåg* (1918) och G. Petri, *Armfeldts karoliner 1718—1719* (1919). Någon genomförd kritisk skildring av krigsrörelserna efter Karl XII:s död, enkannerligen av ryssarnas härjningar på vårt lands östra kust, föreligger icke, men ett stort antal mindre bidrag därtill äro publicerade i tidskrifter och arbeten, framför allt de, som ha lokalhistorisk karaktär eller äro knutna till de landskap, som särskilt voro utsatta för de ryska anfallen. Operationerna till sjöss ha utförligt behandlats av H. Wrangel i arbetet *Kriget i Östersjön 1719—1721*, 1—2 (1906—07; Marinlitteraturföreningen, nr 5, 6).

Av Karl XII:s-forskningens många problem har intet blivit så grundligt och allmänt debatterat som frågan om konungens död. I tidskrifter och i synnerhet i dagspressen, både i Sverige och de närmast intresserade grannländerna, ha lärde och olärde lämnat talrika bidrag med försök till lösning av spörsmålet, huruvida Karl XII föll för en kula från fästningen eller för mördarehand. För de viktigare inläggen i frågan för eller mot fram till 1918, för några bevisligen hopdiktade och fantastiska berättelser från 1700-talet, i vilka bestämda personer utpekas såsom konungens mördare, och för äldre undersökningar av konungens kranium har S. E. Bring lämnat en redogörelse i uppsatsen *Karl XII:s död, likfärd och begravning* (*Karl XII*, utg. av Bring (1918), s. 653—711). På sommaren 1917 företogs i samband med en restaurering av konungens sarkofag en ny medikolegal besiktning av konungens kvarlevor i och för utrönande av banesårets beskaffenhet och skottskadans verkningar. Resultatet av denna rättsmedicinska undersökning är offentliggjort i arbetet *Konung Karl XII:s banesår. 1917 års undersökning och i samband därmed gjorda iakttagelser* (1918), vilket bl. a. innehåller en uppsats av A. Key-Åberg, *Om konung Karl XII:s banesår* (s. 136—180). Av viktigare bidrag till belysning av frågan om Karl XII:s dödssätt, vilka publicerats efter den 1917 företagna besiktningen, kunna nämnas L. Wei-

BULL, *Carl XII:s död* (*Sc.*, 1929, s. 229—274) och S. BOLIN, *Kring Carl XII:s död* (*Sc.*, 1930, s. 151—184). När de nu pågående skjutförsöken, vilka avse att fixera skottvidden på de dåtida gevären, avslutats och resultaten därav offentliggjorts, torde problemet om Karl XII:s död åter bli aktuellt och den vetenskapliga diskussionen därom åter taga fart.

Vårt lands inre tillstånd under de långvariga krigsåren är ganska litet undersökt. Äldre utredningar, såsom t. ex. G. E. AXELSON, *Bidrag till kännedomen om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid* (1888) och K. ENGHOFF, *Tillståndet i Skåne under Magnus Stenbocks guvernörstid år 1707—1711* (1889), anses numera vara föråldrade, och de undersökningar om ödeshemman, befolkning och det allmänna tillståndet i särskilda landskap, vilka under senare åren företagits och publicerats i *KFÅ*, överensstämma icke med de resultat, vartill Axelson kommit. Dylika nya undersökningar äro gjorda rörande följande län och landskap — författarenamnet och den årgång av *KFÅ*, där undersökningen publicerats, inom parentes — Blekinge (HALLERMAN, 1916), Halland (BONNESEN, 1911), Jönköpings län (SCHARTAU, 1915), Kopparbergs län (SCHARTAU, 1918), Uppland (HALLERMAN, 1919), Älvsborgs län (SCHARTAU, 1912) och Östersjöprovinserna Livland, Estland och Ingermanland (SCHARTAU, 1924, 1925 och 1926). På grundval av dessa undersökningar och egna forskningar rörande skördarnas storlek, folkminskningen och ödeshemmanens antal har S. SCHARTAU i uppsatsen *Om Sveriges inre tillstånd under Karl XII:s tid* (*Karl XII*, utg. av BRING (1918), s. 499—530) kommit till den slutsatsen, »att väl var ställningen i Sverige vid Karl XII:s död i flera avseenden mycket dålig, men man måste dock anse det som glädjande, att den ej var ännu sämre. Blott en obetydlig del av jorden låg öde, och någon större brist på arbetskraft var det icke.» Andra arbeten rörande vår ekonomiska historia äro C. DANIELSSONS avhandling *Protektionismens genombrott och tulltaxerevisionerna 1715 och 1718* (1930); J. JULÉNS avhandling *Om Sveriges statsskuld 1718 och betalningen av densamma* (1916; även i *GVVH*, F. 4, 17: 4) samt de båda uppsatserna av J. E. ALMQUIST, *Ett försök under Karl XII:s re-*

gering till grundskatternas förenkling i samband med ny jordeboksmetod (*KFÅ*, 1916, s. 194—230) och *Om kontributionsväsendet. Dess organisation och första verksamhet med särskild hänsyn till 1713 års nya beskattningsmetod* (*KFÅ*, 1917, s. 94—177).

I uppsatsen *Om centralförvaltningen under Karl XII:s tid* (*Karl XII*, utg. av BRING (1918), s. 531—566) ger E. NAUMANN en upplysande exposé av de administrativa nyheterna under Karl XII:s regering. För de genomgripande förändringarna i krigs- och amiralitetskollegiernas inre organisation, vilka genomfördes efter konungens återkomst från Turkiet, har J. HÄGGMAN redogjort i *Bidrag till den svenska krigsförvaltningens historia under det stora nordiska krigets senare skede* (*KFÅ*, 1922, s. 169—205). En orienterande studie på den inre förvaltningens område under de första åren av konungens regering lämnar J. W. KJELLBERG i avhandlingen *Försök till en teckning af rådets ställning och verksamhet 1700—09*, I (1881). Riksstyrelsens ordnande under åren 1700—1709, då rådet var ett slags tillförordnad regering, har C. G. MALMSTRÖM behandlat i uppsatsen *Några ord om riksstyrelsen under de tio första åren af Karl XII:s frånvaro* (*HT*, 1884, s. 1—14; omtryckt i förf:s Smärre skrifter (1889), s. 1—30). I den biografiska studien *Arvid Bernhard Horn*, I (1920), har S. GRAUERS huvudsakligen behandlat Horns insats som medlem i rådsregeringen 1709—1713 och ledare av den svenska utrikespolitiken, med förutskickande av en skildring av hans verksamhet som chef för drabantkåren och diplomat vid underhandlingarna i Warschau om konung Augusts avsättning. Samme författare har också i uppsatsen *Några bidrag till oppositionens historia under Karl XII* (*KFÅ*, 1921, s. 196—230) sökt draga fram i ljuset och närmare fixera den opposition, som mer eller mindre öppet framträdde under Karl XII:s regering. Den kortvariga förmyndarstyrelsen för Karl XII och den på riksdagen i november brådstörtade myndighetsförklaringen har M. HÖJER skildrat i avhandlingen *Om Carl XII:s myndighetsförklaring och 1697 års riksdag* (1866). De båda ständermöten, som ägde rum under Karl XII:s frånvaro, utskottsmötet 1710 och riksdagen 1713—1714, de orsa-

ker, som föranledde deras sammankallande, och mötenas förlopp ha behandlats av C. G. Malmström, *Ständernas utskottsmöte 1710* (*HT*, 1887, s. 1—48; omtryckt i förf:s Smärre skrifter (1889), s. 31—94) och av R. M. Browallius, *Berättelse om riksdagen i Stockholm 1713—1714* (*SAH* från år 1796, D. 22 (1847), s. 211—306).

Till de svenska krigsfångarnas historia ha åtskilliga bidrag blivit publicerade, främst av P. Sörensson. I det till firande av 200-årsdagen av Karl XII:s död utgivna samlingsverket (*Karl XII*, utg. av Bring (1918), s. 567—606) ingår en större, sammanfattande uppsats av honom rörande *De karolinska krigsfångarna*. Trenne andra uppsatser av honom: *Svenska fångar i Ryssland 1700—1709* (*KFÅ*, 1918, s. 143—156), *Greve Carl Piper och svenskarna i ryska fångenskapen* (*KFÅ*, 1912, s. 1—52) och *De karolinska krigsfångarnas hemfärd från Ryssland* (*KFÅ*, 1923, s. 120—200) behandla olika moment och sidor i de svenska krigsfångarnas lidandeshistoria. Åt flottans karoliner har E. Holmberg ägnat en liten studie *Vår flottas fallna och fångna karoliner* (*KFÅ*, 1915, s. 1—49), under det att E. Bergelin mera riktat uppmärksamheten på det sociala och religiösa tillståndet bland fångarna i Ryssland och Sibirien uti arbetet *Karls des Zwölften Krieger in russischer Gefangenschaft. Kirchengeschichtliche Untersuchungen über das Leben der schwedischen Kriegsgefangenen in Russland und Sibirien während der Jahre 1709—1721* (1922; Nordische Studien, hrsg. vom Nordischen Institut der Universität Greifswald, 2). I detta sammanhang kan det vara lämpligt påpeka, att C. O. Nordensvan redogjort för de olika regementen, varav den svenska krigsmakten bestod, dessas sammansättning, styrka m. m. i de trenne uppsatserna: *Svenska armén åren 1700—1709* (*KFÅ*, 1916, s. 120—180), *Svenska armén åren 1709—1718* (*KFÅ*, 1919, s. 207—252) och *Svenska arméns regementen 1700—1718* (*KFÅ*, 1920, s. 62—94). Det bör ej heller förglömmas, att A. Lewenhaupt utgivit en i alfabetisk följd ordnad förteckning med biografiska uppgifter över *Karl XII:s officerare*, D. 1—2 (1920—21). Denna ersätter B. A. Ennes välkända *Biografiska minnen af konung Carl XII:s krigare*, Bd 1—2 (1818—19), vil-

ket arbete likväl ännu måste anlitas för den civilmilitära personalen i Karl XII:s armé.

Det torde icke behöva särskilt poängteras, att vissa partier av Karl XII:s historia helt naturligt av mångahanda skäl äro behandlade i en stor mängd utländska verk, framför allt ryska och polska, men också i tyska och turkiska, oavsett de i det föregående nämnda specialarbetena. Här kan det ej komma i fråga att redogöra för dem; den intresserade måste för erhållande av behövliga upplysningar rådfråga de i avdelningen Bibliografiska hjälpmedel (s. 49—54) anförda utländska bibliografierna. Mera som exempel torde några mycket viktiga, stora ryska arbeten böra framhållas, vilka den nödvändigt måste känna till och anlita, som vill tränga djupare in i Rysslands historia under det stora nordiska krigets tid. Efter mångåriga forskningar utgav J. J. Golikov 1788 ett väldigt arbete *Dějanija Petra Velikago, mudrago preobrazitelja Rossii* [Rysslands vise reformator, Peter den stores verk] (ny förbättrad upplaga 1837—43), vartill kommo ej mindre än 18 supplementband (1790—97). Arbetet innehåller ett omfattande material till Peter den stores tid under åren 1672—1711, dels samlat ur arkiven, dels byggt på upptecknade folktraditioner. Trots den brist på kritik, som genomgår detsamma, är det ännu för forskaren värdefullt på grund av dess systematiska redogörelse för en mängd fakta. I sitt tjugunio delar omfattande verk *Istorija Rossii s drevnějšich vremen* [Rysslands historia från äldsta tider] har S. M. Solovjev i tomerna 13—18 (1875—78) utförligt behandlat de första decennierna av 1700-talet. Ett av N. G. Ustrjalovs förnämsta arbeten är *Istorija carstvovanija Petra Velikago* (1858—63) [Peter den stores regerings historia], visserligen ofullbordat men i sina fem delar text och fyra band kartor och planer inrymmande ett synnerligen rikt material till denna tids historia. Ett annat av samme författares arbeten har blivit överflyttat till franska under titeln *Le procès du tsarévitch Alexis Pétrowitch* (1860). Den ryska flottans historia under Peter den stores tid har skildrats av F. F. Veselago. [*Istorija Russkago flota vo vremja Petra Velikago*], ett arbete, som ingår i de fyra första

banden av det digra samlingsverket *Materialy dlja istorii russkago flota* (1865—1904). Goda och användbara översiktsarbeten över Peter den stores tid, vilka icke äro avfattade på ryska och därför lättare kunna tillgodogöras, äro A. Brückner, *Peter der Grosse* (1879; Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen, 3:6); K. Waliszewski, *Pierre le Grand* (1897; svensk översättning 1898) samt S. Bonnesen, *Peter den store* (1925). Några biografier över August II kunna också i detta sammanhang förtjäna att nämnas, såsom C. O. Nordensvan, *August den starke* (1923); C. Gurlitt, *August der Starke. Ein Fürstenleben aus der Zeit des deutschen Barock*, Bd 1—2 (2:e Aufl. 1924), och P. Haake, *August der Starke* (1927).

V.

FRIHETSTIDEN.

Större sammanfattande publikationer av urkunder och handlingar till frihetstidens historia (1719—1772) äro relativt få. Av den för historikern viktiga editionen av *Svenska riksdagsakter* började 1909 en andra serie utgivas, omfattande tidevarvet 1719—1800. Av denna ha hittills tre delar utkommit, vilka innehålla sekreta utskottets skrivelser till Kungl. Maj:t under riksdagarna 1719—1734, men ej några av dess protokoll. Stiernmans välbekanta arbete *Alla riksdagars och mötens besluth* sträcker sig ej längre än till och med riksdagen 1731. För kännedom om riksdagsarbetet och riksdagsförhandlingarna under frihetstiden stå emellertid även andra, fast begränsade möjligheter den intresserade till buds. Vid varje riksdag trycktes nämligen på officiellt eller enskilt initiativ riksdagsbeslut, resolutioner och förklaringar på ståndens besvär, memorial, betänkanden, protokollsutdrag m. m. Särskilt rikt flödande blev denna litteratur vid frihetstidens slut, då partistriderna tilltogo i häftighet. Från riksdagen 1765—66 föreligger bl. a. en stor mängd samtida skrifter rörande de vid riksdagen mest omdebatterade spörsmålen om växelkontoren och det ekonomiska läget. Som exempel härpå kunna anföras de tre utskottsbetänkandena: *Riksens höglöflige ständers secrete utskotts ytterligare och omständeliga berättelse om de så kallade wäxel-contoiren* (1765); *Riksens ständers stora deputations betänkande uti the thit förwiste wexel- och banco-ärender ... then 7 iunii 1765* (1765) och *Riksens ständers stora deputations betänkande angående det med Henrik König och dess associerade ... slutne contract ... den 10 december 1765* (1765). Vid samma riksdag gjordes, som känt

är, försök att förbättra, ändra och utveckla frihetstidens grundlagar. Från denna verksamhet bör ihågkommas det samtidigt tryckta, av lagman J. V. Lilliestråle uppsatta betänkandet *Riksens ständers stora deputations betänkande om orsakerna till våra goda lagars elaka wärkställighet och botemedel theremot för framtiden* (1766). Författningsfrågan upptogs vid den följande riksdagen 1769—70. Av de därunder framkomna samtida riksdagsskrifterna må särskilt framhållas följande: *Protocoller hålne uti det af riksens höglofl. ständer beslutne sammanträde emellan höglofl. secrete-utskottet samt justitiae- och secreta-deputationerne rörande wåra lagars wärkställighet* (1769); *Handlingar utgifne ifrån det af riksens höglofl. ständer beslutne sammanträde . . . rörande wåra lagars wärkställighet* (1769) samt *Act om personlig säkerhet samt säkerhet om ägande rätten* (1769). Av dylika här anförda riksdagsskrifter och andra liknande riksdagshandlingar äga våra bibliotek omfattande, tyvärr ännu ej förtecknade samlingar, vilka, fördelade i speciella grupper, äro kronologiskt ordnade efter riksdagssessioner. I åtskilliga av våra större bibliotek finnas också s. k. samlingsband, gjorda av intresserade personer och innehållande samtida tryck rörande vissa bestämda frågor. Så t. ex. innehar Universitetsbiblioteket i Uppsala ett dylikt samlingsband, kallat *Urt. riksd. 1769 och riks: råd,* med ett stort antal tryckta handlingar rörande riksdagen i Norrköping 1769. I detta äro bl. a. inbundna rådsprotokollen från slutet av år 1768 rörande konungens tronavsägelse i avsikt att framtvinga riksdagens sammankallande samt aktstycken angående riksrådets avsättning, däribland *Riksens höglofl. ständers secrete utskotts extractum protocolli angående herrar riksens råds förhållande med dertil hörande remarquer, förklaringar* (1769) och *Memorialer ingifne til riksens höglofl. ständer angående herrar riksens råds licentierande* (1769).

Även annat dylikt samtida tryck rörande enskilda frågor, som behandlats på riksdagarna, bör av forskaren icke förbises. I Kungl. Biblioteket finnas t. ex. två band med samtida skrifter rörande bl. a. ståndsstriderna under frihetstiden, vilkas titlar äro anförda i inledningen till P. J. Edlers avhandling *Om börd och befordran under frihetstiden* (1915). Memorial, utdrag av stån-

dens protokoll och mellan ständen växlade skrifter utgöra huvudinnehållet i samlingen *Handlingar angående striden vid 1723 års riksdag om ofrälsemäns rätt till civila embeten*, vilken publicerats i *HSH*, D. 33 (1852), s. 338—432. Från och med 1755—56 års riksdag fram till 1847—48 utgavos med visst avbrott även *Riksdagstidningar* under växlande titlar, innehållande mer eller mindre utförliga skildringar av förhandlingarna. I regel äro riksdagstidningarna icke några för forskaren särskilt tillförlitliga källor. Vid viktigare undersökningar böra därför alltid anlitas de i *R.A* förvarade otryckta utskotts- och ståndshandlingarna. En edition av dessa påbörjades visserligen 1825 av P. G. Cederschjöld under titeln *Svenska riksdagarna imellan åren 1719 och 1772*, men av detta verk utkommo endast två delar rörande *Riksdagen i Stockholm 1719*, den ena innehållande sammandrag av sekreta utskottets, ridderskapets och adelns, prästeståndets och borgarståndets protokoll, den andra *Protocoller och handlingar hörande till actionen emot baron v. Görtz*. Spridda aktstycken rörande frihetstidens riksdagar äro dessutom tryckta i de historiska samlingsverken och aktpublikationerna, såsom t. ex. *Handlingar rörande riksdagen åren 1760 och 1761* (*HSH*, D. 15 (1830), s. 317—335).

Av de fyra ståndens protokoll äro borgar- och bondeståndens i sin helhet otryckta, med undantag av några mindre utdrag, såsom det nyssnämnda sammandraget av borgarståndets protokoll från riksdagen 1719 och ett ganska omfattande *Utdrag af bonde-standets protocoll vid riksdagen angående successionen, ifrån den 13 october 1742 till den 23 junii 1743* (*HSH*, D. 15 (1830), s. 181—316). Av den stora och ytterst viktiga serien *Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll från och med år 1719* ha hittills 19 delar utkommit. I den senast (1923) utgivna delen, innehållande protokollen från riksdagen 1755—56, äro avtryckta protokoll för tiden den 17 okt.—20 nov. 1755. Ett personregister till de 18 första delarna, utarbetat av E. Naumann, utgavs 1929. En edition av *Svenska prästeståndets protokoll från år 1719* påbörjades 1921 av C. G. Wahrenberg, men av densamma utkommo endast två band, innehållande ståndets protokoll vid riksdagarna 1719—20 och 1723; någon fortsättning torde

icke vara att förvänta. Delar av prästeståndets protokoll, förda vid 1720 års och följande riksdagar t. o. m. 1770, äro publicerade av S. P. Bexell i *Bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnes historia ur presteståndet archiv* (1835), s. 160—371, och i *Riksdags-historiska anteckningar* (1839).

Åttonde delen av det stora verket *Sveriges traktater med främmande magter*, utgiven 1915—22 av B. Boëthius, innehåller de fördrag (med tillhörande handlingar), vilka Sverige ingått med utländska makter under åren 1723—1771. Hit höra också de som ett supplement (se s. 150) publicerade gränskartor för åren 1752—1766. För kännedom om traktater, slutna under tiden 1718—1722, vilka ännu icke äro tryckta i *ST*, står ett äldre arbete forskaren till buds, nämligen det av R. G. Modée utgivna *Utdrag af de emellan Hans Konglige Majestät och cronan Sverige å ena och utrikes magter å andra sidan sedan 1718 slutna alliancetractater och afhandlingar* (1761), vilket går fram till och med år 1751.

De vid riksrådets sammanträden förda protokollen äro ännu outgivna men spridda utdrag därur publicerade i flera historiska aktpublikationer. Bland dessa utdrag torde några av de viktigaste böra anföras: *Rådsprotokoller angående åtskilliga märkliga befordringsfrågor under frihetstiden* (*HH*, D. 3 (1863), s. 232—269) för tiden den 16 maj till den 3 juli 1732, *Handlingar till upplysning af konung Adolf Fredriks och rådets inbördes ställning efter 1756 års riksdag* (*HH*, D. 1 (1861), s. 258—306), omfattande tiden den 13 okt. 1757 t. o. m. den 15 aug. 1759, och *Handlingar angående twist mellan konung Adolf Fredrik och rådet i fråga om en öfverhofpredikants entledigande* (*HH*, D. 4 (1864), s. 192—283), innehållande avtryck av protokoll från riksrådets och hovkonsistoriets sammanträden under tiden den 17 mars 1767 t. o. m. den 28 mars 1770. De viktigaste av de handlingar, som röra förhållandet mellan konungens och rådets makt, ett förhållande som drogs under ständernas skärskådande på riksdagen 1755—56, äro samtidigt utgivna under titeln *Handlingar om grundlagarnes werkställighet, tryckte på riksens höglofliga ständers befalning wid riksdagen år 1756* (1756). Här återfinnas bl. a. rådets memorial till ständerna den 3 nov. 1755,

konungens skrift till ständerna den 6 nov., utdrag ur rådsprotokollen den 7 och 12 nov., innehållande rådets anmärkningar över konungens skrifter, utdrag av protokollet i stora deputationen den 15 nov. och ständernas skrivelse till konungen den 28 nov. 1755. Till belysning av tvisten under år 1768 mellan konung Adolf Fredrik och rådet rörande sammankallandet av en extra ordinarie riksdag föreligga flera viktiga utdrag ur rådsprotokollen i samtida tryck, av vilka de viktigaste äro följande: *Kongl. Maj:ts skriftelige dictamina om riksens ständers sammankallande til en extra-ordinarie riksdag, tillika med deras Excellencers Herrar riksens råds hwar för sig deröfwer i råd-cammaren i underdanighet afgifne betänkande* (1768), innehållande utdrag ur rådets protokoll för tiden den 9 till den 17 febr. 1768, *Protocoller hållne uti Kongl. Maj:ts råd-kammare i anledning af Hans Kongl. Maj:ts nådiga dictamen den 12 december 1768 angående riksens ständers sammankallande til en urtima riksdag* (1768), där protokollen för tiden den 12 till den 19 dec. 1768 äro publicerade. Även de i kanslikollegium den 15—19 dec. förda protokollen äro utgivna under titeln *Kongl. Maj:ts och riksens cancellie-collegii protocoller rörande den af Hans Kongl. Maj:t genom Hans Kongl. Höghet Kronprinsen återfordrade höga namns stämpel samt Hans Maj:ts nådiga declaration om regeringens nedläggande, til dess riksens ständer wärda sammankallade* (1769).

De av regeringen utfärdade förordningarna och påbuden trycktes nästan alltid under frihetstiden, vadan det s. k. *arstryeket* (se härom s. 43 och 152), nu blir av stort värde för forskningen. De viktigaste av de däri publicerade officiella handlingarna och förordningarna äro i sammandrag utgivna av R. G. Modée i arbetet *Utdrag utur alle ifrån den 7 decemb. 1718 utkomne publique handlingar, placater, förordningar, resolutioner och publicationer*, vars nio första delar (1742—77) röra frihetstiden. Av verket *Förarbetena till Sveriges rikes lag*, utg. av W. Sjögren, innehåller del 3 lagkommissionens protokoll för åren 1712—1735, delarna 6—8 lagkommissionens förslag 1719—1734, utlåtanden däröver och riksdagshandlingar angående kommissionens förslag. (Jfr härmed E. Kyson Lejonhufvud, *Utred-*

ning angående den 1686 tillsatta lagkommissionens i riksarkivet förvarade lagförslag och öfriga handlingar (*MRA*, Bd 5 (1900), s. 215—268). Vidare må erinras om den i det föregående nämnda editionen av *Sveriges regeringsformer 1634—1809 samt konungaförsäkringar 1611—1800*, utg. av E. Hildebrand. För studiet av frihetstidens statsskick är den av A. Brusewitz utgivna samlingen *Frihetstidens grundlagar och konstitutionella stadgar* (1916) av alldeles särskild vikt. Den omfattar regeringsformer, konungaförsäkringar, valakter, ståndsprivilegier, stadgar och författningar rörande 1720 års regeringsform, 1723 års riksdagsordning med därtill hörande stadgar och författningar samt 1766 års tryckfrihetsförordning.

Förutom ovannämnda urkundspublikationer finnas åtskilliga samlingar av handlingar till frihetstidens historia, tryckta antingen separat eller i kända historiska publikationsserier. Några av dessa samlingar äro av mycket heterogen karaktär, andra åter äro samlade från skilda håll för att belysa en viss, bestämd händelse. De viktigaste av dem anföras här nedan i kronologisk ordning efter regenter eller de tilldragelser, som de belysa. *Handlingar rörande Sveriges historia under åren 1713—1720* (1854), utg. av C. G. Malmström, innehålla i sin senare del huvudsakligen utdrag ur den franske sekreteraren Lagaus, residenten Campredons och ambassadören de la Marcks brev rörande fredsunderhandlingarna 1719—1720. *Handlingar til drottn. Ulrica Eleonora den yngres historia* (*HUSH*, 4 (1802), s. 1—74) bestå av brev, växlande mellan Ulrika Eleonora, Fredrik I och lantgreven av Hessel-Kassel under åren 1718—1732. I *Handlingar hörande till drottning Ulrica Eleonoras och konung Fredric I:s regering* (*HSH*, D. 6 (1818), s. 311—340) utgöres materialet huvudsakligen av brev från Ulrika Eleonora och konung Fredrik samt berättelser från finska kriget, omspännande åren 1718—1747. I *Handlingar och upplysningar rörande K. Fredrik I:s regerings-tid* (*DGA*, D. 16 (1842), s. 1—160) äro avtryckta handlingar rörande riksdagarna 1719—1747, såsom tal, propositioner, resolutioner, instruktioner, samt brev från bl. a. Ulrika Eleonora, Fredrik I, A. von Düben. *Depecher från riksrådet J. Cederhjelm, stadd på beskickning hos kejsarinnan*

Catharina I (Portefeuille, D. 1 (1837), s. 20—62) äro skrivna under åren 1725—1726. De fyra samlingarna *Handlingar rörande öfversten C. O. Lagercrantz och finska kriget 1741 och 1742*, utg. av C. G. Malmström (1854), *Handlingar rörande den olycklige generalen grefve C. E. Lewenhaupt* (*HSH*, D. 2 (1816), s. 219—307), *Handlingar rörande dalkarlarnas uppror år 1743* (*HSH*, D. 1 (1816), s. 205—300; 2 (1816), s. 153—218; 3 (1817), s. 205—250, *Om dal-upproret, giftermålet emellan h. k. h. arf-prinsen Adolf Fredric och den danska prinsessan samt sedan med den preussiska prinsessan; så ock om holstein-schleswigska saken* (*HSH*, D. 9 (1821), s. 275—313) innehålla brev från och till överste Lagercrantz, dennes försvarsskrift, anmärkningar vid generallöjtnant Buddenbrocks försvarsskrift, general Lewenhaupts levnadslopp, order och instruktioner rörande kriget, handlingar rörande processen mot honom, dalkarlarnas instruktion för deras till Stockholm sända deputerade, riksens ständers deputerades berättelse om deras resa för att hejda dalallmogen, berättelse om dalkarlarnas inryckande i Stockholm, deras postulata, av dem utfärdade skyddsbrev m. m.

Värdefullt material till historien om 1741—1743 års krig finnes också i de många samtidigt tryckta handlingar, som härröra från den av ständerna tillsatta kommissionen, med vilken generalkrigsrätten fick sammansmälta, vars uppgifter voro att rannsaka och döma dem, som ansågos ansvariga för det olyckliga krigets förlopp. Förutom den av ständerna för kommissionen utfärdade instruktionen, anklagelseakten, diktamina till protokollet, mellan parterna växlade inlagor, kommissionens domar och utslag föreligga i samtida tryck den av justitiekanslersämbetet förda talan mot Buddenbrock, Lewenhaupt, Fröberg och andra högre officerare för deras förhållande under kriget, var och en separat tryckt med eget titelblad, såsom *Action emellan justitiae-canslersembetet och . . . Charles Emil Lewenhaupt om orsakerne til krigets olyckeliga förlopp* (1743). Vidare trycktes på kommissionens föranstaltande de under kriget hållna överläggningarna med det högre krigsbefälet med titel *Krigsconseiller haldne wid campagnen uti stor furstendömet Finland år 1741 och 1742* (1743), Lewenhaupts egen framställning av

det olyckliga krigets förlopp med titel *Relation öfwer campagnen i Finland* (1743) samt C. H. Wrangels *Relation om actionen wid Wilmanstrand then 23 augusti 1741* (1743). Dessa här anförda och andra till den dömande kommissionens verksamhet hörande handlingar äro i Universitetsbiblioteket i Uppsala sammanförda i ett samlingsband, förvarat bland bibliotekets s. k. rättegångshandlingar.

I *Handlingar rörande den beskickning, som afsändes till Ryssland år 1743* (*HSH*, D. 17 (1832), s. 330—362), äro publicerade fullmakt och instruktion för Nils Bonde m. fl., brev från Fredrik I till kejsarinnan Elisabet rörande Karl Peter Ulriks utväljande till svensk tronföljare. *Handlingar hörande till konung Fredrik I:s och konung Adolf Fredriks regering* (*HSH*, D. 4 (1817), s. 319—350; 8 (1820) s. 295—304; jfr härmed *HSH*, D. 3 (1817), s. 251—270) bestå av brev från Höpken, Benzelius, Polhem, Linné, handlingar rörande finska kriget, general Lewenhaupt, riksdagen 1747 m. m. I *Handlingar rörande Sveriges deltagande i sjuåriga kriget* (*HSH*, D. 23 (1839), s. 115—403) utgöres huvudinnehållet av kanslikollegiums skrivelse den 6 dec. 1756 angående det dåvarande läget i Europa, överläggningarna i rådet från den 21 febr. till 21 sept. 1757 angående Sveriges deltagande i kriget. *Bref och handlingar hörande till konung Adolf Fredriks regering* (*HSH*, D. 3 (1817), s. 271—304) och *Handlingar och upplysningar rörande K. Adolph Fredrik och hans regerings-tid* (*DGA*, D. 17 (1842), s. 1—160) innehålla bl. a. brev från Adolf Fredrik, E. Wrangel och A. von Fersen, Stiernelds yttrande hos ridderskapet och adeln den 17 aug. 1765 angående fyra riksråds entledigande, utdrag ur paskiller och stridsskrifter rörande krig, fred och riksdag m. m.

Förutom de i ovannämnda samlingar införda breven från kungliga och enskilda personer finnas ytterligare några få brevpublikationer till frihetstidens historia, vilka kunna vara forskaren till nytta och hjälp. I riksrådet, greve A. J. von Höpkens *Skrifter* (jfr s. 485) äro avtryckta hans »genom sin elegans, sin kvickhet och sina fina vändningar» utmärkta brev till åtskilliga av frihetstidens mera bemärkta politiska och kulturella personligheter, såsom rikskanslirådet C. Ekeblad, riksrådet C. G.

Tessin, generallöjtnanten A. F. von Fersen, generalmajoren A. Horn, Vetenskapsakademiens sekreterare P. V. Wargentin, domprosten S. Älf, arkiatern C. von Linné m. fl. Personhistoriskt och militärt intresse hava de utdrag av *Brev under pommerska kriget 1757—1762 från F. A. von Fersen till Carl Sparre*, som H. L. von Dardel avtryckt i *PHT*, 1929, s. 1—23. Några av Sparres svar äro publicerade i åttonde delen av F. A. von Fersens *Historiska skrifter*. I denna publikation inga som bilagor till de olika delarna en mängfald brev från och till von Fersen, varom mera nedan. Ur historisk synpunkt synnerligen viktiga och betydelsefulla äro de många brev, som Lovisa Ulrika skrivit till sina allra närmaste släktingar vid preussiska hovet. Fredrik den stores syster spelade nämligen en ganska ingripande roll för den preussiska politikens förhållande till de nordiska makterna. Samtliga hennes brev till modern, änkedrottningen Sofia Dorotea, brodern konung Fredrik och de båda yngre syskonen August Vilhelm och Amalia fram till 1758 äro utgivna av F. Arnheim i arbetet *Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses*, Bd 1—2 (1909—10). Utdrag ur brev från Lovisa Ulrika till brodern och modern finnas också i de båda uppsatserna R. Koser, *Prinz August Wilhelm von Preussen und Louise Ulrike von Schweden. Mittheilungen aus den Briefen Louise Ulrikens an August Wilhelm 1740—1758* (Zeitschrift für preussische Geschichte und Landeskunde, 1881, s. 14—52) och F. Arnheim, *Aus Briefen der Kronprinzessin Ulrike von Schweden an die Königin-Mutter Sophie Dorothea 1745—1748* (*FBPG*, Bd 2 (1889), s. 533—548). Lovisa Ulrikas brev till Gustav III och sonens svarsbrev äro samlade och ederade av H. Schück under titeln *Gustav III:s och Lovisa Ulrikas brevväxling*, D. 1—2 (1919; även i *SAH* ifrån år 1886, D. 29 (1918) och 30 (1919) såsom bihang till själva handlingarna). Den första delen innehåller brev från 1752—1771, den andra från 1771—1778. Brevväxlingen mellan Lovisa Ulrika och C. G. Tessin under åren 1745—1753 före den inträdda brytningen är utgiven av Sigrid Leijonhufvud i arbetet *Lovisa Ulrika och Carl Gustaf Tessin* (1920), s. 23—138.

Med frihetstiden börjar memoarförfattandet taga fart. Åtskilliga av de under 1700-talets förra hälft tillkomna dagböcker, journaler, minnen och andra likartade uppteckningar hava befordrats till trycket, men ännu ligga många dylika opublicerade i våra arkiv och bibliotek. De viktigaste och mest använda tryckta memoarverken till frihetstidens historia bliva här nedan i korthet omnämnda. Dock må det särskilt framhållas, att många av de gustavianska memoarerna i sin början esomoftast beröra och behandla även den tidigare frihetstiden. Memoarer äro, såsom redan tidigare (s. 210) utförligare framhållits, av mycket olika värde, beroende dels på författaren själv och hans ställning, dels på memoarernas egen karaktär, huruvida de äro med de skildrade händelserna samtidigt förda dagböcker eller efteråt upptecknade minnen, där fel lätt kunna insmyga sig, eller tillkomna med en bestämd tendens.

En av mösspartiets främsta män var Gustaf Bonde. Rikskansliråd 1731 och Arvid Horns närmaste man blev han jämte kanslipresidenten själv den egentlige ledaren av utrikespolitiken. Efter Horns avgång 1739 blev Bonde tillika med fem av sina ämbetsbröder »licentierad» men återinkallades i rådet 1761. En vetenskapligt och litterärt intresserad man har han författat åtskilliga rent historiska skrifter i rudbeckiansk anda, vilka berörts i annat sammanhang (se härom s. 181), liksom även ekonomiska och naturvetenskapliga undersökningar. Bondes största och mest kända arbete är skriften *Sverige under Ulrica Eleonora och Fredric I eller ifrån 1718 till 1751*, som först 1821 utkom i fullständigt skick och med ett tillägg av riksrådet H. Cedercreutz om fredsunderhandlingarna i Åbo. Redan 1779 utgav aktuarien J. Hallström ett utdrag därur under titeln *Historiska uplysningar om tilståndet i Swerige under konung Fredric den förstes regering*, en edition, som upplevde flera upplagor. Denna Bondes skrift har länge ansetts som »den bästa skildringen av frihetstidens första decennier och en värdefull källa, som flitigt använts». Mest betydande ur innehålls- och stilistisk synpunkt är emellertid hans skildring av *Partistriden wid 1738—1739 års riksdag och dess orsaker*, tryckt i C. Trolle Bonde, *Riksrådet grefwe Gustaf Bonde*, 3 (1898), s. 1—117, med en mångfald

aktstycken som bilagor (s. 195—396). Författad i största hemlighet antagligen före 1739 års slut, med alla institutioner och personer dolda under pseudonyma beteckningar, har skriften, såsom tillkommen omedelbart efter de skildrade händelserna, ett mycket stort historiskt källvärde. Trots att författarens sympatier äro helt på Horns sida, är den dock ovanligt opartisk. Utom dessa arbeten har Bonde nedskrivit en kort självbiografi, tryckt i nyssnämnda arbete, I (1898), s. 11—43, till vilken av utgivaren fogats in originali avtryckta utlåtanden och betänkanden av Bonde och handlingar om honom. Viktigast bland Bondes politiska skrifter är tvivelsutan *Gustaf Bondes politiska testamente*, författat 1744 och publicerat i tredje delen (s. 119—162) av ovan anförda arbete. Här framlägger Bonde med utförlig motivering sitt politiska program: fred med Ryssland och vänskap med England, jordbrukets uppmuntran på bekostnad av understödet till industrien. Bondes författarskap har närmare analyserats av L. Stavenow i uppsatsen *Riksrådet grefve Gustaf Bonde såsom statsman och författare* (*HT*, 1899, s. 1—40).

Claes Julius Ekeblad, vice korpral vid livdrabantkåren, sedermera landshövding i Uppsala och Skaraborgs län, en son till Claes Ekeblad d. y., som var en av hattpartiets ledare och kanslipresident 1761—1765, skrev en omfångsrik dagbok för åren 1760—1766, då hans fader stod i brännpunkten för Sveriges politiska liv. Dagboken är outgiven — den förvaras i *KB* — men den har lämnat stoff till flera bearbetningar, såsom t. ex. N. Erdmann, *Vid hovet och på adelsgodsen i 1700-talets Sverige* (1926), vilken skildring ger en bild av livet vid hovet och på adelns gods under åren 1760—1762. På otryckta papper i den Ekebladska dagboken vilar också samme författares arbete *Hemma och borta på 1700-talet* (1925), i vilket äro avtryckta in extenso brev ur Ekeblads brevväxling med Gustav III:s broder, prins Karl, samt unga diplomater och kammarherrar.

Samtida med Tessin och von Höpken och jämte dem en av hattpartiets ledande män var Axel von Fersen d. ä. Lantmarskalk vid 1755—56 års riksdag spelade han under den följande tiden en ledande roll i vårt lands politiska liv. Under Gustav III:s tid var von Fersen konungens förnämste motståndare och

ledare av oppositionen redan under riksdagen 1778—79 men framför allt på det stormiga riksmötet 1789. Efter konungadömets seger över adelsoppositionen blev han ställd utanför den egentliga politiken. På äldre dar sammanskrev von Fersen, stödd på personliga minnen, sina »föräldrars och trovärdiga mäns berättelser», anteckningar, brev och officiella akter, ett stort memoarverk, vilket mycket bristfälligt utgivits av R. M. Klinckowström i åtta band under titeln *Riksrådet och fältmarskalken m. m. grefve Fredrik Axel von Fersens historiska skrifter* (1867—72). I de två första delarna ingå »annotationer och anekdoter» från frihetstiden. Särskilt utförligt behandlas riksdagen 1755—56 och pommerska kriget, det senare i ett särskilt avsnitt, avfattat på franska, översatt av utgivaren och publicerat i memoarernas åttonde band under titeln *Anteckningar rörande Sveriges och dess allierades krig emot konungen i Preussen under åren 1757—1762*. Med Gustav III:s tronbestigning blir skildringen mera bred och föres fram till och med riksdagen 1789. Fersens memoarer äro en synnerligen viktig källa vid studiet av frihetstidens senare del och större delen av Gustav III:s regering. Såsom skrivna av en av huvudaktörerna i det politiska dramat innehålla de en mångfald intima upplysningar om tidens partistrider, politiska liv och hovintriger. Arbetet åtföljes av vidlyftiga aktbilagor såsom depescher, utdrag av råds- och riksdagsprotokoll, brev såväl från Fersen som i synnerhet till honom från ledande politici och högre militärer. Memoarerna äro emellertid fulla av misstag, bygga ofta på lösa hörsagor och skvaller samt röja ej sällan en utpräglad tendens att förhärliga författaren och nedsätta hans motståndare, särskilt Gustav III, varför de måste användas med noggrann historisk kritik. Fersens memoarer såsom historisk källa behandlas närmare av C. G. Malmström i uppsatsen *Axel Fersen som memoirförfattare* (*SvT*, 1871, s. 295—318; 1872, s. 489—508; omtryckt i förf:s Smärre skrifter (1889), s. 209—240).

Johan Ludvig Hård var nära lierad med hovpartiet och arbetade ivrigt för dess planer till konungamaktens utvidgande. Efter det misslyckade revolutionsförsöket i juni 1756, till vilket Hård skall ha varit upphovsman, lyckades han fly till Danmark

och inträdde 1757 i preussisk tjänst, där han avancerade till generallöjtnant och guvernör i Spandau. Flera gånger besökte han Sverige i diplomatiska missioner. Hans på franska nedskrivna minnen, som gå fram till 1784, utkommo anonymt i Berlin 1788 under titeln *Mémoires d'un gentilhomme suédois, écrits par lui même dans sa retraite, l'année 1784*. En ny edition av dessa med titeln *Mémoires historiques, politiques et militaires* utkom i två band i Paris 1805 några år efter författarens död, en engelsk översättning 1806 och en tysk 1788. På svenska hava några mindre utdrag ur Hards memoarer publicerats, såsom *Berättelse om finska kriget, som fördes åren 1741, 1742 och 1743 jämte de nästföregående och nästpåföljande händelser i Sverige* (1789) och *Berättelse om Hans Kongl. Höghets, Prins Henrics resor til Sverige och Ryssland åren 1770 och 1776* (1790).

Anders Johan von Höpken, en av hattpartiets ledande män och efter Tessin kanslipresident under åren 1752—1761, var sin tids kanske förnämste stilist. Hans tal, äreminnen och skrifter utmärka sig genom språkets renhet, tankens djup och skärpa. Av mycket stor betydelse för samtidens historia äro hans anteckningar av skilda slag, skrivelser, brev, utlåtanden, memorial, yttranden till rådsprotokollen m. m. De äro samlade och i urval utgivna i två band av C. Silfverstolpe i arbetet *Riksrådet grefve Anders Johan von Höpkens skrifter* (1890—93). Bland Höpkens memoarer, sammanförda i första bandet under rubriken minnesanteckningar, märkes särskilt hans *Minnesskrift öfver händelserna i Sverige ifrån den tiden jag tillträdde presidentskapet*, vilken emellertid endast är ett fragment och tänkt som en inledning till de tilldragelser han ämnade skildra i minnesskriften.

Till mösspartiet hörde däremot E. M. von Nolcken, fastän han ej var någon utpräglad partiman. En av Sveriges bästa diplomater under den tidigare frihetstiden var han minister i Ryssland under åren 1738—1741 och en av dem, som undertecknade freden i Åbo 1743. Några år senare blev han hovkansler och president i Göta hovrätt. Hans efterlämnade papper, förvarade på Jordberga i Skåne, innehålla förutom en stor brevsamling även dagboks- och andra uppteckningar från hans beskickningar. Ur dessa papper utgavs under titeln *Presidenten baron E. M. v.*

Nolckens berättelse om rikets tillstånd från 1719—1742 (*HT*, 1889, s. 75—122, 164—202), en 1751 författad uppsats om de politiska förhållandena i Sverige under den tidigare frihetstiden, särskilt utförlig efter 1738.

Kammarjunkaren A. Reuterholm var en av mösspartiets mera framstående talare under 1740-talet och även känd för sina litterära intressen. Av den stora dagbok han förde under åren 1732—1742 äro de dag för dag förda anteckningarna bevarade endast för åren 1737 och 1738. Av dessa har H. Schück under titeln *Ur Axel Reuterholms dagbok. Några kulturbilder från frihetstiden* (1921) lämnat dels ett referat, dels ordagrant återgivna utdrag. Till riksdagen 1738 följde den unge Reuterholm sin fader, landshövdingen Nils Reuterholm, och tog säte på riddarhuset med fullmakt för ätten Brenner. På grund av sin ungdom blev Reuterholm icke invigd i några viktigare riksdagsintriger, men av de allmänna stämningarna på riddarhuset får man genom hans skildringar en vida fylligare och intimare uppfattning, än protokollen förmå giva.

Omfångsrika äro de minnen, som amiral Carl Tersmeden efterlämnat och vilka i något förkortad form utgivits av N. Sjöberg och N. Erdmann under titeln *Amiral Carl Tersmedens memoarer*. Författaren tillhörde en tid konung Fredrik I:s förtroliga umgänge, var under åtskilliga år kommenderad till fästningsbygget på Sveaborg och åtnjöt Ehrensvärds stora förtroende. Efter en brytning med denne förflyttades Tersmeden till Karlskrona och lämnade som högste befälhavare över den i Stockholm förlagda avdelningen av Kungl. Maj:ts flotta Gustav III ett verksamt biträde vid genomförandet av 1772 års statsvälvning. Av memoarernas sex band, utkomna under åren 1912—19, behandla de två första Tersmedens ungdomsår och resor, det tredje och fjärde frihetstiden med interiörer från de sista riksdagarna, det femte Gustav III:s regering och det sista Ehrensvärds Karlskrona. De vidlyftiga memoarernas värde är huvudsakligen kulturhistoriskt och marinhistoriskt. Till belysning av den omkring år 1765 aktuella frågan om skärgårdsflottans ställning till amiralitetet lämna Tersmedens dagböcker ett material, som icke bör förbises, liksom icke heller de upplysningar,

som finnas där om krigsrörelserna under finska kriget och de på autopsi grundade omdömen, som författaren fäller om Fredrik I och hans intimare umgängeskrets.

Carl Gustaf Tessin, hattpartiets mest representativa personlighet, lantmarskalk 1738 och kanslipresident 1747—1752, författade, sedan han dragit sig tillbaka, en synnerligen omfångsrik dagbok på över 20,000 foliosidor, innehållande politiska, biografiska, litteratur- och konsthistoriska samt andra vetenskapliga anteckningar, avskrifter av historiska aktstycken och urkunder, skönlitterära försök och estetiska reflexioner m. m. Tyvärr mycket ofullständiga utdrag ur dagboken, som enligt särskilt förordnande för all framtid skall förvaras å Åkerö, utgåvos av F. V. von Ehrenheim under titeln *Tessin och Tessiniana* (1819) och av G. Montgomery under titeln *Framlednе ... Carl Gustaf Tessins dagbok 1757* (1824). Ett tidigare anteckningsband, som för Kungl. Bibliotekets räkning inköptes 1914 i London, utgavs av Sigrid Leijonhufvud under titeln *Carl Gustaf Tessins dagbok 1748—1752* (1915). I det förut citerade arbetet *Lovisa Ulrika och Carl Gustaf Tessin* av Sigrid Leijonhufvud äro publicerade åtskilliga *Handlingar angående brytningen mellan Tessin och hofvet 1754*, hämtade dels ur *R. I.*, dels ur enskilda samlingar. Bland dessa handlingar befinna sig också några dagboksanteckningar från tiden närmast efter Tessins brytning med hovet.

Även från konungahusets sida föreligga några memoarer, som böra ihågkommas. Efter revolutionen 1772 lät Lovisa Ulrika genom sin hovmarskalk Sten Abraham Piper uppteckna sina minnen för tiden 1744—1762. För åren 1750—1762 äro anteckningarna till större delen publicerade av R. M. Klinckowström bland bilagorna till andra och tredje delarna av hans edition av Axel von Fersens skrifter. Drottningens memoarer för tiden 1744—1749 jämte några tillägg till den redan förut tryckta redaktionen äro utgivna av Sigrid Leijonhufvud i arbetet *Lovisa Ulrika och Carl Gustaf Tessin* (1920), s. 1—21, under titeln *Journal de la reine Louise Ulrique*. Dessa memoarer ha underkastats en källkritisk granskning av F. Arnheim i arbetet *Die Memoiren der Königin von Schweden Ulrike Luise, Schwester Friedrichs des Grossen* (1888; Hallesche Abhandlungen zur neu-

eren Geschichte, 22). Även Gustav III har som prins egenhändigt nedskrivit sina minnen, vilka behandla frihetstiden till inemot 1760 års slut samt särskilt prinsens egen ungdom och uppfostran. De äro av vikt i synnerhet för kännedomen om hovpartiets verksamhet och de gryende revolutionsplanerna. I utdrag äro de publicerade av E. G. Geijer i *Konung Gustaf III:s efterlemnade papper*, D. 1 (1843), s. 19—44.

En särställning inom frihetstidens memoarlitteratur intager den anonyma skriften *Facta till revolutions-historien under konung Carl XII:s regering, drottning Ulrica Eleonoras samt början af konung Fredrics* (*HSH*, D. 7 (1819), s. 190—299). Här möter forskaren en intressant, detaljrik framställning av det spirande missnöjet under Karl XII:s sista tid, statsvälvningen och de första åren av frihetstiden. Upphovsman till skriften ansåg man förr vara presidenten i Bergskollegium, den som historisk författare och boksamlare kände Gustaf Rålamb eller friherre Henrik Jakob Wrede. Enligt en icke publicerad undersökning av E. Hjärne äro dessa memoarer, ehuru möjligen delvis byggande på en värdefull tradition, tillkomna tidigast på 1790-talet och torde härröra från överkammarherren Adolf Ludvig Stierneld. I detta sammanhang bör också framhållas den s. k. Gyllenborgska relationen *Efterrättelser om regements förändringen i Swea rike år 1719* (Historiska märkwärdigheter, utg. av S. Loenbom, D. 2 (1767), s. 140—197; 3 (1767), s. 3—30).

Dagböcker och journaler, som speciellt röra riksdagarna och riksdagsförhandlingarna under frihetstiden, äro ganska talrika, men av dem torde de flesta ligga opublicerade i våra bibliotek och arkiv, där den intresserade måste taga kännedom om deras innehåll. De största och viktigaste tryckta riksdagsjournalerna, vare sig i utdrag eller i sin helhet, anföras här nedan i kronologisk ordning efter riksdagarna: *Korta annotata utur en wid riksdagen år 1720 hållen trowärdig journal* (Almänna Tidningar, 1772: nr 6—16); *Berättelse om riksdagen åren 1726 och 1727* (*HSH*, D. 34 (1853), s. 126—440); J. Neresius, *Berättelse om riksdagen 1726—1727* (*HSH*, D. 40 (1860), s. 280—353); *Relation om hwad på rijksdagen i Stockholm förefallit åhr 1731* (*HSH*, D. 37 (1856), s. 294—455); T. G. Bjelke, *Kort underrättelse om det*

som passerat sedan 1731 års riksdag till 1738 års riksdag (Samling och nöje, 1780, s. 310—314, 333—338); R. F. zu Lynar, *Relation de ce qui s'est passé en Suède à la diète de 1738—1739* (tryckt i förf:s Hinterlassene Staatsschriften, Bd 1 (1793), s. 95—210); D. Tilas, *Utdrag af ... egenhändig dagbok vid riksdagen 1760—70* (*HSH*, D. 19 (1831), s. 197—427).

Till finska krigets historia föreligga tvenne mycket värdefulla källor i dagboks- och journalform. I sin egenskap av regementspastor vid Livregementet bevistade T. Tiburtius — sedermera kyrkoherde i Vreta klosters församling och en av hattpartiets ivrigaste anhängare — kriget i Finland 1741—1743. Han förde därunder ganska utförliga dagboksanteckningar, vilka 1817 utkommo i tryck under titeln *Historia om finska kriget åren 1741 och 1742*. Den skotskfödde och i rysk tjänst stående generalen James Keith utnämndes efter kapitulationen i Helsingfors till högste styresman i Finland, ett uppdrag, som han intill freden i Åbo utförde med ovanlig skonsamhet och humanitet. Efter fredsslutet var han befälhavare för de ryska trupper, som överfördes till Sverige och under vintern 1743—1744 voro förlagda omkring Nyköping och Norrköping. Under kriget förde han en dagbok, som A. J. Hjelth 1886 utgav under titeln *Journal pendant la guerre en Finlande 1741—1743* (Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk, 44). Det bör här icke lämnas oanmärkt, att ganska viktiga bidrag till Finlands inre historia under 1700-talet ingå i de samlingar, som medlemmar av släkten Alopæus hopbragt. Utdrag ur dessa jämte handlingar in extenso publicerade A. Neovius i det tre delar omfattande verket *Ur Finlands historia. Publikationer ur de Alopæiska pappren* (1890—95).

En icke oviktig källa till frihetstidens historia, framför allt till dess senare skede, utgöra de dagspolitiska och litterära tidningarna samt de samtida stridsskrifterna och broschyrerna. Bortsett från de redan nämnda riksdagstidningarna, må av de politiska tidningarna här endast framhållas *En ärlig svensk*, utgiven 1755—56 av censor librorum N. von Oelreich, en halvofficiell hatt-tidning med uppgift att bearbeta publiken i hattrådets tvist med konungamakten. Vidare må ihågkommas, att det mössbetonade *Dagligt Allehanda* började utkomma i november 1707, till

en början såsom bilaga till Stockholms Weckoblad men f. o. m. den 2 januari 1769 alla söckendagar som särskild fristående tidning. I början av år 1770 startade C. C. Gjörwell i rojalistisk anda *Almänna Tidningar* med blandat politiskt och litterärt innehåll, vilka under växlande namn fortlevde till 1774. Av de mera litterärt betonade tidningarna må nämnas: *Then swänska Argus* (1732—1734; ny ed. med anmärkningar af B. Hesselman och M. Lamm, D. 1—3 (1910—19); Svenska författare utg. av Svenska vitterhetssamfundet, 1), hattpartiets språkrör, till allra största delen författad av O. von Dalin; *Lärda tidningar* (1745—73), utgivna av L. Salvius, och Gjörwells många likartade företag, framför allt *Den swänska Mercurius* (1755—65). En bibliografisk förteckning i kronologisk följd över frihetstidens tidningar och tidskrifter finner forskaren i första delen av B. Lundstedt, *Sveriges periodiska litteratur*. En sammanhängande framställning av svensk periodisk litteratur under frihetstiden har O. Sylwan lämnat i arbetet *Svenska pressens historia till statshvälfningen 1772* (1896). Jfr härmed E. Wrangel, *Frihetstidens odlingshistoria* (1895) och Schücks skildring i tredje delen av Schücks och Warburgs *Illustrerad svensk litteraturhistoria* (1927).

De samtida stridsskrifterna ha också sin betydelse för historieforskningen, ehuru de måste användas med stor försiktighet. Dylika cirkulerade under frihetstiden i stor myckenhet i handskrift man och man emellan, och ett icke ringa antal därav har bevarats till våra dagar i arkivens och bibliotekens samlingar. Redan under epokens tidigare del befordrades en hel del till trycket, och ju häftigare partistriderna blevo, desto mera anlitades tryckpressarna för spridning av dylika alster. Efter tryckfrihetens införande 1766 flödade de politiska och personliga broschyrerna synnerligen rikligt. Som exempel på detta slags litteratur må det vara nog att hänvisa till vad som redan (s. 474) nämnts à propos striden mellan frälse och ofrälse. Tyvärr äro dessa stridsskrifter och broschyrer av skilda slag i regel svåråtkomliga för forskaren. En del, t. ex. samtida skrifter om statsförändringen efter Karl XII:s död, är förtecknad i Warmholtz, *Bibliotheca historica Sveo-Gothica*, D. 12 (1815), s. 54 och ff.

Av utländska aktpublikationer, brev och andra likartade källor till frihetstidens historia kunna här endast några få av de allra viktigaste anföras. De mest betydelsefulla danska äro: *Danske Tractater 1751—1800. Udg. paa Udenrigsministeriets Foranstaltning* (1882); *Aktstykker vedkommende det svenske Thronfølgervalg 1743* (Aarsberetninger fra Det Kongelige Geheimearchiv, Bd 5 (1871—75), s. 212—366); *Correspondance ministérielle du comte J. H. E. Bernstorff*, publiée par P. Vedel, T. 1—2 (1882); *Bernstorffske Papirer. Udvalgte Breve og Optegnelser vedrørende Familien Bernstorff i Tiden fra 1732 til 1835*, udg. af A. Friis, vars tredje del innehåller brev från Bernstorff d. ä. till Bernstorff d. y.; *En Brevvexling mellem Grev Johan Hartvig Ernst Bernstorff og Hertugen af Choiseul 1758—1766*, udg. af P. Vedel (1871), av vikt för belysning av Bernstorffs försök att åstadkomma en nordisk allians, som med understöd av Frankrike skulle vara en motvikt mot Ryssland. Under åren 1735—1740 var greve R. F. zu Lynar danskt sändebud i Stockholm. I första bandet av hans *Hinterlassene Staatsschriften* (1793) ingå åtskilliga aktstycken, förutom den redan anförda journalen från 1738—39 års riksdag, rörande svenska förhållanden, såsom *Aus einem schwedischen Reisejournale* (1730—1731) (s. 1—34), *Réflexions sur la situation des affaires de la Suède avant la diète de 1738* (s. 71—94) och *Schilderung der Lage der öffentlichen Angelegenheiten des Krönigreichs Schweden gegen das Ende des 1749. Jahrs* (s. 595—644).

Bland tyska publikationer märkes den utomordentligt givande *Politische Correspondenz Friedrichs des Grossen*, av vilken sedan 1879 utkommit icke mindre än 43 band, bland engelska de likaledes viktiga *British diplomatic instructions*, av vilket arbete vol. 1 (1922) och 5 (1928), båda redigerade av J. F. Chance, innehålla instruktioner för engelska sändebud till Sverige under åren 1689—1727 och 1727—1789. Mycket värdefullt material, belysande den engelska och ryska politiken före 1765 års riksdag, innehåller också arbetet *The despatches and correspondence of John, second earl of Buckinghamshire, ambassador to the court of Catherine II of Russia 1762—1765*. Edited by Adelaide D'Arcy Collyer (Camden society, Ser. 3; vol. 2—3, och tryckta

under åren 1900—02). Av den franska aktpublikationen *Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France* behandlar, såsom redan nämnts i det föregående, det andra bandet Sverige. Av tryckta franska ministerberättelser från Sverige kunna förtjäna nämnas *Mémoire sur les négociations dans le Nord par M. de Campredon* (1864; särtryck ur Le cabinet historique) samt *Mémoires de François Barthélemy 1768—1819*, publ. par J. DE DAMPIERRE (1914). Barthélemy var ambassadsekreterare i Stockholm 1768—1771 och förestod tidvis legationen där. Som han var väl initierad i det diplomatiska intrigspelet och särskilt verksam vid förberedelserna till Gustav III:s revolution, äro hans memoarer av ett alldeles särskilt intresse för skildringen av statsvälvningen. Till samma kategori kan också hänföras det av E. BOUTARIC utgivna arbetet *Correspondance secrète inédite de Louis XV sur la politique étrangère avec le comte de Broglie, Tercier . . .*, T. 1—2 (1866). Slutligen må framhållas, att i den väldiga ryska aktpublikationen *Sbornik imperatorskago russkago istoričeskago obščestva* äro publicerade engelska, franska och preussiska sändebuds berättelser hem till sina respektive regeringar under detta tidsskede samt kejsarinnan Katarina II:s politiska korrespondens för åren 1762—1771. Det under åren 1870—95 utgivna 40 band omfattande *Archiv Knjazja Voroncova* [Furst Vorontsovs familjearkiv] innehåller material av intresse såväl för frihetstiden som den gustavianska epoken, härrörande från medlemmar av släkten Vorontsov.

*

Av äldre bearbetningar av frihetstidens historia kunna här förtjäna framhållas E. G. GEIJERS *Teckning af Sveriges tillstånd och af de förnämsta handlande personer under tiden från konung Carl XII:s död till konung Gustaf III:s anträde af regeringen* (1838; nyare upplagor i hans Samlade skrifter) och N. TENGBERG, *Om frihetstiden* (1867). I stort sett intaga dessa två författare samma kritiska inställning till frihetstiden; de bedöma den omilt och hysa en stark beundran för Gustav III. En alldeles motsatt uppfattning hyllar A. FRYXELL i sina välbekanta *Berättelser ur svenska historien*, vilkas sjutton sista delar (30—46),

utkomna under åren 1862—79, behandla tiden 1719—1771. Den tidigare frihetstiden var, anser Fryxell, en av vårt lands lyckligaste, och felen i författningen voro ej större, än att en duglig regering kunde övervinna dem.

Den uppgift, som Geijer endast flyktigt hann behandla i sitt nyssnämnda verk, upptogs av hans lärjunge C. G. Malmström. Hans arbete *Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772*, omfattande sex delar och utgivet under åren 1855—77 samt i en andra betydligt omarbetad upplaga 1893—1901, anses ännu som ett av svenska historiska litteraturens förnämsta alster. Med stöd av grundliga forskningar i det oerhört rika källmaterialet har Malmström objektivt och opartiskt belyst de utrikespolitiska förhållandena, partiintrigerna och de upprörda partilidelserna under detta märkliga skede men ägnat mindre uppmärksamhet åt själva statsförfattningen. En mera kortfattad framställning av *Frihetstiden 1718—1772*, författad av L. Stavenow, ingår som band 7 (1903) i *Sveriges historia intill tjugonde seklet*, i bearbetning och översättning publicerad under titeln *Geschichte Schwedens 1718—1772* (1908) i det tyska samlingsverket Geschichte der europäischen Staaten, hrsg. von Heeren und Ukert. Med en lättare revidering ingår hans framställning som band 9 (1922) även i samlingsverket *Sveriges historia till våra dagar*. Stavenow har också skrivit tvenne orienterande översikter över frihetstiden: *Några ord om frihetstidens allmänna betydelse och plats i det svenska folkets historia* (1897; *GHÅ*, Bd 3:14) och *Frihetstiden, dess epoker och kulturliv* (1898; *PVFGH*, 7; 3:e uppl. 1921). I den förra vill författaren påvisa, huru frihetstiden i politiskt, territoriellt, statsrättsligt, ekonomiskt, socialt och kulturellt hänseende utgör inledningen till det moderna Sverige; i den senare ägnas särskild uppmärksamhet åt de inre partistriderna, de politiska idéernas utveckling och kulturlivet. Den senast utgivna sammanfattande bearbetningen av *Frihetstiden* i sin helhet härrör från C. Hallendorff, offentliggjord som band 4 (1928) i samlingsverket *Svenska folkets historia*. I denna teckning med många nya drag och uppslag har författaren alldeles särskilt beaktat det ekonomiska livets utveckling under frihetstiden, framför allt bank- och pen-

ningeväsendets växande betydelse. Av Finlands historia under här avhandlade tidsskede ger E. Hornborg en av självständig uppfattning präglad bild i tredje delen (1931) av sitt stora verk *Finlands hävder*. I denna, som bär den betecknande undertiteln *Det svenska väldets upplösning*, behandlas tiden 1697—1809.

Vårt lands utrikespolitik under frihetstiden har blivit ganska styvmoderligt behandlad av historikerna, ty studiet av tidens författning har i övervägande grad fångat deras intresse. Nyare, större undersökningar om vår utrikespolitik under kabinettspolitikens dagar äro på den grund ganska få, men det ser ut, som om denna ingalunda oviktiga sida av frihetstidens historia nu skulle bli föremål för ett mera djupgående studium. De diplomatiska förhandlingar, som den svenska regeringen förde åren närmast efter Karl XII:s död för att ernå en dräglig fred med Ryssland, hava helt nyligen tagits upp till behandling av Einar Carlsson. I arbetet *Freden i Nystad*, varav första delen utkom 1932, har han, stödd på ett i skilda arkiv hopsamlat rikt källmaterial, metodiskt och grundligt undersökt Fredrik I:s personliga politik och dess betydelse för förhållandet mellan Sverige och England sommaren 1720. Han har därvid kommit till ett resultat, som ställer konungens personliga politik i en ny, för denne föga behaglig dager. Englands uppträdande under åren 1719—1721 har enligt den utredning, som H. Grönroos lämnat i uppsatsen *England, Sverige och Ryssland 1719—1721* (*FHT*, 1931, s. 1—26, 57—66), betingats icke så mycket av hänsyn till den engelske konungens hannoveranska intressen utan fastmer av rent engelska, inrikespolitiska hänsyn. Bidrag till belysning av dessa årens politik ha lämnats av engelsmannen J. F. Chance i uppsatsen *The Northern pacification of 1719—20* (The English historical review, 1907, s. 478—507, 694—725; 1908, s. 35—64) och av B. G. Lundberg i uppsatsen *En hemlig preussisk beskickning till Sverige efter Karl XII:s död* (*KFÅ*, 1914, s. 238—280). Sveriges förhållande till Ryssland åren närmast efter freden i Nystad har behandlats av ryssen M. Polievktov i arbetet *Baltijskij vopros v russkoj politikě poslě Ništadtskago mira* [Östersjöfrågan i Rysslands politik efter freden i Nystad] (1907), och N. Ahnlund har skildrat de för-

handlingar, som 1720 ledde till slutlig fred med Polen, i uppsatsen *Sveriges sista fred med Polen. »Vänskapens återställande» efter det stora nordiska kriget och dess förhistoria* (*KFA*, 1915, s. 269—312).

Av de långvariga underhandlingar, som föregingo Sveriges anslutning till den 1725 ingångna hannoverska alliansen, har H. Jaxsson lämnat en sammanhängande, uttömmande framställning i avhandlingen *Sveriges accession till hannoverska alliansen* (1893). Själva förbundets tillkomst och syften ha från engelsk sida närmare belysts av J. F. Chance i arbetet *The alliance of Hanover. A study of British foreign policy in the last years of George I* (1923). Arvid Horns utrikespolitik, särskilt i dess förhållande till Frankrike, f. o. m. 1727, då Sverige biträdde den hannoverska alliansen, fram till den svensk-franska subsidietraktaten 1735, har H. Danielson ingående skildrat i avhandlingen *Sverige och Frankrike 1727—1735* (1920). Samme författare har också i arbetet *Till Carl Rudenschölds biografi* (1922) lämnat en livlig skildring av Rudenschölds verksamhet som svensk minister vid det preussiska hovet under åren 1739—1747 och de diplomatiska uppdrag, som därunder anförtroddes honom, särskilt giftermålsunderhandlingen mellan den svenske tronföljaren och Lovisa Ulrika.

De utrikespolitiskt goda konjunkturerna och den europeiska storpolitikens lockelser, som ledde till Sveriges krig med Ryssland och dettas förlopp och följder, har N. Tengberg skildrat i arbetet *Bidrag till historien om Sveriges krig med Ryssland åren 1741—1743* (1857—60). I det första häftet behandlas de förberedande underhandlingarna, rustningarna och överläggningarna i rådet intill riksdagens slut 1741, i det andra själva krigsrörelserna, successionsstriden, dalupproret och underhandlingarna fram till freden i Åbo. För lokalt begränsade händelser under kriget ha de båda finländarna M. G. Schybergson och K. E. F. Ignatius redogjort i uppsatserna *Anteckningar om försvarskriget i Savolaks och Karelen åren 1741—1742* (*SSLF*, 2. Förhandlingar och uppsatser, 1 (1886), s. 58—112) och *Tavastehus slotts öfvergång år 1742* (*HArk.*, 18 (1903) s. 245—317); till denna senare ha fogats en hel del handlingar till belysning av

fästningens kapitulation. Själva freden och dess politiska innebörd har engelsmannen R. Lodge tagit upp till behandling i uppsatsen *The treaty of Åbo and the Swedish succession* (The English historical review, 1928, s. 540—571). Rysslands förhållande till Sverige och skiftningarna i den ryska utrikespolitiken årtiondet närmast efter fredsslutet samt den svensk-ryska rivalitetens återverkan på Finland och finländsk opinion ha skärskådats av J. R. Danielson i arbetet *Die nordische Frage in den Jahren 1746—1751. Mit einer Darstellung russisch-schwedisch-finnischer Beziehungen 1740—1743* (1888), där författaren särskilt dröjt vid Rysslands förhållande till de svenska partierna. Jfr härmed H. Hjärne, *Storpolitiska villobilder från frihetstiden* (*NT*, 1889, s. 27—43, 89—102; omtr. i förf:s *Samlade skrifter*, D. 2 (1932), s. 288—334), där författaren med anledning av Danielsons arbete går in på främmande makters, särskilt Rysslands, förbindelser med svenska män. Kejsarinnan Katarina II:s strävan att behärska Östersjöländerna och göra Sverige, Polen och Danmark till ryska lydstater har N. Tengberg behandlat i den visserligen gamla men ännu i flera avseenden användbara avhandlingen *Om kejsarinnan Catharina II:s åsyftade stora nordiska alliance* (1863). Stödd på ett mera fullständigt källmaterial än Tengberg har F. Arnheim dryftat förhistorien till den stora nordiska alliansen i uppsatsen *Beiträge zur Geschichte der nordischen Frage in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts* (Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, Bd 2 (1889), s. 410—443; 5 (1891), s. 301—360; 8 (1892), s. 73—143). Senast har E. Amburger ägnat frågan om kejsarinnan Katarina II:s nordiska planer en djupare undersökning i arbetet *Russland und Schweden 1762—1772. Katharina II., die schwedische Verfassung und die Ruhe des Nordens* (1934; Historische Studien, hrsg. von Ebering, H. 251).

De närmaste orsakerna till Sveriges deltagande i sjuåriga kriget har F. Arnheim analyserat i det lilla bidraget *Preussen und Schweden beim Ausbruch des siebenjährigen Krieges* (*FBPG*, Bd 3 (1890), s. 611—618), under det att T. Säve grundligt redogjort för krigets gång i arbetet *Sveriges deltagande i sjuåriga kriget åren 1757—1762* (1915).

De politiska förbindelserna mellan Sverige och Danmark vid mitten av 1700 talet hava gjorts till föremål för några få specialundersökningar. På källor i svenska och danska riksarkiven har O. NILSSON grundat sin utredning om *Danmarks uppträdande i den svenska tronföljarefrågan åren 1739—1743*, vilken i fyra häften utkom under åren 1874—1905 som läroverksprogram. I detta sammanhang kan det vara lämpligt att påpeka den synnerligen detaljerade undersökning, som B. BECKMAN framlagt rörande *Dalupproret 1743 och andra samtida rörelser inom allmogen och bondeståndet* (1930), vilka som bekant hade ett intimt sammanhang med tronföljarfrågan. Den svensk-danska sjöunionstraktaten av år 1756, sedermera 1759 utvidgad genom Rysslands tillträde, har C. SPRINCHORN behandlat i uppsatsen *Ett bidrag till den väpnade neutralitetens historia i Norden* (*HT*, 1881, s. 247—273). Så gott som uteslutande på de danska ministerdepescherna har O. NILSSON byggt sin uttömmande redogörelse för de underhandlingar, som under åren 1750 och 1763—1765 bedrevos angående ett giftermål mellan prins Gustav och prinsessan Sofia Magdalena och vilka publicerats under titeln *Blad ur konung Gustaf III:s och drottning Sofia Magdalenas giftermålshistoria* (*HB*, Bd 4 (1878), s. 291—378; 5 (1879), s. 97—150, 267—328; 6 (1879), s. 53—136). Till förnyad behandling har G. CARLQUIST i avhandlingen *Carl Fredrik Scheffer och Sveriges politiska förbindelser med Danmark åren 1752—1765* (1920) upptagit dessa svensk-danska underhandlingar och mellanhavanden från den tidpunkt, då ledarna av de båda ländernas utrikespolitik, Scheffer och J. H. E. Bernstorff, enade sig om ett politiskt system, och fram till 1765, då dettas definitiva misslyckande vart uppenbart för alla.

Den sida av frihetstidens politiska liv, som dragit till sig forskarnas uppmärksamhet i alldeles särskild grad, är dess parlamentariska författning; åt dennas genesis, karaktär och utformning har ägnats ett stort antal större och mindre specialundersökningar. Det yttre förloppet av övergången från envälde till ständervälde har R. M. BOWALLIUS skildrat i uppsatsen *Om svenska statsskickets förändring efter konung Carl XII:s död och om ståndens inbördes ställning vid början af den så kallade frihetstiden*

(*VHAAH*, Bd 21 (1857), s. 221—330). I uppsatsen *Några anmärkningar om uppkomsten och karakteren af frihetstidens författning* (*HT*, 1891, s. 233—270) betonar S. J. Boëthius ämbetsmännens stora inflytande och statsskickets byråkratiska struktur. Enligt Boëthius' uppfattning vilade frihetstidens parlamentarism på grundvalen av en förvaltning, »med vilken den stod i livlig växelverkan, men som ändock bevarade sin självständighet, och detta torde i själva verket giva förklaringen till att denna tids ständerregering trots alla dess lyten dock åstadkom ganska mycket av bestående värde för vårt statsliv». E. Hjärne åter framhåller i uppsatsen *Ämbetsmannaintressen och politiska doktriner på 1719 års riksdag* (*HT*, 1916, s. 1—30, 145—181) den på riddarhuset genomförda voteringsreformens genomgripande betydelse. Avgörandet på riddarhuset och i adelns utskottskontingenter övergick till en majoritet av underordnade civila tjänstemän och officerare i lägre grader, och makten kom att ligga hos ämbetsmännen som social klass men »icke i deras omedelbara offentliga verksamhet som statsförvaltningens tjänare». Frihetstidens riksdag blev därför, säger Hjärne, »till sin personal i stort sett ingenting annat än byråkratien, löst från det ansvarsbundna vardagsarbetets subordinationsförhållanden och i demokratisk jämlikhet uppträdande under en suverän ständerförsamlings former och med dess anspråk». Som uppgift för sin stora och idérika avhandling *Frihetstidens författning. En studie i den svenska konstitutionalismens historia* (1915) sätter F. Lagerroth att »infoga frihetstidens författning som ett led i ett stort replikskifte, som sedan uråldriga tider pågått icke blott inom vårt land utan inom vår kulturvärld överhuvud». Författaren anser också frihetstidens statsskick djupt grundat i den äldre utvecklingen och framhäver motsatsen mellan konungamakt och folkmakt såsom genomgående den svenska historien. I sin allmänna uppfattning av frihetstiden ansluter sig Lagerroth nära till den av Fryxell hävdade, här ovan anförda åsikten. I likhet med denne hävdar han också, att 1772 års revolution var omotiverad och endast avbröt en lovande utveckling. De politiska idéernas historia under frihetstiden ha förutom i nyss anförda arbeten och skrifter även belysts i följande bidrag och uppsatser: *De politiska*

doktrinernas uppkomst och första utveckling under frihetstiden (*HSCGM*, 1897) av L. Stavenow; *Det adertonde århundradets parlamentarism i Sverige* (1923; även i *UU*), ett rektorsprogram av L. Stavenow, där författaren påvisat, huru denna författningsform var djupt rotad i Sveriges föregående historia, i svenskt samhällsväsen och i svenskt nationallynne; *Studier öfver frihetstidens politiska idéer* (*StvT*, 1915, s. 325—344; 1916, s. 31—54, 104—126) av E. Fahlbeck, som i korthet redogjort för alla mera betydelsefulla idériktningar, vilka genomsyrat frihetstidens politiska liv, samt *Från frihetstidens genombrottsår. Till belysning av de politiska doktrinernas historia i Sverige* (*DNS*, 1921, s. 122—128) av N. Forssell. Slutligen bör och erinras om de sammanfattande framställningar av statsförfattningshistorien av Hildebrand och Herlitz, vilka redan omnämnts i föregående kapitel.

Av det stora jubileumsverket *Sveriges riksdag* äro tvenne delar ägnade åt *Frihetstidens maktägande ständer 1719—1772* (1934). I den förra delen (Avd. 1: Bd 5) har F. Lagerroth skildrat ståndsväldets tillkomst 1719—1723, den konstitutionella och politiska utvecklingen intill 1772, riksdagens sammansättning (adel och krigsbefäl, prästeståndet), under det att J. E. Nilsson tecknat borgarståndet och R. Olsson bondeståndet. I den senare delen (Avd. 1: Bd 6) har Lagerroth behandlat riksdagens organisation och arbetsformer samt riksdagens maktutövning.

Talrika specialundersökningar ha ägnats åt riksdagen, dess organisation och verksamhetsformer, vilka under frihetstiden rikt utvecklades på grund av den starka ökningen i arbetsuppgifter, samt åt de fyra ständen och dess medlemmar. I den redan förut citerade uppsatsen *Våra ståndsriksdagar* (*StvT*, 1875, s. 151—180, 550—569, 701—730), särskilt i dess sista avdelning, har H. Hjärne framlagt några allmänna betraktelser över riksdagarna under frihetstiden. För riksdagsbesvären, genom vilka ständen framlade sina yrkanden, och det sätt, på vilket dessa behandlades och avgjordes, har E. Naumann redogjort i uppsatsen *Om riksdagsbesvären och formerna för deras behandling* (*SSLF*, 167. Förhandlingar och uppsatser, 30 (1923). Sv. filol. o.

hist. mötet, s. XIX—XXIII). De former, som under frihetstiden kommo till användning vid val av medlemmar till de olika utskotten, har L. Stavenow skärskådat i arbetet *Om formerna för utskottsval under frihetstiden* (1890). Utvecklingen och gestaltningen av riksdagens viktigaste organ, sekreta utskottet, arbetet därinom och det mäktiga utskottets ställning till ståndens plena ha behandlats i följande arbeten: E. Naumann, *Om sekreta utskottet under den tidigare frihetstiden 1719—1734* (1911), G. Bomgren, *Sekreta utskottet 1723—1756. En rättshistorisk undersökning* (1928; *SFS*, 12) och densammes *Den rättsliga konstruktionen av sekreta utskottets ställning till plena under frihetstiden* (*StvT*, 1927, s. 277—302). I avhandlingen *Bevillningsutskott vid frihetstidens riksdagar* (1906) har N. Bergsten satt som uppgift att med särskild hänsyn till de egentliga bevillningsutskottens förekomst och utveckling söka visa, i vad mån och på vilket sätt bevillningsfrågorna under frihetstidens riksdagar handlades i utskott. B. Gezelius har i uppsatsen *Till historien om vårt lagutskotts tillkomst* (*StvT*, 1907, s. 31—59, 119—127) närmare berört de ansatser till ett ständigt lagutskotts tillsättning, som gjordes vid riksdagarna. Även några av de många deputationerna ha gjorts till föremål för vetenskaplig behandling. H. Nordin har i avhandlingen *De ecklesiastika deputationerna under Fredrik I:s regering* (1895) lämnat en redogörelse för den vid riksdagen 1726—27 tillkomna ecklesiastika deputationen och det motstånd mot densammas tillsättning, som från prästerskapets sida etablerades under de två närmast föregående riksdagarna. Huvudsakligen har författaren uppehållit sig vid frågan om inrättandet av en överkyrkostyrelse och icke lämnat någon framställning av den ecklesiastika deputationens arbete och dess resultat. *Handels- och manufakturdeputationens uppkomst och sammansättning* (*HSCGM*, 1897) har utretts av S. Bergh, och A. Mickwitz har skildrat *De finska deputationerna och finska ekonomiekommissionerna under frihetstiden* (1912—14; Bidrag till kännedom om Finlands natur och folk, 73: 2 och 74: 1).

Adeln som riksstånd under frihetstiden har H. Valentin gjort till föremål för en ingående undersökning i avhandlingen

Frihetstidens riddarhus. Några bidrag till dess karakteristik (1915). I den behandlar författaren riddarhusaristokratien och riddarhusdemokratien fram till 1719, då den demokratiska riktningen segrade genom klassindelningens slopande, och därefter motsättningarna mellan de olika grupperna inom adeln samt deras förhållande till frihetstidens partier. I särskilda kapitel går han närmare in på adelns representationssätt, lantmarskalksvalen, introduktionen och adlandet. I stort sett samma frågor som Valentin har E. Naumann analyserat i uppsatsen *Adeln som riksstånd under 1700- och 1800-talen* (*Sveriges riddarhus*, utg. av C. Hallendorff (1926), s. 299—382). För prästeståndets sammansättning och formerna för dess riksdagsmannaval har L. Stavenow redogjort i arbetet *Studier i ståndsriksdagens senare historia* (1895; även i *GHÅ*, Bd 1:11). I sin i föregående kapitel nämnda avhandling *Studier öfver prästeståndets kyrkopolitik under den tidigare frihetstiden* (1912), vars andra del utgavs 1919, har O. Holmdahl behandlat ståndets deltagande vid avfattandet av 1719 och 1720 års grundlagar och deras bestämmelser rörande kyrkliga frågor, genomdrivandet av ståndets privilegier 1723, de ecklesiastika deputationernas tillkomst och verksamhet, särskilt den ecklesiastika deputationen vid riksdagen 1726—27, samt de kyrkliga reformförslag, som härrörde från David Silvius. Exempel på huru prästernas riksdagsmannaval kunde gestalta sig, då inga fasta normer för deras förrättande funnos, visar E. Kleberg i uppsatsen *Halländska prästerskapets riksdagsmannaval år 1771* (*HTS*, Bd 6 (1915—16), s. 324—355). Samme författare har också i arbetet *Borgarståndets inre organisation intill 1809* (1920) lämnat en redogörelse för borgarståndets administrativa organisation under frihetstiden och gustavianska tiden — kansli, protokollföring, förtroendemän, arkiv — samt förteckning över ståndets sekreterare, kanslister m. m. I uppsatsen *En blick på borgarestandet vid början af frihetstiden* (Frey, 1840, s. 299—324) framhåller R. M. Bowallius det nyvaknade intresset hos borgarståndets medlemmar för allmänna angelägenheter och skildrar, huru ståndsrepresentanterna vid riksdagarna 1719 och 1720 genom beslutsamhet och kraft vid försvaret av egna fördelar och vid förfäktandet

av allmänna principer tillförsäkrade sig ett icke obetydligt inflytande. Huru det tillgick vid utseendet av representanter till riksdagarna i några större städer, visa följande undersökningar: J. E. Nilsson, *Riksdagsmannavalen i Landskrona och Helsingborg under frihetstiden* (1912; Redogörelse för Högre allmänna läroverket i Helsingborg 1911—12, Bilaga); S. Schartau, *Riksdagsmannavalen i Malmö under frihetstiden* (*StvT*, 1928, s. 324—343); V. Vessberg, *Stockholms stads riksdagsmannaval under frihetstiden* (1905) och M. G. Schybergson, *Riksdagsmannavalen i Åbo under frihetstiden* (*SSLF*, 18. Förhandl. o. uppsatser, 5 (1891), s. 24—77). Ett utmärkt hjälpmedel vid studier i borgarståndets historia har den intresserade i V. Millqvists förteckning *Svenska riksdagens borgarstånd 1719—1866* (1911; Skrifter, utg. av Personhistoriska samfundet, 5; även i *PHT*). *Bondeståndet under den tidigare frihetstiden* (1926) t. o. m. riksdagen 1738—39 har R. Olsson gjort till föremål för en avhandling och därvid behandlat själva valen (valkrets, väljarna, valsätt, kvalifikationer och sociala betingelser, riksdagsfullmakter, riksdagsmännens underhåll) samt ståndets organisation och arbetssätt. Krigsbefälets ställning vid sidan av och utanför riksdagarna, till vilka det kallades för att utan andel i ständernas beslutanderätt yttra sig i militära frågor, har utretts av C. Grimberg i uppsatsen *Krigsbefälet på frihetstidens riksdagar* (*HT*, 1905, s. 153—190). Slutligen kan också nämnas, att F. Vegelow i sin avhandling *Den svenska talmansinstitutionen* (1921) lämnat en kortare redogörelse för talmännens tillsättning i de fyra stånden under frihetstiden.

Till de olika ståndens historia höra också de strider, som utkämpades dem emellan om privilegierna. För de skarpa meningsskiljaktigheter, som bröto sig mot varandra under frihetstidens trenne första riksdagar fram till den slutliga uppgörelsen mellan stånden och adelsprivilegiernas revision 1723, har W. Enblom lämnat en allsidig redogörelse i avhandlingen *Privilegiestriderna vid frihetstidens början 1719—1723* (1925). I uppsatsen *Ett typiskt fall af adelsprivilegiernas raserande under frihetstiden* (*HT*, 1917, s. 15—34) har H. Valentin påvisat, huru bestämmelsen i dessa privilegier om adelns uteslutande rätt

att besitta säterier och andra särskilda hemman mer och mer kringgicks och hur adeln i uppenbar strid med privilegiernas anda berövades frälsejord. Åt prästerskapets privilegier 1723 och deras historiska förutsättningar har S. Sjöblom ägnat en mindre studie, *Prästerskapets privilegier af år 1650 och 1723* (1866), under det att H. Cnattingius utförligare behandlat *Angreppen på prästeståndet och dess privilegier 1765—69* (*K.I.* 1931, s. 151—190).

Till belysning av riksdagens maktställning, konungens förhållande till ständerna och hans maktbefogenheter inom riksstyrelsen föreligga några utredningar. Villkoren för rådsämbetets beklädande enligt regeringsformen och utöver regeringsformens bestämmelser, riksens ständers deltagande i riksrådsvalen, konungens befattning med själva valet och de formaliteter, som de valde hade att iakttaga, har L. Stavenow undersökt i avhandlingen *Om riksrådsvalen under frihetstiden* (1890). I uppsatsen *En konflikt mellan konung Fredrik I och sekreta utskottet* (*HT*, 1892, s. 173—192) har S. J. Boëthius påvisat, hur konungen vid 1732 års riksdag måste böja sig för sekreta utskottets mening och bevilja audiens åt hertigens av Holstein förtrogne rådgivare Bassewitz. Konungens rättighet att emellan riksdagarna utfärda lagförklaringar och förordningar med blott provisorisk giltighet, vilka sedan skulle granskas av den närmast följande riksdagen, har L. Stavenow utrett i arbetet *Om konungens provisoriska lagstiftningsmakt under frihetstiden* (1913; *GHA*, Bd 19: 3). Konungens rätt att utnämna ämbetsmän enligt 1720 års regeringsform har E. Tokell behandlat i arbetet *Om konungens utnämningsrätt till ämbeten enligt 1720 års regeringsform* (1876). B. Wedberg har i uppsatsen »*Kongl. Maj:ts höga namns stämpel*» (*StvT*, 1924, s. 369—387) redogjort för namnstämpelns tillverkning, förvaring och användning, och F. Lagerroth har i uppsatsen *Om konungamakten i frihetstidens statsrättsliga teori* (*StvT*, 1909, s. 181—200) analyserat de olika statsrättsliga doktriner om konungamakten, som framträdde under frihetstiden.

Bland arbeten, som beröra förvaltningen och rättskipningen under frihetstiden, må först erinras om den redan i föregående

kapitel nämnda översikten av CARLSSON rörande den speciella förvaltningshistorien och de grundläggande utredningarna av ALMQUIST om Bergskollegium och Kommerskollegium. I uppsatsen *Om embetsmännens ställning till riksdagen under frihetstiden* (*VHAAH*, D. 26 (1869), s. 237—290; omtr. i förf:s Smärre skrifter (1889), s. 154—208) har C. G. MALMSTRÖM sammanfattat sina undersökningar i ämnet sålunda: »Under det att befordringar på den lagliga vägen allt mera bundos vid pappersmeriter och tjänsteår, blev riksdagen för ämbetsmännen en friare tävlingsbana, där ej blott ränker drevo sitt spel utan också snille och duglighet gjorde sig gällande till fortkomst och utkomst ... Ej underligt då, att de som ägde rättighet att bevista riksdag, skattade den så högt, att den hos mången tog försteget framför plikten att sköta det ämbete, för vilket han av staten lönades.» Åt grunderna för ämbetsmännens befordran och striden om ofrälses rätt till civila ämbeten har P. EDLER ägnat de båda undersökningarna *Om börd och befordran under frihetstiden* (1915) och *Striden om ofrälse mäns rätt till civila ämbeten 1719—1723* (*HT*, 1915, s. 127—167). L. STAVENOW har i uppsatsen *Ett förslag från frihetstiden om inrättande af en särskild högsta domstol* (*HT*, 1890, s. 137—154) redogjort för försöken under frihetstiden att lösa sambandet mellan den högsta administrativa och den högsta dömande myndigheten genom att inrätta en särskild högsta domstol. I uppsatsen *Justitiekanslersämbetet. Några drag ur dess utveckling* (*HSLS* (1924), s. 221—250) har E. NAUMANN tecknat justitiekanslersämbetets uppkomst, innebörd och de förslag till dess ombildning eller utveckling, som sågo dagen under frihetstiden, samt redogjort för de instruktioner, som under detta tidsskede utfärdades för reglering av justitiekanslerns verksamhet.

Några arbeten, som höra till frihetstidens politiska historia men icke lämpligen kunnat föras till någon av de grupper, vari det största antalet bearbetningar ovan uppdelats, må här sammanföras i kronologisk följd. I sin gradualavhandling *Studier i frihetstidens försvarspolitik* (1721—1727) (1922) har J. HÄGGMAN behandlat krigsförvaltningen efter regementsförändringen 1719, krigstillståndets avveckling efter frederna, försvarsanstalter-

na och försvarsfrågans gång under riksdagarna 1723 och 1726—27. L. A. Cederbom har i avhandlingen *Jakob Serenius i opposition mot hattpartiet 1738—1766* (1904) givit en sammanhängande skildring av den stridbare prosten, sedermera biskopen Serenius' strid mot hattpartiet inom prästeståndet och i riksdagsutskotten. Till samma parti hörde från sommaren 1739 Samuel Åkerhielm d. y. Hans ställning till partifrågorna och det ryska sändebudet von Korff har klarlagts av R. Kjellén i uppsatsen *Samuel Åkerhielm den yngre och de ryska stormflingarna i Sverige åren 1740—49* (*HT*, 1894, s. 1—39). För partistriderna vid riksdagen 1740—1747 har L. Stavenow redogjort i arbetet *Till belysning af partistriden vid riksdagen 1740—1747* (1899). En inblick i de reformtankar, som rörde sig inom vissa kretsar av 1760-talets politiskt ledande män, lämna lagman Ehrencreutz' anmärkningar vid 1720 års regeringsform, vilka A. Brusewitz kommenterat i uppsatsen *Ett konstitutionsprojekt från frihetstiden med en kommentar från Gustaf III:s tid* (*StvT*, 1913, s. 11—21). Utkastet kan möjligen enligt Brusewitz' mening härröra från de förbindelser och förhandlingar, som av hattpartiet 1768 inleddes med hovpartiet. En studie över Gustav III:s politiska personlighet, sådan den framträder i 1766—1769 års kris, har N. Forssell lämnat i uppsatsen *Gustav III:s politiska debut* (*PHT*, 1920, s. 111—131).

Av biografisk litteratur över frihetstidens män, vilken icke är synnerligen omfattande, kan först nämnas den stora levnadsteckningen över *Arvid Bernhard Horn* (*SAH* ifrån 1796, D. 54 (1879), s. 131—520; 55 (1879), s. 1—410) av W. E. Svedelius och den mera allmänt lagda, på karaktärsskildringen inriktade biografien över *Anders Johan von Höpken* (*SAH* ifrån år 1796, D. 57 (1882), s. 243—454) av L. De Geer. I *Minne af öfverstathållaren friherre Jakob Albrecht von Lantingshausen* (*SAH* ifrån år 1796, D. 62 (1886), s. 85—215; omtryckt i förf:s Smärre skrifter (1889), s. 241—335) har C. G. Malmström med sär skild styrka framhävt Lantingshausens insats vid de hastigt omintetgjorda planerna på en ny pfalzisk succession i Sverige, hans ledning av det pommerska kriget och hans betydelse för Stockholms stads utveckling under den tid, då Lantingshausen

var överståthållare. Över den praktiske och energiske finske prästmannen Anders Chydenius, som genom sina ekonomiska broschyrer och sitt uppträdande på riksdagarna under 1760- och 1770-talen väckte stor uppmärksamhet, föreligga tvenne levnadsteckningar, båda av stort värde för forskningen. Till sin edition av *Politiska skrifter af Anders Chydenius* (1880) har E. G. Palmén fogat som inledning en ingående teckning av Chydenius' levnad och verksamhet. På åtskilliga punkter har G. Schauman i sitt arbete *Biografiska undersökningar om Anders Chydenius jämte otryckta skrifter af Chydenius* (1908; *SSLF*, 84) kunnat avsevärt utvidga och utöka vår kännedom om den märklige mannens liv. Båda dessa författare ha ägnat en väsentlig del av sina undersökningar åt hans deltagande i och verksamhet vid den märkliga riksdagen 1765—66. En biografi över drottning Lovisa Ulrika med titel *Une soeur du Grand Frédéric Louise-Ulrique, reine de Suède* (1897) har O. G. von Heidenstam skänkt den historiska forskningen, men den bör användas med synnerlig försiktighet att döma av den kritik, för vilken den utsatts (se härom E. Hildebrands recension i *HT*, 1897, Öfv. o. gr., s. 86—92).

Hattpartiets mest lysande representant, den franska bildningens främste målsman i vårt land och 1700-talets störste mecenat, Carl Gustaf Tessin, är den ende av frihetstidens män, som blivit föremål för ett mera ingående studium. Genom flera nya, under de senaste åren publicerade arbeten har hans ställning och insats i vår historia trätt fram i ny och rikare belysning. Förutom i och genom sina redan förut nämnda aktpublikationer och en del mindre, litterärt betonade uppsatser har Sigrid Leijonhufvud lämnat tvenne betydande bidrag till Tessins biografi. I arbetet *Omkring Carl Gustaf Tessin* (1917—18), vars båda delar bära undertitlarna Fru grefvinnan Ulla och fru grefvinnan Augusta samt Drottningen, har författarinnan närmare belyst Tessins enskilda liv, den intimare familje- och vänkretsen samt hans förhållande till drottning Lovisa Ulrika. Författarinnans senaste verk *Carl Gustaf Tessin och hans Akerökrets*, D. 1—2 (1931—33), behandlar Tessins verksamhet och liv från det misslyckade revolutionsförsöket 1756 och fram till 1770, då han

avled. I avhandlingen *Carl Gustaf Tessin under rese-, riksdagsmanna- och de tidigare beskickningsåren* (1931) har W. Holst lämnat en sammanhängande, utförlig framställning av Tessins uppväxtår, studieresor, verksamhet som riksdagsman och som sändebud till främmande hov till hans inträde i rådet. Författaren har närmast avsett att giva ett bidrag till Tessins politiska biografi och har därför lämnat åsido hans mera kulturella verksamhet. Tessins ställning som guvernör för kronprins Gustav under åren 1749—1750 har Bertil Hennings närmare belyst i uppsatsen *Carl Gustaf Tessins guvernörstid* (*PHT*, 1932, s. 4—37).

Utvecklingen av vårt lands materiella resurser låg, som känt är, frihetstidens ständer och ledande män varmt om hjärtat. Med nyvaknad entusiasm kastade man sig oförfärat in i nya företag och sökte medelst i tryck utgivna skrifter göra propaganda för ett bättre utnyttjande och tillvaratagande av våra ekonomiska möjligheter. Denna under frihetstiden och dess riksdagar rikt flödande ekonomiska litteratur har blivit föremål för ett ivrigt och grundligt studium. I sitt redan 1868 utgivna betydande arbete *Anteckningar om frihetstidens politiska ekonomi* diskuterar J. W. Arnberg de på och mellan riksdagarna genom tryckta inlägg förfäktade olika åsikterna om bästa sättet att ordna rikets ekonomiska system, frågan om jordbrukets eller industriens företräde och de åtgärder, som borde vidtagas för att upphjälpa handeln och näringarna. Samma problem men från något olika utgångspunkter angripa G. Schauman och K. Petander i sina avhandlingar *Studier i frihetstidens nationalekonomiska litteratur. Idéer och strömningar 1718—1740* (1910; Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk, H. 73: nr 1) och *De nationalekonomiska åskådningarna i Sverige, sådana de framträda i litteraturen* (1912). Den förre eftersträvar huvudsakligen att insätta den ekonomiska litteraturen i sitt allmänna litteraturhistoriska sammanhang och söker även utreda den motsvarande utländska litteraturens inflytande på den svenska. Petander åter, som metodiskt genomgått det mycket rika materialet, ur vilket vidlyftiga citat gjorts, åsyftar med sin stora avhandling närmast att ge en framställning av de liberala idéernas genom-

brott inom den svenska ekonomiska litteraturen. Ett bidrag till de ekonomiska åskådningarnas historia under frihetstiden lämnar också O. Wiselgren i sitt arbete »*Yppighets nytta*» (1912; *SHVU*, Bd 14: 3), där han närmast undersökt lyxproblemet i den svenska 1700-talslitteraturen.

Flera olika sidor av den ekonomiska utvecklingen under frihetstiden ha gjorts till föremål för ett närmare studium, vilket resulterat i ett flertal specialundersökningar. Förutsättningarna för och verkningarna av det av ständerna 1723 antagna och 1724 utfärdade produktplakatet — under hundra år den svenska sjöfartspolitikens grundlag — har E. Heckscher utrett i uppsatsen *Produktplakatet och dess förutsättningar. Bidrag till merkantilsystemets historia i Sverige* (*HSHH* (1908), s. 693—784; i omarbetad form tryckt under titeln *Produktplakatet. Den gamla svenska sjöfartspolitikens grundlag* i förf:s Ekonomi och historia (1922), s. 164—255). En framställning av den svenska handelspolitiken under frihetstidens första årtionde fram till 1729 års freds- och handelstraktat med Algeriet har E. Ekegård lämnat i sin omfångsrika avhandling *Studier i svensk handelspolitik under den tidigare frihetstiden* (1924), i vilken han sökt sätta den av ekonomiska faktorer behärskade handelspolitiken i samband med utvecklingens rent politiska sidor. I avhandlingen *Bidrag till svenska handelns och näringarnas historia under senare delen af 1700-talet* (1884) har J. F. Nyström redogjort för de åtgärder, som vidtogos för att upphjälpa handeln och näringarna från systemförändringen vid riksdagen 1765—66 fram till myntrealisationen 1776. De svenska ostindiska kompaniernas historia har behandlats av trenne forskare. J. Hellstenius har i *Bidrag till Svenska ost-indiska compagniets historia 1731—1766* (1860) skildrat det först oktrojerade kompaniets öden under dess första femårsperiod, under det att J. F. Nyström i arbetet *De svenska ostindiska kompanierna* (1883; även i *GVVH*, H. 18) historiskt och statistiskt belyst de ostindiska kompanierna från deras uppkomst och fram till 1814, då den senast utfärdade oktrojen förlorade sin betydelse, sedan handeln med Ostindien förklarats fri. E. Olán meddelar i sitt arbete *Ostindiska compagniets saga* (1920, ny uppl. 1923) åtskilliga nya fakta

till kompaniernas historia. Den svenska regeringens strävan under frihetstiden att förvärva kolonialområden i främmande världsdelar för att bl. a. vinna råvaror för den inhemska industrien har tagits upp till behandling av C. Sprinchorn i uppsatsen *Sjuttonhundratalets planer och förslag till svensk kolonisation i främmande världsdelar* (*HT*, 1923, s. 109—124). Här skildras de försök, som gjordes att under svenskt välde lägga bl. a. den västindiska ön Tabago, Madagaskar, Portorico, S:t Barthélemy och det s. k. Barima-området vid Orinoco-flodens mynning i det nuvarande engelska Guyana (jfr härmed E. Hildebrand, *Den svenska legenden i Guiana* (*HT*, 1899, s. 71—81).

Att uppmuntra och gynna rikets handel ingick som ett led i frihetstidens ekonomiska system, men lika viktigt, om ej viktigare, ansågs det vara att genom importtullar och införselförbud, tillverknings- och exportpremier, privilegier och gynnande förordningar av alla slag uppamma och främja en inhemsk industri. Huru det av den tidigare frihetstidens män tillämpade statliga understödssystemet praktiskt realiserades och verkade samt vilka följder indragningarna av understöd och privilegier på 1760-talet medförde för industrien, kan den intresserade bäst och lättast lära känna genom studiet av G. H. Stråles stora arbete *Alingsås manufakturverk. Ett bidrag till den svenska industriens historia under frihetstiden* (1884), det, som det sagts, »bästa hittills framkomna bidraget till den svenska industriens historia». Om Alingsåsverkets affärsdrift och de resultat, som i industriellt avseende nåddes, har E. Heckscher meddelat intressanta och klarläggande upplysningar i uppsatsen *Ett bidrag till Alingsås manufakturverks historia* (*HT*, 1917, s. 88—113; omtr. i omarbetning i förf:s Ekonomi och historia (1922), s. 264—294). Andra exempel på industriella anläggningar, som startats under frihetstiden och fortlevat in i våra dagar, erbjuda de båda porslinsfabrikerna Marieberg och Rörstrand, vilkas historia även Stråle bearbetat i de båda arbetena *Marieberg historia och tillverkningar 1758—1788* (1880) och *Rörstrands historia och tillverkningar 1726—1850* (1879).

Bland andra arbeten, som avhandla viktiga ekonomiska frågor

under frihetstiden, må först anföras de, som till föremål ha den viktiga mynt- och bankpolitiken. I avhandlingen *Mynt- och bankpolitik under hattväldet 1738—1764* (1908) har E. Sjöstrand framställt grunddragen av hattpartiets politik med avseende på penningväsendet och de närmare följderna därav såväl för den allmänna rörelsen som för banken. Samme författare har också ägnat en mindre studie åt *Anders Chydenius och räfsten mot växelkontoren vid 1765—66 års riksdag* (*StvT*, 1909, s. 17—27). Riksbankens historia under större delen av frihetstiden har C. Hallendorff skildrat i arbetet *Riksens ständers bank 1719—1766* (1919; *Sveriges riksbank*, D. 2), under det att A. Montgomery behandlat riksbankens ställning till valutaproblemen under frihetstiden i arbetet *Riksbanken och de valutapolitiska problemen 1719—1778* (1920; *Sveriges riksbank*, D. 3:1). *Striderna mellan Värmlands bruksägare och Göteborgs köpmän om utförseln av järn under slutet av 1600- och början av 1700-talet* (*JA*, 1923, s. 1—35) har C. Danielsson belyst. I uppsatsen *Trävaruexportens genombrott efter det stora nordiska kriget* (*HT*, 1929, s. 273—298) har B. Boëthius med styrka framhävt trävaruhandelns stigande betydelse under den tidigare frihetstiden.

Den speciella jordbrukshistorien undersökes från en viss synpunkt av N. Wohlin i hans omfångsrika avhandling *Den svenska jordstyckningspolitiken i de 18:de och 19:de århundradena jämte en öfversikt af jordstyckningens inverkan på bondeklassens besutenhetsförhållanden* (1912). Åt *Spannmålshandel och spannmålspolitik i Sverige 1719—1830* (1915) har K. Åmark ägnat en grundlig avhandling. I nära samband med spannmålstillgången står brännvinsfrågan. I det tvenne band omfattande arbetet *Den svenska brännvinslagstiftningens historia under frihetstiden till hattväldets fall* (1923—31) redogör A. Evers för de olika förordningar, som utfärdades rörande tillverkningen av brännvin, liksom också för de upplysande diskussioner vid riksdagarna, som föregingo förordningarnas utfärdande. Huvudvikten av undersökningen har sålunda lagts på skildringen av de ekonomiska och politiska faktorer, som betingade brännvinslagstiftningen. Försöken under frihetstiden att sammanslå

alla de många naturapersedlar, som sedan medeltiden ingingo i den ordinarie räntan, för att vinna en förkortning av räkenskaperna och en förenkling av uppbördsmetoden, har J. E. Almquist behandlat i uppsatsen *Den svenska jordbeskattningens historia under det adertonde århundradet med särskild hänsyn till den s. k. skatteförenklingsfrågan* (*HT*, 1920, s. 51—101, 179—210), där denna fråga föres fram till år 1800. I uppsatsen *Enhetlig budget eller specialfonder?* (*StvT*, 1933, s. 303—321) har F. Lagerroth lämnat ett bidrag till kännedom om rikets finansväsen under frihetstiden. I ett av inledningskapitlen till sin avhandling *Grundskatterna i den politiska diskussionen 1809—1866* (1923) redogör A. Thomson för huru kraven på bondejordens frigörelse och på nivellering av jordprivilegierna vid början av frihetstiden framkommo och huru de sedan gjorde sig alltmera gällande.

I en omfångsrik akademisk avhandling med titel *Svenska skärgårdsflottan 1756—1791* (1933) har O. Nikula utrett uppkomsten av arméns flotta, som efter det olyckliga kriget 1741—1743 visade sig vara nödvändig för Finlands försvar, samt Ehrensvärds och Chapmans insatser vid skärgårdsflottans utbyggnad. Ingående har författaren redogjort för dennas förvaltning, de i densamma ingående fartygstyperna, deras bestyckning och besättning, för flottstationer och varv, taktik samt för skärgårdsflottans deltagande i 1788—1790 års krig. Häggmans avhandling, *Studier i frihetstidens försvarspolitik*, är redan ovan (s. 504) omnämnd. I detta sammanhang kan också påpekas M. G. Schybergsons avhandling *Bidrag till Finlands inre historia åren 1721—1731* (1875).

Några speciella kyrkohistoriska arbeten rörande frihetstiden böra också ihågkommas. Förutom Holmdahls och Nordins utredningar om prästeståndets kyrkopolitik, som redan anförts (s. 501 och 500), ha de flesta och viktigaste till föremål de mer eller mindre sekteriska rörelser, som under frihetstiden uppkommo på olika håll inom vårt land. Tillkomsten av det i januari 1726 utfärdade förbudet mot enskilda andaktsövningar och sammankomster utan ledning av prästerskapet har utretts av C. G. Malmström i uppsatsen *Om konventikelplakatets uppkomst*

(*TL*, 1852, s. 1—32; omtr. i förf:s Smärre skrifter (1889), s. 116—153). Den pietistiska rörelse, som var den närmaste anledningen till dettas utfärdande, har J. A. Källström skildrat i arbetet *Bidrag till den svenska pietismens historia* (1894). Pietismens uppträdande i Stockholm under åren 1702—1721 har J. A. Lindgren behandlat i avhandlingen *Bidrag till den svenska pietismens historia* (1879). För den verksamhet, som den religiöse författaren och sektledaren Sven Rosén utvecklade, särskilt bland de radikalpietistiska kretsarna i vårt land, har E. Linderholm redogjort i avhandlingen *Sven Rosén och hans insats i frihetstidens radikala pietism* (1911), till vilken författaren fogat en edition av *Skrifter och bref af Sven Rosén*. Den mera kyrkovänliga herrnhutismens uppkomst och första framträdande i Sverige har N. Jacobsson skildrat i avhandlingen *Den svenska herrnhutismens uppkomst. Bidrag till de religiösa rörelsernas historia i Sverige under 1700-talet* (1908). Den tyske teologen och läkaren J. C. Dippels vistelse i Sverige, den efter honom uppkallade dippelianismens utbredning i Stockholm samt den över det »dippelska oväsendet» nedsatta kommissionen och dennas verksamhet har K. Henning utrett i avhandlingen *Johan Conrad Dippels vistelse i Sverige samt dippelianismen i Stockholm 1721—1741* (1881). En sammanfattande framställning av de religiösa rörelserna i Sverige och Finland efter 1730 har samme författare lämnat i arbetet *Bidrag till kännedomen om de religiösa rörelserna i Sverige och Finland efter 1730* (1891), i vilket han särskilt uppehållit sig vid sekten Eriksönerna, deras uppträdande i Sverige och Finland samt de olika religiösa rörelserna inom stiften. B. Alstermark har behandlat *De religiöst-svärmiska rörelserna i Norrland 1750—1800*, 1—2 (1898—1900). Som ett bidrag till den svenska religionslagstiftningens historia har H. Levin framlagt en avhandling om *Religionstvång och religionsfrihet i Sverige 1686—1782* (1896).

För kännedom om kulturlivet under frihetstiden, då vitterheten, vetenskapen och den andliga kulturen sköto nya och frodiga skott, kan här blott hänvisas till redan nämnda översiktsarbeten: Schück och Warburg, *Illustrerad svensk litteratur-*

historia, vars tredje del i den av Schück fullständigt omarbetade tredje upplagan omfattar frihetstiden, Wrangel, *Frihetstidens odlingshistoria*, Annerstedt, *Upsala Universitets historia* samt M. Weibull och E. Tegnér, *Lunds Universitets historia 1666 - 1868* (1868). Swedenborg och Polhem, tvenne av de mest framträdande vetenskapliga personligheterna under frihetstiden, ha gjorts till föremål för utförliga levnadsteckningar. M. Lamm har i arbetet *Swedenborg. En studie öfver hans utveckling till mystiker och andeskådare* (1915) klarlagt Swedenborgs utvecklingsgång, och i den av Svenska Teknologföreningen utgivna minnesskriften *Christopher Polhem* (1911) ingå flera bidrag, som behandla olika sidor av Polhems liv och mångsidiga verksamhet. Ihågkommas må också M. Lamms avhandling *Olof Dalin* (1908), som närmast har ett litteraturhistoriskt syftemål, att undersöka hans litterära verk, men genom sin allmänna läggning lämnar rika bidrag till frihetstidens kulturhistoria, samt I. Fehr, *Studier i frihetstidens vitterhet. Den politiska visan jämte meddelanden om censuren och utländsk literatur i Sverige* (1883).

Av arbeten i utländsk historia, som äro av vikt vid studiet av frihetstidens historia, kunna här helt naturligt endast framhävas mera översiktliga framställningar och de allra mest betydelsefulla specialarbetena. Den intresserade maste genom tillgängliga historiska bibliografier skaffa sig utförligare uppgifter om behövlig och användbar litteratur. Förutom med Danmark-Norge stod vårt land under denna period i alldeles särskilt livliga förbindelser med Preussen, England och Ryssland, varför arbeten om dessa länders historia framför allt böra uppmärksammas. I samlingsverket *Danmarks Riges Historie* omfattar femte bandet (1896—1904) tiden 1699—1814 och har till författare E. Holm. *Det danske Folk under den ældre Enevælde 1648—1766* (1929), utgörande femte bandet av *Det danske Folks Historie*, har skrivits av K. Fabricius, H. Jensen och T. A. Müller. En utförlig, 7 band omfattande, sammanhängande skildring av Danmarks och Norges historia under hela sjuttonhundratalet har E. Holm lämnat i arbetet *Danmark-Norges*

Historie fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse (1891—1912), i vilket de fyra första delarna behandla tiden från 1720 till 1772. I arbetet *Bernstorfferne og Danmark*, Bd 1—2 (1903—19), har Aage Friis tecknat den framstående släkten Bernstorffs ingripande i Danmarks utveckling genom Johan Hartvig och Andreas Peter Bernstorff. I andra bandet uppehåller sig författaren framför allt vid den äldre Bernstorffs politiska verksamhet från 1751 fram till avsättningen 1770. Det femte bandet i samlingsverket *Norges Historie*, som behandlar *Tidsrummet 1660—1746* (1911) och *Tidsrummet 1746—1813* (1914), har författats av O. A. Johnsen. I det sjätte bandet av *Det norske folks liv og historie gjennem tidene* har S. Steen skildrat *Tidsrummet 1720 til omkring 1770* (1932).

Den bästa sammanhängande översikten av Preussens historia och politik under 1700-talet får den intresserade i de båda arbetena: J. G. Droysen, *Geschichte der preussischen Politik* (1855—86), vilket i 12 delar för framställningen fram till Fredrik den stores död 1786, samt R. Koser, *Geschichte Friedrichs des Grossen*, av vilket arbete den sjunde upplagan utkom i fyra band 1921—25. Av den stora serien *The political history of England in twelve volumes*, ed. by W. Hunt and R. L. Poole, har det nionde bandet *The history of England from the accession of Anne to the death of George II* (1909) till författare I. S. Leadam och går från 1702 till 1766. En monografi över John Carteret, som 1719—1720 var engelsk ambassadör i Stockholm med stort inflytande och sedermera spelade en icke obetydlig roll i engelsk politik ett stycke in på 1740-talet, föreligger i arbetet *Lord Carteret. A political biography 1690—1763* (1887) av A. Ballantyne.

Av arbeten till Rysslands historia må först framhållas det redan förut nämnda, av ryssen Solovjev utgivna arbetet *Istorija Rossii* [Rysslands historia], av vilket delarna 19—24 (1876—84) behandla Peter II:s och Elisabets regeringar. Polievktovs arbete om Östersjöfrågan efter freden i Nystad är också redan förut (s. 494) omtalat. Den polske historikern K. Waliszewski har författat flera arbeten om Rysslands historia under Katarina II:s regering, bland vilka kunna nämnas: *L'heri-*

tage de Pierre le grand. Règne des femmes, gouvernement des favoris 1725—1741 (1900). *La dernière des Romanov. Elisabeth I:e, impératrice de Russie 1741—1762* (1902). *Le roman d'une impératrice. Catherine II de Russie, d'après ses mémoires, sa correspondance et les documents inédits des archives d'état* (1893; sv. övers. 1897) och *Autour d'un trône. Catherine II de Russie* (1905). Andra arbeten till kejsarinnan Katarinas historia äro: V. A. Bilbasov, *Geschichte Katharina II.* Autorisierte Übersetzung von M. von Pezold, Bd 1—2 (1891—93), i vilket varje band åtföljes av en volym med handlingar, brev och exkurser; A. Brückner, *Katharina die Zweite* (1883; Allg. Geschichte in Einzeldarstellungen, III: 10); N. Čečulin, *Vnešnjaja politika Rossii v načalě carstvovanija Ekateriny II 1762—1774* [Rysslands utrikespolitik i början av Katarina II:s regering] (1906), utgörande tom 40 av den historisk-filologiska fakultetens vid universitet i S:t Petersburg handlingar, samt P. A. Aleksandrov, *Severnaja sistema. Opyt izslědovanija idej i choda vnešnej politiki Rossii v pervuju polovinu carstvovanija imperatricy Ekateriny II* [Nordiska systemet. Försök till en framställning av idéen och gången i Rysslands utrikespolitik i första hälften av Katarina II:s regering] (1914).

VI.

GUSTAVIANSKA TIDEN.

För studiet av vår historia under den gustavianska tiden (1772—1809) äro så gott som inga moderna urkundspublikationer att tillgå. Forskaren får i regel uppsöka och utnyttja det otryckta urkundsmaterial, som förvaras i våra arkiv och bibliotek. I någon mån kan denna brist ersättas av en del samtidigt tryckta eller äldre aktpublikationer, vilka dock oftast icke äro fullt nöjaktigt ederade. De viktigaste av dessa torde vara de samtidigt tryckta riksdagshandlingarna. Vid riksdagen 1786 började ridderskapet och adeln samt borgar- och bondestånden (men icke prästeståndet), vanligen på förslag av enskild riksdagsman och genom resp. stånds försorg, att trycka de vid förhandlingarna förda protokollen. Så blev förhållandet även vid de följande riksdagarna 1789, 1792 och 1800. Liksom under den föregående tiden, fastän nu i mindre skala, befordrades också enstaka riksdagshandlingar till trycket såsom riksdagskallelser, konungens tal, propositioner, memorial, utskotts- och deputationsbetänkanden, resolutioner på ståndens besvär, riksdagsbeslut m. m. Även aktstycken rörande ett och annat riksdagsmannaval återfinnas i bibliotekens samlingar av samtidigt tryckta riksdagshandlingar, såsom t. ex. *Handlingar rörande riksdagsmannawalet i Malmö den 3 jan. 1792* (1792). Även vid riksdagarna under den gustavianska tiden, med undantag för riksdagen 1789, utgåvos under växlande titlar merendels på särskilt uppdrag riksdagstidningar. Dessa innehålla officiella handlingar rörande ståndens och utskottens verksamhet men mera sällan referat från ståndsdebatterna. Erinras bör också om den ökade betydelsen av årstrycket, för vilket närmare redogjorts i föregående

kapitel, och om Modées bekanta arbete *Utdrag utur publique handlingar*, vilket dock icke sträcker sig längre än t. o. m. år 1794.

Rådsprotokollen från den gustavianska tiden äro otryckta. De äro dock av mindre intresse, emedan rådet mer och mer sköts åt sidan. Det må likväl ihågkommas, att en del protokoll befordrats till trycket, hållna inför konungen vid sammanträde med därtill särskilt kallade personer, vilket framför allt ägde rum under Gustav IV Adolfs regering. Som exempel på dylika kan här anföras *Transsumt af protocollet, hållit inför Hans Maj:t Konungen på Stockholms slott den 29 martii 1803* (1803), vid vilket tillfälle beslut fattades om ansvarsfrihet för generaldiskontokontorets förvaltning under år 1802. Även viktigare handlingar rörande speciella kommissioners arbete under Gustav IV Adolfs regering befordrades till trycket i ett eller annat syfte, såsom t. ex. *Handlingar rörande den i september månad år 1808 förordnade committé til medels anskaffande för krigsfonden* (1809). Det må också erinras om att ett flertal traktater, ingångna med utländska makter, föreligga i samtida tryck, t. ex. konventionen om Sveriges anslutning till det väpnade neutralitetsförbundet 1794. Vanligtvis ingå dessa i årstrycket eller äro de sammanförda i biblioteken till en särskild samling med benämningen »Freder och traktater».

Av vikt vid studiet av krigen under de sista åren av Gustav IV Adolfs regering äro de samtida berättelserna och de av krigsledningen utfärdade officiella bulletinerna och kungörelserna. I början av år 1805 tillsattes en särskild fältboktryckare med uppgift att åtfölja armén för att vid behov vara tillhands. Av denne trycktes en stor mängd relationer, vilka ofta äro sammanförda i olika samlingar under gemensamma titelblad, såsom t. ex. *Bulletiner under kriget imellan Sverige, Frankrike och Preussen åren 1805 och 1806* (1805–06) och *Bulletiner under kriget imellan Sverige och Frankrike år 1807* (1807). I dessa ingå även rapporter från de olika befälhavarna. Från finska kriget föreligga likaledes två olika samlingar av *Bulletiner under kriget imellan Sverige, Ryssland och Danmark*, den ena tryckt 1808, den andra först 1812. Likaledes offentliggjordes genom

svenskt initiativ en *Samling af deklarationer, proklamationer och kungörelser, som under sist öfverståndet krig utkommit i Finland* (1809) samt följande år (1810) ett tillägg till densamma under titeln *Ytterligare samling af deklarationer* ..., innehållande från ryska sidan utfärdade proklamationer och i samband därmed stående förordningar.

En icke oviktig källa för den gustavianska tidens historia utgöres av de akter, som härröra från de rättegångar, vilka av olika anledningar anställdes mot högtstående personer inför ordinarie eller särskilt tillsatta civila eller militära domstolar. Bland dessa handlingar intaga förhörsprotokollen och utslagen en särskild plats, men även de av parterna ingivna inlagorna och försvarsskrifterna samt de därtill fogade redogörelserna kunna med försiktighet användas vara forskaren till stor nytta. I våra bibliotek förvaras stora serier av dylika samtidigt eller något senare tryckta rättegångshandlingar, över vilka icke finnes någon tryckt eller brukbar handskriven förteckning. Några av de mera kända och av forskningen mest anlitade rättegångshandlingarna anföras här nedan i kronologisk följd. *Protocoller och handlingar rörande det brotsliga förhållande, som förekommit emot utskillige chefs och officerare wid finska arméen under 1788 års campagne* (1789—91). I litteraturen förekomma dessa ofta under benämningen »Fredrikshofsprotokollen», därför att Anjalamännen höllos fängslade och rättegången mot dem fördes i den nära Djurgårdsbron i Stockholm liggande egendomen Fredrikshov. *Kongl. general-krigs-rättens handlingar uti saken angående fiendteliga anfallet wid Qvistrum och den der skedde capitulation* (1788); *Kongl. Maj:ts och rikets Swea hof-rätts protocoller uti undersökningsmålet rörande det å ... Gustaf den III:dje föröfwade mord samt hwad dermed gemenskap äger* (1792); *Protocoller hållne uti Kongl. Maj:ts och rikets kammar-revision angående ... Ruuths finansförvaltning* (1794); av den Reuterholmska regeringen inleddes en process mot generalguvernören i Pommern greve Erik Ruuth för hans finansförvaltning, genom vilken han förklarades skyldig att till statskassan återbetala stora summor. *Kongl. Maj:ts och rikets Swea hof-rätts protocoller uti undersökningsmålet angående förrädi-*

ska stämplingar, hwarföre åtskillige tilltalte och häcktade blifwit (1794). Dessa handlingar röra rättegången mot Armfelt för hans och hans vänners stämplingar att åstadkomma ändringar i riksstyrelsen. *Kongl. Maj:ts och rikets Swea hofrätts protocoller uti målet angående den talan, som af advocat-fiscalsembetet emot ... Toll blifwit anställd* (1795). Denne anklagades och dömdes för att han ej uppenbarat, vad han hade sig bekant om de Armfeltska stämplingarna. *Handlingar hörande till den i Kongl. Götha hofrätt anställda rättegång mot herrar Axel Adlersparre, Johan Gripenvaldt, friherre Knut Kurck, hrr David Schultz, Nils Silfversköld och Anders Fredrik Sköldebrand för deras yttranden wid riksdagen ... 1800* (1823). Åtalet anställdes på befallning av Gustav IV Adolf mot de ovan nämnda sex medlemmarna av adeln, emedan de genom sina yttranden ansågos ha förnärmat lantmarskalken. *Rättegångshandlingar rörande kongl. swenska tropparnas återtåg från Lauenburgska landet och Lübeck* (1807); *Handlingar rörande så väl gardesregementernas förhållande i allmänhet som den af kongl. lifgardet till fot enskilt verkställda reträtt från Viais till Helsinge d. 28 sept. 1808* (1809).

Handlingar till den gustavianska tidens historia äro i betydande antal publicerade i de vanliga historiska serieverken och i särskilda arbeten. I de fyra första delarna av *HH* äro under titeln *Bidrag till konung Gustaf III:s historia* offentliggjorda bl. a. aktstycken angående general Pechlins fångenskap på Gripsholm, Gustav III:s plan att försöka få generalen J. L. Hård till befälhavare för armén i kriget mot Ryssland, överste R. Montgomerys berättelse om tilldragelserna under 1788 års krig, ministeriella skrivelser från åren 1771—1772, växlade emellan kanslipresidenten U. Scheffer och envoyéerna N. Barck i Wien, G. F. Creutz i Paris och O. J. Zöge von Manteuffel i Berlin. I femte delen av *HH* ingå *Handlingar angående Sveriges förhållande vid Polens första delning* och *Handlingar angående 1789 års riksdag*, den senare samlingen innehållande bl. a. protokoll från flera sammanträden på rikssalen samt en berättelse om riksdagen 1789 av biskop Olof Wallqvist. Den av M. J. Crusenstolpe under åren 1837—45 utgivna, fem delar

omfattande *Portefeuille* inrymmer åtskilliga spridda aktstycken, berättelser, brev och brevutdrag av stort intresse för den inre och yttre historien under Gustav III:s och Gustav IV Adolfs regering, såsom t. ex. protokoll rörande Gustav IV Adolfs frieri till storfurstinnan Alexandra, brev från Gustav III till hertig Karl, skrivna under kriget i Finland, samt berättelse om Sveriges politik vid Gustav III:s död. Likaledes finnas i C. F. RIDDERSTADS *Gömdt är icke glömdt,* ett arbete, som utkom i tolv häften under åren 1846—53 (man observere registret i tionde häftet), åtskilliga strödda handlingar, belysande förmyndarstyrelsens och Gustav IV Adolfs egen regering, såsom brev från G. M. Armfelt, C. J. Toll, U. G. Franc m. fl. samt aktstycken till det finska krigets historia. I *DelaGardiska archivet* äro också publicerade ett stort antal akter, av vilka särskilt må framhållas de som sammanförts under den gemensamma titeln *Handlingar och upplysningar rörande k. Gustaf III och hans regerings-tid* (D. 18 (1842), s. 1—144), där man återfinner framför allt brev och handlingar rörande kriget med Ryssland, Anjalaförbundet och riksdagen 1789. Även i de av G. ADLERSPARRE utgivna *Handlingar rörande Sveriges äldre, nyare och nyaste historia* (1830—33) äro intagna åtskilliga aktstycken till den gustavianska tidens historia, av vilka några av de viktigare bliva anförda längre fram. Några av de här publicerade handlingarna utgåvos med anmärkningar och förklaringar i tysk översättning under titeln *Auszüge aus den zu Stockholm im Druck erscheinenden Handschriften* (1833). En urkundspublikation av stor betydelse är de av J. E. SCHARTAU och P. A. WALLMARK 1821—25 utgivna *Hemliga handlingar hörande till Sveriges historia efter konung Gustaf III:s anträde till regeringen,* D. 1—3. De innehålla handlingar rörande finska kriget 1788—1790, Anjalaförbundet, riksdagen 1789 samt revolutionen 1772. Det bör särskilt observeras, att den tredje delen av dessa handlingar är publicerad under särskild titel: *Handlingar till historien om revolutionen i Sverige 1772, till större delen antingen hemtade ur fransyska arkiver eller grundade på acter, som i dem förvaras,* samt att utgivarna låtit sig angeläget vara att särskilt belysa mera tvivelaktiga händelser i syfte att nedsätta konungens

minne. I arbetet *Recueil de documens inédits concernant l'histoire de Suède sous le règne de Gustave III* (1847—49) har L. Manderström samlat åtskilliga handlingar och akter till belysning av vår historia under tiden 1772—1780. I dess första del, som även förekommer under titeln *Correspondance inédite relative à l'histoire de Suède 1772—1780* och jämväl översatts till svenska under titeln *Brefvexling rörande Sveriges historia under åren 1772—1780* (1854), ha publicerats brev och skrivelser från utländska regenter och furstar till Gustav III, i den senare delen äro offentliggjorda handlingar rörande hertig Karls giftermål med prinsessan Hedvig Elisabeth Charlotta.

En särställning bland källorna till den gustavianska tidens historia intaga de arbeten, som innehålla en betydande mängd aktstycken och på samma gång en fortlöpande, sammanhängande skildring av tidens händelser. Det viktigaste av detta slag torde utan tvivel vara *Minnen ur Sveriges nyare historia, samlade af B. von Schinkel. Författade och utgifne af C. W. Bergman.* Då detta historiska verk omspänner både den gustavianska tiden och Karl XIV Johans regering, är det lämpligast att redan här lämna en redogörelse för dess tillkomst och innehåll. Berndt Bergman, adlad 1840 med namnet von Schinkel, deltog som ung officer i tyska kriget och blev 1823 ordonnansofficer samt 1833 adjutant hos Karl Johan. Från sin aktiva militärtjänst erhöll han samma år avsked och levde därefter i stillhet på sina egendomar, sysselsatt med historisk samlarverksamhet. Närmast med anledning av det sätt, varpå Karl Johan blivit bedömd i Napoleons på S:t Helena dikterade och 1823 utgivna memoarer, fick von Schinkel konungens uppdrag att samla material till dennes historia och erhöll även tillåtelse att för ändamålet begagna och utnyttja konungens enskilda arkiv. På så sätt hopbragte von Schinkel ett väldigt material, bestående både av original och avskrifter samt även uppteckningar efter muntliga meddelanden av Karl Johan. Dessa hans samlingar befinna sig numera i Uppsala universitetsbibliotek. Von Schinkel uppdrog emellertid samlingarnas bearbetande till en historisk framställning åt sin brorson, litteratören C. W. Bergman. Denne började 1852 utgiva det verk, vars fullständiga titel ovan anförts. Före sin död med-

hann han åtta delar, varefter följde ytterligare fyra delar, för vilka andra författare anlitades. För överskådlighetens skull anföras här de olika delarna, med angivande av deras undertitlar och innehåll.

1—2. Gustaf III och hans tid 1771—1792 (1852).

3. Förmyndarregeringen 1792—1796 (1853).

4. Gustaf IV Adolf 1796—1809 (1854).

5. Regementsförändringen 1809—1810 (1854).

6—8. Carl Johan och hans tid 1810—1815 (1855—56).

9. Carl Johan och hans tid 1814—1817, författad av C. Rogberg (1864).

10—11. Carl Johan och hans tid 1817—1828, författad av J. A. C. Hellstenius (1868—72).

12. Carl Johan och hans tid 1828—1844, författad av O. Alin (1881—93).

Till var och en del av dessa historiska bearbetningar har fogats en stor mängd bilagor, såsom brev, depescher, skrivelser, betänkanden m. m. De partier av texten, som härröra från Bergman, äro dilettantiska och föga tillförlitliga; förvanskningar av materialets uppgifter äro ingalunda sällsynta. De senare delarna däremot, framför allt Hellstenius' och Alins, ha ett betydande värde. Till Schinkel-Bergmans minnen utgavs av S. J. Boëthius ett *Bihang*, innehållande uteslutande brev och handlingar. Av denna serie utkommo följande delar:

1. Handlingar för tiden 1770—1797 (1880).

2. Handlingar för tiden 1797—1811 (1881).

3. Handlingar för tiden 1812—1818 (1883).

Tvenne andra stora arbeten äro till sin uppläggning av samma art som Schinkel-Bergmans Minnen: *Konung Gustaf III:s efterlemnade och femtio år efter hans död öppnade papper. Öfversigt, utdrag och jämförelse* av E. G. Geijer, D. 1—3 (senaste uppl. 1876), samt den av P. A. Granberg anonymt utgivna *Historisk tafla af f. d. konung Gustaf IV Adolfs sednaste regeringsår*, D. 1—3 (1810—11). På annat ställe (s. 101) har redan redogjorts för innehållet i den i Universitetsbiblioteket i Uppsala förvarade Gustavianska samlingen. Här må därför blott erinras om att Geijers arbete utgör en skildring av Gustav III:s

regering, omedelbart byggt på aktstycken i den nämnda handskriftsamlingen, med bifogade handlingar, som i mer eller mindre fullständiga utdrag avtryckts i stor utsträckning. Granbergs Historisk tafla är ett slags halvofficiell publikation, tillkommen för att rättfärdiga revolutionen 1809, varför också urvalet av fakta i texten och urkunder är tendentiöst och en ganska skev bild av händelseförloppet erhålles. Granbergs Historisk tafla översattes även till danska, engelska och tyska. Ett »sidostycke» till detta arbete utgör M. J. Crusenstolpes *Historisk tafla af högst salig f. d. konung Gustaf IV Adolphs första lefnadsår* (1837). Huvudinnehållet i detta utgöres av ett utdrag, med därtill hörande handlingar och brev, ur den dagbok, som riksrådet Fredrik Sparre förde under den tid han var kronprins Gustav Adolfs guvernör.

Ytterligare en publikation, som i innehållsavseende har nära släktskap med de ovannämnda, skall här beröras, nämligen *Ur svenska hofvets och aristokratiens lif* av A. Ahnfelt, vilken i sju band utkom under åren 1880—83. Huvudinnehållet i detta samlingsverk utgöres av memoarer och brev, dem utgivaren med stor möda hopbragt ur enskilda samlingar och offentliga arkiv, men dessutom av skildringar, som flutit ur utgivarens egen penna, oftast dock vilande på uppteckningar och brev, som han haft till sitt förfogande, och med större eller mindre utdrag ur dessa. Dessutom inrymmer publikationen en mängd brevutdrag och småplock; de senares karaktär framgår bäst genom att anföra några rubriker såsom »Praktstycken i brefstil», »Delikatesser i etikettväg» o. s. v. På grund av det ofta lättvindiga sätt, på vilket utgivaren gått till väga, är det icke så sällan förenat med svårighet att avgöra, huruvida man har framför sig ett original eller en mera fri bearbetning av förhandenvarande källmaterial. Själva utgivningen är heller icke gjord med den omsorg och det omdöme, som den moderna kritiska forskningen fordrar. Uppgifter om författare saknas ofta, vilka utgivaren med tillgång till originalet lätt kunnat supplera. Knappast någon av memoarerna kan sägas höra till de »klassiska», men det kan å andra sidan icke bestridas, att Ahnfelts samlingsverk rymmer åtskilligt av värde; det bör av forskaren användas med en viss

försiktighet. Det som förefaller värdefullast i varje band anföres här nedan — Ahnfelts egna bidrag dock ej medtagna.

Bd 1. Hovintendenten L. J. von Rööks memoarer från åren 1800—1850, brev från Gustav IV Adolf under tiden 1796—1825, »Ur Marianne Ehrenströms hågkomster» från tiden 1778—1830 (jfr härmed H. Schück, *Den sista gustavianska hovdamen. Ur Marianne Ehrenströms minnen* (1919), ett arbete, som vilar på i Svenska Akademiens arkiv befintliga, på franska avfattade minnesanteckningar av Marianne Ehrenström).

2. Memoarer av förste hovmarskalken, sedermera landshövdingen friherre J. O. Nauckhoff för tiden 1800—1849, brev från greve M. Anckarsvärd till friherre J. af Nordin 1811—1818.

3. Utdrag ur landshövdingen friherre J. af Nordins hovkrönika för åren 1795—1801.

4. Brev från livmedikus Dalberg från Spa 1780, spriddda bidrag till kännedomen om Gustav III och hans tid med utdrag ur utländska ministerrapporter, brev från Anders Schönberg till N. F. Gyldenstolpe 1796—1799.

5. Brev från Hedvig Elisabeth Charlotta till hennes gemål från åren 1796—1818, brev från och till greve C. J. Ekeblad 1765—1769, brev från landshövdingen i Göteborg greve A. P. von Rosen från åren 1810—1812.

6. Brev och rapporter från J. K. G. Barfod under åren 1799—1806, memoarer av grevinnan C. C. Puke för åren 1786 till 1814, de senare synbarligen bearbetade av Ahnfelt.

7. Utdrag ur landshövdingen friherre F. Ridderstolpes memoarer och korrespondens från förra hälften av 1800-talet.

Till statsförfattningens historia finnas några speciella källpublikationer, som icke böra förbises. De av E. Hildebrand utgivna, förut omnämnda *Sveriges regeringsformer 1634—1809 samt konungaförsäkringar 1611—1800* (1891) omfatta, såsom av titeln framgår, även den gustavianska tiden. Ett av kansliråd Jacob von Engeström 1791 utarbetat förslag till rege-

ringsform och några andra därmed sammanhängande utkast har L. Stavenow offentliggjort under titeln *Ur kanslirådet Jacob von Engeströms papper* (1911; även i *GHA*, Bd 17:3). Tvenne utkast av densamme till program för adelsoppositionen vid en kommande riksdag, härrörande från slutet av Gustav III:s regering, har Stavenow tryckt i uppsatsen *Tvenne utkast till oppositionsprogram från slutet af Gustaf III:s regering* (*HT*, 1908, s. 131—144). En annan av den gustavianska tidens författningsteoretiker, P. O. von Asp, som var svensk minister i Konstantinopel och London samt därefter medlem av allmänna beredningen, har nedlagt sina politiska och statsrättsliga spekulationer bl. a. i ett förslag till en svensk författning, som förenade kravet på en stark regering och en inflytelserik folkrepresentation. Arbetet kallades *Politisk dröm 1806* och har av G. Landberg utgivits med en förklarande inledning och en förteckning över von Asps otryckta skrifter i *UUÅ*, 1932. Von Asps förslag till en förenings- och säkerhetsakt har L. Stavenow in extenso avtryckt i uppsatsen *Ur envoyén P. O. von Asps papper till belysning av statsvälvningen 1789* (1919; även i *UUÅ* = Bidrag till den gustavianska tidens författningshistoria, 2). En redogörelse, *Exposé raisonné et historique des événemens principaux de la diète de 1800*, för de viktigaste händelserna på riksdagen 1800, adelsoppositionens framträdande där och dennas idéer har författats av sedermera statsrådet A. G. Mörner. Denna har av A. Brusewitz befordrats till trycket i *HH*, D. 25:1 (1914), s. 1—117. I samma publikation, s. 118—134, återfinnas även några av Mörner nedskrivna *Reflexioner i anledning af närvarande politiska ställning, april 1800*, vilka enligt utgivarens mening »avse att med utgångspunkt från situationens vanskligheter skissera ett antagligt program för den motsedda författningsändringen».

Det torde icke behöva närmare motiveras, varför Gustav III:s egna brev äro så betydelsefulla för Sveriges historia under hans regering och för kännedomen om hans person. Redan under åren 1806—12 utgav J. G. Oxenstierna i sex delar en samlad upplaga av *Konung Gustaf III:s skrifter i politiska och vittra ämnen, tillika med dess brefvexling*. I första delen äro publicerade

konungens tal och skrifter i politiska ämnen, i delarna fyra till sex hans brevväxling. Ihågkommas må emellertid, att denna edition av Gustav III:s brev icke är tillfyllestgörande, emedan utgivningen icke gjorts med tillräcklig omsorg. Denna brist ersättes dock i någon mån av en del nyare specialpublikationer. *Gustav III:s och Lovisa Ulrikas brevväxling* är redan omtalad i föregående kapitel. Den andra delen av detta arbete omfattar åren 1771—1780. *Konung Gustaf III:s bref till friherre G. M. Armfelt* (*HH*, D. 12: 3) utgåvos 1883 av E. Tegnér. Vid sitt besök i Paris 1771 gjorde Gustav III bekantskap med grevinnan de Boufflers, en litterärt intresserad dam, som beskyddade Rousseau och stod i en viss opposition till det kungliga godtycket. Denna bekantskap gav uppslag till en korrespondens, som räckte i tjugu år. De mellan dem växlade breven utgåvos in extenso 1900 i Bordeaux av A. Vivie under titeln *Lettres de Gustave III à la comtesse de Boufflers et de la comtesse au Roi de 1771 à 1791*. En redogörelse för denna brevväxling har T. Westrin lämnat i uppsatsen *Gustaf III och grefvinnan de Boufflers* (*HT*, 1902, s. 39—56) och L. Maury i uppsatsen *Les comtesses de la Marck et de Boufflers et Gustave III d'après les correspondances conservées à Upsal* (Revue historique, T. 87 (1905), s. 302—309; 88 (1905), s. 92—107). I översättning äro Gustav III:s brev till grevinnan de Boufflers i sin helhet återgivna på svenska i arbetet *Gustav III och grevinnan de Boufflers. En brevväxling från vänskapskultens tidevarv* (1928) av Beth Hennings, under det att av grevinnans brev till konungen endast några få äro fullständigt översatta men de flesta i valda delar eller i referat. Mindre utdrag ur brev, växlade mellan Gustav III och grevinnan d'Egmont, äro publicerade i samma författarinnas arbete *Grevinnan d'Egmont och Gustav III. En romantisk vänskapshistoria* (1920). Jfr härmed E. Hildebrand, *Gustaf III och madame d'Egmont* (*HT*, 1890, s. 155—163); comtesse d'Armaillé, *La comtesse d'Egmont, fille du maréchal de Richelieu, 1740—1773 d'après ses lettres inédites à Gustave III* (1890; svensk övers. 1893) och M. Buffenoir, *Sur les pas de la comtesse d'Egmont* (1930). Åtskilliga andra av konungens brev äro även befordrade till trycket. *Kon. Gustaf III:s bref till riks-drotsen Carl Axel*

Wachtmeister och stats-sekreteraren Ulric Gustaf Franc utgåvos 1800 av G. Andersson. Konungens *bref till ambassadeuren friherre Erik Magnus Stael von Holstein* under åren 1770—1791 äro tryckta i *HFA*, D. 2 (1805), s. 24—58. I samma publikation (D. 1 (1859), s. 31—52) äro införda några *Originalbref till åtskilliga personer jemte trenne andra skriftliga uppsatser af konungen*. En del brev från Gustav III till Anders af Håkansson har Lydia Wahlström meddelat under titeln *Skrifvelser från Gustaf III ur Anders af Håkanssons papper* (*HT*, 1913, s. 230—242). Åtskilliga av hans brev till fältmarskalken Fabian Wrede under åren 1789—1790 äro offentliggjorda av C. Wibling i arbetet *Ur fältmarskalken Fabian Wredes papper* (1894). Brev, växlade mellan konungen och hans gunstling, hovstallmästaren och presidenten Adolf Fredrik Munck, berörande Muncks ställning till Gustav III samt hans verksamhet under kriget och de sista åren av Gustav III:s regering, inga i arbetet *Konung Gustav III:s brefväxling med Adolf Fredrik Munck*, utg. och bearbetad av H. Donner (1933; *SSLF*, 237). Dessutom äro, som redan nämnts, enstaka brev tryckta i publikationerna *HH*, *Portefeuille*, *Gömdt är icke glömdt*. Ett tjugutal brev, tyvärr utan angivande av datum, från Sofia Magdalena som kronprinsessa och drottning till systern Vilhelmina Carolina äro i engelsk översättning publicerade i arbetet *Letters of the Swedish court, written chiefly in the early part of the reign of Gustavus III* (1809). Härtill har utgivarinnan Julia Smith fogat en berättelse om mordet på Gustav III och en del anekdoter från Gustav IV Adolfs frieri i S:t Petersburg.

Endast ett mindre antal brev från Gustav IV Adolf som regent äro befordrade till trycket. I de av E. V. Montan meddelade *Utdrag ur grefve Samuel af Ugglas' efterlemnade papper* (*HT*, 1881, s. 283—295, 403—413) ha offentliggjorts nära ett 30-tal brev från konungen under åren 1800—1808 till överstallhållaren och presidenten af Ugglas, vilken åtnjöt Gustav IV Adolfs särskilda förtroende. Åtskilliga brev till fältmarskalken Fabian Wrede under åren 1797—1808 äro tryckta i den nyssnämnda publikationen *Ur fältmarskalken Fabian Wredes papper*. I det av S. Clason utgivna arbetet *Den kunglige fången på*

Gripsholm (1911), utgörande tredje delen av verket *För hundra år sedan,* ingår en större kollektion brev från Gustav IV Adolf, de flesta ställda till farbrodern, såväl från tiden före som efter avsättningen. Största parten av dem är hämtad från en av utgivaren i Archives nationales i Paris påträffad samling, om vars öden och innehåll Clason lämnar närmare upplysningar i uppsatsen *Återfunna delar af ett svenskt kungaarkiv* (*HT,* 1911, s. 205—213). Rörande sin levnad och sin regering författade Gustav IV Adolf efter avsättningen till självförsvar flera skrifter, vilka utgåvos på franska och tyska under hans antagna namn överste Gustafsson och vilka även föreligga i svensk översättning. De viktigaste av dessa äro: *Betraktelser öfver mina första krigsbedrifter* (1820); *Historiska erinringar* (1829); *Hogkomster från yngre åren och regeringstiden* (1830) samt *Den trettonde mars eller de vigtigaste tilldragelser vid revolutionen i Swerige år 1809* (1836).

Åtskilliga av de personer, som under den gustavianska tiden spelade en framträdande roll i händelserna, hava efterlämnat betydande brevsamlingar, vilka i sin helhet eller i urval befordrats till trycket. År 1851 utgav C. W. Lilliecrona *Statssekreteraren Elis Schröderheims anteckningar till konung Gustaf III:s historia jemte brefvexling mellan konungen och honom.* En ny edition av dessa brev och anteckningar, *Elis Schröderheim's skrifter till konung Gustaf III:s historia jämte urval ur Schröderheim's brefväxling* (Från Tredje Gustafs dagar, 1), ombesörjdes 1892 av E. Tegnér. Denna förbättrade upplaga utökades av utgivaren med ett stort antal brev, framför allt från Gustav III och Schröderheim men även från andra brevskrivare. Ur Schröderheims enskilda korrespondens publicerade O. Levertin 1902 under titeln *Bref från Elis Schröderheim* (Svenska memoarer och bref, 6) dennes brev till Johan af Nordin, N. F. Gyldenstolpe, J. G. Oxenstierna, G. M. Armfelt, F. Sparre, G. A. Reuterholm m. fl. Skalden och ämbetsmannen Johan Gabriel Oxenstiernas på franska skrivna brev till hans vän Nils Filip Gyldenstolpe under åren 1780—1796 äro i svensk översättning befordrade till trycket av A. Lewenhaupt i det redan (s. 115) nämnda arbetet *Lewenhauptska arkivet på Sjöholm* (1919). Ur rent poli-

tisk-historisk synpunkt ha dessa brev icke så stor betydelse som för kännedomen om livet vid hovet och det där stundom mycket starkt grasserande teaterintresset. I tredje delen (1838, s. 271—450) av *N. von Rosensteins Samlade skrifter*, redigerade av N. Tersmeden, äro offentliggjorda Rosensteins brev till Gustav III. Som en supplerande upplaga härtill kan man betrakta den edition av Rosensteins brev, som H. Schück ombesörjt i arbetet *Ur Nils von Rosensteins brefsamling* (1905; Svenska memoarer och bref, 9), i det att i denna medtagits alla brev från och till Rosenstein, som icke in extenso redan tryckts av Tersmeden. I Schücks utgåva återfinnas en mängd brev från hertig Karl, Staël von Holstein, Leopold, Adlerbeth och Kellgren. Till sina editioner av *Minnen och bref af Olof Wallqvist* och *Historiska anteckningar och bref af Johan von Engeström*, till vilka vi återkomma, har utgivaren fogat en del brev från Wallquist och von Engeström. Av den förres brev från tiden 1786—1799 äro de flesta ställda till Gustav III, några från de senare åren till C. C. Gjörwell. Av von Engeströms brev från tiden 1771—1805 röra de flesta, riktade till brodern Lars von Engeström, den allmänna hushållningen och statens affärsställning, om vilken von Engeström såsom fullmäktig i riksgäldskontoret ägde en ingående kunskap. Anders Johan von Höpkens brev till Gustav III under åren 1772—1786 äro offentliggjorda i den å s. 485 anförda editionen av von Höpkens Skrifter, Bd 1, s. 285—300. Under titeln *En brefväxling mellan Gustaf III och bondestandets sekreterare vid 1789 års riksdag* (*HT*, 1919, s. 21—31) har H. Brulin publicerat en del brev från lagman Pehr Ahlman, vilka bl. a. beröra frågan om bevillningens fastställande vid 1789 års riksdag.

I den stora samling av *C. A. Ehrensvärds brev*, som Gunhild Berch i tvenne delar utgav 1916—17, äro breven i första bandet, omfattande åren 1708—1795, av särskilt historiskt intresse, enär de härröra från den tid, då Ehrensvärd var befälhavare för arméns flotta och sedermera chef för generalamiralsämbetet. Den senare delen (1795—1800) innehåller huvudsakligen till släktmedlemmar ställda privatbrev, ofta illustrerade av brevskrivaren med djärva teckningar och karikatyrer. En brev-

växling mellan Clas Fleming och G. A. Reuterholm från hösten 1795 till sommaren 1796 ingår i det av H. Schück utgivna arbetet *Ur Clas Flemings papper* (1906). I denna del (den tionde) av Svenska memoarer och bref äro även publicerade brev från Fabian Wrede, C. G. af Leopold och J. H. Schröder. Något material till den gustavianska tidens politiska historia lämna dessa senare brev knappast, men de äro av vikt för vår lärdoms-, litteratur- och kulturhistoria. Till denna senare kategori höra också sådana brevsamlingar som *Fredenheims och Mennanders brefväxling*, i urval utg. av H. Schück (1901; Svenska memoarer och bref, 3); *En Stockholmskrönika ur C. C. Gjörwells brev, 1757—1778*, utg. av O. Sylwan (1920), samt *Bibliotekarien C. C. Gjörwells familjebref*, utg. af O. Levertin (1900; Svenska memoarer och bref, 2).

Till Gustav IV Adolfs historia föreligga några mindre brevsamlingar jämte några brev från enskilda personer, vilka äro av den vikt att de böra ihågkommas. En del brev från hovrättsrådet K. Hisinger, revisionssekreterare G. V. Lode och professor G. E. Haartman till Matthias Calonius, vilka sprida ljus över det sätt, varpå Reuterholm vann sin inflytelserika ställning, och över hans första maktutövning, ha offentliggjorts i samlingen *Politiska bref till Calonius 1792, den Reuterholmska regimens första år* (*SSLF*, 6. Förh. o. upps., 2 (1887), s. 203—268). Gången av och händelserna vid riksdagen i Norrköping 1800 belysas i några brev, som meddelats av E. Lewenhaupt under titeln *Några bref från frih. H. H. von Essen till G. A. Reuterholm* (*HT*, 1900, s. 155—164), och av G. Frosterus, *En finsk hofmans bref från 1800* (*SSLF*, 13. Förh. o. upps., 4 (1889), s. 77—98). De senare äro skrivna av C. F. Rotkirch till dennes fader. I andra delen av *HBA* äro offentliggjorda åtskilliga brev, både från förmyndartiden och Gustav IV Adolfs regering, bland vilka särskilt må framhävas kanslipresidenten F. von Ehrenheims skrivelser till G. af Wetterstedt från åren 1807—1808 samt den senares brev till fältmarskalken H. H. von Essen under åren 1806—1810. Till finska krigets historia höra de av R. Hausen 1916 utgivna *Bref och uppteckningar från kriget i Finland 1808—1809* (*SSLF*, 130) och *Fältmarskalken V. M. Klingspors bref till general-*

adjutanten C. J. Adlercreutz under finska kriget 1808 (*MK.I.* 1 (1884), s. 53—77). Under titeln *Några anonyma bref om 1809 års revolution och regeringsformens tillkomst* (*HT*, 1918, s. 179—205) har G. Lindstén tryckt en del brev från riksdagen 1809 till landshövdingen A. F. U. Cronstedt från C. D. Cronstedt, N. A. Cronstedt och F. Tersmeden. Av *Öfverceremonimästaren Leonhard von Haussvolffs bref 1809—1810 till excellensen grefve Nils Posse* (*För hundra år sedan*, D. 1 (1909), s. 51—252) beröra några revolutionen och de därmed förknippade händelserna.

Med den gustavianska tiden tar memoarskrivandet i vårt land verklig fart, och man kan beteckna denna period som »memoarernas gyllene tid». Till forskarens hjälp vid studiet av Gustav III:s och Gustav IV Adolfs historia föreligger ett mycket stort antal memoarverk, dagböcker, autobiografier, berättelser och likartade uppteckningar, av vilka de viktigaste och mest kända här skola i korthet omnämnas. Början göres med dem, som huvudsakligen höra till »tjusarkonungens» tid. Därefter följa de memoarer och berättelser, som omhandla både Gustav III:s och Gustav IV Adolfs tid. Slutligen komma de, som till sitt innehåll höra enbart till Gustav IV Adolfs regering. Det bör emellertid observeras, att några i det föregående kapitlet anförda memoarer, framför allt Fersens och Tersmedens, sträcka sig ett gott stycke in på den gustavianska tiden.

Som ung fänrik stod Mikael Anckarsvärd på konungens sida under 1772 års statsvälvning och inlade sedermera stora förtjänster om flottans utveckling. Under 1788 års sjökrig förde Anckarsvärd befälet över de båda eskadrar, i vilka arméns flotta var indelad, invecklades i Anjalamännens förrädiska stämplingar och hölls en tid arresterad men återfick snart nog konungens förtroende och medverkade kraftigt till flottans utrustning. Efter krigets slut utnämndes han till landshövding i Kalmar. Hans *Minnen från åren 1788—1790* utgåvos 1892 av Svenska historiska föreningen.

Som minister i Köpenhamn arbetade Gustaf d'Albedyhll ivrigt för vänskap mellan Sverige och Danmark. År 1780 åter-

kallades han från sändebudsposten i den danska huvudstaden, då han beskylldes för att ha varit delaktig i en plan att bränna upp den ryska eskader, som låg infrusen i närheten av Köpenhamn. (Se om denna plan och d'Albedyhlls ställning till densamma bl. a. uppsatserna *Gustaf III och Benzelstjernas plan mot ryska flottan 1789* (*HT*, 1899, s. 91—108; omtr. i förf:s *Gustavianska studier* (1914), s. 159—184) av L. Wahlström och *Gustaf d'Albedyhll och Benzelstjernas anslag mot den ryska flottan år 1789* (*HSLS* (1924) s. 265—277) av K. Mellander.) Av Gustav III lyckades han icke utverka någon upprättelse för den oförtjänta behandling, som kommit honom till del; hos förmyndarregeringen hade han bättre lycka men avsade sig snart all anställning i statens tjänst. d'Albedyhll var en historiskt och litterärt intresserad man, som efterlämnade åtskilliga tryckta och otryckta memoarartade arbeten, innehållande värdefullt material till samtidens diplomatiska historia. Av de förra, som icke voro tillgängliga i bokhandeln och ur bibliografisk synpunkt erbjuda både intresse och svårigheter vid behandlingen, kunna nämnas: *Recueil de mémoires et autres piéçes authentiques, relatives aux affaires de l'Europe et particuliérement celles du Nord, pendant la dernière partie du 18:me siècle*, T. 1—2 (1798—1811); *Skrifter af blandadt, dock mäst politiskt och historiskt innehåll*, D. 1—2 (1799—1810); *Anteckningar rörande ... tjenstgöring under konung Gustaf III:s regeringstid. Sammanskrifne om sommaren 1792* (1855) samt *Tankar öfver närvarande kriget med Ryssland. Uppsatte i början af våren 1790* (1855).

Gustaf Johan Ehrensvärd följde som kammarherre kronprins Gustav på dennes utländska resa 1770—1771 och innehade sin uppvaktande ställning hos konungen till 1780. Med sin post vid hovet förenade han under några år direktörskapet för Svenska teatern. Till en början ivrig rojalist blev hans inställning till Gustav III allt mera kritisk, och på egen begäran utnämndes han till envoyé i Haag, varifrån han 1782 förflyttades till Berlin, där han året därpå avled. I två band utgåvos av E. V. Montan hans *Dagboksanteckningar förda vid Gustaf III:s hof* (1877—78). Huvudinnehållet i dessa utgöres — förutom av en utredning om Svenska teaterns uppkomst — av minutiöst förda jour-

naler för tiden maj—okt. 1770, juli 1770—juli 1780, då Ehrensvärd var uppvaktande vid hovet, samt av mindre memoaranteckningar för tiden 1770—1779 och utdrag ur hans ministerdepescher 1780—1783. Dessa memoarer utmärka sig genom sitt briljanta språk och sin intresseväckande framställning. De äro också »äskadligare och mera tillförlitliga än andra samtida anteckningar», beskriva vardagslivet vid hovet och giva hävdaforskaren »ett oväderligt galleri av bilder utav den tidens framträdande personer».

Liksom Ehrensvärd var också Adolf Ludvig Hamilton i många år kammarherre hos Gustav III, men lämnade 1782 sin hovtjänst och slog sig ned som jordbrukare på sitt gods Blomberg i Västergötland. På grundval av en vidlyftig och intim dagbok för åren 1763—1782 har Hamilton utarbetat ett memoarverk, som av O. Levertin 1901 utgavs under titeln *Anekdoter till svenska historien under Gustaf III:s regering* (Svenska memoarer och bref, 4). Lättlästa och präglade av författarens kvicka och satiriska begåvning, innehålla dessa åtskilliga sanna och slående karakteristiker av konungens person och omgivning, hovlivet och riksdagsstriderna. Men deras värde som historisk källa förringas i hög grad av den hätskhet, med vilken Hamilton bedömer sina politiska motståndare. Särskilt framlyser hans hat mot Gustav III, och han återger med särskild tillfredsställelse de smädelser och det förtal, som i oppositionskretsar spriddes om konungen. Hamilton har även efterlämnat delvis värdefulla uppteckningar till Gustav IV Adolfs historia för åren 1792—1800, men dessa äro ännu otryckta.

Säregna i sitt slag äro *Aaron Isaacs minnen*. Författaren till dessa grundade 1776 i Stockholm den första judiska församlingen, och 1779 fattades beslut om rätt för judar att få tillträde till riket. Under kriget 1788—1790 fungerade Aaron Isaac som leverantör av allehanda förnödenheter till armén. Hans minnen, försedda med en biografisk inledning och översättning till svenska av den judetyska, »färgrikt ogrammatikaliska» texten, ha senast utgivits 1932 av A. Brody och H. Valentin.

Statssekreteraren i den 1773 inrättade handels- och finansexpeditionen, sedermera presidenten i statskontoret Johan Lil-

JENCRANTZ nedskrev vid slutet av år 1803 sina minnen, som 1878 befordrades till trycket av B. TAUBE under titeln *Anteckningar och memorial af grefve Johan Liljencrantz* (*HH*, Bd 8: 5). I dessa skildrar han sin offentliga bana och de insatser han gjort i vårt lands ekonomiska liv under Gustav III:s regering. Bland de avtryckta memorialen märkes det märkliga förslaget av den 30 oktober 1786 rörande förändringar i riksstyrelsen, i vilket han går in för en genomförd departemental- och ministerstyrelse i modern mening. Två tidigare memorial i samma ämne och anda äro delvis återgivna av Geijer i Konung Gustaf III:s efterlämnade papper. Det senare av dessa båda har A. BRUSEWITZ in extenso avtryckt under titeln *Johan Liljencrantz' memorial angående den centrala förvaltningens omorganisation den 19 aug. 1786* (*HT*, 1918, s. 245—249).

Den som historisk och litterär samlare kände lektorn och biskopen CARL GUSTAF NORDIN vann vid riksdagen 1786 Gustav III:s fulla förtroende, och han fick plats i den ecklesiastika beredning, vars instruktion han själv uppsatt och där han blev den ledande viljan. Under några år var Nordin de facto en minister för kyrkliga ärenden men ställdes vid riksdagen 1789 i skuggan av Wallquist. I slutet av år 1791 återvann han konungens förtroende, men redan i juli 1792 lyktades hans politiska bana, då han erhöll förmyndarregeringens befallning att återvända till sitt lektorat i Härnösand. Hans år 1868 utgivna *Dagboksanteckningar för åren 1786—1792* (även i *HH*, D. 6) äro en synnerligen viktig källa till tidens historia, och man finner där säkra upplysningar om hans personliga inflytande, hans arbete och strävanden, framför allt under åren 1789—1792.

ELIS SCHRÖDERHEIM ådrog sig Gustav III:s uppmärksamhet såsom bondeståndets sekreterare vid 1778 års riksdag och blev 1782 statssekreterare vid inrikes civilexpeditionen. Under några år var han konungens allsmäktige gunstling, men hans inflytande avtog med åren och var 1787 till ända. Till landshövding i Uppsala utnämndes han 1792, en post, som han tidvis förut förvaltat, men tog avsked redan efter två år. Hans historiska skrifter rörande Gustav III:s historia utgåvos 1851 och i ny, förbättrad upplaga 1892 (se härom s. 528). De viktigaste av hans anteck-

ningar, vilka utmärka sig för en »ledig stil, spirituella, träffande omdomen och intim kännedom om händelser och personligheter», behandla Gustav III, hans råd och gunstlingar, riksdagen i Gävle 1792, konungens sjukdom och död.

Tvenne av Gustav III:s medhjälpare vid genomförandet av revolutionen 1772, Jakob Magnus Sprengtporten och Johan Christofer Toll, ha efterlämnat skildringar av de tilldragelser, som under deras ledning utspelades i Finland och Kristianstad. Trots att Sprengtporten av konungen överhopades med ynnestbevisningar, var han ändock missnöjd över att hans roll i revolutionen icke vann fullt erkännande, varför han redan 1774 avsade sig alla sina befattningar och drog sig tillbaka till privatlivet. (Se härom närmare G. Julin, *Gustaf III och Jakob Magnus Sprengtporten* (*HT*, 1903, s. 241—275) och G. Scolathil, *Sprengtportens statskupp*, tryckt i författarens Sprengtportens statskupp och andra essayer (1919), s. 7—99.) Mot slutet av sin levnad var han sysselsatt med att författa en självbiografi, av vilken H. Schück under titeln *Ur J. M. Sprengtportens papper. Minnesanteckningar* (1904; Svenska memoarer och brev, 8) utgivit den del, som berör hans ungdomstid och revolutionen 1772. Toll var sedan 1769 överjägmästare i Kristianstads län, och genom förmedling av Sprengtporten lades ledningen av revolutionsföretaget i Kristianstad i hans händer. Hur detta utfördes, har han skildrat i en berättelse, senast utgiven av M. Weibull under titeln *Händelserna i Kristianstad 1772* (*SSLHF*, H. 4 (1870), s. 1—51). Toll kom sedermera att spela en framträdande roll i vår historia ända fram till 1814 och nådde därunder rikets högsta värdigheter. I det av C. W. Lilliecrona 1849—50 utgivna arbetet *Fältmarskalken grefve Johan Christopher Toll*, D. 1—2, ingår även en del rapporter från Toll rörande revolutionen i Kristianstad. För övrigt må det framhållas, att Lilljecronas arbete åtföljes av en stor mängd bilagor, som belysa Tolls levnad och insatser, i första delen relationer, memorial, brev av honom, i den andra, som helt fylles av aktstycken, brev till honom från samtida konungar och statsmän, svenska såväl som utländska (jfr s. 576).

Biskop Oloff Wallquists politiska framgång började på

riksdagen 1789, där han var en av dem som kraftigast bidrogo att skaffa framgång åt konungens planer. Han fick plats i rikets ärenders allmänna beredning såsom chef för ecklesiastikexpeditionen och åtnjöt en kort tid konungens stora förtroende, tills han undanträngdes av sin medtävlare »riksprosten» Nordin. Förutom flera tryckta arbeten till vår kyrkas historia efterlämnade Wallquist åtskilliga memoarverk i manuskript, av vilka några offentliggjorts. I oktober 1789 nedskrev han en självbiografi, där han i korta drag skildrar sina öden fram till 1787, då han tillträdde biskopsämbetet i Växjö. Denna utgavs 1900 av J. Helander under titeln *Självbiografiska anteckningar* (Skrifter, utg. af Kyrkohistoriska föreningen, 3: 1). Hans *Berättelse om riksdagen i Stockholm 1789* (*HH*, D. 5) är redan omnämnd. I *Minnen och bref*, som E. V. Montan offentliggjorde 1878, utgöres huvudinnehållet — förutom av anförda brev — av *Anteckningar om riksdagen i Gefle 1792*. I detta sammanhang kan det förtjäna framhållas, att en anonym *Dagbok, hållen vid riksdagen i Gefle 1792*, är tryckt i Schartaus Hemliga handlingar, D. 2 (1822), s. 225—280, och en likaledes anonym *Berättelse om riksdagen uti Gefle år 1792* i Gjörwells Svenska Archivum, D. 1—2. Denna är dock av mindre värde, då den synbarligen icke är uppsatt av någon deltagare utan sammanställd med ledning av uppgifter i Stockholms Post Tidningar och den i Gävle utkommande riksdagstidningen Historiskt och politiskt nytt.

Några mindre uppteckningar, dagböcker och berättelser från kriget 1788—1790, såväl till lands som till sjöss, anföras här nedan utan några närmare utläggningar om innehållet: C. C. Ekman, *Dagbok förd under kriget i Finland 1788—1790*, utg. af R. Hausen (1900; *SSLF*, 44); G. K. von Döbeln, *Berättelse om fälttåget i Savolaks 1789*, utg. av Generalstabens krigshistoriska avdelning (1923); *Ur friherre Wilhelm Leuhusens journal. Anteckningar rörande kriget med Ryssland 1788—1790*, meddelade av H. L. von Dardel (*PHT*, 1924, s. 136—156); F. Hierta, *Journal öfver kungl. svenska flottans sjö-expedition år 1788* (1788; ny förbättrad uppl. 1789); J. G. af Sillén, *En månad på Amphion. Minnen från sjötåget 1790, upptecknade av en deltagare* (1915) samt M. Sundevall, *Rörande svenska örlogs-*

flottans fälttåg år 1789 (1850; Minnen från äldre och nyare tider, utg. af C. F. Ridderstad, H. 3).

Den »kvicka, livliga och älskvärda» furstinnan, sedermera drottningen Hedvig Elisabeth Charlotta författade på franska en synnerligen omfångsrik dagbok, förr förvarad å Friesenberg, nu mera deponerad i Riksarkivet. Den tar sin början med år 1775 och går fram till tiden strax före drottningens död 1818. Författarinnan hade många nyhetskanaler och förde också en vidsträckt korrespondens och almanacksanteckningar. På grundval av detta material gjorde hon fram till 1800 en sammanfattning i brev, ställda till den förtrogna väninnan Sofia Piper, född von Fersen, och därefter för varje månad en sammanhängande skildring med litterär överarbetning. För tidens historia, särskilt Gustav IV Adolfs, utgör dagboken en synnerligen viktig källa, då de däri förekommande faktiska uppgifterna i stort sett äro pålitliga, även om de ofrivilliga misstagen äro många. Av dagboken äro hittills under titeln *Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok* sex delar utkomna, översatta till svenska och redigerade av Carl Carlsson Bonde och Cecilia af Klercker. Den senast (1927) utkomna delen omfattar åren 1797—1799. Jämför Lydia Wahlström, *Om och av hertiginnan Charlotte*, tryckt i förf:s *Gustavianska studier* (1914), s. 1—83, och O. Levertin, *Hertiginnans dagbok* (förf:s Essayer, 1 (1907), s. 89—114). Ur dagbokens senare partier ha flera utdrag i översättning publicerats av Bonde, såsom »*Fersenska mordet*» (*PHT*, 1898—1899, s. 1—15, 51—87), »*En opartisk och sannfärdig berättelse om revolutionen den 13 mars 1809*» (Vinterbloss, 1908, s. 7—15) och *Sverige och Norge 1814* (1866).

Gudmund Jöran Adlerbeth, från 1788 riksantikvarie och Gustav III:s handsekreterare, sedermera en inflytelserik medlem av konstitutionsutskottet 1809 och därefter statsråd i den nya regeringen, åtföljde Gustav III på färden till Italien, under vilken han såsom föredragande hade ett icke ringa inflytande vid ärendenas avgörande. Adlerbeths utförliga skildring av *Gustaf III:s resa i Italien*, utgiven 1902 av H. Schück som nr 5 i Svenska memoarer och bref, lämnar en levande och mångsidig bild av det datida Italiens kulturtillstånd. Trots sin personliga

ställning till monarken tillhörde han den adliga oppositionen och uppträdde på riksdagen 1789 mot konungen. Adlerbeths *Historiska anteckningar* publicerades 1856—57 i tre band av G. Andersson efter en handskrift å Trolle-Ljungby och ånyo, efter originalhandskriften i Uppsala universitetsbibliotek, 1892—93 av E. Tegnér i serien Från Tredje Gustafs dagar, 2. Anteckningarna omfatta tiden 1771—1807; huvudvikten är lagd på skildringen av riksdagen 1789, slutet av Gustav III:s regering och förmyndarstyrelsen. Hans memoarer ha fått ordet om sig att vara opartiska och objektiva, frånsett en ytterst nedsättande karakteristik av Gustav III. Men detta parti saknas i originalhandskriften och anses vara utarbetat av någon annan. Det har också uteslutits i Tegnérs edition av anteckningarna.

Av samma höga värde som Adlerbeths äro icke de memoarer, som härröra från kollegiiassessorn och sedermera godsägaren H. T. Adlercreutz, vilka 1887 utgåvos av E. Lagerblad under titeln *Historiskt-politiska anteckningar för åren 1743—1796* (*SSLF*, 8). De sträcka sig till 1797 och behandla huvudsakligen händelser under kriget 1788—1790, varom författaren såsom boende i Finland kan meddela viktiga underrättelser, liksom om Göran Magnus Sprengtportens verksamhet där.

Konungagunstlingen Gustaf Mauritz Armfelt nådde rikets högsta värdigheter men nödgades på grund av förrädiska stämplingar 1794 fly till Ryssland, dit han åter 1811 tog sin tillflykt, sedan han vunnit tillgift och varit kommenderande general i Pommern och Norge. Om sig själv och sina öden fram till processen mot honom har han nedskrivit en nu förlorad redogörelse, som under titeln *Berättelse om generalen baron Gustaf Mauritz Armfeldts lefnad och politiska öden* är tryckt i *HHA*, D. 1 (1830), s. 89—126; 2 (1830), s. 26—121. Några *Anteckningar af generalen baron Armfelt till hans rättfärdigande, författade i Neapel den 16 mars 1794* har Ridderstad offentliggjort i Gömdt är icke glömdt, H. 8 (1851), s. 3—25. På grundval av Armfelts efterlämnade papper, vilka numera förvaras i Finlands statsarkiv, har E. Tegnér utarbetat sin tre band omfattande, ypperliga levnadsteckning *Gustaf Mauritz Armfelt* (2:a uppl. 1893—94),

i vilken ett stort antal handlingar och brev av och om Armfelt avtryckts in extenso eller i utdrag (jfr s. 575).

Johan Albrekt Ehrenström, finländare till börden, slöt sig som ung kanslitjänsteman till oppositionen vid 1780 års riksdag och åtföljde efter dess slut G. M. Sprengtporten till Ryssland. Därefter återvände han emellertid snart alldeles omvänd till Stockholm, blev en av Gustav III:s ivrigaste anhängare och medhjälpare samt omfattades av konungen med stort förtroende. Fängslad som delaktig i den Armfeltska sammansvärjningen, dömdes han till döden men benådades och flyttade 1811 över till Finland. År 1827 började han nedskriva sina memoarer, tvivelsutan med stöd av vida äldre uppteckningar, samtidiga med de skildrade händelserna. Hans *Efterlemnade historiska anteckningar* utgavos 1882—83 i två band av S. J. Boëthius. Ehrenströms framställning av tidens händelser, späckad med anekdoter, anses i allmänhet värdefull och pålitlig. Dock äro hans omdömen partiska, och hans avoghet mot Reuterholm faller skarpt i ögonen. Hans *Bref från en vän i Finland till en vän i Stockholm* (1811—1813) äro tryckta i *HHA*, D. 9 (1833), s. 22—344.

Av de tre bröderna Jacob, Johan och Lars von Engeström föreligga åtskilliga historiska uppteckningar av delvis ganska stort källvärde. Jacob von Engeström, den äldste av bröderna, kanslirad och en kortare tid t. f. landshövding i Uppsala, tillhörde oppositionspartiet och uppgjorde 1791 ett förslag till ny regeringsform med inskränktare konungamakt. Efter Gustav III:s död häktades han som misstänkt för delaktighet i konungamordet, dömdes till livstids fängelse, men domen mildrades snart nog. Intressanta delar av hans anteckningar, framför allt hans förslag till regeringsform, jämte därmed samhörande uppsatser och utkast, ha, såsom redan är nämnt, utgivits av Stavenow (se närmare härom s. 525 och 571). Protokollssekreteraren och fullmäktigen i riksgäldskontoret Johan von Engeström slöt sig efter revolutionen 1772 till de missnöjda och blev av Gustav III fängslad 1789. Invecklad i rättegången efter Gustav III:s mord, fick han ett lindrigare straff än brodern och tillhörde senare den moderatare gruppen inom adelsoppositionen. Hans efterlämnade historiska uppteckningar, särskilt gällande 1771—1772 och 1786

års riksdagar samt tilldragelserna i Stockholm mars—maj 1792, publicerades 1877 av E. V. Montan under titeln *Historiska anteckningar och bref från åren 1771—1805*. Däri ingå, såsom redan framhållits, åtskilliga brev från von Engeström och en ganska utförlig skildring av dennes politiska verksamhet. Den näst yngste av bröderna, Lars von Engeström, var från 1787, till en början utan officiell ställning, svensk minister i Warschau, där han arbetade på att lösgöra Polen från beroendet av Ryssland. Efter Gustav III:s död hade han skiftande öden, var några år minister i London och Berlin och levde en tid som privatman, tills han efter revolutionen 1809 kallades till statsminister för utrikesärenden; som sådan fungerade han till 1824. Hans *Minnen och anteckningar,* vilkas tyngdpunkt faller på Warschautiden (1787—1792) och åren 1792—1808, utgåvos i två band 1876 av E. Tegnér. Dessa memoarer utgöra knappast någon historisk skildring i egentlig mening — de ha karakteriserats som »ett brokigt porträttgalleri med här och där instuckna interieurer af tvifvelaktigt värde» — och äga mer kulturhistoriskt och biografiskt än rent politiskt-historiskt värde.

Axel von Fersen d. y., Gustav III:s privata mellanhand med franska konungafamiljen, drottning Marie Antoinettes älskare och hjälpare vid flyktförsöket i juni 1791, sedermera riksmarskalk och ihjälslagen av Stockholmspöbeln vid tronföljaren Karl Augusts begravning, har efterlämnat en synnerligen vidlyftig, på franska avfattad dagbok för åren 1791—1809. I översättning och med vissa uteslutningar har Alma Söderhjelm påbörjat en utgåva av densamma under titeln *Axel von Fersens dagbok*. Av denna ha hittills tre delar utkommit. Den senast (1928) utgivna sträcker sig över åren 1796—1799 och erbjuder forskaren i svensk historia mera av intresse än de övriga, därför att Fersen med Gustav IV Adolfs tronbestigning drogs bort från sitt förut dådlösa liv och av konungen användes i flera beskickningar, bl. a. till fredskongressen i Rastatt och vid badensiska hovet för utbyte av giftermålskontraktet med prinsessan Fredrika. Dagboken har sitt stora värde däruti, att von Fersen under sitt växlingsrika liv kom i kontakt med tidens handlande personligheter och levde i de historiska händelsernas mitt, men framför allt

däri, att anteckningarna tillkommit omedelbart efter de tilnade händelserna och nedskrivits dag för dag. Delar av von Fersens dagbok och korrespondens ha redan förut (1877—78) offentliggjorts av R. M. Klinckowström under titeln *Le comte de Fersen et la cour de France*, Bd 1—2. På detta arbete, som även översatts till engelska, har den rika litteraturen om Fersen och Marie Antoinette uppbyggts. Det senaste verket härom är Alma Söderhjelms *Fersen et Marie Antoinette* (1930), där författarinnan tillgodogjort sig innehållet i von Fersens öppenhjärtiga dagbok.

Vid studiet av den gustavianska tidens historia böra ej förbises de minnen, som nedskrivits av kammarherren hos drottning Sofia Magdalena, sedermera landshövdingen i Örebro och överstekammarherren, friherre Carl Didrik Hamilton. Under titeln *Anteckningar af en gammal gustavian* ha de 1855 publicerats av C. F. Ridderstad i serien Minnen från äldre och nyare tider, H. 1. På grund av sin hovet närstående ställning kan Hamilton meddela åtskilliga detaljer från de mera remarkabla händelserna under Gustav III:s, Gustav IV Adolfs och Karl XIII:s regeringar, vilka dock böra jämföras med vad andra memoarförfattare meddela.

Rutger Fredrik Hochschilds memoarer, omfattande trenne band och 1908—09 utgivna av H. Schück, avhandla tiden 1771—1801 men ha sitt egentliga intresse för förmyndarregeringens tid. R. F. Hochschild var magistratssekreterare i Stockholm, hade goda förbindelser med de högsta kretsarna, tack vare sina gynnare Fredrik Sparre och Elis Schröderheim, varför han i sina uppteckningar visar sig vara väl underrättad och kunna i politiska frågor meddela viktiga upplysningar. Hans memoarer äro även ur den synpunkten av värde, att de med borgerlig miljö komplettera den stora mängden av adliga memoarer. En mindre del av dessa anteckningar offentliggjordes 1807 av C. Hochschild under titeln *Några blad af Rutger Fredrik Hochschilds anteckningar (Armfeltska konspirationen)*.

Adolf Fredrik Ristell, känd som dramatisk författare, kritiker och grundare av Dramatiska teatern, nödgades 1789 rymma ur landet. Från Paris utgav han 1790 anonymt ett mycket känt

memoarverk *Charactères et anecdotes de la cour de Suède*, ett arbete, som i rask följd upplevde två nya upplagor och samma år översattes till engelska och tyska samt 1792 i utdrag till danska. Först 1820 utkommo i svensk översättning Ristells *Anekdoter om konung Gustaf III:s hof och regering*. Om dessa anekdoter har Lars von Engeström fällt den träffande karakteristiken, att de innehålla »mycket sant och mycket osant, så som Stockholmsskvaller kan vara». Till tidens sede- och personhistoria kunna dock åtskilliga bidrag hämtas ur dem, och författaren har haft tillfälle att på nära håll själv iakttaga vad han meddelar. Anekdoterna väckte vid publiceringen stor uppmärksamhet, och de böra särskilt ihågkommas, emedan de äro de första i sitt slag, som lagts fram i tryck för offentligheten. Ristell är också sannolikt (se härom A. Grade, *Runebergs teckning af Gustaf IV Adolf i dikten »Konungen»*, *HT*, 1915, s. 64—65) upphovsman till ett annat liknande memoarverk, vilket vanligen uppföres under författarnamnet John Brown, nämligen *The Northern courts, containing original memoirs of the sovereigns of Sweden and Denmark since 1766*, Vol. 1—2, London 1818. En fransk upplaga härav utkom 1819—20, en dansk 1827 och en svensk 1829 under titeln *Svenska hofvet under konungarne Gustaf den tredje och Gustaf den fjerde Adolph*. Författaren tecknar drottning Lovisa Ulrika med en framträdande sympati, medan hennes »son och sonson smutskastas på ett sätt, som trotsar beskrivning».

Anders Fredrik Skjöldebrand deltog som stabsadjutant hos hertig Karl i flottans sjötåg 1789, tillhörde oppositionen på riksdagen i Norrköping 1800, där han avsade sig adelskapet, och var en av ledarna för den statskupp mot Gustav IV Adolf, som avstyrdes genom Hans Järtas ingripande. Efter revolutionen utnämndes han till generalmajor och var jämte Stedingk en av underhandlarna i Fredrikshamn. Ärofullt deltog han i tyska kriget 1813 och inkallades i statsrådet 1815, där han kvarstod till 1828. Skjöldebrand var en mångsidigt litterär och konstnärlig natur, som på gamla dar redigerade sina levnadsminnen, vilka äro utgivna av H. Schück under titeln *Excellensen grefve A. F. Skjöldebrands memoarer*, Bd 1—5 (1903—04), försedda med

bilagor ur Skjöldebrands brevväxling. De tre första delarna behandla den gustavianska tiden, de två sista tiden efter 1809. Dessa välskrivna och underhållande, kulturhistoriskt intressanta anteckningar ur Skjöldebrands växlingsrika liv äro som historisk källa i mycket hög grad behäftade med misstag och ej sällan äro »hela serier av faktiska uppgifter oriktigt framställda, vare sig det gäller politiska tilldragelser eller enskilda personers levnadsöden». Jfr härmed O. Levertin, *Excellensen greve A. F. Skjöldebrands memoarer* (förf:s Essayer, I (1907), s. 134—164). För Gustav IV Adolfs avförande ur riket, vilket anförtroddes at dåvarande generalmajoren Skjöldebrand, har denne redogjort i en del brev till Karl XIII och statsministern för utrikes ärenden L. von Engeström. Dessa äro tryckta under titeln *Depecher under resan till Tyskland med f. d. konungen Gustaf IV Adolf och dennes familj 1809—1810* (*HT*, 1883, s. 462—477; 1884, s. 95—103).

Kurt von Stedingk deltog med utmärkelse i Gustav III:s krig och utnämndes 1789 till generalmajor. Till ambassadör i Petersburg förordnades han 1790. I över tjugu år skötte han denna krävande post med såväl diplomatisk skicklighet och försiktighet som personlig grannlagenhet och takt samt förvärvade sig inom den ryska huvudstadens högre kretsar och hos den kejserliga familjen ett utomordentligt anseende. Under kriget i Tyskland 1813—1814 förde han närmast under kronprinsen befälet över de svenska trupperna och representerade svenska regeringen vid fredsslutet i Paris i maj 1814. Av Stedingks mag. dåvarande ministern i London M. Björnstjerna, utgavos i Paris 1844—47 *Mémoires posthumes du feld-maréchal comte de Stedingk*, T. 1—3. Dessa memoarer äro egentligen ett urval ur Stedingks depescher, men utgivaren har i tendentiöst syfte företagit sig att göra en mängd godtyckliga uteslutningar, varigenom publikationens värde i hög grad förminskas, en fråga, som närmare utretts av S. Clason i uppsatsen *Stedingks memoarer, en tendentiös aktpublikation*, tryckt i förf:s arbete *Gustaf IV Adolf och den europeiska krisen* (1913), s. 53—95. Av ryska statsrådet A. Papkoff påbörjades ett arbete, avsett att bli en fullständig samling av Stedingks rapporter från S:t Petersburg.

Vid ryska revolutionens utbrott 1917 avbröts arbetet, och den dittills tryckta upplagan makulerades 1930, men några exemplar undantogos för de större svenska biblioteken. Det tryckta partiet omfattar tiden oktober 1790—maj 1791. Ett nytt urval av Stedingks rapporter för tiden 1790—1796 publicerades 1919 av A. Brevern de la Gardie under titeln *Un ambassadeur de Suède à la cour de Catherine II. Feld-maréchal comte de Stedingk*, T. 1—2.

Till Gustav IV Adolfs historia föreligga några större memoarverk — förutom de redan ovan nämnda, som även behandla Gustav III:s tid — men ännu flera mindre berättelser och relationer. Under flera år tjänstgjorde Magnus Björnstjerna på Sveaborg och deltog med utmärkelse i finska och tyska krigen. Sedermera nådde han rikets högsta värdigheter och var under flera år svensk minister i London. Björnstjerna var, har det sagts, »utmärkt ej allenast som krigare utan även som statsman och skriftställare». Av hans äldste son, C. M. Björnstjerna, utgåvos 1851—52 faderns minnen i två band under titeln *Anteckningar af grefve Magnus Björnstjerna*. Dessa anteckningar från förmyndartiden och fram till 1805 äro egenhändigt nedskrivna av Björnstjerna på hans ålders dagar. Fortsättningen, som slutar med Bernadottes val till svensk tronföljare, har på grundval av faderns »viktiga brev och innehållsrika uppteckningar» utarbetats av utgivaren. Björnstjernas anteckningar blevo föremål för kritik från flera håll. Det mest uppmärksammade inlägget gjorde C. A. Adlersparre i skriften *Erinringar vid »grefve Magnus Björnstjernas anteckningar»* (1853).

De fyra delarna av *Nagra anteckningar om och af general von Döbeln* (1856—78) utgöra närmast en av Ernst G. von Döbeln verkställd bearbetning på grundval av de ämbetsskrivelser och egenhändiga anteckningar, som »mannen med band om pannan» lämnat efter sig. Ungefär hälften av utrymmet är ägnat åt hans insatser i finska kriget; mera givande ur historisk synpunkt äro måhända de två senare delarna, med sina skildringar från tronföljarvalet och kriget i Tyskland, i vilka utgivaren infört en del aktstycken in extenso.

Den sedermera som envoyé i Paris och statsråd kände greve

Gustaf Lagerbjelke har efterlämnat en del anteckningar, huvudsakligen berörande hans diplomatiska verksamhet under åren 1810—1811, vilka utgivits under titeln *Notice biographique sur la carrière politique du comte Gustave Lagerbjelke* (1867). Första partiet av dessa anteckningar innehålla åtskilliga upplysningar till Gustav IV Adolfs tid.

För Gustav IV Adolfs sista år och revolutionen 1809 erbjuda *Anteckningar och minnen* af Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister ett stort intresse, delvis in extenso, delvis i referat utgivna (1889) av E. Tegnér; de ingå även i Tegnérs Valda skrifter, 4 (1905). I de händelser, som föregingo statsvälvningen, tog Trolle-Wachtmesister en verksam del och utnämndes efter densammas lyckliga genomförande till justitiekansler, ett ämbete, som han innehade till 1817. I första delen av sina minnen skildrar han de viktigaste händelserna under 1800-talets första decennier — den andra tillhör Karl Johans-tiden. Hans skildringar äro mycket upplysande och pålitliga, då han genom sin fader Carl Axel Trolle-Wachtmeister, »Svea rikets siste drots och dess förste justitiestatsminister», och genom sin dagliga beröring med regeringskretsarna var i tillfälle att erhålla de bästa upplysningar.

Till finska krigets historia äro icke så få berättelser, relationer och journaler, dagboksanteckningar och minnen offentliggjorda, av vilka här några av de viktigaste skola anföras i alfabetisk följd efter upphovsmännen, varvid de skrifter, som röra Sveaborgs övergång, förts tillsammans i en särskild avdelning. Själva fälttåget behandlas i följande: G. A. Aminoff, *Relation om f. d. Savolaks brigadens af kongl. finska arméen deltagande i 1808 och 9 årens fälttåg i Finland och Westerbotten* (1839); C. E. Bladh, *Minnen från finska kriget åren 1808—1809* (1849); J. J. Burman, *Berättelse om femte brigadens af finska arméen krigsrörelser och operationer i Savolaks, Karelen, Öster- och Westerbotten åren 1808 och 1809* (1858; Bidrag till kännedom om Finlands natur och folk, H. 2); C. J. Holm, *Anteckningar öfver fälttågen emot Ryssland åren 1808 och 1809* (1890); C. J. Ljunggren, *Skildring af krigshändelserna i Öster- och Västerbotten 1808—1809* (1903; *SSLF*, 58); *Meddelanden till J. L.*

Runeberg om händelser under finska kriget 1808—09 (*SSLF*, 81. Förh. o. upps., 21 (1908), s. 353—397), samt *Åtskilligt utur framledne general-löjtnanten friherre von Vegesacks efterlemnade papper* (1842), innehållande autentiska handlingar rörande 1808—1809 års krig och härrörande från generallöjtnanten E. E. G. von Vegesack.

Av samtida skrifter till Sveaborgs övergång äro de viktigaste: B. J. Aminoff, *På Sveaborg 1808. Dagboksanteckningar af en belägrad* (*FT*, Bd 18 (1885), s. 358—376); J. G. Båth, *Orsakerna till Sveaborgs öfvergång och tillståndet under dess belägring* (1809); C. J. Durietz, *Underdånig relation rörande Sweaborgs öfwergång* (1810); G. von Hauswolff, *Journal öfver Sveaborgs belägring, börjad från den dag första skott lossades, den 15 mars 1808* (*HArk*, D. 7 (1881), s. 120—144); *Journal öfver Sveaborgs belägring* (*HArk*, D. 6 (1878), s. 71—98) samt *Sanna upplysningar angående de orsaker, som gifvit anledning till den emellan ... Cronstedt och ... Suchtelen den 6 april 1808 slutna convention angående fästningens uppgifvande* (1811). De senare äro utgivna av O. Cronstedt och innehålla hans till krigshovrätten ingivna, den 17 december 1810 uppsatta förklaring, åtföljd av en av G. Hjärne den 25 mars avlämnad *Relation om de orsaker, som gåfvo anledning till conventionens afslutande på Sveaborg*. Cronstedts upplysningar möttes av en kraftig kritik av G. C. von Döbeln i skriften *Anmärkningar vid de af f. d. vice amiralen O. Cronstedt till trycket utgifne Sanna upplysningar* (1811).

Förutom i ovan anförda brev och memoarer kan statsvälvningen 1809 närmare studeras i en hel del berättelser, avgivna av dem, som hållit trådarna i sina händer, stått de timade händelserna nära eller varit åsyna vittnen till viktigare tilldragelser. De mest kända och oftast använda av dessa uppteckningar äro: C. Adlercreutz, *Berättelse om den i Stockholm förefallna regements-förändringen den 13 mars 1809* (*HHA*, D. 3 (1830), s. 55—73); G. Adlersparre, *Berättelse om revolutionens utbrott i Wermland 1809* (*HHA*, D. 3 (1830), s. 15—47); C. H. Anckarsvärd, *Politisk trosbekännelse* (1833); M. J. Crusenstolpe, *Revolutionen den 13 mars 1809. Åsyna vittnens håg-*

komster (1859); F. W. von Ehrenheim, *Berättelse* (*HHA*, D. 3 (1830), s. 153—173); *Greiffska papperen eller Johan Ludvig von Greiffs berättelse om statshvälfningen den 13 mars 1809* (1859); J. L. von Greiff, *Konung Gustaf IV Adolphs gripande på Stockholms borggård den 13 mars 1809* (1859). En med denna senare nära överensstämmande version är tryckt i *HHA*, D. 3 (1830), s. 106—116, och fullständigare omtryckt i samlingen *För hundra år sedan*, D. 1 (1909), s. 43—49. Vidare C. F. Horn, *Ett bidrag till historien om vestra arméens insurrektion år 1809* (1857); H. Järta, *Berättelse om förberedelserna till 1809 års revolution* (*HT*, 1894, s. 341—350); *Nya facta eller ett ögonvittnes anteckningar om revolutionen i Sverige 1809* (Portefeuille, D. 3 (1842), s. 134—188); H. G. af Melin, *Berättelse om statskuppen den 13 mars 1809* och J. Chr. von Schoting, *Berättelse om statskuppen den 13 mars 1809*, de båda sistnämnda publicerade i samlingen *För hundra år sedan*, D. 1 (1909), s. 29—42 och 1—27; *General Silfversparres berättelse om sannfärdiga förhallandet vid konung Gustaf Adolphs arresterande* (*HHA*, D. 3 (1830), s. 174—204).

Till historien om Gustav IV Adolfs fångenskap föreligga några memoarer och uppteckningar, som också böra ihagkommas. En av de ofta ombytta bevakningsbefälhavarna förd journal är offentliggjord av S. Clason under titeln *Den hemliga journalen öfver konung Gustav IV Adolfs fängelsetid* (För hundra år sedan, D. 3 (1911), s. 1—121). De uppteckningar, som härröra från överste S. Brelin och utgivits av H. Schück under titeln *Öfverste Brelins anteckningar 1809—1818* (1900; Svenska memoarer och bref, 1), börja med en skildring av konungens fångenskap på Gripsholm.

En samtida källa, som icke bör förbises vid studiet av den gustavianska tidens historia, är den dagspolitiska tidningspressen och andra likartade periodiska publikationer. Under Gustav III:s första år var det i synnerhet två tidningar eller litterära tidskrifter, som voro språkrör för oppositionen: *Sanning och nöje* (1779—80), utgiven av friherre Josias Cederhielm, samt *Dagbladet välsignade tryck-friheten* (1781—83) och dess fortsättning *Tryck-friheten den välsignade* (1783—84), de båda senare redigerade av konungens personlige fiende major P. af Lund.

Den förra vände sig i sin opposition huvudsakligen mot Gustav III:s rådgivare och gav anledning till en inskränkning i tryckfriheten 1780. I de senare riktades klandret mot konungen själv. De häftiga angreppen hade till följd tryckfrihetens upphävande och indragningsmaktens införande 1785, varigenom all offentlig kritik omöjliggjordes. Av de mera kända dagliga tidningarna räknades den 1767 startade *Dagligt Allehanda* i början till oppositionen men iakttog för övrigt en mycket lojal hållning. Detta var också fallet med den mera litterärt lagda *Stockholms-Posten,* som började utkomma 1778 och fortlevde till 1833. Ur rent historisk synpunkt äro den officiella *Stockholms Post-Tidningar* och de av C. C. Gjörwell redigerade, rojalistiska *Almänna Tidningar* (1770—74) av större intresse, då i dem infördes viktiga samtida statshandlingar. Så skedde även i flera av Gjörwells senare publikationer, t. ex. *Svenska archivum* (1790—93), och i de tre utländska tidskrifterna eller tidningarna *Stats-Anzeigen* (1782—93), utgiven av A. L. Schlözer, *Europäische Annalen* (1795—1809), redigerad av E. L. Posselt, och E. M. Arndts *Der nordische Kontrolleur* (mars 1808—febr. 1809). På grund av sina intima förbindelser med Sverige voro utgivarna i tillfälle att i sina organ ofta publicera viktiga samtida handlingar, krigsrapporter och skrivelser. Som en av sina uppgifter satte Arndt att för Europa klargöra och förklara Gustav IV Adolfs politik.

Av utländska källor av vikt för den gustavianska tidens historia kunna här, liksom i övriga kapitel, endast några få medtagas, framför allt de, som ha den närmaste anknytningen till vårt land. Utdrag ur den danske envoyén F. Reventlows depescher från Stockholm har C. J. Anker meddelat under titeln *Mordet paa Gustaf den tredie* (Museum. Tidsskrift for Historie og Geografi, 1895: 1, s. 188—223). Bland diplomatiska aktsamlingar, som röra Sveriges förhållande till Danmark, kunna nämnas: *Aktstykker og Breve til Belysning af Grev Ostens politiske Stilling og Danmark-Norges Forhold til Sverige 1772—1773.* Ved Aage Friis (*DM,* R. 5: Bd 4 (1898—1901), s. 193—230); *Actenstücke über das Misverständnis zwischen Dänne-*

mark und England und die nordische Neutralitets Convention (1801), hrsg. von C. U. D. von Eggers och *Utdrag ur danska diplomaters meddelanden från Stockholm 1807—1808, 1810 och 1812—1813*. Samlade af C. J. Anker. Öfvers. från franskan och utg. af F. U. Wrangel (1807). Den i dansk tjänst stående arvprinsen Karl af Hessen, befälhavare för den styrka, som efter Danmarks krigsförklaring 1788 inryckte i Bohuslän, har efterlämnat ett vidlyftigt memoarverk, ur vilket vissa partier utgivits i dansk översättning av C. J. Anker under titeln *Optegnelser 1744—1784* (1893). Hans redogörelse för händelserna under kriget med Sverige föreligger i ett samtida tryck under titeln *Mémoires sur la campagne de 1788 en Suède par le prince Charles de Hesse* (1789). Dessa memoarer utkommo också i svensk, dansk och tysk översättning. Tilldragelserna under Gustav IV Adolfs krig med Danmark belysas utförligt av handlingar, vilka offentliggjorts i *MfK*, utgivna av den danska generalstaben. Framför allt i dess tredje och fjärde band äro, med en orienterande historisk inledning till varje grupp, publicerade grupper av brev, rapporter och aktstycken särskilt rörande krigsrörelserna i Norge. Över kriget i Norge kastas ävenledes ljus i arbetet *Rapporter og Breve fra Prinds Christian August som commanderende General i Norge 1807—1808*, udg. af C. N. St. Platou og Ch. C. A. Lange (1859; under annan titel även i Norske Samlinger, 1—2), samt i dagboken A. C. Hansen, *Krigstildragelser imellem Dannemark, Sverrig og Engeland i Aaret 1808* (1808).

Av ryska källor till den gustavianska tidens historia kunna särskilt framhållas de urkundspublikationer, som äro offentliggjorda i de båda verken Russkaja Starina och Sbornik imp. russkago istoričeskago obščestva. I volymerna 53—54 (1887) av det förstnämnda ingå bl. a. Katarina II:s brev och skrivelser under åren 1788—1789 till överbefälhavaren under kriget i Finland Puschkin samt i volymerna 16—17 (1876) kejsarinnan Katarinas och furst Potemkins brevväxling under åren 1782—1791. I Sbornik, vol. 27 och 42, äro publicerade delar av Katarina II:s korrespondens för åren 1774—1796 efter original i kejserliga arkivet för utrikesärenden, i vol. 118, 135 och 145 hennes poli-

tiska korrespondens för åren 1772—1777, i vol. 89 handlingar rörande greve P. A. Tolstoys beskickning till Paris 1807—1808 samt i vol. 83 general Savarys politiska brevväxling från dennes beskickning till S:t Petersburg juli—december 1807. En direkt fortsättning på denna senare aktpublikation utgör den ryske storfursten Nicolas Mikhailowitchs sex band omfattande arbete *Les rélations diplomatiques de la Russie et la France d'après les rapports des ambassadeurs d'Alexandre et de Napoléon* (1905—08). Här äro offentliggjorda den franske ambassadörens i S:t Petersburg, general Caulaincourts viktiga rapporter från vistelsen där fr. o. m. december 1807. Den tredje delen slutar med juli 1809; de tre återstående höra till den följande perioden. Bland ryska aktpublikationer må även erinras om det redan i föregående kapitel omnämnda *Archiv Knjazja Voroncova*. Av ryska dagböcker må särskilt ihågkommas *Utdrag ur sekreteraren hos kejsarinnan Katarina II, sedermera verklige geheimerådet A. V. Chrapovitskijs dagbok 1787—1792* (1880; Ryska historiska skrifter i svensk öfversättning, 2), som från ryskan översatts till svenska av C. Silfverstolpe.

Bland engelska aktsamlingar kan först framhållas det redan förut omnämnda arbetet *British diplomatic instructions,* i vars femte del äro tryckta instruktioner, utfärdade för de engelska sändebuden i Sverige fram till 1789. Av den engelske ministern lord Castlereaghs i tolv band publicerade *Memoirs and correspondence of viscount Castlereagh* (1850—53) omfatta delarna 1—6 brev och handlingar från åren 1798—1810. I det av Scaevola [C. A. Strömbäck] utgivna arbetet *Utländska diplomaters minnen från svenska hofvet* (1885) ingå åtskilliga depescher från den engelske ministern i Stockholm A. Merry till engelske utrikesministern George Canning och några svarsbrev från denne för tiden januari—juni 1809. *The diary of Sir John Moore,* ed. by J. F. Maurice, Vol. 1—2 (1904), innehåller dagboksutdrag och brev till och från general Moore. Denne var befälhavare för den engelska hjälpsändning, som 1808 ankom till Göteborg. Man har förut ansett, att Gustav IV Adolf ensam bar skulden för att hjälptrupperna återvände utan att ha tagits i anspråk. Men S. Clason har i uppsatsen *Gustaf IV Adolf och general*

Moore (HT, 1912, s. 1—52, 233—295) påvisat, att ansvaret för brytningen med den svenske konungen till stor del faller på general Moore. Även i *Memoirs and correspondence of admiral lord de Saumarez*, Vol. 1—2, ed. by J. Ross (1838), finnas uppgifter om kriget mellan Sverige och Ryssland. Saumarez förde under åren 1808—1812 befälet över de engelska flottor, som sändes till Nordsjön och Östersjön för att bistå Sverige under kriget med Ryssland.

Av franska urkundssamlingar må erinras om det förut anförda band av *Recueil des instructions*, som innehåller instruktioner för till Sverige sända franska ministrar och går fram till 1789. För Gustav IV Adolfs historia äro helt naturligt de många skilda publikationerna av Napoleons brev och skrivelser av synnerligen stort värde. Av dessa kunna här framhållas *Correspondance de Napoléon I:er* som i 32 band utkom under åren 1858—69, *Lettres inédites*, T. 1—2, publ. par L. Lecestre (1897), *Lettres inédites* (1898) och *Dernières lettres inédites* (1903), de båda senare utgivna av L. de Brotonne, samt *Correspondance inédite, conservée aux archives de la guerre*, T. 1—5 (1912—25). Av franska memoarer må särskilt nämnas generallöjtnant Ch. J. B. de Suremains minnen, publicerade 1902 på franska och s. å. på svenska under titeln *Sverige på franska republikens och kejsardömets tid. Generallöjtnant de Suremains minnen från hans anställning i svensk tjänst 1794—1815*. Om innehållet i dessa lämnar Lydia Wahlström närmare upplysningar i uppsatsen *Generallöjtnant de Suremains memoarer (HT*, 1902, s. 353—379), omtryckt med en del förändringar i förf:s *Gustavianska studier* (1914), s. 264—301, under titeln *Fransk emigrant och svensk artillerichef*. Här behöver därför blott framhävas, att de Suremain var en fransk emigrant, som var Gustav IV Adolfs lärare i krigskonst, sedermera Karl XIII:s adjutant och nära vän samt befälhavare för det svenska artilleriet under fälttågen i Tyskland och Norge. Hans anteckningar, nedskrivna sedan de Suremain i följd av en brytning med Karl Johan 1815 återvänt till Frankrike, sträcka sig över tiden 1794—1815 och äro av särskilt intresse för 1809 års händelser. Författaren är pålitlig i sina uppgifter och ger på grund av sin utomstående ställning en opar-

tisk och jämförelsevis objektiv framställning av händelseförloppet och de politiska förhållandena.

Bland tyska aktpublikationer må, förutom i närmast föregående kapitel anförda, nämnas *Briefe des Prinzen Heinrich von Preussen an die Königin Luise Ulrike, Gustav III. und die Prinzessin Sophie Albertine von Schweden von 1771—1797*, utgivna av R. Krauel i *FBPG*, Bd 16 (1903), s. 207—250. En samtida opartisk redogörelse för Preussens inre och yttre politik under de närmaste åren efter Fredrik II:s död, med särskilt avseende på de dåvarande diplomatiska förbindelserna mellan Preussen och Sverige, föreligger i den svenske envoyén C. E. von Carisiens berättelse om Preussen, vilken tillsammans med en likartad över Polen, avlämnad av envoyén S. N. Casström, 1893 utgavs av B. Taube under titeln *Svenska beskickningars berättelser om främmande makter år 1793*. Under Gustav IV Adolfs tyska krig kom det svenska Pommern att spela en särskild roll. I sjätte bandet (1889) av arbetet *Pommersche Geschichtsdenkmäler* är införd en kritisk redogörelse för de historiska källorna rörande fransmännens ockupation av den svenska provinsen och en dagbok rörande samma händelser. För övrigt erhåller den intresserade de bästa upplysningar om tyska och andra källor till dessa års historia i den tyvärr ännu ofullbordade *Bibliographie des Napoleonischen Zeitalters* (1908—12) av F. Kircheisen.

Under slutet av 1700-talet och början av 1800-talet besöktes vårt land av ett mycket stort antal resenärer, som över sina färder efterlämnat till trycket befordrade resebeskrivningar. I allmänhet äro dessa samtida uppteckningar av mindre värde som historiska källor; dock står en dylik resebeskrivning i särklass för sig, nämligen den som härrör från den bekante Ernst Moritz Arndt, lärare vid universitetet i Greifswald. Denne genomreste under åren 1803—1804 stora delar av vårt land och uppehöll sig länge i Stockholm. Sina iakttagelser därunder har han nedlagt i arbetet *Reise durch Schweden im Jahr 1804*, Th. 1—4 (1806; en svensk översättning av J. M. Stjernstolpe utkom under åren 1807—08). Detta, som innehåller vederhäftigt historiskt och statistiskt material, är en av de bästa skildringar av vårt land och folk från 1800-talets början och röjer författarens höga upp-

skattning av svensk natur och svenskt folklynne. Arndt togs sedan i anspråk vid den svensk-pommerska förvaltningen, bl. a. för upprättandet av ett pommerskt lantvärn. Hans sympatier för Gustav IV Adolfs anti-napoleonska politik ha förut antytts, och han blev också, som känt är, en av de mera framträdande tyska frihetsvännerna.

*

Redan av sin samtid bedömdes Gustav III högst olika. I framför allt borgerliga kretsar skattades hans personliga egenskaper och hans insatser som regent högt, under det att han själv och hans regeringsåtgärder från andra håll möttes av en allvarlig opposition och voro föremål för en hätsk kritik, vilken särskilt framträder i de adliga memoarerna. Även i den historiska litteraturen kommer denna diametralt olika uppskattning av konungen skarpt till synes. Redan i flera av sina på gränsen mellan memoarer och romaner stående skildringar har Crusenstolpe förhärligat Gustav III men i tendentiöst syfte, då han ville framställa honom som kontrast mot den av Crusenstolpe hatade Karl XIV Johan. Ännu starkare framträder denna beundran för »tjusarkonungen» hos B. von Beskow i arbetet *Om Gustaf den tredje såsom konung och menniska* (1860—61). Om detta, som även utkom i fransk översättning, har fällts det omdömet, att det är »en skönmålning utan alla skuggor». I senare tider har Beskow fått en varm försvarare i den framstående kännaren av den gustavianska tidens litteratur och konst, O. Levertin. I sina båda arbeten *Gustaf III som dramatisk författare* (1894) och *Från Gustaf III:s dagar* (1896; 5:e uppl. 1919), båda omtryckta i förf:s Samlade skrifter, ger denne en mycket sympatisk bild av konungen. Den utförligaste och mest objektiva skildringen av vår historia under Gustav III är det tre delar omfattande arbetet av C. T. Odhner, *Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering* (1885—1905), vilket dock är ofullbordat — det når ej längre fram än till slutet av år 1788. Odhner anser de goda egenskaperna hos konungen ha varit de dominerande under hans första regeringsår och under de farofyllda tiderna omkring år 1789, under det att de sämre karak-

tärsdragen först framträdde under de senare åren. Till Odhners uppfattning ansluter sig i huvudsak L. Stavenow i den teckning av Gustav III, *Konung Gustav III 1772—1792,* som han utarbetat för åttonde avdelningen (1905) av samlingsverket *Sveriges historia intill tjugonde seklet* och som omtryckts i tionde delen (1925) av samlingsverket *Sveriges historia till våra dagar,* samt i den mera populära skildringen *Konung Gustaf III* (1901; *PVFGH,* 16; 2:a uppl. 1910). Emellertid betonar Stavenow något skarpare än Odhner de osympatiska dragen hos Gustav III. Dessa senare framhävas med skärpa av A. Fryxell i sista delen av hans *Berättelser,* liksom i hans *Bidrag till Sveriges historia efter 1772* (1882). Ännu längre i fördömande går H. Schück i karaktärsstudien *Gustaf III* (1904). Han grundar sin framställning huvudsakligen på de mot konungen ofördelaktiga memoarerna, kritiserar den gängse »fantasibilden» av konungen och framhåller, att samtiden icke alls i Gustav III såg någon tjusarkonung. Schück karakteriserar Gustav III som en effemi-nerad estetiker, vilken betraktade hela tillvaron som ett skådespel. (Jfr härmed O. Levertin, *Henrik Schücks Gustaf III,* tryckt i förf:s Essayer, 1 (1907), s. 115—133.) Sin uppfattning av Gustav III har emellertid Schück högst väsentligt modifierat i tredje upplagan av *Illustrerad svensk litteraturhistoria* av Schück & Warburg, där han i fjärde delen (1928) ägnat ett helt kapitel åt konungens person.

Bland andra bearbetningar, som behandla hela eller större delen av Gustav III:s regering, kan här nämnas Geijers redan anförda teckning i *Konung Gustaf III:s efterlemnade papper* (1843—45), vilken är den första framställningen av mera vetenskaplig karaktär. Den går dock ej längre än till år 1788. Mindre värdefull är, såsom redan antytts (se s. 522), Bergmans skildring i Schinkel-Bergmans *Minnen.* För serieverket *Svenska folkets historia,* utgiven av Gleerupska förlaget, har K. Kumlien påbörjat en framställning av *Den gustavianska tiden,* av vilken hittills har utkommit ett dubbelhäfte, däri de första lyckliga åren av Gustav III:s regering behandlats. Populärt lagd är ju Grimbergs skildring av den gustavianska tiden i sjunde delen (1921) av *Svenska folkets underbara öden.* Finlands inre

historia från 1771 till 1780 med huvudvikten lagd på den finländska självständighetskänslans framväxt har av J. R. Danielson-Kalmari utförligt behandlats i arbetet *Finland under gustavianska tiden*, D. 1—2 (1925).

Till historien om Gustav III:s uppfostran, vilken är nödvändig att känna för att kunna rätt förstå hans karaktär och hans person, föreligga ett par bidrag av värde. I *Gustaf III. De första bladen i hans lifs historia* (1907) har N. Erdmann på grundval av Fredrik Sparres efterlämnade papper gjort en studie över den undervisning, som bibragtes den unge prinsen. Grundligt har Beth Hennings behandlat de år, då prins Gustavs uppfostran leddes av Tessin, i uppsatsen *Carl Gustaf Tessins guvernörstid* (*PHT*, 1932, s. 4—37). I detta sammanhang kan också nämnas ett annat bidrag, som berör Gustav III:s förhållande till hans moder, nämligen H. Hüffer, *Das Zerwürfnis Gustafs III. von Schweden mit seiner Mutter Luise Ulrike, der Schwester Friedrichs des Grossen* (*FBPG*, Bd 6 (1893), s. 377—450). Här behandlar författaren med ledning av preussiska beskickningens depescher från Stockholm den bedrövliga familjetvisten mellan Lovisa Ulrika och Gustav III, vilken framkallades och underhölls genom häftighet, obetänksamhet och lättsinne å de parters sida, som voro invecklade i densamma.

Förmyndarstyrelsens inre historia med dess många uppseendeväckande rättegångar och processer samt dess i åtskilliga avseenden positivt nyttiga arbete, särskilt på det ekonomiska området, har ganska utförligt skildrats i avhandlingen *Sveriges inre styrelse under Gustaf IV Adolfs förmyndareregering* (1888) av A. Brissman. Reuterholms mera personliga insats i förmyndarregeringens arbete och utrikespolitiken, kampen om makten mellan honom och hans motståndare, det intrigfyllda kotterispelet och de lumpna förföljelserna från hans sida mot oliktänkande har M. Nylund dragit fram i ljuset i gradualavhandlingen *G. A. Reuterholm under förmyndaretiden 1792—1796* (1917). Bidrag till den Reuterholmska regimens historia lämnar också O. Malmström i sitt arbete *Till Gustaf Adolf Reuterholms historia* (1907). Här kan också framhållas L. Dalgrens avhandling *Sverige och Pommern 1792—1806. Statskuppen 1806 och dess förhisto-*

ria (1914), där förmyndarregeringens och Gustav IV Adolfs politik gentemot Pommern behandlas. Ämnet är av vikt därför, att Pommern i början av 1800-talet stod i förgrunden av den svenska statens politik.

Samtidens starka fördömande av Gustav IV Adolf som regent, som fick sin utlösning i revolutionen 1809 och så att säga kodifierades av P. A. Granberg i hans 1810—11 utgivna, redan omnämnda *Historisk tafla,* har varit den allenahärskande även i den historiska litteraturen ända till våra dagar. På konungen ensam har lagts så gott som hela ansvaret för de olyckor, som drabbade vårt land under 1800-talets första decennium. Gentemot denna uppfattning har emellertid en nyare riktning inom den historiska vetenskapen sökt hävda, att konungens utrikespolitik: förbund med England, strid mot Frankrike-Ryssland var den i stort sett enda riktiga, då den krävdes av vårt lands vitala handelsintressen. Av dessa skäl har konungen valt sin politik och ej på grund av de apokalyptiska föreställningar, vilka enligt gängse antaganden spelat en så stor roll vid hans partitagande. Skulden för den olyckliga utgången får därför skjutas över på andra än konungen, närmast på de högre adliga förvaltningsämbetsmännen, vilka ställde sig i opposition mot konungen. Härigenom förlamades alla hans åtgärder, och hans anstalter till rikets försvar blevo fåfänga. Upphovsman till och målsman för denna moderna riktning i Gustav IV Adolfs-uppfattningen är S. Clason. I uppsatsen *Vårt hundraårsminne: krisen 1808—1809* (*HT,* 1909, s. 1—49) har han bl. a. betonat, att en fullständig anslutning till Napoleons kontinentalsystem och en därav följande brytning med England skulle ha blivit ödeläggande för vår handel samt att England lämnade Sverige en god hjälp under kriget 1808—1809, då det hindrade Danmark att angripa oss. Gustav IV Adolfs ställningstagande i den stora uppgörelsen mellan England och Frankrike var ett politiskt alldeles riktigt steg, men adeln och ämbetsmannavärlden ansågo hans politik huvudlös, vilket framför allt berodde på deras föreställningar om Napoleons oövervinnlighet och på förkärlek för dennes politik. Denna oppositionella ställning utlöste t. o. m. förräderi från deras sida. Enligt Clasons åsikt fördes kriget

efter den 13 mars ännu sämre än förut, varför Gustav IV Adolfs ledning ej kan ha varit så dålig eller betytt så mycket, som man förut trott. Revolutionen var ett verk av adelsoppositionen; de andra samhällsklasserna voro icke missnöjda med konungen och sin egen ställning.

Denna sin åsikts riktighet har Clason sökt bevisa i flera andra skrifter. I inledningen till nionde bandet (1910) av *Sveriges historia intill tjugonde seklet* har han undersökt de handelspolitiska förhållandena, som otvetydigt fordrade en anslutning till England. Uppsatsen *Gustaf IV Adolf och general Moore* och syftet med densamma har redan ovan anförts. I arbetet *Gustaf IV Adolf och den europeiska krisen under Napoleon* (1913), som innehåller flera mindre uppsatser, har Clason ytterligare utvecklat sin ståndpunkt. Den första uppsatsen, *Sveriges handelsintressen och tvekampen mellan Frankrike och England*, formar sig närmast till en kritik av den av Edén (jfr nedan) framförda åsikten, att vad Clason anfört i sina tidigare skrifter väl kunde ha sin giltighet för tiden efter freden i Tilsit 1807 men ingalunda för perioden 1803—1805, då Gustav IV Adolfs brytning med Napoleon faktiskt avgjordes. Häremot framhåller nu Clason, att samma handelspolitiska situation var rådande 1803 som 1807 och att Gustav IV Adolfs inställning till denna avgörande faktor var densamma redan då, vilket framgår av hans uttalanden i proklamationen till svenska folket 1805. I den tredje uppsatsen, *Ryska depescher från Sverige vid krigsutbrottet 1808*, i det nyssnämnda samlingsverket, redogör Clason närmare för de depescher, som hemsänts till S:t Petersburg av den ryske ministern i Stockholm F. D. Alopaeus. De peka på ett allmänt upplösningstillstånd i den svenska ämbetsmannavärlden, och i den framträder skarpt den opposition, som konungen icke förmådde bemästra. Till Clasons uppfattning av Gustav IV Adolf ansluta sig i det stora hela A. Grade och H. Lundh i sina resp. arbeten, till vilka vi återkomma längre fram.

Mot denna här skisserade åsikt om Gustav IV Adolf och hans ansvar för den olyckliga utgången av krisen 1809 har N. Edén framfört en saklig kritik i arbetet *1809 års revolution* (1911; *SVS*, 180—181). Edén anser, att en bärande motivering för Sve-

riges anslutning till koalitionen mot Napoleon saknas. I Baden grundlades hos konungen ett personligt hat mot kejsar Napoleon, och detta var huvudmotivet för hans utrikespolitik och anslutning till England. I konungens oharmoniska och olyckligt utrustade personlighet ser han den enda orsaken till Sveriges stora motgångar, vilka också berodde på konungens dåliga ledning av kriget. I en delvis omarbetad andra upplaga av nyssnämnda skrift, utgiven 1928, har Edén trots vissa invändningar ansett sig kunna fasthålla vid sin redan tidigare intagna ståndpunkt. Liksom Edén har även L. Stavenow i det stora hela anslutit sig till den äldre uppfattningen i den sammanfattning av epokens historia, *Konung Gustaf IV Adolf 1792—1809*, som han utarbetat för åttonde delen (1905) i *Sveriges historia intill tjugonde seklet* och vilken oförändrad omtryckts i tionde delen (1925) i *Sveriges historia till våra dagar*. Emellertid har även Stavenow tagit ställning till den förda diskussionen. I en recension av Edéns skrift, införd i *HT*, 1911, gör han sig till tolk för en förmedlande ståndpunkt och anser, att Edén för mycket framhävt de ofördelaktiga sidorna hos konungen och något förbisett hans förtjänster om den inre styrelsen. Gustav IV Adolfs olycka var, säger Stavenow, »att han drogs in i en sällsynt svår europeisk kris och därmed i utomordentliga förhållanden, som han ej var vuxen och som därför medförde hans fall».

De händelser, som föregingo den 13 mars 1809, de förhandlingar, som fördes mellan de missnöjda, den politiska situation, som möjliggjorde den Adlersparreska armékårens uppbrott och marsch mot Stockholm, själva statsvälvningens genomförande, förhållandet mellan den provisoriska regeringen och Adlersparre samt dennes ställning i Stockholm ha utförligt debatterats och belysts från olika synpunkter i följande uppsatser och arbeten: S. Clason, *Hvad innehöll aftalet i Kongsvinger mars 1809?* (*HSHH* (1908), s. 559—584); E. Tegnér, *Friherre Jakob Cederström och förberedelserna till 1809 års revolution* (*HT*, 1895, s. 229—260, omtryckt i förf:s Valda skrifter, D. 6 (1906), s. 309—339); M. Sandegren, *Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809* (1890) samt B. Sjöväll, *Den Adlersparreska revolutionen* (*HT*, 1907, s. 1—40). En skildring av Gustav IV

Adolfs liv och irrfärder efter avsättningen föreligger i C. H. Trolle, *Överste Gustafsson. Gustaf IV Adolf:s liv efter avsättningen* (1923). I detta sammanhang kan ock förtjäna nämnas det av drottning Fredrikas hovdam von Kneseбeck anonymt utgivna arbetet *Königin Friederike von Schweden, geborne Prinzessin von Baden* (1856). Detta, som delvis torde vila på uppgifter av drottningen, skildrar i korthet hennes liv i Sverige och utförligare landsflyktstiden. Till detsamma äro fogade några få brev från drottningen.

Åt vårt lands utrikespolitik under Gustav III:s regering ha ägnats många och värdefulla undersökningar. I arbetet *Bidrag till kännedomen om Sveriges yttre politik närmast efter statshvälfningen 1772* (*HB*, D. 6 (1879), s. 137—236; omtr. i förf:s Valda skrifter, D. 5 (1906), s. 97—193) har E. Tegnér belyst den direkta och indirekta hjälp, som Frankrike och England lämnade för revolutionens lyckosamma genomförande och framtida betryggande. Därvid har Tegnér huvudsakligen utnyttjat de depescher, som växlades emellan hoven i Versailles och S:t James samt Frankrikes och Englands sändebud i Stockholm, ävensom de ministerrapporter, som de engelska diplomaterna hemsände från Petersburg och Paris. Med anlitande av särskilt ryska källor har H. Hjärne i en akademisk provföreläsning lämnat en *Öfversigt af Sveriges ställning till främmande makter vid tiden för 1772 års statshvälfning* (1884) och däri kunnat ytterligare framhäva och understryka den farliga kris, i vilken Sverige befann sig 1772. Samma ämne har A. J. Hjelt tagit upp till skärskådande i avhandlingen *Sveriges ställning till utlandet närmast efter 1772 års statshvälfning* (1887). Hjelt har särskilt begagnat preussiskt arkivmaterial och med förkärlek dröjt vid den preussiska politikens inställning till Sverige närmast före och efter revolutionen. För Gustav III:s förbindelser med Frankrike under hela hans regeringstid har A. Geffroy redogjort i det ännu ganska värdefulla arbetet *Gustave III et la cour de France*, som i två band utkom i Paris 1867. En svensk, ganska underhaltig översättning av detsamma är gjord efter de utdrag, som före arbetets fullständiga utgivning publicera-

des i Revue des deux mondes för åren 1864—65. Sveriges ömtåliga förhållande till Danmark under Gustav III:s tid har belysts i flera större och mindre utredningar, i vilka huvudvikten lagts på en undersökning av konungens försök att förvärva Norge, en plan, som sysselsatte honom ännu under hans sista år. Av dessa må nämnas: J. A. C. Hellstenius, *Försök till en framställning af konung Gustaf den tredjes danska politik* (1862); Y. Nielsen, *Gustav III:s norske politik. Et tillæg til »Gustavianska papperen»* (*NHT*, R. 2: Bd 1 (1877), s. 1—308); C. T. Odhner, *Gustaf III:s besök i Köpenhamn 1787 och förslag till ett skandinaviskt förbund* (*HT*, 1881, s. 161—194, 296—302); med denna resa avsåg konungen att lösrycka Danmark från förbundet med Ryssland utan att lyckas; E. Holm, *Danmarks Politik under den svensk-russiske Krig fra 1788—1790* (Det k. danske Videnskabernes Selskabs Skrifter. Hist. og fil. afd. R. 5: Bd 4 (1874), s. 33—92); Lydia Wahlström, *Sveriges förhållande till Danmark 1788—89* (1898) och densammas *Gustav III och norrmännen*, tryckt i förf:s *Gustavianska studier* (1914), s. 120—158. Underhandlingarna om ett förbund mellan Ryssland, Danmark och Sverige till skydd för dessa staters handel mot engelsmännens kaperier under kriget med Frankrike ha från olika sidor belysts i följande avhandlingar och uppsatser: C. A. Zachrisson, *Sveriges underhandlingar om beväpnad neutralitet åren 1778—80* (1863); E. Holm, *Om Danmarks Deeltagelse i Forhandlingerne om en væbnet Neutralitet fra 1778—1780* (1866); O. Eichelmann, *Der bewaffnete Neutralitätsbund Russlands vom Jahre 1780* (Russische Revue, Bd 16 (1880), s. 197—249); P. Fauchille, *La diplomatie française et la ligue des neutres en 1780* (1893; Bibliothèque internationale et diplomatique); R. Krauel, *Preussen und die bewaffnete Neutralität von 1780* (*FBPG*, Bd 21 (1908), s. 435—499) samt C. Bergbohm, *Die bewaffnete Neutralität 1780—1783. Eine Entwickelungsphase des Völkerrechts im Seekriege* (1884).

Omkring åren 1786—1787 inträdde sådana förändringar i den allmäneuropeiska politiska konstellationen, att Gustav III kunde bedriva sina egna planer med större hopp om framgång, vilka slutligen resulterade i kriget med Ryssland. Denna mera person-

ligt aggressiva utrikespolitik, som konungen förde under åren närmast före krigsutbrottet, kan man följa i åtskilliga undersökningar, av vilka de viktigaste koncentrerats på förhållandet till Ryssland. De livliga förbindelserna med Preussen från Fredrik Vilhelm II:s trontillträde i augusti 1786 fram till våren 1791 har A. SIEGEL utrett i arbetet *Gustav III. von Schweden und die preussische Politik nach dem Tode Friedrichs des Grossen* (1933; Erlanger Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte, Bd 18). Gustav III:s försök att lösgöra Polen från beroendet av Ryssland och därigenom skaffa sig en aktionskraftig bundsförvant i Rysslands rygg och kanske kunna sätta den polska konungakronan på sitt eget huvud har L. KONOPCZYNSKI skildrat i uppsatsen *Lars von Engeströms mission i Polen 1787—1791* (*HT*, 1924, s. 1—54). De underhandlingar i övrigt, som från svensk sida bedrevos med de europeiska makterna före det ryska kriget, har V. KOERSNER skärskådat i avhandlingen *Gustaf III:s yttre politik under tiden närmast före ryska krigets utbrott* (1882). Den ryska regeringens hållning på våren 1788 och den ryske ministern i Stockholm Razumovskijs not av den 18 juni 1788, som gav Gustav III en kärkommen anledning att avbryta de diplomatiska förbindelserna, varigenom krigsutbrottet påskyndades, har C. T. ODHNER behandlat i uppsatsen *Razumovskijs not den 18 juni 1788* (*HSCGM*, 1807). I arbetet *Om orsakerna till Gustaf III:s krig med Ryssland* (1884) har S. J. BOËTHIUS givit en sammanfattande redogörelse för de olika orsaker, som ledde till krigsutbrottet.

De viktigaste och mest avgörande händelserna under kriget med Ryssland utspelades som känt är till sjöss. En på grundliga källstudier baserad skildring av sjöoperationerna, de avgörande drabbningarna och amiral Lilliehorns mycket omdebatterade uppträdande i slaget vid Öland den 26 juli 1789 har A. MUNTHE lämnat i det stora arbetet *Flottan och ryska kriget 1788—1790* (1914—23), omfattande sex band och utgörande sjunde delen av verket Svenska sjöhjältar. Som bakgrund för sin framställning av kriget har Munthe ägnat ett särskilt band (6) av Svenska sjöhjältar åt reorganisationen av den svenska flottan under Gustav III och den insats, som därvid gjordes av Henrik af

Trolle, Fredrik af Chapman och Otto Henrik Nordenskjöld; bandet har offentliggjorts under titeln *Henrik af Trolle, Fredrik af Chapman, Otto Henrik Nordenskjöld, Gustaf III, politiken och flottan 1772—1784* (1911). Av specialundersökningar rörande krigshändelserna till sjöss skola här blott nämnas: G. UNGER, *Gustav III vid Viborg och Svensksund* (1932; Meddelanden från marinstabens sjöhistoriska avdelning, 1), en i mera populär form hållen, översiktlig skildring av örlogskampanjen under månaderna juni och juli 1790, huvudsakligen grundad på Munthes stora arbete; P. O. VON TÖRNE, *Det andra slaget vid Svensksund* (*FHT*, 1924, s. 1—16) och P. JORDAN, *Die Seeschlacht bei Reval den 2. Mai 1790* (Baltische Monatsschrift, Bd 37 (1890), s. 205—228). Någon modern framställning av kriget till lands finnes icke. En äldre av G. VON SCHANTZ med titel *Historia öfver kriget emellan Sverige och Ryssland åren 1788, 1789 och 1790* (1817—18) kan i nödfall ännu användas. *Krigshändelserna i Anjalatrakten den 1—6 maj 1790* (*KVT*, 1893, s. 353—380) har W. JONSSON behandlat och belyst med åtskilligt kartmaterial. Om själva fredsunderhandlingarna och freden i Värälä får den intresserade rika upplysningar i den av E. HILDEBRAND under titeln *Freden vid Värelä* (*HT*, 1882, s. 295—320) meddelade översättningen av en del av den av N. Grigorovitj författade biografien över den ryske kanslern A. Bezborodko, vilken levnadsteckning grundats på baron O. Igelströms efterlämnade papper rörande fredsunderhandlingarna, vid vilka denne senare representerade Ryssland. — Det kortvariga kriget med Danmark och de därunder förefallande viktigare händelserna ha behandlats i följande uppsatser: E. TEGNÉR, *Folkväpningen i Sverige 1788* (*HT*, 1881, s. 213—246); G. BJÖRLIN, *Krigsrörelserna i Bohuslän 1788* (*BGBF*, D. 4 (1890), s. 209—295) och J. O. WAHL, *Toget til Bohuslehn 1788* (*NMT*, 1904, s. 523—541, 599—620, 657—688).

Gustav III:s plan att efter sjöstriden vid Hogland föra de svenska trupperna landvägen till S:t Petersburg omöjliggjordes genom Anjalaförbundet. Det nyaste bidraget till detta djupt ingripande officersmyteris historia har framlagts av A. R. CEDERBERG i arbetet *Anjalan liiton historialliset lähteet. Lähde-*

kritillinen tutkielma [Anjalaförbundets historiska källor. En källkritisk studie] (1931; Historiallisia tutkimuksia. Julkaissut Suomen historiallinen seura, 13). I denna kritiska studie, vars resultat sammanfattats i en resumé på tyska, granskar författaren tidigare tryckta och otryckta källor till Anjalaförbundets historia och kan även framdraga nytt, hittills obeaktat material. Andra, äldre bearbetningar äro: C. M. Creutz, *Anjala förbundet. Bidrag till dess historia* (1848) och P. Nordmann, *Johan Henrik Hästesko. Några blad ur Anjala-förbundets historia* (*SSLF*, 18. Förhandlingar o. uppsatser, 5 (1891), s. 139–177). Framför allt har K. K. Tigerstedt i ett flertal uppsatser undersökt den ödesdigra verksamhet, som Göran Magnus Sprengtporten utvecklade för att lösgöra Finland från Sverige. Bland dessa kunna nämnas: *Göran Magnus Sprengtporten*, en i *FT* under åren 1877—1888 införd skildring av Sprengtportens verksamhet, samt *Göran Magnus Sprengtportens plan till astadkommande af Finlands sjelfständighet och hans inträdande i rysk tjenst* (1882). En annan synpunkt på de problem, som stodo i samband med Sprengtportens verksamhet i Finland, anlägger J. R. Danielson-Kalmari i sitt redan nämnda arbete *Finland under den gustavianska tiden* (1925).

I Gustav III:s utrikespolitik efter det ryska krigets slut dominerar hans strävan att kunna ingripa eller få till stånd ett gemensamt ingripande från de europeiska makterna mot franska revolutionen. För att nå målet gällde det framför allt att vinna kejsarinnan Katarina för en allians, ett försök, som berörts av A. Geffroy i uppsatsen *Une négociation à la cour de Catherine II* (Revue d'histoire diplomatique, 1888, s. 344—366), under det att C. T. Odhner närmare behandlat den svensk-ryska politiken i hela sitt sammanhang under de två sista åren av konungens levnad i arbetet *Gustaf III och Katarina II efter freden i Värälä* (*SAH* ifrån år 1886, D. 9 (1895), s. 145—208). De vidlyftiga diplomatiska underhandlingar, som Gustav III bedrev med Europas mera betydande makter för att samla dem till ett gemensamt uppträdande mot revolutionen och för den franska monarkiens återställande, ha utretts i följande arbeten: N. P. Åkesson, *Gustaf III:s förhållande till franska revolutionen*, D. 1—2

(1885—86); E. HJÄRNE, *Gustaf III och franska revolutionen* (*SvT*, 1929, s. 502—522) och ALMA SÖDERHJELM, *Sverige och den franska revolutionen*, D. 1—2 (1920—24). Den andra delen av det sistnämnda arbetet behandlar Sveriges och Frankrikes inbördes förhållande under förmyndarregeringens tid. Gustav III:s förbindelser med de franska emigrantkretsarna, vilkas medverkan och anslutning var en förutsättning för det stora målets vinnande, har skärskådats av A. VON REUMONT i uppsatsen *König Gustav III. von Schweden in Aachen in den Jahren 1780 und 1791* (Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins, Bd 2 (1880), s. 1—69) och av E. TEGNÉR i bidraget *Gustaf III och emigranterna* (*HT*, 1891, s. 185—197; omtr. i förf:s Valda skrifter, D. 5 (1906), s. 79—96).

Förmyndarstyrelsens utrikespolitik har lämnat stoff till några nyare undersökningar, genom vilka huvuddragen i dess diplomati, som närmast oscillerade mellan Ryssland och Frankrike, blivit i det närmaste klarlagda. De diplomatiska förbindelserna med England från Gustav III:s död till Gustav IV Adolfs tronbestigning har L. WAHLSTRÖM undersökt i arbetet *Sverige och England under revolutionskrigens början* (1917). Efter det stora sjökrigets utbrott i februari 1793 bestämdes vårt förhållande till England i främsta rummet av dess uppträdande gent emot den neutrala handeln och sjöfarten, och denna intressepolitik, som djupt ingrep i vårt lands näringsliv, har förf. ingående belyst. Förutom Alma Söderhjelm i nyssnämnda arbete har S. J. BOËTHIUS behandlat *Gustaf IV Adolfs förmyndareregering och den franska revolutionen* (*HT*, 1888, s. 95—130, 177—230; 1889, s. 1—44, 275—322). I denna uppsats har förf. redogjort för advokaten Verninacs beskickning till Stockholm, som avsåg att upplösa de band, som förenade Sverige och Ryssland, och omintetgöra emigranternas stämplingar, samt för de underhandlingar, som fördes med Gironderegeringen och välfärdsutskottet och vilka slutligen resulterade i ett förbund med Frankrike 1795, som emellertid nästan omedelbart upplöstes. Med anlitande av nya franska källor har R. PÉTIET belyst de diplomatiska förbindelserna med Frankrike under såväl förmyndarstyrelsen som Gustav IV Adolfs egen regering i arbetet *Gustave IV Adolphe et la ré-*

volution française (1914). E. Holm har behandlat *Danmarks politiske Stilling under den franske Revolution 1791—1797, særlig med Hensyn til Sverige* (1869). Reuterholms stravan att hålla kejsarinnan Katarina vid gott lynne, samtidigt som han förde en franskbetonad politik, har utretts av F. J. Bæhrendtz i uppsatsen *Om Sveriges förhållande till Ryssland under konung Gustaf IV Adolfs förmyndarstyrelse* (*HB*, D. 7 (1886), s. 251—280, 507—530). En detalj i förhållandet till Ryssland har H. Donner belyst i uppsatsen *Greve Otto Magnus Stackelbergs diplomatiska verksamhet i Stockholm 1792—maj 1793* (*SSLF*, 200. Hist. o. litt.-hist. studier, 4 (1928), s. 313—362). I studien *Förmyndarestyrelsens planer rörande Gustaf IV Adolfs förmälning* (1891) har N. P. Åkeson utförligt skildrat det svenska systemskiftet på våren 1796, då den unge konungens förlovning med den mecklenburgska prinsessan omintetgjordes och i stället ett närmande till Ryssland ägde rum, som hade till följd en förlovning med den ryska storfurstinnan Alexandra Pavlovna. Denna senare fråga har E. Carlsson tagit upp till behandling i hela dess sammanhang uti avhandlingen *Den ryska giftermålsfrågan under Gustaf IV Adolfs minderårighet och första regeringstid* (1925), där författaren följt dess utveckling från 1792 till hösten 1796 samt ägnat tvenne omfattande kapitel åt friarresan till Petersburg och giftermålsplanens slutliga misslyckande under det första halvåret efter konungens inträde i myndighetsåldern. Med stöd av nytt källmaterial har Carlsson kunnat avvinna denna i Reuterholms politik djupt ingripande plan många nya synpunkter. Bidrag till giftermålsfrågan och därmed i samband stående förhållanden ha även lämnats av A. Hjelmérus, *Gustaf IV Adolfs frierier* (1891) och Lydia Wahlström, *Till historien om Sverige och Ryssland 1796* (*HSHH* (1908), s. 477—506; omtryckt under titeln *Omkligheter från hertig Karls ryska politik* i förf:s *Gustavianska studier* (1914), s. 185—233).

Ovan ha redan berörts några av de principiella riktlinjerna i Gustav IV Adolfs utrikespolitik och det större eller mindre ansvar för densamma, som den historiska forskningen lagt på konungens axlar. Förutom i de där nämnda arbetena ha de diplomatiska förbindelserna med utrikes makter under Gustav IV

Adolfs egen regering behandlats i ett stort antal bearbetningar. Sveriges ställning till den fredskongress i Rastatt 1797, som var avsedd att ordna Tyska rikets angelägenheter, har belysts i de båda uppsatserna av R. Nordin, *En blick på Sveriges förhållande till Österrike under tiden närmast före kongressen i Rastadt* (*HT*, 1907, s. 129—156) och *Bonaparte och Fersen* (*HSHH* (1908), s. 507—534). En kortare redogörelse för Gustav IV Adolfs tyska politik under åren närmast efter den nyssnämnda kongressen finner man i avhandlingen *Die deutsche Politik König Gustavs IV. von Schweden in den Jahren 1799—1806* (1914) av K. Ullrich. I den akademiska avhandlingen *Sveriges deltagande i den väpnade neutraliteten 1800—1801* (1888) har H. Larsson ägnat en utredning åt frågan om uppkomsten av det väpnade neutralitetsförbundet 1800 mellan Sverige, Ryssland, Danmark och Preussen till skydd mot Englands övergrepp till sjöss, vilken åtföljes av en redogörelse för själva fördragets artiklar samt de omständigheter, som föranledde, att den svenska flottan ej kom att deltaga i slaget den 2 april 1801, varmed upplösningen av förbundet inleddes och sedermera fullbordades genom tronskiftet i Ryssland. En detalj i detta förbunds historia har Lydia Wahlström uppmärksammat i studien *En spionhistoria från den väpnade neutraliteten 1801* (förf:s *Gustavianska studier* (1914), s. 234—248). Med neutralitetsförbundet som utgångspunkt har H. Lundh i avhandlingen *Gustaf IV Adolf och Sveriges utrikespolitik 1801—1804* (1926) behandlat förhistorien till Sveriges deltagande i det tredje koalitionskriget och med stöd av nytt källmaterial i synnerhet från utländska arkiv riktat vår kännedom om de samverkande faktorer, som slutligen resulterade i konungens definitiva ståndpunktstagande mot Napoleon. I dess förra del uppehåller sig Lundh huvudsakligen vid förhållandet till Ryssland och England, i den senare delen vid konungens resa till Tyskland 1803—1804 och den tyska politiken i samband med dess förhållande till de övriga stormakterna, främst Frankrike. En ingående redogörelse för Sveriges och Englands diplomatiska förbindelser under åren 1804—1809 har K. V. Key-Åberg givit i de båda arbetena: *De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Stor-*

britannien under Gustaf IV Adolfs krig emot Napoléon intill konventionen i Stralsund den 7 sept. 1807 (1890) och *De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien under Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår (7 sept. 1807—13 mars 1809)* (1891). I det första knyter sig huvudintresset till framställningen av uppkomsten av och innehållet i de alliansfördrag, genom vilka Sverige blev en av deltagarna i tredje koalitionen, i det sistnämnda till underhandlingarna om de engelska hjälpsändningarna. Det ömtaliga förhållandet till Preussen, vilket ständigt stördes av uppkomna mindre och ofta personliga konflikter mellan Gustav IV Adolf och Fredrik Vilhelm, har C. Grimberg undersökt i avhandlingen *De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen 1804—1808* (1903; även i *GHA*, Bd 9: 1). Dessa slitningar bottnade, såsom författaren närmare påvisat, i den svenske konungens krigspolitik och den preussiske monarkens strävan att bevara sitt lands neutralitet.

De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike under Gustaf IV Adolf (1899) har J. W. Nilsson gjort till föremål för en avhandling, men näppeligen ha de fått den utförliga behandling, som det intressanta ämnet förtjänar. Förhållandet till Ryssland från 1801 och fram till freden i Fredrikshamn har i ett sammanhang skildrats av den ryske historikern K. K. Zlobin i ett arbete, vilket offentliggjordes i Sbornik för 1868, och i svensk översättning av H. Hjärne befordrats till trycket under titeln *De diplomatiska förbindelserna mellan Ryssland och Sverige under de första åren af kejsar Alexander I:s regeringstid intill Finlands förening med Ryssland* (1880). De betydelsefulla åren i vår historia, som kunna betecknas med namnet Tilsitperioden efter den i Tilsit i juli 1807 slutna freden mellan Frankrike, Ryssland och Preussen, har A. Grade grundligt utforskat. *Gustav IV Adolfs försök att inverka på Tilsitförhandlingarna* (Redogörelse för Högre allmänna läroverket å Södermalm, 1916—1917, s. III—XX) har han behandlat i en mindre uppsats. I den väl genomarbetade avhandlingen *Sverige och Tilsit-alliansen 1807—1810* (1913) har han med avseende på Tilsitöverenskommelsernas realiserande kommit till det resultat, att kejsar Alexander ivrigt åstundade Finlands erövring och i

detta syfte gjort allt för att åstadkomma en brytning med Sverige, vari förf. funnit det svåraste hindret för Sveriges försoning med Tilsit-alliansen. Att avhandlingen dessutom innehåller en synnerligen viktig och rik belysning av Gustav IV Adolfs utrikespolitik, har redan förut framhållits. I arbetet *Från Tilsit till Sveaborgs kapitulation* (1929; *AAA*, 6: 3) har C. M. Schybergson velat hävda åsikten, att kejsar Alexander visserligen bär ansvaret för överfallet utan krigsförklaring på Finland men att han därtill drevs fram genom direkta och indirekta påtryckningar av Napoleons ambassadör i S:t Petersburg, Caulaincourt. Till denna grupp av bearbetningar torde också lämpligen kunna hänföras E. Heckschers ekonomisk-historiska studie *Kontinentalsystemet. Den stora handelsspärrningen för hundra år sedan* (1918; Skrifter, utg. av Handelshögskolan, 3).

Bland bearbetningar, som röra krigen under de senare åren av Gustav IV Adolfs regering, märkes G. Björlins behandling av *Sveriges krig i Tyskland åren 1805—1807* (1882; Militärlitteraturföreningens förlag, 46). Kriget mot Ryssland har blivit föremål för en mängd svenska och finska utredningar, både strängt vetenskapliga och mera populära, vilka skildra såväl hela kriget i dess sammanhang som de lokala operationerna på de skilda krigsskådeplatserna. Av dessa bearbetningar kunna här endast de allra viktigaste anföras. Den mest uttömmande framställningen är det av Generalstabens krigshistoriska avdelning under åren 1890—1922 utgivna, nio stora delar omfattande verket *Sveriges krig åren 1808—1809*, som intar en särställning i vår krigshistoriska litteratur. Innehållet i första delen utgöres av en kort exposé av det utrikespolitiska läget och en skildring av det svenska försvarsväsendets tillstånd, såväl arméns som flottans, vid tiden för krigsutbrottet. I de övriga delarna, rikligt försedda med kartor och bilagor, redogöres för krigets strategiska och taktiska förlopp samt för de händelser, som stå i sammanhang därmed. En sammanfattning av innehållet i de två första banden av den svenska generalstabens verk har A. Hammarskjöld givit i uppsatsen *Finska kriget 1808—1809* (*HT*, 1896, s. 1—30, 155—184). Särskilt uppehåller författaren sig vid frågan om Sveaborgs övergång. Han anser det vara oomtvistligt, att kapitu-

lationen berodde på förräderi från Cronstedts sida, en även av andra omfattad åsikt, som emellertid bestritts från flera håll, t. ex. av G. Cronstedt i de båda uppsatserna *Amiral C. O. Cronstedt och Sveaborgs fall* (1914) och *Sveaborgs fall och Caulaincourts rapporter* (*HT*, 1913, s. 54—57) och av C. Ehrnrooth i uppsatsen *Sveaborgs öfvergång 1808* (*FMT*, 1897, s. 209—220); även den i samma tidskrift (*FMT*) förda polemiken med anledning av Ehrnrooths inlägg i frågan bör uppmärksammas. Två äldre arbeten över finska kriget skola i detta sammanhang nämnas. *Précis des évènements militaires des campagnes de 1808 et 1809 en Finlande* (1827; sv. övers. 1835) angives på titelbladet vara författat av Peter von Suchtelen, en av de ryska befälhavarna och sedermera under många år rysk ambassadör i Stockholm, men enligt vanlig uppgift skall denna historik härröra från generalens son Paul von Suchtelen. I varje fall torde väl faderns uppteckningar eller muntliga meddelanden ligga till grund för framställningen. Ihågkommas må också arbetet *Historia öfver kriget emellan Sverige och Ryssland åren 1808 och 1809*, D. 1—2 (1842), författat av G. Montgomery, vilken som ung löjtnant med tapperhet deltog i fälttåget i Finland. Den mera idealiserade framställning han givit av krigets hjältar har varit en viktig källa, vid sidan av den fortlevande traditionen, för Runebergs dikcykel Fänrik Ståls sägner. Mot Montgomerys arbete riktades av samtiden åtskillig kritik, bl. a. av E. von Vegesack i skriften *Några erinringar vid G. Montgomerys Historia* ... (1843). Under det att denne huvudsakligen granskat de strategiska rörelserna under kriget och de strider, i vilka han som generalstabsofficer deltog, har en anonym författare i skriften *Anmärkningar och rättelser vid den af G. Montgomery utgifna Historia ... af en f. d. finsk officer* (1843) presterat en detaljkritik av arbetet. Mera nyktert kritiskt behandlas finska kriget av J. R. Danielson i det från finskan översatta arbetet *Finska kriget och Finlands krigare 1808—1809* (1897), där han företrädesvis sökt utreda den sinnesstämning, som under krigets växlande gång rådde bland manskap och befäl. Tydligare och bättre än i andra verk framträda därför i detta de i fälttåget deltagandes personligheter. Bland de många mera populärt lag-

da arbetena om finska kriget kunna särskilt följande förtjäna framhållas: G. Björlin, *Finska kriget 1808 och 1809* (3:e uppl. 1905); C. O. Nordensvan, *1808. Synpunkter och betraktelser* (1908); A. Quennerstedt, *I Torneå och Umeå 1808—1809* (1901—03) och H. Schulman, *Striden om Finland 1808—1809* (1908—09). Förutom i sjätte bandet av den svenska generalstabens verk har kriget mot Danmark från svensk sida beskrivits av C. Meijer, *Kriget emellan Sverige och Danmark åren 1808 och 1809* (1867) och från norsk sida av H. Angell, *Syv-aars-krigen for 17. mai 1807—1814* (1914). En episod under detta krig, den i början av år 1809 planerade övergången från Själland till Skåne av en större dansk härstyrka, har A. Tuxen skildrat i uppsatsen *Den paatænkte Overgang til Skaane 1809* (*DMT*, 1894, s. 321—367).

Bland bearbetningar, som röra den inre historien under den gustavianska tiden, stanna vi först vid dem, som närmast kunna hänföras till statsförfattningen och statsförvaltningen. Först må då erinras om de redan i de föregående kapitlen citerade, grundläggande översikterna av Hildebrand, Carlsson och Herlitz rörande vårt statsskicks historiska utveckling samt om de betydande bidrag till förvaltningens historia, som lämnats av Almquist i hans båda monografier över kommerskollegium och bergskollegium. En karakteristik av den statsrättsliga författningsutvecklingen fram till Gustav III:s död, sådan den gestaltade sig på grundval av 1772 års regeringsform, har F. Lagerroth lämnat i arbetet *Konung och adel. Ett bidrag till Sveriges författningshistoria under Gustaf III* (1917). I denna principutredning har han uteslutande fäst sig vid den politiska konflikten mellan konungen och adeln, av vilka, framhåller han, den ene »kämpade för enväldet, den andra för konstitutionalismen, båda tävlande att vinna de ofrälse ståndens. Striden slutar med en principiell seger för konungamakten, som dock måste betalas med insatsen av konungens liv, innan ridån går ned över den skakande tragedien.» Till författningslivets historia höra också de båda studierna: G. Westling, *Om svenska riksrådets ställning efter statshvälfningen 1772* (1872) och E. V. Montan,

Bidrag till Gustaf III:s historia, särskildt i konstitutionellt hänseende (1860). Mera speciella författningsfrågor hava berörts av ett flertal författare. Därvid har intresset särskilt fångats av de förslag till en friare författning, som framkommo under den gustavianska tidens senare epok och som förebåda eller peka hän på 1809 års verk. Det av kansliråd Jacob von Engeström utarbetade »Förslag till grundlag för Sverige», vilket, som ovan nämnts, in extenso utgivits jämte några utkast till program för adelsoppositionen under en kommande riksdag, har av L. Stavenow ingående analyserats, granskats och insatts i sitt historiska sammanhang i uppsatserna: *Tvenne utkast till oppositionsprogram från slutet af Gustaf III:s regering* (*HT*, 1908, s. 131—144), *Jacob von Engeströms förslag till regeringsform och konungamördarnes författningsprogram* (*HSHH* (1908), s. 443—476) och *Till diskussionen om Jacob von Engeströms författningsprogram och dess beroende av franska revolutionsidéer* (1923; även i *UUA* och med serietiteln Bidrag till den gustavianska tidens författningshistoria, 3). I uppsatsen *Makten över utrikespolitiken i sengustaviansk författningsspekulation* (*StvT*, 1929, s. 335—356) har G. Landberg undersökt principerna för utrikespolitiska frågors avgörande i de författningsförslag, som härröra från en annan av de sengustavianska författningsteoretikerna, P. O. von Asp. Några intressanta detaljer om Gustav III:s hemliga planer att genom införandet av en ny konstitution omdana det statsskick, som han genom 1789 års statsvälvning grundat, planer, som genom konungamordet hastigt avklipptes, har A. Brusewitz påvisat i uppsatsen *Till frågan om Gustaf III:s sista författningsplaner* (*HT*, 1912, s. 210—216).

Till den svenska riksdagens historia under den gustavianska tiden har den historiska forskningen lämnat många värdefulla bidrag. I det stort anlagda verket *Sveriges riksdag* har G. Landberg fått sig anförtrott att skildra *Den svenska riksdagen under den gustavianska tiden* (1932). I denna del (1: 7) har han behandlat den konstitutionella utvecklingen från 1772 till 1800 med huvudvikten lagd på de statsrättsliga nydaningar, som tillkommo på de olika riksdagarna. En särskild avdelning i sitt

arbete har han ägnat åt riksdagsskicket och där ingående redogjort för de fyra ståndens organisation och sammansättning, ståndens ställning till regeringsmakten samt utskottsväsendet. I specialundersökningen *Riksdagens initiativ- och beslutsrätt under 1772 års statsskick* (1929; även i *UUÅ*) har Landberg tagit upp till särskild omprövning frågan om arten och innebörden av ståndens besvär och förhandlingarna därom vid 1778—1779 och 1789 års riksdagar. Bland äldre bearbetningar av den gustavianska riksdagshistorien kan särskilt framhållas avhandlingen *Om svenska riksdagen, dess sammansättning och verksamhetsformer 1772—1809* (1889) av G. V. Vessberg, som i korthet behandlar riksdagens sammansättning och mera utförligt dess verksamhetsformer. I uppsatsen *De äldsta statsutskotten och beskattningsrätten på deras tid* (*HT*, 1881, s. 85—116) har E. V. Montan redogjort för den verksamhet och den befogenhet, som statsutskotten utövade vid riksdagarna från 1772 till och med 1786; på riksdagen 1789 ersattes de med ett hemligt utskott. Det bör också särskilt understrykas, att de flesta av de arbeten, som avhandla statsförfattningen och statsförvaltningen enligt 1809 års författning, ge som bakgrund för framställningen en översikt av förhållandena under den gustavianska tiden. Som dessa arbeten bli nämnda i nästföljande kapitel, torde det vara obehövligt att här särskilt gå in på dem.

Åtskilliga bearbetningar föreligga, som röra enskilda riksdagar och på dem till behandling förehavda frågor. I uppsatsen *Gustav III:s förarbeten och planer rörande riksdagens organisation vid begynnelsen av 1778 års riksdag samt återupplivandet av Gustav II Adolfs riddarhusordning* (1918; även i *UUÅ*, med serietiteln Bidrag till den gustavianska tidens författningshistoria, 1) har L. Stavenow klarlagt frågan, huruvida och i vilken utsträckning den karolinska tidens och frihetstidens offentliga akter annullerats, och huruvida stadgar, som före 1680 gällt såsom grundlag, genom regeringsformen 1772 upphävts, spörsmål, som blevo aktuella vid sammankallandet av 1778 års riksdag. Ständernas anhållan vid samma riksmöte om införande av religionsfrihet för främmande trosbekännare och dess genomförande har belysts av G. Schauman i uppsatsen *Till religions-*

frihetsfrågans historia vid 1778—1779 års riksdag (*HT*, 1898, s. 49—59, 328—338). Jfr härmed det i föregående kapitel anförda arbetet H. Lewin, *Religionstvång och religionsfrihet i Sverige 1686—1782* (1899). Huru ståndens röster skulle beräknas enligt 1786 års riksdagsbeslut för att ett beslut skulle anses föreligga, har O. Alin utrett i uppsatsen *Om beräkningen af riksståndens röster enligt 1786 års riksdags beslut* (*HT*, 1884, s. 283—306). Arbetet *Konung Gustaf III och rikets ständer vid 1789 års riksdag* (1866), författat av W. Tham, innehåller »en omfattande och vederhäftig materialsamling» till samma riksdags historia. I uppsatsen *Ur envoyén P. O. von Asps papper till belysning av statsvälvningen 1789* (1919; även i *UUA*, och med serietiteln Bidrag till den gustavianska tidens författningshistoria, 2) har L. Stavenow utförligt belyst von Asps uppfattning av konflikten mellan Gustav III och adeln 1788—1789, den följande statsvälvningen samt Asps försök att under denna kris påverka konungen och åstadkomma en lösning av den statsrättsliga motsatsen. Vilket inflytande de franska revolutionsidéerna haft på avfattningen av riksdagsbesvären 1789 har S. J. Boëthius skärskådat i uppsatsen *Den franska revolutionens idéer i 1789 års riksdagsbesvär* (*NSvT*, 1887, s. 15—29). En utförlig framställning av händelseförloppet under 1792 års riksdag och särskilt av hemliga utskottets arbete och dess resultat har J. A. Almquist lämnat i avhandlingen *Riksdagen i Gefle 1792* (1895). Den enda sammanhängande redogörelse, som finnes över riksdagen i Norrköping 1800, är S. Wieselgrens numera något föråldrade *Riksdagen i Norrköping år 1800* (*SM*, 1864, s. 389—421, 471—509, 541—566). Riksdagens förnämsta och viktigaste uppgift var att råda bot på den finansiella nöden, m. a. o. att lösa realisationsfrågan. Dennas behandling på riksmötet har M. Hamnström skildrat i avhandlingen *Om realisationsfrågan vid riksdagen i Norrköping år 1800* (1866), och samme författare har även närmare uppmärksammat *Liljencrants' memorial i realisationsfrågan vid riksdagen i Norrköping 1800* (*HSHH* (1908), s. 535—558). I uppsatsen *Några anmärkningar rörande riksdagen i Norrköping år 1800* (*HT*, 1897, s. 1—30) har S. Clason sökt förklara konungens och regerin-

gens uppträdande i några av de på riksdagen förekommande striderna.

Vår ekonomiska historia under den gustavianska epoken kan knappast sägas ha blivit så uppmärksammad som den förtjänar. Några av de i föregående kapitel anförda utredningarna beröra dock även slutet av 1700-talet. I de många festskrifter, som utgivits med anledning av våra hushållningssällskaps hundraårsjubileer, ha resp. författare inledningsvis mer eller mindre utförligt berört jordbrukets ståndpunkt och utveckling i respektive provins eller län under senare delen av 1700-talet. Av dessa historiker må alldeles särskilt framhållas C. G. Weibull, *Skånska jordbrukets historia intill 1800-talets början* (1923; Skrifter, utg. av de skånska hushållningssällskapen, 1), emedan där utförligt behandlas Rutger Macleans viktiga jordbruksreformer och skiftesfrågans slutliga lösning. Mera från juridisk-administrativ synpunkt ses storskiftet och enskiftet av H. Forssman i uppsatsen *Om skifte och annan jorddelning i by* (*Svenska lantmäteriet 1628—1928*, D. 2 (1928), s. 1—66). I detta sammanhang kan också nämnas den redogörelse för Trollhätte kanals tillkomst och förhistoria, som S. E. Bring lämnat i avhandlingen *Trollhätte kanals historia till 1844* (1911; även i Trollhättan, dess kanal- och kraftverk, D. 1 (1911), s. 23—355), där planerna på en segelbar förbindelse mellan Vänern och Kattegatt, särskilt under senare hälften av 1700-talet, utförligt behandlats, liksom också själva kanalbyggets utförande, vilket fullbordades i augusti 1800.

Det finansiella och enkannerligen det statsfinansiella läget, mynt- och bankpolitiken under den gustavianska tiden har C. Hallendorff utrett i arbetet *Bankens öden från mössväldet till den andra realisationen 1766—1803* (1920; *Sveriges riksbank 1668—1918*, D. 3). Myntregleringsfrågan under Gustav IV Adolfs regering har utförligt skildrats av S. Brisman i avhandlingen *Realisationsfrågan 1808—1834*, D. 1 (1908; även i *GVVH*, F. 4, 12:1), där också dess förhistoria behandlas. Värdefulla bidrag till historien om det svensk-ryska krigets 1788—1790 finansiering har L. Stavenow givit i arbetet *Ur konung Gustav III:s och statssekreteraren, friherre Erik Ruuths brev-*

växling, 1—3 (1921—28; även i *UUA*). Den kommitté, som i augusti 1702 tillsattes för att bl. a. med vissa undantag granska hela statsförvaltningen under Gustav III:s tid och som under sin tvååriga tillvaro bar namnet K. Statsutredningen, har C. Norelius ägnat en liten studie med titeln *Kungl. Statsutredningen. Ett bidrag till finansernas historia under gustavianska tiden* (1893). Det ständiga finansiella trängmål, i vilket det svenska statsverket befann sig under Gustav IV Adolf, framkallade hos honom tanken att mot klingande valuta göra sig av med de svenska besittningarna på andra sidan Östersjön. De förhandlingar om Pommerns försäljning till Fredrik Vilhelm III av Preussen, som med vissa avbrott fördes under åren 1798—1806 men aldrig realiserades, har C. Grimberg klarlagt i uppsatsen *Gustaf IV Adolfs planer att föryttra svenska Pommern* (*HT*, 1903, s. 61—71). Wismars pantsättning till Mecklenburg, varom förhandlingar fördes under några år och som resulterade i konventionen den 26 juni 1803, har C. F. Lundin skildrat i avhandlingen *Wismars pantsättande till Mecklenburg-Schwerin* (1892). Genom denna pantsättning erhöll regeringen de reda penningar, som den behövde för att genomföra den myntrealisation, som beslöts 1803. Även på annat sätt försökte Gustav IV Adolf anskaffa den fond av silver som behövdes, bl. a. genom försäljning till Spanien av en del icke till användning kommet skeppsbyggnadsmaterial, varom H. Lundh lämnat en utredning i uppsatsen *Flottreforms- och silveranskaffningsplaner 1802. Ett bidrag till kännedomen om Gustaf IV Adolfs förbindelser med Spanien* (*HT*, 1925, s. 343—364).

En del nyare biografier över mera framträdande personligheter på det statliga och kyrkliga området äro av den art, att de icke kunna förbises vid studiet av den gustavianska tidens historia. Tvenne av dessa levnadsteckningar: Tegnérs förtjänstfulla Armfeltsbiografi och Lilljecronas levnadsteckning över Toll äro redan förut omnämnda. Bland övriga kunna nämnas följande, anförda efter den biograferades namn: G. Reis, *Karl Johan Adlercreutz*, D. 1—2 (1925—27; *SSLF*, 183, 1961); C. von Bonsdorff, *Gustaf Mauritz Armfelt*, D. 1—3 (1930—32;

SSLF, 212, 223 och 231); H. Borelius, *Carl Gustaf von Brinkman*, 1—2 (1916—18), i vars andra del behandlas Brinkmans verksamhet som diplomat i Paris, Berlin och London; G. Castrén, *Gustav Philip Creutz* (1917); W. E. Svedelius, *Minne af generallöjtnanten, friherre Georg Carl von Döbeln* (*SAH* ifrån år 1796, D. 60 (1884), s. 27—285); K. Warburg, *Karl August Ehrensvärd* (1893); G. Iverus, *Hertig Karl av Södermanland, Gustav III:s broder*, 1 (1925), vars hittills utgivna del går fram till ryska krigets början; E. Rodhe, *Jacob Axelsson Lindblom såsom biskop i Linköping* (1905); J. A. Hammargren, *Karl Gustaf Nordin*, 1 (1923); C. T. Odhner, *Minne af riksrådet m. m. grefve Ulrik Scheffer* (*SAH* ifrån år 1886, D. 6 (1892), s. 25—210); L. Tingsten, *Gustaf Wilhelm af Tibell. Huvuddragen av hans liv, hans verksamhet såsom generaladjutant för armén och hans avskedande, tillika en studie av Sveriges krigföring år 1808* (1924; Militärlitteraturföreningens förlag, 140); K. Mellander, *Johan Christopher Toll som militär och politiker under Gustav III* (1933), i vilken avhandling författaren skildrar Tolls insats i revolutionen 1772, hans enskilda och militära verksamhet under åren 1784—1787, då han var konungens politiske rådgivare, hans inställning till ryska kriget och efter dettas avslutande hans arbete i Skåne som generalbefälhavare och för flottan fram till slutet av år 1792 (jfr härmed I. Andersson, *Johan Christopher Toll. Biografiska problem*, tryckt i *Sc.*, 1934, s. 33—79) samt J. Rosengren, *Om Olof Wallqvist såsom biskop och eforus* (1901).

Några undersökningar hörande till vår inre historia under den gustavianska tiden, som icke lämpligen kunnat inpassas i de uppgjorda och ovan följda grupperingarna, anföras här nedan i ett sammanhang. Revolutionens genomförande har, förutom av Montan i ovan (s. 571) nämnda avhandling, mera utförligt berörts i studierna *Den nittonde augusti 1772* (*SvT*, 1872, s. 297—312; omtr. i förf:s Smärre skrifter (1889), s. 336—356) av C. G. Malmström och *Ett hundrafemtioårigt revolutionsminne* (*NT*, 1922, s. 308—327) av N. Forssell. Det första halvåret av Gustav III:s regering har N. Tengberg belyst i arbetet *Konung Gustaf III:s första regeringstid till och med 1772 års stats-*

hvälfning, vilket efter författarens död utgavs 1871 av C. T. Odhner. Likasa ha de sista åren behandlats av C. F. J. Wahlenberg i uppsatsen *Bidrag till historien om K. Gustaf III:s sednaste regeringsår* (*TL*, 1851, s. 321—366). För Johan Liljencrantz' ställning till vår yttre handelspolitik under åren 1773—1780, då han som statssekreterare ledde utvecklingen, har Å. Essén redogjort i avhandlingen *Johan Liljencrantz som handelspolitiker* (1928). N. Herlitz har i uppsatsen *Ett förslag från Gustav III:s tid om stadsförvaltning under landsrätt* (*HT*, 1921, s. 93—134) gått närmare in på de diskussioner, som på 1780-talet fördes om ett då uppkommet projekt att lägga städer under landsrätt för att åstadkomma en reduktion i den dyrbara och ofta betungande stadsförvaltningen. I uppsatsen *Ur Adolf Ludvig Ribbings papper* (*HT*, 1892, s. 51—70, omtryckt i förf:s Valda skrifter, D. 5 (1906), s. 29—56) har E. Tegnér på grundval av Ribbings efterlämnade brev och anteckningar gjort en studie över hans karaktär med huvudvikten lagd på Gustav III:s mord och Ribbings senare öden. En redogörelse för mordet på Gustav III har O. Nilsson lämnat i skriften *Blad ur konung Gustaf den tredjes historia. Några ord om sammansvärjningen år 1792* (1873). — De på sommaren och hösten 1802 påbjudna förstärkningarna av Finlands försvar har C. von Bonsdorff skildrat i uppsatsen *Landtvärnsplaner 1802* (*SSLF*, 47. Förh. o. upps., 14 (1901), s. 100—142).

En detaljerad skildring av Högsta Domstolen, dess tillkomst och första arbetsår, har B. Wedberg lämnat i arbetet *Konungens Högsta Domstol 1789—1809* (1922). Med den framställning Wedberg givit kan jämföras uppsatsen *Den gustavianska Högsta Domstolen och dess hävdatecknare* (*HT*, 1924, s. 317—374) av K. G. Westman, vilken också lämnar upplysningar om lagstiftningsarbetet efter 1800 års riksdag. För Svenska Akademiens tillblivelse och öden, särskilt under den Reuterholmska regimen, då akademien var suspenderad, har G. Ljunggren redogjort i det med anledning av akademiens hundraåriga tillvaro 1886 utgivna arbetet *Svenska Akademiens historia 1786—1886*, D. 1—2. Om den andliga kulturens utveckling under den gustavianska epoken får den intresserade de bästa upplysningar i de redan

flera gånger nämnda arbetena: SCHÜCK och WARBURG, *Illustrerad svensk litteraturhistoria* och ANNERSTEDT, *Upsala Universitets historia;* det senare går dock ej längre än till 1792.

*

Av utländska historiska arbeten, som äro av vikt för denna period, kan helt naturligt endast ett mycket litet antal här omnämnas, i främsta rummet de, som behandla Danmarks och Norges historia. I *Norges Historie, fremstillet for det norske Folk* har O. A. JOHNSEN i femte bandets andra avdelning (1914) behandlat *Tidsrummet 1746—1813.* I serieverket *Det norske folks liv og historie gjennem tidene* har S. STEEN författat *Tidsrummet 1770 til omkring 1814* (1933). En undersökning av det inre tillståndet i Norge under den tid, då landets öden leddes av en särskilt tillsatt regeringskommission på grund av den genom den engelska blockaden i hög grad försvårade förbindelsen med de danska regeringsmyndigheterna, har verkställts av J. S. WORM-MÜLLER i arbetet *Norge gjennem nödsaarene. Den norske regjeringskommission 1807—1810* (1918). *Det danske Folk under Enevælden,* omfattande åren 1766—1848 och utgörande sjätte bandet (1928) av *Det danske Folks Historie,* har skildrats av A. LINVALD, T. A. MÜLLER, H. JENSEN och V. ANDERSEN. Motsvarande parti i samlingsverket *Danmarks Riges Historie,* som sträcker sig över perioden 1699—1814, har redan omnämnts i föregående kapitel. Det har författats av E. HOLM, som i ett stort antal andra arbeten grundligt utforskat Danmarks historia och alldeles särskilt dess utrikespolitik under sista hälften av 1700-talet och början av 1800-talet. Bland dessa arbeten kunna nämnas: *Danmark-Norges udenrigske Historie under den franske Revolution og Napoleons Krige fra 1791 til 1807,* D. 1—2 (1875); *Danmark-Norges Historie under Kristian VII (1766—1808),* Bd 1—3 (1902—09) och *Danmark-Norges udenrigske Historie i Aarene 1800 til 1814,* Bd 1—2 (1912). De två sistnämnda ingå som delar i Holms stora arbete *Danmark-Norges Historie fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse* (1891—1912).

Viktiga bidrag till Danmarks och Norges inre och yttre historia omkring år 1800 ha framlagts av A. Linvald i arbetet *Kronprins Frederik og hans Regering 1797—1807*, I (1923).

Den utomnordiska historiska litteraturen rörande franska revolutionen och Napoleonstiden är så överväldigande rik, att det icke är rådligt att ur den stora mängden försöka göra ett urval. Det kan vara nog att hänvisa till den förut anförda bibliografien av Kircheisen och till de litteraturanvisningar, som åtfölja elfte bandet av *Norstedts Världshistoria*, där de viktigaste arbetena äro förtecknade. Även själva framställningen i detta band, betitlat *Revolutionen och Napoleon (1789—1815)* (1930) och författat av A. Grade, kan varmt rekommenderas den intresserade.

VII.

TIDEN EFTER 1809.

Den viktigaste källan till vår historia efter 1809 utgör tvivelsutan *riksdagshandlingarna.* Vid riksdagen 1809 upptogo ståndden det under slutet av 1700-talet uppkomna bruket att till trycket befordra sina protokoller, vilket hädanefter blev en vedertagen regel. Till protokollen lades 1810 ett *Bihang till riksståndens protokoll,* innehållande kungliga propositioner, utskottsbetänkanden, protokollsutdrag, skrivelser m. m. Detta bihang uppdelades f. o. m. 1817 i vissa samlingar med fastställt innehåll för varje samling, en anordning, som ännu bibehålles. En förteckning över officiella riksdagshandlingar och en kort översikt över dessas innehåll får man bäst i D. M. Sandahl, *Svenska riksdagarnes från och med år 1786 till och med år 1866 tryckta protokoller med bihang* (1871). Ett *Sakregister till rikets ständers protokoll med bihang 1809—1866* utgavs 1891—93 av J. Johansson. Ett personregister till dessa årens riksdagshandlingar är under utarbetande. Färdiga äro registren till prästeståndet och borgarståndet, vilka i korrekturavdrag äro tillgängliga i större offentliga bibliotek. Andra biografiska hjälpmedel har den intresserade i V. Millqvists redan i föregående kapitel nämnda *Svenska riksdagens borgarstånd 1719—1866* (1911) och G. Z. Hedenströms *Sveriges bondestånd 1809—1866* (1922), vars hittills utkomna första del omfattar talmännen och vice talmännen. Till riksdagshandlingarna efter 1866 hava värdefulla person- och sakregister utgivits. *Register till riksdagens protokoll med bihang 1867—1899* (1899—1901) har utarbetats av J. Johansson, för åren *1900—1910* (1913) och för åren *1911—1920* (1922—23) av K. Hagman samt för åren *1921—1930* (1933) av

R. Höckert. — Den svenska kyrkans nuvarande representation är allmänna kyrkomötet, vilket sanktionerades genom kungl. förordningen av den 10 november 1863. Alltsedan 1868, då representanter för svenska kyrkan första gången sammankommo, ha dess protokoll befordrats till trycket under titeln *Allmänna kyrkomötets protokoll*, f. o. m. 1909 med sporadiska bihang. Ett *Register över kyrkomötets protokoll jämte bihang för åren 1868—1918*, utarbetat av K. Hagman, utkom 1920. — Av vikt för denna tidens historia äro även det norska stortingets *Forhandlinger*, vilka äro tryckta f. o. m. år 1814.

Förutom ståndens protokoll och vad som ingår i bihanget, har emellertid en hel del andra viktiga riksdagshandlingar i synnerhet från de tidigare riksdagarna särskilt utgivits. Enligt beslut av riksdagen 1873 utkom följande år *Riksens höglofl. ståndets constitutions-utskotts memorialer och öfriga expeditioner vid riksdagen i Stockholm 1809—1810*. Till trycket befordrades 1889 *Riksens ständers constitutions-utskotts memorial ang. dess förslag till regerings-form, afgifvet den 2 juni 1809, och Kongl. Maj:ts och riksens ständers fastställda regerings-form, dat. den 6 juni 1809*. I enlighet med beslut av riksdagen 1900 offentliggjordes 1902 *Constitutions-utskottets memorialer och öfriga expeditioner vid riksdagarne 1810, 1812 och 1815*. På uppdrag av Riksgäldskontoret ha av S. Clason och A. Forssell utgivits *Konstitutionsutskottets protokoll vid 1810, 1812 och 1815 års riksdagar* (1931). Slutligen har V. Vendel ederat *Hemliga utskottets protokoll och handlingar vid urtima riksdagen i Örebro 1812* (1908; även i *GVH*, F. 4, 11:3). Även må erinras om att i synnerhet vid de tidigare riksdagarna under denna tid ett stort antal på offentlig eller enskild bekostnad särskilt utgivna protokollsutdrag, memorial, diktamina till protokollen, anföranden i ståndén sågo dagen vid sidan av de officiella protokollen och handlingarna. Dessa äro icke upptagna i Sandahls ovannämnda förteckning utan måste uppsökas i bibliotekens samlingar av riksdagstryck. Till och med 1844 utkommo också liksom förut under olika namn särskilda riksdagstidningar, men dessa äro ytterst ofullständiga och delvis ej fullföljda, varför de säkerligen icke äro av någon större betydelse för forskningen.

Till regeringsformens historia finnas, förutom redan nämnda protokoll och handlingar, härrörande från konstitutionsutskottet vid riksdagen 1809, några mindre men betydelsefulla källor, vilka äro av vikt för att kunna lära känna dennas genesis. Hans Järtas egen, 1832 nedskrivna ofullbordade redogörelse för regeringsformens tillblivelse har utgivits av A. Brusewitz under titeln *Hans Järtas berättelse om tillkomsten af 1809 års regeringsform* (*HT*, 1915, s. 263—265). Den av Järta uppsatta promemorian för det blivande arbetet inom konstitutionsutskottet är offentliggjord av O. Alin i uppsatsen *Bidrag till regeringsformens historia* (*StvT*, 1897—98, s. 183—188). I samma tidskrift har Alin också ederat *Hans Järtas koncept till regeringsformen* (*StvT*, 1897—98, s. 3—30). I första bandet av Järtas *Valda skrifter* (1882, s. 41—54) är bland hans ämbetsutlåtanden och anföranden till statsrådsprotokollen intaget *Konstitutionsutskottets memorial med öfverlemnande af förslag till regeringsform den 2 juni 1809*, vilket är uppsatt av Järta. Första utkastet till det förslag till regeringsform, som på regeringens uppdrag utarbetades av Anders af Håkansson, har C. G. Edelstam meddelat under titeln *Regeringsformen 1809* (*HT*, 1916, s. 262—279). Det Håkanssonska förslaget i sin definitiva utformning har med kritisk apparat publicerats av N. Höjer under titeln *Regeringsförslaget till en ny regeringsform 1809 eller det s. k. Håkansonska förslaget* (*HT*, 1910, s. 109—131). En av kanslirådet E. Bergstedt uppsatt kritik av det Håkanssonska förslaget, som han givit titeln *Något om den projekterade konstitution*, har A. Forssell avtryckt i *HT*, 1911, s. 100—104. Uppmärksammas böra också tvenne särskilda utlåtanden i författningsfrågan av ordföranden i konstitutionsutskottet L. A. Mannerheim och lagman G. Poppius, det förra, publicerat av A. Brusewitz i *HH*, D. 25: nr 2 (1916), s. 175—186 (jfr härmed uppsatsen *Det »Leopoldska» konstitutionsprojektet 1809* av A. Brusewitz, införd i *HT*, 1911, s. 51—54), det senare av T. Westrin i *HT*, 1896, s. 338—344. Det motförslag till regeringsform, som i början av år 1810 i hemlighet utarbetades av den gustavianska oppositionen och vilket var ämnat att ersätta 1809 års regeringsform, har med en förklarande inledning utgivits av A. Bruse-

WITZ under titeln *Den gustavianska oppositionens grundlagsförslag vid 1809—10 års riksdag* (*HT*, 1911, s. 269—292). Ett tidigare, på hösten 1809 av oppositionen utarbetat författningsutkast har C.-F. PALMSTIERNA meddelat i uppsatsen *Bröderna Nordin och den gustavianska oppositionens grundlagsförslag vid 1809—10 års riksdag* (*HT*, 1929, s. 328—340). I detta sammanhang torde det vara lämpligt att påpeka det förslag till förändrad regeringsform från år 1812, vilket S. ANDGREN avtryckt i sin avhandling (s. 305—346) och som närmare omnämnes å s. 643. Ytterligare en del källor till regeringsformens historia äro anförda i uppsatsen *Öfversikt öfver litteraturen rörande källorna till 1809 års regeringsform* (*StvT*, 1914, s. 255—277) av ELEONORE BRUNO. Regeringsformen med därtill hörande motiver har utgivits 1889 av O. ALIN. En mängd olika editioner av grundlagarna och andra konstitutionella stadgar finnas, bland vilka de bästa härröra från CHR. NAUMANN, O. ALIN, W. UPPSTRÖM, K. HAGMAN, C. A. REUTERSKIÖLD och R. MALMGREN.

Frågan om en ombildning av den svenska representationen och upptagande däri av vissa ej representerade klasser sysselsatte riksdagen och den svenska allmänheten i över femtio år. Det första förslaget till en representationsförändring utarbetades av konstitutionsutskottet vid 1810 års riksdag och trycktes under titeln *Riksens höglofl. ständers constitutions-utskotts betänkande rörande national-representationen med tillhörande handlingar och protocoll* (1810). Under den följande tiden framkommo en stor mängd projekt till ändring av ståndsrepresentationen, framlagda såväl på officiellt uppdrag som av enskilda personer. Successivt utsträcktes emellertid också representationsrätten till samhällsklasser, som icke förut haft ombud i de fyra ständen. Fragans vidare öden kunna vi icke här följa, utan hänvisa den intresserade, förutom till längre fram nämnda specialbearbetningar, särskilt till den av W. E. SVEDELIUS utarbetade historiken *Representationsreformens historia* (1889), där en fyllig redogörelse lämnas för de olika förslagens behandling och innehåll. Endast några få av de mera uppmärksammade förslagen skola här utan vidare kommentarer anföras: C. H. ANCKARSVÄRD och J. G. RICHERT, *Förslag till national-representation* (1830); M.

BJÖRNSTJERNA, *Grunder för representationens möjliga ombyggnad och förenkling* (1839); A. VON HARTMANSDORFF, *Förslag till svenska national-representationens ombildning* (1844); *Det till afgörande vid nästa riksdag hvilande nya representationsförslaget* (1844), utarbetat av konstitutionsutskottet vid riksdagen 1840—41; *Betänkande, förslag och protokoll från den af Kongl. Maj:t i nåder förordnade kommitté för behandling af frågan om national-representationens ombildning* (1847); A. VON HARTMANSDORFF, *Förslag till svenska folk-representationens ombildning* (1851) samt det på grundval av de av L. DE GEER uppsatta riktlinjerna utarbetade *Det kongl. förslaget till representationens ombildning* (1863). Vid studiet av frågan om representationsförändringen böra icke glömmas bort de följdskrifter till och de stridsskrifter mot de olika förslagen, vilka till ett stort antal sågo dagen och vilka vanligen förvaras i bibliotekens samlingar av »politiska skrifter». Även under vår tid ha förslag om ändringar i det svenska tvåkammarsystemet framförts, mestadels genom väckta motioner, varom registren till och själva riksdagshandlingarna lämna närmare upplysning.

En viktig källa för vår inre historia efter 1809 utgör den officiellt redigerade *Svensk författningssamling*, som började utgivas 1825. I den publiceras regeringsbeslut såsom lagar, förordningar, kungörelser och resolutioner, som anses äga allmännare tillämpning inom statsförvaltningen. Under åren 1876—1911 voro vissa kungörelser av mindre betydelse sammanförda i ett *Bihang till Svensk författningssamling*, vilket emellertid upphörde sistnämnda år. Då vidtogs även den förändringen, att ur författningssamlingen uteslötos åtskilliga grupper, som regelbundet offentliggjordes i specialsamlingar, såsom traktater med främmande makter, fångvårds-, skogs- och medicinalförfattningar. Varje årgång av författningssamlingen åtföljes av ett alfabetiskt och ett kronologiskt register. Dessutom föreligga allmänna sakregister, omfattande åren *1825—1874* (1876), *1875—1894* (1895), *1895—1904* (1905) och *1905—1919* (1921). Även må erinras om N. H. QUIDINGS *Svenskt allmänt författningsregister för tiden från år 1522 till och med år 1862* (1865). En kort historik över Svensk författningssamling har C. G. BJÖRLING

lämnat i uppsatsen *Svensk författningssamling 100 år* (*SvLT*, 1925, s. 42–44).

Till det officiella trycket höra de med åren allt talrikare *kommittébetänkanden*. I det svenska statslivet har kommittéväsendet fått en mycket stor omfattning, och en otrolig mängd kommittéer för olika ändamål ha tillsatts, bestående i regel av flera personer, ofta någon eller några riksdagsmän, men understundom endast av en särskild sakkunnig, tillkallad för att biträda med utredningar och med utarbetande av förslag. De betänkanden, som kommittéerna avgivit, innehålla ett mycket rikt material till vår inre historia, särskilt de som röra vårt beskattningsväsende, finansiella frågor, kommunikationerna, ämbetsverkens organisation och försvarsväsendets ordnande. Uppkomsten och utvecklingen av vårt kommittéväsende har G. Hesslén utrett i avhandlingen *Det svenska kommittéväsendet intill år 1905* (1927). Kommittéernas betänkanden äro numera i regel befordrade till trycket, antingen självständigt eller ofta i riksdagstrycket, under senare år sammanförda i andra samlingen av Bihanget. Från och med år 1922 gjordes emellertid den förändringen, att kommittébetänkanden jämte annat officiellt tryck sammanfördes i en nybildad serie *Statens offentliga utredningar*. Denna är uppdelad i vissa grupper; de däri ingående skrifterna ha fortlöpande numrering inom varje år. En *Förteckning öfver komitébetänkanden 1809—1894* med dess fortsättning för åren *1895—1903* utgavs 1896 och 1904 av E. Thyselius. Genom Kungl. Bibliotekets försorg utarbetades en fortsättning fram till 1922 förmedelst s. k. tryckta cards, vilka i regel finnas tillgängliga i de större bibliotekens expeditioner.

Givande källor till vår inre historia äro ävenledes Kungl. Maj:ts befallningshavandes *femårsberättelser* över länens ekonomiska tillstånd. Redan under 1600-talet förekommo liknande skriftliga redogörelser av landshövdingarna, och dessa äro, som redan nämnts i ett föregående kapitel (s. 376), befordrade till trycket. Även under mitten av 1700-talet avlämnades av landshövdingarna enligt särskilt påbud till riksdagarna berättelser om länens tillstånd, »landskultur» och skogarna. Genom ett kungligt brev av den 13 maj 1802 ålades landshövdingarna att

f. o. m. 1805 avgiva femårsberättelser, vilka 1823 började tryckas, sedan deras form och innehåll blivit närmare bestämda. F. o. m. perioden 1856—1860 äro femårsberättelserna publicerade i avdelningen *H* av *Bidrag till Sveriges officiella statistik*. Med åren 1900—1905 upphörde dessa femårsberättelser. Andra källor av enahanda art, fastän icke av samma betydelse, utgöra de årsberättelser över verksamheten, som framför allt under de senaste decennierna avgivits av högre ämbetsverk, styrelser och institutioner. Ända sedan 1810 har också av Kungl. Maj:t vid varje riksdags början avlämnats en *Berättelse om vad i rikets styrelse sedan sista lagtima riksdags sammanträde sig tilldragit*, införd bland riksdagshandlingarna efter kungl. propositionerna. En sammanarbetning av dessa berättelser för åren 1809—1834 har gjorts av P. A. Wallmark, som gav ut den under titeln *Öfversigt af de förnämsta åtgärder inom förvaltningens alla grenar* (1835). En andra upplaga, tryckt 1839, innehåller som tillägg särskilda för åren 1834—1838 upprättade summariska redogörelser över de styrelseåtgärder, som under dessa åren blivit vidtagna. I detta sammanhang kunna också framhållas landstingens tryckta protokoll och handlingar (sedan 1860-talet) samt hushållningssällskapens tryckta protokoll och handlingar (sedan 1800-talets början), ur vilka uppgifter om länens tillstånd och därinom vidtagna förändringar och förbättringar kunna hämtas.

För Karl XIV Johans tid finnas några få mindre grupper av enstaka handlingar samt publikationer till hans historia, vilka kunna vara värda att framhållas. Först må då erinras om de handlingar, som samlats av Schinkel och vilka publicerats som bilagor till och i de särskilda bihangen till Schinkel-Bergman, *Minnen ur Sveriges nyare historia*. För närmare upplysningar om detta arbete hänvisas till den redogörelse för detsamma, som lämnats i föregående kapitel (s. 521). Här behöver därför blott framhävas, att i delarna 5—12 och Bihang 2—3 ingå värdefulla handlingar rörande prinsens av Vasa titel, skeppshandelsfrågan, utdrag ur statsrådsprotokollen, brev från J. G. Richert och biskop Chr. I. Heurlin m. m. I *Karl Johans förbundets handlingar (KJFH)*, vilka började utkomma år 1862, äro of-

fentliggjorda åtskilliga aktstycken. Handlingarna till några av de under Karl Johans regering anställda rättegångarna mot vissa personer äro också av värde för en historiker, såsom t. ex. *Kongl. Maj:ts och Rikets Svea hofrätts protocoller i undersöknings-målet rörande angifne stämplingar emot H. K. H. Kronprinsens höga person* (1817) samt *Protocoll och handlingar angående det vid riks-rätt af rikets ständers justitiae-ombudsman anställdta åtal emot . . . B. C. Qviding . . . rörande lyftningen och användandet af 400,000 rdr af s. k. mindre creditivet till förstärkning af tredje hufvud-titelns allmänna eller vanliga militaire-behof* (1823). Av liknande art äro även de av A. Lindeberg till Svea hovrätt ingivna *Rättegångs-handlingar* (1834) i målet mot honom, liksom ock de inlagor i form av försvarsskrifter med ty åtföljande stridsskrifter, som höra till den mot M. J. Crusenstolpe anställda rättegången. Till sist kunna också framhållas de fem samlingsband med tryckta handlingar till Karl XIII:s och Karl XIV Johans historia, vilka finnas i Kungl. Biblioteket. Dessa innehålla i brokig blandning riksdagshandlingar och annat officiellt tryck, skrifter i finansfrågor, spridda nummer av Post- och Inrikestidningen, proklamationer, tal m. m.

Till historien om de båda tronföljarvalen 1809—1810 äro en del viktiga källskrifter publicerade. Till det förstnämnda höra: *Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg mit König Friedrich VI. von Dänemark und dem Thronfolger Prinzen Christian Friedrich* (1908), *Aus dem Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein* (1913), båda utg. av H. Schulz, samt *Handlingar till kronprins Carl Augusts historia*, utgivna av S. Clason (1925; *HH*, D. 27: nr 2). De i dessa trenne verk offentliggjorda handlingarna äro till största delen hämtade ur det arkiv, som en gång tillhört Fredrik Kristian av Augustenburg, en broder till den svenske kronprinsen Karl August, och med vilket denne senares familjepapper förenades efter hans död. Den av Clason verkställda editionen omfattar huvudsakligen brev och skrivelser till och från Karl August, speciellt rörande hans val, från nov. 1808 till nov. 1810. En del *Handlingar rörande thronföljare-valet*

1809 äro avtryckta i *HHA*, D. 4 (1831), s. 29—48. I samma publikation (D. 5 (1831), s. 68—100) äro samlade *Kronprinsen Carl Augusts bref till Georg Adlersparre*. Upplysningar om kronprinsens död och därmed i samband stående händelser erhållas i de protokoll och handlingar, som utgöra resultatet av de officiellt anställda undersökningarna och rättegångarna. De viktigaste av dessa aktsamlingar äro: *Alla till kongl. collegium medicum inkomna rapporter, bref och förklaringar samt collegii afgifna utlåtanden rörande ... Carl Augusts helsotillstånd, sjukdoms-tillfälligheter, dödsfall, obduction och dödsorsaker* (1810—11); *Protokoller, hållna i Kongl. Maj:ts öfra borg-rätt i aktionsmålet emellan hof-auditören G. Edman och lif-medicus J. Rossi rörande dennes förhållande wid obductionen af ... kronprinsens lik* (1810), varmed bör jämföras den av Rossi uppsatta och av S. G. Vogel utgivna försvarsskriften *Ueber die Art und Ursache des Todes des hochseel. Kronprinzen von Schweden, Carl August* (1812); *Protocoll hållna hos öfwer-ståthållare-embetet i Stockholm angående de om wållande till Hans Kongl. Höghet Kron-Prinsens död gängse rykten och misstankar* (1810) samt *Kongl. Maj:ts och rikets Swea hof-rätts protocoller wid den anbefallda undersökningen om grunden för allmänna ryktet rörande orsaken till Hans Kongl. Höghet Kron-Prinsen Carl Augusts högst beklageliga död* (1810). En del handlingar rörande kronprinsen Karl Augusts död innehåller även det å s. 637 anförda arbetet av A. J. Amnéus, *Om kronprinsen Karl Augusts dödssätt* (1865).

Den viktigaste källan för ett närmare studium av de omständigheter, som voro förknippade med Bernadottes val till svensk tronföljare, äro av O. Alin samlade i aktpublikationen *Tronföljarevalet 1810* (1899; *HH*, D. 17). Denna innehåller protokoll och handlingar rörande själva valet, hithörande statsrådsprotokoll, hemliga utskottets vid valriksdagen hållna protokoll och dess betänkanden, brevväxlingen mellan statsministern för utrikes ärendena och svenske ministern i Paris m. m. Under rubriken *Från tronföljarevalet 1810* äro av S. Clason i *För hundra år sedan* (Saml. 2 (1910), s. 109—155) utgivna en hel del brev, skrivna under valriksdagen från Hans Järta och J. C. von Schoting till C. E. Lagerheim, fru F. Chr. Järta och L. von Hauss-

wolff. Slutligen kan i detta sammanhang också nämnas den av »kungamakaren» C. O. Mörner uppsatta *Kort berättelse om ursprunget till thronföljar-valet i Örebro år 1810*, vars första upplaga, åtföljd av flera bilagor och tryckt endast i ett fåtal exemplar, utkom 1829; en senare edition (1834) saknar bilagorna. I detta sammanhang kan också nämnas samlingen *Bref och handlingar rörande bonduuppploppet i Skåne 1811* (*SSLHAF*, II. 4 (1876), s. 53—95), i vilken inga officiella rapporter, vittnesmål och brev, växlade mellan de myndighetspersoner, som närmast voro intresserade av uppträdet och dess stillande.

För ett närmare studium av vår utrikespolitik efter 1809 utgöra tionde till femtonde banden (1896—1934) av *Sveriges traktater* med dess fortsättningar den viktigaste källsamlingen. Dessa delar, som också innehålla av Sverige och Norge gemensamt avslutna fördrag och därför även bära titeln *Sveriges och Norges traktater*, omfatta åren 1815—$^{26}/_{10}$ 1905. En fortsättning på detta verk äro de båda arbetena *Recueil des traités, conventions et autres actes diplomatiques de la Suède entièrement ou partiellement en vigueur le 1 janvier 1910* (1910) samt *Recueil des traités, conventions et autres actes diplomatiques de la Suède conclus pendant les années 1910 et 1911* (1911). Från och med 1912 utgivas årligen med flera häften om året av utrikesdepartementet *Sveriges överenskommelser med främmande makter*, i vilka publiceras de traktater och konventioner, som värt land avslutat med främmande makter. De fördrag och överenskommelser, som helt eller delvis hade gällande kraft den 1 januari 1926, ha av S. Lewenhaupt samlats och i tvenne band utgivits under titeln *Recueil des traités, conventions et autres actes diplomatiques de la Suède, entièrement ou partiellement en vigueur au 1:er janvier 1926*, T. 1—2 (1926—27). För Danmarks del äro motsvarande akter samlade i verket *Danske Tractater efter 1800*, vilket är uppdelat i två serier: *Politiske Tractater* samt *Handels- og andre Tractater*, båda med vardera ett band för tiden 1800—1863. I fortsättningen äro dessa serier sammanslagna till en, av vilken ett andra band (1885) omfattar åren 1863—1879. En ny serie *Danmarks Traktater og Aftaler med fremmende Magter efter 1814* började uppläggas 1918, men av denna har hittills

endast ett band (det fjärde) utkommit, omfattande åren 1880—1890.

För åren närmast efter Gustav IV Adolfs avsättning och fram till 1815 finnas en del utredningar samt svenska och utländska källpublikationer till belysning av våra diplomatiska förbindelser med främmande makter. Ledare av utrikespolitiken efter revolutionen 1809 var G. Lagerbjelke. Denne uppsatte en för sekreta utskottet vid riksdagen 1809 avsedd officiell redogörelse för *Sveriges förhållande till främmande makter från den 13 mars till den 6 juni 1809*, vilken av O. Alin meddelats i *HSCGM* (1897). En liknande berättelse avgav L. von Engeström den 7 januari 1813, vilken är tryckt under titeln *Underdånig berättelse till Kongl. Maj:t af dess stats-minister för utrikes ärenderne* (1813). Under titeln *Notice biographique sur la carrière politique du comte Gustave Lagerbjelke* utkom posthumt 1867 en sannolikt 1837 av nyssnämnde Lagerbjelke nedskriven redogörelse för hans diplomatiska verksamhet under åren 1809—1811, då han var svensk minister i Paris. Uti delarna 4 (1831) — 7 (1832) av *HHA* är av G. Adlersparre publicerad en stor mängd *Handlingar rörande Sveriges förhållanden till utländska magter efter revolutionen 1809*. Brev och aktstycken för åren 1809—1814 rörande förhållandet mellan Sverige och Danmark, krigshändelserna och fredsunderhandlingarna ingå under växlande samlingstitlar i tredje till åttonde banden av den av det danska krigsarkivet utgivna publikationen *MfK*. Av dessa samlingar må särskilt framhållas *Frederik den sjettes fortrolige Brevvexling med Norge i Aaret 1809*, även utkommen i separattryck 1889. Det redan i föregående kapitel citerade arbetet *Utdrag ur danska diplomaters meddelanden från Stockholm* (1897), utg. av F. U. Wrangel, innehåller i svensk översättning danska sändebudsberättelser från Stockholm även för åren 1810 och 1812—1813. Scaevolas planlöst hopkomna och dåligt redigerade samling av *Utländska diplomaters minnen från svenska hofvet* (1885), vilken även omnämnts i föregående kapitel (s. 550), inrymmer brev och skrivelser, växlade mellan medlemmar av den engelska legationen i Stockholm och utrikesdepartementet i London under åren 1809 till 1815, samt en avdelning depescher och

rapporter från franska diplomater i Sverige till vederbörande i Paris och deras svar under åren 1809—1814. I samlingen ingår även en del brev från och till Karl Johan samt från och till svenska diplomater i Paris och London. Karl Johans brev till kejsar Napoleon ha publicerats av C. J. Bail under titeln *Correspondance de Bernadotte, prince-royal de Suède, avec Napoleon depuis 1810 jusqu'en 1814* (1819). Brev, växlade mellan Karl Johan och kejsar Alexander under det betydelsefulla året 1812, äro befordrade till trycket under titeln *Correspondance inédite de l'empereur Alexandre et de Bernadotte pendant l'année 1812* (1909). De protokoll, som fördes i det svenska statsrådet, då förbundet med Ryssland diskuterades och beslöts, äro meddelade av O. Alin i inbjudningsskriften *Svenska statsrådets protokoll i frågan om förbundet med Ryssland 1812* (1900; även i *UUÅ*).

Viktiga tryckta källor till historien om Sveriges deltagande i kriget mot Napoleon äro de samlingar av kronprinsen Karl Johans på franska avfattade brev, order och proklamationer, vilka utgåvos några år efter freden. De föreligga i flera olika editioner, delvis med ungefär samma innehåll, och några av dem i översättning till svenska, danska och tyska. Tvenne av dessa samlingar kunna här anföras, nämligen *Proclamations de S. A. R. le prince royal de Suède et Bulletins, publiés au quartier général de l'armée combinée du Nord de l'Allemagne, depuis le commencement des opérations jusqu'au 12 février 1814* (1826) och *Recueil des ordres de mouvement, proclamations et bulletins de S. A. R. le prince royal de Suède, commandant en chef l'armée combinée du Nord de l'Allemagne en 1813 et 1814* (1838). Ävenledes genom de av den högsta krigsledningen utfärdade, av fältboktryckaren Sohm tryckta *Bulletiner under kriget imellan Sverige och Frankrike aren 1813 och 1814* (1813—14) kunna krigsrörelserna närmare följas. Handlingar rörande kriget i Norge äro publicerade av C. Aubert under titeln *Aktstykker vedkommende krigsbegivenheterne 1814* (Meddelelser fra det norske Rigsarchiv, Bd 3 (1933), s. 1—256). I detta sammanhang kan också framhållas den samling *Bref från fälttågen i Tyskland och Norge 1813 och 1814* (1909), härrörande från

den som vitter författare mera kände C. Livijn, vilka befordrats till trycket av J. Mortensen. Några viktigare krigshistoriska upplysningar lämna icke dessa brev, men de äro av intresse genom den karakteristik, som brevskrivaren ger av de ledande svenska generalerna, och den inblick han lämnar i det liv, som fördes inom den svenska arméns officerskretsar under det sista krig, som vårt land fört. I detta sammanhang kunna också nämnas tvenne, ur krigshistorisk synpunkt dock mindre betydande memoarverk från deltagare i kriget, nämligen S. F. Siösteen, *Minnen från tyska fälttåget 1813* (1915), C. J. Ljunggren, *Minnes-anteckningar under 1813 och 1814 årens kampagner uti Tyskland och Norge* (1854) och K. Chr. Barnekow, *Dagboksanteckningar under fälttågen 1806 och 1813—1814* (1918; Svenska memoarer och brev. Ny serie, 1).

Till belysning av de diplomatiska underhandlingar, som under år 1813 och större delen av år 1814 fördes mellan de europeiska stormakterna och Sverige-Danmark och vilka slutligen resulterade i freden i Kiel, Norges avträdande och konventionen i Moss, föreligga åtskilliga aktsamlingar, vilka ur skilda arkiv samlats och utgivits av norska och danska forskare. Framför allt är det Y. Nielsen, som genom sina många källpublikationer bidragit till klarläggandet av dessa års diplomatiska historia. I *Aktmæssige Bidrag til Sveriges politiske Historie 1812—1813* (Forhandlinger i Videnskabs-Selskabet i Christiania, 1876, nr 7) har han med sammanbindande text hopfört handlingar ur det svenska utrikesdepartementets arkiv till förklaring av Karl Johans och kejsar Alexanders inbördes ställning med hänsyn till frågan om Norges avträdande. Denna senare fråga utgör ävenledes kärnpunkten i publikationen *Aktmæssige Bidrag til de nordiske Rigers politiske Historie i 1813 og 1814* (Forhandlinger i Videnskabs-Selskabet i Christiania, 1877, nr 12), där Nielsen förmedelst akter från Stockholm och Wien, tryckta in extenso eller i utdrag, lämnar en översikt av de politiska förhandlingar, som fördes under åren 1813 och 1814. De båda aktsamlingarna *Diplomatisk Brevveksling om Norge mellem Wien og London (1814) og mellem Berlin og London (1813, 1814)* (*HS*, D. 2 (1902—07), s. 489—549) och *Diplomatiske Aktstykker*

fra 1814 (*HS*, D. 3 (1908—14), s. 179—244) innehålla, den förra huvudsakligen österrikiska och preussiska depescher, framför allt från den preussiske gesanten J. Kloest i London till konungen av Preussen, den senare brev, växlade mellan kronprinsen Karl Johan och kejsar Alexander under år 1814, skrivelser till den ryske ambassadören von Suchtelen i Stockholm samt brev från denne och hans son till den ryske statssekreteraren A. Nesselrode för tiden juli—december 1814. I den stora publikationen *Aktstykker vedkommende Stormagternes Mission til Kjöbenhavn og Christiania i Aaret 1814*, 1—2 (1895—97; även i Skrifter udg. af Videnskabsselskabet i Christiania. 2. Hist.-fil. Klasse, 1895, nr 1; 1897, nr 3) har Nielsen ur danska, engelska, österrikiska, preussiska och ryska arkiv samlat och utgivit alla bevarade brev och depescher, som härröra från den diplomatiska mission, som stormakterna avsände till Köpenhamn och Kristiania för att åstadkomma unionens avslutande mellan de två konungarikena på den skandinaviska halvön. Aktstycken, som röra konventionen i Moss och de diplomatiska förhandlingar med stormakternas ombud, varur denna medelbart och omedelbart framgick, har likaledes Nielsen meddelat i publikationen *Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14:de August 1814* (1894; även i Skrifter udg. af Videnskabsselskabet i Christiania. 2. Hist.-fil. Klasse, 1894, nr 4). I *MfK*, Bd 9 (1902), s. 1—195, äro offentliggjorda *Aktstykker vedrörende Fredsunderhandlingerne med de mod Frankrig forbundne Magter*, vilka närmast röra freden i Kiel och dess följder samt omfatta tiden december 1813—september 1814. Som en fortsättning till detta arbete kan man betrakta den samling *Nye Aktstykker vedrörende de politiske Forhandlinger i København i December 1813 og Kielerfreden i Januar 1814*, som av Aage Friis publicerats i *DM*, R. 5: Bd 4 (1898—1901), s. 1—61, 101—156. Här äro tryckta betänkanden av det för ändamålet särskilt sammankallade danska »statsrådet», brev, växlade mellan Fredrik VI och geheimestatsminister C. D. Reventlow, mellan den danske gesanten i Wien och vederbörande i Köpenhamn m. m. Under den likalydande titeln *Uddrag af diplomatiske indberetninger om unionens forberedelse og tilblivelse* utgav C. J. Anker 1894—95

tvenne samlingar med handlingar rörande den svensk-norska unionens tillkomst. Den ena innehåller utdrag av den i Stockholm varande danske envoyén H. Krabbe-Carisius' skrivelser till den danska regeringen, den andra brev och depescher i översättning, de flesta i utdrag, från baron J. H. Tawast till Karl Johan, utrikesstatsministern L. v. Engeström, hovkanslern G. af Wetterstedt m. fl., vidare utdrag av Tawasts noter till den danske utrikesministern samt svar från v. Engeström till Tawast. I en tredje samling med titeln *Fra svenske arkiver om unionens forberedelser 1814* (1898) har C. J. Anker in extenso eller i utdrag offentliggjort skrivelser från den svenske envoyén i London G. M. Rehausen, brev från Karl Johan, v. Engeström, af Wetterstedt, H. H. von Essen till baron Tawast, depescher från C. Löwenhielm till v. Engeström m. m.

Mera betydande tryckta aktsamlingar till belysning av våra diplomatiska förbindelser med utländska makter efter 1815 äro knappast att tillgå. Det material, som behöves för undersökningar av detta slag, får till allra största delen uppsökas i arkiven. Endast några få källpublikationer stå forskaren till buds, bland vilka kunna framhållas de samlingar, som utgivits rörande *Bodösaken*, en smugglarhistoria på 1820-talet, som visserligen närmast gällde mellanhavanden mellan ett engelskt handelshus och den norska regeringen, men som genom sina följdverkningar även nödgade det svenska utrikesdepartementet till ingripande. Handlingar angående denna uppseendeväckande affär ha publicerats av Y. Nielsen under titeln *Aktstykker om Bodösagen* (*HS*, D. 1 (1900), s. 113—464) och av G. M. Gathorne-Hardy under titeln *British diplomatic correspondence relating to the Bodö affair* (1926). Den svenska politiken under 1850-talets orientaliska kris och särskilt dess viktigaste moment, novembertraktatens och Ålandskonventionens tillkomst, belyses ingående i de båda av C. Hallendorff utgivna arbetena *Oscar I, Napoleon och Nikolaus. Ur diplomaternas privatbrev under Krimkriget* (1918) och *Konung Oscar I:s politik under Krimkriget* (1930; *VHAAH*, D. 41:2). Dessa innehålla huvudsakligen handlingar men som inledning en orienterande teckning av den svenska politiken under Krimkriget. De viktigaste här publice-

rade aktstyckena äro utdrag ur Oskar I:s egenhändiga anteckningar vid samtal med utländska sändebud, uppteckningar av generalen, greve C. G. Löwenhielm från hans utrikespolitiska överläggningar med konungen under åren 1854—1856, brev från envoyén i S:t Petersburg G. af Nordin och sekreteraren, greve C. A. Ehrensvärd till kabinettssekreteraren, sedermera envoyén L. Manderström från åren 1853—1856, yttranden till statsrådsprotokollen, instruktioner och promemorior för svenska sändebud i utlandet, från dessa inkomna depescher och brev samt åtskillig korrespondens mellan utländska diplomater. Den brännande dansk-tyska konflikten omkring år 1860 har belysts genom några på officiellt uppdrag av L. Manderström utgivna *Diplomatiska handlingar rörande den danska frågan* (1863), vilka på särskild befallning förelades den svenska riksdagen och det norska stortinget. Dessa handlingar innehålla skrivelser från statsministern för utrikes ärendena till de svenska ministrarna i Köpenhamn, Berlin, London, S:t Petersburg och Paris under tiden mars 1861—jan. 1863 samt en diplomatisk skriftväxling mellan den engelske utrikesministern lord John Russell och de engelska sändebuden i Stockholm, Köpenhamn och Paris under tiden mars 1861—jan. 1863. Åtskilliga av dessa handlingar ingå även i samlingen *Aktstykker vedkommende den dansk-tydske Strid* (*DHT*, R. 3: Bd 3 (1862—64), s. 677—792; Bd 4 (1865—66), s. 585—858), som emellertid också inrymmer en del i förutnämnda arbete ej intagna aktstycken, belysande den svensk-norska regeringens ställning till frågan under åren 1858—1864. I detta sammanhang kan också erinras om de berättelser om de olika nordiska studentmötena som utgivits. Dessa innehålla visserligen icke några diplomatiska aktstycken, men i dem äro publicerade de tal som höllos samt uppgifter om mötena, vilka icke böra förbises vid studiet av skandinavismens historia. Viktigare äro de bidrag till dennas förståelse, vilka finnas i det urval av Orla Lehmanns brev, vilket 1903 utgavs av J. Clausen under titeln *Af Orla Lehmanns Papirer. Bidrag til Danmarks Tidshistorie i det 19. Aarhundrede*, samt i det av H. Koht utgivna arbetet *Norges og Sveriges Politik i Forholdet til Danmark 1857—1864* (1905). Det senare innehåller dels in extenso

avtryckta aktstycken, dels en förteckning, i kronologisk följd med angivande av datum och ställe för publiceringen, över handlingar, brev och skrivelser, som under åren 1856—1864 växlats i den dansk-svenska frågan.

Diplomatiska handlingar, som icke äro femtio år gamla, få enligt tryckfrihetsförordningens bestämmelser som bekant icke offentliggöras. Under de sistförflutna decennierna ha dock en del politiska aktstycken befordrats till trycket, framför allt sådana, som ha samband med konflikter, vilka av en eller annan anledning underkastats skiljedom. Bland diplomatiska aktstycken av det förra slaget kan framhållas som exempel *Unionens oplösning 1905. Officielle aktstykker vedrörende unionskrisen og Norges gjenreisning som helt suveræn stat.* Udg. ved J. V. Heiberg (1906) och *Diplomatisk skriftväxling i anledning av vissa postbeslag dec. 1915—aug. 1916* (1916), vilken innehåller de i frågan växlade skrifterna mellan den svenske envoyén i London, greve H. Wrangel, och Sir Edward Grey. Av aktstycken, som befordrats till trycket närmast för att tjäna som grundval för ett skiljedomsförfarande, kunna nämnas de handlingar, som röra tvisten med Norge om Grisbådarna, vilken avgjordes genom en skiljedomstol i Haag. Till denna inlämnades på den svenska regeringens vägnar utarbetade historiska utredningar och politiska inlagor, såsom *Svenska regeringens inlagor,* 1—3 (1908—09) och *Handlingar ingifna af svenska regeringen 1909 aug.—sept.* (1909). Dessa och andra av samma art tillika med skiljedomstolens protokoll och utslag (*Comptes rendus des séances)* äro vanligtvis sammanhållna under rubriken *Grisbådatvisten.* Över de till samlingen Grisbådatvisten hörande aktstyckena och inlagorna finnes en av E. W. Dahlgren uppgjord bibliografisk förteckning i maskinskrift, vilken ingår som del i samlingen. Den svensk-norska tvistefrågan om svenska flyttlappars rätt att viss tid om året beta på norskt område framkallade på samma sätt en mängd handlingar, såsom t. ex. *Dokument angående flyttlapparna* (1909), vilka på uppdrag av renbeteskommissionen av 1907 samlats och utgivits av K. B. Wiklund och J. Qvigstad. De inlagor och skrivelser, som inlämnades till den tillsatta skiljedomstolen, och de protokoll, som

fördes inför denna, befordrades också till trycket (1909–10) och äro vanligen sammanhållna under titeln *Kenbetsfrågan*. Tvisten med Finland om Åland gav även ledes anledning till publicering från svensk sida av politiskt-diplomatiska aktstycken såsom *Ålandsfrågan inför nationernas förbund*, 1—3 (1920—21; även med titeln Diplomatiska aktstycken, utg. av K. Utrikesdepartementet). Den första delen innehåller den svenska regeringens inlagor till förbundsrådet och till den internationella juristkommissionen, tillika med dennas och den brittiske representantens i rådet utlåtanden samt rådets på grund därav fattade beslut, de två senare den av nationernas förbunds råd tillsatta rapportörkommissionens utlåtande samt aktstycken till frågans behandling inför förbundets råd vid dess möte i juni 1921. För övriga aktstycken i Ålandsfrågan hänvisas till förteckningen i K. Setterwall, *Svensk historisk bibliografi 1901—1920* (1923), s. 287—294.

Av tryckta brev och brevsamlingar av intresse för denna epoks historia äga vi — förutom i närmast föregående kapitel redan behandlade — icke så få, av vilka flertalet faller inom förra delen av 1800-talet. *Bengt von Hofstens brev från 1809 års riksdag* (1913), utg. med inledning och anmärkningar av L. Wahlström, ha nästan karaktär av en dagbok över förloppet av den viktiga grundlagsriksdagen. En stor mängd brev från och till Georg Adlersparre äro offentliggjorda. I andra delen (1910), s. 9—108, av samlingsverket *För hundra år sedan* ingå under titeln *Ur Georg Adlersparres brefväxling* brev från Adlersparre till Karl XIII och Baltzar von Platen samt till Adlersparre från C. H. Posse, C. P. Gahn och från G. af Wetterstedt under tiden 1809—1810. Ur sin rika brevväxling har Adlersparre själv i femte till sjunde delarna av sina Handlingar rörande Sveriges äldre, nyare och nyaste historia publicerat till honom under åren 1809—1815 inkomna brev från Karl XIII, kronprinsen Karl August, C. Adlercreutz, J. H. Gahn, G. Lagerbjelke, B. von Platen, G. af Wetterstedt och G. F. Wirsén. Två större samlingar med brev från Adlersparre under hans senare år ha befordrats till trycket. L. Dalgren har utgivit *Brev från Georg Adlersparre till Erik Gabriel Flach* (1920) under åren 1822—

1835 och S. J. KARDELL *Bref från excellensen grefve Georg Adlersparre till öfverste Karl af Forsell* (1896) under åren 1823—1832. I den av M. WEIBULL publicerade samlingen *Bref från Skåne till h:s exc. statsministern för utrikes ärenden grefve L. v. Engeström år 1811* (*SSHFB*, 1871, s. 150—172) ingå brev och brevutdrag från J. C. Toll, W. af Klinteberg, G. af Wetterstedt, C. G. Stjernsvärd, W. Faxe och E. Z. Munck af Rosenschöld.

Av Karl Johans egna skrivelser äro några av hans mera privata brev till Karl XIII publicerade under titeln *Handlingar rörande Carl Johans historia* (*KJFH*, 1881—84, s. 6—32; 1885—93, s. 13—64; 1894—98, s. 39—85). Andra brev från honom äro offentliggjorda i samlingen *Recueil de lettres, proclamations et discours de son Altesse Royale Charles Jean, prince royal de Suède et de Norvège*, P. 1—2 (1817—38), vilken utkommit i flera utvidgade editioner och i svensk och dansk översättning. *Carl Johans breve til statsraad Jonas Colett* under åren 1819—1836 äro publicerade i Kristiania-tidningen Tidens Tegn för tiden den 5 juni till den 24 juli 1920. Karl Johans brev till greven och sedermera ståthållaren över Norge Hans Henrik von Essen under åren 1812—1816 äro befordrade till trycket av Y. NIELSEN i andra avdelningen av arbetet *Bidrag til Norges og Sveriges Historie 1812—1816* (1869). I samma verks förra hälft ingå von Essens brev till den svenske kronprinsen för tiden juni 1813—mars 1816. I en annan publikation av Nielsen, *Breve fra Grev H. H. von Essen til H. K. H. Kronprins Carl Johan, indeholdende Bidrag til Norges og Sveriges Historie 1814—1816* (1867), äro offentliggjorda von Essens brev som »generalguvernör» över Norge från tiden februari—september 1814 och som ståthållare från tiden januari 1815—augusti 1816, ställda till den svenske kronprinsen. Att observera är, att de i de två sistnämnda aktsamlingarna införda breven och brevkoncepten äro av utgivaren översatta från franska till danska. I *Hans Järtas och G. F. Wirséns brefväxling år 1814* (1897), utgiven av O. ALIN, behandlas så gott som uteslutande åvägabringandet av föreningen med Norge, men samlingen är även i andra avseenden av intresse för vår historia, då den förskrivei

sig från tvenne av Sveriges mest skarpsynta statsman från den na tid. Till här anförda slag av brevsamlingar hör också *Christian Frederik og Carsten Ankers Brevveksling 1814 samt Uddrag af deres Breve fra 1801—13 og fra 1815—17*, 1904 utgiven av C. J. Anker, vilken publikation av den historiska kritiken på grund av den onöjaktiga utgivningen förklarats »vetenskapligt värdelös».

Av tryckta brevsamlingar från Karl Johanstiden av mera allmän karaktär må först nämnas sedermera landshövdingen, greve Hans Wachtmeisters brev till sin kusin, excellensen H. G. Trolle-Wachtmeister, vilka i översättning utgivits av Hugo Wachtmeister under titeln *Anteckningar och bref från Carl Johanstiden* (1915). Dessa brev, huvudsakligen från 1820-talet, avse att hålla brevmottagaren, som tidigt dragit sig tillbaka från politiken och sin statstjänst, à jour med vad som tilldrog sig i huvudstaden. Brevskrivaren stod konungafamiljen nära och behandlar oppositionens ledare ganska satiriskt. Värdefullast äro skildringarna från riksdagen 1823. En mera kulturell och litterär läggning har *Hans Järtas och B. v. Beskows brevväxling* under åren 1823—1847, publicerad i *SAH* ifrån år 1886, D. 39 (1929)—43 (1933), men även separat utgiven. Många interiörer från riksdagarna 1823, 1828—1830 och 1834—1835 ge de brev från majoren M. G. Anckarsvärd, ställda till föräldrarna och brodern, vilka A. Grade publicerat under titeln *Ur Michaël Gustaf Anckarsvärds papper* (*PHT*, 1917, s. 122—161). De äro av stort värde för en närmare kännedom om den äldre brodern Carl Henrik och hans ställning som en mot Karl Johan hätsk oppositionsman. En del brev från kyrkoherden i Kalv, riksdagsmannen C. J. Grevillius, till dennes ämbetsbroder i Stora Lundby, J. U. Blomdahl, har K. Mellander meddelat under titeln *Brev från 1828—30 års riksdag* (*HT*, 1922, s. 167—176). Några brev, växlade mellan överståthållaren J. W. Sprengtporten och Karl Johans gunstling Magnus Brahe rörande den förres avlägsnande från sitt ämbete i följd av oroligheterna 1838, har K. Wichman befordrat till trycket under titeln *En brevväxling från orosåret 1838* (*KHH*, 1923—26, s. 117—132). *Bilder ur riksdags- och hufvudstadslifvet i bref till hemmet och vänner i*

hemorten från Christian Stenhammar (1902—03) innehålla i sina tre delar utförliga beskrivningar från alla riksdagarna från och med 1834—1835 till och med 1850—1851. Stenhammar var prost och en bemärkt riksdagsman, som först tillhörde oppositionen men snart övergick till den konservativa sidan och senare ställde sig i harnesk mot liberalismen. Breven lämna utförliga och öppenhjärtiga skildringar av händelser och personer samt intaga i sin genre en rangplats. »De präglas av en skarp iakttagelseförmåga, som ej sällan synes lägga an på att noggrant följa tilldragelserna för att kunna få mycket att berätta.»

Av tryckta brevsamlingar från 1800-talets mitt finnas några, som meddela värdefullt material till denna tids historia. Den av G. Aulén utgivna samlingen *Bref till Henrik Reuterdahl* (1915) innehåller brev från åren 1852—1870, skrivna av personer, som på den tiden intogo en bemärkt ställning inom kyrkan, vetenskapen och politiken. Särskilt kunna framhållas breven från Henning Hamilton och andra till Reuterdahl, vilka lämna upplysningar om den De Geerska representationsreformen och den dansk-tyska frågan. En del brev från Reuterdahl till dansken Christian Molbech från åren 1837—1856 har L. Weibull meddelat under titeln *Ur Henrik Reuterdahls bref till Christian Molbech* (*HTS*, Bd 2 (1904—08), s. 217—255). I dessa brev framträder brevskrivarens varma kärlek till allt, som hände inom vetenskapens och litteraturens värld, men också hans intresse för dagens politiska händelser, vilket med åren trädde allt mera i förgrunden. I den två band omfattande samlingen *Ur Henning Hamiltons brefsamling* (1914), utgiven av G. Carlquist, ingå huvudsakligen brev till Hamilton från åren 1844—1878 från många av våra mest framstående personligheter och flera framträdande danska statsmän. En del brevutdrag har S. Clason meddelat under titeln *Ur Henning Hamiltons papper* (*SvT*, 1914, s. 102—116). Som känt var Hamilton en av våra mest betydande politiker, i flera år envoyé i Köpenhamn och en varm skandinav. Hans brev äro därför en viktig källa för kännedomen om Sveriges ställningstagande till den dansk-tyska konflikten under dess mest kritiska skede. De av Carlquist ederade breven äro hämtade ur Hamiltons i Lunds universitets-

bibliotek förvarade papper, och utgivaren har till sin edition fogat en förteckning över samtliga där befintliga brev till Hamilton. Åtskilliga andra av dennes efterlämnade papper finnas i Uppsala universitetsbibliotek, däribland en del anteckningar och brev, växlade mellan Hamilton och Manderström, i den danska frågan. Av de förra torde snart en edition vara att förvänta. Under titeln *Svensk bondepolitik* (1931) har E. THERMÆNIUS samlat och med förklarande anmärkningar utgivit memoarer och brev från ståndsstridens slut och lantmannapartiets tidigare år eller omkring decennierna 1800—1880. I denna samling ingå brev från och till framstående lantmannarepresentanter såsom Carl Ifvarsson, Sven Rosenberg, Jan Andersson, Eric Ersson, Nils Petersson, C. G. Indebetou, Jöns Rundbäck m. fl.

Memoarlitteraturen är för tiden efter 1809 ganska rik. Värdefullast ur historisk synpunkt äro de äldre memoarerna, under det att många av de uppteckningar och minnen, som härröra från de senast förflutna decennierna, snarare äro att betrakta som »documents humains» än historiska källor och därför i allmänhet icke kunna bjuda forskaren i våra hävder något större utbyte. Innan vi gå in på memoarerna efter 1809, som av praktiska skäl uppdelats i tre grupper, den ena omfattande memoarer från förra hälften av 1800-talet fram till omkring 1870, den andra de som höra till de oss närmast liggande årtiondena samt norska memoarer, torde det böra erinras därom, att flera av de i föregående kapitel avhandlade uppteckningarna, såsom Björnstjernas, Brelins, von Döbelns, Ehrenströms, L. von Engeströms, C. D. Hamiltons, Nauckhoffs, von Rööks, Suremains och Trolle-Wachtmeisters även sträcka sig in på tiden efter 1809. Hedvig Elisabeth Charlottas även för en del av denna epok viktiga dagbok är otryckt, men utdrag därav ha, som redan ovan nämnts, befordrats till trycket, vilka röra Fersenska mordet och föreningen med Norge.

Expeditionssekreteraren J. ADLERBETH, Götiska förbundets stiftare, har efterlämnat tvenne stora band *Anteckningar för svenska häfder* för åren 1809—1830, vilka förvaras i Uppsala

universitetsbibliotek. Ur desamma har O. Alin utgivit ett mindre utdrag under titeln *Ur Jacob Adlerbeths anteckningar för svenska häfder 1814* (1897), med vilket utgivaren närmast avsett att lämna ett bidrag till den svensk-norska unionens historia. Genom sin fader, G. J. Adlerbeth, och dennes vänner erhöll den yngre Adlerbeth en hel del underrättelser och meddelanden, som ej stodo alla till buds. Ett betydande inflytande vid riksdagarna under 1800-talets förra hälft utövade den kände översten C. H. Anckarsvärd. År 1833 utgav han sin *Politisk trosbekännelse,* vilken väckte ett oerhört uppseende. Avsikten med densamma var, som han själv säger, »att åstadkomma någon tillrättavisning, åtminstone i hänseende till de avsikter, varmed man så frikostigt sökt belasta författarens personlighet». I denna försvarsskrift riktar Anckarsvärd sin polemik särskilt mot Adlersparre och lämnar en från denne avvikande skildring av revolutionen och de närmast därpå följande händelserna samt söker ställa sin egen verksamhet vid riksdagarna i ett annat och bättre ljus. Under den gemensamma titeln *Minnen från Carl XIV:s, Oscar I:s och Carl XV:s dagar* (1884—85) äro publicerade tvenne memoarsamlingar av C. Akrell och S. G. von Troil. Den förre var en för sin tid framstående kopparstickare, ingenjör och fortifikationsofficer, som deltog i 1813 års tyska fälttåg i egenskap av överadjutant. Under flera år var han chef för den 1831 organiserade topografiska kåren samt utnämndes 1854 till generallöjtnant och chef för vårt lands telegrafverk, vars grundläggning och snabba utveckling var hans förtjänst. Vid 83 års ålder — Akrell var född 1779 — började han nedskriva sina minnen, som omspänna hela hans skiftesrika levnad. Det sista kapitlet i dessa behandlar den elektriska telegrafens införande i Sverige på 1850-talet. Troil började sin bana som militär och avancerade till överstelöjtnant. Som ledamot av ridderskapet och adeln från 1829 deltog han ivrigt i riksdagsarbetet. Till landshövding i Malmöhus län utnämndes han 1853, och som sådan intar han ett bland de utmärktare rummen i vår förvaltningshistoria. Särskilt må framhållas hans rastlösa och resultatrika arbete för kommunikationsväsendets förbättring. Hans *Minnen* ingå i den ovannämnda samlingen.

Företrädesvis uppehåller sig von Troil i dessa vid sin verksamhet som landshövding och vid arbetet i riksdagarna.

I sina ofullbordade *Lefnadsminnen*, utgivna 1870 och i ny upplaga 1928, ger den som skald, historisk skriftställare, hovman och Svenska akademiens ständige sekreterare kände B. von Beskow åtskilliga bidrag till sin tids historia genom att teckna en rad intima porträtt och bevara åt eftervärlden drag av de många personer, med vilka han kom i närmare beröring. Under åren 1823—1833 var generalen lord Bloomfield engelsk minister i Stockholm. Hans depescher och dagboksanteckningar, utgivna 1884 i två band under titeln *Memoir of Benjamin lord Bloomfield*, innehålla många värdefulla upplysningar, särskilt om de underhandlingar, som under dessa år fördes för att underlätta Sveriges handel med England, men också om de mera allvarliga politiska tilldragelserna såsom skeppshandelshistorien, Bodösaken m. m. Ett urval av Bloomfields anteckningar har översatts till svenska och publicerats under titeln *Förre engelske ministern i Stockholm lord Bloomfields memoarer från svenska hofvet* (1886).

Till memoarförfattarna kan också räknas M. J. Crusenstolpe. Intimt lierad med Karl Johan, utgav han med understöd av denne några år den officiella tidningen Fäderneslandet. Då Crusenstolpe emellertid ansåg sig behandlad med otacksamhet, tog han i förtvivlan avsked från sitt assessorsämbete i Svea hovrätt och övergick 1834 till oppositionen samt blev Karl Johans bittraste fiende. För att hämnas på de maktägande utgav han 1834 sina *Skildringar ur det inre af dagens historia*, vilkas båda delar bära undertitlarna *De närvarande* och *De frånvarande*. Initierad i de högsta kretsarna och nära bekant med en mängd framstående personer, som han var, kunde Crusenstolpe med sakkunskap yttra sig om tidens politiska personligheter och händelser. Sina spetsiga karakteristiker lät han ofta åtföljas av brev och handlingar, som han på mer eller mindre besynnerliga vägar uppsnappat och vilka han förstod att skickligt och illistigt utnyttja. Trots hans stora partiskhet kan man dock icke frånkänna hans skandalskriverier ett icke obetydligt historiskt värde. Andra arbeten av honom, som närmast kunna inrangeras bland

memoartypen, äro: *Ställningar och förhållanden behandlade i bref* (1838—64); *Carl Johan och svenskarne,* D. 1—3 (1845—46); *Karakteristiker ur samtidas förtroliga bref och anteckningar* (1851); *Riksdagen 1850 på scenen och mellan kulisserna* (1850) och *Riksdagen 1851 på scenen och mellan kulisserna* (1851).

På den juridiska ämbetsmannabanan nådde V. F. A. Dalman ej längre än till kanslist i justitierevisionsexpeditionen men som publicist och politiker blev hans verksamhet mera betydelsefull. Han medarbetade i flera olika Stockholmstidningar och ägde under åren 1833—1847 Dagligt Allehanda. Från och med riksdagen 1828—1830 utövade Dalman som medlem av ridderskapet och adeln sin representationsrätt, ända tills ståndsindelningen försvann. På riddarhuset tillhörde han oppositionen och intog en frisinnad ställning i tidens många politiska frågor. På grundval av sina minnen och anteckningar rörande viktiga politiska händelser utgav han på 1870-talet *Några anteckningar från våra ståndsriksdagar 1809—1865* (1874—79). Av en helt annan art än dessa tunga men på grund av nedskrivarens långa aktiva deltagande i riksdagsarbetet värdefulla anteckningar äro de *Minnen,* D. 1—4 (1911—13), som ha F. von Dardel till upphovsman. Översatta från franska till svenska och försedda med författarens träffande teckningar och karikatyrer behandla dessa åren 1833—1872. Som militär, hovman, konstnär och Karl XV:s personlige vän intog von Dardel en framskjuten ställning inom den tidens societetsliv, vilket han med förkärlek skildrar. »Hans omdömen om framstående personer frappera genom sin ibland rätt obarmhertiga träffsäkerhet, och hans skildringar äro av värde genom vad de skänka oss av den miljö, inom vilken de ledande hade att verka.» Ur historisk synpunkt ha de sitt värde genom författarens kritiska inställning till Karl XV, och man finner i hans minnen icke den vanliga idealiserade folkbilden av konungen. De inre politiska frågorna berör von Dardel mera sällan men däremot oftare de utrikespolitiska, såsom t. ex. den danska frågan och Karl XV:s antipreussiska politik under fransk-tyska kriget. På von Dardels Minnen följde trenne band *Dagboksanteckningar* (1916—20), om-

fattande åren 1873—1885, och *Minnen från senare år. 1888—1898* (1931).

Ett enastående värde som historisk källa äga de *Minnen*, D. 1—2 (1892), som härröra från justitiestatsministern, Sveriges förste statsminister, presidenten L. De Geer. I dessa framlägger författaren med stor öppenhjärtighet sitt livs öden och sin offentliga ämbetsmannabana. Verket har på så sätt blivit en detaljerad och uppriktig teckning av de viktigaste frågorna i vår historia från 1858, då De Geer inträdde i statsrådet, fram till början av 1880-talet, framlagd av en statsman, som under dessa år djupt ingripit i vår inre utveckling. Därjämte finner man i arbetet träffande och fint utförda karakteristiker av offentliga personligheter, underhållande skisser av det yttre händelseförloppet, skildringar av partiställningen vid riksdagarna och ministerkriserna, särskilt på 1870-och 1880-talen. I sin framställning har De Geer ivrigt eftersträvat opartiskhet och oväld, och han har i hög grad lyckats därutinnan. Vid nedskrivandet av sina minnen kunde han i hög grad utnyttja samtida brevmaterial, bl. a. sina egna brev till den norske statsministern Georg Sibbern. Tillika med en del brev från utrikesstatsministern L. Manderström till De Geer ha dessa 1929 offentliggjorts under titeln *Ur Louis De Geers brevsamling*. På samma gång som dessa brev meddela en mängd nya detaljuppgifter och på flera punkter utfylla en del luckor i minnena, där De Geer av grannlagenhetsskäl gjort avsiktliga uteslutningar, ådagalägga de, att hans minnen äro »den bästa källan i sitt slag till 1860- och 70-talets svenska historia».

Av värde för kännedomen om det svenska hovets liv under senare hälften av Karl XV:s regering äro de ur brev och egenhändiga samtida dagboksanteckningar hopförda minnen, som härröra från konungens läkare, sedermera överfältläkaren E. Edholm, vilka publicerats under titeln *Från Carl XV:s dagar* (1906). Dessa minnen ge i sin mån förklaringen till den popularitet, som »nutidens kärvare uppfattning kanske icke har så alldeles lätt att förstå».

O. I. Fåhræus hade arbetat som tulltjänsteman och varit medlem av flera tullkommittéer, när han 1840 inkallades i stats-

rådet och s. å. blev chef för civildepartementet. Regeringen lämnade han 1847, då han utnämndes till landshövding i Göteborgs och Bohus län, från vilken syssla han tog avsked 1864. Några år före sin död utgav Fåhræus sina *Skildringar ur det offentliga lifvet* (1880). Omfattande åren 1825—1854, utmärka sig dessa skildringar för stor pålitlighet och en elegant stil. De äro icke något självbiografiskt utkast utan innehålla, som författaren själv framhåller, »iakttagelser och erfarenheter, varom protokoll och andra officiella handlingar icke ha något att förmäla, men som, samvetsgrant framställda, i den mån de sprida ljus över händelser och karaktärer, kunna tjäna till ledning för den historiska forskningen».

Av sin fader, den från Gustav III:s tid kände oppositionsmannen och memoarförfattaren Adolf Ludvig Hamilton, hade G. W. Hamilton insupit dennes antigustavianska tänkesätt, som hos sonen utvecklades i mera radikal riktning. Han tillhörde också oppositionen mot Karl Johan, ehuru han på ämbetsmannabanan nådde så höga poster som justitieråd och slutligen som landshövding i Östergötlands län. Hans minnen, publicerade 1921 av G. Carlquist under titeln *Landshöfdingen Gustaf Wathier Hamilton och hans anteckningar från Karl Johans-tiden* (Skrifter utgifna af Hamiltonska släktföreningen, 3), sträcka sig från år 1800 till år 1833 och utgöra ett mellanting mellan den rena dagboken och långt efteråt upptecknade hågkomster. Anteckningarnas värde ligga i de meddelanden, som Hamilton kan lämna om de händelser, vari han tagit del. Hans inställning till Karl Johan är starkt fientlig, och hans omdömen om framstående personer mycket ofta mindre smickrande. De anteckningar av borgmästaren i Malmö C. C. Halling, som publicerats under titeln *Minnen af Carl Christian Halling* (*SSLHAF*, 7—9 (1877—80), omfatta 1800—1824, med tyngdpunkten på tiden efter 1809. De innehålla karakteristiska tidsskildringar av värde för kännedomen av det provinsiella och kommunala livet i Skåne och Malmö från början av 1800-talet. Av den stora diskontkatastrofen 1817 ges här en fyllig framställning. Till den yttersta högern hörde i politiskt avseende J. C. Hellberg. Efter Karl Johans död visade han sig, har det sagts, »mera

konungsk än konungen själv». Hellberg ägnade sig åt journalistiken och arbetade inom flera konservativa tidningar och var bl. a. huvudredaktör för Post- och inrikes tidningar under åren 1847—1850. År 1857 utnämndes han till postdirektör i Hamburg och kvarstod som sådan till 1869, varefter han sysselsatte sig med skriftställarverksamhet. Under pseudonymen Posthumus utgav han under åren 1870—74 ett stort, tolv delar omfattande memoarverk *Ur minnet och dagboken om mina samtida personer och händelser efter 1815 inom och utom fädernesland*et. Bortsett från en mera inledande del omfattar detta åren 1844—1866. Dess innehåll är starkt partifärgat, men inrymmer det oaktat värdefulla notiser om svenska offentliga förhållanden. Till den skarpaste liberala oppositionen under riksdagarna 1817—1841 hörde ryttmästaren, greve C. F. Hörn. Vid det stormiga riksmötet 1840—1841 råkade han i meningsskiljaktigheter med sina partivänner, bröt med oppositionen och kom i gunst hos Karl Johan, som 1842 utnämnde honom till landshövding i Stockholms län. Av hans *Minnen ur min lefnad* (*HT*, 1892, s. 1—50, 193—228) äro de partier de viktigaste, som röra avslutandet av föreningen med Norge, och de som behandla riksdagsarbetet och riksdagsintrigerna.

C. W. Lilliecrona — i föregående kapitel omnämnd som utgivare av en levnadsteckning över Toll och av Schröderheims anteckningar — verkade i några år som excellensen von Tolls handsekreterare och auditör vid ett skånskt regemente. Efter avskedstagandet och efter hemkomsten från några års vistelse i Amerika uppsatte han i Malmö tidningen Skånska Correspondenten men flyttade sedan till Stockholm och inträdde i Aftonbladets redaktion, där han var Hiertas förtrogne vän och närmaste man på tidningens politiska avdelning. Under riksdagen 1840—1841 sände Lilliecrona utförliga politiska brev till sina vänner, grundade på dag för dag förda anteckningar, om vad han »med någorlunda säkerhet» erfor av riksdagshändelserna. Denna dagbok utgavs 1917 av G. A. Aldén under titeln *Bakom riksdagens kulisser*. Den har karakteriserats som »ett verkligt magasin för allt skvaller och alla rykten, som kringflögo under denna riksdag», men utgör likväl otvivelaktigt en viktig källa till

denna riksdags intimare historia. Med särskild utmärkelse deltog C. A. Löwenhielm i Gustav III:s finska krig och hade på den militära banan avancerat till överste, då han 1812 utnämndes till envoyé i S:t Petersburg, där han med tsaren avslöt det betydelsefulla fördrag, som lade grunden till 1812 års politik. Som Sveriges ombud deltog Löwenhielm i kongresserna i Châtillon och Wien. Sin sändebudspost lämnade han 1818, och med Karl Johans tronbestigning öppnades för honom den civila tjänstemannabanan, där hans duglighet förde honom fram till höga poster — i icke mindre än sjutton år var han statsråd. Förutom åtskilliga smärre skrifter i ekonomiska och sociala frågor har han efterlämnat flera memoarer. En levnadsbeskrivning, dikterad några år innan han dog (1861), utgavs 1923 under titeln *Min lefvernes beskrifning.* I denna knyter sig huvudintresset till skildringarna av hans deltagande i Gustav III:s krig, händelserna 1809 och Karl Johan. Andra delar av hans memoarer ha offentliggjorts av J. Feuk under titeln *Carl Axel Löwenhielms »Lefvernesbeskrivning»* (*HT,* 1925, s. 132—152) — jämför härmed uppsatsen *Carl Löwenhielms uttalanden om kronprinsen Karl Johan i komplementet till hans »Lefvernesbeskrifning»* av L. Tingsten (*KJFH,* 1923—26, s. 80—116) — och av H. Brulin under titeln *C. A. Löwenhielm om Karl Johan* (*HT,* 1927, s. 416—439). En kortare redogörelse för de papper, som generalen och diplomaten G. Löwenhielm efterlämnat, äldre broder till den nyssnämnde och under en mansålder Sveriges representant i Paris, har S. Clason meddelat under titeln *Två kritiska betänkanden af Gustaf Löwenhjelm* (*HT,* 1905, s. 238—260), båda från år 1828. En kusinson till C. A. och G. Löwenhielm, C. G. Löwenhielm, har nedskrivit vidlyftiga, på franska avfattade »Souvenirs», vilka i svensk översättning publicerats av Natalie Rosensvärd i trenne band under titeln *Greve Carl Gustaf Löwenhielms minnen* (1927—29). C. G. Löwenhielm användes i åtskilliga diplomatiska uppdrag i Petersburg, Konstantinopel och Wien, blev 1843 landshövding i Göteborgs och Bohus län samt hade 1848 befälet över de svensknorska ockupationstrupperna på Fyen, en uppgift, som han löste med takt och framgång. Hans minnen ge oss många livfulla

och ofta pikanta meddelanden, där personintresset är det mest framträdande, vare sig det gäller svenskar eller utlänningar. Efter en snabb karriär på domarbanan kallades friherre S. A. LEIJONHUFVUD 1826 vid 40 års ålder till president i Göta hovrätt men tog redan efter tio år avsked i förbittring över att regeringen vid en utnämning icke följde hans förord. Sina återstående dagar tillbragte han utan tjänst, deltog träget i riksdagsarbetet, där han i följd av sin isolerade ställning icke hade något större inflytande, och sysselsatte sig för övrigt med nedskrivandet av sina minnen. Dessa utgåvos 1919 av H. L. VON DARDEL under titeln *Presidenten S. A. Leijonhufvuds minnesanteckningar*. Förutom en återblick på barndoms- och ungdomsåren innehåller detta arbete minnesanteckningar för åren 1836—1843. På grund av sin stora bekantskapskrets och sin höga samhällsställning var Leijonhufvud i tillfälle att inhämta noggranna upplysningar och göra värdefulla iakttagelser, särskilt under riksdagen 1840—1841, men hans omdömen om personer präglas oftast av en gränslös bitterhet, framkallad av missräkning över utebliven effekt av avskedstagandet.

Berättelser ur friherre Carl Otto Palmstiernas lefnad 1790—1878 (1880) äro i väsentliga delar byggda på brev från C. O. PALMSTIERNA till hans broder Nils Fredrik, vilka efter användningen förstördes och brändes. Berättelserna innehålla en på brevinnehållet vilande redogörelse för de viktigaste tilldragelserna i hans liv, med tyngdpunkten förlagd till åren 1836—1856, då Palmstierna »verksamt och emellanåt bestämmande ingrep i det inre statslivet». På den militära banan avancerade Palmstierna till överste och utnämndes 1836 till landshövding i Östergötlands län. Under åren 1817—1859 deltog han träget i riksdagsförhandlingarna på riddarhuset. Hans enastående duglighet förde honom gång på gång fram till de mest framskjutna platserna: ordförande i statsutskottet och lantmarskalk vid riksdagen 1840—1841. I den senare egenskapen bidrog han att bryta oppositionens angrepp. Efter 1844 tillhörde han det parti, som ej gillade Oskar I:s liberala politik. Sedan konungen närmat sig de konservativa, inträdde Palmstierna i ministären och blev chef för finansdepartementet. Med rätta har det framhållits, att

Fåhræus' och Palmstiernas memoarer på ett lyckligt sätt komplettera varandra och att båda utmärkas genom sanningsenlighet och oväld. Ett ganska stort antal av Palmstierna nedskrivna »*Minnesbilder i profil*» med korta och kraftiga karakteristiker över hans mera kända samtida äro offentliggjorda av A. Lewenhaupt i *PHT*, 1913, s. 1—40.

Den ledande i Lundauniversitetets teologiska värld, statsrådet och sedermera ärkebiskopen H. Reuterdahl, nedskrev under åren 1856—1859 sina minnen, vilka 1920 utgåvos av L. Weibull under titeln *Ärkebiskop Henrik Reuterdahls memoarer*. I dessa skildrar han sin vetenskapliga verksamhet och från 1844 den mera politisk-offentliga insats han gjort. Den intresserade får här ett bildergalleri av den svenska samtidens främste, med personskildringar och personomdömen, där skärpan ingalunda saknas. I hans memoarer, säger utgivaren, »möter en skarpt skuren, bottenärlig individualitet; denna individualitet var den kanske främste bäraren av en härskande idékrets i sin samtids Sverige, och idékretsen ligger i memoarerna återspeglad som i intet annat samtida verk». Som skriftställare och framför allt som tidningsman gjorde sig löjtnant C. F. Ridderstad mera bemärkt än som riksdagsman på riddarhuset och i andra kammaren under riksdagarna 1844—1869, där han tillhörde den liberala sidan. Sina delvis ganska intressanta levnadsminnen började han offentliggöra i arbetet *Regnbågen* (1882—83). Dessa omständliga anteckningar med här och där inströdda brev äro av övervägande litterär karaktär med Blanche som medelpunkt men behandla även riksdagsfrågor.

Som bihang till andra delen (s. 317—367) av ovan behandlade Akrells och von Troils Minnen från Carl XIV:s, Oscar I:s och Carl XV:s dagar äro avtryckta några *Lefnadsminnen* av P. Sahlström, i vilka skildras händelser vid riksdagarna från 1840—1841 t. o. m. 1857—1858. De äro i så måtto märkliga, som de härröra från en medlem av bondeståndet. Det urval av den originelle prosten och politikern H. Schönbecks memoarer, som 1927 utgavs av hans son under titeln *Prelater*, innehåller visserligen icke några mera betydande meddelanden men torde likväl förtjäna framhållas på grund av de karakteristiker, oftast av det

mindre välvilliga slaget, som han ger av en del framstående personer från 1800-talets förra hälft.

Under många år var G. Ulfsparre, »en av de redbaraste medlemmarna av Karl Johans regeringskonselj», expeditions- och t. f. statssekreterare i kammarexpeditionen. Till president i statskontoret utnämndes han 1851. När han redan passerat sjuttioårsgränsen, började han nedskriva sina anteckningar om vad som hänt under hans långa tjänstemannatid, vilka utgåvos av S. J. Boëthius under titeln *Från Karl XIV Johans dagar* (1907). Dessa minnen äro speciellt ur förvaltningshistorisk synpunkt av icke ringa intresse. Med öppet öga för människors svagheter eftersträvade han att rättvist fördela skuggor och dagrar. Vad särskilt hans skildringar av Karl Johan angår, röja de, framhåller utgivaren, »lojalitet, tillgifvenhet och en beundran, som dock ej är kritiklös».

Som ung officer deltog J. D. af Wingård i fälttågen i Tyskland 1807 och 1813. För ådagalagda förtjänster som stabschef i kriget mot Norge utnämndes han till landshövding i Värmlands län, en post, som han innehade i 25 år. I maj 1840 inkallades han i konseljen som chef för finansdepartementet men övertog redan efter två år en plats som konsultativt statsråd. Efter avskedstagandet i slutet av år 1843 började han nedskriva sina minnen eller, som han själv uttrycker sig, »lefva mitt lif om igen på papperet, fördomsfritt och uppriktigt, till mahända någon nytta eller upplysning för yngre vänner och samtida». Dessa anteckningar utgåvos av författaren själv i tolv häften under titeln *Minnen af händelser och förhållanden under en lång lifstid* (1846—50). Av den historiska kritiken ha af Wingårds minnen karakteriserats som roande och underhållande men utan något större värde för forskningen, då de uppgifter, som han lämnar, oftast äro mycket otillförlitliga. Jämför härmed det av A. Grade gjorda meddelandet *Huru Wingards »Minnen» tillkommo* (*HT*, 1916, s. 126—129).

Professorn och sedermera domprosten Chr. Wåhlin har efterlämnat en del anteckningar från sin riksdagstid, av vilka några äro verkliga dagboksanteckningar, skildrande händelser, som tilldragit sig samma dag eller dagarna närmast den, då de

nedskrivits. Dessa ha utgivits av A. Brusewitz under titeln *Anteckningar om riksdagarna 1809—10, 1812, 1815* (*HH*, D. 25: nr 2 (1916), s. 1—174). Hans skildringar, yttrar utgivaren, »gå icke på djupet men innehålla en hel del notiser av historiskt intresse och bidraga tillsammantagna på sitt sätt att giva en bild av ställningar och förhållanden inom prästeståndet under det konstitutionella statsskickets första riksdagar». I sammanhang med dessa riksdagsskildringar kan också omnämnas en kortare dagbok från riksdagen 1810, förd av bondeståndets sekreterare G. Ödmann och publicerad under titeln *Dagbok under Örebro riksdag år 1810* (Politisk tidskrift för Sveriges allmoge, Årg. 2 (1862—63), s. 325—340, 389—403, 453—466, 517—523).

Även de decennier, som ligga närmast den tid som inne är, kunna uppvisa ett stort antal memoarer, av vilka dock de flesta icke hava någon större rent historisk betydelse. Alla de många minnen, i vilka huvudvikten är lagd på person-, miljö- eller kulturskildringen, måste vi därför lämna åsido. Endast vid de memoarer, som kunna sägas vara av någon större vikt för vår inre och yttre politiska historia under de närmast förflutna decennierna, skola vi här dröja.

Förstakammarledamoten, statsutskottsordföranden och biskopen G. Billing sammanskrev f. o. m. 1893 korta berättelser angående de sammankomster i riksdagen och kyrkomötet, som han deltog i. Kompletterade med utdrag ur hans omfattande korrespondens, icke minst med de utförliga brev han under vistelsen i huvudstaden sände hem till sin maka, hava de utgivits av C. Hallendorff under titeln *Anteckningar från riksdagar och kyrkomöten 1893—1906* (1928). Samtidigt som dessa lämna viktiga upplysningar om de stora politiska och kyrkliga frågor, som under dessa år voro under debatt — rösträtts-, försvars- och unionsfrågorna — ge de också en utmärkt bild av det stora inflytande, som Billing under sin mångåriga riksdagsmannabana förvärvade och utövade.

Louis De Geer, son till vårt nuvarande representationsskicks skapare, ledamot av första kammaren och landshövding i Kristianstads län, har riktat memoarlitteraturen med personligt färgade *Politiska hågkomster från åren 1901—1921* (1926). I des-

sa minnen beröras olika sidor av vårt lands senaste historia. Särskilt intressera skildringarna från de två tillfällen, 1914 och 1920, då De Geer kallades att som statsminister träda i spetsen för regeringen. Första gången lyckades det honom ej att bilda ministär, och uppdraget andra gången blev av kort varaktighet och utan större framgång. Något mer än tio år var R. Dickson medlem av första kammaren. Hans 1920 utgivna *Minnen* beröra dock mindre arbetet och fortgången inom riksdagen. Huvudintresset i dem knyter sig till redogörelserna för hans verksamhet som landshövding i Örebro, Jönköpings och Malmöhus län samt såsom överståthållare i Stockholm.

Knappast någon av de senaste decenniernas svenskar har betrotts med så många hedersposter inom samhället som statsrådet och kanslern för rikets universitet P. J. von Ehrenheim. Och alla dessa tyngande tjänsteposter och krävande förtroendeuppdrag bar han upp med en sällsynt skicklighet och värdighet. I det svenska statslivets utveckling har han gjort en minnesvärd insats som en av De Geers förnämsta medhjälpare vid genomförandet av representationsreformen, då han energiskt på riddarhuset och utanför verkade för dess antagande. Om sin ämbetsmannagärning, sin statsrådstid, sitt ledamotskap i riksdagen berättar han tämligen kortfattat men koncist och tillförlitligt i sina vid hög ålder nedskrivna *Några minnen,* vilka 1916 utgåvos av hans son E. Ehrenheim.

Till svensk minister i Kristiania, den förste efter unionsupplösningen, utnämndes i november 1905 dåvarande chefen för patent- och registreringsverket E. Günther. I juni 1908 förflyttades han till Köpenhamn, där han representerade Sveriges intressen till juni 1918. Günther har utgivit två uppmärksammade och öppenhjärtiga memoarsamlingar: *Minnen från ministertiden i Kristiania åren 1905—1908* (1923) och *Minnen från ministertiden i Köpenhamn åren 1908—1914* (1923). De förstnämnda innehålla bidrag till belysning av våra mellanhavanden med Norge den närmaste tiden efter unionsbrottet och de många ömtåliga förhållanden, som efter separeringen måste ordnas, icke blott inbördes utan även med hänsyn till andra makter.

Delvis på samtidigt förda dagboksanteckningar vila de fängs-

lande, posthumt utgivna *Hågkomster* (1928), som H. Hamilton nedskrivit. De behandla de år, från 1891 och fram till 1907, då författaren var medlem av andra kammaren, där han kämpade för liberala och stundom ganska långt åt vänster gående åsikter. Av riksdagsdebatterna och riksdagsarbetet ger han livfulla skildringar, och han meddelar åtskilliga upplysande interiörer från spelet bakom kulisserna, särskilt gällande försvarsfrågans behandling på riksdagen 1901.

Under ett och ett halvt år (maj 1906—dec. 1907) var J. Juhlin civilminister, varefter han utnämndes till generalpostdirektör. Hans två band omfattande *Minnen* (1928) äro ingalunda märkliga men ändock av en viss betydelse, då de ge inblickar i de många förhandlingar, som Juhlin förde i främmande länder angående de internationella postförbindelsernas ordnande.

En av de mera bemärkta medlemmarna inom lantmannapartiet var godsägaren E. Key. Under åren 1867—1883 representerade han Södra Tjusts härad i riksdagens andra kammare, där han intog en framskjuten ställning på grund av sin duglighet och sin lätthet att uttrycka sig och där han i tal och skrift med stor iver verkade för sina politiska syften. På grundval av Keys efterlämnade anteckningar och till honom sända brev har Ellen Key sammanställt och utgivit en tre band omfattande skildring av sin faders levnad under titeln *Minnen av och om Emil Key* (1915—17). I dessa minnen, där anteckningar och brev i stor myckenhet avtryckts in extenso, möta talrika och ofta utförliga redogörelser för riksdagshändelsernas inre gång och sammanhang samt viktiga upplysningar om de krafter, som i det tysta bröto sig mot varandra. Att Keys minnen äro särskilt värdefulla för kännedom om lantmannapartiets ställning till de stora dagspolitiska frågorna, torde knappast behöva påpekas.

Från världskrigets dagar föreligga tvenne memoarverk, skrivna av utländska diplomater, som i främsta rummet taga sikte på deras arbete i det egna landets intressen men likväl äro av värde för svensk historia. Den amerikanske ministern i Stockholm under åren 1914—1823 I. Nelson Morris har utgivit *Minnen från min ministertid i Stockholm 1914—1923* (1923), i vilka han bl. a. gör rättvisa åt uppriktigheten i Sveriges under kriget för-

da neutralitetspolitik. A. Nekludov var rysk minister i Sofia 1911—1913 och i Stockholm 1914—1917. Hans minnen från Bulgarien, Sverige och Spanien, dit han i juni 1917 förflyttades, utkommo 1920 under titeln *Diplomatic reminiscences* och året därpå i svensk översättning som *En diplomats minnen från tiden före och under världskriget 1911—1917* (1921). Det parti härav, som behandlar Nekludovs vistelse i Stockholm, utgavs 1926 i utvidgad form under titeln *Souvenirs diplomatiques. En Suède pendant la guerre mondiale* (1926). Dessa memoarer ge oss en del interiörer om vår utrikespolitiks verksamhet under världskrigets stormar och upplysningar om det ömtåliga förhållandet till den makt, vars intressen Nekludov var satt att bevaka.

I riksdagens arbeten på den ekonomiska lagstiftningens och finanspolitikens område tog R. Törnebladh en livlig del, liksom han ständigt och jämt anlitades för olika utskotts arbeten. Sedan han tagit avsked från sin lektorstjänst i Kalmar, definitivt bosatt sig i huvudstaden och blivit bankofullmäktig, vann han anseende som en framstående auktoritet i finansiella frågor. De av hans son C. Törnebladh utgivna *Riksdagsminnen* (1913) lyfta icke på förlåten för vad som i hemlighet tilldrog sig inom representationens utskott och partiorganisationerna. De utgöra »snarare ett tämligen allmänt hållet repertorium över de senare decenniernas parlamentariska historia».

Under tvenne perioder (1870—1875 och 1888—1891) var Gunnar Wennerberg ecklesiastikminister, i flera repriser medlem av första kammaren och under tretton år landshövding i Kronobergs län. Hans av Signe Taube samlade och sammanbundna *Bref och minnen* innehålla i sin tredje del (1916) några uppgifter om de då i svensk politik aktuella försvars-, tull- och unionsfrågorna samt om behandlingen av de många viktiga ärenden, som under hans statsrådstid kommo inför riksdagen och föranledde beslut av densamma.

Memoarlitteraturen nära stå de samlingar av politiska tal, anföranden och skrifter, vilka härröra från personer, som intagit en framstående och ledande ställning inom vårt offentliga liv. Åtskilliga av dessa tal äro visserligen även tillgängliga i riksdagsprotokollen, men en samlad utgåva av dem jämte andra, hållna

utanför riksdagen, underlättar betydligt historikerns arbete. De viktigaste av dessa samlingar anföras här nedan i kronologisk följd efter den tid de beröra: H. JÄRTA, *Valda skrifter,* D. 1—2 (1882—83); L. J. HIERTA, *Riksdagsmotioner och anföranden,* D. 1—4 (1913—17); J. A. GRIPENSTEDT, *Tal, anföranden och uppsatser,* Bd 1—2 (1871—72); A. HEDIN, *Tal och skrifter,* D. 1—2 (1904—15); K. STAAFF, *Politiska tal samt några tal och inlägg vid skilda tillfällen,* D. 1—2 (1918), samt HJ. BRANTING, *Tal och skrifter i urval,* D. 1—11 (1926—30).

Bland de norska memoarer, som beröra unionen, dess tillkomst och upplösning, torde de viktigaste vara följande.

A. C. BANG, kyrkohistoriker och biskop, var kyrkominister 1893—1895 i Emil Stangs andra ministär. Hans *Erindringer* (1909) väckte på grund av författarens oförbehållsamma uttalanden om flera av hans samtida mycken förargelse, uttalanden, som blevo mildrade i en senare edition av minnena.

E. H. BULL var medlem av ministären Michelsen, vilken efter unionsupplösningen av stortinget förklarades för provisorisk regering. År 1927 utgav han ett arbete med titeln *Fra 1905. Erindringer og betragtninger* (1927), närmast uppsatser om händelserna 1905, vilka emellertid till stor del vila på egna upplevelser och uppteckningar, de senare delvis återgivna i utdrag.

W. F. K. CHRISTIE var president i det första urtima norska stortinget 1814 och ledare av de förhandlingar med Karl Johan, som resulterade i unionens upprättande. Inom stortinget, där han representerade staden Bergen till 1818, lade han grunden till en norsk konstitutionell praxis och åtnjöt ett mycket stort anseende. Två av hans dagböcker äro utgivna av trycket, nämligen *Dagbog under Rigsforsamlingen paa Eidsvold fra 10 April til 11 Mai 1814* (Norske Samlinger, Bd 2 (1860), s. 563—610) och *Dagbog Mai—Oktober 1815* (*NHT,* R. 4: Bd 1 (1901), s. 28—213).

P. C. HOLST deltog i mötet på Eidsvold, var medlem av stortinget och användes i en mängd underhandlingar. Under åren 1822—1348 var han chef för resp. justitie- och kyrkodepartementet. I *Efterladte Optegnelser om sit Liv og sin Samtid*

(1876) behandlar han tiden 1814—1840. Minnena åtföljas av brev, rapporter och handlingar som bilagor.

Statsrådet och chefen för kyrkodepartementet i Michelsens ministär C. KNUDSEN utgav året efter unionsupplösningen *Spredte Minder fra 1905* (1906), vilka väckte uppmärksamhet genom sin dristiga rättframhet och vållade misstämning bland diplomaterna och de gamla unionsvännerna.

J. LÖVLAND var norsk statsminister i Stockholm i Michelsens ministär och förmedlade de sista förhandlingarna mellan den svenska och norska regeringen. Efter unionsupplösningen blev han utrikesminister och trädde efter Michelsens avgång i spetsen för regeringen. Under titeln *Menn og minner fra 1905* (1929) utgav hans son, T. J. LÖVLAND, en del utdrag ur faderns efterlämnade papper.

Den starkt konservative norske politikern A. C. MANTHEY var under åren 1856—1874 statsråd och chef för flera olika departement. Vid sin död i maj 1880 efterlämnade han en fullständig dagbok över hela den tid han hade varit medlem av den norska regeringen. Denna utgavs som bilaga till *NHT* fr. o. m. 1905 och föreligger nu även i två band med titeln *Aug. Chr. Manthеys Dagböger for Aarene 1856—1874*, Bd 1—2 (1909—19). Manthеys dagbok är en källa av mycket stort värde, närmast för de många unionella spörsmål, som då voro under debatt, men också för den svensk-norska utrikespolitiken under dessa år, framför allt för regeringarnas ställning till den dansk-tyska konflikten.

PETER MOTZFELDT var ledamot av riksförsamlingen på Eidsvold och av den kommitté, som underhandlade med de svenska kommissarierna om villkoren för Norges förening med Sverige. Under åren 1814—1837 var han statsråd och norsk ordförande i den första unionskommittén. Hans *Dagbog fra det overordentlige Storthing 1814* (1882) är jämte en biografi av dagbokens författare utgiven av L. M. B. AUBERT, hans *Breve og Optegnelser* (1888), omfattande tiden 1814—1844, av sonen KETIL MOTZFELDT. Denne var en framstående ämbetsman och politiker, några år vid mitten av 1860-talet statsråd och i två repriser medlem av stortinget, senast 1871—1885. Hans *Dagböger 1854—*

1889 (1908) ge värdefulla bidrag till tidens historia. Dessa liksom ett utdrag ur hans *Efterladte Papirer vedkommende Statsraads-Skiftet i December 1861* (*NHT*, R. 4: Bd 4 (1907), s. 201—282) äro publicerade av E. Motzfeldt.

Den norske professorn Y. Nielsen var med sin starkt konservativa läggning under de senare decennierna av 1800-talet en av den norska högerns främste män och mest anlitade folktalare, vilkens flitiga penna även anlitades för dagspressen. Varmt fästad vid det svenska konungahuset och framför allt vid konung Oskar II, var han vägledare för dennes två söner under deras studier vid Kristiania universitet. Av Nielsens memoarer hava trenne ett mera allmänt historiskt intresse. Den första samlingen *Under Oscar II:s regjering* (1912) innehåller »Optegnelser og Oplevelser» under åren 1872—1884. *Fra Johan Sverdrups Dage* (1913) skildrar åren 1884—1889, den tid, då Norges första vänsterregering satt vid makten under Johan Sverdrups ledning. Samlingen *Da Unionen skulde briste* (1915) är närmast ägnad åt en redogörelse för den Stangska ministären och hävdandet av Norges jämställdhet med Sverige i unionen, vilket den norska regeringen hade satt som sitt program.

C. Pavels var sedan 1816 biskop i Bergen och hade starka estetisk-litterära intressen. Han efterlämnade en massa anteckningar, vilka trots sin vidlyftighet ge värdefulla bidrag till Norges historia under åren 1812—1822. Av C. P. Riis utgåvos i utdrag hans *Biografi og Dagböger* (1864), särskilt belysande för händelserna under år 1814, och hans *Dagbogs-Optegnelser 1815—1816* (1867). Hans *Dagböger for Aarene 1812—1813* (1889) och hans *Dagböger for Aarene 1817—1822,* Bd 1—2 (1899—1904), ha publicerats av L. Daae.

Medlem av den kommitté, som underhandlade med de svenska kommissarierna, var också V. C. W. Sibbern. Hans dagbok från riksförsamlingen på Eidsvold 1814 är av M. Birkeland utgiven under titeln *Dagbog paa Eidsvold fra 10:de April til 17:de Mai* (*NHT,* Bd 1 (1871), s. 208—272). Sibbern spelade sedermera en framträdande roll inom norsk politik och var bl. a. under åren 1830—1850 medlem av statsrådet.

J. H. Vogt utsågs av riksförsamlingen på Eidsvold 1814 till

medlem av finanskommittén och var sedermera en för finansiella frågor ofta anlitad man. Medlem av statsrådet var han med få avbrott från 1825 ända till 1858. Hans *Optegnelser om sit Liv og sin Embedsvirksomhed 1784—1840* (1871) och *Optegnelser om sit Liv og sin Embedsvirksomhed 1847–1858* (1895) ha betecknats som »et værdifuldt kildeskrift».

Sedan mer än tjugo år tillbaka hade journalisten Chr. A. Winterhjelm varit den norska tidningen Aftenpostens korrespondent i Stockholm, då norrmännen »mælde sig ud» ur unionen. Under denna tid hade han blivit väl bevandrad i den svenska huvudstaden och skaffat sig goda förbindelser. Han kunde därför noga följa de stämningar, som under de kritiska dagarna 1905 rådde i vårt land, och de stridiga uppfattningar och intressen, som gjorde sig gällande. I hans under pseudonymen Diplomaticus utgivna uppteckningar och erinringar *I Sverige 1905* (1906) finner man också icke blott faktiska uppgifter utan även återgivna rykten och sensationer, »der skabte stemninger om sagernes behandling i öjeblikket».

Industrimannen J. Aall var medlem av riksförsamlingen på Eidsvold 1814 och arbetade för föreningen med Sverige. Fram till 1830 spelade han en framstående roll inom stortinget. Hans *Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800—1815* (ny uppl. 1859) ha betecknats som »et kildeskrift af stor betydning». Jämför härmed *Anmærkninger af Ludvig Frederik Brock til Jacob Aalls Erindringer* (*DHT*, R. 5: Bd 3 (1881—82), s. 426—486) ved F. Schiern.

Ännu några grupper av källor till vår historia efter 1809 skola här i korthet beröras, nämligen de politiska broschyrerna och tidningarna. De förra, som i allmänhet äro av mindre omfattning och därför vanligen inrangeras i småskrifternas kategori, äro av vikt för kännedomen om de politiska och samhälleliga åskådningarnas utveckling. Dock böra de behandlas med försiktighet och kritik, då många av dem äro starkt influerade av partiuppfattningen, andra åter äro rena stridsskrifter, som stundom nära nog kunna rubriceras som pamfletter, varför deras tillförlitlighet ofta är tvivelaktig. Esomoftast är författaren anonym.

eller döljer han sig under en stundom lätt genomskinlig pseudonym. Nästan varje fråga, som i vårt land stått under allmän debatt, har förorsakat en eller flera dylika småskrifter. Men det är framför allt de stora, för vårt land betydelsefulla politiska frågorna, som framkallat den stora mängden politiska skrifter, såsom försvarsfrågan, representationsfrågan, tullfrågan, rösträttsfrågan, unionsfrågan m. m. Någon bibliografisk förteckning över politiska skrifter, vilken för en historiker kunde underlätta deras utnyttjande, finnes icke. I de större biblioteken äro de emellertid vanligen uppdelade i vissa serier, efter det ämne de behandla, och de olika skrifterna äro lagda i kronologisk följd inom varje avdelning. De politiska broschyrerna sakna, såsom redan nämnts, ofta utsatt författarnamn. För bedömande av deras historiska källvärde är det emellertid av vikt att veta, från vem de härröra. Utmärkta hjälpmedel för uppdagande av författaren har man i L. Bygdén, *Svenskt anonym- och pseudonymlexikon* (1898—1915) och F. Braune, *Anteckningar om abbreviations-signaturer i svensk literatur* (1893).

Tidningarnas stigande betydelse för historisk forskning har redan i föregående kapitel berörts. Tillkomsten av en mera konstant oppositionstidning (Argus 1820) och Aftonbladets utgivande (dec. 1830) beteckna början till den periodiska pressens uppsving i vårt land. Ett uppslagsverk över våra tidningar utgör Lundstedts flera gånger anförda bibliografi, *Sveriges periodiska litteratur,* vilken går fram till 1890-talet. Den utveckling, som dagspressen sedan början av 1800-talet under de flydda hundra åren undergått, kan här icke beröras. Man behöver blott jämföra en årgång av t. ex. Argus från 1820 med de väldiga luntor, som de moderna rotationspressarna i en större daglig huvudstadstidning av anno 1934 årligen prestera, för att förstå denna utveckling och hur kolossalt innehållet ökats. För en historiker är det mångskiftande material, som de dagliga tidningarna erbjuda, av stort värde, men det måste av skäl, som här kunna förbigås, rensas, vägas och behandlas med mycken urskillning och sträng kritik. Jämför härmed E. Bull, *Den moderne pressen som historisk kilde. Nogen grunnlinjer, ut fra norsk materiale* (*Sc.*, 1929, s. 1—30). Materialet är därjämte mycket svåråtkomligt då tidnin-

garna sakna register. Några små hjälpmedel finnas dock, vilka kunna underlätta uppsökandet av ett visst, givet material. På några av de större huvudstadstidningarnas redaktioner finnas särskilda index, närmast avsedda för arbetet därinom, men vilka torde kunna vid behov få användas. Den sedan 1924 årligen utkommande *Svenska Dagbladets årsbok*, med generalregister till årgångarna 1—9 (1932), kan ju också i viss mån sägas utgöra ett kortfattat register till tidningen och är i varje fall nyttig som en uppslagsbok. De större biblioteken äga också av enskilda personer gjorda urklippssamlingar rörande särskilda frågor. I Universitetsbiblioteket i Uppsala finnes en av W. Ridderstad verkställd samling urklipp ur framför allt svenska men även danska och norska tidningar rörande unionsupplösningen 1905, norska integritetstraktaten, Nord- och Östersjöfrågan. Samma bibliotek äger också en urklippssamling rörande bondetåget av J. E. Frykberg och en annan rörande Sveriges politik under världskriget av Hj. Hammarskjöld. Kungl. Biblioteket i Stockholm innehar en 21 folioband omfattande urklippssamling rörande storstrejken 1909 och i samband därmed stående frågor, gjord av den nyssnämnde Ridderstad. Till denna samling finnes ett av Ridderstad uppgjort register, vilket är tryckt under titeln *Register till samlingsverket* »*Sociala spörsmål*» (1910—11). Det kan vidare förtjäna framhållas, att många enskilda intresserade samlare och institutioner upplagt likartade urklippssamlingar rörande t. ex. ett visst landskap. Sigtunastiftelsen äger, för att anföra ett exempel, ett »klipparkiv», belysande nutidens historiska och andliga strömningar, vilket innehåller omkr. 75,000 nummer. Dylika mera lokalt och speciellt betonade urklippssamlingar äro dock svåra att få tag på och av mindre intresse för en historiker.

*

En allsidig, sammanfattande framställning av vår historia från 1809 fram till nutiden äga vi uti elfte till fjortonde bandet av det stora verket *Sveriges historia till våra dagar*. I detta har S. Clason skildrat *Karl XIII och Karl XIV Johan* (1923), C. Hallendorff *Oskar I och Karl XV* (1923), S. J. Boëthius *Oskar II* (1925) och K. Hildebrand *Gustaf V* (1926). Av vå-

ra närmaste grannländers historia under motsvarande period föreligger en äldre bearbetning av A. D. Jörgensen, som i sjätte delen (1896—1907) av samlingsverket *Danmarks Riges Historie* behandlat Danmarks historia under tiden *1814—1864*. Det sjätte bandet (1928) av *Det danske Folks Historie* innehåller bl. a. en skildring av tiden 1814—1848 av H. Jensen under titeln *Enevældens Afslutning*. I det sjunde och åttonde bandet (1926—29) av samma serieverk ingår en mycket utförlig framställning av *Det danske Folk under den fri Forfatning*, författad av P. Engelstoft, H. P. Hansen, P. Munch m. fl. Av de motsvarande norska verken innehåller det sjätte bandet med sina tre avdelningar (1909—13) av *Norges Historie* en skildring av *Tidsrummet 1814—1884* och *Tidsrummet 1885—1905*, båda av J. E. Sars. I *Det norske folks liv och historie gjennem tidene* har W. Keilhau i åttonde och nionde banden (1929—31) behandlat *Tidsrummet 1814 til omkring 1840* och *Tidsrummet 1840 til omkring 1875*. En samlad bild av Finlands historia under tiden för föreningen med Ryssland ge B. Estlander i arbetet *Elva årtionden ur Finlands historia*, 1—5 (2:a uppl. 1929—30, och E. Hornborg i fjärde delen av verket *Finlands hävder* (1933).

Som lämpliga handböcker för ett grundläggande studium av Europas historia efter 1814 kunna rekommenderas de båda av G. Egelhaaf författade arbetena *Geschichte des 19. Jahrhunderts vom Wiener Kongress bis zum Frankfurter Frieden*, Bd 1—2 (1925), och *Geschichte der neuesten Zeit vom Frankfurter Frieden bis zur Gegenwart*, Bd 1—2 (9:e Aufl. 1924). Ett betydligt större och mera i detalj gående verk — det omfattar icke mindre än tio band — är A. Stern, *Geschichte Europas seit den Verträgen von 1815 bis zum Frankfurter Frieden von 1871* (1895—1924). I tionde till tolfte banden (1907—10) av *The Cambridge modern history* ingår en av flera framstående engelska historiker författad översiktlig framställning av Europas hela historia från Wienerkongressen fram till början av 1900-talet. De senaste decenniernas historia, sedd ur engelsk synpunkt, kan man följa i *History of modern Europe 1878—1919* (1923), som har till författare G. P. Gooch. Av nyare franska framställningar kunna framhållas: C. Seignobos, *Histoire politique de l'Europe*

contemporaine. Evolution des partis et des formes politiques 1814—1914 (7:e éd. 1924); E. Rossier, *Histoire politique de l'Europe 1815—1919* (1931) och C. G. Picavet, *L'Europe politique de 1919 à 1929* (1931). Numera föreligger även på svenska en modern framställning av Europas historia 1871—1914 i trettonde bandet (1934) av *Norstedts Världshistoria*, författad av G. Wittrock och med titeln *Den väpnade freden 1871—1914*.

Bland bearbetningar till vår historia efter 1809 skola vi först stanna vid dem, som närmast röra vårt förhållande till främmande makter. Det må då erinras om de i föregående kapitel anförda arbetena om kriget med Ryssland och Danmark, särskilt det av generalstaben utgivna *Sveriges krig åren 1808 och 1809*, vilket även behandlar krigsrörelserna efter Gustav IV Adolfs avsättning. Några specialundersökningar rörande de krigsföretag, som igångsattes av den nya regeringen, kunna förtjäna att anföras, såsom A. Lindström, *Öfveramiralen, friherre Pukes expedition till Vesterbotten år 1809* (1893; Militärlitteratur-föreningens förlag, 65). Närmast med anledning av detta arbete har A. Hammarskjöld i en längre uppsats *Generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg* (*HT*, 1893—1897), senare (1910) publicerad som självständigt arbete med tillägg av ett stort antal aktbilagor, skarpt kritiserat krigsoperationerna och militärbehälhavarnas åtgöranden. Mot de av honom framställda åsikterna gjorde G. Lagerbring *Några erinringar* (*HT*, 1897, Bilaga). Hammarskjöld utarbetade ett vidlyftigt svar på detta genmäle, vilket aldrig blev tryckt på grund av författarens frånfälle. Manuskriptet är emellertid för forskningen tillgängligt i Kungl. Biblioteket, dit det överlämnats. Den norska härens infall i Jämtland på sommaren 1809 och resultatet av detsamma har G. Björlin skildrat i uppsatsen *General von Döbelns fälttåg i Jemtland 1809* (*KVT*, 1883, s. 415—436). En uttömmande redogörelse för fredsunderhandlingarna med Ryssland och den slutliga freden föreligger i den akademiska avhandlingen av E. Hamnström, *Freden i Fredrikshamn* (1902). I uppsatsen *Freden i Fredrikshamn*, tryckt i författarens arbete *Gustaf IV Adolf och den europeiska krisen under Napoleon* (1913), s. 155—247, har S. Clason skildrat den ryske ambassadören Alopaeus' besök

i Stockholm tidigt på våren 1809 och hans sonderingar om freden hos de nya maktinnehavarna. Med stöd av den ryske utrikesministerns brevväxling med kejsar Alexander har Clason även på en del punkter kunnat komplettera Hamnströms undersökningar. I en på finska avfattad uppsats har U. L. Lehtonen redogjort för *Danmarks deltagande i fredsunderhandlingarna mellan Sverige och Ryssland* (*HA*, 1909, s. 49—67 i Festskrift till Ernst Gustaf Homén).

Sveriges politik under de närmaste åren efter Karl Johans val till svensk tronföljare har behandlats av O. Alin i det med värdefulla bilagor försedda arbetet *Carl Johan och Sveriges yttre politik 1810—1815* (1899), vilket dock icke går längre än till 1812, då endast ett första häfte utkom, samt av L. Tingsten i *Huvuddragen av Sveriges yttre politik, krigsförberedelser m. m. från och med fredssluten 1809—1810 till mitten av juli år 1813* (1923). I detta har Tingsten belyst Sveriges vacklande hållning mellan England och Frankrike under år 1811 och ägnat särskild uppmärksamhet åt det militära reorganisationsarbete, som kronprinsen på alla områden bedrev, fram till mitten av sommaren 1813. Tingsten har också undersökt *Fransmännens besättande av Svenska Pommern år 1812 och vissa därmed förenade förhållanden* (*KVT*, 1923: Bihang, s. 27—52). På grundval av handlingar i franska utrikesministeriets arkiv i Paris har P. Coquelle i uppsatsen *La mission d'Alquier à Stockholm 1810—1811* (Revue d'histoire diplomatique, 1909, s. 196—239) skildrat den franske ministern baron d'Alquiers underhandlingar i Stockholm, genom vilka han tvingade den svenska regeringen att förklara England krig, och hans efter krigsförklaringen utmanande uppträdande, när det blev uppenbart, att kriget endast var ett spegelfäkteri. För de underhandlingar, som ledde till Sveriges anslutning till den antinapoleonska politiken och förbundet med Ryssland 1812, har O. Alin redogjort i uppsatsen *Förhandlingarna om allianstraktaten mellan Sverige och Ryssland af den 5 april/24 mars 1812* (1900; även i *UUÅ*). En ingående undersökning av den vittomfattande utrikespolitiska nyorientering, som inleddes med detta fördrag och genomfördes av Karl Johan under åren 1812—1813, har gjorts av F. W. Morén i avhandlingen *Kring 1812 års po-*

litik. Studier i svensk och dansk utrikespolitik från Pommerns ockupering 1812 till vapenvilan i Poischwitz 1813 (1927). I denna har författaren kunnat kasta nytt ljus över innebörden i de med kejsar Alexander avslutna fördragen. Huvudintresset i avhandlingen knyter sig emellertid till redogörelsen för den politiska aktivitet, som kronprinsen utvecklade för att hindra Danmark att ansluta sig till den antinapoleonska alliansen, innan det samtyckt till att avstå Norge. Härutinnan spelade hans underhandlingar med England en avgörande roll. Den traktat, som blev resultatet av dessa, har behandlats av HANNA LUND i avhandlingen *Stockholmstraktaten av 3. mars 1813. Bidrag til oplysning om Englands politik i det norske spörsmaal i tiden omkring traktatens indgaaelse* (Avhandlinger fra universitetets historiske seminar, Bd 1 (1914), s. 125—219). Systemskiftet i utrikespolitiken behandlas också av H. ALMQUIST i uppsatsen *Karl Johan, utrikespolitiken och pressen år 1813* (*Sc.*, 1929, s. 134—160). »Karl Johans ställning till Tysklands rekonstruktion efter Napoleons väntade tillbakaträngande över Rhen och i samband därmed hans ståndpunktstagande till de welfiska anspråken på utvidgningar i nordvästra Tyskland» ha undersökts av T. T:SON HÖJER i uppsatsen *Sverige och det tyska rekonstruktionsproblemet vintern 1812—1813* (*HT*, 1933, s. 1—81). På grundval av arkivmaterial i Wien har Österrikes förhållande till Sverige och Danmark under de kritiska åren 1813 och 1814 gjorts till föremål för en studie av K. WOYNAR under titeln *Österreichs Beziehungen zu Schweden und Dänemark, vornehmlich seine Politik bei der Vereinigung Norwegens mit Schweden in den Jahren 1813 und 1814* (1891; sv. övers. 1892). De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen under åren 1810—1815 har E. FORSSBERG undersökt i avhandlingen *Sverige och Preussen 1810—1815* (1922). I denna har han särskilt dröjt vid den allians, som i april 1813 ingicks mellan de båda makterna, dess förutsättningar och tillkomst, samt vid underhandlingarna om Pommern och den gamla svenska besittningens överlämnande till Preussen.

Karl Johans uppträdande i Tyskland 1813 och hans deltagande i striden mot Napoleon ha under de sista decennierna varit föremål för en livlig historisk-vetenskaplig debatt. Särskilt en del

tyska författare ha klandrat den svenske kronprinsen för hans vid flera tillfällen öppet visade tveksamhet att angripa och för hans långsamhet i de avgörande operationerna. Grunden till detta som förbundsbrott mot de allierade stämplade tillvägagångssätt skulle vara, att Karl Johan så mycket som möjligt ville skona Sveriges stridskrafter och att han hoppades genom ett skickligt utnyttjande av konjunkturerna kunna framstå som Frankrikes räddare från det Napoleonska förtrycket, vars belöning skulle bliva en fransk konungakrona. Å andra sidan ha tyska historiker försvarat Karl Johan mot beskyllningen för förrädiska tänkesätt och handlingar. Med styrka ha de hävdat, att endast militära skäl förestavat den svenske kronprinsens ledning av operationerna, ty från hans synpunkt sett var det fullt berättigat, att de svenska stridskrafterna ej togos alltför mycket i anspråk för uppgifter, som ur svensk synvinkel måste te sig som mera sekundära. Alldeles särskilt har frågan om upphovsmannen till den i Trachenberg uppgjorda fälttågsplanen för den blivande slutliga uppgörelsen med Napoleon fångat forskarnas intressen. Den svenske kronprinsen, som enligt en äldre gängse uppfattning var Trachenbergsplanens fader, har fått dela äran med en preussisk, en rysk och en österrikisk general. Denne senares uppfattning av det militära läget skulle vid de överläggningar, som sedan ägde rum i Reichenbach, hava lagts till grund för de kommande operationerna. Genom de nästan samtidigt och med användande av olika källmaterial gjorda undersökningar, som framlagts av S. Clason, *Fälttågsplanen från Trachenberg* (*KJFH*, 1911—14, s. 43—87), och H. Delbrück, *Neues über 1813* (Preussische Jahrbücher, Bd 157 (1914), s. 34—69), kan det nu anses vara fastslaget, att Reichenbachteorien är ohållbar och att Karl Johan är Trachenbergsplanens upphovsman. En utförligare redogörelse för de här skisserade olika uppfattningarna har E. O. Löfgren gjort i uppsatsen *Karl Johan i Tyskland t. o. m. slaget vid Leipzig* (*KJFH*, 1915—18, s. 57—79).

De viktigaste och nyaste tyska arbeten rörande slutstriden mot Napoleon och Karl Johans ingripande i densamma, där de ovan antydda olika åsikterna framträda, anföras här nedan i ett sammanhang: R. Friederich, *Die Befreiungskriege 1813—1815,*

Bd 1—4 (1912—13), och *Nochmals: Bernadotte vor Grossbeeren* (*FBPG*, Bd 29 (1916), s. 480—489); *Geschichte der Nord-Armee im Jahr 1813. Redigiert von der historischen Abtheilung des Generalstabes*, 1—3 (1859—65); R. Haedecke, *Die Schlacht bei Dennewitz — ein Sieg Bernadottes* (1916); H. Klaeber, *Marschall Bernadotte, Kronprinz von Schweden* (1910; svensk översättning 1913); K. Lehmann, *Die Rettung Berlins im Jahre 1813. Das Feldherrntum Bernadottes, Bülows, Oudinots und Neys im Grossbeeren- und Dennewitzfeldzuge* (1934; Historische Studien, hrsg. v. Ebering, 244); J. von Pflugk-Harttung, *Zur Beurteilung Bernadottes 1813* (*FBPG*, Bd 25 (1913), s. 191—209); F. Rachfahl, *Bernadotte und Bülow vor Wittenberg. Kritische Studien zur Schlacht von Dennewitz* (*FBPG*, Bd 25 (1913), s. 491—557; 26 (1913), s. 87—147); B. Schmeidler, *Bernadotte vor Grossbeeren* (*FBPG*, Bd 29 (1916), s. 159—172) och *Nochmals: Bernadotte vor Grossbeeren* (*FBPG*, Bd 30 (1917), s. 249—253); H. Ulmann, *Geschichte der Befreiungskriege 1813 und 1814*, Bd 1—2 (1914—15), och *Zur Beurteilung des Kronprinzen von Schweden im Befreiungskriege 1813—14* (*HZ*, Bd 102 (1909), s. 304—324); V. Voss, *Die Befreiungskriege 1813—1815* (1907; Preussen-Deutschlands Kriege, Bd 4).

Förutom av ovannämnda tyska forskare har Karl Johans hållning under de avgörande striderna mot Napoleon tagits upp till förnyad behandling av den förutvarande svenske generalstabschefen L. Tingsten. I ett par arbeten, såsom *Huvuddragen av Sveriges krig och yttre politik augusti 1813—januari 1814* (1924), *Det första skedet av kronprinsen Karl Johans och Metternichs diplomatiska kampanj hösten 1813* (*KVT*, 1924, Bihang, s. 34—48) och *Huvuddragen av Sveriges krig och yttre politik februari—augusti 1814 (från Kiel till Moss)* (1925) har han ställt kronprinsens krigföring och politik i en närmare belysning. Det anbud om fritt avtåg från Hamburg, som Karl Johan i mitten av november 1813 riktade till den franske marskalken Davout och som tagits till intäkt för påstående om den svenske kronprinsens bristande lojalitet mot de förbundna, har T. T:son Höjer gjort till föremål för en ingående undersökning i uppsatsen *Carl Johans kapitulationsanbud till Davout* (*KVH*, 1931—1934).

Bidrag till belysning av fälttåget i Holstein och Norge innehålla följande arbeten: L. Tingsten, *Öfversikt af fälttåget i Holstein år 1813* (*KVT*, 1903, s. 481—497, 513—533); A. Stille, *Striden vid Bornhöft i Holstein 7 december 1813* (1913); C. Th. Sörensen, *Kampen om Norge i Aarene 1813 og 1814*, D. 1—2 (1871); G. Björlin, *Kriget i Norge 1814* (1893) och C. W. Kleen, *Detaljer ur fälttåget i Norge 1814* (1915; Militärlitteratur-föreningens förlag, 119).

Karl Johans eventuella planer på Frankrikes tron efter Napoleons fördrivande beröras i flera av de ovannämnda arbetena, liksom i de sammanfattande framställningar över Karl Johans levnad, som anföras längre fram å s. 639. Bland de där nämnda bör särskilt uppmärksammas L. Pingaud, *Bernadotte, Napoléon et les Bourbons* (1933), där författaren intar en så utpräglat fientlig inställning till den svenske kronprinsen. Den som senast behandlat och närmare preciserat problemet om Karl Johans planer att bliva Frankrikes härskare, är F. D. Scott i studien *Bernadotte and the throne of France 1814* (The journal of modern history, 1933, s. 465—478). Delvis på grund av hittills obegagnat material har han lyckats att kasta nytt ljus över Karl Johans franska tronkandidatur, och huru dessa planer utvecklades och definitivt skrinlades.

På den kongress, som under hösten 1814 samlades i Wien för att fortsätta de underhandlingar, som icke kunnat slutföras vid den första freden i Paris, avgjordes visserligen icke några för vårt land vitala frågor, men på grund av de svenska truppernas deltagande i kriget mot Napoleon bereddes dock åt Sverige på kongressen en plats, som icke var utan betydelse för vårt lands framtid. Den ställning, som Sveriges ombud där intog till de stora, avgörande europeiska frågorna, och de speciella svenska spörsmål, som där blevo föremål för underhandlingar, har E. Carlson belyst i uppsatsen *Sverige på kongressen i Wien 1814—1815* (*HT*, 1883, s. 67—136). Med utnyttjande av mera material har J. Feuk tagit upp samma spörsmål till förnyad omprövning i avhandlingen *Sverige på kongressen i Wien 1814—1815. Ett bidrag till kännedomen om Karl Johans yttre politik* (1915). (Jämför härmed den recension av arbetet, som S. Cla-

son lämnat i *HT*, 1916, Öfv. o. gr., s. 40—54.) För Sveriges anslutning till det fursteförbund, som i september 1815 ingicks i Paris mellan kejsarna Alexander I av Ryssland och Frans I av Österrike samt konung Fredrik Vilhelm III av Preussen, har E. Forssberg redogjort i uppsatsen *Sveriges accession till den heliga alliansen* (*HT*, 1928, s. 150—184), i vilken förf. även lämnar bidrag till kännedomen om Sveriges och dess grannstaters utrikespolitik efter Wienkongressen. Denna senare fråga fram till 1818 har behandlats av L. Tingsten i arbetet *Huvuddragen av Sveriges yttre politik och inre styrelse 1814—1818* (1931), vilket också, som av titeln framgår, berör den inre styrelsen i vårt land under de närmaste åren efter Wienkongressen.

Med 1830-talet inträdde i den europeiska politiken en bestämdare motsats mellan de mera liberala västmakterna, England och Frankrike, och de starkt konservativa östmakterna, Ryssland, Österrike och sedermera även Preussen, en spänning, som slutligen urladdade sig i Krimkriget. Åt denna rivalitet mellan de båda maktgrupperingarna, vilken var av vital betydelse för den svenska utrikespolitiken, har C. F. Palmstierna ägnat en omfattande undersökning i avhandlingen *Sverige, Ryssland och England 1833—1855. Kring novembertraktatens förutsättningar* (1932), av vilken ett brottstycke publicerades 1930 under titeln *Sverige och den orientaliska frågan 1831—1841* (*HT*, 1930, s. 257—328). Stödd på ett synnerligen rikt, från många håll hopsamlat arkivmaterial har författaren ingående undersökt de båda maktgrupperingarnas mot varandra stridande inflytande på den svensk-norska utrikespolitiken, vars resultat blev novembertraktaten av år 1855. Genom sin undersökning har Palmstierna uppvisat, att traktaten alls icke framstår såsom eller är »någon isolerad episod utan tvärtom betingad av en under decennier pågående politisk förskjutning från öster till väster». Bland mera speciella arbeten och utredningar rörande den av Sverige förda utrikespolitiken och underhandlingarna med främmande makter under Krimkrigets dagar kunna följande förtjäna att framhållas: F. Bajer, *Canroberts Sendelse til Stockholm og København 1855* (Dansk Tidsskrift, 1900, s. 680—691); M. M. Borodkin, *Sverige och Ryssland under Krimkriget* (*KVT*, 1904,

s. 89—112), en från ryskan av T. J. Petrelli översatt och bearbetad uppsats; A. Cullberg, *La politique du roi Oscar I pendant la guerre de Crimée. Études diplomatiques sur les négociations secrètes entre les cabinets de Stockholm, Paris, St. Pétersbourg et Londres les années 1853—1856*, T. 1—2 (1912—26) (jfr C. Hallendorffs recension av arbetet i *HT*, 1929, s. 121—125); P. Knaplund, *Nye oplysninger om novembertraktatens forhistorie* (*NHT*, R. 5: Bd 6 (1927), s. 213—258); C. Hallendorff, *Förhandlingarna om de skandinaviska rikenas neutralitetsförklaring under Krimkriget* (*HSHH* (1908), s. 585—620) samt dennes tidigare (s. 594) nämnda tvenne arbeten om den svenska politiken under Krimkriget.

Den viktigaste utrikespolitiska frågan vid mitten av 1800-talet fram till 1865 var Sveriges förhållande till Danmark eller mera populärt uttryckt, skandinavismen, som från 1837 framträdde med politisk tendens. I arbetet *Skandinavismen, historisk fremstillet* (1900) har J. Clausen skildrat skandinavismens historia i dess huvuddrag. Det är ett välbekant faktum, att Karl XIV Johan under sin långa regeringstid strängt fullföljde 1812 års politik och avvisade alla skandinaviska tendenser, en ståndpunkt, som särskilt utvecklades i ett av utrikesstatsministern i april 1837 utfärdat cirkulär. Dettas tillkomst och historiska bakgrund har H. Almquist utrett i uppsatsen *Karl XIV Johan och den begynnande skandinavismen* (*HT*, 1914, s. 198—209). Emellertid har T. Blomqvist i uppsatsen *De nordiska regeringarna och studentmötet 1843* (*HT*, 1919, s. 189—196) framhållit, att Karl XIV Johan under sina sista levnadsår möjligen icke stod främmande för en nyorientering av sin politik. Den förändrade ställning, som den svenska regeringen intog till studentmötet 1843, då den visade en anmärkningsvärd självständighet mot ryska påtryckningar, skulle bl. a. vara ett symptom härpå. Blomqvist har också i uppsatsen *De nordiska rikenas uppgörelse med Marocko 1845* (*HSLS* (1924), s. 278—296) påpekat, huru Sverige och Danmark år 1840 närmade sig varandra för att ömsesidigt bevara sin neutralitet under den då aktuella orientaliska krisen samt huru de båda makterna 1844—1845 samverkade för att skydda sin sjöfart på

Medelhavet. En detaljerad redogörelse för den svenska utrikespolitikens ställning till den viktiga internationalpolitiska danska frågans första skede fram till slutet av augusti 1848 har H. Haralds lämnat i avhandlingen *Sveriges utrikespolitik 1848* (1912). I denna knyter sig huvudintresset till den framställning, som författaren ger av Sveriges intervention och de underhandlingar, som den svenska regeringen i samband därmed förde. Som en fortsättning på detta arbete kan man betrakta den avhandling, som E. O. Löfgren framlagt under titeln *Sverige-Norge och danska frågan 1848—49* (1921). Med utgångspunkt från det av Oskar I förmedlade stilleståndet i Malmö i slutet av augusti 1848 har Löfgren tecknat underhandlingarnas gång under vapenvilan, läget i hertigdömena, stilleståndets uppsägning av den danska regeringen, makternas ställning till den nya krisen och tillkomsten av stilleståndet i Berlin den 10 juli 1849, som åtföljdes av en svensk-norsk ockupation av Nordslesvig. Från rent militär synpunkt har L. Tingsten skärskådat det svenska ingripandet i uppsatsen *Sveriges militära aktion år 1848 och neutralitetstjänstgöring år 1849—1850* (*HT*, 1926, s. 1—45). De underhandlingar, som fördes på en konferens i Köpenhamn mellan den danska regeringen och ombud för Sverige-Norge och andra intresserade makter angående Öresundstullens avlösning och vilka i mars 1857 ledde till en överenskommelse, genom vilken Sundstullen och tullarna i de båda Bälten upphävdes och Danmark tillerkändes en viss summa penningar i ersättning, ha behandlats av M. Rubin, *Sundtoldens Aflösning* (*DHT*, R. 7: Bd 6 (1905—06), s. 172—311) och R. Krauel, *Die Ablösung des Sundzolles und die preussische Politik* (*HG*, 1907, s. 319—341). En översikt över den nyaste litteraturen rörande den dansk-tyska konflikten 1863—1864 har E. Hedin lämnat i uppsatsen *Dansk-tyska krisen 1863—64* (*HT*, 1918, s. 149—178), där författaren närmare analyserat tyska, franska, danska och svenska aktsamlingar, memoarer och bearbetningar, som beröra denna kris. Av de där anförda arbetena må här endast framhållas följande, som närmast äro av vikt för att lära känna vårt lands ställning till konflikten: C. Hallendorff, *Illusioner och verklighet. Studier öfver den*

skandinaviska krisen 1864 (1914); S. Clason, *Skodsborgsmötet och Ulriksdalskonferensen* (*HT*, 1914, s. 61—107); H. Koht, *Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt, zumal während der Jahre 1863 und 1864* (1908; även i Skrifter udg. af Videnskabs-Selskabet i Christiania, 1907, 2. Hist.-fil. Kl., nr 7) samt N. Neergaard, *Under Junigrundloven. En Fremstilling af det danske Folks politiske Historie fra 1848 til 1866*, Bd 1—2 (1892—1916). I en annan uppsats har Hedin belyst *Sveriges ställning i förhållande till Ryssland och västmakterna år 1863* (*HT*, 1922, s. 1—35). En närmare behandling av den svensk-norska regeringens inställning till den dansk-tyska konflikten torde snart vara att förvänta från den nyssnämnde forskarens hand.

En ingående vetenskaplig behandling av de diplomatiska spörsmål, som hava varit av betydelse för vårt land under de senaste decennierna, eller en närmare redogörelse för vårt förhållande till utrikes makter under samma tid, är överhuvud icke möjlig att åstadkomma, då hithörande akter och handlingar enligt tryckfrihetsförordningens bestämmelser icke äro åtkomliga. De närmast förflutna årens diplomatiska historia är därför oskriven. En mycket kortfattad exposé över vårt förhållande till utlandet under Oskar II:s regering ingår i det av A. Rydfors författade arbetet *Konung Oskar II och Sveriges folk* (1897). En vida utförligare framställning av de viktigaste utrikespolitiska frågorna under Gustav V:s regering, vilka kunna närmare studeras genom utgivna svenska och utländska aktpublikationer, har R. Essén lämnat i uppsatsen *Sveriges politiska utveckling under Gustaf V:s regering*, ingående i den 1933 (s. 163—390) utgivna minnesskriften *Vår konung och hans gärning*.

Litteraturen om den svensk-norska unionen, unionsfördragens tillkomst och stridigheterna under föreningens nära hundraåriga tillvaro fram till dess upplösning är synnerligen rikhaltig. Särskilt talrika äro de från svensk och norsk sida härrörande politiska broschyrerna angående unionen och unionella tvistefrågor. Här kan det endast bli tal om att nämna några av de

mest uppmärksammade arbetena, utan ett närmare ingående på de olika ståndpunkter, som författarna i ena eller andra avseendet intaga till de mera speciella stridsfrågorna. Synnerligen viktiga för kännedomen om unionens tillkomst äro de många värdefulla utredningar, vilka härröra från den norske historikern Y. Nielsen, såsom *Bidrag til Norges Historie i 1814*, Bd 1—2 (1882—86), innehållande icke blott avhandlingar utan även akter, *Norge i 1814* (1904), *Christian Frederik 1813—1814. Hans Planer og Maal, hans Drömme og Skuffelser* (1915), *Grev Herman Wedel Jarlsberg og hans Samtid* (1888—92), och *Lensgreve Johan Caspar Herman Wedel Jarlsberg*, D. 1—3 (1901—02), inrymmande tillika en skildring av Norges historia fram till 1840 med huvudvikten lagd på åren 1813—1814 och unionens tillkomst. Några av dessa Nielsens arbeten jämte andra av densamme äro kritiskt behandlade av N. Höjer i uppsatsen *Norsk national historieskrifning* (*HT*, 1886, s. 123—176; 1887, s. 209—274). Av grundläggande betydelse äro också de två svenska arbetena: H. L. Rydin, *Föreningen emellan Sverige och Norge från historisk och statsrättslig synpunkt betraktad* (1863), det första egentliga försöket att utreda och bestämma den svensk-norska unionens rättsliga karaktär, och O. Alin, *Den svensk-norska unionen*, 1—2 (1889—91). Dessa båda verk ha länge utövat ett högst väsentligt inflytande på den svenska uppfattningen av unionen. Viktiga bidrag till dess historia lämna också: Aage Skavlan, *Norges uafhængighedserklæring i 1814* (1895); R. J. Sögnen, *Unionens Forberedelse og Tilblivelse* (1896) och C. T. Sörensen, *Bernadotte i Norden eller Norges Adskillelse fra Danmark og Forening med Sverig*, D. 1—3 (1903—04).

Enligt en äldre, länge gängse uppfattning hade Kielfreden förlorat sin kraft och betydelse genom Mosskonventionen och Karl XIII:s val till Norges konung. Emellertid gjorde sig Alin i sitt nyssnämnda verk om unionen, vars första del behandlar unionsfördragets tillkomst, till tolk för en annan åskådning. Han gör där gällande, att Kielfreden allt fortfarande hade bindande kraft och att Norge avträtts till det svenska riket, ej till Sveriges konung. Denna uppfattning utvecklades ytterligare av

N. Edén i arbetet *Kielerfreden och unionen* (1894), där han påvisar, att Norge måste vara den svenska kronans underlydande och att om Norge bröt Mosskonventionen, Sverige hade rättighet att göra Norge till ett svenskt lydland. Diskussionen för och emot blev synnerligen livlig, och en stor mängd stridsskrifter såg dagen. De vetenskapligt viktigaste arbetena och uppsatserna, som behandla hithörande frågor, torde vara följande: Y. Nielsen, *Om Konventionen i Moss* (*NHT*, R. 3: Bd 5 (1899), s. 1—144); Y. Nielsen, *1814. Fra Kiel til Moss. En historisk Undersögelse af Mossekonventionen, dens Forudsætninger og politiske Betydning*, [Med efterskrift] (1894); L. M. B. Aubert, *Kieler-Traktatens Opgivelse som Unionens retslige Grundlag* (1894); D. Schäfer, *Zur Geschichte der Begründung der schwedisch-norwegischen Union* (*HZ*, Bd 75 (1895), s. 464—475); H. Forssell, *Fjärde artikeln af fredstraktaten i Kiel d. 14 jan. 1814* (*NJA*, 1895, Afd. II: Bihang); O. Varenius, *Kielerfredens fjärde artikel* (1896); O. Alin, *Bidrag till Mosskonventionens historia* (*HT*, 1897, s. 209—258); P. Fahlbeck, *Kielerfredens artikel IV* (*StvT*, 1900, s. 67—80); O. Alin, *Fjerde artikeln af fredstraktaten i Kiel den 14 januari 1814* (1899), utgörande en granskning av Forssells nyssnämnda uppsats; H. Koht, *1814. Norsk dagbok hundre aar efterpaa* (1914), vilande på åtskilliga av förf:s förut publicerade uppsatser; L. Tingsten, *Från konventionen i Moss till den svensk-norska riksakten* (*HT*, 1927, s. 217—287); A. Bergsgård, *Spörsmålet um folkesuveræniteten i 1814* (*NHT*, R. 5: Bd 7 (1927—29), s. 225—267); S. Wollebæk, *Om Kielertraktaten 15. januar 1814* (1928), och O. Varenius, *Kieltraktaten. Dess genesis* (*HT*, 1931, s. 129—204). Åtskilliga i början av 1890-talet utkomna arbeten och politiska ströskrifter rörande unionen hava kritiskt granskats av O. Varenius i arbetet *Nyare unionell litteratur* (1892—93).

Unionsförfattningen är sammanhängande behandlad av Rydin i hans ovannämnda arbete om unionen. Översiktliga framställningar av Sveriges och Norges konstitutionella rätt finnas i T. H. Aschehoug, *Norges nuværende Statsforfatning*, Bd 1—3 (1891—93); Chr. Naumann, *Sveriges statsförfattnings-rätt*, Bd 2

(1880), där de unionella förhållandena dock endast behandlas, försåvitt de ingå som ett moment i författningen i dess helhet; B. Morgenstierne, *Den unionelle ret* (1897) samt N. Höjer, *Statsförbundet mellan Sverige och Norge* (1885). Unionsförfattningens tillkomst skildras av N. Edén i skriften *Den svensk-norska unionsförfattningens tillkomst* (1894). Till denna kategori kunna också hänföras C. A. Reuterskiöld, *Till belysning af den svensk-norska unionsförfattningen och dess tidigare utvecklingshistoria* (1893) och O. Alin, *Sättet för riksaktens antagande 1815* (*HT*, 1887, s. 297–324). Särskilda frågor inom unionsförfattningen granskas i följande arbeten: O. Berger, *Om arfsrätten till Sveriges och Norges riken* (1877); O. Varenius, *Om riksföreståndarskap enligt Sveriges och Norges grundlagar* (1892); *Om de ministeriella ärendena och formerna för deras behandling i Sverige-Norge* (1891) av R. C. A.; J. Utheim, *Grundloven om Norges udenrigsstyre* (1894); O. Varenius, *Konsulatfrågan* (1893) och L. M. B. Aubert, *Særskilt Statsraad — Sammensat Statsraad* (1892).

Unionens och unionsförvecklingarnas historia efter 1814 och fram till 1897 ha utförligt behandlats av S. Clason i arbetet *Historisk redogörelse för unionsfrågans tidigare skeden* (1898). Åt den första unionskommittén har T. Blomqvist ägnat en undersökning i den akademiska avhandlingen *Den första unionskommittén (1839—1844) jämte en översikt över unionsrevisionismens dittillsvarande utveckling* (1917). En mera populär men fullt användbar översikt över unionshistorien har R. Kjellén lämnat i arbetet *Unionen sådan den skapades och sådan den blifvit*, 1—3 (1893—94; *FHF*, 1, 14—15, 18—19). Andra arbeten, som belysa unionsutvecklingen och särskilda perioder i eller händelser under densamma, äro: W. Bergstrand, *Bidrag till den skandinaviska unionens historia efter 1814* (1885), utgivet under pseudonymen Marcellus; J. E. Sars, *Norges politiske Historie 1815—1885* (1904); A. Grade, *Kronprins Oskar som vicekonung i Norge år 1824* (*HT*, 1917, s. 169—198) samt de tre arbetena av Y. Nielsen: *Norges Historie efter 1814*, Bd 1—3 (1882—92), *Grev Sandels' Statholderskab 1818—1827* (1873) och *Af Norges nyere Historie. Grev von Platens Stat-*

holderskab 1827—1829 (1875). Unionsförvecklingarna under åren närmast före 1905 behandlas av H. L. Rydin, *Anteckningar om den norska vensterns unionspolitik och dennas statsrättsliga karaktär under åren 1891—1902* (1902); N. Edén, *Det svenska programmet i unionskrisen* (1905) och K. Nordlund, *Den svensk-norska krisen. Aktstycken jämte historik* (1905). Unionens upplösning beröres i arbetet A. Aall & N. Gjelsvik, *Die norwegisch-schwedische Union, ihr Bestehen und ihre Lösung* (1912; Abhandlungen aus dem Staats- und Verwaltungsrecht, H. 26) och utförligare i S. C. Hammer, *Det merkelige aar. Unionsbruddet i 1905 og dets forhistorie* (1930).

Om Adlersparres ställning till revolutionen och tronföljarvalet 1809 ha meningarna länge gått i sär. Redan under Adlersparres livstid klandrades skarpt hans ingripande. Mot den allt starkare kritiken uppträdde hans äldste son, C. A. Adlersparre, och på grundval av upplysningar, som han inhämtat från flera håll, utgav han de båda arbetena: *1809 års revolution och dess män. Tidstaflor*, D. 1—2 (1849), och *1809 och 1810. Tidstaflor*, D. 1—3 (1850), utpräglat glorifierande tendensskrifter, i vilka det insamlade källmaterialet behandlades partiskt och okritiskt. Den yngre Adlersparres uppfattning har också satt sin prägel på den historiska karaktärsbild, som O. Sjögren lämnat i arbetet *Georg Adlersparre* (1881), utgivet på uppdrag av Stiftelsen Lars Hiertas minne. Sjögren har »tydligtvis låtit sig ryckas med av den yngre Adlersparres sonliga pietet och högstämt liberala stämning, och han har också okritiskt upptagit åtskilliga uppgifter såväl från denne som från annat håll». Den av Sjögren och andra förfäktade åsikten blev den förhärskande, ända tills B. Sjövall publicerade sin redan i föregående kapitel nämnda uppsats om *Den Adlersparreska revolutionen* (*HT*, 1907, s. 1—40) och framför allt sin grundliga avhandling *Georg Adlersparre och tronfrågan 1809* (1917). Sjövall påvisar i det senare arbetet bl. a., att Adlersparres motiv i tronföljarfrågan ej var Norges förening med Sverige utan en personlig strävan att utesluta hela Gustav IV Adolfs ätt från tronen av fruktan för hämnd från konungens son prins Gustav för Adlersparres

avgörande ingripande i revolutionen. Sjövalls slutomdöme om Adlersparre blir, att denne, ställd på en framträdande plats och under en farlig tid, satte personliga hänsyn framför fädernes-landets. Det kan även förtjäna påpekas, att Sjövall i en inledande exkurs över källorna till sin avhandling lämnar en ganska utförlig redogörelse för olika historiska författares åsikter om Adlersparres insats i 1809 års händelser. I det stora hela accepterar A. Brusewitz i sin levnadsteckning över *Georg Adlersparre* (*SBL*, Bd 1 (1918), s. 158—172) Sjövalls uppfattning om Adlersparre och fäller om honom det omdömet, att »Adlersparre var ingen stor man, som en överdriven beundran stundom velat göra honom till, men han har utfört en stor handling i en stormig tid».

Omständigheterna vid kronprinsen Karl Augusts död har A. J. Amnéus granskat i avhandlingen *Om kronprinsen Karl Augusts dödssätt och de rättsmedicinska hufvudpunkterna af rättegången mot Rossi* (1865; även i *UUA* 1866). De beklagliga händelserna i Stockholm i juni 1810 vid prinsens likfärd har H. Rosengren skildrat i uppsatsen *Fersenska mordet* (*OoB*, 1910, s. 337—352). Samma fråga har T. Nerman undersökt i arbetet *Fersenska mordet* (1933) med den signifikativa undertiteln *Historiskt reportage från Stockholm den 20 juni 1810*. Dess värde för den historiska forskningen är tvivelaktigt, då författaren icke gjort något försök att kritiskt behandla de använda källorna. Bidrag till frågan om den augustenborgske hertigen Fredrik Kristians kandidatur till den svenska tronföljden ha lämnats av: C. G. Malmström, *Augustenburgarnes politik och tronföljarevalen i Sverige 1809 och 1810* (*TL*, 1851, s. 449—478); Aage Friis, *Frederik den Sjette og det andet svenske Tronfølgervalg 1810* (*DHT*, R. 7: Bd 1 (1897—99), s. 241—327, 353—413); H. Schulz, *Friedrich Christian Herzog zu Schleswig-Holstein. Ein Lebenslauf* (1910) samt H. Hjelholt, *Frederik Christians Stilling til det andet svenske Tronfølgervalg* (*DHT*, R. 8: Bd 5 (1914—15), s. 412—426). Det slutliga valet av marskalk Bernadotte till svensk tronföljare och dess förberedelser har S. J. Boëthius behandlat i uppsatsen *Om tronföljarevalet i Örebro 1810* (1906).

Åt marskalk Bernadottes tidigare historia, före hans val till svensk tronföljare, ha flera svenska och utländska historiker ägnat djupgående och intressanta undersökningar. I den biografiska skissen *Från Jean Bernadotte's ungdom* (1889) har F. U. Wrangel sammanfört de »absolut säkra fakta, vilka på ett eller annat vis kunna sättas i förbindelse med de trettio första åren av Karl Johans levnad». Den tyske överstelöjtnanten H. Klaeber har i sitt arbete *Marschall Bernadotte, Kronprinz von Schweden* (1910; svensk översättning 1913), vilket går fram till år 1815, gjort sig stor möda att från olika håll uppspåra förut mindre kända eller obekanta detaljupplysningar angående framför allt Bernadottes »uppträdande på en hel del av de tyska orter, som han under olika skeden av sitt liv besökte». Att giva en för den stora allmänheten avsedd framställning av den franske marskalkens och sedermera svenske kronprinsens levnadslopp och personlighet under tiden 1797—1814 har O. Kuylenstierna satt som sin uppgift i arbetet *Karl Johan och Napoleon 1797—1814* (1914). En av de mest vederhäftiga, sammanfattande framställningar vi äga av Bernadottes tidigare öden har lämnats av den irländske kronjuristen och professorn D. Plunket Barton i hans arbeten *Bernadotte, the first phase 1763—1799* (1914) och *Bernadotte and Napoleon 1763—1810* (1921), båda utmärkta genom omfattande forskning och opartiskt betraktelsesätt. Det förstnämnda innehåller dessutom en Bernadottebibliografi. Bernadottes ställning till vissa viktiga händelser under revolutionen och Napoleonstiden har närmare undersökts av några svenska forskare. I uppsatsen *Bernadotte i Indien* (*PHT*, 1917, s. 9—17) har P. Samzelius uppvisat ohållbarheten i den stundom anförda anekdoten, att Bernadotte blivit sårad i slaget vid Cuddalore i Indien i juni 1783. N. Forssell har i uppsatsen *Bernadotte, Bonaparte och brumaire* (*HT*, 1929, s. 369—394) analyserat Bernadottes hållning vid Brumaire-kuppen den 9 och 10 november 1799, då Napoleon störtade direktorium och gjorde sig själv till förste konsul. Den omstridda frågan om marskalk Bernadottes uppträdande i de stora striderna vid Jena-Auerstädt 1806 och Wagram 1809 har L. Tingsten behandlat i studien *Marskalk Bernadotte vid Jena-Auerstedt och Wagram*

(*KVT*, 1925: Bihang 2). Tingsten kommer här till det resultat, att de särskilt från franskt håll mot Bernadotte riktade beskyllningarna för felaktiga militära dispositioner i stort sett sakna grund. Utförligt har F. Lindberg i uppsatsen *Bernadotte och Walcherenexpeditionen* (*HT*, 1929, s. 133—172) utrett de händelser och intriger, som stodo i sammanhang med Bernadottes utnämning till och verksamhet som högste befälhavare för den fransk-holländska armékår, som på hösten 1809 skulle skydda Antwerpen mot ett hotande engelskt anfall.

Några sammanfattande framställningar av Karl Johans hela levnad och långa regering kunna förtjäna att här nämnas, såsom O. Alin, *Carl Johan och hans tid* (1881—93), omfattande åren 1828—1844 och ingående som del 12 i Schinkel-Bergman, *Minnen*, samt J. Alménn, *Ätten Bernadotte. Biografiska anteckningar*, 2:a tillök. uppl. 1893—96. Av de båda franska arbetena: Chr. Schefer, *Bernadotte roi* (1899) och L. Pingaud, *Bernadotte, Napoléon et les Bourbons* (1901; ny upplaga 1933, Bibliothèque historique Plon; jfr s. 628) är det förstnämnda närmast ett försök till karaktärsteckning av vår konungadynastis grundläggare; författaren är ingen beundrare av Bernadotte och hans gärning, men han vill göra rättvisa åt hans ovanliga egenskaper. Pingauds arbete däremot är långt ifrån objektivt, snarare rent fientligt mot Bernadotte, men »det äger förtjänsten att i diskussionen indraga en rad olika källor och memoarverk; särskilt må i sistnämnda avseende betonas, att han haft tillgång till ryska arkiv». Den redan nämnde irländaren D. P. Barton har i arbetet *Bernadotte, prince and king, 1810—1844* (1925) skildrat Bernadotte i Sverige. En sammanfattande skildring av Karl Johans levnad har samme författare publicerat under titeln *The amazing career of Bernadotte 1763—1844* (1929), översatt till svenska under titeln *Bernadottes underbara levnad* (1929). I denna har Barton med framgång »kunnat hävda den inre konsekvensen i både hans levnadslopp och hans personlighet». En kortfattad mera populär framställning är N. Forssell, *Karl XIV Johan* (1924), ingående som nr 18 i serien De största märkesmännen. Några av de här berörda arbetena om Karl Johan tillika med en del äldre äro kritiskt behandlade av

N. Forssell i uppsatsen *Bernadotte-problem. Några kritiska anmärkningar* (*HT*, 1924, s. 278—291).

Över de senaste konungarna av Bernadotte-dynastien och deras regenttid finnas några sammanfattande framställningar, av vilka en del saknar den kritiska inställningen. Enbart panegyrisk är t. ex. Cecilia Bååth-Holmberg i sin levnadsteckning över *Carl XV som enskild man, konung och konstnär* (1890—91). En skarpt kritisk uppfattning av Karl XV:s person och regentgärning är ett genomgående drag i det arbete, som C. Hallendorff publicerat under titeln *Från Karl XV:s dagar. Personer och händelser* (1924). Detta utgör dock icke någon genomförd teckning av konungen och hans regeringstid utan en samling uppsatser och brevutdrag, vilka — såsom författaren själv uttrycker sig — äro att betrakta som biprodukter till hans skildring av Karl XV:s tid i tolfte delen av Sveriges historia. Till minne av Oskar II:s tjugofemårsjubileum som regent utgav A. Rydfors en minnesskrift med titeln *Konung Oskar II och Sveriges folk* (1897), i vilken han på grundval av prinsens egenhändiga dagboksanteckningar — Oskar II:s memoarer bli först tillgängliga 1847 — skildrat hans »beredelseår» fram till 1872 och därefter hans regeringstid till 1897. Huvudvikten har författaren därvid lagt på redogörelsen för de viktigaste politiska frågor, som sysselsatte regering och riksdag, för de skiftande ministärerna, förhållandet till utländska makter och unionen. I sin biografiska skildring *Konung Oscar II* (1897) har J. Linck uteslutande ägnat sig åt konungen personligen, hans skrifter och resor, hans intresse för vetenskap och konst samt hans hov. Båda dessa arbeten sluta med år 1897, under det att den levnadsteckning, *Oscar II* (1908), som A. Hasselgren utgivit, behandlar hela hans regeringstid. I arbetet »*Med folket för fosterlandet*» (1928) har K. Hildebrand givit några anteckningar om konung Gustav V:s person och regering. Den år 1933 utgivna minnesskriften *Vår konung och hans gärning* innehåller förutom det redan citerade, av R. Essén författade bidraget om *Sveriges politiska utveckling under Gustaf V:s regering*, några mindre uppsatser, belysande konungens person och intressen.

Om tillkomsten av 1809 års regeringsform råda delade meningar. Somliga hålla före, att Hans Järta allt förfarande bör bära hedersnamnet »regeringsformens fader». Denna åsikt försvaras varmt av S. J. Boëthius i skriften *1809 års regeringsform* (1909; *FHS*, nr 4) och i uppsatsen *Till frågan om tillkomsten af 1809 års regeringsform* (*StvT*, 1911, s. 73—117; 1912, s. 65—90). Andra anse, att regeringsformen tillkommit genom en kompromiss i konstitutionsutskottet, varvid Järtas inflytande var ringa, och att den icke återspeglar Järtas dåvarande politiska åsikter. Denna mening har förfäktats av N. Höjer i uppsatserna *Hans Järta och Sveriges grundlagar* (*HT*, 1910, s. 69—131) och *Till frågan om uppkomsten af 1809 års regeringsform* (*StvT*, 1911, extrahäfte). En förmedlande ståndpunkt intar A. Brusewitz i arbetet *Studier öfver 1809 års författningskris. Den idépolitiska motsättningen* (1917; *SHVU*, Bd 18:5), där han gör gällande, att Järta personligen har huvudförtjänsten om regeringsformens utredigering och att han »kan ha inverkat även på regeringsformens innehåll», en åsikt, som numera allmänt omfattas. Regeringsformen och övriga grundlagar, liksom arbetet och viktiga frågor vid den märkliga revolutionsriksdagen analyseras och belysas i följande arbeten och uppsatser: O. Alin, *Konungamakten, bondestandet och regeringsformen 1809* (*NSvT*, 1885, s. 381—414); R. Kjellén, *Hvem har stiftat Sveriges regeringsform af 1809?* (*HT*, 1896, s. 79—103); R. Kjellén, *Den nationella karakteren i 1809 års grundlagstiftning* (*HT*, 1893, s. 1—22); R. Kjellén, *Om den svenska grundlagens anda. Rättspsykologisk undersökning* (1897; *GHÅ*, Bd 3:5); S. J. Boëthius, *Fragan om införande af allmän värnplikt vid riksdagen 1809—10* (*HT*, 1906, s. 67—101); P. Fahlbeck, *Regeringsformen 1809—1909. Ett författningsjubileum* (*StvT*, 1909, s. 133—155); P. Fahlbeck, *Regeringsformen i historisk belysning* (1910); A. Forssell, *Ståndsstriden inom centralförvaltningen och statsrådets organisation enligt 1809 års regeringsform* (*HT*, 1911, s. 69—104); G. Retzius, *Några ord om andan i 1809 års grundlagstiftning* (*StvT*, 1914, s. 57—77); P. O. Gränström, *Kompromissen i 1809—10 års författning angående de högsta regementsorganens*

tillträde till riksdagens förhandlingar (*StvT*, 1917, s. 56—64); H. GRANFELT, *Om frihetsproblemet i 1809 års författning* (Redogörelse för Högre allmänna läroverket i Umeå 1927—1928 (1928), s. 3—30); E. FAHLBECK, *Bondeståndets sekreterare vid 1809—10 års riksdag* (*HT*, 1929, s. 173—196) och E. FAHLBECK, *Hans Järta och 1810 års riksdagsordning* (*StvT*, 1929, s. 105—129). I detta sammanhang kan också framhållas, att A. THOMSON i sin flera gånger nämnda avhandling om *Grundskatterna i den politiska diskussionen* (1923) behandlar striderna om grundskatter och jordprivilegier i samband med det nya statsskickets tillkomst.

En översikt över den svenska statsförfattningen efter 1809, dess utveckling, organ och verksamhetsformer, lämna HILDEBRAND och HERLITZ i sina flera gånger anförda arbeten om den svenska statsförfattningens historiska utveckling. De fram till 1840 framkomna reformerna i centralförvaltningen, departementalstyrelsens genomförande och reformer efter 1840 behandlas av A. B. CARLSSON och A. UNGER i tredje delen (1913), s. 206—250, av departementalkommitterades betänkande. För det svenska statsrådets ställning under åren 1809—1840 och de förhandlingar, som ledde till den nuvarande departementalstyrelsens införande, har O. G. BLOM redogjort i avhandlingen *Det svenska statsrådets organisation 1809—1840* (1881). Ett tidigt skede i departementalstyrelsens historia har A. FORSSELL undersökt i avhandlingen *Ministerier och kollegier. Studier i departementalreformens förhistoria till 1812* (1918). I denna har författaren satt som sin uppgift att försöka »påvisa och analysera några huvudriktningar inom den debatt rörande förvaltningens organisation, som redan på ett mycket tidigt skede av den gustavianska epoken tog fart och sedermera fram på 1800-talet avsatte praktiska resultat». (Jämför härmed A. BRUSEWITZ' recension i *HT*, 1918, Öfv. o. gr., s. 65—73.) Åt samma ämne, studier i departementalreformens förhistoria efter 1812, har H. A. OLSSON ägnat en omfångsrik avhandling under titeln *Ministerstyrelse- och kollegialprinciperna i svensk reformdiskussion 1812—40* (1934), där han särskilt undersökt idémotsättningarna i Karl Johanstidens departementaldebatt. Uti avhandlingen *Arbets-*

fördelningen mellan de svenska statsdepartementen efter 1840 (1920) har H. Cavalli framlagt några synpunkter på den departementala reformrörelsen efter 1840 och fram till 1919 och speciellt inriktat undersökningen på den sida av spörsmålet, som rör statsuppgifternas fördelning på de olika departementen.

I fråga om tillkomsten av statsrådsberedningen, som är 1816 legaliserades genom ett kungligt bemyndigande, ha två divergerande uppfattningar framträtt i de undersökningar, som ägnats denna fråga av: N. Forssell i de båda uppsatserna *Krigsberedning, civil beredning och statsrådsberedning* (*KFH*, 1927—1930, s. 76—132) och *Omkring Karl Johan-tidens statsrådsberedning* (*HT*, 1932, s. 145—212); G. Heckscher i uppsatsen *Till frågan om statsrådsberedningens uppkomst* (*StvT*, 1929, s. 456—485); A. Brusewitz i en anmälan av Forssells förstnämnda utredning i *StvT*, 1931, s. 208—214, samt A. Jansson i uppsatsen *Till statsrådsberedningens förhistoria: Krigsberedningens uppkomst 1810—1813* (*StvT*, 1933, s. 29—43). En utförlig skildring av »den faktiska gestaltningen av konungens och statsrådets inbördes ställning i svenskt författningsliv» under det nya statsskickets första halvsekel har G. Heckscher givit i avhandlingen *Konung och statsråd i 1809 års författning* (1933; *SSFU*, 3). Där har författaren ingående behandlat statsrådets organisation och rekrytering, slitningarna mellan konungen och hans rådgivare, fördelningen av uppgifterna mellan konungen och statsrådet samt belyst statsrådets ställning till den författningspolitiska diskussionen. Ehuru icke ägande direkt samband med de här nämnda arbetena, kan det dock vara skäl att i detta sammanhang erinra om S. Andgrens avhandling *Konung och ständer 1809—1812* (1933). Mot bakgrunden av ett författningsprojekt i absolutistisk riktning, vilket legat till grund för K. Maj:ts proposition till Örebro riksdag 1812 och som sannolikt utgått från Karl XIV Johan själv och hans närmaste rådgivare, har författaren i denna påvisat, huru förslaget innebar ett överkorsande av 1809 års maktfördelningssystem, samt även undersökt partiförhållanden och budgetarbetet vid grundlagsriksdagen.

Själva regeringsbildningen, det centrala problemet i den kon-

stitutionella utvecklingen, har L. KIHLBERG behandlat i den omfångsrika avhandlingen *Den svenska ministären under ståndsriksdag och tvåkammarsystem intill 1905 års totala ministerskifte* (1922). I denna, som huvudsakligen begränsats till tiden 1858—1905, har författaren satt som sitt mål att »genom författningspolitisk behandling av ministärinstitutionen lämna en belysning av verkande krafter och utbildningstendenser i den inre författningsomvandlingen». Frågan om det ansvar, som enligt regeringsformen åvilade och åvilar statsråden för deras i statsrådsprotokollen uttryckta rådslag, och den domstol, som i ty fall skulle fungera, har tagits upp till behandling av R. KJELLÉN i de båda arbetena *Studier rörande ministeransvarigheten* (1890) och *Riksrättsinstitutets utbildning i Sveriges historia* (1895; *SHVU*, Bd 4: 1). I avhandlingen *Riksrättsinstitutet i 1809 års författning* (1924) har E. FAHLBECK framlagt en författningshistorisk undersökning av riksrättsprocessens utveckling i svenskt författningsliv, med tyngdpunkten förlagd till den gustavianska epoken och 1809 års grundlagsstiftning, i samband med en utförlig historisk översikt över den svenska regeringsmaktens statsrättsliga ställning. Det politiska ministeransvarighetsbegreppets utveckling under Karl Johans-tidens långvariga strider mellan riksdag och regering har I. ANDERSSON skildrat i avhandlingen *»Oppositionen» och ministeransvarigheten. Parlamentariska strömningar i svensk politik 1809—1840* (1917). Den teoretisk-statsrättsliga sidan av ansvarighetsfrågan i samband med en utredning om dechargebetänkandets allmänna karaktär har K. TYNELL behandlat i avhandlingen *Studier angående det svenska statsrådets politiska ansvarighet. Protokollsgranskning. — Anmärkningsanledningar. — Dechargebetänkandets allmänna karaktär* (1918). En fortsättning på denna utgör H. TINGSTENS arbete *Studier över konstitutionsutskottets dechargeförfarande* (1928), där författaren i anknytning till senare praxis närmare undersöker innebörden i de efter 1917 framställda anmärkningarna.

Några av de maktbefogenheter, som enligt regeringsformen 1809 tillkommo konungen, ha gjorts till föremål för särskilda undersökningar. I arbetet *Om konungens ekonomiska lagstift-*

ning (1890) har G. Thulin lämnat en utredning av innebörden i och omfånget av konungens ekonomiska lagstiftning. I det tre häften omfattande arbetet *Om lagstiftning genom samfällda beslut av konung och riksdag* (1926—30) har N. Herlitz framlagt en skildring av lagstiftningens innebörd enligt gällande svensk statsrätt och det svenska lagstiftningsförfarandet, föregången av en utförlig redogörelse för lagstiftningens historiska utveckling i vårt land från äldsta tid. H. Granfelt har i skriften *Om konungens makt över utrikespolitiken i Sverige 1809—1909*, 1—2 (1929—30), eftersträvat att klarlägga konungens makt över utrikespolitiken i Sverige, sådan den fastställdes i 1809 års regeringsform, samt den ministeriella konseljens omorganisation. Konungens makt över de statliga inkomsterna ha behandlats i följande arbeten och uppsatser: K. G. Landgren, *Om konungens sanktionsrätt vid förändring eller upphäfvande af statens ordinarie inkomster* (1890); N. Söderqvist, *Om konungens i Sverige rätt att förfoga öfver statens tillgångar* (Tidskrift utg. af Juridiska föreningen i Finland, 1914, s. 125—163, 247—320); O. Alin, *Kongl. Maj:ts rätt i fråga om dispositionen af besparingarna på de fasta anslagen inom riksstatens hufvudtitlar* (1894; *VHAAH*, D. 32: 3) och C. A. Reuterskiöld, *Om statsregleringen som svenskt rättsinstitut* (1932; även i *UUÅ*). Till denna kategori av bearbetningar kan lämpligen föras G. Rexius' arbete *Studier rörande striden om finansmakten under Karl XIV Johan* (1917; *SHVU*, Bd 18: 1). I detta har författaren gjort en utredning av kampen för konungens rättigheter mot från riksdagshåll framträdande maktutvidgningsförsök under Karl XIV Johans tid, vilka särskilt kommo till synes i striden om statsrevisionen och i riksdagens strävan att övertaga statsmedlens förvaltning. I detta sammanhang kan det vara skäl att framhålla den av K. Wichman författade avhandlingen *Karl XIV Johans regering och den liberala oppositionen under 1830-talets senare hälft* (1927), i vilken författaren belyst motsatsen mellan konservatism och liberalism genom en ingående skildring av kampen mellan regeringen och oppositionen under 1830-talets senare hälft.

En utförlig redogörelse för den svenska riksdagen från 1809

till representationsförändringen 1866 ingår i det stora verket, som är under utgivning med anledning av riksdagens snart stundande 500-årsjubileum. Under titeln *Ståndsriksdagens sista skede 1809—1866* (1934; *Sveriges riksdag*, Avd. 1: 8) har E. Fahlbeck skildrat statsvälvningen, det nya statsskicket och grundlagsriksdagens fortgång, riksdagsordningen 1810, riksdagens arbetssätt i plena och utskott, riksdagsskickets utveckling med kortare redogörelser för varje riksdags förlopp och arbete fram till 1866. Den enda riksdag efter 1809, som gjorts till föremål för en monografisk undersökning, är urtima riksdagen i Örebro 1812, åt vilken V. Vendel ägnat avhandlingen *Urtima riksdagen i Örebro 1812* (1906; även i *GVVH*, F. 4, 10: 2). En översiktlig redogörelse för den svenska riksdagens sammansättning och verksamhetsformer efter 1809 har C. A. Reuterskiöld lämnat i arbetet *Öfversigt af den svenska riksdagens sammansättning och verksamhetsformer efter 1809* (1895). De tendenser att binda de utsedda riksdagsrepresentanterna vid en från valmännens sida utarbetad instruktion, vilka kommo till synes under oppositionen mot Karl XIV Johan, har P. O. Gränström behandlat i uppsatsen *Om tendenser till imperativt mandat under oppositionen mot Karl XIV Johan* (*StvT*, 1915, s. 145—179). En fortsättning på denna framställning utgör samme författares uppsats *Om regionalism och enhetssträfvande i vårt riksdagsskick* (*StvT*, 1915 s. 282—324), i vilken frågan om imperativa valmanstendenser belyses historiskt och statsrättsligt. Om den förut nämnda utredningen angående *Den svenska talmansinstitutionen* (1921) av F. Vegelow bör i detta sammanhang också erinras. De gemensamma överläggningar mellan ståndén, som stundom anordnades utan stöd i grundlagen men vilka legaliserades genom en grundlagsändring 1856—1858, har P. O. Gränström skildrat i arbetet *Om plenum plenorum i form af gemensam öfverläggning mellan de fyra riksståndén* (1916; *GHÅ*, Bd 22: 1). De bestämmelser om grundlagsändring, som infördes 1809 och 1810, den därefter följande utvecklingen, de under tiden fram till 1866 fastställda grundlagsändringar samt de former, som då blevo gällande, ha behandlats i de båda avhandlingarna: E. Arosenius, *Om sättet för grund-*

lagsändring under tiden 1809—1866 (1895) och E. Rönnelad, *Formerna för grundlagsfrågors behandling i svenska riksdagen 1809—1866* (1898). Under titeln *Studier i svensk statsrätt, 1* (1905), har K. Hagman givit en översikt över under åren 1809—1866 i riksständen behandlade men förfallna förslag till ändringar i regeringsformen, successionsordningen och tryckfrihetsförordningen. En viss sida i det svenska utskottsväsendet från 1809 och fram till 1908 har R. Malmgren belyst i avhandlingen *Om särskilda utskott* (1908). Åt de förstärkta utskott, som 1809—1866 tillsattes och till vilka avgörandet under vissa förutsättningar överflyttades, då samstämmighet i beslut icke ernåddes, har G. Gunnarsson ägnat studien *Förstärkta utskott inom svenska riksdagen under tiden 1809—66* (1909). Hemliga utskottets historia från 1809 och fram till 1920, då ett dylikt för sista gången sammanträdde, har A. Brusewitz utrett i arbetet *Hemliga utskottet i 1809 års författning* (1933; *SSFU*, 1). I arbetet *Adresser och adressdebatter i den svenska parlamentarismen* (1917) har P. O. Gränström behandlat det nu upphörda bruket av särskilda adresser — föregångare till remissdebatten och interpellationsinstitutet — genom vilka riksständen gåvo uttryck åt en bestämd opinion rörande händelser och förhållanden, som »påkallade större uppmärksamhet och ansågos kräva ett samlat parlamentariskt uttalande». Riksdagens revisorer, deras tillsättning och det av dem utförda arbetet har K. Hagman skildrat i avhandlingen *Om den svenska statsrevisionens sammansättning och verksamhetsformer under tiden 1809—1866* (1897). De uppgifter, som åligga den av riksdagen utsedde justitieombudsmannen, detta ämbetes tillkomst och utveckling, ha granskats av C. G. Melander i avhandlingen *Svenska riksdagens justitieombudsman* (1908) och av R. Kjellén i arbetet *Justitieombudsmannen och författningen* (1911). Den sida av riksdagens verksamhet, som sammanhänger med av regeringen igångsatt utredningsarbete, i vilket ofta riksdagsmedlemmar tagit del, har behandlats av G. Hesslén i den redan citerade avhandlingen *Det svenska kommittéväsendet intill år 1905* (1927).

Redan vid riksdagen 1809 voro starka krafter i rörelse för att driva fram en genomgripande ombildning av representatio-

nen, vilkas mål, medel och resultat A. Brusewitz undersökt i avhandlingen *Representationsfrågan vid 1809—10 års riksdag. En inledning till representationsreformens historia* (1913; även i *UUÅ*). En direkt fortsättning på detta arbete utgör den akademiska avhandling, som H. Franzén framlagt under titeln *Representationsfrågan 1810—1830* (1914). En principiell utredning av de bärande idéerna i det svenska tvåkammarsystemet och dessas grundläggande betydelse har G. Rexius givit i arbetet *Det svenska tvåkammarsystemets tillkomst och karaktär med särskild hänsyn till principernas grundläggning 1840—41* (1915; *SHVU*, Bd 17:2). Jämför härmed Hj. Haralds' kritik och författarens svar härpå i *StvT*, 1916, och kritikerns slutreplik *Den historiska metodens självbesinning* (1916). Den verksamhet, som reformvännerna och de av dem bildade sällskapen utövade på 1840- och 1850-talen, samt det inflytande, som de av dem anordnade reformmötena hade på den senare genomförda representationsreformen, har K. Reinhold skildrat i avhandlingen *Reformsällskaperna och de allmänna reformmötena i Örebro år 1849, 1850, 1853* (1917). Samme författare har ägnat en studie åt *Kungl. Maj:ts förslag till ny riksdagsordning, behandlat vid riksdagarna 1847—48 och 1850—51* (Redogörelse för Högre latinläroverket i Göteborg 1910—1911 (1911), s. 1—40). En uttömmande framställning av *Tillkomsten af 1866 års R. O.* utgör icke den avhandling, som G. Florén 1912 utgav, men den lämnar åtskilliga bidrag till kännedomen därom. I uppsatsen *De ekonomiska valbarhetsvillkoren till första kammaren i 1866 års RO* (*GHÅ*, Bd 39: 2 (1933), s. 151—191) har G. Andrén redogjort för tillkomsten av dessa valbarhetsvillkor och motiveringen för desamma. Kyrkomötets tillblivelse och betydelse i striden om representationsreformen samt prästeståndets inställning till frågan om en representationsförändring har P. O. Gränström tagit upp till behandling i arbetet *Prästeståndets sista strid* (1915). Den förstnämnda frågan eller kyrkomötets genesis har även S. Hansson undersökt i den icke avslutade avhandlingen *Den svenska kyrkomötesinstitutionen* (1900). De idépolitiska strömningar, som främjade eller motverkade representationsförändringen, har S. J. Boëthius, närmast med anledning av Bruse-

witz' och Rexius' nyssnämnda arbeten, kritiskt belyst i uppsatsen *1865—00 års representationsreform i idéhistorisk belysning* (*HT*, 1918, s. 221—244). Till sist kan erinras om den redan ovan (s. 583) anförda sammanhängande framställningen av *Representationsreformens historia* (1889), författad av W. E. SVEDELIUS.

De frågor rörande riksdagens sammansättning, som efter representationsreformens genomförande stått under allmän debatt, ha framför allt gällt rösträttens utsträckning och i samband därmed valsättet samt första kammarens reformering. De på 1890-talet av en verksam rösträttsförening organiserade s. k. folkriksdagarna och dessas arbete för rösträttens utsträckning till industriarbetarklassen ha skildrats av R. FRIDHOLM i uppsatsen *Folkriksdagarna 1893 och 1896* (*StvT*, 1927, s. 411—440). I uppsatsen *1866 och 1909. Historiska randanmärkningar till den svenska rösträttsfrågans lösning* (*HSIH* (1908), s. 675—692) och i det större arbetet *Rösträttsfrågan 1866—1909. Ett bidrag till den svenska statsförfattningens historia* (1915; Politiska handböcker, 2) har R. KJELLÉN behandlat den 1907—1909 beslutade rösträttsreformen med allmän rösträtt och proportionella val. Den ställning, som den då sittande ministären Lindman intog till utsträckningen av den politiska och kommunala rösträtten, utarbetandet av det av regeringen framlagda rösträttsförslaget och tillkomsten av den motion, som banade väg för frågans lösning, utgöra huvudpunkterna i den avhandling, som E. TIMELIN framlagt under titeln *Ministären Lindman och representationsreformen 1907—1909* (1928). Rösträtten har sedermera ytterligare utsträckts, varom J. E. NILSSONS handledning *Författningsrevisionen 1918—1921* (2:a rev. uppl. 1921) ger närmare upplysning. De många yrkanden om första kammarens reformering och ombildning i ena eller andra riktningen, som sedan 1866 framkommit, och dennas successiva demokratisering genom särskilda riksdagsbeslut, ha behandlats av S. WALLENGREN i de båda skrifterna *Förstakammarfrågan inför svenska riksdagen efter 1866* (1916) och *Förstakammarreformen* (*StvT*, 1919, s. 109—146).

I de senaste decenniernas och nutidens politiska liv ha parti-

väsendet och partiorganisationerna utövat ett dominerande inflytande. Den äldsta av de politiska partigrupperingarna är lantmannapartiet, vars uppkomst, organisation och tidigare utveckling E. THERMÆNIUS grundligt utrett i den akademiska avhandlingen *Lantmannapartiet* (1928). Bidrag till partiets historia har också lämnats av E. SVENSÉN i uppsatsen *Landtmannapartiet 1867—1885* (*DNS*, 1911, s. 31—39, 124—133). Under de senaste åren har ett närmare studium i flera arbeten ägnats åt det socialdemokratiska partiet, dess ursprung, tillkomst och tillväxt, bland vilka kunna framhållas: J. LINDGREN, *Det socialdemokratiska arbetarpartiets uppkomst i Sverige 1881—1889* (1927; Skrifter utg. av Arbetarnas kulturhistoriska sällskap, Bd 1); C. N. CARLESON, *Svenska socialdemokratins ursprung* (1927) och G. MAGNUSSON, *Socialdemokratien i Sverige*, D. 1—3 (1920—24). Det arbete, som de två stora borgerliga partiorganisationerna Allmänna valmansförbundet och Frisinnade landsföreningen uträttat i det konservativa och liberala partiets tjänst, har skildrats i några minnesskrifter såsom A. JÄDERIN, *Allmänna valmansförbundet 1904—1914* (1914); E. N. SÖDERBERG, *Allmänna valmansförbundet 1904—1929* (1929); A. GRUNDEL, *Frisinnade landsföreningen 1902—1912* (1912) och H.-K. RÖNBLOM, *Frisinnade landsföreningen 1902—1927* (1929). Det senare arbetet, som tillika utgör en akademisk avhandling, lämnar också rika bidrag till den liberala organisationsrörelsens historia och har som bakgrund en redogörelse för de liberala huvudströmningarna och de liberalas ställning till rösträttsrörelsen. Från olika synpunkter, liberala och konservativa, ha E. H. THÖRNBERG i arbetet *Samhällsklasser och politiska partier i Sverige* (1917) och K. J. EKMAN i arbetet *Klasser och partier i Sverige* (1917) undersökt problemet om sammanhanget mellan olika samhällsklasser och politiska partier samt partiväsendets och partidoktrinernas inflytande på samhällsutvecklingen och det politiska livet. En fyllig redogörelse för våra nu existerande partier, deras organisation, uppgifter och verksamhet har E. THERMÆNIUS lämnat i arbetet *Sveriges politiska partier* (1933).

Ovan har redogjorts för en del arbeten, som behandla konungen och regeringen samt riksdagen, dess sammansättning och

verksamhetsformer, och av vilka några även beröra utvecklingen efter 1866. Nedan kommer en del bearbetningar av nyss antytt innehåll att anföras, vilka huvudsakligen taga sikte på utvecklingen efter den nya riksdagsordningens antagande och under nutiden. E. R. Sundin har i avhandlingen *Om svensk konungs rätt att upplösa riksdag* (1896) efter en historisk inledning undersökt den rättighet, som tillkom konungen, att upplösa riksdagen, en maktbefogenhet, som F. Lagerroth mera principiellt analyserat i uppsatsen *Upplösningsprerogativet enligt svensk rätt* (*StvT*, 1926, s. 393—407). B. Hagström har skärskådat *Frågan om konungens ekonomiska lagstiftningsmakt i riksdagen efter 1866* (*StvT*, 1920, s. 181—215). Statsministerämbetets uppkomst har dryftats av N. Forssell i uppsatsen *Statsministerämbetets genesis* (*StvT*, 1918, s. 129—142, 190—209), där han velat lämna ett bidrag till de konstitutionella idéernas historia, och ur mera historisk synpunkt av E. Forssberg i uppsatsen *Det svenska statsministerämbetets tillkomst* (1931; Bilaga till årsredogörelsen för Västerviks läroverk). Den vid de gemensamma voteringarna till användning komna praxis har skärskådats av R. Törnebladh i uppsatsen *Anteckningar om praxis vid gemensamma voteringar inom riksdagens kamrar* (*StvT*, 1897—99, s. 76—98, 211—225; 1900, s. 131—149, 261—276) och av G. Rexius i uppsatsen *Anteckningar om praxis i fråga om gemensam votering efter 1900* (*StvT*, 1917, s. 164—195).

I uppsatsen *Interpellationsinstitutet* (*StvT*, 1912, s. 115—143) har H. Lundelius behandlat det i andra kammarens arbetsordning 1867 införda bruket, vilket vann insteg även i första kammaren, att genom interpellation erhålla uppgift om regeringens politik. Under den gemensamma benämningen *Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt* (1930; *SFS*, 17) äro några undersökningar publicerade, av vilka här följande kunna förtjäna att framhållas: A. Brusewitz, *Dagordning och interpellation;* S. Dahlman, *Reservationer till konstitutionsutskottets dechargememorial;* G. Heckscher, *Riksdagen och statsrådens reservationsrätt 1809—1858;* G. Heslén, *Statsrevisorerna och den styrande makten;* E. Bratt, *Opinionsnämndens uppkomst och*

utveckling samt E. THERMÆNIUS, *Remissdebatten.* P. O. GRÄNSTRÖM har i avhandlingen *Om formerna för behandling av skiljaktiga beslut* (1910) belyst den form av samarbete inom riksdagen, som går under namnet sammanjämkning. Den nya typ av utskott, som tillskapades genom riksdagsordningen av år 1866, har skildrats av E. HECKSCHER i uppsatsen *Tillfälliga utskott* (*StvT,* 1902, s. 32—59) och av R. ESSÉN i avhandlingen *Den svenska riksdagens tillfälliga utskott* (1918). Deras närmare ställning inom vårt utskottsväsende har A. BRUSEWITZ analyserat i uppsatsen *De tillfälliga utskottens ställning inom det svenska utskottsväsendet* (*StvT,* 1920, s. 1—21). Samme författare har också åt den 1921 som ersättning för hemliga utskottet tillskapade utrikesnämnden ägnat de båda studierna *Utrikesnämndens uppkomst och utformning* (*StvT,* 1932, s. 285—320) och *Utrikesnämnden i rätt och praxis. Dess uppgifter och befogenheter* (*StvT,* 1932, s. 393—429). (Jfr härmed samme författares arbete *Nordiska utrikesnämnder i komparativ belysning* (1933; *SSFU, 2*), där författaren lämnar en översiktlig teckning av tillkomsten av bestämmelserna rörande utrikespolitiska frågors behandling i de nordiska länderna och ger en utförlig redogörelse för den svenska utrikesnämnden.) För tillkomsten av det nya militieombudsmannaämbetet har R. FRIDHOLM redogjort i uppsatsen *Militieombudsmannaämbetets tillkomst,* ingående i samlingsverket *Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt,* s. 217—246 (1930; *SFS,* 17). Vårt statsskicks parlamentarisering, som under de senare decennierna, framför allt efter 1905, trätt mera i dagen, har närmare behandlats och analyserats i följande uppsatser och arbeten: P. FAHLBECK, *Sveriges författning och den moderna parlamentarismen* (1904); N. ALEXANDERSON, *Svensk parlamentarism* (Forum, 1915, s. 387—389, 400—403, 414—417, 435—437, 448—452); R. KJELLÉN, *Från Ramstedt till von Sydow. Utvecklingslinjer i svensk parlamentarism* (*DNS,* 1921, s. 93—115); H. TINGSTEN, *Studier rörande ministerstyrelse* (1928); V. SPÅNGBERG, *Liberalismen i svensk politik,* 1—2 (1927; *SVS,* 310—311), och O. VON ZWEIGBERGK, *Svensk politik 1905—1929. Parlamentarismens första kvartsekel* (1929); det sistnämnda arbetet har delvis memoar-

karaktär. I avhandlingen *Karl Staaffs första ministär* (1923) har I. Öman närmare beskrivit den första ministär i vårt land, som målmedvetet arbetat på genomförandet av parlamentariska styrelseprinciper.

Korta översikter över stats- och kommunalförvaltningens utveckling och tillväxt under de senast flydda hundra åren finnas i de redan nämnda arbetena av Hildebrand och Herlitz rörande den svenska statsförfattningens historia. Vida utförligare men mera ur juridisk synpunkt är vår stats- och kommunalförvaltning behandlad av C. A. Reuterskiöld i arbetet *Föreläsningar i svensk stats- och förvaltningsrätt*, I—3 (1914—21). Några statsförvaltningsorgans historia har under de senaste åren sett dagen, och där återfinnas också redogörelser för resp. förvaltningsgrenars utveckling efter 1809. Av dylika historiker över äldre centrala organ kunna särskilt framhållas J. A. Almquists flera gånger anförda *Kommerskollegium och riksens ständers manufakturkontor samt konsulsstaten* (1912—15) och *Bergskollegium och bergslagsstaterna 1637—1857* (1909). Till firande av det svenska lantmäteriets trehundraårsminne som statsinstitution utgavs 1928 det tre delar omfattande verket *Svenska lantmäteriet 1628—1928*. I ett antal fristående utredningar av olika författare äro i detta behandlade vissa delar eller sidor av lantmäteriets verksamhet: dess organisation och teknik, skattläggningsväsendet, avvittringsverket i vissa landskap, skifte och jorddelning samt andra spörsmål, som stå i samband med fördelningen av landets jord. Några av de här offentliggjorda uppsatserna äro av stort intresse för en historiker, i andra är huvudvikten lagd på redogörelsen för förhållandena under 1800-talet. I arbetet *Kungl. Statskontoret 1680—1930* (1930) av L. M. Bååth och A. Munthe har den förre i en särskild avdelning behandlat statskontorets ämbetsverksamhet efter 1809 och fram till nutiden. I detta sammanhang kan också påpekas det stora arbetet om *Sveriges riksbank 1668—1918—1924*, vars sista delar komma att beröras längre fram. Även några historiker över nya, efter 1809 tillskapade centrala myndigheter ha under de senaste åren publicerats, till vilka vi återkomma i annat sammanhang.

Bland arbeten rörande kommunalförvaltningen under 1800-talet må först nämnas den av N. HERLITZ författade utförliga redogörelsen för *Svensk stadsförvaltning på 1830-talet* (1924). På grundval av ett rikt, tryckt och otryckt material har Herlitz i denna tecknat förhållandena i våra svenska städer på 1830-talet, just vid den tidpunkt, då nya vindar på stadsförvaltningens område började blåsa, vilka medförde en upplösning och förvandling av de gamla hävdvunna inrättningarna och styrelseformerna. En närmare kännedom om förvaltningen i de olika städerna kan den intresserade erhålla i de stadshistoriska monografier, som under de senaste åren i stort antal sett dagen. Av dessa kan här alldeles särskilt framhållas tredje delen av den av N. AHNLUND utgivna *Sundsvalls historia,* där S. HUMBLE skildrat *Tiden 1803—1862* (1921). Andra arbeten av liknande art, i vilka framställningen även omfattar en teckning av den på 1862 års lagstiftning vilande stadsförvaltningen, äro t. ex. G. A. BOHLIN, *Bidrag till Alingsås stads historia* (1920) och K. ENGHOFF, *Kristianstad 1614—1914* (1914). Åtskilliga sidor av den moderna stadsförvaltningen efter 1862 äro utförligt behandlade i *Minnesskrift utg. av Svenska stadsförbundets tidskrift till 50-årsdagen av förordningens om kommunalstyrelse i stad utfärdande den 21 mars 1862* (1912). Bland andra bidrag ingår i detta arbete en uppsats av E. J:SON THULIN om *Förhistorien till 1862 års stadsförfattning.* För studiet av den nyare stadsförvaltningen i de olika städerna kunna befintliga stadsmonografier anlitas, om vilka de historiska bibliografierna ge närmare upplysning. För en del städer föreligga skildringar, avseende tillståndet vid en viss bestämd tidpunkt, såsom t. ex. E. W. DAHLGREN, *Stockholm, Sveriges hufvudstad,* D. 1—3 (1897), och N. WIMARSON, *Göteborg. En översikt vid 300-årsjubileet 1923 över stadens kommunala, kulturella och sociala förhållanden samt viktigaste näringsgrenar* (1923; Skrifter utg. till Göteborgs stads trehundraårsjubileum, 20). Åtskilliga viktiga kommunala spörsmål ha också underkastats ingående utredningar. Som exempel på dylika arbeten kan här anföras Y. LARSSONS vidlyftiga undersökning om *Inkorporeringsproblemet,* 1—2 (1913).

En särställning inom den svenska förvaltningen intaga landstingen och hushållningssällskapen. Det svenska landstingets uppkomst har skildrats av C. Th. Falk i avhandlingen *Om det nuvarande svenska landstinget* (1872) och av R. Kjellén i uppsatsen *Det moderna landstingets tillkomst*, ursprungligen publicerad i den 1913 utgivna minnesskriften *Göteborgs och Bohus läns landsting 1863—1912* och sedan omtryckt i författarens Politiska essayer, 3 (1915), s. 105—116. En redogörelse för landstingens ursprungliga organisation och uppgifter har H. Blomberg framlagt i avhandlingen *Studier öfver det nuvarande svenska landstinget* (1875). Vida utförligare och med huvudvikten lagd på nutida förhållanden har E. Broms behandlat samma ämne i avhandlingen *Studier rörande det svenska landstinget* (1930). I denna har författaren lämnat en översikt över motsvarande förvaltningsorgan i främmande länder och ingående redogjort för omfattningen och arten av landstingets befogenheter, landstingsområdet, landstingets sammansättning och landstingsförvaltningens organisation. Vissa drag i landstingets nuvarande rättsliga konstruktion ha med anledning av en ny lags utfärdande belysts av O. Varenius i uppsatsen *Lagen om landsting av den 20 juni 1924* (*StvT*, 1925, s. 330—344). Förutom den ovannämnda minnesskriften över *Göteborgs och Bohus läns landsting* föreligga historiker över ytterligare tre landsting, nämligen *Stockholms läns landsting 1863—1912* (1914) av O. Cronеborg, *Älfsborgs läns landsting 1863—1913*. 1—2 (1913—17), av O. Mannerfelt och *Östergötlands läns landsting 1863—1912* (1921) av H. Schött.

Som bekant tillkommo de flesta av våra hushållningssällskap under de två första decennierna av 1800-talet. Med anledning av deras hundraåriga tillvaro ha jubileumsskrifter utgivits, vilka skildra deras uppkomst, organisation, befogenheter, utveckling och insatser för höjande av jordbruket och därmed sammanhängande näringar inom resp. sällskaps område. Som exempel på dessa historiker kan anföras *Södermanlands läns kungl. hushållningssällskap 1814—1914*, D. 1—2 (1914), författad av J. A. Almquist, även innehållande en utförlig redogörelse för hushållningssällskapets föregångare. På grundval av de olika jubileums-

skrifterna över hushållningssällskapen har E. Kempe i avhandlingen *Studier angående de svenska hushållningssällskapen* (1923) närmare belyst det gångna århundradets förvaltningspolitik på lantbrukets område.

Litteraturen rörande den ekonomiska utvecklingen under 1800-talet är synnerligen rik och omfattande. Det kan därför här endast bli fråga om att försöka lämna några vägledande anvisningar och framhäva några av de viktigaste arbetena.

Ett rikt och givande material vid studiet av vår inre historia under 1800-talet finnes i det betänkande i utvandringsfrågan och därmed sammanhängande spörsmål, vilket i september 1913 avgavs av G. Sundbärg och vilket går under namn av *Emigrationsutredningen.* Som bilagor ingå i denna ett 20-tal ekonomiskt, historiskt och kulturhistoriskt intressanta utredningar, bl. a. en ekonomisk-statistisk beskrivning över Sveriges olika landsdelar, särskilda bygdeundersökningar, statistisk-demografiska studier över den jordbruksidkande befolkningen, uttalanden rörande vår industri, handel och sjöfart m. m.

Ovan har redan framhållits, vilken stor betydelse hushållningssällskapen haft för vår jordbruksnärings höjande, och huru de över de olika sällskapen utgivna historikerna innehålla redogörelser för jordbrukets utveckling inom lokalt begränsade områden. Av den övriga litteraturen rörande vår modernäring under 1800-talet kunna här framhållas följande arbeten: H. Juhlin Dannfelt, *Kungl. Landtbruksakademien 1813—1912 samt svenska landthushållningen under nittonde århundradet* (1913); K. Åmark, *Lantbruket under det nittonde århundradet* (1920; Det nittonde århundradet, 4: 1); E. Höjer, *Sveriges jordbruk. Vår livsmedelsproduktions förutsättningar och resultat* (2:a uppl. 1932); A. Sjöström, *Huvuddragen av det svenska jordbrukets utveckling 1871—1919* (1922; Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden, 14 = *SOU,* 1922: 41); E. Höjer, *Tabeller till belysning av det svenska jordbrukets utveckling 1817—1919* (1921; samma serie, 5) och E. Sommarin, *Det skånska jordbrukets ekonomiska utveckling 1801—1914* (1917; Skrifter utg. af de skånska hushållningssällskapen, 9: 1). I sam-

manhang härmed kan framhållas den minnesskrift, som Svenska sockerfabriks aktiebolaget utgivit under titeln *Den svenska betsockerindustrien* (1932). Den hittills utkomna första delen, författad av E. Sylvan och G. Olsson, skildrar sockerbetsodlingens framväxt och sockerfabrikationen fram till 1907.

I det gångna århundradets ekonomiska historia intar bankväsendet en central plats med riksbanken som medelpunkt. Dess utveckling under 1800-talet från en sedelutgivande affärsbank till en verklig centralbank utgör ämnet för den 1931 utgivna fjärde delen av den stora jubileumshistoriken *Sveriges riksbank 1668—1924*. I denna har S. Brisman behandlat *Tiden 1803—1834* samt *Den stora reformperioden 1860—1904*. Det mellanliggande tidsskedet eller *Tiden 1834—1860* har skildrats av D. Davidson, varjämte K. G. Simonsson bidragit med en översikt över *Riksbanken som centralbank 1904—1924*. I femte delen av den nämnda minnesskriften ingår bl. a. en stor mängd statistiska tabeller, belysande utvecklingen under åren 1668—1924, samt en redogörelse av K. G. Simonsson för *Riksbankens sedeltryckeri och pappersbruk*. En sammanfattande skildring av de svenska affärsbankernas grundläggning och historiska utveckling har S. Brisman lämnat i arbetet *Sveriges affärsbanker. Grundläggningstiden* (1924). En fortsättning härpå utgör samme författares arbete *Sveriges affärsbanker. Utvecklingstiden* (1934), som sträcker sig från 1855 till 1897 och i vilket tyngdpunkten av skildringen är förlagd till brytningstiden 1855—1862 och 1878 års kris. För tillkomsten av vår första enskilda bank, Skånska privatbanken, och dess verksamhet fram till 1857, då den omvandlades till Skånes enskilda bank, har Karin Kock redogjort i minnesskriften *Skånska privatbanken* (1931). Över åtskilliga enskilda banker finnas också värdefulla monografiska framställningar, såsom K. Beckman, *Östergötlands enskilda bank 1837—1912* (1912) och S. Brisman, *Aktiebolaget Göteborgs bank 1848—1923* (1923). Vad sparbankerna, var på sin ort, betytt för den ekonomiska utvecklingen, framgår av de många minnesskrifter, som under senare år utgivits, med anledning därav att åtskilliga sparbanker kunnat fira sitt hundraårsjubileum. Vår första sparbank stiftades 1820, och dess historia

har C. G. Weibull skildrat i arbetet *Göteborgs sparbank 1820—1920* (1920). Andra minnesskrifter av liknande art äro t. ex. G. Carlqvist, *Sparbanken i Lund 1833—1933* (1933) och G. Boëthius, *Kopparbergs läns sparbank 1851—1926* (1926). Vårt första brandförsäkringsbolag är Stockholms stads brandförsäkringskontor. Dess verksamhet har skildrats av J. A. Almquist i arbetet *Stockholms stads brandförsäkringskontor 1746—1921* (1921). Av stor ekonomisk betydelse äro även våra livförsäkringsbolag och andra därmed jämförliga inrättningar. Det äldsta livförsäkringsbolaget i vårt land är Skandia. Vad detta bolag uträttat, framgår av de båda minnesskrifterna *Försäkringsaktiebolaget Skandia 1855—1905* (1905) och *Försäkringsaktiebolaget Skandia 1855—1930,* 1—3 (1930). Även andra livförsäkringsbolag ha utgivit liknande redogörelser över sin verksamhet.

Uti den akademiska avhandlingen *Realisationsfrågan 1808—1834,* 1 (1908; även i *GVVH,* F. 4, 12: 1), har S. Brisman skildrat de i och för krigföringen 1808—1809 nödvändiga sedelemissionerna samt klargjort de verkningar dessa medförde och de problem, »inför vilka det svenska samhället ställdes genom denna rubbning i penningeväsendet», samt på vilka vägar man fram till 1818 försökte nå en lösning av dem. Den bekymmersamma ekonomiska krisen nödgade också regeringen att sammankalla en urtima riksdag i början av år 1815. Vid denna framträdde för första gången en mot regeringen riktad opposition. Dennas mål och strävan på det ekonomiska området har N. Ahnlund analyserat i skriften *Det ekonomiska programmet för oppositionen vid 1815 års riksdag* (1923). Den ekonomiska ställningen under de första årtiondena under Karl Johans-tiden debatteras också utförligt i den av H. Lundh författade *Göta kanals byggnadshistoria,* ingående i första delen av den av S. E. Bring utgivna *Göta kanals historia* (1922—30). Här behandlar Lundh icke blott själva kanalbyggnadens historia utan även det stora företagets finansiering, särskilt Göta kanal-diskontens fall, samt de av anslagsfrågorna förorsakade, ofta upprörda debatterna och striderna vid riksdagarna t. o. m. år 1829. Ett viktigt bidrag till den svenska statshushållningens historia utgör den redan förut citerade avhandlingen *Grundskatterna i den politiska*

diskussionen 1809—1866 (1923), där A. Thomson redogör för de grundläggande principdiskussionerna under åren 1809—1823 rörande frågorna om all jords lika beskattning samt avskaffandet av grundskatterna. Framhållas bör också, att i de olika promemorior, som åtföljde skatteregleringskommitténs betänkanden (1881—83), kan den intresserade erhålla utförliga redogörelser för vissa sidor i det svenska skatteväsendet. En sammanfattning av de ofta intrasslade frågor, som sammanhänga med indelningsverkets och grundskatteväsendets avveckling, ger F. Lagerroth i arbetet *Indelnings- och skatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning* (1927; *SFS*, 9). Författaren lämnar också en god orientering i den litteratur, som för mera ingående studier i dessa frågor står forskaren till buds.

Vårt lands tull- och traktatpolitik under 1800-talet har A. Montgomery behandlat i de båda arbetena *Svensk tullpolitik 1816—1911* (1921; Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden, 1) och *Svensk traktatpolitik 1816—1914* (1921; samma serie, 6). I det förstnämnda redogör författaren för ansatserna till ett liberalt genombrott i den svenska tullpolitiken fram till frihandelsidéernas genombrott på 1850-talet, handelstraktaten med Frankrike 1865, protektionismens framväxt, den stora tullstriden på 1880-talet, det nya systemets utbyggande, handelstraktaten med Tyskland och tulltaxerevisionen 1910. I det senare arbetet ger Montgomery en översikt över huvudmomenten i utvecklingen av Sveriges handels- och sjöfartstraktater under det gångna århundradet med skildringar av vårt lands anslutning till det franska traktatsystemet, slutande med en redogörelse för Sveriges traktatpolitiska ställning under åren närmast före världskrigets utbrott. I avhandlingen *Till belysning af järnvägarnas betydelse för Sveriges ekonomiska utveckling* (1907) har E. Heckscher klarlagt »järnvägarnas faktiska inverkan på vårt lands ekonomi i dess helhet och de olika näringsgrenarna». I något omarbetad form ingår denna i det stora verket *Statens järnvägar 1856—1906*. D. 1—4 (1906). Första delen av detta (s. 22—212) innehåller en av A. Rydfors författad *Politisk historik*, där de svenska järnvägarnas och

statsbanornas tillkomst och framväxt skildras. För statsjärnvägarnas utveckling efter 1906 redogöres i den med anledning av deras 75-åriga tillvaro utgivna minnesskriften *Statens järnvägar 1906—1931*, D. 1—2 (1931). Över flera av våra enskilda järnvägar hava speciella historiker utarbetats och utgivits, såsom t. ex. *Köping—Uttersbergs järnväg 1866—1916* (1916) av L. L. Lorichs och *Bergslagernas järnvägsaktiebolag 1872—1922* (1923) av V. Ahlberg. Historiker över andra privata järnvägar ingå i delarna 2—4 av den av Svenska järnvägsföreningen utgivna minnesskriften *Svenska järnvägsföreningen 1876—1926* (1926); del 1 innehåller föreningens egen historia. Förutom det ovan (s. 658) nämnda arbetet *Göta kanals historia* kan här framhållas det av K. Vattenfallsstyrelsen utgivna verket *Trollhättan, dess kanal- och kraftverk*, D. 1—3 (1911—16), i vars andra del ingå en historik över *Trollhätte kanal 1844—1904* av S. E. Bring och en redogörelse för *Trollhätte kanal- och vattenverk under kronans hägn* av F. V. Hansen. De senaste årens utveckling av trafiken å Trollhätte och Södertälje kanaler samt den statliga, elektriska kraftverksdistributionen efter 1909 och dess ekonomiska betydelse belysas av ett flertal uppsatser i festskriften *Kungl. Vattenfallsstyrelsen 1909—1934. En återblick på tjugofem års verksamhet* (1934). I nära sammanhang med kommunikationsväsendet stå post och telegraf. En god överblick över postverkets utveckling under 1800-talet får man i arbetet *Minnesskrift vid invigningen af nya posthuset i Stockholm* (1903), vilket också lämnar en kortfattad skildring av postväsendets historia. Det med anledning av världspostföreningens femtioårsjubileum och världspostkongressen i Stockholm 1924 utgivna verket *Svenskt postväsen* (1924) innehåller uppsatser i postala ämnen, av både historiskt och fackmässigt intresse, såsom t. ex. rörande postverkets organisation och postöverenskommelser med främmande makter. Vilken betydelse telegrafen och telefonen haft för vårt land under senare delen av 1800-talet, framgår av den minnesskrift, som telegrafverket utgav 1903 med anledning av dess femtioåriga tillvaro under titeln *Svenska telegrafverket 1853—1903*, samt av arbetet *Svenska telegrafverket*, av vilket den hittills utkomna delen, författad av H.

HEIMBÜRGER, behandlar *Det statliga tillsynsväsendet 1891—1903* (1931).

Redan under slutet av 1700-talet såg sig det härskande skråtvånget nödsakat att uppge några av sina gamla privilegier till förmån för en friare ekonomisk produktionsordning. Men först efter statsvälvningen 1809 kom en mera samlad och målmedveten opposition till synes mot det hävdvunna näringstvångssystemet, en opposition, som framkallade många och bittra tvister på riksdagarna. Förloppet och innebörden av striden mellan förkämparna för näringstvång och näringsfrihet fram till 1846 har H. LINDSTRÖM skildrat i avhandlingen *Näringsfrihetens utveckling i Sverige 1809—50* (1923; även i *GHÅ*. Bd 29: 5). Efter en utredning av skråväsendets och handelstvångets utveckling från medeltiden, näringsfrihetssträvandena under den gustavianska perioden, särskilt sådana de framträdde i pressen och litteraturen, karakteriserar författaren från historisk-politisk synpunkt de olika författningsförslag, som utarbetades och kring vilka diskussionen på och utom riksdagarna i väsentlig mån koncentrerade sig. Behandlingen av de stora sociala frågorna, såsom representations-, fattigvårds-, folkskole- och de brännande näringspolitiska frågorna vid 1840—41 års riksdag har N. HOLMBERG undersökt i avhandlingen *Medelklassen och proletariatet. Studier rörande 1840—1841 års riksdag och dess förutsättningar i svenskt samhällsliv* (1934). Som bakgrund till denna undersökning har Holmberg analyserat det svenska samhället under inflytande av de industriella- och agrarrevolutionerna, närings- och socialpolitiken, maktbalans- och representationsfrågorna samt det allmänna läget före riksdagens sammankomst. (Jämför härmed G. HECKSCHERS recension i *StvT*. 1934, s. 269—278.) Hur de liberala idéerna och reformkraven omsider trängde segrande igenom och gåvo upphovet till de genomgripande förordningarna av 1846 och 1864, genom vilka fullständig näringsfrihet infördes, har H. LINDSTRÖM påvisat i skriften *Näringsfrihetsfrågan i Sverige 1857—1864* (1920: *GHÅ*. Bd 35: 3).

Huvuddragen i den moderna industrialismens uppkomst kan den intresserade följa i den lilla skriften *Det moderna näringslivets uppkomst* (1925) av G. RAGGE. En mera djupgående översikt

över den allmäneuropeiska utvecklingen har E. F. Heckscher lämnat i arbetet *Industrialismen. Den ekonomiska världsutvecklingen 1750—1914* (Norstedts Världshistoria, D. 13 (1934), s. 1—236; även separat utgiven 1931). En sammanfattande framställning av det senaste århundradets ekonomiska historia i vårt land föreligger i det arbete, som A. Montgomery utgivit under titeln *Industrialismens genombrott i Sverige* (1931). En orientering i de nuvarande industriella förhållandena ger G. Westin Silverstolpe i arbetet *Svenskt näringsliv i tjugonde seklet* (3:e uppl. 1931). Den som vill fördjupa sig i den ekonomisk-industriella utvecklingen under 1800-talet måste uppsöka den hithörande speciallitteraturen av historiskt, statistiskt och tekniskt innehåll, vilken är ganska rikhaltig. Det är här icke meningen att specificera alla våra industrier och angiva all den litteratur, där dessa beröras. Blott till vägledning för mera ingående forskningar skola några industrigrenar anföras som exempel med den därtill hörande viktigaste litteraturen. Vid ett närmare studium av vår järnhantering kunna t. ex. följande arbeten ge en mycket god vägledning: A. Grabe, *Översikt av svenska järnhandteringens ställning omkring år 1816* (*JA, 1817—1917;* Minnesskrift, 1 (1917), s. 205—230); S. Stockman, *Den svenska järnhanteringens utveckling med särskild hänsyn till åren 1890—1913* (1922; Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden, 16 = *SOU,* 1922: 52); E. Heckscher, *Sveriges järnhantering och världsmarknaden* (förf:s Svenska produktionsproblem (2:a rev. uppl. 1922), s. 111—150); J. Furuskog, *De värmländska järnbruksbygderna* (1924) och B. Boëthius, *Robertsfors bruks historia* (1921). Skogshanteringen och sågverksrörelsen belysas utförligt i sådana arbeten som W. Carlgren, *De norrländska skogsindustrierna intill 1800-talets mitt* (1926; Norrländskt handbibliotek, 11); N. Schager, *Det svenska skogsbrukets förutsättningar och historia* (1925; *SOU,* 1925: 11); T. A. Askergren, *Den svenska trävaruhanteringen under tidigare år* (Skogar och skogsbruk. Studier tillägnade Frans Kempe (1917), s. 229—246) och N. Ahnlund, *Mo och Domsjö verken* (1917). Om cellulosaindustriens och papperstillverkningens utveckling erhållas värdefulla vägledningar i arbetena *Den svenska cellulosaindu-*

striens utveckling och nationalekonomiska betydelse (1918), utgiven av Svenska cellulosaföreningen med anledning av dess 25-äriga tillvaro, och *Anteckningar om nutidens svenska pappersindustri* (1923; Molae chartariae Suecanae, 2) av E. Bosæus. Den svenska verkstadsindustrien har E. Linder behandlat i arbetet *Den svenska mekaniska verkstadsindustriens utveckling intill krigsutbrottet* (1923; Tull- och traktatkommitténs utredn. och betänk., 18 = *SOU*, 1923: 31), och en av våra äldsta verkstäders tillkomst och utveckling har skildrats i *Minnesskrift med anledning av Motala verkstads hundraäriga verksamhet 1822—1922* (1922). Över vår skoindustri föreligger en utredning av W. Smith under titeln *Den svenska skoindustrien med särskild hänsyn till förhållandena före världskriget* (1925; Tull- och traktatkommitténs utredn. och betänk., 29 = *SOU*, 1925: 3). Om våra bomullsspinnerier har D. H. Bagge offentliggjort några *Anteckningar om Sveriges bomulls-spinnerier 1805—1877* (1889). Textilindustrien kan studeras med hjälp av sådana minnesskrifter som C. G. Weibull, *Wallbergs fabriks aktiebolag 1823—1923* (1923) och H. Rosman, *Textilfabrikerna vid Barnängen* (1929). De anförda exemplen skulle kunna mångfaldigas, men det sagda torde vara tillräckligt som vägledning.

Den framväxande industrialismen förde med sig sammanslutningar bland arbetarna, och under 1880-talet började fackföreningstendenserna att allt tydligare framträda. Den svenska fackföreningsrörelsens uppkomst och utveckling har skildrats av S. Hansson i skriften *Den svenska fackföreningsrörelsen* (4:e omarb. uppl. 1932; Landsorganisationens skriftserie, 9). Härmed kunna jämföras de å s. 650 nämnda arbetena om det socialdemokratiska partiet, enär fackföreningsrörelsen och socialismens genombrott i Sverige datera sig från samma period. Genom landsorganisationens tillkomst fick arbetarrörelsen en fast centralpunkt, varom skriften *Landsorganisationens första kvartsekel 1898—1923* (1923) av S. Hansson ger närmare upplysningar. I ett flertal bidrag till den svenska fackföreningsrörelsens historia har Hansson skildrat åtskilliga fackföreningars egen historia, såsom t. ex. *Svenska sko- och läderindustriarbetareförbundet* (1920) och *Svenska träarbetareförbundets histo-*

ria 1889—1923 (1925). Även andra författare ha lämnat bidrag till fackföreningsrörelsens historia, såsom N. H. O. Håkansson, som under titeln *Bland kulturens primärarbetare. Ur grov- och fabriksarbetets historia* (1928) utgivit en minnesskrift vid Svenska grov- och fabriksarbetareförbundets avd. 36 fyratioårsjubileum. Fackföreningarnas tillkomst har nödvändiggjort sammanslutningar av arbetsgivarna. Bland dessa intar Svenska arbetsgivareföreningen den förnämsta platsen. Dess historia har C. Hallendorff skildrat i arbetet *Svenska arbetsgifvareföreningen 1902—1927* (1927). Bland andra enskilda sammanslutningar av yrkesutövare, över vilka historiker föreligga, kan här framhållas som exempel den av H. Wallgren utarbetade minnesskriften *Sveriges bageriidkareförening och Stockholms bageriidkareförening . . . med anledning av den förras tjugufemåriga och den senares femtioåriga tillvaro* (1924). I detta sammanhang kan det ock vara skäl att nämna några få arbeten, som behandla de mera framträdande sociala rörelserna under 1800-talet och de senaste decennierna. Över den svenska nykterhetsrörelsen föreligga flera historiker, bland vilka särskilt bör nämnas J. Bergman, *Den svenska nykterhetsrörelsens historia* (3:e uppl. 1913). Den svenska kvinnorörelsens historia har L. Wahlström skildrat i arbetet *Den svenska kvinnorörelsen* (1933).

Världskriget och den därpå följande kristiden nödvändiggjorde en ransonering av livsmedel och andra behövliga råvaror, utfärdandet av förfogande- och maximiprislagar samt statsingripande på en mångfald andra områden. En utförlig redogörelse för alla de åtgärder, som under tiden augusti 1914 till maj 1920 vidtogos av statsmakterna för att säkerställa vår folkhushållning, har K. Hildebrand på offentligt uppdrag lämnat i det fem stora band omfattande arbetet *De svenska statsmakterna och krigstidens folkhushållning* (1916—20). Den av samme författare, ävenledes på offentligt uppdrag utarbetade *Handbok i folkhushållningsfrågor* (1917; ny uppl. 1918—19) bör vid studiet av kris- och krigsårens förhållanden icke heller förbises. En allsidig, genomarbetad och vetenskaplig framställning av dessa årens ekonomiska och sociala inverkningar ge de av E. Heck-

SCHER utgivna *Bidrag till Sveriges ekonomiska och sociala historia under och efter världskriget*, D. 1—2 (1926), ingående i serien Skrifter utg. av Carnegie-stiftelsen för internationell fred. I detta samlingsverk ha olika författare, specialister var och en inom sitt fack, behandlat livsmedelspolitiken och livsmedelsförsörjningen, industrien och dess reglering, sociala förhållanden och socialpolitiken, penningeväsendet och penningepolitiken, handels- och sjöfartspolitiken.

I den kyrkohistoriska undersökningen *Kyrka och skola i Sverige under 1800-talet* (1908; *LUÅ*, N. F., Afd. 1, Bd 3: nr 3) har E. RODHE lämnat en skildring av den svenska kyrkans utveckling under första hälften av 1800-talet samt den högre skolans emancipation från kyrkan och de därmed förenade kulturella, religiösa, sociala och ekonomiska frågorna. Bidrag till kyrkans historia efter 1809 innehåller även den av O. HIPPEL författade avhandlingen *Kyrkolagskommittén 1824—1846* (1914); dess tyngdpunkt faller dock inom det kyrkopolitiska och kyrkorättsliga området. Av enahanda art är det av D. HELANDER utgivna arbetet *Kyrkolagsförslaget 1873* (1931; *LUÅ*, N. F., Avd. 1, Bd 27: nr 4). De senaste decenniernas kyrkohistoria är behandlad av E. RODHE i arbetet *Svenska kyrkan omkring sekelskiftet* (1931) och i det fyra band omfattande samlingsverket *Vår kyrka från början af tjugonde århundradet* (1911—26). En överblick över kyrkliga och religiösa rörelser under 1800-talet kan den intresserade även erhålla i sådana arbeten som E. J. EKMAN, *Inre missionens historia*, D. 1—3 (ny reviderad uppl. 1921—22), och N. J. NORDSTRÖM, *Svenska baptistsamfundets historia*, D. 1—2 (1923—28), samt i sådana minnesskrifter som t. ex. *Evangeliska fosterlandsstiftelsen genom 75 år. Jubileumsskrift 1856—1931*, D. 1—2 (1931), och *Svenska missionsförbundet, dess uppkomst och femtioåriga verksamhet*, D. 1—2 (1928—29). En kortfattad översikt över vårt skolväsendes utveckling under 1800-talet finnes i N. G. W. LAGERSTEDT, *Svenska uppfostringsväsendets historia* (6:e uppl. 1926). För djupare studier härutinnan måste anlitas de utförliga historiker över särskilda läroanstalter, såväl högre

allmänna läroverk som privata skolor, vilka under senare år sett dagen. I arbetet *Huru folkskolestadgan tillkom* (1892) har F. Berg redogjort för de olika folkskoleförslag, som under åren 1809—1839 framlades och vilka slutligen resulterade i 1842 års folkskolestadga. Folkskolans utveckling därefter har G. Westling skildrat i arbetet *Svenska folkskolan efter 1842* (1911). Adertonhundratalets litteraturhistoria är behandlad i femte till sjunde delarna (1929—32) av Schück & Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, i vilka Schück skrivit *Romantiken* och *Efterromantiken*, G. Castrén *Den nya tiden (1870—1914)*, samt i andra och tredje delarna (ny omarb. uppl. 1929) av *Svenska litteraturens historia*, där F. Böök författat *Den romantiska tidsåldern* och *Sveriges moderna litteratur*, O. Sylwan, *Liberalismens tidsålder*. En översikt över vårt lands andliga och materiella kultur får den intresserade i arbetet *Sverige i våra dagar*, D. 1—2 (1927—28).

Till sist skola här nedan anföras några biografiska arbeten och bidrag till levnadsteckningar över personer, som under 1800-talet på skilda områden spelat en mera framträdande roll i vårt politiska, ekonomiska och kulturella liv, skildringar, som i sin mån bidraga till att sprida ljus över vår senaste historia:

H. G. Söderbaum, *Jac. Berzelius. Levnadsteckning*, Bd 1—3 (1929—31); H. B. Hammar, *Gottfrid Billing. Skolmannen, kyrkomannen, statsmannen* (1926); H. Haralds, *E. G. Boström* (1907; Svenskar, 2); S. J. Boëthius, *Erik Gustaf Boström* (*SBL*, Bd 5 (1925), s. 540—560); Z. Höglund, *Hjalmar Branting och hans livsgärning*, D. 1—2 (1928—29); A. Ahnfelt, *M. J. Crusenstolpe. Hans galleri af samtida och hans literära korrespondens*, D. 1—2 (1880—81); E. Thermænius, *Louis Gerard De Geer* (*SBL*, Bd 10 (1931), s. 519—541); H. Almquist, *August von Hartmansdorffs personlighet och tidigare politiska bana* (*HT*, 1916, s. 69—116; 1918, s. 1—49); F. Böök, *Artur Hazelius. En levnadsteckning* (1923); G. Berg, *Artur Hazelius. Mannen och hans verk* (1933; *NoK*, 120); V. Spångberg, *Adolf Hedin, väktaren och föregångsmannen* (1912; *SVS*, 100); H. Hedlund, *S. A. Hedlund. Hans liv och gärning*, D. 1—2 (1929—30); H. Forssell, *Lefnads-*

teckning [öfver Hans Järta] (H. Järta, *Valda skrifter*, D. 1 (1882), inledningen); O. Alin, *Ett bidrag till Hans Järtas biografi* (1899; även i *UUÅ*); S. Wallengren, *Hans Järta som politisk teoretiker* (1906; även i *LUÅ*, N. F., Afd. 1, Bd 1: nr 2); L. De Geer, *Minne af statsrådet m. m. grefve Baltzar Bogislav von Platen* (*SAH* ifrån år 1886, D. 1 (1887), s. 41—302); H. Lundh, *Karl XII' Johan och Baltzar Bogislaus von Platen* (*KHH*, 1927–30, s. 38—62); K. Warburg, *Johan Gabriel Richert, hans lefnad och uttalanden*, D. 1—2 (1905); S. J. Boëthius, *Richerts politiska idéer* (*HT*, 1905, s. 207—236); V. Spångberg, *Karl Staaff*, 1—2 (1928, *STS*, 318—319); P. Sondén, *Hugo Tamm till Fanöö. Hans liv och lifsåskådning. Efter uttalanden i privata brev och offentliga tal* (1925); A. Ohldén, *Lektor P. Waldenström. Ett biografiskt samlingsverk om hans liv och verksamhet* (1917); H. Key, *A. O. Wallenberg. En minnesteckning* (1916); H. Forssell, *Minne af statsministern, grefve Gustaf af Wetterstedt* (*SAH* ifrån år 1886, D. 3 (1889), s. 53—492).

TILLÄGG.

Sid. 4. W. Keilhau, *Historisk materialisme eller historisk syntese* (*Sc.*, 1934, s. 14—32).

» 20. J. Agerholt, *Gamal brevskipnad. Etterrökjingar og utgreidingar i norsk diplomatikk* (Meddelelser fra det norske riksarkiv, Bd 3 (1933), s. 395—813).

» 37. Svenska stadsförbundet har en större samling av svenska stadskartor.

» 45. S. Aberstén och C. A. Tiselius, *Göteborgs och Bohus län i litteratur, karta och bild.* Ett *Tillägg och rättelser intill utgången av år 1930* utkom 1934 (*GBFT*, Bd 4: Bilaga).

» 52. E. Wermke, *Bibliographie der Geschichte von Ost- und Westpreussen* (1933).

» 69. Stadshistoriska institutet har låtit excerpera riksregistraturet och andra serier i *RA* och lagt upp en index på kort, genom vilken forskaren med lätthet erhåller upplysningar om akter till de svenska städernas historia i de genomgångna serierna.

» 150. H. Sundberg, *Lag och traktat* (1934; *UUÅ*).

» 152. Ett påträffat exemplar av Berend von Melens 1528 tryckta motskrift *(Antwort und widerlegunge Bernhardts von Mylen)* mot det patent, som Gustav Vasa 1525 lät utgå mot von Melens förrädiska stämplingar, har med efterskrift av G. Carlsson utgivits i en facsimiledition under titeln *Smädeskrift mot Gustaf Vasa af år 1528* (1920; Faksimileupplagor af äldre svenska tryck, 3).

Sid. 169. L. Sjödin, *Axel Leijonhufvuds anmärkningar om Olaus Petris krönika och unionstidens historia* (*HT* 1933, s. 403—413).

» 183. J. E. Almquist, *Johan Stiernhöök och den yttre laghistorien. En rätts-historiografisk studie* (1934: *UUÅ*).

» 189. G. Aspelin, *Samuel Pufendorf. Ett trehundraårsminne* (*Sc.*, 1932, s. 153—166).

» 220. L. Weibull, *Upptäckten av den skandinaviska Norden* (*Sc.*, 1934, s. 80—143).

» 228. B. Schmeidler, *Zur Enstehung und zum Plane der hamburgischen Kirchengeschichte Adams von Bremen* (Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, Bd 50 (1933), s. 221—228).

» 234. J. Olrik, *Tekstkritiske Bemærkninger til Sakses Gesta Danorum* (*ANO*, 1930, s. 139—260).

» 247. E. Wadstein, *Hedeby* (*Fornv.*, 1932, s. 220—243).

» 250. A. Stender-Petersen, *Die varägersage als quelle der altrussischen chronik* (Aarsskrift for Aarhus Universitet, 6 (1934), s. 1—256).

» 283. A. Ahlström, *Klosterrovvisorna* (*Saml.*, 1933, s. 25—54).

» 291. N. Ahnlund, *Herman Korners Engelbrektsskildring. Tillkomsttid och innebörd* (*HT*, 1934, s. 167—181).

» 291. H. Reincke, *Albert Krantz als Geschichtsforscher und Geschichtsschreiber* (Festschrift der Hamburger Universität Werner von Melle dargebracht, 1933, s. 111—147).

» 305. W. Koppe, *När Stockholm var hansestad* (*SSE.I*, 1934, s. 73—94).

» 305. F. Teichmann, *Die Stellung und Politik der hansischen Seestädte gegenüber den Vitalienbrüdern in den nordischen Thronwirren 1389—1400* (1931).

» 308. K. Kumlien, *Sveriges adel och Engelbrekts folkresning* (Dalarnas hembygdsbok, 1934, s. 23—48).

Sid. 308. E. Lönnroth, *Engelbrekt* (*Sc.*, 1934, s. 1—13).

» 346. G. Göthe, *Om Umeå lappmarks svenska kolonisation från mitten av 1500-talet till omkr. 1750* (1929).

» 358. I. Andersson, *Erik XIV och Island. En studie i svensk krigshushållning under 1500-talet* (*VSLÅ*, 1933, s. 103—113).

» 428. J. Pekař, *Valdštejn 1630—1634*. Del 2 har utkommit 1934.

» 433. H. Almquist, *Karl Karlsson Gyllenhielm mot Oxenstiernorna 1639—40* (*PHT*, 1911, s. 17—34).

» 440. S. Bonnesen, *Konungamötet på Frederiksborg 1658* (*KFÅ*, 1932—33, s. 1—50).

» 444. B. Fahlborg, *Ett blad ur den svenska handelsflottans historia 1660—1675*. Ny tillökad upplaga 1933 (Sjöfartsmuseet. Göteborg, 1).

» 550. A. de Caulaincourt, *Mémoires*, T. 1—2 (1933).

» 575. H. Valentin, *Judarnas historia i Sverige* (1924; Judiska litteratursamfundets skriftserie, 6), vartill hör ett band *Urkunder* (1924, samma serie, 5).

» 592. H. T. Colenbrander, *Gedenkstukken der algemeene geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840*, D. 7 (1914; Rijks geschiedkundige publicatiën, 23). I inledningen och texten äro avtryckta åtskilliga svenska diplomatiska noter från året 1814 samt några brev från Karl XIV Johan.

REGISTER.

Aberstén, S., Bibliographia Gothoburgensis. 45, 110.
— Litteratur om Bohuslän. 45.
Aberstén, S. & Tiselius, C. A., Göteborgs och Bohuslän i litteratur, karta och bild. 45, 668.
Abrahamsson, P., Kristofers landslag. 267.
Abschrifft der Missiven und Brife. 342.
Accessionskatalogen. 49.
Act om personlig säkerhet. 474.
Acta coronationis. Konung Sigismundi ... krönings handling. 342.
Acta ecclesiastica apud Suecos tempore Johannis 3 regis Suetiae. 335.
Acta ecclesiastica et politica apud Suecos anno 1594. 337.
Acta et processus canonizationis Sanctae Birgittae. 273.
Acta literaria Sueciae. 132.
Acta och handlinger, som sigh uthi ... Gustafs tijdh ... tildragit. 341.
Acta pontificum Danica. 285.
Acta pontificum Suecica. 124—125, 288.
Acta Tomiciana. 331.
Acta sanctorum. 270.
Acten der Ständetage Preussens. 287.
Action emellan justitiae-canslersembetet och ... Charles Emil Lewenhaupt. 479.
Adam av Bremen, Beskrifning om Swerige, Danmark och Norige. 131.
— Chorographia Scandinaviae. 128.
— Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum (Hamburgische Kirchengeschichte). 228.
Adelsköld, C., Karl den tolfte och svenskarne. 451.
Adlerbeth, G. J., Gustaf III:s resa i Italien. 537.
— Historiska anteckningar. 538.
Adlerbeth, J., Anteckningar för svenska häfder. 601.
Adlercreutz, C., Berättelse om regements-förändringen. 546.
Adlercreutz, H. T., Historiskt-politiska anteckningar. 538.
Adlerfelt, G., Histoire militaire de Charles XII, roi de Suede. 190.
— Karl XII:s krigsföretag 1700—1706. 190.
— Warhaffter Entwurff der Krieges-Thaten Carls XII. 189.
Adler Salvius' papper. 75.
Adlersparre, C., Historiska samlingar. 144.
Adlersparre C. A., 1809 och 1810. 636.
— 1809 års revolution. 636.

Adlersparre C. A., Erinringar vid »grefve MagnusBjörnstjernas anteckningar». 544.
Adlersparre, G., Berättelse om revolutionens utbrott i Wermland. 546.
— Brev till Erik Gabr. Flach. 597.
— Bref till Karl af Forsell. 598.
— Handlingar rörande Sveriges förhållanden till utländska magter. 590.
— Handlingar rörande Sveriges äldre, nyare och nyaste historia. 144, 520.
— Krigssamlingar. 144.
— Ur Georg Adlersparres brefväxling. 597.
Adrian, S., Underhandlingarna ang. Westfaliska fredens verkställande. 430.
Agerholt, S., Gamal brevskipnad. 668.
Agrell, Sig., Die spätantike Alphabetmystik und die Runenreihe. 221.
— Runornas talmystik och dess antika förebild. 220—221.
— Rökstenens chiffergåtor och andra runologiska problem. 221.
— Senantik mysteriereligion och nordisk runmagi. 221.
— Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. 221.
Agrell, Sven, Dagbok. 400.
Ahlberg, V., Bergslagernas järnvägsaktiebolag. 660.
Ahlén, A., Bidrag till det ryska krigets historia. 364.
Ahlenius, K., Olaus Magnus och hans framställning af Nordens geografi. 35, 168.
— Sten Sture d. y. och Gustaf Trolle. 310.
Ahlenius K., Sverige. Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning. 34.
— Till kännedomen om Skandinaviens geografi och kartografi under 1500-talets senare hälft. 35.
Ahlqvist, A., Bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnes historia ur presteståndets archiv. 151.
Ahlqvist, A. G., Bidrag till svar på frågan: Har kon. Erik XIV dött af förgift? 361.
— Karin Månsdotter. 359.
— Konung Erik XIV:s fängelse och död. 361.
— Konung Erik XIV:s sista lefnadsår. 361.
— Nya bidrag till svar på frågan: Har Erik XIV dött af förgift? 361.
— Om aristokratiens förhållande till konungamakten. 365.
— Om Sturemorden. 360.
— Ännu några ord om konung Erik XIV:s död. 361.
Ahlqvist, J. G., Om oroligheterna i Småland. 352.
Ahlström, A., Klosterrovvisorna. 669.
— Våra medeltidslagar. 259.
Ahnfelt, A., M. J. Crusenstolpe. 666.
— Ur svenska hofvets och aristokratiens lif. 160, 523.
Ahnfelt, O., Bidrag till svenska kyrkans historia. 323.
— Fortsättning af Peder Svarts krönika. 174.
— Utvecklingen af svenska kyrkans ordning. 351.
— Ännu ett bidrag till tolkningen af »påfvebrefvet om Sankt Eriks korståg». 272.

Ahnlund, N., Bidrag till problemet Anecdotes de Suède. 405.
— Borgarståndets riksdagsprotokoll före frihetstiden. 371.
— Der Löwe aus der Mitternacht. 417.
— Det ekonomiska programmet för oppositionen vid 1815 års riksdag. 658.
— Drottning Kristinas tronavsägelse. 434.
— Folktraditionen som historisk källa. 217.
— Från medeltid och Vasatid. 304—305, 315, 368, 434.
— Från Messenii sista dagar. 171.
— Gustav Adolf den store. 416.
— Gustaf Adolf inför tyska kriget. 423.
— Gustaf II Adolf och tyska kriget. 423.
— Gustaf II Adolfs första preussiska fälttåg. 423.
— Herman Korners Engelbrektsskildring. 669.
— Hertig Karls andra äktenskapshandel. 340.
— Historieskrivaren Jonas Hallenberg. 198.
— Karin Månsdotter. 360.
— Kring Gustav Adolf. 171, 419.
— Kring Stockholms blodbad. 304.
— Kristiern II i svensk och dansk historieskrivning. 304.
— Mo och Domsjö verken. 662.
— Nils Rabenius. 21, 135.
— Oljoberget och Ladugårdsgärde. 360.
— Pater Lamormainis brev. 419.
— Peder Galts depescher. 377.
— Storhetstidens gryning. 340, 417.
— Ståndsriksdagens utdaning. 369, 411.
— Sundsvalls historia. 409, 654.
Ahnlund, N., Svensk sägen och hävd. 350.
— Svenskt och tyskt i Stockholms äldre historia. 315.
— Sveriges sista fred med Polen. 494—495.
— Ur klubbekrigets förhistoria. 368.
— Vad omfattade 1413 års skattebok? 258.
— Vasaäventyren. 350.
— Öfverläggningarna i riksrådet om tyska kriget. 423.
Akiander, M., Utdrag av ryska annaler. 292.
Akrell, C., Minnen. 602.
Akta poselstwa do Szwecyi. 326.
Akten und Rezesse der livländischen Ständetage. 287.
Aktstykker vedkommende den dansk-tydske Strid. 595.
Aktstykker vedkommende det svenske Thronfölgervalg. 491.
Albedyhll, G. d', Anteckningar. 532.
— Recueil de mémoires. 532.
— Skrifter af blandadt innehåll. 532.
— Tankar öfver närvarande kriget. 532.
Aldén, G. A., Bakom riksdagens kulisser. 607.
Aleksandrov, P. A., Sěvernaja sistema. 515.
Alexanderson, N., Svensk parlamentarism. 652.
Alin, O., Bidrag till Mosskonventionens historia. 634.
— Bidrag till regeringsformens historia. 582.
— Bidrag till svenska rådets historia. 312.
— Carl Johan och hans tid. 522, 630.
— Carl Johan och Sveriges yttre politik. 624.

Alin, O., Den svensk-norska unionen. 633.
— Ett bidrag till Hans Järtas biografi. 667.
— Fjerde artikeln af fredstraktaten i Kiel. 634.
— Förhandlingarna om allianstraktaten. 624.
— Hans Järtas koncept till regeringsformen. 582.
— Hans Järtas och G. F. Wirséns brefväxling. 598.
— Kongl. Maj:ts rätt i fråga om dispositionen af besparingarna. 645.
— Konungamakten, bondeståndet och regeringsformen. 641.
— Om beräkningen af riksståndens röster. 573.
— Om svenska rådets sammansättning. 312.
— Svenska statsrådets protokoll . . . 1812. 591.
— Sättet för riksaktens antagande. 635.
— Tronföljarevalet 1810. 588.
— Ur Jacob Adlerbeths anteckningar. 602.
Alla till kongl. collegium medicum inkomna rapporter . . . rörande Carl Augusts helsotillstånd. 588.
Allen, C. F., Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens Historie. 329.
— De tre nordiske Rigers Historie. 296—297, 354.
Allison, W. H., A guide to historical literature. 49.
Allmänna kyrkomötets protokoll. 581.
Allmänna magazinet. 138.
Allmänna Tidningar. 490, 548.
Almén, J., Ätten Bernadotte. 639.
Almgren, O., Hällristningar och kultbruk. 218.
— Nordische Felszeichnungen als religiöse Urkunden. 218.
— Svenska folkets äldsta öden. 239.
— Sveriges fasta fornlämningar. 216.
Almquist, H., August von Hartmansdorffs personlighet. 666.
— Bidrag till kritiken av Karl Karlsson Gyllenhielms memoarer. 211.
— Bidrag till kännedomen om striden mellan konung Sigismund och hertig Karl. 366.
— Den politiska krisen och konungavalet i Polen. 363.
— Den Voigt—Braun-Johanska samlingen. 88.
— Från Erik XIV:s sista regeringstid. 334.
— Görtz' resa till Orienten. 463.
— Göteborgs historia. 408.
— Handlingar rörande mötet i Reval. 324.
— Henrik IV i sitt förhållande till Polen och Sverige. 367.
— Holstein-Gottorp, Sverige och den nordiska ligan. 462.
— Johan III och Stefan Batori. 326.
— Karl XII. 454.
— Karl XIV Johan och den begynnande skandinavismen. 630.
— Karl Johan, utrikespolitiken och pressen. 625.
— Karl Karlsson Gyllenhielm mot Oxenstiernorna. 670.
— Reformationstidens och stormaktstidens förra skede. 344, 406.
— Ryssland och Sverige på Erik XIV:s och Johan III:s tid. 358.

Almquist, H., Sverge och Ryssland 1595—1611. 330, 367.
— Tsarvalet år 1613. 368.
— Två uteblivna svenska fördragsratifikationer. 422.
Almquist, J. A., Anteckningar från det sextonde seklet. [Samlingstitel för i HH, D. 20, tryckta källor, anförda under sina resp. titlar å s. 333—337.]
— Bergskollegium och bergslagsstaterna. 74, 410, 653.
— Berättelse om en forskningsresa till Östersjöprovinserna. 120.
— Den civila lokalförvaltningen i Sverige. 85, 346, 407.
— »Det svenska arkivet» i Riga. 121.
— Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden. 85, 407, 442.
— Fögderiindelningen i Sverige. 85.
— Kommerskollegium och Riksens ständers manufakturkontor samt konsulsstaten. 74, 410, 653.
— Nordiska Museets pergamentsbref. 93.
— Riksdagen i Gefle 1792. 573.
— Samtida berättelser om Sveriges krig. 40.
— Samtida skrifter rörande Sveriges förhållanden till främmande makter. 40.
— Stockholms stads brandförsäkringskontor. 658.
— Stockholms stads skottebok. 155.
— Stockholms stads tänkeböcker. 155.
— Stockholms stads ämbetsbok. 155.
— Svensk genealogisk litteratur. 33, 44.
— Sveriges bibliografiska litteratur. 38, 75.
— Södermanlands läns kungl. hushållningssällskap. 655.
Almquist, J. E., Den svenska jordbeskattningens historia med särskild hänsyn till den s. k. skatteförenklingsfrågan. 311.
— Ett försök under Karl XII:s regering till grundskatternas förenkling. 468—469.
— E. Sparre, Pro lege, rege et grege. 328.
— Förarbeten till Sveriges rikes lag 1660—1680. 372.
— Johan Stiernhöök och den yttre laghistorien. 669.
— Om kontributionsränteriet. 469.
Alstermark, B., De religiöst-svärmiska rörelserna i Norrland. 512.
Altnordische Saga-Bibliothek. 289.
Ambrosiani, S., Anledningen till biskop Bengts af Skara Romfärd. 318.
— Förteckning över fornminnes- och kulturhistoriska föreningar i Sverige. 157.
— Om konungavalet i Sverige. 311.
— Papperstillverkningen i Sverige. 17.
— Studier öfver den svenska kyrkans organisation. 318.
Amburger, E., Russland und Schweden. 496.
Aminoff, B. J., På Sveaborg. 546.
Aminoff, G. A., Relation om f. d. Sawolaks brigadens ... deltagande i 1808 och 9 årens fälttåg. 545.
Amira, K. von, Grundriss des germanischen Rechts. 314.
Amnéus, A. J., Blef Erik XIV på Johan III:s befallning mördad med gift? 362.
— Om Gustaf II Adolfs död. 426.
— Om kronprinsen Karl Augusts dödssätt. 588, 637.

Amthor, C. H., Anzeige der höchstrechtmässigen Uhrsachen. 389.
Anckarsvärd, C. H., Politisk trosbekännelse. 546, 602.
Anckarsvärd, C. H. & Richert, J. G., Förslag till national-representation. 583.
Anckarsvärd, M., Minnen. 531.
Andersson, G., Handlingar ur v. Brinkman'ska archivet. 117, 159.
— Kon. Gustaf III:s bref till riksdrotsen Carl Axel Wachtmeister. 526—527.
Andersson, Ingvar, Erik XIV och Island. 670.
— Erik XIV och Lothringen. 359.
— Erik XIV och Machiavelli. 356.
— »Folkresningen» i Sverige. 296.
— Förebilden för Gustav Vasas arvförening. 352—353.
— Johan Christopher Toll. 576.
— Källstudier till Sveriges historia. 268, 276, 278—281, 291.
Andersson, Ivar, »Oppositionen» och ministeransvarigheten. 644.
Andersson, T., Svenska underhandlingar med Ryssland. 355.
Andgren, S., Konung och ständer. 583, 643.
André, L., La candidature de Christine de Suède au trone de Pologne. 435.
Andrén, G., De ekonomiska valbarhetsvillkoren. 648.
— Memoarkritikens psykologiska problem. 210.
Andreae, N., Anteckningar. 333.
Anecdota Benzeliana. 404.
Anecdoter om namnkunniga och märkvärdiga swenska män. 139.
Les anecdotes de Suede. 404.
Angell, H., Syv-aars-krigen. 570.
Anjou, L. A., Svenska kyrkans historia. 347.
— Svenska kyrkoreformationens historia. 347.
Anker, C. J., Christian Frederik og Carsten Ankers Brevveksling. 599.
— Fra svenske arkiver om unionens forberedelser. 594.
— Mordet paa Gustaf den tredie. 548.
— Uddrag af diplomatiske indberetninger. 593.
— Utdrag ur danska diplomaters meddelanden. 549.
Anmärkningar i swenska historien, samlade af Et sälskap. 139.
Anmärkningar och rättelser vid den af G. Montgomery utgifna Historia . . . 569.
Annaler. 267.
Annales Bertiniani. 229, 232.
Annales Colbazenses. 229.
Annales Danici medii aevi. 290.
Annales Einhardi. 229.
Annales Holmienses. 268.
Annales Sigtunenses. 268.
Annales Upsalienses. 268.
Annerstedt, C., Bref af Olof Rudbeck d. ä. rörande Upsala universitet. 180.
— Directorium chronologico-diplomaticum. 41.
— Fältmarskalken grefve Magnus Stenbock. 450.
— Förteckning öfver skrifter rörande Karl XIV Johan. 42.
— Grundläggningen af svenska väldet i Livland. 358.
— Mémoires de Stenbock. 403.
— Olaus Martini. 370.
— Olof Rudbeck den äldre. 180.
— Schefferus och Verelius. 178.

Annerstedt, C., Svenska medeltidens frälseslägter. 32.
— Upsala Universitets historia. 150, 180, 320, 412, 513, 578.
Annerstedt, T., Resningen 1568. 391.
— Svenska väldet i Livland. 358.
Annuaire des bibliothèques et des archives. 124.
Anrep, G., Svenska adelns ättartaflor. 32.
— Svenska slägtboken. 32.
Anteckningar från åren 1560–81 ur Hogenskild Bjelkes samlingar. 383.
Anthoni, E., Magnus Erikssons unionspolitik. 307.
Antikvitetsarkivet. 177.
Antikvitetskollegium. 176.
Antoni, F. R., Fälttåget i Polen. 458.
Appelberg, K. A., Bidrag till belysande af kyrkans rättsliga ställning i Sverige och Finland. 348.
Appelgren, T. G., Förteckning öfver Antellska myntsamlingens svenska mynt. 29.
— Gustav Vasas mynt. 29.
Archiv knjazja T. A. Kurakina. 391.
Archiv knjazja Voroncova. 492, 550.
Arckenholtz, J., Drotning Christinas arbeten och märkvärdigheter. 379.
— Memoires concernant Christine, reine de Suède. 140, 379.
Are Frode, Íslendingabok. 235–236.
Arkiv till upplysning af svenska krigens och krigsinrättningarnes historia. 149, 377.
Armaillé, Comtesse d', La comtesse d'Egmont. 526.
Armfelt, G. M., Anteckningar. 538.
— Lefnad och politiska öden. 538.
Arnberg, J. W., Anteckningar om frihetstidens politiska ekonomi. 597.
Arndt, E. M., Der nordische Kontrolleur. 548.
— Reise durch Schweden. 552.
Arndt, W., Schrifttafeln zur Erlernung der lateinischen Paläographie. 15.
Arne, T. J., Det stora Svitjod. 249.
— La Suède et l'Orient. 249.
Arnell, I., Stadslagen. 267.
Arnheim, F., Aus Briefen der Kronprinzessin Ulrike. 481.
— Beiträge zur Geschichte der nordischen Frage. 496.
— Die Memoiren der Königin von Schweden Ulrike Luise. 487.
— König Erich XIV von Schweden als Politiker. 356.
— Luise Ulrike. 481.
— Preussen und Schweden beim Ausbruch des siebenjährigen Krieges. 496.
Arosenius, E., Om sättet för grundlagsändring. 646–647.
Arup, E., Danmarks Historie. 240, 295, 348.
— En tabt Kilde hos Hvitfeldt. 294.
Arwidsson, A. J., Anders Schönbergs Historiska bref. 199.
— Handlingar till upplysning af Finlands häfder. 322.
Ascheberg, R. von, Journal von meinen gantzen Lebenss Lauf. 395.
Aschehoug, T. H., Norges nuværende Statsforfatning. 634.
Askergren, T. A., Den svenska trävaruhanteringen under tidigare år. 662.
Asp, P. O. von, Politisk dröm 1806. 525.

Aspelin, G., Samuel Pufendorf. 669.
Atterbom, P. D. A., Minne af Olof Rudbeck den äldre. 180.
Aubert, C., Aktstykker vedkommende krigsbegivenheterne 1814. 591.
Aubert, L. M. B., Kieler-Traktatens Opgivelse som Unionens retslige Grundlag. 634.
— Særskilt Statsraad. 635.
Aulén, G., Bref till Henrik Reuterdahl. 600.
Auszüge aus den zu Stockholm im Druck erscheinenden Handschriften. 520.
Axelson, G. E., Bidrag till kännedomen om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid. 468.
Axtorna. En studie i organisation och taktik. 357.

Baazius, J., Inventarium ecclesiae Sveo-Gothorum. 183, 344.
Backman, S., »Karl XII och den ryska sjömakten» av Arnold Munthe. 450.
Bagge, D. H., Anteckningar om Sveriges bomulls-spinnerier. 663.
Bagge, G., Det moderna näringslivets uppkomst. 661.
Bail, C. J., Correspondance de Bernadotte avec Napoleon. 591.
Bain, F. W., Christina, Queen of Sweden. 434.
Baiov, A. K., Trudy imperatorskago russkago voenno-istoričeskago obsčestva. 391.
Bajer, F., Canroberts Sendelse til Stockholm. 629.
Ballagi, A., Zur Geschichte der Heimkehr Karls XII. 461.
Ballantyne, A., Lord Carteret. 514.
Ballhausen, C., Der erste englisch-holländische Seekrieg. 441.
Bang, A. C., Erindringer. 616.
Bark, S., Bref till Olof Hermelin. 388.
Barkman, B. C:son, Gustav II Adolfs militära gärning. 416.
— Gustaf II Adolfs regementsorganisation. 418.
Barnekow, K. C., Dagboksanteckningar. 592.
Barth, H., Bibliographie der Schweizer Geschichte. 51.
Barthélemy, F., Mémoires. 492.
Barton, D. P., Bernadotte and Napoleon. 638.
— Bernadotte, prince and king. 639.
— Bernadotte, the first phase. 638.
— Bernadottes underbara levnad. 639.
— The amazing career of Bernadotte. 639.
Bauckner, A., Einführung in das mittelalterliche Schrifttum. 14.
Bauer, W., Einführung in das Studium der Geschichte. 8, 22.
Beaufort, W. H. de, De gevangenneming van baron von Görtz. 463.
Beckman, B., Dalupproret 1743. 497.
Beckman, K. V., Bidrag till svenska riksdagens historia. 411.
— Bidrag till utskottsmötenas historia. 411.
— Östergötlands enskilda bank. 657.
Beckman, N., Antikritiska anmärkningar till Äldre Västgötalagen. 263.
— Studier till Västgötalagarnas historia. 263.
— Sveriges äldsta kristna konungalängd. 263.
— Tideräkning och historia. 10.

Beckman, N., Ur var äldsta bok. 203.
— Våra medeltida domarregler. 314.
— Äldre Västgötalagen. 203.
— Ärkestiftets äldsta kalendarium. 200.
Bellander, O. R., Förtekning på den uti biblioteket vid Skokloster förvarade grefliga Braheska samlingen af pergamentsbref. 79.
Below, G. von, Die deutsche Geschichtsschreibung. 103.
Bemmann, R., Bibliographie der sächsischen Geschichte. 52.
Bennedich, C., Karl XII på slagfältet. 453.
— Karl XII:s krigföring 1707—1709 och krigsskådeplatsens natur och kultur. 459.
— Om den svenska planläggningen af slaget vid Poltava. 459.
Benzelius, E., Diarium Vazstenense. 131.
— H. Spegel, Skriftelige bewis. 132.
— J. Vastovius, Vitis Aquilonia. 131.
— M. Clausdotter, Chronicon de Sancta Birgitta. 131.
— Monumenta historica vetera ecclesiae Sveogothicae. 131, 281.
Beowulf. 220—231.
Berch, C. R., Beskrifning öfwer swenska mynt. 27.
— Namnkunniga svenska herrars och fruers skåde-penningar. 27.
— Tal om svenska myntets ålder. 27.
Berendt, B., Männen vid Lützen. 417.
Berg, F., Huru folkskolestadgan tillkom. 666.
Berg, Gösta, Artur Hazelius. 666.
Berg, Gustaf, Bidrag till den inre statsförvaltningens historia under Gustaf den förste. 353.
Berg, G. O., Riksdagen i Stockholm. 360.
Berg, H., Den rostockska sändebudsberättelsen om Valdemar Atterdags förhandlingar med Magnus Eriksson. 306—307.
Berg, R. G:son, Karl XII:s-minnet och hundraårsfesten 1818. 449.
Berg, T., De särskilda fögderierna för förbrutna gods under Karl IX:s och Gustav II Adolfs regeringar. 84, 369.
— Hertigh Carls slaktarebenck. 173.
— Johan Skytte. 369.
Bergbohm, C., Die bewaffnete Neutralität. 560.
Bergelin, E., Karls des Zwölften Krieger in russischer Gefangenschaft. 470.
Berger, O., Om arfsrätten till Sveriges och Norges riken. 635.
Bergersen, O., Viceadmiral Tordenskiold. 466.
Berggren, J. E., Olaus Petris reformatoriska grundtankar. 352.
Berggrén, P. G., Karl XII:s galärtransport från Strömstad. 466.
Bergh, S., Berättelse angående flottans stations i Karlskrona arkiv. 92.
— Elias Palmskiöld och hans samlingar. 102.
— Handels- och manufakturdeputationens uppkomst. 500.
— Karl IX och den svenska adeln. 309.
— Kungliga kansliets i Riksarkivet förvarade diarier. 69.
— Kungl. Samfundet för utgifvan-

de af handskrifter rörande Skandinaviens historia. 154.
Bergh, S., Om historiska föreningar i landsorten. 157.
— Pergamentsbref från medeltiden i Stockholms rådhusarkiv. 90.
— Register [till Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll]. 151.
— Rådsprotokoll och därmed jämförliga i Riksarkivet förvarade protokoll. 71.
— Svenska Riksarkivet. 61, 75, 184.
— Utredning angående flottans stations i Stockholm arkiv. 92.
Bergh, S. & Secher, V., Om publikationen af historiska urkunder. 161.
Berghman, A., Borgerliga släktvapen. 25.
Bergius, B., Allehanda. 137.
— Konung Carl IX:des rim-chrönika samt Konung Gustaf Adolphs påbegynte chrönika . . . 137, 323.
— Konung Gustaf Adolphs egenhändigt upsatte historia. 335—336.
— Nytt förråd af äldre och nyare handlingar rörande nordiska historien. 137.
— Små-saker til nöje och tidsfördrif. 137.
Bergman, C. W., Schinkel-Bergman, Minnen ur Sveriges nyare historia. 521.
Bergman, E. W., Förteckning öfver rikskansleren grefve M. G. De la Gardies i riksarkivet befintliga brefvexling och öfriga handlingar. 76.
— Handlingar rörande söndringen mellan hertig Carl och rådsherrarne 1594—1600. 322.
Bergman, E. W., Register öfver rådslag i konung Erik XIV:s tid [—Carl XI:s tid]. 70.
Bergman, J., Den svenska nykterhetsrörelsens historia. 664.
— Universitetet i Dorpat under svenska tiden. 413.
Bergsgård, A., Spörsmålet um folkesuveræniteten. 634.
Bergshammararkivet. 75.
Bergstedt, E., Något om den projekterade konstitution. 582.
Bergsten, N., Bevillningsutskott vid frihetstidens riksdagar. 500.
Bergstrand, W., Bidrag till den skandinaviska unionens historia. 635.
Bergström, R., Erik Lassota von Steblaus äfventyr och resor i Sverige. 340.
Bericht über die Tätigkeit des Estnischen Zentralarchivs 1921—1932. 120.
Bernadotteska familjearkivet. 93.
Bernheim, E., Einleitung in die Geschichtswissenschaft. 6.
— Lehrbuch der historischen Methode. 6, 22.
Bernstorff, J. H. E., Correspondance ministérielle. 491.
Berättelse av de vendiska städernas sändebud. 255.
Berättelse om Käplingemorden. 281.
Berättelse om riksdagen uti Gefle 1792. 536.
Berättelse om riksdagen åren 1726 och 1727. 488.
Berättelse om vad sig i rikets styrelse . . . tilldragit. 586.
[Berättelser om förspelet till Stockholms blodbad.] 282.

Beskow, B. von, Anmärkningar vid . . . en uppsats. 405.
— Försök att besvara frågan, huruvida Sam. von Pufendorf må anses vara författare till »Les anecdotes de Suède». 404.
— Karl den tolfte. 450.
— Karl den tolfte i Alt-Ranstadt. 450.
— Lefnadsminnen. 563.
— Om Gustaf den tredje såsom konung och menniska. 553.
Betänkande, förslag och protokoll från . . . kommitté för behandling af frågan om national-representationens ombildning. 584.
Betänkande med förslag till lag angående kulturminnesvård samt organisation av kulturminnesvården. 93.
Bexell, S. P., Riksdags-historiska anteckningar. 151, 476.
Bexell, S. P., Ahlqvist, A. & Lignell, A., Bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnes historia ur presteståndets archiv. 151, 476.
Biaudet, H., Commendones legation. 359.
— Documents concernant les relations entre le Saint-Siège et la Suède. 327.
— Fragments d'une monographie de Laurentius Nicolai Norvegus. 395.
— Le Saint-Siège et la Suède. 327, 362.
— Les origines de la candidature de Sigismond Vasa au trône de Pologne. 363.
— Sixte-Quint et la candidature de Sigismond de Suède au trône de Pologne. 363.
— Un diplomate tridentin du 16:e siècle, Olivero di Arco. 362.
Biaudet, H., Une nouvelle vet-ion de la seconde relation de A. Possevino sur la Suède et la Finlande. 327.
Bibliographie der Schweizergeschichte. 51.
Bibliographie zur deutschen Geschichte. 51.
Bidrag til Danmarks Historie under Christian V. 384.
Bidrag til den store nordiske Krigs Historie. 453.
Bidrag til Historien af Christian IV:s Krig med Sverige. 336.
Bidrag till konung Gustaf III:s historia. 519.
Bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnes historia. 151, 371.
Bidrag till Sveriges medeltidshistoria, tillegnade C. G. Malmström. 318.
Bidrag till Sveriges officiella statistik. 586.
Bienemann, F., Briefe und Urkunden zur Geschichte Livlands. 331.
— Katalog des schwedischen Generalgouverneur-Archivs zu Riga. 121.
— Über das »Schwedische Archiv» in Riga. 121.
Bienemann jun., F., Zur Geschichte der livländischen Ritter- und Landschaft 1600—1602. 331.
Bilbasov, V. A., Geschichte Katharina II. 515.
Bildt, C., Christine de Suède et le cardinal Azzolino. 379, 435.
— Christine de Suède et le conclave de Clément X. 435.
— Cristina di Svezia e Paolo Giordano II. 435.
— Inträdes-tal i Svenska akademien [över H. Forssell]. 208.
— Pensées de Christine. 379.

Billing, G., Anteckningar från riksdagar och kyrkomöten. 612.
Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män. 33.
Bippen, W. von, Bremisches Urkundenbuch. 287.
Birgitta, Revelationes. 280.
Biskopskrönikor. 274.
Bjelke, J., Selvbiografi. 395.
Bjelke, T. G., Kort underrättelse om det som passerat sedan 1731 års riksdag. 488—489.
Bjärka-Säby i monografier. 36.
Bjärköarätten. 265.
Björkbom, C., Kungliga Bibliotekets planschsamling. 98.
Björkman, E., Beowulf och Sveriges historia. 231.
— Studien über die Eigennamen im Beowulf. 231.
Björkman, R., En resa i Småland 1592. 340.
Björlin, G., Carl X Gustaf. 436.
— Finska kriget 1808—09. 570.
— General von Döbelns fälttåg i Jemtland. 623.
— Johan Baner. 429.
— Kriget i Norge. 628.
— Krigsrörelserna i Bohuslän. 562.
— Sveriges krig i Tyskland. 568.
Björling, C. G., Svensk författningssamling 100 år. 584—585.
Björnbo, A. A., Adam af Bremens Nordenopfattelse. 228.
— Nydala klosters brevbok. 257.
Björner, E. J., Nordiska kämpa dater. 181.
— Svea rikens hävda ålder. 181.
Björnstjerna, M., Anteckningar. 544.
— Grunder för representationens möjliga ombyggnad. 584.
Bladh, C. E., Minnen från finska kriget. 545.
Blanck, A., Den nordiska renässansen i sjuttonhundratalets litteratur. 200.
— Sakkunnigutlåtande rörande professuren i litteraturhist. med poetik vid Göteborgs Högskola. 283.
Block, H., Karl IX som teolog och religiös personlighet. 370.
Blom, O. G., Det svenska statsrådets organisation. 642.
Blomberg, H., Studier öfver det nuvarande svenska landstinget. 655.
Blomgren, L., Ägde Karl X Gustaf rättmätiga och giltiga skäl för sitt fredsbrott 1658? 440.
Blomqvist, T., De nordiska regeringarna och studentmötet. 630.
— De nordiska rikenas uppgörelse med Marocko. 630.
— Den första unionskommittén. 635.
Blomstedt, K., Arkivväsendet i Finland. 120.
Bloomfield, B., Memoir. 603.
— Memoarer. 603.
Blumfeldt, E., Den svenska tiden i estnisk historieforskning. 414.
Blumfeldt, E. & Loone, N., Bibliotheca Estoniae historica. 54.
Blümcke, O., Pommern während des nordischen siebenjährigen Krieges. 358.
Boeclerus, J. H., Historia belli Danici. 186.
Boer, R. C., Die Béowulfsage. 230.
Boëthius, B., Emil Hildebrand. 209.
— Filip Reinhardt von Solms och Gustaf Adolf före Leipzigkonventet. 425.
— Filip Sadlers beskickning. 425.
— Förteckning över pergamentsbrev i Stegeborgssamlingen. 80.

Boëthius, B., Gustaf II Adolfs protestantiska politik. 425.
— Johan Adler-Salvius' papper i Riksarkivet. 75.
— »Norma futurarum actionum». 424—425.
— Nyare undersökningar rörande Gustaf II Adolfs planer i Tyskland. 424.
— Riksarkivets Livonica-serie. 74.
— Robertsfors bruks historia. 662.
— Salvius i den nedersaxiska kretsen. 424.
— Samlingen af handlingar rörande skrån och hantverkerier. 74.
— Striden mellan Geijer och Fryxell. 206.
— Svenska riddarhusets förutsättningar och tillkomst. 418.
— Svenskarne i de nedersachsiska och westfaliska kustländerna. 425.
— Till Gustav II Adolfs minne. 416.
— Trävaruexportens genombrott efter det stora nordiska kriget. 510.
Boëthius, B. & Sundberg, H. G. F., Betänkande angående ordnande av Stockholms arkivväsen. 89.
Boëthius, G., Kopparbergs läns sparbank. 658.
Boëthius, Gerda, De bevarade minnesmärkena från Gustav Vasas äventyr i Dalarne. 350.
— Gustav Vasa i Svärdsjö. 350.
Boëthius, S. J., 1809 års regeringsform. 641.
— 1865—66 års representationsreform i idéhistorisk belysning. 648—649.
— Bihang [till Schinkel-Bergman, Minnen]. 522.
— Den franska revolutionens idéer i 1789 års riksdagsbesvär. 573.
Boëthius, S. J. En konflikt mellan konung Fredrik I och sekreta utskottet. 503.
— Erik Gustaf Boström. 666.
— Frågan om införande af allmän värnplikt. 641.
— Gustaf IV Adolfs förmyndareregering och den franska revolutionen. 564.
— Hertig Karls och svenska riksrådets samregering. 366.
— Några anmärkningar om uppkomsten och karakteren af frihetstidens författning. 498.
— Om den svenska högadeln under konung Sigismunds regering. 366.
— Om orsakerna till Gustaf III:s krig med Ryssland. 561.
— Om tronföljarevalet i Örebro. 637.
— Oskar II. 621.
— Richerts politiska idéer. 667.
— Till frågan om tillkomsten af 1809 års regeringsform. 641.
Bohlin, G. A., Bidrag till Alingsås stads historia. 654.
Bohnstedt, M., Från Bendertiden. 389—390.
Bohrn, H., Sverige, Danmark och Frankrike. 446.
Boije, S., Bohusläns runinskrifter. 222.
Bolin, G., Johan III:s högskola å Gråmunkeholmen. 365.
— Stockholms uppkomst. 314.
— Till dateringen av Erikskrönikan. 276.
Bolin, S., C-varianterna av mäster Adams text. 228.
— Kring Carl XII:s död. 468.
— Kring mäster Adams text. 228.
— Några anteckningar om Västerås biskopskrönika och biskopslängd. 135.

Bolin, S., När avslutade mäster Adam Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum? 228.
— Om Nordens äldsta historieforskning. 162, 268, 274, 277.
— Svenskväldets fall. 247.
Bomgren, G., Den rättsliga konstruktionen av sekreta utskottets ställning. 500.
— Om konungavalet enligt medeltidslagarna. 311.
— Sekreta utskottet. 500.
Bonde, C., Anecdoter uti Sweriges historia. 394.
Bonde, C. C:son, En opartisk berättelse om revolutionen. 537.
— »Fersenska mordet.» 537.
— Sverige och Norge 1814. 537
Bonde, G., Förteckning på svenska konungar. 181.
— Historiska uplysningar om tillståndet i Swerige under konung Fredric den förstes regering. 482.
— Om de fordna konungar, jarlar och regenter. 181.
— Partistriden wid 1738—1739 års riksdag. 482.
— Politiska testamente. 483.
— Sverige under Ulrica Eleonora och Fredric I. 482.
— Ättartahl på swenska konungar och drottningar. 181.
Bonnesen, S., Konungamötet på Frederiksborg. 670.
— Om Hallands folkmängd under Karl XII:s regering. 468.
— Peter den store. 472.
— Stormaktstidens senare skede. 406.
— Studier över August II:s utrikespolitik. 462.
Bonsdorff, C. von, De finska städernas representation intill frihetstiden. 444.
Bonsdorff, C. von, Gustav Mauritz Armfelt. 575.
— Landskapsmöten i Finland. 444.
— Landtvärnsplaner. 577.
Boor, C. de, Der Angriff der Rhos auf Bysanz. 232.
Borastus, G., Hertigh Carls slaktarebenck. 173, 342.
Borelius, Hilma, Carl Gustaf von Brinkman. 576.
— Erik Gustaf Geijer åren före »affallet». 204.
Borgarståndets riksdagsprotokoll före frihetstiden. 371.
Borodkin, M. M., Sverige och Ryssland under Krimkriget. 629.
Boström, H. J., Suomen muistorahat. 28.
Bosæus, E., Anteckningar om nutidens svenska pappersindustri. 663.
Bothe, F., Gustav Adolfs und seines Kanzlers wirtschaftspolitische Absichten. 424.
Botin, A. af, Anmärkningar vid Olof v. Dalins Svea rikes historia. 194.
— Beskrifning om swenska hemman och jordagods. 198.
— Jämförelse imellan mynts och varors värden. 198.
— Svenska folkets historia. 199.
— Utkast till svenska folkets historia. 199.
Botvidslegenden. 273.
Boutaric, E., Correspondance secrète inédite de Louis XV sur la politique étrangère. 492.
Bowallius, R. M., Berättelse om riksdagen i Stockholm 1713—1714. 470.
— Bidrag till historien om K. Christiern II:s archiv. 59.
— En blick på borgareståndet. 501

Bowallius, R. M., Om svenska statsskickets förändring efter konung Carl XII:s död. 497.
Brackmann, A., Die neuesten Forschungen zur älteren Hamburger Geschichte. 224.
Brahe, A., Tidebok. 337, 391.
Brahe, E., Chifferkalendarium. 337.
Brahe, P., Fortsättning af Peder Svarts krönika. 174.
— Tänkebok. 392.
Brandberg, C. F. E., Svensk topografisk litteratur i Trolleholms bibliotek. 45.
Brandenburg, E., Die materialistische Geschichtsauffassung. 4.
Brandi, K., Einführung in die Geschichtswissenschaft. 8.
Brandrud, A., Klosterlasse. 365.
Branting, Hj., Tal och skrifter. 616.
Branting, J. G., Handbok innehållande uppgift af de t. o. m. år 1825 utkomne svenska författningar. 43.
Brask, H., [Brev]. 321.
Brate, E., Nordens äldre tidräkning. 11.
— Pireus-lejonets runinskrift. 222.
— Ölands runinskrifter. 222.
— Östergötlands runinskrifter. 222.
Brate, E. & Wessén, E., Södermanlands runinskrifter. 222.
Bratt, A., Dalalagen. 259.
— Sveriges yttre politik under de preliminära förhandlingarna före freden i Rijswijk. 449.
— Tolkning av Smålandslagens kristnubalk. 260.
Bratt, C., Karl XII som härförare. 451.
Bratt, E., Opinionsnämndens uppkomst. 651.
Braune, F., Anteckningar om abbreviations-signaturer.. 47, 620.
Bref och handlingar hörande till konung Adolf Fredriks regering. 480.
Bref och handlingar rörande bonduppploppet i Skåne 1811. 589.
Brefwäxling imellan Eric Benzelius och Gustaf Benzelstierna. 107.
Brefvexling mellan Carl XII och rådet. 386.
Brefvexling rörande Sveriges historia under åren 1772—1780. 521.
Brelin, S., Anteckningar. 547.
Bremisches Urkundenbuch. 287.
Brenner, E., Thesaurus nummorum Sueo-Gothicorum. 26—27.
Bresslau, H., Handbuch der Urkundenlehre. 19.
Bretholz, B., Lateinische Paläographie. 14.
Bricka, C. F., Indberetninger fra Ch. de Dançay. 325.
Bricka, C. F. & Fridericia, J. A., Kong Christian IV:s egenhændige Breve. 377.
Bricka, C. F. & Laursen, L., Kancelliets Brevböger vedrörende Danmarks indre Forhold. 329.
Briefe und Akten zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges. 377.
Brieven aan Johan de Witt. 382.
Brieven, geschreven ende gewisselt tusschen den Heer Johan de Witt. 381.
Brilioth, Y., Den påfliga beskattningen af Sverige. 317.
— Konung Albrekt av Mecklenburg och nuntien Guido de Cruce 307—308.
— Stat och kyrka i det medeltida Sverige. 317.
— Svensk kyrka, kungadöme och påvemakt. 317.
Brinckmann, Chr., Kongelige og fyrstelige Segl. 22.

Bring, E. S., Autentiska bref och handlingar hörande till drottning Christinas historia. 143.
Bring, S. E., Bidrag till en Magnus Stenbocks-bibliografi. 41.
— Bidrag till frågan om Karl XII:s död. 403.
— Christopher Polhem. 513.
— Fördraget i Altranstädt. 457.
— Förteckning öfver Sven Lager-Brings tryckta arbeten och manuskript. 105.
— Göta kanals historia. 658.
— Karl XII. 452, 454—456, 458—461, 465—470.
— Karl XII:s bibliografi. 41.
— Karl XII:s död, likfärd och begravning. 467.
— L'organisation des recherches historiques. 210.
— Strinnholms båda arbeten om Magnus Stenbock. 205.
— Trollhätte kanal 1844—1904. 660.
— Trollhätte kanals historia. 574.
— Våra akademier, lärda samfund och vetenskapliga sällskap. 157.
Briquet, C. M., Les filigranes. 17.
Brisman, S., Aktiebolaget Göteborgs bank. 657.
— Den Palmstruchska banken. 408.
— Den stora reformperioden 1860—1904. 657.
— Realisationsfrågan 1808—1834. 574, 658.
— Sveriges affärsbanker. 657.
— Sveriges riksbank. Tiden 1803—1834. 657.
Brissman, A., Sveriges inre styrelse under Gustaf IV Adolfs förmyndareregering. 555.
British diplomatic instructions. 381, 550.
Brix, H., Om Angersfragmentet af Saxo. 234.
Brock, E. & Friis, C., To Dagböger fra Kalmarkrigenes Tid. 337.
Brock, L. F., Anmærkninger til Jacob Aalls Erindringer. 619.
Brocman, N., »Opus diplomaticum Sueciae». 145.
Brolén, C. A., Om Alströmerska brefsamlingen i Upsala universitets bibliotek. 100.
Bromé, J., Striderna om Jämtland och Härjedalen. 447.
Broms, E., Studier rörande det svenska landstinget. 655.
Brown, J., Svenska hofvet under konungarne Gustaf den tredje o. Gustaf den fjerde Adolph. 542.
— The Northern courts. 542.
Brulin, H., Altranstädt-minnet. 457.
— Arkivväsendet i Bayern. 122.
— C. A. Löwenhielm om Karl Johan. 118, 608.
— Das Schwedische Archivwesen. 61.
— De kommunala arkivaliernas vård. 87.
— En brefväxling mellan Gustaf III och bondeståndets sekreterare. 529.
— Gadebuschska samlingen i Riksarkivet. 76.
— Hartmansdorffska samlingen. 77.
— Några feldaterade påfvebref i Svenskt Diplomatarium. 318.
— Stillestånd i Altmark. 420.
— Sverige och Frankrike under nordiska kriget. 455.
— Utbyte av arkivalier mellan Sverige och Danmark. 60.
— Österrike och det stora nordiska kriget. 456.

Bruno, Eleonore, Öfversikt öfver litteraturen rör. källorna till 1809 års regeringsform. 583.
Brusewitz, A., Dagordning och interpellation. 651.
— De tillfälliga utskottens ställning. 652.
— Den gustavianska oppositionens grundlagsförslag. 583.
— Det »Leopoldska» konstitutionsprojektet. 582.
— Ett konstitutionsprojekt från frihetstiden. 505.
— Frihetstidens grundlagar och konstitutionella stadgar. 478.
— Georg Adlersparre. 637.
— Hans Järtas berättelse om tillkomsten af 1809 års regeringsform. 582.
— Hemliga utskottet i 1809 års författning. 647.
— Johan Liljencrantz memorial ang. den centrala förvaltningens omorganisation. 534.
— Nordiska utrikesnämnder. 652.
— Representationsfrågan vid 1809—10 års riksdag. 648.
— Studier öfver 1809 års författningskris. 641.
— Till frågan om Gustaf III:s sista författningsplaner. 571.
— Utrikesnämnden i rätt och praxis. 652.
— Utrikesnämndens uppkomst. 652.
Brückner, A., Katharina die Zweite. 515.
— Peter der Grosse. 472.
Bröndum-Nielsen, J., Den nordiska — västnordiska och danska — skriften. 16.
— Danmarks gamle Landskapslove. 286.
Brönsted, J., la Cour, V. & Steenstrup, J., Det danske Folk i Oldtiden. 240.
Buchenau, H., Die Münze in ihrer geschichtlichen Entwickelung. 20.
Buffenoir, M., Sur les pas de la comtesse d'Egmont. 526.
Bugge, A., Tidsrummet indtil ca. 800 [i Norges historie]. 240.
— Tidsrummet ca. 800—1030 [i Norges Historie]. 240.
— Tidsrummet 1030—1103 [i Norges historie]. 295.
— Tidsrummet 1103—1319 [i Norges historie]. 295.
— Vesterlandenes inflydelse paa Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre kultur. 246.
— Vikingerne. 246.
Bugge, S., Om nordiske Folkenavne hos Jordanes. 226.
— Studien über das Beowulfepos. 230.
Bull, E., Den moderne pressen som historisk kilde. 620.
— Folk og kirke i Middelalderen. 319.
— Fra omkring 1000 til 1280 [i Norges Historie]. 295.
— Jemtland og Norge. 244.
— Vincens Lunge. 352.
Bull, E. H., Fra 1905. 616.
Bullarium Danicum. 285.
Bulletiner under kriget imellan Sverige och Frankrike år 1807. 517.
Bulletiner under kriget imellan Sverige och Frankrike 1813 och 1814. 591.
Bulletiner under kriget imellan Sverige, Frankrike och Preussen. 517.
Bulletiner under kriget imellan Sverige, Ryssland och Danmark. 517.

Burenstam, C. J. R., Documents recueillis de différentes archives. 159.
— Förteckning på handskrifter rörande Sveriges historia, befintliga i kejserliga »Haus-, Hof- und Staats»-archivet i Wien. 123.
— Handskrifter i nederländska och belgiska med flere archiver. 124.
Bureus, J., En nyttigh bok om konnunga styrilse och höfdinga. 177.
— Sumlen. 258.
Burman, J. J., Berättelse om femte brigadens af finska arméen krigsrörelser. 545.
Buschbell, G., Briefe von Johannes und Olaus Magnus. 168.
Bussemaker, T., De arrestatie van Gyllenborg en Görtz. 463.
Bygdén, L., Förteckning å tryckta och otryckta källor till landskapet Uplands och Stockholms stads historiskt-topografiska beskrifning. 45, 104.
— Svenskt anonym- och pseudonymlexikon. 47, 620.
Bühring, J., Venedig, Gustav Adolf und Rohan. 421.
Bylou, Anna Fickesdotter, Chronicon genealogicum. 131, 332.
Bång, P., Priscorum Sveo-Gothorum ecclesia. 183.
Båth, J. G., Orsakerna till Svea-borgs öfvergång. 546.
Bååth, L. M., Acta cameralia. 125.
— Anders Fryxell. 206.
— Anteckningar om det s. k. Stureарkivet. 60.
— Bidrag till den kanoniska rättens historia i Sverige. 318.
— De Vellingkska samlingarna. 81.
— Häfdatecknaren Erik Gustaf Geijer. 204.
Bååth, L. M., Stockholms stads jordebok. 155.
— Stockholms stads skottebok. 155.
— Till frågan om en eller tvenne redaktioner af Södermannalagen. 261.
— Vilhelms af Sabina svenska legation före Skenninge möte. 318.
Bååth, L. M. & Munthe, A., Kungl. Statskontoret. 410, 653.
Bååth-Holmberg, Cecilia, Carl XV. 640.
Bæhrendtz, F. J., Om Sveriges förhållande till Ryssland. 565.
— Striden om Kalmar. 369.
Bär, M., Die Politik Pommerns während des dreissigjährigen Krieges. 377.
Bøggild Andersen, C. O., Dronning Christina. 434—435.
Boehn, M. von, Wallenstein. 428.
Börjesson, N. M., Riksdagen i Stockholm 1655. 441.
Börtzell, A., Östgöta laghbok. 264.
Börtzell, A. & Wieselgren, H., Væsgötæ laghbok. 262.
Böök, F., Artur Hazelius. 666.
— Den romantiska tidsåldern. 666.
— Sveriges moderna litteratur. 666.

Calendars of State Papers. 123, 331.
The Cambridge medieval history. 49.
The Cambridge modern history. 49, 622.
Campenhausen, H., Dagbok. 392.
Campredon, J. de, Mémoire sur les négociations dans le Nord. 492.
Cappelli, A., Cronologia e calendario perpetuo. 11.
— Lexicon abbreviaturarum. 15.
— Wörterbuch lateinischer und italienischer Abkürzungen. 15—16.

Cappelin, O., Anteckningar till en smålandsk bibliografi. 45.
- Hvar finnes Skåne beskrifvet? 45.
Carlander, C. M., Svenska bibliotek och exlibris. 113.
Carlberg, B. V., Berättelse om svenska arméens återtåg utur Norrige. 403.
— Sanfärdig berättelse af några få omständigheter. 403.
Carlbom, J. L., Karl X Gustav, Bält och Roskilde. 439.
— Karl X Gustav från Weichseln till Bält. 439.
— Magnus Dureels negotiation i Köpenhamn. 439.
— Om Karl X Gustafs polska krig. 437.
— Sverige och England. 438.
— Tre dagars slaget vid Warschau. 437.
Carleson, C. N., Svenska socialdemokratins ursprung. 650.
Carlgren, W., De norrländska skogsindustrierna. 662.
— Kungamakt, utskott och stånd på 1680- och 90-talens riksdagar. 443.
— Riksdagsutskott före 1680. 411.
Carlon, M., Ryska kriget. 437.
Carlquist, G., Arvid Posses efterlämnade papper. 105.
— Carl Fredrik Scheffer och Sveriges politiska förbindelser med Danmark. 115, 497.
— H. Campenhausens dagbok. 392.
— J. B. Savarys relation om Karl XII:s vistelse i Turkiet. 400.
— Landshöfdingen Gustaf Wathier Hamilton. 606.
— Lundalitteratur. 45.
— Om och ur Josias Cederhjelms papper. 385.
Carlquist, G., Rutger von Aschebergs dagbok. 395.
— Sparbanken i Lund. 658.
— Ur Henning Hamiltons brefsamling. 105, 600.
— Ärkebiskop H. Reuterdahls efterlämnade papper. 105.
Carlskiöld, P., Vapenbok. 25.
Carlsson, A. B., De äldsta kända rådsprotokollen. 70, 371.
— Den svenska centralförvaltningen. 409.
— Jonas Hallenbergs anteckningar och samlingar. 100.
— Sverige och den östeuropeiska krisen. 437.
Carlsson, A. B. & Unger, A., [Reformer i centralförvaltningen efter 1809 m. m.]. 642.
Carlsson, Einar, Den ryska giftermålsfrågan. 565.
— Freden i Nystad. 494.
Carlson, Ernst, Fördraget mellan Karl XII och kejsaren i Altranstädt. 457.
— Kapten Jefferyes bref. 387.
— Konung Karl XII:s egenhändiga bref. 385.
— Karl XII och kejsaren. 457.
— Karl XII:s ryska fälttågsplan. 458.
— Magnus Stenbock om fälttåget. 402.
— Om Karl XII:s vistelse i Sachsen. 456—457.
— Slaget vid Poltava. 459.
— Sverige och Preussen. 455.
— Sverige på kongressen i Wien. 628.
— Sveriges historia under Konungarne af pfalziska huset. 435.
Carlson, F. F., Carl den tolftes tåg mot Ryssland. 458.

Carlsson, F. F., Om fredsunderhandlingarne åren 1709—1718. 461.
— Om 1680 års riksdag. 443.
— Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset. 406, 435, 450.
Carlsson, G., Bernhard Schmeidlers Adamsforskningar. 228.
— De skandinaviska länderna under senare medeltiden. 293.
— Den svensk-norska unionen under Magnus Eriksson. 306.
— En historisk uppsats av Olaus Petri. 169.
— En stridsskrift af Berend von Melen. 152.
— Engelbrekt som helgon. 308.
— Ericus Olais utrikesstudier. 165.
— Förhistorien till 1396 års svenska konungaval. 296.
— Gustav Eriksson i Rydboholm. 350.
— Gustav Vasa och Sturehuset. 351.
— Gustav Vasas kungagärning. 344.
— Gustaf Vasas äldste tjänare. 355—356.
— Hemming Gadh. 310.
— Johannes Magnus och Gustav Vasas polska frieri. 166, 354.
— Kalmarunionen. Till frågan om rättsgiltigheten av 1397 års unionsavtal. 300.
— Sten Sture d. y. 310.
— Stockholms blodbad. 303.
— Stockholms stads tänkeböcker. 155.
— Sverige och Lybeck år 1509. 309.
— Till de medeltida Stureätternas genealogi. 32.
— 1397 års mötesbeslut om Nordens evärdliga förening. 300.
— Wulf Gyler i svensk tjänst. 354.
Carlsson, W., Gustaf II Adolf och Stralsund. 422—423.
— Stralsund och kejsaren 430.
Caron, P., Bibliographie des travaux publiés de 1866 à 1897 sur l'histoire de la France depuis 1789. 52.
— Manuel pratique pour l'étude de la révolution française. 52.
Castlereagh, lord, Memoirs and correspondence. 550.
Castrén, G., Gustav Philip Creutz. 576.
Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque nationale. 55.
Catalogue of the printed books in the Library of the British Museum. 54.
Cavalli, H., Arbetsfördelningen mellan de svenska statsdepartementen. 643.
Čečulin, N., Vněšnjaja politika Rossii v načalě carstvovanija Ekateriny II. 515.
Cederberg, A. R., Anjalan liiton historialliset lähteet. 562.
Cederbom, L. A., Jakob Serenius i opposition mot hattpartiet. 505.
Cedercreutz, H., Fredsunderhandlingarna i Åbo. 482.
Cedercrona, D. G., Vapenbok. 25.
Cederhielm, J., Bref till Germund Cederhielm. 385.
— Depecher. 478.
— Sanning och nöje. 547.
Cederschiöld, G., Om Erikskrönikan. 275.
Cederschjöld, P. G., Riksdagen i Stockholm 1719. 475.
— Svenska riksdagarna imellan åren 1719 och 1772. 475.
Cederström, R., Minnesalbum över Gustav II Adolf. 417.

Celse, M., von, Apparatus ad historiam Sveo-Gothicam. 144. 255.
— Bullarium. 142. 144. 255.
Celsius, O., Den svenska kyrkohistorien. 201.
— Konung Erik den fjortondes historia. 201.
— Konung Gustaf den förstes historia. 200.
— Monumenta politico ecclesiastica. 142.
— Swea rikes kyrko-historia. 201.
Chambers, R. W., Beowulf. 231.
Chance, J. F., British diplomatic instructions. 491.
— George I and the Northern war. 402.
— Sweden. 381.
— The alliance of Hanover. 495.
— The Northern pacification. 494.
Chanut, P., Anteckningar om det som tilldragit sig i Sverige ifrån år 1645 till år 1649. 380.
— Memoires de ce qui s'est passé en Suède. 380.
Charmatz, R., Wegweiser durch die Literatur der österreichischen Geschichte. 51.
Chassant, L. A., Dictionnaire des abréviations latines et françaises. 15.
Chemnitz, B. von, Der königlich schwedische in Teutschland geführte Krieg. 149, 185.
Chéruel, A., Histoire de France sous le ministère de Mazarin. 439.
— Le baron Charles d'Avaugour. 438.
Chesnecopherus, N., Exegesis historica. 173, 325, 342.
— Fulkommelige skäl och rättmätige orsaker. 173.
Chevalier, U., Répertoire des sources historique du moyen âge. 50.
Chrapovitskij, A. V., Utdrag ur dagbok. 550.
Christensen, W., Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede. 313.
— Missiver fra Kongerne Christiern I:s og Hans' Tid. 285.
— Repertorium diplomaticum regni Danici mediaevalis. 285.
— Unionskongerne og Hansestæderne 1439—1466. 305.
Christiansen, C. P. O., Det danske Folk i den yngre Middelalder. 295.
Christiansen, R. T., The vikings and the viking wars in the Irish and Gaelic tradition. 232.
Christie, W. F. K., Dagbog Mai—Okt. 1815. 616.
— Dagbog under Rigsforsamlingen paa Eidsvold. 616.
Chronicon Roskildense. 233.
Chronicon vetus episcoporum Scarensium. 274.
Chronicon vetus episcoporum Wexionensium. 274.
Chronologia vetus. 268.
Chrons, H., Sverges politik i förhållande till de federativa rörelserna i Tyskland. 431.
Chroust, A., Monumenta palaeographica. 15.
Chydenius, A., Politiska skrifter. 506.
Chytraeus, D., Chronicon Saxoniae et vicini orbis arctoi. 338.
— Responsio ad Ant. Possevini et Mylonii cuiusdam criminationes. 338.
Clason, S., Den hemliga journalen öfver konung Gustav IV Adolfs fängelsetid. 547.

Clason, S., Den kunglige fången på Gripsholm. 527—528.
— Det så kallade finanskontoret. 73—74.
— Emil Hildebrand. 209.
— Freden i Fredrikshamn. 623.
— Från tronföljarevalet 1810. 588.
— Fälttågsplanen från Trachenberg. 626.
— Förhållandet till Polen och Petrus Petrejus' sändning till Danzig 1615. 175.
— Förteckning öfver ridderskapets och adelns riksdagsarkiv. 92.
— Gustaf IV Adolf och den europeiska krisen. 543, 557, 623.
— Gustaf IV Adolf och general Moore. 550, 557.
— Handlingar till kronprins Carl Augusts historia. 587.
— Historisk redogörelse för unionsfrågans tidigare skeden. 635.
— Historiska betraktelser af Karl IX. 335.
— Hvad innehöll aftalet i Kongsvinger? 558.
— Karl XIII och Karl XIV Johan. 621.
— Några anmärkningar rör. riksdagen i Norrköping. 573.
— Om uppkomsten af bestämda perioder för den svenska riksdagens sammanträde. 412.
— Ryska depescher från Sverige vid krigsutbrottet 1808. 557.
— Skodsborgsmötet och Ulriksdalskonferensen. 632.
— Stedingks memoarer. 543.
— Stenografiska rådsprotokoll. 18, 71.
— Stockholms återfunna stadsböcker från medeltiden. 257.
— Studier i 1600-talets svenska statsrätt. 410.
Clason, S., Studier öfver arkivväsendet i utlandet. 124.
— Sveriges handelsintressen och tvekampen mellan Frankrike och England. 557.
— Till reduktionens förhistoria. 407, 442.
— Två kritiska betänkanden af Gustaf Löwenhjelm. 608.
— Unionstraktaten i Oslo. 306.
— Ur Henning Hamiltons papper. 600.
— Vårt hundraårsminne: krisen 1808—1809. 556.
— Återfunna delar af ett svenskt kungaarkiv. 528.
Clason, S. & Forssell, A., Konstitutionsutskottets protokoll 1810. 581.
Clason, S. & Naumann, E., Anteckningar rörande Kammararkivets historia och nuvarande innehåll. 83.
Clausdotter, Margareta, Chronicon de Sancta Birgitta. 131.
Clausen, H. V., Kong Hugleik. 230.
Clausen, J., Af Orla Lehmanns Papirer. 595.
— Skandinavismen. 630.
Clemensson, G. & Ljungberg, L., Dalslandsarkivalier i Göteborgs landsarkiv. 89.
Cnattingius, H., Angreppen på prästeståndet och dess privilegier. 503.
Codex diplomaticus Prussicus. 287.
Collectio Gjörwelliana. 138.
Collijn, I., Acta et processus canonizacionis beate Birgitte. 273.
— Birgittinska gestalter. 281.
— Ett nekrologium från johanniterkostret i Eskilstuna. 270.
— Handskrifter, urkunder och

böcker rörande Birgitta och Vadstena. 281.
Collijn, I., Olaus Magnus. 168.
— Redogörelse för verkställd undersökn. angående äldre arkivalieomslag. 83, 269.
— Sveriges bibliografi intill år 1600. 343.
— Översikt av det svenska boktryckets historia. 320.
Collin, H. S. & Schlyter, C. J., Samling af Sveriges gamla lagar. 158.
Collyer, Adelaide D'Arcy, The despatches and correspondence of John, second earl of Buckinghamshire. 491.
Commentarii historici super nonnullis revelationibus S. Birgittae de rege Magno Erici. 281.
Conscientia Caroli. 173, 342.
Coquelle, P., La mission d'Alquier à Stockholm. 624.
Cordt, B., Die Verhandlungen des Waffenstillstandes von Teusina. 307.
— Zur Geschichte des Adelsgeschlechts und Familienarchivs der Grafen De la Gardie. 105.
Corin, C.-F., Kampen om Stockholm. 350.
Cornelius, C. A., Svenska kyrkans historia efter reformationen. 348.
Correspondance inédite de l'empereur Alexandre et de Bernadotte. 501.
Correspondance inédite relative à l'histoire de Suède. 521.
Creutz, C. M., Anjala-förbundet. 503.
Croce, B., Theorie und Geschichte der Historiographie. 163.
— Zur Theorie und Geschichte der Historiographie. 163.
Croneborg, O., Stockholms läns landsting. 655.
Cronholm, A., Sveriges historia under Gustaf II Adolphs regering. 415.
— Trettioåriga kriget. 430.
Cronstedt, G., Amiral C. O. Cronstedt och Sveaborgs fall. 569.
— Sveaborgs fall och Caulaincourts rapporter. 569.
Cronstedt, O., Sanna upplysningar ang. de orsaker . . . 546.
Crusenstolpe, M. J., Carl Johan och svenskarne. 160, 604.
— De frånvarande. 603.
— De närwarande. 603.
— Historisk tafla af högstsalig f. d. konung Gustaf IV Adolphs första lefnadsår. 523.
— Huset Tessin. 160.
— Karakteristiker. 604.
— Morianen. 160.
— Portefeuille. 519—520.
— Revolutionen den 13 mars 1809. 540.
— Riksdagen 1850. 604.
— Riksdagen 1851. 604.
— Skildringar ur det inre af dagens historia. 160, 603.
— Ställningar och förhållanden. 604.
Cullberg, A., La politique du roi Oscar I. 630.
Curschmann, F., Die älteren Papsturkunden des Erzbistums Hamburg. 224.

Dagbladet wälsignade tryck-friheten. 547.
Dagbog over Dan. Rantzovs Vinterfelttog i Sverig. 334.
Dagbok, hållen vid riksdagen i Gefle 1792. 536.
Dagbok öfver Revals belägring. 334

Dagligt Allehanda. 489, 548.
Dahlberg, E., Dagbok. 394.
Dahlbergs arkiv. 76.
Dahlgren, E. W., Elof Kristofer Tegnér. 208.
— Louis De Geer. 408.
— Stockholm. 654.
Dahlgren, F. A., Glossarium öfver föråldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska språket. 18.
— Register öfver rådslag i konung Gustaf I:s tid. 70.
Dahlman, S., Reservationer till konstitutionsutskottets dechargememorial. 651.
Dahlmann-Waitz, Quellenkunde der deutschen Geschichte. 51, 287, 428.
Dal, N. Hufvedson, Loccenius, J., Swenske och götiske gamle handlingar. 182.
— Schefferus, J., Swenska folkets ärominne. 179.
Dalalagen. 259.
Dalgren, L., Sverige och Pommern. 555.
Dalin, A. F., Ordbok öfver svenska språket. 18.
Dalin, O. von, Svea rikes historia. 193, 292.
— Tal om Sverige i sitt ämne och Sverige i sin upodling. 193.
— Then swänska Argus. 490.
— Wisdoms-prof eller Herr Arngrim Berserks förträffelige tankar öfwer et fynd i jorden. 193.
Dalman, V. F. A., Några anteckningar från våra ståndsriksdagar. 604.
Dal-upproret, giftermålet emellan h. k. h. arfprinsen Adolf Fredric och den danska prinsessan. 479.
Dampierre, J. de, Mémoires de François Barthélemy. 492.
Dançay, Ch. de, Correspondance. 325.
— Indberetninger til det franske Hof. 325.
Danckwardt, G. M., Sammandrag af gällande författningar rörande handtwerkerier. 135.
Danielsson, C., Protektionismens genombrott och tulltaxerevisionerna 1715 och 1718. 468.
— Striderna mellan Värmlands bruksägare och Göteborgs köpmän. 510.
Danielson, H., Sverige och Frankrike 1727—1735. 495.
— Till Carl Rudenschölds biografi. 495.
Danielson, J. R., Die nordische Frage. 496.
— Finland under gustavianska tiden. 555, 563,
— Finska kriget och Finlands krigare. 569.
— Zur Geschichte der sächsischen Politik. 456.
Danmark-Norges traktater. 329.
Danmarks gamle Landskapslove. 260, 285—286.
Danmarks og Norges traktater 1523—1750. 372.
Danmarks Riges Historie. 240, 295, 348, 406, 513, 578, 622.
Danmarks Traktater og Aftaler med fremmende Magter. 589.
Det danske Folks Historie. 240, 295, 348, 406, 513, 578, 622.
Danske kong Christierns handel. 282.
Danske Tractater 1751—1800. 491.
Danske Tractater efter 1800. 589.
Danziger Inventar. 330.
Dardel, F. von, Dagboksanteckningar. 604.
— Minnen. 604.
— Minnen från senare år. 605.

Dardel, H. L. von, Brev under pommerska kriget från F. A. von Fersen. 481.
— Ur frih. Wilhelm Leuhusens journal. 536.
Davidslegenden. 273.
Davidsohn, J., Ökonomisk Historieopfattelse. 5.
Davidson, D., Sveriges riksbank. Tiden 1834—1860. 657.
Davies, G., Bibliography of British history. Stuart period. 53.
De Boüard, A., Manuel de diplomatique française et pontificale. 19.
De Brun, F., Alfabetisk förteckning öfver svenska studenter vid in- och utländska universitet. 289.
— Svenska studenter. 289.
De Geer, L. (d. 1652), Brev och affärshandlingar. 376.
De Geer, L. [d. ä.], Anders Johan von Höpken. 505.
— Minne af Baltzar Bogislav von Platen. 667.
— Minnen. 605.
— Ur Louis De Geers brevsamling. 605.
De Geer, L. [d. y.], Politiska hågkomster. 612.
De la Gardie, A. Brevern, Un ambassadeur de Suède à la cour de Catherine II. 544.
De la Gardiska archivet (Wieselgren). 105.
De la Gardieska arkivet. 104.
De la Gardieska samlingen. 76.
Delbrück, H., Neues über 1813. 626.
Delitsch, H., Geschichte der abendländischen Schreibschriftformen. 14.
Del Marmol, F., Dictionnaire des filigranes. 17.
Depecher från riksrådet J. Cederhjelm. 478.
De Renesse, Th., Dictionnaire des figures héraldiques. 26.
Detmar, Lübecker Chronik. 290.
Deuticke, K., Die Schlacht bei Lützen. 426.
Diarium fratrum minorum Stockholmensium. 269.
Diarium Vazstenense. 131, 268.
Dickson, R., Minnen. 613.
Diemar, H., Untersuchungen über die Schlacht bei Lützen. 426.
Dillner, T. S., Studier rörande Finlands handel. 347.
Diplomatarium Christierni I. 285.
Diplomatarium civitatis Malmogiensis. 148.
Diplomatarium Dalekarlicum. 148.
Diplomatarium dioecesis Lundensis. 148.
Diplomatarium Islandicum. 284.
Ett diplomatarium Norcopense. 148.
Diplomatarium Norvegicum. 284.
Diplomatarium Suecanum. 147, 254.
Diplomatik. 19.
Diplomatisk skriftväxling i anledning av vissa postbeslag. 596.
Discurs und Verlauff der itzigen schwedischen Sachen. 342.
Djurklou, G., Arfstvisten mellan Nils Nilssons till Traneberg och fru Ingegerds till Öja afkomlingar. 31—32.
— Bidrag till svenska frälsets historia under medeltiden. 31.
— Svenska släkter med sparren öfver ett blad till sköldemärke. 32.
Dlugosz, J., Historia polonica. 292.
Donner, G. A., Kardinal Wilhelm von Sabina. 317.
Donner, H., Greve Otto Magnus Stackelbergs diplomatiska verksamhet i Stockholm. 565.

Donner, H., Konung Gustav III:s brevväxling med Adolf Fredrik Munck. 527.
Drangel, E., Lag-samling. 135.
Dreyer, A., Die lübisch-livländischen Beziehungen zur Zeit des Unterganges livländischer Selbständigkeit. 358.
Droysen, G., Bernhard von Weimar. 429.
— Die evangelischen Kurfürsten und der Reichskanzler Oxenstiern. 430.
— Die Schlacht bei Lützen. 426.
— Gustaf Adolf. 415.
— Schriftstücke von Gustaf Adolf. 374.
Droysen, J. G., Geschichte der preussischen Politik. 514.
— Grundriss der Historik. 7.
— Zur Kritik Pufendorfs. 189.
Du Cange, Ch., Glossarium mediae et infimae latinitatis. 17.
Dudík, B., Schweden in Böhmen und Mähren. 429.
Durietz, C. J., Underdånig relation rörande Sweaborgs öfwergång. 546.
Dybeck, R., Svenska runurkunder. 221.
— Sveriges runurkunder. 221.
Daenell, E., Die Blütezeit der deutschen Hanse. 305.
— Die Kölner Konföderation vom Jahre 1367 und die schonischen Pfundschaften. 305.
— Geschichte der deutschen Hanse in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts. 305.
Döbeln, E. G. von, Några anteckningar om och af general von Döbeln. 544.
Döbeln, G. C. von, Anmärkningar vid de af . . . O. Cronstedt till trycket utg. Sanna upplysningar. 546.
Döbeln, G. C. von, Berättelse om fälttåget i Savolaks. 536.
Döbelnska samlingen. 91.

Eckhardt, G., Skrifvelse till kanslären Kristian Distelmeyer. 335.
Edelstam, C. G., Regeringsformen 1809. 582.
Edén, N., 1809 års revolution. 557.
— Den svensk-norska unionsförfattningens tillkomst. 635.
— Den svenska centralregeringens utveckling till kollegial organisation. 345, 410.
— Den svenska riksstyrelsens reorganisation. 345.
— Det svenska programmet i unionskrisen. 636.
— Ett nytt program för den historiska vetenskapen. 3.
— Frågan om en ny historisk metod. 3.
— Grunderna för Karl X Gustafs anfall på Polen. 436.
— Gustaf Adolfs riksdagsordning. 418.
— Gustav Vasas födelseår och födelseort. 349.
— Kielerfreden och unionen. 634.
— Mårten Helsings bearbetning af Peder Swarts berättelse om Gustaf Vasas ungdom. 332.
— Om centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden. 345.
— Schlippenbachs beskickning till Tyskland. 437.
Edgren, R., Innocentius III och Sverges inbördes strider. 318.
Edholm, E., Från Carl XV:s dagar. 605.
Edin, K. A., Gustaf Adolfs planer

på landtregeringens organisation. 418.
Edler, P. J., Om börd och befordran under frihetstiden. 474, 504.
— Striden om ofrälse mäns rätt till civila ämbeten. 504.
Edling, N., Upplands lagmansdombok. 329.
— Uppländska konungsdomar från Vasatiden intill Svea hovrätts inrättande. 329.
Efterrättelser om regements förändringen i Swea rike år 1719. 488.
Egelhaaf, G., Geschichte der neuesten Zeit. 622.
— Geschichte des 19. Jahrhunderts. 622.
Eggers, C. U. D. von, Actenstücke über das Misverständnis zwischen Dännemark und England. 548—549.
Ehmck, R. & Bippen, W. von, Bremisches Urkundenbuch. 287.
Ehrenheim, F. W. von, Berättelse [om statsvälvningen 1809]. 547.
Ehrenheim, P. J. von, Några minnen. 613.
Ehrenström, J. A., Bref från en vän i Finland till en vän i Stockholm. 539.
— Efterlemnade historiska anteckningar. 539.
Ehrenström, Marianne, Hågkomster. 524.
Ehrensvärd, C. A., Brev. 529.
Ehrensvärd, G. J., Dagboksanteckningar. 532.
Ehrnrooth, C., Sveaborgs öfvergång. 569.
Eichelmann, O., Der bewaffnete Neutralitätsbund Russlands. 560.
Eichhorn, C., Skriften Les anecdotes de Suède och dess verklige författare. 404—405.
Eigentlicher Bericht. 342.
Eisenhoven, G. von, Von der graiisamen tyrannischen Myssehanndelungen . . . 152.
Ek, S., Studier till den svenska folkvisans historia. 283.
— Visan om Tord Bondes mord. 283.
Ekblom, R., Rus- et Varęg — dans les noms de lieux de la région de Novgorod. 249.
Ekdahl, N. J., Christiern II:s arkiv. 330.
Ekeblad, C. J., [Dagbok]. 483.
Ekeblad, J., Bref. 381.
Ekegård, E., Studier i svensk handelspolitik. 508.
Ekhoff, E., Hällristningar på Kinnekulle. 218.
Ekholm, E., Den swenska fatburen. 140.
— Kritiska ok historiska handlingar rörande svenska historien ok språket. 140.
— Swenska kyrko-handlingar. 140.
Ekholm, G., Aktuella sten- och bronsåldersfrågor. 239.
— Arkeologisk sakkunskap. 239.
— Bibliographia Monteliana. 216.
— De skandinaviska hällristningarna och deras betydelse. 218.
— Det nyaste bidraget till vår fornhistoria. 239.
— Hällristningsproblemet. 218.
— Om hällristningarnas kronologi och betydelse. 218.
— Sveriges äldsta förbindelser med Österuropa. 250.
— Till vår fornhistoria. 242, 311.
— Upplands hällristningar. 218.
Ekman, C. C., Dagbok förd under kriget i Finland. 536.

Ekman, E. J., Inre missionens historia. 665.
Ekman, K. J., Klasser och partier. 650.
Ekonomiska kartor. 37.
Ekstrand, V., Förteckning öfver landtmäteri-författningar. 43.
Elander, R., Herr Sten. Studier i Erik XIV:s historia. 359, 360.
— Jöran Persson och Genewitzbrevet. 360.
— Nils Sture och Västgötaräfsten. 360.
— Om förhållandet mellan Gustav Vasa och hans son Erik. 360.
— Sturemorden. 360.
— Sturemordens gåta. 360.
— Stämplingar mot Erik XIV. 360.
Elfstrand, P., Svensk historisk bibliografi [årsbibliografi]. 40.
Elgenstierna, G., Den introducerade svenska adelns ättartavlor. 32.
— Om borgerliga släktvapens förekomst i Sverige. 25.
— Svenska släktkalendern. 32.
Elofsson, S., Paralipomena eller bihandlingar. 333.
Emigrationsutredningen. 656.
Enblom, W., Privilegiestriderna vid frihetstidens början. 502.
Enewald, N., Sverige och Finnmarken. 347.
Engdahl, P., Karl XII. 454.
Engelbrektskrönikan. 277.
Engelstoft, P., Det danske Folk under Kampen mellem Kongemakt og Adelsvælde. 348, 406.
Engelstoft, P. & Hansen, H. P., Det danske Folk under den fri Forfatning. 622.
Engeström, Jacob von, [Anteckningar]. 539.
Engeström, Johan von, Historiska anteckningar och bref. 529, 540.
Engeström, L. von, Minnen och anteckningar. 540.
— Underdånig berättelse till Kongl. Maj:t 590.
Engeströmska samlingen. 96.
Enghoff, K., Kristianstad. 654.
— Tillståndet i Skåne under Magnus Stenbocks guvernörstid. 468.
Engström, S., Häradsrättsarkivalier från Kopparbergs län i Uppsala landsarkiv. 88.
— Landsförvisningen av de svenska oppositionsledarna 1362—63. 307.
Ennes, B. A., Biografiska minnen af konung Carl XII:s krigare. 470.
Erdmann, N., Gustaf III. 555.
— Hemma och borta på 1700-talet. 483.
— Vid hovet och på adelsgodsen i 1700-talets Sverige. 483.
Erdmansdörffer, B., Deutsche Geschichte vom Westfälischen Frieden. 439.
Erichsen, B. & Krarup, A., Dansk historisk Bibliografi. 48, 232, 234, 440.
Ericsberg (handsskriftssamling), 113.
Ericsson, G., Gustav II Adolf och Sigismund. 420.
— Handlingar och brev i Danzigs arkiv till Sveriges medeltidshistoria. 122.
Ericus, Olai, Chronica regni Gothorum. 165.
— Historia Svecorum Gothorumque. 128, 165.
— The swenskes och göthers historia. 165.

Erik XIV. Almanacks-anteckningar. 333.
Erikskronikan. 275.
Eriklegenden. 271.
Erlandi, I., De vita et miraculis Sancti Erici Sueciae regis. 130.
Ernstberger, A., Wallensteins Heeressabotage. 427.
Erslev, K., Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie. 377.
— Den senere Middelalder. 295.
— Det stockholmske Blodbad. 304.
— Det stockholmske Blodbads Forhistorie og C. Paludan-Müllers Opfattelse deraf. 302.
— Dronning Margrethe og Karlmarunionens Grundlæggelse. 296, 298.
— Erik af Pommern. 296.
— Erik Plovpennings Strid med Abel. 294.
— Fortsatte Bemærkninger om Unionsbrevet fra Kalmarmødet 1397. 299.
— Historieskrivning. 7.
— Historisk kritik. 7.
— Kilderne til Danmarks Historie i Middelalderen. 286.
— Privatarkiver fra det 19. Aarhundrede, beroende i Rigsarkivet. 119.
— Repertorium diplomaticum regni Danici mediaevalis. 285.
— Rigsarkivet og Hjælpemidlerne til dets Benyttelse. 119.
— Testamenter fra Danmarks Middelalder. 285.
— Unionsbrevet fra Kalmarmødet 1397. 299.
— Valdemarernes storhetstid. 313.
Erslev, K. & Mollerup, W., Danske Kancelliregistranter. 330.
Erslev, K. & Mollerup, W., Kong Frederik den Førstes danske Registranter. 330.
Eskilslegenden. 272.
Esplunda (handsskriftssamlingen). 114.
Essen, H. H. von, Breve til Kronprins Carl Johan. 598.
— Några bref till G. A. Reuterholm. 530.
Essén, M., Sörmlandslitteratur. 46.
Essén, R., Den svenska riksdagens tillfälliga utskott. 652.
— Sjömaktens och sjöfartens roll i Gustaf II Adolfs Sverige. 417.
— Sveriges politiska utveckling under Gustaf V:s regering. 632, 640.
Essén, Å., Johan Liljencrantz som handelspolitiker. 577.
Estlander, B., Elva årtionden ur Finlands historia. 622.
Etzler, A., Gustav Vasa och Sturehuset. 351.
— Gustav Vasas förhållande till Stures släkten. 351.
Europäische Annalen. 548.
Ewald, W., Siegelkunde. 21.
Evangeliska fosterlandsstiftelsen. 665.
Evers, A., Den svenska brännvinslagstiftningens historia. 510.
Ex bibliotheca Trolleholmiae. 116.
Expeditio Danica adversus Holmiam. 282.

Fabrice, F. E. von, Anecdotes du sejour du Roi de Suède à Bender. 387.
— Lettres. 387.
Fabricius, K., En nordisk lensmands liv i det 15:de århundrede. 309.
— Gotlandske forhold under Iver Akselsön Tot. 313.

Fabricius, K., Saxos Valdemarskrönike og hans Danesaga. 234.
— Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige. 441, 444.
Fabricius, K., Jensen, H. & Müller, T. A., Det danske Folk under den ældre Enevælde. 406, 513.
Facta till revolutions-historien under konung Carl XII:s regering. 488.
Fahlbeck, E., Bondeståndets sekreterare vid 1809—10 års riksdag. 642.
— Hans Järta och 1810 års riksdagsordning. 642.
— Riksrättsinstitutet i 1809 års författning. 644.
— Studier öfver frihetstidens politiska idéer. 499.
— Ståndsriksdagens sista skede. 646.
Fahlbeck, P., Beovulfsqvädet såsom källa för nordisk fornhistoria. 230.
— Den s. k. striden mellan svear och götar, dess karaktär och verkliga orsaker. 241.
— Kielerfredens artikel IV. 634.
— Regeringsformen. 641.
— Regeringsformen i historisk belysning. 641.
— Sveriges författning och den moderna parlamentarismen. 652.
Fahlborg, B., Ett blad ur den svenska handelsflottans historia 1660—1675. 444, 670.
— Sveriges yttre politik. 445.
Falckenheiner, W., Universitäts-Matrikeln. 289.
Falk, A., Gregorius IX och Sverge. 318.
— Gustaf Vasas utrikespolitik med afseende på handeln. 353.
Falk, C. Th., Om det nuvarande svenska landstinget. 655.
Falk, E., Sverige och Frankrike från Gustaf II Adolfs död till upplösningen af det svensk-franska förbundet. 431.
Fant, E. M., Handlingar til uplysning af svenska historien. 143.
— Kronologiskt register öfver tryckta handlingar i svenska historien. 40.
— Observationes selectae historiam Svecanam illustrantes. 142.
— Samlingar i svenska historien. 143.
Fauchille, P., La diplomatie française et la ligue des neutres. 560.
Feder, A., Lehrbuch der geschichtlichen Methode. 8.
Fehr, I., Studier i frihetstidens vitterhet. 513.
Feif, C., Brev till Arvid Horn. 389.
— Brev till Christopher Polhem. 389.
— [Brev till Nicodemus Tessin]. 389.
Feith, H. O., Lettres de Gustave Adolphe. 374.
Femårsberättelser. 585.
Fersen, A. von, Dagbok. 540.
Fersen, F. A. von, Anteckningar rörande Sveriges och dess allierades krig emot konungen i Preussen. 484.
— Brev under pommerska kriget 1757—1762 till Carl Sparre. 481.
— Historiska skrifter. 159, 481, 484.
Fester, R., Die Augsburger Allianz. 448.
Feuereisen, A. von, Über das baltische Archivwesen. 121.
Feuk, J., Sverige på kongressen i Wien. 628.

Fouquière, L. de, Lettres inédites. 384.
Finkel, L., Bibliografia historyi polskiej. 53.
Finlands medeltidsurkunder. 255.
Finsen, V., Grágás. 285.
Firth, Ch. H., The last years of the Protectorate. 439.
Fleetwood, H., Afgjutning af medeltida sigill. 22.
— Handbok i svensk heraldik. 24.
— Magnus Ladulås' krona. 23.
— Moulage et conservation des sceaux du moyen age. 22.
— Sveriges kungavapen under medeltiden. 23.
Fleischhacker, Hedwig, Russland zwischen zwei Dynastien. 368.
Fling, F. M., The writing of history. 8.
Flintberg, J. A., Lagfarenhets-bibliothek. 135.
Floderus, G., Handlingar hörande till konung Carl XII:s historia. 386, 387.
Florén, G., Tillkomsten af 1866 års R. O. 648.
Flottans arkiv. 91.
Forcellini, Aeg., Lexicon totius latinitatis. 17.
Fornmanna Sögur. 289.
Forsgrén, G., Bidrag till svenska gref- och friherreskapens historia. 345.
Forssberg, E., Det svenska statsministerämbetets tillkomst. 651.
— Sverige och Preussen. 625.
— Sveriges accession till den heliga alliansen. 629.
Forssell, A., Konstitutionsutskottets protokoll. 581.
— Ministerier och kollegier. 642.
— Ståndsstriden inom centralförvaltningen. 641.
Forssell, H., Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i sextonde seklet. 329, 346.
— Bidrag till historien om Sveriges förvaltning under Gustaf den förste. 353.
— Fjärde artikeln af fredstraktaten i Kiel. 634.
— Förteckning öfver pappershandskrifterna på Säfstaholm. 80.
— Har konung Erik XIV dött af förgift? 361.
— Inträdes-tal i Svenska akademien [över Fryxell]. 206.
— Lefnadsteckning öfver Hans Järta. 666—667.
— Minne af Erik Benzelius den yngre. 132.
— Minne af Gustaf af Wetterstedt. 667.
— Rikshufvudboken för 1573. 328.
— Sverige 1571. 84, 329, 346, 365.
— Sveriges inre historia från Gustaf den förste. 329, 346.
— Undervisning om rikets ränta. 328.
Forssell, N., Bernadotte-problem. 640.
— Ett hundrafemtioårigt revolutionsminne. 576.
— Från frihetstidens genombrottsår. 499.
— Gustav III:s politiska debut. 505.
— Karl XIV Johan. 639.
— Krigsberedning, civil beredning och statsrådsberedning. 643.
— Omkring Karl Johans-tidens statsrådsberedning. 643.
— Statsministerämbetets genesis. 651.
Forssman, H., Om skifte och annan jorddelning. 574.

Forst-Battaglia, O., Genealogie. 30.
Forstén, G. A., Akty i pis'ma k istorii baltijskago voprosa. 331.
Fortegnelse over [dansk] historisk litteratur. 48.
Fox-Davies, A. C., Armorial families. 26.
Franklin, A., Christine de Suède et l'assassinat de Monaldeschi. 435.
Franzén, H., Representationsfrågan 1810—1830. 648.
Frederik VI:s fortrolige Brevvexling med Norge. 590.
Fredrik II (den store), Politische Correspondenz. 491.
»Fredrikshofsprotokollen». 518.
Freeman, E., The methods of historical study. 7.
Frensdorff, F., Das Stadtrecht von Wisby. 265.
Freudenthal, A. O., Östgötalagen. 264.
Fridholm, R., Folkriksdagarna. 649.
— Militieombudsmannaämbetets tillkomst. 652.
Fridericia, J., Adelsvældens sidste Dage. 432, 440.
— Breve fra Statsmænd i Danmark . . . til Peder Juel. 377.
— Danmarks Riges Historie 1588—1699. 348, 406.
— Danmarks ydre politiske Historie. 431.
— Kong Christian IV:s egenhændige Breve. 377.
Friederich, R., Die Befreiungskriege. 626.
— Nochmals: Bernadotte vor Grossbeeren. 627.
Fries, Ellen, Bidrag till kännedomen om Sveriges och Nederländernas diplomatiska förbindelser. 438.
— Erik Oxenstierna. 441.
Friesen, E. von, Die Lage in Sachsen während der schwedischen Invasion. 457.
Friesen, O. von, De senast framställda meningarna i frågan om runornas härkomst. 220.
— Herulernas bosättning i Skandinavien. 226.
— Historiska runinskrifter. 221.
— Om det svenska rikets uppkomst. 241.
— Om runskriftens härkomst. 220.
— Om staden Sigtunas ålder och uppkomst. 251.
— Runorna. 220.
— Runorna i Sverige. 220.
— Rö-stenen i Bohuslän och runorna i Norden under folkvandringstiden. 226.
— Rökstenen. 222.
— Skriften. 16.
— Upplands runstenar. 222.
— Upplandslagen efter Ängsöhandskriften. 261.
— Ur Sigtunas äldsta historia. 251.
— Vår älsta handskrift på fornsvänska. 262.
Friis, Aa., Aktstykker og Breve til Belysning af Grev Ostens politiske Stilling. 548.
— Bernstorfferne og Danmark. 514.
— Bernstorffske Papirer. 491.
— Frederik den Sjette og det andet svenske Tronfölgervalg. 637.
— Nye Aktstykker vedrörende de politiske Forhandlinger i Köbenhavn. 593.
Friis, C. [& Brock, E.], To Dagböger fra Kalmarkrigenes Tid. 337.
Frosterus, G., En finsk hofmans bref från 1800. 530.
Fryxell, A., Anders Magnus Strinnholm. 205.
— Anmärkningar mot Bernhard

von Beskows skrift: Karl XII i Alt-Ranstadt. 450.
Fryxell, A., Berättelser ur svenska historien. 205, 406, 449, 492, 554.
— Bidrag till Sveriges historia efter 1772. 554.
— Handlingar rörande Sveriges historia ur utrikes arkiver. 159, 372, 380.
— Karl den tolftes historia. 449.
— Min historias historia. 206.
— Om aristokratfördömandet i svenska historien. 206.
Fryxell, K. A., Om svenska biskopsval under medeltiden. 318.
Frähn, C. M., Ibn Foszlan's und anderer Araber Berichte über die Russen älterer Zeit. 233.
Fuchs, A. F., Briefe an den Feldmarschall Raimund Grafen Montecuccoli. 383.
Fueter, E., Geschichte der neueren Historiographie. 163.
— Histoire de l'historiographie moderne. 163.
Furuskog, J., De värmländska järnbruksbygderna. 662.
Fåhræus, F. E., Om riksdagen i Upsala 1675. 443.
Fåhræus, O. I., Skildringar ur det offentliga lifvet. 605—606.
Fåhræus, R., Johan Gyllenstiernas riksdagsmannabana. 445.
— Karl XI och Karl XII. 406.
— Om förändringen af Sveriges allianssystem. 448.
— Sverige och Danmark. 448.
— Sverige och förbundet i Augsburg. 448.
Fölckersahmb, M. von, Relation über seine Sendung nach Stockholm. 394.
För hundra år sedan. 528, 547, 597.
Förarbetena till Sveriges rikes lag. 372.
Förbindelseblikten. 270.
Förråd eller samling af åtskilliga historiska, moraliska och andra ämnen. 138.
Förslaget till representationens ombildning. 584.
Förster, F., Albrechts von Wallenstein, ... ungedruckte, eigenhändige vertrauliche Briefe. 378.
Försäkringsaktiebolaget Skandia. 658.
Förteckning på ... A. L. Stiernelds permbrefssamling. 100.
Förteckning på en del manuscripter, som förvaras på Kongl. gymnasii bibliotheket i Wexiö. 110.
Förteckning på manuscripter tjenande till upplysning i sv. historien, hvilka förvaras på Kongl. gymnasii-bibliotheket i Calmar. 107.
Förteckning på ständernas beslut och afgifna försäkringar, hvilka i original förvaras i Kongl. Riks-Archivet. 71.
Förteckning uppå dhe böcker och materier, som angå svenska historien, lagar och antiqviteterne. 39.
Förteckning över lantmäteriförfattningar. 43.
Förteckning öfver samlingen af riksregistratur i Kongl. Riks-Archivet. 69.
Förteckning öfver samlingen af rådsprotokoll i Kongl. Riks-Archivet. 71.

Gadebuschska samlingen. 76.
Gahm Persson, S. L., Kongl. stadgar, förordningar, bref ... ang. Swea rikes landtmilice ... 134.

Galbreath, D. L., Handbüchlein der Heraldik. 24.
Gallati, Frieda, »Der königlich schwedische in Teutschland geführte Krieg». 186.
— Eidgenössige Politik zur Zeit des dreissigjährigen Krieges. 421.
Gallois, E., Lettres inédites de Feuquières. 384.
Galt, P., Depescher. 377.
Gamla krönikan. 275.
Gantzer, P., Archivalische Quellen zu Torstenssons Einfall und Feldzug in Böhmen. 429.
Gardiner, S., Letters relating to the mission of Sir Thomas Roe to Gustavus Adolphus. 376.
— The thirty years' war. 419.
Gardiner, S. R. & Mullinger, J. B., Introduction to the study of English history. 53.
Gathorne-Hardy, G. M., British diplomatic correspondence relating to the Bodö affair. 594.
Geete, R., Fornsvensk bibliografi. 44, 265, 281.
— Kalendarium Svecicum. 12.
Geffroy, A., Gustave III et la cour de France. 559.
— Le Charles XII de Voltaire et le Charles XII de l'histoire. 405.
— Suède. 381.
— Une negociation à la cour de Catherine II. 563.
Geijer, E. G., Acta et litterae ad historiam Suecanam. 143, 386.
— Konung Gustaf III:s efterlemnade och femtio år efter hans död öppnade papper. 101, 488, 522, 554.
— Om historien och dess förhållande till religion, saga och mythologi. 203.
Geijer, E. G., Svea rikes häfder. 35, 203.
— Svenska folkets historia. 203, 293, 406, 435.
— Teckning af Sveriges tillstånd . . . från konung Carl XII:s död. 203, 492.
Genealogi. 30.
General-krigs-rättens handlingar uti saken ang. fiendteliga anfallet wid Qvistrumn. 578.
Generalstabens arkivforskningar i Estland och Lettland sommaren 1922. 120.
Generalstabens karta öfver Sverige. 37.
Georgii, C. F., Historia foederum, praecipue recentiorum, Sveciam inter & Daniam. 297.
Gerber, F. E. v., Sveriges ointroducerade adels kalender. 32.
Gertz, M. C., Scriptores minores historiae Danicae medii aevi. 290.
— Vitae sanctorum Danorum. 290.
Gesamtkatalog der preussischen Bibliotheken. 55.
Geschichte der Nord-Armee im Jahre 1813. 627.
Die Geschichtswissenschaft in Sowjet-Russland 1917—27. 54.
Gezelius, B., Sverges äldsta daterade konungabref. 254.
— Till historien om vårt lagutskotts tillkomst. 500.
Gierke, J. von, Die deutsche Hanse. 305.
Gigas, E., Katalog over det store kongelige Bibliotheks Haandskrifter vedrörende Norden, særlig Danmark. 125—126.
Gihl, T., Sverige och västmakterna under Karl X Gustafs andra krig med Danmark. 440.

Gillesstadgar. 265.
Gindely, A., Die maritimen Plane der Habsburger. 422.
— Geschichte des dreissigjährigen Krieges. 419.
— Waldstein während seines ersten Generalats. 427.
Ginzel, F. K., Handbuch der mathematischen und technischen Chronologie. 10.
Girardet, F., Der Stettiner Friede. 358.
Girgensohn, P., Die skandinavische Politik der Hansa 1375—95. 305.
— Om förhållandet mellan de s. k. Västmannalagarna. 259, 263.
Girs, Aeg., Kon. Gustaffs den I och kon. Erichs den XIV chrönikor. 175.
— Konung Johan den III:des chrönika. 135, 175.
Giry, A., Manuel de diplomatique. 20.
Giuseppi, M. S., A guide to the manuscripts preserved in the Public Record Office. 123.
Gjörwell, C. C., Almänna Tidningar. 490, 548.
— Anteckningar. 139.
— Brefväxling. 139.
— Den swänska Mercurius. 490.
— Familjebref. 530.
— Förteckning på de af trycket utkomne arbeten. 138.
— [Historiska publikationer.] 138—139.
— Svenska archivum. 548.
Golikov, J. J., Dějanija Petra Velikago, mudrago preobrazitelja Rossii. 471.
Gooch, G. P., History and historians in the nineteenth century. 103.
— History of modern Europe. 622.
Gothus, Laur. Paulinus, Historiae arctoae libri tres. 150.
Gotlandslagen. 259.
Grabe, A., Översikt av svenska järnhandteringens ställning. 662.
Grade, A., Gustav IV Adolfs försök att inverka på Tilsitförhandlingarna. 567.
— Huru Wingårds »Minnen» tillkommo. 611.
— Kronprins Oskar som vicekonung i Norge. 635.
— Revolutionen och Napoleon. 579.
— Runebergs teckning af Gustaf IV Adolf i dikten »Konungen». 542.
— Sverige och Tilsit-alliansen. 567.
— Ur Michaël Gustaf Anckarsvärds papper. 599.
Granberg, P. A., Historisk tafla af f. d. konung Gustaf IV Adolfs sednaste regeringsår. 522, 556.
— Nordiskt kalendarium för medeltiden. 11.
Grandinson, K. G. A., Studier i hanseatisk svensk historia. 305.
Granfelt, G., Finlands ridderskaps och adels vapenbok. 25.
Granfelt, H., Om frihetsproblemet i 1809 års författning. 642.
— Om konungens makt över utrikespolitiken. 645.
Granlund, V., En svensk koloni i Afrika. 433.
— Konung Johan III:s bygnads- och befästningsföretag. 322.
— Register [till Handlingar rörande Skandinaviens historia]. 154.
Grape, A., Bidrag till en Hjärnebibliografi. 209.
— Litteraturen rörande Ynglingatal. 235, 236.
— Om Jacob Westin och hans samlingar. 103.

Grauers, S., Arvid Bernhard Horn. 469.
— Bidrag till kännedomen om det karolinska enväldets uppkomst. 443.
— Den svenska riksdagen under den karolinska tiden. 411.
— Några bidrag till oppositionens historia under Karl XII. 469.
— Sverige och den första engelska navigationsakten. 433.
— Sveriges sista lantdagar. 443.
Grauert, W. H., Christina, Königinn von Schweden. 434.
Greiff, J. L. von, Konung Gustaf IV Adolphs gripande. 547.
Greiffska papperen. 547.
Grevillius, C. J., Bref från 1828—30 års riksdag. 599.
Gribble, F., The court of Christina of Sweden. 434.
Grienberger, T. von, Die nordischen Völker bei Jordanes. 226.
Grimberg, C., De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen. 567.
— Gustaf IV Adolfs planer att föryttra svenska Pommern. 575.
— Krigsbefälet på frihetstidens riksdagar. 502.
— Svenska folkets underbara öden. 293—294, 406, 554.
Grimoard, P. H. de, Lettres et memoires de Gustave-Adolfe. 374.
Gripenstedt, J. A., Tal, anföranden och uppsatser. 616.
Grisbådatvisten. 596.
Gross, C., The sources and literature of English history from the earliest times to about 1485. 52—53.
Grotefend, H., Handbuch der historischen Chronologie des deutschen Mittelalters und der Neuzeit. 11.
Grotenfend, H., Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit. 11.
— Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit. 11.
Grotenfelt, K., Erik den helige och hans korståg till Finland. 272.
Grotius, H., Ad Joh. Oxenstiernam et J. Adl. Salvium . . . epistolae ineditae. 375.
— Bref till svenska konungahuset och andra svenskar. 375.
Grove, G. L., Journalen van de admiralen von Wassenaer-Obdam en de Ruyter. 394.
Grundel, A., Frisinnade landsföreningen. 650.
Grundriss der Münzkunde. 26.
Gråbrödraannalerna. 268.
Gränskartor 1752—1766 och 1810. 150.
Gränström, P. O., Adresser och adressdebatter. 647.
— Kompromissen i 1809—10 års författning. 641.
— Om formerna för behandling av skiljaktiga beslut. 652.
— Om plenum plenorum. 646.
— Om regionalism och enhetssträfvande. 646.
— Om tendenser till imperativt mandat. 646.
— Prästeståndets sista strid. 648.
Graesse, J. G. T., Orbis latinus. 17.
Grönblad, C., Ett nyfunnet svenskt synodalstatut. 319.
— Svensk kyrkohistorisk bibliografi 1898—1900. 44.
Grönblad, E., Nya källor till Finlands medeltidshistoria. 255.
— Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd i slutet af 16:de och början af 17:de århundradet. 322.

Gronroos, H., England, Sverige och Ryssland. 494.
Gudmundsson, B., Götalands politiske stilling. 243.
Guericke, O. von, Geschichte der Belagerung. . . Magdeburgs. 425.
Gullstrand, R., Bidrag till den svenska sockensjälvstyrelsens historia. 410—411.
Gulowsen, I., Gyldenlövefejden. 447.
Gummerus, J., Synodalstatuter. 255.
Gunnarsson, G., Förstärkta utskott. 647.
Gurlitt, C., August der Starke. 472.
Gustav I, Registratur. 149, 321.
Gustav II Adolf, Bref till Ebba Brahe. 373.
— Chrönika. 137.
— Historia angående Caroli IX regements tid. 335—336.
— Lettres, adressées à Dodo von In- und Kniphausen. 374.
— Lettres et mémoires. 374.
— Schriftstücke, zu meist an evangelische Fürsten Deutschlands. 374.
— Skrifter. 373.
— Tal och skrifter. 373.
Gustaf II Adolf, Minnesskrift. 416.
Gustav III, Bref till Carl Axel Wachtmeister o. U. G. Franc. 526—527.
— Bref till Erik Magnus Stael von Holstein. 527.
— Bref till friherre G. M. Armfelt. 526.
— Lettres à la comtesse de Boufflers. 526.
— Originalbref till åtskillige personer. 527.
— Skrifter i politiska och vittra ämnen. 525.
Gustav IV Adolf, Betraktelser öfver mina första krigsbedrifter. 528.
— [Brev]. 527.
— Den trettonde mars. 528.
— Historiska erinringar. 528.
— Hogkomster från yngre åren och regeringstiden. 528.
Gustavianska papperen. 101.
Gustafsson, C. H., Bidrag till historien om drottning Kristinas afsägelse. 433.
Gutzeit, W. von, Warägen und Warangen. 248.
Gyldenstierne, A., Den nordiske Syvaarskrigs Historie. 334.
Gyllenhielm, C. C:son, Egenhändiga anteckningar rörande tiden 1597—1601. 211, 336.
Gyllenkrook, A., Berättelse om konung Carl XII:s uppbrott utur Saxen. 397.
Günther, A., Das schwedische Heer in Sachsen. 457.
Günther, E., Minnen från ministertiden i Kristiania. 613.
— Minnen från ministertiden i Köpenhamn. 613.
Gårdsrätter. 265.
Gaedeke, A., Die Ergebnisse der neuern Wallenstein-Forschung. 427.
— Wallensteins Verhandlungen mit den Schweden und Sachsen. 378.
Gaessner, H., Schwedens Volkswirtschaft unter Gustav Vasa. 346.
Gödel, V., Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter. 96.
— Riksantikvarieämbetet. 177.
— Svenska ortnamn. 37.
— Sveriges medeltidslitteratur. 319.

Göransson, J., Bautil. 182, 221.
— De genealogia regum Svioniae. 181.
— Svea rikes konungars historia ok ättartal. 181—182.
Görtz, G. H., Bref ur fängelset i Arnhem. 388.
Göteborgs och Bohus läns landsting. 655.
Göteborgs stadsbibliotek. 110.
Göthe, G., Om Umeå lappmarks svenska kolonisation. 670.
Götheborgska magazinet. 140.
Göttinger Handkatalog. 126.

Haake, P., August der Starke. 472.
— Die Wahl Augusts des Starken. 454.
Hadorph, J., Alexandri Magni historia på swenska rijm. 128.
— Biärköa rätten. 129.
— Catalogus librorum. 39.
— Förteckning på the böcker och wärck som angå svenske historien. 39.
— Sanct Olaffs saga. 129.
— Twå gambla swenske rijmkrönikor. 129, 255.
Hafström, G., Flottans återupprättande under Gustaf Adolfs regering. 417.
Hage, O., Über die Glaubwürdigkeit Voltaire's in seinem Charles XII. 405.
Hagman, K., Om den svenska statsrevisionens sammansättning. 647.
— Register till riksdagens protokoll [1900—20]. 580.
— Register över kyrkomötets protokoll. 581.
— Studier i svensk statsrätt. 647.
Hagström, B., Frågan om konungens ekonomiska lagstiftningsmakt. 651.
Hahr, A., Ur en schlesisk adelsmans dagbok i Sverige. 340.
Haintz, O., Der Cannae-Sieg des schwed. Feldmarschalls Rehnschiöld. 458.
Hall, J. R. C., Beowulf. 230.
Hall, R., Den kyrkliga folkuppfostran i Joh. Rudbeckius stift. 412.
— Johannes Rudbeckius. 412.
— Kyrkliga och kulturella interiörer från storhetstidens upprycknings arbete. 412.
Hallart, L. N. von, Dagbok. 401.
Hallberg, M., Minnespenningar öfver enskilda personer, födda eller verksamma i Finland. 28.
Hallberg, S., Från Sveriges storhetstid. 392.
Hallborg, O. & Hartman, R., Utkast till beskrifning öfver Gustaf II Adolfs och Christinas kopparmynt. 29.
Hallenberg, A., Skånska kommissionen. 444.
Hallenberg, J., Anmärkningar öfver första delen af Sven Lagerbrings Svea rikes historia. 196.
— Handlingar till konung Gustaf II Adolfs historia. 143, 376.
— Historisk afhandling om mynt och warors wärde i Swerige. 29.
— Nya allmänna historien. 197.
— Svea rikes historia. 197, 414—415.
— Undersökning huruvida forntidens historiske arbeten kunna nu förtiden tjäna häfdeteknare till eftersyn. 198.
Hallendorff, C., August den starke och Karl XII. 456.

Hallendorff, C., Bankens oden från mössväldet till den andra realisationen. 574.
— Bidrag till det stora nordiska krigets förhistoria. 455.
— Bidrag till frågan om publicerandet af Nordbergs Konung Carl XII:s historia. 190.
— Carl Schirren. 452.
— De hemliga förbindelserna mellan Danmark och konung August. 455.
— Frihetstiden. 403.
— Från Karl XV:s dagar. 640.
— Förhandlingarna om de skandinaviska rikenas neutralitetsförklaring under Krimkriget. 630.
— Handlingar angående konung August den starkes utrikespolitik. 386—387.
— Harald Hjärne och den karolinska forskningen. 209.
— Illusioner och verklighet. 631.
— Karl X Gustaf på Själland 1658. 440.
— Karl XII i Ukraina. 400.
— Karl XII och Lewenhaupt år 1708. 398, 460.
— Konung Augusts politik. 456.
— Konung Oscar I:s politik under Krimkriget. 594.
— Lantmarskalken som riddarhusets främste representant. 412.
— Oscar I, Napoleon och Nikolaus. 594.
— Oskar I och Karl XV. 621.
— Riksens ständers bank 1719—1766. 510.
— Stockholms belägring och dagtingan. 350.
— Svenska arbetsgifvareföreningen. 664.
Hallerman, P., Tillståndet i Blekinge under det stora nordiska kriget. 468.
Hallerman, P., Tillståndet i Uppland under det stora nordiska kriget. 468.
Halling, C. C., Minnen. 606.
Hallwich, H., Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins. 378.
— Fünf Bücher Geschichte Wallensteins. 378.
— Wallenstein und Arnim. 378.
— Wallensteins Ende. 378.
Hamburgisches Urkundenbuch. 223, 286.
Hamilton, A. L., Anekdoter till svenska historien. 533.
Hamilton, C. D., Anteckningar af en gammal gustavian. 541.
Hamilton, G. W., Anteckningar från Karl Johanstiden. 606.
Hamilton, H., Hågkomster. 614.
Hammar, H. B., Gottfrid Billing. 666.
Hammargren, J. A., Karl Gustaf Nordin. 576.
— Om den liturgiska striden under konung Johan III. 365.
Hammarskjöld, A., Bidrag till Livlands historia under Karl XI:s regering. 413.
— Finska kriget. 568.
— Generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg. 623.
— Om Tordenskjold och svenskarna. 466.
— Svenska flottan under Vasakonungarne. 340.
Hammarstedt, N. E., Germanerna, [Tacitus]. 225.
Hammarstrand, S. F., Bidrag till historien om konung Gustaf II

Adolfs deltagande i trettioåriga kriget. 423.
Hammarstrand, S. F., Försök till en historisk framställning af förhandlingarne om Sveriges deltagande i trettioåriga kriget. 422.
Hammarström, J. A. & Granlund, V., Register [till Handlingar rörande Skandinaviens historia.] 154.
Hammarström, M., Glossarium till Finlands och Sveriges latinska medeltidsurkunder. 17.
— Om runskriftens härkomst. 220.
Hammarström, P. A., Om freden vid Brömsebro. 432.
Hammer, S. C., Det merkelige aar. 636.
Hammersamlingen. 77.
Hamnström, E., Freden i Fredrikshamn. 623.
Hamnström, M., Liljencrantz' memorial. 573.
— Om realisationsfrågan. . 573.
Hand, J., Dagbok under k. Gustaf II Adolfs resa till Tyskland. 391.
Handelmann, H., Die letzten Zeiten hansischer Übermacht im Skandinavischen Norden. 355.
Handels- og andre Tractater. 589.
Handlingar angående brytningen mellan Tessin och hofvet. 487.
Handlingar angående 1789 års riksdag. 519.
Handlingar angående striden vid 1723 års riksdag om ofrälsemäns rätt till civila embeten. 475.
Handlingar angående Sveriges förhållande vid Polens första delning. 519.
Handlingar ang. tvist mellan konung Adolf Fredrik och rådet. 476.
Handlingar angående tvisten om Finnmarken vid Vesterhafvet. 323.
Handlingar hörande till den anställda rättegång mot herrar Axel Adlersparre. . . 519.
Handlingar hörande till drottning Ulrica Eleonoras och konung Fredric I:s regering. 478.
Handlingar hörande till konung Carl XII:s historia. 386.
Handlingar hörande till konung Fredrik I:s och konung Adolf Fredriks regering. 480.
Handlingar i swenska historien. (Gjörwell). 138.
Handlingar ingifna af svenska regeringen [angående Grisbådarna]. 596.
Handlingar om grundlagarnes werkställighet. 476.
Handlingar rörande Carl Johans historia. 598.
Handlingar rörande dalkarlarnas uppror. 479.
Handlingar rörande den beskickning, som afsändes till Ryssland år 1743. 480.
Handlingar rörande den förordnade committé til medels anskaffande för krigsfonden. 517.
Handlingar rörande den olycklige generalen grefve C. E. Lewenhaupt. 479.
Handlingar rörande Gustav Trolles ärkebiskopsval. 255.
Handlingar rörande kon. Erik XIV:s frieri i England. 323.
Handlingar rörande konung Erik XIV:s frierier. 334.
Handlingar rörande riksdagen åren 1760 och 1761. 475.
Handlingar rörande riksdagsmannawalet i Malmö den 3 jan. 1792. 516.

Handlingar rörande Skandinaviens historia. 154.
Handlingar rörande Sture-mordet. 323.
Handlingar rörande svenska kyrkans och läroverkens historia (Thyselius). 158.
Handlingar rörande Sveriges deltagande i sjuåriga kriget. 480.
Handlingar rörande Sveriges historia. 149.
Handlingar rörande Sveriges historia ur utrikes arkiver (Fryxell). 150.
Handlingar rörande Sveriges inre förhållanden under konung Gustaf I (Thyselius). 158.
Handlingar rörande Sveriges äldre, nyare och nyaste historia (Adlersparre). 144.
Handlingar rörande så väl gardesregementernas förhållande i allmänhet som den af kongl. lifgardet till fot enskilt verkställda reträtt från Viais. 519.
Handlingar rörande söndringen mellan hertig Carl och rådsherrarne. 322.
Handlingar rörande thronföljarevalet 1809. 587—588.
Handlingar rörande wåra lagars wärkställighet. 474.
Handlingar till belysande af Finlands kamerala förhållanden på 1500-talet. 329.
Handlingar til drottn. Ulrica Eleonora den yngres historia. 478.
Handlingar till historien om revolutionen i Sverige 1772. 520.
Handlingar till konung Gustaf II Adolfs historia. 143.
Handlingar til konung Carl XI:tes historia (Loenbom). 139.
Handlingar till Sten Sture d. y:s historia. 255.
Handlingar till upplysning af Finlands häfder. 322.
Handlingar till upplysning af konung Adolf Fredriks och rådets inbördes ställning. 476.
Handlingar til uplysning af svenska historien (Fant). 143.
Handlingar til uplysning af swenska krigs-historien (Nordin). 143.
Handlingar, upplysande Sveriges historia under riksföreståndaren Sten Sture den äldres tid. 256.
Handlingar ur Hans Excellence . . . L. . v. Engeströms bibliothek. 97.
Handlingar ur v. . Brinkman'ska archivet på Trolle-Ljungby. 117, 150.
Handlingar uti swenska historien, utg. utur Upfostrings Sälskapets bibliotek. 139.
Handlingar och upplysningar rörande K. Adolph Fredrik och hans regerings-tid. 480.
Handlingar och upplysningar rörande K. Fredrik I:s regeringstid. 478.
Handlingar och upplysningar rörande k. Gustaf III och hans regerings-tid. 520.
Hansen, A. C., Krigstildragelser imellem Dannemark, Sverrig og Engeland. 549.
Hansen, F. V., Trollhätte kanal- och vattenverk under kronans hägn. 660.
Hansen, G. von, Die Belagerung Revals 1577. 364.
— Katalog des Revaler Stadtarchivs. 121.
— Publikation aus dem Revaler Rathsarchiv. 331.

Hanserecesse. 286, 325, 330.
Hansisches Urkundenbuch. 286.
Hansson, Sigfrid, Den svenska fackföreningsrörelsen. 663.
— Landsorganisationens första kvartsekel. 663.
— Svenska sko- och läderindustriarbetareförbundet. 663.
— Svenska träarbetareförbundets historia. 663.
Hansson, Sigurd, Den svenska kyrkomötesinstitutionen. 648.
Haralds, H., Den historiska metodens självbesinning. 648.
— E. G. Boström. 666.
— Kansliet — anima regni. 410.
— Konungsdom och konungsnämnd. 410.
— Sveriges utrikespolitik 1848. 631.
Harmens, L., »Harmens register». 66.
Hartman, K. J., Karl XII och hans förnämsta tromän. 464.
— Karl XII och släktarvet. 464.
— Kring Karl XII:s-problemen i mina arbeten. 464.
— Om förhållandet mellan Karl XII och Görtz på utrikespolitikens område. 464.
— Randanteckningar i anledning av H. Hjärnes uppsats: »Karl XII, hans livsverk». 464.
— Tsar Peters underhandlingar 1716 om landgång i Skåne. 465.
— Åländska kongressen och dess förhistoria. 463.
Hartman, R., Utkast till beskrifning öfver Gustaf II Adolfs och Christinas kopparmynt. 29.
Hartmansdorff, A. von, Förslag till svenska folk-representationens ombildning. 584.
— Förslag till svenska national-representationens ombildning. 584.
Hartmansdorffska samlingen. 77.
Hasse, P., Die Seerüstungen Lübecks im Kriege gegen Schweden. 358.
Hasselberg, C. J. E., Bibliografiska anteckningar rörande Jämtland och Härjedalen. 45.
Hasselgren, A., Oscar II. 640.
Hasund, S., Tidsrummet 1280 til omkr. 1500 [i Norges Historie]. 295.
Hatt, H., Arkiverne og deres slægthistoriske Indhold. 120.
Haumant, É., La guerre du Nord et la paix d'Oliva. 436.
Hausen, R., Bidrag till Finlands historia. 256, 258, 322.
— Bref och upptecknings från kriget i Finland. 530.
— Finlands medeltidssigill. 22.
— Finlands medeltidsurkunder. 255.
— Registrum ecclesiae Aboensis. 256.
— Öfversigt af Finlands statsarkivs uppkomst, tillvext och närvarande organisation. 120.
Hauswolff, G. von, Journal öfver Sveaborgs belägring. 546.
Hausswolff, L. von, Bref till Nils Posse. 531.
Hazelius, G., Om handtverksämbetena under medeltiden. 319.
— Sverker Karlssons bref om kyrkofrälset. 318.
Heberer, M., Aegyptiaca servitus. 340.
Heckscher, E., Bidrag till Sveriges ekonomiska och sociala historia. 664.
— Den ekonomiska historiens aspekter. 4.

Heckscher, E., Det äldre Vasakonungadomets ekonomiska politik och idéer. 346.
— Ekonomisk historia 4.
— En undersökning av svenska privata affärsarkiv. 118.
— Ett bidrag till Alingsås manufakturverks historia. 509.
— Ett svenskt krigsskadestånd för 300 år sedan. 418.
— Gustav Vasas myntpolitik. 353.
— Harald Hjärne. 209.
— Historia och ekonomi. 4.
— Industrialismen. 662.
— Kontinentalsystemet. 568.
— Produktplakatet. 508.
— Produktplakatet och dess förutsättningar. 508.
— Sveriges järnhantering och världsmarknaden. 662.
— Till belysning af järnvägarnas betydelse. 659.
— Tillfälliga utskott. 652.
Heckscher, Ella, Familjetabeller och antavla. 31.
Heckscher, G., Konung och statsråd. 643.
— Riksdagen och statsrådens reservationsrätt. 651.
— Till frågan om statsrådsberedningens uppkomst. 643.
Hedar, S., Ecklesiastika räkenskaper i kammararkivet. 84.
— Gabriel Gabrielsson Oxenstiernas arkiv. 85.
— Kammararkivet, slottsbranden och lokalerna i amiralshuset. 83.
— Lantmäteristyrelsens arkiv. 92.
— Stölder i Kammararkivet 1781—1782. 83.
— Varupris och myntvärden under 1600-talet. 30.
Hedengran, P., Alphabetiskt orderegister öfver alla förordningar. 43.
Hedenstrom, A. von, Die Beziehungen zwischen Russland und Brandenburg. 437.
Hedenström, G. Z., Sveriges bondestånd. 580.
Hederström, T., Fornsagor och Eddakväden. 243.
Hedin, A., Tal och skrifter. 616.
Hedin, E., Dansk-tyska krisen. 631.
— Sveriges ställning i förhållande till Ryssland och västmakterna. 632.
Hedlund, H., S. A. Hedlund. 666.
Hedvig Elisabeth Charlotta, Dagbok. 537.
— »En opartisk och sannfärdig berättelse om revolutionen.» 537.
— »Fersenska mordet». 537.
— Sverige och Norge 1814. 537.
Heiberg, J. V., Unionens oplösning 1905. 596.
Heidenstam, O. G. von, Une soeur du Grand Frédéric Louise-Ulrique. 506.
Heimbürger, H., Det statliga telefonväsendet. 661.
Heimer, A., De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England. 431.
— Grefve Magnus Gabriel de la Gardies ambassad till Frankrike. 431.
Heimskringla. 236.
Heinrich von Preussen, Briefe an die Königin Luise Ulrike. 552.
Heise, A., Kristiern den anden i Norge og hans Fængsling. 354.
— Tidsrummet 1481—1536 [i Danmarks Riges Historie]. 295.
Helander, D., Kyrkolagsförslaget 1873. 665.

Helgason, J., Heidriks saga. 237.
Heliae (Helgesen), P., Nogre christelige suar till the spörsmaall. 343.
Hellberg, J. C., Ur minnet och dagboken. 607.
Hellstenius, J., Bidrag till Svenska ost-indiska compagniets historia. 508.
— Carl Johan och hans tid 1817—1828. 522.
— Försök till en framställning af konung Gustaf III:s danska politik. 560.
— Förteckning öfver handskriftsamlingen på Brokind. 115.
— Om och ur Sveriges privatarchiver. 116.
Helsing, M., Vera et brevis eorum narratio. 334.
Henning, K., Bidrag till kännedomen om de religiösa rörelserna i Sverige och Finland. 512.
— Johan Conrad Dippels vistelse i Sverige. 512.
— Strengnäs stift under den liturgiska striden. 365.
Henning, Sal., Lief- und Kurländische Chronica. 339.
Henning, Sam., Träldomens försvinnande. 314.
— Upplandslagen enligt codex Esplunda. 261.
Hennings, Beth, Carl Gustaf Tessins guvernörstid. 507, 555.
— Grevinnan d'Egmont och Gustav III. 526.
— Gustav III och grevinnan de Boufflers. 526.
Hennings, P., Slægtsforskning. 31, 120.
Henrikslegenden. 272.
Heraldik. 23.
Herlitz, N., Carl Schirren. 452.
— Den polska frågan. 459.
— Det stora nordiska krigets förhistoria och första år. 455.
— Ett förslag från Gustav III:s tid om stadsförvaltning under landsrätt. 577.
— Från Thorn till Altranstädt. 456.
— Grunddragen av det svenska statsskickets historia. 310, 345.
— Harald Hjärne och Sveriges historia. 209.
— Karl XII:s polska politik. 456.
— Om lagstiftning genom samfälda beslut. 645.
— Patkul mot Karl XII. 387.
— Patkuls sista diplomatiska fälttåg. 387.
— Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer. 255.
— Svensk stadsförvaltning på 1830-talet. 654.
— Svenska papper på villospår. 388.
Hermannsson, H., Bibliography of the Icelandic sagas and minor tales. 289.
Hermelin, O., Bref till Samuel Barck. 388.
Hernlund, H., En undertryckt historisk akademi. 136.
Herre, P., Quellenkunde zur Weltgeschichte. 49.
Hertzberg, E. & Bugge, A., Tidsrummet 1030—1103 [i Norges Historie]. 295.
Hervararsagan. 237.
Hesslén, G., Det svenska kommittéväsendet. 585, 647.
— Statsrevisorerna och den styrande makten. 651.
Hessler, C. A., Gustaf II Adolfs konungaförsäkran. 418.

Heuberger, R., Allgemeine Urkundenlehre für Deutschland und Italien. 20.
Heyd, W., Bibliographie der württembergischen Geschichte. 52.
Heydenreich, E., Handbuch der praktischen Genealogie. 288.
Hierta, F., Journal öfver kungl. svenska flottans sjö-expedition. 530.
Hierta, L. J., Riksdagsmotioner och anföranden. 616.
Hildebrand, B. E., Konung Johan Sverkerssons mynt. 28.
— Minnespenningar öfver enskilda svenska män och qvinnor. 27.
— Nya bidrag till Sveriges mynthistoria under medeltiden. 28.
— Svenska sigiller från medeltiden. 22.
— Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar, praktmynt och belöningsmedaljer. 27.
— Till hvilken tid och hvilket folk böra de svenska hällristningarne hänföras? 217.
— Upplysningar till Sveriges mynthistoria. 28.
Hildebrand, B. E. & Hildebrand, H., Samlingen af svenska mynt i riksbankens myntkabinett. 29.
Hildebrand, E., Anteckningar om Registrum Regni eller Sveriges äldsta Riksregistratur. 59.
— Berättelse om Erik XIV:s besvärliga regemente. 341.
— Brytningen i Sveriges historia 1594. 307.
— Carl Gustaf Styffe. 208.
— Clas Theodor Odhner. 207—208.
— Den svenska kolonien i Rom under medeltiden. 318.
— Den svenska legenden i Guiana. 509.
Hildebrand, E., Den svenska tidräkningen. 12.
— Dokumenten till Stockholms blodbads förhistoria. 303.
— En svensk beskickning till Ryssland under Erik XIV:s regering. 324.
— Ett bidrag till frågan om Joh. Baazius som kyrkohistoriker. 183.
— Excellensen grefve Gustaf Löwenhjelms papper. 77.
— Freden vid Värelä. 562.
— Från Gustaf Vasas sista tider. 355.
— Gustav Vasa. 344.
— Gustaf Vasa och Berend von Melen. 354.
— Gustaf Vasa-minnet. 349.
— Gustaf Vasas sista tal till ständerna. 355.
— Gustav Vasas söner. 344.
— Gustaf III och madame d'Egmont. 526.
— Hans Forssell. 208.
— Henrik Normans resa till Erik XIV:s kröning 1561. 339.
— Johan III och Filip II. 326.
— Karl IX:s testamente. 369, 417.
— Kristina. 406.
— Martin Weibull. 208.
— Nya bidrag till Gustaf II Adolfs historia. 392.
— När föddes Gustaf Vasa? 349.
— Om den s. k. ursprungsprincipens tillämpning. 66.
— Om Kalmare-stadgar. 363.
— Om ursprunget till k. Erik XIV:s nämnd. 359.
— Om äktheten af den Peder Svart tillskrifna biskopskrönikan. 135.
— Om äldre handskrifters återgifvande i tryck. 161.

Hildebrand, E., Omhvälfningen inom svenska kyrkan. 352.
— Oscar Alin. 208.
— Riksdagar och ständermöten i Sverige. 312—313.
— Stockholms stads tänkeböcker. 155.
— Svenska publikationer af historiska handlingar. 127.
— Svenska statsförfattningens historiska utveckling. 310, 345.
— Sveriges regeringsformer. 372, 478, 524.
— Två privata handskriftssamlingar. 114, 116.
— Ur frih. Carl Magnus Posses korrespondens. 389.
— Wallenstein och hans förbindelser med svenskarne. 427.
— Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden. 378.
— Ännu en gång om Gustaf Vasas födelseår. 349.
Hildebrand, E. & Wieselgren, H., Svenska skriftprof från Erik den heliges tid till Gustaf III:s. 15, 16.
Hildebrand, H., Den svenska medeltidens brakteater. 28.
— Det svenska riksvapnet. 23.
— Heraldiska studier. 23.
— Historia och kulturhistoria. 2.
— K. Magnus Eriksson och Skåne. 306.
— Landskapens vapen. 23.
— Medeltiden. 293.
— Minne af Olaus Magni. 168.
— Nordens äldsta mynt. 28.
— När antogs k. Magnus Eriksons landslag? 266.
— Olaus Magni och hans historia. 168.
— Stockholms stads jordebok. 155.
— Stockholms stads skottebok. 155.
Hildebrand, H., Stormynten i Sverige. 29.
— Sveriges medeltid. 2, 28, 319.
— Sveriges mynt under medeltiden. 28.
Hildebrand, K., De svenska statsmakterna och krigstidens folkhushållning. 664.
— Gustav V. 621.
— Handbok i folkhushållningsfrågor. 664.
— Johan III och Europas katolska makter. 362.
— »Med folket för fosterlandet». 640.
— Nationalekonomisk historieskrifning. 4.
— Sveriges ställning till Antonio Possevinos fredsmedling mellan Polen och Ryssland. 363.
— Undersökningar till Uppsala mötes historia. 370.
Hildebrand, K.-G., Gustav Vasas arvförening. 353.
Hildebrand, S., Karl XI:s almanacksanteckningar. 383.
— Några anteckningar om det von Engeströmska biblioteket. 97.
Hippel, O., Kyrkolagskommittén 1824—1846. 665.
Hirdman, G., Den materialistiska historieuppfattningen. 4.
Hirn, J., Die Renuntiation des Deutschmeisters Maximilian auf Polen. 367.
Histoire et historiens depuis cinquante ans. 209.
Historia Norwegiae. 236.
Historisk tidskrift. 156.
Historisk tidskrift för Skåneland. 158.
Historiska handlingar. 154.
Historiska märkwärdigheter (Loenbom). 139.

Den historiske och politiske Mercurius (Gjörwell). 138.
Historiskt archivum (Loenbom). 130.
Historiskt-geografiskt och statistiskt lexikon öfver Sverige. 34.
Hjelholt, H., Frederik Christians Stilling til det andet svenske Tronfölgervalg. 637.
Hjelmerus, A., En engelsk diplomat om politiken i Norden. 393.
— Gustaf IV Adolfs frierier. 565.
Hjelmqvist, F., Kriget i Finland och Ingermanland. 460.
— Smålandslitteratur. 45.
Hjelt, A. J., Sveriges ställning till utlandet närmast efter 1772 års statshvälfning. 559.
Hjärne, E., Biskop Thomas' av Strängnäs visa om striden för Sveriges frihet. 278, 284.
— Erik Benzelius d. y. och hans sagesmän. 404.
— Från Vasatiden till frihetstiden. 345.
— Gustaf III och franska revolutionen. 564.
— Vagi fluvius och Vatá. 226.
— Ämbetsmannaintressen och politiska doktriner. 498.
Hjärne, G., Relation om de orsaker, som gåfvo anledning till conventionens afslutande på Sveaborg. 546.
Hjärne, H., »Antinormannismen» i den ryska historieforskningen. 248—249.
— Bidrag till historien om Sigismunds förhållande till det habsburgska huset. 367.
— Bidrag till Olai Magni historia. 168.
— De äldsta svensk-ryska legationsakterna. 159, 324.
Hjärne, H., Gustaf Adolf, protestantismens förkämpe. 415.
— Helsingelif under helsingelag. 260.
— Karl XII. En uppgift för svensk häfdaforskning. 451.
— Karl XII. Hans livsverk från riksförsvarets synpunkt. 454.
— Karl XII. Omstörtningen i Östeuropa. 451.
— Karl XII från europeisk synpunkt. 454.
— Kyrkliga inflytelser inom Sveriges äldre statsrätt. 318.
— Om den fornsvenska nämnden enligt landskaps-, stads- och landslagarne. 314.
— Om förhållandet emellan landslagens båda redaktioner. 266.
— Reformationsriksdagen i Västerås. 351.
— Samlade skrifter 209, 416, 451.
— Sigismunds svenska resor. 367.
— Skandinavisk laghistoria. 259.
— Storpolitiska villobilder från frihetstiden. 496.
— Svensk-ryska förhandlingar. 358.
— Svenskt och främmande. 370, 451.
— Sveriges statsskick under reformationstiden. 345.
— Till belysning af Polens nordiska politik närmast före kongressen i Stettin. 359.
— Upsala möte. 370.
— Ur brefvexlingen emellan konung Johan III och tsar Ivan Vasilievitj. 324.
— Ur de Aschebergska papperen. 119.
— Ur det förgångna. 351.
— Våra ståndsriksdagar. 499.
— Öfversigt af Sveriges ställning

till främmande makter vid tiden för 1772 års statshvälfning. 559.
Hochschild, C., Några blad af R. F. Hochschilds anteckningar. 541.
Hochschild, R. F., Memoarer. 541.
Hofberg, H., Svenskt biografiskt handlexikon. 33.
Hofmeister, A., Genealogie und Familienforschung als Hilfswissenschaft der Geschichte. 30.
Hofsten, B. von, Brev från 1809 års riksdag. 597.
Holberg, L., Dannemarks Riges Historie. 294.
Holm, C. J., Anteckningar öfver fälttågen emot Ryssland. 545.
Holm, E., Danmark-Norges Historie fra den store nordiske Krigs Slutning. 513—514, 578.
— Danmark-Norges Historie under Kristian VII. 578.
— Danmark-Norges udenrigske Historie. 578.
— Danmark-Norges udenrigske Historie under den franske Revolution. 578.
— Danmarks politik under den svensk-russiske Krig. 560.
— Danmarks politiske Stilling under den franske Revolution. 565.
— Danmarks Riges Historie 1699—1730. 406.
— [Danmarks Riges Historie] 1699—1814. 513.
— Om Danmarks Deeltagelse i Forhandlingerne om en væbnet Neutralitet. 560.
— Studier til den store nordiske Krigs Historie. 465.
Holm, R., Joannes Elai Terserus. 412.
— Olavus Petri. 352.
Holmberg, E., Sjöexpeditionen mot Arkangel. 458.
— Vår flottas fallna och fångna karoliner. 470.
Holmberg, N., Medelklassen och proletariatet. 661.
Holmbäck, Å., Våra domarregler. 352.
— Ätten och arvet enligt Sveriges medeltidslagar. 314.
Holmbäck, Å. & Wessén, E., Svenska landskapslagar. 261—262, 264.
Holmdahl, O., Studier öfver prästeståndets kyrkopolitik. 348, 501.
Holmquist, H., De svenska domkapitlens förvandling till lärarekapitel. 348.
— De äldsta urkunderna rörande ärkestiftet Hamburg-Bremen och den nordiska missionen. 223.
— Den svenska reformationens begynnelse. 352.
— D. Johannes Matthiæ Gothus. 412.
— Reformationstidevarvet. 348.
— Svenska kyrkan under Erik XIV. 359.
Holst, P. C., Efterladte Optegnelser. 616.
Holst, W., Carl Gustaf Tessin. 507.
Holthausen, F., Beowulf nebst den kleineren Denkmälern der Heldensage. 229.
Horn, C. F., Ett bidrag till historien om vestra arméens insurrektion. 547.
— Minnen ur min lefnad. 607.
Hornborg, E., Det svenska väldets upplösning. 494.
— Finlands hävder. 294, 345, 407, 494, 622.

Hornborg, E., Hur Finland blev till. 294.
— Konung Gustav II Adolf. 416.
— Stormakten Sverige—Finland. 407.
Huitfeldt, A., Danmarks Riges Historie. 294, 339.
Huitfeldt-Kaas, H. J., Norske sigiller fra Middelalderen. 22.
— Några ord om den s. k. Münchensamlingen. 59.
Huizinga, J., Aufgaben der Kulturgeschichte. 3.
— Über eine Definition des Begriffs Geschichte. 8.
Humble, S., Sundsvalls historia 1803—1862. 409, 654.
Hummerhielm, A., Dagbok. 399.
Hund, D. H., Konung Erik XIV:s krönika på rim. 333.
Hunt, W. & Poole, R. L., The political history of England. 53, 514.
Huss, E. G., Undersökning öfver folkmängd, åkerbruk och boskapsskötsel i landskapet Västerbotten. 346.
Hyckert, B. E. & Lilienberg, V. E. & Wahlstedt, A., Minnespenningar över enskilda svenska män och kvinnor. 27.
Hüffer, H., Das Zerwürfnis Gustafs III. von Schweden mit seiner Mutter. 555.
Hyltén-Cavallius, G. O. & Stephens, G., Sveriges historiska och politiska visor. 283.
Håhl, J. I., Förteckning på Linköpings gymnasii bibliotheks handskrifter. 107.
Håkansson, N. H. O., Bland kulturens primärarbetare. 664.
Hård, J. L., Berättelse om finska kriget. 485.
Hård, J. L., Berättelse om Hans Kongl. Höghets, Prins Henrics resor til Sverige och Ryssland. 485.
— Mémoires. 485.
Mémoires historiques, politiques et militaires. 485.
Haedecke, R., Die Schlacht bei Dennewitz. 627.
Häggman, J., Bidrag till den svenska krigsförvaltningens historia. 469.
— Studier i frihetstidens försvarspolitik. 504, 511.
Hällristningar. 217.
Hälsingelagen. 260.
Häpke, R., Der Untergang der hansischen Vormachtstellung in der Ostsee. 355.
— Die Regierung Karls V. und der europäische Norden. 355.
— Niederländische Akten und Urkunden zur Geschichte der Hanse. 330.
Höckert, R., Register till riksdagens protokoll 1921—30. 580—581.
Höglund, Z., Hjalmar Branting. 666.
Höhlbaum, K., Hansisches Urkundenbuch. 286.
— Kölner Inventar. 330.
Höjer, E., Sveriges jordbruk. 656.
— Tabeller till belysning av det svenska jordbrukets utveckling 656.
Höjer, M., Om Carl XII:s myndighetsförklaring. 469.
— Öfversigt af Sveriges yttre politik. 448.
Höjer, N., Bidrag till varägerfrågan. 248.
— Hans Järta och Sveriges grundlagar. 641.

Höjer, N., Norsk nationel historieskrifning. 633.
— Regeringsförslaget till en ny regeringsform 1809. 582.
— Statsförbundet mellan Sverige och Norge. 635.
— Till frågan om uppkomsten af 1809 års regeringsform. 641.
Höjer, T., Bonifacius VIII och Sverge. 319.
— Studier i Vadstena klosters och birgittinordens historia. 281, 318.
Höjer, T. T:son, Carl Johans kapitulationsanbud till Davout. 627.
— Sverige och det tyska rekonstruktionsproblemet. 625.
Höpken, A. J. von, Minnesskrift öfver händelserna i Sverige. 485.
— Skrifter. 480, 485.
Höppener, J. P., Förteckning uppå alla kongl. placater, förordningar. 43.

Ignatius, K. E. F., Finlands historia under Karl X Gustafs regering. 441.
— Tavastehus slotts öfvergång. 495.
Ihre, J., Bref till . . . Sven Lagerbring rörande then isländska Edda. 196.
— De tumultu Dalekarlicorum, vulgo Naeftoget dicto. 336.
Ikonnikov, S. V., Opyt russkoj istoriografii. 53.
Incerti scriptoris Sueci chronicon rerum Sueogothicarum. 268.
Ingers, E., Erik Lindschöld. 445.
— Några bref från meniga soldater och vederlikar i Karl XII:s här. 390.
Ingman, S., Kaarlo IX:nen Jäämerenpolitiikka. 368.
International bibliography of historical sciences. 49.
Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur. 55.
Irmer, G., Die Verhandlungen Schwedens und seiner Verbündeten mit Wallenstein. 378.
Isaac, A., Minnen. 533.
Isaksson, J., Bidrag till frågan om tiondeuppbörden i Finland under äldre tid. 346—347.
Islandske Annaler indtil 1578. 289.
Islenzkar Fornsögur. 289.
Íslenzkt fornbréfasafn. 284.
Iverus, G., Hertig Karl av Södermanland. 576.

Jaakkola, J., Kuningas Maunu Eerikinpojan unionipolitiikasta . . . 307.
— Pyhän Eerikin pyhimystraditsionin. 272.
Jacob, K., Von Lützen nach Nördlingen. 428.
Jacobowsky, C. V., Adlersparreska portföljen n:o 1. 111.
Jacobsen, Lis, Svenskevældets Fald. 247.
Jacobsen, S., Den nordiske Kriigs Krönicke. 396.
Jacobson, G., Gustav Vasa. 344.
— Harald Hjärne. 209.
— Karl X Gustav. 406.
— Sverige och Frankrike. 431.
Jacobson, G. & Cederström, R., Minnesalbum över Gustav II Adolf. 417.
Jacobsson, N., Den svenska herrnhutismens uppkomst. 512.
Jaffé, Ph., Regesta pontificum Romanorum. 223, 288.
Jahresberichte der deutschen Geschichte. 49, 51.

Jahresberichte der Geschichtswissenschaft. 42, 49.
Jahresberichte für deutsche Geschichte. 52.
Janse, O., De nyaste åsikterna om Erik den helige. 272.
— Kalendarium Vallentunense. 269.
— Upsala ärkesätes flyttning. 318—319.
Jansson, A., Till statsrådsberedningens förhistoria. 643.
Jansson, H., Sveriges accession till hannoverska alliansen. 495.
Jansson, S., Svenskt skrivskick under medeltiden och fram till våra dagar. 16.
Jefferyes, J., Bref till engelska regeringen från Bender och Adrianopel. 387.
Jensen, H., Det danske Folk under den ældre Enevælde. 406, 513.
— Enevældens Afslutning. 622.
Jensen, N. P., Christian V i Slaget ved Lund. 447.
— Den skaanske Krig. 447.
Joachim, E., Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen Albrecht von Brandenburg. 331, 354.
Johan av Nassau, Relation angående kriget i Livland 1601—1602. 336.
Johansson, A., Penningväsendet under Gustav Vasas regering. 353.
Johansson, J., Register till riksdagens protokoll 1867—99. 580.
— Sakregister till rikets ständers protokoll 1809—66. 580.
Johnsen, O. A., Finmarkens politiske historie. 347.
— Franske arkivstudier. 124.
Johnsen, O. A., Tidsrummet 1660—1740 [i Norges Historie]. 497, 514.
— Tidsrummet 1740—1813 [i Norges Historie]. 514, 578.
Johnson, A., Den första svenska kolonien i Amerika. 432.
— The Swedish settlements on the Delaware. 432.
Jones, G., The diplomatic relations between Cromwell and Charles X. Gustavus. 438.
Jonge, J. K. J. de, Inlichtingen omtrent de staatkundige betrekkingen tuschen Nederland en Zweden. 368.
Jonsson, A., Hertig Karl och Sigismund. 366.
Jónsson, F., Den norsk-islandske Skjaldedigtning. 235.
— Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie. 235, 289.
Jonsson, W., Krigshändelserna i Anjalatrakten. 562.
Jordan, P., Die Seeschlacht bei Reval. 562.
Jordanes, Beskrifning om Göthernas uhrsprung och bedrifter. 131.
— De origine actibusque Getarum. 225.
Jordeböcker. 257.
Josephson, A. G. S., Avhandlingar ock program. 47.
Journal über alles das jenige, so sich in dem so genannten Calmarschen Kriege zugetragen. 337.
Journal öfver Sveaborgs belägring. 546.
Juhlin, J., Minnen. 614.
Juhlin Dannfelt, H., Kungl. Landtbruksakademien. 656.
Julén, J., Om Sveriges statsskuld 1718. 468.

Julin, G., Brott mot folkrätten under 1500-talets svenska diplomati. 347.
— Gustaf III och Jakob Magnus Sprengtporten. 535.
Junakov, N. L., Trudy imperatorskago russkago voenno-istoričeskago obščestva. 391.
Jungner, H., Uppsala- och Vendelkonungarnas mytiska ättefäder. 245.
Juusten, P., Chronicon episcoporum Finlandensium. 142.
Jyske Lov. 286.
Jäderin, A., Allmänna valmansförbundet. 650.
Jägerskiöld, S., Den hessiska politiken och den svenska tronföljdsfrågan. 461.
— Kring K. J. Hartmans arbete: »Åländska kongressen och dess förhistoria». 464.
Jämtlands bibliotek. 110.
Järta, H., Berättelse om förberedelserna till 1809 års revolution. 547.
— Berättelse om tillkomsten af 1809 års regeringsform. 582.
— Hans Järtas och B. v. Beskows brevväxling. 599.
— Koncept till regeringsformen. 582.
— Konstitutionsutskottets memorial med öfverlemnande af förslag till regeringsform. 582.
— Valda skrifter. 582, 616.
Jönköping stads tänkebok. 257.
Jörgensen, A., Samtida skrifter rörande Sveriges förhållande till främmande makter och Sveriges krig. 40.
Jörgensen, A. D., Danmarks Riges Historie 1814—1864. 622.
Jörgensen, A. D., Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling. 316.
Jörgensen, Ellen, Annales Danici medii aevi. 290.
— Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidligste Udvikling. 319.
— Helgendyrkelse i Danmark. 319.
— Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800. 163, 164.
— Middelalderlig historisk Litteratur paa Modersmaalet. 290.
Jörlin, G., Lützenoperationen. 417.

Kagg, L., Dagbok. 399.
Kalendarier. 269.
Kalendarium Vallentunense. 269.
Kalkar, O., Ordbog til det ældre danske Sprog. 18.
Kallstenius, G., Grundlinjer till svensk paleografi. 16.
Kalmar stifts- och läroverksbibliotek. 107.
Kammararkivet. 81.
Kancelliets Brevböger. 373.
Kanslikollegii protokoller rörande den återfordrade höga namns stämpel. 477.
Karl IX, Rim-chrönika. 137, 335.
Karl XI, Almanacksanteckningar. 383, 395.
— Bref till Nils Bielke. 383.
— Dagbok. 383.
Karl XII, Egenhändiga bref. 385.
Karl XII på slagfältet. 453.
Karl XIV Johan, Breve til statsraad Jonas Colett. 598.
— Proclamations et Bulletins. 591.
— Recueil de lettres, proclamations et discours. 598.
— Recueil des ordres de mouvement. 591.

Karl Johans-förbundet. 156.
Karl Johans-förbundets handlingar. 157. 580.
Karl af Hessen, Mémoires sur la campagne. 549.
— — Optegnelser. 549.
Karl August, Bref till Georg Adlersparre. 588.
Karlfeldt, E. A., Inträdestal i Svenska akademien [över C. T. Odhner]. 207.
Karlskrönikan. 277.
Karlsson, K. H., De senaste åsigterna om unionstraktaten i Kalmar. 298—299.
— Den svenske konungens domsrätt och formerna för dess utöfning under medeltiden. 311.
— Forskningar i Vatikanens arkiv och därmed sammanhängande arbeten 1894—1900. 124.
— Förhållandet mellan landslagens båda redaktioner. 266.
— Några bidrag till Sveriges uppodlingshistoria hemtade från ortnamnsforskningens område. 36.
— Om medeltidsgenealogierna. 31.
— Ort-, person- och sakregister [till Diplomatarium Suecanum]. 147.
— Permebref från Westmanland. 255.
— Skattelängd för östra Westmanland af år 1371. 258.
— Supplement till åren 1401—1420 [till Svenskt diplomatarium]. 148.
— Upplands lagmansdombok. 257.
— Äldre Vestmannalag eller Dalalag? 259.
Karlstads stifts- och läroverksbibliotek. 108.
Karolinska förbundet. 156.
Karolinska förbundets årsbok. 156.
Karolinska krigares dagböcker. 160 385.
Karsten, H. A., Karl Gustav Wrangel. 428—429.
Karsten, T. E., Runskriftens vägar till Norden. 219.
Kartografi. 37.
Karttunen, K. I., Die Königswahl in Polen 1575. 363.
— Jean III et Stefan Batory. 363.
— La légation de Domenico Alamanni en Suède. 326.
— Legatio domini Alemani. 326.
— Les Suecana de la »Biblioteca Casanatense» à Rome. 125.
— Sananen Ruotsia koskevista asiakirjoista Italian arkistoissa ja kirjastoissa. 125.
Karttunen, Liisi, Antonio Possevino. 363.
Katarina II, [Brev]. 549.
Keder, N., Brenner, E., Thesaurus nummorum Sueo-Gothicorum. 27.
Keilhau, W., Historisk materialisme eller historisk syntese. 668.
— Tidsrummet 1814 til omkr. 1840 [i Norges Historie]. 622.
— Tidsrummet 1840 til omkr. 1875 [i Norges Historie]. 622.
Keith, J., Journal pendant la guerre en Finlande. 489.
Kempe, E., Studier angående de svenska hushållningssällskapen. 656.
Kendrick, T. D., A history of the vikings. 247.
Kernkamp, G. W., De sleutels van de Sont. 432.
Key, Ellen, Minnen av och om Emil Key. 614.
Key, H., A. O. Wallenberg. 667.
Key-Åberg, A., Om konung Karl XII:s banesår. 467.

Key-Åberg, K., De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien. 566—567.
— Om konunga- och tronföljarval. 311.
— Ytterligare några ord om eriksgatan. 311.
Keyser, H., Sweriges rijkes ridderskaps och adels wapenbook. 25.
Kiechel, S., Die Reisen des S. Kiechels. 339.
— Resa i Sverige 1586. 340.
Kier, C., Beowulf. 230.
Kihlberg, L., Den svenska ministären under ståndsriksdag och tvåkammarsystem. 644.
Kircheisen, F. M., Bibliographie des Napoleonischen Zeitalters. 50, 532.
— Bibliographie Napoleons. 51.
Kjellberg, C. M., Erik den helige i historien och legenden. 271.
— Jönköpings stads tänkebok. 257.
— Lindholmen eller Rydboholm? 349.
— Södermannalagen och dess konungabalk. 261.
Kjellberg, J. W., Försök till en teckning af rådets ställning och verksamhet 1700—09. 469.
Kjellén, R., 1866 och 1909. 649.
— Den nationella karakteren i 1809 års grundlagsstiftning. 641.
— Det moderna landstingets tillkomst. 655.
— Från Ramstedt till von Sydow. 652.
— Hvem har stiftat Sveriges regeringsform? 641.
— Inledning till Sveriges geografi. 35.
— Justitieombudsmannen och författningen. 647.
Kjellén, R., Om den svenska grundlagens anda. 641.
— Om Eriksgatan. 311.
— Riksrättsinstitutets utbildning. 410, 644.
— Rösträttsfrågan. 649.
— Samuel Åkerhielm d. y. och de ryska stämplingarna i Sverige. 505.
— Studier rörande ministeransvarigheten. 644.
— Unionen sådan den skapades. 635.
Kjellström, J., Hälsingelagen tolkad. 260.
— Kjöbenhavns Diplomatarium. 285.
Klaje, H., Der Feldzug der Kaiserlichen unter Souches nach Pommern. 441.
— Des grossen Kurfürsten Stürme auf Greifswald. 441.
Kleberg, E., Borgarståndets inre organisation intill 1809. 501.
— Halländska prästerskapets riksdagsmannaval. 501.
Kleberg, J., Heraldiskt lexikon över å svenska Riddarhuset introducerade ätter. 25.
Kleen, C. W., Detaljer ur fälttåget i Norge. 628.
Kleen, G., Anteckningar om svenska krigsarkivet. 91.
Klemming, G. E., Anteckningar om Rudbecks Atland. 181.
— Birgitta-literatur. 281.
— Gamla eller Eriks-krönikan. 275.
— Kongl. Bibliotekets samling af samtida berättelser om Sveriges krig. 40.
— Samtida skrifter rörande Sveriges förhållanden till fremmande magter. 40.
— Skrå-ordningar. 265.

Klemming, G. E., Småstycken på forn svenska. 164, 265.
— Svenska medeltidens rim-krönikor. 275.
— Svenska medeltidsdikter och rim. 283.
— Upplysningar och anmärkningar om Söderköpings-rätten. 265.
Klemming, G. E. & Eneström, G., Sveriges kalendariska literatur. 13.
Kletke, K., Quellenkunde der Geschichte des preussischen Staates. 52.
Klinckowström, R. M., Le comte de Fersen et la cour de France. 541.
Klingspor, C. A., Baltisches Wappenbuch. 25.
— Handbok i praktisk wapenkonst. 24.
— Sveriges riks- och landskapsvapen jämte Stockholms stads vapen. 24.
Klingspor, V. M., Bref till C. J. Adlercreutz. 530—531.
Klio. Historisk månadsskrift. 204.
Klockhoff, O., Folkvisorna om »brudrov» inom Folkungaätten. 283.
Klopp, O., Der dreissigjährige Krieg. 419.
Klaeber, F., Beowulf and the fight at Finnsburg. 229—230.
Klaeber, H., Marschall Bernadotte. 627, 638.
Knaplund, P., Nye oplysninger om novembertraktatens forhistorie. 630.
Knesebeck, von, Königin Friederike von Schweden. 559.
Knudsen, C., Spredte Minder fra 1905. 617.
Knös, O., Analecta epistolarum in primis historiam et res litterarias Sveciae illustrantium. 142.
Knös, O. A., Repertorium diplomaticum. 41.
Kochen, J. H. von, Kansli-dagbok. 400.
Kock, A., Hans Hildebrand. 208.
— Västgötalagens stadgande om konungaval i Sverige. 311.
Kock, E., Om Skånelagen. 260.
Kock, Karin, Skånska privatbanken. 657.
Kock, R., Chronica. 291.
Koht, H., 1814, Norsk dagbok hundre aar efterpaa. 634.
— Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt. 632.
— Norges og Sveriges Politik i Forholdet til Danmark. 595.
Kolkert, W. J., Nederland en het Zweedsche imperialisme. 438.
Kolmodin, J., De fornsvenska Volga-färderna. 233.
Kolmodin, O., Collectio monumentorum historiam Svecanam illustrantium. 142.
Kommittébetänkanden. 585.
Kongl. Bibliotekets handlingar. 138.
Kongl. Bibliotekets tidningar om lärda saker. 138.
Kongl. Maj:ts skriftelige dictamina om riksens ständers sammankallande til en extra-ordinarie riksdag. 477.
Kongl. stadgar, förordningar, privilegier ... ang. justitien och hushållningen wid bergwerken och bruken. 134, 135.
Der Konigreiche zu Schweden Redte ... genötdrangte Declaration unnd Erklerung. 341.

Konopczynski, L., Karl XII och Polen. 456.
— Lars von Engeströms mission i Polen. 561.
Konstitutionsutskottets betänkande rör. national-representationen. 583.
Konstitutionsutskottets memorial ang. dess förslag till regeringsform 1809. 581.
Konstitutionsutskottets memorialer 1809—10. 581.
Konstitutionsutskottets memorialer 1810, 1812 och 1815. 581.
Konstitutionsutskottets protokoll vid 1810, 1812 och 1815 års riksdagar. 581.
Konung Gustaf I:s registratur. 149, 321.
Konung Karl XII:s banesår. 467.
Konungalängder. 273.
»Konungastyrelsen.» 130, 177.
Konungens arkiv. 93.
Koppe, W., Lübeck und Lödöse im 14. Jahrhundert. 305.
— Lübeck-Stockholmer Handelsgeschichte im 14. Jahrhundert. 305.
— När Stockholm var hansestad. 669.
Koppmann, K., Detmar, Lübecker Chronik. 290.
— Die Recesse und andere Akten der Hansetage. 286.
Korduba, M., Die neuesten Theorien über die Anfänge der Rus. 249—250.
— Najnowze teorje o poczatkach Rusi. 249.
Korhonen, A., N. s. ensimäinen ristirekti Suomeen Ruotsin edellytysten kannalta katsottuna. 272.
Korner, H., Chronica novella. 290—291.
Een kort historia om then feigdh, som Erick then 14 fört hafver. 334.
En kort relation om herredagsacterne i Stockholm a:o 1664. 395.
Korta annotata utur en wid riksdagen år 1720 hållen trowärdig journal. 488.
Koser, R., Der grosse Kurfürst und Karl X. von Schweden. 436.
— Geschichte Friedrichs des Grossen. 514.
— Prinz August Wilhelm von Preussen und Louise Ulrike von Schweden. 481.
Kotzde, W., Von Riga bis Lützen. 416.
Kraft, S., »Burgo, Smålands konung». 277.
— En pamflett mot Magnus Eriksson i dess idépolitiska och litterära miljö. 280.
— Erikskrönikans källor. 277.
— Kring Erikskrönikan. 277.
— Står Erikskrönikan i direkt litterärt samband med den västgötska konungalängden? 274, 277.
— Textstudier till Birgittas revelationer. 281.
Krantzius, A., Chronica regnorum aqvilonarium. 291.
— Dennmärckische, swedische und norwägische Chronica. 291.
Krarup, A., Bullarium Danicum. 285.
— Nordiske Vatikanundersögelser. 125.
Krassow, E. D. von, Bref till konung Carl XII. 385—386.

Krauel, R., Die Ablösung des Sundzolles. 031.
— Preussen und die bewaffnete Neutralität. 560.
Kretzschmar, J., Der Heilbronner Bund. 430.
— Die Allianzverhandlungen Gustav Adolfs mit Kurbrandenburg. 424.
— Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland. 424.
Krigsarkivet. 91.
Krigsconseiller håldne wid campagnen uti stor-furstendömet Finland. 479.
Kristian IV, Egenhaendige Breve. 377.
Kristian August, Rapporter og Breve. 549.
Kristina, Drottning Christinae moraliske tankar. 379.
— La vie de la reine Christine, dediée à Dieu. 379.
Kristofers landslag. 266.
Kronologi. 10.
Kruse, W., Lübeck und der Streit um Gotland. 354.
Kröningssvärd, C. G. & Lidén, J. H., Diplomatarium Dalekarlicum. 148.
Kubala, L., Wojna szwecka w roku 1655 i 1656. 437.
Kulla-Gunnarstorp (handskriftssamlingen). 115.
Kullberg, N. A., Svenska Riks-Archivets pergamentsbref från och med år 1351. 68.
Kumlien, K., Den gustavianska tiden. 554.
— Karl Knutsson och Sveriges unionsparti. 284.
— Karl Knutssons politiska verksamhet. 308.
Kumlien, K., Sveriges adel och Engelbrekts folkresning. 669.
— Till frågan om »Engelbrektskrönikans» författare. 279.
— Till kännedomen om Jonas Hallenbergs liv och historieforskning. 198.
Kungl. Biblioteket. 94.
Kunze, K., Hansisches Urkundenbuch. 286.
Kuylenstierna, O., Karl XII. 454.
— Karl Johan och Napoleon. 638.
— Striderna vid Göta älfs mynning. 466.
Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686. 149, 372.
Källström, J. A., Bidrag till den svenska pietismens historia. 512.
Kölner Inventar. 330.
Koërsner, V., Förteckning på handskriftssamlingen å Espelunda. 115.
— Gustaf III:s yttre politik . . . 561.

La Cour, V., Det danske Folk i Oltiden. 240.
Lagerberg, S., Dagbok. 401.
Lagerbjelke, G., Notice biographique. 545. 590.
— Sveriges förhållande till främmande makter. 590.
Lagerbring, G., Några erinringar med anledn. af A. Hammarskjölds framställning af expeditionen till Vesterbotten 1809. 623.
LagerBring, S., Kongl. rådets . . . Rutger von Aschebergs lefwerne. 395.
— Monumenta Scanensia. 136.
— Samling af åtskilliga handlingar. 130.
— Sammandrag af Swea rikes historia. 195.

LagerBring, S., Skrifter och bref. 194, 195.
— Swea rikes historia ifrån de äldsta tider til de närwarande. 194, 292—293.
Lagergren, H., Lignellska manuskriptsamlingarna i Kristinehamns realskolas bibliotek. 108.
Lagermark, J. A., Armfeldts tåg mot Trondhjem. 467.
— Försvaret av det egentliga Sveriges Östersjökust [1709—1711]. 465—466.
— Förteckning på handskriftsamlingen å Bergshammar. 76.
— Karl XII:s krig i Norge. 466.
— Karl XII:s sista fälttåg. 466.
— Krigshändelserna i västra Sverige och Norge. 466.
— Rustningarna till Karl XII:s sista fälttåg. 466.
— Striderna vid vestkusten. 466.
Lagerroth, F., Enhetlig budget eller specialfonder? 511.
— Frihetstidens författning. 345, 498.
— Frihetstidens maktägande ständer. 499.
— Indelnings- och skatteväsendets avveckling. 659.
— Konung och adel. 570.
— Om konungamakten i frihetstidens statsrättsliga teori. 503.
— Statsreglering och finansförvaltning. 407—408.
— Upplösningsprerogativet. 651.
Lagerstedt, N. G. W., Svenska uppfostringsväsendets historia. 665.
Lagförslag i Carl den niondes tid. 149.
Lagmansförteckningar. 273.
Lamm, M., Olof Dalin. 194, 513.
— Swedenborg. 513.
La Motraye, A. de, Resor. 404.
— Travels through Europe, Asia and into parts of Africa. 403.
Lamprecht, K., Alte und neue Richtungen in der Geschichtswissenschaft. 3.
— Deutsche Geschichte. 3.
— Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter. 3.
Landahl, S., Skogmanska samlingen. 79.
Landberg, G., De nordiska rikena under Brömsebroförbundet. 355.
— Den svenska riksdagen under den gustavianska tiden. 571.
— Makten över utrikespolitiken. 571.
— Om källorna till vår yngsta rimmade rikskrönika. 280.
— P. O. von Asp, Politisk dröm. 525.
— Riksdagens initiativ- och beslutsrätt. 572.
— Stockholms blodbad. 304.
— Sveriges första ständiga beskickningar i utlandet. 355.
Landgren, K. G., Om konungens sanktionsrätt. 645.
Landquist, J., Erik Gustav Geijer. 204.
Landsarkiv. 86.
Landshöfdinge-berättelser från 17:-de århundradet. 376.
Landskapslagar. 259.
Landslagar. 266.
Lange, C. C. A., Rapporter og Breve fra Prinds Christian August. 549.
Langlois, Ch. V., Manuel de bibliographie historique. 49.
Langlois, Ch. V. & Seignobos, Ch., Introduction aux études historiques. 7.
Langlois, Ch. V. & Stein, H., Les

archives de l'histoire de France. 123.
Lappenberg, J. M., Hamburgisches Urkundenbuch. 223, 286.
Larsen, S., Et Par Bemærkninger til Roskildekrönikan. 233.
— Saxo Grammaticus, hans Værk og Person. 234.
— Saxoproblemer. 234.
Larsson, C., Till den språkliga tolkningen av unionsbrevet från 1397 års Kalmarmöte. 301.
Larsson, H., Sveriges deltagande i den väpnade neutraliteten. 566.
Larsson, L., Stockholms stads tänkebok 1524—29. 322.
Larsson, Y., Inkorporeringsproblemet. 654.
Lassota von Steblau, E., Tagebuch. 340.
Lauritzen, A., Samlede Efterretninger om Krigen med Sverige i Aarene 1611 og 1612. 337.
Laursen, L., Danmark-Norges Traktater 1523—1750. 329.
— Kancelliets Brevböger vedrörende Danmarks indre Forhold. 329.
Lavisse, E. & Rambaud, A., Histoire générale du 4:e siècle à nos jours. 49.
Leadam, I. S., The history of England from the accession of Anne to the death of George II. 514.
Legender. 270.
Lehmann, K., Die Rettung Berlins im Jahre 1813. 627.
Lehtonen, U. L., Danmarks deltagande i fredsunderhandlingarna mellan Sverige och Ryssland. 624.
Leidig, E., Die Beziehungen Gustav Adolfs zu Danzig. 422.
Leijonhufvud, E. K:son, Utredning angående den 1686 tillsatta lagkommissionens i riksarkivet förvarade lagförslag. 477—478.
Leijonhufvud, K. K:son, Förteckning på kungl. förordningar m. fl. publikationer rörande yppighet och överflöd. 43.
— Svensk adelskalender. 32.
Leijonhufvud, K. A. K:son, Ny svensk släktbok. 32.
Leijonhufvud, Sigrid, Carl Gustaf Tessin och hans Åkerökrets. 506.
— Erik Sparre och Stina Lillie. 462.
— Lovisa Ulrika och Carl Gustaf Tessin. 481, 487.
— Omkring Carl Gustaf Tessin. 506.
Leijonhufvud, S. & Brithelli, S., Kvinnan inom svenska litteraturen. 379.
Leijonhufvud, Sten, Anteckningar för åren 1518—1566. 332.
Leijonhufvud, S. A., Minnesanteckningar. 609.
Leinberg, K. G., Handlingar rörande finska kyrkan och presterskapet. 323.
Leist, F., Urkundenlehre. 20.
Lenck, H. P., Böneskrift. 334.
Leo, E., Die Schlacht bei Nördlingen. 428.
Lesch, B., En svensk kätteriprocess i början av 1300-talet. 318.
Lettus, H., Livländische Chronik. 292.
Leuhusen, W., Anteckningar rörande kriget med Ryssland. 536.
Leutrum, C. von, Journal från fälttåget i Norge. 403.
Lewenhaupt, A., Calendaria Caroli IX. 335.

Lewenhaupt, A., Karl XII:s officerare. 470.
— Leonhard Kaggs dagbok. 399.
— Lewenhauptska arkivet på Sjöholm. 115—116, 159, 528.
Lewenhaupt, A. L., Enwäldets skadeliga påfölgder. 398.
Lewenhaupt, C. E., Relation öfwer campagnen i Finland. 479—480.
Lewenhaupt, E., Litteratur om Örebro län. 46.
— Några anteckningar om den Westinska handskriftsamlingen i Upsala univ.-bibliotek. 103.
— Rosenhaneska handskriftssamlingen i Uppsala univ.-bibliotek. 101.
— Uppsala universitetsbiblioteks brefsamlingar. 100.
Lewenhaupt, S., Recueil des traités, en vigueur le 1 janvier 1910. 589.
— Recueil des traités, conclus pendant les années 1910 et 1911. 589.
Levertin, O., Excellensen grefve A. F. Skjöldebrands memoarer. 543.
— Från Gustaf III:s dagar. 553.
— Gustaf III som dramatisk författare. 553.
— Henrik Schücks Gustaf III. 554.
— Hertiginnans dagbok. 537.
Levin, A., Beskrifning af Johan III:s mynt. 29.
Levin, H., Religionstvång och religionsfrihet. 512, 573.
Levinson, A., Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni. 382.
Leyonmarck, C. U., Register till Stiernman, Alla riksdagars och mötens besluth . . . 134.
Libellus de Magno Erici rege. 280.
Libellus Magnipolensis. 291.
Lidén, J. H., Brefwäxling imellan ärke-biskop Eric Benzelius d. y. och dess broder, censor librorum Gustaf Benzelstierna. 107.
— Catalogus disputationum in academiis et gymnasiis Sveciæ. 46.
— Handlingar om riksdagen 1682. 384.
— Repertorium Benzelianum. 107.
Lietzmann, J., Tabulae in usum scholarum. 15.
Lignell, A., Bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnes historia ur presteståndets archiv. 151.
Liiv, O., Das Archivwesen in Estland. 120.
— Das staatliche Archivwesen in Estland bis zur Gründung des Staatszentralarchives. 120.
— Über die Archive und deren Benutzung in Estland zur schwedischen Zeit. 120.
Lilienberg, E. V., Minnespenningar över enskilda svenska män och kvinnor. 27.
— Olof Skötkonungs mynt. 28.
— Om svenska mynt och myntvärden. 29.
Liljedahl, R., Einige Bemerkungen über das Archivmaterial zur »Skytte-Zeit» in der Geschichte Livlands. 121.
— Svensk förvaltning i Livland. 413.
— Östersjöprovinsernas svenska tid i den tysk-baltiska historieskrivningen. 339.
Liljefalk, A., Frederiksoddes förste Dage og Carl Gustafs Overgang over Lille Belt. 440.
— Kalmarkrigen. 369.
— Kampen om Kalmar. 369.
— Kejserkrigen. 419.

Liljegren, J. G., Anteckningar rörande medeltidens tideräkning. 11.
— Förteckning öfver en samling af permbref uti ... Lars v. Engeströms bibliothek. 97.
— Monumenta runica. 147.
— Run-urkunder. 221.
Liljencrantz, J., Anteckningar och memorial. 534.
Lilla rimkrönikan. 279.
Lilliecrona, C. W., Bakom riksdagens kulisser. 607.
— Fältmarskalken grefve Johan Christopher Toll. 535.
Lilliestråle, J. V., Riksens ständers stora deputations betänkande om orsakerna till wåra goda lagars elaka wärkställighet ... 474.
Lilliestråle, N. F., Riksdagarna 1609 och 1610. 369.
Linck, J., Konung Oscar II. 640.
Lind, C., Carl XII i Turkiet. 460.
Lind, H. D., Om Styrkeforholdet mellem den danske og den svenske Flaade i Slaget paa Kögebugt. 447.
Lindahl, N., Katalog över Fryxellska samlingen i Karlstads stifts- och läroverksbibliotek. 108.
Lindberg, F., Bernadotte och Walcherenexpeditionen. 639.
Lindblom, A., Akter rörande ärkebiskopsvalet i Uppsala 1432. 255.
— En omtvistad biskopsstol i Sverge under kyrkoschismen. 319.
Lindblom, J. A., Linköpings bibliotheks handlingar. 107.
Lindbæk, J., Pavernes Forhold til Danmark under Kongerne Kristiern I og Hans. 319.
Lindeberg, A., Rättegångs-handlingar. 587.
Lindén, B., Kommunala arkiv och deras vård. 88.
Linder, E., Den svenska mekaniska verkstadsindustriens utveckling. 663.
Linder, H. F., De svenska lagmännens ställning till konung och folk t. o. m. år 1347. 314.
Linderholm, E., Gustav Vasa och reformationen i Sverige. 352.
— Sven Rosén och hans insats i frihetstidens radikala pietism. 512.
Lindgren, J., Det socialdemokratiska arbetarpartiets uppkomst. 650.
Lindgren, J. A., Bidrag till den svenska pietismens historia. 512.
Lindhagen, A., Den nya stilens införande i Sverige. 12.
— Der schwedische Kalender seit dem Jahre 1700. 12.
Lindner, T., Die deutsche Hanse. 305.
Lindqvist, S., Birkamynten. 251.
— Den helige Eskils biskopsdöme. 252.
— Den historiska kärnan i ynglingasagans svenska kungakrönika. 245.
— Forntida riksbyggare. 244.
— Hedeby och Birka. 251.
— Hedebyväldets varaktighet. 247.
— Hednatemplet i Uppsala. 229.
— Norden och Ansgar. 227.
— Ottarshögen i Vendel. 245.
— Slesvig och Birka. 251.
— Snorres uppgifter om hednatidens gravskick och gravar. 245.
— Ynglingaättens gravskick. 245.
Lindroth, H., Eriksgata. 311.
— Våra ortnamn och vad de lära oss. 36.

Lindstén, G., Några anonyma bref om 1809 års revolution. 531.
— När Elfsborgs lösen betalades. 418.
Lindström, A., Öfveramiralen, friherre Pukes expedition till Vesterbotten. 623.
Lindström, H., Näringsfrihetens utveckling i Sverige. 661.
— Näringsfrihetsfrågan i Sverige. 661.
Linge, K., Svärdsjö socken. 350.
Linköpings bibliotheks handlingar. 107.
Linnström, H., Svenskt boklexikon åren 1830—1865. 46.
Linvald, A., Dansk Arkivvæsen. 120.
— Das Archivwesen Dänemarks. 120.
— Kronprins Frederik og hans Regering. 579.
Linvald, A. & Müller, T. A., Det danske Folk under Enevælden. 578.
Lisola, F. von, Berichte. 382.
Lithberg, N., Almanackan. 13.
— Runstaven, en ursvensk rådgivare åt Sveriges bönder. 13.
— Runstavens uppkomst. 13.
Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch. 287.
Livijn, C., Bref från fälttågen i Tyskland och Norge. 591—592.
Livländische Geschichtsliteratur. 54.
Ljunggren, C. J., Minnes-anteckningar. 592.
— Skildring af krigshändelserna i Öster- och Västerbotten. 545.
Ljunggren, G., Svenska Akademiens historia. 577.
Ljungström, C. J., Äldre handlingar rörande Vestergötland. 255.
Loccenius, J., Antiquitatum Sveo-Gothicarum . . . libri tres. 182.
— Rerum Svecicarum historia. 182.
— Swenske och göthiske gamle handlingar. 182.
Lodge, R., The treaty of Abo. 496.
Lorents, Y., Efter Brömsebrofreden. 432.
Lorentzen, T., Die schwedische Armee im dreissigjährigen Kriege und ihre Abdankung. 430.
Lorenz, O., Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. 52.
— Lehrbuch der gesammten wissenschaftlichen Genealogie. 30.
Lorenzen, M., Gammeldanske Kröniker. 290.
Lörichs, L. L., Köping-Uttersbergs järnväg. 660.
Lossius, J., Die Urkunden der Grafen de Lagardie in der Univ.-bibliothek zu Dorpat. 105.
Lowe, E. A., Codices latini antiquiores. 14.
Lovisa Ulrika, Journal de la reine Louise Ulrique. 487.
— Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. 481.
Ludvigsson, R., Krönika om k. Gustaf I. 174, 333.
Lund, H., Engelstofft, P. & Mackeprang, M., Det danske Folk under kampen mellem Kongemagt og Adelsvælde. 348, 406.
Lund, Hanna, Stockholmstraktaten av 3. mars 1813. 625.
Lund, P. af, Dagbladet wälsignade tryck-friheten. 547.
— Tryck-friheten den wälsignade. 547.
Lundberg, B. G., De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen. 461.

Lundberg, B. G., Den franske ambassadören Croissy såsom medlare mellan Karl XII och Fredrik Vilhelm I. 401.
— En hemlig preussisk beskickning till Sverige. 494.
— Görtz i närheten af Berlin. 463.
— Sverige och Preussen från krigsutbrottet 1715 till freden 1720. 461.
Lundberg, O., Nordisk ortnamnslitteratur. 37.
Lundegård, A., Om Engelbrekt, Erik Puke och Karl Knutsson, som blef kung. 308.
Lundelius, H., Interpellationsinstitutet. 651.
Lundgren, H., Anecdota Benzeliana. 404.
— Litteratur om Östergötland. 46.
Lundh, H., Flottreforms- och silveranskaffningsplaner. 575.
— Gustaf IV Adolf och Sveriges utrikespolitik. 566.
— Göta kanals byggnadshistoria. 658.
— Karl XIV Johan och Baltzar Bogislaus von Platen. 667.
Lundin, C. F., Wismars pantsättande. 575.
Lundius, C., Zamolxis primus Getarum legislator. 181.
Lundqvist, B. V:son, Gustaf II Adolf och folkfantasien. 417.
Lundqvist, K. G., Om hertigdömenas statsrättsliga ställning till kronan i Sverige. 345.
— Sveriges förbund med Kur-Sachsen. 446.
— Sveriges förbund med Mecklenburg-Güstrow. 446.
— Sveriges krig med staden Bremen. 446.
Lundqvist, K. G., Sveriges neutralitetsförklaring år 1666. 446.
Lundqvist, K. V., Bidrag till kännedomen om de svenska domkapitlen under medeltiden. 318.
Lunds ärkestifts urkundsbok. 148.
Lundstedt, B., Sveriges periodiska litteratur. 47, 490, 620.
Lundström, H., Handlingar angående Karl IX:s räfst med professorerna i Uppsala. 323.
Luschin von Ebengreuth, A., Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der neueren Zeit. 26.
— Die Münze nach Wesen, Gebrauch und Bedeutung. 26.
Luth, W., Förteckning på de historiska manuskript, som finnas i Kongl. gymnasii-bibliotheket i Skara. 108.
Lüdtke, W., Die Verehrung des hl. Anschars. 227.
Lynar, R. F. zu, Aus einem schwedischen Reisejournale. 491.
— Hinterlassene Staatsschriften. 491.
— Réflexions sur la situation des affaires de la Suède avant la diète de 1738. 491.
— Relation de ce qui s'est passé en Suède à la diète de 1738—1739. 480.
— Schilderung der Lage der öffentl. Angelegenheiten des Königreichs Schweden. 491.
Läffler, L. F., Anmärkningar [till S. Bugge, Om nordiske Folkenavne hos Jordanes]. 226.
— De svenska landskapsvapnen i nyare framställningar. 24.
— Om de östskandinaviska folknamnen hos Jordanes. 226.

Läffler, L. F., Om den fornsvenska hednalagen. 262.
— Ortnamnsforskningen och några Olof-Skötkonungs-mynt. 28.
Laehr, G., Die Anfänge des russischen Reiches. 249.
Lärda tidningar. 140, 490.
Laetus, R., Rerum Danicarum libri undecim. 338.
Löfgren, E. O., Karl Johan i Tyskland t. o. m. slaget vid Leipzig. 626.
— Sverige—Norge och danska frågan. 631.
Lönborg, S., Adam af Bremen och hans skildring af Nordeuropas länder och folk. 35, 228.
— Sveriges karta. 37.
Loenbom, S., Handlingar til konung Carl XI:tes historia. 383.
— [Historiska urkundspublikationer.] 139.
— Kongl. rådets och fält-marskalkens, herr grefwe Magni Stenbocks lefwerne. 389.
Lönnroth, E., Biskop Thomas' Frihetsvisa. 284.
— Engelbrekt. 670.
— Sturekrönikan. 280.
— Sverige och Kalmarunionen 1397—1457. 301.
Löw, G., Sveriges forntid i svensk historieskrivning. 167.
Loewe, W., Bibliographie der hannoverschen und braunschweigischen Geschichte. 52.
— Bücherkunde der deutschen Geschichte. 51.
— Das deutsche Archivwesen. 122.
Löwenhielm, C. A., Min lefvernes beskrifning. 608.
Löwenhielm, C. G., Minnen. 608.
Löwenhjelms papper. 77.
Lövgren, B., Ståndsstridens uppkomst. 433.
Lövland, J., Menn og minner fra 1905. 617.

Mably, G., De l'étude de l'histoire. 9.
Mackenzie, F. C., The sibyl of the North. 434.
Mackeprang, M., Det danske Folk under Kampen mellem Kongemakt og Adelsvælde. 348, 406.
Madsen, V., Et Saxoproblem. 234.
Magalotti, L., Relazione del regno di Svezia. 396.
Magnus Erikssons landslag. 266.
Magnus Stenbock. Minnesskrift. 465.
Magnus, Joh., Briefe. 168.
— Historia de omnibus Gothorum Sveonumque regibus. 166.
— Historia metropolitanae ecclesiae Upsaliensis. 166.
— Swea och Götha crönika. 166.
Magnus, Ol., Berättelse till K. Gustaf I om sin beskickning till regentinnan Margareta af Nederland. 324.
— Briefe. 168.
— Historia de gentibus septentrionalibus. 167.
— Historia om de nordiska folken. 168.
Magnusson, A. M., Nicolaus Olai Botniensis. 370.
Magnusson, G., Socialdemokratien i Sverige. 650.
Maigret, P., [Brev om Karl XII:s död]. 403.
Majkov, V. V., Pamjatniki diplomatičeskich snošenij Moskovskago gosudarstva a Švedskim gosudarstvom. 324.
Malaspina, D., [Rapporter]. 326.

Malin, A., Der Heiligenkalender Finnlands, seine Zusammensetzung und Entwicklung. 12.
— De S. Henrico episcopo et martyre. 272.
Malmgren, R., Om särskilda utskott. 647.
Malmsten, E., Anteckningar om Svea hofrätts arkiv. 74.
Malmström, C. G., Augustenburgarnes politik och trontöljarevalen i Sverige. 637.
— Axel Fersen som memoirförfattare. 484.
— Den nittonde augusti 1772. 576.
— Handlingar rörande C. O. Lagercrantz och finska kriget. 143, 479.
— Handlingar rörande Sveriges historia. 143, 386, 478.
— Minne af Jakob Albrecht von Lantingshausen. 505.
— Några ord om riksstyrelsen under de tio första åren af Karl XII:s frånvaro. 469.
— Om centralisation, embetsmän och län i Sverige under medeltiden. 313.
— Om embetsmännens ställning till riksdagen under frihetstiden. 504.
— Om konventikelplakatets uppkomst. 511.
— Ständernas utskottsmöte 1710. 470.
— Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död. 493.
Malmström, O., Bidrag till det Svenska Pommerns historia. 414.
— Högmålsprocessen mot Nils Bielke. 445.
— Karl XI:s bref till Nils Bielke. 383.
Malmström, O., Nils Bielke och kriget mot turkarna. 445.
— Nils Bielke såsom generalguvernör i Pommern. 445.
— Samuel Pufendorf. 189.
— Till Gustaf Adolf Reuterholms historia. 555.
Malmö stads urkundsbok. 148.
Malone, K., Ptolemy's Skandia. 225.
Mandata . . . Sigismundi . . . ad illustrissimum principem, dominum Carolum. 342.
Manderström, L., Diplomatiska handlingar rörande den danska frågan. 595.
— Recueil de documens inédits concernant l'histoire de Suède sous le règne de Gustave III. 521.
Mankell, J., Handlingar rörande sommarfälttåget i Brandenburg 1675. 384—385.
— Om Gustaf II Adolfs politik. 423.
— Om orsakerna till Gustaf II Adolfs deltagande i trettioåriga kriget. 423.
— Slaget vid Holowczyn. 459.
— Slaget vid Kliszow. 458.
Mannerfelt, O., Älfsborgs läns landsting. 655.
Mannerheim, L. A., Utlåtande i författningsfrågan 1809. 582.
Manthey, A. C., Dagböger. 617.
Marcellus, se Bergstrand, W.
Mareš, F., Die maritime Politik der Habsburger. 422.
Marklin, G., Catalogus disputationum in academiis Scandinaviæ et Finlandiæ. 46.
Marstrander, C. J. S., Om runerne og runenavnenes oprindelse. 220.

Martin, Ch. T., The record interpreter. 15.
Martin, J., Deux confesseurs de la foi au XVI:e siècle: Joannes et Olaus Magnus. 168.
— Gustave Vasa et la réforme en Suède. 352.
Martjenko, M. K., Striden vid Holovczin. 459.
Materialy dlja istorii Gangutskoj operacii. 391.
Materialy dlja istorii russkago flota. 472.
Maurer, K., Das älteste Hofrecht des Nordens. 265.
Maury, L., Les comtesses de la Marck et de Boufflers et Gustave III. 526.
— Suède 1884—1902. 42.
Meadowe, P., A narrative of the principal actions occuring in the wars betwixt Sweden and Denmark. 393.
— Redogörelse för den politiska ställningen i Norden. 393.
Mecklenburgisches Urkundenbuch. 287.
Meddelanden till J. L. Runeberg om händelser under finska kriget. 545—546.
Meijer, C., Kriget emellan Sverige och Danmark. 570.
Meisner, H. O., über das Archivwesen der russischen Sowjet-Republik. 121.
Meister, A., Die Anfänge der modernen diplomatischen Geheimschrift. 18.
— Grundzüge der historischen Methode. 8.
Melander, C. G., Svenska riksdagens justitieombudsman. 647.
Melen, B. von, Antwort und Widerlegunge. 668.
Melén, J. G., Förteckning öfver Kalmar h. elementarläroverks boksamling. 107, 108.
Melin, H. G. af, Berättelse om statskuppen den 13 mars 1809. 547.
Mellander, K., Arkivhandlingar för Göteborgs och Bohus län i landsarkivet i Göteborg. 89.
— Brev från 1828—30 års riksdag. 599.
— Gustaf d'Albedyhll och Benzelstjernas anslag mot den ryska flottan. 532.
— Johan Christopher Toll. 576.
— Länsarkivets i Östersund samlingar år 1931. 89.
— Västgötalitteratur. 46.
Memorialer angående Herrar riksens råds licentierande. 474.
Messenius, A. J., Historia begripandes orsakerna til den oenighet. 186.
Messenius, J., Chronicon episcoporum. 170.
— Genealogia Sigismundi. 170.
— Retorsio imposturarum. 173.
— Sanfärdigt och rättmätigt geenswar. 173.
— Scondia illustrata. 128, 131, 171, 344.
— Sententia ordinum. 173.
— Sveapentaprotopolis. 170.
— Theatrum nobilitatis Svecanae 170.
— Twå små gamble Sweriges och Göthes chrönikor. 164.
Meyer, E., Några anteckningar om Westinska samlingarna å Uppsala univ.-bibliotek. 103.
— Om drottning Kristinas literära verksamhet i Italien. 435.
— Program, utg. vid Upsala universitet. 47.

Mežov, V. I., Russkaja istoričeskaja bibliografija. 53.
Mickwitz, A., De finska deputationerna och finska ekonomiekommissionerna. 500.
Mikkola, J. J., Venäläisistä kronikoista pohjoismaiden keskiajan historian lähteinä. 292.
Millqvist, V., Svenska riksdagens borgarstånd. 502, 580.
Mindeskrift i Anledning af 250-Aarsdagen for Stormen paa Köbenhavn. 440—441.
Minnesskrift med anledning av Motala verkstads hundraåriga verksamhet. 663.
En minnes-skrift, som är skrifwen efter fru Märtha [Leyonhufvuds] egen hand. 334.
Minnesskrift utg. av Svenska stadsförbundets tidskrift. 654.
Minnesskrift vid invigningen af nya posthuset i Stockholm. 660.
Minto, J., Reference books. 123.
Missiver fra Kongerne Christiern I:s og Hans' Tid. 285.
Mitteilungen der preussischen Archivverwaltung. 122.
Modée, R. G., Utdrag af de emellan Hans Konglige Majestät och Cronan Swerige å ena och utrikes magter å andra sidan sedan 1718 slutna alliancetraktater. 134, 476.
— Utdrag utur alle ifrån den 7 dec. 1718 utkomne publique handlingar. 134, 477, 517.
Modéer, I., Schwedische Ortsnamenforschung. 37.
Molbech, C., Bidrag til Dronning Christinas . . . Historie. 380.
— Kong Christian IV:s egenhændige Breve. 377.
Moler, W., Bidrag till en gotländsk bibliografi. 45.
— Förteckning på handskrifter i Westerås allm. läroverks bibliotek. 109.
— Namnregister till Hülpherska genealogierna i Vesterås allm. läroverks bibliotek. 109.
Molinier, A., Les sources de l'histoire de France depuis les origines jusqu'en 1815. 52.
Mollerup, W., Bidrag til den nordiske Syvaarskrigs Historie. 357.
— Danmarks Riges Historie 1536—1588. 348.
— Danske Kancelliregistranter. 330.
— Kong Frederik den Förstes danske Registranter. 330.
Moltesen, L., De avignonske pavers forhold til Danmark. 319.
Moltesen, L., Krarup, A. & Lindbæk, J., Acta pontificum Danica. 285.
Moltke, A., Daniel Rantzaus Tog til Östergötland. 357.
Momma-Reenstiernska papperen. 77.
Monod, G., Bibliographie de l'histoire de France. 52.
Montan, E. V., Bidrag till Gustaf III:s historia, särskilt i konstitutionellt hänseende. 570—571.
— De äldsta statsutskotten. 572.
— Utdrag ur grefve Samuel af Ugglas' efterlemnade papper. 527.
Montelius, O., Bibliographie de l'archéologie préhistorique de la Suède pendant le 19:e siècle. 216.
— Forntiden. 217, 238.
— Kulturgeschichte Schwedens. 238.

Montelius, O., Mynt och sedlar. 28.
— Om lifvet i Sverige under hednatiden. 238.
— Sur les sculptures de rochers de la Suède. 217.
— Sverige och vikingafärderna västerut. 247.
— Ynglingaätten. 245.
Montgomery, A., Industrialismens genombrott i Sverige. 662.
— Riksbanken och de valutapolitiska problemen. 510.
— Svensk traktatpolitik. 659.
— Svensk tullpolitik. 659.
Montgomery, G., Historia öfver kriget emellan Sverige och Ryssland. 569.
Monumenta historica Norvegiae. 289.
Moore, J., Diary. 550.
Morén, F. W., Kring 1812 års politik. 624—625.
Morgenstierne, B., Den unionelle ret. 635.
Morris, I. N., Minnen från min ministertid i Stockholm. 614.
Moser, C. F. von, Rettung der Ehre und Unschuld . . . von Goerz. 388.
Mošin, V. A., Načalo Rusi. 249.
— Varjago-russkij vopros. 249.
Motzfeldt, K., Dagböger. 617.
— Efterladte Papirer. 618.
Motzfeldt, P., Breve og Optegnelser. 617.
— Dagbog fra det overordentlige Storthing 1814. 617.
Munch, P. A., Det norske Folks Historie. 295.
— Pavelige Nuntiers Regnskabs- og Dagböger. 288.
Munthe, Arne, Kungl. Statskontoret. 410, 653.
— Likvidationskommissionen. 85, 443.
Munthe, Arnold, Flottan och ryska kriget. 561.
— Henrik af Trolle, Fredrik af Chapman. 562.
— Karl XII och den ryska sjömakten. 450.
— Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm. 432.
— Klas Kristersson Horn. 357.
— Sjömaktens inflytande på vår historia. 409.
Müller, T. A., Det danske Folk under den ældre Enevælde. 406—407, 513, 578.
Månsson, F., Gustav Vasa och Nils Dacke. 352.
Möller, B., Litteratur om Halland. 45.
Möller, L., Septentrionalische Historien. 339.
Möller, P. von, Forn-handlingar rörande Halland. 255.
Mörner, A. G., Exposé raisonné et historique des évenemens principaux de la diète de 1800. 525.
— Reflexioner i anledning af närvarande politiska ställning. 525.
Mörner, C. O., Kort berättelse om ursprunget till thronföljar-valet i Örebro. 589.

Nannestad, V. L., Hertugen af Gottorps Indflydelse paa Fredsforhandlingerne i Nimwegen, Fontainebleau og Lund. 447.
Napoleon I, Correspondance. 551.
— Correspondance inédite. 551.
— Dernières lettres inédites. 551.
— Lettres inédites. 551.
Nash, E. G., Hansan. 305.
Naumann, C., Sveriges statsförfattnings-rätt. 634.

Naumann, E., Adeln som riksstånd. 501.
— Anteckningar rörande Kammararkivets historia. 83.
— Bengt Bergius. 137.
— Hammersamlingen. 77.
— Justitiekanslärsämbetet. 504.
— Magnus Stenbocks brev till Peter Malmberg. 389.
— Om centralförvaltningen under Karl XII:s tid. 469.
— Om riksdagsbesvären. 499.
— Om sekreta utskottet. 500.
— Personregister [till Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll]. 151, 475.
— Register [till Historiska handlingar]. 154.
Necrologium Lincopense. 269.
Necrologium Lundense. 270.
Neergaard, N., Under Junigrundloven. 632.
Neikter, J. F., De efficacia climatum. 200.
Neikter, J. F. & Kolmodin, O., Collectio monumentorum historiam Svecanam illustrantium. 142.
Nekludov, A., Diplomatic reminiscences. 615.
— En diplomats minnen. 615.
— Souvenirs diplomatiques. 615.
Nekrologier. 269.
Nelson, A., Akademiska afhandlingar vid Sveriges universitet och högskolor. 47.
— Medeltidens latinska bok och skrift. 14.
— Om Uppsala Universitet under medeltiden. 320.
— Peder Swarts gensvar 1558. 172.
Nemeitz, J. C., Memoires concernant monsieur le comte de Stenbock. 403.
Neovius, A., Chronographia Scandinaviae. 12.
— Ur Finlands historia. Publikationer ur de Alopaeiska papperen. 489.
Neresius, J., Berättelse om riksdagen 1726—1727. 488.
Nerman, B., Den svenska Ynglingaättens gravar. 245.
— Det svenska rikets uppkomst. 242.
— Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit. 250.
— En svensk bosättning i östra Ryssland. 250.
— En utvandring från Gotland och öns införlivande med sveaväldet. 244.
— Hur länge har Ynglingaätten regerat i Sverige? 245.
— Kung Agne och hans död på Agnefit. 245.
— Kungshögarna på Adelsö och Sveriges äldsta konungalängd. 245.
— Ottar Vendelkråka och Ottarshögen i Vendel. 245.
— Studier över Svärges hedna litteratur. 237.
— Svärges älsta konungalängder som källa för svensk historia. 245.
— Vilka konungar ligga i Uppsala högar? 244—245.
— Ynglingasagan i arkeologisk belysning. 245.
Nerman, T., Fersenska mordet. 637.
Nestorskrönikan. 233.
Nettelbladt, C., Schwedische Bibliothec. 136, 335.
Neuber, A., Der schwedisch-polnische Krieg. 437.

Neuman, E., Karlskrönikans proveniens och sanningsvärde. 278.
— Latinskt-svenskt glossarium efter Cod. Ups. C 20. 17.
Nicolas Mikhailowitch, Les rélations diplomatiques de la Russie et la France. 550.
Niebuhr, B. G., Römische Geschichte. 5.
Nielsen, O., Kjöbenhavns Diplomatarium. 285.
Nielsen, Y., 1814. Fra Kiel til Moss. 634.
— Aktmæssige Bidrag til de nordiske Rigers politiske Historie i 1813 og 1814. 592.
— Aktmæssige Bidrag til Sveriges politiske Historie 1812—13. 592.
— Aktstykker om Bodösagen. 594.
— Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss. 593.
Aktstykker vedkommende Stormagternes Mission. 593.
— Aktstykker vedrörende Fredsunderhandlingerne med de mot Frankrig forbundne Magter. 593.
Bidrag til Norges Historie i 1814. 633.
— Bidrag til Norges og Sveriges Historie 1812—16. 598.
— Christian Frederik 1813—14. 633.
— Da Unionen skulde briste. 618.
— Diplomatisk Brevveksling om Norge. 592.
— Diplomatiske Aktstykker fra 1814. 592—593.
— Fra Johan Sverdrups Dage. 618.
— Grev Herman Wedel Jarlsberg og hans Samtid. 633.
— Grev Sandels' Statholderskab. 635.
Nielsen, Y., Grev von Platens Statholderskab. 635—636.
— Gustav III:s norske politik. 560.
— Kampen om Trondhjem. 439.
— Lensgreve Johan Caspar Herman Wedel Jarlsberg. 633.
— Norge i 1814. 633.
— Norges Historie efter 1814. 635.
— Om Konventionen i Moss. 634.
— Tidsrummet 1537—1588 [i Norges Historie]. 348—349.
— Tidsrummet 1588—1660 [i Norges Historie]. 349, 407.
— Under Oscar II:s regjering. 618.
Nikula, O., Svenska skärgårdsflottan. 511.
Nilsson, A., Den svenska riksdagen under Erik XIV:s regering. 359.
Nilsson, J. E., Borgarståndet under frihetstiden. 499.
— Författningsrevisionen. 649.
— Riksdagsmannavalen i Landskrona och Helsingborg. 502.
Nilsson, J. W., De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike. 567.
Nilsson, O., Blad ur konung Gustaf III:s historia. 577.
— Blad ur konung Gustaf III:s och drottning Sofia Magdalenas giftermålshistoria. 497.
— Danmarks uppträdande i den svenska tronföljarefrågan. 497.
1930 års arkivsakkunnigas betänkande rörande krigsarkivets omorganisation. 91.
Nolcken, E. M. von, Berättelse om rikets tillstånd. 485—486.
Nordberg, J., Konung Carl den XII:tes historia. 190.
Nordberg, S. Olsson, Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom före 1300. 147.
Nordén, A., Bråvalla slag och andra

sagominnen från Norrköping. 243.
Nordén, A., Förhistoriskt järn. 230—240.
— Hällristningarnas kronologi och betydelse. 218.
— Norrköpings medeltid. Ett diplomatarium Norcopense. 148.
— Några bidrag till Bråvallaslagets bygdegeografi. 243.
— Saga och sägen i Bråbygden. 243.
Norden, E., Die germanische Urgeschichte in Tacitus Germania. 225.
Nordenstreng, R., Vikingafärderna. 246.
Nordensvan, C. O., 1808. 570.
— August den starke. 472.
— Bonaparte och Fersen. 566.
— Karl XII. 450.
— Svenska armén 1700—1709. 470.
— Svenska armén 1709—1718. 470.
— Svenska arméns regementen 1700—1718. 470.
Nordfelt, A., Erikskrönikans åider och tillkomst. 276.
Nordin, C. G., Dagboksanteckningar. 534.
— Handlingar til uplysning af swenska krigshistorien. 143.
— Konung Carl XI:tes dagbok. 383.
Nordin, C. G., Styffe, C. G. & Annerstedt, C., Directorium chronologico-diplomaticum Sveciæ. 41.
Nordin, H., De ecklesiastika deputationerna under Fredrik I:s regering. 500.
Nordin, R., En blick på Sveriges förhållande till Österrike. 566.
Nordinska samlingen. 102.
Der nordische Kontrolleur. 548.
Nordisk bibliografisk litteratur 38.
Nordiska museets arkiv 93.
Nordlund, K., Den svensk-norska krisen. 636.
— Den svenska reformationstidens allmänna statsrättsliga idéer. 345.
— Om censureringen af Jacob Vildes »Historia pragmatica». 192.
Nordmann, P., Johan Henrik Hästesko. 563.
— Per Brahe. 433.
Nordmann, P. & Schybergson, M. G., Finlands kulturhistoria. 319.
Nordström, J., De yverbornes ö. 178.
— Götisk historieromantik och stormaktstidens anda. 178.
— Lejonet från Norden. 416.
— Tal vid Gustav Adolfsfesten. 416.
Nordström, N. J., Svenska baptistsamfundets historia. 665.
Nordvall, J. E., Svensk-ryska underhandlingar före freden i Kardis. 437.
— Sverige och Ryssland efter freden i Kardis. 445.
Noreen, A., Äldre Västgötalagen. 262.
Norelius, C., Kungl. Statsutredningen. 575.
Norges gamle Love. 284.
Norges historie. 240, 295, 348, 407, 514, 578, 622.
Norges historie. Bibliografi. 48.
Norlin, T., Svenska kyrkans historia efter reformationen. 348.
Norman, O., Övergången av Donau och Lech. 417.
Norrköpings medeltid. 148.
Norrköpings weko-tidningar. 140.

Norrmann-Lundberg, C. G., Bidrag till frågan om äganderätten till prestgårdarne i Sverige under medeltiden. 316.
Norsk historisk videnskab i femti år 1869—1919. 48.
Norska stortingets forhandlinger. 581.
Det norske folks liv og historie. 240, 295, 407, 514, 578.
Norske Rigs-registranter. 373.
Numismatik. 26.
Nya facta eller ett ögonvittnes anteckningar om revolutionen i Sverige 1809. 547.
Nya lärda tidningar. 138.
Nya svenska biblioteket. 138.
Nydala klosters brevbok. 257.
Nye Bidrag til Kalmar-Krigens Historie. 336.
Nygren, E., Paradiso-klostrets arkiv. 125.
— Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer. 329.
— [Redogörelse för Riksarkivets och Kammararkivets innehåll]. 67.
— Vadstena klosters tänkebok och annalhandskriften C 92. 268, 269.
— Våra kyrkoarkiv. 87.
Nyköpings wekoblad. 140.
Nylén, E., Eriksvisan. 283.
Nylund, M., G. A. Reuterholm under förmyndaretiden. 555.
Nyrop, C., Danmarks Gilde- og Lavsskraer fra Middelalderen. 286.
Nyström, J. F., Bidrag till svenska handelns och näringarnas historia. 508.
— De svenska ostindiska kompanierna. 508.
Nytt förråd af äldre och nyare handlingar rörande nordiska historien. 137.
Närkeslagen. 260.

Odencrants, A., Fotografiska arbetsmetoder i den krigshistoriska forskningen. 57.
Odhner, C. T., Bidrag till svenska stadsförfattningens historia. 314.
— Bidrag till svenska städernas och borgareståndets historia före 1633. 314.
— Den nya Riksarkivbyggnaden. 65.
— Fredrik Ferdinand Carlson såsom häfdateknare. 207.
— Gustaf III och Katarina II. 563.
— Gustaf III:s besök i Köpenhamn. 560.
— Kolonien Nya Sveriges grundläggning. 432.
— Minne af Ulrik Scheffer. 576.
— Minnesruna över Carl Jedvard Bonde. 114.
— Några kritiska anmärkningar rörande slaget vid Lützen. 426.
— Om de svenska städernas kommunala utveckling. 411.
— Om orsakerna till Gustaf II Adolfs deltagande i trettioåriga kriget. 423.
— Razumovskijs not. 561.
— Sveriges deltagande i westfaliska fredskongressen. 430.
— Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare. 433.
— Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering. 553.
Ogier, Ch., Ephemerides sive iter Danicum, Suecicum, Polonicum. 392.

Ogier, Ch., Från Sveriges storhetstid. 392.
Ohldén, A., Lektor P. Waldenström. 667.
Olai, Ericus, se Ericus Olai.
Olán, E., Ostindiska compagniets saga. 508.
Olmer, E., Alliansen mellan Sverige och huset Lüneburg. 454.
— Alliansförhandlingen mellan Sverige och konung August. 454.
— Konflikten mellan Danmark och Holstein-Gottorp. 449.
— Kristian V:s öfverfall på Holstein-Gottorp vid Karl XI:s död. 454.
— Om ryssfruktan i Sverige för 200 år sedan. 454.
— Sveriges förhållande till konungavalet i Polen. 454.
Olrik, A., De nordiska folken under vikingatiden och den äldsta medeltiden. 246—247.
— Nordisk Aandsliv i Vikingetid og tidlig Middelalder. 246.
Olrik, J., Det danske Folk i den ældre Middelalder. 295.
— Studier over Sakses historiske Kilder. 234.
— Tekstkritiske Bemærkninger til Sakses Gesta Danorum. 669.
Olrik, J. & Christiansen, C. P. O., Det danske Folk i den yngre middelalder. 295.
Olsen, M., Om troldruner. 220.
Olson, E., Norges konungasagor. 236.
— Utdrag ur Magnus Erikssons landslag. 266.
— Östgötalagens 1300-talsfragment 264.
Olsson, G., Den svenska betsockerindustrien. 657.
Olsson, H., Reuterholmska manuskriptsamlingarnas öden. 78.
Olsson, H. A., Ministerstyrelse och kollegialprinciperna i svensk reformdiskussion. 642.
Olsson, P., Fornhandlingar rörande Jämtlands län. 255.
Olsson, R., Bondeståndet under den tidigare frihetstiden. 502.
— Bondeståndet under frihetstitiden. 499.
Om de ministeriella ärendena och formerna för deras behandling i Sverige-Norge. 635.
Omont, H., Catalogue des manuscrits Danois, Islandais, Norvégiens et Suédois de la Bibliothèque Nationale de Paris. 126.
Omständelig berättelse, huru the swenske af tyskarna blefwo i Stockholm forrodhne oc brände. 281.
Opel, J. O., Der niedersächsisch-dänische Krieg. 419.
Opitz, W., Die Schlacht bei Breitenfeld. 426.
Oppenheim, P., Der heilige Ansgar. 227.
Ordbok över svenska språket, utg. av Svenska akademien. 18.
Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. 37.
Ortnamnen i Värmlands län. 36.
Ortnamnen i Älvsborgs län. 36.
Oscar II, Några bidrag till Sveriges krigshistoria. 465.
Ossbahr, C. A., Mynt och medaljer, slagna för främmande makter i anledning av krig mot Sverige. 28.
Otman, I., Äldre Västgötalagen öfversatt och förklarad. 263.
Otto, A., Beiträge zur Textgeschichte des Adam von Bremen. 228.

Oxenstierna, A., Bref til grefve Johan Oxenstierna åren 1642—49. 139.
— Skrifter och brefvexling. 150—151, 374.
Oxenstierna, A. G., Förteckning öfver Bielkeska arkivet på Thureholm. 80.
— Förteckning öfver handskriftssamlingen på Wiks sätesgård i Upland. 81.
Oxenstierna, G., Berättelse om mötet mellan k. Gustaf II Adolf och k. Kristian IV. 392.
Oxenstierna, J. G., Gustaf III:s skrifter. 525.
Oxenstiernska samlingen. 78.

Paetow, L. J., A guide to the study of Medieval history. 50.
Paleografi. 13.
Pallin, J. R., Underhandlingar mellan Sverige och Lifland. 355.
Palmblad, V. F., Ur och om Stenbockska archivet på Thorsjö. 114.
Palme, O., »Les anecdotes de Suede» och dess författare. 405.
— Originalmanuskriptet till Rasmus Ludvigssons krönika om Erik XIV. 333.
Palmén, E. G., Historisk framställning af den svensk-finska handelslagstiftningen. 408.
— Politiska skrifter af Anders Chydenius. 506.
— Sten Stures strid med konung Hans. 309.
Palmskiöldska samlingen. 101.
Palmstierna, C.-F., Bröderna Nordin och den gustavianska oppositionens grundlagsförslag. 583.
— Sverige och den orientaliska frågan. 629.
Palmstierna, C.-F., Sverige, Ryssland och England 1833—1855. 629.
Palmstierna, C. O., Berättelser ur frih. C. O. Palmstiernas lefnad. 609.
— »Minnesbilder i profil». 610.
Paludan-Müller, C., De første Konger af den Oldenborgske Slægt. 296, 301, 354.
— Grevens Feide. 355.
— Observationes criticae de foedere inter Daniam, Sveciam et Norvegiam. 297.
— Omrids af Kong Frederik den Fjerdes Kamp med Grev Magnus Stenbock. 465.
Palæografisk Atlas. 16.
Patkul, J. R. von, Berichte an das zaarische Cabinet. 387.
Paul, H., Aufgabe und Methode der Geschichtswissenschaften. 8.
Paul, J., Engelbrecht Engelbrechtsson und sein Kampf gegen die Kalmarer Union. 308.
— Gustaf Adolf. 415.
— Lübeck und die Wasa. 347.
Pavels, C., Biografi og Dagböger. 618.
— Dagbogs-Optegnelser 1815—16. 618.
— Dagböger. 618.
Pedersen, H., Runernes oprindelse. 219.
Peitz, W. M., Die Hamburger Fälschungen. 224.
— Untersuchungen zu Urkundenfälschungen des Mittelalters. 224.
Pekař, J., Valdštejn. 428, 670.
Perger, A., Jesuiterpateren Laurits Nielssen, saakaldt »Klosterlasse.» 365.
Peringskiöld, J., Anna Fickesdotter

Bylous Chronicon genealogicum. 131.
Peringskiöld, J., Heimskringla. 131.
— J. Messenius, Scondia illustrata. 131.
— Monumenta Uplandica. 131.
Peringskiöld, J. F., Adam av Bremen, Beskrifning om Swerige. 131.
— Jordanes, Beskrifning om Göthernas ursprung. 131.
Persson, K. Krönika angående hertig Carls regering. 337.
Persson, P., Kritisch-exegetische Bemerkungen zu den kleinen Schriften des Tacitus. 225.
— Tacitus mindre skrifter. 225.
Petander, K., De nationalekonomiska åskådningarna i Sverige, sådana de framträda i litteraturen. 507.
Peter I, Pis'ma i bumagi. 390.
Petersen, H., Danske adelige Sigiller fra det 13 og 14 Aarhundrede. 22.
— Danske gejstlige Sigiller fra Middelalderen. 22.
— Danske kongelige Sigiller. 22.
Peterson-Berger, E., Lantmäteriets kartografiska verksamhet. 37.
Pétiet, R., Gustave IV Adolphe et la révolution française. 564—565.
Petré, R., Dagbok. 400.
Petrejus, P., Een kort och nyttigh chrönica om allo Swerikis och Göthis konungar. 175.
— Regni Muschovitici sciographia. 175.
Petrelli, J., Striderna kring Finska viken. 460.
Petri, G., Armfelts karoliner. 467.
— Försvaret mot öster. 466.
— Kungl. Första livgrenadjärregementets historia. 346, 368, 409.
Petri, J., Dagbok, förd vid 1650 års riksdag. 392.
Petri, L., Refutatio erroris Herbesti 344.
— Svensk krönika. 170.
Petri, M., Konung Erik XIV:s krönika. 333.
Petri, Ol., Itt fögho sendebreff til P. Helie. 343.
— Samlade skrifter. 169.
— Swar uppå itt ochristelighit sendebreff. 343.
— Svenska krönika. 149, 168.
Pflugk-Harttung, J. von, Zur Beurteilung Bernadottes. 627.
Philippi, F., Einführung in die Urkundenlehre des deutschen Mittelalters. 20.
Philippson, M., Der grosse Kurfürst Friedrich Wilhelm von Brandenburg. 439.
Picavet, C. G., L'Europe politique de 1919 à 1929. 623.
Pihlström, A., Dagbok. 402.
Pingaud, L., Bernadotte, Napoléon et les Bourbons. 628, 639.
Piper, C., Dagbok. 401.
Piper, G. A., Minnen från Karl XII:s ryska fälttåg. 402.
Pipping, R., Erikskrönikan. 275.
— Guta lag och Guta saga jämte ordbok. 259.
— Kommentar till Erikskrönikan. 276.
— Nyköpings gästabud. 306.
— Strödda anteckningar till de fornsvenska lagarna. 259.
— Västgötalagens stadgande om svearna och konungavalet. 311.
Pira, K., Svensk-danska förhandlingar. 368.
Pirenne, H., Bibliographie de l'histoire de Belgique. 52.

Planer, O., Verzeichnis der Gustav Adolf Sammlung. 417.
Platou, C. N. S. & Lange, C. C. A., Rapporter og Breve fra Prinds Christian August. 549.
Poelman, H. A., Bronnen tot de geschiedenis van den Oostzeehandel. 287.
Pogodin, A., Der Bericht der russischen Chronik über die Gründung des russischen Staates. 249.
Pohler, J., Bibliotheca historico-militaris. 51.
Polievktov, M., Baltijskij vopros v russkoj politike posle Ništadtskago mira. 494, 514.
The political history of England. 514.
Politisk geografi. 34.
Politiska bref till Calonius 1792. 530.
Politiske Tractater. 589.
Pommersche Geschichtsdenkmäler. 552.
Pommersches Urkundenbuch. 287.
Poole, R. L., The political history of England. 514.
Poppius, G., Utlåtande i författningsfrågan 1809. 582.
Porthan, H. G., Ad recensionem Bullarii Romano-Sveogothici a nobil. a Celse editam accessio. 142.
— P. Juusten, Chronicon episcoporum Finlandensium. 142.
— Sylloge monumentorum ad illustrandam historiam Fennicam pertinentium. 142.
Posse, C. M., Dagbok. 399.
Posse, J. A., Anteckningar om Riks-Archivets bestämmelse och archivhandlingarnas fördelning. 67.
Posse, J. A. & Bowallius, R. M. & Westrin, Th., Förteckning på statsrättsliga handlingar, hvilka i original förvaras i Riksarkivet. 71.
Posselt, E. L., Europäische Annalen. 548.
Possevino, A., Relazione sul regno di Suezia. 327.
Posthumus, se Hellberg, J. C.
Post- och telegrafortförteckning. 35.
Potthast, A., Bibliotheca historica medii aevi. 50.
— Regesta pontificum Romanorum 288..
Preussisches Urkundenbuch. 287.
Pribram, A. F., Die Berichte des kaiserlichen Gesandten Franz von Lisola. 382.
— Franz Paul Freiherr von Lisola. 438.
Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer. 255, 329.
Proclamations de S. A. R. le prince royal de Suède et Bulletins. 591.
Prokopios, Der Gothenkrieg. 226.
Prosaiska krönikan. 164, 279.
Protocoll angående de om wållande till H. K. H. Kron-Prinsens död gängse rykten och misstankar. 588.
Protocoll och handlingar ang. det vid riksrätt anställdta åtal emot B. C. Qviding. 587.
Protokoll vid ransakningen på riksdagen i Linköping år 1600. 323.
Protokoller ang. riksens ständers sammankallande. 477.
Protokoller angående . . . Ruuths finansförvaltning. 518.
Protokoller i aktionsmålet emellan hof-auditören G. Edman och lif-medicus J. Rossi. 588.

Protokoller . . . rörande wåra lagars wärkställighet. 474.
Protokoller och handlingar hörande till actionen emot baron v. Görtz. 475.
Protokoller och handlingar rörande det brotsliga förhållande, som förekommit emot åtskillige chefs och officerare wid finska arméen under 1788 års campagne. 518.
Prou, M., Dictionnaire des abréviations. 14, 15.
— Manuel de paléographie latine et française. 14.
— Recueil de facsimilés d'écritures du 5:e au 17:e siecle. 14.
Proelia inter Suecos et Danos annis 1452—1524. 282.
Publikationen aus den preussischen Staatsarchiven. 373.
Pufendorf, S., Commentariorum de rebus Suecicis libri XXVI. 187.
— Continuirte Einleitung zu der Historie der vornehmsten Reiche und Staaten von Europa . . . 188.
— De rebus a Carolo Gustavo, Sueciae rege, gestis commentariorum libri septem. 188.
— De rebus gestis Friderici Wilhelmi. 188.
— De statu imperii Germanici. 187.
— Dissertatio de foederibus inter Sueciam et Galliam. 187.
— Einleitung zur Historie der vornehmsten Reiche und Staaten in Europa. 188.
— Innledning till swänska historien. 188.
— Konung Karl X Gustafs bragder. 188.
Pärnänen, J. A., Le premier séjour de Sigismond Vasa en Suède. 300.
Pärnänen, J. A., Sigismond Vasa et la succession au trône de Suède. 300.

Quennerstedt, Aug., Kalabaliken vid Bender. 460.
— Karolinska krigares dagböcker. 385.
— Ur Carl XII:s lefnad. 454.
— Vid Prut. 460.
Quennerstedt, Axel, I Torneå och Umeå. 570.
Quiding, N., Svenskt allmänt författningsregister 1522—1862. 43, 584.
Qvanten, E. von, Om Erik XIV:s dödssätt. 361.
Qvigstad, J., Dokument angående flyttlapparna. 596.

Raab, A. J., Register och summariskt innehåll utaf alla the kongl. resolutioner. . . . 43.
Rachfahl, F., Bernadotte und Bülow vor Wittenberg. 627.
Raimundius, L., Historia liturgica. 135.
Ramstedt, C. W., Om krigs- och skatteväsendet i Svealandens lagar. 313.
Ranke, L. von, Digression über Königin Christine von Schweden. 434.
— Geschichte Wallensteins. 428.
— Zur Kritik neuerer Geschichtschreiber. 6.
Rantzau, B., Breve vedrörende Kalmarkrigen 1611. 336.
Rappe, A. E., Karl XII:s plan för fälttåget mot Ryssland. 458.
Rauch, G. von, Sveriges livländska politik under konung Magnus II Eriksson. 307.

Raudonikas, W. J., Die Normannen der Wikingerzeit und das Ladogagebiet. 249.
R. C. A., Om de ministeriella ärendena. 635.
Read, C., Bibliography of British history. Tudor period. 53.
Reade, H., Sidelights on the thirty years war. 419.
Die Recesse und andere akten der Hansetage. 286.
Rechtmessige . . . Erklerung, Furgebung und Entschuldigung. 340—341.
Recueil des instructions, données aux ambassadeurs et ministres de France. 381, 492, 551.
Recueil des ordres de mouvement, proclamations et bulletins de S. A. R. le prince royal da Suède. 591.
Recueil des traités, conventions et autres actes diplomatiques de la Suède. 589.
Regesta diplomatica historiae Danicae. 285, 330, 373.
Registratur å publique ärender, som blifvit förhandlade emellan riksföreståndaren Sten Sture den äldre och ärkebiskopen Jacob Ulfsson. 256.
Registrum Lundense. 256.
Rehnsköld, C. G., Anteckningar och dagböcker. 398.
— Bref och skrifvelser till konung Carl XII. 385.
Reichard, K., Die maritime Politik der Habsburger. 422.
Rein, G., Karl Johan Adlercreutz. 575.
— Populära föreställningar om Gustaf II Adolf. 417.
Reinhardt, C. E. F., Valdemar Atterdag og hans Kongegjerning. 307.
Reinhold, K., Kungl. Maj:ts förslag till ny riksdagsordning. 648.
— Reformsällskaperna. 648.
Relation med bifogade akter rör. striden mellan Sten Sture d. y. och Gustav Trolle. 255.
Relation om hwad på rijkzdagen i Stockholm förefallit åhr 1731. 488.
Renbetsfrågan. 597.
Rentzell, C., Berättelse hörande till konung Gustaf I:s historia. 332.
Repertorium diplomaticum regni Danici mediaevalis. 285.
Representationsförslaget. Det till afgörande vid nästa riksdag hvilande. 584.
Reumont, A. von, König Gustav III. von Schweden in Aachen. 564.
Reuterdahl, H., Apparatus ad historiam Sveo-Gothicam Celsiani sectio secunda. 143.
— Bref till Chr. Molbech. 600.
— Memoarer. 610.
— Statuta synodalia. 145, 255.
— Swenska kyrkans historia. 206, 316, 347.
— Öfversigt af den behandling, som det hedniska Sveriges historia erhållit . . . 162.
Reuterholm, A., [Dagbok.] 486.
Reuterholmska samlingen. 78.
Reuterskiöld, C. A., Föreläsningar i svensk stats- och förvaltningsrätt. 653.
— Om statsreglering som svenskt rättsinstitut. 645.
— Till belysning af den svensk-norska unionsförfattningen. 635.
— Öfversigt af den svenska riksdagens sammansättning. 646.

Rexius, G., Anteckningar om praxis i fråga om gemensam votering 651.
Det svenska tvakammarsystemets tillkomst. 648.
— Geijers »fall». 204
— Några ord om andan i 1809 års grundlagsstiftning. 641.
— Studier rörande striden om finansmakten. 645.
Richert, J. G., Förslag till nationalrepresentation. 583.
Ridderstad, C. F., Gömdt är icke glömdt. 520.
— Regnbågen. 610.
Ridderstad, W., Register till samlingsverket »Sociala spörsmål». 621.
Ridderstolpe, F., Catalogue öfver manuskript-samlingen, Tidö bibliothek tillhörig. 78.
Rietstap, J. B., Armorial général, précédé d'un dictionnaire des termes du blason. 26.
Rietz, J. E., Svenskt dialektlexikon. 18.
Riksarkivet. 58.
Riksdagshandlingar. 580.
Riksdagstidningar. 475.
Rikshistoriografer. 184.
Rimbertus, Ansgars levnad. 227.
— S. Anscharii vita. 130.
— Vita Anskarii. 226—227.
Rinne, J., Pyhä Henrik, piispa ja marttyyri. 272.
Ristell, A. F., Anekdoter om konung Gustaf III:s hof och regering. 542.
— Charactères et anecdotes de la cour de Suède. 541—542.
Ritter, M., Der Untergang Wallensteins. 427.
— Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des dreissigjährigen Krieges. 419.
Ritter, M., Geschichte des dreissigjährigen Krieges. 419.
Rjumin, N. K. B., Quellen und Literatur zur russischen Geschichte. 53.
Rockstroh, K. C., Indledningen til Krigen 1657. 440.
Rodhe, E., Jacob Axelsson Lindblom. 576.
— Kyrka och skola i Sverige. 665.
— Svenska kyrkan omkring sekelskiftet. 665.
Rogberg, C., Carl Johan och hans tid 1814—1817. 522.
— Konung Carl den niondes fälttåg i Lifland. 368.
Roland, C. von, Minnen från fångenskapen i Ryssland. 402.
Roos, J. E., Uppkomsten av Finlands militieboställen. 444.
Ropp, G. von der, Hanserecesse von 1431 bis 1476. 286.
— Zur deutsch-skandinavischen Geschichte des XV. Jahrhunderts. 275, 277.
Rosen, C. von, Bref från Olof Hermelin. 388.
— Bref från Samuel Bark. 388.
Rosén, S., Skrifter och bref. 512.
Rosenberg, C. M., Geografiskt-statistiskt handlexikon öfver Sverige. 34.
Rosengren, H., Fersenska mordet. 637.
— Karl X Gustaf före tronbestigningen. 433.
Rosengren, J., Om Olof Wallqvist. 570.
Rosenhane, S., Förteckning på friherrliga Rosenhanska manuskripterna . . . på Torps herregård i Södermanland. 101.
Rosenstein, N. von, Samlade skrifter. 529.

Roskildekrönikan. 233.
Rosman, H., Bjärka-Säby och dess ägare. 308.
— Ett återfunnet privatarkiv. 77.
— Rasmus Ludvigsson som genealog. 31.
— Register [till Svenskt diplomatarium]. 147.
— Textilfabrikerna vid Barnängen. 663.
Rossi, J., Ueber die Art und Ursache des Todes des Kronprinzen von Schweden, Carl August. 588.
Rossier, E., Histoire politique de l'Europe 1815—1919. 623.
Rožniecki, S., Varægiske Minder i den russiske Heltedigtning. 249.
Rubin, M., Sundtoldens Aflösning. 631.
Rudbeck, G., Skrifter till Sveriges historia tryckta före år 1600. 41, 339, 343.
Rudbeck, J., Bibliotheca Rudbeckiana. 181.
Rudbeck, O., Atland eller Manheim. 180.
— Bref rörande Upsala universitet. 180.
Rudbecksstudier. 181.
Runbom, C. L., Bidrag till historien om riksdagen år 1682. 443.
Runor. 218.
Russkaja istoričeskaja bibliografija. 53.
Russow, B., Chronica der Prouintz Lyfflandt. 339.
Ruyter, M. de, Journal. 394.
Rydberg, O. S., Ett inlägg i frågan om unionsdokumentet af år 1397. 299.
— Om det från unionsmötet i Kalmar år 1397 bevarade dokumentet rör. de nordiska rikenas förening. 298.
Rydberg, O. S., Svar på Hr Professor Kr. Erslevs spörsmål. 299.
Rydfors, A., De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England. 420.
— Konung Oskar II och Sveriges folk. 632, 640.
— Politisk historik [öfver statens järnvägar]. 659.
Rydin, H. L., Anteckningar om den norska vensterns unionspolitik. 636.
— Föreningen emellan Sverige och Norge. 633.
Rühl, F., Chronologie des Mittelalters und der Neuzeit. 11.
Rühs, C. F., Geschichte Schwedens. 201, 293, 406.
Rådsprotokoller ang. åtskilliga märkliga befordringsfrågor under frihetstiden. 476.
Rålambska handskriftssamlingen. 97.
Rättegångshandlingar rörande kongl. swenska tropparnas återtåg från Lauenburgska landet och Lübeck. 519.
Rääf, L. F., Anteckningar öfver beskaffenheten af Sveriges offentliga handlingar under medeltiden. 20.
Rönblom, H.-K., Frisinnade landsföreningen. 650.
Rönnblad, E., Formerna för grundlagsfrågors behandling. 647.
Rördam, H., Efterretninger fra Sverig under den nordiske Syvaarskrig. 334.

Saalfeld, G. A., Deutsch-lateinisches Handbüchlein der Eigennamen. 17.

Sahlgren, J., Sveaväldets uppkomst. 242.
— Svenska ortnamn och svensk bebyggelsehistoria. 36.
— Vad våra ortnamn berätta. 36.
— Vikingar i österled. 249.
Sahlström, P., Lefnadsminnen. 610.
Salvius, Lärda tidningar. 140, 490.
Sambraus, J., Der Feldzug der Schweden und Franzosen in Süddeutschland. 429.
K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. 154.
Samlaren (Gjörwell). 138.
Samling af deklarationer, som under sist öfverståndet krig utkommit i Finland. 518.
— Ytterligare samling af deklarationer. 518.
Samling af Sveriges gamla lagar. 158.
Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning. 157.
Samlingar utgifna af Svenska fornskriftsällskapet. 156.
Samlingar utgifna för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening. 157.
Samuel, E., Johann Baner als Ermattungsstratege. 429.
Samuelsson, S., Dateringen af påfvebrefven om Nicolaus' af Albano legation. 318.
— Gustaf Vasa i Svärdsjö 1520. 350.
— Källorna för Gustaf Vasas äfventyr i Dalarna. 350.
— Om traditionen som källa för Gustaf Vasas äfventyr i Dalarna. 350.
Samzelius, P., Bernadotte i Indien. 638.
Sandahl, D. M., Svenska riksdagarnes tryckta protokoller. 580.
Sandbergska samlingen. 85.
Sandegren, M., Till historien om statshvalfningen i Sverige 1809. 558.
Sandström, J., De stående skatterna i Svealand under medeltiden. 313.
— Gustaf Vasas äfventyr i Dalarne. 350.
— Kättardomen vid Stockholms blodbad. 304.
— Markland och bördsrätt. 313.
— Några bidrag till Stockholms blodbads historia. 304.
— Studier rörande Dalarnes administrativa indelning 1539—1650. 85.
— Vad beslöt Kalmarmötet 1397. 300.
Sann och rettmätig orsaak. 341.
Sanning och nöje. 547.
Sarauw, C. von, Die Feldzüge Karl's XII. 453.
Sars, J. E., Norges politiske Historie 1815—85. 635.
— Tidsrummet 1814—1884 [i Norges Historie]. 622.
— Tidsrummet 1885—1905 [i Norges Historie]. 622.
Saulnier, E. & Martin, A., Bibliographie des travaux publiés de 1866 à 1897 sur l'histoire de la France de 1500 à 1789. 52.
Saumarez, lord de, Memoirs and correspondence. 551.
Savary, J. B., Relation om Karl XII:s vistelse i Turkiet. 400.
Saxo, Gesta Danorum. 233—234.
Sbornik Imp. russkago istoriceskago obscestva. 373, 492.
Scandia. 156.
Schager, N., Det svenska skogsbrukets förutsättningar och historia. 662.

Schalling, E., Den kyrkliga jordens rättsliga ställning i Sverige. 316.
Schantz, C. L. von, Vapenbok. 25.
Schantz, G. von, Historia öfver kriget emellan Sverige och Ryssland. 562.
Scharfenort, L. von, Quellenkunde der Kriegswissenschaft. 51.
Schartau, J. E. & Wallmark, P. A., Hemliga handlingar hörande till Sveriges historia. 520.
Schartau, S., De svenska Östersjöprovinserna vid det stora nordiska krigets utbrott. 468.
— Förhållandet mellan Sverige och Hannover. 462.
— Johannes Messenius och Saxo. 171.
— Kopparbergs län under det stora nordiska kriget. 468.
— Om Sveriges inre tillstånd under Karl XII:s tid. 468.
— Om ödeshemmanen i Älfsborgs län under det stora nordiska kriget. 468.
— Riksdagsmannavalen i Malmö under frihetstiden. 502.
— Tillståndet i Jönköpings län. 468.
Schauman, G., Biografiska undersökningar om Anders Chydenius. 506.
— En hypotes om författareskapet till Les Anecdotes de Suede. 405.
— Studier i frihetstidens nationalekonomiska litteratur. 507.
— Till religionsfrihetsfrågans historia. 572—573.
Schebek, E., Die Lösung der Wallensteinfrage. 427.
— Kinsky und Feuquières. 427.
Schefer, C., Bernadotte roi. 639.
Scheffer, Henrika, Johannes Schefferus. 179.
Schefferus, J., Breve chronicon de archiepiscopis et sacerdotibus caeteris ecclesiae Upsaliensis. 130.
— De antiqvis verisque regni Sveciae insignibus. 23.
— Israel Erlandi De vita et miraculis sancti Erici. 130.
— Kununga ok höfdinga styrilse. 130.
— Lapponia. 179.
— Memorabilium Sueticae gentis exemplorum liber singularis. 179.
— Svecia literata. 179.
— Swenska folkets äro-minne. 179.
— Upsalia antiqua. 179.
Schenström, F., Armfeltska karolinernas sista tåg.. 467.
Scheringson, R., Förteckning på handskrifter, som röra Skandinaviens historia, förvarade på Kongl. gymnasii-bibliotheket i Westerås. 109.
Schiaparelli, L., La scrittura latina nell'età romana. 14.
Schiller, K. & Lübben, A., Mittelniederdeutsches Wörterbuch. 18.
Schinkel-Bergman, Minnen ur Sveriges nyare historia. 521, 554, 586.
Schirren, C., Neue Quellen zur Geschichte des Untergangs livländischer Selbständigkeit. 331.
— Quellen zur Geschichte des Untergangs livländischer Selbständigkeit. 331.
— Zur Geschichte des nordischen Krieges. 452.
Schirrenska samlingarna. 78.
Schlegel, B., Svensk heraldik. 24.
Schlegel, B. & Klingspor, C. A., Den med sköldebref förlänade

men ej a riddarhuset introducerade svenska adelns ättartaflor. 32.
Schlippenbach, A. von, Zur Geschichte der hohenzollerischen Souveränität in Preussen. 382.
Schlyter, C. J., Om en föregifven ännu i behåll varande äldre redaktion af Södermannalagen. 261.
— Samling af Sveriges gamla lagar. 158.
Schlözer, A. L., Stats-Anzeigen. 548.
Schmedeman, J., Kongelige och andra wederbörandes förordningar angående postwäsendet. 133.
— Kongl. stadgar, förordningar, bref och resolutioner . . . 132.
Schmeidler, B., Bernadotte vor Grossbeeren. 627.
— Hamburg-Bremen und Nordost-Europa. 228.
— Nochmals: Bernadotte vor Grossbeeren. 627.
— Zur Entstehung und zum Plane der hamburgischen Kirchengeschichte Adams von Bremen. 669.
Schmid, G., Die Wallenstein-Literatur 1626—1878. 428.
Schmid, Toni, De medeltida kalendarierna från Skara. 269.
— Den helige Sigfrid. 271.
— Eskil, Botvid och David. 318.
— Sveriges kristnande. 252, 318.
— Växjö stifts biskopar. 274.
— Växjö stifts tillkomst och älsta förhållanden. 274.
Schmidt, H. L., Om riksdagen år 1689. 443.
Schmidt, R., Die Schlacht bei Wittstock. 429.
Schmidt Phiseldeck, K., Svensk Historietänkning 102.
Schmitz, O., Die maritime Politik der Habsburger. 422.
Schoting, J. C. von, Berättelse om statskuppen den 13 mars 1809. 457.
Schröder, J. H., Ad bullarium Romano-Sveogothicum a M. von Celse et Porthan editum accessio nova. 144—145.
— Catalog öfver manuscripterna i grefliga Braheska bibliotheket på Skokloster. 79.
— Monumenta diplomatica Svecana. 143.
Schröderheim, E., Anteckningar till konung Gustaf III:s historia. 528, 534.
— Bref. 528.
— Skrifter till konung Gustaf III:s historia. 528.
Schröter, J. F., Haandbog i kronologi. 10.
Schulman, H., Striden om Finland. 570.
Schulz, H., Aus dem Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein. 587.
— Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg mit Friedrich VI. von Dänemark . . . 587.
— Friedrich Christian Herzog zu Schleswig-Holstein. 637.
Schwalm, J., H. Korner, Chronica novella. 291.
Schwartz, E. & Noreen, A., Äldre Västgötalagen. 262.
Schwarz, P. G., Die Haltung Danzigs im nordischen Kriege. 358.
Schybergson, C. M., Från Tilsit till Sveaborgs kapitulation. 568.

Schybergson, C. M., Per Brahes brevväxling rörande Åbo akademi. 375—376.
Schybergson, M. G., Anteckningar om försvarskriget i Savolaks och Karelen. 495.
— Bidrag till Finlands inre historia. 511.
— Finlands historia. 294, 345.
— Finlands kulturhistoria. 319.
— Riksdagsmannavalen i Åbo under frihetstiden. 502.
— Sveriges och Hollands diplomatiska förbindelser. 376, 420.
— Underhandlingarna om en evangelisk allians. 422.
— Var Gustaf Adolf en troshjelte eller en politiker 423.
Schück, A., Katalog över Gustav Adolfs utställningen. 417.
— Studier rörande det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling. 251, 314.
Schück, H., Bidrag till frågan om Dalelagen. 259.
— Birka. 250.
— Den sista gustavianska hofdamen. 524.
— Den äldsta kristna konungalängden i Sverige. 237, 263.
— Engelbrekt. 278, 308.
— Ett porträtt från frihetstiden. Carl Reinhold Berch. 27.
— Folknamnet Geatas. 230.
— Folkungatiden och unionstiden. 293.
— Forntiden och medeltiden. 239, 293.
— Fredenheims och Mennanders brefväxling. 530.
— Gustaf III. 554.
— Gustav III:s och Lovisa Ulrikas brevväxling. 481, 526.
Schück, H., Hur gammalt är Sveriges rike? 241.
— Inträdes-tal i Svenska akademien [över C. G. Malmström]. 207.
— Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. 177.
— Medeltidens svenska konungaval. 311.
— Messenius. 171.
— Några anmärkningar om Birgittas revelationer. 281.
— Olavus Petri. 352.
— S. Erik och hans reliker. 272.
— Striden mellan Olavus Petri samt Peder Galle och Paulus Eliae. 343.
— Studier i Beowulfsagan. 230.
— Studier i Hervararsagan. 237.
— Svensk literaturhistoria. 319.
— Svenska Pariserstudier under medeltiden. 320.
— Sveriges förkristna konungalängd. 237.
— Upsala öd. 313.
— Ur Axel Reuterholms dagbok. 486.
— Ur Clas Flemings papper. 530.
— Ur J. M. Sprengtportens papper. 535.
— Ur Nils von Rosensteins brefsamling. 529.
— Våra äldsta historiska folkvisor. 283.
Schück, H. & Warburg, K., Illustrerad svensk litteraturhistoria. 162, 204, 235, 319, 345, 490, 512—513, 554, 578, 666.
Schütte, G., The Geats of Beowulf. 230.
Schäfer, D., Die deutsche Hanse. 305.
— Die Hanse und ihre Handelspolitik. 305.

Schäfer, D., Die Hansestädte und König Waldemar von Dänemark. 305.
— Geschichte von Dänemark. 348.
— Hanserecesse von 1477—1530. 286.
— Zur Geschichte der Begründung der schwedisch-norwegischen Union. 634.
Schönbeck, H., Prelater. 610.
Schönberg, A., Historiska bref om det svenska regeringssättet i äldre och nyare tider. 199, 409—410.
— Samling af historiska bref om det svenska regeringssättet i äldre och nyare tider. 199.
Schött, H., Östergötlands läns landsting. 655.
Scott, F. D., Bernadotte and the throne of France. 628.
Scriptores minores historiae Danicae medii aevi. 290.
Scriptores rerum Danicarum. 299.
Scriptores rerum Svecicarum medii aevi. 146.
Scaevola, se C. A. Strömbäck.
Secher, V. A., Om Proveniens-(Hjemmehörs-)Princippet som Ordningsregel i de danske Statsarkiver. 66.
— Opdagelsen og Erhvervelsen af Kong Kristiern II:s Arkiv. 59.
Seifert, F., Der Streit um Karl Lamprechts Geschichtsphilosophie. 3.
Seignobos, C., Histoire politique de l'Europe contemporaine. 622—623.
Sekreta utskotts extractum protocolli ang. herrar riksens råds förhållande . . . 474.
Sekreta utskottets ytterligare och omständeliga berättelse om de så kallade [illegible] 473.
Sellman, T., En ny automatisk metod för fotografisk reproduktion. 57.
Sepp, H., Bidrag till Ingermanlands historia. 413.
— Narva piiramine ja lahing a. 1700. 458.
Seraphim, E., Der Feldoberst Klaus Kursell und seine Zeit. 358.
Setterwall, K., Förteckning öfver Acta Svecica i »A collection of the State Papers of John Thurloe». 123.
— Förteckning öfver Acta Svecica i Calendars of State Papers. 123.
— Svensk historisk bibliografi. 33, 40, 597.
— Svensk kyrkohistorisk bibliografi 1900—1902[1903—1914]. 44.
Sěvernaja vojna. 390.
Seyler, G. A., Geschichte der Heraldik. 24.
Sfragistik. 21.
Shetelig, H., Fra oldtiden til omkring 1000 e. Kr. [i Norges Historie]. 240.
Sibbern, V. C. W., Dagbok paa Eidsvold. 618.
Siebmacher, J., Grosses und Allgemeines Wappenbuch. 25.
Siegel, A., Gustav III. von Schweden. 561.
Sieminski, J., Guide des archives de Pologne. 122.
Sigfridslegenden. 270.
Siggesson, Lars, Anteckningar för åren 1520—1553. 332.
Silfverpatron, J. J., Berättelse om konung Sigismunds ankomst till Sverige 1598. 336.
Silfversparre, I. L., Berättelse om sannfärdiga förhållandet vid ko-

nung Gustaf Adolphs arresterande. 547.
Silfverstolpe, C., Förhandlingarna rörande Katarina Ulfsdotters kanonisation. 318.
— Kongl. kansliets diarium öfver ingångna skrifvelser. 328.
— Konung Erik XIV:s nämnds dombok. 328.
— Om Jöran Persson och konungens nämnd. 359.
— Vadstena klosters jordebok 1500. 257—258.
Silfverstolpe, F., Supplement och fortsättning [till Berchs Beskrifning öfwer swenska mynt]. 27.
Sillén, J. G. af, En månad på Amphion. 536.
Silow, A., Den äldre arkivvården vid Stora Kopparberg. 118.
Silverstolpe, G. Westin, Svenskt näringsliv i tjugonde seklet. 662.
Simonsson, A., Berättelse om mordet på Sturarna. 334.
Simonsson, I., Erik Dahlbergs arkiv. 76.
— Älvsborgs lösen 1613. 84, 418.
Simonsson, K. G., Riksbanken som centralbank. 657.
— Riksbankens sedeltryckeri och pappersbruk. 657.
Simson, P., Danziger Inventar. 330.
Siösteen, S. F., Minnen från tyska fälttåget. 592.
Sjeremetjev, B. P., Perepiska i bumagi. 390.
Sjöbeck, P., Program utgifna vid Lunds universitet. 47.
Sjöberg, N., Axel Gyllenkrooks relationer. 397.
— Stockholms stads tänkebok 1524—29. 322.
Sjöblom, S., Prästerskapets privilegier. 503.
Sjödin, L., Axel Leijonhufvuds anmärkningar om Olaus Petris krönika. 669.
— Berättelse om den lybeckska beskickningen i Sverige hösten 1509. 286.
— Berättelse om den lybeckska beskickningen i Sverige sommaren och hösten 1541. 325.
— Biskop Thomas' fosterlands- och frihetskärlek i belysning av hans liv och diktning. 284.
— En pamflett av år 1592 mot Vasahuset. 342.
— Tillkomsten av Olaus Petri krönika. 169.
— Västerås möte 1527. 351.
Sjögren, O., Försvarskriget i Livland. 459.
— Georg Adlersparre. 636.
— W. A. v. Schlippenbachs liflandska här. 459.
Sjögren, O., Sverige. Geografisk beskrivning. 34.
— Sverige. Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning. 34.
Sjögren, W., Förarbetena till Sveriges rikes lag 1686—1736. 372, 477.
Sjöholm (handskriftssamlingen). 115.
Sjöros, B., Ytterligare om Äldre Västgötalagen. 263.
— Äldre Västgötalagen. 262.
Sjöstrand, E., Anders Chydenius och räfsten mot växelkontoren. 510.
— Mynt- och bankpolitik under hattväldet. 510.
Sjöström, A., Huvuddragen av det svenska jordbrukets utveckling. 656.

Sjövall, B., Den Adlersparreska revolutionen. 558, 636.
— Georg Adlersparre och tronfrågan. 636.
Skara stifts- och läroverksbibliotek. 108.
Skattelängd för östra Westmanland. 258.
Skavlan, Aa., Norges uafhængighedserklæring. 633.
Skjöldebrand, A. F., Depecher under resan till Tyskland med f. d. konungen Gustaf IV Adolf. 543.
— Memoarer. 542.
Skoglund, Alexandra, De yngre Axelssönernas förbindelser med Sverige 1441—1487. 309.
Skogmanska samlingen. 79.
Skoklostersamlingen. 79.
Skråordningar. 265.
Skytte, N., Dagboksanteckningar. 305.
Skånelagen. 260.
De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening. 157.
Skånska samlingar. 158.
Skånske Lov. 286.
Slothouwer, F. G., De buitengewone ambassade naar het Zweedsche hof. 446.
Slottsarkivet. 92.
Smith, Julia, Letters of the Swedish court. 527.
Smith, W., Bidrag till frågan om tullförhållandena under 1300- och 1400-talen. 316.
— Den svenska skoindustrien. 663.
— Tullen efter Strängnäsprivilegiernas upphävande. 353.
Smålandslagen. 260.
Småstycken på forn svenska. 265.
Snoilsky, C., Samtida skrifter rörande Sveriges förhållanden till främmande makter och samtida berättelser om Sveriges krig 40.
Snoilsky, C., Svenska historiska planscher 08
Sobieski, W., Henryk IV wobec Polski i Szwecyi. 367.
Solovjev, S. M., Istorija Rossii s drevnejsich vremen. 471, 514.
Sommarin, E., Bidrag till kännedom om arbetareförhallanden vid svenska bergverk och bruk. 315.
— Det skånska jordbrukets ekonomiska utveckling. 656.
— Historia och ekonomi. 4.
Sondén, P., Bröderna Momma-Reenstierna. 77, 408.
— Förteckning över arvprinsen Carl Gustavs arkiv i Stegeborgssamlingen. 79.
— Förteckning öfver bref till konung Gustaf II Adolf i Riksarkivet. 73.
— Förteckning öfver bref till konung Karl X Gustaf i riksarkivet. 73.
— Förteckning över hertig Adolf Johans arkiv i Stegeborgssamlingen samt i samlingen Generalguvernörshandlingar. 80.
— Förteckning över pfalzgreven Johan Casimirs och hans gemåls arkiv i Stegeborgssamlingen. 79.
— Förteckning öfver rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifvelser till regeringen och rådet nov. 1632—juni 1636 . . . 73.
— Hugo Tamm till Fånö. 695.
— Johan Skytte och Oxenstiernorna. 433.
— Nils Bielke och det svenska kavalleriet. 445.
— Några anteckningar från Östersjöprovinsernas arkiv. 120.

Sondén, P., Riksarkivets Stegeborgssamling. 79.
— Rikskansleren Axel Oxenstiernas brefväxling. 78.
— Svenske residenten Lars Nilsson Tungels efterlämnade papper. 376—377.
Les sources de l'histoire de France depuis les origines jusqu'en 1815. 52.
Sparre, E., Några kalenderanteckningar. 337.
— Pro lege, rege et grege. 328.
Sparre, G. A., Förteckning å pergamentshandlingar i Säfstaholms arkiv. 80.
Spegel, H., Skriftelige bewis hörande til swenska kyrckio-historien. 132.
— Then swenska kyrkiohistorian. 132.
Sprengtporten, J. M., Minnesanteckningar. 535.
Sprinchorn, C., Ett bidrag till den väpnade neutralitetens historia i Norden. 497.
— Kolonien Nya Sveriges historia. 432.
— Om Sveriges förbindelser med Nederländerna från äldsta tider till år 1614. 347.
— Om Sveriges politiska förbindelser med Frankrike före Gustaf II Adolfs tid. 347.
— Sjuttonhundratalets planer och förslag till svensk kolonisation i främmande världsdelar. 509.
Spångberg, V., Adolf Hedin. 666.
— Karl Staaff. 667.
— Liberalismen i svensk politik. 652.
Srbik, H. von, Wallensteins Ende. 428.
— Zur Schlacht bei Lützen. 426.
Staaff, K., Politiska tal. 616.
Stadsarkivet i Stockholm. 89.
Stadsböcker. 257.
Stadslagar. 264.
Stadslagen. 267.
Staf, N., Mantals- och taxeringslängder i stadsarkivet. 90.
Stamp, A. E., The meeting of the duke of Marlborough and Charles XII. 457.
Statens järnvägar 1856—1906. 659.
Statens järnvägar 1906—1931. 660.
Statens offentliga utredningar. 43—44, 585.
Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner. 373.
Stats-Anzeigen. 548.
Stavenow, L., Carl Gustaf Malmström. 207.
— De politiska doktrinernas uppkomst. 499.
— Den moderna vetenskapens genombrott i svensk historieskrifning. 162, 204.
— Det adertonde århundradets parlamentarism i Sverige. 499.
— Det svenska stormaktsväldets uppkomst. 345, 406.
— Emil Hildebrand. 209.
— Ett förslag från frihetstiden om inrättande af en särskild högsta domstol. 504.
— Freden i Knäred. 369.
— Fredrik Ferdinand Carlson. 207.
— Friedrich Rühs' betydelse för svensk historieskrifning. 201.
— Frihetstiden. 493.
— Frihetstiden, dess epoker och kulturlif. 493.
— Geschichte Schwedens 1718—1772. 493.
— Gustaf II Adolf, hans personlighet och hans betydelse. 415.

Stavenow, L,. Gustav III:s förarbeten och planer rörande riksdagens organisation. 572.
— Harald Hjärne. 209.
— Historia. 1.
— Historisk Tidskrift och den historiska vetenskapen. 209.
— Jacob v. Engeströms förslag till regeringsform. 571.
— Karl XII och det svenska stormaktsväldet. 454.
— Konung Gustaf III. 554.
— Konung Gustaf III 1772—1792. 554.
— Konung Gustaf IV Adolf 1792—1809. 558.
— Några ord om frihetstidens allmänna betydelse. 493.
— Olaus Petri såsom historieskrifvare. 169.
— Om formerna för utskottsval under frihetstiden. 500.
— Om förhållandet mellan politisk historia och kulturhistoria. 3.
— Om konungens provisoriska lagstiftningsmakt under frihetstiden. 503.
— Om riksrådsvalen under frihetstiden. 503.
— Riksrådet grefve Gustaf Bonde såsom statsman och författare. 181, 483.
— Studier i ståndsriksdagens senare historia. 501.
— Sveriges politik vid tiden för Altona-kongressen. 448.
— Till belysning af partistriden vid riksdagen 1746—1747. 505.
— Till diskussionen om J. von Engeströms författningsprogram 571.
— Tvenne utkast till oppositionsprogram från slutet af Gustaf III:s regering. 525, 571.
Stavenow, L., Ur envoyén P. O. von Asps papper. 525, 573.
— Ur kanslirådet Jacob von Engeströms papper. 525.
— Ur konung Gustav III:s och E. Ruuths brevväxling. 574.
Stavenow, Å. & Schück, A., Katalog över Gustav II Adolfs utställningen. 417.
Steckzén, B., Karl Gustaf Wrangels fälttåg. 429.
— Krigskollegii historia. 410.
Stedingk, K. von, Mémoires posthumes. 543.
Steen, S., Tidsrummet 1640 til omkr. 1720 [i Norges Historie]. 407.
— Tidsrummet 1720 til omkring 1770 [i Norges Historie]. 514.
— Tidsrummet 1770 til omkring 1814 [i Norges Historie]. 578.
Steenstrup, J., Det danske Folk i Oldtiden. 240.
— Historieskrivningen under det nittonde århundradet. 163.
— Nogle Hovedtræk af Skrifarternes Historie og Diplomatiken. 20.
— Nogle Undersögelser til Belysning af Teksten i Adam af Bremens Værk. 228.
— Normannerne. 232, 240.
— Oldtiden og den ældre Middelalderen. 240.
— Tidsregning. 10.
Steenstrup, J. & Olrik, J., Det danske Folk i den ældre Middelalder. 295.
Steffen, R., Den heliga Birgittas uppenbarelser i urval och öfvers. 281.
Stegeborgssamlingen. 79.
Stegemann, B., Chronica. 291.
Stein, W., Hansisches Urkundenbuch. 286.

Stein, W., Zur Geschichte der Deutschen in Stockholm im Mittelalter. 305.
Stenbock, C. M., Abr. Brahes Tidebok. 337.
— Erik XIV:s almanacks-anteckningar. 333.
— Ett 300-årigt Vasaminne. 374.
— Förteckning över pergaments- och pappersdokument, som av greve Henric Falkenberg donerats till Stiftsbiblioteket. 107.
— Karl Henrik Karlssons skrifter. 31.
— Magnus Stenbock och Eva Oxentierna. 389.
— Ny svensk adelskalender för år 1910. 32.
— Sverige under år 1674. 396.
— Till brefväxlingen mellan Gustaf Adolf och Ebba Brahe. 374.
Stenbock, M., [Bref till Eva Oxenstierna]. 389.
— Brev till Peter Malmberg. 389.
— Bref och skrifvelser till Carl XII. 386.
— Fälttåget i Skåne 1709—1710 och slaget vid Helsingborg. 402.
Stenbock, R., Abr. Brahes Tidebok. 337.
Stenhammar, Chr., Bilder ur riksdags- och hufvudstadslifvet. 599—600.
Sten Sture den yngres acta och handlingar. 256.
Stender-Petersen, A., Die varägersage als quelle der altrussischen chronik. 669.
Stephens, G., Ett forn-svenskt legendarium. 270.
— Sveriges historiska och politiska visor. 283.
Stern, A., Geschichte Europas seit den Verträgen von 1815. 622.
Steyern, N. von, Bidrag till svenska riksdagens historia. 411.
Stiernhielm, G., Anticluverius. 178.
— Wäst-Götha laghbook. 177—178.
Stiernhöök, J., De jure Sveonum et Gothorum vetusto. 183.
Stiernman, A. A. von, Alla riksdagars och mötens besluth . . . 133, 371, 473.
— Bibliotheca Suiogothica. 46.
— Girs, Konung Johan den III:des chrönika. 135.
— Raimundius, Historia liturgica. 135.
— Samling utaf kongl. bref, stadgar och förordningar ang. Sweriges rikes commerce. 134.
— Samling utaf . . . kongl. stadgar, bref och förordningar angående religion. 134.
— Tegel, Konung Erics den XIV:des historia. 136.
— Werwing, Konung Sigismunds och konung Carl den IX:des historier. 135—136, 323.
Stiernstedt, A. W., Förteckning öfver tryckta författningar, myntordningar . . . rörande det svenska myntväsendet. 29.
— Om myntorter, myntmästare och myntordningar i det nuvarande Sverige. 28.
— Sveriges ridderskaps och adels wapenbok. 25.
Stifts- och landsbiblioteket i Linköping. 106.
Stille, A., Carl XII:s fälttågsplaner. 397, 450, 458.
— Christian V i Slaget ved Lund. 447.
— Dackefejden och det s. k. slaget vid Åsunden. 352.
— Danmarks politik gent emot Sverige 1707—1709. 455.

Stille, A., De ledande idéerna i krigföringen i Norden 1563–1570. 357.
— De Schirrenska samlingarna till det stora nordiska krigets historia. 79.
— Fälttagen i Skåne 1676—1679. 447.
— Fälttåget i Skåne och Halland. 439.
— Gustaf II Adolfs lifsfara vid Vittsjö. 369.
— Karl XII och Porten. 460.
— Kriget i Skåne 1709—1710. 405.
— Kristian V i slaget vid Lund. 447.
— Metod och kritik vid Karl XII:s-forskningen. 397.
— Saxos skånska stridsskildringar. 234.
— Schering Rosenhane. 441.
— Striden vid Bornhöft. 628.
— Studier öfver Danmarks politik under Karl XII:s polska krig. 455.
— Sven Lager Bring. 195.
— Till frågan om Blekings förbindelse med Sverige i äldre tid. 231.
— Tvåhundraårsminnet av Karl XII:s död. 454.
— Tåget mot Ryssland. 459.
— Öfversikt af fälttåget i Skåne. 432.
Stjerna, K., Erik den helige. 271.
— Essays on questions connected with the old English poem of Beowulf. 231.
— Lund och Birka. 250.
— Påfvebrefvet om S. Eriks korståg. 271.
— Svear och götar under folkvandringstiden. 241.
Stjernecrantz, P., Dagbok under fälttåget i Skåne. 402.
Stockholms blodbad [källor]. 282.
Stockholms historiska bibliotek. 138.
Stockholms lärda tidningar. 138.
Stockholms-Posten. 548.
Stockholms Post-Tidningar. 548.
Stockholms rådhus och råd. 90.
Stockholms stads jordebok. 155, 258.
Stockholms stads kyrkoarkiv. 90.
Stockholms stads skottebok. 155.
Stockholms stads tänkeböcker. 155, 322.
Stockhomls stads ämbetsbok. 155.
Stockholms stadsarkiv. 89.
Stockholms stadsböcker från äldre tid. 155.
Stockman, S., Den svenska järnhanteringens utveckling. 662.
Stora deputationens betänkande angående det med Henrik König och dess associerade . . . slutne contract. 473.
Stora deputationens betänkande uti the thit förwiste wexel- och banco-ärender. 473.
Stora Kopparbergets historia. 315.
Stora Kopparbergs Berslagsarkiv. 118.
Stora rimkrönikan. 279.
Storck, H., Dansk Vaabenbog. 25.
Storm, G., Islandske Annaler indtil 1578. 289.
— Kritiske Bidrag til Vikingetidens Historie. 246.
— Monumenta historica Norvegiae. 289.
Strecker, W., Die äussere Politik Albrechts II. von Mecklenburg. 307.
Strinnholm, A. M., Svenska folkets

historia från äldsta till närwarande tider. 205, 293.
Strinnholm, A. M., Svenska folkets historia under konungarne af Vasa ätten. 205.
— Sveriges historia i sammandrag. 205.
Struck, W., Das Bündniss Wilhelms von Weimar mit Gustaf Adolf. 424.
— Die Schlacht bei Nördlingen. 428.
— Gustav Adolf und die schwedische Satisfaktion. 424.
— Johann Georg und Oxenstierna. 430.
Stråle, G. H., Alingsås manufakturverk. 509.
— Mariebergs historia. 509.
— Om Les anecdotes de Suède. 405.
— Rörstrands historia. 509.
Strängnäs stifts- och läroverksbibliotek. 109.
Strömbom, S., Iconographia Gustavi Adolphi. 417.
Strömbäck, C. A., Utländska diplomaters minnen från svenska hofvet. 550, 590.
Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. 651, 652.
Sturcius, C., Ausa Caroli. 173.
Sturekrönikorna. 279.
Sturlasson, Snorre, Heimskringla. 236, 289.
Sturla Thordsson, Håkan den gamles saga. 289.
— Magnus Lagaböters saga. 289.
Styffe, C. G., Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. 78.
— Bidrag till den katolska hierarkiens historia i Sverige. 254.
— Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver. 159, 254, 293, 313.
Styffe, C. G., Directorium chronologico-diplomaticum Sveciæ. 41.
— Framställning af de så kallade grundregalernas uppkomst. 314.
— Samling af instructioner för högre och lägre tjenstemän vid landt-regeringen i Sverige och Finnland. 154, 372.
— Samling af instructioner rörande den civila förvaltningen i Sverige och Finnland. 154, 372.
— Skandinavien under unionstiden. 35, 313.
Stålhammar, J., Bref till Sofia Drake. 386.
Suchtelen, P. von, Précis des évènements militaires des campagnes de 1808 et 1809. 569.
Suhm, P. F., Samlinger til den danske Historie. 330.
— Nye Samlinger til den danske Historie. 330.
Sundberg, A. N., Henrik Reuterdahl. 206.
— Jacob Ulfsson. 310.
— Om den svenska kyrkoreformationen och Upsala möte. 370.
Sundberg, H., Den svenska stapelstadsrätten. 408.
— Lag och traktat. 668.
Sundelin, P., Nytt parti av Schönbergs »Historiska bref om det svenska regeringssättet» återfunnet. 199.
Sundelius, S. U., Förteckning på de i Carlstads gymnasii bibliothek befintliga manuskript. 108.
Sundevall, M., Rörande svenska örlogsflottans fälttåg. 536—537.
Sundin, E. R., Om svensk konungs rätt att upplösa riksdag. 651.
Sundquist, S., Finlands folkmängd och bebyggelse i början av 1600-talet. 419.

Sundström, E., Svenska bibliotek. 94.
Suolahti, G., Sprengtportens statskupp. 535.
Suremain, Ch. J. B. de, Sverige på franska republikens och kejsardömets tid. 551.
Svante Stures acta och handlingar. 256.
Swart, P., Een liten crönike och skemtigh för the danske. 172.
— Gustaf I:s krönika. 174.
— Historia om de forna Westerås stifts biskopar. 135.
— Sanferdige suar på någhre stycker vthi then danske crönicke. 172, 341.
— Ährapredikning öffwer . . . H. Göstafs . . . christelige lijk. 332.
Swartling, B., Johannes Magnus' Historia metropol. ecclesiae Upsaliensis. 166.
Swea hofrätts protocoller i undersöknings-målet rörande stämplingar emot kronprinsens höga person. 587.
Swea hof-rätts protocoller rörande det å . . . Gustaf den III:dje föröfwade mord. 518.
Swea hof-rätts protocoller uti målet ang. den talan, som . . . emot . . . Toll blifvit anställd. 519.
Swea hof-rätts protocoller uti undersökningsmålet ang. förrädiska stämplingar. 518—519.
Swea hof-rätts protocoller wid den anbefallda undersökn. . . . rörande orsaken till H. K. H. Kron-Prinsen Carl Augusts död. 588.
Svea rikes krönika för år 1761—1762. 138.
Svedberg, The & Nordlund, I., Om synliggörande av utplånad skrift. 19.
Svedelius, W. E., Arvid Bernhard Horn. 505.
— Minne af Georg Carl von Döbeln. 570.
— Minne af Svante Sture. 360.
— Om reduktionen. 442.
— Representationsreformens historia. 583, 649.
Swederus, G., Förteckning på källskrifter, användbara för konung Carl XIV:s historia. 42.
Swederus, M., Stockholms magazin. 140.
Sweet, H., King Alfred's Orosius. 231.
Svend Aagesen, Brevis historia regum Dacie. 233.
Swenne, H., Svenska adelns ekonomiska privilegier. 407.
Svensén, E., Landtmannapartiet. 650.
Svensk bokkatalog. 46.
Svensk författningssamling. 152—153, 584.
Svensk historieforskning. 42.
Svensk litteraturhistorisk bibliografi. 44.
Svensk topografi. 45.
Svenska adressen. 139.
Svenska anecdoter. 138.
Svenska archivum (Gjörwell). 139, 548.
Svenska archivum (Loenbom). 139.
Then swänska Argus. 490.
Det swenska biblioteket. 138.
Den svenska cellulosaindustriens utveckling. 662.
Svenska Dagbladets årsbok. 621.
Svenska folkets historia. 239, 293, 345, 406, 493, 554.
Svenska fornskriftsällskapet. 155.
Svenska historiska föreningen. 156.
De svenska härarnas marschruter

under Karl X Gustavs fälttåg. 394.
Svenska järnvägsföreningen 1876—1926. 660.
Det svenska Krigsarkivet. 91.
Svenska kyrkans historia. 348.
Svenska lantmäteriet. 37, 92, 574, 653.
Svenska litteraturens historia. 162, 666.
Svenska magazinet. 138.
Svenska memoarer och bref. 160.
Den swänska Mercurius. 138, 490.
Svenska missionsförbundet. 665.
Svenska orter. 35.
Svenska porträttarkivet. 98.
Svenska prästeståndets protokoll från år 1719. 475.
Svenska regeringens inlagor [angående Grisbådarna]. 596.
Svenska riksdagsakter. 70, 150, 327, 371, 473.
Svenska riksrådets protokoll. 149, 371.
Svenska skriftprof från Erik den heliges tid till Gustaf III:s. 15, 16.
Svenska slott och herresäten vid 1900-talets början. 35.
Svenska telegrafverket. 660.
Svenskt biografiskt lexikon. 33.
Svenskt diplomatarium från och med år 1401. 147, 254.
Svenskt postväsen. 660.
Svensson, J. V., De nordiska folknamnen hos Jordanes. 226.
— De sydsvenska folknamnen hos Jordanes. 226.
— Jordanes' liothida. 226.
— Plinius den äldres uppgifter om Norden. 224.
— Ptolemaeus' redogörelse för folken på ön Skandia. 225.
— Pytheas' bärnstensö. 224.
Svensson, S., Czar Peters motiv för kriget mot Sverige. 455.
Sverdrup, J., Det nye problem om runeskriftens oprinnelse. 219.
Sverige. Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning. 34.
Sverige i våra dagar. 666.
Sveriges försvar. 409.
Sveriges historia intill tjugonde seklet. 415, 493, 554, 557, 558.
Sveriges historia till våra dagar. 238, 293, 344, 406, 415, 493, 554, 558, 621.
Sveriges krig åren 1808—1809. 568, 623.
Sveriges ortnamn. 36.
Sveriges ridderskaps och adels kalender. 32.
Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll. 151, 371, 475.
Sveriges riksbank 1668—1918—1924. 29, 408, 510, 574, 653, 657.
Sveriges riksdag. 313, 369, 411, 499, 571, 646.
Sveriges runinskrifter. 222.
Sveriges traktater med främmande magter. 150, 323, 372, 476, 589.
Sveriges överenskommelser med främmande makter. 150, 589.
Sveriges och Norges traktater med främmande magter. 150, 589.
Sydow, C. W. v., Om traditionsspridning. 217.
Sylwan, E. & Olsson, G., Den svenska betsockerindustrien. 657.
Sylwan, O., En Stockholmskrönika ur C. C. Gjörwells brev. 530.
— Liberalismens tidsålder. 666.
— Svenska pressens historia. 490.
Syveton, G., L'erreur de Goertz. 463.
— Louis XIV et Charles XII. 457.

Szelągowski, A., Der Kampf um die Ostsee. 347.
Szilágyi, A., Actes et documents pour servir à l'histoire de l'alliance de George Rákóczy. 378.
— Gabriel Bethlen und die schwedische Diplomatie. 421.
— Georg Rákóczy I. im dreissigjährigen Kriege. 378.
— Siebenbürgen und der Krieg im Nordosten. 438.
Säfstaholmssamlingen. 80.
Säve, C., Gutniska urkunder och Gotlands runinskrifter. 222.
Säve, T. Kejsarevalet i Frankfurt. 438.
— Sveriges deltagande i sjuåriga kriget. 496.
Söderbaum, H. G., Jac. Berzelius. 666.
Söderberg, E. N., Allmänna valmansförbundet. 650.
Söderberg, J. E., Utskottsmötet 1651 och riksdagen 1652. 433.
Söderberg, S. & Brate, E., Ölands runinskrifter. 222.
Söderberg, T., Stora Kopparberget under medeltiden och Gustav Vasa. 315.
— Åtvidaberg under medeltiden. 315.
Söderberg, V., Det Hemming Gadh tillskrivna talet mot danskarna. 167.
— Historieskrifvaren Arnold Johan Messenius. 184, 186.
— Högförräderimålet mot Arnold Johan Messenius. 186.
— Nicolaus Ragvaldi och Baselkonciliet. 319.
Söderhjelm, Alma, Fersen et Marie Antoinette. 541.
— Sverige och den franska revolutionen. 564.
Söderlund, N., Studien om Uppsala ärkebiskopsstolar 1432–1435. 318.
Södermannalagen. 260.
Söderqvist, N., Om konungens i Sverige rätt att förfoga öfver statens tillgångar. 645.
Söderqvist, O., Brömsebrotraktaten 1541. 355.
— Johan III och hertig Karl. 364.
— Studier rörande förhållandet mellan Johan III och hertig Karl. 364.
— Ägde uppsvearne enligt landskapslagarna rätt att ensamma taga och vräka konung? 311.
Söderwall, K. F., Medeltida rättsuttryck från Värmland, Närke och Småland. 260, 262.
— Ordbok öfver svenska medeltidsspråket. 17.
Sögnen, R. J., Unionens Forberedelse og Tilblivelse. 633.
Sörensen, C. T., Bernadotte i Norden. 633.
— Kampen om Norge. 628.
Sörensen, S. A., Kjöbenhavns Belejring. 440.
Sörensson, P., Adelns rusttjänst och adelsfanans organisation. 340.
— Carl Pipers och Carl Gustaf Rehnschiölds koncept. 390.
— De karolinska krigsfångarna. 470.
— De karolinska krigsfångarnas hemfärd. 470.
— Ekonomi och krigföring under Gustaf II Adolfs tyska fälttåg. 445.
— Friskyttarna (snapphanarna) under skånska kriget. 447.
— Grefve Carl Piper och svenskarna i ryska fångenskapen. 470.

Sörensson, P., Goertz och sachsarna. 463.
— Karl XII:s utrikespolitik efter hemkomsten från Turkiet. 461.
— Kejsaren, Sverige och de nordiska allierade. 462.
— Krisen vid de svenska arméerna i Tyskland. 429.
— Svenska fångar i Ryssland. 470.
— Sverige och Frankrike. 462.

Tabulae in usum scholarum. 15.
Tacitus, Germania. 224—225.
Tallgren, A. M., Sveriges förbindelser med Ryssland under bronsåldern. 250.
Tangl, M., W. Arndt, Schrifttafeln zur Erlernung der lateinischen Paläographie. 15.
Taranger, A., Tidsrummet 1319—1442 [i Norges Historie]. 295.
— Tidsrummet 1443—1537 [i Norges historie]. 295.
Taube, B., Svenska beskickningars berättelser om främmande makter år 1793. 552.
Taube, B. & Bergh, S., Förteckning öfver samlingen af originaltraktater i Svenska Riksarkivet. 72.
Taube, B. & Westrin, T., [Förteckningar över ministeriella handlingar]. 72, 73.
Tawaststjerna, W., Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota. 364.
Taylor, I. A., Christina of Sweden. 434.
Techen, F., Wort- und Sachregister [zur Urkundenbuch der Stadt Lübeck]. 287.
Tegel, E. J:son, Konung Erics den XIV:des historia . . . 136, 174, 344.
— Then stoormechtighe, höghborne furstes . . . her Gustaffs fordom Sweriges . . . konungs historia. 174, 344.
Tegnér, E., Bidrag till kännedomen om Sveriges yttre politik närmast efter statshvälfningen 1772. 559.
— De la Gardieska samlingen i Lund och på Löberöd. 104.
— Folkväpningen i Sverige. 562.
— Friherre Erik Matthias von Nolckens efterlemnade papper. 117.
— Friherre Jakob Cederström och förberedelserna till 1809 års revolution. 558.
— Gustaf III och emigranterna. 564.
— Gustaf Mauritz Armfelt. 538.
— Handskrifna Suecana i italienska arkiv och bibliotek efter 1523. 125.
— Kongl. Bibliotekets samling af svenska brefvexlingar. 96.
— Konung Gustaf III:s bref till friherre G. M. Armfelt. 526.
— La regina nomade. 435.
— Svenska bilder. 396, 435.
— Tvenne italienska resande i Sverige på Karl den elftes tid. 396.
— Ur Adolf Ludvig Ribbings papper. 577.
Teichmann, F., Die Stellung und Politik der hansischen Seestädte. 669.
Teitge, H., Die Frage nach dem Urheber der Zerstörung Magdeburgs. 425—426.
Tengberg, N., Bidrag till historien om Sveriges krig med Ryssland. 495.
— Konung Gustaf III:s första regeringstid. 576.

Tengberg, N., Om frihetstiden. 492.
— Om kejsarinnan Catharina II:s åsyftade stora nordiska alliance. 496.
Tengström, J., Handlingar till upplysning i Finlands kyrko-historie. 323.
Terlon, H. de, Memoires. 393.
Terserus, E., Fragmentum historiae Johannis III. 335.
— Om näftåget 1598. 336.
Terserus, J., Relation om herredags handlingarna i Stockholm. 395.
Tersmeden, C., Memoarer. 486.
Tersmeden, C. H., Kalender öfver i Sverige lefvande ointroducerad adel. 32.
Tessin, C. G., Dagbok 1748—1752. 487.
— Dagbok 1757. 487.
Tessin och Tessiniana. 144, 487.
Testamenter fra Danmarks Middelalder. 285.
Tham, W., Bidrag till svenska riksdagarnes och regeringsformernas historia. 412.
— Förteckning på pergamentsbref, som finnas i Strengnäs gymnasii-bibliothek. 109.
— Konung Gustaf III och rikets ständer. 573.
— Några ord om K. Carl XI:s förmyndare. 442.
Theiner, A., Schweden und seine Stellung zum heiligen Stuhl. 327.
Thermænius, E., Lantmannapartiet. 650.
— Louis Gerard de Geer. 666.
— Remissdebatten. 652.
— Svensk bondepolitik. 601.
— Sveriges politiska partier. 650.
Thesaurus Sveo-Gothicus. 138.
Thietmar, Chronicon. 229.
Thiset, A., Danske adelige Sigiller fra det 15. 16 og 17 Aarhundrede. 22.
Thommen, R. & Schmitz-Kallenberg, L., Urkundenlehre. 20.
Thompson, E. M., An introduction to Greek and Latin Palaeography. 14.
Thomsen, V., Det russiske Riges Grundlæggelse ved Nordboerne. 248.
— Ryska rikets grundläggning genom skandinaverna. 248.
— The relations between ancient Russia and Scandinavia. 248.
Thomson, A., Grundskatterna i den politiska diskussionen. 407, 511, 642, 658—659.
Thulin, E. J:son, Förhistorien till 1862 års stadsförfattning. 654.
Thulin, G., Om konungens ekonomiska lagstiftning. 644—645.
Thyrén, J. C. W., Den första väpnade neutraliteten. 448.
Thyresson, B., Sverige och det protestantiska Europa. 420—421.
Thyselius, E., Förteckning öfver komitébetänkanden. 43, 585.
Thyselius, P. E., Bidrag till svenska kyrkans och läroverkens historia. 158, 323.
— Handlingar rörande svenska kyrkans och läroverkens historia. 158, 323.
— Handlingar rörande Sveriges inre förhållanden under konung Gustaf I. 158.
Thörnberg, E., Samhällsklasser och politiska partier. 650.
Tiburtius, T., Historia om finska kriget. 489.
Tidningar i Upsala. 140.

Tidningar om lärda saker. 138.
Tidningar utgifne af ett sällskap i Åbo. 140.
Tidösamlingen. 80.
Tigerstedt, K. K., Bref från generalguvernörer och landshöfdingar i Finland. 372.
— Göran Magnus Sprengtporten. 563.
— Göran Magnus Sprengtportens plan till åstadkommande af Finlands sjelfständighet. 563.
— Handlingar rörande Finlands historia kring medlet af 17:de århundradet. 372.
— Ur Per Brahes brefvexling. 375.
Tilas, D., Utdrag af . . . egenhändig dagbok vid riksdagen 1769—70. 489.
Timelin, E., Ministären Lindman och representationsreformen. 649.
Tingsten, H., Studier rörande ministerstyrelse. 652.
— Studier över konstitutionsutskottets dechargeförfarande. 644.
Tingsten, L., Carl Löwenhielms uttalanden om kronprinsen Karl Johan. 608.
— Det första skedet av Karl Johans och Metternichs diplomatiska kampanj. 627.
— Fransmännens besättande av Svenska Pommern. 624.
— Från konventionen i Moss till den svensk-norska riksakten. 634.
— Fältmarskalkarna Johan Banér och Lennart Torstensson. 429.
— Gustav II Adolfs politik och krigföring. 425.
— Gustaf Wilhelm af Tibell. 576.
— Huvuddragen av Sveriges krig o. yttre politik aug. 1813—jan. 1814. 627.
Tingsten, L., Huvuddragen av Sveriges krig o. yttre politik febr. —aug. 1814. 627.
— Huvuddragen av Sveriges politik och krigföring i Tyskland efter Gustav II Adolfs död. 428.
— Huvuddragen av Sveriges yttre politik 1809—1810. 624.
— Huvuddragen av Sveriges yttre politik . . . 1814—1818. 629.
— Marskalk Bernadotte vid Jena-Auerstedt och Agram. 638.
— Några data angående Gustav II Adolfs basering och operationsplaner. 425.
— Slaget vid Lund. 447.
— Sveriges militära aktion år 1848. 631.
— Öfversikt af fälttåget i Holstein. 628.
Titz, C. A., Bidrag till historien om riksdagen år 1686. 443.
Toijer, D., Sverige och Sigismund. 366.
Toll, H., De äldsta svenska konungavapenbilderna och tre-kronorvapnet. 23.
— Erik den heliges korståg till Finland. 272.
Toll, J. C., Händelserna i Kristianstad 1772. 535.
Torell, E., Om konungens utnämningsrätt till ämbeten. 503.
Torin, K., Förteckning på Skara h. elementarläroverks och Westergötlands fornminnesförenings permebref. 108—109.
— Vestergötlands runinskrifter. 222.
Torpadie, R., Några ord om chifferskrift. 18.

Tosterup (handskriftssamlingen). 116.
Tranér, G., Konung Carl IX:s krig i Livland. 308—309.
Transumt af protocollet, hållit inför Hans Maj:t Konungen på Stockholms slott den 29 martii 1803. 517.
Troels-Lund, F., Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede. 349.
— Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16:e Aarhundrede. 2.
— Om Kulturhistorie. 2.
Troil, S. G. von, Minnen. 602.
Troil, U. von, Skrifter och handlingar til uplysning i swenska kyrko- och reformationshistorien. 144, 322—323.
Trolle, C. H., Överste Gustafsson. 559.
Trolle-Bonde, C., Kongliga rådet och ambassadören grefwe Carl Bonde. 394.
— Riksrådet grefwe Gustaf Bonde. 482.
Trolleholm (handskriftssamlingen). 116.
Trolle-Ljungby (handskriftssamlingen). 116.
Trolle-Wachtmeister, H. G., Anteckningar och minnen. 545.
Trollhättan, dess kanal- och kraftverk. 660.
Trudy imperatorskago russkago voenno-istoriceskago obscestva. 391.
Tryck-friheten den wälsignade. 547.
Tunberg, S., Berättelse om den lybeckska beskickningen i Sverige sommaren 1523. 325.
— Den svenska riksdagens uppkomst och utveckling intill medeltidens slut. 313.
Tunberg, S., Det andliga frälsets införande i Sverige. 312.
— Det världsliga frälsets uppkomst i Sverige. 312.
— En romersk källa om Norden vid 1100-talets början. 229.
— Erik af Pommerns jordebok af år 1413. 258.
— Förberedande undersökningar [till Stora Kopparbergets historia]. 315.
— Gustav Adolfs kungakrona. 416.
— Gustaf Vasas konungaval. 350.
— Handlingar till Sten Sture d. y:s historia. 255.
— Några anmärkningar till svenska riksrådets äldsta historia. 312.
— Riksrådet Erik Brahes chifferkalendarium. 337.
— Sigismund och Sverige. 326, 335, 399.
— Studier rörande Skandinaviens äldsta politiska indelning. 251, 313.
— Till Svearikets äldsta historia. 241—242.
— Ur Eric von Rolands litterära kvarlåtenskap. 107.
— Visby—Lübeck. 305.
— Västerås riksdag 1527. 351.
— Äldre medeltiden. 293.
Tureholmssamlingen. 80.
Tursen, J., Den nordiske Syvaarskrigs Historie. 334.
Tuxen, A., Den paatænkte Overgang til Skaane. 570.
— Det nye norske Værk om Tordenskiold. 466.
Tynell, K., Studier angående det svenska statsrådets politiska ansvarighet. 644.

Typotius, J., Notae de regno Sueciae. 338.
— Regis Johannis III . . . laudatio funebris. 338.
— Relatio historica de regno Sueciae. 338.
Tysk relation om händelserna i Stockholm 3 juni—13 okt. 1568. 334.
Törne, P. O. von, Det andra slaget vid Svensksund. 562.
— Gustaf Vasas äfventyr i Dalarne. 350.
— Om Finlands skattskyldighet till påfvedömet under medeltiden. 317.
Törnebladh, R., Anteckningar om praxis vid gemensamma voteringar. 651.
— Riksdagsminnen. 615.
Törnell, N., Ecclesiastike handlingar. 144.

Uddgren, H. E., De rysk-sachsiska fälttågsplanerna för 1705—1706 års fälttåg i Polen. 458.
— Fälttågen 1701—1706. 458.
— Karolinen Adam Ludvig Lewenhaupt. 460.
— Kriget i Finland. 466.
— Magnus Stenbock och hans insats i det stora nordiska kriget. 465.
— Magnus Stenbocks fälttåg. 465.
— Något om Karl XII:s ställning till kriget med Ryssland. 460.
— Slaget vid Gemeuerthof. 460.
Uggla, C. H., Afhandling om Swea rikes urgamla wapn de tre kronor. 23.
— Inledning til heraldiken. 24.
Ulfsparre, G., Från Karl XIV Johans dagar. 611.
Ullrich, K., Die deutsche Politik König Gustavs IV. 566.
Ulmann, H., Geschichte der Befreiungskriege 1813. 627.
— Zur Beurteilung des Kronprinzen von Schweden im Befreiungskriege. 627.
Undersökningen af de centrala ämbetsverkens arkiv 1901—1902. 64.
Unger, A., [Reformer i centralförvaltningen efter 1809 m. m.]. 642.
Unger, G., Gustav III vid Viborg och Svensksund. 562.
— Illustrerad svensk sjökrigshistoria. 346.
— Karl XII och Östersjökriget. 465.
— Sjömaktens inflytande på vår historia. 409.
Universitetsbiblioteket i Lund. 104.
Universitetsbiblioteket i Uppsala. 99.
Universitetsmatriklar. 288.
Die unter fachmännischer bezw. eigener Leitung stehenden historischen Archive Europas. 119.
Uplysningar i swenska historien (Loenbom). 139.
Upmark, G., Gustaf Vasas porträtt. 355.
— Meddelanden om skråafdelningens i Nordiska Museet arkiv. 93.
— Om Gustaf Vasas hov. 355.
Upplandslagen. 261.
Uppsala universitetsbibliotek. 99.
Ur Georg Adlersparres brefväxling. 597.
Ur Louis De Geers brevsamling. 605.
Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Fried-

rich Wilhelm von Brandenburg. 381.
Urkundenbuch der Stadt Lübeck. 286.
Urkunder rörande de svensk-danska fredsförhandlingarna 1518. 255.
Ustrjalov, N. G., Istorija carstvovanija Petra Velikago. 471.
— Le procès du tsarévitch Alexis Pétrowitch. 471.
Utdrag af bonde-ståndets protocoll vid riksdagen ang. successionen. 475.
Utdrag af katalogen på manuskripterna uti Rålambska biblioteket på Strö. 98.
Utförlig berättelse om herr grefwe Svante Stures . . . fängelse. 334.
Utheim, J., Grundloven om Norges udenrigsstyre. 635.

Waaranen, J. E., Handlingar upplysande Finlands historia und Gustaf II Adolfs tid. 376.
— Samling af urkunder rörande Finlands historia. 322.
Wachsmuth, C., Einleitung in das Studium der alten Geschichte. 50.
Wachtmeister, H., Anteckningar och bref från Carl Johanstiden. 500.
Waddington, A., Le grand électeur Frédéric Guillaume de Brandebourg. 439.
Wadstein, E., Birka och bjärköarätt. 264.
— Die nordischen Völkernamen bei Ptolemaios. 225.
— Eriksgata. 311.
— Hedeby. 669.
— Jordanes' Vagi fluvius och Vaxholm. 226.
Wadstein, E., Norden och Västeuropa i gammal tid. 247, 264.
— Tvenne frågor ur den fornsvenska statsrätten. 311.
Vadstena klosters tänkebok. 131, 268.
Wahl, J. O., Toget til Bohuslehn. 562.
Wahlstedt, A., Minnespenningar över enskilda svenska män och kvinnor. 27.
Wahlström, G., Gustaf Adolf som befälhavare. 417.
Wahlström, Lydia, Den svenska kvinnorörelsen. 664.
— En spionhistoria från den väpnade neutraliteten. 566.
— Fransk emigrant och svensk artillerichef. 551.
— Generallöjtnant de Suremains memoarer. 551.
— Gustaf III och Benzelstjernas plan mot ryska flottan. 532.
— Gustav III och norrmännen. 560.
— Gustavianska studier. 532, 537, 551, 560, 565, 566.
— Nils Reuterholm till Jakob Cronstedt. 389.
— Om och av hertiginnan Charlotte. 537.
— Skrifvelser från Gustaf III ur Anders af Håkanssons papper. 527.
— Sverige och England. 564.
— Sveriges förhållande till Danmark. 560.
— Till historien om Sverige och Ryssland. 565.
— Ömkligheter från hertig Karls ryska politik. 565.
Wahrenberg, C. F. J., Bidrag till historien om K. Gustaf III:s sednaste regeringsår. 577.

Wahrenberg, C. F. J., Bidrag till historien om Sveriges yttre politiska förhållanden från konung Carl XI:s död. 455.
Wahrenberg, C. G., Svenska prästeståndets protokoll från år 1719. 475.
Waitz, G., Lübeck unter Jürgen Wullenwever. 355.
— Wie soll man Urkunden ediren? 161.
Valda handlingar rörande fälttåget i Ryssland juli—oktober 1708. 391.
Walde, O., De svenska bibliotekens historia. 94.
— Lappkatalog över gods- och släktarkiv. 113.
— Några kalenderanteckningar av Erik Sparre. 337.
Valentin, H., Ett typiskt fall af adelsprivilegiernas raserande. 502.
— Frihetstidens riddarhus. 500—501.
— Judarnas historia i Sverige. 670.
Waliszewski, K., Autour d'un trône. 515.
— La dernière des Romanov. 515.
— Le roman d'une impératrice. 515.
— Les origines de la Russie moderne. 347.
— L'heritage de Pierre le grand. 514—515.
— Pierre le Grand. 472.
Wallengren, S., Förstakammarfrågan. 649.
— Förstakammarreformen. 649.
— Hans Järta som politisk teoretiker. 667.
Wallenstein, A. von, Briefe und amtliche Schriften. 378.
Vallentunakalendariet. 269.
Wallgren, H., Sveriges bageriidkareförening och Stockholms bageriidkareförening. 664.
Wallmark, P. A., Hemliga handlingar hörande till Sveriges historia. 520.
— Öfversigt af de förnämsta åtgärder inom förvaltningens alla grenar. 586.
Wallmark, P. A. & Hallencreutz, S. E., Handlingar ur Hans Excellence . . . L. v. Engeströms bibliothek. 97.
Wallquist, O., Antekningar om riksdagen i Gefle 1792. 536.
— Berättelse om riksdagen i Stockholm 1789. 536.
— Ecclesiastique samlingar. 144.
— Minnen och bref. 529, 536.
— Självbiografiska anteckningar. 536.
Wallroth, K. A., Svenska myntverk genom tiderna. 28.
— Sveriges mynt 1449—1917. 29.
— Sveriges mynt 1732—1921. Myntets köpkraft. 29.
Vámbéry, H., Der Ursprung der Magyaren. 232.
Warburg, K., Johan Gabriel Richert. 667.
— Karl August Ehrensvärd. 576.
Varenius, O., Högförräderimålet mot M. G. De la Gardie. 445.
— Kielerfredens fjärde artikel. 634.
— Kieltraktaten. 634.
— Konsulatfrågan. 635.
— Lagen om landsting. 655.
— Nyare unionell litteratur. 634.
— Om riksföreståndarskap. 635.
— Oscar Alin. 208.
— Räfsten med Karl XI:s förmyndarstyrelse. 442.
Warmholtz, C. G., Bibliotheca hi-

storica Sveo-Gothica. 23, 39, 490.
Vasar, J., Die grosse livländische Güterreduktion. 443.
— Om Karl XI:s bondereformer i Livland. 413.
Vasmer, M., Wikingerspuren bei den Westslaven. 250.
Wassenaer, J., Journal. 394.
Vastovius, J., Vitis Aquilonia. 131.
Wattenbach, W., Anleitung zur lateinischen Palaeographie. 14.
— Das Schriftwesen im Mittelalter. 14.
— Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. 52.
K. Vattenfallsstyrelsen 1909—1934. 660.
Wattrang, A., Hvilka voro orsakerna till att tsar Peter under det stora nord. kriget fick tillfälle att grundlägga o. utveckla sin sjömakt i Finska viken? 459.
— Striden vid Hölö den 29 augusti 1568. 358.
— Striderna vid Nyköping 1568. 358.
Vaupell, O., Den nordiske Syvaarskrig. 357.
Wedberg, B., »Kongl. Maj:ts höga namns stämpel». 503.
— Konungens Högsta Domstol. 577.
Vedel, P., En Brevvexling mellem Grev Johan Hartvig Ernst Bernstorff og Hertugen af Choiseul 1758—1766. 491.
Vegelow, F., Den svenska talmansinstitutionen. 502, 646.
Wegener, C. F., Diplomatarium Christierni I. 285.
Vegesack, E. von, Några erinringar vid G. Montgomerys Historia. 569.
— Åtskilligt utur ... efterlemnade papper. 546.
Weibull, C., Den äldsta granskaggningen mellan Sverige och Danmark. 237.
— Drottning Christina. 434.
— Drottning Christinas övergång till katolicismen. 434.
— Folkviseforskning. 283.
— Gustaf II Adolf. 416.
— Historisk sakkunskap. 239.
— Lübeck och Skånemarknaden. 395.
— Om det svenska och danska rikets uppkomst. 230, 243.
— Saxo. Kritiska undersökningar i Danmarks historia. 234.
— Saxoforskning. 234.
— Saxostudier. 234.
— Sverige och dess nordiska grannmakter under den tidigare medeltiden. 251.
— Sveriges bebyggelse. Bronsålderns karaktär. 239.
— Sveriges och Danmarks äldsta historia. 239.
Weibull, C. G., Arkivordningsprinciper. 66.
— Freden i Roskilde. 383, 440.
— Göteborgs sparbank. 658.
— Skånska jordbrukets historia. 574.
— Wallbergs fabriks aktiebolag. 663.
Weibull, L., Bibliotek och arkiv i Skåne under medeltiden. 94.
— Carl XII:s död. 403, 467—468.
— De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike. 421.
— Den skånska kyrkans älsta historia. 318.
— Det arkeologiska treperiodsystemet. 216.
— Diplomatarium civitatis Malmogiensis. 148.

Weibull, L., Diplomatarium dioecesis Lundensis. 148, 257.
— Efter Roskilde fred. 383.
— Erik den helige. 271.
— Från Kiel till Köbenhavn i augusti 1658. 393.
— Geo-etnografiska inskott och tankelinjer hos Adam av Bremen. 228.
— Gustaf II Adolf och kardinal Richelieu. 421.
— Jordanes' framställning av Scandza och dess folk. 226.
— Kristian Erslev och Stockholms blodbad. 304.
— Kritiska undersökningar i Nordens historia omkr. år 1000. 237, 251.
— Necrologium Lundense. 270.
— Nekrologierna från Lund, Roskildekrönikan och Saxo. 233, 270.
— Rollo och Gånge-Rolf. 232.
— »Sancte Trinitatis söndag nu var». 300.
— S. LagerBring, Skrifter och bref. 194—195.
— Stockholms blodbad. 303.
— 1397 års unionsbrev och dess rättsgiltighet. 300.
— Unionsmötet i Kalmar 1397. 299.
— Upptäckten av den skandinaviska Norden. 669.
— Ur H. Reuterdahls bref till Chr. Molbech. 600.
— Vägledande förteckning vid person- och släktforskning i landsarkivet i Lund. 88.
Weibull, M., Bref från Skåne till L. v. Engeström år 1811. 598.
— Freden och förbundet i Lund. 447.
— Gustaf II Adolf. 415.
Weibull, M., Gustaf II Adolf och Christian IV. 421.
— Handskrift-prof 1500—1800. 16.
— Johan Adolph Clodts anteckningar. 396.
— Om »Mémoires de Chanut». 380.
— Sverges förbund med Frankrike 1672. 446.
Weibull, M. & Tegnér, E., Lunds univ:s hist. 412, 513.
Weihe, F. C. von, Dagbok. 400.
Weismantell, E. H., Dagbok. 401.
Vejde, A., Erik XIV och ödeläggelsen av Ronneby. 357.
— Nils Dacke. 352.
Wejle, C., Sveriges politik mot Polen. 420.
Vellingkska samlingarna. 80.
Vendel, V., Hemliga utskottets protokoll o. handlingar vid urtima riksdagen i Örebro. 581.
— Urtima riksdagen i Örebro. 646.
Vendell, H., Äldre Västgötalagen. 262.
Wendorf, H., Dialektik und materialistische Geschichtsauffassung 4.
Wendt, E., Det svenska licentväsendet i Preussen. 414.
— Svenska örlogsflottan och handelsbeskattningen i Preussen. 417.
Wennerberg, G., Bref och minnen. 615.
Wennström, T., Studier över böter och myntvärden i Västgötalagarna. 263.
Wentzcke, P. & Lüdtke, G., Die Archive. 118—119.
Werbung und Beuehl. 342.
Verelius, O., Epitomarum historiae Svio-Gothicae libri quatuor. 178.
— Gothrici et Rolfi, Westrogothiae regum, historia. 178.
— Hervarar saga. 178.

Wernstedt, F., Några detaljer från arméns mobilisering och uppmarsch vid stora nordiska krigets utbrott. 457—458.
Werwing, J., Konung Sigismunds och konung Carl IX:des historier . . . 135—136, 183.
Veselago, F. F., Istorija Russkago flota vo vremja Petra Velikago. 471.
Vessberg, V., Bidrag till historien om Sveriges krig med Danmark. 432.
— Om svenska riksdagen. 572.
— Stockholms stads riksdagsmannaval under frihetstiden. 502.
Wessén, E., Birca och bjärkörätt. 247, 264.
— De nordiska folkstammarna i Beowulf. 231.
— Några anmärkningar till Adams av Bremen framställning av Norden. 228.
— Studier till Sveriges hedna mytologi och fornhistoria. 228, 251.
— Svenska landskapslagar. 261—262, 264.
— Södermanlands runinskrifter. 222.
— Till Birca-frågan. 250.
Wessman, N., Äldre och nyare skånska handlingar. 140.
Westenhielm, T., »Gustav Vasas levnad och regering». 183.
Westin, G., Negotiations about church unity. 412.
Westinska samlingen. 103.
Westling, F., Bidrag till Livlands kyrkohistoria. 413—414.
— Det nordiska sjuårskrigets historia. 357.
— Hertig Karls furstendöme. 364.
— Meddelanden om kyrkoförfattningen i Estland under det svenska väldets tid. 414.
Westling, F., Sveriges förhållande till Danmark från freden i Stettin till Fredrik II:s död. 363.
Westling, G., Om svenska riksrådets ställning. 570.
— Svenska folkskolan efter 1842. 666.
Westman, K. B., Birgitta-studier. 281, 316.
— Den svenska kyrkans utveckling. 272, 316.
— Kyrkan och Sveriges folk under medeltiden. 316.
— Reformationens genombrottsår i Sverige. 316, 352.
— Ur Lars Siggessons anteckningsbok. 332.
Westman, K. G., De svenska rättskällornas historia. 259.
— Den gustavianska Högsta Domstolen och dess hävdatecknare. 577.
— Den svenska nämnden, dess uppkomst och utveckling. 314.
— Konung och landskapliga myndigheter i den äldsta svenska rättegången. 314.
— Kungsådran i den svenska rätten under medeltiden. 314.
— Svenska rådets historia till år 1306. 312.
— Södermannalagens avfattning. 261.
— Tiden för årsskiftet i svenska urkunder från slutet af 1200-talet och början af 1300-talet. 12.
Westphal, O., Gustav Adolf und die Grundlagen der schwedischen Macht. 415.
Westrin, T., Friherre Georg Heinrich von Görtz' bref ur fängelset i Arnhem. 388.

Westrin, T., Förteckning på statsrättsliga handlingar. 71.
— Förteckning öfver hemliga råds-, konselj- och statsrådsprotokoll. 71.
— Förteckning öfver i Riksarkivet förvarade urkunder rörande Sveriges konungahus. 71—72.
— [Förteckningar över ministeriella handlingar]. 72, 73.
— Gustaf III och grefvinnan de Boufflers. 526.
— Om Częstochowa klosters belägring. 437.
— Redogörelse af baron G. H. von Görtz rörande hans förhållande till jakobiterna. 388.
Vetenskapsakademiens bibliotek. 111.
Whitelocke, B., A journal of the Swedish ambassy. 393.
— Dagbok öfver dess ambassade til Sverige. 393.
Wibling, C., Carl X Gustaf och Georg Rakoczy II. 438.
— Sveriges förhållande till Siebenbürgen. 421.
— Ur fältmarskalken Fabian Wredes papper. 527.
Wichman, K., En brevväxling från orosåret 1838. 599.
— Karl Johans regering och den liberala oppositionen. 645.
Wickberg, R., Beowulf. 230.
Widekindi, J., Then fordom stormächtigste . . . Gustaff Adolphs dens andres och stores . . . historia och lefwernes beskrifning. 187.
— Thet swenska i Ryssland tijo åhrs krijgz-historie. 186.
Vidoni, P., Nuntiaturberichte. 382.
Wielewicki, J., Historici diarii domus professae Societatis Jesu Cracoviensis. 339.
Wiese, E., Die Politik der Niederländer während des Kalmarkrieges. 420.
Wieselgren, H., Anteckningar om Rådsbiblioteket i Stralsund. 122.
— Krönikorna om Gustaf Vasa. 175.
— Rålambska handskriftssamlingen på Kongl. Biblioteket. 98.
— Væsgötæ laghbok. 262.
Wieselgren, O., Arkiv- och handskriftsbyte mellan Sverige och Danmark. 60.
— »Yppighets nytta». 508.
Wieselgren, P., Catalogus manuscriptorum bibliothecae academiae Lundensis. 105.
— Chronologiskt register på Gyllenstjernska archivet. 117.
— DelaGardiska archivet. 105, 159.
Wieselgren, S., Riksdagen i Norrköping. 573.
Wigert, V., Erik XIV. Hans sinnessjukdom. 361.
Wigforss, E., Materialistisk historieuppfattning och klasskamp. 4.
Wijkmark, H., Svensk kyrkohistoria. 252.
Wijnne, J. A., Negociations de monsieur le comte D'Avaux. 384.
Wiklund, K. B. & Qvigstad, J., Dokument angående flyttlapparna. 596.
Wiksamlingen. 81.
Wilde, J., Om nordiska historiens pålitelighet och tideräknings grund. 192.
— Sueciae historia pragmatica . . . 192.
— Swenska statsförfattningars eller almänneliga rätts historie. 192.

Wilmans, E., Der Lübecker Friede. 419.
Wilskman, S., Swea rikes ecclesiastiqve werk. 135.
Wimarson, N., Göteborg. 654.
— Sveriges krig i Tyskland. 446.
Wimmer, L., De danske Runemindesmærker. 222.
— Die Runenschrift. 219.
— Runeskriftens Oprindelse og Udvikling i Norden. 219.
Wingqvist, O., Om den svenska riksdagens uppkomst och utbildning. 312.
— Om svenska representationen i äldre tider. 312.
Wingård, J. D. af, Minnen. 611.
Winkelmann, E., Bibliotheca Livoniae historica. 54.
Winkler, R., Über das schwedische Gouvernementsarchiv in Reval. 121.
Winslow, J. J., Dagbok. 395.
Winter, G., Geschichte des dreissigjährigen Krieges. 419.
Winterhjelm, C. A., I Sverige 1905. 619.
Visbyannalerna. 268.
Vising, J., Voltaires Histoire de Charles XII. 405.
Vita Katerinae. 273.
Vita S. Birgittae. 273.
Vita S. Brynolphi. 273.
Vitae sanctorum Danorum. 290.
Witt, J. de, Brieven. 382.
Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens bibliotek. 110.
Wittich, K., Dietrich von Falkenberg. 425.
— Magdeburg, Gustav Adolf und Tilly. 425.
— Wallenstein's Katastrophe. 427.
— Zur Geschichte Wallenstein's. 427.
Wittrock, G., Brandenburgarnes instruktioner vid underhandlingen i Stettin juli 1653. 382—385.
— Bremiska hären och subsidiefrågan. 442.
— Carl X Gustafs testamente. 442.
— Den väpnade freden 1871—1914. 623.
— Die Schlacht bei Lützen. 427.
— Fyra relationer om slaget vid Lützen. 392.
— Fördraget i Königsberg och dess förhistoria. 436.
— Gustav II Adolf. 406, 415.
— Gustav II Adolfs död enligt de litterära källorna. 427.
— Gustaf Adolfs krigföring i Tyskland. 426.
— Karl X Gustaf i Polen. 436.
— Karl XI:s förmyndares finanspolitik. 442.
— Les travaux d'érudition. 210.
— Marienburg och Labiau. 463.
— Nils Bielkes underhandling i Brandenburg. 449.
— Svenska handelskompaniet. 418.
— Valda bref till M. G. de la Gardie. 384.
Vivie, A., Lettres de Gustave III à la comtesse de Boufflers. 526.
Voges, H., Beiträge zur Geschichte des Feldzuges von 1715. 465.
— Die Belagerung von Stralsund. 465.
Vogt, J. H., Optegnelser om sit Liv og sin Embedsvirksomhed. 618—619.
Wohlin, N., Den svenska jordstyckningspolitiken. 510.
Wollebæk, S., Om Kielertraktaten. 634.
Wolpers, T., Die politischen Be-

ziehungen Brandenburgs zu Schweden. 446.
Voltaire, F. de, Histoire de Charles XII. 405.
Voragine, J. de, Legenda aurea. 270.
Worm-Müller, J. S., Norge gjennem nödsaarene. 578.
Voss, V., Die Befreiungskriege 1813—15. 627.
Woynar, K., Österreichs Beziehungen zu Schweden und Dänemark. 625.
Wrangel, C. H., Relation om actionen wid Wilmanstrand. 480.
Wrangel, E., Arkivaliska anteckningar från Danzig och Thorn. 122.
— Frihetstidens odlingshistoria. 490, 513.
Wrangel, F. U., Från Jean Bernadotte's ungdom. 638.
— Utdrag ur danska diplomaters meddelanden. 549, 590.
Wrangel, F. U. & Bergström, O., Svenska adelns ättartaflor ifrån år 1857. 32.
Wrangel, H., Kriget i Östersjön. 467.
Wreech, C. F. von, Wahrhaffte und umständliche Historie von denen schwedischen Gefangenen. 390.
Wretman, J., Kort handbok i svensk släktforskning. 31.
— Släktvetenskapen med hänsyn till svensk forskning. 31, 44.
Wyatt, A. J., Beowulf with the Finnsburg fragment. 229.
Wåhlin, C., Anteckningar om riksdagarna 1809—10, 1812, 1815. 611—612.
Vår konung och hans gärning. 632, 640.
Vår kyrka från början av tjugonde århundradet. 665.
Våra kartor. 37.
Wägner, S., Skånska kommissionen. 444.
Värmlandslagen. 262.
Västerås stifts- och läroverksbibliotek. 109.
Västgötalagen. 262.
Västmannalagen. 263.
Växjö stifts- och läroverksbibliotek. 110.

Ynglingatal. 235.
Yrjö-Koskinen, G. Z., Klubbekriget. 368.

Zachrisson, C. A., Sveriges underhandlingar om beväpnad neutralitet. 560.
Zechlin, H., Die Schlacht bei Fraustadt. 458.
Zeeh, E., Stockholms sista befrielse från utländskt herravälde. 350.
Zetterqvist, E. A., Grundläggningen af det svenska väldet i hertigdömena Bremen och Verden. 414.
Zettersten, A., Flottans arkiv på Skeppsholmen. 92.
— Svenska flottans historia. 346, 447.
Zlobin, K. K., De diplomatiska förbindelserna mellan Ryssland och Sverige. 567.
Zober, E. H., Ungedruckte Briefe Albrechts von Wallenstein. 378.
Zweigbergk, O. v., Svensk politik. 652.

Åbo domkyrkas Svartbok. 256.
Ågren, S., Karl XI:s indelningsverk för armén. 444.
— Om Nordinska handskriftssam-

lingen i Uppsala univ.-bibliotek. 103.
Ågren, S., Svensk biografisk uppslagslitteratur. 33, 45.
Åkerblom, A., Norroena dikter. 235.
— Sveriges förhållande till Norge under medeltidsunionen. 297.
Åkeson, N. P., Förmyndarestyrelsens planer rör. Gustaf IV Adolfs förmälning. 565.
— Gustaf III:s förhållande till franska revolutionen. 563.
Aakjær, S., Danmarks gamle Landskapslove. 286.
Ålandsfrågan inför nationernas förbund. 507.
Aall, A. & Gjelsvik, N., Die norwegisch-schwedische Union. 636.
Aall, J., Erindringer som Bidrag til Norges Historie. 619.
Åmark, K., Lantbruket under det nittonde århundradet. 656.
— Spannmålshandel och spannmålspolitik. 510.
Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearchiv. 285, 329.
[Årsbibliografi över dansk och norsk historisk litteratur]. 48.
Årstrycket. 43, 153.
Åtgärder för lagförbättring 1633—95. 372.

De ældste danske Archivregistraturer. 330.
En ärlig swensk. 489.

Ödberg, F., Om Anders Lorichs, k. Johan III:s ständige legat i Polen. 363.
— Om den svenske konungens domsrätt före Svea hofrätts inrättande år 1614. 311.
— Om Klas Kursell, k. Erik XIV:s och Johan III:s [illegible] i Livland. 358.
Ödberg, F., Om k. Erik XIV:s förhållande till fogdarne o. allmogen i Vestergötland. 357.
— Om konung Johan III:s förföljelse mot ståthållaren Karl Henriksson Horn. 364.
— Om prinsessan Cecilia Wasa. 360.
— Om stämplingarna mot konung Johan III. 365.
— Om svenske konungens domsrätt. 311.
— Äldre handlingar rörande Vestergötland. 255.
Ödmann, G., Dagbok under Örebro riksdag. 612.
Öhlander, C., Bidrag till de adliga privilegiernas historia. 418.
— Bidrag till kännedom om Ingermanlands historia och förvaltning. 413.
— Det egentliga Sveriges försvar mot Danmark-Norge. 439.
— Om den svenska kyrkoreformationen uti Ingermanland. 413.
Öhrströmer, F., Ecclesiastike samlingar. 144.
Oelgarte, F., Die Herrschaft der Mecklenburger in Schweden. 307.
Oelreich, N. von, En ärlig Swensk. 489.
Öman, I., Karl Staaffs första ministär. 653.
Örnberg, V., Förteckning på äldre handskrifter i Strängnäs läroverksbibliotek. 109.
— Svensk slägt-kalender. 32.
— Svenska Riksarchivets pappersinventarier 1551—1400. 68.
— Svenska ättartal. 32.
Örnhiälm, C., Historiae Sveonum Gothorumque ecclesiasticae libri quatuor priores. 182.

Örnhiälm, C., Rimbertus, S. Anscharii vita. 130.
Oesterley, H., Wegweiser durch die Literatur der Urkundensammlungen. 50, 288.
Östgötalagen. 264.
Östman, N., De förlorade tänkeböckerna 1530—1538. 322.
Östman, N., Lambertska arfvet. 90, 103.
— Några anteckningar till Erik Lassotas von Steblau meddelanden om Stockholm. 340.
Överland, O. A., Armfeldts tog nordenfjelds. 467.

PERSONREGISTER

50—231192. *Sveriges historia XV*.

Registret upptager alla personer, vilkas namn nämnas i verket. Utom dessa förekomma emellertid en mängd icke namngivna personer, vilka medtagits i registret endast i den mån de kunnat identifieras utan tillgång till källorna.

Personer med fadersnamn (namn på -sson) hava uppförts på förnamnet, om de levat före 1650, på fadersnamnet, om de levat därefter.

Namn på -dotter hava genomgående förts på förnamnet, om annat tillnamn saknats.

Latiniserade namn, såsom Olaus Petri, hava förts på förnamnet.

Personer, vid vilka vapen i stället för släktnamn omnämnts inom parentes, hava upptagits på förnamnet med fullständiga uppgifter och dessutom på vapnet med hänvisning till förnamnet. Äldre medlemmar av frälseslägter, vilkas vapen övergått till släktnamn, hava samlats under detta släktnamn, varjämte hänvisning hit gjorts från förnamnet. Tveksamhet kan råda i vissa fall, men i sak betyda dessa ingenting, eftersom fullständiga uppgifter alltid återfinnas på ena eller andra stället och nödiga hänvisningar gjorts.

Gifta kvinnor i äldre tid hava uppförts på det ogifta namnet med uppgift om giftet eller giftena, i senare tid på det gifta namnet, varvid i tveksamma fall hänvisningar från det ena till det andra använts.

Stavningen av namn i registret är i regel densamma som i texten. I fråga om personer, som uppförts på förnamnen, hava dessa i möjligaste mån normaliserats med hänvisningar i den mån sådana ansetts nödiga. Detsamma gäller släktnamnen, om de i olika delar av verket stavats olika. Om namnet på samma person eller släkt på olika ställen stavats olika, har i registret i regel endast en stavning använts med hänvisning i trängande fall.

Vid namn å svenska personer äro samtliga förnamn medtagna, i den mån de utan ingående forskningar kunnat utrönas, även om de icke alla omnämnas i texten. I fråga om utländska personer har detta icke genomgående kunnat ske.

Titlar och yrken sammanfalla icke alltid i registret och i texten, naturligt nog, då i texten en person ofta omnämnes i en viss befattning men slutade sin livsbana i en helt annan ställning. I regel har i registret denna slutposition angivits, men två eller flera titulaturer ha i åtskilliga fall ansetts lämpliga. Svenska adelstitlar hava icke utsatts.

Som tidsbestämning har genomgående använts dödsåret, om det kunnat utforskas ur i första hand tryckt litteratur, eljest annan tidsbestämning med ledning av uppgifterna i texten.

Vid nu levande personer har angivits födelseåret under samma förutsättning.

Beträffande ordningsföljden mellan personer uppförda å förnamnen har tillämpats den regeln, att kejsare och konungar resp. kejsarinnor och drottningar satts först, därefter övriga furstliga personer ordnade efter landet, därefter andra personer med endast enkla förnamn, följda av personer med sammansatta förnamn och sist förnamn med fadersnamn (-sson).

Efter mannens namn återfinnes i registret ibland även hustruns namn. Detta gäller mest sådana fall, då hustrun nämnes i texten utan att namnet utsatts.

Delens nummer har angivits med fetstil. Därvid har använts arabiska siffror i stället för bokdelarnas romerska, vilket ansetts motiverat med hänsyn till utrymme och tydlighet.

Abbas den store (schah av Persien, † 1628) 6 [illegible].
Abbot, George (ärkebisk. av Canterbury, † 1633) 6 [illegible].
Abdul Hamid I (sultan av Turkiet, † 1789) 10 [illegible].
Abel (kon. av Danm., † 1252), 2 93, 97.
Abelin, Gustav Rudolf (statsråd, generallöjtn., † 1903) 12 [illegible], 417, 419–20.
Abjörn Sixtensson, se Sparre.
Abraham Andreæ Angermannus (ärkebisk., † 1607) 5 179, 185, 188–89, 233, 239, 242, 248, 251–53, 256, 260, 272, 283, 291, 295, 298, 334, 7 86.
— Brodersson (riksråd, † 1410) 3, 1 43, 102, 111, 115–16, 123–25, 142, 318, 335. G. m. Margareta Petersdotter.
— Eriksson, se Gyllenstierna; Leijonhufvud.
Abrahamson, August (grossh., grundare av Nääs' slöjdsem., † 1898) 13 319.
Abrahamsson, Peter (rättslärd, lagutgivare, † [illegible]) 9 [illegible].
Absalon (ärkebisk. i Lund, † 1201) 3, 1 543.
Achenbach, Andreas (tysk målare, † 1910) 13 423–24.
Acrelius, Israel (präst i Nya Sverige, sederm. kontraktsprost i Fellingsbro, † 1800) 9 326.
Adalbert (ärkebisk. av Hamburg o. Bremen, † 1072) 1 431–32, 2 31, 32.
Adalvard d. y. (bisk. i Sigtuna, omkr. 1060) 1 294–95, 356, 431–32, 2 24, 25.
— d. ä. (bisk. i Skara, omkr. 1060) 1 431–32, 2 24.
Adam av Bremen (Mäster Adam, tysk historieskr., † omkr. 1085) 1 134, 288–89, 293–95, 348, 352, 365, 377, 403, 430–32, 2 16, 23, 25–28, 3, 2 45.
Adelcrantz, Karl Fredrik (arkitekt, överintendent, † 1796) 9 [illegible], 10 [illegible].
Adelheid (tysk-rom. kejs:a, † 999, g. m. Otto I) 1 343.
Adelheim, Johan Fredrik (sedan Borgström, brukspatron, † 1806) 10 286.
Adelsköld, Klas Adolf (järnvägsbyggare, politiker, † 1907) 13 98.
Adelswärd, Axel Teodor (statsråd, godsägare, † 1929) 14 69, 70, 90, 174, 202, 212, 286–87 (portr.), 288–90, 298–99, 358, 427, 501, 504.
— Erik Göran (överste, † 1810) 10 136.
— Erik Reinhold (statsråd, pres. i Statskontoret, † 1840) 11 354, 458.
— George Nikolaus (diplomat, † 1878) 12 243, 260, 303, 306, 363–64.
— Johan Karl (överstekammarjunkare, † 1852) 10 286, 11 129.
Adils (Eadgils, sveakon. av Ynglingaätten, 500–t.) 1 235, 268–72.
Adler Salvius, Johan (riksråd, diplomat, † 1652) 6 227, 356, 363, 365, 401, 404–05 (portr.), 406, 409, 7 24, 60, 97, 104, 109, 138–52, 165, 167–68, [illegible].
Adlerbeth, Gudmund Jöran (statsråd, riksantikvarie, skald, † 1818) 9 315, 10 92, 105–07, 125, 11 105, 108, 123, 125, 273, 288.
Adlercreutz, Axel Gustav (justitiestatsminister, hovr.president, landsh., † 1880) 12 399, 410 (portr.), 411, 415, 420, 13 19, 25–29, 35, 58, 70.
— Axel Johan Patrick (diplomat, f. 1871) 14 508.
— Karl Johan (statsråd, general, † 1815) 10 356 (portr.), 357, 373–74, 378–80, 393, 396, 11 61–63 (portr.), 64, [illegible], 155, 163, 199, 221, 232, 273, 289, 299.
Adlerfelt, Per (riksråd, † 1743) 9 158, 200.
Adlersparre, Axel (landsh., † 1838) 10 286.
— Axel (kommendör, † 1879) 12 398, 13 93, 288.
— Georg (statsråd, generalmajor, landsh., † 1835) 10 281–82, 286, [illegible] 11 [illegible], 52, 69, 73–80, 82, 87, 88, 92, 96, 97, 100, 102, 105, 110–11, 123, 125, 128–32, 140–41, 150–52, 155–56, 159, 172, 208, 299, 338–39, 360. G. m. Lovisa Magdalena Linroth.
Karin [illegible]

skriftst:a, † 1895, g. m. kommendör Axel A.) **13** 288.
— Lovisa Magdalena (f. Linroth, † 1866, g. m. Georg A.) **11** 75.
Adolf (greve av Holstein 1312) **2** 167.
— (greve av Holstein 1356) **2** 241–42, 251.
— (hert. av Holstein, kejserl. härförare, † 1631) **6** 206.
— (hert. av Holstein-Gottorp, † 1586) **5** 42, 203, **6** 5, **12** 83 (släktt.).
— (storhert. av [Nassau-]Luxemburg, † 1905) **13** 270.
— (hert. av Slesvig, † 1459) **3, 1** 156–57, 180, 198, 201, 302, 407, 442–44, 473, 475, 515, **3, 2** 7, 11, 16, 19, 21, 74.
— Fredrik (kon. av Sverige, † 1771) **9** 189–92, 195, 201 (portr.), 202, 206–13, 216–17, 220, 224–26, 231, 234–441 (portr. 238, 318, 431, släktt. 240), **10** 17, 23, 24, 64, 103, 118, **11** 83 (släktt.).
— Fredrik I (hert. av Mecklenburg, † 1658) **6** 164–65, 306, 308, 348, 400, 405, **7** 59.
— Johan (pfalzgreve av Zweibrücken, hert. av Stegeborg, † 1689) **4** 449 (släktt.), **7** 21 (släktt.), 302, **8** 5–9, 13–17, 36, 288, 294.
Adrian VI, se Hadrianus VI.
Aelianus (namn å i Norden funnen sköldbuckla från järnåldern) **1** 202.
Aelnoth (eng. krönikeförf., verksam i Danm. på 1100-t.) **2** 30, 33.
Afzelius, Arvid August (skald, kyrkoh., † 1871) **11** 360.
— Fredrik Georg (filos. skriftst., † 1896) **12** 86.
— Johan Fredrik Ivar (hovr.president, politiker, † 1921) **13** 214–15 (portr.), 253, **14** 14, 87.
Agardh, Carl Adolf (bisk. i Karlstad, naturforskare, † 1859) **11** 357, 365, 368–69 (portr.), **12** 210.
— Carl Natanael af (revisionssekr., † 1816) **11** 94.
Agne (sveakon. av Ynglingaätten) **1** 269, 303.
Agrell, Alfhild Teresia (f. Martin, förf:a, † 1923) **13** 385–87.
Agricola, Mikael (bisk. i Åbo, Finlands reformator, † 1557) **4** 228, 338, 415.
Ahlefeldt (holsteinsk-dansk adelsslägt) **7** 360.
Ahlgren, Ernst, se Benedictsson, Viktoria.
Ahlman, Per Zakarias (vice hovr.president, † 1802) **10** 174, 215–16.
Ahlström, Valter Ernst Gustav (generalkonsul, † 1939) **14** 389, 392.
Aiguillon, Emmanuel-Armand de Vignerot du Plessis Richelieu, hert. av (fransk minister, † 1782) **9** 454.
Akmed III (sultan av Turkiet 1703—30, † 1736) **8** 427–28, 431, 437–39.
Akrell, Karl (generallöjtn., chef för telegrafverket, † 1868) **12** 143, 149.
Alarik (västgot. kon., † 410) **1** 238.
Albdan, se Halvdan.
Albert (kon. av Sachsen, † 1902) **9** 240 (släktt.), **11** 83 (släktt.).
— (prins av Sachsen-Koburg-Gotha, † 1861, g. m. drottn. Viktoria av Storbr. o. Irl.) **12** 317.
— (bisk. i Livland, stiftare av Livl. orden, † 1229) **3, 2** 177.
— Jepsen (danskt riksråd 1524) **4** 58.
Albertina Fredrika (av Baden-Durlach, † 1755, kon. Adolf Fredriks moder, g. m. Kristian August av Holstein-Gottorp, † 1726) **9** 240 (släktt.), 271, **11** 83 (släktt.).
Albod (köpm. i Sigtuna, vikingatiden) **1** 340.
Albrekt (av Mecklenburg, kon. av Sverige 1364–89, † 1412) **2** 241–42, 268–328, 354, 356, 379, 391, **3, 1** 1, 4–8, 11, 12, 15–19, 21–42, 48, 51, 52, 57, 58, 61, 66, 81, 82, 85, 87, 90, 92–95, 97, 99, 103, 108–09, 111–13, 127, 134, 298.
Albrekt, *tysk-rom. kejsare:*
— I († 1308) **2** 142.
— II († 1439) **3, 1** 181, 439–40, 448, 464–67. Gemål, se Elisabet.
Albrekt (hert. av Bayern-München 1440) **3, 1** 541.
— (Albrekt Akilles, kurf. av Brandenburg, † 1486) **3, 1** 533.
— (hert. av Braunschweig, † 1279) **2** 129.
— (greve av Holstein 1389) **3, 1** 1, 2, 25.
— (kurf.-ärkebisk. av Mainz, † 1545) **3, 2** 386.
Albrekt, *hertigar av Mecklenburg:*
— d. y. († 1388) **2** 289–91, 319–20, **3, 1** 17.
— d. ä. (Albrekt II, † 1379) **2** 186, 201, 207, 209, 233–35, 241–42,

[illegible] 3, 1 [illegible].
— [illegible] Albrekt VII, † 15[illegible]) 4 210–14, 218, 254, [illegible], 281, 289, [illegible]. Gemål, se Anna av Brandenburg.
Albrekt (förste hert. av Preussen, † 1568) 4 122, [illegible], 281, 254, 414.
— (hert. av Sachsen, † 1500) 3, 2 256.
Aldringen, Johan von (kejserl. fältmarskalk, † 16[illegible]) 6 247, [illegible], 363, 369, 372–74, 382, 394, 418, 7 35–38, 43, 46.
Alexander, *kejsare av Ryssland:*
— I († 1825) 10 274, 300, 305, 309, [illegible], 342–44, [illegible], 352, 355, 362, 370–71, 376, 380–82, 387, 389, 398, 11 8, 57, 68, 69, 71, 81, 83 (släktt.), 85, 90, 91, 98, 99 (portr.), [illegible], 157, [illegible]–202, 206, 219, 221–31, 239–41, 243–45, 252, 262–65, 268, 337, 381–82, 384, 386–88, 13 185.
— II († 1881) 11 [illegible], 445, 12 [illegible], 287, 308.
— III († 1894) 14 22.
Alexander, *påvar:*
— III (påve 1159—81) 2 52, 54, 56, 58.
— IV (påve 1254—61) 2 [illegible].
— V (påve 1409—10) 3, 1 132.
— VI (påve 1492—1503) 3, 2 280.
— VII (förut Fabio Chigi, påve 1655—67) 7 139, 144, 233 (medalj), 234.
Alexander den store (kon. av Macedonien, † 323 f. Kr.) 7 242.
— (kon. av Polen, storfurste av Lithauen, † 1506) 3, 2 239–40, 262, 288, 301, 305, 315, 360.
— (hert. av Sönderborg, † 1627) 12 83 (släktt.).
— Nevski (rysk storfurste, † 1163) 2 84, 103.
Alexanderson, Nils Erik (justitieråd, politiker, f. 1875) 14 327, 362, 388, 489.
Alexandra (av Danm., eng. drottn., † 1926, g. m. Edvard VII) 14 22.
— (av Hessen, rysk kejs:a, † 1918, g. m. Nikolaus II) 14 35, 86.
— (rysk storfurst:a, † 1801, tsar Paul I:s dotter) 10 259, 263–64.
Alexej (tsar av Ryssl., † 1676) 7 274, 284, 293, 302, 310, 342, 8 129.
Alf (sveakon. av Ynglingaätten) 1 269.
— Haraldsson (norskt riksråd, † 1412) 3, 1 73, 74, 78, 82.
— Knut[illegible] 1480-t.) 3, 2 188.
Alfons (spansk bisk., hel. Birgittas medhjälpare) 2 388.
Alfred den store (kon. i Engl., † 901) 1 [illegible].
Algot Brynjulfsson (lagman i Västergötl., 1200-t.) 2 133.
— Magnusson, se Sture.
Ali pascha (turk. storvisir, avsatt 1710) 8 427–28.
Alin, Oskar Josef (skytteansk prof., politiker, † 1900) 13 130 (portr.), [illegible].
Alkman, Edvard Petrus (redaktör, † 1937) 13 396, 400.
Allard, Jean (fransk trädgårdsmäst., inkallad av Erik XIV) 5 76, 160.
Alle (Kringalle, lagman i Västergötl., medeltiden) 2 11.
Allen, Carl Ferdinand (dansk historiker, † 1871) 3, 1 567.
Almlöf, Nils Vilhelm (skådespelare, † 1875) 12 210.
Almquist (Almqvist), Carl Jonas Love (skolman, förf., † 1866) 11 370, 372, 12 90, 197–98, 13 331, 335, 423.
Almqvist, Ludvig Teodor (statsråd, hovr.president, † 1884) 12 167, 173, 181, 235–36, 240–41, 275, 382, 13 29, 30, 36, 51, 65 (portr.), 66, 67.
Almström, Adolf Fredrik Robert (industriman, politiker, † 1911) 13 168, 185–86.
Alopæus, David (rysk diplomat, † 1831) 10 309, 349, 11 90, 131.
Alquier, Charles Jean Marie (fransk diplomat, † 1826) 11 194, 202.
Alrek (Alrik, sveakon. av Ynglingaätten) 1 269.
Alrik (namn på hällristning) 1 408.
Alströmer, Jonas (industriman, † 1761) 9 106–07 (portr.), 108, 111, 288.
— Karl Jonas Oskar (statsråd, landsh., † 1888) 12 411, 13 19, 39, 59.
Althan (österr. greve, i polsk tjänst omkr. 1620) 6 132–33, 163.
Amadeus av Savoyen, se Felix V, påve.
Amalfi, hert. av, se Piccolomini.
Amalia Elisabet (lantgrevinna av Hessen, † 1651, g. m. Vilhelm V) 7 150.
— Fredrika (prinsessa av Baden, sv. drottn. Fredrikas moder, † 1832, g. m. arvprinsen Karl Ludvig av Baden) 10 305.

— Maria Charlotta († 1853, dotter av Gustav IV Adolf) **9** 240 (släktt.), **11** 79, 83 (släktt.).
Ambrosius (bisk. av Milano, kyrkofader, † 397) **5** 187.
Ameen, Georg Fredrik (postdir. publicist, † 1898) **12** 43.
Aminoff, Johan Fredrik (generalmajor, † 1842) **10** 251–53 (portr.), 254, 276.
Ammillius Constans (tempelförest., nämnd å en i Västmanl. funnen rom. bronsvas) **1** 185.
Amund (Anund) Jonsson (lejonansikte, riksråd, † 1397) **2** 286.
Anastasius I (östrom. kejs., † 518) **1** 239, 250.
Anckar, se Botvid Larsson.
Anckarström, Jakob Johan (Gustav III:s mördare, † 1792) **10** 221–23 (portr.), 224, 230–31 (bild).
Anckarsvärd, Johan August (överste, politiker, † 1874) **11** 447.
— Karl Henrik (överste, politiker, † 1865) **10** 391–95 (portr.), **11** 82–84, 92, 231, 297–98 (portr.), 299–301, 316, 318–23, 329, 331, 337–39, 344–47, 350–54, 398, 412, 415, 418, 423–24, 427, 443, 447, 453, 455–56, 463, 466, 470, **12** 25, 33, 38, 54, 56, 58, 59, 148, 170, 267–68, 276, 278.
— Mikael (generallöjtn., landsh., politiker, † 1838) **10** 132, 159, 196, **11** 92, 94, 101–02, 128, 284, 299.
— Mikael Gustav (överintendent, † 1878) **11** 427, 443.
And, Andreas (domprost i Uppsala, † 1317) **2** 146.
Anders Hansson (myntmästare i Stockholm. 1536) **4** 220, 233.
— Henriksson (borgm. i Stockholm, † 1520) **3, 2** 370, 398.
— Ingvarsson (ankare, slottsfogde i Stockholm, † omkr. 1416) **3, 1** 122.
— Jönsson (Anders Smek, bisk. i Strängnäs, † 1419) **3, 1** 129–33.
— Karlsson (rådman i Stockholm, † 1520) **3, 2** 370, 398.
— Nilsson (riddare 1360) **2** 253.
— Nilsson (mussla, dansk slottsherre på Axvall 1434) **3, 1** 278–79.
— Pedersson till Strö (hövitsman i Örebro 1521) **4** 2, 21.
— Persson, se Lilliehöök.
— Persson på Rankhyttan (bergsman, † 1534) **4** 16, 155, 183, 194.
— Smek, se Anders Jönsson.
Andersson, Frans Albert (generaldirektör, † 1923) **13** 27.
— Hans (i Nöbbelöv, sedan i Skivarp, politiker, † 1919) **13** 127, 153, 199, 212, 240, 247, 258–59, **14** 14, 76, 79 (portr.), 314, 324, 330, 624.
— Jan (i Jönvik, riksdagsman, † 1903) **12** 367, 383, 386.
— Jon, se Jon Andersson.
— Jonas (i Häckenäs, riksdagsman, † 1887) **12** 379.
— Ola (i Nordanå, senare i Malmö, politiker, † 1919) **13** 38, 52, 82, 84, 85, 111–13, 320.
— Per (industriman, † 1942) **14** 280.
— Skinnar Per (riksdagsman, upprorsledare, † 1744) **9** 197, 203.
Andreas I (kon. av Ungern, † 1061) **1** 291.
— Batory (furste av Siebenbürgen, † 1599) **5** 211.
— Laurentii (ärkebisk., † 1591) **5** 187, 232–34.
— Olai (juris doktor, i Gustav I:s kansli) **4** 307, 351.
Andvit (namn å runristning) **1** 422.
Angel, Ernst (värdhusvärd, † 1756) **9** 273–76.
Andrée, Ernst (direktör, † 1926) **14** 657.
Angoulême, se Karl av Valois.
Anjou, se Henrik III, kon. av Frankrike.
Anjou, Lars Anton (statsråd, bisk. i Visby, † 1884) **12** 166–67, 181, 241.
Ankarcrona, Conrad Viktor (överhovjägm., † 1912) **13** 33, 109.
Ankare (*vapen*), se Anders Ingvarsson.
Ankarhielm, Martin (före adl. Thijssen, holl.-sv. amiral, † 1657) **7** 118–19, 121.
Anker, Carsten (norskt statsråd, † 1824) **11** 248–49, 252.
— Peder (norsk statsminister i Stockholm, † 1824) **11** 250.
Anna (Stuart, reg. eng. drottn., † 1714) **8** 144, 391—92 (portr.).
— (Jagellonica, polsk drottn., † 1596, g. m. Stefan Batory) **5** 22, 154 (släktt.), 156, 207, 212.
— (Ivanovna, reg. rysk kejs:a, † 1740, g. m. hert. Fredrik Vilhelm av Kurland) **9** 95, 140, 163, 214.
— (Leopoldovna, rysk regentinna 1740—41, tsar Ivan VI:s moder, † 1746, g. m. hert. Anton Ulrik av Braunschweig-Wolffenbüttel) **9** 163, 172.
— (av Österrike, drottn. av Sverige o.

[illegible] (släktt.), **5** 244–47 (portr.).
[illegible] av Brandenburg, † 1925, g. m. Johan Sigismund) **6** 145.
[illegible] av Ryssl., hertiga av Holstein-Gottorp, † 1728, g. m. hert. Karl Fredrik) **9** 77, 78, 80, 81, 240 släktt.), **11** 83 (släktt.).
— (av Brandenburg, hert:a av Mecklenburg, g. m. Albrekt VII) **4** 210.
— (grevinna av Ostfrisland 1557) **4** 393.
— (av Danm., kurf:a av Sachsen, † 1585, g. m. August I) **4** 402.
— (av Sverige, † 1610, dotter av Gustav I, g. m. greve Georg Johan av Veldenz) **4** 421, 445, 449 (släktt.), **5** 12, 123, 168, 200, 223, 306 (portr.), [illegible].
— (av Sverige, † 1625, dotter av Johan III) **4** 449 (släktt.), **5** 306 (portr.), 307, **6** 130.
— Andersdotter (g. m. Jöran Persson, Erik XIV:s gunstling) **5** 82, 104.
— Eriksdotter, se Bielke.
— Johansdotter, se Vasa.
— Karlsdotter (Vinstorpaätt, g. m. Erik Karlsson [Vasa] som † 1491) **4** 449 (släktt.).
Annerstedt, Per Samuel Ludvig (statsråd, pres. i Kammarrätten, † 1904) **13** [illegible]
- Thure (bisk. i Strängnäs, † 1880) **12** 248, 272, 295, 348.
Anrep (rysk befälh. 1790) **10** 197.
Ansgar (Ansgarius, Nordens apostel, † 865) **1** 277, 283, 303–04, 349, 352, 392, 424–28, **2** 16, **12** 154.
Anstruther, Robert (eng. diplomat, † 1644 el. 1645) **6** 34, 35, 170–79.
Anton August (hert. av Glücksborg-Beck) **12** 83 (släktt.).
— Günther (greve av Oldenburg, † [illegible] **6** [illegible].
— Ulrik (hert. av Braunschweig-Wolffenbüttel, fader till tsar Ivan VI) **9** 172. Gemål, se Anna Leopoldovna.
Antoninus Pius (rom. kejs., † 161) **1** [illegible].
Anund (Bröt-Anund, sveakon. av Ynglingaätten) **1** 269, 273.
— (sveakon. omkr. 844) **1** 283, 352.
— (son av sv. kon. Emund den Gamle, 1050-t.) **1** 294–95.
— (från Ryssl., tronpretendent efter Stenkil, 1060-t.) **2** 26–28.
— Jakob (Kolbränna, sv. kon., † omkr. [illegible] **1** [illegible] 420.
Anund Jonsson (lejonansikte), se Anund Jonsson.
— Slemme, se Emund den Gamle.
Appelboom, Harald (diplomat, † 1674) **7** [illegible]
Apraxin, Feodor (rysk generalamiral, † 1728) **8** 425, 441–42, 482.
Araktschejev, Alexej (rysk krigsminister, † 1834) **11** 70, 221.
Arcimboldi, Gianangelo (ital. prelat, överkommissarie för avlaten i Norden, † 1555) **3**, **2** 368, 371–72, 374.
Arckenholtz, Johan (historiker, politiker,† 1777) **9** 151, 162, 165, 167, 206, 302.
Arco (Artz), Giovanni, greve (befälh. på Joh. III:s slott i Livland 1562–[illegible] **5** [illegible].
Ardgar (missionär i Sverige, 830-t.) **1** 425–26.
Are Frode (isl. förf., omkr. 1100) **2** 36.
Arenius, Olof (porträttmålare, † 1766) **9** [illegible].
Arensdorff, Fredrik (dansk general, † 1765, **8** 110, [illegible]
— Karl (dansk general, † 1676) **8** 116.
Arend (norsk rikskansler, prost i Oslo † 1471) **3**, **1** [illegible]
Arent Bengtsson (tillbakaseende ulv, riksråd, † omkr. 1470) **3**, **2** 4, 56.
— Klemitsson (utvald bisk p i Bergen, † 1434) **3**, **1** 236–39, 252, 255–56.
— Persson på Ornäs (Örnflycht, frälseman, † omkr. 1536) **4** 16.
Aristoteles (grek. filosof, † 322 f. Kr.) **5** 74, **13** 346.
Armfelt, Gustav Maurits (hovman, diplomat, militär, † 1814) **10** 63 (portr.), 64, 84, 124–26 (portr.), [illegible] 168, 177, 194–97, 202, 205, 210, 224, 230, 236, 249–54 (portr. 249, 253), 260, 272, 276, 307, 318, 363–66, [illegible] **11** [illegible] 158, 203–06, 221.
— Karl Gustav (general, † 1736) **8** [illegible] **9** [illegible]
— Karl Gustav (generalmajor, landsh., † 1792) **10** 155, 158, 161–64, 171.
Arnell, Axel (riksråd, † 1777) **9** 450.
Arnfeldt, Axel (danskt sändebud i Holland 1630) **6** 409.
Arnfinn Stensson (viking, nämnd å gravskrift i Skottl.) **1** 328.

Arnim, Johan (Hans) Georg von (tysk fältherre, † 1641) **6** 50, 164, 217, 221, 231–37, 267, 303, 316, 324, 339–40, 345, 353–55, 360, 384–90, 395, 416–20, **7** 40–46, 109.
Arnoldson, Klas Pontus (fredsvän, förf., † 1916) **13** 98, 186.
Artemidorus Daldianos (filosof o. naturforskare i Rom på 100-talet e. Kr.) **5** 74.
Artz, se Arco.
Arfwedson & C:o, Abr. och Jakob (handelshus i Stockholm 1745) **9** 291.
— Jakob (handelshus i Stockholm 1745) **9** 289.
Arvid Eriksson, se Stålarm.
— Henriksson, se Tavast.
— Knutsson, till Torpa (sparre över stjärna, riksråd, † 1497) **3, 2** 245, 259, 264, 267, 272, 279.
— Siggesson (kanik i Västerås, † 1520) **3, 2** 316–17, 336, 390.
Arvidsson, Adolf Ivar (skriftst., † 1858) **11** 360.
— Nils (borgm. i Jönköping 1529) **4** 153.
Asbjörn (byggde bro i Jämtl., nämnd å runsten) **1** 432.
Ascheberg, von (ätten) **8** 186.
— Kristian Ludvig von (generallöjtn., † 1722) **8** 483.
— Rutger von (fältmarskalk, generalguvernör, † 1693) **7** 314, 354, **8** 87, 95, 116, 122, 187 (portr.), 252, 261.
Aschehoug, Torkel Halvorsen (norsk rättslärd, † 1909) **12** 401.
Asfrid (dansk drottn., g. m. Gnupa, 900-t.) **1** 284.
Askelöf, Johan Kristoffer (publicist, † 1848) **11** 357, 418, **12** 17, 373–74.
Asker, Axel (landsh., † 1924) **13** 210.
— Gustav Ferdinand (landsh., † 1897) **12** 143, 167, 248, **13** 43, 210.
Aslög (eller Kraka, Kråka, g. m. Ragnar Lodbrok) **1** 281–82.
Asmund (krigare, stupad vid Fyrisval! 990) **1** 287.
— Karesson (Osmund K., runristare, 1000-t.) **1** 294–95, 325, 418.
Aspenäsätten (Blå, lejonörn), se Knut Jonsson, Ulf Jonsson.
Assur (viking, död i Grekl.) **1** 287.
Asteropherus, Magnus Olai (skolman, förf., † 1647) **5** 380.
Astrid (av Sverige, belg. drottn., † 1935, g. m. Leopold III) **13** 270, 273 (släktt.).
— (norsk drottn., g. m. Olof den helige, dotter av Olof Skötkonung) **1** 291.
— (sv. kon. Stenkils moder) **2** 23.
Atterbom, Per Daniel Amadeus (prof., skald, † 1855) **11** 356–58, 366, 370, **12** 12, 85, 86, 196 (portr.), 198, 223, **13** 331, 340.
Aubert, Otto (norsk matematiker, † 1838) **12** 223.
Auerbach, Berthold (tysk förf., † 1882) **13** 355.
Augereau, Pierre François Charles (hert. av Castiglione, marskalk av Frankr., † 1816) **11** 181.
August I (kurf. av Sachsen, † 1586) **4** 402, **5** 37, 140.
— II (kon. av Polen, såsom kurf. av Sachsen Fredrik August I, † 1733) **8** 319–20 (portr.), 321–22, 325–26, 337–38, 342–51, 353–64, 366, 368, 371–90, 395 (bild), 407, 418, 428–29, 438, 446, 450, 460, **9** 96, **12** 427.
— III (kon. av Polen, såsom kurf. av Sachsen Fredrik August II, † 1763) **8** 360, **9** 129–30, 390.
— (Nikolaus A., hert. av Dalarne, son av Oskar I, † 1873) **11** 396, 484, **12** 222, 247, **13** 267, 273 (släktt.).
— (Paul Fredrik A., storhert. av Oldenburg, † 1853) **9** 240 (släktt.), **11** 83 (släktt.), 167.
— (pfalzgreve av Sulzbach, † 1632) **6** 333, 396, 399.
— Filip (hert. av Glücksborg-Beck, † 1675) **12** 83 (släktt.).
— Vilhelm (prins av Preussen, † 1758) **9** 271.
Augusta Viktoria (tysk kejs:a, † 1921, g. m. Vilhelm II) **14** 23.
Augustenborg (hertiglig ätt, utgrenad av danska konungahuset) **12** 92, 333.
Augustinus (den helige A., kyrkofader, † 430) **2** 375.
Augustus (rom. kejs., † 14 e. Kr.) **1** 108, 172, 179.
Aun (sveakon. av Ynglingaätten, † omkr. 500) **1** 269–70, 272, 276.
Aurivillius, Karl (prof., orientalist, † 1786) **10** 90, 117.
Avaugour, Charles d' (fransk diplomat, † 1657) **7** 283, 304, 317, 330.
Avaux, Claude d' (fransk diplomat, † 1650) **7** 54, 56, 97, 138–39, 142.

Jean Antoine d' (fransk diplomat, † 1709) **8** 141, 200, 283, 318.
Axel Andersson, se Lillie.
— Eriksson, se Bielke.
— Laurensson, se Tott.
— Nilsson, se Posse.
— Olofsson (kapare, slutet av 1400-t.) **3, 2** 231, 241.
— Pedersson, se Tott.
Axell, Johan Severin (docent, affärsman, politiker, † 1892) **13** 81.
Azzolino, Decio (ital. kardinal, † 1689) **7** 236–38, 242.

Baaz, Bengt, se Ekehielm.
— Johan (ärkebisk., † 1681) **8** 162.
Baazius, Johannes (bisk. i Växjö., † 1649) **7** 89.
Backmansson, Anders, se Nordencrantz.
Baden, Hans Lauridsen (dansk amiral, † 1566) **5** 63.
Bælter, Sven (domprost, † 1700) **9** 324.
Bagge, Bengt (överste, landsh., † 1660) **6** 237.
— Jakob (amiral, † 1577) **4** 284, 412, **5** 40, 48, 49, 52, 53.
Bahr, Johan Kristian von (kansliråd, † 1745) **9** 187.
Baird, R. (amerik. präst, nykterhetspred. i Sverige 1840) **12** 155.
Bakunin, Mikael (rysk anarkist, † 1876) **12** 302.
Balck, Viktor Gustav (generalmajor, idrottsbefrämjare, † 1928) **14** 641–42 (portr.).
Balfour, Arthur James (eng. statsman, † 1930) **14** 304.
— Gilbert (skotsk krigare i sv. tjänst, † 1576) **5** 160–61.
Balle (runristare, 1000-t.) **1** 418, 421.
— (rysk viceamiral 1789) **10** 192.
Banér (ätten) **4** 4, **8** 186.
— Anna († 1656, g. m. Gabriel Bengtsson Oxenstierna) **7** 14 (släktt.).
— Axel (riksråd, † 1742) **9** 91, 150.
— Axel Nilsson (riksråd, † 1554) **5** 133 (släktt.).
— Erik Eriksson, se Banner.
— Eskil Isaksson (riksråd, † 1488) **3, 2** 15, 63, 139, 144, **4** 5 (släktt.).
— Gustav (riksråd, † 1600) **5** 133 (släktt.), 159, 194, 220, 223, 226, 230–31, 285, 288, 294, 302.
— Isak Isaksson (vapnare [illegible]) **4** 5 (släktt.).
— Isak Nilsson (kammarråd, † [illegible]) **5** 67.
— Johan (riksråd, fältmarskalk, generalguvernör, † 1641) **6** [illegible], 188, 205, 237, 240, 316, 323, 325, 357 (portr.), 358–61, 365–69, 380, 385, 390–93, 407–09, 423, 426, **7** 21, 34, 44–46, [illegible] (portr.), 96–104, 109, 133, 155.
— Johan (generallöjtn., † 1736) **9** 19.
— Johan Gabriel (generallöjtn., † 1706) **8** 331.
— Karl (statssekr., vice guvernör, † 1632) **6** 212, 227.
— Knut Eskilsson (riksråd, † omkr. 1518) **3, 2** 262–63, 268, 271, 293, 297–98, 303, 321, 344, 347.
— Nils Eskilsson (riksråd, † 1520) **3, 2** 321, 327, 352, 363, 381, 383, 390, 398.
— Per (riksråd, rikskanslichef, † 1644) **6** 22, 93, 155, 186, 230, 256, **7** 9, 21.
— Per Axelsson (underamiral, † 1565) **5** 56.
— Sigrid Eskilsdotter (Gustav I:s mormoder, † 1527, g. m. 1. Magnus Karlsson [Ekaätt], 2. Nils Eriksson Gyllenstierna, **3, 2** 248, 341, 390, 393, **4** 5 (släktt.), 6, 32, 53, 84, 448 (släktt).
— Sten Axelsson (riksråd, † 1600) **5** 97, 102–03, 112, 194, 221–23, 226–27, 230–31, 262, 285, 289, 294, 302.
— Svante (riksråd, guvernör, † 1628) **6** 186, 215.
Banke (viking, nämnd på runsten) **1** 367.
Banner, Erik Eriksson (dansk adelsman, † 1554), **4** 9, 12, 13.
Barbara (tysk-rom. kejs:a, g. m. Sigmund, som † 1437) **3, 1** 174, 464.
Barbro Stigsdotter (g. m. Arent Persson på Ornäs) **4** 16.
Barchius, Nils (bisk. i Västerås, † 1733) **9** 11[illegible].
Barck, Nils Ludvig Ferdinand (dipl. agent för Oskar I, † 1887) **12** 128–29.
— Samuel (Bark, riksråd, † 1743) **9** 11, 30, 149–51, 153.
— Ulrik (Bark, riksråd, † 1772) **9** 421, 450, **10** 4.
Barclay de Tolly, Mikael (rysk fältmarskalk, † [illegible]) **10** [illegible] **11** [illegible].
Barfod, Fredrik (dansk litteratör, † 1896) **12** 75, 82, 84.

Bark, se Barck.
Barnekow, Kristian (danskt riksråd, † 1612) **6** 25.
— Kristian Fredrik Kjell (godsägare, politiker, † 1912) **13** 181, 194, 212.
— Raven von (mecklenb. riddare, hövitsman på Nyköpings slott 1367) **2** 276, 293.
Barnim (hert. av Pommern-Barth 1437) **3, 1** 396–98, 401.
Barnim, Claus von (Gustav I:s sändebud till Danm. 1543) **4** 277.
Barthélemy, François (fransk diplomat, † 1830) **9** 442.
Basiliscus (bysantinsk kejs., 400-t.) **1** 271.
Bassano, hert. av, se Maret.
Bassewitz, Henning Fredrik von (holsteinsk diplomat, † 1749) **9** 71–74, 82.
Bastiat, Frédéric (fransk nationalekonom, † 1850) **12** 363.
Batory, se Andreas och Stefan Batory.
Battram, Herman (sekr. hos Karl XIII, † 1823) **11** 152.
Baudissin, Wolf Heinrich von (tysk general i sv. tjänst, † 1646) **6** 216, 315, 323, 355, 393, 411, **7** 33.
Bauer, Adolf Felix (rysk general, † 1718) **8** 414.
— Bruno (tysk skriftst., † 1882) **13** 335.
Beatrix (av Brandenburg, sv. drottn., † 1359, g. m. Erik [XII] Magnusson) **2** 240, 247.
Beauharnais, Eugène de (hert. av Leuchtenberg, † 1824) **11** 168, 170, 333, **12** 12.
Beck, Baltsar, se Bäck.
Becker, Lambert (stadssekr. i Lübeck 1526) **4** 181.
Beck-Friis, Joakim (riksråd, † 1797) **9** 421, 450, **10** 4.
— Johan Gabriel (statsråd, överstekammarjunkare, † 1929) **14** 72, 114, 192 (portr.), 193, 249, 284, 296, 327.
Beckman, Ernst Johan (skriftst., politiker, † 1924) **14** 64, 76–78, 620.
— Otto (generalmajor, † 1909) **14** 35.
Beenfelt, Poul (kommendant på Kronborg 1658, † 1676) **7** 353.
Beichmann, Nikolai Valdemar Fredrik (norsk justitiarius, f. 1859) **14** 34.
Beijer, Gabriel (lektor, svedenborgare, † 1779) **10** 113.
— Johan von (före adl. Beyer, generalpostmästare, † 1669) **7** 77.
Bekman, Henneke (hövitsman på Axvall, † 1430) **3, 1** 124.
Beldena(c)ke, se Jens Andersen.
Belisarius (bysantinsk fältherre, † 565) **1** 238.
Bellin, Kristian von (brandenb. diplomat, 1620-t.) **6** 173–82, 191, 193.
Belling, Vilhelm Sebastian von (preuss. general, † 1779) **9** 351–52.
Bellman, Karl Mikael (skald, † 1795) **8** 69, **9** 313–16 (portr.), **10** 98 (portr.), 99–101 (portr.), 108, 248, **12** 426, **13** 364.
Benedictsson, Viktoria (f. Bruzelius, förf. under pseudonymen Ernst Ahlgren, † 1888) **13** 368, 376–78 (portr.), 380, 384, 390, 408.
Benedictus Olai (läkare, † 1582) **4** 351, **5** 124.
Benedikt XII (påve 1334—42) **2** 201, 206.
Benedikta (sv. drottn., g. m. kon. Sverker d. y. Karlsson) **2** 67.
— (dotter av östgötalagmannen Sune Folkesson, 1200-t.) **2** 393.
Bengt (bisk. i Skara, † 1228) **2** 72, 74, 75.
— (bisk. i Skara, † 1440) **3, 1** 542.
— (Erik XIV:s läkare), se Benedictus Olai.
— Algotsson (hert. av Halland o. Finl., † 1360) **2** 237–45, 249, 250–51, 256, 266.
— Arentsson (tillbakaseende ulv, riksråd, † omkr. 1535) **3, 2** 324, 365, 370, 380, 389, 391.
— Birgersson (Birger Jarls yngste son, hert. av Finl., bisk. i Linköping, † 1291) **2** 107–12, 114–16, 126–27, 132.
— Brunsson (Forstenasläkt, fogde 1521, † före 1534) **4** 16.
— Eriksson (1520) **3, 2** 393.
— Filipsson (tillbakaseende ulv, riksråd, var † 1383), **2** 283, 286.
— Gotskalksson (tillbakaseende ulv, riksråd, var † 1441) **3, 1** 330.
— Gustafsson (tre rosor av Horshaga, bisk. i Skara, † 1461) **3, 2** 19, 32, 40, 62.
— Gunnarsson (fogde i Dalarne 1437) **3, 1** 391, 410.
— Havredsson (lagman i Västergötl., 1200-t.) **2** 238.
— Jönsson, se Oxenstierna.
— Kristiernsson, se Oxenstierna.
— Nilsson, se Oxenstierna.
— Nilsson (Niklisson, lejonansikte, riddare, † 1423) **3, 1** 97, 102.

Nilsson [illegible] 4 [illegible]
[illegible]
— Nilsson [illegible], se [illegible]
— Smålänning [illegible] i Stockholm [illegible]
1490-t.) **3, 2** 268.
— Stensson, se [illegible]
— Uddsson (Vinstorpaätt, riksråd, levde ännu 1434) **3, 1** 388.
— Åbjörnsson (liljesparre, riksråd, † trol. 1519 l. 1520) **3, 2** 312, 324, 326, 343, 351, 354.
— Åkesson, se Tott.
Bennet, Vilhelm (generalmajor, landsh., † [illegible]) **9** [illegible]
Bennich, Nils Axel G:son (generaltulldirektör, † 1904) **12** 172, 362–64, **13** 13, 66, 118–20, 132.
Bennich-Björkman, F. V. (löjtn., stupad i [illegible]) **14** [illegible]
Bennigsen, Levin August Theophil von (rysk general, † 1826) **11** 252.
Benzelius, Erik d. y. (ärkebisk., † 1743) **1** 226, **8** 463–64 (portr.), **9** 122–23, 185, 324.
— Erik d. ä. (ärkebisk., † 1709) **8** 274.
— Henrik (ärkebisk., † 1758) **9** 219, 248, 265, 324.
— Jakob (ärkebisk., † 1747) **9** 121, 324.
Benzelstierna, Gustav (kungl. bibliotekarie, censor librorum, † 1746) **9** 317.
— Lars (bisk. i Västerås, † 1800) **10** 138.
Beowulf (kon. över geaterna i dikten B. från omkr. år 500) **1** 235, 242, 268–72.
Berch, Anders (nationalekonom, † 1774) **9** 303.
Berg, Fredrik Teodor (läkare, överdirektör för Statistiska Centralbyrån, † 1887) **12** 182 (portr.), 183.
— Gustav Johan Georg Axel (statsråd, häradshövd., † 1908) **13** 204, 210, 228–30.
— Johan Fridtjuv (statsråd, skolman, † 1916) **13** 18, 19, 30, 33, 37, 39, 141 (portr.), 167, 240–42, 321, **14** 69, 82, 119, 207, 635.
— Karl Johan (statsråd, hovr. president, † 1905) **12** 399, 401.
Bergegren, Hinke (redaktör, agitator, † 1936) **14** 35, 613.
Bergen, Kerstin von (g. m. riksrådet Axel Laurensson Tott, 1500-t.) **3, 2** [illegible]
Bergengren, Axel (industriman, f. 1874) **14** [illegible]
Bergenstråhle, Gustav (generalmajor, † 1829) **10** 363, 365–66, 371.
Berger, [illegible]
† 1914) **13** 207, 210, 258.
Bergfalk, Per Erik (rättslärd, prof., † 1890) **11** 366, 463, **12** 27, 223.
Bergh, Johan Edvard (målare, † 1880) **13** 423–24.
— Sven Richard (överintendent, målare, förf., † 1919) **13** 427–30 (portr.), [illegible]
Bergius, Sebastian Oskar Gustav (häradshövd., politiker, † 1902) **13** 177, 190.
Bergklint, K. F. (alkemist, 1700-t.) **10** 119.
— Olof (skald, † 1805) **9** 315.
Berglund, Karl (lantbr., riksdagsman, † 1921) **14** 626.
Bergman, David (ingenjör, f. 1882) **14** 80.
— Signe Vilhelmina Ulrika (bankkassör, kvinnosakskämpe, f. 1869) **14** 321 (portr.), 628.
— Tomas (köpman, 1660-t.) **7** 382.
— Torbern Olov (naturforskare, † 1784) **9** 306 (portr.), 307, **10** 89.
Bergmann, Peter (brandenb. sändebud till Gustav II Adolf) **6** 328.
Bergqvist, Karl Erik, se Lagerheim.
— Bengt Jakobsson (statsråd, generaldirektör, † 1936) **14** 520.
Bergstedt, Carl Fredrik (publicist, politiker, † [illegible]) **12** [illegible]
Bergström, David Kristian (förutv. statsråd, f. d. envoyé, politiker, f. 1858) **13** 166–67, 175, 188, 206, 211, 240, 327–28, **14** 69, 70, 72 (portr.), 98 [illegible]
— Per Axel (statsråd, landsh., † 1893) **12** [illegible] **13** [illegible] 30, 31 (portr.), 32, 33, 36, 37, 39, 114, 126, 131, 176, 179, 304, 306.
Berkentin, Kristian August (dansk statsman, ambassadör i Sverige, † 1758) **9** 190–91, 200, 207.
Berlin, Nils Johan (prof., generaldirektör, † 1891) **12** 208–09 (portr.), 210.
Berling, Johan Karl Ernst (dansk boktryckare, kammarherre, † 1871) **12** 92, 110, 313.
Berman, Herman (krigsöverste, 1400-t). **3, 1** 276–77, 280, 329, 336, 385, 421.
Bern (Björn, rysk fredsfullm., 900-t.) **1** [illegible]
Bernadotte, Henri (Karl XIV Johans [illegible] i [illegible]) **11** 178–79.
— Jean Baptiste, se Karl XIV Johan.

— Jean Evangéliste (Karl XIV Johans broder, † 1813) **11** 178.
— Jeanne (f. S:t-Jean, Karl XIV Johans moder, † 1809) **11** 178–79.
— Oskar (prins B., greve af Wisborg, f. 1859) **13** 268–70, 273 (släktt.).
— Sigvard (f. 1907, son av kronprins Gustav Adolf) **13** 270, 273 (släktt.), **14** 12.
Berndes, Fabian (generalmajor, † 1678) **7** 329, 334.
— Joakim (kammarråd, ståth. i Riga, † 1623) **6** 155.
Berndt Karlsson (väpnare 1485) **3, 2** 213, 234.
Bernhard (hert. av Sachsen-Weimar, härförare, † 1639) **6** 333, 350, 379, 390–92, 413–26 (bild), **7** 32, 33, 35, 36 (portr.), **37**, 38, 42, 43, 46–51, 61, 99, 100, 251.
Bernini, Giovanni Lorenzo (ital. arkitekt, † 1680) **8** 269.
Bernstein (kejs. befälhavare 1631) **6** 351.
Bernstorff, Andreas Peter (dansk statsman, † 1797) **10** 72, 73, 75 (portr.), 127, 151–52, 166.
— Johan Hartvig Ernst (dansk statsman, † 1772) **9** 336, 391.
Bernström, John (industriman, † 1925) **13** 276, **14** 149 (portr.), 152.
Beronius, Magnus (ärkebisk., † 1775) **9** 324, 387, 393 (portr.), 394, 419, **10** 115.
Bersenbrügge, Johann (stadssekr. i Lübeck 1493) **3, 2** 242.
Bertil (hert. av Halland, f. 1912, son av kronprins Gustav Adolf) **14** 12.
Berwald, Franz Adolf (tonsättare, † 1868) **11** 373.
— Johan Fredrik (tonsättare, † 1861) **11** 373.
Berzelius, Jöns Jakob (läkare, kemist, prof., † 1848) **10** 340, **11** 370, **12** 12, 154, 210, 212.
Bese, Gunilla († 1553, g. m. Erik Turesson Bielke) **3, 2** 347–49, 380, **4** 160, **5** 305 (släktt.).
— Johan (riksråd, † 1505) **3, 2** 248, 293, 307, 310.
— Nils (fogde på Västerås 1498) **3, 2** 278, 336.
Besenval, Jean Victor de (överste, franskt sändebud till Karl XII, † 1736) **8** 389–90.
Beskow, Bernhard von (förf., † 1868) **11** 449 (portr.), 450, **12** 372.
— Knut Jakob (statsråd, generaldirektör, † 1928) **14** 520–21 (portr.), 528, 582, 585.
— Fredrik Natanael (teol. dr, folkhögskoleförest., f. 1865) **14** 644.
Bestuschev, Alexej (B.-Rjumin, rysk statsman, † 1767) **9** 174, 195, 209–10, 213–14, 221, 230–35, 271.
— Mikael (B.-Rjumin, rysk diplomat, † 1767) **9** 71, 73, 131, 135, 138–39, 142, 150, 159, 163, 165, 175.
Bethlen, Gabor (furste av Siebenbürgen, kon. av Ungern 1620—22, † 1629), **6** 144–45, 148–49, 164, 180, 192, 209, 223, 403.
Béthune, François-Gaston de (fransk diplomat, † 1692) **8** 129.
Beuningen, Konrad van (nederl. statsman, † 1693) **7** 224, 319, 348–49, 355.
Beurreus, Dionysius (Erik XIV:s lärare, † 1567) **4** 288, 395–96, **5** 100, 102, 174.
Beverningk, Hieronymus van (nederl. diplomat, † 1690) **8** 141.
Beyens, Eugène (belg. delegerad i Ålandsfrågan 1920, f. 1855) **14** 510.
Beyer, Johan, se Beijer, Johan von.
Beylon, Jean François (föreläsare hos drottn. Lovisa Ulrika, † 1779) **9** 432–33.
Biberg, Nils Fredrik (filosof, prof., † 1827) **11** 366, 415.
Bibikov, Ivan (rysk bojar, † 1555) **4** 407.
Bidz, se Bitz.
Bielke (ätten) **4** 4, **5** 133 (släktt.), 305 (släktt.), **8** 186.
— Anna Eriksdotter (g. m. Johan Månsson Natt och Dag, som † 1520) **3, 2** 380, 383, 387, **4** 14.
— Anna Margareta († 1643, g. m. Nils Brahe, † 1632) **7** 21 (släktt.).
— Axel Eriksson (riksråd, † 1559) **4** 316, **5** 133 (släktt.), 305 (släktt.).
— Axel Johansson (lagman, † 1597) **5** 305 (släktt.).
— Barbro († 1624, g. m. Gustav Oxenstierna) **7** 14 (släktt.).
— Bengt Turesson (riksråd omkr. 1350) **5** 305 (släktt.).
— Birgitta Stensdotter (Sten Sture d. ä:s mor, † 1464) **4** 5 (släktt.), 6.
— Birgitta Turesdotter († 1436, g. m. kon. Karl Knutsson) **3, 1** 318.
— Ebba († 1588, g. m. riksdrotsetNils Gyllenstierna) **5** 133 (släktt.).

— [illegible] (†[illegible], g. m. Klas [illegible], † [illegible]), 5 [illegible], 305 (släktt.), [illegible].
— Erik Klasson († 1638) 5 305 (släktt.).
— Erik Turesson (riksråd 1315) 2 189.
— Erik Turesson (riksråd, † 1450) 3, 1 [illegible].
— Erik Turesson (riksråd, † 1511) 3, 2 248, 257, 263, 268, 271, 275, 278, 280, 282, 284, 289–90, 298, 304–06, 309–10, 312, 315, 320, 331, 339, 5 133 (släktt.), 305 (släktt.).
— Gunilla, se Gunilla (sv. drottn).
— Gustav (riksråd, † 1661) 7 284.
— [illegible] (riksråd, † [illegible]) 3, 1 [illegible], 5 [illegible] (släktt.), [illegible], 208, 223, 226–29, 240–41, 244, 255, 288, 290, 301–02, 305 (släktt.), 307, 319–21, 378, 6 5.
— [illegible] (riksråd, † [illegible]) 5 133 (släktt.), 135, 200, 305 (släktt.).
— Karin († 1596, g. m. riksrådet Erik [illegible]) 5 [illegible] (släktt.).
— Katarina Stensdotter (g. m. Klas Nilsson (två sparrar), som † omkr. 1450) 3, 1 469.
— Klas (riksråd, † 1623) 5 157, 226, 248, 285, 290, 292, 295–96, 302, 305 (släktt.), 307, 319, 334.
— Margareta († 1557, g. m. riksrådet Axel Nilsson Banér) 5 133 (släktt.).
— Nils (riksråd, president, generalguvernör, † 1639) 6 34, 189, 258, 7 9.
— Nils (kungligt råd, fältherre, † 1716) 8 116, 163, 241, 269, 281–84, 303, 312.
— Nils Adam (riksråd, president, † 1792) 9 184, 246, 421, 430, 450, 10 4, 21, 27.
— Nils Eriksson (hövitsman 1525) 4 88.
— Nils Pedersson (kammarråd, † 1550) 4 308, 5 133 (släktt.), 305 (släktt.).
— Nils Turesson (drots, † 1364) 2 231, 246, 267, 269, 271.
— Nils Turesson († 1626) 5 305 (släktt.).
— Nils Turesson (riksråd, † 1639) 5 305 (släktt.).
— Peder Turesson (riksråd, † 1520) 3, 2 306, 309–10, 324, 327, 337, 351, 359, [illegible], 391–92, 5 1[illegible] (släktt.), 305 (släktt.).
— Sten (riksråd, diplomat, † 1638) 5 305 (släktt.), 6 237, 243, 306, 403, 7 55, 59–60, 67–68.
— Sten (riksskattmästare, † 1684) 7 265, 333, 336–39, 346, 349, 366, 8 [illegible].
— Sten [illegible] († [illegible]) 2 [illegible], 3, 1 [illegible], 142, 5 305 (släktt.).
— Sten [illegible] († [illegible]) 4 [illegible] (släktt.).
— Sten Turesson (riksråd, † omkr. 1520, 3, 2 255, 258, 262, 264, 267, 277, 279, 282, 286, 303, 310, 312, 318, 320, 337, 344, 347, 359, 379.
— Svante Turesson (riksråd, † 1609) 5 305 (släktt.).
— Ture (riksråd, † 1648) 7 122.
— Ture Bengtsson (riksråd, † 1414), 3, 1 41, 73, 74, 78, 82, 106.
— Ture Eriksson (riksråd, † omkr. 1533) 4 154, 158, 160.
— Ture Gabriel (riksråd, † 1763) 9 148 (portr.), 149–51, 153, 162, 167, 187, 205–06, 216, 253, 269, 376–78.
— Ture Johan (kungl. sekr., † 1792) 10 222, 225.
— Ture Kettilsson (riksråd, † 1327) 5 305 (släktt.).
— Ture Nilsson (riksråd, † 1600) 5 194, 221–23, 226, 229, 244, 255, 285, 288, 294, 302, 305 (släktt.), 307.
— Ture Nilsson (överstelöjtn., † 1647) 5 305 (släktt.).
— Ture Pedersson (riksråd, † 1577), 5 36, 108, 119, 133 (släktt.), 135–36, 305 (släktt.).
— Ture Stensson (riksråd, † 1425), 3, 1 106, 142–43.
— Ture Stensson (riksråd, † 1439) 3, 1 415, 455, 5 305 (släktt.).
— Ture Turesson (riksråd o. marsk, † omkr. 1490) 3, 2 31, 32, 35, 62–65, 73, 78, 80, 83, 85, 89, 93–104, 109–10, 114, 117, 121–23, 131, 133, 136, 142–45, 157, 200–01, 205, 211, 248, 5 305 (släktt.).
— se även Bjelke.
Bielkenstierna, Klas (amiral, † 1662) 7 119, 323, 356.
Biesèrt, Johan Elof (statsråd, bruksägare, † 1928) 13 197, 230, 240.
Bilde, dansk ätt, se Bille.
Bildt, Axel Robert (affärsman, f. 1869) 14 204.
— Didrik Anders Gillis (statsminister, riksmarskalk, † 1894) 12 65, 227, 237, 251, 253, 281, 289, 317, 324,

330, 349, 351, 377, 385, 390, 398, 401–02, **13** 126, 128, 132, 137, 166.
Bille (Bilde, dansk ätt) **4** 5.
— Anders (danskt riksråd, † 1634) **6** 21.
— Anders (dansk riksmarsk, † 1657), **7** 121, 322–23, 326, 329.
— Claus (danskt riksråd, † 1558) **3, 2** 391, 393, **4** 188–89, 192, 401.
— Esge (dansk rikshovmästare, † 1552) **4** 188.
Billing, Einar Magnus (bisk. i Västerås, † 1939) **14** 644.
— Axel Gottfrid Leonard (bisk. i Västerås, sedan i Lund, politiker, † 1925) **13** 131, 133 (portr.), 176–77, 180, 205–06, 211, 310–12, **14** 22, 26, 76–78, 644.
Birch-Reichenwald, Kristian (norsk ämbetsman o. politiker, † 1891) **12** 238–39, 263, 265, 267, 274–77.
Birger (ärkebisk.), se Birgerus Gregorii.
— Brosa (jarl, † 1202) **2** 35, 59, 60, 65, 67, 68, 70, 73.
— Filipsson (storman, † 1280) **2** 121, 133.
— Gregersson (Malstaätten, ärkebisk. i Uppsala, † 1383) **2** 286, 390.
— Gunnersen (ärkebisk. i Lund, † 1519) **3, 2** 281, 365.
— Jarl (Birger Magnusson till Bjälbo, † 1266) **2** 61, 80, 81, 84, 86–112, 115, 118, 122, 126, 133–34, 141, 145, 192, 194, 236, 335, 361, 368, 371, **3, 2** 44, **12** 212.
— Magnusson (sv. kon. 1290—1318, † 1321) **2** 122, 129, 132, 140–181, 184, 190–91, 203, 215, 335, **3, 1** 500.
— Månsson (domprost i Uppsala, 1463 bisk. i Västerås, † 1464) **3, 2** 27, 48, 71, 84.
— Nilsson, se Grip.
— Persson (Petersson, riksråd, lagman, hel. Birgittas fader, † 1327) **2** 145–46, 167, 221.
— Ulfsson (Ulvåsaätten, riksråd, † 1391) **2** 310, 321, 324.
Birger, Hugo (målare, † 1887) **13** 431.
Birgitta (Birgersdotter), den heliga (Finstaätten, † 1373) **2** 140, 216, 221–25 (bild), 226, 237–39, 257–58, 267, 305, 375–76, 386–90, **3, 1** 15, 128, 453, 506, **3, 2** 3, **4** 77, 79, 105–06, 272, 344, 346, 354–55, **5** 183, 272, **13** 410.
— Abrahamsdotter († 1415, g. m. Ture Stensson Bielke) **3, 1** 142—43.
— Karlsdotter, se Bonde.
— Kristiernsdotter, se Vasa.
— Olofsdotter(2), se Tott.
— Ulfsdotter, se Roos av Ervalla.
Birkenhead, Frederick Edwin Smith, earl of (eng. minister, † 1930) **14** 163.
Biron, Ernst Johan von (hert. av Kurland, † 1772) **9** 163, 214.
Bismarck, Otto, furst von (hert. av Lauenburg, tysk statsman, † 1898) **7** 165, **12** 301, 313, 321, 334, 339–40, 369, 395, **13** 64, 134–35, 342.
Bitz (Bidz), Henrik (riksråd, † 1458) **3, 2** 15.
— Henrik (lagman i Norrfinne, † 1506) **3, 2** 312.
— Konrad (Kort, bisk. i Åbo, † 1489) **3, 2** 123, 138–39, 174–75, 229.
Biörenklou, Biörnklou, se Björnklou.
Bjare (Rökstenens runristare, 900-t.) **1** 420.
Bjelke, Henrik (norsk-dansk riksamiral, † 1683) **7** 323.
Bjugg, Bengt (ärkebisk. Trolles fogde 1521) **4** 23.
Björck, Albert Wilhelm (justitieborgm. i Göteborg, † 1885) **12** 179, 383, 385, 401.
— Ernst Daniel (skald, † 1868) **13** 353, 356, 368.
Björkman, Alexis (nykterhetsivrare, tidningsman, † 1930) **14** 661.
— Karl (åländsk politiker, f. 1873) **14** 370.
— Daniel Magnus Fredrik (överste, † 1927) **14** 99, 198.
Björkquist, Manfred (bisk. i Stockholm, f. 1884) **14** 80, 82, 198, 644.
Björling, Karl Georg Emanuel (juris prof., † 1934) **14** 402.
Björn, se även Bern; Styrbjörn.
— (sveakon. omkr. 830) **1** 283, 425.
— (sveakon. 882—932) **1** 283, 285.
— (son till sv. kon. Emund, slutet av 900-t.) **1** 285.
— (broder till den hel. Botvid, 1100-t.) **2** 34.
— Clausson (Lepassläkten, riksråd, † 1551) **4** 44.
— Järnsida (viking, Ragnar Lodbroks son, 800-t.) **1** 281–83, 328.
— stallare (norsk storman, 1000-t.) **1** 290–91.
Björnberg, Karl (generallöjtn., † 1775) **9** 246, 458–59.

Björnklou, Mattias (Biörenklou, Biörnklou, riksråd, diplomat, † 1671) **6** 209, **7** [illegible], **8** 41, 43, 46, 49, 50, 65, 136.
Björnlår (*vapen*), se Karl Laurensson.
Björnram, Gustav (mystiker, † 1801) **10** 110.
— Hans Larsson (amiral, † 1571) **5** 19, 20, 67–69.
— Lars Olofsson (en av Gustav I:s krigshövitsmän) **4** 17, 18, 22, 23.
Björnramar (*vapen*), se Erik Ottosson.
Björnson, Björnstjerne (norsk förf., † 1910) **13** 102, 218, 239, 353, 355, [illegible].
— Hans (finsk hövitsman i Reval 1571) **5** 146.
Björnstjerna, Johan Magnus (krigsminister, generallöjtnant, † 1898) **12** 241, 280, 310.
— Karl Magnus Ludvig (generallöjtnant, överhovstallm., † 1888) **12** 380.
— Magnus Fredrik Ferdinand (general, diplomat, † 1847) **10** 394, **11** 80, 300, 311, 342, 392, 411.
— Oskar Magnus Fredrik (utrikesminister, generalmajor, † 1905) **13** 20, [illegible].
Björnståhl, Jacob Jonas (orientalist, † 1779) **10** 89 (portr.), 90.
Blackwell, Alexander (skotsk läkare, inkallad till Sverige, politisk intrigör, † 1747) **9** 220.
Blanchard, de (fransk major, dipl. agent i Sverige 1854) **12** 124.
Blanche, se Blanka.
Blanche, August (förf., politiker, † 1868) **12** 202, 216, 247, 249 (portr.), 250, 259, 288, 291, 351, 372–73, 383, [illegible].
Blanka (Blanche av Namur, sv. drottn., † 1363, g. m. kon. Magnus Eriksson) **2** 198–99, 201, 203, 205, 216, 222, 231, 238, 246–47, 265.
Blehr, Otto Albert (norsk statsminister, † 1927) **13** 216–18.
Blenda (hjältinna i en småländsk sägen från 1150-t.) **2** 44.
Blixen-Finecke, Karl Fredrik Axel Bror von (dansk utrikesminister, † 1873) **12** 312–14, 320, 324, 338.
Blom, Isak Reinhold (justitieråd, förf., † 1826) **11** 96, 105.
Blomberg, Knut Hugo (juris prof., politiker, † 1909) **13** 204, [illegible], 213, 248–49.
Blommér, Nils Johan Olsson (målare, † 1853) **12** [illegible].
Blot-Sven, se Sven.
Blücher, Gebhard Leberecht von (furste av Wahlstatt, preuss. fältherre, † 1819) **10** [illegible], **11** [illegible] (portr.), 237–38, 243.
Blå, Joar (storman, 1200-t.) **2** 87, 88.
— ätt, se Aspenäsätten.
Bo Jonsson, se Grip.
— Knutsson, se Grip.
— Stensson, se Natt och Dag.
Boberg, Gustav Ferdinand (arkitekt, grafiker, f. 1860) **13** 438, 441–42 (portr.), 443.
Bochart, Samuel (fransk orientalist, † 1667) **7** [illegible].
Bodin, Jean (fransk statsrättslärd, † 1596) **6** 7, **7** 250.
Bodisco, Nikolaj (rysk amiral † 1815) **10** 355.
Boecler(us), Johan Henrik (tysk historiker, prof. o. rikshistoriograf i Sverige, † 1672) **7** 177, 179.
Boëthius, Daniel (filosof, † 1810) **10** [illegible].
— Karl Axel (arkeolog, prof., f. 1880) **14** [illegible].
— Jakob Edvard (juris prof., † 1849) **12** 223.
— Simon Johannes (historiker, prof., politiker, † 1924) **13** 188, 190, 204, 206.
Boëtius, Nicolas (generalmajor, † 1632) **6** [illegible].
Bogbinder, Ambrosius (borgm. i Köpenhamn under Kristian II) **4** 202.
Bogislav, *hertigar av Pommern:*
— V (sv. kon. Eriks av Pommern farfar) **3**, **1** 3.
— VIII (sv. kon. Eriks av Pommern farbroder) **3**, **1** 110, 146.
— IX († 1447) **3**, **1** 146, 148, 160, 171, [illegible] 209–10, 214, 300, 324, 351, 354, 350, 360, 394–403, 407, 438, 442–45, 456, 462, 549, 565, **3**, **2** 3.
— XIV († 1637) **6** 217–21, 304–09, 313, 319, 400, **7** 28, 98.
Boije (ätten) **5** 361.
— af Gennäs, Gustav Reinhold (generallöjtnant, † 1836) **10** 377.
— Hans (befälh. i Livland, † 1573) **5** 146.
— Hans Henrik (president, landsh., † 1781) **10** 44.

— Johan Ludvig J:son (revisionssekr., politiker, † 1841) **11** 283, 287, 479.
— Jöran (riksråd, † 1617) **5** 150, 230, 337.
— Nils (fältöverste, † 1568) **4** 312–13, 412, **5** 62, 93.
Boileau, Nicolas (B.-Despréaux, fransk skald, † 1711) **8** 465.
Boklund, Johan Kristofer (målare, † 1880) **12** 214, 414 (bild).
Bolinder, Carl Gerhard (industriman, † 1892) **12** 190.
— Jean (industriman, † 1899) **12** 190.
Bolmstedt, Johan (prost, † 1777) **9** 394.
Bolt, Amund (norskt riksråd 1397) **3, 1** 73, 74, 78, 82.
— Amund Sigurdsson (norsk adelsman, upprorsledare 1436) **3, 1** 337, 393–94, 419.
— Aslak (ärkebisk. i Nidaros, riksföreståndare, † 1449) **3, 1** 237, 479, 511, **3, 2** 13, 14, 17.
Bomhouwer, Bernt (rådman i Lübeck, början av 1500-t.) **3, 2** 301, 330–31, 333, **4** 39, 44, 58.
Bona Sforza (polsk drottn., † 1557, g. m. Sigismund I) **5** 154 (släktt.), 155.
Bonaparte, Jérôme (kon. av Westfalen 1807—13, † 1860) **11** 237.
— Joseph (kon. av Neapel 1806—08, av Spanien 1808—13, † 1844) **11** 182.
— Ludvig (Louis, kon. av Holland 1806—10, † 1846) **11** 194.
Bonde (ätten) **4** 4.
— Birgitta Karlsdotter (kon. Karl Knutssons dotter, nunna, † 1469) **3, 2** 50, 69, 99.
— Birgitta Karlsdotter († 1494, g. m. Nils Sture) **3, 2** 54.
— Birgitta Tordsdotter (g. m. 1. Johan Kristersson Vasa, som † 1477, 2. Erik Ottosson [tre björnramar], som † 1495) **4** 5, 448 (släktt.).
— Bo (Karlsson) Djure (riksråd, † 1465) **3, 2** 95–97.
— Helena Ester Florence (f. Robinson, † 1900, g. m. Knut F. Bonde) **12** 128.
— Gustav (riksråd, president, † 1764) **9** 68, 91, 100, 149–53, 187, 205, 216–17, 253, 302, 376–78.
— Gustav (riksskattmästare, † 1667) **7** 186, 259, 275–76, 373–75, 382, **8** 15 (portr.), 16, 19, 26, 27, 30–35, 43, 46, 51–53, 55, 56, 58, 73, 177, 182.
— Jöran († 1598) **5** 86.
— Karl (kungl. råd, † 1699) **8** 305.
— Karl (riksråd, guvernör i bergsamtet, † 1652) **6** 280–82, **7** 68, 78.
— Karl (riksråd, riksmarskalk, † 1791) **10** 204.
— Karl Göran (överstekammarjunkare, † 1840) **10** 234, 239, 302, **11** 129.
— Karl Karlsson (överstekammarjunkare, politiker, † 1913) **14** 30, 88, 89 (portr.), 102.
— Karl Tordsson (riksråd, † omkr. 1445) **3, 1** 313, 316, 320, 376, 422, 448, 471, 501–04.
— Knut Filip (chef för K. Maj:ts hovkapell o. spektakler, † 1871) **12** 128–29.
— Krister (riksråd, president, diplomat, † 1659) **7** 68, 259, 263, 283, 382.
— Kristina Karlsdotter (kon. Karl Knutssons dotter, † omkr. 1500, g. m. Erik Eriksson Gyllenstierna) **3, 2** 69, 99, 134, 204.
— Magdalena Karlsdotter (kon. Karl Knutssons dotter, † 1495, g. m. Ivar Axelsson Tott) **3, 2** 69, 99, 104, 106, 108, 110, 128–29, 133–34, 185 (portr.), 204, 216.
— Margareta Karlsdotter (kon. Karl Knutssons dotter, † omkr. 1465) **3, 2** 69, 99.
— Olov (bergsman, hövitsman under Gustav Vasa 1521) **4** 20.
— Tord (riksmarsk, † 1456) **3, 2** 35, 50, 52, 53, 78, 95, **4** 5, 174.
— Tord (ståthållare, † 1628) **5** 316, 320.
— Tord Filipsson (riksråd, † 1484) **3, 2** 95.
— Tord Magnusson (riksråd, † omkr. 1546) **4** 155.
— Ulf (medl. av stora reduktionskomm., † 1681) **8** 177, 229.
Bonge, Mauritz Eliasson (bokhåll. i Manufakturkontoret, † 1747) **9** 357.
Bonnat, Joseph Florentin Léon (fransk målare, † 1922) **13** 425.
Bonneuill, Etienne de (fransk byggm. vid Uppsala domkyrka, slutet av 1200-t.) **2** 402.
Booth, William (Frälsningsarméns stiftare o. chef, † 1912) **14** 654.
— William Bramwell (Frälsningsarméns chef, † 1929) **14** 654.
Bor, se Bur.
Borastus, Gregorius (sekr. hos Karl IX, levde ännu 1656) **5** 305.

Borch, Berndt von der (livl. ordensmästare 1471–[illegible]) **3, 2** [illegible], 81, 217–19.
— Simon von der (bisk. i Reval, 1470 t.) **3, 2** [illegible].
Borelli, Giovanni Alfonso (ital. fysiolog o. matematiker, † 1679) **7** [illegible].
Borg, Per Aron (skapare av Manilla institut för dövstumma o. blinda, † 1839) **11** 307.
Borgström, Johan Fredrik, se Adelheim.
— Axel Gustav Sven (justitieråd, † 1939) **14** 80.
Boris III (kon. av Bulgarien, † 1943) **14** [illegible].
— Godunov (tsar av Ryssl., † 1605) **5** 340–41.
Boström, Ebba (fröken, grundare av Samariterhemmet i Uppsala, † 1902) **13** [illegible].
— Erik Gustav Bernhard (statsminister, † 1907) **13** 50 (portr.), 51, 66, 81, 82, 85, 88, 115, 118–20, 123, 126, 128–31, 138, 148–224, **14** 250–53, [illegible].
— Filip August (landsh., † 1908) **13** 200.
— Kristofer Jakob (filosof, prof., † 1866) **11** 366, **12** 195, 223, 347, 426, **13** 51, 331–32 (portr.), 340, 363.
Botin, Anders af (kammarråd, historiker, † 1790) **9** 302, **10** 89.
Botved skrivare, se Botvid Larsson.
Botvid (bisk. i Strängnäs, † 1562) **4** 165.
— den helige (Södermanlands andre apostel, † omkr. 1120) **2** 34, 389.
Botvid Larsson (Anckar, lagman i Värml., † 1550) **4** 332.
Bouchardon, Jacques Philippe (bildhuggare, † 1753) **9** 323.
Bourbon, Frans Ludvig de, se Conti.
— Henrik II de, se Condé.
Bourdelot (förut Pierre Michon, fransk läkare, † 1686) **7** 173, 180, 218–22.
Bourgoing, Jean François de (fransk diplomat, † 1811) **10** 302.
Bousquet, Jean Louis (generallöjtnant, † [illegible]) **9** [illegible].
Bovin, Knut (bankdirektör, † 1925) **14** 576–77 (portr.).
Boy, Willem (nederl. konstnär i sv. tjänst, † 1592) **4** 446–47, **5** 383.
Brade, Bragde, se Brahe.
Brahe (dansk ätt) **3, 2** 236.
— (svenska ätten) **5** 133 (släktt.), **7** 21 (släktt.), **8** 186, 234, 248.
— Abraham (riksråd, † 1630) **5** 305, **7** 21 (släktt.).
— Abraham (generalmajor, † [illegible]) **7** 21 (släktt.).
— Axel (Brade, Bragde, danskt riksråd, † [illegible]) **4** [illegible].
— Axel (danskt riksråd [illegible]) **6** [illegible].
— Brita († 1554, g. m. Birger Nilsson Grip) **4** 448 (släktt.), **5** 133 (släktt.).
— Ebba († 1635, g. m. Erik Sparre) **5** 193, 228.
— Ebba († 1674, g. m. Jakob Pontusson De la Gardie) **6** 68, 69, **7** 17 (släktt.), 21 (släktt.).
— Elsa Beata († 1653, g. m. pfalzgreven Adolf Johan av Zweibrücken) **4** 449 (släktt.), **7** 21 (släktt.).
— Elsa Elisabet († 1689, g. m. 1. Erik Axelsson Oxenstierna, 2. pfalzgreven Adolf Johan av Zweibrücken) **4** 449 (släktt.), **7** 21 (släktt.), 165.
— Erik (riksråd, † 1614) **5** 207, 213, 259, 266, 277, 296, 305, 319.
— Erik (överste, † 1756) **9** 246, 264–65, 272–74 (portr.), 275–77.
— Gustav (fältmarskalk i polsk tjänst, † 1615) **5** 216, 259, 266, 292, 305, 319.
— Joakim (riksråd, † 1520) **3, 2** 393, 398, **4** 6, 14, 15, 448 (släktt.), **5** 133 (släktt.).
— Magnus (riksdrots., † 1633) **5** 305, **6** 68, 78, **7** 21 (släktt.).
— Magnus (generallöjtn., riksmarskalk, † 1844) **11** 342, 349, 352–54, 413 (portr.), 414–15, 420, 423, 440, 445, 450–51, 458, 462, 481–82.
— Magnus Fredrik (militär, lantmarskalk, † 1826) **10** 52 (portr.), 136, 225, 280–82, 286–87, **11** 129.
[illegible] **6** [illegible] (portr.), 423–24, **7** 21 (släktt.).
— Nils (riksråd, amiral, † 1699) **7** 21 (släktt.), 325, **8** 27, 47, 88, 182, 186.
— Per d. y. (riksdrots, † 1680) **6** 204, **7** 4, 5, 21 (släktt.), 22 (portr.), 23, [illegible] **8** [illegible] 52, 53, 55, 56, 65, 75, 76, 79, 132, [illegible].
— Per d. ä. (riksdrots, † 1590) **4** 7, 9, 130, 265, 272, 277, 282–83, 287–88, 296, 302–03, 316, 320, 358, 410, 413, 424, 448 (släktt.), **5** 11–13, 54, 77, 88, 94, 97, 103–04, 108–10, 113, 117, 120, 123–27, 132–33 (släktt.), 134, 193, 197, 201, 226, 378, 395–[illegible], [illegible] **7** [illegible].

Brakel, Mauritz Gustav (kapten, † 1871) **12** 380.
Bramante, Donato (ital. arkitekt, † 1514) **8** 269.
Brancas, B. H. T. de, greve de Céreste (fransk diplomat, † 1754) **9** 80, 81, 84.
Brandenstein, Kristoffer Karl von (tysk diplomat o. finansman i sv. tjänst, † 1640) **6** 416.
Brandes, Georg Morris Cohen (dansk förf., † 1927) **13** 353, 356, 369, 395, 398.
Branting, Karl Hjalmar (statsminister, politiker, publicist, † 1925) **13** 135–36 182, 187, 203, 206, 211–16, 228, 247, 337, **14** 14, 23–27, 30, 33–35, 50, 53 (bild), 56, 57, 64, 71, 76–86, 91, 98, 100 103, 108–11 (portr.), 114, 116, 121, 125, 129, 197–98, 201, 209–13, 296, 299, 303–04, 312–23 (bild), 324, 330, 334–37 (portr.), 340–41, 347, 351, 363, 368, 384, 392, 427, 476–81, 485–86, 490, 501, 504–07, 515 (bild), 518–24 (portr.), 525–26, 532–33, 543, 552, 594, 599, 602, 609, 612–14, 662.
Brask, Hans (bisk. i Linköping, † 1538) **2** 41, **3**, **2** 312, 314, 326–27, 348–51, 353, 364–65, 376, 379, 392, 394–95, **4** 28, 29, 31, 32, 43, 47–49, 56, 72, 73, 76, 77, 87, 88, 96, 101–02, 105–19, 123, 127–30, 134–35, 141–44, 153, 173, 178, 187, 321, 345, 366, 444, **5** 193, **7** 88.
Bratt, Ivan (läkare, nykterhetspolitiker, affärsman, f. 1879) **14** 656–57 (portr.), 658.
Braun, Vilhelm August Detlof von (skald, † 1860) **12** 200.
Braunerhielm, Ferdinand (överhovstallm., † 1870) **12** 157.
Breakspear, se Hadrianus IV.
Breda (Bredha), Severin (pagehovmästare 1754—56) **9** 267.
Bredberg, Erik Vilhelm (justitieråd, † 1869) **11** 462, 466.
— Henrik Vilhelm (statsråd, president, † 1877) **12** 275, **13** 19, 32.
Brederode, Reinhold van (nederl. diplomat, sv. frih., † 1633) **6** 57.
Bredha, se Breda.
Bregard (sv. postdir. i Hamburg omkr. 1793) **10** 252.
Bremer, Fredrika (skriftst:a., † 1865) **11** 372, **12** 200–01 (portr.), 209, **14** 331, 335, 365.
Brenner, Sofia Elisabet (f. Weber, förf:a, † 1730) **8** 266, 465, **9** 124.
Breteuil, Louis Charles Auguste (fransk diplomat, † 1805) **9** 390, 409–10.
Breuner, Hans Philip von (kejs. generalfälttygmästare, † 1632) **6** 423.
Brézé, markis de (fransk diplomat hos Gustav II Adolf 1632) **6** 376–77.
Brinck, Anders Magnus (handlande, † 1861) **12** 66, 163.
Brinckman, Karl Gustav von (diplomat, skriftst., † 1847) **12** 195 (portr.), 197.
Bring, Ebbe Gustav (bisk. i Linköping, † 1884) **12** 194.
— Johan Kristofer (präst, diakonissanstaltsförest., † 1898) **13** 313.
— Sven, se Lagerbring.
Brinkman, Gustav Anton af (landsh., † 1822) **11** 208.
Brisman, Sven Bernhard (nationalekonom, prof. f. 1881) **14** 449–52.
Brita Kristiernsdotter, se Vasa.
— (Roos), se Roos.
Broch, Teodor Kristian Anton (norsk general, † 1863) **12** 138.
Brochman, Jesper (dansk kanslisekr., † 1562) **4** 174, 247.
Brockenhus, Frans (dansk marsk, † 1569) **5** 40, 111, 138.
Broder Svensson (halländsk riddare, † 1436) **3**, **1** 202, 335–38, 369–70, 376–77.
Brok, Esge (danskt riksråd, † 1441) **3**, **1** 490.
— Esge (danskt riksråd, diplomat, † 1625) **6** 34, 165.
Broman, Erland (pres. i Kommerskoll., † 1757) **9** 296–97 (portr.).
Broomé, Emilia Augustina Klementina (f. Lothigius, politiskt o. kommunalt verksam, † 1925) **14** 381, 633 (portr.).
— Svante Sten Albert (v. häradshövd., industriman, † 1933) **14** 560.
Bromée, Jöns (lantbr., riksdagsman, † 1931) **13** 167.
Broström, Dan (statsråd, skeppsredare, † 1925) **14** 115, 152, 182, 222 (portr.), 637.
Brovallius, Johan (bisk. i Åbo, † 1755) **9** 248–51, 265.
Bruce, Jakob Vilimovitj (rysk general, † 1735) **8** 489.
Brulart, Karl (prior av Léon, fransk diplomat, † 1649) **6** 311, 319.
Brummer, Otto von (holsteinare, rysk överstemarskalk, † 1752) **9** 191.

Brune, Marta Siggesdotter († omkr. 1452, g. m. Isak Baner) **4** 5 (släktt.).
Brune, Guillaume (fransk marskalk, † 1815) **10** 319–20.
Brunius, August Georg (förf., † 1926) **14** 380.
Brunkow, Johan von (drots, † 1319) **2** 170, 174, 176.
— Verner von (tysk, riksråd under Magnus Ladulås' senare år) **2** 132, 170.
Bruser, Herman (sekr. hos Erik XIV o. Johan III) **5** 19, 20.
Brynjulf Algotsson (Brynolf, bisk. i Skara, † 1317) **2** 133, 389, **3, 1** 225.
Brynolf Bengtsson (farfader till hert. Bengt Algotsson, som † 1360) **2** 238.
— Gerlaksson (bisk. i Skara från 1478, † 1505) **3, 2** 197–98, 245, 256, 280–81, 295, 307.
Brändström, Elsa (sjuksyster, verksam bland krigsfångar, f. 1888, g. m. R. Ulich) **14** 432–33 (portr.).
— Per Henrik Edvard (generallöjtnant, diplomat, † 1921) **14** 511.
Bröms, Olof (landsflyktig svensk, i förbindelse med Nils Dacke) **4** 281.
Brömse, Klaus (borgm. i Lübeck, † 1543) **4** 12, 197, 217.
Bröt-Anund, se Anund.
Bubna, Johan Z. (österr. generalvaktmästare 1633) **7** 40.
Buchwald, Schack von (holsteinsk minister i Stockholm 1742) **9** 191.
Buck, Olof (befallningshavande å Akershus 1439) **3, 1** 423.
Buckingham, George Villiers, hert. av (eng. statsman, † 1628) **6** 167, 176–77.
Buckle, Henry Thomas (eng. skriftst., † 1862) **13** 341, 364, 367, 369.
Budberg, Andreas von (rysk ambassadör i Stockholm 1796—1803) **10** 262.
— Gotthard Vilhelm von (överste, lantmarskalk i Livland, † 1710) **8** 327.
— Leonard Gustav von (lantråd, † 1708) **8** 244.
Buddenbrock, Henrik Magnus von (generallöjtnant, † 1743) **9** 57, 164, 169–70, 180–81, 187, 203–04.
Bue (viking, nämnd å runsten) **1** 287.
Bugenhagen, Johan (pommersk teolog, † 1558) **4** 197.
Bugge-Wicksell, Anna Kristina Margareta (fru, verks. inom freds- o. kvinnorörelsen, † 1928) **14** 504, 507–08.
Bulavin, Konrad (kosackataman, † 1708) **8** 402.
Buol, Karl Ferdinand (österr. statsman, † 1865) **12** 114.
Buquoy, Karl Bonaventura de Longueval, greve av (österr. general, † 1621) **6** 143, 145.
Burckhardt Hansson (frälseman 1478) **3, 2** 179–81.
Bureus, Anders (generalmatematicus, † 1646) **4** 354.
— Johan(nes) (lärd, † 1652) **1** 223, **2** 138, **6** 9, **7** 90, 91 (portr.).
Burislev (broder till sv. kon. Karl Sverkersson, levde omkr. 1370) **2** 57, 58.
Burmania, Berthold Dauma van (nederl. diplomat, † 1766) **10** 26.
Burwitz, Joakim (tysk sekr. i Gustav I:s kansli, levde ännu 1562) **4** 307, 410, 418.
Buscovius, Daniel (präst, † 1677) **7** 120.
Butler, Walter (irl. överste, Wallensteins mördare, † 1634) **7** 43.
Butsch, Johan Albert (bisk. i Skara, † 1875) **12** 223.
Buturlin (rysk krigare, befälh. i Pskov 1615) **6** 55.
Buxhövden, Fredrik Vilhelm von (rysk fältherre, † 1811) **10** 352, 355, 358, 370–71, 379–81.
Büchner, Friedrich Karl Kristian Ludwig (tysk filosof, † 1899) **13** 341.
Bülow, Ermegård Johansdotter (g. m. 1. Knut Bosson Grip, som † 1406, 2. Hans av Everstein, som † 1446) **3, 1** 212.
— Fredrik Vilhelm von (preuss. generallöjtn., † 1816) **11** 232, 234–37, 242–43.
Byron, George Noel Gordon (eng. skald, † 1824) **12** 198, **13** 333.
Byström, Johan Niklas (bildhuggare, † 1848) **11** 372, **13** 428.
— Jakob Jakobson (redaktör, nykterhetsman, f. 1857) **14** 652–53 (portr.), 660, 662.
Båld, Anders (prost, † 1751) **9** 324.
Båt (*vapen*) se Rossviksätten.
Bååt, Anna († 1649, g. m. Axel Oxenstierna) **7** 14 (släktt.).
(—), Erengisle Sunesson (jarl av Orkneyöarna, † 1392) **2** 239, 246–48, 286.
— Jakob Jakobsson Snakenborg (amiral, v. hovr.president, † 1627) **6** 29.

Bååt, Seved (riksskattmästare, † 1669) **7** 373, **8** 19, 55, 56.
Bååth, Albert Ulrik (skald, † 1912) **13** 390, 409.
Bäck (Beck), Baltzar (krigsöverste, † 1618) **6** 20, 35.
Bäckström, Per Johan Edvard (skald, † 1886) **13** 352–53, 356.
Bölja, Sten Klasson (ståth. i Jönköping, † 1641) **6** 30.
Börjeson, John Laurentius Helenus (bildhuggare, † 1910) **13** 428.
— Johan (kyrkoh., skald, † 1866) **11** 358.
Börk, Isak (dramatiker, † omkr. 1700) **8** 268.
Börstell, Fredrik von (generalmajor, † 1679) **8** 126.
Börtzell, Johan Abraham (v. president i Kammarkoll., † 1850) **11** 274.
Böttiger, Carl Vilhelm (prof., skald, † 1878) **12** 138, 198.
— Johan Fredrik (överintendent, † 1936) **13** 264–67.
Böök, Martin Fredrik (litteraturhistoriker, kritiker, f. d. prof., f. 1883) **14** 202.

Cabeliau, Abraham (holl. köpman i Sverige, † 1645) **5** 344, 386, **6** 261–62, 276.
Cabre, Auguste de (fransk diplomat i Stockholm 1812) **11** 225.
Cæsar, Gajus Julius (rom. statsman, † 44 f. Kr.) **1** 108, 134, 176, 178, 188, 220, **7** 242, **8** 501.
Caho y Canuto, Alfonso (spansk krigare i Karl IX:s tjänst) **5** 372.
Calame, Alexandre (schweiz. målare, † 1864) **13** 424.
Callerholm, Gustav Theodor af (lagman, † 1853) **11** 462.
— Gustav Nils Theodor af (häradshövd., † 1912) **14** 57.
Calonder, Felix (schweiz. advokat, f. 1863) **14** 510.
Calonius, Mattias (rättslärd, prof., † 1817) **10** 90.
Calvin, Jean (Kalvin, kyrkoreformator, † 1564) **5** 73, 323, **6** 137.
Cambacérès, Jean Jacques Régis de (hert. av Parma, fransk statsman, † 1824) **11** 176.
Camerarius, Ludvig (tysk diplomat i sv. tjänst, † 1651) **6** 176, 180, 233, 247.
Campegi, Lorenzo (kardinal, † 1539) **4** 82.
Campredon, Jacques de (fransk diplomat, † 1749) **9** 53, 55, 56, 73, 79.
Canasiles, Henrik (polsk agent 1654) **7** 271–72.
Canisius, Peter (tysk jesuit, † 1597) **5** 187.
Canning, George (eng. statsman, † 1827) **10** 318, 346–47, **11** 386.
Canrobert, François Certain (fransk marskalk, † 1895) **12** 132 (portr.)
Capua, Fernando de (kejserlig överste, † 1630) **6** 316.
Caraffa, se Paul IV, påve.
Cardell, Karl von (generallöjtnant, † 1821) **10** 318, 327, **11** 235.
Carlander, Axel Christopher (affärsman, † 1939) **14** 589 (portr.), 591.
Carlberg, Bengt Vilhelm (arkitekt, † 1778) **9** 323.
Carleson, Axel Oskar Conrad (förutv. statsråd, finans- o. industriman, f. 1868) **14** 269 (portr.), 270–71, 311.
— Edvard Henrik (justitiestatsminister, † 1884) **13** 30, 32, 35, 37, 39.
— Karl Natanael (redaktör, † 1929) **14** 613.
Carleton, Dudley (eng. diplomat, † 1632) **6** 179.
Carloff, Henrik (guvernör i Svenska afrikanska komp., 1650-t.) **7** 347, 381.
Carlos (spansk tronföljare, Filip II:s son, † 1568) **6** 129.
Carlsen, Hans Rasmussen de (dansk politiker, † 1887) **12** 338.
Carlson, Edvard (adl. Carleson, diplomat, † 1767) **9** 135–36, 139, 145, 210.
— Fredrik Ferdinand (statsråd,, hävdatecknare, prof., † 1887) **12** 62, 63, 162, 170, 203, 207–08, 223, 248, 253, 280–81, 283, 391, 411, **13** 3, 25, 39, 59–61, 82, 114, 118, 120, 186.
— Karl Fredrik Ernst (överdirektör, politiker, † 1909) **13** 186, 192, 197–99, 211, 213.
Carlsson (grevl. ätten) **8** 186.
— Gunnar Fredrik (skeppsredare, generalkonsul, f. 1887) **14** 238, 342, 411–12 (portr.).
— Gustav (greve, † 1708, naturlig son av Karl X Gustav) **8** 113.
— Johan Gustav von (hovr.president, † 1801) **10** 84, 123, 125, 133, 148, 206, 230.
Carlyle, Thomas (skotsk förf. o. historiker, † 1881) **13** 411.

Carnall, Karl Konstantin de (generalmajor, † 1773) 9 344, 352, 461, 10 4.
Carnegie, David (köpman, mecenat, † 1890) 13 [illegible].
Carola (sachs. drottn.), se Karolina Fredrika.
Carpelan, Johan Fredrik (generallöjtnant, landsh., † 1808) 10 196.
— Vilhelm (generallöjtn., † 1788) 9 348.
Carteret, John (earl Granville, eng. statsman, sändebud i Sverige, † 1763) 9 42, 45, 50, [illegible].
Cartesius, se Descartes.
Casati, Paolo (ital. jesuitpater, i Sverige 1652) 7 [illegible].
Casparsson, Karl Edvard (kapten, riksdagsman, † [illegible]) 13 120, 129.
Cassander, Georg (nederl. teolog, † 1566) 5 176, 178.
Cassel, Carl Gustav (lagm., † 1866) 11 451.
— Karl Gustav (nationalekonom, prof., † 1945) 14 92, [illegible], 282, 442–43 (portr.), 445–47, 451, 482, 582.
— Leonard Erland (landssekr., sed. kammarråd, † 1845) 10 394.
Casteja, Charles Louis de Biaudos, greve de (fransk diplomat, † 1755) 9 129–31, [illegible], [illegible], 141.
Castlereagh, Robert Stewart (markis av Londonderry, eng. statsman, † 1822) 10 318, 11 262, 384, 386.
Castrén, Jonas (finsk politiker, † 1922) 14 386, 389.
Cathcart, William Shaw (eng. diplomat o. general, † 1843) 11 221, 224.
Cavalli, Per Axel Henrik (landskamrer, riksdagsman, † 1918) 13 165, 14 31.
Cavour, Camillo Benso di (ital. statsman, † 1861) 12 303, 310, 322.
Cazin, Jean Charles (fransk målare, † 1901) 13 428.
Cecil, Robert (viscount of Chelwood, eng. statsman, f. 1864) 14 169.
Cecilia (Gustav I:s dotter, † 1627, g. m. Kristofer av Baden-Rodemachern) 4 421, 431 (medalj), 441, 445, 449 (släktt.).
— (Gustav IV Adolfs dotter, † 1844, g. m. storhert. Paul Fredrik August av Oldenburg) 9 240 (släktt.), 11 79, 83 (släktt.).
— (av Brandenburg, g. m. hert. Vilhelm av Braunschweig-Kalenberg 1445) 3, 534.
— (kon. Eriks av Pommern frilla) 3, 1 [illegible].
— Haraldsdotter, se Gren.
— Månsdotterer (Ekaätt, Gustav I:s moder) 4 5 (släktt.), 6, 30, 32, 55, 448 (släktt.).
— Renata (av Österrike, polsk drottn., † 1644, g. m. Vladislav IV [illegible]) 4 449 (släktt.).
Cederborg, Allan (direktör, kommunalman, † [illegible]) 14 [illegible] (portr.), 591.
Cederborgh, Fredrik (publicist, förf., † 1835) 11 305, 372.
Cedercrantz, Otto Konrad Valdemar (landsh., † 1932) 13 97.
Cedercreutz, Herman (riksråd, diplomat, † 1754) 9 [illegible], [illegible].
Cedergren, Henrik Thure (industriman, uppf., † 1909) 13 280.
Cederhielm, Germund (hovr.president, † 1741) 9 68.
— Germund Ludvig (guvernör för Oskar I, överstekammarjunkare, † 1841) 12 12.
— Josias (riksråd, † 1729) 9 71, 77, 79, 81, 82, 84, 85, 118.
— Josias, Karl (kommerseråd, publicist, † 1795) 10 109.
Cederschiöld, Per Gustav (läkare, prof., † 1848) 11 317, 344, 423.
Cederström, Bror (pres. i Krigskoll., generallöjtnant, † 1816) 10 64, 125, [illegible].
— Gustav Albrekt Bror (statsråd, generallöjtn., † 1877) 11 458, 461, 467.
— Claes Rudolf (protokollssekr., † 1908) 12 65.
— Gustav Olof (målare, prof., † 1933) 13 425
— Jakob (landsh., pres. i Kammarkoll., † 1857) 10 391, 393, 11 78, 89, 101 (portr.), 102, 107, 127, 141, 208, 216, 344, 346, 423, 427.
— Olof (riksråd, † 1745) 9 158.
— Olof Rudolf (statsråd, generalamiral, † 1833) 10 196, 365, 11 141, 284, 288, 292, 301–03, 340, 350.
Cellini, Benvenuto (ital. guldsmed o. bildhuggare, † 1571) 13 374.
Celsius, Anders (astronom o. fysiker, prof., † 1744) 9 308.
— Olof d. y. (bisk. i Lund, historiker, † [illegible]) 9 [illegible] 10 [illegible]
— Olof d. ä. (prof., † 1756) 1 224, 8 266.

Chanut, Pierre Hector (fransk ambassadör i Sverige, † 1667) **7** 15, 143, 162–63, 166–68, 176, 179, 209, 216–18, 222, 224–25, 234, 240.
Chapman, Fredrik Henrik af (amiral, skeppsbyggm., † 1808) **10** 47, 76, 77, 195.
Charles Edmond, se Choiecki.
Charlotta (Hedvig Elisabet Ch. av Oldenburg, sv. drottn., † 1818, g. m. Karl XIII) **9** 240 (släktt.), **10** 67, 68 (portr.), **11** 57, 58 (portr.), 78, 81, 83 (släktt.), 100, 151–52, 167, 172, 188, 304.
Charlotte (av Danm., † 1864, g. m. lantgreven Vilhelm av Hessen) **12** 83 (släktt.).
Charnacé, Hercule Girard, baron de (fransk diplomat, † 1637) **6** 232, 239, 242–48, 318–19, 376–78, 383.
Chemnitz, Bogislaus Filip von (tysk-svensk historiker, † 1678) **7** 177.
— Martin (tysk rättslärd, diplomat i sv. tjänst, † 1645) **6** 333, 361, 399–401.
Chesnecopherus, Nils (hovkansler, † 1624) **6** 18, 71, 77, 98.
Chétardie, La, se La Chétardie.
Chigi, Fabio, se Alexander VII, påve.
Chmielnicki, Bogdan (kosackhetman, † 1657) **7** 274, 284.
Chnuba, se Gnupa.
Chodkiewicz, Karold (polsk fältherre, † 1621) **5** 338–39, **6** 46, 132, 134, 148.
Choiecki (pseud. Charles Edmond, polsk-fransk skriftst., i Sverige 1856) **12** 105–06.
Choiseul, Etienne François de, hert. av (fransk statsman, † 1785) **9** 348, 379, 390, 409, 423, 432, 441–42, 454.
Christensen, Balthasar Matthias (dansk politiker, † 1882) **12** 110.
Christian, se Kristian.
Christie, Wilhelm Frimann Koren (norsk stortingspresident, stiftsamtman, † 1849) **11** 250, 255.
Christiernson, Adolf Kristian Johan (redaktör, politiker, f. 1875) **14** 66, 71, 72, 85, 125, 304, 613.
Christiernin, Per (underofficer, † 1756) **9** 274–76.
Christerson, Jarl Kasimir Eugen (statsråd, viceamiral, † 1922) **13** 160, 185.
Christina, se Kristina.
Chydenius, Anders (finsk kyrkoh., förf., † 1803) **9** 303, 403, **10** 36, 57, 89.
Chytræus, David (mecklenb. teolog o. historik., † 1600) **5** 378, 380, 382, **6** 300.
Claesson, Nils Ludvig Alfred (statsråd, justitieråd, † 1910) **13** 187, 207.
— Kristian Teodor (filosof, docent, † 1859) **12** 196.
Clarendon, George William Frederick Villiers, earl of C. (eng. statsman, † 1870) **12** 119, 122, 125, 133–34.
Clary, Désirée, se Desideria.
— François (köpman i Marseille, † 1794, fader till Karl XIV Johans gemål Desideria) **11** 182, **12** 222.
— Julie († 1845, g. m. Joseph Bonaparte) **11** 182, 191.
Clason, Isak Gustav (arkitekt, † 1930) **13** 438–40 (portr.), 441, 444.
— Sam (statsråd, riksarkivarie, † 1925) **14** 303, 325, 346, 357, 360–61 (portr.), 388, 408, 416, 484, 528, 625.
Claus Åkesson, se Tott.
Claves, mäster, se Hvit, Claudius.
Clemenceau, Georges (fransk statsman, † 1929) **14** 509.
Clemens, se Klemens.
Clement (skeppar C., dansk kapare, † 1536) **4** 208.
Clemet Hansson (sekr. hos Gustav I) **4** 247, 307.
Clewberg, se Edelcrantz.
Cobron (Cockbuon), Samuel (skotsk överste i sv. tjänst, † 1622) **6** 52, 56.
Cochlan, David (magister, danskt sändebud till Ryssland, 1510-t.) **3**, **2** 353, 357, 362.
Cock, Corfitz Ludvig (överste, † 1810) **11** 141.
Colbert, Jean Baptiste (fransk statsman, † 1683) **8** 33, 48, 141.
— Charles (markis de Croissy, fransk diplomat, † 1696) **8** 141, 209, 486–87.
Collalto, Rambold (ital. fältmarskalk i kejs. tjänst, † 1630) **6** 247.
Collart, Claude (fransk krigare i Erik XIV:s tjänst; levde ännu 1567) **5** 49.
Collet, Camilla (f. Wergeland, norsk förf:a, † 1895) **13** 382.
Colliander, Gustav Rafael (finl. redaktör, f. 1878) **14** 386.
Colloredo, Rudolf (österr. fältherre, † 1657) **6** 350, 421–23.
Columbus, Samuel (skald, † 1679) **8** 69, 264.
Comenius, Johan Amos (tjeckisk pedagog, † 1670) **7** 91, 301.

[illegible] 6 [illegible].
Comte, Auguste (fransk filosof, † 1857) **13** [illegible].
Condé [illegible] **7** [illegible].
— Henrik II av [illegible] **7** [illegible].
[illegible] (tysk [illegible] † 1681) **7** 179, 277.
Constant, Benjamin (fransk skriftst. o. [illegible] **11** [illegible].
Constantia (av Österrike, polsk drottn., † 1631, g. m. Sigismund III) **4** 449 (släktt.), **6** 161–63.
Contarini, Alvise (venetiansk diplomat, † [illegible] **7** [illegible].
Conti, Frans Ludvig de Bourbon, prins av († 1709) **8** 319, 376.
— Torquato (ital. fältmarskalk i kejs. tjänst. † 1636) **6** 304, 309, 314, 316.
Conway, Edward (eng. statsman, † 1631) **6** [illegible].
Cook, James (eng. upptäcktsresande, † [illegible] **1** [illegible].
Copernicus, Nicolaus (polsk astronom, † [illegible] **6** [illegible].
Cordova, Gonzalo de (spansk general, † [illegible] **6** [illegible].
Corot, Jean Baptiste Camille (fransk målare, † 1875) **13** 424.
Corper, Jörgen (dansk sekr., sändebud till Sverige 1542) **4** 259.
Corvin, Otto von (tysk skriftst., † 1886) **13** 36[illegible].
Courmenin, se Des Hayes de C.
Couture, Thomas (fransk målare, † 1879) **13** 419–20, 423.
Coyet, Peter Julius (diplomat, † 1667) **7** [illegible].
Créqui, François de (fransk marskalk, † [illegible] **8** [illegible].
Creutz, Gustav Filip (riksråd, skald, † [illegible] **9** [illegible] (portr.), **10** 86, 92, 121, 123, 125, 128–29, 133.
— Karl Gustav (general, † 1728) **8** [illegible].
— Lorentz d. ä. (riksråd, amiral, landsh., † 1676) **7** 341, **8** 104.
— Stefan (kapten, † 1891) **12** 194.
Croissy, se Colbert.
Cromer, Martin (polsk statsman, † 1580) **5** 14[illegible].
Cromwell, Oliver (protektor i eng. republiken, † 1658) **7** 224, 283, 327–28, 344 (portr.), 345, 355–56, 365.
— Richard ([illegible] 1658–59, † 1712) **7** 355, 365, **8** 41.
Cronberg, Börje Olofsson (räntmästare, † [illegible] **7** [illegible].
Cronhielm, Gustav (kanslipresident, † [illegible] **9** [illegible] (minnespenning), 140.
— Otto August (löjtn., † 1834) **11** [illegible].
— Polykarpus (landsh., † 1698) **8** 251, **9** [illegible].
Cronhiort, Abraham (generalmajor, † 1703) **8** 366, 369–70.
Cronstedt, Axel Fredrik (bergmästare, † [illegible] **9** [illegible].
— Jakob (riksråd, † 1751) **9** 140.
— Johan Adam (generallöjtn., landsh., † 1836) **10** 354, 356–57, 369, 374, 384, **11** 72.
— Karl (generallöjtn., pres. i Krigskoll., † 1750) **8** 434.
— Karl Johan (pres. i Kammarkoll., arkitekt, † 1779) **9** 184, 322.
— Karl Olof (amiral, kommendant på Sveaborg, † 1820) **10** 200, 236, 300, 358–61.
Croy, Charles Eugène, hert. av (rysk general, † 170) **8** 339.
Crusebjörn, Jesper Ingevald (statsråd, generallöjtn., landsh., † 1904) **13** 192, 196, 200, 207.
Crusell, Bernhard Henrik (tonsättare, † 1838) **11** 373, **12** 214.
Crusenstolpe, Magnus Jakob (skriftst., [illegible] **11** [illegible] 427–28 (portr.), 429, 443, 445, 450, 456, 463, 480, **12** 43, 131, 136, 202, 206, 239, 264, 373–74.
Cruus (Krus, ätten) **5** 361.
— Jesper Andersson (överste, landsh., † [illegible] **6** [illegible].
— Jesper Mattsson (fältmarskalk, riksskattm. † 1622) **5** 352, **6** 20, 21, 24, 25, 28, 84, 152, 155, 186, 258, 270.
— Nils Jespersson (krigshövitsman, † [illegible] **4** [illegible].
Cunningham, George (skotsk överste i sv. [illegible] **6** [illegible].
Cyrus (persisk kon., † 5[illegible]9 f. K[illegible].) **3**, **14** [illegible]5.
Czarniecki, Stefan (polsk fältherre, † 1665) **7** 292–93, 298–301, 305, 327, 354.
Czartoryski, Konstantin (polsk furste, † 1891) **12** 302.
Czykovski, Stanislav (polskt sändebud till Sverige 1595) **5** 277.

Daa, Jörgen (dansk eskaderchef 1612) **6** 26.
— Ludvig Kristensen (norsk politiker, † 1877) **12** 138.
Dacke, Nils (upprorsledare, † 1543) **4** 268–73, 277–87, **5** 232.
Dahl, Frans Johan Vilhelm (rektor, riksdagsman, † 1888) **13** 120.
Dahlberg, Knut (förutv. statsråd, bankdir., f. 1877) **14** 311–13 (portr.), 342, 520.
Dahlbergh, Erik (fältmarskalk, generalguvernör, † 1703) **7** 329, 331–32 (portr.), 333–36, 340, 352–53, 360–61, **8** 73, 109, 126, 137, 272 (portr.), 273, 327, 328 (medalj).
Dahlén (kommissarie vid ständernas kontor 1723) **9** 73.
Dahlgren, Carl Fredrik (präst, skald, † 1844) **11** 358.
— Fredrik August (kansliråd, skriftst., † 1895) **12** 216.
Dahlheim, Karl Baltzar von (överste, † 1756) **9** 38.
Dahlqvist, Karl Georg (skådespelare, † 1873) **12** 216.
Dahlstierna, Gunno (skald, † 1709) **8** 465.
Dahn, Mårten (riksdagsman, f. 1849) **13** 181.
D'Albedyhll, Gustav (diplomat, † 1819) **11** 128.
Dalén, Nils Gustav (industriman, uppf., † 1937) **14** 145 (portr.), 152.
Dalin, Olof von (skald, hävdatecknare, † 1763) **1** 3, 4, **9** 125, 142, 241, 244 (portr.), 246, 269, 300–02, 308–13, 319, 384, 387, **10** 21.
Daljunkern (uppviglare i Dalarne, † 1528) **4** 123–30, 132, 146–48.
Dalman, Vilhelm Fredrik Akates (polit. skriftst., † 1881) **11** 418, 423, 426, 453, **12** 17, 56, 258, 268–69, 272, 411.
Dalström, Katarina (f. Carlberg, agitator, föreläsare, † 1923) **14** 26.
Damitz, Sigfrid von (överste, kommendant i Stettin 1630) **6** 307.
Dampierre, Heinrich Duval (österr. fältherre, † 1620) **6** 143.
Dan, (viking, nämnd på runsten) **1** 367.
Dançay, Charles de (fransk diplomat, † 1589) **4** 395, **5** 58, 62, 72, 89, 140, 148, 157, 159–60, 164.
Danckwardt, Henrik (överste, † 1719) **9** 40.
— Magnus Georg (statssekr., † 1861) **11** 314, 440.
Danell, Hjalmar (bisk. i Skara, † 1938) **14** 649–50.
Danielsson, Anders (ledare av bondeståndet, † 1839) **11** 96, 211, 280, 301–02, 315–16, 318–19, 323, 337, 344, 395 (portr.), 396, 422, 451.
— Anders Peter (politiker, † 1897) **13** 49, 69, 81, 82, 84, 85, 87, 106–07, 111–14, 118, 123, 126, 131–32, 136, 142, 149, 165, 167, 181, 183, 208.
— Axel Ferdinand (redaktör, † 1899) **13** 136, 337.
Danner, Louise Kristine (förut Rasmussen, danske kon. Fredrik VII:s morganatiska gemål, † 1874) **12** 92, 93, 108, 110, 313, 320.
Dantiscus, Johannes (bisk. i Kulm, † 1548) **4** 123, 143.
Danton, Georges Jacques (fransk revolutionsman, † 1794) **10** 256–57.
Dardel, Fritz von (militär, hovman, memoarförf., † 1901) **12** 227, 425, **13** 36, 37.
Dasjkov, Jakob (rysk diplomat, † 1872) **12** 344.
Daun, Leopold Josef Maria von (österr. fältmarskalk, † 1766) **9** 344–46.
David (den helige, Västmanlands apostel, † omkr. 1082) **2** 34.
— (kon. i Israel) **3**, **2** 45, **4** 436.
— Bengtsson, se Oxenstierna.
Davidson, David (nationalekonom, prof., † 1942) **14** 449–52, 544.
Davoust, Louis Nicolas (hert. av Auerstädt, furste av Eckmühl, fransk marskalk, † 1823) **11** 205, 234, 239–40.
De Besche, Gerard (bruksägare, † 1656) **6** 283.
— Gillis (bruksägare, † 1648) **6** 283.
— Hubert (bruksägare, † 1658) **6** 283.
— Isak Georg (hovjunkare, † 1825) **10** 64.
— Vilhelm Giliusson (bruksägare, † 1629) **6** 282–86.
De Camps, Louis Marie (generalmajor, † 1844) **11** 481.
De Frietzky, se Frietzky.
De Geer (ätten) **6** 282–83.
— Charles (kammarherre, politiker, † 1805) **10** 136, 140, 149, 166, 174, 215, 280, 286.
— Emanuel (riksråd, † 1803) **10** 133, 148.
— Karl (bruksägare, lantmarskalk, † 1861) **11** 314, 342–43 (portr.), 346–49, 352, 461–62.

— Louis († 1602) **6** [illegible].
— Louis (industri- o. finansman, † 16[illegible]) **6** [illegible] (portr.), 285–86, **7** 77–80, 85, 87, [illegible].
— Louis (L. Gerard, statsman, † 1896) **12** 167, 177, 227, 231, 239–42, 258, 265–69 (portr.), 270–96, 326–30, 338, 343–50 (bild), 351–52 (portr.), 363, 367, 385, 390–420, 425, **13** 5–8 (portr.), 9–13, 20, 24–77, 84, 97, 118, 122, 149, 248.
— Louis (Gerard L., statsminister, landsh., † 1935) **13** 248, **14** 113, 519 (portr.), 520.
— Otto Vilhelm (riksråd, † 1769) **9** 397, 421.
— Ulrika Sofia (f. Sprengtporten, † 1869, g. m. Karl De Geer) **11** 353.
Dehn, Sigismond Jean Baptiste (judisk bankir, Karl XIV Johans ombud i Wien 1815, † 1837) **11** 264.
De la Chapelle, Adam Richard (fransk officer i sv. tjänst, † 1636) **6** 134, 151.
— Richard (den föregis son, † 1621) **6** 151.
Delacroix, Eugène (fransk historiemålare, † 1863) **13** 420.
De la Gardie (ätten) **7** 17 (släktt.), **8** 186, 234, 248.
— Axel Julius (riksråd, generalguvernör, † 171[illegible]) **7** 17 (släktt.), **8** [illegible].
— Gustav Adolf (riksråd, president, † 1695) **7** 17 (släktt.), **8** 232, 241.
— Jakob Gustav (diplomat, lantmarskalk, † 1842) **11** 95 (portr.), 128–29, 141–42, 144, 151, 153, 156, 159, 208, 307, 311, 422, 426–27, **12** 155.
— Jakob Kasimir (riksråd, general, † 1658) **7** 17 (släktt.), 176, 329.
— Jakob Pontusson (riksmarsk, † 1652) **5** 336–37 (portr.), 338, 342–43, **6** 19, 37, 38 (portr.), 39–57, 69, 150, 155, 182–84, 186, 202, 214–15, 230, 237, 263, **7** 9, 17 (släktt.), 21 (släktt.), 55, [illegible], 152, [illegible].
— Johan (riksråd, † 1642) **7** 17 (släktt.).
— Magnus Gabriel (riksdrots, † 1686) **1** 231, **4** 449 (släktt.), **7** 17 (släktt.), 136, 143, 151, 158, 164 (portr.), 166–73, 186, 218, 220, 250, 259, 286–87, 293, 298, 310, 342, 375, 382, **8** 5, 13, 17, 18, 23–25 (portr.), 26, 32, 33, 41, 43–73, 76, 80–88, 95, 123, 131–37, 163–64, 178–79, 182–88, 209, 216, 241, 288, 294.
— Magnus Julius (riksråd, † [illegible]) **7** [illegible] (släktt.), **9** 140.
— Maria Sofia († [illegible], g. m. riksråd Gustav Oxenstierna) **8** 24.
— Pontus (riksråd, fältherre, † 1585) **1** 307, **5** 119, 124, 140–47 (portr.), [illegible], **7** [illegible] (släktt.).
— Pontus Fredrik (riksråd, president, † 1692) **7** 17 (släktt.).
— Pontus Fredrik (generallöjtn., † 1791) **10** 52 (portr.).
— Robert (landsh., † 1937) **13** 193, 208.
Deland, Louis Joseph Marie (skådespelare, † 1823) **11** 373.
— Ottiliana Carolina (fru, skådespelerska, † 1866) **11** 373.
Delaroche, Paul (fransk historiemålare, † 1856) **13** 420.
De Laval, Karl Gustaf Patrik (industriman, uppf., † 1913) **13** 276, 297, **14** 15[illegible].
De la Vallée, Jean (arkitekt, † 1696) **7** 184–86, 379, **8** 73, 74,
— Simon (fransk arkitekt. † 1642) **7** 184–86, **8** 74.
De l'Isle (franskt sändebud hos Gustav II Adolf 1631) **6** 376.
Demetrius Kantemir (hospodar av Moldau 1711) **8** 429.
De Meza, Kristian Julius (dansk general, † 1865) **12** 339.
Demirgian, Ohan (armenier, svensk stallmästare, † omkr. 1877) **12** 427.
de Mornay, se Mornay.
Deodati (kejs. generalkvartermästare [illegible]) **6** [illegible].
Dernath, Gerhard von (van der Nath; holsteinskt geheimeråd, † 1740) **8** 467, **9** 11, 25.
Descartes, René (Cartesius, fransk filosof, † 1650) **7** 179, 216.
Des Hayes de Courmenin, Louis (fransk diplomat, † 1632) **6** 167, 177.
Desideria (Bernardine Eugénie Desirée Clary, sv. drottn., † 1860, g. m. Karl XIV Johan) **11** 174, 182–83 (portr.), 191, 195, 333, 483.
Desmarées, Georg (porträttmålare, † 1775) **9** 125.
Desprez, Jean Louis (målare, arkitekt, † [illegible]) **10** [illegible].
Dessin, von (rysk amiral 1788) **10** 156.
Detmar (lybsk krönikör, 1300-t.) **2** 114, 193, 200, 202.
Devlet Geraj (kan av Krim 1710) **8** 321, 338, 428, 438–39.

Dickens, Guy (eng. minister i Sverige 1743) **9** 196.
Dickson, Charles (läkare, politiker, † 1902) **13** 70, 118.
— Oskar (affärsman, mecenat, † 1897) **12** 190, 351, **13** 72, 75 (portr.).
Didrik Slagheck, se Slagheck.
Diemar, Ernst Hartmann von (hessisk minister i Stockholm 1720, † 1754) **9** 70, 73, 77.
Dietrichson, Lorenz (norsk förf., konsthistoriker, prof. i Stockholm, † 1917) **12** 414 (bild), **13** 352–56.
Dillner, Knut Abel Gunnar (kommerseråd, industriman, † 1942) **14** 183, 458–59 (portr.).
Diodorus, Siculus (grek. historieskr. på 100-t. f. Kr.) **1** 108, 134.
Dippel, Johan Konrad (tysk teolog, † 1734) **9** 120, 330.
Djekn, se Djäkn.
Djure, Bo (dansk riddare, hövitsman i Stockholm, † 1420) **3, 1** 122, 212.
— Bo (Karlsson), se Bonde.
Djurklou, Nils Gustav Otto (advokat, † 1945) **14** 52.
Djäkn, Elof (Erik Pukes förtroendeman 1434) **3, 1** 264.
— Esbjörn Kristersson (fogde på Stäkeborg, 1390-t.) **3, 1** 47, 142, 144.
— Eskil (fogde på Bohus omkr. 1400) **3, 1** 122.
— Hans (fogde 1471) **3, 2** 156.
— Jeppe Abrahamsson (Djekn, lagman, fogde på Åbo 1387, † omkr. 1412) **2** 313, **3, 1** 9, 96–98.
— Nils Guttormsson (tre liljor, fogde, levde ännu 1426) **3, 1** 124.
Djärv (namn på runsten) **1** 359.
Dmitri (tsar Ivan IV:s son, † 1591) **5** 340–41.
— den förste falske (rysk tronpretendent, † 1606) **5** 340–41, **6** 46.
— den andre falske (rysk tronpretendent, † 1610) **5** 341, **6** 37, 46.
— den tredje falske (rysk tronpretendent, † 1612) **6** 42.
Dobblare, Nils, se Dublar.
Dobrczenski, Johan Ulrik von (brandenb. legationsråd 1654) **7** 280.
Dohna, Karl August (generalmajor, † 1744) **9** 184.
— Karl Hannibal von (kejserl. legat, † 1633) **6** 193, 203, 249–50.
D'Ohsson, Abraham Konstantin Mouradgea (diplomat, † 1851) **12** 99.
Dolgoruki, Vasili Lukitj, furst (rysk ambassadör i Sverige 1726, † 1739) **9** 84, 85.
— furst (ryskt sändebud till Köpenhamn 1813) **11** 227–28.
Dolnstein, Paul (landsknekt 1502) **3, 2** 299.
Dorotea (av Brandenburg, drottn. av Sverige, Norge o. Danm., † 1495, g. m. 1. Kristoffer av Bayern, 2. Kristian I av Danm.) **3, 1** 534–36, 545–46, 569–70 **3, 2** 8, 28, 64, 67, 68, 102, 110, 124, 159, 166, 187, 189, 193, 195, 197, 200, 209, 235–36, 242, 282.
— (av Sachsen-Lauenburg, drottn. av Danm. o. Norge, † 1571, g. m. Kristian III) **5** 38, 58.
— (av Oldenburg, kurf:a av Pfalz, † 1580, g. m. Fredrik II) **4** 192 (portr.), 208, 218 (medalj), 254, 263, 271.
Dostojevski, Fedor (rysk förf., † 1881) **13** 399.
Douglas, Gustav Otto (svensk officer, general i rysk tjänst, † 1771) **9** 64.
— Ludvig Vilhelm August (utrikesminister, riksmarskalk, † 1916) **13** 171, 190–92, 197, 244.
— Robert (fältmarskalk, † 1662) **7** 130–31, 264–65, 298, 367.
— Vilhelm Archibald (generallöjtnant, f. 1883) **14** 375.
Drachmann, Holger Henrik Herholdt (dansk skald, † 1908) **13** 369.
Drake, Olof (väpn., fogde på Stockholms slott 1451—57, † 1490) **3, 2** 63.
Drakenhielm, Vilhelm (generaltullförvaltare, † 1676) **7** 377.
Dresen, Kristofer von (tysk krigshövitsman under Gustav I) **4** 331.
Droysen, Johann Gustav (tysk historiker, prof., † 1884) **12** 91.
Drummond, James Eric (earl av Perth, eng. diplomat, f. d. generalsekr. hos Nationernas Förbund, f. 1876) **14** 504.
Dublar, Nils (Dobblare, fogde, knekthövitsman, † 1570) **5** 144–45.
Dudde, Märta Pedersdotter, se Märta Pedersdotter.
Dudley, Robert, se Leicester.
Due, Fredrik Gottschalk (norsk statsminister, † 1873) **12** 238–39, 243.
— Jesse (Duve, hovmästare hos kon. Erik av Pommern 1406) **3, 1** 118–19.
Dufwa, Alfred Vilhelm (bankman, politiker, † 1883) **13** 19, 76.

[illegible] Lejonansikte) **2** 296, 311, 313, **3**, **1** 97.
Dumouriez, Charles François (fransk general, † 1823) **10** 256.
Duncan, Jakob (dansk general, † 1685) **8** 108–09.
Duncker, Joakim Zachris (överstelöjtn., [illegible] **10** 370, **11** 133.
— Karl Kristian (norsk advokat, † 1870) **12** [illegible]
D'Uncker, Karl Lützow (målare, † 1866) **13** 418–19, 425.
Du Puy, Edouard (skådespelare, sångare, [illegible] **11** [illegible]
Duræus, Johannes (skotsk teolog, i Sverige 1636—38, † 1680) **7** 87.
Durell, Magnus (Dureel, landsh., † 1677) **7** [illegible]
Durietz, Anders Rudolf (generallöjtn., [illegible] **9** [illegible]
Duru (fransk gobelängkonstnär, † 1753) **9** [illegible]
Duwall, Jakob (general, † 1634) **6** 416, **7** [illegible]
— Johan Didrik (generallöjtn., † 1801) **10** 138–39.
Duve, Jesse, se Due.
Düben, Anders Gustav von (major, † 1846) **11** 164.
— Joakim von (rikskansliråd, † 1730) **9** [illegible]
— Joakim von (kanslipresident, † 1786) **9** 405, 420, 450.
Dyck, Jakob van (holl. diplomat i sv. tjänst, borggreve i Göteborg, † 1631) **5** 345, 362, **6** 53, 54 (portr.), 91–93, 104.
Dücker, Karl Gustav (fältmarskalk, pres. i Krigskoll., † 1732) **8** 451, 496, **9** 13, [illegible]
Dyggve (sveakon. av Ynglingaätten) **1** 269.
Düring, Johan Kristofer von (fältmarskalk, † 1759) **9** 184, 246, 264.
Dyrssen, Gerhard (statsråd, landsh., † 1938) **13** 185, 201, 250.
— Vilhelm (statsråd, amiral, † 1929) **13** 250, **14** 13, 60.
Dyre, Mätta Ivarsdotter (g. m. Svante Nilsson Sture, som † 1512) **3**, **2** 285, 300–01, 309, 312, 316–17, 339, 345, 348, 364.
Dysewald, Magnus (dansk riddare, 1280-t.) **2** 129.
Dyveke (danske kon. Kristian II:s älskarinna, † 1517) **3**, **2** 352.
Dzialinsky, Stanislaus (polskt sändebud till Sverige 1596) **5** 277.
Döbeln, Georg Karl von (generallöjtn., † 1820) **10** 369, 373–77, 379–80, 384, **11** 70, 71, 75, 109, 129, 133, 230.
Dönhoff, Gert (polsk överste 1629) **6** 234–35.

Ebel, Niklas (grosshandl. i Stockholm, upploppsanstiftare, † 1827), **10** 242.
Ebers, Georg Moritz (tysk egyptolog, förf., † 1898) **13** 365.
Eberstein, Daniel (grossh., † 1810) **11** 96, 105, 128.
— Ernst Albrekt von (tysk generalfältmarskalk, † 1676) **7** 360.
Ebo (ärkebisk. i Reims, missionär till Norden, † 847) **1** 424–25.
Echter, Julius (bisk. i Würzburg, † 1617) **6** 297.
Ecklef, Georg Henning (holsteinsk sekr., Görtz' medhjälpare, † 1732) **9** 11, 25.
Edelcrantz, Abraham Niklas (före adl. Clewberg, pres. i Kommerskoll., fysiker, skald, † 1821) **10** 91, 333, 338, **11** 43.
Edelstam, Gustav (före adl. Fahlander, överste, landsh., † 1825) **10** 374.
Edén, Nils (förutv. statsminister, f. d. landsh., f. 1871) **14** 26, 30, 60, 71, 76–78, 86, 109, 115–16, 119, 206–09, 214, 225, 238, 294, 298, 302–03, 314–15, 324, 330, 336–37 (portr.), 338–39 (portr.), 340–67, 372, 377–92, 402, 408, 415, 423, 474, 477–85, 489, 493, 515 (bild), 517–18, 598, 614, 620.
Edlund, Erik (fysiker, prof., † 1888) **12** 210.
Edrisi (arab. geograf på 1100-t.) **1** 351.
Edström, Johannes Sigfrid (industriman, f. 1870) **14** 460–61 (portr.), 581.
Edvard, *engelska konungar:*
— IV (kon. 1461—70, † 1483) **3**, **2** 94.
— VI († 1553) **4** 396.
— VII († 1910) **13** 237, 270, **14** 22. Gemål, se Alexandra av Danm.
Edzard II (greve av Ostfrisland, † 1599) **4** 431, 449 (släktt.), **5** 58, 156. Gemål, se Katarina av Sverige.
Egbert (kon. i Engl., † 836) **1** 321.
Egeberg, Kristian August (norsk läkare, [illegible] **12** [illegible]

Eggenberg, Hans Ulrik, furste av (österr. statsman, † 1634) **6** 311, 388.
Egidius de Columna (ital. teolog, † 1316) **2** 194, 391.
Egil Skallagrimsson (isl. skald o. krigare, † omkr. 983) **1** 350, 356, 384.
— Tunnadolge (sveakon. av Ynglingaätten) **1** 235, 269–70, 272, 276.
Egino (bisk. i Lund, 1000-t.) **2** 25.
Egloffstein, Henrik von (bayersk riddare i tjänst hos kon. Kristofer av Bayern omkr. 1445) **3, 1** 527.
Ehnemark, Karl Magnus (statsråd, amiral, † 1874) **12** 240–41, 280.
Ehrenborg, Kasper Isak Mikael (justitieombudsman, † 1823) **11** 331.
Ehrenborgh, Casper Vilhelm Mikael (hovr.president, † 1844) **11** 314, 423.
Ehrengranat, Claes Adam (hovstallm., † 1842) **11** 164.
Ehrenheim, Fredrik Vilhelm von (kanslipresident, † 1828) **10** 271, 308, 310, 387, **11** 62–64, 68, 69, 76, 78, 415.
— Per Jakob von (statsråd, univ. kansler, † 1918) **12** 292, 390, 411, **13** 13, 58, 71, 74, 84, 118, 163, 171, 192.
Ehrenkrona, Karl Gustav Gammal (i texten står felaktigt Ehrens*värd*, riksråd, † 1781) **9** 450.
Ehrenpreuss, Karl Didrik (riksråd, † 1760) **9** 158.
Ehrensköld, Nils (amiral, † 1728) **8** 444.
Ehrenstam, Johan Fredrik (statsråd, sjöofficer, † 1849) **12** 52, 54.
Ehrensteen, Edvard (kungl. råd, † 1686) **8** 5, 83.
Ehrenstrahl, David Klöker- (målare, † 1698) **8** 23, 64 (portr.), 71–75, 269.
Ehrenstråle, David (före adl. Nehrman, rättslärd, prof., † 1769) **9** 302.
Ehrenström, Johan Albrekt (ämbetsman, † 1847) **10** 250–53 (portr.), 254, 276.
Ehrensvärd, Albert Karl August Lars (utrikesminister, landsh., † 1901) **12** 112, 238, 292, **13** 18, 33–35, 44, 77, 123, 126, 137.
— Augustin (fältmarskalk, † 1772) **9** 229, 248, 275, 350–52, 362, 401, 429, **10** 46, 48, 76, 358.
— Gustav Johan (diplomat, memoarförf. † 1783) **10** 64, 103.
— Johan Jakob Albert (utrikesminister, envoyé, † 1940) **14** 69, 71 (portr.), 83, 86, 87, 109, 501–02.
— Karl (generalmajor, † 1770) **9** 417.
— Karl August (generallöjtn., diplomat, † 1805) **10** 302, 307.
— Karl August (generalamiral, konstskriftst., † 1800) **10** 103, 130–31 (portr.), 190, 192–94.
— Karl August (statsråd, amiral, † 1944) **14** 13, 60, 67.
— Karl August (generalmajor, f. 1892) **14** 399.
— Karl Fredrik (sedermera Gyllembourg, löjtn., † 1815) **10** 222, 232.
Ekaätten (balk), se Cecilia Månsdotter; Gregers Magnusson; Karl Magnusson (Månsson); Magnus (Måns) Karlsson; Måns Trottesson; Trotte Karlsson; Trotte Månsson; Trotte Petersson.
Ekeberg, Lars Birger (förutv. statsråd, hovr.president, f. 1880) **14** 35, 520, 523 (portr.), 528.
Ekeblad, Johan (hovman, diplomat, † 1696) **7** 163, 215, 276–77.
— Klas d. y. (kanslipresident, † 1771) **9** 143, 219, 228, 231, 254, 374, 386, 396, 421, 430, 449.
— Klas d. ä. (riksråd, † 1737) **9** 140.
Ekehielm, Bengt (före adl. Baaz, underståth. i Stockholm, † 1650) **7** 250–51.
Ekerman, Karl Fredrik (justitieborgm. i Stockholm, † 1792) **10** 53, 138.
Ekholm, Gustav Ferdinand (borgm., politiker, † 1865) **12** 24, 25, 27.
Eklund, Johan Alfred (bisk. i Karlstad, f. 1863) **13** 310, **14** 396, 644.
— Oskar Gustav (boktr., nykterhetsman, † 1940) **14** 660.
— Per Gustav (teolog, prof., † 1911) **13** 310.
Ekman, Erik Jakob (en av Svenska missionsförbundets grundare, † 1915) **13** 314, **14** 652.
— Johan August (ärkebisk., † 1913) **13** 310, **14** 644.
— Johan Jakob (grossh., † 1908) **12** 350.
— Johan Oskar (köpman, mecenat, † 1907) **13** 324–25 (portr.), **14** 637.
— Karl Edvard (bruksägare, politiker, † 1903) **12** 385, **13** 19, 24–25, 29, 30, 35, 84.
— Karl Gustav (förutv. statsminister, f. 1872) **14** 526, 621, 660 (portr.), 662.
— Karl Johan (hovr.råd, f. 1863) **14** 362, 404, 407-08, 484.
— Maria (f. Lavonius, donator, g. m. Johan Oskar E., † 1915) **14** 637.
Ekstrand, Erik Einar (envoyé, f. 1880) **14** 437, 508.

[illegible], Lars [illegible], † [illegible]) **8** [illegible].
Elin (av Skövde), se Helena.
— Andersdotter (två spetsar uppifrån, [illegible]) **4** [illegible] (släktt.).
Elisabet (reg. drottn. av Engl., † 1603) **4** 428, 435, **5** 42, 43 (portr.), 80, 91, [illegible], **6** [illegible].
— (reg. kejs:a av Ryssl., † 1762) **9** 163–66, 172–73 (portr.), 174–77, 189, 191, 195, 207, 210, 212–13, 216–18, 221, 231–34, 237, 271, 335, [illegible].
— (kejs:a av Ryssl., † 1826, g. m. tsar Alexander I) **10** 274, 302, 305, **11** 83 (släktt.), 91.
— (av Habsburg, drottn. av Sverige, Norge o. Danm., † 1526, g. m. Kristian II) **3, 2** 354–55 (portr.), 356, 391, **4** 49, 186.
— (tysk-rom. kejs:a, g. m. Albrekt II, som † 1439) **3, 1** 464.
— (av Danm., kurf:a av Brandenburg, † 1555, g. m. Joakim I) **3, 2** 291, **5** 61.
— (av Holstein, 1361 förlovad med kon. Håkan av Sverige o. Norge) **2** 258, 265.
— (hert:a av Slesvig, g. m. Gert VI, [illegible] † [illegible]) **3, 1** 114–15.
— (av Sverige, Gustav I:s dotter, † 1597, g. m. hert. Kristofer av Mecklenburg) **4** 421, 449 (släktt.), **5** 12, 32, 95, 123, 148, 169.
Ella (kon., i Engl., 800-t.) **1** 282.
Elkus, Adam J. (amerik. delegerad i Ålandsfrågan 1920—21, f. 1867) **14** [illegible].
Elliot, Hugh (eng. diplomat, † 1830) **10** 169–70.
Elmquist, Gustav Henning (statsråd, överståth., † 1933) **14** 247 (portr.), 248, 278, 510, 520, 544.
Elofson, Anders (statskonsulent, f. 1873) **14** 566.
Elowson, Gullbrand (lektor, riksdagsman, † 1908) **13** 188, 197, 247–48.
Emporagrius, Erik (bisk. i Strängnäs, Karl X Gustavs hovpredikant, † 1674) **8** 16.
Emund den Gamle (Emund [Anund] Slemme, sv. kon., † omkr. 1060) **1** 294–96, 430, **2** 22, 23, **3, 2** 45.
— (lagman i Västergötl., 1000-t.) **1** 291.
— (Eriksson, sv. kon. på 900-t. efter 960) **1** 285.
— (Olofsson, son av kon. Olof [Ring], 930-t.) **1** 285.
Enander, Samuel (bisk. i Linköping, † 1670) **8** 4, 8, 16, 40.
[illegible], Jonas [illegible] † 1830) **10** 161–62.
Eneman, Mikael (orientalist, † 1714) **8** 463.
Engberg, Jonas Artur (statsråd, landsh. † 1944) **14** 363, 507, 662.
Engelbrekt (bisk. i Dorpat 1336) **2** 201–02, 204–05.
— (skidlöpare, som sändes efter Gustav Vasa 1521) **4** 18.
— i Norberg (bergsman 1367) **3, 1** 246.
— Engelbrektsson (folkledare, † 1436) **3, 1** 246–50, 259–93, 353, 356, 369–70, 374–79, 382–83, 385, 388, 390, [illegible], 415, [illegible], 507, 510, **5** 265, 267, **12** 213, **13** 343. Hustru **3, 1** 342, 344.
— Englikesson (bergsman, folkledarens fader) **3, 1** 246.
Engelbrektsson, Olof (ärkebisk. i Norge, † 1538) **4** 95, 96, 146–47, 187–88, 190, 221.
Engeström, Jakob von (kansliråd, † 1802) **10** 232, 235, 280.
— Johan von (protokollssekr., † 1807) **10** 232, 235, 280.
— Lars von (utrikes statsminister, diplomat, † 1826) **10** 153, 211, **11** 53, 76 (portr.), 77, 110, 123–25, 128, 140, 148, 152, 155, 165, 170, 174–75, 202, 215, 273, 300, 392. G. m. följ.
— Rosalie von (f. Drya-Chlapowska, † 1851, g. m. Lars von E.) **11** 77.
Enghien, Louis Antoine Henri de Bourbon-Condé, hert. av (fransk prins, † 1804) **10** 306–07.
Englike Engelbrektsson (bergsman, folkledarens farfar) **3, 1** 246.
Engström, Albert Laurentius Johannes (tecknare, förf., prof., † 1940) **13** 404, 412 (portr.), 413, 437.
Enhörning, Erik August (industriman, † [illegible]) **14** [illegible].
Envallsson, Karl Vilhelm (dramatiker, † 1806) **10** 107.
Erasmus (Rotterdamus, humanist, † 1536) **4** 102.
Eraso, Francisco de (spanskt sändebud till Sverige 1578) **5** 184–86.
Erdmann, Axel Joakim (geolog, prof., † 1869) **12** 210.

Erengisle Nilsson (Hammerstaätt, riksråd, † 1406) **2** 310, 321, **3, 1** 73, 74, 78, 82.
— Nilsson (Hammerstaätt, riksråd, † 1469) **3, 1** 276, 329, **3, 2** 26, 32, 35, 50, 64, 80, 101, 103, 245.
— Sunesson, se Bååt.
— Wig (riksråd omkr. 1225) **2** 74.
Eric, se Erik.
Ericson, Ericsson, se även Eriksson.
— Aaby Arvid Vilhelm (major, † 1921) **14** 349–50.
— Axel Emil Mårten (statsråd, generaldirektör, † 1938) **14** 311, 520.
— Håkan Hans Kristian (förutv. statsråd, konteramiral, f. 1868) **14** 78, 303, 311.
— John Filip (landsh., politiker, † 1895) **13** 24, 30, 32, 37, 46, 77, 84, 90.
— Lars Magnus (industriman, uppf., † 1926) **13** 280.
— Sigfrid (arkitekt, f. 1879) **13** 444.
— Nils (kanal- o. järnvägsbyggare, † 1870) **12** 169, 171 (portr.), 252–53, 298–99.
Ericus Erici (bisk. i Åbo, † 1625) **5** 300, 304.
— Jacobi, se Skinnerus.
— Olai (hävdatecknare, † 1486) **2** 69, 116, 121, 149, 169, 215, 320, **3, 1** 247–49, 348, 370, 545, **3, 2** 46, 53.
Erik, *danska konungar:*
— Ejegod († 1103), **2** 32, 35–38.
— Plogpenning († 1250), **2** 95–99.
— Glipping († 1286), **2** 97, 110, 116, 118–22.
— Menved († 1319), **2** 122, 140, 143, 147, 150–72, 175, 181, 185.
Erik, *svenska konungar:*
— (»den första götakonungen») **3, 2** 45.
— (sveakon. av Ynglingaätten) **1** 269.
— († kort före 854) **1** 277, 283, 427.
— Emundsson († omkr. 882) **1** 283, 285, 304.
— Segersäll († omkr. 994) **1** 285–90, 429.
— Årsäll (omkr. 1100) **2** 38.
— (IX) den helige († 1160) **2** 16, 45–52, 56, 57, 87, 105, 335, 371, 389, **3, 1** 236, **3, 2** 30, 156, 158, 253–54, **4** 22, 23, 26, 30, 44, 53, 90.
— (X) Knutsson († 1210) **2** 68–71, 73, 331.
— (XI) Eriksson (Läspe o. halte, † 1250) **2** 71–88, 92, 105, 131, 335, 338, 392 **3, 2** 44.
— (XII) Magnusson († 1359) **2** 213, 215, 239–48, 266, 295, 353.
— (XIII) av Pommern (kon. av Sverige, Norge o. Danm., † 1459) **2** 320, **3, 1** 2, 3, 5, 8, 10, 13, 49–459, 462–64, 468–88, 494, 502, 509–10, 512, 514, 525, 529, 547–70, **3, 2** 3, 4, 7, 10–12, 59, 74, 76, **4** 4, 57, **12** 77.
— XIV († 1577) **3, 2** 154, **4** 163, 227–28, 232, 237, 249, 282, 292, 294, 297, 316, 318–19, 326, 345, 355, 393, 396, 400–04, 410, 413–14, 417–18, 421, 427–47, 449 (släktt.), **5** 1–135 (portr. VIII, 5, 7, 73, 135), 137, 143–45, 156–65, 173–74, 189, 194, 197, 203, 223, 255, 280, 332, 340, 361, 365, 369, 373, 375, 378, 383, 402, **6** 9, 15, 62, 73, 79, 87, 108–09, 111, 264–65, **7** 111, 155, 180, 201, **8** 235, 242, **9** 302.
Erik, *svenska prinsar:*
— (två tronpretendenter efter Stenkil, 1060-t.) **2** 26, 27.
— (hert. av Västmanl., † 1918, son av Gustav V) **13** 270, 273 (släktt.).
— Birgersson (hert. av Småland, son av Birger Jarl, † 1276) **2** 91, 107–118.
— Magnusson (hert. av Södermanl., † 1317, son av Magnus Ladulås) **2** 132, 140–41, 147–84, 193–94, 199, 391–92, **3, 1** 63.
— Olofsson (son av kon. Olof [Ring], 930-t.) **1** 285.
— Valdemarsson (f. 1272, † ung, son av kon. Valdemar Birgersson) **2** 117–18, 122.
— Valdemarsson (f. 1316, son av hert. Valdemar Birgersson) **2** 168, 170, 175.
Erik jarl (Håkans son, jarl i Norge, † 1024) **1** 289, 333.
— (hert. av Mecklenburg, kon. Albrekts son, † 1397) **2** 324, 326, **3, 1** 1, 2, 17, 21, 23, 25, 26, 34, 38, 39, 58, 90–93, 95.
— (d. ä., hert. av Sachsen, 1300-t.) **2** 253–255, 273, 275.
— (hert. av Södra Halland, † 1304) **2** 152.
— (bisk. i Linköping 1455) **3, 2** 50.
— (munk, 1100-t.) **2** 34.
— Abrahamsson, se Leijonhufvud.
— Andersson (Erik XIV:s väktare) **5** 162.
— Andersson (polsk agent i Sverige under Gustav II Adolf) **6** 121.

— Axelsson, se Tott.
— Birgersson (stjärna, bisk. i Strängnäs, † 1449) **3, 1** 545.
— [illegible] (sekr. hos Karl IX) **6** [illegible], [illegible].
— Eriksson, se Banér; Gyllenstierna.
— Gustavsson, se Stenbock.
— Hansen (danskt sändebud till Sverige 1543) **4** 260.
— Jakobsson (dansk ämbetsman i Stockholm 1404) **3, 1** 122.
— Johansson, se Vasa.
— Jönsson (tre rosor, riksråd, † 1506) **3, 2** 300.
— Jöransson Tegel, se Tegel.
— Karlsson, se Vasa.
— Karlsson (örnfot, riksråd, levde ännu 1389) **2** 276, 286, 302.
— Kettilsson, se Puke.
— Knutsson (tre rosor, † 1520) **3, 2** 398,
— Magnusson (örnfot, riksråd, levde [illegible]) **3, 2** [illegible].
— Nilsson, se Gyldenstierne; Oxenstierna.
— Ottosson (tre björnramar, riksråd, † 1495) **3, 2** 216.
— Ragvaldsson (fargalt, riksråd, levde ännu 1494) **3, 2** 178, 239.
— Stensson, se Natt och Dag.
— Svensson (diplomat, dekan i Linköping, domprost och utvald biskop i Åbo, kansler 1523, † omkr. 1541) **3, 2** 318, 368, **4** 82.
— Svensson (ordinarius i Skara 1544) **4** [illegible].
— Sämundsson (norskt riksråd 1449) **3, 2** 13, 17, 18, 26.
— Turesson, se Bielke.
— Åkesson, se Tott.
Eriksson, Anders (bergsman, talman i bondeståndet 1840, † 1880) **11** 451.
— Anders (i Norrkärr, vice talman i bondeståndet 1862, † 1870) **12** 296, [illegible].
— Erik och Jakob (finnar, stiftare av religiös sekt, 1730-t.) **9** 120, 326.
— Gunnar (i Mörviken, riksdagsman, † [illegible]) **13** [illegible].
— Johan Bernhard (förutv. statsråd, f. d. landsh., f. 1878) **14** 312, 518–19.
— Kristian (bildhuggare, † 1935) **13** 429–30 (bild).
— Ollas Anders (i Ovanmyra, riksdagsman, † 1929) **14** 362.
— Per (bondeståndets talman, 1660) **8** 13.
Erimbert (Ansgars följeslagare till Sverige, 850-t.) **1** 427.
Erlichshausen, Konrad von (Tyska ordens [illegible], † [illegible]) **3, 1** [illegible], [illegible], **3, 2** [illegible], 27.
— Ludwig von (Tyska ordens högmästare, † 1467) **3, 2** 27, 28, 47, 48, 50.
Erling Skakke (norsk jarl, † 1179) **1** 332, **2** 60.
Ernst (ärkehert. av Österrike, † 1595) **5** 155, 216, 218.
— August (bisk. av Osnabrück, hert. av Hannover, † 1698) **8** 147.
— Günther (i boken felaktigt E. Gustav, hert. av Augustenborg, † 1689) **12** 83 (släktt.).
Ersam, Sebastian (lybskt sändebud till Sverige 1539) **4** 252.
Erskein, Alexander (krigspresident, † 1656) **7** 144, 147, 290.
Erslev, Kristian (dansk historiker, † 1930) **3, 1** 78, 123.
Ersson, Erik (i Vallsta, politiker † 1872) **12** 271, 367, 383, 386, 401.
Esbjörn Kristersson, se Djäkn.
Escholin, Israel (underofficer, † 1756) **9** [illegible].
Eskil (dansk krigare vid Fyrisvall 990, nämnd å runsten) **1** 287.
— (ärkebisk. i Lund, † 1181) **2** 54.
— (Birger Jarls broder, lagman i Västergötl. på 1220-t.) **2** 335.
— (den helige, S:t Eskil, Södermanlands apostel, † omkr. 1100) **1** 430–31, **2** 30, 33, 389.
— Isaksson, se Banér.
Esopus (grek. fabeldiktare, 500-t. f. Kr.) **11** 51.
Essen, Fredrik von (statsråd, riksmarskalk, † 1921) **13** 126, 131, 166, 236.
— Fredrik Ulrik von (kammarherre, † 1781) **9** 370, 453.
— Hans Henrik von (fältmarskalk, riksståth. i Norge, † 1824) **10** 64, 125, 223–24, 316–18, **11** 76, 80, 92, 102, 123, 137, 140, 170, 203, 228, [illegible].
Estlander, Ernst Henrik (finl. jurist, politiker, f. 1870) **14** 371.
Estrid (Olof Tryggvessons moder) **1** 357.
Ethelred (kon. i Engl., † 1016) **1** 322–23, [illegible].
Eufemia (norsk drottn., † 1312, g. m. Håkan Hålägg) **2** 391–92.

— (hert. Erik Magnussons dotter, † 1370, g. m. hert. Albrekt d. ä. av Mecklenburg) **2** 186, 207, 319.
Eugen (hert. av Närke, f. 1865, son av Oskar II) **13** 268–70, 273 (släktt.), 435, **14** 11 (portr.), 12.
Eugenie (Oskar I:s dotter, † 1889) **12** 15 (portr.), **13** 267–68, 273 (släktt.).
Eugenius III (påve 1145—53) **2** 42.
— IV (påve 1431—47) **3, 1** 235, 252–54, 539–41, 561.
Ewerlöf, Oskar Anton Herman (envoyé, † 1934) **14** 427.
Everstein, Hans (greve av, † 1446) **3, 1** 212, 250, 252, 260–61, 268, 284, 397, 456, 468, 556–58.
— Vitslav av (den föreg:s broder) **3, 1** 398.
Evert (kyrkoh. i Leksand, † 1534) **4** 126, 194.
Everth, John (eng. köpman i Norge, Bodösaken 1819—21) **11** 385–86.
Eystein (kon. i Norge 1103—22) **2** 35.
Eythin, lord, se King, James.

Fabrice, Friedrich Ernst von (holsteinsk diplomat, † 1750) **8** 446.
Fader Ulvsson, se Sparre.
Fagerlin, Ferdinand (målare, † 1907) **13** 418–19.
Faggot, Jakob (lantmäteriöverdirektör, † 1777) **9** 286 (portr.), 287, 304.
Fahlander, se Edelstam.
Fahlbeck, Pontus Erland (prof., politiker, † 1923) **14** 137.
Fahlcrantz, Carl Johan (landskapsmålare, † 1861) **11** 372, **13** 417.
Falk, Bengt (krigshövitsman, † 1600) **5** 302–03.
— Bo (dansk riddare 1360) **2** 253.
— Herman Otto (statsråd, regeringsråd, † 1919) **14** 311.
Falkdal, Gotskalk (bisk. i Linköping, † 1374) **2** 267, 284, 297.
Falkenberg, Didrik von (hovmarskalk, överste, † 1631) **6** 195, 199, 233, 238, 313, 317, 327, 335–37, 340–42.
— Henrik (landsh., † 1691) **8** 132, 139, 163.
— Melker (riksråd, † 1795) **9** 450, **10** 4.
Falkengren, Abraham (amiral, † 1752) **9** 168, 180, 194.
— Kristofer (riksråd, vice amiral, † 1789) **9** 450, **10** 4, 48.
Fallières, Armand (Franska republikens president 1906—13, † 1931) **14** 23.
Falsen, Karl Valentin (norsk stortingsman, † 1852) **11** 403.
— Kristian Magnus (norsk statsman, † 1830) **11** 250–51 (portr.), 255, 389.
Falster, Jens (dansk fogde på Örebro 1498) **3, 2** 280, 286, 291–93, 296.
Fanehjelm, Per Georg (vice president, † 1816) **10** 209.
Fant, Johan Mikael (domprost, † 1813) **10** 138.
Farensbach, Georg von (Jürgen, baltisk legoanförare, † 1602) **5** 291, **6** 133.
— Volmar von (den föreg:s son, kondottiär, † 1633) **6** 133–34, 186.
Fargalt (*vapen*), se Erik Ragvaldsson.
Faxe, Arvid Gustav (statsråd, landsh., † 1882) **11** 458, **12** 20.
Faye, Frans Kristian (norsk prof., läkare, † 1890) **12** 138.
Fecht, Petrus Michaelis (kyrkoh. i Värmdö, sekr. hos Johan III, † 1576) **5** 140, 165, 177–78 183.
Fehr, Fredrik August (pastor primarius, † 1895) **13** 310–11 (portr.).
Fehrman, Daniel (medaljgravör, † 1780) **9** 324.
— Karl Gustav (medaljgravör, † 1798) **10** 113.
Feilitzen, Karl Axel Hjalmar von (prof., † 1928) **14** 567–68 (portr.).
— Olof Otto Urban von (förf. under pseud. Robinson, † 1913) **13** 367, 382, 390.
Felde, Paul vom (von, Lübecks stadssekr., 1520-t.) **3, 2** 383, **4** 61.
— Wilhelm van dem (junker i Riga 1479) **3, 2** 212–13, 231.
Felix V (förut Amadeus av Savoyen, motpåve 1439—49) **3, 1** 540–42, 561.
Fels, Colonna von (tyrolsk fältherre, † 1619) **6** 140.
Feodor I (tsar av Ryssl., † 1598) **5** 211, 229, 340.
Ferber, Mauritius (bisk. i Ermland, 1530-t.) **4** 143.
Ferdinand I (kon. av Bulgarien, abdikerade 1918, f. 1861) **14** 429.
Ferdinand, *tysk-rom. kejsare:*
— I († 1564) **3, 2** 360, **4** 186–87, 391, **5** 32, 57, 176.
— II († 1637) **4** 449 (släktt.), **6** 136, 138–39 (portr.), 143–45, 148, 163–64, 170–75, 179–83, 192–93, 208–30,

[illegible] 328, 331–40, 345, 349–53, 363–64, [illegible] 402, 404, 406, 413–15, **7** 39–45, 51, [illegible] III [illegible] **7** [illegible] 26, 234, 238, 271, 282, 284, 295, 318, [illegible]
— IV (rom. kon., † 1654, son av kejs. F. III) **7** 226.
Ferdinand av Braunschweig (preuss. fältmarskalk, † 1792) **9** 342.
— Vilhelm (hert. av Württemberg, dansk general, † 1701) **8** 329, 331.
Feria, Laurent Suarez, hert. av (spansk fältherre i 30-åriga kriget, † 1634) **7** [illegible]
Ferla, se Färla.
Fermor, Vilhelm (rysk general, † 1771) **9** [illegible]
Fernando, (spansk infant, general i 30-åriga kriget, † 1641) **7** 47.
Fersen, von (ätt) **11** 161.
— Fabian von (fältmarskalk, † 1677) **8** 95, 119, 129.
— Fabian Reinhold von (överstekammarherre, † [illegible]) **11** [illegible]
— Fredrik Axel von (riksråd, fältmarskalk, † 1794) **9** 243, 260 (portr.), 262, 265, 267, 275–76, 348, 364, 369, 373, 378, 386–87, 417, 419, 421, 432–34, 451, 457, **10** 4, 26, 29, 53, 54, 135–36, 138–40, 166, 174, [illegible]
— Hans von (generallöjtn., hovr.president, † 1736) **9** 40, 127, 262.
— Hans Axel von, (riksmarskalk, † 1810) **10** 125, 212, 272, 336, **11** 62, 65, 78, 123, 154, 161, 163–64 (portr.), 170, 204, 208, 216, 268.
— Karl Reinhold von (riksråd, † 1786) **10** 104.
— Sofia von, se Piper.
Feuquières, Isak de Pas, markis de (fransk diplomat, † 1688) **8** 85–88, 209, 213, 285.
— Manassès de Pas, markis de (fransk diplomat, † 1640) **7** 30, 31, 39, 42, [illegible]
Feyt, Florentius (nederl. katolik, mag., i Stockholm 1576—77) **5** 179.
Fieandt, Otto Henrik von (överste, † 1823) **10** 172, 373–74, 378.
Filenius, Petrus (bisk. i Linköping, † [illegible]) **9** [illegible]
Filip, [illegible]
— II [illegible] **5** [illegible] **6** [illegible]
— III [illegible] **5** [illegible] **6** [illegible]
— IV [illegible] **6** [illegible] 412, **7** 219, 234, **8** 41.
— V († 1746) **8** 350.
Filip (sv. kon., † 1118) **2** 36, 37.
— II den gode (hert. av Burgund, † 1467) **3, 1** 441, 473–74, **3, 2** 55, 57.
— II [illegible] Frankr. 1715—23, † 1723) **8** 482, 486, 488–89, **9** 45.
— (lantgreve av Hessen, † 1567) **4** 254, 393, **5** 37, 42, 80.
— (greve av Solms 1543) **4** 261.
— (pfalzgreve av Sulzbach, general i sv. tjänst, † 1703) **7** 354.
— (ärkehert., † 1506, son av kejs. Maximilian I) **3, 2** 238.
— Kristoffer von Sötern (kurf. av Trier 1632) **6** 311, 377, 412–13.
— Reinhard (greve av Solms, tysk krigare o. diplomat i sv. tjänst, † 1636) **6** 217, 333, 349, 385–86.
— Axelsson, se Tott.
— Eriksson (broder till kon. Knut Eriksson) **2** 75.
— Knutsson (kon. Knut Långes andre son, † 1251) **2** 88, 114.
— Petersson (storman, † 1351) **2** 88.
Filippa (av England, drottn. av Sverige, Norge o. Danm., † 1430, g. m. kon. Erik av Pommern) **3, 1** 104, 106–07, 118, 147, 166–67, 181–82, 185, 188, 193, 199–200, 206, 208–11, 219, 225, 234, 445, 456, 461, 534.
— Magnusdotter, se Gren.
Finne, Olof (fogde på Stäkeholm 1434) **3, 1** 314.
Finstaätten (två vingar), se Birger Persson; Birgitta (den heliga); Israel Birgersson.
Finvid Finvidsson (riksråd 1371, levde 1378) **2** 286.
Fischer, Johan (superintendent i Livland, † 1705) **8** 261.
Fjellstedt, Peter (missionär o. lärare, † 1881) **11** 365.
Fjellström, Per (kyrkoh., † 1764) **9** 326.
Flach, Karl Georg (landsh., † 1846) **11** 283.
— Axel Vilhelm (generaldirektör, † 1920) **14** 569.
Fleetwood, Georg (generallöjtn., diplomat, † 1667) **7** 344, 355.

Fleming, ätten **5** 283 (släktt.), **8** 186.
— Elin († 1586, g. m. ståthåll. Klas Bielke) **5** 305 (släktt.).
— Elin († 1603, g. m. ståthåll. Arvid Stålarm) **5** 283 (släktt.).
— Erik (riksråd, † 1548) **4** 33, 44, 46, 212, 385, 406, **5** 283 (släktt.).
— Erik (riksråd, president, † 1679) **7** 263–64.
— Henrik (väpnare 1430—45) **5** 283 (släktt.).
— Henrik (krigsråd, † 1650) **6** 150, 186, 215, **7** 186.
— Herman (riksråd, † 1583) **5** 25, 26, 283 (släktt.).
— Herman († omkr. 1490) **5** 283 (släktt.)
— Herman (riksråd, generalguvernör, president, † 1673) **5** 283 (släktt.), **7** 258, 263, 268, 372–74 (portr.), 375–76, **8** 5, 6, 13, 17–19, 37, 162, 177, 228–29.
— Herman (lagman, † 1718) **5** 283 (släktt.).
— Ivan (hövitsman på Stäkeborg 1435) **3, 1** 314, 339, 354, 367.
— Ivar (riksråd, † 1547) **3, 2** 345, **4** 44, 60, **5** 283 (släktt.).
— Jakob (landsh., † 1689) **8** 132, 229.
— Joachim (riksråd, † 1496) **3, 2** 238, **5** 283 (släktt.).
— Johan (kammarjunkare, † 1599) **5** 300.
— Klas (riksmarsk, Finlands hövitsman, † 1597) **4** 448 (släktt.) **5** 53, 120, 122, 131, 133 (släktt.), 138, 194, 217, 223, 230, 246–48, 251, 259–60, 266–67, 269, 271, 274–76, 279–81, 283 (släktt.), 300, 303, 365.
— Klas (ståthållare, † 1616) **5** 283 (släktt.).
— Klas (riksråd, amiral, överståthåll., president, † 1644) **5** 283 (släktt.), **6** 150, 186, 215, 218, 258, 263–65, **7** 9, 23, 67, 70 (portr.), 71, 72, 76, 118–19, 378.
— Klas (kungl. råd, president, † 1685) **5** 283 (släktt.), **8** 138, 162, 165–73, 176, 185, 193, 226, 228–29, 232, 236, 244, 289.
— Klas Adolf (statsråd, riksmarskalk, † 1831) **11** 171 (portr.), 172, 203, 273, 300.
— Klaus (riksråd 1396) **5** 283 (släktt.).
— Lars (ståth. i Estland, † 1562) **5** 11, 33, 283 (släktt.).
— Lars (ståthållare, † 1602) **5** 283 (släktt.).
— Magnus (väpnare, levde 1450) **5** 283 (släktt.).
— Otto (riksråd, † 1778) **9** 396.
— Peder (riddare, levde 1406) **5** 283 (släktt.).
— Per (häradsh., † 1519 el. 1520) **5** 283 (släktt.).
Flemming, Jakob Henrik von (sachs. fältherre, † 1728) **8** 327.
Flensburg, Vilhelm (bisk. i Lund, † 1897) **12** 194.
Fleury, André Hercule de (kardinal, fransk statsman, † 1743) **9** 99, 152, 161.
Floderus, Gustav (urkundsutgivare, † 1822) **11** 360.
— Johan (språkforskare, prof., † 1789) **10** 117.
Flodin, Johan Gustav (bisk. i Västerås, † 1808) **10** 269, 336.
Floding, Per (kopparstickare, † 1791) **10** 111.
Flodström, Isidor (kommerseråd, † 1939) **14** 137.
Florman, Arvid Henrik (anatom, prof., † 1840) **11** 369.
Flygare-Carlén, Emilia (förf:a, † 1892) **12** 200, 202 (portr.), **14** 365.
Flög, Hartvig (befallningsman på Gripsholm 1434) **3, 1** 268.
Foch, Ferdinand (fransk marskalk, † 1929) **14** 430.
Fogelberg, Bengt Erland (bildhuggare, † 1854) **11** 373, **12** 137, 212–13 (portr.), **14** 417, 428.
Fogelqvist, Torsten (publicist, förf., † 1941) **14** 379.
Folcke, Nils Magnus (skald, f. 1891) **14** 396.
Folke (jarlen Birger Brosas farfar, omkr. 1100) **2** 35.
— (jarl, † 1210) **2** 70.
— Algotsson (västgötsk storman, 1200-t.) **2** 133, 393.
— Gregersson, se Lillie.
Folkungaätt, oäkta (två snedbjälkar), se Gregers Bengtsson.
Folmar Jakobsson, se Lunge.
Fontana, Carlo (ital. arkitekt, † 1714) **8** 269.
Forbes, John (skotsk teolog, inkallad av Karl IX, † 1634) **5** 325.
Ford, Henry (amerik. bilindustriman, f. 1863) **14** 206, 213.
Fordell, Hans Hansson (bondeledare i Österbotten, † omkr. 1606) **5** 280.

Forsberg, Erik August [illegible] 14 [illegible]
— Nils (målare, † [illegible]) 13 [illegible]
— Nils Leonard (prof., f. d. rektor vid Alnarp, f. [illegible]) 14 [illegible]
Forsell, Karl af (lantmäteriöverdirektör, † [illegible]) 12 [illegible]
Forskål, Peter (orientalist o. naturforskare, † 1763) 9 306.
Forssell, Hans Ludvig (statsråd, president, historiker, † [illegible]) 13 [illegible] (portr.), 41, 45, 61–67, 76–79, 118, 341–42, 348, 352–53.
Forssenius, Anders (bisk. i Skara, † 1788) 9 444.
Forstenasläkt, se Bengt Brunsson; Peder Hansson.
Fortunatus, se Venantius F.
Foss, Henrik Herman (norskt statsråd, † 1853) 11 403.
Fournier, Jean Antoine (fransk köpman, Bernadottes ombud i Örebro 1810) 11 174–76.
— Hugues Marie Henri (fransk diplomat, † 1898) 12 342.
Frænckel, Louis (bankdir., † 1911) 14 133, 135 (portr.), 153.
Franc, Ulrik Gustav (statssekr., överpostdir., † 1811) 10 125, 250, 254.
Francesco av Potenza (påvlig legat till Norden 1521) 4 41.
Francke, August Hermann (tysk teolog o. pedagog, † 1727) 9 118.
— Otto (grossh., f. 1866) 14 559.
Franco, Giovanni (Johan Franke eller Vale, hövitsman på Stäkeborg 1426) 3, 1 221–24, 260, 275.
Franke, Johan, se Franco, Giovanni.
Frans I (kon. av Frankr., † 1547) 4 54, 85, 186, 255–257 (portr.), 258–63, 288, 6 138, 13 439.
— I (tysk-rom. kejs., † 1765) 8 376.
— I (kejs. av Österrike, såsom tysk-rom. kejs. Frans II, † 1835) 10 307, 11 [illegible]
— II, se föreg.
— Albrekt (hert. av Lauenburg, † 1642) 7 43, 104–05.
— Karl (hert. av Lauenburg, † 1660) 6 [illegible]
— Stefan (hert. av Lothringen, se Frans I, tysk-rom. kejs.
Franzén, Frans Mikael (bisk., skald, † 1847) 10 [illegible] 11 [illegible] 12 [illegible]
Fredag, Peder [illegible] 4 [illegible]
Fredrik, *konungar av Danmark* [illegible]
— I (kon. av Danm. o. Norge, † [illegible]) 3, 2 242, 272, 355, 384, 386, 4 34, 36, 42, 43, 52–55, 58, 59 (portr.), 60–64, 74, 80, 81 (portr.), 87, 95–[illegible] 91, 200–01 (bild), 208, 12 83 (släktt.).
— II (kon. av Danm. o. Norge, † 1588) 4 221, 249–50, 401–02, 404, 418–19, 5 20, 26, 33–35 (portr.), 36–41, 45, 51, 57 (medalj), 58, 60, 63, 80, 109, 111 (medalj), 120–21 (portr.), 137–38, 141, 12 83 (släktt.).
— III (kon. av Danm. o. Norge, † 1670) 6 [illegible] 7 [illegible] 317, 320 (portr.), 321–40, 348, 352, 361–66, 8 11, 12 83 (släktt.).
— IV (kon. av Danm. o. Norge † 1730) 8 323–24 (portr.), 325, 329, 332–33, 335–36, 391, 418–19, 429, 435 (bild), 482, 484–85, 492, 9 40, 50, 12 77, 83 (släktt.).
— V (kon. av Danm. o. Norge, † 1766) 9 189–91, 196, 198, 200, 207, 214, 12 83 (släktt.).
— VI (kon. av Danm. o. Norge, † 1839) 10 127, 167, 298–300, 345, 351, 387, 11 68, 84–87, 91, 127–28, 130, 137, 150, 165–67, 170–74, 197, 207, 218, 226, 230, 240 (portr.), 241, 247–48, 252, 262, 381, 12 74, 80, 82, 83 (släktt.).
— VII (kon. av Danm., † 1863) 1 64, 12 74, 82, 83 (släktt.), 91–93 (portr.), 94–96, 99, 103–04, 106, 108, 110–12, 231, 306, 309–11 (portr.), 313, 316, 318, 320–21, 323–24, 326, 333–34 (bild), 335.
— VIII (kon. av Danm., † 1912) 12 310, 413, 13 273 (släktt.), 14 22.
Fredrik, *konungar av Preussen:*
— I (som kurf. av Brandenburg Fredrik III, † 1713) 6 [illegible] 8 [illegible]
— II den store († 1786) 8 467, 9 212, 232–34, 241, 335–37, 340–42, 344–45 (portr.), 346–50, 379, 391, 394, 398, [illegible] 10 [illegible]
— III (kon. av Preussen o. tysk kejs., † 1888) 13 [illegible]

Fredrik I (kon. av Sverige, lantgreve av Hessen, † 1751) **8** 447, **9** 7, 9, 11–17, 28–237 (porträtt 29, 48, 58, 231), **12** 427.
— I (kon. av Württemberg, † 1816) **11** 262.
— I Barbarossa (tysk-rom. kejs., † 1190) **2** 54, **7** 247.
— III (tysk-rom. kejs., † 1493) **3, 1** 515, 541, **3, 2** 47, 223–24.
— III (tysk kejs., † 1888), se Fredrik III, kon. av Preussen.
— VI (markgreve av Baden-Durlach. † 1677) **4** 449 (släktt.), **7** 301.
Fredrik, *kurfurstar av Brandenburg:*
— I († 1440) **3, 1** 160, 171, 175–77, 183–85, 533.
— II († 1471) **3, 1** 160, 171, 175–78, 185, **3, 2** 51, 52.
— III, se Fredrik I, kon. av Preussen.
— (prins av Danm., † 1805) **12** 83 (släktt.).
— (hert. av Glücksborg-Beck, † 1816) **12** 83 (släktt.).
— (prins av Hessen-Kassel, † 1845) **11** 130.
Fredrik, *lantgrevar av Hessen.*
— se även Fredrik I, kon. av Sverige.
— I († 1638) **7** 57, 60.
— II († 1785) **9** 190.
Fredrik, *hertigar av Holstein-Gottorp:*
— III (Karl X Gustavs svärfader, † 1659) **7** 117, 322, 326, 337–39, 347, 354, **12** 83 (släktt.).
— IV († 1702) **8** 307, 315–18 (portr.), 319, 323, 329, 331–32, 335–39, 343, 466, **9** 240 (släktt.), **11** 83 (släktt.), **12** 83 (släktt.).
Fredrik (hert. av Lüneburg, † 1605) **5** 339.
— (prins av Nederländerna, † 1881, fader till Karl XV:s gemål Lovisa) **12** 232.
— av Noer (furste av Augustenborg, † 1865) **12** 82, 83 (släktt.), 95.
Fredrik, *kurfurstar av Pfalz:*
— II († 1556) **4** 218, 221, 254, 279–81, 331, 392, 399.
— IV († 1610) **6** 345.
— V (»vinterkonungen» av Böhmen, † 1632) **6** 137–48, 160, 168, 170–71, 176–77, 243, 331, 399, 417, **7** 30, 146, 247–48.
Fredrik, *kurfurstar av Sachsen:*
— II († 1464) **3, 2** 94.
— III den vise († 1525) **3, 2** 356.
Fredrik Adolf (hert. av Östergötl., Gustav III:s broder, † 1803) **9** 240 (släktt.), 269, 277, 333, 385, 400, 427–28, **10** 4, 19, 66 (bild), 67, 69, 91, 229.
— August I (kon. av Sachsen, såsom kurf. Fredrik August III, † 1827) **10** 212.
— August (hert. av Oldenburg, † 1785) **9** 240 (släktt.), **11** 83 (släktt.).
Fredrik August, *kurfurstar av Sachsen:*
— I, se August II, kon. av Polen.
— II, se August III, kon. av Polen.
— III, se Fredrik August I, kon. av Sachsen.
Fredrik Frans I (storhert. av Mecklenburg-Schwerin, † 1837) **10** 261, 292.
— Henrik (av Oranien, arvståth. i Nederländerna, † 1647) **6** 238, 411, **7** 118, 251.
— Kettler (hert. av Kurland, † 1642) **6** 133, 152–53.
Fredrik Kristian, *hertigar av Augustenborg:*
— († 1794) **12** 83 (släktt.).
— († 1814) **11** 66, **12** 83 (släktt.).
Fredrik Ludvig (hert. av Glücksborg-Beck, † 1728) **12** 83 (släktt.).
— Ulrik (hert. av Braunschweig-Wolfenbüttel, † 1634) **6** 160, 366, 368–69, 405.
— Vilhelm (hert. av Augustenborg, † 1714) **12** 83 (släktt.).
— Vilhelm (»den store kurfursten» av Brandenburg, † 1688) **6** 193, 398, 400, **7** 29, 142, 211, 278 (portr.), 279–82, 295–96, 302–14, 318, 343, 345, 354, 361, 366–67, **8** 10, 81–84, 88–94, 97, 98, 102–03, 125, 127, 130, 148–49 (portr.), 150–52, 211, 288–89.
Fredrik Vilhelm, *konungar av Preussen:*
— I († 1740) **6** 193, **8** 253, 290, 444, 446, 448–50, **9** 42, 43, 53, 70.
— II († 1797) **10** 213.
— III († 1840) **10** 309, 311–12, 315, 318, 349, **11** 227, 231, 262, 381.
— IV († 1861) **12** 95, 232, 305.
Fredrik Vilhelm Ludvig (storhert. av Baden, † 1907) **11** 83 (släktt.), **13** 96, **14** 10.
Fredrika (av Württemberg, † 1785, g. m. hert. Peter Fredrik Ludvig av Oldenburg) **11** 83 (släktt.).
— Amalia (av Danm. † 1704, g. m. hert. Kristian Albrekt av Holstein-Gottorp) **11** 83 (släktt.).

— [illegible] 9 [illegible] 10 [illegible] 11 [illegible]
Fregeno, Marinus de (påvlig kollektor i Stockholm 1463) 3, 2 84.
[illegible]
Freinsheimius, Johan (tysk filolog, skytteansk prof. i Uppsala, † 1660) 7 [illegible].
Frese, Jakob (skald, † 1729) 9 125.
Freudenfelt (Freidenfelt), Kristofer (generalmajor, † [illegible]) 9 [illegible].
Freytag von Loringhoven, Johann (livl. ordensmästare, † 1494) 3, 2 218, 222, 225–28, 234, 237, 239–40, 249.
Friedrich, se Fredrik.
Fries, Elias Magnus (botaniker, prof., † 1878) 11 370, 12 210–11 (portr.).
— [illegible] 13 310.
Friesen, Karl Sebastian von (ecklesiastikminister, rektor, † 1905) 13 207, 209, 212, 224.
— Sixten Gabriel von (rektor, politiker, † 1921) 13 113, 167, 179, 188–89, [illegible] 14 87, 88.
Friesendorff, Fredrik von (riksråd, † 1770) 9 374, 407, 420.
— Johan Fredrik von (diplomat, † 1669) 7 326, 344, 355.
Frietzky, Klas de (bruksägare, politiker, † 1803) 9 370, 453, 10 135–36, 143, [illegible]
Frigel, Per (kompositör, † 1842) 10 107.
Friis, Johan (dansk kansler, † 1570) 4 401, 403.
— Kristian (dansk kansler, † 1616) 6 [illegible]
— Kristian (Kristen, dansk kansler, † 1639) 6 159, 165–67, 212.
— Kristian 7 [illegible]
Kristian Thomesen, se Sehested.
Frille, Eggert (dansk kammarmästare, † [illegible]) 3, 2 [illegible]
— Magnus (fogde på Åbo slott, † 1508) 3, 2 252, 284, 298, 304.
[illegible] 14 234–36.
Frisk, Karl (bankdirektör, † 1944) 14 448, 453–56 (portr.).
— Thomas, pseudonym för J. J. Nordström 12 347.
Frode (dansk sagokon.) 1 270, 386.
[illegible] 14 [illegible]
[illegible] 11 [illegible] 12 [illegible] 47, 203–04 (portr.).
— Karl [illegible] 14 [illegible]
Fröberg, Erik (överste 1742) 9 170, 204.
[illegible] 13 [illegible] 386 (portr.), 387–88, 393, 395–98, 402–09, 411, 432.
Frölich, David Fredrik (riksdagsman, skriftst., † 1862) 11 344, 423–24, [illegible]
Fröman, Nils August (justitieombudsman, † 1888) 12 248.
Frösslind, Christina Elisabet (fru, operasångerska, † 1861) 11 373.
Fuchs, Rutger (överståth., † 1753) 9 38, 39 (portr.), 162.
Fuchs von Birnbach, Johan Filip (tysk general i dansk tjänst, † 1626) 6 209.
Fugger (handelssläkt i Frankfurt, harstammande från Johan Fugger, † 1409) 4 258, 288.
— Otto Henrik von (bayersk general, † 1644) 6 363, 369, 372.
Funck, Karl (riksrad, † 1783) 9 397, 420, 450, 460.
— Fredrik Alexander (lantbr., politiker, † 1874) 13 [illegible]
[illegible] † 1835) 11 109.
[illegible] 14 71.
Fürstenberg, Egon von (furste, kejs. [illegible]) 6 [illegible]
— Pontus (köpman, konstmecenat, † 1902) 13 430–31.
— Vilhelm von (Tyska ordens mästare, † 1565) 4 419.
— [illegible]
Fåhræus, Johan Fredrik (statsråd, generaltulldirektör, † 1865) 12 44, 45, [illegible]
— Klas Valter (skriftst., † 1944) 13 308.
— Olof Immanuel (statsråd, landsh., † 1884) 11 457, 401, 12 20, 30, 41, 45, 48 (portr.), 144, 210, 382.
[illegible] 8 177, 180.
[illegible] Karlsson; Åke Bengtsson.

Fässing, Gudmund (upprorsledare, 1540-t.) **4** 287.

Gabriel Kristersson, se Oxenstierna.
Gadh, Hemming (Gad, statsman, † 1520) **3, 2** 166, 236, 253, 286, 289–326, 333–34, 338–49, 353, 363, 365, 370–71, 374, 387, 389, 398, **4** 9, 15, 355, 403.
Gadd, Peder (riksprofoss 1567) **5** 102, 581.
Gadolin, Jakob (bisk. i Åbo, politiker, † 1802) **10** 138, 330.
Gahn, Johan Gottlieb (bergsassessor, † 1818) **11** 66, 105.
— af Colquhoun, Karl Pontus (före adl. Gahn, generalmajor, † 1825) **10** 365–66, **11** 254.
Galén (dansk adelsslägt), se Karl Eriksen; Peder Jensen.
— Henrik von (Tyska ordens mästare i Livland, † 1557) **4** 409–11.
Galitzin, Mikael (furste, rysk fältmarskalk, † 1730) **8** 443.
Gallas, Matthias (kejserl. överbefälh., † 1647) **6** 247, 372, 418–19, **7** 43, 44, 61, 96–98, 103, 108, 116–19, 128–29.
Galle, Johan (generallöjtn., † 1676) **8** 113.
— Peder (katolsk teolog i Uppsala, † omkr. 1537) **4** 128, 137, 167.
Galt, Peder (dansk amiral och diplomat, † 1644) **6** 167, **7** 119.
Galtung (norsk adelsslägt), se Gaute Eriksson.
Gardar Svavarsson (sv. viking, en av de första nordbor på Island, kort före 870) **1** 296.
Gars, kapten (inkognitonamn för Gustav II Adolf) **6** 146–48.
Gaufrid (prost i Sigtuna omkr. 1219) **2** 72.
Gauguin, Paul (fransk målare, † 1903) **13** 432.
Gaute Eriksson (Galtung, norskt riksråd, † trol. 1413) **3, 1** 73, 74, 78, 82.
Gauzbert (kallad Simon, 831 vigd till Sveriges förste bisk.) **1** 425, 427.
Gedda, Iliana Erengisledotter († 1495, g. m. Svante Nilsson Sture) **3, 2** 303, 343.
— Nils (ridd., hövitsman på Kalmar 1504, var † 1508) **3, 2** 303, 305–06.
Gegerfelt, Vilhelm von (landskapsmålare, † 1920) **13** 425.
Gehebe (hessisk sekr., i Sthlm 1723) **9** 73.
Geijer, Erik Gustav (historieskr., skald, † 1847) **1** 224, 298, **7** 23, 178, **9** 89, **10** 340, **11** 53, 344, 346, 351, 359, 362, 365–66, 370, 415, 422, 441, 446, 452, 464 (portr.), 465–66, 471, 482, **12** 32, 43, 84–86, 98, 197, 203, 214, 223, 242, **13** 140, 331, 333.
— Karl Reinhold (filosof, prof., † 1922) **13** 348, 401.
— Knut Ebbe von (borgm., politiker, f. 1864) **14** 360.
Geijerstam, Eugenia Sofia Hortensia af (f. Valenkamph, † 1900, g. m. följ.) **13** 428.
— Gustav af (förf., † 1909) **13** 338, 361, 372 (portr.), 373–74, 381, 390, 394.
Gellerstedt, Albert Teodor (överintendent, skald, † 1914) **13** 409.
Genberg, Paul (statsråd, bisk., i Kalmar, † 1875) **12** 49, 52, 54, 56, 61, 72, 181, 207.
Genewitz (Jenewitz), Josua (tysk ryttm. i Sverige 1567) **5** 97.
Georg, *konungar av Storbr. o. Irland:*
— I (såsom kurf. av Hannover Georg I Ludvig, † 1727) **8** 332, 432, 447, 479–80, 484–85, 488, 491, **9** 36, 37, 42, 45, 54.
— II (även kurf. av Hannover, † 1760) **9** 190, 342.
— III (även kon. av Hannover, † 1820) **10** 312, 364, **11** 226.
Georg I Ludvig (kurf. av Hannover), se Georg I, kon. av Storbr. o. Irl.
— (hert. av Braunschweig-Lüneburg, † 1641) **6** 23, 368–69, 391–92, 405, 407–09, 411, 419, 425, **7** 33, 44, 102.
— (lantgreve av Hessen-Darmstadt, † 1661) **6** 332–33, 371.
— (av Holstein-Oldenburg, Peter Fredrik G., rysk general, † 1812) **11** 81, 83 (släktt.), 167.
— (hert. av Sachsen, † 1539) **4** 127.
— se även Jurij.
— Fredrik (markgreve av Baden-Durlach, † 1638) **6** 160, 209, 243.
— Fredrik (markgreve av Brandenburg, † 1603) **5** 291.
— Fredrik (furste av Waldeck, brandenb. statsman, † 1692) **7** 226, 251, 279–80, 302–03, 311–14, **8** 213.
— Johan (Georg Hans, pfalzgreve av Veldenz, † 1592) **4** 449 (släktt.), **5** 58, 156.
— Ludvig (av Holstein-Gottorp, rysk fältmarskalk, † 1763) **9** 240 (släktt.), **11** 83 (släktt.).

Vilhelm [illegible] 6 [illegible] 318, 320, 326–29 (portr.), 332–34, [illegible] 7 [illegible]
Gera (ätten) 5 133 (släktt.).
— Holger Karlsson (riksråd, † 1541) 3, 2 334, 343, 351, 359, 363, 365, [illegible] 4 [illegible], 5 133 (släktt.).
— Jöran Holgersson (riksråd, † [illegible]) 4 316, 351, 5 11, 133 (släktt.), 140.
— Karin († 1558, g. m. riksrådet Ture Bielke) 5 133 (släktt.).
— Karl Holgersson (riksråd, † 1566) 4 [illegible], 351, [illegible], 5 11.
— Karl Knutsson (riddare 1471) 3, 2 121, 151.
— Knut Karlsson (riksråd, † 1496) 3, 2 254.
Gerdt av Oldenburg, se Gerhard.
Gere (Geire, viking, nämnd å runsten) 1 [illegible].
Gerhard (abbot i Alvastra omkr. 1158) 2 46.
Gerhard (Gert), *grevar av Holstein:* I († 1290), 2 11[illegible], 121.
— II († 1312) 2 118, 151, 153, 164.
— III den store (Gert, † 1340), 2 195, 201, 206, 208.
Gert (greve av Oldenburg, † 1500) 3, 2 49, 116, 137–38, 4 205.
— VI (hert. av Slesvig, † 1404) 3, 1 110, 114, 156, 179, 302. Gemål, se Elisabet.
— (son av G. VI) 3, 1 156–57, 180.
Gerhold, Konrad (rådsherre i Magdeburg 1631) 6 336, 341.
Germund Svensson, se Some.
Gersdorf, Joakim (dansk rikshovmästare † 1661) 7 336, 339.
Gerst, Kolbjörn (norsk storman 1439) 3, 1 455.
Gert, se Gerhard.
Getz, Bernhard (norsk rättslärd, prof., † 1901) 13 171.
Gida (kvinna från vikingatiden, nämnd på runsten) 1 367.
Giertta, Johan (generallöjtn., † 1740) 8 493.
Gillberg, Jakob (kopparstickare, † 1793) 10 111.
Gilli den [illegible] (köpman i Holmgård) 1 [illegible].
Gilljam, Gustav Fredrik (statsråd, rektor, † [illegible]) 13 [illegible].
Gissur [illegible] skald hos Olof Skötkonung) 1 387.
Giö, Henrik, se Göye.
Gjedde, Ove (dansk amiral, † [illegible]) 7 [illegible].
Gjöe, se Göje.
Gjörwell, Karl Kristofer (publicist, † 1811) 9 302, 319–21, 10 109.
Glansenstierna, Lars Reinhold (kapten, † omkr. 1809) 10 172.
Glasenap, Otto och Mikael (tyska knekthövitsmän i Gustav I:s tjänst) 4 [illegible].
Glasenapp (tysk krigare i sv. tjänst 1615) 6 56.
Gleichen, Henrik von (tysk, riksråd under Magnus Ladulås' senare år) 2 1[illegible].
Glob, Niels (bisk. i Viborg 1497) 3, 2 279.
Gneist, Rudolf von (tysk rättslärd, † 1895) 13 342.
Gniph (sveahövding, 1000-t.) 2 28.
Gnupa (Chnuba, dansk kon., 900-t.) 1 284–85.
Godskalk Eriksson, se Rosenkrantz.
Goethe, Johann Wolfgang von (tysk skald, † 1832) 11 356, 13 334, 365, 399–400, 408, 410–11.
Goette, Heinrick (rådman i Riga 1488) 3, 2 226.
Goldschmidt, Otto (tysk tonsättare, † 1907, g. m. Jenny Lind) 12 216.
Golovin, Nikolai (rysk amiral, † 1745) 9 [illegible].
Goltz, Joakim Rüdiger von der (Golt, tysk fältherre, en tid i dansk tjänst, † [illegible]) 8 [illegible].
— Rüdiger von der (tysk generallöjtn., † 1930) 14 398.
Gonsiewski, Alexander (polsk fältherre, † 1636) 6 185, 188–89, 202, 214.
— Wincenty (den föreg:s son, fälthetman av Litauen, † 1662) 7 305, 311.
Gonzaga (ital. furstesläkt) 6 226.
— Nevers, se Karl; Louise Marie.
Goodricke, John Holyoaks (eng. diplomat, † [illegible]) 9 [illegible].
Gorm (dansk kon., 900-t.) 1 284.
Gortsjakov, Alexander (rysk utrikesminister, † [illegible]) 12 [illegible].
Gother, Engelbert (borgm. i Stockholm 1769) 9 419.

Gotthard Kettler (Svärdsriddarordens sista härmästare, därefter hert. av Kurland, † 1587) **4** 417–18, **5** 17, 18, 20, 21, 32, 145, **6** 133.
Gottorp, greven av (Gustav IV Adolf) **11** 139.
Gottskalk (bisk. i Skara, 1000-t.) **1** 431.
Gournay, Vincent de (fransk nationalekonom, † 1759) **10** 36.
Grabbe, Nils (hövitsman, † 1549) **4** 33, 285–86, 406.
Gradin, Arvid (herrnhutare, † 1757) **9** 328.
Grafström, Anders Abraham (kyrkoh., skald, † 1870) **11** 358.
— Erik Frans Mikael (svensk och finsk överste, f. 1872) **14** 375.
Gram (kejserl. överste 1631) **6** 348, 409.
Granholm, Axel Magnus (f. d. generaldirektör, f. 1872) **14** 471.
Grane (viking, nämnd å runsten) **1** 308.
Granmar (kon. i Södermanl., 600-t.) **1** 274.
Granvella, se Perenotus.
Gregers Bengtsson (oäkta Folkungaätt, riddare, levde ännu 1473, var † 1476) **3, 2** 4.
— Magnusson (Ekaätt, riksråd, var † 1446) **3, 1** 193.
— Mattsson, se Lillie.
Gregorius, *påvar:*
— VII (påve 1073—85) **2** 23, 30–33.
— IX (påve 1227–41) **2** 80, 81.
— X (påve 1271–76) **2** 115–16.
— XII (påve 1406—15) **3, 1** 130.
Greigh, Samuel (eng. amiral i rysk tjänst, † 1788) **10** 157, 190.
Gren, Cecilia Haraldsdotter (g. m. Eskil Isaksson Banér, som † 1488) **4** 5 (släktt.).
— Filippa Magnusdotter (f. 1463, g. m. Bengt Ryning) **3, 2** 309.
— Harald Stensson (väpnare, levde ännu 1437) **4** 5 (släktt.).
— Ivar (riksråd, levde ännu 1495) **3, 2** 85, 86, 89, 97, 98, 100, 110–11, 117–20, 124, 135–36, 144, 146–47.
— Magnus (riksråd, † 1473) **3, 1** 270, 294, 367, 418, 420–21, 448, 450, 471–72, 504, 522, 554–55, **3, 2** 4, 7, 9, 11, 14–16, 19, 25, 26, 29, 32, 33, 53, 62–67, 70, 73, 85, 101–05, 109–10, 114, 117, 121–22, 131, 136, 144–45, 157, 363.
— Magnus (riksråd, † 1520) **3, 2** 363, 365, 370, 374–75, 377–78, 380, 389, 391–93, 398.
— Margareta (1450 g. m. Kristiern Bengtsson Oxenstierna) **3, 2** 33.
Grep (köpman i Östergötl., nämnd på runsten) **1** 340.
Grevesmöhlen, Carl August (överdirektör, † 1823) **11** 141, 286 (portr.), 287–88.
Grey, Edward (viscount Grey of Fallodon, eng. utrikesminister, † 1933) **14** 170.
Griffenfeld, Peder (dansk rikskansler, † 1699) **8** 84–86 (portr.), 88, 104, 154.
Grill, Johan Abraham (köpman, † 1799) **9** 398.
— Klas (köpman, bruksägare, † 1767) **9** 398.
Grim (rysk fredsfullm., 900-t.) **1** 307.
— Jöns (hövitsman på Kalmar 1435) **3, 1** 276, 313, 330, 366.
Grimm, Jakob (tysk språkforskare, † 1863) **13** 349.
Grip (yngre ätten) **5** 133 (släktt.).
— Birger Nilsson (riksråd, † 1565) **4** 247, 316, 448 (släktt.), **5** 11, 133 (släktt.).
— Bo Birgersson (riksråd, † 1569) **5** 133 (släktt.), 135, 138.
— Bo Jonsson (drots, † 1386) **2** 267, 269, 276, 283–84, 286, 294–306, 309–13, 318–22, 354, 392, **3, 1** 9, 15, 40–44, 96–98, 102, 212, 214, 289, 500, **3, 2** 277. G. m. Margareta Dume.
— Bo Knutsson (riksråd, † 1442) **3, 1** 276, 289, 310–11, 329, 504, 551.
— Bo Nilsson (riddare, levde ännu 1459) **4** 448 (släktt.).
— Carl Gabriel (statssekr., † 1843) **11** 418, 462–63.
— Johan Tomasson (väpnare, levde ännu 1330, var † 1334; Bo Jonsson Grips fader) **2** 294.
— Kerstin († 1538, g. m. Jöran Gyllenstierna) **5** 133 (släktt.).
— Knut Bosson (riddare, † 1406) **3, 1** 97, 98, 102–03, 212.
— Marina (g. m. riksrådet Karl Eriksson Gyllenstierna, som † 1541) **5** 133 (släktt.).
— Morits Birgersson (riksråd, † 1591) **5** 221–22 (portr.), 230.
— Nils Birgersson (riksråd, † 1502) **5** 127.

— Nils Bosson (riksråd, † 1522) **3, 2** 262–63, 267–68, 273, 275, 279, 303, [illegible] Anna Trolle.
Gripenberg, Bertel (finl. skald, f. [illegible]) **13** [illegible]
— Claes Alexis Constantin (finl. diplomat, verkligt statsråd, † [illegible]) **14** [illegible]
— Hans Henrik (generalmajor, † [illegible]) **10** [illegible], **11** [illegible]
Gripenstedt, Johan August (statsman, † 1874) **12** 24, 53, 54, 56, 63, 70, 72, 143, 149, 164, 167, 170, 172, 181, 192, 236, 241, 247, 251–52, 265, 269, 275, 278, 280–83, 288, 294, 299, [illegible] (portr.), 361–64, 367–68, 383, 385, 390, 411, 420, 425.
Gripenwaldt, Jakob Erik (överstelöjtn., † 1828) **11** 141.
— Johan Göran (överstelöjtn., † [illegible]) **10** 286.
Gris, Olov (dansk slottshövitsman i Örebro 1422) **3, 1** 213.
Groll, Viktor Lennart (statsråd, landsh., † 1896).
Gronsfeld, Jobst Max (kejserl. general, † [illegible]) **6** [illegible], **7** [illegible]
Grothusen, Lucia (g. m. Johannes Messenius, som † 1656) **7** 90.
Grotius, Hugo (holl. rättslärd, sv. ambassadör, † 1645) **6** 8 (portr.), 9, 398–99, **7** 52, 53, 100, 251.
Grove, Ludolf (bisk. i Ösels stift, 1400-t.) **3, 1** 561, 563, **3, 2** 8, 9, 12.
Grubbe, Lars (diplomat, † 1642) **6** 274, 344, 407, **7** 5, 26, 104, 107.
— Samuel (statsråd, filosof, prof., † 1853) **11** 365–66, 422, 466, 479, **12** 18.
Grube, Stephan (ärkebisk. i Riga, † 1483) **3, 2** 219.
Grudzinski, Jan (polsk fältherre i Karl XII:s tjänst) **8** 432–33.
Grumbach, Wilhelm von (tysk äventyrare, † 1567) **5** 58, 60.
Grundtvig, Nikolai Frederik Severin (dansk skald, historiker o. kyrkoman, † [illegible]) **12** [illegible]
Grunnerus, Johan (prost, riksdagsman, † [illegible]) **9** [illegible]
Grupendal, Klaus (dansk hövitsman på Bohus 1405—08) **3, 1** 122.
Grut, Torben Andreas (slottsarkitekt, f. 1871) **13** 444.
Grym, [illegible] **4** [illegible]
Grüner, Gustav von (danskt sändebud i Sverige, † [illegible]) **9** [illegible]
Grünewald, Ditlef von (tysk krigshövitsman i Gustav I:s tjänst) **4** [illegible]
Gråtopp, Halvard (norsk bondeledare [illegible]) **3, 1** [illegible]
Grönenberg, Peter (köpman i Sverige [illegible]) **6** [illegible]
Grönhagen, Klas Vilhelm (kammarherre, † 1777) **9** 265, 279.
Grönstedt, Johan Gustav Anton (förf., † 1929) **13** 352.
Gude, Hans Fredrik (norsk målare, † [illegible]) **12** [illegible]
Gudleif (viking, nämnd på runsten) **1** 295.
Gudmar Magnusson (lagman i Västergötl. 1312) **2** 168.
Gudmund (bisk. i Växjö 1470) **3, 2** 158–60.
Gudmundsson, Bengt (riksdagsman, † 1855) **11** 451–52, **12** 25, 26, 66.
Guébriant, Jean Baptiste Budes de (fransk marskalk, † 1643) **7** 102.
Guericke, Otto von (tysk fysiker, borgm. i Magdeburg, † [illegible]) **6** [illegible]
Guido (kardinal, legat till Danm. 1266) **2** 98.
Guilaberti, Johannes (påvlig uppbördsman i Sverige 1350) **2** 231, 236, 380.
Guinchard, Axel Johan Josef (statistiker, † 1934) **14** 413.
Gulle (bonde på vikingatiden, nämnd å runsten) **1** 287.
Gumælius, Gustav Vilhelm (prost, skald, † 1877) **12** 63, 202.
Gumschuvud (*vapen*), se Gustav Karlsson; Karl Ormsson; Katarina Karlsdotter.
Gunar (»Gunnar», rysk fredsfullmäktig, 900-t.) **1** 307.
Gunilla (Gunnel, Bielke, sv. drottn., Johan III:s 2:a gemål, † 1597) **4** 449 (släktt.), **5** 200, 226, 228, 231, 282, 305 (släktt.), **6** 12.
Gunnar (viking till Engl.) **1** 326.
Gunnel, se Gunilla.
Guse, Nils Nilsson (Guse Nilsson, befälh. under Engelbrekt, † 1441) **3, 1** 276.
Gustav *konungar av Sverige:*
— I Vasa († 1560) **3, 1** 86, 113, 124, 140, 240, 358, 515, 543, **3, 2** 95, 309, 354, [illegible] **4** [illegible] 145, 224, 322, 442, släktt. 5, 448–49), **5** 3–6, 12, 14–18, 21, 22, 26, 38, 39.

42, 44, 78, 81–83, 86, 90, 96, 103, 124, 127, 129–30, 133 (släktt.), 134, 137, 141, 156, 159, 169–74, 179, 189–201, 223, 237, 255, 262–64, 282, 303, 312, 321, 332–33, 335, 348, 358, 365–71, 378, 383–84, 387–90, 401, **6** 3, 5, 10, 15, 64, 68, 71, 73, 74, 83, 86, 101, 103, 109, 159, 264, 296, **7** 81, 88, 196, 242–44, 360, **8** 251, 273, **9** 191, 302, 462, **10** 24, 168, 185, **12** 73–86, **13** 341, 369.

— II Adolf († 1632) **4** 303, 449 (släktt.), **5** 153, 266, 304, 307, 319, 326, 330–31, 334, 343, 345, 351–53, 364, 368–69, 371, 389, **6** 1–430 (portr. 2, 57, 59, 70, 153, 194, 229, 252, 279, 305, 373, 429), **7** 3–10, 14–19, 23–31, 35–40, 53–57, 64, 66, 71, 76–94, 106, 108, 111, 114–15, 133, 140, 154–56, 159–60, 174–80, 186–93, 196, 211, 213, 228, 231, 234, 242–44, 248, 251, 256–61, 277, 284, 286, 294, 305, 371–72, **8** 4, 33, 65, 69, 201, 223, 241, 246, 251, 255, 394, 396, 457, 500–01, **9** 51, 95, 146, 462, **10** 12, 24, 54, **12** 73, 74, 212, 333, **13** 322–23, 347, 369, 420.

— III († 1792) **5** 190, **9** 213, 224, 227, 235, 240 (släktt.), 243, 250, 253, 259–61, 268–69, 277, 310–12, 333, 384, 400, 406, 408, 414–15, 421, 427–28, 432–33, 439–74 (portr. 440), **10** 3–238 (portr. 16, 18, 23, 61, 66, 217, 219, 226), 243–48, 254–59, 270, 272, 280–81, 285, 287, 294, 302, 322, 325, 328, 332–33, 338, 340, 350, 400, **11** 17, 47, 53, 68, 76, 81, 83 (släktt.), 88, 89, 92, 95, 98, 105, 139–40, 189, 204, 215, 281, 331, 384, 393, **12** 426, **13** 5, 97, 260, 339.

— IV Adolf (kon. av Sverige 1792—1809, † 1837) **9** 240 (släktt.), **10** 52–55, 69, 216, 218, 227–402 (portr. 270, 272, 275, 283, 303, 399), **11** 9, 16, 43, 56–70, 74, 75, 78–83 (släktt.), 84, 95, 98–104, 115, 117, 123, 127, 132, 135, 138–40, 142–44, 151, 189, 192, 205, 218, 230, 262, 266, 273, 342, 356, 364, **13** 96.

— V (f. 1858) **11** 83 (släktt.), 140, **13** 95 (portr.), 96, 164, 171, 223–24, 226, 268, 273 (släktt.), 444–45, **14** 1–664 (portr. 1, 2, 105, 108, 175).

Gustaf, *svenska prinsar:*

— (hert. av Södermanland, son av Erik XIV, † i Ryssl. 1607) **4** 449 (släktt.), **5** 114, 164, 340, **6** 133.

— (prins av Vasa, son av Gustav IV Adolf, † 1877) **9** 240 (släktt.), **10** 274–76, 288, 336, 342, 392, 396, **11** 78–80, 83 (släktt.), 98–100, 102, 104, 129, 131, 138–40, 150, 158–61, 165–67, 172, 204–05, 293, 355, 393, 460, **12** 18, **13** 96.

— (hert. av Uppland, son av Oskar I, † 1852) **12** 6 (bild), 59, 60 (bild), 71 (portr.), 72, 222, **13** 1.

— Adolf (Sveriges kronprins, f. 1882) **13** 268–69 (portr.), 273 (släktt.), **14** 5 (portr.), 12, 106, 529.

— Adolf (hert. av Västerbotten, son av kronprins Gustav Adolf, f. 1906) **13** 270, 273 (släktt.), **14** 9 (portr.).

Gustav Johansson (tre rosor, riksråd, diplomat, † 1566) **4** 448 (släktt.), **5** 11, 13.

— Karlsson (gumsehuvud, riksråd, † 1486) **3, 1** 523, **3, 2** 31, 50, 55, 58, 64, 80, 95, 112–13, 124, 126, 129, 138–39, 144, 159–60, 163, 183, 211, 342.

— Laurensson (snedbjälke, riksråd, levde ännu 1461) **3, 1** 330, 339, **3, 2** 4.

— Olofsson, se Stenbock.

Gustafschiöld, Abraham (f. adlandet Hellichius, generallöjtn., statssekr., † 1792) **9** 458–60, **10** 4.

Gustafsson, överste (Gustav IV Adolf) **11** 139.

— Anders Peter (i Sjögesta, f. d. riksdagsman, f. 1852) **13** 194.

— Gustav (publicist, politiker, † 1934) **14** 625, 662.

Guttorm (jarl under kon. Karl Sverkersson, 1100-t.) **2** 57.

Guzman, Gaspar de, se Olivares.

Gyldenlöve, Ulrik Fredrik (son av danske kon. Fredrik III, ståth. i Norge, † 1704) **8** 106, 109, 123, 126.

— Ulrik Kristian (son av danske kon. Kristian IV, rikshovmästare, † 1658) **7** 322, 333.

— Ulrik Kristian (son av danske kon. Kristian V, generalamiral, † 1719) **8** 332–35.

Gyldenstierne, Erik Nilsson (danskt riksråd, † omkr. 1455) **3, 1** 313, 317, 319, 322–25, 369, 403–04, 499, 512.

— Knut (bisk. i Odense, † 1568) **4** 190, 247.

— Mogens (danskt riksråd, † [illegible]) **4** 188.
— Peder Nilsson till Aagaard (danskt riksråd [illegible]) **3, 1** [illegible]
Gyldenstolpe, Adolf Fredrik Nils (krigsminister, generallöjtn., riksmarskalk, † [illegible]) **12** [illegible]
— Anton Gabriel (kammarherre, † 1857) **12** 30.
— August Louis Fersen (utrikesminister, diplomat, † [illegible]) **13** 220.
— Nils (kanslipresident, guvernör för Karl XII, † 1709) **8** 206–07, 211, 256, 281, 303, 305, 312.
— Nils Filip (landsh., guvernör för Gustav IV Adolf, † 1810) **10** 62, 86, 231, 250, 254.
Gyler, Wulf (sekr. i Gustav I:s tjänst) **4** 70, 122, 153, 182, 226, 289.
Gylfe (sv. sagokon.) **1** 234.
Gyllenborg, Fredrik (pres. i Bergskoll., † [illegible]) **9** 100, 140, 248.
— Fredrik (justitiestatsminister, † 1829) **11** 62, 65, 155, 273, 306, 335, 353, 410.
— Gustav Fredrik (kansliråd, skald, † 1808) **9** 312–13, 315, **10** 90 (portr.), 92, 99, 105–07.
— Henning Adolf (riksråd, † 1775) **9** 184, 248, 374, 400.
— Jakob (landsh., † 1701) **8** 177, 179, 181, 189, 220–23, 226–27, 230, 233, 249.
— Johan Henning (lagman, † 1830) **11** 211.
— Karl (riksråd, förf., † 1746) **8** 486–87 (portr.), 488–89, **9** 71, 77, 100, 127–29, 131, 134–35, 140, 142, 152, 157–58, 170, 184, 200, 218, 248, 311.
Gyllencreutz, Karl Gustav (lagman, † 1720) **8** 176, 288, **9** 15.
Gyllengranat, Carl August Burchard (statsråd, konteramiral, † 1864) **12** 20.
Gyllenhaal, Carl Henrik (statsråd, generaltulldirektör, † 1857) **11** 440, 457–58, 462.
— Lars Herman (justitiestatsminister, hovr.president, † 1858) **11** 479, **12** 20, 62.
Gyllenhielm, Karl Karlsson (naturl. son av Karl IX, riksamiral, † 1650) **5** 295, 307, 337–38, **6** 56, 150, 161, 184, 186, 195, 215, 263, **7** 7, 9, 17, 18 (portr.), 19, 66, 67, 91, 197, 212–13, 252.
— Sofia († 1583, g. m. Pontus de la Gardie) **7** 17 (släktt.).
Gyllenkrok, Axel (generallöjtn., landsh., † 1730) **8** 399.
Gyllenstierna [illegible] **5** [illegible] **8** [illegible] **9** [illegible]
— Abraham Eriksson (hövitsman på Kalmar, † 1514) **3, 2** 273, 279.
— Axel [illegible] **10** [illegible] (portr.).
— Elsa († 1650, g. m. Abraham Brahe, † [illegible]) **7** [illegible]
— Erik Eriksson (riksråd, † [illegible]) **3, 2** [illegible] 204.
— Erik Eriksson d. y. (riksråd, † 1502) **3, 2** 259, 262, 264, 267, 273, 280, 284, 290, 295, 300, 349, **5** 133 (släktt.).
— Erik Karlsson (riksråd, † 1586) **5** 133 (släktt.), 135, 140.
— Erik Nilsson (hövitsman, † 1520) **3, 2** [illegible]
— Erik (riksråd, hovr. president, † 1657) **7** 373.
— Eskil Nilsson († 1520) **3, 2** 393–94, 389.
— Gustav Johan (kanslitjänsteman, † 1764) **9** 165, 167, 206, 221.
— Johan (statsman, † [illegible]) **7** 341, **8** 37, 46, 49, 50, 54, 108–09, 118, 133, 135–36 (portr.), 137–39, 142–43, 152–57, 161–62, 197–201, 203, 205–06, 219, 244, 254, **9** 89, **12** 74.
— Göran (riksamiral, † 1618) **6** 32, 263.
— Göran (riksråd, riksmarskalk, † 1799) **9** 397, 420.
— Göran (Jöran) Eriksson (riksråd, † 1575) **4** 316, **5** 133 (släktt.), 135–36.
— Karin (g. m. riksrådet Erik Arvidsson Trolle, som † 1530) **5** 133 (släktt.).
— Karl Eriksson (riksråd, † 1541) **4** 247.
— Kerstin († 1561, g. m. riksrådet Lars Turesson [tre rosor]) **4** 448 (släktt.).
— Knut, se Gyldenstierne.
— Konrad (landsh., † [illegible]) **8** [illegible]
— Kristina (Nilsdotter, † 1559, g. m. 1. Sten Sture d. y., 2. Johan Turesson [tre rosor]) **3, 2** 341, 377–90, 393–94, **4** 8, 14, 30, 32, 53, 55, 84, 86–88, 90, 91, 101, 147, 155, 206, 302, 448 (släktt.).
— Kristofer (kungl. råd, medlem av Karl XII:s förmyndarregering, † 1705) **8** 116, 162, 165, 170, 185, 233, 303.
— Malin († [illegible] Trolle) **4** 271.
— Nils (fältmarskalk, generalguvernör, † 1720) **8** 332, 420.

— Nils Eriksson (riksråd, † 1495) **3**, **2** 203, 220–22, 238, 240, 248, 251, 341, **4** 6, 448 (släktt.).
— Nils Jöransson (rikskansler, riksdrots, † 1601) **4** 351, **5** 58, 69, 70, 80, 89, 103, 120, 131, 133 (släktt.), 135, 140, 240–41, 259, 288, 305, 365.
Gyllensvan, Fredrik (överste, partigängare, † 1787) **9** 370, **10** 135–36.
Gylta (ätten) **5** 133 (släktt.).
— Bengt (lagman i Västergötl., † 1454) **3**, **2** 32.
— Bengt (lagman i Tiohärad 1520) **3**, **2** 365, 379–80, 392.
— Bengt (riksråd, † 1574) **4** 415, **5** 89, 133 (släktt.), 140.
— Göran (lärd, † omkr. 1580) **4** 352.
— Märta (g. m. riksrådet Jöran Holgersson Gera, som † 1588) **5** 133 (släktt.).
Günther (greve av Lindow-Ruppin 1389) **3**,**1** 1, 2, 39.
— Claes Efraim (justitiestatsminister, justitieråd, † 1861) **12** 53, 54, 63, 71, 167, 181, 235, 240.
Gyrsting, Navne Jensen (bisk. i Västerås 1414, i Odense 1421, levde 1439) **3**, **1** 226.

Gånge-Rolf, se Rolf.

Göje, se Göye.

Göran, se Jöran.

Göransson, Anders (i Ovansjö, riksdagsman, † 1927) **13** 136.
— Göran Fredrik (industriman, uppf., † 1900) **12** 190, **13** 281–82 (portr.).
— Johan (prost, fornforskare, † 1769) **1** 224–25.
— Karl Anders Fredrik (bruksdisponent, f. 1879) **14** 559.
Görtz, Georg Henrik von (frih. von Schlitz, statsman, † 1719) **8** 436, 444, 446, 466–67, 469–71 (portr.), 472–73, 477–79, 485–86, 488–91, **9** 5, 11, 14, 15, 24, 25, 71, **10** 44.
— Melchior (fogde i Västerås 1433, var † 1442) **3**, **1** 250, 261, 266.
Görtzke, Joachim Ernst von (tysk general, † 1682) **8** 130.
Göthe, Erik Gustav (bildhuggare, † 1838) **11** 372.
Götz, Johan von (kejserl. fältmarskalk, † 1645) **6** 314, **7** 90, 120.
Götzen, Sigmund von (brandenb. kansler, † 1650) **6** 182, 191, 332, 334, 337–38, 340.
Göye, Eskil (dansk marsk, † 1506) **3**, **2** 267, 272.
— Henrik (Giö, dansk ståthållare, † 1533) **4** 33.
— Mogens (Göje, dansk rikshovmäst., † 1544) **4** 247.

Habsburg (furstehus) **6** 4, 171, 230.
Hadik von Futak, Maximilian (österrik.-ung. diplomat i Stockholm 1912—19, † 1922) **14** 219.
Hadorph, Johan (fornforskare, † 1693) **8** 67, 262.
Hadrianus IV (förut Nikolaus Breakspear, påve 1154—59) **2** 42–44.
— VI (Adrian VI, påve 1522—23) **4** 78–82.
Hadstett, Claus von, se Hatstatt.
Haeckel, Ernst (tysk biolog, † 1919) **13** 361.
Hæffner, Johan Kristian Fredr. (kompositör, † 1833) **10** 107, **11** 373, **12** 214.
Haffner, Wolfgang Wenzel (norskt statsråd, sjömilitär, † 1892) **13** 2.
Haga, greven av (Gustav III) **10** 128.
Haga, Cornelius (holl. diplomat, † 1654) **6** 403.
Hagberg, Carl August (prof., översättare, † 1864) **11** 368, **12** 205.
Hagborg, Vilhelm Nikolaus August (målare, † 1921) **13** 425, 427.
Hage, Ernst August P:son (riksdagsman, f. 1876) **14** 615, 617.
Hagelstam, Otto Julius (överste, kartograf, † 1870) **12** 156–57.
Hagerup, Georg Francis (norsk statsminister, † 1921) **13** 171, 184, 218, 220, 223–24.
Hagman, Emil Oskar (riksdagsman, † 1942) **14** 581.
Hahn, Knut (bisk. i Lund, † 1687) **8** 261.
Hake, Jost tor (borgare i Reval, sändebud till Sverige 1560) **5** 17.
Hakon Ring, se Sigurd Ring.
Hakun (nämnd på runsten, byggde bro) **1** 362.
Halenius, Engelbert (bisk. i Skara, † 1767) **9** 265.
Halfdan, se Halvdan.
Hall, Peter Adolf (målare, † 1793) **10** 110.
— Karl Kristian (dansk statsman, † 1888) **12** 111, 309–10, 316, 318–19, 321, 323–28, 332–33.

Hallart, Ludvig Nikolaus (sachs. general i rysk tjänst, † [illegible]) **8** [illegible]
Halldin, Johan Gustav (publicist, svärmare, † [illegible]) **10** [illegible], [illegible], [illegible].
Hallén, Harald Martin (kyrkoh., riksdagsman, f. 1884) **14** 324, 354, 363.
Hallenberg, Jonas (rikshistoriograf, † [illegible]) **10** [illegible].
Hallendorff, Karl Jakob Herman (historiker, prof., † 1929) **14** 212, 298, [illegible], [illegible].
Haller, Karl Ludvig von (schweiz. historiker, † 1854) **11** 305.
Hallfred Vandrådeskald (isl. skald, vikingatiden) **1** 362.
Hallman, Karl Israel (skald, † 1800) **10** 107.
Hallström, Carl Erik (bisk. i Visby, † [illegible]) **11** [illegible], [illegible].
— Per August Leonard (förf., f. 1866) **13** 393–97 (portr.), 398–99, 404–411.
Halsten (sv. kon., † omkr. 1100) **2** 23, [illegible].
Halvdan (Albdan, enl. irl. krönika Ragnar Lodbroks fader) **1** 282.
— (viking nämnd på runsten) **1** 415.
— (vikingahövd., omkr. [illegible]) **1** [illegible].
— (Gulles son, viking, omkr. år 1000) **1** [illegible].
Hamilton, Adolf Ludvig (kammarherre, † 1802) **10** 280.
— Gustav David (fältmarskalk, † 1788) **9** 344–47.
— Henning Ludvig Hugo (statsman, † 1886) **12** 44, 52, 59, 61, 63, 65, 112, 144, 167, 177, 223, 236–45 (portr.), 246, 251, 259, 263, 265–66, 268, 275, 278–82, 284–85, 292, 315–16, 318–35, 343, 347–49, 352–54, 382–83, 391, 404, 410–12, 420, **13** 13, 21, 44, 51, 56, 80, 84, 126, 326.
— Hugo (generalfälttygmäst., † 1724) **8** 414, 416, **9** 37, 56.
— Hugo Adolf (generalpostdirektör, † 1871) **11** 447.
— Hugo Erik Gustav (statsråd, landsh., † 1928) **13** 140, 197–98 (portr.), 199, 327, **14** 13, 30, 32, 51, 56, 91, 189–90 (portr.), 207, 293.
— Jakob (skotsk markis, befälh. i sv. tjänst i 30-åriga kriget) **6** 318, 365, 406.
— Jakob Essen (överståth., politiker, † 1864) **11** 453.
— Karl Otto (rikskansliråd, † 1770) **9** 248, 396, 421.
— Raoul Gustav (godsägare, politiker, † [illegible]) **14** [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible].
Hammar, Hugo Gilius Eugène (industriman, f. 1864) **14** 559, 563 (portr.).
Hammarberg, Henrik (hovr.president, † [illegible]) **9** [illegible].
Hammarlund, Emil (publicist, politiker, † 1910) **13** 321.
Hammarskjöld, Karl Gustav (statsråd, justitieråd, † 1898) **13** 76, 78, 81.
— Karl-Gustav Valdemar (statsråd, generallöjtn., † 1940) **14** 520.
— Knut Hjalmar Leonard (förutv. statsminister, f. d. landsh., f. 1862) **13** 203, 207, 232, **14** 33, 56, 66, 113–29, 168 (portr.), 169, 171–72, 191–93, 196, 198–99, 202–04, 206, 208–09, 225, 282, 284, 291–92, 294–309, 320, 324, 327–29, 333, 335, 385, 468, 494, 508.
— Lorenzo (litteraturhistoriker, † 1827) **11** 49, [illegible].
— Per Mikelsson (överste, † 1646) **6** 11, [illegible].
— Åke Hugo (statsråd, arkitekt, godsägare, † 1937) **13** 228, 250, **14** 13, 29.
— Åke Vilhelm Hjalmar (envoyé, generalsekreterare, † 1937) **14** 508.
Hammarström, Alexis (statsråd, landsh., † 1936) **14** 311.
Hammerich, Martin Johannes (dansk skolman o. förf., † 1881) **12** 91.
Hammerstaätt (kluven sköld), se Erengisle Nilsson (2); Nils Erengislesson. Om Hammerstaättens gren, den yngre ätten Grip, se Grip.
Hand, Erik (överstelöjtn., † 1632) **6** 237, 357.
Hane, Heidenreich (stadssekr. i Riga 1489) **3, 2** 230–32.
— Mans (en av Dackes hövitsmän, † [illegible]) **4** [illegible].
Hannover, Peter von (tysk krigshövitsman i Gustav I:s tjänst) **4** 331.
Hans (kon. av Sverige, Danm. o. Norge, † 1513) **3, 2** 67, 68, 187, 190, 195, 197, 200–16, 220, 223, 230–35, 241, 245–52, 256, 259, 262–307 (bild 282), [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], 350, 353, 363–64, 370, 392, 397, **4** 8, 249.
— (Alkemisten, markgreve av Brandenburg, 1400-t.) **3, 1** 523, 533–34, 566.
— (markgreve av Brandenburg-Küstrin, † 1571) **5** 61.

Hans, *danska prinsar:*
— († 1532, son av Kristian II) **3**, **2** 391, **4** 63, 100, 188, 192 (portr.).
— († 1580, son av Fredrik I) **4** 246.
— († 1602, son av Fredrik II) **5** 350.
Hans (hert. av Sönderborg, † 1622) **12** 83 (släktt.).
— (bisk. i Roskilde 1496) **3**, **2** 256.
— (mäster Hans, kyrkoh. i Stockholm), se Ofeegh.
— Adolf (hert. av Holstein-Plön, general i dansk tjänst 1675) **8** 106, 116.
— Clausen (domprost i Roskilde 1493) **3**, **2** 241.
— Clausson (dansk fogde i Hovs län 1497) **3**, **2** 292–93.
— Larsson, se Björnram.
— Markvardsson (bisk. i Strängnäs, † 1480) **3**, **2** 100, 103, 121, 124, 138, 144, 160, 163.
— Michelsen (borgm. i Malmö 1520) **3**, **2** 383, 398.
— Mårtensson (fogde i Dalarne 1437) **3**, **1** 384, 387.
— Nilsson (skånsk frälseman 1396) **3**, **1** 89.
— Åkesson, se Tott.
Hansen, Fredrik Vilhelm (generaldirektör, † 1929) **14** 470 (portr.), 471.
Hansson, Josef (bondeståndets talman 1765) **9** 394, 444.
— Jost (kamrer, † 1642) **7** 85, 86.
— Nils (förutv. statsråd, prof., f. 1867) **14** 261 (portr.), 262, 278, 520, 565, 568.
— Ola (förf., † 1925) **13** 390, 398, 400, 407 (portr.), 408–09.
— Per Albin (statsminister, socialdem. partiets ordf., f. 1885) **14** 318, 517 (portr.), 518–19, 523, 532, 662.
Harald, *danska konungar:*
— Hildetand (sagokon.) **1** 278–80, 412–13.
— (800-t.) **1** 424.
— Gormsson (Blåtand, † omkr. 990) **1** 284–87.
Harald (dansk tronpretendent, 1100-t.) **2** 59.
— (viking, broder till Ingvar den vittfarande, som † 1041) **1** 311, 313.
— (nord. vikingahövd., 800-t.) **1** 317.
Harald, *norska konungar:*
— Grenske (900-t.) **1** 290.
— Hårfager († 933) **1** 233, 277, 283, 296.
— Hårdråde (Sigurdsson, † 1066) **1** 291, 296, 309–10, 339, **2** 25.
Harald Stensson, se Gren.
— Svenske (pseudonym för förf:n till en broschyr 1912) **13** 368.
Haraldson, A. (pseudonym för förf:n till en uppsats 1882) **13** 368.
Harbitz, Georg Prahl (norsk präst o. politiker, † 1889) **12** 401.
Hardenberg, Karl August von (preuss. statsman, † 1822) **11** 262.
Hartmansdorff, Jakob August von (pres. i Kammarrätten, politiker, † 1856) **11** 267, 312–13, 317–18, 320, 329–31, 333, 344, 365, 374, 403–04, 418–19, 423, 431, 440, 443, 446, 455–57, 462–63, 465, **12** 23, 25, 26, 29, 30, 38, 39 (portr.), 42, 47–51, 55–57, 61, 63–68, 97, 143–44, 148, 150, 154–57, 160, 162, 166, 168, 174, 207–08, 227, 281–82, 294.
— Kristofer Egidius (major, † 1818) **10** 222, 232.
Hasselberg, Per (bildhuggare, † 1894) **13** 428–29, 431.
Hasselqvist, Fredrik (naturforskare, † 1752) **9** 306.
Hasselrot, Berndt Fridolf Engelbrekt (statsråd, hovr.president, † 1930) **14** 114, 116, 177 (portr.), 305–06, 309, 335.
— Bror Karl (förutv. statsråd, landsh., f. 1882) **14** 528.
— Karl (borgm., politiker, † 1890) **12** 143.
Hastfehr, Bernt Johan (överste, † 1809) **10** 155, 157, 171–72, 188.
— Jakob Johan (fältmarskalk, generalguvernör, † 1695) **8** 226, 244, 246.
Hasting, (viking, Björn Järnsidas fosterfar, 800-t.) **1** 282, 318.
Hatstatt, Claus von (Hadstett, tysk krigsöverste i Gustav I:s tjänst) **4** 389.
Hatzfeld, Frans (bisk. i Würzburg 1631) **6** 366–67, 378.
— Melchior von (tysk fältmarskalk, † 1658) **7** 59, 60, 96, 99, 103, 129–30, 316–17.
Hauptmann, Gerhardt (tysk förf., f. 1862) **13** 432.
Havrincourt, Louis de Cardevac, markis d' (fransk diplomat, † 1767) **9** 373, 386.
Hazelius, Artur Immanuel (Nord. Museets grundare, † 1901) **13** 294, 349, 402–03 (portr.), 439.

Johan August (generalmajor, publicist, † [illegible]) 12 [illegible] 411.
Hebbe, [illegible] † [illegible]) 12 [illegible].
Hebron, se Hepburn.
Heckscher, Edvard (bankdir., † 1910) 14 [illegible].
— Eli Filip (nationalekonom. prof., f. 1879) 14 210, 290–91 (portr.), 430, 544, 580, 584, 613.
— Sofi (f. Rubenson, † 1918, donator, g. m. bankdir. Edv. H.) 14 637.
Hedberg, Tor Harald (förf., teaterchef, † 1931) 13 361, 390, 400, 408, 41[illegible].
Hedblom, Sven (Röda korsdelegat i Ryssl., † 1918) 14 434.
Hedborn, Samuel Johan (kyrkoh., skald, † 18[illegible]) 11 [illegible].
Hedén, Erik (skriftst., † 1925) 14 213, 615, 617.
Hedenlund, Lars Axel (bankdir., f. 1859) 14 1[illegible].
Hederstierna, Fredrik Ludvig Salomon (statsråd, landsh., † 1900) 13 76, 90, 250.
— Karl Fredrik Vilhelm (utrikesminister, överståth., † 1928) 13 250, 14 13, 526–27 (portr.), 528.
Hedin, Sven Adolf (publicist, politiker, † 1905) 12 385, 13 14, 30, 48, 59, 66, 79, 81, 87, 93, 94, 107, 110 (portr.), 111, 115, 118, 136, 142, 148, 157, 160, 164, 170, 173, 186, 199, 208, 228, 235, 14 490.
— Sven Anders (forskningsresande, f. 1865) 13 348, 14 80, 81 (portr.), 97–99, 202.
Hedlinger, Johan Karl (medaljgravör, † 1771) 9 324.
Hedlund, Sven Adolf (publicist, politiker, † 1900) 12 206, 13 52, 333–34 (portr.).
Hedman Abraham (fabrikör, politisk intrigör 1747) 9 220, 223.
Hedvig (reg. drottn. av Polen, † 1399, g. m. Vladislav V) 3, 1 50.
— (av Polen, † 1431, dotter av Vladislav Jagello) 3, 1 160–61, 171, 173.
— (av Polen, † 1573, dotter av Sigismund I) 4 122.
— (av Ravensberg, g. m. marsken Torgils Knutsson, som † 1306) 2 1[illegible], 154.
— Eleonora (av Holstein-Gottorp, sv. drottn., † [illegible], g. m. Karl X Gustav) 4 440 (släktt.), 7 256–58, 8 5–7 (portr.), [illegible] 219, 226, 269–70, 292, 294–95 (portr.), 301, 450 (portr.), 451, 12 [illegible] (släktt.).
— Elisabet Charlotta, se Charlotta.
— Sofia (av Sverige, † 1708, dotter av Karl XI, g. m. Fredrik IV av Holstein-Gottorp) 8 292, 304–05 (bild), 317–18 (portr.), 466, 9 7, 240 (släktt.), 11 83 (släktt.).
Hegel, Friedrich (tysk filosof, † 1831) 13 348, 409.
Heidenstam, Gerhard Johan Baltasar von (diplomat, † 1803) 10 127, 149, 1[illegible].
— Karl Gerhard von (envoyé, † 1[illegible]) 14 513.
— Karl Gustav Verner von (förf., † 1940) 3, 1 433, 13 338, 382, 391 (portr.), 393, 395–404, 407–10, 432, 14 99.
Heidersdorff, Reinwald von (tysk hövitsman i Stockholm 1523) 4 21, 46.
Heikel, Teodor August (finsk landsh., f. 1863) 14 374, 376, 386.
Heine, Heinrich (tysk skald, † 1856) 13 361.
Heinsius, Nicolaus (nederl. filolog, sändebud i Sverige, † 1681) 7 179.
Heland, Martin Rudolf (kopparstickare, † 18[illegible]) 10 11[illegible].
Held, Friedrich Wilhelm Alexander (tysk skriftst., † 1872) 13 369.
Helena (drottn. av Polen, g. m. Alexander, som † 1506) 3, 2 240, 250.
— (dotter av kon. Sverker d. y., g. m. Sune Folkesson) 2 77, 393.
— (S:t H. av Skövde, Elin, äldre medeltid), 2 34, 56, 389.
— Filipsdotter (av Sko, g. m. Holmger Knutsson, som † 1248) 2 77.
Helge (dansk kon., 500-t.) 1 271.
— (viking, nämnd å runsten) 1 422.
— Hundingsbane (sagohjälte, besjungen i Eddan) 1 386.
Hellberg, Jonas (borgare, † 1756) 9 279.
— Johan Carl (publicist, † 1877) 12 17.
— Karl Maurits Bernhard (publicist, politiker, f. 1859) 14 71, 101, 116, 121, 125, 360.
Hellichius, Abraham, se Gustafschiöld.

Hellner, Johannes (förutv. utrikesminister, f. d. justitieråd, f. 1866) **13** 240, **14** 234–36, 341, 351, 402, 404, 408, 410 (portr.), 416, 502–03.
Hellqvist, Karl Gustav (målare, † 1890) **13** 425.
Hellström, Paul (statsråd, prof., † 1927) **14** 569.
Helmfelt, Simon Grundel (riksråd, fältmarskalk, † 1677) **8** 106, 108, 112, 116, 122.
Helmich (dekan i Uppsala, † 1450) **3**, **2** 19.
Helsing, se Martinus Olai Helsing.
Helvig (av Holstein, sv. drottn., † 1324, g. m. Magnus Ladulås) **2** 119, 121, 125, 201.
Helvig, Karl Gottfrid (generalfälttygmäst., † 1844) **10** 327.
Hemming (bisk. i Åbo, † 1366) **2** 223–24.
Henri, se Henrik.
Henrik, *konungar av England:*
— III († 1272) **2** 101–02.
— IV († 1413) **3**, **1** 104–07 (bild).
— V († 1422) **3**, **1** 104–07, 151.
— VI (kon. av Engl. 1422–61, † 1471) **3**, **2** 55, 57.
— VIII († 1547) **4** 204, 210–11 (portr.), 212.
Henrik, *konungar av Frankrike:*
— I († 1060) **1** 291.
— II († 1559) **4** 395, 397 (bild), **5** 60.
— III (av Anjou, 1573—74 även kon. av Polen, † 1589) **5** 149, 155.
— IV († 1610) **5** 345–46, **6** 138, 143, 168, 319, **11** 178.
Henrik I (Fågelfängaren, tysk kon., † 936) **1** 284–85.
— II (greve av Holstein, † 1385) **2** 201, 258, 268–71, 273–74, 277–79, 290–91, 318.
— II (hert. av Longueville, † 1663) **7** 100, 139.
— (hert. av Anjou) se Henrik III, kon. av Frankrike.
— (hert. av Braunschweig, † 1568) **4** 393, **5** 154 (släkt.).
— av Lettland (skildrare av de livländska provinsernas historia, slutet av 1100-t.) **2** 63.
— (hert. av Mecklenburg, † 1383) **2** 233, 241–42, 256, 275, 278, 281, 307.
— (hert. av Mecklenburg, förra hälften av 1500-t.) **3**, **2** 355, **4** 210.
— (Henri, hert. av Rohan, † 1638) **5** 345, **6** 239, 386.
— (hert. av Slesvig, † 1427) **3**, **1** 156–57, 179–80, 192, 198.
— av Valois, se Henrik III, kon. av Frankrike.
— (prins av Werle, g. m. Birger Jarls dotter Rikissa) **2** 110.
— (bisk. i Linköping omkr. 1279) **2** 136.
— (bisk. i Sigtuna, † 1134) **2** 41.
— den helige (bisk. i Uppsala, Finlands apostel, † omkr. 1157) **2** 48, 51, 389.
— Julius (hert. av Braunschweig-Lüneburg, † 1613) **5** 350.
— Lejonet (hert. av Sachsen o. Bayern, † 1195) **2** 56, 61, **3**, **1** 460.
— [II] Lejonet (furste av Mecklenburg, † 1329) **2** 164, 167, 185–87.
— Vilhelm (greve av Solms, överste i sv. tjänst. † 1632) **6** 371.
— Johannis (bisk. i Västerås, † 1556) **4** 165, 240–42.
— Karlsson (ärkebisk. i Uppsala, † 1408) **3**, **1** 6, 13, 64, 73, 74, 78, 79, 82, 128.
— Klasson, se Horn.
— Mattson, se Huggut.
— Skadelår (dansk prins, † 1134) **2** 38.
— Tagesson (jylländsk adelsman 1441) **3**, **1** 490–92.
— Tidemansson (bisk. i Linköping, † 1500) **3**, **2** 143, 150, 158, 163, 205, 211, 237, 248, 268, 270–71, 279–81, 287, 290.
Henschen, Lars Vilhelm (rådman, † 1885) **12** 194.
Hepburn, John (Hebron, från Skottland, sv. överste, sedan fransk marskalk, † 1636) **6** 206, 357, 360.
Herbest, Johan (polsk hovpredikant hos Katarina Jagellonica) **5** 178, 189.
Herger (hövd. i Birka 830) **1** 425–26.
Herkules (hovnarr hos Erik XIV) **5** 40.
Herlenius, August (kabinettskammarherre, industriman, † 1930) **14** 559–60 (portr.).
Herlitz, Karl Georg (vice häradsh., † 1935) **14** 80.
Herman länge (budbärare till Dacke 1543) **4** 281.
Hermansson, Johan von (generalmajor, † 1793) **10** 132.
— Mattias von (riksråd, president, † 1789) **9** 248, 379, 413, 421, 450, **10** 4, 26.
Hermelin, Josef (godsägare, nykterhetsman, † 1938) **14** 660.
— Karl (riksråd, † 1789) **9** 397, 407, 420.
— Olof (statssekr., † 1709) **8** 386.

— Samuel Gustav [illegible], † [illegible] **10** [illegible]
Herodotos (grek. historieskr., † 424 f. Kr.) **1** [illegible]
Herröd (kon. i Götaland, fader till Ragnar Lodbroks maka Tora) **1** 280–81.
Herschel, Frederick William (eng. astronom, † 1822) **11** 274.
Herslow, Karl Kristian Peter (publicist, politiker, finansman, † 1933) **13** 85, 115, 118, 128, 131, [illegible], 140, 142–[illegible], 152, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible].
Hertz, Henrik (dansk förf., † 1870) **13** 353.
Herwegh, Georg (tysk skald, † 1875) **12** 198.
Herweghr, Daniel (bisk. i Karlstad, † 1787) **10** 117.
Hesselgren, Kerstin (f. d. yrkesinspektris, riksdagsledamot, f. 1872) **14** 492 (portr.), 632.
Hessenstein, Fredrik Vilhelm von (naturl. son av kon. Fredrik I, riksråd, fältmarskalk, † 1808) **9** 140, 166, 168, 351–52, 463, **10** 63, 204.
— Hedvig Ulrika von (Fredrik I:s älskarinna, † 1744, dotter av riksrådet E. D. Taube) **9** 126–27 (portr.), 140–41, [illegible], [illegible].
— Karl Edvard von (naturl. son av kon. Fredrik I, generalöjtn., † 1769) **9** 140, 166, 168.
Heurlin, Christofer Isak (statsråd, bisk. i Växjö, † 1860) **11** 338, 340, 344, 414, 421, [illegible], [illegible], [illegible], 452, [illegible], 465, 474, 478, **12** 18, 19, 22 (portr.), 23, 62, 144, 231.
— Nils Agaton (protokollssekr., † 1858) **11** 451.
— Sven (riksdagsman, † 1873) **11** 452.
Heyman, Hugo Ivar (sekr., † 1936) **14** 278.
Hielm, Jonas Anton (norsk advokat, † 1848) **11** 399.
Hierta, Fredrik Filip (publicist, † 1889) **12** 194.
— Gustav (överstelöjtn., publicist, † 1859) **11** 316, 331, 340, 344, 346, 418, 423–24, 445, 452–53, 463, 471.
— Hans, se Järta.
— Lars Johan (publicist, politiker, affärsman, † 1872) **11** 417, 447, 453, 466, 470, **12** 17, 34 (portr.), 36, 43, 49, 51, 59, 70, 150, 170, 206, 250, 259, 288, 299, 346–47, 383, **13** 331.
Hildebrand, Bror Emil (riksantikvarie, † 1884) **12** 205.
— Hans Olof Hildebrand (riksantikvarie, † 1913) **13** [illegible]
— Karl Emil Hildebrand (fil. dr, publicist, f. 1870) **14** 4, 19, 20, 115, 283–84, 324, 353, 358, 363, 384, 484, 625, 662.
— Michael (ärkebisk. i Riga, † 1509) **3**, **2** 219, 221, 224, 226–29, 233–34, 240.
Hilleström, Per, d. ä. (målare, † 1816) **9** 324, **10** 110.
Himmelstierna, se Samson von H.
Hindenburg, Paul von (von Beneckendorff und von H., tysk rikspresident, generalfältmarskalk, † 1934) **14** 429.
Hiärne, se Hjärne.
Hjalmarson, Harald Ossian (överstelöjtn., finsk general, † 1919) **14** 394.
Hjalte Skäggesson (isl. sändebud till Olof Skötkonung 1017) **1** 290–91, [illegible].
Hjalte, Torvald (isl. skald omkr. 990) **1** 286.
Hjelt, Edvard Immanuel (finl. kemist, prof., senator, † 1921) **14** 401.
Hjort, Krister Persson (hovmäst. hos Erik XIV) **5** 89, 102, 112, 117.
Hjort-Lorentzen, Peter (sönderjylländsk patriot, † 1845) **12** 82.
Hjortsberg, Lars (skådespelare, † 1843) **11** [illegible].
Hjorvard (viking, nämnd på runsten) **1** 325.
Hjärne, Gustav Adolf (riksråd, † 1805) **9** [illegible], 414, 421, [illegible], **10** [illegible].
— Harald Gabriel (historiker, prof., † 1922) **13** 177–78 (portr.), 208, 214, 234, 332–38, 400, **14** 320, 362, 388.
— Jon (riksråd, 1300-t.) **2** 286, 288.
— Urban (läkare, naturforskare, † 1724) **8** 69, 70 (portr.), 264–65, 463.
Hochschild, Karl Fredrik Lotharius (utrikesminister, † 1898) **12** 126–27, [illegible] **13** [illegible]
Hoffman, Melkior (tysk predikant i Stockholm, 1520-t.) **4** 151.
Hoffmann von Fallersleben, August Heinrich (tysk skald, † 1874) **12** 198.
Hofman, Sven (bondeuppviglare, † 1706) **9** 405–60.
Hofsten, Sten Erland von (godsägare, riksdagsman, † 1867) **12** 292.

53—231162. Sveriges historia XI.

Hohenhausen, Carl Ludvig von (statsråd, generalmajor, † 1866) **12** 52, 72.
Hohenzollern (huset) **6** 192, **7** 248.
— Albrekt von (Tyska ordens högmästare 1511) **3**, **2** 356, 362, 384–86.
Holberg, Ludvig (dansk förf., † 1754) **13** 428.
Holck, Henrik (Holk, kejserl. generalfältmarskalk, † 1633) **6** 218, 351, 418, 421–24, **7** 41.
— Kristian (danskt riksråd † 1641) **6** 165.
Holger Karlsson, se Gera.
Holm, Gustav (borgm., talman i borgarståndet på 1840-t.) **11** 451, **12** 23.
— Johan, se Leijoncrona.
Holmbergson, Johan (rättslärd, prof., † 1842) **11** 360, 367.
Holmfrid (Olof Skötkonungs dotter eller syster, g. m. Sven jarl) **1** 289.
Holmger (viking, nämnd å hällristning) **1** 408.
— Karlsson (riddare, 1200-t.) **2** 129.
— Knutsson (kon. Knut Långes son, † 1248) **2** 77–79. G. m. Helena Filipsdotter.
Holmgren, Alarik Fritiof (fysiolog, prof., † 1897) **13** 361.
— Ann Margaret (f. Tersmeden, † 1940, g. m. A. F. H.) **14** 381, 628 (portr.), 630.
— Herman Teodor (arkitekt, † 1914) **13** 438.
Holmquist, Karl Fredrik (statsråd, landsh., † 1922) **14** 516.
Holmström, Hans Olov (ärkebisk., † 1855) **12** 144.
— Israel (skald, † 1708) **8** 465.
Holst, Åke Göran (major, † 1812) **10** 282.
Holtermann, Oskar Klas Fleming (kabinettskammarherre, † 1932) **14** 50.
Homberg, Heinrich von (överste höfvitsman i Riga 1478, † 1479) **3**, **2** 178–81.
Homeros (forngrek. skald) **1** 197, **4** 205.
Honorius III (påve 1216—27) **2** 72, 74.
Hoof, Jakob Otto (predikant, † 1839) **11** 364.
Hoorn, Paridon van (von Horn, holl. köpman i Sverige på 1600-t.) **5** 344, **6** 265.
Hope, Alexander (eng. general, † 1837) **11** 230.
Hord (kon. i Själland, nämnd å Rökstenen) **1** 420.
Horn (finska ätten) **5** 149 (släktt.), **8** 186.
— Adam (riksråd, generallöjtn., † 1778) **9** 246, 271, 369, 374, 420, 445, **10** 4.
— Arvid Bernhard (kanslipresident, † 1742) **8** 373–74, 377, 455, 457, 498, **9** 2 (portr.), 33–36, 45, 47, 51, 61–153 (minnespenning 83, portr. 87), 158, 227–28, 279, 369, 378, 471.
— Bengt (riksråd, generalguvernör, hovr.president, fältmarskalk, † 1678) **7** 264.
— Evert (fältmarskalk, † 1615) **5** 149 (släktt.), 342, **6** 42, 43, 50–52, 56.
— Filip (pommersk kansler 1630) **6** 305.
— Fredrik (general, † 1796) **10** 135, 221.
— Gustav (riksmarsk, fältmarskalk, † 1657) **5** 149 (släktt.), **6** 151–52, 163–64, 172, 184–85, 188, 202, 214–15, 268, 304–05 (portr.), 315, 317, 322–24, 335, 338–39, 344, 358–61, 370, 378–79, 385, 390, 392–93, 413, 423, **7** 32–38, 46–48 (portr.), 49, 50, 117, 120–21, 152, 155, 274, 284.
— Gustav (kammarherre, diplomat, † 1639) **6** 377.
— Gustav Jakob (H. af Rantzien, hovmarskalk, † 1756) **9** 273–76.
— Henning Rudolf (H. af Rantzien, riksråd, generalfälttygmäst., † 1730) **8** 338, 366.
— Henrik Karlsson (riksråd, † 1618) **5** 149 (släktt.), **6** 7, 34, 50, 56.
— Henrik (fältmarskalk, † 1693) **8** 99, 101, 120, 129–30.
— Henrik Klasson (ståth., † 1595) **4** 412, 417, **5** 25, 26, 65, 144–46, 149 (släktt.), 150.
— Jöran Henriksson (överste, † 1602 el. 1605) **5** 149 (släktt.).
— Karl Henriksson (ståth., † 1601) **5** 146, 149 (släktt.), 150–51, 230, 337.
— Klas Fredrik (sedermera Fredrik Claesson, major, † 1823) **10** 221, 225.
— Klas Fredrik (landsh., † 1865) **11** 316, 320, 344, 423, 453, 459, 462, 469, 473–74, **12** 50.
— Klas Kristersson (amiral, fältmarskalk, † 1566) **4** 412, 415–17, **5** 11, 19, 20, 23, 45, 50, 53, 54, 56, 63, 64, 83, 149 (släktt.).
— Klas Kristersson (riksråd, † 1651) **6** 202.

— Krister (fältmarskalk, generalguvernör, † 1692) **7** 382.
— Krister Klasson (krigshövitsman, lagman, † 1612) **5** 149 (släktt.), 262, 291, 295, 302, 320–21.
— Paridon von, se Hoorn.
Hosius, Stanislaw (polsk kardinal, † 1579) **5** 178.
House, Edward Mandell (amerik. överste, politiker, † 1938) **14** 501.
Howard, Esme William (eng. diplomat i Stockholm 1913–19, f. 1863) **14** 304–05.
Hoya, Johan av (riksråd, † 1535) **4** 66, 74, 147, 176, 182, 206, 210, 216, 219, 240. Gemål: se Vasa, Margareta Eriksdotter.
Huggut, Henrik Mattsson (sekr. hos Johan III, levde ännu 1607) **5** 68.
Hugleik, se Hygelâc.
Hultberg, O. T. (polismäst. i Stockholm 1838) **11** 441.
Humble, Gustav Adolf (bisk. i Växjö, † 1741) **9** 119.
Humboldt, Wilhelm von (tysk statsman, † 1835) **11** 262.
Hummelhjelm, Wilh. Rudolf (protokollssekr., † 1794) **10** 56.
Husberg, Karl Sigfrid (statsråd, landsh., † 1928) **13** 187, 195, 207, 209, 217, 224.
Huss, Erik Gunnar (generaldirektör, † 1939) **14** 552.
— Magnus (läkare, prof., † 1890) **12** 155–56 (portr.).
Hutten, Ulrik von (tysk humanist, † 1523) **4** 102.
Huysmans, Camille (belg. politiker, f. 1871) **14** 331.
Huitfeldt, se Hvitfeldt.
Hwasser, Israel (filosof, läkare, prof., † 1860) **11** 366–67 (portr.), **12** 138, **13** 348.
Hvit, Claudius (mäster Claves, ordinarius i Linköping, † 1568) **4** 291.
Hvitfeldt, Arild (Huitfeldt, dansk rikskansler, historieskr., † 1609) **2** 256–57, **3, 1** 531, **3, 2** 205.
— Poul (dansk amiral, † 1592) **5** 54.
Hyckert, Anders Jansson (talman i bondeståndet 1823, † 1826) **11** 96, 105, 314, 323.
Hygelâc (Hugleik, götarnas kon., † 516) **1** 242, 272, 316.
Hülphers, Ernst Walter (förf., f. 1871) **14** 395.
Hylthen, Anders (adl. von Hylteen, borgm. i Stockholm, † 1721) **9** [illegible].
Håkan (Håkon), [illegible]
— Håkansson (den gamle, † 1263) **2** [illegible], 80, 86, 88, 93–98, 122.
— Håkansson (den unge, tronföljare med konunganamn fr. 1240, † 1257) **2** 86, 93, 94, 110.
— [V] Hålägg († 1319) **2** 147, 151, 153, 155–66, 173, 175, 177, 181, 191, **3, 1** 456.
— [VI] Magnusson (kon. i Sverige o. Norge, † 1380) **2** 213, 215, 239–40, 242, 246–47, 251–52, 256, 258, 261–84, 287–89, 291, 306, 354, **3, 1** 33, 58, 509.
— VII (förut prins Karl av Danm., f. 1872) **13** 273 (släktt.), **14** 175 (portr.), 427.
Håkan (jarl i Norge omkr. år 1000) **1** 289.
— (jarl i Norge omkr. 1060) **2** 25.
— Röde (sv. kon. efter Stenkil, 1070-t.) **2** 26–28.
— Bengtsson (son av hert. Bengt Algotsson, 1300-t.) **2** 249.
Håkansson, Anders af (pres. i Kommerskoll., landsh., † 1813) **10** 174, 206, 209, 236, 245, 281, **11** 88, 89, 92, 100, 105, 107–08, 120–22, 131, 215.
— Olof (talman i bondeståndet, † 1769) **9** 248, 251 (portr.), 265, 369, 394, 398, 419, **10** 174, **11** 88.
Håkon, se Håkan.
Hård, Carl Gustav (statsråd, † 1841) **11** 440, 462–63.
— Johan Ludvig (överste, sedan preuss. generallöjtn., † 1798) **9** 246, 272–77.
— Karl Gustav (riksråd, general, † 1744) **9** 149–51, 15[illegible].
— Knut Bengtsson (ståth. i Västergötl., Värml. o. Dal 1567) **5** 119.
Hårek (norsk hövd., 1000-t.) **1** 334.
Hårleman, Karl (trädgårdsarkitekt, † 1753) **8** 270, **9** 322.
Härmund Hårdyx (viking) **1** 328.
Hästesko, Jakob Henriksson (riksråd, † 1567) **5** 56, 63, 94.
— Johan Henrik (överste, † 1790) **10** 161–62, 164, 206.
Höckert, Johan Fredrik (målare, † 1866) **12** 214, **13** 418, 420–21 (portr.).
Hög, Jost (danskt riksråd, † 1646) **6** 228–30.
— Magnus (danskt riksråd, † [illegible]) **7** 352.

Höglund, Karl Zeth Konstantin (borgarråd, politiker, f. 1884) **14** 97, 197, 203, 213, 293, 324, 476, 615–18 (portr.)
— Otto Magnus (grossh., † 1933) **14** 385, 413.
Högqvist, Emilie (skådespelerska, † 1846) **12** 216.
Högström, Per (kyrkoh. i Lappland, † 1784) **9** 326.
Höjer, Benjamin Karl Henrik (filosof, prof., † 1812) **10** 336–37 (portr.), 340, **11** 105, 359, 366.
— Torvald (envoyé, † 1937) **14** 507.
Hök, Sven (fogde på Ulvåsa, † 1520) **3**, **2** 392–94, 399.
Höpken, Anders Johan von (kanslipresident, † 1780) **9** 142–43, 217, 219, 253–55 (portr.), 256–57, 261–62, 266, 336–38, 343, 346–48, 362–64, 373–75, 378, 396, 472, **10** 4, 26, 85, 136.
— Daniel Niklas von (statsman, pres. i Kommerskoll., † 1741) **8** 467, **9** 30, 34, 71, 127–29, 131, 134–35, 140, 158.
— Karl Fredrik von (pres. i Kammarkoll., † 1778) **9** 135, 136, 139, 145, 248.
Höppener, Per Johan (publicist, † 1802) **10** 109.
Hörberg, Per (målare, † 1816) **10** 110.
Hörnfeldt, Per Olof (riksdagsman, † 1890) **13** 123.
Höskuld (isländare, 900-t.) **1** 351.

Ibsen, Henrik (norsk dramatiker, † 1906) **13** 218, 239, 343, 353, 355, 370–84, 387, 390–91, 400, 404, 410.
— Sigurd (norsk statsminister i Stockholm 1903—05, förf., † 1930) **13** 218, 223–24.
Ifvarsson, Karl (politiker, lantbr., † 1889) **12** 367, 379, 383, 386, **13** 17 (portr.), 18, 21, 24, 26, 36, 38, 42, 47, 54, 62, 69, 70, 75, 77, 81, 82, 84, 85, 98, 111–15, 118, 121, 127–28, 131–32, 136.
Igelström, Otto Henrik (rysk general, generalguvernör, † 1823) **10** 197, 202.
Ignell, Nils (teol. skriftst., † 1864) **12** 194.
Igor (Ingvar, Ruriks son, rysk storfurste, † 945) **1** 307.
Ihre, Albrekt Elof (utrikesminister, † 1877) **11** 446, 450, 461–63, 466, 469, 479, **12** 20, 50, 116.
— Johan (språkforskare, skytteansk. prof., † 1780) **1** 224, **9** 300–01 (portr.), **10** 89.
Iliana Erengisledotter, se Gedda.
Ilkka, Jakob (bondeledare i Österbotten, † 1597) **5** 281.
Ilow, Kristian Fredrik von (österr. fältmarskalk, † 1634) **7** 42, 43.
Indebetou, Karl Gustav (bruksägare, riksdagsman, † 1893) **12** 386.
Inegeld (Ingjald, rysk fredsfullm., 900-t.) **1** 307.
Ingar (viking, nämnd å runsten) **1** 367.
Inge (norsk kon., † 1161) **2** 52.
Inge, *svenska konungar:*
— d. ä. († omkr. 1115) **2** 23, 26–38, 45.
— d. y. († omkr. 1125) **2** 36–41.
Inge (Ingel, Jon) Mikelsson (uppländsk frälseman 1521) **4** 18.
Ingeborg (dansk drottn., † 1319, g. m. Erik Menved, dotter av Magnus Ladulås) **2** 122, 140, 143, 151.
— (norsk drottn., † 1287, g. m. Magnus Lagaböte, dotter av danske kon. Erik Plogpenning) **2** 96–98.
— (kon. Olov Tryggvessons syster, g. m. jarlen Ragnvald Ulvsson, 1000-t.) **1** 290, 429.
— († 1254, dotter av kon. Erik Knutsson, g. m. Birger Jarl) **2** 76, 89, **3**, **2** 44.
— (Eriksdotter, † omkr. 1357, g. m. hert. Valdemar Magnusson) **2** 162, 166, 173–76, 185–86.
— († omkr. 1360, dotter av norske kon. Håkan Hålägg, g. m. 1. hert. Erik Magnusson, 2. hert. Knut Porse) **2** 147, 156, 160–66, 170–74, 180–88, 193–94, 196, 201, 208.
— († 1370, dotter av Valdemar Atterdag, g. m. Henrik av Mecklenburg) **2** 233, 275, 281, 291.
— (kon. Kristian I:s moster, abbedissa i Vadstena, † 1465) **3**, **2** 40, 76.
— (f. 1878, dotter av danske kon. Fredrik VIII, g. m. prins Karl, hert. av Västergötl.) **13** 270–71 (portr.), 273 (släktt.).
— (nämnd å runsten i Skottl.) **1** 328.
— Bengtsdotter (hel. Birgittas moder, † 1314, g. m. riksrådet Birger Persson) **2** 221.
— Bosdotter, se Natt och Dag.
— Ivarsdotter (Röde, † omkr. 1466, g. m. Axel Pedersson Tott) **3**, **1** 482.
— Ulvsdotter, se Sparre.

Ingegard (sv. drottn., g. m. Sverker d. y. Karlsson) **2** 67.
— (Olof Skötkonungs dotter, † 1050, g. m. storfursten Jaroslav) **1** 291, [illegible]
— (nämnd å runsten i Skottl.) **1** 328.
— Svantepolksdotter (g. m. hertig Bengt Algotssons farfader, Brynolf Bengtsson) **2** 238.
Ingel Hansson, se Svinhufvud.
Ingemar, Peter (bisk. i Växjö, † [illegible] 1530) **3, 2** 309, **4** 76, 162.
— Ingvaldsson (domprost i Västerås 1414) **3, 1** 226.
— Nilsson (dansk storman på Magnus Ladulås' tid) **2** 121.
Inger Ottesdotter (på Östråt), se Römer.
Ingjald Illråde (sveakon. av Ynglingaätten, † omkr. 650) **1** 269, 273–77.
Ingrid (av Sverige, kronprinsessa av Danm., f. 1910, g. m. kronprins Fredrik) **4** 12.
— av Skänninge (helgon, † 1282) **3, 1** 225.
— (vikingakvinna, nämnd å runsten) **1** 367.
— (Ragnvaldsdotter, g. m. 1. danske prinsen Henrik Skadelår, † 1134, 2. norske kon. Harald Gille, † 1136) **2** 38, 45.
— (Svantepolksdotter, 1288 g. m. Folke Algotsson) **2** 133, 393.
Ingvar (den vittfarande, varägerhövd., † 1041) **1** 311–13, 415, **2** 27.
— (Ivar, Ragnar Lodbroks son) **1** 321.
— (Östens son, sveakon. av Ynglingaätten) **1** 269, 273, 303.
Inn- och Knyphausen, se Knyphausen.
Innocentius, *påvar:*
— III (påve 1198—1216) **2** 69, 71, 82.
— IV (påve 1243—54) **2** 89, [illegible]
— VI (påve 1352—62) **2** 232, 234.
— VIII (påve 1484—92) **3, 2** 220, 223, 232–33, 236.
— X (påve 1644—55) **7** 2[illegible].
— XI (påve 1676—89) **7** 242.
Insulander, Per Erik Gustav (generaldirektör, f. 1871) **14** 569.
Irene (rysk storf:a, dotter av tsar Mikael, som † 1645) **7** 114.
Irgens, Nils Christian (norskt statsråd, militär, † 1878) **12** 401.
Isabella (av Polen, † 1559, g. m. Johan Zapolya av Siebenbürgen) **5** 154 (släktt.).
— (infantinna av Spanien, regentinna i sp. Nederländerna, † 1633) **6** 238, 411.
Isak [illegible]
Iserhel, Elsebe (g. m. Herman I., se [illegible]) **4** [illegible]
— Herman (köpman i [illegible] Gustav Vasas tid) **4** 12, 37, 51, 56, 60, 63, 64, 163, 181–82, 197–98, 203.
Ismail pascha (Karl XII:s motståndare i Bender 1713) **8** 438–39.
Israel Birgersson (två vingar, hel. Birgittas broder, [illegible] † 1371) **2** [illegible] 226.
Ivan III (storf. av Moskva, † 1505) **3, 2** 167–68, 175–76, 218, 220, 223–25, 229, 231–32, 237–41, 249–51, 256, 261, 278, 280, 288–91, 305, 315.
— IV Vasiljevitj (den förskräcklige, tsar av Ryssl., † 1584) **4** 181, 407–08, 414–16, 419, **5** 20, 21, 66 (portr.), 67–71, 117, 123, 143–53, 158, 340.
— VI (tsar av Ryssl., † 1764) **9** 163, 172.
— Ivanovitj (rysk tronföljare 1566) **5** 70.
Ivar (mäster Ivar, dansk, Gustav I:s lärare) **4** 8.
— Axelsson, se Tott.
— Ivarsson (liljeörn, riddare, † 1567) **5** 97, 102.
— Jönsson (väpnare 1486) **3, 2** 222.
— Månsson, se Stiernkors.
— Vidfamne (nord. kon., omkr. 650) **1** 275, 277–78.
Ivor (Ivar, rysk fredsfullm., 900-t.) **1** 307.

Jacobsen, Jens Peter (dansk förf., † 1885) **13** 369.
Jacobus Erici (1583 anställd vid kollegiet i Stockholm, sedan prof. i Uppsala, domprost, † 1619) **5** 188, 291.
— de Voragine (ärkebisk. av Genua, † 1298) **2** 389.
Jakob, *konungar av Engl. o. Skottl.:*
— I († 1625) **5** 345, **6** 33, 53, 55, 57, 135, 137, 14[illegible], 167–68, [illegible], 176–77.
— II (avsatt 1688, † 1701) **8** 279, 350.
— III, se Jakob Stuart.
Jakob, *konungar av Skottland:*
— III († 1488) **1** [illegible], se Margareta.
— VI, se Jakob I av Engl. o. Skottl.
Jakob (S:t Jakob i Compostella) **2** 222.
— (bisk. av Bergen 1397) **3, 1** 65.
— (ärkebisk. i Lund 1397) **3, 1** 64, 73, 74, 78, 79, 82.

— (mäster Jakob, kyrkoh. i Mora 1524) **4** 84, 85, 95, 96, 147.
— (dansk greve, innehade Norra Halland 1304) **2** 152–53, 160.
Jakob Andreæ (tysk teolog, † 1590) **5** 323.
— Kettler, hert. av Kurland, † 1682) **7** 287.
— Erlandsön (ärkebisk. i Lund, † 1274) **2** 95–98, 105.
— Henriksson, se Hästesko.
— Jakobsson (Snakenborg), se Bååt.
— Ulfsson (örnfot, ärkebisk. i Uppsala, † 1521) **3, 1** 349, **3, 2** 139, 143–45, 148–52, 156, 160–64, 176–77, 183, 186, 191, 193–94 (bild), 196, 198–99, 208–09, 217, 220, 227, 230, 233, 235, 237–38, 240, 242–93, 298, 302, 304, 315–16, 319–22, 327, 330–33, 336, 339–49, 352–54, 358–59, 363, 382, 389, 392–94, **4** 14, 444.
Jansson, Erik (sektstiftare, † 1850) **12** 193.
— Eugen Fredrik (målare, † 1915) **13** 429–30 (bild), 435.
— Gustav (överingenjör, † 1934) **14** 559.
— Hans (talman i bondeståndet 1844, † 1854) **11** 422, 450–51, 453, 457, **12** 23, 44.
— Jan, se Livijn, K. J.
— Lars Johan (i Djursätra, riksdagsman, † 1918) **14** 14, 27, 30,
Jarlabanke (byggde bro vid Täby på 1000-t.) **1** 361–62, 367.
Jaropolk (rysk furste, † 980) **1** 306.
Jaroslav (rysk storfurste, † 1054) **1** 291, 293, 307.
Jeanne d'Arc (fransk hjältinna, † 1431) **3, 1** 346, 349.
Jeannin, Pierre (fransk statsman, † 1623) **6** 143.
Jedvard (Erik den heliges fader) **2** 47.
Jenewitz, Josua, se Genewitz.
Jens (bisk. i Oslo 1449) **3, 2** 13.
Andersen (Andersson, bisk. i Odense, sedan i Strängnäs, † 1537) **3, 2** 389, 392, 395, 399, **4** 1, 20, 29, 30, 32, 76.
— Holgersen, se Ulfstand.
Jephson, William (eng. generalmajor, sändebud till Karl X Gustav) **7** 328.
Jeppe Abrahamsson, se Djäkn.
Jericho, Frans (sekr. i en sv. beskickning till Ryssl. 1564) **5** 67.
Jernberg, August (målare, † 1896) **13** 418–20.
Jernskæg, se Jöns Pedersson.
Jesper Marci (superintendent i Värml. † 1591) **5** 188.
Jespersson, Nils, se Cruus.
Joakim (kurf. av Brandenburg, † 1535) **3, 2** 386, **4** 54, **5** 61. Gemål, se Elisabet.
— Fredrik (kurf. av Brandenburg, † 1608) **5** 291.
Joar (broder till Erik den helige) **2** 87.
Joar Blå, se Blå.
Jochnick, Johan Gustav Adolf af (generaldirektör, försäkringsman, † 1943) **14** 581.
Johan, *konungar av Sverige:*
— (I), Sverkersson († 1222) **2** 67, 68, 71–73.
— (II), se Hans, kon. av Sverige, Danm. o. Norge.
— III (kon. av Sverige, † 1592) **4** 228, 232, 249, 292, 294, 297, 316, 351–55, 396, 402–04, 407, 416–21, 426–43, 449 (släktt.), **5** 4–11, 19–32, 41, 68, 69, 76, 85, 88–91, 94–96, 105–251, (släktt. 133, portr. 139, 191, 203), 256, 258, 260, 265–66, 280, 298, 301–04, 305 (släktt.), 321, 323, 332, 344, 347, 349, 361, 365–76, 380–83, 385, 388–91, 395–402, **6** 9–17, 68, 73, 79, 88, 100–01, 107–16, 152, 200, 257, **7** 6, 218, **8** 457.
Johan I (av Pfalz-Zweibrücken, † 1604, pfalzgreve Johan Kasimirs fader) **7** 248.
— II Kasimir (kon. av Polen 1648–68, † 1672) **4** 449 (släktt.) **7** 5, 6, 238, 272–73 (portr.), 274, 276, 279, 290–93, 296–98, 304–06, 308, 311–18, 343, **8** 10, 28.
— III Sobieski (kon. av Polen, † 1696) **7** 299, **8** 129, 376.
— IV (av Braganza, kon. av Portugal, † 1656) **7** 225, 271.
— XIV (greve av Oldenburg, † 1526) **4** 205.
— (hert. av Bayern, † 1443) **3, 1** 107, 147, 406–07, 461–67, 515, 527, 533, 541–42. Gemål, se Katarina.
— (greve av Holstein, † 1359) **2** 195–96, 207–08, 211, 256.
Johan, *hertigar av Mecklenburg:*
— I (kon. Albrekts farbroder) **3, 1** 19–24, 27.
— II (kon. Albrekts kusin) **3, 1** 21–27, 30, 34, 36.
— IV (kon. Albrekts brorson) **2** 324, **3, 1** 17, 20, 38, 94, 95.

Johan (greve av Namur, † 1331, sv. drottn. Blankas fader) **2** 198, 201.
(greve av Nassau, † 1606) **5** 338, 344.
(greve av Nassau, kejserl. minister 1648) **7** 141.
(greve av Ostfrisland 1559) **4** 431.
(den ståndaktige, kurf. av Sachsen, † 1532) **4** 101.
(hert. av Östergötl., son av Johan III, † 1618) **4** 449 (släktt.), **5** 252, 304, 313, 316, 318, 322, 324, 328, 330, **6** 11–15, 17, 19–21, 24–26, 29, 40, 55, 67–73, 77, 93, 121, 124, 129.
(ärkehert. av Österrike, tysk riksforest. 1848—49, † 1859) **12** 101.
— »Länge Johan» (en av Kristian I:s befälh. i Sverige 1471) **3**, **2** 149.
— av Gnesen (ärkebisk. i Polen 1515) **3**, **2** 360–62.
— Adolf (hert. av Holstein-Gottorp, Karl IX:s svåger, † 1616) **5** 301, **12** 83 (släktt.).
— Albert (biskop av Krakau, † 1635, son av Sigismund III av Polen), **6** 195.
— Albrekt (hert. av Mecklenburg, † 1636) **6** 306, 308, 348, 400, 405.
— Albrekt (kon. av Polen, † 1501) **3**, **2** 239.
— Filip (rhengreve av Solms, 1540-t.) **4** 261, 331, 399.
— Fredrik (ärkebisk. av Bremen, † 1634) **6** 159, 318, 397, 405–06, 409–10.
— Fredrik (hert. av Pommern , † 1600) **5** 140.
Fredrik (kurf. av Sachsen, † 1554) **4** 209 (portr.), 210, 254, 256, 393.
— Fredrik (hert. av Sachsen-Weimar, † 1595) **5** 58, 60.
Johan Georg, *kurfurstar av Sachsen:*
I († 1656) **6** 138, 141, 144, 172, 248–49, 310, 317, 326–30 (portr.), 331–40, 343–45, 348, 350–66, 371, 384–87, 390, 395–401, 409, 413–14 (portr.), 415–20, **7** 29–31, 40–42, 46, 52, 57–59, 131–33, 256.
— II († 1680) **8** 153.
— III († 1691) **8** 213, 279.
Johan Kasimir (pfalzgreve av Zweibrücken, hert. av Stegeborg, † 1652) **4** 449 (släktt.), **6** 68, 140–41, 144–45, 219, 258–59 (portr.), 260, 263, 275, 318, 344, 360, 371, **7** 4–9, 168, 248, 252.
— Sigismund (kurf. av Brandenburg, † 1619) **6** 140, 172.
Zapolya (av Siebenbürgen, g. m. Isabella av Polen, som † 1559) **5** 154 (släktt.).
— Arentsson (tillbakaseende ulv, lagman i Södermanl. 1520) **3**, **2** 332, 351, 363, 379–80, 389, 392.
Bertilsson, se Slang.
— Bruddasson (1300-t.) **2** 305.
— Filipsson (storman, † 1280) **2** 114, 121, 133, 170.
— Folkesson (Engelbrekts underbefälhavare 1434) **3**, **1** 265.
— Galeazzo, se Sforza.
— Henriksson (sekr. hos Johan III) **5** 162, 165–66.
— Henriksson, se Reuter
— Karlsson (storman, † 1280) **2** 133.
— Karlsson (färla, riksråd, † 1457) **3**, **1** 329, **3**, **2** 11, 15, 19, 56, 60.
— Kristersson, se Vasa.
— Kristineson, se Sparre.
— Mattisson (borgare i Stockholm 1567) **5** 112–13.
— Månsson, se Natt och Dag.
— Offesson (skånsk storman, upprorsmakare 1339) **2** 206.
— Siggesson, se Siggesson.
— Tomasson, se Grip.
— Turesson (tre rosor, riksråd, † 1556) **4** 101, 155, 210, 247, 272, 302, 304, 315, 320, 441, 448 (släktt.).
Johanna av Holstein-Gottorp († 1760, g. m. Kristian August av Anhalt-Zerbst) **9** 240 (släktt.), **11** 83 (släktt.).
Johannes XXIII (påve 1410—15) **3**, **1** 132.
— (son av kon. Sverker d. ä.) **2** 44.
— (bisk. av Orkneyöarna 1397) **3**, **1** 65.
— (ärkebisk. i Uppsala, † 1187) **2** 62.
— Bothvidi (bisk. i Linköping, † 1635) **6** 297.
— Magni (Magnus, Sveriges siste katolske ärkebisk., † 1544) **1** 223, **2** 74, **4** 65, 66, 77–83, 101–02, 105, 108, 110, 112–14, 121–23, 144, 170, 243, 321, 343, 354–55, 403, **5** 76, 161.
— Matthiæ (Gothus, bisk. i Strängnäs, † 1670) **6** 138, **7** 87, 100, 212–13, **8** 40.
Johansson, August (i Mossebo, riksdagsman, † 1924) **13** 214, 248.
— Carl Oskar (riksdagsman, f. 1870) **14** 317.

— Johan (publicist, † 1860) **11** 305, 448.
— Johan (i Friggeråker, riksdagsman, f. 1872) **14** 626.
— Johan (i Kälkebo, riksdagsman, † 1928) **14** 626.
— Johan (i Noraskog, bergsman, riksdagsman, † 1905) **13** 121, 126, 166–67.
— Lars (Lasse Lucidor, skald, † 1674) **8** 69.
— Martin (bisk. i Härnösand, † 1908) **13** 209.
Johnson, Axel (generalkonsul, industriman, redare, † 1910) **14** 152–53 (portr.).
— Axel Ax:son (generalkonsul, industriman, redare, f. 1876) **14** 419 (portr.).
Jolin, Johan Kristofer (skådespelare, förf., † 1884) **12** 216.
Jon (präst i Svärdsjö 1521) **4** 16.
— Andersson (en av Nils Dackes män) **4** 269.
— Eriksson (kanik i Uppsala 1520) **3, 2** 393–95.
— Jönsson (väpnare 1520) **3, 2** 370.
— Jönsson i Gisleberga (hövitsman på Nyköpingshus 1435) **3, 1** 313.
Jonas Magni (prof., bisk. i Skara, † 1651) **6** 294.
Jonsson, J. A. (i Hökhult, riksdagsman † 1935) **14** 655.
— Olof (i Hov, riksbanksfullm., politiker, † 1930) **13** 127 (portr.), 128, 131, 153, 157, 166, 171, 181–82, 258, **14** 624.
Jordanes (Jornandes, gotisk historieskr., 500-t.) **1** 242, 249, **3, 1** 425, **3, 2** 45.
Jorund (sveakon. av Ynglingaätten) **1** 269.
Josef, *tysk-rom. kejsare:*
— I († 1711) **8** 336, 344, 358, 376, 380, 385–87, 389–91, 393–96, 418, 428, 491.
— II († 1790) **10** 126, 152.
Josef, pater (François Leclerc de Tremblay, fransk munk, Richelieus förtrogne, † 1638) **6** 311, 319, 377.
— Clemens (hert. av Bayern, kurf. av Köln, † 1723) **8** 389.
Josefina (av Leuchtenberg, sv. drottn., † 1876, g. m. Oskar I) **11** 184, 332, (portr.), 333, **12** 10 (portr.), 12, 14, 15 (portr.), 92, 177, 222–23, 226, 232, **13** 267–68, 273 (släktt.).
Josephson, Ernst Abraham (målare, skald, † 1906) **13** 426 (portr.), 427, 431.
— Jakob Axel (tonsättare, † 1880) **12** 215.
Jost (markgreve av Brandenburg, † 1411) **2** 324.
Juel, Axel (danskt riksråd 1534) **4** 204.
— Jens (dansk diplomat, † 1700) **8** 84, 85, 153, 316–17, 319.
— Nils (dansk amiral, † 1697) **8** 104, 120–21 (portr.), 127, 153.
Juhlin, Anders Julius (statsråd, generalpostdirektör, skolman, † 1934) **13** 250, **14** 13, 471.
Juhlin-Dannfelt, Herman Julius Brorson (prof., rektor vid Ultuna, † 1937) **14** 278, 280 (portr.)
Jul, Esger, se Juul.
Juliana (lantgrevinna av Hessen-Kassel, styvmoder till Vilhelm V av Hessen-Kassel, som † 1637) **6** 348–49.
Julius II (påve 1503—13) **3, 2** 314.
Julius Henrik (hert. av Sachsen-Lauenburg, † 1665) **6** 51, 237.
Jung, Johan Henrik (tysk mystiker, † 1817) **10** 306.
Jungingen, Konrad von (Tyska ordens högmästare, † 1407) **3, 1** 32–36, 90, 93–100, 108–13.
— Ulrik von (Tyska ordens högmästare, † 1410) **3, 1** 113.
Jungmarker, Daniel (murmästare, riksdagsman 1769—70) **9** 426.
Jurij (Georg, storfurste i Novgorod, † 1325) **4** 405, 416.
Justinianus (bysantinsk kejs., † 565) **1** 238–39.
Juta (viking, nämnd å runsten) **1** 340.
Jute, Henrik (befälhavare i Kalmar 1525) **4** 88, 92.
Jutta († 1284, dotter av danske kon. Erik Plogpenning) **2** 113.
(Juul), Esger (ärkebiskop i Lund, † 1325) **2** 173, 175.
Juusten, Paul (bisk. i Åbo, † 1576) **5** 144.
Jägerhorn, Fredrik Adolf (överste, rysk landsh., † 1817) **10** 359.
— Georg Henrik (generallöjtn., † 1826) **10** 197.
— Johan Anders (major, politiker, † 1825) **10** 161–63, 170, 172.
Jägerskiöld, Gunnar Edvard Leonard (jur. kand., stupade som frivillig i Finl. 1918) **14** 395.

Järta, Hans (förut Hierta, landsh., politiker, † 1847) 10 281 [illegible], 337, 391, 392, 11 34, 82, 96, [illegible] (portr.), 107–08, 112–13, 121, 140, 146, 177, 192, 194, 204, 274, 281–82, 365–66, 391, 410–11, 418, 420, 12 38, 40, 143, 197, 204–05.
Järte, Otto Edvard Fridolf (f. d. byråchef, politiker, publicist, f. 1881) 14 203, 304, 613.
Jöns Andersson (dansk rådsherre 1397) 3, 1 73, 74, 78, 82.
— Bengtsson, se Oxenstierna.
— Finnsson (två hjorthorn, fogde på Västerås 1413) 3, 1 125.
— Gerekesson (Lodehat, dansk, ärkebisk. i Uppsala, † 1433) 3, 1 129–33, 225–37, 424.
— Håkansson (ärkebisk. i Uppsala, † 1432) 3, 1 167, 178, 231–36.
— Knutsson (tre rosor, väpnare, riksråd, † omkr. 1498) 3, 2 188.
— Magni, se Johannes Magni.
— Månsson (hövitsman 1555) 4 407.
— Papist, 6 121.
— Olofsson, se Stenbock.
— Pedersson (Jernskæg, dansk, kyrkoh. i Stockholm 1415, sedan bisk. i Roskilde) 3, 1 226, 254, 469.
Jönsson, Ola, (i Kungshult, riksdagsman, † 1904) 13 38, 41, 200.
Jöran Eriksson, se Gyllenstierna.
— Holgersson, se Gera.
— Jönsson, se Svan.
— Nilsson (ärkedjäkne i Strängnäs 1512) 3, 2 343.
— Persson (Erik XIV:s prokurator, † 1568) 4 307, 351, 428, 5 4, 6, 7, 26, 30, 61, 70, 72–86, 88, 89, 92–94, 96, 97, 100, 102–04, 108, 112–14, 117, 123, 130, 158, 165, 378.
— Turesson (tre rosor, domprost i Uppsala, † 1543) 3, 2 395, 4 155, 158.
Jösse (lilla Jösse, en av Dackes män) 4 269, 272.
— Eriksson (Lykke, dansk, fogde i Dalarne o. Västmanland, † 1436) 3, 1 144, 212, 219–23, 245–46, 249–51 (bild), 252, 259–60, 262, 279, 377, 379–80, 389. G.m. Birgitta Ulvsdotter (Roos av Ervalla).

Kaas, Fredrik Julius (dansk kanslipresident, † 1827) 11 150.
Kagg (ätten) 8 186.
— Lars (fältmarskalk, riksmarsk, † 1661) 6 409, 411, 7 34, 38, 46, 47, 66, 67, 121, 368, 8 13, 17, 18, 26, 36.
Kalen, Matts von (tysk fogde på Älvsborg 1436) 3, 1 422, 450.
Kalixtus III (påve 1455—58) 3, 2 71.
Kalling, Per (riksråd, generallöjtn., † 1795) 9 246, 397, 420, 445, 460.
Kallstenius, Gottfrid Samuel Nikolaus (målare, † 1943) 13 437.
Kalm, Per (prof., naturforskare, † 1779) 9 306.
Kalvin, se Calvin.
Kamenski, Nikolai (rysk general, † 1811) 10 373, 378–80, 11 133–34.
Kantzow, Johan Albert (grossh., † 1868) 11 423, 466.
Kare (viking, nämnd å runsten) 1 287.
Karin Månsdotter (sv. drottn., † 1612, g. m. Erik XIV) 4 449 (släktt.), 5 80, 95, 97, 102, 104, 110–14, 158, 161–64.
Karl, *konungar av England o. Skottland:*
— I († 1649) 6 1, 5, [illegible], 171, 177, 212, 232, 239, 412, 7 116, 223.
— II († 1685) 7 223, 8 41, 49, 85, 140, 144, 211, 344.
Karl, *konungar av Frankrike:*
— III den enfaldige (kon. av Frankrike 898—922, † 929) 1 320.
— IX († 1574) 6 143.
— X († 1836) 11 [illegible].
Karl, *konungar av Spanien:*
— II († 1700) 8 314, 343.
— III, se Karl VI, tysk-rom. kejs.
Karl, *konungar av Sverige o. Sverige-Norge:*
— (VII) Sverkersson (kon. av Sverige, † 1167) 2 47, 52–57, 60, 65.
— (VIII) Knutsson (Bonde, kon. av Sverige, † 1470) 3, 1 124, 136, 181, 276, 310–11, 317–29, 344, 348, 353–54, 366–88, 435, 446–59, 469–72, 477–78, 482–85, 489–90, 493, 496–504, 510, 518–29, 537, 556, 558–60, 564, 568–69, 3, 2 1–138 (bild 28), 182–83, 204, 212, 243, 248, 363 4 4, 6, 23, 67, 134, 139.
— IX (kon. av Sverige, † 1611) 3, 1 349, 470, 511, 4 316, 355, 419, 421, 427, 437–38, 449 (släktt.), 5 3–9, 11, 14, 16, 27, 56, 65, 94, 96, 108, 116, 119–25, 128–29, [illegible] –61, 170, 179, 185, 188–203, 208–11, 217–18, 223–29, 232–33, 238–44, 248–403 (portr. 261, 293, 327), 6

5–18, 26, 29, 33–39, 43, 50, 64, 65, 71–81, 84, 88, 96, 100–09, 114, 117–19, 122, 126–27, 130, 134, 144, 205, 254, 257, 264, 266, 288–90, 293–94, 298, **7** 6, 17, 174, 204, 248, **8** 188, 273, **9** 5, 300, **12** 83 (släktt.).
X Gustav (kon. av Sverige, † 1660) **2** 328, **4** 449 (släktt.), **5** 151, **6** 113, 199, 300, 403, **7** 7, 71, 106, 130–31, 136, 147–51, 154, 169–73, 186, 205–07, 211–16, 227, 230–32, 236–37, 245–384 (portr. 246, 251, 253, 257–258, 266, 338, 369), **8** 3–17, 21–28, 32, 36, 41, 58, 61, 64, 92, 135, 196, 198, 216, 228, 264, 287, 323, 434, **9** 51, **10** 12, **12** 73, 83 (släktt.), 108, **13** 260, 428.
— XI (kon. av Sverige, † 1697) **6** 113, **7** 294, 334, **8** 1–297 (portr. 79, 83, 90, 110, 117, 144, 286, 289, 295), 301–12, 316, 319, 323, 326, 330, 452, 465, 470, **9** 6, 7, 115, 395, **12** 405, **13** 260.
XII (kon. av Sverige, † 1718) **6** 199, 403, **7** 152, 370, **8** 287, 289, 292, 295 (bild), 299–503 (portr. 301–02, 304–05, 336, 340, 351, 395, 409, 426, 471, 481, 496–97, 499), **9** 3–18, 24, 26, 30–34, 40, 55, 58, 61–64, 87, 92, 118–19, 139, 145, 159, 161, 246, 342, 360, **10** 44, 180, 198–99, 269, 292, 334, **11** 115, **12** 74, 77, 84, 225, 285, 373, 426, **13** 260, 345, 369, 401, 425.
— XIII (kon. av Sverige o. Norge, † 1818) **9** 240 (släktt.), 269, 277, 333, 385, 400, 427–28, 432, 439, 458–60. **10** 4, 19, 44, 55, 66 (bild), 67, 69, 72, 84, 91, 118, 133–34, 146, 156–57, 165–66, 171, 178, 191, 224, 229–65, 271, 280, 363, 393, 396–98, **11** 1–304 (portr. 96, 272, 303, släktt. 83).
XIV Johan (Jean Baptiste Jules Bernadotte, kon. av Sverige o. Norge, † 1844) **10** 316, 351, 383, **11** 41, 91, 139, 168–488 (portr. 169, 186, 384, 481, 483, 485), **12** 3, 4, 12, 30, 32, 65, 76, 84, 85, 115, 131, 136–38, 153, 160, 168, 206, 212, 222, 225, 229, 238, 255, 262–64, 373, 397, **13** 19, 181, 260, 264, 268, 305, 417, **14** 344, 597.
XV (kon. av Sverige o. Norge, † 1872) **12** 4, 6 (bild), 59, 60 (bild), 62, 104, 106–09, 112, 114, 120, 132, 138, 143, 176–77, 214, 217–418 (portr. 221, 227, 230, 311, 376, 424), **13** 1, 2, 5, 19, 25, 26, 49, 92, 98, 102, 237, 260, 270, 273 (släktt.), 418, 424, 428.
Karl, *rom. o. tysk-rom. kejsare:*
— I den store (rom. kejs., † 814) **1** 316–17, 319, 424.
— II den skallige (rom. kejs., † 877) **1** 318–19.
— III den tjocke (rom. kejs., avsatt 887, † 888) **1** 319.
— IV (tysk-rom. kejs., † 1378) **2** 274, 290–92.
— V (tysk-rom. kejs., † 1558) **3, 2** 360, **4** 2, 36, 54, 85, 100, 131, 176, 186–87, 192, 221, 253–55, 258–59, 263, 279–80 (portr.), 389–90 (portr.), 395, **6** 325.
— VI (tysk-rom. kejs., † 1740, såsom kon. av Spanien Karl III) **8** 350, **9** 31, 49, 130, 163.
Karl (kejs. av Österrike o. kon. av Ungern 1916–18, † 1922) **14** 430.
— (prins av Danm.), se Håkon VII, kon. av Norge.
— (hert. av Gonzaga-Nevers, † 1637) **6** 226, 247.
— (prins av Hessen, † 1836) **10** 167, 169.
— (I, lantgreve av Hessen-Kassel, † 1730) **8** 485–86, 489.
— (II, hert. av Lothringen, † 1608) **5** 60.
— IV (hert. av Lothringen, österr. fältmarskalk, † 1690) **6** 369, 372–73, 412.
— (kurf. av Pfalz, † 1685) **8** 213.
— av Valois (hert. av Angoulême, † 1650) **6** 143, 168.
— (hert. av Västergötland, f. 1861, son av Oskar II) **13** 268–70, 273 (släktt.), **14** 10 (portr.), 12, 106, 431, 434, 437.
— den djärve (hert. av Burgund, † 1477) **3, 2** 140.
— den Döve (jarl, † 1220) **2** 73.
— (reste runsten på 1000-t.) **1** 295.
— (bisk. i Linköping, kansler, † 1220) **2** 72, 73.
— (bisk. i Odense 1483) **3, 2** 205.
— (lagman, 1200-t.) **2** 129.
— (rysk fredsfullm., 900-t.) **1** 307.
— (viking till Svarta havet) **1** 308.
— (ärkebisk. i Lund), se Karl Eriksen.
— August (törut Kristian August av Augustenborg, svensk kronprins, † 1810) **10** 365, 394, **11** 82–89, 127–30, 135, 137–39, 142, 150, 152, 154–57 (portr.), 158–60 (portr.), 167–68, 190, 195, 204, 247, **12** 83 (släktt.).

August (bisk. av Eubeck, † 1727, broder till konung Adolf Fredrik) **9** 195.
Emanuel (hert. av Savoyen, † 16[illegible]) **6** 171–72, 319.
— Filip (hert. av Södermanland, † 1622, son av Karl IX) **4** 440 (släktt.), **5** 330, 343, **6** 6, 12, 14, 18, 37–41, 44–50, 64, 67–71, 77, 97, 121, 124, 149, 151, 154, 254, 298.
Fredrik (kurf. av Baden, † 1811) **10** 305, 307.
— Fredrik (hert. av Holstein-Gottorp, † 17[illegible]) **8** 444–45, **9** 7, 8 (portr.), 9, 11–19, 30, 31, 34, 43, 45, 46, 48–50, 56, 69–74, 76–84, 86, 88, 240 (släktt.), **11** 83 (släktt.), **12** 83 (släktt.).
— Gustav (son av Gustav III, † 1783) **9** 240 (släktt.), **10** 70.
— Gustav (son av Gustav IV Adolf, † 1805) **9** 240 (släktt.), **11** 79, 83 (släktt.).
— Henrik Nikolaus Otto, se Nassau-Siegen.
— Johan (hert. av Dalarne, f. 1916, son av kronprins Gustav Adolf) **14** 12.
Leopold Fredrik av Baden, se Leopold.
— Ludvig (arvprins av Baden, † 1801) **10** 305.
Oskar Vilhelm Fredrik (son av Karl XV, † 1854) **12** 232, **13** 1.
— Peter Ulrik (hert. av Holstein-Gottorp) se Peter III.
— Bengtsson (Vinstorpaätt, riksråd, levde ännu 1493) **3, 2** 139–41, 200, 205.
— Birgersson (storman i Uppland 1318) **2** 173.
— Elinesson, se Sparre.
— Eriksen (Galen, ärkebiskop i Lund 1325, † 1334) **2** 195–96.
— Eriksson, se Gyllenstierna.
— Holgersson, se Gera.
— Håkansson (ärkedjäkne 1384, sedermera kansler i Mecklenburg, † omkr. 1403) **3, 1** 6, 7.
— Karlsson (naturlig son av konung Karl Knutsson, † omkr. 1488) **3, 2** 134.
Karlsson, se Gyllenhielm.
Knutsson, se Gera.
— Knutsson (tre rosor, hövitsman, † 1520) **3, 2** 364, 373, 375, 379.
— Kristersson, se Vasa.
— Laurensson ([illegible], riddare 1[illegible]) **3, 2** [illegible] (bild).
— Magnusson ([illegible], riksråd, † 1441) **2** 31[illegible].
— Magnusson (Månsson, Ekaätt, riksråd, var † 14[illegible]) **3, 2** [illegible], **4** 5 (släktt.).
Martel (majordomus i Frankr. † 741) **1** 301.
— Nilsson (sormlandsk [illegible], † 1381) **2** 305.
— Näskonungsson, se Natt och Dag.
— Ormsson (gumsehuvud, riksråd, levde ännu 1443) **3, 1** 426.
— Tordsson, se Bonde.
— Ulfsson (Folkungaätten, riddare, † 1260) **2** 90, 102.
— Ulfsson (Ulvåsaätten, riksråd, † 1372) **2** 267, 276.
— Ulfsson, se Sparre.
Karlbjörn (reste runsten, 1000-t.) **1** 326.
Karle av Edsvära (den elfte västgötalagmannen) **2** 11.
Karlfeldt, Erik Axel (skald, Sv. akademiens ständige sekr., † 1931) **13** 393–94, 399 (portr.), 401–06, 409, 412–1[illegible], 4[illegible].
Karlsson, Karl Gustav (f. d. förlikningsman, † 1[illegible]) **14** [illegible].
Karola, se Karolina Fredrika.
Karolina (av Danm., † 1881, dotter av Fredrik VI) **11** 150.
Karolina Amalia (av Augustenborg, dansk drottn., † 1881, g. m. Kristian VIII) **12** 92.
— Fredrika (Karola, drottn. av Sachsen, † 1907, g. m. kon. Albert) **9** 240, **11** 83 (släktt.), **13** 97.
Karse (reste runsten, 1000-t.) **1** 325.
Karsten, Kristofer Kristian (operasångare, † 1827) **10** 105.
Kart, Sven (hövitsman på Dal 1520) **4** 26.
Kase, Märta Månsdotter (g. m. Måns Trottesson till Eka) **4** 5 (släktt.).
Kasimir IV (kon. av Polen, † 1492) **3, 1** 466, **3, 2** 48, 50, 53, 55, 56, 61, 65, 167, 214, 217–18, 223–24, 234, 237, 2[illegible].
Katarina, *svenska drottningar:*
— (kon. Erik Erikssons gemål, † 1252) **2** 77, 86.
— (Karlsdotter, sv. drottn., † 1450, kon. Karl Knutssons gemål) **3, 1** 426, **3, 2** 6.

— (av Sachsen-Lauenburg, Gustav I:s första gemål, † 1535) **4** 163, 186, 208, 236, 421, 432, 445, 449 (släktt.), **5** 77.
— (Stenbock, † 1621, Gustav I:s tredje gemål) **4** 7, 421, 431, 437, 444–45, 448–49 (släktt.), **5** 12, 89, 103, 113, 123, 133 (släktt.), 198.
— Jagellonica († 1583, Johan III:s första gemål) **4** 449 (släktt.), **5** 22, 23, 28, 30, 31, 68–70, 95, 106–07, 117–19, 143–44, 154 (släktt.), 155–56, 178, 183, 187, 199–200, 307 (medalj).
Katarina, *ryska kejsarinnor:*
— I († 1727, g. m. tsar Peter I) **9** 56, 78, 79, 85, 86.
— II († 1796, g. m. tsar Peter III) **9** 230, 240 (släktt.), 387–91, 436, 469, **10** 9–11, 49, 51 (portr.), 73, 122–24, 127–28, 149–50, 152–57, 161–66, 170–72, 187, 195, 201–03, 206, 210–13, 220, 251, 257–65, 271, 274, **11** 83 (släktt.).
Katarina (hert:a av Bayern, kon. Eriks av Pommern syster, † 1426, g. m. hert. Johan) **3, 1** 85, 104–07, 145, 147, 406–07, 438–39, 443, 451, 462–64, 515.
— (av Brandenburg, † 1649, g. m. Gabor Bethlen av Siebenbürgen) **6** 403.
— (av Ryssl., tsar Paul I:s dotter, † 1819, g. m. 1. Georg av Oldenburg, 2. Wilhelm, kon. av Württemberg) **11** 81, 83 (släktt.).
— (av Sachsen-Lauenburg, moder till Gustav I:s gemål Katarina) **4** 393.
— (av Sverige, Gustav I:s dotter, † 1610, g. m. Edzard II av Ostfriesland) **4** 421, 431, 444–45, 449 (släktt.)
— (av Sverige, Karl IX:s dotter, † 1638, g. m. pfalzgreven Johan Kasimir) **4** 449 (släktt.), **5** 203, 345, **6** 68, 141, **7** 159–60, 248–49 (portr.), 250, 379.
— Stensdotter, se Bielke.
— Ulfsdotter (Ulvåsaätten, heliga Birgittas dotter, † 1381) **2** 376.
Kaulbars, Lars Fredrik (generalmajor, † 1815) **10** 190.
Kafle, Matts (riksråd, † omkr. 1539) **3, 2** 272, 292, 309.
Kazy, Suthan (tatarisk agan 1656) **7** 305.
Keilhau, Balthasar Mattias (norsk geolog, prof., † 1858) **12** 223.
Keith (pseudonym för E. C. Th. af Wirsén) **14** 97.
Keith, James (skotte, rysk general, sedan preuss. fältmarskalk, † 1758) **9** 182, 194, 208–09.
Keller, Antonius (kaplan 1485) **3, 2** 213, 231–32, 234, 256.
Kellgren, Johan Henrik (skald, publicist, † 1795) **10** 94 (portr.), 95–98, 102, 105, 109, 119, 248, **11** 51, **12** 426.
Kempe, Frans Kristofer (industriman, mecenat, † 1924) **14** 150 (portr.), 152.
— Paul (kansler hos Kristian II, † 1537) **4** 188.
Kenicius, Petrus (ärkebisk. i Uppsala, † 1636) **5** 188, **6** 254–55.
Kerenskij, Alexander (rysk politiker, f. 1881) **14** 331.
Kettilberg, Mattias (dansk, slottsfogde på Örebro 1434) **3, 1** 268–69, 278.
Kettil Karlsson, se Vasa.
Kettler, se Gotthard; Jakob.
Kexell, Olof (förf., † 1796) **10** 107.
Key, Ellen (förf:a, † 1926) **13** 82, 393, 397, 404–05 (portr.), 411, **14** 346, 380, 630.
— Ernst Axel Henrik (läkare, prof., † 1901) **13** 349.
— Karl Axel Helmer (publicist, † 1939) **14** 662.
— Karl Fredrik Edvin Emil (godsägare, politiker, † 1892) **12** 386–89, **13** 10, 11, 18, 21–23 (portr.), 24, 30, 36–38, 41, 46–48, 51, 52, 58, 59, 62, 70, 77, 80, 82, 84–87, 90, 117, 261.
— Sofia Ottiliana (f. Posse, † 1884, g. m. K. F. E. E. Key) **13** 10.
Keyser, Jakob Rudolf (norsk historiker, prof., † 1864) **12** 223.
Kielland, Alexander (norsk förf., † 1906) **13** 367, 395, 404.
Kierkegaard, Sören (dansk religionsfilosof, † 1855) **13** 373.
Kierman, Gustav (grossh., politiker, † 1766) **9** 145, 265, 296, 334, 369, 375, 397–99, 427.
Kijl (Kil), Severin I. Söfferin (hövitsman, † 1553) **4** 27, 278, 313.
Kilbom, Karl (redaktör, politiker, f. 1885) **14** 615, 617.
Kinander, Karl Emil (v. häradsh., direktör, † 1929) **14** 582–83 (portr.).
King, James (lord Eythin, eng.-svensk generallöjtn., † 1651) **7** 60, 99.
Kinsky, Vilhelm von (Wallensteins förtrogne, † 1634) **6** 387, **7** 42, 43.

Kjellberg, Johannes [illegible] (skulptör, prof., † 18[illegible]) **13** [illegible]
— Jonas Henrik [illegible] (bankdirektör, † 19[illegible]) **14** [illegible]
— Knut (läkare, prof., folkbildningsfrämjare, † 19[illegible]) **14** [illegible] 640.
Kjellén, Johan Rudolf (historiker, prof., † 1922) **13** 204, 236, 247–48, **14** 78, 118, 207–08, 214, 216, 303, [illegible]
Kjellin, Karl (komminister, † 1728) **9** [illegible]
Kjernander, Johan Zakarias (missionär, † 1799) **9** 326.
Klas Kristersson, se Horn.
— Lydekesson (hövitsman på Åbo, 1430-t.) **3, 1** 214.
— Nilsson (till Ellinge, två sparrar, danskt riksråd, † omkr. 1450) **3, 1** [illegible], 477 [illegible].
— Åkesson, se Tott.
Kleen, Johan Emil (skald, † 1898) **13** 400.
Klefbeck, Ernst Alarik (kyrkoh., politiker, f. 1866) **14** 329, 346.
Klemens, se även Clemens.
Klemens, *påvar:*
— [illegible] † [illegible] **5** [illegible]
— V (påve 13[illegible]—14) **2** [illegible]
— VI (påve 1342—52) **2** 223–24, 230–31.
— VIII (påve 1592—1605) **4** 82, 83, 131, **5** 246.
— X (påve 1[illegible]) **7** [illegible]
Klemet (dansk kaparhövd., † på 1530-t.) **4** 100.
Klerck, Rikard (holmamiral, † 1625) **6** [illegible]
Klercker, Karl Natanael af (general, † [illegible]) **10** [illegible]
Klick, Karl Henrik (major, † 1808) **10** 161–62, 172, 361.
Klinckowström, Rudolf Mauritz (överste, [illegible], † [illegible]) **13** [illegible]
Klingensten, Markus (Markus Hammarsmed, chef för rikets bergshantering under Gustav I) **4** 326, 366.
Klingenstierna, Samuel (matematiker, † 1765) **9** 307 (portr.), 308, **10** 21.
Klingspor, Gerdt Adolf (ryttm., † 1814) **11** 141.
— Karl Gustav Adolf (hovmarskalk, † 1911) **13** 257.
— Otto [illegible] (öv[illegible]löjtn., † [illegible]) **11** [illegible]
— Otto Reinhold (överstelöjtn., † 1802) **10** 161–62.
— Vilhelm Mauritz ([illegible]marskalk, † [illegible]) **10** [illegible] **11** [illegible]
Klint, Erik Magnus af (generallöjtn., † 18[illegible]) **12** [illegible]
Klintberg, Karl Peter af (statssekr., pres. i Kommerskoll., † 1820) **11** 292, [illegible]
Klitzing, Hans Kasper von (generallöjtn., † 1[illegible]) **7** [illegible]
Klockhoff, Daniel (skald, † 1867) **13** [illegible]
Klosterlasse, se Laurentius Nicolai.
Kluven sköld (*vapen*), se Hammerstaätten och Narve Ingevaldsson.
Knesebeck, Levin von dem (brandenb. rådsherre, † 1638) **6** 338.
Kniphoff, Klaus (en av Kristian II:s partigängare, † 1525) **4** 100, 186.
Knipperdolling, Bernt (vederdöpare, † [illegible]) **4** [illegible]
Knob (Knop), Oluf Jakobsen (dansk [illegible]) **3, 1** 226, 232–33, 542, 545.
Knorring, von (rysk general 1789 o. 1809) **10** 188, 380, **11** 70–72.
— Axel Ivan von (arrendator, riksdagsman, † 1930) **13** 203–04, 260, 214, 248.
— Bernt Ulrik von (överste, † 1832) **10** 366.
— Sofia Margareta von (f. Zelow, förf:a, † 1848) **12** 200, 203 (portr.), **13** 365.
Knut, *svenska konungar:*
— (I) Eriksson († [illegible]) **2** [illegible] 68, 69, 71, 73, 75, 82, 100, 103–05, [illegible]
— (II) Holmgersson Långe († 1234) **2** 74, 75, 77, 88.
Knut, *danska konungar:*
— den store (kon. av Danm., Norge o. Engl., † 1035) **1** 292–93, 296, 323, [illegible] **2** [illegible]
— den helige († 1086) **2** 35.
— Magnusson († 11[illegible]) **2** [illegible]
— VI († 1202) **2** 57, 60.
Knut (mäster Knut, kyrkoh. i Åbo 1556) **4** 414.
— (Eriksson, mäster Knut, domprost i Västerås, † 1527) **4** 44, 78, 79, 84, 86, 95, 96, 105, 132.
— Algotsson (riddare, g. m. hel. Birgittas dotter Märta) **2** 242.
— Alvsson (tre rosor, riksråd, † 1502) **3, 2** 286, 293–95, 298–300, 350.

— Andersson, se Lillie.
— Bengtsson, se Hård.
— Beng(k)tsson, se Sparre.
— Bosson, se Grip; Natt och Dag.
— Eskilsson, se Banér.
— Jonsson (tre rosor, lagman i Västergötl. 1435) **3**, **1** 289, 295.
— Jonsson (Aspenäsätten, drots, † 1348) **2** 170–71, 182.
— Karlsson, se Gera.
— Karlsson (örnfot, riksråd, levde 1436, var † 1438) **3**, **1** 289, 294.
— Knutsson, se Lillie.
— Kristineson (riksråd, norsk tronpretendent 1225) **2** 74, 75.
— Lavard (prins av Danm., † 1131) **2** 37, 38, 44.
— Magnusson (kon. Knut Erikssons dotterson, † 1251) **2** 88.
— Mikaelsson (kanik i Västerås 1519) **3**, **2** 374, 390.
— Nilsson (två sparrar, väpnare 1520) **3**, **2** 379, 389.
Knyphausen, Dodo von (Innhausen och Knyphausen, tysk, fältmarskalk i sv. tjänst, † 1636) **6** 312, 315, 323–24, 395, 417, 420, 423–25, **7** 33, 34.
Knös, Anders (domprost, † 1799) **10** 113.
Kobb, Gustav (matematiker, prof., riksgäldsfullm., † 1934) **14** 71.
Koch, Nils Samuel von (justitiekansler, † 1881) **12** 30.
Kochtitzky, Andreas von (tysk diplomat i sv. tjänst, † omkr. 1633) **6** 416.
Kock, Johan (kommissarie i Danzig 1654) **7** 272.
— Jörgen (borgm. i Malmö, † 1556) **4** 60, 201.
— Nickel Helmer (dansk tullöveruppsyningsman, † 1645) **7** 112.
Kocken, Johan Henrik von (hovkansler, † 1758) **9** 133, 141, 152, 187.
Kockum, Frans Henrik (industriman, † 1875) **12** 190.
Kofoed, Jens Pedersen (dansk kapten, † 1691) **7** 359.
Kol (bisk. i Strängnäs 1251, kansler) **2** 88, 89, 91.
— (broder till kon. Karl Sverkersson) **2** 40, 57, 58.
— (rysk fredsfullm., 900-t.) **1** 307.
Kollontay, Alexandra (rysk diplomat, f. 1880) **14** 197.
Kolmodin, Olof (prost, skald, † 1753) **9** 324.
Koniecpolski, Alexander (vojvod av Sandomir, † 1659) **7** 292–93,
— Stanislav (polsk fältherre, † 1646) **6** 201–06, 216, 236, 267.
Konstantin (tsar Paul I:s son, † 1831) **11** 83 (släktt.).
— Brankovan (hospodar av Valakiet 1711) **8** 429.
Konstantinos Porfyrogenetos (östrom. kejs., † 959) **1** 347.
Korff, Johan Albrecht von (rysk diplomat, † 1766) **9** 214, 216–17, 219–22, 230, **10** 49.
Korner, Herman (lybsk krönikeskr., † 1438) **3**, **1** 284, 292.
Kornuba (i Västgötalagen namn på kon. Sverker d. ä:s fader) **2** 40.
Kothen, Gustav von (major, † 1808) **10** 161–62.
Krabbe, Tyge (danskt riksråd, † 1541) **4** 100, 211.
Kracht, Hildebrand von (överste, kommendant i Küstrin 1631) **6** 320, 325, 328.
Krafft, David von (målare, † 1724) **8** 71, **9** 125, 321.
— Per d. ä. (målare, † 1793) **10** 110.
Kraka (Kråka), se Aslög.
Krakou, Mårten (kommendant på Gullberg, † trol. 1616) **6** 24, 27.
Kranz, Albert (syndicus i Lübeck 1490) **3**, **2** 234.
Krassin, Leonid (rysk diplomat, † 1926) **14** 512.
Krassov, Ernst Detlof von (generallöjtn., † 1714) **8** 410.
Kratz, Adam Didrik (kejserlig överste, † 1631) **6** 327.
— Johan Filip (kejserl. fältherre, † 1635) **6** 350.
Kraus, Josef Martin (tysk kompositör i Sverige, † 1792) **10** 107.
Kreuger, Ivar (ingenjör, finansman, † 1932) **14** 557–58 (portr.).
— Nils (målare, † 1930) **13** 427–30 (bild), 432, 435.
Kreul, Johann (bisk. på Ösel, mitten av 1400-t.) **3**, **1** 561, **3**, **2** 8, 12.
Krieger, Andreas Fredrik (dansk statsman, † 1893) **12** 315, 333.
Krimsky (tatarisk härskare på 1500-t.) **4** 414–15.
Kringalle, se Alle.
Kristensson, Emil (riksbanksfullm., riksdagsman, † 1931) **14** 298, 581.
Krister Bengtsson, se Oxenstierna.

— Gabrielsson, se Oxenstierna.
— Nilsson, se Vasa.
— Persson, se Hjort.
Kristersson, Didrik (bondeståndets talman 1682) **8** 191.

Kristian, *konungar av Danmark av Danmark-Norge:*
— I (kon. av Danm. o. Norge, även kon. av Sverige 1457–64, † 1481) **1** 328, **3, 1** 76, 518, 570, **3, 2** 7–169, 177–78, 181–83, 187–97, 223, 272–73, 389, **4** 205, **9** 202, **12** 77.
— II (kon. av Danm. o. Norge 1513–23, även kon. av Sverige 1520–21, † 1559) **3, 1** 86, **3, 2** 249, 276–77, 282–83, 300, 312, 323–24, 329, 331–36, 350–99 (portr. 351, 396), **4** 1–9, 14, 16–22, 25–59 (portr. 48, 59), 63, 66, 73–80, 83–89, 91, 96–100, 104, 106, 132, 143, 154, 161, 174–75, 185 (medalj), 186–95, 199–202, 205–10, 218, 235, 253, 263, 271–74, 279, 305, 348, 391–93, 398, 400, 402, **5** 4, 60, 61, 126.
— III (kon. av Danm. o. Norge, † 1559) **4** 163, 187, 191, 200, 208, 210, 214–19, 221–22, 244–45 (portr.), 246–55 (portr.), 256, 259–63, 277–79, 391–93, 395, 398–402, **5** 37, 141, **6** 159, **11** 155, **12** 83 (släktt.).
— IV (kon. av Danm. o. Norge, † 1648) **5** 346, 348–53, **6** 11, 18–35, 41, 53, 89, 90, 93, 103, 133–35, 156–59, 164–67, 170–78 (portr.), 179–83, 193, 203, 208–09, 212–32, 238, 242–49, 269, 303–04, 361, 368, 406, 409–10, 417–18, **7** 103, 108–26 (portr. 110), 138, **12** 83 (släktt.).
— V (kon. av Danm. o. Norge, † 1699) **8** 88, 94, 95, 106–09, 116, 119, 121, 125–28 (portr.), 152–55, 203–04, 211, 278, 280, 292, 307, 316, 319, 322–24, **12** 83 (släktt.).
— VI (kon. av Danm. o. Norge, † 1746) **9** 40, 95, 161, **12** 83 (släktt.).
— VII (kon. av Danm. o. Norge, † 1808) **10** 10, 11, 151, 167, 351, **12** 83 (släktt.).
— VIII (kon. av Danmark, 1814 även kon. i Norge under namn av Kristian Fredrik, † 1848) **11** 156–59, 165–74, 176, 247–49 (portr.), 250–55, 262, 267–68, 375, **12** 81 (portr.), 82, 83 (släktt.), 91, 92, 103.
— IX (kon. av Danm., † 1906) **12** 83 (släktt.), 103, 106, 108, 306, 312, 334–35, [illegible] (portr.), **13** [illegible] (släktt.).
— X (kon. av Danm., † 1870) **13** [illegible] (släktt.), **14** [illegible] (portr.).
Kristian, *furstar av Anhalt:*
— I († 1630) **6** [illegible]
— II († 1656) **6** [illegible]
Kristian (markgreve av Bayreuth, † 1655) **6** 368.
— (pfalzgreve av Birkenfeld, general i sv. tjänst, † 1654) **6** 379, 390, 419, **7** [illegible]
— (av Braunschweig, bisk. av Halberstadt, † 1626) **6** 158, 160, 184, 208, 312.
— (hert. av Braunschweig-Lüneburg, † 1633) **6** 366, 368–69, 405.
— (pfalzgreve av Zweibrücken-Birkenfeld, sv. tronföljarekandidat, † 1775) **9** 189–92.
— Albrekt (hert. av Holstein-Gottorp, † 1694) **8** 94, 145, 201, 203, 205, 278–80, 284, **9** 240 (släktt.) **11** 83 (släktt.), **12** 83 (släktt.),
— August (furste av Anhalt-Zerbst, † 1747) **9** [illegible] (släktt.), **11** [illegible] (släktt.).
— August (hert. av Augustenborg, † 1754) **12** 83 (släktt.).
— August (hert. av Augustenborg, † 1869) **12** 83 (släktt.).
— August, hert. av Augustenborg, se Karl August.
— August (furstbisk. av Lübeck, administrator i Holstein-Gottorp, † [illegible] **8** [illegible] **9** [illegible] (släktt.), **11** 83 (släktt.).
— Fredrik (Norges sommarkonung 1814) se Kristian VIII, kon. av Danm.
— Vilhelm (markgreve av Brandenburg, administrator i Magdeburg, † 1665) **6** 248, 312–13, 317, 339–42.
Kristiern Bengtsson, se Oxenstierna.
— Johansson, se Vasa.
Kristina, *svenska drottningar:*
— (Erik den heliges gemål) **2** 46.
— (Karl Sverkerssons gemål) **2** 57.
— (av Sachsen, drottn. av Sverige, Danm. o. Norge, † 1521, g. m. Hans) **3, 2** 187, 277, 281–83 (bild), 292, 295–98, 302, 306, 314, 329, 332, 342, 349.

— (av Holstein, Karl IX:s 2:a gemål, † 1625) **4** 449 (släktt.), **5** 203, 321, **6** 5, 12, 13 (bild), 14, 15, 18, 19, 39, 46, 51, 55, 58, 67–72, 77, 91, 93, 97, 98, 121, 124, 298, **7** 256, **12** 83 (släktt).
— (reg. drottn. av Sverige 1632—54, † 1689) **4** 16, 449 (släktt.), **5** 190, **6** 113–14, 140, 256, 269, 279, 291–92, 297, 398, 400, **7** 1–244 (portr. 2, 124, 161, 175, 210, 221, 234, 241), 252–62, 271–72, 279, 282, 381–82, 384, **8** 4, 13, 14, 21–24, 37, 38, 71, 223, 251, 258, **9** 51, 115, 302.
Kristina (dotter av Birger Jarl) **2** 110.
— (dotter av Torgils Knutsson, g. m. hert. Valdemar, skild 1305) **2** 147, 153–54.
— (hert:a av Lothringen, † 1590, dotter av Kristian II) **4** 192 (portr.), 262 (portr.), 263, 271, 391–93, **5** 60, 61, 160.
— (av Hessen, † 1604, g. m. hertig Adolf av Holstein-Gottorp) **5** 37, 40, 42, 80, 203.
— Magdalena (av Pfalz-Zweibrücken, † 1662, g. m. Fredrik VI av Baden-Durlach) **4** 449 (släktt.).
— från Stumbelen (religiös visionär, † 1312) **2** 387.
— Abrahamsdotter (g. m. kon. Karl Knutsson 1470) **3, 2** 134.
— Anundsdotter (lejonansikte, g. m. Anund Sture Algotsson) **4** 5 (släktt.).
— Magnusdotter (leopard, g. m. Bengt Stensson (Natt och Dag), som † 1451) **3, 1** 321, 418.
— Johansdotter (g. m. Nils Kettilsson Vasa) **4** 5 (släktt.).
— Nilsdotter, se Gyllenstierna.
Kristofer, *danska konungar:*
— I († 1259) **2** 93–96.
— II († 1332) **2** 173, 181, 185–88, 195–96, 204–05, **3, 1** 451.
— III, se Kristofer av Bayern.
Kristofer av Bayern (kon. av Sverige, Danm. o. Norge, † 1448) **3, 1** 358, 399, 405–08, 417, 436–52, 456–570 (bild 517), **3, 2** 1–9, 28, 43, 58, 64, 68, 141, 191, **5** 315, 331, 369, **7** 247, **8** 255.
— (markgreve av Baden-Rodemachern, † 1575) **4** 449 (släktt.), **5** 58, 156.
— (hert. av Mecklenburg, † 1592) **4** 449 (släktt.), **5** 31, 32, 70.
— (hert. av Södra Halland 1307, bror till danske kon. Erik Menved) **2** 155, 157, 164, 167.
— (greve av Oldenburg, † 1566) **4** 205–12, 218.
— (Lintorp, domprost i Uppsala 1512) **3, 2** 344, 353.
— Andersson, se Röd.
— Laurensson (kanik i Uppsala 1434) **3, 1** 256—57, 271.
— Olsson, se Stjärna.
Kriwitz, Heinrich (rådman i Riga 1489) **3, 2** 229, 231.
Krogh, Georg Fredrik von (norsk general, † 1818) **10** 365.
Krogius & Co. (handelsfirma i Finland) **14** 204.
Kronberg, Julius (målare, † 1921) **13** 425.
Krüdener, Alexander von (rysk diplomat, i Sthlm 1845—52) **12** 116–17.
Krumme, Nils (riksråd, befallningshavande i Estland 1562) **5** 28.
Krummedike (Krummedige, dansk ätt) **4** 5.
— Ebba (g. m. Karl Kristersson Vasa, som † 1440) **3, 1** 522, **4** 448 (släktt.).
— Eggert (riksråd, † 1487) **3, 2** 31, 33, 35, 103, 104, 131, 136, 144, 149, 205, 211.
— Erik (danskt riksråd, † 1439) **3, 1** 149, 167, 214, 402, 404, **4** 5 (släktt.).
— Hartvig (befälh. på Akershus 1449) **3, 2** 13, 17, 18, 26.
— Henrik (befälh. på Bohus omkr. 1500) **3, 2** 272, 274, 278, 285, 298, 300, **4** 52.
— Margareta Eriksdotter († 1451, g. m. 1. Ture Stensson Bielke, 2. Krister Nilsson Vasa) **3, 1** 214, 415, 521 (bild), **4** 5 (släktt.).
Krumpen, Otte (Otto, dansk riksmarsk, † 1569) **3, 2** 375–84, 391, 393.
Krus, se Cruus.
Kruse, Alf (prior i Stockholms svartbrödrakloster 1444) **3, 1** 554–55.
Kruse, Eilert (livländsk adelsman 1570) **5** 145–46.
— Lorens (tysk köpman i Sverige, 1600-t.) **6** 91.
— Peter (tysk köpman i Sverige, sedan landsh. i Dalarne, † 1645) **6** 91, 276.
Krusenstierna, Johan Philip von (guvernör i sv. kolonien Cabo Corso, † 1659) **7** 381.
— Julius Edvard von (statsråd, generaldirektör, † 1907) **13** 89 (portr.), 90, 126, 137, 182–83, 191, 207.

[illegible] 14 [illegible]
[illegible] 14 [illegible]
Kryger, Johan Fredrik (kommerseråd, [illegible] 9 [illegible]
Krysostomus, Johannes (kyrkofader † [illegible]) 5 [illegible]
Kråka, se Aslög.
[illegible] 9 [illegible]
Kröningsvärd, Karl Gustav (urkunds-[illegible] 11 [illegible]
Kröpelin, Hans (riksråd, † 1440) 3, 1 195, 212, 265–67, 269, 283–85, 290–91, 293–96, 305–08, 313, 338, 352–53, [illegible]
Ksenia Sjestovaja (tsar Mikaels moder g. m. ryske patriarken Filaret, som † [illegible]) 6 [illegible]
Kullberg, Anders Carlsson af (bisk. i Kalmar, skald, † 1851) 11 314, 419.
Kulnev, Jakob (rysk generalmajor, † [illegible]) 11 [illegible]
Kurck, Arvid (bisk. i Åbo, † 1522) 3, 2 [illegible], 4 [illegible]
— Axel (generalkrigsöverste, † 1630) 5 299, 300, 302, 304.
— Gustav (riksråd, † 1689) 8 53, 186.
— Knut (riksråd, † 1690) 7 264, 8 53, [illegible]
— Knut (överstekammarjunkare, † 1831) 11 [illegible]
Kursell, Klas (fältöverste, † 1570) 5 [illegible]
Kuse, Erik (väpnare, † 1520) 3, 2 370, 380, 389–90, 393, 398.
Kvarnzelius, Svante Herman (landsh., politiker, † 1938) 14 52, 58, 59, 70, 73 (portr.), 109, 207, 314, 317, 329–30, 354, 382, 484, 516, 554, 582, 656, 660.
Kyle, Claus (häradshövd., levde ännu 1536) 3, 2 389, 393.
— Påvel (riksråd, levde ännu 1514) 3, 2 309.
Kyrillos Lukaris (grek. patriark, † 1638) 6 403.
Küttler (en av major Sinclairs mördare [illegible]) 9 [illegible]
Kökeritz, Anna von (g. m. Konrad von Pyhy, som † 1557) 4 227, 288.
König, Henrik (köpman, † 1785) 9 333, [illegible]
— Jakob Leonard (överstelöjtn., † 1804) 9 461–62, 10 4.
[illegible] 4 [illegible] 3, 1 [illegible] 3, 2 [illegible]
[illegible] 3, 1 [illegible]
— Hans Kristofer von (fältmarskalk, † [illegible]) 7 [illegible] 29, 131, 135–37 (portr.), 225, 375.
— Henning (riddare 1407) 3, 1 149–50, [illegible]
— Ida Henningsdotter (g. m. Bengt Pogwisch, som † 1432) 3, 1 213, 264.
— Maria Aurora von († 1728) 8 353–54 (portr.).
— Otto Vilhelm von (fältmarskalk, † 1688) 8 97, 98, 100 (portr.), 101–03, 125–27, 163, 189.
Körning, Simon (riddare 1448, levde ännu 1454) 3, 2 15, 19.

La Chapelle, se De la Chapelle.
La Chétardie, Joachim Jacques Trotti, markis de (fransk diplomat, † 1758) 9 164, 174, 177, 210.
Lacy, Peter von (irländare, rysk fält-[illegible] 9 [illegible] 194.
Ladau, Gustav Vilhelm (kapten, seder-[illegible] 10 [illegible]
Læstadius, Lars Levi (lapplandsmissionär, naturforskare, † 1861) 11 364.
— Petrus (lapplandsmissionär, † 1841) 11 364.
Lafayette, Marie-Joseph de (fransk militär o. statsman, † 1834) 11 396.
Lafrensen, Niklas (malare, † 1807) 10 110.
Lage Truidsson, se Ulfstand.
Lagerberg, Karl (riksråd, † 1767) 9 421.
— Sven (riksråd, generalmajor, † 1740) 9 [illegible]
Lagerbielke, Axel (riksråd, viceamiral, † 1782) 9 397, 407, 420.
— Gustav (statsman, † 1837) 10 305, 308, 11 62, 66, 68, 77, 80, 98, 110, 123, 125, 137, 140, 155, 165–66, 170, 175, 194–95, 203, 322, 418–19, 440.
— Gustav (landsh., politiker, † 1895) 12 65, 66, 162, 175, 237, 251, 281, [illegible] 401, 411, 415, 13 51, 107, 125, 163, [illegible]
— Johan (statsråd, viceamiral, † 1850) 11 440, 450, 461, 463, 12 20, 42.
— Johan Gustav (överamiral, pres. i Kammarrätten, † 1812) 11 62.

— Johan Gustav (riksgäldsfullm., † 1937) **14** 367, 469.
Lagerbring, Gustav Olof (generallöjtn., † 1847) **10** 377, **11** 70, 71.
— Gustav Otto Robert (landsh., † 1921) **13** 201.
— Karl (statsråd, överpostdir., † 1822) **10** 89, 138, 230, 236, 254, 393, 397, **11** 62–65, 69, 78, 123, 151, 208, 215, 224, 232, 273, 314.
— Sven (före adl. Bring, historiker, prof., † 1787) **9** 302.
Lagercrantz, Herman Ludvig Fabian (envoyé, f. 1859) **14** 238.
— Karl Gustav (finansminister, landsh., † 1867) **12** 368, 382, 390, 397.
— Karl Otto (överste, politiker, † 1746) **9** 176–78, 184, 199, 202.
Lagercrona, Anders (generalmajor, † 1739) **8** 406.
Lagergren, Per Johan (justitieborgm., † 1856) **11** 452, 462, **12** 23, 36, 48, 144, 148, 167.
Lagerheim, Elias (utrikesstatsminister, † 1864) **11** 456, **12** 99, 167, 235, 240.
— Karl Erik (före adl. Bergqvist, pres. i Statskontoret, † 1813) **10** 244, 272, 277, **11** 62, 65, 127.
— Karl Herman Teodor Alfred (utrikesminister, generaldirektör, † 1924) **13** 191, 207, 216–17, 220.
— Olof Johan (justitieråd, † 1834) **11** 141, 438.
Lagerhjelm, Pehr (bergsvetenskapsman, politiker, † 1856) **11** 317.
Lagerlöf, Per (rikshistoriograf, skald, † 1699) **8** 264, 266.
— Selma Ottiliana Lovisa (förf:a † 1940) **13** 382, 393–94 (portr.), 396, 401, 408, 411–12, 432, **14** 380.
Lagerstråle, Henrik Gerhard (statsråd, justitieråd, † 1887) **12** 241, 275, 326, 382, 391, 398–99, **13** 39, 66.
Lagersvärd, Johan Klas (diplomat, † 1836) **10** 252.
Lallerstedt, Erik Julius (arkitekt, prof., f. 1864) **13** 444.
— Sven Gustav (publicist, riksdagsman, † 1864) **12** 105, 260.
Lalli (finsk bonde, 1100-t.) **2** 51.
Lamberg, Johan Maximilian von (kejserl. minister, † 1682) **7** 141.
Lambert Mattsson (rådman i Stockholm 1520) **3, 2** 382, 388.
Lamennais, Félicité de (fransk teolog o. filosof † 1854) **13** 335.
Lamormanini, Wilhelm (luxemb. jesuit. kejs. Ferdinand II:s biktfader, † 1648) **6** 232, 387.
Landberg, Carl Fredrik (borgm., talman i borgarståndet 1817, † 1828) **11** 294.
— Jöns (bergsman, uppviglare, † 1759) **9** 333–34.
Landin, Carl Ludvig (justitieombudsman, † 1858) **11** 478, **12** 48.
Lange, Julius (dansk konsthistoriker, † 1896) **13** 424.
— Klas (von Langen, krigshövitsman 1434) **3, 1** 332, 415, 417.
Langenskiöld, Bror Karl Johan (riksbankschef, † 1925) **14** 132–33 (portr.), 134, 298, 445.
Lansdowne, Henry Charles Keith Petty-Fitzmaurice (eng. statsman, † 1924) **14** 166.
Lanskoi, Alexander (rysk generallöjtn., † 1784) **10** 124.
Lantingshausen, Albrekt von (generalmajor, överkammarherre, † 1820) **10** 280, 377.
— Jakob Albrekt von (generallöjtn., överståth., † 1769) **9** 248, 338–39 (portr.), 346, 348–51.
Larchevesque, Pierre Hubert (fransk bildhuggare, inkallad till Sverige, † 1778) **9** 323, **10** 111.
Lars (bisk. i Skara 1251) **2** 90, 91.
— (bisk. i Växjö 1457) **3, 2** 55.
— (medl. av bondeståndet 1633) **7** 6.
— mäster, se Laurentius Andreæ.
— Knutsson (sekr. i Erik XIV:s tjänst) **5** 36.
— Olofsson, se Björnram.
— Persson (östgötalagman, 1200-t.) **2** 393.
— Siggesson, se Sparre.
— Turesson (tre rosor, riksråd, † 1560) **5** 155, 246, 302, 448 (släktt.).
— Turesson, se Bielke.
— Ulfsson (stengavel, lagman i Södermanland, lever 1288—1350) **2** 192.
Larsson, Anders (köpman i Sthlm under Johan III:s tid) **5** 387 (portr.).
— Erik, se von der Linde.
— Israel (fogde i Österbotten, † 1597) **5** 281.
— Jakob (statsråd, vice häradsh., † 1940) **14** 69, 70, 78, 125.
— Karl (målare, † 1919) **13** 427–28, 430–31, 435–36 (portr.), 437.
— Karl Anders (i Maspelösa, politiker, † 1884) **13** 49, 52, 59, 82, 113.

— L[illegible] (kört., † [illegible]) **14** [illegible].
— [illegible] (bankofullm., politiker, † [illegible]) **13** [illegible] (portr.), [illegible].
— Markus (målare, † [illegible]) **13** [illegible].
— Nils (bondeståndets talman [illegible]) **8** 162.
— Nils (i [illegible], bondeståndets talman, † [illegible]) **12** [illegible], **13** 52.
— O. (ångköksförest., riksdagsmannakandidat 1887) **13** 124.
— Olof (bondeståndets talman 1800) **10** [illegible].
— Viktor (förutv. statsråd, f. d. bankofullm., f. 1869) **14** 532.
— Yngve Gustav Richard (borgarråd, f. 1881) **14** 203, 304, 613.
Laski, Samuel (polskt sändebud till Sverige [illegible]) **5** [illegible].
Lasse i klostret, se Laurentius Nicolai.
— Andersson (sv. ombud till Lübeck 1509) **3, 2** 327.
— Eriksson (krigshövitsman 1521) **4** [illegible].
— Lucidor, se Johansson, Lars.
La Thuillerie, Gaspard Coignet de (franskt sändebud till Norden 1644) **7** 122–23.
Lauenstein, Streiff von (tysk krigare i sv. tjänst 1627) **6** 202–03, 233.
Laurelius, Olof (bisk. i Västerås, † 1670) **7** 263.
Laurens Axelsson, se Tott.
— Björnsson (storman 1371) **2** 286, 288.
— Haraldsson (snedbjälke, nämnes som riksråd 1453—72, † trol. 1480) **3, 2** 103.
Laurentius Andreæ (mäster Lars, sekr. hos Gustav I, † 1552) **3, 2** 395, **4** 60, 70, 73, 79, 83, 96, 103–05, 108, [illegible].
— Magnus, felaktig namnform för Magnus Laurentii, se denne.
— Nicolai (Klosterlasse, norsk jesuit i Sverige, † 1622) **5** 179, 182–83, [illegible], **6** [illegible].
— Paulinus (ärkebisk. † 1646) **5** 334, 376–77, **6** 254–55, 294, 296–300, **7** 89, 91.
— Petri d. y. (Gothus, ärkebisk. † 1579) **5** [illegible].
— Petri d. ä. (Nericius, [illegible] svenska ärkebiskop, † [illegible]) **4** [illegible], **5** [illegible].
Lauréus, Alexander (målare, † 1823) **11** [illegible].
L[illegible], Carl [illegible] (konsthistoriker, † 1940) **13** 404.
Laxmand, Hans (ärkebisk. i Lund, † 1443) **3, 1** 399, 402, 404, 442–43, 445, 469, 474, 476–78, 512, 515–16, [illegible], **3, 2** [illegible].
— Margareta Poulsdotter (g. m. Ivar Axelsson Tott, som † 1487) **3, 2** 181.
— Poul (dansk rikshovmästare, † 1502) **3, 2** 267.
Leclerc de Tremblay, François, se Josef, pater.
Lefebure, Johan Henrik (köpman, † 1767) **9** 397.
Leffler, Ann Charlotte (förf:a, † 1892) **13** 365–66 (portr.), 367–68, 374–85, 390.
Lefrén, Johan Peter (general, † 1862) **11** 344, 403, 423, 456, 462, **12** 50, 160.
Lehmann, Orla (dansk statsman, † 1870) **12** 79 (portr.), 80, 88, 89, 95, 110, 322.
Lehnberg, Magnus (bisk. i Linköping, † [illegible]) **10** [illegible].
Le Hoc, Louis Gregoire (fransk diplomat, † 1810) **10** 261, 263.
Lehwaldt, Hans von (preuss. fältmarskalk, † 1768) **9** 342.
Leicester, Robert Dudley, earl of (Elisabets av Engl. gunstling, † 1587) **5** 80.
Leijoncrona, Johan (före adl. Holm, hovintendent, † 1687) **7** 174.
— Kristofer (skald, diplomat, † 1710) **8** 266.
Leijonhufvud (ätten) **5** 133 (släktt.), **8** 186, 234.
— Abraham Eriksson (riksråd, † 1556) **4** 282.
— Anna (g. m. riksrådet Axel Eriksson Bielke, som † 1559) **5** 133 (släktt.).
— Axel (Lewenhaupt, riksråd, † 1619) **5** 226, 228, 238, 284, 305, 319.
— Axel Gabriel (överkammarherre, hovrättspresident, † 1789) **9** 444.
— Birgitta Eriksdotter († 1572, g. m. Gustav Olofsson Stenbock) **4** 302, 359, 448 (släktt.), **5** 133 (släktt.).
— Broder Abraham (statsråd, generallöjtn., † 1911) **12** 409, **13** 19, 32.
— Erik Abraham (överstelöjtn., † 1807) **10** 161.

— Erik Abrahamsson (riksråd, † 1520) **3**, **2** 344, 359, 373–74, 376–77, 379, 389, 392, 398, **4** 421, 448 (släktt.).
— Erik Abrahamsson (riksråd, † 1616) **5** 221, 302.
— Karin Sofie, se Adlersparre.
— Knut Erik (överstelöjtn., † 1873) **12** 292.
— Margareta Eriksdotter, se Margareta, sv. drottn.
— Morits (Lewenhaupt, riksdrots, † 1607) **5** 305.
— Märta Eriksdotter († 1584, g. m. Svante Stensson Sture) **4** 448 (släktt.) **5** 87, 90, 97, 103, 117, 118 (portr. *feltryck*), 119.
— Sten Eriksson (Lewenhaupt, riksråd, † 1568) **4** 238, 243, 247, 256–59, 261, 286–88, 302–04, 315–16, 320, 399, 415, 445, 448 (släktt.), **5** 11, 34, 37, 38, 88, 89, 95–97, 100, 102–04, 108, 110, 113, 119, 124–25, 131.
Leijonstedt, Karl Johan (generalmajor, † 1817) **10** 383, 394.
— Olof Vilhelm (överste, † 1792) **10** 161.
Leja, Benjamin (handl. i Stockholm, † 1870) **12** 50.
Lejon (*vapen*), se Lepassläkten; Ulvåsaätten.
Lejonansikte (*vapen*), se Amund (Anund) Jonsson; Bengt Nilsson (Niklisson); Bengt Nilsson; Kristina Anundsdotter.
Lemke, Johan Filip (bataljmålare, † 1711) **8** 270.
Lemnius, Vilhelm (läkare hos Erik XIV) **5** 97.
Lenæus, Johannes Canuti (ärkebisk., † 1669) **5** 376–77, **6** 294, **7** 4, 89, 202, 250, 263, 271, **8** 2.
Lenin, Vladimir Iljitj (sovjetrysk statschef, † 1924) **14** 331 (portr.), 476.
Lennartsson, Anders (riksmarsk, † 1605) **5** 294, 320, 338–39.
Lenngren, Anna Maria (f. Malmstedt, förf:a, † 1817) **9** 328, **10** 97 (portr.), 98, 248, **13** 364.
Le Nôtre, André (fransk trädgårdsarkitekt, † 1700) **8** 270.
Leo I den store (östrom. kejs., † 474) **1** 249.
— II (östrom. kejs., † 474) **1** 249.
— III (påve 795—816) **1** 424.
— X (påve 1513—21) **3**, **2** 359, 368.
Leofric (myntmästare i London omkr. 1000) **1** 341.
Léon, se Brulart.
Leopold, *tysk-rom. kejsare*:
— I († 1705) **7** 233, 238, 345, **8** 10, 26, 46, 51, 81–83, 85–91, 94, 101, 140, 143–44, 146–53, 208, 211–14, 241, 277–82, 292, 306–07, 313, 319, 328, 390.
— II († 1792) **10** 201, 213.
Leopold (furste av Anhalt-Dessau, preuss. fältmarskalk, † 1747) **8** 449.
— (Karl L. Fredrik, storhert. av Baden, † 1852) **9** 240 (släktt.), **11** 83 (släktt.).
— Vilhelm (ärkehert. av Österrike, † 1662, son av kejs. Ferdinand II) **6** 318, 388, **7** 106, 133–34.
Leopold, Karl Gustav af (skald, † 1829) **10** 96 (portr.), 97, 98, 105, 248, **12** 426.
Lepage, Jules Bastien-L. (fransk målare, † 1884) **13** 428.
Lepassläkten (lejon), se Björn Clausson.
Leslie, Alexander (earl of Leven, skotsk fältmarskalk i sv. tjänst, † 1661) **6** 194–95, 206, 219, 304, 365, **7** 45, 60, 96, 97.
Leszczynski, Stanislaus, se Stanislaus.
— Venceslav (polsk rikskansler 1626) **6** 201.
Leufvén, Johan Gustav J:son (lantbruksråd, † 1932) **14** 569.
Lewenhaupt, Adam Ludvig (general, † 1719) **8** 379–82, 401 (portr.), 402, 404–07, 413–16.
— Gustav Adolf (riksråd, fältmarskalk, † 1656) **7** 286.
— Karl (utrikesminister, † 1906) **13** 137, 161–62, 171.
— Karl (Charles, generalmajor, † 1796) **10** 52 (portr.), 174–79.
— Karl [Charles] Emil (general, politiker, † 1743) **9** 132 (portr.), 133, 136, 143, 164, 168–69, 172–81, 187, 203–04.
— Ludvig Wierich (riksråd, general, † 1668) **7** 265.
— se även Leijonhufvud.
Levertin, Oskar Ivar (förf., litteraturhistoriker, prof., † 1906) **13** 367, 387, 390–92 (portr.), 393, 395–96, 398, 400–02, 406, 408–10.
Levinson, Karl Samuel (förutv.. statsråd, landsh., f. 1885) **14** 532.
Levitsky (en av major Sinclairs mördare 1730) **9** 150.
Leys, Henri (belg. målare, † 1869) **13** 421.

[illegible], Robert (generallöjtn., † [illegible]) **8** [illegible].
Lidberg, Anders [illegible] [illegible] **10** [illegible].
Lidman, Karl Hindrik Sven Rudolfsson ([illegible], † [illegible]) **14** [illegible].
Lidner, Bengt (skald, † 179[illegible]) **10** [illegible] (portr.) [illegible].
Liesnowolski, Martin (polskt sändebud till Johan III 1587) **5** 212.
Liewen, Hans Henrik von, d. y. (riksmarskalk, generallöjtn., † 17[illegible]) **9** 243, 246, 264, 362, 374, 396, 407, **10** 4.
— Hans Henrik von, d. ä. (riksråd, generallöjtn. † 1733) **8** 447, **9** 118.
Lilienthal, Johan Meyer von (sekr. i Kommerskoll. 1654) **7** 274.
Lilja, se Lillie.
Liljeblad, Samuel (biolog, prof., † 1815) **10** 91.
Liljefors, Bruno Anders (målare, † 1939) **13** 427–28, 430, 433, **14** 171.
Liljencrantz, Johan (före adl. Westerman, riksråd, chef för Kommerskoll., † 1815) **10** 28, 36, 37 (portr.), 39–44, 54, [illegible], 206, 245, 280.
— Johan (landsh., politiker, † 1870) **12** 114, 292, 385, 393, 398.
Liljensparre, Henrik (polismästare, † 1814) **10** 207, 225, 232.
Liljesparre (*vapen*), se Bengt Åbjörnsson.
Liljeörn, se Ivar Ivarsson.
Lillia, se Lillie.
Lillie (ätten) **8** 186.
— Axel (riksråd, fältmarskalk, † 1662) **7** 98, 105, 129, 131.
— Axel Andersson (riksråd, † omkr. 1546) **4** 44.
— Folke Gregersson (riksråd, † 1507) **3, 2** 266, 271, 275, 278, 281–82, 296, 298, 311–12.
— Gregers Mattsson (riksråd, † 1494) **3, 2** 56.
— Knut Andersson (riksråd, † 1546) **4** 256.
— Knut Knutsson (riksråd, † 1596) **4** 415.
— Kristina Beata († 1727, g. m. Erik Sparre) **9** 15.
— Matthias Gregersson (bisk. i Strängnäs, † 1520) **3, 2** 292, 297, 303, 312, 321, 324, 330–33, 340, 343, 347–50, 360, 365, 368, 375–79, 381, 389, 396–98, **4** 76, 104.
Lilliehorn, Karl Pontus (överstelöjtn., konspiratör, † 1820) **10** 222–24, 232.
[illegible] **10** [illegible].
[illegible] **5** [illegible].
[illegible] agent, † 1874) **12** 128.
— Anders (landsh., hovr.president, † 16[illegible]) **8** [illegible].
— Anders Persson (riksråd, † 1572) **5** [illegible].
— Ebba († 1609, g. m. Sten Eriksson Leijonhufvud [Lewenhaupt]) **4** 448 (släktt.), **5** 131, 134.
— Johan Nilsson (riksfälttygmästare, † 1642) **7** 98–99, 106–07.
— Måns Bryntesson (hövitsman, † 1529) **4** 153–55, 158, 160, 176, 226.
Lillienstedt, Johan (före adl. Paulin, riksråd, skald, † 1732) **8** 266, 267 (portr.) **9** 37, 56.
Lillieroot, Nils (diplomat, † 1705) **8** 305.
Lilliestråle, Joakim Vilhelm (justitiekansler, † 1807) **10** 5, 30, 86, 135.
— Ingemund (kopist, † 1828) **10** 232.
Lillieström, Johan Nicodemi (diplomat, pres. i pommerska regeringen o. hovrätten, † 1657) **7** 55, 98, 280.
Lind, Jenny Maria (sångerska, † 1887, g. m. Otto Goldschmidt) **12** [illegible] (portr.), 216.
Lindblad, Adolf Fredrik (tonsättare, † 1[illegible]) **11** [illegible] **12** [illegible].
— Anders Christensson (publicist, politiker, † 1937) **14** 109.
— Ernst August (domänintendent, politiker, † 1936) **13** 258–59, **14** 624.
— Otto Jonas (tonsätt., † 1864) **12** 214.
Lindblom, Jakob Axelsson (ärkebisk., † 1819) **10** 115 (portr.), 116, 179, **11** 50 (portr.), 51, 92, 94, 128, 172, 188, 208, 279, 294, **12** 193, **13** 312.
Linde, Erik von der (före adl. Larsson, finansman, † 1636) **6** 91, 262, 272–73, 277–78, 282, **7** 186–87.
— Lorentz von der (riksråd, fältmarskalk, † 1670) **7** 174, 255.
Lindeberg, Anders (publicist, † 1849) **11** 418, 434 (portr.), 435–36, 446, 450, 463, 475, **12** 42.
Lindenow, Godske (dansk amiral, † 1612) **6** 26.
Linder, Ernst (generalmajor, † 1943) **14** 375, 390.
— Fredrik William (förutv. statsråd, borgm., f. 1876) **14** 519.

Linders, Sven (statsråd, domänintendent, † 1932) **14** 523, 532.
Linderot, Lars (predikant, † 1811) **11** 364.
Lindfors, Anders Otto (filolog, prof., † 1844) **11** 368.
Lindgren, Karl Adolf (musikskriftst., † 1905) **12** 215.
Lindhagen, Klas Albert (justitieråd, kommunalman, † 1887) **13** 289, 324.
— Anna Jakobina Johanna (inspektris, † 1941) **14** 381.
— Karl Albert (f. borgm. i Stockholm, politiker, f. 1860) **13** 188, 203, 244–45 (portr.), 289, **14** 14, 66, 85, 86, 98, 109, 126, 197, 202, 322, 330, 346, 392–93, 594–95 (portr.), 615–17.
Lindhielm, Anders (landsh., † 1705) **8** 189, 221, 230, 252.
Lindley, Ernst Isedor (kamrer, politiker, f. 1878) **14** 50, 53 (bild).
Lindman, Salomon Arvid Achates (statsminister, konteramiral, industriman, † 1936) **13** 230–31 (portr.), 235, 250–59, 261, **14** 13–15 (portr.), 16–35, 55–69, 76–78, 82, 88, 91, 103, 109, 115, 118, 125, 129, 173, 183, 209, 214–15, 237–38, 278, 294, 298–99, 309–12, 314, 329–30, 332–33, 336–37 (bild), 338, 363, 367–68, 372, 382–84, 388, 392, 408, 413, 475, 478–79, 484–85, 489, 491, 515 (bild), 594, 604, 623.
Lindorm Björnsson (vinge, riksråd, levde ännu 1498) **3, 2** 200, 211.
Lindqvist, August Herman (statsråd, socialfullm., † 1932) **14** 39, 41 (portr.), 53 (bild), 56, 315, 318, 347, 523.
Lindsköld, Erik (kungl. råd, skald, † 1690) **8** 80, 131, 135, 193, 195, 219, 220 (portr.), 221–24, 226, 230, 256, 266, 269, 281, 311.
Lindstedt, Anders (pres. i Försäkringsrådet, † 1939) **13** 168, **14** 91, 92.
Lindström, Knut Ivar (godsägare, † 1925) **14** 565.
— Jacob (handl., riksdagsman † 1851) **11** 280.
— Karl Adam (publicist, † 1885) **12** 251.
— Per Elof (statsråd, skolman, publicist, † 1924) **14** 29.
Ling, Per Henrik (skald, svenska gymnastikens fader, † 1839) **10** 340, **11** 307–08, 358, **12** 75, **13** 331, 333.
Lingen, Reinhold Johan von (generallöjtn., landsh., † 1785) **9** 199.
Link, Markvard (fogde på Oppensten, nämnes 1419—48) **3, 1** 219.
Linné, Karl von (naturforskare, † 1778) **1** 372, **8** 68, **9** 304–05 (portr.), 306, **10** 86 (portr.), 89, 90, **11** 366, 370, **13** 428.
Linnér, Sigfrid Nathanael (förutvarande statsråd, f. d. landsh., f. 1877) **14** 114.
Linroth, Lovisa Magdalena, se Adlersparre.
Lintorp, se Kristofer.
Lionne, Hugues de (fransk utrikesminister, † 1671) **8** 49.
Lipen, Erik von (kanik i Linköping 1466) **3, 2** 110.
Lisola, Frans von (österr. diplomat, † 1674) **7** 283, 316–19.
Lithander, Per Emanuel (grossh., riksdagsman, † 1913) **13** 131.
— Olof Axel Edvard (direktör, politiker, † 1944) **14** 484.
Livijn, Klas Johan (generaldirektör, förf. med pseudonymen Jan Jansson, † 1844) **11** 49, 418.
Livius (Titus L. Patavinus, rom. hävdatecknare, † 17 e. Kr.) **6** 9.
Ljapunov (rysk krigare, † 1611) **6** 37, 45.
Ljungberg, Erik Johan (industriman, † 1915) **14** 143 (portr.), 152.
— Nils Vilhelm (filosof, lektor, † 1872) **13** 335.
Ljungberger, Gustav (medaljgravör, † 1787) **10** 113.
Ljunggren, August (nykterhetsman, † 1943) **14** 660.
— Gustav (litteraturhistoriker, prof., † 1905) **13** 348.
Ljunglund, Leonard Kristian Vinfrid (publicist, f. 1867) **14** 485, 625, 662.
Ljungman, Axel Vilhelm (zoolog, docent, riksdagsman, † 1901) **13** 162, 164.
Lobstein, Charles Victor (fransk minister i Stockholm 1848–57) **12** 123–24, 128.
Loccenius, Johan(nes) (rikshistoriograf, † 1677) **6** 295, **7** 177, 250, 384, **8** 67.
Locke, John (eng. filosof, † 1704) **9** 300.
Lode, Göran Vilhelm (justitiekansler, † 1799) **10** 236, 271.
Lodehat, se Jöns Gerekesson; Peder Jenssön.

Loeb, J. L. (nederl. [illegible] 1909) **14** 33.
Loenbom, Samuel (utg. av hist. arbeten, † 1776) **9** [illegible].
Lohausen, Wilhelm von Kalcheim, genannt L. (mecklenb. överste, sedan sv. generalmajor, † 1640) **6** 348, 365.
Longberg, Johan Peter Olsson (bondeståndets talman 1829, 1834, † [illegible]) **11** 211, 280, 301, 316, 323, 344, 422.
Lorichs, Anders (holsteinare, svenskt sändebud, † 1584) **5** 154, 156.
— Karl Fredrik (överkommendant, † 1851) **12** 50.
Lothar II (tysk-rom. kejs., † 1137) **2** 44, 61.
Lothigius, Emilia A. K., se Broomé.
Lothroc, se Ragnar Lodbrok.
Louis, se Ludvig.
Louis Philippe, se Ludvig Filip.
Louise (av Hessen, dansk drottn., † 1898, g. m. Kristian IX), **12** 83 (släktt.), 103.
— (av Preussen, † 1870, g. m. prins Fredrik av Nederländerna) **12** 232.
— (av Preussen, storhert:a av Baden, sv. drottn. Viktorias moder, † 1923, g. m. storhert. Fredrik) **11** 83 (släktt.), **14** 10.
— (kronprinsessa av Sverige, f. 1889, dotter av prins Louis av Battenberg) **14** 6 (portr.), 529.
— se även Lovisa.
— Amalie Stephanie (av Baden, † 1854, g. m. Gustav, prins av Vasa) **9** 240 (släktt.), **11** 83 (släktt.).
— Juliana (av Oranien, g. m. Fredrik IV av Pfalz, som † 1610) **6** 345.
— Marie (av Gonzaga-Nevers, polsk drottn., † 1667, g. m. 1. kon. Vladislav, 2. kon. Johan Kasimir) **7** 290, 293, 296, 342, 361, **8** 10, 28.
Lovén, Johan Henrik (statsråd, pres. i Kammarrätten, † 1908) **13** 32, 39, [illegible].
— Sven Ludvig (zoolog, prof., † 1895) **12** 210.
Lovisa (av Sverige, dansk drottn., † 1926, g. m. Fredrik VIII) **12** 232, 310, 413 (portr.), **13** 273 (släktt.).
— (av Nederländerna, sv. drottn., † 1871, g. m. Karl XV) **12** [illegible] (portr.), 232, 427.
— Augusta (danske kon. Fredrik VI:s syster, † 1843, g. m. hert. Fredrik Kristian av Augustenborg) **11** 160.
— Charlotta (av Mecklenburg-Schwerin, † 1801, trolovad med Gustav IV Adolf, g. m. 1795 [illegible] Leopold August av Sachsen) **10** [illegible].
— Ulrika (av Preussen, sv. drottn, † 1782, g. m. Adolf Fredrik) **9** 211 (portr.), [illegible] (släktt.), [illegible], 396, 408, 415 (portr.), 432, 449, 458–59 (portr.), **10** 4, 17, 19, 20, 60–69, 81, [illegible], **11** 83 (släktt.).
Lowisin, Carl Arvid (statsråd, general, † 1847) **11** 480, **12** 18.
Loyola, Ignatius (jesuitordens stiftare, † 1556) **5** 175.
Luberas, Johan Ludvig Pott, baron von (rysk minister i Sverige 1744–45) **9** 192, 195–96, 209.
Lubomirski, Hieronymus August (polsk kronfältherre, † 1706) **8** 377.
— Jerzy Sebastian (polsk storkronmarskalk, † 1667) **7** 299, 300.
— Stanislaw (polsk fältherre, † 1649) **6** 148.
Lucidor, Lasse, se Johansson, Lars.
Lucius Ansius Epaphroditus (rom. porslinsfabrikant i första årh. f. Kr.) **1** 183–84.
Lucius von Stoedten, Helmuth von (tysk diplomat, i Stockholm 1915—20, f. 1869) **14** 219, 398, 406.
Lucrardis (g. m. kon. Valdemar Birgersson efter avsättningen) **2** 122.
Lucretius (Titus L. Carus, rom. skald, † omkr. 55 f. Kr.) **1** 79, **13** 395.
Ludendorff, Erich (tysk general, † 1937) **14** 407.
Ludvig I (kon. av Bayern, † 1868) **12** [illegible].
— kon. av Böhmen, se Ludvig II, kon. av Ungern.
Ludvig, *konungar av Frankrike:*
— XI († 1483) **6** [illegible].
— XIII († 1643) **6** 137, 167–68, 173, 176, 214, 239, 244, 247–48, 311, 318 [illegible] **7** [illegible].
— XIV († 1715) **8** [illegible] (portr.), 46, 48, 81, 82, 85–88, 131, 140–51, 153, 188–89, 200, 206–15, 225, 266, [illegible].
— XV († 1774) **9** [illegible], **10** 8 (portr.).

— XVI († 1793) **10** 50, 129, 212–13, 242, 256, **11** 245.
— XVIII († 1824) **11** 245.
Ludvig (kon. av Holland, † 1846) **11** 194.
Ludvig, *tysk-rom. kejsare:*
— I den fromme († 840) **1** 306, 317–18, 424–25.
— IV Bayraren († 1347) **2** 204, 209, **3, 1** 460–61, **7** 247.
Ludvig, *konungar av Ungern:*
— I den store († 1382) **3, 1** 50.
— II (även kon. av Böhmen, † 1526) **3, 2** 360.
Ludvig (hert. av Anhalt-Köthen, † 1650) **6** 365.
— (II, hert. av Bayern, † 1294) **7** 247.
— (markgreve av Brandenburg 1324) **2** 204.
— (greve av Flandern 1334) **2** 198.
— I (lantgreve av Hessen 1445) **3, 1** 534.
Ludvig, *kurfurstar av Pfalz:*
— (1410), **3, 1** 461.
— (IV, 1445) **3, 1** 541.
— (VI, † 1583) **5** 198, **7** 248.
— (1633) **7** 30.
Ludvig Filip (kon. av Frankr., † 1850) **11** 394, **12** 6.
Lukaris, Kyrillos (grek. patriark, † 1638) **6** 403.
Lumber (den förste lagmannen i Västergötl.) **2** 11.
Lumbres, Antoine de (fransk diplomat, † 1676) **7** 330, 342–43, 361.
Lund, David (bisk. i Växjö, † 1729) **9** 121.
— Per af (major, publicist, † 1806) **10** 83, 109.
Lundberg, Gustav (pastellmålare, † 1786) **9** 322, **10** 110.
Lundblad, Johan (filolog, prof., † 1820) **10** 91.
Lundeberg, Kristian (statsminister, bruksägare, † 1911) **13** 117, 180, 192, 195, 197–99, 211, 214–16, 228–29 (portr.), 230–32, 235, 240, 248, 253, 257, **14** 14, 25 (portr.), 26, 58.
Lundegård, Axel Vilhelm (förf., † 1930), **13** 375 (portr.), 376–77, 381, 390, 394, 408.
Lundgren, Egron Sellif (målare, förf., † 1875) **12** 214.
Lundström, Johan Edvard (industriman, uppf., † 1888) **12** 191, **13** 275–76 (portr.).
— Karl Frans (industriman, † 1917) **13** 275 (portr.).
Luneburg, Johann (lybskt sändebud 1449) **3, 2** 22.
Lunge, Anders Jakobsson (dansk ståth. på Kalmarhus 1396) **3, 1** 89.
— Folmar Jakobsson (danskt riksråd 1397) **3, 1** 73, 74, 78, 82.
— Nils (danskt riksråd, † 1552) **4** 204.
— Ove (danskt riksråd, † 1540) **4** 147.
— Vincent (norskt riksråd, † 1536) **4** 52, 146–47, 221.
Luth, Olaus (prof. i Uppsala 1577) **5** 179.
Luther, Mårten (kyrkoreformatorn, † 1546) **4** 77, 96, 103–05, 108–09 (portr.), 110–11, 114–15, 120–21, 127, 131, 167, 187, 227, 231, 240, 288, **5** 73, 323, **6** 301, **8** 49, **12** 114, **13** 369.
Luve (runristare, vikingatiden) **1** 340.
Luxburg, Karl Ludvig von (tysk diplomat, f. 1872) **14** 226, 336, 367.
Luynes, Charles d'Albert, hert. av (fransk statsman, † 1621) **6** 137, 143, 168.
Lübeck, Sven Edvard Julius (statsråd, landsh., † 1941) **14** 380, 528.
Lybeck, Otto Emil (förutv. statsråd, amiral, f. 1871) **14** 520.
Lybecker, Georg Henrik (generallöjtn, † 1718) **8** 440–42.
Lycke, Nils, se Lykke.
Lydeke Abelsson (bisk. i Västerås, † 1487) **3, 2** 100, 138, 144.
Lykke, Niels (Nils Lycke, norskt riksråd, † 1535) **3, 2** 391, **4** 190.
Lüttich, Valentin von (sekr. i Gustav I:s kansli, † 1553) **4** 304, 307.
Lützow, Curt von (kejserl. sändebud till svenskarna 1640) **7** 138.
Låstbom, Herman af (justiekansler, † 1811) **10** 236.
Löffler, Jakob (württembergsk kansler, sv. hovråd, † 1638) **6** 399.
Löfgren, Jonas Eliel (utrikesminister, advokat, † 1940) **14** 341, 421, 475 (portr.), 481, 504, 506, 508, 621.
Löfling, Per (botaniker, † 1756) **9** 306.
Lönegren, Gustav Valter Leopold (statsråd, generaldir., † 1907) **13** 126, 132.
Löwen, Axel (riksråd, generalguvernör, † 1772) **9** 158.
— Karl Gerhard Eugène (envoyé, † 1938) **14** 226.
Löwenhielm, Gustav Karl Fredrik (generallöjtn., diplomat, † 1856) **10** 312,

[illegible], **11** [illegible] (portr.), [illegible], 450, **12** 128.
— Karl Axel (statsråd, generallöjtn., diplomat, † [illegible]) **11** [illegible] (portr.), 206, 221, 262–64, 300, 311, 314, [illegible].
— Karl Gustav (kanslipresident, † 1768) **9** 184, 250, 252, 256, 288, 374, 386, [illegible].
— Karl Gustav (generallöjtn., diplomat, † 1858) **12** 100.
Lövenskiöld, Severin (norsk statsminister i Stockholm, riksståth., † 1856) **11** 250, 401, **12** 138, 232.
Lövenskiöld, Salomon (pres. i Kammarkollegium, † 1850) **11** 312–13.
Löwenström (ätt, förut Ankarström) **10** 232.
Lövgren, Nils (bisk. i Västerås, † 1920) **13** 313, **14** 646.
Lövland, Jörgen Gunnarson (norskt statsråd, † 1922) **13** 232–33 (portr.), 235.

Macaulay, Thomas Babington (eng. historiker o. politiker, † 1859) **13** 341.
Macdonald, Alexandre (hert. av Tarent, fransk marskalk, † [illegible]) **11** [illegible], 234.
Macedo, Antonio (portug. jesuitpater, † [illegible]) **7** [illegible].
Mackay, Donald (skotsk krigare o. diplomat i sv. tjänst, † 1649) **6** 324.
Maclean, Gustav (överste, † 1804) **10** [illegible].
— Rutger (godsägare, politiker, † 1816) **10** 136, 330, **11** 129.
Maeterlinck, Maurice (belg. förf., 1862) f. **13** 432.
Magenis, Arthur (eng. diplomat, † 1867) **12** 128–29.
Magnus, *norska konungar:*
— Barfot († 1103) **2** 35, 36, 38.
— Erlingsson († 1184) **2** 60.
— Lagaböter (Håkansson, † 1280) **2** 96–[illegible], [illegible], 114, [illegible], [illegible].
Magnus, *svenska konungar:*
— Ladulås († 1290) **2** 4, 91, 105–46 (bild 137), 152, 191–92, 194, 201, [illegible].
— Eriksson (kon. av Sverige, Norge och Skåne, † 1374) **1** 387, **2** 135, 168, [illegible], 287–89, 292, 295, 306, 319, 333–35, [illegible], **3, 1** [illegible], 43, 60, 63, 65, 507–08, 510, **3, 2** 41, 46, **4** 172, 405, 416, **5** 252, 315.
Magnus, *danska prinsar:*
— (Nilsson, † 1134, son av kon. Nils) **1** [illegible], **2** [illegible].
— Henriksson (tronpretendent i Sverige, † 1161) **2** 45–52.
— (son av Kristian III, hert. av Ösel, † 1583) **4** 419, **5** 18–22, 32, 34, 36, 41, 42, 137, 145–46, 149–50.
Magnus, *svenska prinsar:*
— Birgersson (son av kon. Birger Magnusson, † 1320) **2** 149, 151, 155, 160, 163, 166, 170, 172–73, 175, 181.
— (hert. av Östergötland, † 1595, son av Gustav I) **4** 292, 294, 297, 316, 355, 421, 437–38, 449 (släktt.), **5** 4–6, 8, 9, 11, 14, 16, 27, 31, 32, 96, 119, 127, 196, 271–73, 304.
Magnus (hert. av Mecklenburg, † 1385) **2** 278, 307, **3, 1** 17.
Magnus, *hertigar av Sachsen-Lauenburg:*
— I (fader till Gustav I:s gemål Katarina) **4** 163, 203, 206, 208, 423.
— III († omkr. 1603) **4** 449 (släktt.), **5** 62, 94, 123, 156.
Magnus (bisk. i Västerås, † 1258) **2** 90, 111.
— (biskop i Åbo), se Tawast.
— (Måns) Bengtsson, se Natt och Dag.
— Eriksson, se Vasa.
— Haraldsson (Måns, bisk. i Skara, † omkr. 1560) **4** 77, 82, 140, 141, 153–56, 158, 161, 187, 189, 279, 281.
— Jönsson (väpnare 1520) **3, 2** 381.
— (Måns) Karlsson (Ekaätt, riksråd, levde ännu 1484, var † 1487) **4** 5 (släktt.), 448 (släktt.).
— Laurentii (ej Laurentius Magnus; systerson — ej brorson — till ärkebisk. Johannes Magnus, katolsk präst, levde ännu åtminstone 1579) **4** 343.
— Minniskiöld (Folkunge, Birger Brosas broder, 1240-t.) **2** 76, 77.
— Nilsson, se Stiernkors.
— se Johannes M.; Olaus M.
Magnuson, Tord Alarik (bruksdisponent, † 1929) **14** 559.
Magnusson, Ernst Otto (i Tumhult, politiker, † 1939) **14** 357–58, 363, 624.

— Gustav Gerhard (skriftst., politiker, † 1940) **14** 45, 46, 48, 50, 53 (bild), 54, 55.
Maidel, Georg Johan, se Maydell.
Malaspina, Germanico di (påvlig nuntie † 1604) **5** 246–48, 252–54, 257, 289–90.
Malines, Alessandro (ital. jesuit, i Sverige 1652) **7** 217.
Mallmin, Lars Petter (riksdagsman 1900–10) **13** 198.
Malm, Karl Oskar Gustav (förutv. statsråd, generaldirektör, f. 1873) **14** 248, 520, 528, 542–43.
— Karl Vilhelm (överstelöjtn., † 1826) **10** 374–76.
— Olof Bernhard (statsråd, generallöjtn., † 1939) **14** 13, 29.
Malmberg, Helge Karl Rudolf (major, f. 1880) **14** 375.
Malmborg, Otto August (generallöjtn., † 1864) **12** 102.
Malmroth, Karl Anders Gustav (statsråd, landsh., † 1934) **14** 528.
Malmstedt, Magnus Brynolf (språkforskare, prof., skald, † 1798) **9** 328.
Malmsten, Karl Johan (statsråd, landsh., matematiker, † 1886) **12** 241, 247, 390.
Malmström, Bernhard Elis (skald, litteraturhistoriker, prof., † 1865) **12** 86, 197 (portr.), 198.
— Carl Gustav (statsråd, riksarkivarie, † 1912) **12** 194, 203, 205, **13** 60 (portr.), 61, 67, 76, 78.
— Ernst Olof (industriman, † 1935) **14** 559.
— Johan August (målare, † 1901) **13** 417–18, 420–21.
Malstaätten, se Birger Gregersson.
Mandelgren, Nils Månsson (tecknare, † 1899) **12** 210.
Manderström, Kristofer Rutger Ludvig (utrikes statsminister, † 1873) **12** 100–01, 112–14, 129, 133–35, 239–40, 243–45, 258–61, 266, 274, 288, 302–06, 309, 313–16, 318–19, 322–36, 343–44 (portr.), 345, 367, 390–91, 395, 398–99, 412, 414 (bild).
Mankell, Julius (militär, politiker, † 1897) **12** 385, 416, **13** 52, 53 (portr.), 177–79, 188.
Manner, Kullervo Achilles (ordf. i Finlands revolutionära regering 1918, f. 1880) **14** 374.
Mannerheim, Fridolf Johan (industriman, † 1934) **14** 559, 564 (portr.).
— Karl Erik (major, sedan finsk landsh., † 1837) **10** 161.
— Karl Gustav Emil (Finlands president, marskalk av Finland, f. 1867) **14** 373 (portr.), 374–75, 386, 393, 395, 398, 406, 508.
— Lars Augustin (expeditionssekr., † 1835) **11** 103–05, 109, 141–42, 216, 331.
Mannerskantz, Karl Axel (godsägare, riksdagsman, † 1888) **12** 384.
Mannersköld, Nils Assersson (landsh., † 1655) **7** 117.
Mannheimer, Herman (bankdirektör, † 1942) **14** 153, 448–50 (portr.), 451–54, 581.
Mansbach, Karl (norsk generallöjtn., † 1867) **11** 403.
Mansfeld, Ernst av (tysk härförare i 30-åriga kriget, † 1626) **6** 160–62 (portr.), 164, 174, 208–09, 312.
— Filip av (kejserl. generalfältmarskalk, † 1657) **6** 237.
— Joakim Fredrik av (tysk fältherre i Karl IX:s tjänst) **5** 339, 341.
— Wolf av (kejserl. fältherre 1631) **6** 321, 336–37, 346.
Manteuffel, Henrik von (preuss. general, † 1778) **9** 349.
Manthey, August Kristian (norskt statsråd, † 1880) **12** 267, 271, 411, 427.
Marazini, se Marozini.
Marcellus av Skalholt (dansk bisk., Kristian I:s kansler) **3**, **2** 27, 71.
Marcks, se Marks von Würtemberg.
Marcus Aurelius (rom. kejs., † 180) **1** 182.
Mardefelt, Arvid Axel (general, † 1708) **8** 387.
— Konrad (fältmarskalk, † 1688) **8** 91, 97.
Marescot (franskt sändebud i Brandenburg 1623) **6** 173.
Maret, Hugues Bernard (hert. av Bassano, fransk statsman, † 1839) **11** 176.
Margareta (dansk drottn., † 1282, g. m. Kristofer I) **2** 96.
— (ståthːa i Nederländerna, † 1530, dotter av tysk-rom. kejs. Maximilian I) **3**, **2** 385, **4** 176–77 (portr.).
— (norsk drottn., † 1209, g. m. kon. Sverre, dotter av kon. Erik den helige) **2** 60.

— (Fredkulla, norsk, sedan dansk drottn., † 11[illegible], g. m. 1. norske kon. Magnus Barfot, 2. danske kon. Nils Svensson) **2** 35, 38, 40.
— (drottn. av Skottland, † 148[illegible], g. m. Jakob III, dotter av Kristian I av Sv., Danm. o. Norge) **1** 329, **3, 2** 18[illegible].
— (drottn. av Sverige, Norge o. Danm., † 1412, g. m. Håkan VI Magnusson) **2** 247, 256, 258, 265, 289, 291, 306, 308, 317–28, **3, 1** 1–149 (bild 135), 152, 155, 157–58, 191, 206–09, 216–17, 219, 224, 248, 350, 394, 462 [illegible], 512, 557, 560–70, **4** 172–7[illegible], **12** 77.
— (Eriksdotter Leijonhufvud, sv. drottn., Gustav I:s 2:a gemål, † 1551) **4** 243, 258, 266–67 (portr.), 293, 297, 302, 421–22 (portr.), 424, 429, 431, 445, 448–49 (släktt.), **5** 88, 90, **6** 68.
— (kronprinsessa av Sverige, † 1920, dotter av hert. Arthur av Connaught) **13** 269 (portr.), 270, 273 (släktt.), **14** 8 (portr.), 12, 198, 434.
— (av Bayern, kon. Kristofers syster) **3, 1** 462.
— (prinsessa av Danmark, f. 1899, dotter av prins Karl, hert. av Västergötland, g. m. prins Axel av Danm.) **13** 270, 273 (släktt.).
— Eriksdotter, se Vasa; Krummedige.
— Olofsdotter **3, 2** 241.
Maria (den blodiga, reg. drottn. av Engl., † 1558) **4** 396.
— (av Medici, drottn. av Frankr., † 1642, g. m. Henrik IV) **6** 137.
— (av Württemberg, kejs:a av Ryssl., † 1828, g. m. Paul I) **11** 83 (släktt.).
— (drottn. av Ungern, † 1395) **3, 1** 50.
— (drottn. av Ungern, ståth:a i Nederländerna, † 1558) **4** 200, 263.
— (av Mecklenburg, g. m. hert. Vartislav VII av Pommern-Stolp) **3, 1** 2.
— av Artois (grevinna av Namur, moder till sv. drottn. Blanka) **2** 198.
— av Pfalz (Maria Anna, † 1589, g. m. hert. Karl, sederm. kon. Karl IX) **4** 449 (släktt.), **5** 198, 200, 203, 330, **7** 248.
— se även Marie.
— Anna, se Maria av Pfalz.
— Anna (av Spanien, tysk-rom. kejs:a, † 1646, g. m. Ferdinand III) **6** 167–68.
— Eleonora (av Brandenburg, sv. drottn., † 1655, g. m. Gustav II Adolf) **4** [illegible] (släktt.), **6** [illegible] (portr.), 148, 155, 189, 374–75 (portr.), 403, **7** 8, 14, 113–14, 159, 212, 244, **8** 75.
— Elisabet (Karl IX:s dotter, † 1618, g. m. hert. Johan av Östergötl.) **4** 449 (släktt.), **6** 68.
— Eufrosyne (av Pfalz-Zweibrücken, Karl X Gustavs syster, † 1687, g. m. M. G. de la Gardie) **4** 449 (släktt.), **7** 17 (släktt.), 168, **8** 13, 23, 81, 288, 294–95 (bild).
— Pavlovna (storfurstinna av Ryssl., f. 1890, 1908—14 g. m. prins Vilhelm av Sverige) **14** 12, 22.
— Stuart (reg. drottn. av Skottl., † 1587) **5** 79 (portr.), 80.
— Teresia (reg. tysk-rom. kejs:a, † 1780) **9** 163, 349.
Marianne (prinsessa av Oranien, 1828 en tid förlovad med Gustav IV Adolfs son Gustav) **11** 393.
Marie Antoinette (drottn. av Frankr., † 17[illegible], g. m. Ludvig XVI) **10** [illegible]
— Louise Gonzaga-Nevers (polsk drottn., † 1667, g. m. 1. Vladislav, 2. Johan II Kasimir) **4** 449 (släktt.).
Markov, Arkadij (ryskt sandebud i Stockholm 1748–86) **10** 128–29, 138, 149, 264.
Marks von Würtemberg, Erik Teodor (utrikesminister, hovr.president, † 1937) **13** 240, **14** 427–28 (portr.), 501, 504, 506–07, 528.
— Gotthard Vilhelm (före adl. Marcks, fältmarskalk, † 1778) **9** 193.
Markus hammarsmed, se Klingensten.
Marlborough, John Churchill, hert. av (eng. fältherre, † 1722) **8** 391–92.
Marozini, Rudolf (Marazini, greve av M., kejserlig generalvaktmästare, kursachsisk fältmarskalk 1639) **7** 58, 96.
Marradas, Baltasar (spansk general kejserl. tjänst, † 1638) **6** 395.
Martin V (påve 1417—31) **3, 1** 177, 182, 205, 225.
Martin, Alfhild Teresia, se Agrell.
— Elias (målare, † 1818) **10** 110, **13** 423.
— Erik David Valdemar (krigsdomare, † [illegible]) **14** [illegible]
— Johan Fredrik (kopparstickare, † 1816) **10** 113.
Martinitz, Jaroslav Borita von (bohmisk ståth., † 1649) **6** 138.
Martinus, se Marten.

Marx, Heinrich Karl (tysk socialist, † 1883) **13** 134, **14** 610, 612.
Masreliez, Louis Adrien (målare, † 1810) **10** 110.
Masséna, André (hert. av Rivoli, fransk marskalk, † 1817) **11** 168.
Mathesius, Johan (finsk translator, sedan lagman, † 1765) **9** 167, 206, 253.
— Per Niklas (prost, † 1772) **9** 394.
Mats Kettilmundsson (drots, rikshövitsman, † 1326) **2** 143, 148, 173, 175–76, 178, 180–82, 184, 186, 189–90.
Mattias (tysk-rom. kejs., † 1619) **6** 138, 141.
— (magister, kanik i Linköping, † 1350) **2** 387–88.
— Corvinus (kon. av Ungern, † 1490) **3, 2** 217, 237.
— Gregersson, se Lillie.
Mattis Erici (kanik, Gustav I:s lärare i Uppsala) **4** 8.
Matts Jakobsson, se Römer.
Mattsson, Anders (bondeståndets talman 1778) **10** 53.
Maud (av Storbritannien, norsk drottn., † 1938, g. m. Håkon VII) **13** 273 (släktt.).
Max (prins av Baden, tysk rikskansler 1918, † 1929) **14** 429.
Maximilian, *kurf. o. konungar av Bayern:*
— I (kurf. av Bayern, † 1651) **6** 136, 142 (portr.), 143, 145, 160–61, 170, 172, 211, 232, 247, 311, 346, 352–53, 369, 372–73, 376–78, 380–83, 385, 390–91, 395, 401, 404, 418–19, **7** 38, 134–35, 144, 247.
— II Emanuel (kurf. av Bayern, † 1726) **8** 213, 389.
— I Joseph (kon. av Bayern, † 1825) **11** 262, 333.
— I (tysk-rom. kejs., † 1519) **3, 2** 223, 232, 237–38, 242, 306, 314, 326, 355–57, 360–62, 383–86, 391.
— II (tysk-rom. kejs., † 1576) **5** 60, 140, 142, 156, 176.
— (ärkehert. av Österrike, † 1618) **5** 212, 215, 218.
Maydell, Georg Johan (Maidel, general, begr. 1709) **8** 337, 372, 440.
Mazarin, Jules (fransk statsman, kardinal, † 1661) **7** 133–34, 139, 236, 304, 327, 344–45, **8** 81.
Mazepa, Ivan (kosackhetman, † 1709) **8** 407–08.
Meadowe, Philip (eng. diplomat, † 1718) **7** 328, 333, 336–39, 346, 363.
Mebius, David, se Mevius, D. von.
Mechelin, Johann von (kanik i Uppsala 1486) **3, 2** 222.
Mechtild (av Holstein, g. m. 1. kon. Abel av Danmark, 2. Birger Jarl) **2** 97, 110.
Mehemet (turk. storvisir 1711) **8** 429–30, 437.
Meijerfelt, Johan August (Meyerfeld, riksråd, generalguvernör, † 1749) **8** 445, **9** 150.
— Johan August (Meyerfelt, fältmarskalk, † 1800) **10** 159, 188, 197.
Meinhard (från Holstein, bisk. av Livland 1188) **2** 63.
Melander, Peter (kejserl. fältmarskalk, † 1648) **7** 34, 102, 134–35.
Melanderhjelm, Daniel (naturforskare, † 1810) **10** 61.
Melankton, Filip (tysk humanist, Luthers medreformator, † 1560) **4** 205, 228, **5** 73, 322.
Melbye, Anton (dansk marinmålare, † 1875) **13** 423.
Melen, Berend von (Mila, sachsisk fältherre i Gustav I:s tjänst, sv. riksråd, sed. thüringsk lanthovmäst., † 1561) **4** 2, 28, 33, 38, 43, 44, 46, 57, 60, 64–66, 87, 88, 90, 92–101, 143, 147, 206, 210, 219, 243–44, 248–51, 254, 259, 269, 289, 312, 321, 399.
— Henrik von (Mila, broder till föreg., hövitsman på Västerås 1521) **4** 2, 18, 19, 21, 87, 88, 321.
Mellin, Gustav Henrik (förf., † 1876) **12** 202.
Mellingrode, Gert von (livl. lantmarskalk 1470) **3, 2** 169.
Mengede, Johann von (livl. ordensmästare, † 1469) **3, 2** 27, 48, 51, 52, 55, 65, 66, 168.
Mennander, Karl Fredrik (ärkebisk., † 1786) **10** 112 (portr.), 115–16, 138.
Mensjikov Alexander (rysk furste statsman o. fältherre, † 1729) **8** 387, 390, 408, 410, 414, 416, 418, 433, **9** 78, 85, 86.
— Alexander (Mensjikoff, rysk furste, generalguvernör i Finl., † 1869) **11** 397, **12** 118–19.
— Maria (dotter av A. 1, förlovad med tsar Peter II 1727) **9** 86.

Merrick, John [illegible] i Ryssl. [illegible]) 6 [illegible].

Merode, Johan de (kejserl. general, † [illegible]) 7 [illegible].

Merry, Anthony, (eng. minister i Stockholm 1808–09) 10 387.

Messenius, Arnold [illegible] Messenius) 7 [illegible].

— Arnold Johan (rikshistoriograf, † [illegible]) 7 207.

— Johannes (historiker, prof., förf., † [illegible]) 5 [illegible]. 6 [illegible]. 7 89, 90, 207. G. m. Lovisa Grothusen.

Messmann, Hermann [illegible] Lübeck [illegible]) 3, 2 [illegible].

Metternich (sändebud från Tilly till Gustav II Adolf 1631) 6 354.

— Clemens (österr. furste, statsman, † 1859) 11 202, 231, 239, 241–42, 262–63 (portr.), 305.

Mevius (Mebius), David von (v. president, publicist, † 1670) 7 277.

Meyer, Ernst Fredrik Vilhelm (statsråd, [illegible] † [illegible]) 13 [illegible].

— Gerhard (överdirektör, † 1784) 10 110.

— Marcus (en av Lübecks ledande män, † [illegible]) 4 [illegible].

Meyerfel[d]t, se Meijerfelt.

Mezetskij (rysk underhandlare vid freden i Stolbova 1617) 6 59.

Michaelson & Benedicks (handelshus i Stockholm 1827) 11 336, 340.

Michelsen, Ivan (rysk general, † 1807) 10 188–90.

— Peter Kristian (norsk statsminister, skeppsredare, † 1925) 13 218–19 (portr.), 224, 232.

Michon, Pierre, se Bourdelot.

Mickel, se Mikael.

Micronius, Teodor (kalvinistisk präst från Livl., i Sverige 1604) 5 324.

Middelhusen, se Vincentius Henningsson.

Meitzlaff, se Mittzlaff.

Mijtens, Martin (målare, † 1736) 9 125.

Mikael (Feodorovitj Romanov, tsar av Ryssl., † 1645) 6 48, 50, 53, 56–60, 63, 131, 192, 197, 244, 273, 402, 7 114.

— Vasiljevitj (rysk storfurste 1609) 5 [illegible].

— Nilsson (underfogde på Stäkeborg, [illegible]) 3, 1 [illegible].

— Nilsson (till Björkskog, riksråd före 1523 och möjl. ännu 1528) 3, 2 380, 389, 393.

— Olofsson (Michel O., riksens sekr., † [illegible]) 6 [illegible].

Mikkelsen, Bartolomaeus (upprorsledare i Skåne, † 1658) 7 358.

Mila, se Melen.

Mill, John Stuart [illegible] † [illegible]) 13 [illegible].

Millet, Jean François (fransk målare, † [illegible]) 13 [illegible].

Millich, Nicolaes (belg. bildhuggare, verksam i Sverige till 1687) 8 71, [illegible].

Minin, Kosma (rysk patriot, † 1615 el. 1616) 6 45.

Minkwitz, Caspar von (sändebud från tyska kejs. till Norden 1570) 5 140.

Minniskiöld, Magnus, se Magnus.

Minuit, Peter (holl., guvernör för kolonien Nya Sverige, † trol. 1638) 7 76.

Mirabeau, Victor de (fysiokratisk skriftst., † 1789) 10 28, 36.

Mittag-Leffler, Magnus Gustav (Gösta) (matematiker, prof., † 1927) 14 119.

Mitzlaff (Mietzlaff, Mitzlav), Joakim (krigsråd, sv. överste 1633) 7 32.

Mniszech, Maryna (g. m. 1. den förste falske Dimitrij, 2. den andre falske, som dog 1610) 6 46.

Moberg, Karl Oskar (borgm., riksdagsman, † 1905) 13 204, 210.

Modée, Reinhold Gustav (kansliråd, förf., † 1752) 9 302, 311–12.

Modène, François Charles de (fransk diplomat, † 1799) 9 413, 423, 432.

Mohammed (islams grundläggare, † 632) 1 [illegible].

Molin, Johan Peter (bildhuggare, † [illegible]) 12 [illegible]. 13 [illegible].

— Lars (domprost, † 1723) 9 15.

— Pelle (förf., † 1896) 13 393, 404, 413.

Moll, Viktor (riksbankschef, † 1929) 14 71, 297, 445–46 (portr.), 447–53, 544, 581–82, 584.

Moltke, Adam Vilhelm (dansk statsman, † 1864) 12 95.

— Evert (fogde i Stäkeborgs län, 1390-t.) 3, 1 [illegible].

— Ficke (broder till föreg.) 3, 1 44–46.

[illegible] 1449) 3, 2 14.

— Johan (Moltcke, dansk riddare 1449) 3, 2 14.

— Kristofer Ehrenreich (dansk diplomat, † [illegible]) 12 [illegible].

Momma, Peter (boktryckare, † 1772) **9** 321.
— bröderna (Willem, Abraham o. Jakob, de två senare adl. med namnet Reenstierna, affärsmän inflyttade till Sverige på 1640-t.) **7** 382.
Monaldesco, Gian Rinaldo (ital. markis, † 1657, överstallmäst. hos drottn. Kristina) **7** 236.
Monier, Antoni (generaltygmästare, i sv. tjänst till 1634) **6** 265, 273, 276.
Monrad, Ditlev Gotthard (dansk bisk., † 1887) **12** 80, 95, 322.
Montague, Edward (eng. amiral, † 1672) **7** 362, 366.
Montalembert, Marc René, markis de (fransk general, † 1800) **9** 340–42.
Montan, Carl Otto (vicepresident, † 1914) **14** 34.
Montecuccoli, Raimondo (österr. fältmarskalk av ital. börd, † 1680) **6** 351, 413, **7** 226, 234, 354.
Montelius, Agda Georgina Dorotea Alexandra (f. Reuterskiöld, † 1920, g. m. G. O. A. M.) **14** 629 (portr.), 630, 632.
— Gustav Oskar Augustin (riksantikvarie, † 1921) **13** 347 (portr.), 348–49, **14** 380.
Montesquieu, Charles de Secondat de (fransk filosof, † 1755) **10** 12, **11** 113, **13** 343.
Montgomery, Robert (överste, † 1798) **10** 161.
Montrose, James Graham, markis av (skotsk general, † 1650) **7** 223.
Moore, John (eng. general, † 1809) **10** 367–68.
Moreau, Jean Victor (fransk general, † 1813) **11** 225.
Morer, Albrekt (Murach, hovmästare hos kon. Kristofer av Bayern) **3**, **1** 469, 527–29, 554–55.
Morian, Karl Axel von (överste, † 1817) **10** 315–16.
Morits (lantgreve av Hessen-Kassel, † 1632) **6** 140, 145.
— (prins av Oranien, ståth. i Nederländerna, † 1625) **5** 342, 344, **6** 10, 92, 94 (portr.), 163, 176, 179–81.
Mornay, Johan de († 1605, son av Charles de M.) **5** 160.
— Charles de (fransk krigsöverste i sv. tjänst, † 1574) **4** 428, 431, **5** 28, 45, 50, 54, 62, 63, 89, 159–162, 196.
Morozov (rysk befälh. 1615) **6** 55.
Morris, Ira Nelson (amerik. diplomat i Stockholm 1914—23, † 1942) **14** 225.
Morstein, Andreas (polskt sändebud till Karl X Gustav 1655) **7** 276.
Mortaigne von Potelles, Kaspar Kornelius (nederl. general i sv. tjänst, † 1647) **7** 129.
Mortier, Edouard Adolphe (hert. av Tréviso, fransk marskalk, † 1835) **10** 316–18.
Mosesson, Gustav Adolf (f. d. missionsskolerektor, riksdagsman, f. 1877) **14** 660.
Motzfeldt, Ketil (norsk statsman, † 1889) **12** 276–77.
— Peter (norskt statsråd, † 1854) **11** 250, 255.
Mozelius, Gabriel (underofficer, † 1756) **9** 276.
Muhammed IV (sultan av Turkiet, † 1687) **7** 314, 316.
Munch, Edvard (norsk målare, † 1944) **13** 432.
— Peter Andreas (norsk historiker, prof., † 1863) **12** 223.
Munck, Adolf Fredrik (Gustav III:s gunstling, † 1831) **10** 63, 69, 148, 188, 195, 206, 231.
— Ebba (f. 1858, g. m. prins Oskar Bernadotte) **13** 270.
— Hans (överste, † omkr. 1634) **6** 52.
Munck af Rosenschöld, Eberhard Zakarias (med. prof., riksdagsman, † 1838) **11** 283, 317, 369.
— Thomas (hovr.president, politiker, † 1893) **12** 292.
Mundt, Pros (dansk amiral, † 1644) **7** 121.
Munk, Kristina (danske kon. Kristian IV:s morganatiska gemål, † 1658) **7** 114.
Munthe, Sven Abraham (statsråd, pres. i Kammarkollegium, † 1873) **11** 440, 462, 479, **12** 20.
Murach, se Morer.
Murad IV (sultan av Turkiet, † 1640) **6** 226, 402–03.
Murat, Joakim (kon. av Neapel, † 1815) **11** 239.
Murbeck, Peter (kyrkoh., † 1766) **9** 324.
Murén, Per (grossh., politiker, † 1888) **12** 143, 295, 297, 348, 362–64, 367, 383, 385, 388.
Murray, Walter (förutv. statsråd, f. d. landsh., f. 1871) **14** 311, 520.

Muschamp, Thomas (överste i sv. tjänst, † 162[illegible]) 6 2[illegible].
Mussla (kapen), se Anders Nilsson.
Mühlenfels, Ludwig Friedrich von (kapten, † 18[illegible]) 11 [illegible].
Müller von der Lühnen, Burkard (tysk, svensk general av kavalleriet, † 1670) 7 [illegible].
— Hans Georg (tysk målare i Sverige, † 17[illegible]) 8 [illegible].
Müllern, Gustav Henrik von (hovkansler, † 17[illegible]) 8 [illegible].
Münster, Sebastian (tysk vetenskapsman, † 1552) 4 [illegible].
Mans, bisk. i Skara, se Magnus Haraldsson.
— (fångknekt, drottn. Karin Månsdotters fader) 5 95.
— (Magnus) Bengtsson, se Natt och Dag.
— Bryntesson, se Lilliehöök.
— Haraldsson, se Magnus Haraldsson.
— Johansson, se Natt och Dag.
— Mårtensson, se Palm.
— Nilsson, se Svinhufvud.
— Svensson, se Some.
— Trottesson (Ekaätt, † 1523 l. 1525), 4 5 (släktt.).
Månsson, Ivar (i Trää, politiker, † 1911) 13 52, 119, 166–67, 181, 183, 189, 199, 206, 210, 212.
— Karl Fabian (förf., politiker, † 1938) 14 81, 315, 385, 615, 617.
— Nils (i Skumparp, politiker, † 1837) 11 315 (portr.), 316, 323, 344, 351, 422, 451.
Mårten, bisk. i Åbo, se Skytte.
— Olai Gestricius (bisk. i Linköping, † 1585) 4 351, 5 180, 186, 188, 323, 368.
— Olofsson Helsing (sekr. hos Gustav I, † 15[illegible]) 4 [illegible], 5 [illegible].
— Skinnare (borgare i Vadstena 1529) 4 [illegible].
Märta (sv. drottn., † 1341, g. m. kon. Birger Magnusson, dotter av Erik Klipping) 2 122, 146, 150, 155, 157, 17[illegible]–71, 175, 181.
— (kronprinsessa av Norge, f. 1901, dotter av prins Karl, hert. av Västergötl., g. m. kronprins Olav) 13 270, 273 (släktt.).
— Bengtsdotter (tillbakaseende ulv, † omkr. 1481, g. m. 1. Trotte Månsson [Ekaätt], 2. Åke Jöransson Tott) 3, 2 335 (bild).
— Bengtsdotter (Vinstorpaätt, † omkr. 14[illegible], g. m. Åke Axelsson Tott) 3, 2 [illegible].
— Pedersdotter (Dudde, var † 1406, g. m. danska riksrådet Abraham Brodersson) 3, 1 43.
Mätta Ivarsdotter, se Dyre.
Möller, Frits Gustav (statsråd, partisekr., f. 1884) 14 81, 318, 393, 479–80 (portr.), 532, 614, 662.
— Henrik (skeppare, överförde Gustav I till Sverige 1520) 4 12.
Möniken, Sixt von (tysk krigshövitsman i Gustav I:s tjänst) 4 331.
Mönnichhausen, Johan von (bisk. av Ösel och Kurland 1558) 4 417.
— Kristofer von (dansk stiftsfogde i Estland 1558) 4 417.
Mönnichhofen, Johan von (holl., överste i sv. tjänst, † 1614) 6 26, 31, 32, 52, 5[illegible].
Mörcke, Bror Birger Emil (förutv. statsråd, generallöjtn., f. 1861) 14 114, 198.
Mörk, Johan Henrik (förf., kyrkoh., † 17[illegible]) 9 [illegible].
Mörner, Adolf Göran (statsråd, † 1838) 11 141, 255, 274, 288–89, 300, 311, [illegible].
— Axel Otto (statsråd, generallöjtn., † 18[illegible]) 11 [illegible].
— Bernt Didrik von (brandenb. hovmäst. hos Gustav II Adolf, † 1611) 6 [illegible].
— Hans Georg (generallöjtn., guvernör, † 1685) 8 189.
— Karl (riksråd, † 1665) 8 5.
— Karl Karlsson (riksståth. i Norge, † 1821) 11 279, 283, 379–80 (portr.).
— Karl Gustav (fältmarskalk, † 1721) 8 [illegible].
— Karl Gustav Hjalmar (tecknare, † 18[illegible]) 11 [illegible].
— Karl Göran Detlof (statsråd, pres. i [illegible], † 1[illegible]) 12 [illegible], 241, 349, 352–53.
— Karl Otto (överste, »kungamakaren», † 1868) 11 167–68 (portr.), 170, 174, 180.
— Karl Stellan (landsh., † 1834) 11 420.
— Otto Helmer von (brandenb. adelsman, sv. hovmarskalk o. landsh., † 16[illegible]) 6 [illegible].
Mörs (tysk överstelöjtn., kommendant [illegible]) 6 [illegible]

Nachmanson, Josef (bankdirektör, † 1927) **14** 448–53, 575 (portr.), 576.
Nadelwigh, Heyne von (myntmästare i Stockholm, 1450-t.) **3, 2** 36, 73, 75.
Nansen, Fridtjof (norsk upptäcktsresande, politiker, filantrop, † 1930) **14** 438.
Napier, Charles (eng. amiral, † 1860) **12** 122, 124.
Napoleon I (Bonaparte, fransmännens kejs., † 1821) **8** 281, 398, **10** 296–97, 306–16, 338, 343–49, 351, 376, 382–83, 387–89, 398, **11** 8, 32, 34, 46, 53, 54, 56, 57, 68, 79–81, 91, 98, 125, 128, 132, 137–38, 154, 159, 165–70, 174–76, 180–87, 190, 192, 194–202, 205–06, 212, 218–45, 249, 262, 265–66, 287, 295, 304, 321, 333, 356, 382, 410, **12** 78.
— III (fransmännens kejs., † 1873) **12** 7, 108, 119, 124, 128–29, 132–33, 259, 285–86, 288, 301, 311, 313, 317–18, 321, 336, 338, 340–41 (portr.), 370, 417, **13** 2.
— (Bonaparte, »Plon-Plon», fransk prins, † 1891, son av kon. Jérôme Bonaparte av Westfalen) **12** 105–07.
Narsius, Johannes (tysk teolog. o. skald, † omkr. 1635) **6** 195.
Narve Ingevaldsson (kluven sköld, befälh. på Åbo slott 1364, riksr.) **2** 271.
Nassau-Siegen, Karl Henrik Nikolaus Otto (furste, rysk amiral, † 1808) **10** 192–93, 200.
Nath, Gerhard van der, se Dernath.
Natt och Dag, Bengt Stensson (riksråd, † 1451) **3, 1** 311, 314, 318, 320–22, 340–43, 353, 366, 377–78, 381–82, 404, 408–09, 411, 413, 417–20, 425–26, 448, 454, 470–71, **3, 2** 4.
— Bo Stensson (riksråd, levde ännu 1469) **3, 1** 276, 333–36, 340, 366, 404, 408–21, 425–26, 448, 454, 470–71, 522, **3, 2** 4, 50.
— Erik Stensson (väpnare, † 1477) **3, 1** 421.
— Ingeborg Bosdotter (Bo Jonsson Grips moder) **2** 294.
— Johan Månsson (riksråd, † 1520) **3, 2** 322, 333, 337, 344, 352, 363, 373, 380, **4** 14.
— Karl Näskonungsson (riksråd 1326) **2** 189.
— Knut Bosson (bisk. i Linköping, † 1436) **3, 1** 73, 74, 78, 82, 128, 238–39, 253, 272–77, 294, 322.
— Magnus (Måns) Bengtsson (riksråd, Engelbrekts mördare, † omkr. 1477) **3, 1** 320–21, 340, 342–46, 377–78, 382, 418, 420–21, 431, 499, **3, 2** 4, 56, 118.
— Måns Johansson (riksråd, † 1555) **4** 154, 247, 271–72, 278, 391.
— Nils Nilsson **4** 449 (släktt.), **5** 162–64. G. m. Sigrid, Erik XIV:s dotter.
— Nils Stensson (riksråd, † 1439) **3, 1** 288, 310–11, 322, 329–35, 339–40, 367, 404, 409, 411–13, 416–18, 420–22, 425-31, 448, 450, 453-54, 470.
— Sten Bosson (riksråd, † 1411) **2** 310, **3, 1** 41, 128.
—Åke Axelsson (riksråd, † 1655) **7** 55.
Naumann, Johan Gottlieb (tysk tonsättare i Sverige, † 1801) **10** 107.
Neergaard, Niels Thomasius (dansk statsman, † 1936) **14** 217.
Nehrman, David, se Ehrenstråle.
Neikter, Jakob Fredrik (skyttеansk prof., † 1803) **10** 91.
Nekludov, Anatolij (rysk diplomat i Stockholm 1914—17, † 1926) **14** 204.
Nelson, Horatio (eng. amiral, † 1805) **1** 330, **10** 300.
Nerés, Joakim von (kansliråd, † 1748) **9** 141, 152, 187.
Nerman, Klas Ulrik (justitiekansler, landsh., † 1852) **11** 440–41, 445, 458, 462–63.
— Ture (redaktör, förf., politiker, f. 1886) **14** 331 (bild).
Nesselrode, Karl Robert von (rysk rikskansler, † 1862) **11** 262, **12** 118, 130.
Nestor (rysk munk, † omkr. 1114) **1** 304–06, 309.
Netherwood, Johan Vilhelm (magister, † 1806) **10** 286.
Nevers, se Gonzaga-Nevers.
Newton, Isak (eng. naturforskare, † 1727) **9** 300.
Ney, Michel (hert. av Elchingen, furste av Moskva, fransk marskalk, † 1815) **11** 235.
Nicolaus Danckwardi (livl. diplomat 1493) **3, 2** 239–41.
— Hermanni (bisk. i Linköping, † 1391) **2** 389–90, **3, 1** 225.
— Magni (sv. humanist i Tyskl., 1500-t.) **4** 227–29, 350.
— Olai Botniensis (ärkebisk., † 1600) **5** 188, 241, 291, 298, 323.
Nielsen, Harald (dansk litteraturkritiker, f. 1879) **13** 402.

Nieroth, Karl (generallöjtn., generalguvernör, † 1712) **8** [illegible].

Nietzsche, Friedrich (tysk filosof, † 1900) **13** [illegible], 410–11.

Nikolaus, *kejsare av Ryssland*

— I († 1855) **11** [illegible], 445, **12** [illegible] 127.

— II († 1918) **13** 99, 185, **14** 22, 35, 86, 160, 313, 476.

Nikolaus V (påve 1447—55) **3, 2** 27, 28, 48.

Nikolaus August, hert. av Dalarne, se August.

— Sigvasti (påvlig uppbördsman i Sverige på 1320-t.) **2** 185.

Nils (kon. av Danm., † 1134) **2** 37, 38, 40.

— (bisk. i Skara, † 1386) **2** 323.

— (i Söderby, en av dalkarlarnas ledare 1531) **4** [illegible].

— Abjörnsson, se Sparre.

— Abrahamsson (riddare 1360) **2** 253.

— Aslaksson (lagman på Hedemarken, Norge, 1439) **3, 1** 455.

— Bengtsson (Finlands lagman 1492) **3, 2** 238, 252.

— Bosson, se Grip.

— Birgersson, se Grip.

— Clausson (två sparrar, riksråd, † 1505) **3, 2** 245, 272, 274–75, 277, 280, 282, 284, 290, 294–95, 298–300, 306–07, 309, 324.

— Ebbesson (Ebbesen, dansk folkhjälte, † 1340) **2** 207, **12** 86.

— Engelbrektsson (två liljor, Engelbrekts broder, häradsh. 1436) **3, 1** 246–47, 278, 344.

— Erengislesson (Hammerstaätt, riksråd, † 1440) **3, 1** 269, 275–76, 289, [illegible], 311, 314, [illegible].

— Eriksson, se Bielke; Gyllenstierna

— Eskilsson, se Banér.

— Fadersson, se Sparre.

— Gustavsson (Rossviksätten, båt, riksråd, lagman i Uppland, levde ännu 1438, var † 1440) **3, 1** 214, 247, 261, 263, 268, 301, 318.

— Guttormsson, se Djäkn.

— Hermansson, se Nicolaus Hermanni.

— Jespersson, se Cruus.

— Jönsson, se Oxenstierna.

— Jöransson, se Gyllenstierna.

— Kettilsson, se Vasa.

— Kristiernsson, se Vasa.

— Markusson (bisk. i Linköping, † 1374) 246–48, 267, 283–84, 310, 316.

— [illegible] **3, 2** [illegible].

— [illegible] **4** 26, 27, 154, 156, 158, 160.

— Pedersson, se Bielke.

— [illegible] arkebisk. i Uppsala 1438, † 1448) **3, 1** 253–55, 354, 360, 404, 424–26, [illegible], 540–45, **3, 2** 2.

— Stensson, se Sture.

Nilsson, Erik Agabus (statsråd, bankofullm., † 1925) **14** 71, 196, 300–01 (portr.), 302, 341, 581, 620.

— Erik Gustav (i Vibberbo, riksdagsman, f. 1860) **14** 626.

— Lars (sekr. hos Gustav II Adolf 1625) **6** 188.

— Nils Hjalmar (prof., växtförädlare, † 1925) **14** 566–67 (portr.).

— Olof (i Tånga, statsråd, politiker, † 1928) **14** 518.

— Per (i Bonarp, riksdagsman, † 1933) **14** 30, 625.

— Per (i Espö, riksdagsman, † 1879) **12** 180.

— Samuel (fältöverste, † 1607) **5** 294, 333.

— Sven (zoolog, arkeolog, prof., † 1883) **11** 369 (portr.), 370, **12** 210.

— Sven (i Everöd, riksdagsman, † 1891) **13** 52, 82, 121, 127–28, 131, 136, 153.

— Sven (i Östersslöv, riksdagsman, † 1877) **13** 37, 38, 52, 174, 302.

Nilsson-Ehle, Nils Herman (växtförädlare, prof., f. 1873) **14** 566.

Nipertz, Erik (riksråd, † 1470) **3, 1** 522, **3, 2** 34, 35, 50, 56, 64, 94, 95, 99, 100, [illegible].

— Karin Eriksdotter (g. m. Laurens Axelsson Tott, som † 1483) **3, 2** 214.

Nithard (förste kände kristne martyren i Sverige, 830-t.) **1** 425.

Njal Finsson (morfader till kon. Stenkil) **2** 23.

Nobel, Alfred Bernhard (industriman, mecenat, † 1896) **13** 99 (medalj), 100.

Noer, se Fredrik.

Nohrborg, Anders (hovpredikant, † 1767) **9** 324–25 (portr.).

Nolcken, Erik Mattias von (diplomat, hovr.president, † 1755) **9** 164–65, 195.

— Johan Fredrik von (diplomat, † 1809) **10** [illegible].

Nolde (tvenne uppviglare i Livland, †† 1617) **6** 133.
Norberg, Erik (riksdagsman, † 1850) **11** 452–53.
— Mattias (orientalist, prof., † 1826) **10** 91, **11** 368.
Norby, Sören (dansk amiral, † 1530) **3, 2** 364, 373–74, 393, **4** 2, 12, 13, 27–29, 32, 33, 38–40, 55–68, 84–100, 129, 174, 181, 186. Hans dotter **4** 88, 94, 99.
Nordberg, Jöran (historiker, kyrkoh., † 1744) **9** 123.
Nordblom, Johan Erik (tonsättare, † 1848) **11** 373, **12** 214.
Nordenberg, Bengt (målare, † 1902) **13** 419.
Nordencrantz, Anders (före adl. Backmansson, kommerseråd, nationalekon. förf., † 1772) **9** 303, 358, 362, 372, 374–75, 434, **10** 36.
Nordenfalk, Johan (justitiestatsminister, † 1846) **11** 342, 418, 462, 466, **12** 14, 18, 20, 24, 30, 128, 181.
Nordenflycht, Hedvig Charlotta (skaldinna, † 1763) **9** 311 (portr.), 312–13, **10** 92.
Nordenhielm, Andreas (prof., Karl XII:s lärare, † 1694) **8** 311.
Nordenskiöld, August (alkemist, svedenborgare, † 1792) **10** 118–19.
— Karl Reinhold (konteramiral, † 1871) **12** 187.
— Karl Fredrik (publicist, svedenborgare, † 1828) **10** 109, 118–19.
— Nils Adolf Erik (polarforskare, nordostpassagens upptäckare, † 1901) **12** 211, 421, **13** 71–73 (portr.), 80 (portr.), 348, 377.
— Otto Henrik (viceamiral, † 1832) **10** 157, 191, 195.
Nordenstolpe, Anders (major, † 1841) **11** 141.
Nordenstråle, Olof (riksr., † 1742) **9,** 159.
Nordensvan, Georg Gustav (skriftst., † 1932) **13** 390.
Nordewall, Erik (kanalbyggare, † 1835) **10** 333.
Nordin, Gustav af (generalmajor, diplomat, † 1867) **12** 118, 130, 260.
— Johan Magnus af (landsh., † 1825) **10** 174, 206, 215, **11** 151, 208.
— Karl Gustav (bisk. i Härnösand, politiker, † 1812) **10** 138, 145, 174, 206, 235, 281, **11** 96, 105, 114, 128, 151, 342.
— Karl Johan af (statsråd, † 1850) **11** 341–42, 345, 354, 392, 418, 423, 447–48, 453, 455–56, 461.
Nordström, Sten August Karl (i Höglunda riksdagsman, † 1919) **14** 27.
— Johan Jakob (riksarkivarie, † 1874) **12** 205, 223, 250, 283, 292–93, 302, 347–48.
— Karl Fredrik (målare, † 1923) **13** 427–30 (bild), 432, 435.
Nordvall, Axel Robert (direktör † 1938) **14** 238.
Norman, David (riksdagsman, † 1925) **14** 358, 363, 367, 384, 484, 489.
— Georg (pommersk statsman i sv. tjänst, † vid årsskiftet 1552—53) **4** 227–28, 231–32, 240, 243, 256–58, 260, 279, 290–93, 303–05, 320, 336, 353, 371, 389, 391, 426, **5** 172.
Norrby, se Norby.
Norris, John (eng. amiral, † 1749) **9** 42, 54.
Norrmannus, Laurentius (filolog, prof., † 1703) **8** 264.
Norstedt, Johan Reinhold (målare, † 1911) **13** 424–25.
Northcliffe, Alfred Charles William (viscount, förut Harmsworth, eng. tidningsägare, † 1922) **14** 201.
Nothin, Torsten Karl Viktor (förutv. statsråd, överståth., f. 1884) **14** 518, 524, 532.
Notke, Berndt (lybsk konstnär, myntmästare i Stockholm, † 1509) **3, 2** 242.
Numan pascha (turk. storvisir 1710) **8** 428.
Nyberg, Uno Valfrid (godsägare, talman för bondetåget 1914, f. 1866) **14** 104.
Nyblom, Karl Rupert (konst- o. litteraturhistoriker, prof., skald, † 1907) **13** 348, 351–52 (portr.), 353–56.
Nybom, Johan (skald, † 1889) **12** 198, 200, **13** 331.
Nyda(h)l, Johan (publicist, riksdagsman, † 1931) **13** 188, 197, 247.
Nyebur, Henrik (Gustav 1:s kommissionär i Lübeck 1532) **4** 202–03.
Nylander, Sixten Oskar (statsråd, ingenjör, † 1920) **13** 258–59, **14** 29.
Nyström, Anton Kristen (läkare, skriftställare, † 1931) **13** 362.
— Johan Fredrik (lektor, politiker, † 1918) **13** 258.
Nützel, Hieronymus (tysk kopparstickare Sverige, † omkr. 1599) **5** 383.

Naf, Jakob (skotsk adelsman, ståth. i Dalarne, † 1598) **5** 295.
Näsbjörn (reste runstenar på 1000-t.) **1** 433.

Obdam, van Wassenaer, Jacob (holl. amiral, † 1665) **7** 355–56, 366.
Obolenskij-Osinskij, V. (Sovjet-Rysslands förste minister i Sthlm) **14** 513.
Odel, Anders (förf., † 1773) **9** 161, 312.
Odelberg, Albrecht Theodor (statsråd, landsh., † 1938) **13** 187, 207, **14** 207, 293.
Odhelius, Tore (prost, † 1777) **9** 324.
Odinkar (fader till Asfrid, g. m. danske kon. Gnupa, 900-t.) **1** 284.
— d. y. (bisk. i Ribe, † 1043) **1** 284, 428.
— d. ä. (bisk. i Ribe, missionsbisk. i Sverige, 900-t.) **1** 284, 428.
Odowalsky, se Streitberg.
Oehlenschläger, Adam Gottlob (dansk skald, † 1850) **11** 358, **12** 75.
Oelreich, Nils von (kansliråd, † 1770) **9** 261, 303, 317–19.
Ofeegh, Hans Nilsson (Johannes Nicolai, kyrkoherde i Stockholm, bisk. i Västerås, † 1574) **4** 441, 443.
Ofram Sigurdsson (viking till Skottl.) **1** 328.
Ogier, Charles (fransk diplomat, † 1654) **7** 54.
Okon (herulernas kon., 500-t.) **1** 239.
Olaus Laurentii (ej Olaus Magnus; systerson — ej brorson — till ärkebisk. Johannes Magnus, levde ännu åtminstone 1557) **4** 343.
— Magni (Olaus el. Olavus Magnus, prelat, diplomat, † 1557) **1** 223, **3, 2** 371, **4** 1, 77–83, 101, 123, 178, 180, 321, 34–47, 352–55, **5** 174.
— Magnus, felaktig namnform för Olaus Laurentii, se ovan.
— Martini (ärkebisk., † 1609) **5** 188, 32–25, 113.
— Petri (Olavus, mäster Olof, kyrkoreformator, † 1552) **1** 223, **2** 120, 132, 159, 215, 238, 282, 288, 356, **3, 1** 349, 388, **3, 2** 90, 101, 114, 131, 135–36, 142, 148, 346, 377, 380–81, **4** 102–05, 108, 112–14, 116, 118, 128, 137, 146, 149–52, 157, 161, 162, 166–71, 173, 225, 229, 234, 321, 337, 342, 347–50, 355, 392, **5** 172–73, 378.
— Petri (Mederpadens, kyrkoherde i Stockholm, † 1576) **5** [illegible].
Olav, se Olof.
Olavus, se Olaus.
Oldenbarnevelt, Johan van (nederl. statsman, † 1619) **6** 92, 93, 132, 159.
Oldenbokum, Kasper von (tysk ordensriddare, † 1565) **5** 18, 65.
Oldendorp, Johan (syndikus i Rostock, † 1567) **4** 204.
Oleg (»Helge», rysk storfurste, † 913) **1** 307.
Olin, Elisabet (f. Lillström, operasångerska, † 1848) **10** [illegible].
Oliváres, Gaspar de Guzmán, greve av (spansk statsman, † 1645) **6** 211.
Olivekrans, Johan (diplomat, † 1707) **8** 141, 148.
Oljelund, Lars Ivan (förf., f. 1892) **14** 213, 615.
Olof, *norska konungar:*
— Tryggvesson († år 1000) **1** 288–89, 323, 332–33, 357–58.
— den helige (S:t Olav, Olof Haraldsson, Olof Digre, † 1030) **1** 289–93, 296, 309, 330, 333–34, 349–50, 376, 379–80, 385, **2** 222, **3, 2** 30, 44, 254, **4** 362.
— Kyrre (Olof Haraldsson, † 1093) **2** 26, 28.
— (Olav, † 1115, son av Magnus Barfot) **2** 36.
— (Håkansson, kon. av Norge o. Danm., † 1387) **2** 291, 306–07, [illegible], **3, 1** [illegible], 114.
Olof (»den falske Olof», † 1412, som uppgav sig vara Olof Håkansson, kon. av Norge o. Danm.) **3, 1** 110–11.
Olof, *svenska konungar:*
— Trätälja (Ingjald Illrådes son, levde omkr. 650) **1** 276–77.
— (850-t.) **1** 283, 303, 427.
— (eller Ring, 930-t.) **1** 285.
— (960-t., Styrbjörn Starkes fader) **1** 283, 285.
— Skötkonung (Skottkonung, † vintern 1021–22) **1** 283, 288–93, 296, [illegible] 429–31, **2** 23.
Olof (bisk. i Västerås, † 1461) **3, 2** 56, 243, 275.
— (bisk. i Åbo, † 1460) **3, 2** 55.
— mäster, se Olaus Petri.
— (sv. hövd., fader till danske kon. Gnupa, 900-t.) **1** 283–85.

— småsven (småländsk frälseman, † 1521) **4** 18.
— Axelsson, se Tott.
— Basatömer (ärkebisk. i Uppsala, † 1234) **2** 72, 74.
— Björnsson (fogde i Värmland 1508) **3, 2** 323.
— Björnsson (i Stockholms slottsloven 1520) **3, 2** 389, 393.
— Björnsson (ärkebisk. i Uppsala, † 1332) **2** 192–93.
— Engelbrektsson, se Engelbrektsson.
— Ingvaldsson (kanik i Uppsala 1423) **3, 1** 232–33.
— Henriksson, se Stengavel.
— Larsson (sekr. hos Gustav I och hans söner) **4** 391, 415, **5** 96, 104, 106, 110, 140.
— Laurensson (ärkebisk. i Uppsala, † 1438) **3, 1** 228–30, 233–39, 252–59, 271, 292, 294, 299, 301, 310, 322, 326, 374, 385, 399, 424, 540.
— Magni (Magnus), se Olaus M.
— Mortensen (bisk. i Roskilde 1482) **3, 2** 196.
— Nilsson (fogde, † 1455) **3, 2** 231.
— Nilsson (fogde i Bergen 1441) **3, 1** 495.
— Nilsson (norskt riksråd 1449) **3, 2** 13, 14, 22, 35, 52.
— På (isl. hövding, † 1006) **1** 351.
— Sverkersson (sekr. hos Johan III) **2** 166.
Olov, se Olof.
Olsson, John (godsägare, riksdagsman, † 1943) **13** 156.
— Lars (bankofullm., bondeståndets talman, † 1832) **11** 92, 93 (portr.), 101, 110–11, 128, 152, 172, 208, 279, 294, 316, 344.
— Olof (bondeståndets talman 1789) **10** 174.
— Olof (i Kullenbergstorp, politiker, † 1934) **14** 350, 363, 627.
— Olof (förutv. statsråd, läroverksadj., † 1939) **14** 330, 516, 518, 523, 532.
— Oskar Natanael (i Broberg, riksdagsman, † 1933) **14** 367.
— Per (i Fläsbro, senare i Fiskeby, riksdagsman, f. 1864) **13** 212, **14** 71.
— Peter Magnus (i Blädinge, riksdagsman, f. 1857) **14** 72.
Olthoff, Kristian Ehrenfried Karisius von (regeringsråd, † 1751) **9** 382.
Opalinski, Peter (polsk fältherre 1656) **7** 301.
Oranien (huset) **7** 248.
Orloff, Alexej (furste, rysk general, diplomat, † 1862) **12** 134.
Orm (viking, nämnd på hällristning) **1** 408.
— Eysteinsson (drots i Norge 1351) **2** 231, 239.
Orosius (rom. historieskr. omkr. 400 e. Kr.) **1** 221.
Orvar Odd (norsk sagohjälte) **1** 80.
Osenbrygge, Bernd (tysk i Stockholm 1434) **3, 1** 267–68, 271, 279.
Oskar, *konungar av Sverige o. Norge:*
— I († 1859) **11** 139, 174–75 (portr.), 191, 195, 258, 304, 332, 389, 404, 437, 447–48, 450, 453, 461, 467–68, 470, 474, 484, **12** 1–222 (portr. 2, 6, 9, 13, 177), 225, 231–37, 244, 247, 254, 262, 264, 296–97, 309, 312–13, 325, 354, 373, 397, **13** 1, 2, 21, 260, 267, 273 (släktt.).
— II (kon. av Norge 1872—1905, † 1907) **12** 177, 220, 222, 238, 247, 288, 302–10, 317, 324, 338, 342–43, 349, **13** 1–445 (portr. 3, 4, 6, 196, 262, 266, 272, släktt. 273), **14** 1–4, 9, 10, 13, 627.
Osman II (sultan av Turkiet, † 1622) **6** 148–49.
Osmund, se Asmund Karesson.
— (bisk., utsänd till Sverige under kon. Emund) **1** 294, 430.
Ossa, Rudolf von (kejserl. överste i 30-åriga kriget) **6** 372, 386, 413.
Osten, van der (dansk ätt omkr. 1400) **3, 1** 89.
Ostermann, Henrik Johan Fredrik (rysk diplomat, † 1747) **8** 489.
— Ivan (rysk diplomat, † 1811) **9** 390, 406, 422, 443, 445, 447–49, 469, 474, **10** 11, 49.
Otrepiev, Gregorij (rysk munk, förr ansedd identisk med den förste falske Dmitri, † 1606) **5** 340.
Ottar (sveakon. av Ynglingaätten, † omkr. 525) **1** 235, 268–72.
— (isl. skald hos Olof Skötkonung) **1** 387.
Otte Nilsson, se Rosenkrantz.
Otter, Fredrik Vilhelm von (statsråd, amiral, † 1910) **13** 32, 39, 41, 51.
— Karl Gustav von (statsminister, viceamiral, generallotsdirektör, † 1900) **13** 76, 126, 137, 160, 195–96, 200–03, 207, 216.
— Salomon von (landsh., † 1732) **8** 467.

— Salomon von [illegible] (kansliråd, † 17[illegible]) 9 18[illegible].
— Sebastian von [illegible] (överste, † 18[illegible]) 10 1[illegible]–62.
Otto I (av Wittelsbach, hert. av Bayern, † 118[illegible]) 7 247.
— (hert. av Bayern, kon. Kristofers av Bayern [illegible]) 3, 1 341.
— III (tysk-rom. kejs., † 1002) 1 343.
— (prins av Danm., † 1332) 2 204–05.
— (furste av Luneburg 154[illegible]) 4 288.
— av Wittelsbach, se Otto I.
— (bisk. i Västerås), se Svinhufvud.
— Ludvig, wildt- o. rhengreve zu Salm (sv. generalmajor, † 1634) 6 216–17, 234, 236, 7 33, 35, 46–49.
— Stigsen (dansk adelsman, † 1567) 4 86.
— Torbjörnsson (häradsh. i Värmland 1470) 3, 2 139, 146, 151, 161.
Oudinot, Charles Nicolas (hert. av Reggio, fransk marskalk, † 1847) 11 [illegible].
Owen, Samuel (mekaniker, † 1854) 10 333, 11 309 (portr.), 310, 364.
Oxe, Johan (danskt riksråd 1464) 3, 2 96.
— Peder (danskt riksråd, hövitsman på Hälsingborg 1440) 3, 1 333–34, 441–42, 468, 473–74, 476, 479.
— Peder (dansk statsman, † 1575) 5 60, 62.
Oxenstierna (ätten) 4 4, 5 135 (släktt.), 7 14 (släktt.), 140, 143, 165, 8 186, 234, 248.
— Axel (rikskansler, † 1654) 4 320, 5 334, 363, 401, 6 3, 5, 9, 15, 18, 34, 41, 43, 65, 75, 79, 80 (portr.), 81–86, 91, [illegible], 11[illegible]–21, 14[illegible], 15[illegible], 159, 165–66, 168, 176, 180, 183, 186, 188, 191, 196, 200–05, 212–16, 220–28, 231–35, 241, 250, 254, 256–58, 262, 264, 273–80, 287, 294–97, 300, 306, 312, 314–18, 322–23, 335, 360, 374, 379, 384–86, 390–92, 395, 402, 412–17, 427, 7 3–14 (släktt.), 15–100, 114–16, 122–23, 126–27, 136–44, 152, 155–56, 161–73, 177, 182–85, 188–89, 191–200 (portr.), 203–04, 211, 214, 216, 224, 227, 230, 250, 252, 256–58, 272, 375, 381, 8 24, 27, 9 89, 95, 109, 146, 12 [illegible].
— Axel Karl (kapten, † 1760) 7 14 (släktt.).
— Bengt Bengtsson (Resare-Bengt, riksråd, † [illegible]) 6 [illegible], 7 [illegible].
— Bengt [illegible] († [illegible]) 7 14 (släktt.).
— Bengt Gabrielsson (riksråd, kanslipresident, † [illegible]) 7 14 (släktt.), [illegible], 8 [illegible], 141, 146, 148, 186, 198–99 (portr.), 200–06, 209, 212, 217, 232–33, 240, 269, 282, 303, 305, 307, 312, 315, 373.
— Bengt Jönsson (riksföreståndare, † omkr. 1450) 3, 1 256, 426–27 (bild), 504–05, 508, 512, 520–22, 3, 2 1–6, 33.
— Bengt Kristiernsson (riksråd, † 1495) 3, 2 98. G. m. Märta Johansdotter Slaveka.
— Bengt Nilsson (riksråd 1371) 2 286.
— David Bengtsson (riksråd, † 1470) 3, 2 85, 86, 111, 129, 131.
— Erik Axelsson (rikskansler, † 1656) 7 14 (släktt.), 165, 173, 211, 227, 250, 256–58, 260 (portr.), 264–68, 275–76, 294–96, 302–03, 309, 312–1[illegible], [illegible].
— Erik Gabrielsson (ståth., † 1594) 7 14 (släktt.).
— Erik Nilsson (riksråd, † omkr. 1470) 3, 2 2, 80, 85, 86, 89, 97, 98, 100, 108, 111–20, 129–32, 136.
— Gabriel (6) 7 14 (släktt.).
— Gabriel Bengtsson (riksskattm., riksamiral, † 1656) 6 165, 7 9, 14 (släktt.), 19.
— Gabriel Gustavsson (riksdrots, † 1640) 6 69, 124, 166–67, 222, 224, 227–30, 235, 7 8, 9, 14 (släktt.), 16–19, 24, 25, 31, 56, 57, 62.
— Gabriel Kristersson (riksråd, † 1585) 4 296, 5 11, 37, 38, 120, 133 (släktt.), 135, 145, 6 79, 7 14 (släktt.).
— Gabriel Turesson (envoyé, † 1707) 7 14 (släktt.), 8 223.
— Gustav Gabrielsson (riksråd, † 1597) 6 79, 7 14 (släkt.).
— Gustav Gabrielsson (riksråd, † 1648) 7 14 (släktt.).
— Iliana (g. m. riksrådet Erik Karlsson Vasa, som † 1491) 4 448 (släktt.)
— Johan (riksråd, † 1607) 5 296.
— Johan Axelsson (riksråd, † 1657) 7 14 (släktt.), 55, 62, 98, 138–46, 152, 165, 173.
— Johan Gabriel (riksråd, riksmarskalk, skald, † 1818) 9 315, 10 64, 92, 93 (portr.), 133, 148, 155, 224, 272, 12 426.

— Johan Gabrielsson (överste, † 1664) **7** 14 (släktt.).
— Jöns Bengtsson (ärkebisk. i Uppsala, † 1467) **3, 1** 426, **3, 2** 2–6, 23, 25, 33, 34, 38–41, 50, 54, 56, 58–71, 75–87, 90–123, 138, 209, 217, 363, **4** 67.
— Karl (riksråd, rikskansliråd, † 1629) **6** 256–58.
— Karl (överstelöjtn., † 1737) **7** 14 (släktt.).
— Karl (överhovstallm., † 1795) **10** 52 (portr.).
— Karl Gustav (envoyé, † 1687) **7** 14 (släktt.), **8** 189–90, 193.
— Karl Gustav (volontär, † 1706) **7** 14 (släktt.).
— Krister Gabrielsson (riksråd, † 1592) **5** 221, **7** 14 (släktt.).
— Kristiern Bengtsson (riksråd, † kort efter 1473) **3, 2** 4, 33, 63, 64, 68, 85–87, 98, 100, 111, 131, 144. G. m. Margareta Gren.
— Kristiern Bengtsson (Krister, Kristian, riksråd, † 1520) **3, 2** 321, 324, 351, 354, 359, 365, 392–93, 398.
— Nils Jönsson (riksråd, riksföreståndare, † 1450) **3, 1** 256, 367, 522, **3, 2** 1–5, 19, 25, 33.
— Sten Kristiernsson (riksråd, † 1516) **3, 2** 254, 266, 268, 280, 282, 292–93, 295, 298, 306–07, 311–12, 321, 324, 332–34, 337, 339–40, 343–44, 358–59, 363, 374.
— Ture Gabrielsson (landsh., † 1669) **7** 14 (släktt.).
— Åke Eriksson (krigsråd, landsh., † 1653) **6** 357.
Oxholm, Valdemar Tully (dansk general, † 1876) **12** 100.

Paasikivi, Juho Kusti (finsk finansman, politiker, f. 1870) **14** 346.
Pahlen, Peter Ludvig von der (rysk diplomat, † 1826) **10** 210.
Pahr (mecklenb. konstnärsfamilj, inkallad av Johan III) **5** 383.
Paijkull, Gustav von (kansliråd, förf., † 1826) **10** 107.
— Otto Arnold (livl. general i sachs. tjänst, † 1707) **8** 327, 346, 380.
Palander, Axel Fredrik (kommendör, rikdagsman, † 1857) **12** 419.
— af Vega, Adolf Arnold Louis (statsråd, amiral, ishavsfarare, † 1920) **13** 71, 72, 201, 207.
Palbitzki, Mattias (diplomat, † 1677) **7** 218, 225.
Palm, August Teodor (redaktör, socialistisk agitator, † 1922) **13** 135.
— Måns Mårtensson (krigskommissarie, assessor, † 1644) **6** 188.
Palmblad, Vilhelm Fredrik (lärd, förf., † 1852) **11** 357–58, 366, **12** 43.
Palme, Olof (historiker, † 1918) **14** 395.
— Sven Teodor (försäkringsdirektör, † 1934) **14** 27, 118.
Palmerston, Henry John Temple (eng. statsman, † 1865) **12** 118, 127, 133, 317.
Palmfelt, August Fredrik (generaladjutant, sedan rysk generalmajor, † 1814) **10** 369, **11** 72.
— Gustav (riksråd, president, skald, † 1744) **9** 184, 187, 205.
Palmqvist, Magnus Daniel (amiral, † 1834) **10** 252.
Palmstedt, Erik (arkitekt, † 1803) **10** 111.
Palmstierna, Ellen Wilhelmina († 1942, dotter av N. A. Hj. P.) **14** 381.
— Erik Kule (förutv. utrikesminister, politiker, envoyé, f. 1877) **14** 29, 83, 89, 202, 210, 285 (portr.), 286–90, 296, 299, 303, 312, 314–15, 329, 335, 340–41, 406, 408, 518.
— Karl Otto (statsråd, landsh., † 1878) **11** 423, 451, 461–63, 468, **12** 20, 23, 47, 64, 65, 68 (portr.), 71, 143, 159, 163–64, 167, 169, 251.
— Nils (riksråd, † 1766) **9** 219, 333, 373–78, 384.
— Nils Axel Hjalmar (statsråd, generalmajor, landsh., † 1909) **13** 126, 143, 153–65.
— Nils Fredrik (generallöjtn., diplomat, † 1863) **11** 396, **12** 23, 30.
Palmstruch, Georg Reinhold (överste, † 1766) **9** 194.
— Johan (grundare av Sveriges första bank, † 1671) **7** 382, **8** 54, 55.
— Urban Reinhold (major, alkemist, † 1795) **10** 119.
Paloheimo, H. G. (finskt lantbruksråd, politiker) **14** 346, 374.
Panin, Nikita (rysk diplomat, † 1783) **9** 230–35, **10** 49, 72, 73.
Pappenheim, Gottfried Heinrich (kejserl. fältmarskalk, † 1632) **6** 225, 314, 321–22, 324, 336–37, 341–42, 349, 355–59, 371–73, 395, 404, 407–08 (portr.), 409–25,
Parker, Hyde (eng. amiral, † 1807) **10** 300.

— Theodore (amerik. teolog, † 1860) 13 349.
Parow, Henrik (mecklenb., överbefälh. i drottn. Margaretas tjänst, † 1389) 2 325–26.
Parsberg, Kristofer von (tysk riddare i kon. Kristofers av Bayern tjänst) 3, 1 527–28.
— Mandrup (danskt riksråd, † 1625) 6 34.
— Verner von (tysk riddare i kon. Kristofers av Bayern tjänst) 3, 1 527–29.
— Verner (danskt riksråd, † 1567) 4 401.
Pascal, Blaise (fransk filosof, teolog, matematiker, † 1662) 13 395.
Pasch, Lorenz, d. y. (porträttmålare, † 1805) 10 110.
— Lorenz, d. ä. (porträttmålare, † 1766) 9 321.
Paschalis I (påve 817—24) 1 424.
Patkul, Fredrik Vilhelm (livl. major, fader till följ.) 8 245.
— Johan Reinhold von (livl. partigängare, † 1707) 8 244–45 (portr.), 246–47, 322, 326–27, 337, 364, 368, 371, 387.
Paul I (kejs. av Ryssl., † 1801) 9 391, 10 11, 156, 274, 295–99 (portr.), 300–04, 11 83 (släktt.).
— IV (förut Caraffa, påve 1555—59) 5 175.
— Fredrik August (storhert. av Oldenburg) se August.
— Alexandrovitj (storfurste av Ryssl., † 1919) 14 22.
Pauli, Emerentia (g. m. kommendanten Mårten Krakou på Älvsborg 1612) 6 24.
— Georg Vilhelm (målare, skriftst., † 1935) 13 429.
— Vilhelm Mauritz (generallöjtn., † 1800) 10 197.
Paulus (aposteln) 4 114, 168, 230, 5 325.
— Heliæ (dansk munk, 1500-t.) 4 167.
Paykull, se Paijkull.
Pechlin, Johann (holsteinsk minister i Sverige, † 1757) 9 263.
— Karl Fredrik (generalmajor, partigängare, † 1796) 9 263, 370–73, 375–76, 422–23, 426, 463–64, 10 5, 135–36, 215, 222, 232, 235, 11 105.
Peckatel, Albrekt (mecklenb. riddare, hövitsman på Stockholms slott 1394) 3, 1 34, 342.
— [illegible] † omkr. [illegible] 3, 1 [illegible]
Peder skräddare (1520) 3, 2 393.
— [illegible] 3, 2 [illegible]
— Andersson (underfogde i Östergötl. 1414) 3, 1 [illegible]
— [illegible] 6 188.
— Hansson (Forstenasläkt, riksråd, † omkr. 1545) 4 38, 44.
— Ingevastsson (bisk. i Västerås, † 1414) 3, 1 226.
— Jakobsson Sunnanväder (Peder kansler, bisk. i Västerås, † 1527) 3, 2 229, 332, 336, 345, 348, 374, 377–79, 385–86, 399, 4 77, 79, 84–87, 90, 92, 94–96, 105, 124, 132, 146.
— Jensen (Galen; ärkebisk. i Lund 1336, † 1355) 2 239.
— Jensen (Lodehat; bisk. i Växjö 1382, i Århus 1386, i Roskilde 1395, drottn. Margaretas kansler, † 1416) 2 318, 3, 1 [illegible]
— (Per) Joensson (ej Göransson; präst i Strängnäs, ej i Sala, † 1567, fader till Jöran Persson) 5 81.
— Jonsson (kanik i Linköping 1495) 3, 2 249.
— Jöransson, se Peder Joensson.
— kansler, se Peder Jakobsson Sunnanväder.
— Lydersson (sekr. i Erik XIV:s kansli) 5 98.
— Månsson, se Petrus Magni.
— Nilsson till Aagaard, se Gyldenstierne.
— Nilsson (Hättolös, borgare i Stockholm 1463) 3, 2 79.
— Ragvaldsson (väpnare 1470) 3, 2 139.
— Skåning (riddare, slutet av 1200-t.) 2 129.
— Sunnanväder, se Peder Jakobsson Sunnanväder.
— Svensson i Vibberboda (bergsman, hövitsman under Gustav I 1521) 4 20.
— Turesson, se Bielke.
— Ulfsson, se Roos av Ervalla.
— Velamsson (Erik XIV:s drabant 1567) 5 100, 102.
Peel, Robert (eng. statsman, † 1850) 12 20.
Pegelow, Fredrik Vilhelm Henrik (gene- [illegible] 14 [illegible]
Pehrsson, Matts (ledare av bondeståndet, † 1809) 11 96, 105, 128, 159.

— Per (i Törneryd, riksdagsman, † 1915) **13** 183, 205, 212, 247, **14** 14, 20, 26.
— Pehr (i Åkarp, bankdirektör, riksdagsman, f. 1853) **13** 187.
Peijron, Karl de (kammarjunkare, † 1784) **10** 64, 125, 129.
Peladan, Sar (fransk skriftst., † 1918) **13** 432.
Pentz, Kristian (dansk diplomat, † 1651) **6** 410.
Per Axelsson, se Banér.
Pereira (portug. sändebud i Sverige, 1650-t.) **7** 216.
Perenotus, Nicolaus (herre av Granvella, tysk statsman, † 1550) **4** 280.
Perikles (grek. statsman, † 429 f. Kr.) **1** 124.
Peringskiöld, Johan (fornforskare, † 1720) **1** 224, **8** 463.
Perséus, Edvard (målare, † 1890) **13** 425.
Persson, Anders (i Mörarp, riksdagsman, † 1917) **13** 127, 131.
— Arent, se Arent.
— Daniel (i Tällberg, politiker, † 1918) **13** 141, 257–59, **14** 14, 58, 59 (portr.), 71, 88 .126 .207, 293, 347, 607, 620.
— Jöns (i Grysshult, riksdagsman, 1878–82) **13** 36.
— Karl (i Stallerhult, politiker, † 1926) **13** 199, 214, **14** 14, 27, 72, 76, 77 (portr.), 86, 607.
— Nils (i Ringstorp, bondeståndets talman, 1850, 1859, † 1871) **12** 62, 248.
— Per, se Petrus Petrejus.
— Sven (publicist, politiker, † 1919) **14** 53 (bild), 191, 195.
Perusi (ital. överste i kejserlig tjänst, † 1631) **6** 322, 347.
Peter, *kejsare av Ryssland:*
— I den store († 1725) **8** 316, 321–22, 324–25, 337–41, 344–45, 364, 366, 368–69, 371–72, 380–84, 390, 396–97, 399–403, 407, 410–11, 413–15 (portr.), 417–19, 425–26, 429–34, 437, 439, 441–42, 445–46, 465, 480–82, 484–91, **9** 24, 36–38, 42, 43, 49, 50, 52–57, 69–74, 77, 78, 95, 163–64, 169, 172, 390.
— II († 1730) **9** 78, 85, 86, 95.
— III (förut Karl Peter Ulrik, hert. av Holstein-Gottorp, † 1762) **9** 174, 176–77, 184, 188–89, 207, 240 (släktt.), 379, 382, 387, **11** 83 (släktt.), **12** 83 (släktt.).
Peter Filipsson (ärkebisk. i Uppsala, † 1341) **2** 201.
— August (hert. av Glücksborg-Beck) **12** 83 (släktt.).
— Fredrik Georg, se Georg.
— Fredrik Ludvig (hert. av Oldenburg, † 1829) **9** 240 (släktt.), **11** 83 (släktt.) 167, 174.
— Fredrik Vilhelm (hert. av Oldenburg), se Vilhelm.
Petersen, Hans Kristian (norskt statsråd, † 1862) **12** 129, 238, 276–77.
Petersson, Gustav Albert (statsråd, pres. i Kammarrätten, † 1938) **13** 232, 250, **14** 13, 26, 30, 214.
— Nils (i Runtorp, riksdagsman, † 1896) **13** 118, 131, 166, 199.
— Per Alfred (i Påboda, statsråd, politiker, † 1920) **13** 199, 232, 247, 250, 254 (portr.), **14** 13, 29, 69, 207, 255 (portr.), 256, 297, 341, 367, 494, 620.
Pethrus, Lewi (baptistpastor, f. 1884) **14** 654.
Petré (Petre) Johan Tore (bruksägare, riksdagsman, † 1853) **11** 422, 427, 438, 447, 452–54, **12** 23, 28 (portr.), 30, 36, 40, 41, 62, 63, **13** 61.
Petrén, Bror August (statsråd, häradsh., † 1938) **14** 69, 341.
— Johan Edvard (statsråd, justitieråd, † 1930) **13** 224.
Petrini, Gulli Charlotta (fil. dr, f. Rossander † 1941) **14** 481.
Petrosa, Petrus (Petrus Erici, katolsk sekr. i Karl IX:s tjänst, † 1606) **5** 326.
Petrus (ärkebisk. i Lund, † 1355), se Peder Jenssen.
— Caroli (bisk. i Linköping. † 1587) **5** 100.
— de Dacia (prior i Visby, teolog. skriftst., † 1289) **2** 387.
— Erici, se Petrosa, Petrus.
— Jonæ (bisk. i Strängnäs, † 1607) **5** 179, 188, 200, 254.
— Magni (Peder Månsson, bisk. i Västerås, † 1534) **4** 77, 79, 102, 162, 165, 347.
— Michaelis, se Fecht.
— Olavi (P. Olovsson, prior i Alvastra, † 1390) **2** 223–24, 388–89.
— Olavi (från Skänninge, hel. Birgittas biktfader, † 1378) **2** 388–90.
— Olovsson, se Petrus Olavi.
— Petrejus (Per Persson, krönikeförf., sändeb. i Karl IX:s tjänst 1606) **5** 341.
Pettersson David Hjalmar (i Bjälbo, förutv. statsråd, f. 1866) **14** 350, 528, 565.

— Karl Henrik (jägmäst., prof., f. 1870) **14** 270, 280.
— Per Johan (Peterson, filolog, prof., † 1874) **12** 86.
Peyron, Gustav Abraham (statsråd, generallöjtn., † 1852) **12** 18, 50.
— Gustav Oskar (krigsminister, generallöjtn., överstekammarherre, † 1915) **13** 123.
— Henry Georg Rudolf (generalmajor, f. 1883) **14** 375.
— se även Peijron.
Pfeiff, Per Gustav (överste, † 1783) **9** 276.
Pfeiffer, Johan (assessor, publicist, † 1806) **10** 109.
Pfuel (brandenb. rådsherre 1631) **6** 338.
— Adam von (generalmajor i sv. tjänst, † 1659) **7** 32, 103.
Philippus Ragvaldi (Puke, riksråd, kansler, † omkr. 1332) **2** 194, 391.
Phragmén, Lars Edvard (matematiker, prof., försäkringsman, † 1937) **13** 210.
Piccolomini, Enea Silvio, se Pius II, påve.
— Ottavio (hert. av Amalfi, kejserl. fältmarskalk, † 1656) **6** 424, **7** 43, 99, 102–08, 135, 147–52.
Pierrepont, Henry (eng. sändebud i Sverige 1805—07) **10** 309, 346.
Pilo, Karl Gustav (målare, † 1793) **8** 75, **10** 110.
Piloty, Karl von (historiemålare, † 1886) **13** 425–26.
Pimentel de Prado, Antonio (spanskt sändebud i Sverige, † 1671) **7** 176, 219–20, 224–25, 233–34, 236.
Pinnow, Arent (väpnare, 1400-t.) **4** 5 (släktt.).
— Birgitta Arensdotter (i texten felaktigt Helena; levde ännu 1489, g. m. Karl Magnusson [Ekaätt]) **4** 5 (släktt.).
— Henning (borgare i Stockholm 1457) **3, 2** 59, 60.
Piper, Henrik (ståth., † 1704) **8** 242.
— Karl (statsman, † 1716) **8** 312–13 (portr.), 330, 351, 356, 358, 362, 386, 391, 426.
— Karl Fredrik (pres. i Kammarkollegium, † 1770) **9** 184.
— Sofia (f. von Fersen, överhovmästarinna, † 1816) **11** 161, 164.
Pipin (kon. av Akvitanien, † 838) **1** 341.
Piques (fransk resident vid drottn. Kristinas hov) **7** 218, 224.
Piranesi, [illegible] (ital. [illegible] svensk konsularagent i Rom, † 1810) **10** 252–54.
Pius II (förut Enea Silvio Piccolomini, påve 1458—64) **3, 1** 174, **3, 2** 84.
— VI (påve [illegible]) **10** [illegible].
— IX (påve 1846—78) **12** 98.
Plata, [illegible] **2** 129.
— Klas (väpnare, häradshövding, levde ännu 1455) **3, 1** 329.
Plate, Klaus (sv. sändebud till Tyska Orden 1387) **2** 317.
Platen, Baltzar Bogislaus von (statsråd, riksståth., Göta kanals grundläggare, † 1829) **10** 333, **11** 43, 87, 105, 123–24 (portr.), 125–28, 140, 145, 172, 197, 255, 285, 295–96, 316, 321–23, 344, 348–49, 390–92, 398–99.
— Baltzar Julius Ernst von (utrikesstatsminister, konteramiral, † 1875) **12** 54, 63, 72, 181, 188, 280, 319, 376, 382, 391, 398–99, **13** 19, 20.
— Filip Julius Bernhard von (fältmarskalk, generalguvernör, † 1805) **10** [illegible], 197.
Platou, Fredrik Christian Stoud (norsk rättslärd, † 1891) **12** 401, 420.
Plauen, Henrich von (Tyska ordens högmästare [illegible]) **3, 1** [illegible].
Plettenberg, Wolther von (livl. ordensmästare, vald 1491) **3, 2** 229, 233, 249–50, 255–56, 261, 283–84, 305, 315, 350.
Plinius d. ä., Cajus (rom. lärd, † 79 e. Kr.) **1** 191–92.
Plomgren, Tomas (grossh., politiker, † 1754) **9** 144 (portr.), 145, 198, 248, 263, 265, 296.
Plommenfelt, Karl Anders (ceremonimästare, spiritist, flydde ur riket [illegible]) **10** [illegible].
Plon-Plon, se Napoleon, prins.
Ploug, Parmo Karl (dansk skald, † 1894) **12** 80, 84–86, 104, 106–07 (portr.), 108, 110, 114, 338.
Plönnies, Herman (lybsk rådsherre, ombud till Sverige 1522) **4** 39, 44, 197.
Podbusk, Henning (dansk rikshövitsman, † 1388) **2** 278–79.
Pogwisch, Bengt (tysk, hövitsman på Kastellholm, danskt riksråd, kam[illegible]) **3, 1** [illegible].
— Otto (riddare, tysk, hövitsman på [illegible]) **3, 1** [illegible]

— Otto (tysk, förvaltare på Kastellholm 1432) **3**, **1** 264–65.
Poincaré, Raymond (fransk statsman, president 1913—20, † 1934) **14** 160.
Polhem, Kristofer (uppfinnare, † 1751) **8** 264–65, 463, **9** 123–24 (portr.).
Pollet, Karl Fredrik Filip (major, † 1801) **10** 224.
Polus, Tomas (statsråd o. kansliråd, † 1708) **8** 312, 315, 330.
Polybius (grek. historieskr., † omkr. 120 f. Kr.) **6** 9.
Pomponius Mela (rom. geograf i första årh. e. Kr.) **1** 191.
Pomponne, Simon Arnauld de (fransk diplomat, † 1699) **8** 43, 46, 49, 50, 141, 150.
Poniatowski, Stanislaw August, se Stanislaw II.
Poppius, Gabriel (statsråd, pres. i Kommerskoll., † 1856) **11** 344, 419, 421, 440, 447.
Porse, Knut d. ä. (dansk hert. av Södra Halland o. Estland, † 1330) **2** 173, 181, 185–88, 193–94, 196, 208.
— Margareta (g. m. Bo Jonsson Grip) **2** 295.
— Peder (dansk storman omkr. 1280) **2** 121.
Porthan, Henrik Gabriel (finl. förf., prof., † 1804) **10** 87 (portr.), 90, 330.
Posse, Arvid (riksråd, generallöjtn., † 1754) **9** 158.
— Arvid Mauritz Arvidsson (justitiestatsminister, riksmarskalk, † 1850) **11** 457–58, 461–63, 466, 476, **12** 20, 22, 45, 47, 52.
— Arvid Rutger (statsminister, pres. i Kammarrätten, † 1901) **12** 383, 386, 393, 408 (portr.), 409, 411, 414, **13** 9–13, 18–20, 22, 27, 29, 30, 33–38, 41, 43, 46, 49, 54, 67, 71–73, 76–90, 98, 105, 107, 111, 113, 123, 127, 139, 142, 149, 153, 174–75, 242, 250, 261.
— Axel Nilsson (riksråd, † omkr. 1553) **3**, **2** 300, 309, 324, 365, **4** 155.
— Gabriel (krigskommissarie under Sigismund, † 1631) **6** 211.
— Gösta Mauritz (godsägare, politiker, † 1888) **13** 19, 22, 24, 47, 48, 52.
— Johan August (rättslärd, publicist, † 1865) **12** 194.
— Jöran Knutsson (riksråd, † 1616) **5** 294, 302. 305, 316, 319.
— Karl Henrik (general, † 1843) **10** 383, 391, **11** 141.
— Knut (riksråd, † 1500) **3**, **2** 153–54, 203, 214, 225, 229, 239, 251–58, 284, 304.
— Knut (riksråd, president, † 1664) **7** 373.
— Lage (riksråd, † omkr. 1476) **3**, **2** 4, 11, 15, 32, 146.
— Margareta (g. m. riksrådet Johan Bielke, som † 1576) **5** 133 (släktt.).
— Maurits (landsh., † 1702) **8** 138, 165.
— Mauritz (riksråd, † 1787) **9** 421, 450, **10** 4.
Possevino, Antonio (ital. jesuit, † 1611) **5** 183–84, 186–87, 189.
Potemkin, Gregorij (rysk furste, fältmarskalk, † 1791) **10** 73, 123.
Potenza, Francesco de (påvlig legat till Danm. 1521) **4** 78, 82, 180.
Potocki, Josef (polsk general, † 1751) **8** 387–88.
— Stanislav (polsk storkronfältherre, † 1667) **6** 233, **7** 293.
Poyntz, Stephen (eng. diplomat, † 1750) **9** 80, 81, 84.
Pozjarskij, Dmitrij Michailovitj (rysk furste, † omkr. 1641) **6** 45–48.
Pozzo di Borgo, Carlo Andrea (korsikansk advokat, diplomat, † 1842) **11** 229, 232.
Precht, Burchard (tysk bildhuggare i Sverige, † 1738) **8** 71, 75, 269.
Printz, Johan (guvernör i Nya Sverige, † 1663) **7** 76, 379.
Printzensköld, Johan (guvernör på Bornholm, † 1658) **7** 341, 358.
Prokopius (östrom. historieskr., 500-t.) **1** 238–39, 241–42.
— (husithövding, † 1434) **3**, **1** 270–71.
Prytz, Johan (borgm. i Stockholm, † 1667) **7** 263.
— Björn Gustav (envoyé, f. d. industriman, f. 1887) **14** 559.
Przymski, Kristofer (polsk kammarh. 1655) **7** 290.
Ptolemeus, Claudius (grek. lärd i Alexandria, andra årh. e. Kr.) **1** 193.
Publius Ciprius Polybius (rom. porslinsfabrikant i första året e. Kr.) **1** 183–84.
Pufendorf, Esaias von (kansler i Bremen, förf., † 1689) **8** 147–48.
— Samuel von (rikshistoriograf, † 1694) **8** 65, 66 (portr.), 264.

Pugatschev, Emelian (rysk upprorsman, † [illegible]) **10** [illegible].
Puke, Erik Kettilsson (marsk, † [illegible]) **2** 280, 288, [illegible], 318, [illegible], [illegible], [illegible]. **3, 1** [illegible].
— Erik Nilsson (Rossviksätten, bat. riksråd, folkledare, † 1437) **3, 1** 247, 263–65, 279, 283, 287, 298, 308, [illegible], 369–90, 413, 524, 529, **3, 2** 87.
— Filip Ragvaldsson, se Philippus Ragvaldi.
— Johan (kapten, † 1750) **9** [illegible].
— Johan af (statsråd, överamiral, † 1810) **11** [illegible].
Puschetnikov, Tretiak Andrejevitsch (ryskt sändebud till Sverige 1565) **5** 68.
Pyhy, Konrad von (Pihi, förut Peutinger, tysk, Gustav I:s kansler, † 1557) **3, 1** 531, **4** [illegible], 33, 238, 243, 247, 256–59, 261–63, 286–91, 301, 320–21, 389, 396, 399, **6** 73. G. m. Anna von Kökeritz.
Pyteas (från Massilia-Marseille, grek. lärd, reste 334 f. Kr. i n. Europa) **1** [illegible].
Påhlman, Otto Fredrik (överste, t. f. landsh., politiker, † 1822) **11** 141.
Pålsson, Jöns (i Anderslöv, riksdagsman, f. [illegible]) **14** [illegible].

Quaditz, Jost (tysk i Gustav I:s tjänst) **4** 64.
Quesnay, François (fransk nationalekonom, † 1774) **10** 36.
Questenberg (kejs. krigsråd 1632) **6** 388.
Qvanten, Emil von (skald, publicist, † 1903) **12** 312, 338.
Qvarnström, Karl Gustav (bildhuggare, † [illegible]) **12** [illegible], **13** [illegible].
Qviding, Bernhard Christofer (statsråd, † 1846) **11** 292, 321, 421.
Quirini, Pietro (venetiansk kapten 1432) **3, 1** 224.

Raab, Adam Christian (lanthushållare, [illegible]) **12** [illegible].
— Klas Fredrik Hugo (generalmajor, † 1881) **12** 397, **13** 18, 21, 34, 82.
Rabenius, Lars Georg (rättslärd, prof., † 1846) **11** 366.
Radek, Karl (rysk politiker, f. 1885) **14** 332.
Rademacher, Reinhold (grundläggaren av järnmanufakturindustrien Eskilstuna, † 1668) **7** 383–84.
Radulf (dansk kon., nämnd å Rökstenen) **1** [illegible].
Radziejovski, Hieronymus (polsk vicekansler, 1650-t.) **7** 220, 274, 288.
— Mikael Stefan (polsk ärkebisk., † [illegible]) **8** [illegible], 366–77, 380, 382.
Radziwill (litauisk-polsk fursteätt) **6** [illegible].
— Karl (Litauens kansler, † 1719) **8** [illegible].
— Kristofer (polsk fältherre, † 1603) **5** 338.
— Kristofer (polsk fältherre, † 1640) **6** [illegible], 402–03.
Ragnar (viking, nämnd å runsten) **1** 422.
Ragnhild (den heliga, sv. drottn., slutet av 1000-t., början av 1100-t.) **2** 34.
Ragnvald (viking, hövd. i Grekland, 1000-t.) **1** 312, 314.
— (jarl i Västergötland, 1000-t.) **1** 290–[illegible].
— (jarl, 1150-t.) **2** 52.
— (ärkedjäkne i Uppsala 1496) **3, 2** 245, 256.
— den Gamle (kon. Stenkils fader) **2** 23.
— Knapphövde (sv. kon., † omkr. 1130) **2** [illegible].
— Gustavsson (tre rosor av Horshaga, väpnare, † omkr. 1448) **3, 1** 422, 450.
Rajalin, Salomon Maurits (Rayalin, amiral, landsh., † 1825) **10** 194, 378.
— Tomas von (amiral, † 1741) **9** 168–69.
Rajevski, Nikolaj (rysk general, † 1829) **10** 355–57, 371, 373.
Rakoczy, *furstar av Siebenbürgen:*
— Georg I R. († 1648) **6** 403–04, **7** 108, 130–31, 252, 302, 314.
— Georg II R. († 1660) **7** 314–18.
— Frans Georg R. († 1735) **8** 376, 393.
Ramée, Pierre de la (Petrus Ramus, fransk filosof, † 1572) **6** 9, 290, 300,
[illegible] (förutv. utrikesminister, f. d. landsh., f. 1872) **14** 504, 507.
— Malte (riksråd, hovkansler, † 1824) **10** [illegible].

Ramiro (kon. av Asturien, † 850) **1** 318.
Ramsay, Andrew (skotsk krigare i sv. tjänst 1612) **6** 31.
— James (skotsk krigare, sv. överste, † 1638) **7** 60.
Ramstedt, Johan Olof (statsminister, överståth., † 1935) **13** 207, 224, 228, 246, 250.
Ramus, Petrus, se Ramée.
Ranchstedt, Olof (kansliråd, politisk intrigör, landsförvist 1741) **9** 221.
Ranke, Leopold von (tysk historieskr., † 1886) **13** 348.
Rantzau (holsteinsk-dansk ätt) **4** 173.
— Breide (danskt riksråd, † 1618) **6** 21, 22, 24.
— Daniel (dansk fältherre, † 1569) **5** 50, 54, 55 (portr.), 56, 57, 62 63, 109, 111–12, 138, **6** 20.
— Frans (dansk krigare, † 1612) **6** 25.
— Georg (dansk fältherre, † 1713) **8** 423.
— Gert (dansk fältherre, † 1627) **6** 26–31.
— Johan (dansk fältherre, † 1565) **4** 91, 207 (bild), 208, 216, **5** 54, **6** 25.
Rappe, Axel Emil (statsråd general, † 1918) **13** 154 (portr.), 155, 157, 170, 191–92.
— Kristofer Johan (hovrättsråd, sedan landsh., † 1776) **9** 420.
Rasche, Kristoffer Ludvig (tysk, hovråd, sv. diplomat, † 1645) **6** 163, 212.
Rasmus Ludvigsson (sekr., krönikeskr. o. genealog, † 1594) **4** 308, 319, **5** 378.
Rasmussen, Luise, se Danner.
— de Carlsen, se Carlsen.
Rasmusson, Maurits (präst i Västergötl., upprorsman 1576) **5** 162.
Rautenfels, von (tysk kurir till Norge 1917) **14** 334.
Ravensberg, se Hedvig.
Ravenstorp, Jürgen (sändebud från Lübeck 1509) **3**, **2** 326–27, 330.
Ravius, Kristofer (tysk orientalist, † 1677) **7** 179.
Rayalin, se Rajalin.
Razumovski, Andrej (rysk diplomat, † 1836) **10** 149, 154–55, 251.
Rebenac, François, markis de R. (franskt sändebud i Celle 1678) **8** 147.
Rebolledo, Bernardino de (spansk general o. diplomat, † 1676) **7** 321.
Rechenberg, Hans von (överste, † omkr. 1650) **6** 56.
Reedtz, Peder (dansk kanslipresident, † 1674) **7** 346.
Regnell, Anders Fredrik (läkare, mecenat, † 1884) **13** 323.
Rehausen, Johan Gotthard von (diplomat, † 1854) **12** 118, 122.
Rehnsköld, Karl Gustav (fältmarskalk, † 1722) **8** 334, 339, 341, 357, 360, 379, 383–85 (portr.), 404, 413–14, 416, 497, **9** 36, 40.
Reichenau, Franz von (tysk diplomat, f. 1857) **14** 162.
Rein, Jonas (norsk kaplan, skald, † 1821) **11** 250.
Reinach, Johann Heinrich von (överste för ett inf.-reg. i Ligans tjänst, generalmajor, † 1645) **6** 410.
Relander, Lauri Kristian (Finlands president 1925—31, † 1942) **14** 510.
Renan, Ernest (fransk förf., orientalist, † 1892) **13** 396, 410.
Renée av Lothringen († 1602, en tid förlovad med Erik XIV, g. m. hert. Vilhelm V av Bayern) **5** 60, 61, 80, 94, 95.
Renhorn, Olof Bidenius (borgm., † 1764) **9** 268.
Rennie, John (eng. ingenjör i Sverige, † 1821) **12** 146.
Restadius, Daniel Gottlieb (statsråd, häradsh., † 1900) **13** 167, 171, 192, 195.
Retzius, Anders Adolf (anatom, etnolog, prof., † 1860) **11** 370, **12** 210.
— Anders Jahan (naturforskare, prof., † 1821) **10** 91.
— Magnus Gustav (anatom, prof., † 1919) **13** 349.
Reuter, Johan Henriksson (överste, landsh., † 1644) **6** 56.
Reuterkrantz, Mårten (hovstallm., † 1680) **8** 162.
Reuterdahl, Henrik (statsråd, ärkebisk., † 1870) **11** 368, **12** 72, 164, 166–67, 181, 248, 295, 348, 354.
Reuterholm, Axel Kristian (hovr.president, † 1811) **10** 271.
— Esbjörn Krister (riksråd, † 1773) **9** 370, 397, 407, 420, 449, 459, **10** 237.
— Gustav Adolf (president, politiker, † 1813) **10** 103, 136–37 (portr.), 234–35, 237–43, 247–65, 271–72, 276.
— Gustav Gottfrid (lagman, † 1803) **9** 370, **10** 135.

Reuterskiöld, Alexander Fabian Zefanias (statsråd, generallöjtn., † 1891) **12** [illegible]
— Karl Ludvig August Axel (rättslärd, prof., politiker, f. 1870) **13** 204, **14** [illegible]
Reuterswärd, Patrik Oskar (hovmarskalk, bruksidkare, politiker, † 1907) **13** [illegible]
Reventlow, Ditlev (dansk general, † 1738) **8** [illegible]
Rhyzelius, Anders (bisk. i Linköping, † 1761) **9** [illegible]
Ribbing (ätten) **5** 361.
— Adolf Ludvig (kapten, † 1843) **10** 221–22, 225, 232.
— Bo (riksråd, landsh., † 1640) **6** 165.
— Fredrik (riksråd, † 1782) **9** [illegible] 420, 450, **10** 4, 221.
— Gustav (kammarjunkare, † 1592) **5** 96.
— Konrad (pres. i Borgskolekollegium, † 1736) **8** 470.
— Lindorm (småländsk frälseman, † 1521) **4** 18, 27.
— Lindorm (riksråd, landsh., † 1627) **6** 60, 124, 165.
— Per (småländsk frälseman, † 1521) **4** 18, 27.
— Per (statsman, landsh., † 1719) **8** 479, **9** 15, 16 (portr.), 28.
— Seved (riksskattmästare, † 1613) **6** 75, 84.
Richart, Johan (tysk i Gustav I:s tjänst 1526) **4** 178.
Richelieu, Armand Jean du Plessis (hertig av R., fransk statsman, kardinal, † 1642) **4** 321, **6** 4, 168–69 (portr.), 211–12, 226, 232, 239, 242–47, 311, 318–19, 376–78, 386, 412, **7** 16, 30, 31, 46, 53, 61, 258, **9** 340, [illegible]
Richer, Christophe (franskt sändebud till Sverige på 1540-t.) **4** 256, 259, 287.
Richert, Johan Gabriel (rättslärd, expeditionssekr., politiker, † 1864) **11** 331, 335, 415–16, 463, 467, 470, 479, **12** 18, 25, 27, 37 (portr.), 38, 41, 43, 47, 49, 56, 59, 161, 184, 282, 296, **13** [illegible]
— Johan Gustav (ingenjör, prof., † 1934) **14** 80, 385.
— Johan Krister Emil (statsråd, ingenjör, † [illegible]) **13** [illegible]
[illegible]
Ridderstad, Karl Fredrik (boktryckare, förf., publicist, † 1886) **12** 250, **13** [illegible]
Ridderstolpe, Karl Johan (riksråd, † 1785) **9** 450.
[illegible]
Rikissa, *svenska drottningar:*
— (på 1140-t. g. m. kon. Sverker d. ä., dotter av Boleslav III av Polen) **2** [illegible]
— († 1220, g. m. kon. Erik Knutsson, dotter av Valdemar I av Danm.) **2** 70.
Rikissa (Birger Jarls dotter, † 1288, g. m. 1. tronföljaren kon. Håkan i Norge, 2. Henrik, furste av Werle) **2** 86, 90, 93, 110.
Rimbert (ärkebisk. i Bremen, † 888) **1** [illegible]
Ring, se Olof; Sigurd.
Rink, Melkior (tysk vederdöpare, 1500-t.) **4** 151.
Rinman, Erik Benjamin (publicist, † 1[illegible]) **14** [illegible]
— Sven (metallurg, † 1792) **9** 285.
Ririd (maka till Sven, viking i österled) **1** 311.
Rising, Johan (guvernör i Nya Sverige, † 1672) **7** 227, 379–80.
Rivals, Louis Marc (fransk minister i Stockholm 1795) **10** 270.
Rivier, Alphonse Pierre Octave (schweiz.-belg. folkrättslärd, † 1898) **14** 164.
Robert av Normandie, se Rolf.
Robespierre, Maximilien (fransk revolutionsman, † 1794) **10** 257.
Robinson, se Feilitzen.
Roche-Servien, se Servien.
Rode, Johann (stadssekr. i Lübeck 1509) **3, 2** 331, 360.
Rodin, Auguste (fransk bildhuggare, † 1917) **13** 432.
[illegible]
6 232–33, 239–43.
Rogge, Konrad (Kort, bisk. i Strängnäs, † 1501) **3, 2** 126, 236–37, 245, 268, 275, 277, 287, 289, 291.
Rohan, se Henrik.
Rolf Krake (dansk sagokon.) **1** 271–72.
— (Gånge-Rolf, nord. vikingahövd., efter dopet Robert, hert. av Normandie, † 9[illegible]) **1** [illegible]

Roman, Johan Helmich (kompositör, † 1758) **10** 107.
Romanos II (östrom. kejs., † 963) **1** 347.
Romanov, se Mikael.
Romanus, Clemens, se Clemens.
Romulus (enl. sagan Roms grundare o. förste kon.) **1** 121.
Rooke, George (eng. amiral, † 1709) **8** 333, 336.
Roos, Gustav Vilhelm Alexander (statsråd, landsh., † 1938) **13** 250, **14** 13, 29.
Roos av Ervalla, Birgitta Ulvsdotter (g. m. Jösse Eriksson, som † 1436) **3,** **1** 144, 279, 380.
— Peder Ulvsson (riksråd, † omkr. 1442) **3,** **1** 278–79, 337.
— Brita († omkr. 1580, g. m. 1. Erik Nilsson Gyllenstierna, 2. Måns Bryntesson Lilliehöök, 3. Kristofer Andersson Röd) **4** 226.
— Karl Gustav (generalmajor, † 1722) **8** 413–14.
Rorik (vikingahövd., 800-t.) **1** 317.
Ros, Gustav Emanuel (överste, † 1924) **14** 405.
Rosen, Adolf Eugen von (ingenjör, »sv. järnvägarnas fader», † 1886) **12** 145 (portr.), 146–51, 299.
— Axel Pontus von (landsh., † 1834) **10** 393, **11** 194–95, 283, 420, 438.
— Fredrik Ulrik von (riksråd, † 1793) **10** 135.
— Gustav Fredrik von (riksråd, generalmajor, † 1769) **9** 158, 200, 220, 342–44, 396, 400.
— Johan Georg Otto von (målare, † 1923) **13** 421–22 (portr.), 423, 425.
— Otto Karl Robert von (löjtn., f. 1884) **14** 335.
— Robert Magnus von (generalmajor, hovman, diplomat, † 1825) **11** 80, 98.
Rosén, Gabriel (överhovpredikant, † 1784) **9** 324.
— Johan (lektor, publicist, † 1773) **9** 315, 321, **10** 113.
— Sven (pietistledare, 1730-t.) **9** 121.
Rosén von Rosenstein, Karl (ärkebisk., † 1836) **11** 96, 105, 128, 255, 314, 343, 365, 422.
— Nils (läkare, prof., † 1773) **9** 308.
— Nils (statssekr., filosof, Sv. akad:s sekr., † 1824) **9** 308, **10** 98, 99 (portr.), 120, 231, 248, 254, 269, 272, 336, **11** 123, 274, 314.
Rosenadler, Johan (Upmark, skytteansk prof., censor librorum, † 1743) **8** 264, **9** 317.
Rosenberg, Karl (dansk förf., † 1885) **12** 338.
Rosenblad, Bernhard Emanuel (kommerseråd, † 1855) **11** 326, 344–45, 423, 456.
— Mattias (justitiestatsminister, † 1847) **10** 236, 271, 396, **11** 62, 65, 121, 123, 140, 155, 255–56 (portr.), 273, 311, 353, 364, 388, 410, 419–20, 430, 454, 457, 462.
Rosencrantz, Holger, se Rosenkrantz.
— Rikard Isaksson (R. af Granhammar, överste, † 1621) **6** 52.
Rosengren, Ture Jakobsson (ståth. i Östergötl., † 1611) **5** 330, 360.
Rosenhane, Johan (ståth. på Nyköping, † 1624) **7** 250–51.
— Schering (riksråd, † 1663) **7** 139, 222, 225, 231–32, 267, 271, 294, 366, 378, **8** 3, 35.
Rosenius, Carl Olov (predikant, † 1868) **11** 365, **12** 194, **13** 314.
Rosenkrantz, Erik (danskt riksråd, † 1575) **5** 49.
— Godskalk Eriksson (Kristian II:s kansler i Sverige 1520) **4** 1.
— Holger (dansk marsk, † 1575) **4** 214.
— Otte Nilsson (dansk rikshovmästare, † 1477) **3,** **2** 20, 22.
Rosenkrantz, Rikard, se Rosencrantz.
Rosenmüller, Georg (löjtn., † 1894) **12** 338.
Rosensparre, Sten (dansk adelsman, † 1612) **6** 25.
Rosenstierna, Mårten (före adl. Wewitzer, riksräntmästare, † 1638) **6** 262, 276.
Rosensvärd, Johan Henrik (statsråd, landsh., generallöjtn., † 1890) **12** 377, **13** 52, 58.
Rosladin, Frits (överste, † 1628) **6** 218.
Roslin, Alexander (porträttmålare, † 1793) **9** 322, **10** 110, **13** 428.
Rosor, tre (*vapen*), se: Alf Knutsson; Bengt Gustavsson (tre r. av Horshaga); Erik Jönsson; Erik Knutsson; Gustav Johansson; Johan Turesson; Jöns Knutsson; Jöran Turesson; Karl Knutsson; Knut Alfsson; Knut Jonsson; Lars Turesson; Ragvald Gustavsson (tre r. av Horshaga); Ture Jönsson.

Ross, John [illegible] **1** [illegible]
Rossi, Frans Josef Anton (läkare, † [illegible]) **11** [illegible]
Rossviksätten (båt), se Nils Gustavsson; Puke, Erik.
Roth, Johan Jakob (finsk fältväbel, † [illegible]) **10** [illegible]
Rothoff, Birger Fredrik (industriman, bergsråd, † 1831) **11** 280, 283.
Rothovius, Isak (bisk. i Åbo, † 1652) **7** 86, 91, 92.
Rousseau, Jean Jacques (fransk filosof, † 1778) **9** 309, **10** 99, **13** 369.
— Théodore (fransk målare, † [illegible]) **13** 424.
Roussel, Jacques (fransk jurist, sv. hovråd, i sv. tjänst 1630–33) **6** 403.
Rubenson, Semmy (polismäst., † 1922) **14** 658.
Rubtsov (rysk borgare, sändebud åt Gustav II Adolf 1626) **6** 197.
Ruckman (ryskt legationsr. i Stockholm 1784) **10** 128.
Rud, Otte (dansk befälh. på Borgholm 1510) **3, 2** 319, 328, 337.
— Otto (dansk amiral, † 1565) **5** 56.
Rudbeck, Johan, se Rudbeckius, Johannes.
— Olof, d. y. (botanist, språk- o. fornforskare, † 1740) **8** 463.
— Olof (den yngste, skald, † 1777) **9** 315.
— Olof, d. ä. (lärd, † 1702) **1** 3, 4, 224, **4** 355, **7** 177–78, 182, 384, **8** 64, 68 (portr.), 69, 261–62, 265–66, 463.
— Ture Gustav (landsh., † 1786) **9** 370, 394, 419, 460, **10** 5, 29.
Rudbeckius, Johannes (Johan Rudbeck, bisk. i Västerås, † 1646) **5** 375–77, **6** 55, 127, 254–55, 293–94, 297–300 (portr. 298), **7** 4, 24, 86–91, 178.
Rudebeck, Gustav Mauritz Ulrik (landsh., † 1913) **13** 201.
Rudenschöld, Karl (riksråd, pres. i Kommerskollegium, † 1783) **9** 248, [illegible]
— Magdalena Charlotta (hovfröken, † 1823) **10** 250–53, 276.
— Torsten (pedagog, filantrop, † 1859) **12** 208.
Rudin, Erik Georg Valdemar Napoleon (teolog. prof., predikant, † [illegible]) **13** 309 (portr.), 310.
Rudolf II (tysk-rom. kejs., † 1612) **5** 350, **6** 138, **7** 180.
— (hert. av Bayern, broder till tysk-rom. kejs. Ludvig, som † 1347) **3, 1** 461.
— (hert. av Mecklenburg, bisk. i Skara 1386, † 1415) **2** 323, 379, **3, 1** 1, [illegible]
— (hert. av Sachsen, 1300-t.) **2** 201.
— August (hert. av Wolfenbuttel, † 1704) **8** 147.
Rugman, Jon (isl. filolog, † 1679) **8** 65.
Rugulf (nämnd å Rökstenen) **1** 420.
Rumiantsev, Alexander (Rumjantsov, rysk diplomat, † 1745) **9** 195.
— Nikolai (rysk statsman, † 1826) **11** 131, 136, 221.
Rumpa, Gjord Pedersson (bisk. i Strängnäs 1410) **3, 1** 130, 132.
Rumpold, Henrik (schlesisk hertig 1422) **3, 1** 163–64, 169.
Runa (runresare, nämnd å runsten) **1** [illegible]
Rundbäck, Abraham (lektor, riksdagsman, † 1893) **13** 45, 46, 85, 113–15, [illegible]
— Jöns (klockare, riksdagsman, † 1895) **13** 45, 48, 84, 85, 87, 88, 113–15, [illegible]
Rune, Axel Olof (borgm., riksdagsman, † 1927) **14** 134.
Runeberg, Johan Ludvig (skald, † 1877) **11** [illegible] **13** [illegible] **13** [illegible]
Runius, Johan (skald, † 1713) **8** 465.
Ruprecht (III, av Pfalz, tysk kon., † 1410) **3, 1** 107, 145, 147, 150, 461–[illegible] **7** [illegible]
Rurik (sv. viking, grundläggare av ryska riket omkr. 862) **1** 304–07.
Rusdorf, Johan Joakim von (pfalzisk diplomat, † 1640) **6** 176.
Russell, John (eng. utrikesminister, † 1878) **12** 340.
Rut, Jöns (dansk rådsherre 1397) **3, 1** 73, 74, 78, 82, 122.
Rutberg, Johan Jakob (riksdagsman, † [illegible]) **11** [illegible]
Rutgers, Jan (nederl. diplomat, hovråd i sv. tjänst, † 1625) **6** 92, 93, 144, 163, 172.
Ruthwen, Archibald (skotsk hövitsman i Sverige, † 1578) **5** 160–61.
— Patrik (skotsk adelsman, general i sv. tjänst, † 1652) **6** 206, 386, **7** 58.
Rutström, Anders Karl (kyrkoh., herrnhutare, † 1772) **9** 327 (portr.), 328.

Ruuth, Erik (finansminister, generalguvernör, † 1820) **10** 146–48, 154, 182, 195, 206, 209, 215–16, 236, 245, 254, 276, 280, **11** 94, 129, 141, 150–51, 159, 280, 283.
Ruyter, Michiel de (nederl. amiral, † 1676) **7** 362–63 (portr.), 365–66.
Ryaner, Martin (Sten Stures sven, borgare i Stockholm 1487) **3, 2** 222.
Rydbeck, Johan Oskar Ehrenfrid (bankdirektör, f. 1878) **14** 454–55 (portr.), 544, 582, 584.
Rydberg, Abraham Viktor (skald, kulturhistoriker, filosof, † 1895) **12** 194, 202–03, **13** 331–36 (portr.), 337–341, 343, 349, 360, 363, 366–67, 369, 396, 408.
— Carl August (folkskolinspektör, † 1872) **13** 333.
— Gustav Fredrik (målare, † 1933) **13** 424.
Rydelius, Andreas (bisk. i Lund, † 1738) **9** 120, 122–23.
Rydén, Klas Värner (statsråd, generalkrigskomm., politiker, † 1930) **14** 19, 62, 71, 122, 126, 294–95 (portr.), 318, 340–41, 516, 635.
Rydin, Herman Ludvig (rättslärd, prof., † 1904) **12** 347, **13** 140.
— Sven Ludvig Herman (generaldirektör, † 1930) **14** 471.
Ryding, Bror Tolf Gustav (landsh., † 1901) **13** 142.
— Knut Axel (statsråd, generallöjtn., † 1897) **13** 82, 123, 142.
Rydqvist, Johan Erik (språkforskare, bibliotekarie, † 1877) **12** 205, **13** 349.
Ryning, Axel (riksmarsk, riksamiral, † 1620) **5** 260, **6** 43, 50.
— Bengt (riksråd, † 1505) **3, 2** 262, 271, 277, 285, 293, 296–97, 303, 307, 309.
— Erik (riksråd 1463) **3, 2** 85.
— Erik (riksråd, † 1520) **3, 2** 380, 383, 388–93, 398.
— Erik (riksråd, amiral, † 1654) **7** 125.
— Gert Andersson (dansk fogde på Borgholm 1412) **3, 1** 123, 213.
— Peder (dansk fogde å Borgholm, avsatt 1436) **3, 1** 213, 367, 422.
Ryting, Claus (jur. dr, Karl Knutssons kansler, † 1472) **3, 1** 537, **3, 2** 41, 49, 80, 126.
Rålamb, Klas (riksråd, † 1698) **7** 264, **8** 6, 8, 13, 36–38, 41, 46, 52, 53, 133, 163, 180–81, 186.
— Åke Vilhelm (diplomat, kammarherre, † 1833) **11** 393.
Räf, Erik (disponent, riksdagsman, † 1923) **14** 324, 357–58, 362.
Rääf, Leonhard Fredrik (politiker, kulturhistoriker, † 1872) **11** 360, **12** 21 (portr.), 23, 24, 42, 47, 65, 147, 282, **13** 331.
Röd, Kristofer Andersson (riksråd, Gustav I:s kansler, † 1548) **4** 222, 226, 243, 247, 260, 287, 303, 321, 399, 400.
— Lage (dansk fogde på Stäkeholm 1434) **3, 1** 276.
Röing, Erik Petter Valdemar (grossh., riksdagsman, † 1936) **14** 582.
Römer, Inger Ottesdotter (på Östråt, † 1555) **4** 95, 146–47.
— Jeremias (sekr. i Johan III:s tjänst 1670) **5** 140.
— Matts Jakobsson (norsk storman 1439) **3, 1** 455.
Rönnov (dansk ätt) **4** 5.
— Claus (Rönnow, dansk marsk, † 1486) **3, 2** 32, 35, 50, 67, 85, 110, 112, 118, 140, 143, 154, 205.
Rörek (dansk kon., Harald Hildetands fader) **1** 278.

Sabellicus, Antonius (ital. förf., † 1506) **5** 161.
Sabina, se Vilhelm.
Sachs, Josef Ernst (generalkonsul, direktör, f. 1872) **14** 422, 584.
Sadler von Salneck, Filip (överste, hov- och krigsråd, diplomat, † 1641) **6** 203, 218, 220, 249, 349, 399–401.
Sahlefeldt, Erik Karl (löjtn., uppviglare, † 1756) **9** 279.
Sahlin, Karl Andreas (bruksdisponent, † 1943) **14** 559, 561 (portr.).
Sahlstedt, Abraham Magni (kungl. sekr., förf., † 1776) **9** 300.
Sahlström, Per (riksdagsman, † 1866) **11** 437, **12** 44, 63, 180, 208.
Sahnitz, Berendt (generalmajor, försvarade Anklam 1676) **8** 103.
Saint Chamont (Chamond, Chaumont), Melchior Mitte, markis de S. (fransk diplomat 1636) **7** 59.
— Etienne (fransk diplomat 1632) **6** 383.
— Séverin, Alphonse de (fransk diplomat, † 1757) **9** 141–42, 145–46, 166.

Salander, Erik (manufakturkommissarie, [illegible], † 1704) **9** 303.
Salisbury, Robert, markis av S. (eng. statsman, † 1903) **14** [illegible].
Salm, se Otto Ludvig.
Salmasius, Claudius (fransk lärd, † 1653) **7** 17[illegible].
Salmson, Hugo Fredrik (målare, † 1894) **13** 425, 427.
Salomon, Otto Aron (förest. för Nääs slöjdskola, † 1907) **13** 319.
Salter, James Arthur (avd.chef vid Nationernas Förbund, f. 1881) **14** 236.
Salve, (Sölve, sjökon. på Jylland, vikingatiden) **1** 272–73.
Saltza, Hugo Herman von (generalmajor, † 1785) **9** 461, **10** 4, 52 (portr.), 56.
Salvius, se Adler Salvius.
— Lars (boktryckare, förf., † 1773) **9** 319.
Samson von Himmelstierna, Herman (superintendent i Livland, † 1643) **6** 300.
Samt (reste runsten) **1** 312.
Sandberg, Anders (dansk general, † 1677) **8** 112, 116.
— Anders (prost, † 1876) **12** 23, 63, 97, 155, 194.
— Johan Gustav (historiemålare, † 1854) **11** 373, **13** 417.
Sandels, Johan August (fältmarskalk, riksståth. i Norge, † 1831) **10** 369–70, 372 (portr.), 373–76, 379–80, **11** 232, 294, 296–97 (portr.), 301, 317, 344, 357, [illegible].
Sandler, Richard Johannes (förutv. statsminister, förutv. utrikesminister, landsh., f. 1884) **14** 518–19, 524, 532–33, 534 (portr.), 614.
Sandsten, Anders (från Småland, riksdagsman 1823) **11** 316.
Sandström, Anna Maria Karolina (skolförest., † 1931) **14** 380.
— Gustav (statsråd, advokat, † 1930) **14** 29, 69.
Sandströmer, Anders Peter (statsråd, landsh., † 1857) **12** 42, 52, 53 (portr.), 54, 61, 63, 70.
Sankt Erik, se Erik den helige.
— Eskil, se Eskil.
Santa Cruce, markis de (spansk betälh. i Nederländerna 1644) **6** 212.
Santesson, Bernt Harder (grossh., † 1862) **11** 96, 128, 211.
Sapieha, Andreas (polsk fältherre 1578) **5** 150.
— Benedikt (polsk storskattmästare, † 1707) **8** [illegible].
— Kasimir (polsk storfältherre, † 1720) **8** 184, 185.
— Leo (storkansler i Litauen, † 1633) **6** 188.
— Nicolaus (polskt sändebud till Sverige 1696) **8** [illegible].
— Paul (polsk fältherre, † 1667) **7** 299, 300.
— Stanislav (son av Leo S.) **6** 188.
Sasonov, Sergei (rysk utrikesminister, † 1927) **14** 86.
Sasse, Johan (ombud för Lübeck i Sverige 1522) **4** 37, 38.
— Staffan (tysk, sv. kapare och sedan amiral, fogde i Stockholm 1531, levde ännu 1558) **3**, **2** 378, 385–86, **4** 25, 330.
Saumarez, James (eng. amiral, † 1836) **11** 127, 192–93 (portr.), 194, 224.
Savelli, Federigo (rom. hert., österr. fältmarskalk, † 1649) **6** 309, 322, [illegible].
Savigny, Friedrich Karl von (tysk rättshistoriker, † 1861) **11** 305.
Saxlund, E. (norsk medl. av unionskommittén 1865) **12** 401.
Saxo Grammaticus (dansk historieskr., † omkr. 1220) **1** 270, 275, 277–78, 280–82, 288, 392, 413, **2** 35, 37–40, 42–45, 47, 57, 59, **3**, **2** 45, **4** 403.
Saxtorp, Knut (skånsk adelsman 1434) **3**, **1** [illegible].
Schack, Hans (dansk fältmarskalk, † 1676) **7** 360, 366.
Schandorph, Sophus (dansk förf., † 1901) **13** 369.
Schartau, Frans (affärsman, † 1870) **11** 452, **12** 36, 49, 148, 176, 250.
— Henrik (prost, † 1825) **10** 340–41 (portr.), **11** 51, 364.
Schaumburg, Hannibal (kejserl. general i 30-åriga kriget) **6** 314–17, 320–21, 325–26, 335.
Schechta, Börje Filip (överste, † 1670) **9** 267.
Schedin, Gustav (bruksbokhållare, upprorsledare i Dalarna, † 1744) **9** 197, 203.
Scheding, Filip (riksråd, guvernör, hovr.-president, † 1646) **6** 43, 101–02, 277.

Schedvin, Daniel (löjtn., † 1797) **9** 274, 277.
Scheel, Joakim (amiral, † 1606) **5** 299.
Schéele, Karl Vilhelm (kemist, † 1786) **9** 308, **10** 89.
— Frans Alexander von (filosof, prof., folkskoleinsp., † 1931) **13** 348.
— Ludvig Nikolaus von (dansk statsman, † 1874) **12** 108, 110–12.
Scheffel, Johan Henrik (porträttmålare, † 1781) **9** 321.
Scheffer, Johan (Johannes Schefferus, skytteansk prof., † 1679) **7** 177, 384, **8** 67.
— Karl Fredrik (statsman, † 1786) **9** 250, 256, 261, 268–69, 303, 361 (portr.), 362, 373–78, 386–87, 396, 403, 408, 441, 455, **10** 21, 27–29, 36, 62, 86.
— Ulrik (statsman, † 1799) **9** 248–49 (portr.), 390, 421, 430, 450, **10** 4, 11, 27, 29, 36, 44, 49, 50, 54, 73, 74, 82, 86, 87, 121, 123, 130, 206.
Schefferus, Johannes, se Scheffer, Johan.
Schelling, Friedrich Wilhelm von (tysk filosof, † 1854) **13** 340.
Schenkenberg, Ivo (estländsk bondeanförare 1576) **5** 148.
Scheremetjev, Boris (rysk fältherre, † 1719) **8** 338–39, 368, 371, 381, 403, 410, 414, 425, 482.
Scheutz, Per Georg (ingenjör, publicist, † 1873) **11** 305.
Schiller, Friedrich von (tysk skald, † 1805) **11** 356, **13** 365, 395, 399–400, 408, 410.
Schinkel, Bernt von (före adl. Bergman, överste, historisk samlare, † 1882) **12** 131.
Schlehenriedt, Ambrosius (pfalz. sändebud 1543) **4** 281.
Schlick, Henrik von (kejserl. fältmarskalk, † 1650) **6** 145.
Schlippenbach, Karl Kristofer von (riksråd, diplomat, † 1660) **7** 169–73, 279–80, 282–83, 313, 318, 352.
— Volmar Anton von (svensk general, sedan i rysk tjänst, † omkr. 1739) **8** 366–72.
Schlitz, se Görtz.
Schlyter, Karl Johan (rättslärd, prof., † 1888) **11** 360, 368, **12** 27, 205.
— Karl Johan Daniel (förutv. justitieminister, hovr.president, f. 1879) **14** 524, 533.
Schmedeman, Johan (rådman i Reval, sändebud till Sverige 1560, † före 1569) **5** 17.
Scholander, Fredrik Vilhelm (arkitekt, målare, förf., † 1881) **12** 212, 414 (bild), **13** 437, 439 (portr.).
Schopenhauer, Arthur (tysk filosof, † 1860) **13** 395–96, 411.
Schotte, Per Axel Viktor (statsråd, landsh., † 1923) **13** 240, **14** 56, 65, 69, 341, 355–56 (portr.), 362, 484, 516, 620.
Schroderus, Johan, se Skytte.
Schröder, Georg Engelhard (porträttmålare, † 1750) **9** 321.
— Göran Klas (bisk. i Karlstad, Gustav III:s lärare, † 1773) **10** 20.
— Herman (bisk. i Kalmar, † 1744) **9** 119.
— Karl G. (redaktör) **14** 35, 613.
Schröderheim, Elis (statssekr., landsh., förf., † 1795) **10** 52, 64, 84–85 (portr.), 116, 133, 148, 206, 230, 236, 254.
Schulenburg, Matthias Johan von der (sachs. general, † 1747) **8** 358, 379, 383.
Schultz (rysk general 1789) **10** 188–90.
— Martin (general, † 1682) **8** 113.
Schulz, David (förut von Schulzenheim understallm., † 1837) **10** 286.
Schulze, J. R. (hist. förf. 1780) **4** 15.
Schulzenheim, David Teodor (godsägare, riksdagsman, † 1896) **12** 292.
— David d. y., se Schulz.
— David von (läkare, nationalekonom, † 1823) **10** 281.
— David von (statsråd, pres. i Bergskollegium, † 1848) **11** 141, 342, 440, 452, 462.
Schuvalov, Paul (rysk general, † 1823) **11** 72, 73.
Schwan, Hans Niklas (statsråd, grossh., † 1829) **11** 92, 94, 96, 128, 208, 279, 311, 314, 341 (portr.), 353, 388.
— Johan Gustav (grossh., politiker, † 1869) **12** 69, 143, 248, 250, 271–72, 283, 295, 348.
Schwarzburg, greve Günter av (befälh. för tyska legotrupper i Danmark 1563, † 1586) **5** 45, 50, 51.
Schwarzenberg, Adam von (greve, tysk statsman, † 1641) **6** 204, 232, 248, 328.
— Karl Philipp (furst von S., österr. diplomat o. fältherre, † 1820) **11** 232, 342, 238.

Schwerin, Adolf Ludvig von, [illegible] mästare, † 1818) **10** 262.
Fredrik Bogislaus von (kyrkoh., politiker, † 1834) **10** 116, **11** [illegible] 81 (portr.), 282–83, 287, 292, 301, 306, 311, 316, 318, 321, 323, 326, 331, [illegible] 45.
— Jakob Filip von (riksråd, pres. i wismarska tribunalet, † 1770) **9** [illegible], 430, 449, **10** 4.
— Otto von (brandenb. diplomat, † 1679) **7** [illegible].
— Wilhelm Johan Ludvig von (underlöjtn., hjälten vid Oravais, † 1808) **11** 90, 98, 281.
Schück, Johan Henrik Emil (litteraturhistoriker, prof., f. 1855) **13** 348.
Schönberg, Anders af (rikshistoriograf, † 1811) **10** 90, 109.
Schönburg (Tillys sändebud 1631) **6** 354.
Schönleben, Johan Benedikt von (general, † 1706) **8** 113.
Schönning, Johann (borgm. i Riga 1486) **3, 2** 222, 224, 234–35.
Schönström, Per (överste, † 1838) **11** 128.
Scorel, Jan van (nederl. konstnär, † 1562) **4** 358.
Scott, Georg (eng. metodistpastor, † 1874) **11** 364–65, **12** 194.
— Walter (skotsk förf., † 1832) **13** 365.
Sebaldt, Karl Fredrik (borgm., politiker, † 1792) **9** 394, 444.
Seckendorff, Caspar von (pfalz. sändebud 1542) **4** 280–81.
Seefeld, Jörgen (danskt riksråd, † 1662) **7** [illegible].
Segerstedt, Torgny Karl (religionshistoriker, prof., publicist, f. 1876) **14** 662.
Schested, Hannibal (dansk statsman, † 1666) **7** 120–21, **8** 11, 154.
— Kristian Tomesen (dansk statsman, † 1057) **6** [illegible], **7** [illegible] (i texten felaktigt Kr. Friis).
— Sten Maltesen (dansk riksmarsk, † 1611) **5** [illegible], **6** [illegible].
Seldenius, Johannes (eng. rättslärd o. politiker, † 1654) **7** 250.
Sellergren, Peter Lorens (predikant, † 1854) **11** [illegible].
Selmer, Kristian August (norsk statsminister, † 1889) **13** 103–04 (portr.), 109.
Serenius, Jakob (bisk. i Strängnäs, † 1776) **9** 185, 205, 325, 387, 394.
Sergel, Johan Tobias (bildhuggare, † 1814) **9** 323, **10** 110–11 (portr.), 125, **11** [illegible].
Servien, Abel [illegible] de la [illegible], fransk diplomat, † 1659) **7** 139.
Seth, Gabriel von (riksråd, † 1774) **9** [illegible]
[illegible] von ([illegible] † 1814) **11** [illegible]
Seton, Jakob (skotsk överste i Gustav II Adolfs tjänst, † 1632) **6** [illegible].
Sevelin, Per Erik (skådespelare, † 1841) **11** [illegible].
Sevenbom, Johan (målare, † 1784) **10** 110.
Sforza, Bona [illegible]
— Johan Galeazzo (hert. av Milano, † 1494) **5** 154 (släktt.).
— Jagello (ätterna) **5** 154 (släktt.).
Shakespeare, William (eng. skald o. dramatiker, † 1616) **13** 365.
Sibbern, Georg Kristian (norsk statsminister i Stolm, † 1[illegible]) **12** [illegible] 248, 268, 272, 274, 276–77, 328–29.
Sibiriakov, Alexander (rysk mecenat, † 1933) **13** 72.
Sibrit, se Sigbrit.
Sidner, Johan Wolfgang Ludvig (statsråd, viceamiral, † 1817) **13** [illegible].
Siegroth, Gustav Adolf von (generallöjtn., † 1802) **10** 159.
— Gustav Henrik von (överste, † 1709) **8** [illegible].
Sieyès, Emanuel Joseph (fransk statsman, † 1836) **11** 182.
Sigbjörn (rysk fredsfullm., 900-t.) **1** 307.
Sigbrit Willomsdotter (mor Sibrit, danske kon. Kristian II:s rådgiverska, † omkr. 1531) **3, 2** 352, 362, **4** 42, 49.
Sigfrid (den helige, missionsbisk., döpte Olof Skötkonung 1008) **1** 290, 429 (bild), 430–31, **2** 388, **6** 21.
Sigge Arvidsson (kanik 1520) **3, 2** 374.
— Uddsson (Vinstorpaätt, bisk. i Skara, † 1435) **3, 1** 253–55, 269–74, 284–89, [illegible].
— Ulvsson, se Sparre.
Siggesson, Johan (krigshövitsman 1567) **5** 64.
Sigismund, *konungar av Polen:*
— I († 1548) **3, 1** 349, **3, 2** 356, 360–61, 378, 384–86, **4** 122, **5** 154 (släktt.).
— II August († 1572) **4** 414–15, **5** 20–23, 26, 27, 68, 95, 116–17, 140, 146, 149, 154 (släktt.), 155–56, **8** 245–46.
— III, se Sigismund, kon. av Sverige o. Polen.
— (kon. av Sverige o. Polen, såsom kon. av Polen Sigismund III, † 1632) **4**

83, 449 (släktt.), **5** 154 (släktt.), 167–68 (portr.), 186–87, 190, 194, 207–307 (portr. 219, 245), 313, 316–18 321, 323, 326, 328, 334, 337–48, 357–59, 367–69, 389, 392, 397–98, **6** 5–12, 15, 19, 37–39, 46, 47, 51, 60, 65, 73, 87, 92, 96, 108–09, 114, 117, 119, 126–28 (portr.), 129–35, 141, 144, 146–49, 156, 158, 161–63, 167, 183, 188, 190–91, 195, 200–05, 211, 214, 216, 220, 223–24, 227, 231, 236–38, 241, 249–51, 269, 288, 300, 327, 402–03, **7** 53, 54, 291, **9** 5.
Sigismund (den helige, hert. av Burgund, † 523) **7** 290.
Sigmund (tysk-rom. kejs., † 1437) **3**, **1** 145, 150–51, 154, 156, 161, 169–74 (bild), 175–86, 202, 252, 271, 440, 461, 464–66.
— Völsungsson (kon. i Frankland enl. Eddan) **1** 409.
Signeul, Elof (generalkonsul † 1835) **11** 168, 220–21, 243.
Sigrid (reste bro, 1000-t.) **1** 408.
— (reste runsten, vikingatiden) **1** 422.
— (Erik XIV:s dotter, G. m. 1. Henrik Klasson Tott, 2. Nils Nilsson Natt och Dag, † 1633) **4** 449, (släktt.), **5** 95, 162.
— Storråda (g. m. 1. sv. kon. Erik Segersäll, 2. danske kon. Sven Tveskägg) **1** 288–90, 326, 358.
— Eskilsdotter, se Banér.
Sigröd (nämnd i hällristning) **1** 408.
Sigtrygg (dansk kon., † omkr. 950) **1** 284–85.
— se Sithric.
Sigurd Jonsson (drots i Norge omkr. 1440) **3**, **1** 450, 455–56, 479, 512, **3**, **2** 13, 14, 17.
— Jorsalafar(e) (norsk kon., † 1130) **1** 302, 331–32, **2** 36, 37.
— Syr (kon. i Ringerike i Norge omkr. 1014) **1** 376, 379, 385.
Sigvard (son av kronprins Gustav Adolf), se Bernadotte, S.
Sigvid Englandsfarare (viking, nämnd å runsten) **1** 324.
Silenius, Nils Nilsson (borgmästare i Stockholm, † omkr. 1664) **7** 199, 206.
Silfvercrona, Peter (förut Spierinck, generallicentförvaltare, resident, † 1652) **6** 195, 275.
Silfverschiöld, Nils (major, lanthushållare, † 1813) **10** 281, 286.
— Nils August (godsägare, politiker, † 1869) **12** 385.
Silfversparre, Isak Lars (generallöjtn., hovmarskalk, † 1833) **11** 163.
— Nils Persson (krigshövitsman, † 1572) **4** 385–86, **5** 45.
Silfverstolpe, Fredrik Otto (statsråd, landsh., † 1882) **12** 18, 181, 207.
— se även Silverstolpe.
Siljeström, Per Adam (lärare, skriftst., † 1892) **12** 56, 208.
Silva, Felipe de (spansk kommendant i Mainz 1631) **6** 371, 374.
Silverstolpe, Axel Gabriel (riddarhussekr., publicist, † 1816) **10** 248, **11** 52, 89, 90, 105, 108, 141, 153, 172, 216, 374, **13** 201.
— Fredrik Samuel (överintendent, † 1851) **11** 141, 216.
— Gustav Abraham (rikshistoriograf, † 1824) **10** 337, **11** 141, 216, 287.
Simmingsköld, Johan (lagman, förf., † 1796) **10** 134.
Simolin, Johan Mattias von (rysk diplomat, † 1799) **10** 49.
Simon (förut Stenfi el. Stenfinn [Stefan, Staffan], missionsbisk. i Hälsingl., 1000-t.) **1** 432–33, **2** 34.
— (junker, till Essens och Wismund, † 1520) **3**, **2** 379, 381–82.
— Björnsson (lagm. i Oslo 1439) **3**, **1** 455.
— se även Gauzbert.
Sinclair, Anders (överste, † 1689) **8** 123.
— Georg (skotsk soldatanförare i sv. tjänst, † 1612) **6** 31.
— Malkolm (major, † 1739) **9** 145, 159–60 (portr.), 161–62.
— se även Sinklaire.
Sineus (Ruriks bror o. medhjälpare i Ryssl., † omkr. 864) **1** 305.
Siniavski (sachs. fältherre 1713) **8** 438.
Sinklaire, Fredrik Karl (Sinclair, riksråd, generalguvernör † 1776) **9** 370, 386, 421, 430, 447–48 (portr.), 449, 470, **10** 4, 26.
— Karl Gideon (general, † 1803) **10** 132.
Sinovjev, Grigorij (sovjetrysk ledare, † 1936) **14** 331.
Sirola, Yrjö Elias (utrikeskommissarie i finska revolutionsregeringen 1918, f. 1870) **14** 374.
Siszynski (polsk adelsman 1652) **7** 274.
Sithric (Sigtrygg, präglade mynt i Dublin omkr. år 1000) **1** 320.
Sixt, Abraham (holl. köpman i sv. tjänst, † 1632) **6** 293.

Siöblad, Erik (amiral, † 1725) **8** 101, 120.
— Per (krigsöverste, † omkr. 1602) **5** 205.
Siöhielm, Henrik Gerdtsson (amiral, † 1668) **7** 356.
Sjöberg, Erik (»Vitalis», skald, † 1828) **11** 360.
— Johan (kommerseråd, politiker, † 1897) **12** [illegible].
Sjöbohm, Karl (rådman, riksdagsman, † 1823) **11** [illegible].
Sjöborg, Axel Erik Mathias (envoyé, f. 1878) **14** 507.
Sjöbring, Per (bisk. i Kalmar, † 1900) **12** 62.
Sjöholm, Karl, feltryck, se Sjöbohm, Karl.
Sjöstierna, Anders (riksråd, viceamiral, † 1730) **9** 159.
Skaguls-Toste, se Toste.
Skallagrim (isl. storman, † omkr. 934) **1** 384.
Skarde (viking, nämnd å runsten) **1** 415.
Skeel, Kristen (danskt riksråd, † 1659) **7** 336, 339, 352.
— Otte (danskt riksråd, † 1634) **6** 28, 228–30.
Skegge, Per (upprorsman under Gustav I) **4** 287.
Skinnare, Mårten, se Mårten.
Skinnerus, Ericus Jacobi (rektor vid Uppsala univ., † 1597) **5** 188.
Skiöldebrand, Anders Fredrik (statsråd, general, förf., † 1834) **10** 281, 286, 393, **11** 102–03 (portr.), 105, 131, 136, 164, 199, 208, 241, 289, 292, 300, 342, 438.
Skoglar Toste, se Toste.
Skogman, Karl David (statssekr., pres. i Kommerskollegium, förf., † 1856) **11** 311, 314, 346, 388, 421, 424, 427, 429, 440, 446, 460, 478.
Skopin-Sjujskij, Mikael Vasiljevitsch (rysk furste, † 1610) **5** 341, 342.
Skotte, Olof (budbärare till Gustav I 1555) **4** 412.
Skram, Peder (till Urup, dansk amiral, riksråd, † 1581) **4** 214, 272, **5** 48, 49.
Skräddare, Bengt Nilsson (borgm. i Nyköping omkr. 1600) **6** 7.
Skunk, Nils Pedersson (landsdomare, † 1676) **7** 199, 201, 203, 206, 208.
Skytte, Bengt (riksråd, † 1683) **7** 19, 166, 207–08, **8** 36.
— Jakob (vicepresident, landsh., † 1654) **7** 19.
— Johan (före adl. Schroderus, statsman, † 1645) **5** 345, 382, **6** 6 (portr.), [illegible] 224, 235, 245, 247, 258, 275–76, 293–96, 300, 306, **7** 7, 9, 19, 20 (portr.), 21, 91, 122, 182–84, 196, 250.
— Mårten (bisk. i Åbo, † [illegible]) **4** [illegible], 243.
Skånberg, Karl Emmerik (målare, † 1883) **13** 428.
Skälv (finsk vikingadotter) **1** 303.
Skärbäck, Kristian (livländsk befälh. i Nyköping 1317) **2** 172.
Sköld, Hannes (docent, skriftst., † 1930) **14** 97.
Slagheck, Didrik (vald ärkebisk. i Lund, † [illegible]) **3, 2** [illegible], 399, **4** 1–3, 20, 21, 27, 30, 32, 41, 42, 76, 78.
— Henrik (dansk ståth. i Stockholm 1521) **4** 2, 46.
Slang, Johan Bertilsson (finsk frälseman, † 1563), **5** 24, 25.
— Klas (överste, † 1625 el. 1626) **6** 41.
Slange, Erik (generalmajor, † 1642) **7** 102, 106–07.
Slangewater, Johan (tysk hövitsman i Östergötl. 1521) **4** 2, 29.
Slatte, Gudmund (småländsk frälseman, † 1542) **4** 270.
Slawata, Vilhelm (böhmisk ståth., † [illegible]) **6** [illegible].
Slaveka, Johan (riksråd, levde ännu [illegible]) **3, 2** [illegible].
— Märta Johansdotter (g. m. Bengt Kristiernsson Oxenstierna, som † 1495) **3, 2** 98.
Sledorn, Henrik (Gustav I:s lärare, hans kansler 1529—30, riksråd) **3, 2** 380, **4** 8.
Slingelandt, Govert van (nederl. statsman, † [illegible]) **7** [illegible].
Slode (gillesbroder i Sigtuna, 1000-t.) **1** [illegible].
Smiter, Ditlev (danske kon. Kristian II:s ombud till Polen 1516) **3, 2** 362.
Smith, Frederick, se Birkenhead.
— Lars Olsson (affärsman, politiker, † 1913) **13** 134, 285.
Smör, Jon (norsk riksföreståndare, † 1483) **3, 2** 190.
Snafs, Otto (dansk hövitsman på Rumlaborg 1434) **3, 1** 277, 279.
Snakenborg, se även Bååt.
— Gerhard (Gert, tysk befälh. på Axval [illegible]) **2** [illegible].

— Heine (tysk riddare i Sverige 1389, levde ännu 1421) **3, 1** 8.
— Laurens (riksråd, levde ännu 1171) **3, 1** 411, 415, 422, **3, 2** 19, 32, 103.
Snedbjälkar, två (*vapen*), se Folkungaätt, oäkta.
Snedbjälke (*vapen*), se Gustav Laurensson; Laurens Haraldsson.
Sneidern Axel Vilhelm Teodor von (förutv. landsh. f. 1875) **14** 362.
Snoilsky, Johan von (riksråd, schoutbynacht, † 1787) **9** 421, 449.
— Karl Johan Gustav (överbibliotekarie, skald, † 1903) **12** 222, **13** 339–40, 349, 353, 355–57 (portr.), 358–60, 363, 369, 374, 398, 401.
— Nils (justitieråd, † 1860) **12** 47.
Snorre Sturlesson (isl. hävdateckn., † 1241) **1** 233–35, 268–72, 274–77, 283, 285, 289–90, 293, 296, 302–04, 310, 330–31, 334, 349–50, 357–58, 362, 376, 379, 385, 387, 390, 393, **2** 36.
Sobieski, Alexander (prins av Polen, † 1714) **8** 376, 387.
— Jakob (prins av Polen, † 1737) **8** 376, 387.
— se Johan III Sobieski.
Sofia (av Mecklenburg, dansk drottn., † 1631, g. m. Fredrik II) **5** 35 (portr.), **7** 115.
Sofia, *svenska drottningar:*
— († 1286, g. m. kon. Valdemar Birgersson) **2** 95–97, 107, 112–13, 117, 122.
— († 1913, g. m. Oskar II, dotter av hert. Vilhelm av Nassau) **12** 176, **13** 2, 4 (portr.), 263 (portr.), 268, 273 (släktt.), **14** 9.
Sofia (polsk drottn., g. m. Vladislav Jagello, som † 1434) **3, 1** 173, 177, 182.
— (av Polen, † 1575, g. m. Henrik av Braunschweig) **5** 154 (släktt.).
— (av Pommern-Wolgast, g. m. hert. Erik av Mecklenburg, som † 1397) **3, 1** 93, 95.
— (av Sverige, † 1611, Gustav I:s dotter, g. m. Magnus II av Sachsen-Lauenburg) **4** 421, 423 (portr.), 449 (släktt.), **5** 62.
— av Werle (förlovad med hert. Erik Magnusson 1310) **2** 163, 166–68.
— Albertina (kon. Adolf Fredriks dotter, † 1829) **9** 240 (släktt.), 277, **10** 19, 67–69, 71 (portr.).
— Amalia (av Braunschweig-Lüneburg, dansk drottn., † 1685, g. m. Fredrik III) **7** 340.
— Charlotta (av Holstein-Beck, † 1763, g. m. Georg Ludvig av Holstein-Gottorp) **11** 83 (släktt.).
— Magdalena (av Danm., sv. drottn., † 1813, g. m. Gustav III) **9** 235, 240 (släktt.), 243, 406, **10** 55, 65 (portr.), 66, 69, 70, 133, 237, 267, **11** 83 (släktt.), 189.
— Vilhelmina (Gustav IV Adolfs dotter, † 1865, g. m. storhert. Karl Leopold Fredrik av Baden) **9** 240 (släktt.), **10** 305, **11** 79, 83 (släktt.).
Sohlman, Arvid (direktör, f. 1866) **14** 118.
— Harald (publicist, † 1927) **14** 118, 662.
— Per August Ferdinand (publicist, † 1874) **12** 43, 98, 205–06, 338, 343, **13** 353.
Solander, Daniel Karl (naturforskare, † 1782) **9** 306.
Solms, se Filip; Filip Reinhard; Henrik Vilhelm; Johan Filip; Otto Ludvig.
Some, se Somme.
Sommar, Magnus (bisk. i Strängnäs, vald 1523) **4** 77, 135, 165.
Sommarin, Emil Fritiof Knut (nationalekonom, prof., f. 1874) **14** 581.
Somme, Germund Svensson (fogde på Kalmar, † 1559) **4** 282.
— Krister Abrahamsson (ståth. i Kalmar, † 1615) **5** 342 353.
— Måns Svensson (amiral, † 1572 el. 1573) **4** 214, **5** 135.
Sommelius, Gustav Lorens (skald, † 1848) **12** 198.
Soop, Gustav (riksråd, pres. i reduktionskollegium, generalguvernör, † 1679) **7** 376.
— Karl (riksråd, † 1655) **7** 263.
— Mattias (riksråd, † 1653) **7** 8, 122.
Soppenbrodt, Wilhelm (baltisk underhandlare i Stockholm 1473) **3, 2** 172.
Spaldencreutz, Johan Adolf (lagman, † 1794) **10** 136.
Sparr, Otto Kristofer von (brandenb. generalfältmarskalk, † 1668) **6** 385, 401, **7** 306–07.
Sparrar, två (*vapen*), se Klas Nilsson; Knut Nilsson; Nils Clausson.
Sparre (ätt) **8** 180; även *vapen*, se sparre nedan.
(sparre) Abjörn Sixtensson (drots, † 1310) **2** 148–49.

Sparre, Ebba († [illegible], [illegible] Kasimir De la Gardie) **7** 17 (släktt.), 170.
— Erik (riksråd, † 1600) **3, 1** 531, **5** [illegible] 266, 275, 285, 289, 294, 300–02, 305, 307, 347, 360, 365, 378, 380, G. m. Ebba Brahe.
— Erik (riksråd, hovr.president, † [illegible]) **7** [illegible]41.
— Erik (fältmarskalk, diplomat, † 1726) **8** 486, 488, **9** 15, 33 (portr.), 34, 53, 82. G. m. 1. Sofia Wrede, 2. Kristina Beata Lillie.
— Erik Josias (landsh., politiker, † 1886) **12** 47, 56, 65, 162, 164, 167, 170, 272, 281, 289, 296, 330, 349, 352, 382–83, **13** 44, 64.
(sparre) Fader Ulvsson (riksråd, 1400-t.) **3, 2** 15, 50, 60, 98, 144.
Sparre, Fredrik (rikskansler, † 1803) **10** 235, 256, 262–63, 271, 273 (portr.).
— Fredrik Ulrik (riksråd, † 1777) **9** 450.
— Gustav Adolf Vive (justitiestatsminister, riksmarskalk, † 1886) **12** 45, 52, 54, 63, 129, 242, 248, 289, 401.
— Hebla (g. m. riksrådet Erik Fleming, som † 1548) **5** 283 (släktt.).
— Henrik (kapten, † 1776) **10** 64, 134.
(sparre) Ingeborg Ulvsdotter (g. m. hert. Bengt Algotsson, som † 1360) **2** [illegible].
Sparre, Jan (generallöjtn., † [illegible]) **9** 461, **10** 4.
— Johan (ståth. i Kalmar, † 1599) **5** 248, 295, 298, 300, 305.
— Johan (Eriksson, riksråd, † 1632) **6** 227, 277.
(sparre) Johan Kristineson (storman, 1300-t.) **2** 216, 253.
Sparre, Karl (riksråd, överståth., † 1791) **10** 29, 45, 47, 86, 125, 326.
(sparre), Karl Elineson (ridd., småländsk storman 1318) **2** 173.
Sparre, Karl Gustav (riksråd, † 1741) **9** 141, 143, 158.
(sparre) Karl Ulvsson (riksråd, marsk, † 1407) **2** 238, 267, 272, 283, 286, 310, **3, 1** 44, 73, 74, 78, 82.
— Knut Bengtsson (riksråd, † 1522) **3, 2** 376, 379, 389, **4** 1, 20.
Sparre, Lars Siggesson (riksråd, † 1554) **4** 27, 38, 43, 60, 64, 68, 189, 222, 247, 272, 304, 315, 320, 441.
(sparre) Margareta [illegible] († [illegible] 1428, kon. Karl Knutssons moder) **4** 5 (släktt.).
— Nils Fadersson (riksråd, slutet av 1400-t.) **3, 2** 98.
Sparre, Nils Gustav Alexander (godsägare, politiker, † 1914) **13** 19, 118, 131, 171, 192, 195, 252, **14** 21 (portr.).
(sparre), Nils Abjörnsson (riksråd, drots 1335) **2** 192, 200.
Sparre, Per (rikstygmäst., † 1692) **7** [illegible], **8** [illegible] 189–90, 192–93, 195, 222–23, 288.
— Sigge Larsson (riddare 1561) **5** 86.
(sparre), Sigge Ulvssson (bisk. i Strängnäs, † 1463) **3, 2** 25, 40, 41, 56, 63, 65.
— Sten Bengtsson (storman, 1300-t.) **2** [illegible].
Sparre, Ture (riksråd, † 1664) **7** 122.
Sparre över stjärna (*vapen*), se Arvid Knutsson.
Spegel, Hakvin (ärkebisk., psalmdiktare, † 1714) **8** 273–74, 276 (portr.), 277, [illegible].
Spegelberg, Hans (bisk. Brasks sekr., † 1548) **4** 144.
Spencer, Herbert (eng. filosof o. sociolog, † 1903) **13** 367.
Spener, Philipp Jakob (tysk teolog, pietismens fader, † 1705) **9** 118.
Spens, Axel (generallöjtn., † 1745) **9** 184.
— Carl Gustav (major, † 1844) **11** 432, [illegible].
— Jakob (eng. diplomat, † 1632) **6** 35, 132, 170–71, 176, 206, 212, 232.
Speranski, Mikael (rysk statsman, † 1839) **10** 381.
Spialbode (viking, nämnd å runsten) **1** 422.
Spierinck, Aert (licentförvaltare, levde ännu 1642) **6** 195, 275.
— Peter, se Silfvercrona.
Spinola, Ambrosius (spansk fältherre, † 1630) **6** 10, 143, 145, 247.
Spjute (reste runsten vid Lilla Lundby) **1** [illegible].
Sprengtporten, Göran Magnus (överstelöjtn., sedan rysk generalguvernör över Finland, † 1819) **10** 4, 46, 136, 149, 161–64, 170–72, 188, 352, 381.
— Jakob Magnus (generallöjtn., † 1780) **9** 349, 351, 447, 455–56 (portr.), 457–61, 464–65, **10** 4, 28.
— Jakob Vilhelm (överståth., general[illegible]) **11** [illegible] **12** [illegible] 50.

— Johan Vilhelm (generallöjtn., diplomat, † 1795) **10** 152.
— Ulrika Sofia, se De Geer.
Springer, Kristofer (köpman, partigängare, † 178) **9** 198, 220–23, 225.
Staaff, Karl Albert (statsminister, advokat, † 1915) **13** 182, 211–12, 214, 221 (portr.), 222, 228–32, 240–43 (portr.), 244–53, 256–59, 261, 328, 361, **14** 14, 20, 23, 26, 27, 30, 31, 33, 56–64, 68 (portr.) 67–75 (bild), 76–95, 100–03, 107–11 (bild), 113–15, 119–29, 198, 205–07, 307, 351, 490, 594, 601–04, 620, 655–56.
— Per (häradsh., † 1883) **12** 385.
Stackelberg, Otto Magnus (rysk diplomat, † 1800) **10** 210, 241, 251, 257.
Staël von Holstein, Anne Louise Germaine (f. Necker, fransk förf:a, † 1817, g. m. Erik Magnus S.) **11** 225, 243–44 (portr.).
— Erik Magnus (diplomat, † 1802) **10** 212, 233 (portr.), 234, 239, 255–57, 260, 295.
— Georg Bogislaus (fältmarskalk, † 1763) **9** 162, 184.
— Korfitz Ludvig (kapten, politiker, † 1819) **11** 141, 211, 283–84, 300.
— Otto Vilhelm (statsråd, generalpostdir., † 1884) **11** 462, 466–67, **12** 20.
Staffan Bengtsson (Vinstorpaätt, riksråd, † 1471) **3, 2** 103, 104, 139–40, 144, 154.
— Henriksson (en av Gustav I:s krigshövitsmän) **4** 24.
— Pedersson (underlagman 1568) **5** 119.
— se även Simon.
Staffeldt, Bernhard Ditlev von (norsk general, † 1818) **10** 394.
Stafford, William Howard, viscount (eng. adelsman, † 1680) **8** 197.
Stagnelius, Erik Johan (skald, † 1823) **11** 360–62, 370, **13** 331, 340, 367.
Stake, Harald (generallöjtn., † 1677) **7** 341.
Stallman, Johan (underhandlare i Magdeburg 1630–31) **6** 312, 342.
Stang, Emil (norsk statsman, † 1912) **13** 144 (portr.), 146, 164, 169, 171.
— Fredrik (norsk statsman, † 1884) **12** 277, **13** 39, 102–03, 145.
Stanislaw I Leszczynski (kon. av Polen, † 1766) **8** 374–75 (portr.), 376–78, 380, 382–83, 387, 390, 402, 407, 410, 412, 418, 432, 446, **9** 87, 129–30, 134–35.
— II August Poniatowski (kon. av Polen, † 1798) **8** 428, 438, **9** 389 (portr.), 390.
Starbäck, Karl (lektor, politiker, † 1931) **14** 71, 385.
Starck, Gustav Richard (kommendör, † 1925) **14** 404.
Stavenow, Ludvig Vilhelm Albert (historiker, prof., f. d. univ.rektor, f. 1864) **14** 79.
Stedingk, Kurt Bogislaus Ludvig Kristofer von (fältmarskalk, diplomat, † 1837) **10** 188–90, 196–97, 210, 220, 260, 348 (portr.), 349–50, 354, 394, **11** 9, 62, 65, 69, 123, 131, 135–36, 232.
— Styrbjörn von (svensk frivillig i Finl., † 1918) **14** 395.
— Viktor von (generalamiral, † 1823) **11** 76, 78, 110, 123.
Steen, Johannes Vilhelm Kristian (norsk statsminister, † 1906) **13** 146–47 (portr.), 162, 164, 184, 216, 225.
— Tideman (borgm. i Lübeck 1427) **3, 1** 193–95.
Stefan (hert. av Bayern,, kon. Kristofers av Bayern farbroder) **3, 1** 461, 541.
— (den förste ärkebisk. i Uppsala, † 1185) **2** 54–58, 374.
— (IV) Batory (kon. av Polen, † 1586) **5** 149–50, 152, 154 (släktt.), 156, 207. Gemål, se Anna Jagellonica.
— se även Simon.
Steffen, Gustav Fredrik (nationalekonom, sociolog, prof., † 1929) **14** 116, 198, 203, 211–12, 304, 613.
Steinau, Adam Henrik von (sachs. fältmarskalk, † 1712) **8** 337, 346, 357, 360.
Steinberg, Anton von (överkammarherre, general, † 1678) **7** 174.
— Jakob von (jur. dr, hovråd, † 1661) **6** 338.
Sten (viking, nämnd å runsten i Skottl.) **1** 328.
— (reste runsten vid Vansta) **1** 312.
— Bengtsson, se Bielke; Sparre.
— Bosson, se Natt och Dag.
— Eriksson, se Leijonhufvud.
— Kristiernsson, se Oxenstierna.
— Pedersson (stjärna, marsk, levde ännu 1452, var † 1458) **3, 2** 30.
— Sture, se Sture.
— Svantesson, se Sture.
— Turesson, se Bielke.

Sten, Markvard (fogde i Östhammars län 1409) **3, 1** 124.
Stén, Ola Kristian Helmer (bankdirektör, f. 1879) **14** 578 (portr.).
Stenar (magister, riksr. omkr. 1225) **2** 74.
Stenberg, Steno Johannes (statsråd, justitieråd, † 1940) **14** 114, 245, 311.
Stenbock (ätten) **5** 133 (släktt.), **8** 186.
— Abraham († 1567) **5** 97, 102, 108, 119, 158, 305.
— Arvid Gustavsson (ståthåll., levde ännu 1607) **4** 448 (släktt.), **5** 259, 267, 269, 272, 274, 277, 285.
— Beata († 1583, g. m. Per Brahe d. ä.) **4** 448 (släktt.), **5** 133 (släktt.), 134, **7** 21 (släktt.).
— Cecilia (g. m. Gustav Johansson [tre rosor]) **4** 448 (släktt.).
— Ebba († 1614, g. m. Klas Fleming) **5** 133 (släktt.), 283 (släktt.), 448 (släktt.).
— Erik Gustavsson (riksråd, † 1602) **4** 448 (släktt.), **5** 11, 103, 109, 119, 133 (släktt.), 221, 259, 269, 272–74, 283, 285.
— Fredrik (riksråd, hovr.president, † 1652) **7** 117.
— Gustav Eriksson (riksr., † 1629) **6** 34.
— Gustav Olofsson (äldre ätten S., riksråd, † 1494) **3, 2** 19, 31, 32, 50, 64, 101, 104, 131, 140–41, 146, 208–09.
— Gustav Olofsson (riksmarsk, † 1571, fader till drottn. Katarina S.) **4** 221, 240, 271, 283, 285, 302–04, 314–16, 320, 323, 359, 421, 448 (släktt.), **5** 11–13, 40, 88, 96, 97, 103, 108, 119, 124, 133 (släktt.).
— Gustav Otto (riksamiral, kungl. råd, † 1685) **7** 120, 288–89, 293, 298, 311, 315–16, 324, 337, 340–41, 366–67, **8** 27, 35, 37, 41, 59, 124, 126, 134, 178–79, 186, 188, 216.
— Johan [Jan] Gabriel (riksråd, riksmarskalk, † 1705) **8** 186, 232–33.
— Jöns Olofsson (äldre ätten S., riksråd, † 1488) **3, 2** 11, 144.
— Karl Gustavsson (ståth., † 1609) **4** 448 (släktt.), **5** 119, 274, 285, 302.
— Katarina, se Katarina, sv. drottn.
— Kristina Katarina († 1650, g. m. Per Brahe d. y.) **7** 21 (släktt.).
— Magnus (fältmarskalk, † 1717) **8** 339, 361, 419–20 (portr.), 421–23, 431–35 (bild), 436–39, 444, 446, 458.
— Magnus (överstekammarjunk., generalmajor, † 1822) **10** 259–60, **11** 12[illegible].
— Olof Gustavsson (riksråd, † 1599) **4** 448 (släktt.), **5** 88, 89, 91, 133 (släktt.), [illegible]
Stenborg, Karl (operasångare, † 1813) **10** 105.
Stenfi, Stenfinn, se Simon.
Stengavel, Olof Henriksson (Erik XIV:s sändebud till hert. Johan i Finland 1562) **5** 25–27.
Stengavel (*vapen*), se Lars Ulfsson.
Stenhammar, Kristian (prost, riksdagsman, † 1866) **12** 23, 231.
— Mattias (prost, förf., † 1845) **11** 280, 301, 422, 427, 431, 452, 455.
Stenkil (sv. kon., † 1066) **2** 22–30, 37, 46.
Stenström, Karl Johan (statsråd, landsh., † 1933) **14** 69.
Sterne, Axel Julius A:son (redaktör, kommunalborgm., † 1930) **14** 303.
Stierna, Göran Månsson (ståth. i Jönköping, † omkr. 1616–18) **6** 30.
Stiernblad, se Stjernblad.
Stierncrona, Gabriel (hovr.president, † 1723) **9** 15.
Stierneld, Adolf Ludvig (överkammarherre, hist. samlare, † 1835) **10** 136, 149, 166, 215, 280.
— Gustav Nils Algernon Adolf (utrikes statsminister, † 1868) **11** 440, 450, 461, 463, 465–66, 469, 479, **12** 52, 116–17, 119, 128–31, 167.
— Samuel Gustav (fältmarskalk, † 1775) **9** 246.
Stierngranat, Karl Johan (vicepresident, † 1802) **10** 135.
Stiernhielm, Georg (skald, † 1672) **5** 380, **6** 299, **7** 91, 177–78, 180, 373, **8** 67, 69, 183, 265.
Stiernhöök, Johan (rättslärd, prof., † 1675) **6** 299, **7** 69, **8** 67, 68.
Stiernkors, Ivar Månsson (riksråd, fältöverste, † 1573) **5** 120.
— Magnus Nilsson (ärkebisk. i Åbo, † 1500) **3, 2** 229, 233–40, 249, 252, 258–63, 292.
Stiernman, Anders Anton von (kansliråd, utg. av hist. arbeten, † 1765) **9** 302.
Stiernsköld (ätten) **5** 361.
— Claes (riksråd, amiral, † 1676) **7** 359.
— Nils (amiral, † 1627) **5** 340, **6** 21, 26, 28, 29, 133–34, 163, 203, 211.
Stiernstedt, Erik Karl Maria Wilhelm (Svenska Röda Korsets generalsekr., f. 1878) **14** 431.

— Karl Johan (riksråd, landsh., † 1753) **9** 178, 182, 219.
Stiernsvärd, Gustav Mauritz (major, politiker, † 1870) **12** 186.
— Karl Georg (godsägare, † 1825) **10** 330.
Stig (reste runsten, 900-t.) **1** 310.
— Andersson (dansk riddare 1360) **2** 253.
Stigzelius, Laurentius (ärkebisk., † 1676) **7** 91.
Stjernberg, Nils Fredrik (rättslärd, prof., † 1943) **14** 403, 414.
Stjernblad, Jules Edvard (godsägare, politiker, † 1886) **13** 18, 24, 25, 29, 30, 84.
Stjärna, Kristofer Olsson (bergsfogde 1521) **4** 19.
Stjärna (*vapen*), se Erik Birgersson; Sten Pedersson.
Stobée, Lorenz Kristofer (generalmajor, landsh., † 1756) **9** 49, 70.
Stockenström, Erik von (riksråd, † 1790) **9** 417, 421, 449, **10** 4, 26.
Stodewäscher, Sylvester (ärkebisk. i Riga, † 1479) **3, 2** 27, 177–81, 217.
Storjohann, Kristian (industriman, f. 1868) **14** 559, 562 (portr.).
Storm, Ambrosius (Danzigs stadssekr. 1524) **4** 61.
Stralendorf, Peter Heinrich von (kejs. Ferdinand II:s rådgivare, † 1637) **6** 311.
Strandberg, Karl Gustav (justitieråd, vitter förf., † 1874) **12** 296.
— Karl Vilhelm August (»Talis Qualis», skald, † 1877) **12** 88, 198–99 (portr.), 200, **13** 331.
Strandman, Ernst Johan (nykterhetsman, folkskollärare, f. 1870) **14** 660.
Strassburg, Paul (hovråd, sv. diplomat, † omkr. 1654) **6** 403–04.
Strauss, David Fredrik (tysk teolog, † 1874) **13** 335.
Streitberg, Ernst von (före adl. 1651 Odowalsky, sv. överste, † 1671 l. 1672) **7** 135.
Strelow, Hans (gotländsk superintendent, krönikeförf., † 1656) **2** 123.
Stridsberg, Erik Rudolf (förutv. statsråd, generaldirektör, f. 1884) **14** 528.
Strindberg, Johan August (förf., † 1912) **13** 301, 339, 341, 343, 353–56, 362 (portr.), 363–64, 367–68 (portr.), 376–81, 387–89, 395, 398–400, 404–10, 413–14, 432, **14** 81.
Strindlund, Nils (talman i bondeståndet, † 1872) **11** 344, 422, 452, **12** 23, 143–44, 167, 180.
Strinnholm, Anders Magnus (historiker, † 1862) **11** 359, **12** 204.
Strokirch, Karl Michael von (pietistledare, † 1776) **9** 121.
Stromberg, Klas (riksråd, † 1782) **9** 250, 261, 268, 375.
— Nils (generalguvernör, † 1723) **8** 425.
Stråle, Olof (kommendant på Älvsborg, vicepresident, † 1648) **6** 27, 28, 78.
Ström, Karl Mattias (landsh., † 1926) **14** 312.
— Otto Fredrik (politiker, kommunalman, skriftst., f. 1880) **14** 97, 212–13, 362, 367, 388, 484, 614–15, 617.
Strömbäck, Karl August (publicist, † 1886) **13** 369–70.
Strömfelt, Johan Karl (riksråd, generallöjtn., † 1736) **9** 140.
— Otto Reinhold (landsh., pres. i Kammarkollegium, sedan i Svea hovrätt, † 1746) **9** 56, 127.
Stuart (skotska ätten) **7** 223, 248.
— Jakob Edvard (tronpretendent i Engl. o. Skottl., kallade sig Jakob III, † 1766) **8** 350, 486, 488, **9** 348.
Stuart, Carl Gustav (sekr., † 1873) **11** 423.
— Karl Magnus (generallöjtn., † 1705) **8** 311, 334, 345, 369.
Stub, Kjeld (norsk präst, † 1663) **7** 120.
Sture (ätter) **4** 4, 6, **5** 90 (släktt.), 101.
— Algot Magnusson (riksråd, † 1426) **2** 320, **3, 1** 73, 74, 78, 82, 88, 101, 111, 167.
— Anna (g. m. riksrådet Hogenskild Bielke, som † 1605) **5** 133 (släktt.).
— Anund Algotsson, **4** 5 (släktt.).
— Birgitta Gustavsdotter († 1472, g. m. Johan Kristersson Vasa) **3, 2** 95, 138, **4** 5 (släktt.), 6, 448 (släktt.).
— Erik (innehade Varbergs län 1471) **3, 2** 140.
— Erik Svantesson (hovjunkare, † 1567) **5** 28, 85, 90, 91, 96, 97, 102, 117.
— Gustav Anundsson (riksråd, † 1444) **3, 1** 485, 522, **4** 5 (släktt.), 6.
— Karl Svantesson (ståth. i Stockholm, † 1598) **5** 260.
— Katarina Svensdotter (g. m. Bo Stensson Natt och Dag, som † omkr. 1469) **3, 1** 418.

— Malin (g. m. riksrådet Erik Gustavsson Stenbock, som † 1599) **5** 133 (släktt.).
— Margareta (g. m. riksrådet Ture Bielke, som † 1600) **5** 305 (släktt.).
— Märta, se Leijonhufvud.
— Nils (riksråd, † 1494) **3, 1** 516–18, **3 2** 54, 55, 95–98, 109, 111–16, 120–23, 128–33, 138–40, 144, 146, 149–54, 160, 195–96, 201–04, 208, 217, 243–44, 248, 342.
— Nils (den falske), se Daljunkern.
— Nils Stensson (Sten Sture den y:s son, † 1527) **3, 2** 378, 385, **4** 84, 88, 90, 91, 94, 124, 132.
— Nils Svantesson (diplomat, † 1567) **5** 69, 85, 89–92 (portr.), 93–98, 100–01 (bild), 102–03, 114–15, 117.
— Sigrid (g. m. riksrådet Ture Pedersson Bielke, som † 1577) **5** 133 (släktt.)
— Sten d. y. (riksföreståndare, † 1520) **3, 2** 310–11, 316, 334–36, 341–97, **4** 8, 9, 17, 18, 23, 24, 30, 56, 77, 84, 87–88, 90, 106, 132, 147–48, 194, 271, 448 (släktt.).
— Sten d. ä. (riksföreståndare, † 1503) **3, 1** 344, 348, 516–18, **3, 2** 95, 109, 115, 125–26, 129–67, 173–77, 180–91, 195–306, 311–12, 314, 316–17, 332, 344, 349, 362–63, **4** 5, 6, 23, 56, 120, 152, 194.
— Sten Svantesson (amiral, † 1565) **5** 56, 90, 91, 93, 102, 117.
— Svante Nilsson (riksföreståndare, † 1512) **3, 2** 196, 202–03, 205, 209, 214, 217, 243, 248–49, 255–68, 272–80, 284–345, 356, **4** 194.
— Svante Stensson (riksmarsk, † 1567) **4** 122, 206, 271, 282–83, 302–03, 316, 445, 448 (släktt.), **5** 6, 11–13, 23, 28, 31, 33, 65, 85–88, 90, 91, 94–97, 100, 102–03, 108, 114, 117, 194.
— Sven (hövitsm. på Gotland 1397) **3, 1** 66, 67, 88–95, 98, 101, 103, 107, 111.
Sturla Thordsson (isl. skald o. historieskrivare, † 1284) **2** 98.
Sturtz, Nicolaus (hamnfogde i Danzig 1520) **3, 2** 378, 385.
Sturzen-Becker, Oskar Patrik (»Orvar Odd», publicist, skald, † 1869) **11** 445, **12** 86, 87 (portr.), 90, 98, 105, 109–10, 131, 198–99, 312, 316, **13** 331.
Stuyvesant, Peter (holl. koloniguvernör, † 1672) **7** 379–80.
Stygge, Ulrik (bisk. i Århus 1441) **3, 1** 496.
Styke, Albrekt (tysk hövitsman på Nyköpings slott 1434) **3, 1** 214, 269, 275, 289.
— Arend (tysk vitalianhövding på 1390-t.; sedan hövitsman på Nyköpings slott, levde ännu 1414) **3, 1** 28, 87, 88, 96, 98, 101, 103, 213–14.
— Henrik (hövitsman på Ringstadaholm 1434) **3, 1** 275.
Stüler, Friedrich August (tysk arkitekt, † 1865) **12** 212, **13** 437.
Styrbjörn starke (Björn, sv. kon. Olofs son, hövd. i Jomsborg, † kort före 990) **1** 283, 285–87.
Ståhlsvärd, Magnus (ingenjörofficer, † 1756) **9** 273, 275–76.
Stålarm, Arvid Eriksson (krigsöverste, † 1620) **5** 262, 281, 283 (släktt.), 287, 291, 295, 299, 300, 302, 304, 320–21, 338–39.
Ståle, Stefan (polsk utliggare 1625) **6** 167.
Stålhandske, Hans (ståth., † 1623 el. 1624) **6** 88.
— Torsten (general, † 1644) **7** 34, 60, 99, 106.
Stärkar (reste runsten vid Kålstad) **1** 325.
Suartuas (herulisk furste på 500-t.) **1** 239–40.
Suchtelen, Johan Peter van (rysk general o. diplomat, † 1836) **10** 359, 361, **11** 159, 221, 230–31, 386–87.
Sucket, Johan (jur. dr, kejserl. sändebud till Kristian II 1520) **3, 2** 391–92.
Sundberg, Anton Niklas (ärkebisk., † [illegible]) **12** 194, [illegible] 84, 411, 415, **13** 42, 125 (portr.), 126, 310, 339.
Sundblom, August Julius (åländsk publicist, politiker, f. 1865) **14** 370.
Sundbärg, Axel Gustav (statistiker, † 1914) **13** 295.
Sundevall, Karl Jakob (zoolog, † 1875) **12** 210.
Sune Folkesson (Folkunge, lagman i Östergötl., † 1247) **2** 77, 393.
Sunnanväder, Peder, se Peder Jakobsson.
Sure, Gottfrid (fogde, † 1529) **4** 153.
Suremain, Charles Jean Baptiste de (fransk general i sv. tjänst, † 1835) **11** 164.
Svan, Arvid (riksråd, levde ännu 1453) **3, 1** 333, 335, 392, 413, **3, 2** 33.
— Arvid (ståth., † [illegible]) **5** [illegible].

(—) Jöran Jönsson (fogde, † 1545) **4** 277, 284, 332.
Svanberg, Per Fredrik Gustav Cornelius (borgm., riksdagsm., † 1909) **13** 166.
Svantepolk Knutsson (riksråd, † 1310) **2** 132–33.
Svart, Peder (bisk. i Västerås, hist. förf., † 1562) **4** 7, 15, 137, 348, 403, 445.
Svarte Skåning, Jöns Nilsson (riddare, hövitsman, levde ännu 1440, var † 1444) **3, 1** 423, 450, 458–59, 469.
— Nils Jönsson (dansk hövitsman på Axvall 1397, levde ännu 1410) **2** 325, **3, 1** 44, 47, 98, 101, 123–26, 423.
— Ture Jönsson (riksråd, † omkr. 1481) **3, 2** 139, 146, 151.
— Åke Jönsson (riksråd, † 1494) **3, 2** 19, 50, 56, 63, 64, 78, 79, 100–01, 104–05, 124, 139, 163, 197–200, 205, 211.
Swartling, Axel Ivar (industriman, † 1926) **14** 559.
— Frans Johan Axel (affärsman, politiker, † 1918) **13** 126, 208, **14** 14, 18 (portr.), 26.
Swartz, Johan David (porträttmålare, † omkr. 1740) **9** 321.
— John (affärsman, lantbr., † 1885) **11** 462.
— Karl Johan Gustav (statsminister, universitetskansler, † 1926) **13** 250–52 (portr.), 253, **14** 13, 76–78, 155, 197, 225, 251, 300–01, 309–10 (portr.), 311–36, 343, 388, 478, 484, 488, 629.
Svebilius, Olof (ärkebisk., † 1700) **8** 190 (portr.), 273–74, **9** 326.
Svedberg, Jesper (bisk. i Skara, † 1735) **8** 274–75 (portr.), 277, 463, **9** 118, 328.
Svedbom, Per Erik (skolman, publicist, † 1857) **12** 56, 206.
Svedelius, Axel Gabriel Johan (landsh., † 1924) **13** 201.
— Per Gustav (prost, † 1846) **11** 422.
— Wilhelm Erik (historiker, prof., † 1889) **12** 106, 401.
Swedenborg, Emanuel (naturforskare, mystiker, † 1772) **9** 123, 328–29 (portr.), 330, **14** 24.
Swederus, Georg (skriftst., † 1888) **11** 450.
Sven, *danska konungar:*
— Tveskägg († 1014) **1** 287–89, 323, 429.
— Estridsson († 1076) **1** 288, 293, 296, **2** 31.
— Eriksson el. Grade († 1157) **2** 44, 45.
Sven (Blot-Sven, sv. kon., † omkr. 1083) **2** 29, 30.
— (reste runsten vid Vansta) **1** 312.
— (rysk fredstullm., 900-t.) **1** 307.
— (viking, nämnd å runsten) **1** 422.
— (vikingar i österled) **1** 311, 313.
— [Elfsson] i Isala (kronoskytt 1520) **4** 16.
— Elofsson (sekr. i Gustav I:s kansli) **4** 307, **5** 378–79 (portr.)
— i Flaka (en av Dackes medhjälpare 1543) **4** 281.
— (Håkonsson, jarl i Norge, † 1016) **1** 289.
— Jacobi (bisk., i Skara, † 1554) **4** 141, 162, 240, 243.
— Pedersson (kyrkoh. i Stockholm 1476) **3, 2** 178, 188, 219.
Svensén, Reinhold Emil Ludvig (skriftst., † 1921) **13** 210.
Svensson, Karl Emil (statsråd, överdirektör, † 1938) **14** 278–79 (portr.), 518–19, 543.
— Nils (talman i bondeståndet 1786) **10** 138.
— Ola (i Heinge, vice talman i bondeståndet 1859, † 1863) **12** 248.
Sverdrup, Georg (norsk statsman, † 1850) **11** 250, 255.
— Johan (norsk statsman, † 1892) **12** 140, 242, **13** 101, 103 (portr.), 111, 145.
Sverker, *svenska konungar:*
— d. ä. († 1156) **2** 42–47, 51, 53, 57.
— d. y. Karlsson († 1210) **2** 57, 60, 65–71, 77, 378, 393.
Sverre (kon. i Norge, † 1202) **2** 60, 385, **3, 1** 240–41, 456.
— (viking, nämnd å runsten) **1** 324.
Svinhufvud, Ingel Hansson (fogde o. upprorsman i Dalarne 1531, † 1534) **4** 183, 194.
— Måns Nilsson (i Aspeboda, bergsman, † 1534) **4** 16, 126, 155, 183, 193–94.
— Otto (Otte, bisk. i Västerås, † 1522) **3, 2** 292, 295, 315–16, 321–23, 327, 331, 340, 350, 354, 357, 364–65, 376, 379, 382, 389–90, 392, 394–95, 399, **4** 1, 76, 345.
— Per Evind (riksföreståndare i Finland 1918, president 1931—37, † 1944) **14** 345, 370–71.
Sydow, Adolf Hjalmar von (direktör, † 1932) **14** 38 (portr.), 39, 554.
— Axel Erik von (överdirektör, väg- o. vattenbyggare, † 1857) **12** 144.

— Kristian Hugo von (statsråd, vattenrättsdomare, † 1930) **14** 20.
— Oskar Fredrik von (statsminister, riksmarskalk, landsh., † 1936) **14** 114, 195, 197, 311, 315–16 (portr.), 324, 329, 520, 543.
Sylvius, Johan (målare, † 1695) **8** 71, 75, 269.
Sämund (hin frode, isl. lärd, † 1133) **1** 309.
Säref (nämnd å runsten) **1** 421.
Säve, Karl Fredrik (språkforskare, prof., † 1876) **12** 86, 98, 205, **13** 349.
Söderberg, Ernst (kassör i Landsorganisationen, † 1919) **14** 318.
— Hjalmar Emil Fredrik (förf., † 1941) **13** 398, 413.
Söderblom, Lars Olof Jonathan (Nathan, ärkebisk., † 1931) **14** 346, 434, 594, 644–45 (portr.), 650.
Södermark, Olof Johan (major, porträttmålare, † 1848) **11** 372, **12** 214.
Sölve, se Salve.
Sötern, se Filip Kristoffer.

Tacitus (rom. historieskr., † 120 e. Kr.) **1** 76, 77, 151–52, 156, 179, 182, 192, 203, 210, 215, 235, 242, 266, 395.
Talleyrand, Charles Maurice (hert. av T.-Périgord, furste av Benevent, fransk statsman, † 1838) **11** 202, 245, 262.
Tamm, Gösta (statsråd, hovstallm. † 1931) **13** 240, **14** 71, 118.
— Henrik Sebastian (statsråd, bankdirektör, † 1936) **14** 520, 582.
— Hugo Petrus Percival (godsägare, politiker, † 1907) **13** 118, 255.
— Klas Gustav Adolf (statsråd, överståth., † 1925) **13** 113, 123, 240.
— Per Adolf (törut Tham, bruksägare, † 1856) **10** 286.
Taraval, Guillaume Thomas (målare, † 1750) **9** 321–22, **10** 110.
Tarrach, F. F. L. G. von (preuss. diplomat, † 1834) **11** 438.
Taube, Arvid Fredrik (utrikesminister, † 1916) **14** 28 (portr.), 29, 162.
— Edvard Didrik (riksråd, amiral, † 1751) **9** 126, 149–51, 153.
— Evert Vilhelm (generallöjtn., diplomat, † 1799) **10** 62, 125, 148, 205, 224, 230, 235, 272.
— Gustav Adam (riksråd, fältmarskalk, överståth., † 1732) **9** 11.
— Hedvig Ulrika, se Hessenstein.
— Johan (livländsk adelsman 1570) **5** 145–46.
— Karl Edvard (pastor primarius, ordensbiskop, † 1785) **10** 116.
— Otto Fredrik (statsråd, generallöjtn., † 1906) **13** 76.
— Vilhelm Ludvig (riksråd, † 1750) **9** 219.
Taubenfelt, Gustav Hansson (häradshövd., † 1674) **7** 358.
Tauentzien, Bogislav Friedrich Emanuel (preuss. generallöjtn., † 1824) **11** 232, 234–35.
Taupadel, Georg Kristofer von (tysk, sv., sedan fr. generalmajor, † 1647) **7** 38.
Tawast, Arvid Henriksson (finsk krigshövitsman, † 1599) **5** 150, 300.
— Ivar († 1599, son av A. H. T.) **5** 300.
— Magnus Olai (Tawast, bisk. i Åbo, † 1452) **3**, **1** 253, 281, 284, 354, 399, 402, 446, **3**, **2** 19.
Teczynski, Jan (Tenczin, greve, polskt sändebud till Sverige 1561, † 1562) **5** 22.
Tegel, Erik Jöransson (historiker, † 1636) **5** 82, 317, 378.
Tegnér, Esaias (skald, bisk. i Växjö, † 1846) **1** 298, **5** 390, **10** 340, **11** 16, 344 (portr.), 356, 359, 361 (portr.), 362, 365–67, 370, 373, 465, **12** 75, 197, 212, **13** 331–35, 338–39, 353, 363, 369, 395, 401, 408, 423.
— Esaias Henrik Vilhelm (språkforskare, prof., † 1928) **13** 349–50 (portr.), 351.
— Lars Gustav (präst, † 1802) **11** 362.
Teit, Jacob (skrivare i k. kansliet, stadsskrivare i Åbo, levde ännu 1596) **4** 351, **5** 93.
Tempelman, Olof Samuel (arkitekt, † 1816) **10** 111.
Temple, William (eng. statsman, † 1699) **8** 141.
Tenczin, Jan, se Teczynski.
Tengdahl, Knut Abel (kommunalman, † 1935) **14** 353–54.
Tengström, Jakob (ärkebisk. i Åbo, † 1832) **10** 381, **11** 55.
Tenow, Kristian Leonard (generaldirektör, † 1926) **14** 61, 66.
Teodorik den store (östgoternas kon., † 526) **1** 238, 249.
Teodosius den store (rom. kejs., † 395) **1** 240.

— Il (östrom. kejs., † 450) **1** 249.
Teofil (ärkebisk. i Novgorod, 1470-t.) **3, 2** 174–75.
Teofilus (östrom. kejs., † 842) **1** 306.
Teresia (av Sachsen-Altenburg, † 1914, g. m. prins August av Dalarne) **13** 267–68, 273 (släktt.).
Terlon, Hugues de (fransk diplomat, † omkr. 1690) **7** 335–39.
Terserus, Johannes Elai (bisk. i Åbo, sedan i Linköping, † 1678) **6** 299, **7** 200, 206, **8** 18, 40, 132.
Tersmeden, Jakob Nils (kammarherre, † 1867) **12** 62, 293.
— Karl (viceamiral, † 1797) **9** 462–63.
— Vilhelm Fredrik (politiker, finansman, † 1879) **11** 423, 447, 453, 462, 466, **12** 292.
Tessin, Karl Gustav (statsman, † 1770) **9** 85, 125–26 (portr.), 127, 143–46, 152, 158, 161, 168, 184–86 (portr.), 200, 208, 212, 215, 217–18, 220, 224–28, 231, 234–35, 250, 253–56, 259–61, 268, 271, 312, 322, 357, 378, 381 (portr.), 400, **10** 21.
— Nikodemus, d. y. (kungl. råd, arkitekt, † 1728) **8** 268 (portr.), 269–73, 465, 479, **9** 35 (portr.), 36, 118, 125, 143, **13** 440–41, 444.
— Nikodemus d. ä. (arkitekt, † 1681) **7** 184, **8** 23, 71, 73, 74, 269–70, **13** 440–41.
— Ulla (Ulrika Lovisa, f. Sparre, † 1768, g. m. Karl Gustav T.) **9** 212, 261, 380 (portr.).
Teuffel, Maximilian (tysk general i sv. tjänst, † 1631) **6** 202–03, 233, 315, 317, 357.
Texeira, Antonio (judisk bankir i Hamburg 1661) **7** 237.
Tham, Vollrat (bruksägare, † 1836) **11** 317, 344, 423.
— se även Tamm.
Thaulow, Moritz Kristian Julius (norsk kemist, prof., † 1850) **12** 223.
Thegerström, Robert (målare, † 1919) **13** 429–30 (bild).
Thegner, Olof (landsh., politiker, † 1689) **7** 373, **8** 132, 139, 162, 176, 190.
— Johan (vicepresident, † 1744) **8** 467.
Themptander, Oskar Robert (statsminister, landsh., generaltulldirektör, † 1897) **13** 66, 79, 81, 111–12 (portr.), 113–15, 119–24, 129, 137–39, 149, 171, 182.
Theorell, Johan Peter (publicist, † 1861) **11** 305, 450.
— Sven Lorens (justitieombudsman, † 1861) **11** 305, **12** 43, 48, 165–66.
Thiel, Ernest Jacques (f. d. bankdirektör, konstsamlare, f. 1859) **13** 396, 431.
Thienen, Beata von (g. m. Erik Krummedike, som † 1439) **4** 5 (släktt.).
Thijssen, Martin, se Ankarhielm.
Tholin, Klas Emil (Landsorganisationens ombudsman) **14** 50.
Thomander, Johan Henrik (bisk. i Lund, † 1865) **11** 368, 452, 467, **12** 23–26 (portr.), 30, 49, 52, 62, 84, 155, 170, 194, 294.
Thomas a Kempis (tysk augustinmunk, förf., † 1471) **6** 9.
Thorberg Johan Arvid Justinus (Landsorganisationens ordf., † 1930) **14** 393, 554 (portr.).
Thore, Alexander (navigationsskoleförest., riksdagsman, f. 1866) **14** 182, 299, 390–92.
Thorén, Adam Anders (generalintendent, † 1907) **13** 170, 182.
Thoresson, Olof (bondeståndets talman 1792) **10** 215–16.
Thorild, Tomas (skald, † 1808) **10** 102–04 (portr.), 241–42, 248.
Thornton, Edward (eng. diplomat i Stockholm, † 1852) **10** 368, **11** 219–20, 230, 232, 242.
Thorsson, Fredrik Vilhelm (statsråd, politiker, † 1925) **14** 26, 62, 71, 103, 126, 298, 318, 347, 349 (portr.), 481, 484–85, 517–19, 523, 526, 532–33, 582, 584, 587.
Thott, se Tott.
Thrane, Markus Möller (norsk redaktör, † 1890) **12** 262.
Thulstrup, Karl Magnus (statsråd, generallöjtn., † 1881) **12** 280, 326, 399, 409.
Thunberg, Daniel af (ingenjör, † 1788) **10** 47.
— Karl Petter (botanist, prof., † 1828) **10** 91.
Thurloe, John (eng. statssekr., † 1668) **7** 355.
Thurn, Frans Bernhard von (generalmajor, † 1628) **6** 140, 184, 185, 200–02, 204, 216.
— Georg von (rom. kejsarens ombud till Ryssland 1490) **3, 2** 237–40.

Henrik Mattias von [illegible] general i sv. tjänst, † [illegible] **6** [illegible] 184, [illegible] **7** [illegible]
— Henrik von (riksråd, guvernör, † 1656) **7** 49.
Thyrén, Johan Karl Vilhelm (statsråd, rättslärd, prof., † 1933) **14** 66, 85, 118, 594, 656.
Thyselius, Karl Johan (statsminister, pres. i Kammarkollegium, † [illegible]) **12** 275, 280, **13** 39, 58, 64, 88, 90, 91 (portr.), 109–13.
Tiainen, Olof (ledare av folkkriget i Finl. [illegible], † [illegible]) **10** [illegible].
Tibell, Gustav Vilhelm af (generallöjtn pres. i Krigskollegium, † 1832) **10** 326 (portr.), 327, 363, 369.
Tiby, Jeppe (sven hos Karl Knutsson [illegible]) **3, 1** 417.
Tidemand, Adolf (norsk målare, † 1876) **12** 214, **13** 419.
Tideman Frederiksson (holl. underhandlare i Kalmar 1474) **3, 2** 182–83.
Tiefen, Hans von (Tyska ordens högmästare 1489—97) **3, 2** 254–55, 261.
Tiefenbach, Rudolf von (kejserlig fältmarskalk, † 1653) **6** 325, 356, 364, 406.
Tield, Guttorm (norsk väpnare 1481) **3, 2** 188.
Tilas, Daniel (kommissarie i Reduktionskollegium, † [illegible]) **9** 177, [illegible].
— Samuel Olof (skald, † 1772) **9** 315.
Tileman (tysk predikant i Stockholm [illegible]) **4** 151.
Tillbakaseende ulv (*vapen*), se Ulv.
Tilly, Johan Tserclaes (kejserl. fältherre, † [illegible]) **6** [illegible], 145, [illegible], [illegible], 167, 171, 174, 208–10 (portr.), 226, 230, 237–38, 248, 311, 314, 321–27, 335–37, 340–64, 368–74, 378, 382, 385, 387, 407, 418.
Tingstadius, Johan Adam (orientalist, bisk. i Strängnäs, † 1827) **10** 117.
Tingsten, Lars Herman (statsråd, general, † 1937) **13** 230, 240, 249–51 (portr.), **14** 13.
Tjernisjev, Alexander (rysk general o. diplomat † 1857) **11** 200.
Tjódolfr Arnórsson (isl. skald, 1000-t.) **2** 25.
Tjodulf (från Hvin, skald hos Harald Hårfager, 900-t.) **1** 233, 270, 273.
Tjudger (reste runsten, 1000-t.) **1** 295.
Tjudmund (nämnd å runsten) **1** 295.
Toke (nämnd å runsten) **1** 287.
— (viking till Engl.) **1** 324.
— Gormsson (danske kon. Gorms son, stupad i slaget vid Fyrisvall) **1** 287.
Tolf Kolbensson (viking till Skottl.) **1** 328.
Toll, Elsa Sofia (f. Gyllenstierna, † 1774, Johan Kristofer Tolls moder) **9** 457.
— Johan Kristofer (statsman, generalguvernör, fältmarskalk, † 1817) **9** 457, 459, **10** 4, 46, 84, 86, 123–25, 131–32, 137–38, 148, 154, 168, 195, 205–06, 230, 236, 251, 254, 272, 276, 280–81, 285, 288–89, 292, 296, 298, 304, 308, 310, 320, 363, 383, 394, **11** [illegible].
— Karl Florus (major, riksdagsman, † 1896) **13** 38, 158.
Tollesen, Per (kyrkoh., † 1821) **11** 364.
Tollstadius, Erik (amiralitetspredikant, pietist, † 1759) **9** 118, 120.
Tolstoj, Leo (rysk förf., † 1910) **13** 345, 396–98, **14** 201.
Tomas (Finlands förste bisk., † 1248) **2** 82–84.
— Lebe (junker Tomas, hövitsman på Åbo, † 1522) **4** 39.
— Larsson (ryttare, räddade Gustav II Adolf 1612) **6** 22.
— Simonsson (bisk. i Strängnäs, † 1443) **3, 1** 234–36, 253–55, 269–74, 280, 287, 294, 299, 301, 307, 319, 320, 322, 345, 348–49, 353–54, 357, 364, 371–73, 382, 385, 387, 424, 426, 429–37, 446, 449, 457–58, 469, 485, 489, 499, 503, 535, 545.
Tomte Matts Larsson (bonde i Utmeland [illegible]) **4** [illegible].
Torbjörn (runristare, 1000-t.) **1** 340, 418.
Tord Gunnarsson (bisk. i Strängnäs, † 1401) **2** 310, 323, **3, 1** 28, 29.
— Filipsson, se Bonde.
Tordenskjold, Peder (dansk amiral, † 1720) **8** 483, 493, **9** 40–41 (portr.), 42.
Tordjärv Gudlögsson (nämnd å runsten) **1** [illegible].
Tore (viking till Engl.) **1** 324.
Torell, Otto Martin (zoolog, geolog, prof., † 1900) **12** 211.
Torger (reste runsten vid Högby) **1** 287.
Torgils (Tyrgils) Knutsson (marsk, riksstyresman, † [illegible]) **2** [illegible], 146–51, 153–55, 184, 236.
Torgny (Torgny lagmans farfar) **1** 304.
— (lagman i Tiunda 1018) **1** 291, 304.
Torkel den höge (jomsvikingajarl 1021) **1** [illegible].

— (bisk. i Oslo 1508) **3**, **2** 323.
— (gillesbroder i Sigtuna, 1000-t.) **1** 340.
— Tjostarsson (väring i Miklagård före 950) **1** 309.
Torlav Olofsson (norsk prelat, bisk. i Viborg o. Bergen, † 1455) **3**, **1** 256, 263, 270, 496, 512.
Tornérhielm, Rudolf Viktor (överhovstallm., † 1885) **12** 253, 289, 312–14, 324, 351.
Torolf Skallagrimsson (isl. viking, 900-t.) **1** 350.
Torsslow, Olof Ulrik (skådespelare, † 1881) **12** 216.
Torsten (viking, nämnd å runsten) **1** 312.
— (reste runsten vid Veda) **1** 368.
— Ingelsson (hövitsman 1438) **3**, **1** 392.
Torstensson (ätten) **8** 186.
— Lennart (riksråd, fältmarskalk, generalguvernör, † 1651) **6** 358 (portr.), 359, 394, 423, **7** 59, 60, 103–08, 116–19, 128–32 (portr.), 133, 136, 152, 155, 252, 305, 314, 375, **8** 92, 434.
Toste (viking) **1** 312.
— (Skaguls-T., eller Skoglar T., bonde i Uppland, 900-t., Sigrid Storrådas fader) **1** 288, 326.
Tott, Anna Hansdotter († 1549, g. 1. m. Henrik Bidz) **3**, **2** 312.
— Axel Laurensson (riksråd, början av 1500-t.) **3**, **2** 340. G. m. Kerstin von Bergen.
— Axel Pedersson (danskt riksråd, † 1446) **3**, **1** 280, 336, 468, 482–83, **3**, **2** 30, 105, 162. G. 2. m. Ingeborg Ivarsdotter (Röde).
— Beata Ivarsdotter († 1487, g. m. Arvid Trolle) **3**, **2** 110.
— Bengt Åkesson (son till Åke Axelsson Tott) **3**, **2** 203, 212.
— Birgitta Hansdotter († 1540, g. m. Folke Gregersson [Lillie]) **3**, **2** 312.
— Birgitta Olofsdotter (g. m. Erengisle Nilsson, Hammerstaätt, som † 1469) **3**, **2** 32, 35, 193, 245.
— Birgitta Olofsdotter (halvsyster till föreg.) **3**, **2** 193.
— Claus Åkesson († omkr. 1521) **3**, **2** 269.
— Erik Axelsson (svenskt riksråd och riksföreståndare, † 1481) **3**, **1** 482, **3**, **2** 19, 26, 50, 54, 56, 58, 62–65, 67, 73, 82, 98–101, 104–29, 135, 138, 144, 159, 172–76, 179, 183, 188, 199, 217.
— Erik Åkesson (riksråd, † omkr. 1494) **3**, **2** 211.
— Filip Axelsson (danskt riksråd, † 1464) **3**, **2** 105, 106, 117, 159–60.
— Hans Åkesson (riksråd, † 1492) **3**, **2** 131–32, 205, 208–11, 214–16.
— Henrik Klasson (lagman, † omkr. 1603) **4** 449 (släktt.), **5** 162. G. m. Sigrid, Erik XIV:s dotter.
— Ingeborg Filipsdotter (g. m. 1 Gustaf Karlsson [gumsehuvud], som † 1486, 2. Erik Trolle, som † 1529) **3**, **2** 159, 342, 349.
— Ingeborg Klasdotter († 1614, g. m. Sten Banér) **5** 222.
— Ingeborg Åkesdotter († 1507, g. m. Sten Sture d. ä.) **3**, **2** 109, 245, 253, 269, 276, 280, 298, 302–04, 311, **4** 152.
— Ivar Axelsson (svenskt o. danskt riksråd, † 1487) **3**, **2** 35, 104–10, 115–29, 133–34, 138–44, 159–64, 170–72, 176–77, 181–84 (portr.), 185–86, 188, 191, 195–205, 208–17, 220, 222, 231, 235, 285, **4** 57.
— Klas Åkesson (riksråd, ståth. i Finl., † 1590) **5** 25, 26, 146, 222–23, 226.
— Klas Åkesson (riksråd, fältmarskalk, † 1674) **7** 173–76, 306, 339, 382, **8** 18, 27, 49, 83.
— Laurens Axelsson (danskt riksråd, † 1483) **3**, **2** 105, 121–23, 141, 159, 170, 176, 188, 196, 203–04, 214.
— Olof Axelsson (dansk riksmarsk, † 1464) **3**, **1** 401, 404, 468–69, **3**, **2** 11, 14, 16, 19, 29, 32, 35, 51, 58, 59, 105, 106, 193.
— Tage (Thott, danskt riksråd, † 1658) **6** 212, 410.
— Tönne Eriksson (hövitsman på Viborg, † 1522) **3**, **2** 298, 306, 310, 348–49, 362, 381, 390.
— Åke Axelsson (danskt riksråd, † 1477) **3**, **1** 280, 483, **3**, **2** 13, 20, 50, 105, 106, 109, 113, 126, 138, 140–41, 159–60. G. m. Märta Bengtsdotter (Vinstorpaätt).
— Åke Hansson (riksråd, † 1510) **3**, **2** 281, 297–300, 306, 311–12, 315, 320–21, 323–24, 333–34, 337, 343.
— Åke Henriksson (riksråd, fältmarskalk, † 1640) **6** 316, 347–48, 365–66, 368, 384, 393, 406–11, **7** 173.
— Åke Jöransson (riddare, † 1520) **3**, **2** 334, 335, 381, 390.

— Örjan Åkesson (riksråd, † omkr. 1489) **3**, **2** 203, 205.
Tove (runristare, 1000-t.) **1** 433.
Trana, Erik Andersson (generalkrigskommissarie, † 1634) **6** 410.
Tranchell, Karl Fredrik (industriman, f. 1877) **14** 560.
Trautmansdorff, Maximilian von (österr. statsman, † 1650) **7** 141–44.
Trautvetter, Johan Reinhold von (generallöjtn., diplomat, † 1741) **9** 53.
Tre rosor (*vapen*), se Rosor, tre.
Trebow, Frans (sändebud från Gustav I till Frankr. 1541) **4** 256.
Treffenberg, Nils Curry Engelbrekt (landsh., politiker, † 1897) **13** 14, 15 (portr.), 35, 131, 135, 138, 163, 169, 218, 223, 261.
Tremblay, François Leclerc de, se Josef, pater.
Triewald, Samuel (skald, holsteinskt statsråd, † 1743) **8** 465, **9** 124.
Trip & komp. (handelshus i Holland, 1600-t.) **7** 157.
Triun (runristare i Jämtl., 1000-t.) **1** 432.
Troelstra, Pieter Jelles (nederl. politiker, † 1930) **14** 331.
Troil, Georg Gabriel Emil von (överstelöjtn., sedan landsh., † 1859) **11** 453, **12** 24.
— Knut von (landsh., † 1825) **10** 381.
— Samuel Gustav von (landsh., † 1880) **12** 24, 149–50, 176, 254.
— Uno von (ärkebisk., † 1803) **10** 115–16, 138, 174, 179, 215, 247, 264–65, 281.
Troili, Gustav Uno (målare, † 1875) **12** 214, **13** 423.
Troilius, Samuel (ärkebisk., † 1764) **9** 265, 277, 324, 369–71 (portr.), 387, 407.
Trolle, Anna († 1532, g. m. Nils Bosson Grip) **3**, **2** 337, **4** 448 (släktt.).
— Anna († 1617, g. m. Charles de Mornay) **5** 160.
— Arvid (riksråd, † 1505) **3**, **2** 103–04, 110, 118, 121, 128–29, 138, 142, 144, 150, 152, 159–60, 163, 203–05, 208–11, 214–16, 241–45, 251, 262–63, 267, 272, 275, 277, 279, 290, 295–96, 303, 307, 309, 337, 342.
— Beata (g. m. Gabriel Oxenstierna, som † 1585) **5** 133 (släktt.), **7** 14 (släktt.).
— Birge (dansk underhandlare i Sverige 1540) **4** 247, 260.
Birger (riksråd, † 1471) **3**, **2** 7, 9, 11, 31, 50, 55, 64, 95, 103, 128.
— Erik (riksråd, † 1530) **3**, **2** 215, 254–55, 258, 262–64, 267–68, 273–75, 279, 309, 315, 318, 321–24, 326–27, 332, 336–39, 342–54, 359, 363, 370–71, 380, 389, 392, 399, **4** 1, 20, **5** 133 (släktt.).
— Erik Birger (utrikesminister, riksmarskalk, † 1934) **13** 240–41 (portr.), 249–50, **14** 13, 16 (portr.), 20, 22, 29, 173, 280, 409.
— Gustav Eriksson (ärkebisk., † 1535) **3**, **1** 544, **3**, **2** 349–50, 353–54, 357–58, 362–68, 370–71, 374, 376, 378–80, 389, 391–99, **4** 1, 20, 23, 24, 30–32, 44–46, 53, 54, 67, 76, 78–80, 83, 85–87, 106, 119, 123, 143, 187–88, 207, 216, 275, 345, 444.
— Herluf (dansk amiral, † 1565) **5** 51, 53, 56.
— Joakim (dansk amiral, † 1546) **3**, **2** 307, 312, 315, 342, 364–65.
— Ture (riksråd, † 1555) **4** 271.
— Henrik af (generalamiral, † 1784) **9** 455–57, **10** 4, 47, 48, 76, 86, 123–27, 130.
Trolle-Wachtmeister, Hans Gabriel (justitiekansler, † 1871) **11** 55, 454, **12** 46, 54, 242.
— Karl Axel (riksdrots, † 1810) **10** 86, 148, 204, 216, 224, 271, **11** 62, 64, 79, 80, 98, 123, 155.
Tromp, Cornelis (nederl. amiral, † 1691) **8** 103, 105.
Trotte Karlsson (Ekaätt, riksråd, † 1471) **3**, **2** 89, 111, 129, 131–32, 135–37, 144, 149–47, 154.
— Månsson (Ekaätt, riksråd, † 1527) **3**, **2** 300, 305, 321, 323–25, 331, 333, 335, 344.
— Petersson (Ekaätt, riksråd, levde 1362 men var † möjl. 1363 och säkert 1364) **2** 248.
Trotzkij, Leo (förut Bronstein, sovjetrysk statsman, † 1940) **14** 399.
Trubetskoj, Dmitrij (rysk furste, † 1625) **6** 45–47, 52.
Truvor (Ruriks bror, † omkr. 864) **1** 305.
Trygger, Ernst (statsminister, utrikesminister, universitetskansler, † 1943) **13** 171, 183, 187, 192, 202 (portr.), 204, 327, **14** 26, 63, 76–78, 88, 98, 103, 108–09, 116, 118, 122–23 (portr.), 124–25, 209–10, 212, 215, 312, 314, 317, 329–30, 337 (portr.), 338, 342,

348, 359–60, 365, 372, 382, 387–88, 408, 414, 469, 478–79, 483–85, 490, 504, 526, 529, 532, 565.
Tryggve Olofsson (norsk kon., † 963) **1** 429.
Trzka, Adam Erdmann (böhmisk fältmarskalkslöjtnant, † 1634) **7** 42, 43.
Träff, F. O. (nämndeman, talesman vid bondetåget 1914) **14** 107.
Trägårdh, Sven Emanuel (hovrättsråd, † 1844) **11** 94, 110, 316, 323.
Tscherning, Anton Fredrik (dansk politiker, † 1874) **12** 95.
Tschitschagov, Vasilij (rysk amiral, † 1809) **10** 191.
Tula (reste runsten, 1000-t.) **1** 313.
Tullberg, Samuel (sakförare, bondeuppviglare på 1860-t.) **12** 400.
Tuneld, Erik (geograf, † 1788) **9** 304.
Tungel, Lars Nilsson (diplomat, † 1633) **6** 318–19, **7** 39.
— Nils (hovkansler, † 1665) **7** 165.
Tunne, (träl, som gjorde uppror mot Ynglingakon. Egil) **1** 270.
Turbern (»Torbjörn», rysk fredsfullm., 900-t.) **1** 307.
Ture (nämnd å runsten vid Sundby) **1** 362.
— Bengtsson, se Bielke.
— Jönsson, se Svarte Skåning.
— Jönsson (tre rosor, rikshovmästare, † 1532) **3**, **2** 271, 273, 290, 296, 298 300, 308–09, 312, 324, 334, 351–52, 359, 381, 392, **4** 18, 26, 27, 31, 32, 43, 60, 68, 129–30, 135–37, 140, 152–61, 187, 189, 194, 302, 448 (släktt.).
— Stensson, se Bielke.
— Turesson, se Bielke.
Turenne, Henri de Latour d'Auvergne (fransk fältherre, † 1675) **7** 100–01 (portr.), 129, 133–35, **8** 89, 94, 95.
Turgot (förste bisk. i Skara, 1000-t.) **1** 430–31.
Turgot, Anne Robert Jacques (fransk statsman, † 1781) **10** 38.
Tutschkov, Nikolai (rysk fältherre, † 1812) **10** 352, 354, 357.
Tuve Nilsson (ärkebisk. i Lund, † 1472) **3**, **1** 544, **3**, **2** 109–10.
Tybeck, Johan (svedenborgsk teolog, † 1831) **10** 118.
Typotius, Jacob (sekr. hos Johan III, † omkr. 1601) **5** 185.
Tyra (Harald Blåtands dotter, † 1000, g. m. Styrbjörn Starke) **1** 286.
Tyrgils Knutsson, se Torgils.
Tönne Eriksson, se Tott.
Tönnes Olsson, se Wildeman.
Törne, Olof von (kommerseråd, politiker, † 1745) **9** 135, 140, 143.
Törnebladh, Carl Peter (justitiestatsminister, † 1844) **11** 462, 466–67, 479.
— Henrik Ragnar (rektor, bankofullm., politiker, förf., † 1912) **13** 118, **14** 32.
Törneros, Adolf (filolog, prof., förf., † 1839) **11** 366, 368 (portr.).
Törnflycht, Klas Fredrik (riksråd, † 1767) **9** 374, 385, 405.
Törngren, Gustav Mauritz (generalmajor, f. 1879) **14** 375.
Törnå, Oskar Emil (målare, † 1894) **13** 425.

Ubbe (Ragnar Lodbroks son) **1** 281–82, 321, 328.
Ueland, Ole Gabriel Gabrielsen (norsk politiker, † 1870) **12** 262, 401.
Uggla, Karl Gustav (politiker, publicist, † 1885) **12** 292, 347.
— Klas (amiral, † 1676) **8** 105–06.
— Peder (en av Gustav Vasas hövitsmän, † 1521) **4** 21.
Ugglas, Karl Fredrik Ludvig af (överste, † 1880) **12** 183.
— Kurt Gustav af (statsråd, överståth., † 1895) **12** 167, 181, 241, 397–400, 409, 411, **13** 63 (portr.), 64, 71.
— Per Gustav af (statsråd, † 1853) **11** 342, 418.
— Samuel af (överståth., pres. i Kammarkoll., † 1812) **10** 174, 272, 280, **11** 62, 65, 165, 342.
Uhr, Anders Wilhelm (riksdagsman, † 1891) **12** 259, **13** 173.
— Carl David af (övermasmästare, riksdagsman, † 1849) **11** 280, 283, 337, 340.
Uleb (Ulf, rysk fredsfullm., 900-t.) **1** 307.
Ulf (viking till Engl.) **1** 326.
— (jarl 1164) **2** 54.
— Fasi (jarl, † omkr. 1247) **2** 76, 78–80.
— Gudmarsson (Ulvåsaätten, hel. Birgittas man, † 1344) **2** 221–22.
— Jonsson (Aspenäsätten, riksråd, levde 1389) **2** 286, 288, 310, 321.
Ulfeld, Jakob (dansk rikskansler, † 1630) **6** 165.
— Korfitz (dansk rikshovmästare, † 1664) **7** 122, 220, 223, 325, 333–39, 341, 358–59.

— Mogens (dansk riksamiral, † 1616) **6** 26, 32.
Ulfila (Wulfila, gotisk bisk., bibelöversättare, † 383) **1** 226, 228, 230–31, **7** 136, 180.
Ulfsparre (ätten) **5** 361.
— Georg (statssekr., pres. i Statskontoret, † 1866) **11** 44.
— Åke (riksråd, † 1657) **7** 119.
Ulfstand, Birge (dansk hövitsman, † 1558) **4** 247.
— Holger (danskt riksråd, † 1524) **4** 427.
— Jens Holgersson (danskt riksråd, † 1523) **3, 2** 231, 241, 312, 318–19, 327–28, 342, 364.
— Jens Holgersson (befälh. på Bohus, † 1566) **5** 54.
— Lage Truidsson (dansk adelsman, † 1563) **4** 401.
— Truid Gregersson (danskt riksråd, † 1545) **4** 204.
Ulfsten (norsk förf., 800-t.) **1** 296.
Ulfvenklou, Henrik Gustav (löjtn., spiritist, † 1819) **10** 119.
Ullberg, Jonas (justitieborgm., talman i borgarståndet, † 1844) **11** 344, 422.
Ullman, Viggo (norsk politiker, † 1910) **13** 111.
Ullner, Karl (justitieborgm., † 1801) **10** 281–82.
Ulner, Karl Hans (statsråd, konteramiral, † 1859) **12** 72, 240.
Ulrik (hert. av Mecklenburg, † 1603) **5** 291.
Ulrika Eleonora, *svenska drottningar:*
— d. ä. († 1693, g. m. Karl XI) **8** 94, 155–56 (portr.), 157, 173, 226, 285, 288–89 (medalj), 291 (portr.), 292–93 (bild), 294–95 (bild), 311–12, **9** 4
— d. y. († 1741, g. m. Fredrik I) **8** 292, 295 (bild), 304–05 (bild), 447, 458–59 (portr.), 460, **9** 3–49 (portr. 12), 53, 74, 77, 88, 90, 91, 174–75 (portr.), 176.
Ulrika Fredrika (av Hessen, † 1787, g. m. hert. Fredirk August av Oldenburg.) **11** 83 (släktt.).
Ulv, se Ulf.
Ulv, tillbakaseende (*vapen*), se Arent Bengtsson; Bengt Filipsson; Bengt Gotskalksson; Johan Arentsson; Märta Bengtsdotter.
Ulvhild (drottn., omkr. 1138, g. m. 1. Inge d. y., 2. Nils av Danm, 3. Sverker d. ä.) **2** 40–42.
Ulvåsaätten (lejon), se Birger Ulfsson; Karl Ulfsson; Katarina Ulfsdotter; Ulf Gudmarsson.
Ummereise, Johan (frälseman 1439) **3, 1** 423, 455.
Undén, Bo Östen (förutv. utrikesminister, juris prof., universitetskansler, f. 1886) **14** 340–41, 362, 504–05 (portr.), 507–08, 518–19, 532.
Ungern, Klas von (dansk ståth. på Ösel 1575) **5** 148.
Ungern-Sternberg, Mattias Alexander von (fältmarskalk, † 1763) **9** 184, 205, 215, 246, 265, 338–42.
Unne (ärkebisk. av Hamburg-Bremen, † [illegible]) **1** [illegible], 428.
Unrast, Johann (Sten Sture d. ä:s sekr. 1484) **3, 2** 219, 222, 225.
Urban V (påve 1362—70) **2** 267.
Urbanowitz, Kristofer (polsk officer, sv. generalmajor, † 1731) **9** 38.
Urne, Axel (dansk rikskansler, † 1577) **4** 244.
— Claes (danskt riksråd, † 1562) **4** 391.
— Kristofer (dansk rikskansler, † 1663) **7** 122.
Urup, Axel (danskt riksråd, generalfälttygmäst., † 1671) **7** 322, 324, 346.
Uslar, Georg von (sv. generalmajor, † 1638) **6** 409.
Usselinx, Wilhelm (nederl. affärsman, ekon. skriftst., † omkr. 1647) **6** 278–80, **7** 76.
Utenhoven, Wolfgang von (holsteinsk kansler 1524) **4** 61.
Utfall, Johan von (amiral, † 1749) **9** 194.

Wachtmeister (ätten) **8** 186, **12** 242.
— Axel (fältmarskalk, † 1699) **8** 99, 162, 170, 189.
— Axel Fredrik (utrikesminister, generaldirektör, universitetskansler, † 1919) **13** 230–32, **14** 76, 197.
— Gustav (general, † 1826) **11** 133.
— Hans (fältöverste, † 1590) **5** 151.
— Hans (amiralgeneral, † 1714) **8** 162, 164 (portr.), 165–66, 169–70, 173, [illegible]
— Hans (landsh., † 1905) **12** 292.
— Hans Hansson (statsråd, generaldirektör, † 1929) **13** 168, 207, **14** 72.
— Karl (utrikesminister, † 1871) **12** 113, 285, 399, 420–21.
— Karl Axel, se Trolle-W.

Wadenstierna, Karl Erik (statssekr., † 1787) **10** 135.
Wadström, Karl Bernhard (filantrop, nationalekonom, † 1799) **10** 118.
Wærn, Carl Fredrik d. y. (statsråd, affärsman, † 1899) **12** 69, 143, 148, 385, 387 (portr.), 411, 415, **13** 19, 32, 42, 118.
— Carl Fredrik d. ä. (bruksägare, riksdagsman, † 1858) **11** 452–53, 471.
— Jonas (statsråd, landsh., bruksidkare, † 1868) **11** 422, 452, **12** 18, 181.
Wahlberg, Axel Fredrik (direktör för Jernkontoret, † 1938) **14** 422.
— Herman Alfred Leonard (målare, † 1906) **13** 424, 427.
Wahlbom, Johan Vilhelm Karl (målare, † 1858) **13** 417, 420.
Wahlenberg, Göran (naturforskare, prof., † 1851) **11** 366.
Vahlin, Olof Valdemar (läroverksadjunkt, politiker, † 1903) **13** 151, 165.
Wahlman, Lars Israël (arkitekt, prof., f. 1870) **13** 444.
Wahlström, Lydia Katarina (studierektor, prof., f. 1869) **14** 380, 385, 628, 631 (portr.), 633.
Wahren, Karl Jacob (industriman, † 1941) **14** 559.
Waitz, Georg (tysk historiker, politiker, † 1886).
Walcker, Elias von (före adl. Wolker, kammarråd, pietist, † 1733) **9** 118.
Waldeck, se Georg Fredrik.
Valdemar, *danska konungar:*
— (I) den store († 1182) **2** 44, 45, 54, 57.
— (II) Sejr († 1241) **2** 70, 72, 73, 238.
— (III) Atterdag († 1375) **2** 205–12, 232–34, 240–41, 243–47, 250–68, 271, 273–81, 288–91, 301, 307, **3, 1** 39, 40, 45, 53, 124, 149, 156, **4** 403.
Valdemar (Birgersson, sv. kon., avsatt 1275, † 1302) **2** 87–91, 94–97, 101, 103, 107–21, 132.
— (hert. av Finl., † 1318, son av Magnus Ladulås) **2** 140–41, 147–78, 184, 193, 199.
— (bisk. av Slesvig, † 1236) **2** 60.
— Kristian (prins av Danm., † 1656, son av Kristian IV) **7** 114.
Waldenström, Peter Paul (lektor, politiker, religiös ledare, † 1917) **13** 199, 314–15 (portr.), **14** 652.
Vale, Johan, se Franco, Giovanni.
Valerius (ärkebisk. i Uppsala, † 1219) **2** 68, 70, 72.
Valerius, Johan David (kansliråd, skald, † 1852) **11** 105.
Walewski, Alexander (fransk diplomat, † 1868) **12** 125, 127, 135.
Walgarden, Heidenreich (Narvas komtur 1471) **3, 2** 170, 173.
Valke, Herman (befälh. 1510) **3, 2** 333.
Wall, Axel Rudolf Mauritz (publicist, † 1893) **12** 373.
Walldén, Johan Vilhelm Elis (publicist, † 1906) **12** 405.
Vallée, se De la Vallée.
Wallenberg, André Oskar (bankdirektör, politiker, † 1886) **12** 143, 151, 160, 170, 176, 192, 283, 384 (portr.), 385, 410, **13** 44.
— Gustav Oskar (envoyé, † 1930) **13** 234.
— Jakob (förf., † 1778) **9** 315.
— Jakob Adolf (polismäst., sederm. landssekr., † 1895) **12** 344.
— Knut Agathon (utrikesminister, bankdirektör, † 1938) **14** 112 (portr.), 114–16, 121, 133–34, 153, 162, 199, 202–03, 211–13, 292, 302, 307, 309, 345, 367–68, 454.
— Markus Laurentius (vice häradsh., bankdirektör, † 1943) **14** 153, 234–35 (portr.), 236, 238, 342, 424, 454, 508, 582.
Wallengren, Sven Axel Olaus (förf. under pseud. Falstaff fakir, † 1896) **13** 367.
Wallenstedt, Lars (hovr.president, † 1703) **8** 226, 303, 312, 314.
Wallensteen, Nils Fredrik (statsråd, † 1877) **12** 53, 72, 235–36, 241, 280.
Wallenstein (Waldstein), Albrekt von (hert. av Friedland o. av Mecklenburg, kejserl. härförare, † 1634) **6** 191, 203, 206–11, 215–16 (portr.), 217–26, 230–33, 236–39, 247–48, 304, 306, 309–14, 348, 351, 362, 384–89 (portr.), 390–95, 401, 404, 412–25, **7** 37–44, 46.
Wallerius, Johan Gottschalk (mineralog, kemist, prof., † 1785) **9** 306–07, **10** 89.
Wallin, Anders (justitieborgm., † 1820) **10** 215–16.
— Johan Olof (ärkebisk., skald, † 1839) **10** 340, **11** 344, 363 (portr.), 364–66, 370, **12** 12, **13** 312.
Wallmark, Peter Adam (publicist, bibliotekarie, † 1858) **11** 357, 418, 450, **12** 42.

Wallmoden, Ludvig Georg Thedel von (tysk-rysk fältherre, † 1802) **11** 232, 241.
Wallqvist, Olof (bisk. i Växjö, † 1800) **10** 110, 138, 174, 182, 184, 204, 206, 235, 281.
Wallwijk, Jean von (riksråd, † 1776) **9** 397, 407, 420, 430, 449, 469, **10** 3.
Valois, se Henrik III, kon. av Frankr.; Karl.
Valram, Olof (väpnare 1520) **3**, **2** 374, 393–94.
Vamod (nämnd å Rökstenen) **1** 420.
Vandamme, Dominique René (greve av Hüneburg, fransk general, † 1830) **11** 234.
Vane, Henry (eng. statsm. † 1662) **7** 365.
Warburg, Karl Simon (publicist, † 1865) **13** 340.
Varen (nämnd å Rökstenen) **1** 420.
Varg, Gödeka (frälseman i Västmanl. 1469) **3**, **2** 129.
— Olof (frälseman i Västmanl. 1469) **3**, **2** 129.
Wargentin, Per Vilhelm (astronom, statistiker, † 1783) **9** 303, **10** 89.
Warnefrid, Paulus (longobardisk hävdatecknare, 700-t.) **1** 243.
Warszewicki, Stanislaw (polsk jesuit, utsänd till Sverige 1574) **5** 178.
Vartislav VII (hert. av Pommern-Stolp 1388) **3**, **1** 2, 3, 180.
— (hert. av Wolgast 1437) **3**, **1** 396–98, 401.
Varus, Publius Quintilius (rom. fältherre, † 9 e. Kr.) **1** 179.
Vasa, prins av, se Gustav.
Vasa (Vase, ätt) **4** 5 (släktt.).
— Anna Johansdotter (g. m. Ture Jönsson tre rosor, som † 1532) **4** 302, 448 (släktt.).
— Beata (g. m. Bo Nilsson Grip) **4** 448 (släktt.).
— Brita Kristiernsdotter (Birgitta, g. m. 1. riksrådet Erik Turesson Bielke, som † 1450, 2. danske marsken Klaus Rönnow, som † 1486) **3**, **2** 85, **4** 8.
— Ebba Eriksdotter († 1549, g. m. Erik Abrahamsson Leijonhufvud) **4** 343, 421, 448 (släktt.).
— Erik Johansson (Gustav I:s fader, riksråd, † 1520) **3**, **2** 271, 280–82, 298, 303, 306, 321, 365, 374, 389, 391–92, 398, **4** 5 (släktt.), 6, 15, 120, 448 (släktt.), **5** 159.
— Erik Karlsson (riksråd, † 1491) **3**, **2** 80, 98, 100, 110–11, 113–14, 118–20, 126–38, 142, 144, 149, 157, **4** 5, 448 (släktt.).
— Gustav Eriksson, se Gustav I.
— Johan Kristersson (riksråd, † 1477) **3**, **2** 95, 138, 144, **4** 5 (släktt.), 448 (släktt.).
— Karl Kristersson (riksråd, † 1440) **3**, **1** 354, 415–17, 522, **4** 448 (släktt.).
— Kettil Karlsson (riksföreståndare, bisk. i Linköping, † 1465) **3**, **2** 68, 76, 82–102, 114, 317, **4** 4–6.
— Kristiern Johansson (riksråd, levde ännu 1494 men var † 1497) **3**, **2** 216, 237.
— Krister Nilsson (drots, † 1442) **3**, **1** 214, 284–85, 311, 313, 318, 354, 366–67, 369, 375–79, 382, 387, 389, 391, 398–99, 402, 404, 408–09, 413–17, 420, 422, 425–26, 477, 489, 501–04, 519–21 (bild), 524–25, 529, 537, **3**, **2** 1, 2, 33, **4** 4, 5 (släktt.), 448 (släktt.).
— Magnus Eriksson (Gustav I:s broder, † 1529) **4** 6.
— Margareta Eriksdotter (Gustav I:s syster, † 1536, g. m. 1. Joakim Brahe, 2. Johan av Hoya) **4** 6, 32, 74, 75 (portr.), 153, 157, 206, 448 (släktt.), **5** 133 (släktt.).
— Margareta Eriksdotter (g. m. 1. Erik Knutsson tre rosor, som † 1520, 2. Berend von Melen, som † 1591) **4** 87.
— Nils Kettilsson (häradsh. i Frötuna, † omkr. 1378) **4** 4, 5 (släktt.).
— Nils Kristiernsson (riksråd, † 1464) **3**, **2** 64, 86, 89, 95.
— Ramborg Nilsdotter (Krister Nilssons syster, g. m. Tord Bonde, som † 1417) **3**, **1** 389.
Vasaborg (ätten) **8** 186.
Vasilij (storfurste av Moskva, † 1533) **3**, **2** 291, 327, 352–53, 356–57, 362, 385, **4** 100, 180.
— Sjujskij (tsar av Ryssl. 1606–10, † 1612) **5** 341–43, **6** 37, 60.
Watt, James (skotsk fysiker, uppfinnare, † 1819) **10** 333.
Vauban, Sebastian le Prêtre, markis de (fransk marskalk, † 1707) **8** 142.
Wechel, Anders (förste sv. postmästaren, † 1947) **7** 77.
Vechta, Konrad von (ärkebisk. i Prag, 1430-t.) **3**, **1** 239.

Vedel, Valdemar (dansk litteraturhistoriker, prof., † 1932) **13** 401.
Wedel-Jarlsberg, Fredrik Anton (norsk-dansk diplomat, † 1809) **11** 85.
— Herman (norsk statsman, riksståth., † 1840) **11** 85, 86 (portr.), 87–89, 130, 167, 172, 205, 247–48, 250, 255, 376, 379, 388, 398.
Wedell, Karl Henrik von (preuss. generalmajor, † 1782) **9** 344–46.
Wegelin, Johan Georgsson (kommerseråd, talman, † 1843) **11** 172–73 (portr.).
Vegesack, Eberhard Ernst Gotthard von (generallöjtn., † 1818) **10** 365–66, 371, 377, 379, **11** 163.
Wehtje, Ernst Fredrik (vice häradsh., industriman, † 1935) **14** 560.
Weibull, Kristian Oskar Mats (mineralog, prof., rektor, † 1923) **14** 569.
Weidenhielm, Erik Oskar (krigsminister, generallöjtn., † 1884) **12** 420, **13** 19, 26, 34, 39, 45, 46, 52.
Weimann (brandenb. sändebud i Sverige 1657) **7** 343.
Veldenz, se Georg (Hans).
Wellander, Johan (förf., † 1783) **9** 315, **10** 105.
Vellingk, Mauritz (riksråd, generalguvernör, † 1727) **8** 432, 445, **9** 36, 70, 71, 77, 83, 84.
— Otto (kungl. råd, general, † 1708) **8** 279, 328, 337, 339.
Wellington, Arthur Wellesley, hert. av (eng. fältherre, † 1852) **11** 232, 239, 262.
Welshuisen, Kristian (nederl. skeppsbyggare i Sverige under Gustav II Adolf) **6** 265.
Venantius Fortunatus (bisk. i Poitiers, † omkr. 610) **1** 230.
Wendt, Georg Willehad von (finl. vetenskapsman, politiker, f. 1876) **14** 346, 371.
Wengiersky (Wallensteins ståth. i Mecklenburg 1630) **6** 311, 348.
Venne, Henrik (domprost i Åbo 1509) **3, 2** 327.
Wennerberg, Gunnar (statsråd, landsh., skald, tonsättare, † 1901) **12** 200, 215, 411, 415, 421, **13** 18, 19, 21, 33, 35, 37, 39, 44, 54, 55 (portr.), 61, 88, 126, 139, 148, 175, 321–22, 327.
Wennerstedt, Karl Gustav (hovr.president, landsh., † 1778) **9** 196–97.
Vennersten, Axel Fredrik (förutv. statsråd, riksmarskalk, f. 1863) **14** 27, 30, 109, 114, 248, 281 (portr.), 296, 302, 335, 507.
Vennerström, Ivar Teodor (förutv. statsråd, landsh., f. 1881) **14** 314, 316, 322–24, 350, 355, 358, 378, 382–83, 484–85, 489, 494, 503, 615, 617.
Wenzel (kon. av Böhmen o. Tyskland, † 1419) **3, 1** 239.
Verelius, Olof (fornforskare, † 1682) **8** 67.
Wergeland, Henrik (norsk skald, † 1845) **11** 250, **12** 262, **13** 353.
— Camilla, se Collet.
— Nikolai (norsk präst, politiker, † 1848) **11** 250.
Vergennes, Charles Gravier de (fransk diplomat, † 1787) **9** 442–43, 454, 457, 461, **10** 50, 129.
Verner Nilsson (kanik i Linköping 1501, ärkedjäkne 1510, † 1524) **3, 2** 301, 315.
Werner, Johan Paul von (preuss. general, † 1785) **9** 350.
Verninac, Raimond (fransk diplomat, † 1822) **10** 256.
Wersäll, Klas Rikard (statsråd, landsh., † 1919) **13** 168.
Werth, Johan de (kejserl. general, † 1652) **7** 129.
Wertmüller, Adolf Ulrik (porträttmålare, † 1812) **10** 110.
Verwilt, Dominicus (Ver Wilt, nederl. porträttmålare, inkallad av Gustav I) **4** 358, **5** 383.
Werving, Johan Gabriel (diplomat, skald, † 1715) **8** 465.
Vessing, J. M. (riksdagsman 1809) **11** 96.
Veslo, Lubert (Lybert, domprost i Västerås 1509, levde 1519, var † 1520) **3, 2** 374.
Westerman, se Liljencrantz.
Westphal, Lambrecht (borgm. i Stockholm 1448) **3, 2** 11.
Westman, Ernst Karl (arkitekt, † 1936) **13** 444.
— Karl-Allan (lantbr., riksdagsman, f. 1883) **14** 385.
— Karl Gustav (statsråd, historiker, prof., † 1944) **14** 114, 627.
— Klas Gustav (envoyé, † 1932) **14** 234, 401, 510.
Westring, Hjalmar Georg (statsråd, hovr.president, † 1926) **13** 203, 207.
Wetterbergh, Carl Anton (läkare, förf. under sign. Onkel Adam, † 1889) **12** 202.

Wetterstedt, Erik af (landsh., † 1822) **11** 14 (portr.), 15, 125.
— Gustav af (statsminister, † 1837) **10** 305, **11** 123, 125–26 (portr.), 142, 168, 170, 216, 221, 230, 242–45, 255, 274, 283, 300, 305–06, 323, 342, 346, 419, 440, 460–61, **12** 76.
Wewitzer, se Rosenstierna.
Weyer, Hans (preussisk vojvod i Polen 1617) **6** 158.
Whitelocke, Bulstrode (eng. diplomat, † 1675) **7** 176, 224, 283, 381.
Whitlock, Anna (skolförest:a, † 1930) **14** 627.
Vibe, Peter (dansk diplomat, † 1658) **7** 114, 197.
Wibelius, Olof (adlad af Wibeli, landsh., † 1823) **11** 55, 155.
Wickeden, Tomas von (borgm. i Lübeck omkr. 1520) **3, 2** 383, **4** 58, 60, 61, 195.
Wickenberg, Per Gabriel (målare, † 1846) **12** 214.
Wickman, Karl Gustav Teodor (partikassör, riksdagsman, † 1921) **14** 614.
Wicksell, Johan Gustav Knut (nationalekonom, prof., † 1926) **13** 361, **14** 26, 449–52, 581.
Widekindi, Johan (historieskr., † 1678) **6** 40.
Widén, Johan (statsråd, landsh., † 1933) **13** 214, 230, **14** 102 (portr.), 207, 293, 338, 366.
Widerström, Karolina Olivia (läkare, f. 1856) **14** 628.
Vidhugse (reste runsten vid Ågersta) **1** 421.
Widukind (sachs. hövd. omkr. år 800) **1** 317.
— (sachs. munk, hävdatecknare, † omkr. 1004) **1** 284.
Wieselgren, Per Sigfrid (generaldirektör, politiker, förf., † 1910) **13** 118, 189, 211.
— Peter (domprost, nykterhetskämpe, skriftst., † 1877) **11** 360, 365, 446, **12** 154 (portr.), 155, 159.
Viger Spa (skaparen av upplandslagen) **2** 11.
Vigfast, se Vuefast.
Wigforss, Ernst Johannes (statsråd, lektor, f. 1881) **14** 532–33.
Wijk, Emily, född Dickson (fru, donator, † 1943) **14** 637.
— Hjalmar (grossh., f. d. riksdagsman, f. 1877) **14** 64, 71.
— Olof (affärsman, politiker, † 1856) **12** 62, **13** 77, 107–08 (portr.), 142.
Wijkman, Kasper (prost, † 1780) **9** 370, [illegible].
— Kasper (från Uppland, riksdagsman, † 1830) **11** 344.
— Sven Casperson (teol. prof., sedan bisk. i Västerås, † 1839) **11** 96, 105, 128, 280.
Wikblad, Sven Herman (statsråd, pres. i Kammarkoll., † 1904) **13** 137, 203.
Wikmanson, Johan (kompositör, † 1800) **10** 107.
Wikner, Karl Pontus (filosof, prof., † 1888) **13** 353–54 (portr.), 356.
Viktor IV (motpåve 1159—64) **2** 54.
— Emanuel II (kon. av Sardinien, sedan av Italien, † 1878) **12** 310, 317, 322.
Viktoria (reg. drottn. av Storbr. o. Irl., † 1901) **12** 317, 340, **13** 2.
— (av Baden, sv. drottn., † 1930, g. m. Gustav V) **11** 83 (släktt.), 140, **13** 95 (portr.), 96, 268, 273 (släktt.), **14** 3 (portr.), 10–12, 22, 23, 86, 198, 306.
Wilde, Jakob (kurländare, svensk rikshistoriograf, † 1755) **9** 123, 302.
— Oscar (eng. förf., † 1900) **13** 400.
Wildeman, Tönne Olofsson (hövitsman, † 1584) **5** 109, 144.
Vilen (vikingahövd., nämnd å Rökstenen) **1** 420.
Vilhelm, *engelska konungar:*
— (I) Erövraren (kon. av Engl., hert. av Normandie, † 1087) **1** 296, 331.
— III (kon. av Engl., prins av Oranien, † 1702) **8** 142, 144, 188, 200, 206, 210 (portr.), 213, 280, 284, 292, 306, 348.
— IV (kon. av Storbr. o. Irl., kon. av Hannover, † 1837) **11** 393.
Vilhelm (kon. av Hannover), se föreg.
— I (kon. av Nederländerna, storhert. av Luxemburg, † 1843) **11** 393.
— av Oranien (ståth. i Nederländerna, † 1584) **5** 156–57.
Vilhelm *kejsare av Tyskland o. konungar av Preussen:*
— I († 1888) **12** 232, **13** 92, 94–96.
— II (abdikerade 1918, † 1941) **7** 165, **13** 232, **14** 22, 23, 35, 314, 430.
Vilhelm, (kon. av Württemberg, † 1864) **11** 83 (släktt.).
— V (hert. av Bayern 1567) **5** 61.
Gemål, se Renée av Lothringen.

— (hert. av Braunschweig-Kalenberg 1443) **3**, **1** 515, 534.
— (hert. av Glücksborg-Beck, † 1831) **12** 83 (släktt.).
Vilhelm, *lantgrevar av Hessen:*
— V († 1637) **6** 333, 346, 348–50, 353–54, 357, 369–71, 384, 391, 407–09, 417, **7** 57, 60, 96. Gemål, se Amalia Elisabet.
— VIII († 1760) **9** 190.
— († 1867) **12** 83.
Vilhelm VI (hert. av Kleve, † 1592) **4** 255–56, 260–63.
— Kettler (hert. av Kurland, † 1640) **6** 133, 152–53.
— (Peter Fredrik V., hert. av Oldenburg, † 1823) **9** 240 (släktt.), **11** 83 (släktt.).
— av Sabina (kardinalbisk., legat till Sverige, † 1251) **2** 77, 80, 81, 84, 374, 378.
— (hert. av Sachsen-Weimar, † 1662) **6** 333, 349–50, 365–66, 369–70, 378, 380, 387, 391, 409, 413, 415.
— (hert. av Södermanl., f. 1884, son av Gustav V) **13** 270, 273 (släktt.), **14** 12, 22.
— (lantgreve av Thüringen 1464) **3**, **2** 94.
Wilhelmson, Karl Wilhelm (målare, † 1928) **13** 435–37.
Wilhelmsson, Jan (holl. underhandlare i Kalmar 1474) **3**, **2** 182–83.
Villars, Claude Louis Hector (fransk marskalk, † 1734) **8** 393.
Willebrand, Ernst Gustav von (landsh., † 1809) **9** 170.
Willerding, Theodor (kommerseråd, † 1885) **12** 364.
Wilson, Woodrow (Förenta Staternas president 1913—21, † 1924) **14** 218, 293, 299, 416, 429–30, 500–01, 508.
Wilt, Dominicus Ver, se Verwilt.
Vimund (viking till Skottl.) **1** 328.
Vinald Henriksson (ärkebisk. i Nidaros, † 1402) **3**, **1** 61, 65.
Vinberg, Carl (redaktör, politiker, f. 1867) **14** 615.
Vincentius Henningsson (Middelhusen, bisk. i Skara, † 15 0) **3**, **2** 307–09, 321, 324, 352, 363, 395–98, **4**, 76.
Vincke von Overberch, Heidenreich (Tyska ordens högmästare, † 1450) **3**, **1** 559–64, **3**, **2** 8, 9, 12, 16.
Winckel, Ha. s Georg aus dem (överste i sv. tjänst 1630-talet) **6** 357.
Winge, Mårten Eskil (målare, † 1896) **13** 417, 420.
Vingar, två (*vapen*), se Finstaätten.
Vinge (*vapen*), se Lindorm Björnsson; Nils Olofsson.
Wingquist, Sven Gustav (industriman, uppf., f. 1876) **14** 147 (portr.), 152.
Wingqvist, Olof (historiker, prof., † 1861) **12** 44, 58, 59.
Wingård, Johan (bisk. i Göteborg, † 1818) **10** 116, 138.
— Johan Didrik af (statsråd, landsh., † 1854) **11** 462, 479, **12** 18.
— Karl Fredrik af (ärkebisk., † 1851) **11** 344, 365–66, 422, 451–52, 462, **12** 19 (portr.), 22, 23, 42, 50, 62.
Winholt, Hartwig (befälh. i Riga 1483) **3**, **2** 218, 222, 225–26, 238, 252–53.
Vinstorpaätt, se Anna Karlsdotter; Bengt Uddsson; Karl Bengtsson; Märta Bengtsdotter; Sigge Uddsson; Staffan Bengtsson; Örjan Karlsson.
Vinstrup, Peder (dansk bisk. i Lund, † 1679) **7** 341.
Winterfeld, Samuel von (brandenb. sändebud i Stockholm 1626, † 1643) **6** 193.
Winther, Christian (dansk skald, † 1876) **13** 353.
Wintzingerode, Ferdinand von (preuss. general i rysk tjänst, † 1818) **11** 232, 242–43.
Viremond, Johan (kejserl. general, † 1632) **6** 321, 348.
Virgin, Christian Adolf (konteramiral, världsomseglare, † 1870) **12** 109–13, 123, 125–26, 132, 211, 309, 312.
— Klas August Mauritz (direktör, filantrop, † 1941) **14** 80.
— Otto Vilhelm (statsråd, generalmajor, † 1922) **13** 207.
Virginia († 1633, naturl. dotter av Erik XIV, g. m. Håkan Knutsson Hand) **5** 70, 95.
Wirsén, Carl Johan af (viceamiral, † 1825) **11** 340.
— Carl David af (skald, kritiker, † 1912) **13** 340, 353, 358–59 (portr.), 360, 368, 369.
— Karl Einar Thure af (f. d. envoyé, f. 1875) **14** 508.
— Gustav Fredrik (statsman, † 1827) **11** 255, 274–75 (portr.), 283, 289–94, 300, 311–12, 326, 339–42, 345, 376, 388, 421, 460.

— Karl Ture af (kabinettskammarherre, överste, † 1869) **12** 42.
Wisborg, greve af, se Bernadotte.
Wisniowiecki, Demetrius, furst (litauisk fältherre, 1580) **7** 299.
— Mikael (litauisk fälthetman, † 1744) **8** 355, 380.
Vital (judisk äventyrare 1703) **10** 280.
With, Witte Corneliszon de (Witt, holl. amiral, † 1658) **7** 125, 356.
Witmar (Ansgars följeslagare till Sverige omkr. 830) **1** 425.
Vitovt (storfurste av Litauen, † 1430) **3, 1** 170, 172, 178–79.
Wittelsbach, se Otto.
— (tyskt furstehus) **7** 247.
Wittenberg (ätten) **8** 186.
— Arvid (fältmarskalk, † 1657) **7** 103, 106, 130, 133, 136, 287–89 (portr.), 290–91, 304.
Wittenborg, Johan (borgm. i Lübeck 1362) **2** 263.
Vitzen, von (mecklenb. adelsätt) **3, 1** 7.
— Ficke von (fogde på Älvsborg 1420) **3, 1** 212.
— Klaus von (herre på Kalmar 1389) levde ännu 1402) **3, 1** 7, 8.
— Sigrid Tomasdotter (g. m. Harald Stensson Gren, 1400-t.) **4** 5 (släktt).
— Tomas von (riddare, hövitsman) † 1416) **3, 1** 211–12.
— Vicke von (riksråd, † 1389) **2** 293, 321, 326.
Vitzthum von Eckstädt, Hans (tysk, sv. generallöjtnant i 30-åriga kriget) **6** 353, 358, 360, **7** 60.
Wivallius, Lars (skald, † 1669) **7** 178.
Vladimir den store (rysk storfurste, † 1015) **1** 306, 309.
Wladislaw, *konungar av Polen:*
— I Lokietek († 1333) **7** 296.
— II Jagello († 1434) **3, 1** 110, 160, 169–73, 175–79, 182–84.
— IV († 1648) **4** 449 (släktt.) **5** 298, 342–43, **6** 37, 39, 46, 47, 130–31, 148, 161, 200, 403, **7** 53–56, 288.
Vladislav (kon. av Ungern o. Böhmen, † 1516) **3, 2** 217, 237, 356, 360.
Vobisser, Voislaf (dansk rådsherre, † omkr. 1566) **4** 244.
Wodarge, Henning (tysk fogde på Laholm 1436) **3, 1** 333–35.
Vogler, Georg Joseph (tysk abbé, musiker, † 1814) **10** 107.
Vogt, Jörgen Herman (norsk statsman, † 1862) **12** 233, 238, 243, 247, 263, 301.
Wohlin, Nils Richard (förutv. statsråd, generaltulldirektör, f. 1881) **14** 503, 528, 544, 627.
Wolf, Herman (hessiskt råd, sv. krigsråd o. legat i Kassel 1631, † 1645) **6** 349.
— Christian von (tysk filosof, † 1754) **9** 331.
Wolfsberg, Bartholomeus (diplomat, † 1684) **7** 280.
Wolfstein, Fredrik von (bayersk riddare i tjänst hos kon. Kristofer av Bayern 1445) **3, 1** 527–28.
— Vilhelm von (bayersk riddare i tjänst hos kon. Kristofer av Bayern 1445) **3, 1** 527.
Wolker, Elias, se Walcker.
Voltaire, François Marie de (fransk förf., † 1778) **9** 241, 309, **10** 26, **13** 369.
Wolthusen von Herse, Ernst (broder till Johann, se nedan) **3, 2** 170–73, 225.
— Friedrich (broder till Johann, se nedan) **3, 2** 170–73.
— Johann (livl. ordensmästare, † 1472) **3, 2** 168–72.
Voragine, se Jacobus de V.
Vorovskij, Vatslav (sovjetrysk diplomat, † 1923) **14** 229, 378, 404, 429, 511.
Worsaae, Jens Jakob Asmussen (dansk fornforskare, † 1885) **1** 220.
Voss, Isak (holl. filosof, † 1689) **7** 160, 179.
Wrangel (ätten) **8** 186, 234.
— Anders Reinhold (riksråd, † 1780) **9** 450, **10** 4.
— Anton Magnus Herman (utrikesminister, † 1934) **14** 238–39 (portr.), 342, 501–02, 520.
— Erik d. y. (lagman, politiker, † 1760) **9** 246, 268, 279.
— Erik d. ä. (riksråd, förf., † 1765) **9** 159, 205, 312.
— Friedrich Heinrich Ernst von (preuss. generalfältmarskalk, † 1877) **12** 96.
— Georg Gustav (generallöjtn., landsh., † 1718) **9** 222, 449, **10** 4, 80.
— Gustav (vice amiral, fältmarskalkslöjtn., † 1688) **7** 356, **8** 99.
— Hans (1629) **6** 233.
— Helmut (generalmajor, † 1943) **7** 119.
— Henning Gustav (överstekammarjunkare, † 1833) **10** 390–91, **11** 337.

— Herman (riksråd, fältmarskalk, generalguvernör, † 1643) **6** 88, 95, 150, 161, 202, 233–34 (portr.), 235, **7** 55, 96–98, 103.
— Karl Gustav (riksråd, riksmarsk, riksamiral, † 1676) **7** 105, 119, 121, 125, 133–36, 150–51, 184, 288, 301–03, 306, 325–26, 328 (portr.), 329–36, 348 (portr.), 350, 353, 356, 367, 376, **8** 5, 26, 36, 40, 43, 47, 71, 73, 76, 87, 89–94, 97, 101, 182, 216.
— Karl Henrik (fältmarskalk, † 1755) **9** 169, 170, 203.
— Karl Magnus (kyrkoh. i Nya Sverige, prost, † 1786) **9** 326.
— Margareta Juliana († 1701, g. m. Nils Brahe) **7** 21 (släktt.).
— Vilhelm Gustav (major, † 1774) **9** 197, 203.
— Volmar (general, † 1675) **8** 87, 92, 94.
Wratislaw, Frans Karl (österr. diplomat, † 1715) **8** 393.
Wrede, Fabian (kungl. råd, pres. i Kommerskollegium, landsh. † 1712) **8** 177, 189–90, 195, 233, 257, 281, 303, 305, 312, 457.
— Fabian (riksråd, generalmajor, † 1768) **9** 184, 219.
— Fabian (statsråd, fältmarskalk, † 1824) **11** 92, 168, 172–74, 187, 199, 203, 224.
— Fabian Jakob (generallöjtn., fysiker, † 1893) **12** 160.
— Henrik (livl. adelsman, † 1605) **5** 339.
— Henrik Jakob (landsh., politiker, † 1758) **9** 184, 188, 268.
Vuefast (Vigfast, rysk fredsfullm., 900-t.) **1** 307.
Vuitsch (rysk överste 1808) **10** 370.
Wulffen, Jakob Johan von (generallöjtn., † 1678) **8** 125.
Wulfila, se Ulfila.
Wultwenstierna, Jonas (kammarråd, † 1762) **9** 184.
Wullenwever, Jörgen (statsman i Lübeck, † 1537) **4** 198 (portr.), 199–204, 212, 217, 219.
— Joakim (rådsherre i Hamburg, början av 1500-t.) **4** 198.
Vult von Steijern, Nils Henrik (statsråd, hovr.president, † 1899) **13** 59, 76, 171.
Wurmbrand, Melchior von (österr. frih., läderkanonens uppf., † omkr. 1636) **6** 206.
Wynstorp, Johann (protonotarie i Lübeck 1471) **3, 2** 142.
Würtz, Paul (fältmarskalk, † 1676) **7** 293, 315.
Wästfelt, Axel Oskar Adolf (industriman, f. 1881) **14** 559.
Västgöte, Arvid (en av Gustav Vasas krigshövitsmän, † 1542) **4** 22, 29, 38, 46.

Ynglingaätten (fornsv. konungaätt) **1** 235, 268–70, 275–76, 296, 303.
Yngve (sveakon. av Ynglingaätt.) **1** 269.
Yngve-Frö (Njords son, Ynglingaättens stamfader) **1** 234–35.
Yorck von Wartenburg, Hans David Ludwig (preuss. fältmarskalk, † 1830) **11** 237.
Yrsa (Rolf Krakes mor, g. m. sveakon. Adils) **1** 271–72.

Zaluski (polsk greve, politisk agitator i Sverige, utvisad 1830) **11** 395–96.
Zamoisky, Jan (polsk storkansler o. fältherre, † 1605) **5** 211–12, 215, 338.
Zamov, Klaus von (fogde på Gripsholm omkr. 1404) **3, 1** 124.
Zarutskij (kosackhetman 1611) **6** 45, 46.
Zborowski (polsk ätt) **5** 211.
Zenius, Olof (rättslärd, † 1836) **11** 335.
Zeno (östrom. kejs., † 491) **1** 249.
Zetterstrand, Teodor (rådman, riksdagsman, † 1922) **13** 194, 197, 211, 259.
Zetterwall, Helgo Nikolaus (arkitekt, † 1907) **13** 438.
Zibet, Kristofer Bogislaus (hovkansler, † 1809) **10** 304, 338, **11** 62.
Zimmerman, Vilhelm (industriman, † 1925) **14** 559.
Zizka, Johannes (husithövding, † 1424) **3, 1** 491.
Zobel, Johan (hessiskt ombud hos Gustav II Adolf) **6** 140.
Zolkiewski, Stanislaw (polsk kronhetman, † 1620) **5** 342–43, **6** 148.
Zorn, Anders Leonard (målare, etsare, † 1920) **13** 427–28, 430, 434 (portr.), 435–37.
Zweigbergk, Fredrik von (kronofogde, † 1850) **11** 452.
— Otto Ferdinand von (publicist, † 1935) **14** 362, 368, 388, 662.

Zwingli, Ulrik (schweiz. kyrkoreformator, † 1531) **6** 137.
Zöge, Bengt Fabian (generalmajor, † 1737) **9** 37.

Åbergsson, Gustav Fredrik (skådespelare, † 1852) **11** 373.
Åhlström, Olof (krigsråd, viskompositör, † 1835) **10** 107.
Åke Axelsson, se Tott.
Åke Bengtsson (Färla, riksråd, † 1578) **4** 351, **5** 32, 54.
— Hansson, se Tott.
— Jönsson (bisk. i Västerås 1442, † 1453) **3**, **1** 542.
— Jönsson, se Svarte Skåning.
— Jöransson, se Tott.
Åkerblad, Johan David (orientalist, diplomat, † 1819) **1** 314.
Åkerhielm, Gustav Fredrik (statsråd, generaltulldirektör, † 1853) **11** 317, 418, 462–63.
— Albert Lars Evert (statsråd, pres. i Kammarrätten, † 1920) **13** 132, 180, 191–92, 211.
— Johan Gustav Nils Samuel (statsråd, överstekammarjunkare, † 1900) **13** 32, 33, 35–37, 39, 77, 137–50, 190.
— Samuel (riksråd, hovr.president, † 1708) **9** 133, 143, 158–59, 160, 184–85 (portr.), 199, 205, 222–23, 225, 234, 253, 400.
Åkerlindh, Johan Gustav (industriman, f. 1867) **14** 278.
Åkerlund, Erik Gabriel Henrik (godsägare, riksdagsman, † 1932) **13** 244.
Åkerman, Assar Emanuel (statsråd, häradsh., † 1936) **14** 519, 523.
— Fredrik (landsh., pres. i Kommerskollegium, † 1877) **12** 24, 25.
— Gustav Richard Joachim (förutv. statsråd, f. d. borgarråd, generallöjtn., f. 1868) **14** 302, 311.
Åkermark, Karl Harald (viceamiral, f. 1873) **14** 404.
Åle (norsk kon., 500-t.) **1** 271.
— (viking till Engl.) **1** 326.
Ångström, Anders Jonas (fysiker, prof., † 1874) **12** 210.
Åsa (Ingjald Illrådes dotter) **1** 274.
Åsbjörn (kämpe i slaget vid Fyrisvall kort före 990) **1** 287.
Åstrand, Nils (prost., † 1840) **11** 422, 452.
Ärnmund, namnd å runsten vid Veda) **1** 368.

Ödla, Udde (landsh., † 1665) **7** 284.
Ödmann, Erik Samuel (prost, † 1845) **11** 422, 452–53, **12** 23.
— Samuel Lorens (prof., naturforskare, teolog, † 1829) **10** 340.
Öhlenschläger, se Oehlenschläger.
Öhrwall, Hjalmar August (prof., fysiolog. † 1928) **13** 361.
Öjvind (viking i österled, 900-t.) **1** 310.
— Bjarnesson (väring i Miklagård omkr. 950) **1** 309.
Öper (Ubbe, Ypper, runristare, 1000-t.) **1** 418.
Örbom, Karl Gustav Axel (statsråd, justitieråd, † 1889) **13** 132, 136–37.
Örjan Karlsson (Vinstorpaätt, hövitsman på Öresten 1498, † 1506) **3**, **2** 35, 278, 296.
— Åkesson, se Tott.
Örne, Anders Emanuel (förutv. statsråd, generalpostdirektör, f. 1881) **14** 523, 571–72 (portr.).
Örneklou, Per (överste, landsh., † omkr. 1701) **8** 177.
Örnflycht, se Arent Persson på Ornäs.
Örnfot (*vapen*), se Erik Karlsson; Erik Magnusson; Karl Magnusson; Knut Karlsson; samma vapen (men säkerligen annan släkt) se Jacob Ulfsson.
Örnhielm, Klas (historik., † 1695) **8** 262.
Örnstedt, Karl Gustav (fältmarskalk, † 1742) **9** 40.
Östberg, Gustav Fredrik (direktör, politiker, kommunalman, † 1924) **13** 126, 167, 240, **14** 622 (portr.), 623.
— Johan (kammarrättsråd, politiker, kommunalman, † 1925) **14** 484.
— Ragnar (arkitekt, † 1915) **13** 444, **14** 380.
Östen (sveakon. av Ynglingaätten) **1** 269, 272–73.
— (sv. kon., vikingatiden) **1** 280, **3**, **2** 45.
— Alfhildson (viking, nämnd å runsten vid Vansta) **1** 312.
Östergren, August (statsråd, pres. i Kammarrätten, † 1914) **13** 137, 179.
— Karl Ludvig (skald under sign. Fjalar, lärare, † 1881) **13** 353.
Österlind, Allan (målare, † 1938) **13** 428.
Östman Gudfastsson (Jämtlands apostel, 1000-t.) **1** 362, 432–33.

RÄTTELSER.

Del 1, sid. 344: Siffran under bilden skall vara *256*
» 2, » 402: Bonnueill, skall vara Bonn*eu*ill
» 4, » 247: Birge Nilsson, skall vara *Birger*
» 4, » 395—96: Beureus, skall vara Beu*rr*eus
» 5, » 118: Märta Banér, född Sture, skall vara Märta *Sture*, född *Leijonhufvud*
» 7, » 122: Kristian Friis, skall vara Kristian *Thomesen Sehested*
» 9, » 37: Lilienstedt, skall vara L*ill*ienstedt
» 9, » 150: Karl Gustaf Ehrensvärd, skall vara Ehren*krona*
» 9, » 159: Erik Nordenstråle, skall vara *Olov*
» 9, » 328: A. M. Malmstedt, skall vara *M. B.*
» 10, » VII: ärkebiskop Mennanders porträtt sid. 114, skall vara *112*
» 10, » 36: Tournay, skall vara *G*ournay
» 10, » 96: P. U. Berndes, skall vara *A.* U.
» 10, » 225: Lilliesparre, skall vara L*iljen*sparre
» 10, » 359: Fredrik Anders Jägerhorn, skall vara Fredrik *Adolf*
» 11, » 96: J. R. Blom, skall vara *I.* R.
» 11, » 141: O. L. Lagerheim, skall vara O. *J.*
» 11, » 234: Bülov, skall vara Bülo*w*
» 11, » 341: C. G. af Nordin, skall vara C. *J.*
» 11, » 342: biskop af Nordin, skall vara biskop Nordin
» 11, » 360: A. J. Arvidsson, skall vara A. *I.*
» 11, » 366: P. G. Bergfalk, skall vara P. *E.*
» 11, » 373: B. H. Crusell (1775—1830), skall vara (1775—*1838*)
» 12, » 46: Paginasiffran skall vara *46* i st. f. 40
» 13, » 52: Göran Posse, skall vara *Gösta*
» 13, » 342: Paginasiffran skall vara *342* i st. f. 432
» 13, » 390: Nordensvan (f. 1865), skall vara *1855*
» 13, » 409: A. F. Gellerstedt, skall vara A. *T.*
» 14, » 80: Richert, J. E., skall vara J. *G.*
» 14, » 86: Bodens trängkår, skall vara *Norrlands*
» 14, » 166: Landsdowne, skall vara Lansdowne
» 14, » 324: Rääf, skall vara *Råf*
» 14, » 423—24: Aschenbach, skall vara A*ch*enbach
» 14, » 510: Calender, skall vara Calonder
» 14, » 533: Karlskrona artillerikår, skall vara *Karlsborgs*